

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

ΕΠΕΤΗΡΙΣ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΟΥ
ΕΡΕΥΝΗΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΛΑΟΓΡΑΦΙΑΣ

(ΠΡΩΗΝ: ΕΠΕΤΗΡΙΣ ΛΑΟΓΡΑΦ. ΑΡΧΕΙΟΥ)

ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ:

ΤΟΥ ΔΙΕΥΘΥΝΤΟΥ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΟΥ

ΤΟΜ. ΙΗ' - ΙΘ'

(ΕΤΗ 1965 - 1966)

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

1967

ACADÉMIE D'ATHÈNES

ANNUAIRE DU CENTRE DE RECHERCHES
DU FOLKLORE HELLÉNIQUE

(EX ARCHIVES DE FOLKLORE)

DIRECTEUR : PROF. DR GEORGIOS SPYRIDAKIS

TOM. XVIII·XIX (1965-66)

ATHÈNES 1967

Adresse :

Centre de Recherches du Folklore Hellénique,
rue Anagnostopoulou 14
Athènes, 136. Grèce.

ΠΕΡΙ ΤΑ ΔΗΜΩΔΗ ΑΙΣΜΑΤΑ
ΤΩΝ ΑΝΔΡΟΝΙΚΟΥ ΚΑΙ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΔΟΥΚΑ

(ΝΕΑ ΠΑΡΑΛΛΑΓΗ ΕΚ ΝΑΞΟΥ) *

Υ Π Ο

ΓΕΩΡΓ. Κ. ΣΠΥΡΙΔΑΚΗ

Αἱ γνώσεις ἡμῶν σήμερον περὶ τῶν διὰ τῆς προφορικῆς παραδόσεως περι-
σωθέντων εἰς τὸν ἑλληνικὸν λαὸν ἐπικῶν τραγουδιῶν ἐκ τῶν Βυζαντινῶν χρόνων
ἔχουν ἐπαυξηθῆ σημαντικῶς, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ἱστορικὴν τούτων ἀρχήν, τοὺς
ἥρωας ἢ τὰ γεγονότα, τὰ ὅποια ἔχουν ὡς περιεχόμενον, τὴν σχέσιν τῶν ἐν λόγῳ
τραγουδιῶν πρὸς τὸ ἐκ τῆς λογίας παραδόσεως ἔπος τοῦ Διγενῆ Ἀκρίτου
καὶ ἄλλα ζητήματα. Ἡ συστηματικὴ ὁμως περισυναγωγή τῶν ἀσμάτων τούτων ἐκ
τοῦ στόματος τοῦ λαοῦ, ἢ ἐξέτασις αὐτῶν ὡς πρὸς τὰ θεματικά των στοιχεῖα καὶ
ἢ ἔκδοσις εἰς σῶμα (corpus) ἀποτελεῖ ἔργον, τὸ ὅποιον δὲν ἔχει ἀκόμη ἐκτελεσθῆ.

Οἱ μελετηταὶ μέχρι τοῦδε τῶν ἀκριτικῶν ἀσμάτων ἐπεζήτησαν νὰ ταυτίσουν
πολλοὺς ἥρωας αὐτῶν πρὸς γνωστὰ ἐκ τῶν βυζαντινῶν χρονογράφων καὶ ἄλλων
πηγῶν ἱστορικὰ πρόσωπα τῶν μέσων χρόνων. Οὕτω περὶ τοῦ τραγουδιοῦ τοῦ υἱοῦ
τοῦ Ἀνδρονίκου ὑπεστήριξεν ὁ Η. Grégoire ὅτι τοῦτο ἀναφέρεται εἰς τὸν στρατηγὸν
Ἀνδρόνικον Δούκα ἐπὶ αὐτοκράτορος Λέοντος Στ', εἰδικῶς δὲ εἰς τὰ γεγονότα
μετὰ τὸ 906, ὅτε ὁ Ἀνδρόνικος, περιπεσὼν εἰς τὴν δυσμένειάν του αὐτοκράτορος
ἐνεκα συκοφαντιῶν κατ' αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ Σαμωνᾶ, παρακοιμωμένου τοῦ βασιλέως,
κατέφυγε μετὰ τῆς οἰκογενείας του εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ καλίφου τῆς Βαγδάτης, ὅπου
τελικῶς, πιεσθεὶς, ἠσπάσθη τὸν μωαμεθανισμόν. Ὁ υἱὸς του ὁμως Κωνσταντῖνος,
δραπετεύσας ἐκεῖθεν ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὅπου ἐγένετο δεκτὸς
μετὰ τιμῶν ὑπὸ τοῦ Λέοντος Στ', ἀργότερον δὲ μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ καὶ τοῦ
ἀδελφοῦ του Ἀλεξάνδρου εὐρίσκετο κατέχων τὸ ἀξίωμα τοῦ δομεστίκου τῶν σχο-
λῶν τῆς Ἀνατολῆς.

* Ἀνεκοινώθη εἰς τὸ XIII Διεθνὲς Βυζαντινολογικὸν Συνέδριον εἰς Ὁξφόρδην (5-11
Σεπτεμ. 1966).

Τὸν Κωνσταντῖνον τοῦτον, ὁ ὁποῖος φαίνεται ὅτι ἦτο δημοφιλῆς εἰς τὸν λαὸν καὶ τὸν ὁποῖον ἐξετίμων οἱ τὰ πρῶτα φέροντες εἰς Κωνσταντινούπολιν, «ὡς ἀνδρεῖον καὶ νουνεχῆ καὶ καλῶς δυνάμενον τὴν βασιλείαν κυβερνᾶν» (Οἱ συνεχ. τὸν Θεοφ., σελ. 381, στ. 16-17. Βόνν.), προσεκάλεσαν οὗτοι μεθ' ὧν καὶ ὁ οἰκουμενικὸς πατριάρχης Νικόλαος ὁ Μυστικός, νὰ καταλάβῃ τὴν ἀρχήν, οὕτω δὲ ἀντικαταστήσῃ εἰς τὸν θρόνον τὸν ὑπὸ ἐπιτροπείαν ἀνήλικον υἱὸν τοῦ Λέοντος Στ', Κωνσταντῖνον τὸν Πορφυρογέννητον.

Ὁ Κωνσταντῖνος Δούκας, περὶ τοῦ ὁποῖου καὶ προηγουμένως ἦτο γνωστὸν, ὅτι ἀπέβλεπεν εἰς τὴν ἀνάρρησιν εἰς τὸν θρόνον καὶ τὴν στέψιν του ὡς αὐτοκράτορος, ἔσπευσεν εἰς Κωνσταντινούπολιν μετὰ τοῦ περὶ αὐτὸν στρατεύματος, εἰσῆλθε δὲ διὰ νυκτὸς ἐντὸς τῆς πόλεως.

Τὴν πρωΐαν, ἐνῶ ἐπευφημεῖτο οὗτος ὑπὸ τοῦ λαοῦ ὡς βασιλεὺς καὶ ἐβάδιζε πρὸς τὰ ἀνάκτορα, συγκρουσθεὶς μετὰ τῆς ἐκεῖ φρουρᾶς, κατέπεσεν ἐξ ὀλισθήματος τοῦ ἵππου του ἐπὶ τοῦ ἐδάφους καὶ ἐφονεύθη ὑπὸ τῶν ἀντιπάλων.

Τὸν θάνατον τοῦ Κωνσταντίνου Δούκα ἐπηκολούθησεν ἀνηλεὲς κατάδιωξις καὶ σφαγὴ τῶν μελῶν τῆς οἰκογενείας του καὶ τῶν ὀπαδῶν του. Σημειώνομεν εἰδικῶς ὅτι τὴν γυναῖκα του, ἀφοῦ τὴν ἀπέκειραν, τὴν ἀπέστειλαν εἰς τὸν οἶκον της εἰς Παφλαγονίαν, ὡς καὶ τὸν υἱὸν του Στέφανον, ἀφοῦ προηγουμένως τὸν ἡννούχισαν¹.

Ἡ ἐπιζήτησις ὑπὸ τοῦ Κωνσταντίνου Δούκα τῆς καταλήψεως τοῦ θρόνου φαίνεται, ἐξ ὧσων ἀναφέρονται περὶ αὐτοῦ εἰς τὰς βυζαντινὰς πηγὰς, ὅτι ἐστηρίζετο εἰς εὐρεΐαν λαϊκὴν βάσιν. Δηλαδή ὑπῆρχε φήμη, διαδεδομένη εἰς τὸν λαὸν περὶ αὐτοῦ, ὡς μέλλοντος βασιλέως, ἡ ὁποία μάλιστα ἐβασίζετο ἐπὶ σχετικῶν προφητειῶν καὶ οἰωνῶν. Ταύτην δὲ ἔχων ὑπ' ὄψιν του ὁ Λέων Στ', εἶπεν ἀπειλητικῶς εἰς τὸν Κωνσταντῖνον, ὅτε τὸν ὑπεδέχθη ἐπανελθόντα ἐκ Βαγδάτης: «μὴ πεπλάνησο καθ' ἑαυτὸν τῷ παρὰ πολλοῖς εἶναι ἀδόμητον Κωνσταντῖνον βασιλεύσοντα Ρωμαίων ὄμνυμί σοι εἰς τὴν παντέφορον δίκην καὶ εἰς τὴν τοῦ Κυρίου ἡμῶν εἰκόνα ὅτι οὔτε ἔστι σὸν τὸ βασίλειον διὰ τὸ κατονομασθῆναί σε Κωνσταντῖνον, ἀλλὰ τῷ φιλάτῳ μου υἱῷ θεόθεν διὰ προγόνων δεδώρηται, καθὼς καὶ παρὰ πολλῶν ἁγίων ἀνδρῶν πεπληροφόρημαι· εἰ γὰρ πειραθείης τοῦτον διαχειρίσασθαι, τῇ πύλῃ ταύτῃ ἢ κεφαλῇ σου σώματος ἐκτὸς εἰσελεύσεται.» (Οἱ συνεχ. τὸν Θεοφ., σελ. 373, στ. 16-23. Βόνν.).

¹ τὴν τοῦ Δουκὸς οὖν γυναῖκα ἀποκείραντες εἰς τὸν ἐν Παφλαγονίᾳ οἶκον αὐτῆς ἐξαπέστειλαν, ἐννουχίσαντες καὶ τὸν υἱὸν αὐτοῦ Στέφανον». (Οἱ συνεχ. τὸν Θεοφ., σελ. 385, στ. 2-4 (Βόνν.). Βλ. καὶ Γεωργίου Μοναχοῦ, Χρονικόν, σελ. 877 στ. 9-11 (Βόνν.) (κεφ. 5).

Χαρακτηριστικὸν δ' ἔτι περὶ τοῦ πόσον ὁ Κωνσταντῖνος Δούκας ἦτο ἀγαπητὸς καὶ πόσῃν φήμῃν εἶχεν ὡς ἥρωας εἶναι ὅτι ὁ θάνατός του δὲν ἐγένετο πιστευτὸς ὑπὸ τοῦ λαοῦ. Οὕτω μόνον ἐξηγεῖται τὸ γεγονός ὅτι μετὰ τὸν φόνον του, ὀλίγα ἔτη ἀργότερον, τυχοδιώκτης τις ἐκ Μακεδονίας, ὀνόματι Βασίλειος, ἐμφανισθεὶς ὡς ὁ υἱὸς τοῦ Ἀνδρονίκου Δούκα, προσεῖλκυσε πολλοὺς ὀπαδοὺς καὶ ἐκίνησε μεγάλην ἀνταρσίαν εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν ἐπὶ τῆς συμβασιλείας τοῦ Ρωμανοῦ Λακαπηνοῦ¹.

Ἡ μαρτυρία αὕτη ἐμφαίνει ὅτι εἰς τὴν ἰδιαιτέραν πατρίδα τοῦ Κωνσταντίνου Δούκα, τὴν Παφλαγονίαν, θὰ εἶχον δημιουργηθῆ κατὰ τὴν δευτέραν δεκαετίαν τοῦ 10ου αἰῶνος (913-920), ἦτοι ἀμέσως μετὰ τὸν τραγικὸν θάνατόν του, μυθικαὶ διηγήσεις περὶ τὸ πρόσωπόν του, ἀσφαλῶς θὰ ἤδοντο ἔτι καὶ εἰς δημῶδη ἄσματα τὰ κατορθώματά του, μεταξὺ δὲ τούτων καὶ τὸ δραματικὸν ἐπεισόδιον τῆς ἀνταρσίας καὶ ἐπιδιώξεώς του νὰ ἀνέλθῃ εἰς τὸν θρόνον. Οὕτως, ἀντιστοίχως πρὸς τὰς διηγήσεις ταύτας τοῦ λαοῦ περὶ αὐτοῦ καὶ τοῦ πατρός του Ἀνδρονίκου, θὰ ὑπῆρχον εἰς τὸν λαὸν καὶ ἐπικά ἄσματα περὶ τοὺς ἥρωας τούτους. Εἰς τὸν κύκλον τῶν τραγουδιῶν τούτων ἔχει ὑποστηριχθῆ ἤδη ὅτι ἀνήκει ἐκ τῶν σωζομένων διὰ τῆς προφορικῆς παραδόσεως ἀκριτικῶν τραγουδιῶν, ὡς καλοῦνται σήμερον τὰ ἠρωϊκὰ τραγούδια ἐκ τῶν Βυζαντινῶν χρόνων, πλὴν τοῦ μνημονευθέντος ἤδη ἄσματος τοῦ υἱοῦ τοῦ Ἀνδρονίκου, καὶ τὸ τραγούδι τοῦ Πορφύρη ἢ Προσφύρη κ.ἄ.

Μὲ τὴν παροῦσαν μελέτην προσθέτομεν ἐν ἀκόμῃ δημῶδες ἄσμα ἐκ τῶν Βυζαντινῶν χρόνων, τὸ ὁποῖον πιστεύομεν ὅτι ἀνήκει εἰς τὸν ἐπικὸν τοῦτον κύκλον τῶν Δουκῶν, εἶναι δὲ τοῦτο γνωστὸν ἐκ μιᾶς μόνον καταγραφῆς, προερχομένης ἐξ Ἀπειράνθου τῆς Νάξου. Τὸ τραγούδι τοῦτο, καταγραφὴν ἔνταῦθα τῷ 1937 ἐκ γραίας 87 ἐτῶν, ἐδημοσιεύθη τὸ πρῶτον τῷ 1958 ὑπὸ τοῦ συλλογέως Νικ. Β. Σφυρόερα², τὸ δεύτερον δὲ τῷ 1962³, ὑπὸ τὸν τίτλον: «ὁ Κωνσταντῆς κι ὁ βασιλιάς».

Συμφώνως πρὸς τὸ περιεχόμενον τοῦ ἄσματος, ὁ βασιλεὺς ἐξῆλθεν εἰς κυνήγιον, συνοδευόμενος ὑπὸ ἑξήκοντα πέντε ἀρχόντων, ὀγδοήκοντα παλληκαριῶν, πρὸς δὲ καὶ ὑπὸ τῶν υἱῶν τοῦ Πεπάνου καὶ ὑπὸ τοῦ Κωνσταντίνου. Ὅλιγον πρὸ τῆς

¹ «Βασίλειος δὲ τις Μακεδῶν, πλάνος, Κωνσταντῖνον Δοῦκα ἐαυτὸν ἐπιφημίσας, πολλοὺς μεθ' ἐαυτοῦ συνεπήγετο. Οὗτος συσχεθεὶς ὑπὸ Ἐλεφαντίνου τουρμάρχου, ἐκ τοῦ Ὀψικίου ὄντος, ἤχθη ἐν Κωνσταντινουπόλει..... πλανῶν αὐθις τῶν ἀγυρτενόντων πολλοὺς ὡς εἶη αὐτὸς Κωνσταντῖνος ὁ τοῦ Δουκός· οὗς καὶ συνεφελκόμενος μεγάλην κατὰ Ρωμανοῦ ἀνταρσίαν κινεῖ..» (Οἱ συνεχ. τὸν Θεοφ., σελ. 421, στ. 7-16. Βόνν.).

² Βλ. εἰς περ. Κυκλαδικά, τόμ. Β' (1957-58): τευχ. 7, σ. 81.

³ Βλ. Δημ. Β. Οἰκονομίδου, Τὰ ἀκριτικὰ ἄσματα ἐν Νάξῳ, Ἐπετ. Ἐταιρ. Κυκλαδ. Μελετῶν, τόμ. Β' (1962), σελ. 687-688.

δύσεως τοῦ ἡλίου, ὁ βασιλεύς, συναντήσας λέοντα, προτρέπει τὸν Κωνσταντῖνον νὰ καταδιώξῃ τὸ θηρίον· οὗτος ὅμως ἀρνεῖται, δικαιολογούμενος εἰς τὸν βασιλέα ὅτι θὰ φονευθῆ ὑπ' αὐτοῦ. Ὁ βασιλεὺς ὀρκίζεται ἀμέσως ὅτι δὲν σκέπτεται κακὸν ἐναντίον του, οὕτω δὲ ὁ Κωνσταντῖνος πεισθεὶς ἐπῆλθε κατὰ τοῦ λέοντος, ἐπάλαυσε μετ' αὐτοῦ καὶ τὸν ἐφόνευσεν.

Οἱ παριστάμενοι ἄρχοντες, φθονήσαντες τὸν Κωνσταντῖνον διὰ τὸ κατόρθωμά του, ὑπέβαλον εἰς τὸν βασιλέα τὴν ἰδέαν, ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος κάποτε μέλλει νὰ καταλάβῃ τὴν βασιλείαν.

«Θωρεῖς, ἀφέντη βασιλιά, εὐτὸ τὸν Κωνσταντῖνο,
καμμιά βολὰ κ' ἔναν καιρὸ μέλλει νὰ βασιλέψῃ».

Ὁ βασιλεύς, ὁ ὁποῖος, ὡς φέρεται εἰς τὸ ἄσμα, ὑπωπτεύετο τὸν Κωνσταντῖνον, διέταξε ἀμέσως νὰ τὸν συλλάβουν καὶ τὸν ἐγκλείσουν εἰς σιδηρόκλειστον πύργον. Ὁ πατήρ του, γευματίζων εἰς Βαβυλῶνα, παρετήρησεν ὅτι τὸ κρασί εἰς τὸ ποτήρι του ἦτο θολόν. Τὸ φαινόμενον τοῦτο ἠρμήνευσεν ὡς σημεῖον ὅτι εἶχε φυλακισθῆ ὁ υἱός του.

Ἴππεύει ἀμέσως τὸν ἵππον του καὶ ἔρχεται δρομαίως εἰς τὸν πύργον, ὅπου οὗτος εἶχεν ἐγκλεισθῆ. Τὸν ἐλευθερώνει καὶ ἐν συνεχείᾳ, παρουσιασθεὶς εἰς τὸν βασιλέα, ἐκτοξεύει κατ' αὐτοῦ καὶ τῆς βασιλίσσης βαρεῖαν ἀπειλήν, ἐὰν τυχὸν ἤθελεν εἶχε πάθει κακὸν τι ὁ υἱός του.

Ὁ βασιλιάς ἐθέλησε νὰ πάῃ στὸ κνήϊ
μ' ἐξηνταπέντε δυ' ἄρχοντες, μ' ὀγδόντα παλληκάρια,
μὲ τοῦ Πεπάνου¹ τὰ παιδιά καὶ μὲ τὸν Κωνσταντῖνο.

Ὁλημερῆς ὕρίζουσι, κνήϊ δὲν εὐρῆκα
5 κ' ἐκεῖ στὰ ν-ἡλιοέρματα, δυ' ὄρες ἰὰ νὰ βραδυνάξῃ,
ἀκοῦν' λιοντάρι κ' ἤρχουντα, λιοντάρι κατεβαίνει
κ' ἤλαμπεν ἡ μουτσούνα ντου σὰ ντὸ λαμπρὸ φεγγάρι
κι ἀπίσω ἡ νωρίτσα ντου σαράντα κόμποι κάνει
κι ὁ κάθα κόμπος ν-ἠγραφε : «Σαράντα δὲ φοβᾶται»².

¹ Βλ. περὶ τῆς λέξεως ὡς ἐπιθέτου πέπανος ἢ πεπανός : Δ.Α. Πετροπούλου, «Γλῶτται» δημοτικῶν τραγουδιῶν, Ἀφιέρωμα στὴ μνήμη τοῦ Μανόλη Τριανταφυλλίδη, Ἀθήνα 1960, σελ. 342-344.

² Οἱ στίχοι 8-9, ἀποτελοῦντες ἐμφανῶς μεταγενεστέραν προσθήκην εἰς τὸ ἄσμα, νομίζω ὅτι συνετέθησαν κατ' ἐπίδρασιν τοῦ εἰς τὸ παραμῦθι τοῦ τεμπέλη καὶ τῶν δράκων (ΑαΤη. 1640) θεματικοῦ στοιχείου : ἐπιγραφή ἐπὶ τῆς σπάθης τοῦ σπανοῦ (ἢ ραφτακιοῦ, μπαλωματῆ

- 10 Πρὸς τὴ μεριά τοῦ Κωνσταντῆ χλιμιντηρᾶ¹ καὶ πάει.
— «Μόλα, Κώστα, τὸ μαῦρο σου, πρὸς τὸ λιοντάρι σῦρε».
— Δὲ μπά,² ἀφέντη βασιλιά, ἵατι θὰ μὲ χαλάσης»³.
— «Μὰ τ' αἴο γκόρφι⁴ πὸν βασιῶ, μὰ τὸ χαῖμαλί μου,
μὰ τὴν Κωνσταντινόπολι, Κώστα μου, μὴ φοβᾶσαι».
- 15 Μὲ τέσσερα τὸ ζούλησε⁵, μὲ πέντ' ἐσκοτίωσε ντο.
Κι ὅσ' ἄρχοντες τὸν εἶδασι ν-ἐντιζηλέψασί ντου.
— «Θωρεῖς, ἀφέντη βασιλιά, εὐτὸν τὸν Κωσταντῖνο ;
καμμιά βολὰ κ' ἕναν καιρὸ μέλλει νὰ βασιλέψη».
— «Ἄγάλι' ἀγάλια πκιάστε το κι ἀγάλια δέσειτέ το
20 κι ἀγάλι' ἀμέτε⁶, βάρτε το σὲ πύργο σιδερένιο,
σὲ πύργο ὄλο σίδερα, βολνμοσκεπασμένο»⁷.
— Καὶ μιὰ Λαμπρή, μιὰν Κυριακή, μιὰν ὁμορφη ν-ἡμέρα
ἀγάλι' ἀγάλια πκιάσνουν ντο κι ἀγάλια δένουσί ντο
κι ἀγάλια πάν' καὶ βάνου ντο σὲ πύργο σιδερένιο
25 σὲ πύργο ὄλο σίδερα, βολνμοσκεπασμένο.
Κι ἀφέντης του προσγεύγουντα⁸ κάτω σιτὴ Βαβυλῶνα
καὶ τὸ κρασι ν-ὀπού' πινε πολὺ θολὸ τὸφάνη :
— «Σήμερον τὸ φαρκόνι⁹ μου, σήμερον τὸν νιόν μου
σὲ βρόχια τὸν ἐβάλασι, σὲ σίδερα μεγάλα,
30 σὲ βρόχια¹⁰ καὶ σὲ σίδερα, σὲ φυλακὲς μεγάλες.
Τὸ μαῦρο ντο ἰονάτισε¹¹, πηδᾶ, καβαλλικεύγει.
Δώνει βεργιὰ τοῦ μαύρου ντου κι ἀμπρὸς στὸν πύργο βγαίνει.
Δώνει τοῦ πύργου μιὰ γκλωτσά¹² καὶ πάει μέσα κι ὄξω.
Κι ἀ' τὸ χεράκι τὸν ἀρπᾶ¹³, στοῦ βασιλιᾶ προφταίνει.
35 — Θωρεῖς τονε, βρὲ βασιλιά, εὐτὸ ντὸν Κωσταντῖνο ;

κ.ἄ.) ἢ ἀπειλὴ ὅτι μὲ ἓνα κτύπημα δύναται οὗτος νὰ φονεύσῃ σαράντα δράκους. Βλ. παραλλ. εἰς *J. Piro*, *Contes populaires grecs*, Copenhagen 1879, σ. 34. Βλ. ἄλλην βιβλιογραφίαν εἰς περ. Λαογραφ., τόμ. 17 (1957), σελ. 169-173 (σημειώσεις ὑπὸ Γ. Ἀ. Μέγα).

¹ χλιμιντηρᾶ.

² δὲν πάω. ³ θὰ μὲ φονεύσης. ⁴ ἐγκόλπιον, δηλ. περιάπτων.

⁵ μὲ τέσσερα κτυπήματα τὸ συνέθλιψε.

⁶ μετὰ προσοχῆς πηγαίνετε, δηλ. ἐπιχειρήσατε.

⁷ ἐστεγασμένον διὰ μολύβδου. ⁸ ἐγευματίζε. ⁹ φαλκόνι, γεράκι.

¹⁰ βρόχος, θηλειά. ¹¹ τὸν ἵππον του ἐγονάτισε. ¹² λάκτισμα.

¹³ ἀπὸ τὴν χεῖρα τὴν ἀρπάζει.

*Ἦθε¹ ντοῦ κάμης τίοτα, ἦθε ντόνε χαλάσης,
ἔσέ και τῆ βασίλισσα ἦθελε νά βορθίσω²
και τὴν Κωνσταντινόπολι ἴουρούνια νά ἔμώσω³.*

Τὸ ἄσμα τοῦτο, καίτοι περιέχει στοιχεῖα συνθέσεως ὁμοιάζοντα πρὸς τὰ εἰς τὰ ἄσματα: τοῦ υἱοῦ τοῦ Ἀνδρονίκου, τοῦ Πορφύρη και τῶν ἐννέα υἱῶν τοῦ Ἀνδρονίκου, ἐξοντωθέντων ὑπὸ τοῦ Συγροπούλου⁴, ἀποτελεῖ σύνθεσιν αὐτοτελῆ. Παρατηρεῖται εἰς αὐτὸ ἐμφανὲς τὸ πνεῦμα ἀνταρσίας τοῦ ἥρωος κατὰ τοῦ βασιλέως, ὡς και εἰς τὸ τραγούδι τοῦ Πορφύρη ἐκεῖνο ὅμως τὸ ὁποῖον ἔχει εἰς αὐτὸ ἰδιαιτέραν σημασίαν εἶναι ἡ καταγγελία πρὸς τὸν βασιλέα ὑπὸ τῶν ἀρχόντων (στ. 17-18), ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος μέλλει κάποτε νά καταλάβῃ τὸν θρόνον. Τὸ στοιχεῖον τοῦτο πιστεύομεν ὅτι προέρχεται ἐκ τῆς ἀρχετύπου μορφῆς τοῦ ἄσματος, διότι ἀποτελεῖ ὄργανικὸν μέρος αὐτοῦ, θὰ παρελήφθη δὲ ὑπὸ τοῦ πρώτου συνθέτου του ἐκ σχετικῶν λαϊκῶν διηγήσεων περὶ τοῦ Κωνσταντίνου Δούκα, ὡς μέλλοντος βασιλέως. Ὁ θρῦλος οὗτος θὰ ὑπῆρχε τότε εὐρέως διαδεδομένος, ἀφοῦ ἐγνώριζε περὶ τούτου, ὡς ἐλέχθη ἀνωτέρω, και ὁ αὐτοκράτωρ Λέων Στ', ὅστις, ἐφιστῶν τὴν προσοχὴν τοῦ Κωνσταντίνου Δούκα ἐπὶ τούτου, δηλ. «τῷ παρὰ πολλοῖς εἶναι ἀδόμενον Κωνσταντῖνον βασιλεύσοντα Ρωμαίων», παρετήρησεν εἰς αὐτὸν ὅτι ὁ χρησμὸς δὲν ὑπονοεῖ αὐτόν, δηλ. τὸν Κωνσταντῖνον Δούκαν, ἀλλ' ἄλλον Κωνσταντῖνον, τὸν υἱὸν του.

Ἐχομεν οὕτως εἰς τὸ ἐξεταζόμενον ἄσμα ἓν νέον κείμενον, τὸ ὁποῖον εὐρίσκεται περισσότερον πλησίον πρὸς τὰ ἱστορικὰ γεγονότα εἰς τὰ ὁποῖα ἀναφέρεται.

Ὁ Στίλπων Κυριακίδης τῷ 1933 ἐξέφρασε τὴν γνώμην ὅτι αἱ εἰς τὸ σχόλιον τοῦ Ἀρέθα, ἐπισκόπου Καισαρείας τῆς Καππαδοκίας, ἀναφερόμεναι ᾠδαὶ (ἄσματα), αἱ ὁποῖαι εἶχον ὡς ὑπόθεσιν «πάθη ἐνδόξων ἀνδρῶν» και ἦδοντο ὑπὸ Παφλαγόνων ἀοιδῶν, θὰ ἀνεφέροντο εἰς τὰ κατορθώματα ὡς και τὰ γεγονότα τὰ σχετικὰ πρὸς τὰς τραγικὰς τύχας τῶν ἡρώων τούτων, δηλ. τοῦ Ἀνδρονίκου και Κωνσταντίνου τῶν Δουκῶν⁵, οἱ ὁποῖοι, σημειωθῆτω, ἦσαν σύγχρονοί του⁶.

Ἡ πιθανωτάτη ὑπόθεσις αὕτη τοῦ Στίλπ. Κυριακίδου, ἡ ὁποία δὲν φαίνεται νά ἔτυχεν ἔκτοτε τῆς δεούσης προσοχῆς ὑπὸ τῶν ἀσχολουμένων περὶ τὰ ἀκριτικὰ

¹ ἐὰν ἦθελε. ² θὰ ἔρριπτον εἰς βόθρον.

³ γουρούνια, χοίρους, νά πληρώσω.

⁴ Ἐπὶ παραδ. βλ. εἰς τὸν στίχ. 28 ἐν παραβολῇ πρὸς τὸ εἰς ἄσμα μὲ τὸ Συγρόπουλον ἐν Δελ. Ἰστ. Ἐθν. Ἐταιρ. Α' (1883) σελ. 718 ἀρ. 2.

⁵ Βλ. ἐν τῷ περιοδ. Λαογραφία, τόμ. 10 (1929/30), σελ. 640-641.

⁶ Τὸ σχόλιον ἐγράφη ὑπὸ τοῦ Ἀρέθα κατὰ τὸ πρῶτον τέταρτον τοῦ δεκάτου αἰῶνος.

τραγούδια, ἐνισχύεται καὶ ἐκ τοῦ ὅτι οἱ ἐν λόγῳ Δοῦκαι προήρχοντο ἐκ Παφλαγονίας, ἦτοι ἐκ τῆς περιφερείας εἰς ἣν ἔδρων οἱ ραψωδοὶ οὗτοι, πρὸς δέ, καὶ ἐκ τῆς ἀνωτέρω παρατεθείσης πληροφορίας καθ' ἣν Βασίλειός τις ἐκ Μακεδονίας, ἐμφανισθεὶς μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κωνσταντίνου Δούκα καὶ τὴν ἐπακολουθήσαν ἐξολόθρευσιν τῶν μελῶν τῆς οἰκογενείας του, ὡς ὁ Κωνταντῖνος Δούκας, προσεῖλκυσε περὶ ἑαυτὸν πλῆθος ὀπαδῶν, κινήσας ἀνταρσίαν κατὰ τοῦ βασιλέως.

Ἡ μαρτυρία αὕτη εἶναι ἰδιαιτέρως ἀποδεικτικὴ περὶ ὅτι πράγματι θὰ εἶχε διαμορφωθῆ εἰς τὸν λαὸν τῆς ἰδιαιτέρας πατρίδος τοῦ Κωνσταντίνου Δούκα, τὴν Παφλαγονίαν, ἐπικὸς κύκλος τραγουδιῶν καὶ μυθικῶν διηγήσεων περὶ αὐτοῦ. Τὴν ὑπαρξίν τούτων, ἔχει παρατηρηθῆ ἤδη ὅτι προϋποθέτουν τὰ λεγόμενα ὑπὸ τοῦ συγγραφέως τοῦ βίου Βασιλείου τοῦ νέου (Migne, P.G. 109, στ. 657) «ὅταν οὗτος (ὁ Κωνσταντῖνος Δούκας) εἰς πόλεμον ἐκπορεύηται, πῦρ ἐκ τῶν ὀπλῶν αὐτοῦ κατὰ στόμα ἡμῖν (δηλ. τῆς ἐχθροῖς) ἀπαντᾷ ὡσαύτως καὶ ἐκ τοῦ ἄσθματος τοῦ ἵππου αὐτοῦ, καὶ καῖον ἡμᾶς ἔδαφίζει»¹.

R É S U M É

**A propos des chansons acritiques d'Andronic et de Constantin
Ducas. Une nouvelle variante de l'île de Naxos ***

par Georgios Spyridakis

L'auteur traite dans cet article d'une chanson épique, qui a été enregistrée une seule fois dans l'île de Naxos en 1937 (voir le texte ci-dessus). Il suppose qu'elle appartient au cycle acritique et que les héros de cette chanson sont Andronic et Constantin, identifiés avec les célèbres généraux, du règne de Léon VI, Andronic Ducas et son fils Constantin, qui ont eu une destinée tragique entre les années 906-913.

Andronic tomba en disgrâce sous l'empereur Léon VI et fut forcé de s'enfuir avec sa famille à Bagdad, chez les Sarrasins, où il dut, obligé par ceux-ci, se convertir à l'islamisme.

Constantin, étant retourné à Constantinople, tenta de conquérir le trône après la mort de Léon VI et de son frère Alexandre (913) et fut tué en combattant.

¹ Πρβλ. καὶ Στίλπ. Κυριακίδου, ἐνθ' ἀν., σελ. 640.

* L'étude a été présentée au XIIIème Congrès International d'études byzantines, Oxford, 5 - 10 septembre 1966.

A ces héros et surtout à Constantin, qui échoua dans sa tentative et sur lequel circulaient dans le peuple certaines prophéties qui prédisaient qu'il deviendrait un jour empereur, se rapportent, selon certains auteurs deux chansons conservées par le peuple jusqu'aujourd'hui: 1) La chanson du fils d'Andronic et 2) la chanson de Porphyris.

La chanson de l'île de Naxos, que l'auteur examine dans la présente étude, se rapporte par son sujet à la chanson du fils d'Andronic, c. à. d. Constantin Ducas, mais elle présente des différences si importantes avec les deux chansons précitées qu'elle doit être considérée selon lui comme une autre chanson, indépendante, provenant d'un archétype perdu.

Dans la chanson de Naxos, Constantin est présenté comme faisant partie du cortège du roi qui allait à la chasse. Le cortège rencontre un lion, que Constantin, sur ordre du Roi, poursuit et terrasse après s'être battu avec lui. Les gens du roi, jaloux, disent, alors à ce dernier, que Constantin est destiné un jour monter sur le trône.

Le roi croit cette accusation et ordonne d'emprisonner Constantin dans une tour.

Le père de Constantin qui se trouve à Babylone remarque pendant son diner que le vin qu'il devait boire est devenu trouble et interprète ce signe comme un présage signifiant, que son fils doit être en prison. Il court à Constantinople pour le libérer et menace même le roi pour son acte.

En examinant cette chanson on remarque qu'elle contient un esprit de révolte contre le roi. C'est pourquoi les vers 17 - 18, où les courtisans accusent Constantin devant le roi de s'apprêter à monter un jour sur le trône prennent une signification spéciale.

L'auteur croit que cet élément provient d'un archétype de la chanson, parce qu'il en constitue une partie organique. En outre la chanson est conforme aux prophéties populaires de cette époque, qui prédisaient l'évènement au trône de Constantin Ducas.

Il fait remarquer, que le témoignage d'Aréthas, métropolitte de Césarée en Cappadoce d'Asie Mineure (ca 925), sur les rhapsodes qui chantaient en Paphlagonie les exploits des hommes célèbres de leur époque, devait se rapporter sûrement aux chansons de ces deux Ducas, qui étaient originaires de cette région et qu'il est très naturel que leur fin tragique ait ému le peuple de Paphlagonie.

Ο ΘΡΗΝΟΣ ΤΟΥ ΝΕΚΡΟΥ ΕΝ ΕΛΛΑΔΙ

(ΤΟ ΜΟΙΡΟΛΟΓΙ ΚΑΙ Η ΕΘΙΜΟΤΥΠΙΑ ΤΟΥ)*

Υ Π Ο

ΔΗΜΗΤΡ. Β. ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΟΥ

Ἡ ἀπώλεια προσφιλοῦς ὑπάρξεως ἀνεκαθεν ἀπετέλει καὶ πάντοτε θ' ἀποτελεῖ συμφορὰν, τῆς ὁποίας ἐκδήλωσις εἶναι ὁ θρήνος καὶ τὸ μοιρολόγι¹, ποῦ ἀπαντᾷ εἰς ὅλους τοὺς λαοὺς τοῦ κόσμου, πρωτογόνους καὶ πολιτισμένους, ἀρχαίους καὶ νεωτέρους², εἶναι δὲ στενωῶς συνδεδεμένος πρὸς τὰ ἑκασταχοῦ ἔθιμα τῆς τελευτῆς.

Ὁ νέος ἑλληνικὸς λαός, καίτοι πιστεύει εἰς τὴν μετὰ θάνατον ὑπαρξιν τῆς ψυχῆς κατὰ τὰς χριστιανικὰς ἀντιλήψεις, ὅμως μὲ θλίψιν καὶ θρήνους ἀντιμετωπίζει πάντοτε τὸν θάνατον. Τὸ δὲ μέγεθος τοῦ θρήνου καὶ τῆς θλίψεως ἐξαρτῶνται ἀπὸ τὸν συναισθηματισμὸν τῶν ἐπιζώντων, ἀπὸ τὰ χαρίσματα τοῦ νεκροῦ, τὴν ἡλικίαν του³ καὶ ἀπὸ ἄλλας διαφόρους περιστάσεις. Ἡ διδασκαλία τῆς Ἐκκλησίας

* Ἡ ἐργασία αὕτη ἀποτελεῖ ἐπιτομὴν ἐκτενεστέρας μελέτης. Ταύτης συντομοτάτην περίληψιν ἀνεκοίνωσα εἰς τὸ συνελθὸν ἐν Σόφια Α' Διεθνὲς Συνέδριον Σπουδῶν τῆς Βαλκανικῆς καὶ τῆς Νοτιοανατολικῆς Εὐρώπης τὸν Αὐγούστου τοῦ 1966.

¹ Εἰς τὰ περισσότερα μέρη τῆς Ἑλλάδος ἐπὶ τῆς ἐννοίας τοῦ θρηνώ, θρήνος, ἀπαντᾷ τὸ ρ. μοιρολογῶ καὶ τὸ οὐσ. μοιρολόγι ἢ μοιρολόγημα. Ἐν Νισύρῳ λέγεται ξόδι, ἐν Καλύμνῳ ξόι, ἐν Αἰτωλίᾳ μοιρουλόι, ἐν Ἡπείρῳ μοιρογιολοί ἢ μερογιολοί, ἐν Ἀραχόβῃ Παρνασσίδος ἀγκώμι καὶ ἐν Κύπρῳ ἀκούεται τὸ ρ. μοιρολοοῦμαι. Ἡ μοιρολόγος λέγεται εἰς τὰς νήσους μοιρολογίστρα, μοιρολοῖστρα, κλαύτρουσα, καταλογίστρα, καὶ εἰς τὴν ἡπειρωτικὴν Ἑλλάδα μοιρουλουίστρα. Βλ. *María Joannidou*, Untersuchungen zur Form der neugriechischen Klagelieder (Moirologien), München, 1938, σ. 13, σημ. 13. Θ. Ποταμιάνου, Ἡ μοιρολογίστρα. Ἡ Ἠχώ, Ἀθῆναι, 1938, τευχ. 68, σ. 3. Τὰ μοιρολόγια ποτὲ δὲν λέγονται ὑπὸ τοῦ λαοῦ τραγούδια. Οὐδεὶς π.χ. λέγει: ἡ μάνα κλαίει καὶ τραγουδεῖ τὸ γιό της, ἀλλὰ τὸν μοιρολογεῖ. Βλ. Σίμου Μενάρδου, Ἱστορία τῶν λέξεων τραγωδῶ καὶ τραγωδία. Ἀφιέρωμα εἰς Γ.Ν. Χατζιδάκιν, Ἀθῆναι, 1921, σ. 16.

² *Fr. Boehm*, Die neugriechische Totenklage, Berlin, 1947, σ. 5.

³ Π.χ. ἐν Ἀραχόβῃ Παρνασσίδος «στὶς νέες λένε ἀγκώμια, ποῦ ἀξάζουνε. Στοιὺς γέρονς δὲν λένε ἀγκώμια, γιατί παρεξηγοῦν. Τοὺς γέρονς μόνο οἱ πολὺ στενοὶ (συγγενεῖς) τοὺς κλαῖνε» π.χ. ἢ

διὰ τὴν ματαιότητα τῶν ἀνθρωπίνων καὶ τὴν μέλλουσαν ζωὴν, «τὴν μόνην ἀληθινήν καὶ αἰωνίαν», δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐξαλείψῃ τὸν θρῆνον, ὁ ὁποῖος καὶ σήμερον ἀκόμη συνηθίζεται εἰς πολλὰ χωρία τῆς Ἑλλάδος κατὰ τὴν πρόθεσιν τοῦ νεκροῦ, τὴν κηδεῖαν, τὸν ἐνταφιασμὸν καὶ τὰ μνημόσυνα. Εἰς τὸ διάστημα τῆς νυκτὸς δὲν λέγονται μοιρολόγια, «διὰ νὰ μὴ ταράσσεται ἡ ψυχὴ τοῦ νεκροῦ»¹.

Εἰς τινὰς ἑλληνικοὺς τόπους, ὅπως π.χ. εἰς τὴν Ἡπειρον καὶ τὴν Θεσσαλίαν, ἀπαντᾷ ἡ δοξασία ὅτι ὁ Χάρος «ὁδηγεῖ μὲ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου τις ψυχὴς νὰ πιοῦν νερὸ καὶ τοὺς τὸ θολώνουν τὰ κλάματα». Διὰ τοῦτο μετὰ τὸ ἡλιοβασίλεμα διακόπτεται τὸ μοιρολόγι. Τὴν ἐπομένην ἡμέραν τῆς ταφῆς τοῦ νεκροῦ εἰς τὸ Νεστόριον τῆς Καστοριᾶς «πᾶνε τὸ πρωὶ οἱ πλησιέστεροι συγγενεῖς νὰ ξυπνήσουν τὸν πεθαμένο. Πᾶνε, μοιρολογοῦν καὶ γυρίζουν στὸ σπίτι»². Τὸ αὐτὸ ἔθιμον συνηθίζεται καὶ εἰς τοὺς Ἑλληνας τοῦ Πόντου λεγόμενον «καλημέρισμα». Εἰς πλεῖστα μέρη τῆς Ἑλλάδος τὰ μοιρολόγια ἐπαναλαμβάνονται ἔπειτα κατὰ διαφόρους περιστάσεις διαρκοῦντος τοῦ πρώτου ἔτους τοῦ πένθους ἢ καὶ ἐπὶ μακρότερον χρόνον. Οὕτω π.χ. ἐν Μπάφρα Ἰωαννίνων «τῇ Μεγάλῃ Πέμπτῃ τὸ πρωὶ πηγαίνουν στὰ μνήματα, παίρνουν τις μοιρολογίστρες καὶ μοιρολογᾶνε στοὺς τάφους»³. Ἐν Μάνη «καὶ σήμερα ἀκόμη μπορεῖτε νὰ συναντήσετε γυναῖκα νὰ σκάβῃ στὸ χωράφι, νὰ ὑφαίνῃ στὸν ἀργαλειό, νὰ ἀλέθῃ στὸ χερόμυλο καὶ συγχρόνως νὰ μοιρολογῇ ἀγαπημένο της νεκρό, πὺν ἴσως νὰ ἔχῃ πεθάνει πάρα πολλὰ χρόνια (πρίν)»⁴. Ἐν Ἀπειράνθῳ Νάξου μία γυναῖκα, πὺν ἐχέρευσεν πολὺ νέα, ἔλεγεν ἕως εἰς τὰ γηρατεῖα της τὸ μοιρολόγι: ὦ, καμένη, κακομοῖρα, | πὺν σαράντα χρόνια χήρα! Ἐνταῦθα ἐπίσης, ὡς καὶ εἰς ἄλλα μέρη, ἐὰν κάποιος ἀποθάνῃ εἰς τὴν ξενιτειάν, συνηθίζουν νὰ τοποθετοῦν ἐπὶ καθίσματος τὴν φωτογραφίαν του καὶ μερικὰ ἐνδύματά του καὶ ν' ἀπευθύνουν πρὸς

χήρα τοῦ γέροντος... Τοὺς γέροντες δὲν τοὺς μοιρολογοῦν, ἐκτὸς ἂν ἔπαθαν πολλὰ βάσανα στὴ ζωὴ (ἔχασαν παιδιά κτλ.). Τοὺς κλαῖνε καὶ τοὺς λένε τὰ βασανά τους». Κέντρον Ἑρεῦνης τῆς Ἑλληνικῆς Λαογραφίας τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν (πρῶην Λαογραφικὸν Ἀρχεῖον), ἀριθ. χ/φου 1153 Α', σ. 42. (Συλλογὴ Μαρίας Ἰωαννίδου, Ἀράχοβα, 1938). (Ἐφεξῆς ΚΕΕΛ = Κέντρον Ἑρεῦνης τῆς Ἑλληνικῆς Λαογραφίας).

¹ Εἰς πολλοὺς λαοὺς ὑπάρχει ἡ πίστις ὅτι ὁ νεκρὸς ταράσσεται ἀπὸ τοὺς θρήνους τῶν ζώντων καὶ ἀναγκάζεται νὰ ἐξέλθῃ τοῦ τάφου του. Βλ. Ἰ. Θ. Κακριδῆ, Ἀραί, ἐν Ἀθήναις, 1929, σ. 71.

² ΚΕΕΛ, ἀριθ. 2459, σ. 48. (Συλλ. Χαράλ. Χατζῆ, Νεστόριον Καστοριᾶς, 1962).

³ ΚΕΕΛ, ἀρ. 1768, σ. 105. (Συλλ. Δημ. Πετροπούλου, Ἰωάννινα (Μπάφρα), 1952).

⁴ Βασ. Πετρούνια, Μανιάτικα μοιρολόγια, Ἀθήνα, 1934, σ. 6. Τὸ αὐτὸ συνηθίζεται καὶ ἐν Κρήτῃ. Βλ. Σταυρούλας Τράντα, Τὸ Κρητικὸ μοιρολόγι, Λαογραφία, τ. ΚΑ', ἐν Ἀθήναις, 1963/1964, σ. 515.

αὐτὰ τοὺς αὐτοὺς θρήνους, πού θὰ ἀπηύθυναν πρὸς αὐτὸν τὸν νεκρόν¹. Διὰ τὴν συνήθειαν ταύτην ἔγραψε κατὰ τὸ 1824 καὶ ὁ C. Fauriel².

Τὸ ἔθιμον τοῦ μοιρολογήματος ἦτο σύνηθες παλαιότερον τοῦ 1920 καὶ εἰς τὰς λαϊκὰς συνοικίας μεγαλοπόλεων, ὅπως π.χ. τῶν Ἀθηνῶν, τῆς Θεσσαλονίκης, τῶν Πατρῶν κ.ἄ., σήμερον ἐξέλιπεν ἐντελῶς εἰς αὐτάς, ὁσημέραι δὲ τείνει νὰ ἐξαφανισθῇ καὶ εἰς τὴν ὑπαιθρον. Μόνον δ' εἰς χωρία τῆς Μάνης, τῆς Κρήτης, τῆς Ἡπείρου, τῆς Μακεδονίας, τῆς Θράκης, τῆς Δωδεκανήσου, τῶν Κυκλάδων, τῆς Κύπρου καὶ ἄλλων τόπων τῆς Ἑλλάδος, ἀκούεται ἀκόμη, ἀλλ' ἐντονώτερον ἐπιχωριάζει εἰς τὴν Μάνην.

Εἰς τὸν θρήνον τοῦ νεκροῦ λαμβάνουν μέρος κυρίως αἱ γυναῖκες, αἱ ὁποῖαι κόφτουνται, θρηνηιοῦνται, ρίχνουν τὰ μάγουλά τους, μαγουλοσέρνουνται, τρανομαγουλίζονται, στηθοδέρνονται, σκοτώνουν τὰ γόνατά τους κτλ.³. Ταῦτα ἐνθυμίζουν τὰ ὑπὸ τοῦ Λουκιανοῦ λεγόμενα: «Οἰμωγαὶ δὲ ἐπὶ τούτοις καὶ κωκυτὸς γυναικῶν καὶ παρὰ πάντων δάκρυα καὶ στέρνα τυπτόμενα καὶ σπαραττομένη κόμη καὶ φοινισσόμεναι παρειαί· καὶ πού καὶ ἐσθῆς καταρρήγνυται καὶ κόνις ἐπὶ τῇ κεφαλῇ πάσσεται καὶ οἱ ζῶντες οἰκτρότεροι τοῦ νεκροῦ· οἱ μὲν γὰρ χαμαὶ κυλινδοῦνται πολλάκις καὶ τὰς παρειὰς ἀράττουσι πρὸς τὸ ἔδαφος»⁴.

Ἐπὶ τῆς ἐνάρεξως τοῦ θρήνου εἰς τινὰ μέρη τῆς Ἑλλάδος λέγεται: ἀρχινῶ ἢ σιῶ τὸ μοιρολόι, πιάνω ἢ παίρνω ἢ λέω τὸ μοιρολόι⁵ ἢ καταλόγι⁶ ἢ ἀνακάλημα⁷

¹ Π. χ. εἰς τὰ Τελώνια Λέσβου, «ὅταν πεθάν' κανεὶς μακριά, βάζουν τὰ ροῦχα του καὶ τὴ φωτογραφία του καὶ τὸν καταλογιάζουν». Ὅμοίως ἐν Μάνη «τό 'χουνε συνήθειο, σὰν πεθάνη κανεὶς στὴν ξενιτειά, ὅταν θὰ τοῦ κάμουν τὰ σαράντα, νὰ βάλουνε τὰ ροῦχα του κάτω, νὰ τὰ στολίσουνε καὶ νὰ τὰ μοιρολογήσουνε, σὰν νὰ 'χουνε τὸν ἴδιο τὸν πεθαμένο μπροστά τους». Βλ. Γ. Ἀ. Μέγαν, ἐν Ἐπετηρ. τοῦ Λαογραφ. Ἀρχείου, ἐτ. Β', ἐν Ἀθήναις, 1940, σ. 205.

² C. Fauriel, Chants populaires de la Grèce moderne, τόμ. I, Paris, 1824, σ. XL-XLI.

³ ΚΕΕΛ, ἀρ. 36, σ. 144. (Δημ. Σάρορον, Ἡπείρου δημοτικὰ ποικίλα, 1888-1893), ἀρ. 1975, σ. 44. (Συλλ. Ἀθ. Παπανικολάου, Λυκούδι Ἐλασσόνοσ, 1953).

⁴ Λουκιανοῦ, Περὶ πένθους, 12.

⁵ Maria Joannidou, Untersuchungen zur Form der neugriechischen Klagelieder (Moirologien), München, 1938, σ. 13, σημ. 14. ΚΕΕΛ, ἀρ. 1768, σ. 36. (Συλλ. Δημ. Πετροπούλου, Ἰωάννινα, 1952).

⁶ Maria Joannidou, ἐνθ' ἀν., σ. 13, σημ. 13.

⁷ Ὡς λέγεται ἐν Κύπρῳ, Ἡπείρῳ καὶ Κρήτῃ. Φ. Ἰ. Κουκουλέ, Βυζαντινῶν βίος καὶ πολιτισμὸς, τόμ. Δ', ἐν Ἀθήναις, 1951, σ. 168, σημ. 7. Βλ. καὶ Γ. Ζώρα, Ἀνακάλημα τῆς Κων/πόλεως, Νέα Ἐστία, 57, 1955, σ. 727-731. Κ. Ρωμαίου, Τὸ «ἀνακάλημα» τῶν νεκρῶν, Νέα Ἐστία, 58, 1955, σ. 1007 κ.ἑξ., ἐνθα καὶ προγενεστέρα βιβλιογραφία. Βλ. Τοῦ Αὐτοῦ, Κοντὰ στὶς ρίζες, Ἀθήνα, 1959, σ. 370 κ.ἑξ. Ἐμμ. Κριαρῶ, Ἀνακάλημα τῆς Κωνσταντινούπολης. Θεσσαλονίκη, 1965². Ἐν Κύπρῳ λέγεται καὶ «θρηνούριν». ΚΕΕΛ, ἀρ. 720, σ. 56. (Ξ. Φαρμακίδου, Συναγωγή Κυπριακῶν λέξεων, 1918).

ἢ Χάρο¹ ἢ σύθρηνο². Εἰς τὴν Ἀράχοβαν Παρνασσίδος χρησιμοποιοῦν τὴν φράσιν : λέει τὰ ἔγκωμια του, εἰς δὲ τὸν Σκοπὸν Ἀνατολ. Θράκης ἔλεγον : ἀρχίζουν νὰ ἔγκωμιάζ'να³.

Ὁ τρόπος τοῦ μοιρολογήματος ποικίλλει κατὰ τόπους. Οὕτως εἰς τὸ Γρίζι Πυλίας, «ὅταν μοιρολογοῦν, μπαμπουλώνονται σφιχτά, νὰ μὴ φαίνονται οὔτε τὰ μάτια τους. Τὸ ἴδιο μοιρολόγι τὸ λένε ὅλοι. Πιάνει πρῶτα μιὰ καὶ τὸ λέει καὶ ὕστερα τὸ πιάνουν καὶ ὅλοι οἱ ἄλλοι μαζί. Ὑστερα πιάνει ἄλλος καὶ λέει ἄλλο, καθένας μὲ τὴ σειρά του»⁴. Εἰς τὴν Σαλαμίνα «πίσω ἀπὸ τὸ λείψανο κάθεται ἡ μητέρα ἢ ἡ γυναῖκα ἢ ἡ ἀδερφή καὶ κάθε πὺν παίρνει νὰ μοιρολογήσῃ περιβάλλει τὴν κεφαλὴ τοῦ νεκροῦ μὲ τὰ δυνὸ της χέρια»⁵. Εἰς τὸ Ξηρόμερον τῆς Ἀκαρνανίας «οἱ γυναῖκες σχηματίζουν κύκλο γύρω ἀπὸ τὸ λείψανο καθισμένες μὲ μαῦρες μαντιῆλες. Ἀποτελοῦν ἓνα χορὸ καὶ κάποτε δύο ἡμιχόρια. Ἄλλοτε πάλι ἐκείνη πὺν παίρνει τὸ μοιρολόγι τὴ βοηθοῦν οἱ διπλανές. Ἀρχίζουν πρῶτες οἱ γυναῖκες τοῦ σπιτιοῦ. Τὸ μοιρολόγι συνοδεύεται ἀπὸ ἐπιφωνήματα ὦι ὦι, κραυγές, σκούξιμο, ρυθμικὲς κινήσεις τῶν χειρῶν, τοῦ κορμοῦ καὶ τῆς κεφαλῆς, σύμφωνα μὲ τὸ ρυθμὸ τοῦ μοιρολογιοῦ, τραύηγμα τῶν μαλλιῶν, στηθοκόπημα καὶ γρατζούνισμα ἀκόμη τοῦ προσώπου. Ὅλα αὐτὰ τὰ φέρνει ὁ πόνος καὶ τίποτε δὲν εἶναι συνήθεια ἢ προσποίηση. Σ' ἐνδειξὴ συμμετοχῆς σιτὸν πόνου, ἀλληλεγγύης ἢ ὁμοιοπάθειας πιάνονται χέρι μὲ χέρι ἢ πιάνουν τὸ χέρι τῆς μάνας, τῆς ἀδερφῆς ἢ τῆς γυναῖκας»⁶. Εἰς τὴν Σάμην Κεφαλληνίας αἱ μοιρολογοῦσαι κρατούμεναι ἀπὸ τὰς χεῖρας σχηματίζουν ἄλυσιν⁷. Ἐν Μπάφρα Ἰωαννίνων «οἱ μοιρολογίστρες, πὺν μοιρολογοῦν γύρω ἀπὸ τὸ νεκρὸ, πιάνονται ἀπὸ τὰ χέρια καὶ τὰ κουνοῦν ρυθμικὰ ἀνάλογα μὲ τὴ μελωδίαν τοῦ μοιρολογιοῦ. Ἀπὸ

¹ Εἰς τὸ Γιαννίτσι Μεσσηνίας. ΚΕΕΛ, ἀρ. 762, σ. 28. (Δ. Δουκάκη, Παροιμίαι διαφόρων μερῶν καὶ λέξεις διαφόρων τόπων, 1920 ;).

² Ἐν Νάξῳ (Ἀπειράνθῳ), ἰδιαιτέρῳ μου πατρίδι.

³ Βλ. Γ. Ἀ. Μέγαν, ἔνθ' ἀν., σ. 176.

⁴ Βλ. Γ. Ἀ. Μέγαν, ἔνθ' ἀν., σ. 176. Καὶ εἰς τὴν Κορώνην «ὅσες πᾶνε γιὰ νὰ μοιρολογήσουνε, θὰ πᾶνε μπαμπουλωμένες, δηλαδὴ μὲ τσεμπέρι σκοῦρο, ριχτὸ στὸ κεφάλι καὶ σταυρωμένο κάτω ἀπὸ τὴ μύτη. Στὸ κεφάλι τοῦ πεθαμένου θὰ κάτσουν τὰ παιδιά του, ἢ γυναῖκα του καὶ ἀπὸ τὴ μιὰ μπάντα καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη οἱ μοιρολογίστρες. Θ' ἀρχινήσῃ ἢ μιὰ νὰ λέῃ καὶ θὰ τὸ πᾶρον οἱ ἄλλες ἀπὸ τὴ μπάντα της. Ὑστερα θ' ἀρχίσῃ ἢ ἄλλη ἀπὸ τὴν ἄλλη μπάντα. Ὅταν πέσῃ ὁ ἥλιος δὲν μοιρολογᾶνε πιά». ΚΕΕΛ, ἀρ. 1378 Γ', σ. 64. (Συλλ. Γεωργίας Ταρσοῦλη, Κορώνη Πυλίας, 1939).

⁵ Ἰ. Θ. Κακριδῆ, Ὀμηρικὲς ἐρευνες, Ἀθήνα, 1944, σ. 89.

⁶ ΚΕΕΛ, ἀρ. 2293, σ. 82-83. (Συλλ. Γεωργ. Παπατρέχα, Ξηρόμερο Ἀκαρνανίας, 1957).

⁷ Βλ. Γ. Ἀ. Μέγαν, ἔνθ' ἀν., σ. 176.

καιρὸ σὲ καιρὸ ἀποσποῦν τὰ χέρια καὶ χτυποῦν τὰ γόνατα»¹. Ἐν Καρπάθῳ, ὡς γράφει ὁ Ἐμμ. Μανωλακάκης τῷ 1896, «προτίθεται (ὁ νεκρὸς) ἐν τῷ μέσῳ τῆς οἰκίας εἰς θρήνον τῶν οἰκείων γυναικῶν, αἵτινες θρηνηδοῦσι γοερῶς (δέρονται) ἐκτινάσσουσαι τὴν κόμην εἰς τήρησιν τοῦ ρυθμοῦ τῆς θρηνηφδίας, μᾶσσουσαι τὰς παρειὰς ἐνίοτε καὶ καταμωλωπίζουσαι τὸ στήθος καὶ τὰ γόνατα διὰ τῶν χειρῶν των, θρήνον ἐπὶ θρήνου προκαλοῦσαι, ἡ δὲ σπαραξικάρδιος αὕτη σκηνη παρατείνεται ἐπὶ δύο ἐνίοτε καὶ πλείονας ὥρας μέχρι τῆς ἐκφορᾶς τοῦ νεκροῦ, συνεπαγούσης συχνάκις σπαραξικαρδίους κραυγὰς σὺν τῇ βαρείᾳ καὶ μονοτόνῳ ψαλμωδίᾳ τῶν ἱερέων, ὧν προπορεύονται ἀσκεπῆ παιδία φέροντα τὸν σταυρὸν μετὰ ἑξαπτερούγων, πρὸ τῶν ὁποίων πᾶσα κεφαλὴ ἀποκαλύπτεται καὶ πᾶσα χεὶρ ποιεῖ τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ»². Εἰς δὲ τὰ Βρέστενα τῆς Λακωνίας οἱ μοιρολογίστρες διαιροῦνται εἰς δύο ἡμιχόρια, ἕκαστον τῶν ὁποίων ἔχει μίαν ἑξαρχον τοῦ θρήνου. Ἡ ἑξαρχος τοῦ ἡμιχορίου ἀρχίζει τὸ μοιρολόγι, τὸ ὁποῖον ἐπαναλαμβάνεται πρῶτον μὲν ἀπὸ τὰς γυναῖκας τοῦ ἡμιχορίου της, ἔπειτα δὲ ἀπὸ ὅλας μαζί τὰς γυναῖκας τοῦ ἄλλου ἡμιχορίου³. Ἀλλαχοῦ, ὡς ἐν Νάξῳ, ἡ πλησιεστέρα συγγενῆς λέγει συνήθως τὸ μοιρολόγι. Μετ' αὐτὴν ἄδουν ἄλλα μοιρολόγια — συνήθως δίστιχα — αἱ ἄλλαι συγγενεῖς, αἱ φίλαι, αἱ γειτόνισσαι, ὅλαι ἐκεῖναι μὲ μίαν λέξιν αἱ παρευρισκόμεναι γυναῖκες, αἱ δυνάμεναι νὰ προσφέρουν εἰς τὸν νεκρὸν τὴν τελευταίαν ἐκδήλωσιν τῆς στοργῆς των⁴. Κάποτε μεταξὺ τῶν παρευρισκομένων εἶναι καὶ γυναῖκες ξέναι πρὸς τὴν οἰκογένειαν, αἱ ὁποῖαι μόλις πρὸ ὀλίγου χρόνου ἔχασαν κάποιον ἰδικόν των, εἶναι διὰ τοῦτο λυπημέναι καὶ ἔχουν κάτι νὰ εἶπουν. Ὁ θρηνούμενος θὰ μεταφέρει εἰς τοὺς ἰδικούς των νεκροὺς τὰς παραγγελίας καὶ τοὺς χαιρετισμούς των. Ἐν Ἀραχόβῃ Παρνασσίδος «τὸ μοιρολόγι λέει ἢ μόνη της ἢ λυπημένη ἢ ἂν εἶναι περισσότε-

¹ ΚΕΕΛ, ἀρ. 1768, σ. 105. (Συλλ. Δημ. Πετροπούλου, Ἰωάννινα, 1952). «Σκύλινη καρδιὰ νὰ ναι θὰ κλάψη, νὰ ναι γυναῖκα «νὰ κλαίη» καλά, δηλαδὴ νὰ μοιρολογάη» λέγουν ἐν Καστοριᾷ. ΚΕΕΛ, ἀρ. 1100 Γ', σ. 77. (Συλλ. Μαρίας Ἰωαννίδου, Καστοριά, 1937).

² Ἐμμ. Μανωλακάκης, Καρπαθιακά, ἐν Ἀθήναις, 1896, σ. 122. Βλ. καὶ τὸ ἄρθρον τοῦ Ἡλ. Φτιναρᾶ, Πῶς κλαῖνε στὸ Καστελλόριζο τοὺς νεκρούς των. Καστελλοριζιακὰ Νέα, ἔτ. 2, 1950/51, φύλλον 11-12, σ. 6. Πρβλ. καὶ Μιχ. Μιχαηλίδου Νουάρου, Λαογραφικὰ Σύμμεικτα Καρπάθου, τ. Α', Ἀθήναι, 1932, σ. 121.

³ Φ. Ἰ. Κουκουλέ, Οἰνουντιακά, ἐν Χανίοις, 1908, σ. 64.

⁴ Ὁ C. Fauriel (ἐνθ' ἀν., σ. XXXIX) γράφει σχετικῶς: «Ordinairement c'est la plus proche parente qui prononce la première: après elles, les autres parents, les amies, les simples voisines, toutes celles, en un mot, des femmes présentes qui peuvent payer au défunt ce dernier tribut d'affection, s'en acquittent l'une après l'autre, et parfois plusieurs ensemble».

ρες παρτσές-παρτσές, δηλαδή αρχίζουν π.χ. οί τρεῖς, πὸν κάθονται στὸ ἐπάνω μέρος τοῦ νεκροῦ, τὸ ἐπαναλαμβάνουν οἱ τρεῖς ἢ περισσότερες, πὸν βρίσκονται κάτω κ.ο.κ.»¹. Ἐν Μάνη, ὅπου ἀκμάζει εἰσέτι τὸ μοιρολόγι, ἐπικρατεῖ ὀλόκληρος δι' αὐτὸ ἐθιμοτυπία. Κατὰ τὸ κλάμμα ἢ κλάψιμο ἢ κάθισμα ἢ περικάθισμα ἢ παράπονο ἐπιβάλλεται ἡ παρουσία οὐχὶ μόνον τῶν συγγενῶν ἢ φίλων, ἀλλὰ καὶ τῶν χωριανῶν. Κάθηνται γύρω γύρω εἰς τὸν νεκρὸν χαϊδοσκελωτά, δηλαδή μὲ ἀνοικτὰ τὰ σκέλη, καὶ ἀρχίζουν ἐν εἶδος ἑμμέτρου διαλόγου, εἰς τὸν ὁποῖον τονίζουν, ὅτι ἀκριβῶς θὰ εἶχον νὰ εἶπουν εἰς τὸν πεζὸν λόγον. Αἱ συγγενεῖς ἐπαινοῦν τὰς ἀρετὰς τοῦ θανόντος, διηγοῦνται τὰ τοῦ θανάτου του, πρὸ πάντων ἐὰν ἀπέθανε φονευθεῖς, καὶ ὁμιλοῦν περὶ ἐκδικήσεως, αἱ δὲ παριστάμεναι, λαμβάνουσαι καὶ αὐταὶ μέρος κατὰ διαδοχὴν εἰς τὸ μοιρολόγι, παρηγοροῦν, συμβουλεύουν ἢ λαμβάνουν ἀφορμὴν νὰ ἐνθυμηθοῦν τὰς ἰδικὰς των συμφορὰς. Κανεὶς δὲν ἠμπορεῖ νὰ διακόψῃ τὴν μοιρολογοῦσαν χωρὶς ἄδειαν. Ἡ ἄδεια ζητεῖται κατὰ τὸν ἐξῆς τρόπον: α) ἡ ἐπιθυμοῦσα νὰ μοιρολογήσῃ, ἂν παρακάθῃται παρὰ τὴν μοιρολογοῦσαν, φέρει ἠρέμα τὴν κεφαλὴν της ἐπὶ τοῦ προσώπου αὐτῆς· β) ἂν εὐρίσκωνται εἰς ἀπόστασιν, λαμβάνει τὴν χεῖρα της καὶ γ) ζητεῖ τὴν ἄδειαν δι' αὐτοσχεδίου μοιρολογίου, εἰς τὸ ὁποῖον ἀπαντᾷ ἡ μοιρολογοῦσα δι' ἑτέρου, παρέχουσα τὴν ζητουμένην ἄδειαν². Ὁ Σταῦρ. Τζουμελέας, περιγράφων τὴν ἐθιμοτυπίαν τοῦ μαριάτικου μοιρολογιοῦ, λέγει: «*Στὴ Μάνη παλαιότερα καὶ τώρα ἀκόμη σὲ μερικὰ χωριὰ μοιρολογοῦν καὶ οἱ ἄνδρες τοὺς πεθαμένους καὶ μάλιστα ἐκείνους, πὸν σκοτώνοντο στοὺς ἐμφυλίους πολέμους ἢ σκοτώνοντο ἀπὸ τοὺς ἐχθροὺς πρὸς ἀντεκδίκησιν... Στὴ Μάνη, ὅταν πεθάνῃ κάποιος ἀπὸ τὴ γενιά τους, τρέχουν ὄλοι νὰ τὸν μοιρολογήσουν, ἄνδρες καὶ γυναῖκες, νὰ τοῦ ποῦν τὶς χάρες του καὶ τὰ προτερήματά*

¹ ΚΕΕΛ, ἀρ. 1153 Β', σ. 82. (Συλλ. *Μαρίας Ἰωαννίδου*, Ἀράχοβα, 1938).

² *Στίλπ. Π. Κυριακίδου*, Αἱ γυναῖκες εἰς τὴν λαογραφίαν, ἐν Ἀθήναις, [1921], σ. 61. *Τοῦ Αὐτοῦ*, Ἑλληνικὴ Λαογραφία. Μέρ. Α', ἔκδ. 2^α, ἐν Ἀθήναις, 1965, σ. 88. Βλ. πλείονα εἰς τὰς μελέτας: *Μαρία Ἰωαννίδου*, Untersuchungen..., σ. 40-41. *Α. Mirambel*, Les caractères de la poésie populaire du Magne. Εἰς μνήμην Σπυρίδωνος Λάμπρου, Ἀθήναι, 1935, σ. 68-76. *Β. Δ. Πατριάρχέα*, Λαϊκὴ ποίησις καὶ ἱστορία. Ὁ ἑμμετρος λόγος ἐν Μάνη καὶ τὰ μοιρολόγια. Νέον Κράτος, ἔτ. 4, 1940, ἀρ. φ. 31, σ. 469-478, ἀρ. 32-33, σ. 574-588. *Τοῦ Αὐτοῦ*, Ὁ θρήνος τοῦ νεκροῦ. Νέον Κράτος, ἔτ. 4, 1940, ἀρ. 38-39, σ. 979-988, ἀρ. 40, σ. 1040-1049. *Δικ. Βαγιακάκων*, Γύρω στὸ μοιρολόγι τῆς Μέσα Μάνης. Σπαρτιατικὰ Χρονικά, ἔτ. 5 (1941/42), ἀρ. 57-58, σ. 68-70, ἀρ. 59-60, σ. 81-82, ἔτ. 6 (1942/43), ἀρ. 61-63, σ. 93-96, ἀρ. 67-68, σ. 127-132, ἀρ. 69-70, σ. 137-139. Βλ. αὐτόθι, περίοδ. Β', ἔτ. 8 (1945/46), ἀρ. 1 (74), σ. 6-8, ἀρ. 2 (75), σ. 29-31. *Τοῦ Αὐτοῦ*, Ἡ Ληγοροῦ. Ἐπετ. Λαογρ. Ἀρχ., τ. 9-10 (1955/57), ἐν Ἀθήναις, 1958, σ. 39-64.

του, ἂν τυχὸν δὲ ἔχη φονευθῆ ἀπὸ ἐχθρόν, νὰ τοῦ ὑποσχεθοῦν πὼς θὰ τὸν δικιώσουν, θὰ ἐκδικηθοῦν δηλαδὴ τὸν θάνατόν του. Οἱ γυναῖκες εἶναι λυσίκομες, σύρουν τὰ μαλλιά τους, κτυποῦν δυνατὰ τὰ στήθη καὶ τὴν κεφαλὴν καὶ σπαράσσουν μέχρι αἵματος τὰ μάγουλά. Οἱ ἄνδρες, μόλις μποῦν στὴν αὐλὴ τῆς οἰκίας τοῦ πεθαμένου, φωνάζουν δυνατὰ: ἀδέρφι, Νικόλα, ἀδέρφι...»¹. Ἡ αὐτὴ συνήθεια ἐπεκράτει καὶ ἐπικρατεῖ ἀκόμη καὶ εἰς τοὺς ἀπογόνους τῶν Μανιατῶν ἐν Κορσικῇ. Ὁ Ν. Φαρδὺς ἔγραφε κατὰ τὸ 1888: «...Ὅταν ἀπέθνησκέ τις (παρὰ τοῖς Ἑλλησι τῆς Κορσικῆς), τὸν ἐξήπλωνον κατὰ γῆς ἐπὶ τινος τάπητος εἰς τὸ ἰσόγειον τῆς οἰκίας καὶ ἐκεῖ αἱ γυναῖκες, περὶ τὸν νεκρὸν ὀλοφυρόμεναι, τὸν ἐμοιρολόγουν. Τὸ ἔθιμον τοῦτο ὑπάρχει καὶ παρὰ τοῖς Κορσικανοῖς ἀπαράλλακτα, ὡς καὶ παρὰ τοῖς Ἑλλησι πολλῶν μερῶν τῆς Ἀνατολῆς»². Καὶ τοῦτο διότι οἱ Κορσικανοί, κατὰ τὸν J. Marcazzi, ἀπὸ παλαιῶν χρόνων ὑφίσταντο κλοπὰς καὶ φόνους παρὰ διαφόρων λαῶν καὶ τοὺς ἀπεδεκάτιζεν ἢ πεῖνα καὶ ἢ χολέρα. Οὗτοι δὲν ἠδυνήθησαν νὰ ἐπιβάλουν μίαν ὀργανωμένην δικαιοσύνην, ἀλλὰ κατέφυγον εἰς τὴν βεντέτταν³. Αἱ στατιστικαὶ δεικνύουν ὅτι ἀπὸ τοῦ 1682 μέχρι τοῦ 1714 ἔγιναν 28.000 φόνοι. Οἱ ἄνδρες ἠγωνίζοντο καὶ ἔπιπτον. Αἱ γυναῖκες τοὺς ἐμοιρολογοῦσαν ἐν πνεύματι ἐκδικήσεως. Δὲν εἶναι ὑπερβολὴ ὅτι ὁ Jules Michelet βεβαιώνει ἐν τῷ ἔργῳ του «Histoire de France» ὅτι κατὰ τὸν 18^{ον} αἰ. ἡ Κορσικὴ δὲν ἦτο παρὰ ἓνας βράχος, πὺρ ἔσταζεν αἷμα⁴.

Τὸ κορσικανικὸν μοιρολόγι συνοδεύεται μὲ ἰσχυρὰς χειρονομίας. Αἱ γυναῖκες παρέχουν θέαμα φρικτόν. Αὗται μοιρολογοῦν κατὰ σειράν: ἀρχίζει ἢ πλησιεστέρα τοῦ νεκροῦ συγγενής, μητέρα, σύζυγος, ἀδελφὴ ἢ θυγάτηρ. Ἀμέσως μετὰ τὸν θάνατον κάθε γυναῖκα βγάζει φρικτῶδες φωνάς, ξερριζώνει τὰ μαλλιά της, δέρει τὸ πρόσωπον, ἐναγκαλίζεται τὸν νεκρὸν, εἶτα δ' ἠσυχάζουσα κάπως ἀρχίζει τὸ μοιρολόγι, ἐπαινοῦσα τὰ χαρίσματα τοῦ θανόντος. Ἐὰν δ' ὁ θάνατός του ὑπῆρξε βίαιος, τότε τὸ μοιρολόγι μεταβάλλεται εἰς τρικυμίαν ἀπειλητικῶν καὶ ἐκδικητικῶν λόγων⁵. Τὰ μοιρολόγια εἰς τὴν Κορσικὴν καλοῦνται *lamenti* ἢ *voceri*. Ἡ τελευταία ὄνομασία χρησιμοποιεῖται πρὸ πάντων κατὰ τὸν θρῆνον τοῦ βιαιοθανάτου. Εἷς τινὰς περιοχὰς τῆς νήσου τὰ μοιρολόγια ὀνομάζονται καὶ *ballati* (= ᾄσματα

¹ ΚΕΕΛ, ἀρ. 1485, σ. 17. (Συλλ. Στ. Τζουμελέα, Μάνη, 1943).

² Ν. Φαρδύ, Ἱστορία τῆς ἐν Κορσικῇ ἑλληνικῆς ἀποικίας, Ἀθήναι, 1888, σ. 98-99.

³ Ἡ λ. βεντέττα εἶναι ἄγνωστος ἐν Μάνη. Περὶ τοῦ ἔθιμου τοῦ γδικιωμοῦ βλ. πλήρη βιβλιογραφίαν ὑπὸ Δικ. Βαγιακάκου, Ἡ Ληγορού, ἐνθ' ἀν., σ. 39, σημ. 2.

⁴ J. B. Marcazzi, *Lamenti, voceri, chansons populaires de la Corse*, Ajaccio, 1926, σ. 34 κ.ἐξ.

⁵ J. B. Marcazzi, ἐνθ' ἀν., σ. 186.

χορικά) διατηροῦντα εἰς τὸ ὄνομά των τοῦτο τὸ ἔθιμον τοῦ παλαιοῦ ἐνταφιασμοῦ, κατὰ τὸ ὅποιον αἱ μοιρολογοῦσαι ἐτραγουδοῦσαν χορεύουσαι περὶ τὸν νεκρόν¹.

Εἰς τὴν ἐθιμοτυπίαν τοῦ μοιρολογήματος ἀνήκει ἐπίσης ἡ συνήθεια ἡ ἐπικρατοῦσα εἰς τινὰ μέρη τῆς Ἑλλάδος νὰ προσλαμβάνεναι ξένη γυναῖκα, διὰ νὰ κλαύσῃ καὶ μοιρολογήσῃ τὸν νεκρόν. Οὕτω π.χ. ἐν Μπάφρα Ἰωαννίνων «ὑπάρχουν εἰδικὲς γυναῖκες, οἱ μοιρολογίστριες, ποὺ συνθέτουν τὸ μοιρολόγι καὶ τὸ τραγουδᾶνε. Οἱ μοιρολογίστριες πληρώνονται σήμερα μὲ 20, 30, 50 δραχμὲς»². Εἰς τὸ Σουφλί τῆς Θράκης κατὰ τὸ 1893 «ἔξ γνωστὰ ἐπὶ ποιήσει κοράσια, κατὰ τὸν Κων. Κουρτίδην, προσεκαλοῦντο ὑπὸ τῶν γυναικῶν καὶ τῶν συγγενῶν τῶν ἀποθανόντων ἐκτάκτως, διὰ νὰ ἀναλάβουν καὶ ἐξυμνήσουν τὸν νεκρόν»³. Ἐν Λήμνῳ ὑπάρχουν ἐπαγγελματίαι μοιρολογίστριαι⁴. Εἰς τὰς Κυδωνίας τῆς Μ. Ἀσίας τὴν μοιρολογίστρα «τὴν πλήρωναν καὶ τραγουδοῦσε μὲ ξέπλεκα μαλλιά»⁵. Αἱ γυναῖκες αὐταί, ἔχουσαι ἀπομνημονεύσει ἀρκετὰ μοιρολόγια καὶ στίχους ἐκ μοιρολογίων καὶ συγχρόνως τὴν ἰκανότητα νὰ τὰ διασκευάζουν καὶ ἐν ἀνάγκῃ νὰ δημιουργοῦν νέα κατὰ τὴν περίστασιν, ἀνελάμβανον ἐπ' ἀμοιβῇ τὸ μοιρολόγι.

Τὰ μοιρολόγια ὡς ἄσματα παρουσιάζουν εἰς τὰς λεπτομερείας των τὰ λαμπρότερα χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα τοῦ ἐθνικοῦ χαρακτῆρος καὶ τοῦ πνεύματος τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ⁶. Ταῦτα εἶναι ἐκ τῶν λυρικοτέρων καὶ παθητικοτέρων δημιουργημάτων τῆς δημώδους μούσης. Ἡ τραγικότης καὶ ἡ στοχαστικότης τοῦ περιεχομένου των συνδυάζεται μὲ ὠραιοτάτας ποιητικὰς εἰκόνας. Ὁ Fauriel τὰ χαρακτηρισίζει ὡς τὸ πλουσιώτερον τμῆμα τῆς νεοελληνικῆς δημώδους ποιήσεως⁷.

Τὰ περισσότερα τῶν μοιρολογίων, λόγῳ τῆς φύσεως καὶ τοῦ τρόπου τῆς ποιήσεώς των, εἶναι αὐτοσχέδια, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, δίστιχα, τὰ ὅποια εἶναι περι-

¹ Ἐνθ' ἀν., σελ. 5. Περὶ τῶν «νεκρικῶν χορῶν» βλ. κατωτέρω.

² ΚΕΕΛ, ἀρ. 1768, σ. 105. (Συλλ. Δημ. Πετροπούλου, Ἰωάννινα, 1952). Ὁ C. Fauriel (ἐνθ' ἀν., σ. XLII) ἔγραψε: «Dans la Grèce asiatique et dans les îles, il y a des femmes myriologistes de profession, que l'on appelle, au besoin, moyennement un salaire déterminé, pour faire et chanter les myriologues, ou, pour mieux dire, ce qui en tient lieu».

³ ΚΕΕΛ, ἀρ. 177, σ. θ'-ι'. (Κ. Κουρτίδου, Συλλογὴ πενήκοντα ἄσμάτων Ροδοπείου Θράκης, 1893).

⁴ ΚΕΕΛ, ἀρ. 1160 Β', σ. 173. (Συλλ. Γ. Ἀ. Μέγα, Λήμνος (Φυσίνη), 1938).

⁵ Βλ. Γ. Ἀ. Μέγα, ἐν Ἐπετηρ. τοῦ Λαογρ. Ἀρχ., ἔτος Β', ἐν Ἀθήναις, 1940, σ. 177.

⁶ «(Les myriologues) offrent des particularités par lesquelles ils tiennent à quelqu'uns des traits les plus saillants du caractère et du génie national». Cl. Fauriel, ἐνθ' ἀν., σ. XXXVIII.

⁷ Cl. Fauriel, ἐνθ' ἀν., σελ. CXXXV.

στατικά καὶ δὲν ἐπιζοῦν εἰς τὴν λαϊκὴν μνήμην. Διατηροῦνται μόνον ὅσα ἐξ αὐτῶν συνεκίνησαν τὴν λαϊκὴν ψυχὴν καὶ ἔκαμαν ἰδιαιτέραν ἐντύπωσιν¹ διὰ τὸ νόημα, τὴν πρωτοτυπίαν καὶ τὴν ποιητικὴν των ἀξίαν. Ἐκεῖνο δὲ ποῦ οὐσιωδῶς διακρίνει ἓνα μοιρολόγι ἀπὸ τὰ ἄλλα δημοτικὰ τραγούδια εἶναι ὅτι δὲν στιχουργεῖται ἐκ τῶν προτέρων καὶ μὲ ἄνεσιν, ἀλλὰ πάντοτε αὐτοσχεδιάζεται, τὴν στιγμὴν μάλιστα κατὰ τὴν ὁποῖαν ἄδεται καὶ πάντοτε προσαρμόζεται εἰς ἐκεῖνον, πρὸς τὸν ὁποῖον ἀπευθύνεται². Εἶναι ἐν ποιητικὸν ἐπικήδειον αὐτοσχεδίασμα ἐμπνευσμένον ἀπὸ τὸν πόνον³.

Εἶναι φυσικὸν νὰ μὴ διαθέτουν ὅλαι αἱ γυναῖκες τὴν αὐτὴν πρὸς αὐτοσχεδιασμὸν⁴ ποιητικὴν ἰκανότητα. Διὰ τοῦτο μερικάι, λέγει ὁ Fauriel, ἀσκοῦνται συχνὰ κατὰ τὰς ὑπαιθρίους ἀγροτικὰς των ἀσχολίας εἰς τὴν σύνθεσιν φανταστικῶν μοιρολογίων⁵. Ἡ εὐχέρεια τῆς στιχοπλοκῆς εἶναι φαινόμενον, ποῦ ἀπαντᾷ περισσότερο εἰς τὰς νήσους. Οὕτω π.χ. «ἐν Καρπάθῳ ὅλαι αἱ γυναῖκες κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἦττον πρέπει νὰ ἠξεύρουν νὰ μοιρολογοῦνται»⁶. Τὰ δίστιχα μοιρολόγια τῶν νήσων ὀφείλουν νὰ εἶναι ὁμοιοκατάληκτα. Ἐν Ἀπειράνθῳ Νάξου προσέχουν τόσον πολὺ εἰς τὴν ὁμοιοκαταληξίαν, ὥστε, ὅταν τὸ δίστιχον μοιρολόγι ἢ τὸ τραγούδι γενικῶς δὲν τηρῇ αὐτὸν τὸν κανόνα, οἱ ἀκούοντες τὸ ἀποκαλοῦν εἰρωνικῶς «καδουνᾶτο»⁷.

Εἰς τὴν ἠπειρωτικὴν Ἑλλάδα τὸ μοιρολόγι δὲν ἔχει ὁμοιοκαταληξίαν εἰμὴ

¹ Στίλπ. Π. Κυριακίδου, Ἑλληνικὴ Λαογραφία, Μέρ. Α', ἔκδ. 2α, ἐν Ἀθήναις, 1965, σ. 89.

² G. Weigand, Die Aromunen, II, Leipzig, 1894, σ. 201.

³ Cl. Fauriel, ἔνθ' ἄν., σελ. CXXXIII.

⁴ «Ἰδιαιτέρως ἀξία μεγίστης προσοχῆς εἶναι καὶ τὰ αὐτοσχέδια καὶ πρὸ παντὸς τὴν ὥραν, κατὰ τὴν ὁποῖαν ποιοῦνται, διότι τότε εἰς αὐτὰ συλλαμβάνομεν τὸ ἄσμα ἐν τῇ γενέσει του, συλλαμβάνομεν τὸν τρόπον, καθ' ὃν ὁ λαὸς ἐργάζεται εἰς τὴν δημιουργίαν τῶν ἀσμάτων του, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον μεγίστην ἔχει σημασίαν διὰ τὴν κατανόησιν τῆς ὅλης δημοτικῆς ποιήσεως καὶ τῆς τεχνοτροπίας αὐτῆς». Στίλπ. Π. Κυριακίδου, Ἑλληνικὴ Λαογραφία, Μέρ. Α', ἔκδ. 2α, ἐν Ἀθήναις, 1965, σ. 90.

⁵ «Les villageoises de certains endroits de la Grèce s'exercent fréquemment, en plein air et dans les travaux des champs, à composer des myriologues de fantaisie, c'est-à-dire non obligés pour elles». Cl. Fauriel, ἔνθ' ἄν., σ. CXXXV. Ἐν Μάνη «τὰ κορίτσια ἀπὸ μικρὰ μαθαίνουν μαζί μὲ τὰ τραγούδια καὶ μοιρολόγια καὶ οἱ γυναῖκες στὸ θέρο καὶ στὸ ἑλιομάζωμα περισσότερο μοιρολογοῦν παρά τραγουδοῦν». ΚΕΕΛ, ἀρ. 1485, σ. 17. (Συλλ. Στ. Τζουμελέα, Μάνη, 1943). Βλ. καὶ Σταυρούλαν Τράντα, ἔνθ' ἄν., σ. 515 κ.έξ.

⁶ Μιχ. Μιχαηλίδου Νουάρου, Δημοτικὰ τραγούδια Καρπάθου, Ἀθήναι, 1928, σ. 250.

⁷ ΚΕΕΛ, ἀρ. 1449, σ. 150. (Συλλ. Διαλεχτῆς Ζευγώλη, Ἀπειράνθος Νάξου, 1926). Ἡ λ. *kadounāto* σημαίνει τὸ ἔχον πολλὰ καδούνια (=γωνίας) π.χ. *σπίτι kadounāto*.

σπανίως. Τὰ τυποποιημένα μοιρολόγια ἢ τραγούδια τοῦ Χάρου, «πὸ εἶναι σὰν ἀπρόσωπο, φιλοσοφημένο ἐπιβλητικὸ σχόλιο πάνω στὴ ματαιότητα τῶν ἀνθρωπίνων», ὅπως παρατηρεῖ ἡ Εἰρήνη Σπανδωνίδη¹, δὲν ἔχουν πολλές φορές ὁμοιοκαταληξίαν ἀλλὰ εἶναι ἄψογα μετρικῶς, ἐνῶ τὰ αὐτοσχέδια μοιρολόγια ἐνταῦθα εἶναι πεζὸς λόγος, λαμβάνων διὰ τῆς μελωδίας κάποιαν ποιητικὴν μορφήν. Αἱ ἀναφωνήσεις, αἱ προσφωνήσεις, αἱ παραγγελίαι, οἱ κοπετοί, παρουσιάζουν τὸ μοιρολόγι ἰδίᾳ ἐν Ἡπείρῳ καὶ Μακεδονίᾳ ὡς «ἓνα διακομμένο ἀπὸ ἀναφυλλητὰ κλάψιμο»², ἀλλὰ μὲ κάποιον ρυθμὸν³.

Συνήθως τὰ μοιρολόγια χωρίζονται εἰς δύο κατηγορίας: τὰ κυρίως μοιρολόγια, δηλαδή τὰ θρηνώδη διὰ τὸν νεκρὸν ἄσματα, καὶ τὰ λεγόμενα «τραγούδια τοῦ Χάρου»⁴. Εἰς τὴν πρώτην κατηγορίαν δὲν περιλαμβάνονται μόνον οἱ θρηνοὶ διὰ τοὺς νεκρούς, ἀλλὰ καὶ τὰ θλιβερὰ ἄσματα, τὰ ὅποια λέγει δῆθεν αὐτὸς οὗτος ὁ νεκρός, θρηνῶν διὰ τὸν χωρισμὸν τοῦ ἀπὸ τὴν ζωὴν καὶ τὰ βάσανα, πὸν περνᾷ εἰς τὸν Κάτω Κόσμον. Εἰς τὴν κατηγορίαν ταύτην ἀνήκουν οἱ διάφοροι τύποι μοιρολογίων⁵, πὸν θρηνοῦν τὸν θάνατον τοῦ πατρός, τῆς μητρός, τοῦ υἱοῦ, τῆς θυγατρὸς, τοῦ ἀδελφοῦ, τοῦ ἱερέως, τοῦ ξενιτεμένου κττ⁶. Ἐδῶ ἐπίσης ἀνήκουν καὶ αἱ ἀλληγορίαι, αἱ προερχόμεναι ἐκ παρομοιώσεων τοῦ ἀποθανόντος πρὸς κριάρι, πὸν ἄρπαξε ὁ λύκος, πρὸς μηλιὰν ἢ ἄλλο δένδρον, πὸν πῆρε τὸ ποτάμι καὶ ἐμαράθηκε ἢ ἐξερριζώθηκε, πρὸς καράβι, πὸν ἐξεκίνησε νὰ φύγη, πρὸς πουλί, πὸν ἔφυγε ἀπὸ τὸ κλουβί, πρὸς αἰτόν, πὸν ἐπέταξε, πρὸς ἀσῆμι ἢ μάλαμα, πὸν ἐχάθηκε, κ.τ.ῶ.⁷

¹ *Εἰρήνης Σπανδωνίδη*, Τραγούδια τῆς Ἀγόριανης, Ἀθήνα, 1939, σ. 363.

² *Εἰρήνης Σπανδωνίδη*, ἐνθ' ἄν., σ. 363.

³ «Auf die Frage der Melodie der Totenklage genügt es mit weniger Worten hinzuweisen: sie bewegt sich in langsamen Tempo auf ganz wenigen auf- und absteigenden Tönen, die in beständiger Wiederholung psalmodierend vorgetragen werden». *Fr. Boehm*, ἐνθ' ἄν., σ. 32.

⁴ *Fr. Boehm*, ἐνθ' ἄν., σ. 6-7.

⁵ *Fr. Boehm*, ἐνθ' ἄν., σ. 6.

⁶ Ἐνδιαφέρον παρουσιάζουν καὶ οἱ τυπικοὶ στίχοι ἢ τὰ προοίμια μοιρολογίων εἰς ὀρισμένους νεκρούς, τὸν σύζυγον, τὸ τέκνον, τὸν ἀδελφόν, τὸν νέον, τὴν νέαν, τὸν ἀδικοσκοτωμένον κτλ. *Σταυρούλας Ραζέλου*, Προοίμια μοιρολογίων Λακωνικῶν, ἐν Ἀθήναις, 1870.

⁷ «Dans les chants de deuil, quand on s'adresse au défunt, on remplace ordinairement son nom par celui d'une plante, d'une fleur, d'un oiseau, et on parle ainsi de la destruction d'une plante, de la mort d'un oiseau, etc.». *D. Pétropoulos*, La comparaison dans la chanson populaire grecque, Athènes, 1954, σ. 6-7. *Τοῦ Αὐτοῦ*, Ἑλληνικὰ δημοτικὰ τραγούδια, τ. Β', Ἀθήναι, 1959, σ. κε'.

Αἱ ἐν λόγῳ ἀλληγορίαι¹, αἱ ὁποῖαι, ὅτε μὲν διατυποῦνται εἰς δίστιχα, ὅτε δὲ εἰς τετράστιχα ἢ καὶ σπανίως εἰς ἓνα μόνον στίχον, ζωγραφίζουν μὲ λίτὰ μέσα καὶ ἀνεπιτήδευτον τρόπον ἐξόχως ὠραίας καὶ παραστατικὰς εἰκόνας.

Εἰς τὴν δευτέραν κατηγορίαν ἀνήκουν τὰ λεγόμενα «τραγούδια τοῦ Χάρου καὶ τοῦ Κάτω Κόσμου»· εἶναι καὶ αὐτὰ μοιρολόγια, τὰ ὅποια εἶναι ἐν χρήσει εἰς τὴν ἠπειρωτικὴν κυρίως Ἑλλάδα κατὰ τὸν θρῆνον τοῦ νεκροῦ, διακρίνονται δὲ διὰ τὴν ἀφηγηματικὴν των μορφήν καὶ τὰ γενικώτερα νοήματά των τὰ σχετικὰ μὲ τὴν ματαιότητα τοῦ βίου, τὴν σκληρότητα τοῦ Χάρου καὶ τὰς εἰδωλολατρικὰς δοξασίας περὶ τοῦ Κάτω Κόσμου, πού ἐπιζοῦν ἐκ τῆς ἀρχαιότητος εἰς τὴν μνήμην τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ.

Εἰς τὴν Μάνην τὸ ἔθιμον τοῦ μοιρολογήματος καὶ τὸ μοιρολόγι ὡς τραγούδι ἐσημείωσαν ἰδιαιτέραν ἀκμὴν καὶ ἐξαίρετον ἀντοχήν, λόγῳ τῶν ἰδιαζουσῶν εἰς τὴν περιοχὴν ταύτην κοινωνικῶν καὶ ἱστορικῶν συνθηκῶν τοῦ βίου². Ἀξιοσημείωτος εἶναι ὁ δραματικὸς τόνος τοῦ μανιάτικου μοιρολογιοῦ³ καὶ ἡ ἄρρενωπὴ μορφή του. Κάποτε εἰς ἓνα καὶ μόνον στίχον, ὡς ὁ ἀκόλουθος, περικλείεται μὲ ἀλληγορικὸν τρόπον ὁ θρῆνος μιᾶς οἰκογενείας, ἢ ὁποῖα ἔχασε τὸν τελευταῖον ἄρρενα βλαστὸν της.

Μικρὸ κανόνι κρέπαρε καὶ ξαρματώθη κάστρο.

Ἰδιαίζουσαν πρωτοτυπίαν, δραματικότητα καὶ δωρικὴν ἐκφραστικότητα ἔχουν οἱ μανιάτικοι θρῆνοι οἱ ἀπευθυνόμενοι εἰς πρόσωπα θανόντα εἰς τοὺς πολέμους⁴. Γενικῶς τὸ μανιάτικο μοιρολόγι, κατὰ τὸν Γιάννη Ἀποστολάκη, «χαρακτηρίζει πλημμύρα συναισθημάτων καὶ ἔλλειψη φαντασίας· γιὰ κεῖνο εἶναι τὸ βαρύτερο ἀπὸ τὰ δημοτικά μας τραγούδια... Ἡ χαρὰ καὶ ἡ λύπη, τὸ πάθος μ' ἓνα λόγο, βγαίνει ἀπὸ κάθε ὄριο, καθὼς ὅμως δὲ βοηθάει ἡ φαντασία, τὸ τραγούδι φανερῶνεται βαρὺ καὶ ὠμό»⁵. Καὶ εἶναι μὲν τὰ περισσότερα μανιάτικα μοιρολόγια αὐτοσχέδια στιχορρήματα, τὰ ὅποια περιορίζονται κυρίως εἰς τὴν περιγραφὴν τοῦ τρό-

¹ «Ce genre est évidemment très ancien, et on pourrait le faire remonter à l'époque où les conceptions des tabous étaient encore vivaces». *D. Pétropoulos*, ἐνθ' ἂν., σ. 7.

² *Κ. Πασαγιάννη*, Μανιάτικα μοιρολόγια καὶ τραγούδια, ἐν Ἀθήναις, 1928, σ. ζ'.

³ *Μ. Joannidou*, Untersuchungen..., σ. 23 κ.ἐξ.

rologien),

⁴ *Ν. Γ. Πολίτου*, Γνωστοὶ ποιηταὶ δημοτικῶν ᾠσμάτων. Λαογραφία, τόμ. Ε', ἐν Ἀθήναις, 1915, σ. 516. *Τοῦ Αὐτοῦ*, Μοιρολόγια εἰς πολεμιστὴν... Λαογραφικὰ Σύμμεικτα, τ. Α', ἐν Ἀθήναις, 1920, σ. 263-271.

⁵ *Γιάννη Ἀποστολάκη*, Τὸ κλέφτικο τραγούδι, Ἀθήναι, 1950, σ. 99.

που τοῦ θανάτου τοῦ νεκροῦ, ὑπάρχουν ὅμως εἰς κάθε χωρίον τῆς Μάνης δύο τρεῖς ἀνεγνωρισμένα μοιρολογίστρια, πού συγκρατοῦν ἐκ παραδόσεως στοιχεῖα ἀπὸ τὰ καλύτερα παλαιὰ μοιρολόγια. Τὰ μοιρολόγια τους συγκينوῦν βαθύτατα μὲ τὴν ἀπλότητα, τὴν ἐπιγραμματικότητα καὶ τὴν εἰλικρίνειαν τοῦ αἰσθήματος, ὅπως π.χ. τὸ κατωτέρω :

*Δὲ σοῦ ᾿πρεπε, δὲ σοῦ ᾿μοιαζε χάμου στὴ γῆ νὰ πέσης,
μόν σοῦ ᾿πρεπε, μόν σοῦ ᾿μοιαζε στὸ περιβόλι μέσα,
νὰ πέφτουν τ᾿ ἄνθια πάνω σου, τὰ μῆλα στὴν ποδιά σου,
τὰ κόκκινα τριαντάφυλλα στὰ ροδομάγουλά σου¹.*

Καὶ ἐν ᾿Απειράνθῳ τῆς Νάξου κατὰ τὸν θρῆνον τοῦ νεκροῦ ἀκούονται πολ-
λάκις ἐξαιρετὰ δίστιχα μοιρολόγια², γεννήματα πηγαίας ἐμπνεύσεως καὶ πλουσίας
ποιητικῆς διαθέσεως. Οὕτω π.χ. μιὰ μάννα πού κλαίει τὸ πεθαμένο παιδί της λέγει :

*Πὸ ν - εἶχες, Χάρ᾿, ἓνα βαιδι ν - ὁ Χάρος του νὰ γίνω,
νὰ δῆς τί βάρος ἔχουσι δὰ δάκρυα πὸν χύνω.*

Ἡ δυστυχῆς δὲν ἤμπορεῖ νὰ ἐκδικηθῆ τὸν Χάρον παρὰ μόνον εἰς τὴν περι-
πτωσιν, πού θὰ εὑρίσκετο κάποιος νὰ τὸν σκοτώσῃ ἢ νὰ τοῦ πάρῃ τὰ πλέον ἀγα-
πημένα του πρόσωπα :

*Πὼς δὲ θὰ ξεχωρίσωμε ν - ἐνόμιζα κ᾿ ἐθάρρου,
νά᾿ το γανεῖς νὰ τοῦ ᾿δωνε μιὰ δουφεκιὰ τοῦ Χάρου.
Νὰ ᾿βόρου θὲ νὰ τοῦ ᾿παιρνα τσοὶ πὶό δου ἀγαπημένοι,
νὰ δῆ τί πίκρα καὶ φωθιὰ ν - ἀφήνει ὅπου βαίνει³.*

Εἰς τὴν Κρήτην ἐπίσης εἶναι λίαν συνήθη τὰ δίστιχα μοιρολόγια, πού χαρα-
κτηρίζονται διὰ τὴν τραγικότητα καὶ τὸν ρεαλισμόν των. Εἰς τὰ Σφακιά καὶ εἰς
ἄλλα χωρία τῆς νήσου ταύτης ἰδιαίτερος θρηνοῦν καὶ τοὺς προκρίτους⁴. Ἄν ὁ
θρηνούμενος εἶναι γέρον σεβαστός, τοῦ παραγγέλλουν νὰ συμβουλεύῃ τοὺς προαπο-

¹ Κ. Πασαγιάννη, ἐνθ' ἄν., σ. 19. Βασ. Πετρούνια, ἐνθ' ἄν., σ. 7.

² Δ. Β. Οἰκονομίδου, Τὸ «σύγχρονο λαϊκὸ τραγούδι» τῆς ᾿Απειράνθου Νάξου, περιοδ.
«Ἔργασια», ἔτ. Ζ', Ἀθῆναι, 1936, τεῦχ. 326, σ. 309-310, τεῦχ. 327, σ. 333-334.

³ Γ. Δ. Ζευγώλη, ᾿Ο Χάρος στ' ᾿Απεραθίτικα μοιρολόγια. Ναξιακὸν ᾿Αρχεῖον, ἔτ. Α',
τεῦχ. 2-3, Νάξος 1947, σ. 34. Γενικῶς διὰ τὸν Χάρον, πού ἀρπάζει τοὺς ἀνθρώπους, βλ.
Ν. Γ. Πολίτου, Νεοελλ. Μυθολογία, μέρ. Β', 1874, σ. 237 - 301. Κ. Dieterich, Geschichte
der byzantinischen und neugriechischen Literatur, Leipzig, 1909, σ. 137 κ. ἐξ. G. Mo-
ranovcsik, Il Caronte Bizantino, Roma, 1930, σ. 3 κ. ἐξ. Στέλ. ᾿Ε. Χιλιαδάκη, ᾿Η κάτω γῆς κι' ὁ
Χάρος. Παραδόσεις τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, Ἀθῆναι, 1930, σ. 26 κ. ἐξ.

⁴ Γ. Παπαδοπετράκη, ᾿Ιστορία τῶν Σφακίων, Ἀθῆναι, 1888, σ. 70.

δημήσαντας νέους συγγενείς¹. Ἰδιαιτέρως πρέπει νὰ μνημονεύσωμεν ἔνταῦθα τὰ μοιρολόγια, πὺ ἐκαίριασαν εἰς τὴν Κρήτην ἄνδρες καὶ γυναῖκες, ὅταν ἐθρήνησαν τὸ 1936 τὸν νεκρὸν τοῦ μεγάλου πολιτικοῦ Ἐλευθερίου Βενιζέλου.

Εἰς τὸ νεκροταφεῖον τῆς Μυτιλήνης «ἐπάνω στοὺς σταυροὺς, ἰδίως τοὺς ἄσπρους, εἶναι γραμμένα μὲ μολύβι ἢ σὲ καρφιτωμένα χαρτιά ἐπάνω δίστιχα μοιρολόγια, ἐπιτάφια, συνθεμένα ἀπὸ διάφορους συγγενεῖς ἢ γνωστούς»². Ἐνταῦθα ὅλα σχεδὸν τὰ μοιρολόγια ἀρχίζουν μὲ τὴν τυπικὴν φράσιν: «μουρέλλι μ' ξιχουριστό», πὺ προτάσσεται χαϊδευτικῶς ἀπευθυνομένη εἰς πᾶν προσφιλὲς πρόσωπον³. Καὶ ἐν Πόντῳ (εἰς τὰ χωρία τῆς Νικοπόλεως) οἱ θρηνοῦντες τὸν ἄνδρα τελευτήσαντα ἔλεγον: «ἤλγε μ', ἤλγε μ'»⁴. Ἐν Βογατσιῶ τῆς Μακεδονίας «γαμπριάτικα τραγούδια μοιρολογοῦν στοὺς νέους, πὺ πέθαναν ἀνύπαντροι»⁵. Τὸ αὐτὸ συνηθίζεται καὶ εἰς τὰ Βούρβουρα τῆς Κυνουρίας παλαιότερον ἐκεῖ μάλιστα τὸ μοιρολόγι κάποτε συνωδεύετο καὶ ὑπὸ μουσικῶν ὀργάνων, ὅταν ὁ θανὼν ἦτο νέος ἢ νέα ἀνύπανδρος⁶. Ἐν Ἠπειρῷ, ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς συνηθισμένους θρήνους πρὸς τὸν νεκρὸν καὶ τὰ «τραγούδια τοῦ Χάρου», συνηθίζουν καὶ τὸ «μεργιολόι, πὺ τραγουδεῖται σὰν τραγούδι τραπεζοῦ σὲ κάθε περίσταση καὶ σιὸ γάμο». Εἶδη τοιούτων μοιρολογίων εἶναι «τὸ μέρκο, τ' ἀρβανίτικο καὶ τ' Ἀργυροκαστρίτικο· αὐτὰ τὰ μοιρολόγια δὲν ἔχουν λόγια»⁷. Ἰκανὸς ἀριθμὸς ἐκλεκτῶν ἠπειρωτικῶν μοιρολογίων ἐδημοσιεύθη τελευταίως⁸. Ἴδου π.χ. ἐν ἑξ αὐτῶν, πὺ λέγεται, «ὅταν παίρνη καὶ ξαναπαίρνη ὁ Χάρος ἀπὸ τὸ ἴδιο σπίτι»:

Ἐγὼ ν - ἢ μαύρη τό ἴπαθα σὰν τὰ βουνὰ ἀπ' τὰ χιόνια
 ὅσο νὰ λειώσουν τὰ παλιά, μᾶς ἔρχονται καινούργια!
 Δὲν στοῦ ἴπα, Χάρε μ', μὰ φορά, δὲν στοῦ ἴπα τρεῖς καὶ πέντε,

¹ Γ. Παπαδοπετράκη, ἔνθ' ἄν., σ. 70. Βλ. καὶ Σταυρούλαν Τράντα, ἔνθ' ἄν., σ. 515-521.

² ΚΕΕΛ, ἀρ. 1446 Β', σ. 27. (Συλλ. Δ. Λουκάτου, Λέσβος, 1940).

³ ΚΕΕΛ, ἀρ. 1525, σ. 11. (Συλλ. Π. Κοιτάρα, Πάμφιλας Λέσβου, 1929). Γενικῶς περὶ τῶν τυπικῶν ἐνάργξεων καὶ κατακλείδων τοῦ Νεοελληνικοῦ μοιρολογίου βλ. Maria Joannidou, Untersuchungen..., σ. 23-26.

⁴ ΚΕΕΛ, ἀρ. 31, σ. 74. (Ι. Βαλαβάνη, Παροιμῖαι καὶ παροιμιώδεις φράσεις Κερασσοῦντος, 1911;).

⁵ ΚΕΕΛ, ἀρ. 1100 Ε', σ. 27. (Συλλ. Μαρίας Ἰωαννίδου, Βογατσικόν, 1937).

⁶ Πληροφορία τοῦ ἐκεῖθεν καταγομένου συναδέλφου κ. Κ. Ρωμαίου.

⁷ Πληροφορίαι τὰς ὁποίας ἔλαβον ἀπὸ τοὺς Ἠπειρώτας ὀργανοπαίκτης ἀδελφοὺς Χαλκιᾶ. Βλ. καὶ τὰ ὡς μοιρολόγια ὁμοιάζοντα γαμήλια ἄσματα ἐν Maria Joannidou, Untersuchungen..., σ. 62-64.

⁸ Ν. Κοσμᾶ, Τὰ μοιρολόγια τῶν Πραμάντων, Λαογραφία, ΙΘ', 1960/61, σ. 366-378.

στην πόρτα μου νὰ μὴ διαβῆς, μηδὲ σὴ γειτονιά μου,
κ' ἐσὺ γινάτι τό ἄβαλες κι ὄλο μὲ μαχαιρώνεις¹.

Εἰς ὅλα τὰ μοιρολόγια ὁ Ἐπάνω κόσμος εἶναι ὁ καλός, ὁ δὲ Κάτω κόσμος σκοτεινός, ἔρημος καὶ ἀραχνιασμένος:

Ποῦ πᾶς, γαϊτάνι, νὰ σαπῆς, γκόλφι μου, ν' ἀραχνιάσης,
γαρούφαλο βενέτικο, ν' ἀλλαξομουσουδιάσης;²

Παιδάκι μου, τὸν πόνο σου ποῦ νὰ τὸν ἀπιθώσω;
Νὰ τότε ρίξω τρίστρατα, τὸν παίρνουν τὰ πουλάκια.
Θὰ τότε βάλω σὴν καρδιά, νὰ τὸν καταριζώσω,
νὰ περβατῶ νὰ μὲ πονῆ, νὰ στέκω νὰ μὲ σφάζῃ³.

Ἐκ τῆς Τριφυλίας ἔχομεν τὸ ἐξῆς παθητικώτατον μοιρολόγι:

Νὰ ἤξερα πότε θὰ ρθῆς ἀπὸ τὸ μαῦρον Ἄδη,
γιὰ νὰ σαρώσω τὴν αὐλὴ καὶ νὰ τὴ βολυμώσω,
νὰ γίνω γῆς νὰ μὲ πατᾶς, γιοφύρι νὰ περάσης,
νὰ γίνω καὶ γλυκομηλιά, στὸν ἥσκιο μου νὰ κάτσης,
νὰ ρίχνω τ' ἀνθή ἀπάνω σου, τὰ μῆλα σὴν ποδιά σου,
νὰ ρίχνω καὶ τοὺς κλώνους μου, νὰ σὲ χαϊδολογοῦνε⁴.

Μὲ μοιρολόγι θρηνεῖ καὶ ἡ Παναγία τὸν μονογενῆ της καὶ ὁ θρῆνος της ἤδετο παλαιότερον εἰς τὰς ἐκκλησίας κατὰ τὴν Μεγάλην Παρασκευὴν εἰς ὅλα σχεδὸν τὰ χωρία τῆς Ἑλλάδος⁵. Κατὰ δὲ τὴν περίοδον τῆς Τουρκοκρατίας ὕφος μοιρολογίου εἶχον καὶ πολλὰ ἀπὸ τὰ ἱστορικά καὶ κλέφτικα τραγούδια. Οἱ Ἕλληνες ἐθρήνουν μὲ αὐτὰ γενικωτέρας συμφοράς.

Πολλὰ ἀπὸ τὰ Νεοελληνικὰ ἔθιμα τῆς τελευτῆς, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ὁ θρῆνος τοῦ νεκροῦ, ἔχουν τὰς ρίζας των εἰς τὴν ἀρχαιότητα⁶ καὶ τοὺς βυζαντινοὺς

¹ Ν. Κοσμᾶ, ἐνθ' ἄν., σ. 370, ἀρ. 13.

² Λέγεται καί: Ποῦ πᾶς, ἀσήμι, νὰ κρυφτῆς, μάλαμα νὰ σκουριάσης,
ποῦ πᾶς, ἀσημομάχαιρο, τὸ χῶμα νὰ σὲ φάῃ;

Π. Παπαζαφειροπούλου, Περισυναγωγή..., ἐν Πάτραις, 1887, σ. 194.

³ Π. Παπαζαφειροπούλου, ἐνθ' ἄν., σ. 205.

⁴ Βλ. Σ. Καραβίτην, ἐν Δελτ. Ἰστ. καὶ Ἐθνολ. Ἑταιρ., τόμ. Β', 1885/88, σ. 143.

⁵ Βλ. Maria Joannidou, Untersuchungen..., σ. 66-67. Κ. Ρωμαίου, Τὸ μοιρολόγι τῆς Παναγίας. Ἀρχ. Πόντου, τ. 19, ἐν Ἀθήναις, 1954, σ. 188 κ.ἐξ. Α. Β. Οἰκονομίδου, Τὸ δημῶδες ἄσμα: «Ὀνειρο τῆς Παναγίας». Ἐπετ. Λαογρ. Ἀρχείου, τ. 13 καὶ 14 (1960/61), σ. 45-50.

⁶ «... ὅμως δ' ἀνάγκη τοῖς ἀρχαίοις ἔθεσι χρῆσθαι καὶ θεραπεύοντας τὸν πάτριον νόμον ὀλοφύρεσθαι τοὺς θαπτομένους». Δυσίου, Ἐπιτάφιος τοῖς Κορινθίων βοηθοῖς, 81. «Les

χρόνους¹. Αἱ γυναῖκες καὶ τότε ἐμοιρολόγουν καὶ τότε ἐξέσχίζον τὸ πρόσωπον, ἐξεορίζωναν τὰ μαλλιά τῆς κεφαλῆς των καὶ ἐκτυποῦσαν τὸ στήθος καὶ τὰ γόνατα. Κατὰ τοὺς Ὀμηρικοὺς χρόνους ὁ θρῆνος φέρεται ὑπὸ τὸ ὄνομα γόο².

Εἰς τὴν Ἰλιάδα οἱ Ἀχαιοὶ

παννύχιοι Πάτροκλον ἀνεστενάχοντο βοῶντες³,

ὁ δὲ Ἀχιλλεὺς «ἀδινού ἐξῆρχε γόοιο»⁴ καὶ ὑπεσχέθη εἰς τὸν νεκρὸν τοῦ φίλον ὅτι θὰ τὸν θρηνήσουν καὶ αἱ ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων αἰχμαλωτισθεῖσαι Τρωαὶ καὶ Δαρδανίδες:

*ἀμφὶ δὲ σὲ Τρωαὶ καὶ Δαρδανίδες βαθύκολποι
κλαύσονται νύκτας τε καὶ ἡμέματα δάκρυ χέουσαι⁵.*

Αὗται, ὅταν ἤκουσαν ἀπὸ τὸν Ἀντίλοχον διὰ τὸν φόνον τοῦ Πατρόκλου, «στήθεα πεπλήγοντο»⁶. Τώρα ἀποτελοῦν τὸν χορὸν τῶν γυναικῶν. Τὸ μοιρολόγι ὁμως ἀρχίζει ἡ Βρισηίς, τὴν ὁποίαν ὁ Ἀγαμέμνων ἠναγκάσθη νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὸν Ἀχιλλέα. Τὴν στιγμὴν, κατὰ τὴν ὁποίαν αὕτη εἰσέρχεται εἰς τὴν σκηνὴν τοῦ Ἀχιλλέως, ἀντικρύζει νεκρὸν τὸν Πάτροκλον. Καὶ τὸν κλαίει εἰλικρινῶς, διότι ἐκεῖνος, ὅταν ἐξοῦσε, τῆς ὑπέσχετο ὅτι θὰ ἔπειθε τὸν φίλον τοῦ Ἀχιλλέα νὰ τὴν νυμφευθῇ.

*... ἀλλὰ μὲ ἔφασκες Ἀχιλλῆος θείοιο
κουριδίην ἄλοχον θήσειν⁷*

Καὶ αἱ σκλάβες παρασύρονται καὶ συνοδεύουν μὲ τὸν θρῆνον των τὸ μοιρολόγι τῆς Βρισηίδος, «ἐπιστενάχονται», κατὰ τὸν Ὀμηρον, ἐν τῇ πραγματικότητι δὲ κλαίουں τὰ ἰδικά των βάσανα:

*... ἐπὶ δὲ στενάχοντο γυναῖκες,
Πάτροκλον πρόφασιν, σφῶν δ' αὐτῶν κήδε' ἐκάστη⁸.*

Καὶ σήμερον πολλαχοῦ, ὡς π.χ. ἐν Καρπάθῳ, «κατὰ τὸ τέλος ἐκάστου διατί-

chants funèbres aujourd'hui nommés myriologues se retrouvent chez les anciens Grecs sous la dénomination équivalente d'olophrymes». C. Fauriel, ἔνθ' ἄν., τ. I, σ. CX. Βλ. καὶ D. A. Petrakakos, Die Toten im Recht, Leipzig, 1905, σ. 19 κ.έξ.

¹ Φ. Ἰ. Κουκουλέ, Βυζαντινῶν νεκρικὰ ἔθιμα. Ἐπει. Ἑταιρ. Βυζ. Σπουδ., τ. 16, σ. 20 κ.έξ. (= Βυζαντ. βίος καὶ πολιτισμός, τόμ. Α' II, Ἀθῆναι, 1948, σ. 33 κ.έξ.).

² Ἡ λ. γόος (* γόφος) εἶναι συγγενὴς πρὸς τὴν λ. βοή, ἐκ ρ. gneu- (κραυγάζειν), τοῦ-γ- προσερχομένου ἐκ τοῦ συνεσταλμένου τύπου γν-· πρβλ. σανσκρ. ρῆμα gu- (καὶ κατ' ἀναδίπλωσιν gōgu) = ἠχεῖν. Ἰ. Σταματάκου, Λεξικὸν ἀρχαίας ἐλληνικῆς γλώσσης, Ἀθῆναι, (1949), ἐν λ.

³ Σ 315 ⁴ Σ 316 ⁵ Σ 339-340 ⁶ Σ 31 ⁷ Τ 297-298

⁸ Τ 301-302. Βλ. καὶ Ἰ. Θ. Κακριδῆ, Ὀμηρικὰ θέματα, Ἀθῆνα, 1965, σ. 72-74.

χου μοιρολογίου ὀλολύζουν ὄλαι αἰ πενθοῦσαι καὶ αἰ παριστάμεναι»¹. Συμμετοχὴν ἐχθρῶν εἰς τὸν θρήνον ἀπαντῶμεν καὶ εἰς τὴν Σπάρτην, ὅπου οἱ εἰλωτες μετὰ τῶν γυναικῶν τῶν ἐθρήνουν τὸν βασιλέα τῶν². Σημειωτέον δ' ὅτι καὶ οἱ ὑπήκοοι τῶν Ἐρυθραίων τυράννων ἐθρήνουν διὰ τῆς βίας τοὺς νεκροὺς τῆς τυραννικῆς Ἐταιρείας³. Ἐκ τοῦ ἐθίμου τούτου φαίνεται κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους ὁ τυπικὸς καὶ κοινωνικὸς χαρακτὴρ τοῦ θρήνου.

Ἄλλ' ἄς ἐπανέλθωμεν εἰς τὴν Ἰλιάδα. Εἰς τὸ Ψ ὁ Ἀχιλλεὺς μετὰ τὴν ταφὴν τοῦ φίλου του προτρέπει τοὺς Μυρμιδόνας νὰ κλαύσουν τὸν Πάτροκλον καὶ ὀργανῶναι ἄθλα (ἀγῶνας) πρὸς τιμὴν τοῦ νεκροῦ:

Μυρμιδόνες, ταχύπωλοι, ἔμοι ἐρίηρες ἑταῖροι.

*Πάτροκλον κλαίωμεν ὃ γὰρ γέρας ἐστὶ θανόντων*⁴.

Ὁ θρήνος ἐξηκολούθησεν ὅλην τὴν νύκτα ἕως τὴν αὐγὴν⁵.

Τὸν ἕτερον ἥρωα τῆς Ἰλιάδος, τὸν Ἐκτορα, τὸν θρηνοῦν οἱ ἰδικοὶ του. Ἡ μητέρα του ἡ Ἐκάβη, ὅταν εἶδε συρόμενον νεκρὸν ὑπὸ τοῦ Ἀχιλλέως τὸν υἱὸν της,

*τίλλε κόμην, ἀπὸ δὲ λιπαρὴν ἔρριψε καλύπτρην
τηλόσε, κώκυσεν δὲ μάλα μέγα παῖδ' ἐσιδοῦσα*⁶.

Συγχρόνως ὠδύρετο ὁ Πρίαμος μετὰ τοῦ λαοῦ του:

*ᾧμοξεν δ' ἔλεινὰ πατήρ φίλος, ἀμφὶ δὲ λαοὶ
κωκυτῶ τ' εἶχοντο καὶ οἴμωγῃ κατὰ ἄστν*⁷.

Πρώτη ἡ Ἐκάβη ἤρξατο τοῦ θρήνου:

*τέκνον, ἐγὼ δειλή τί νυ βείομαι, αἰνὰ παθοῦσα,
σεῦ ἀποτεθνηῶτος;*⁸.

¹ Μ. Μιχαηλίδου Νουάρου, Λαογραφικὰ Σύμμεικτα Καρπάθου, τ. Α', Ἀθήναι, 1932, σ. 121.

² «τούτων ὧν καὶ τῶν εἰλωτέων καὶ αὐτῶν Σπαρτιητέων ἐπεὰν συλλεχθέωσι ἐς τὴν πόλιν, ἄλλοι πολλοὶ χιλιάδες σύμμιγα τῆσι γυναιξὶ κόπτονται τε τὰ μέτωπα προθύμως καὶ οἴμωγῃ διαχρέωνται ἀπλέτῳ...». Ἡροδ. 6, 58. Βλ. καὶ Πaus. 4, 14, 5.

³ «Εἰ δέ τις τῶν ἐκ τῆς Ἐταιρείας αὐτῶν ἀποθάνοι, συνάγοντες τοὺς πολίτας μετὰ γυναικῶν καὶ τέκνων ἠνάγκαζον θρηνεῖν τοὺς ἀποθανόντας καὶ στερνοτυπεῖσθαι μετὰ βίας καὶ βοᾶν ὄξυ καὶ μέγα ταῖς φωναῖς, ἐφεστηκότος μαστιγοφόρου τοῦ ταῦτα ποιεῖν ἀναγκάζοντος». Ἀθήναιος 6, 259 e.

⁴ Ψ 6-9

⁵ Ψ 109

⁶ X 406-407

⁷ X 408-409

⁸ X 431-432

Θρηνεῖ ἐπίσης τὸν Ἔκτορα ἢ σύζυγός του Ἄνδρομάχη, ὃ δὲ θρήνος της εἶναι διὰ τὴν μοῖραν τὴν ἰδικήν της καὶ τὴν ὀρφάνια τοῦ παιδιοῦ της

*νῦν δὲ σὺ μὲν Ἄϊδαο δόμους ὑπὸ κεύθεσι γαίης
ἔρχεαι, αὐτὰρ ἐμὲ στυγερῶ ἐνὶ πένθει λείπεις
χήρην ἐν μεγάροισι πάϊς δ' ἔτι νήπιος αὐτως,
· · · · ·
ἤμαρ δ' ὀρφανικὸν παναφήλικα παῖδα τίθησιν¹.*

Συγκινητικὸν καὶ ὅμοιον μὲ σημερινὰ εἶναι ἐπίσης τὸ μοιρολόγι της εἰς τὸ Ω 725-745, ὅταν πιάνη τὸ κεφάλι τοῦ νεκροῦ ἀνδρός της², συμφώνως πρὸς ἔθιμον, ποῦ διατηρεῖται ἔτι καὶ σήμερον εἰς τὴν Σαλαμίνα³.

*Οἱ μὲν δὴ θρήνεον, ἐπὶ δὲ στενάχοντο γυναῖκες
τῆσιν δ' Ἄνδρομάχη λευκώλενος ἦρχε γόοιο,
Ἔκτορος ἀνδροφόνοιο κάρη μετὰ χερσὶν ἔχουσα
«ἄνερ, ἀπ' αἰῶνος νέος ὄλεο, κὰδ δέ με χήρην
λείπεις ἐν μεγάροισι πάϊς δ' ἔτι νήπιος αὐτως⁴».*

Ἀκολουθεῖ τὸ μοιρολόγι τῆς μητέρας του⁵ καὶ τὸ μοιρολόγι τῆς Ἑλένης⁶. «Γυναῖκα, μάννα καὶ νύφη, γράφει ὁ Ἰ. Κακριδῆς, κάθε μιά τους ἔχει καὶ κάτι ἄλλο νὰ πεῖ ἀποχαιρετώντας τὸν ἀγαπημένο νεκρό, κάτι ἄλλο νὰ τοῦ θυμηθεῖ, γιὰ κάτι ἄλλο νὰ τὸν κλάψει. Τῆ μοναξιά τῆς χηριᾶς θρηνεῖ ἢ Ἄνδρομάχη, τῆ μοναξιά τῆς μισημένης γυναίκας ἢ Ἑλένη. Κάθε μιά βυθισμένη στὸν πόνο της, τὰ λόγια τους δὲν βρίσκονται σὲ ἀνταπόκριση μεταξύ τους. Καὶ μόνο ὁ καθολικὸς θρήνος τοῦ κόσμου, ποῦ συνοδεύει καὶ τῶν τριῶν τὸ μοιρολόϊ, μόνο αὐτὸς δένει τὴ σκηνὴ σὲ ἓνα σύνολο⁷.

Ἄλλ' ἐκτὸς τῶν συγγενῶν, τὸν νεκρὸν τοῦ Ἔκτορος ἐθρήνησαν καὶ αἰδοῖ οἱ δ' ἐπεὶ εἰσήγαγον κλυτὰ δώματα, τὸν μὲν ἔπειτα
τρητοῖς ἐν λεχέεσι θέσαν, παρὰ δ' εἶσαν αἰδοῦς
θρήνων ἐξάρχους · · · · ·⁸

Εἰς τὸν Ὀμηρικὸν θρήνον τοῦ νεκροῦ, ὅπως βλέπομεν, δὲν ἀπουσιάζουν βεβαίως οἱ ἄνδρες, ἀλλ' οὗτος κατὰ κανόνα ἐκτελεῖται ἀπὸ γυναίκας. Τοῦτο καταφαίνεται καὶ ἀπὸ τὰς ἀγγειογραφίας καὶ τὴν κλασσικὴν τραγωδίαν. Ὁ Περικλῆς

¹ X 482-490 ² Ω 724

³ Ἰ. Θ. Κακριδῆς, Ὀμηρικὲς ἔρευνες, Ἀθήνα, 1944, σ. 89.

⁴ Ω 722-726 ⁵ Ω 748-759 ⁶ Ω 761-775.

⁷ Ἰ. Κακριδῆς, Ὀμηρικὰ θέματα, Ἀθήνα, 1965, σ. 76-77. ⁸ Ω 719-721.

ἐν τῷ Ἐπιταφίῳ του ὁμιλεῖ περὶ «ἀπολοφυρμού»¹, ὁ δὲ Πολυδεύκης λέγει: «εἴποις δ' ἂν ὅτι τὸ γυναικεῖον γένος ἐστὶ θρηνηῶδες καὶ φιλόθρηνον»². Εἰς τοὺς Λοκροὺς καὶ τοὺς Κᾶρας μόνον αἱ γυναῖκες ἐθρήνουν, εἰς δὲ τοὺς Λυκίους, ὅταν οἱ ἄνδρες ἐπένθουν, ἐνεδύοντο μὲ γυναικεῖα φορέματα³. Τὸ ἔργον τῆς μοιρολογιστρίας ἀνελάμβανον ἰδίως γυναῖκες ἐκ Καρίας προερχόμεναι, αἵτινες Καρῖναι⁴ ὠνομάζοντο. Ἡ παναρχαία ἀντίληψις ὅτι πολλοὶ θρηνοὶ ἀνακουφίζουν τοὺς νεκροὺς ἐδημιούργησε τὴν τάξιν τῶν ἐπαγγελματιῶν θρηνητῶν, ποὺ περιορίσθη βραδύτερον μόνον εἰς τὰς γυναῖκας. Αὗται χωρίζονται συνήθως κατὰ τὴν πρόθεσιν τοῦ νεκροῦ ἢ κατὰ τὴν κηδεῖαν εἰς δύο ἡμιχόρια ὁπῶς — γίνεται καὶ σήμερον εἰς τινὰ χωρία τῆς Ἑλλάδος —, τῶν ὁποίων προεξάρχουν αἱ κορυφαῖαι μεταξὺ τούτων. Ὡς εἶδομεν, κατὰ τὴν ὁμηρικὴν ἐποχὴν, αἱ μὲν γίνονται «γόου ἑξαρχοί», αἱ δὲ ἄλλαι — ὁ χορὸς — «ἐπιστενάχονται». Καὶ ὁ Λουκιανὸς κάμνει λόγον περὶ τοῦ «ἐξάρχοντος»⁵ τοῦ θρήνου.

Κατὰ τὸν Πίνδαρον κάποτε ὀλόκληρος ἡ φύσις παρίσταται θρηνοῦσα τὴν ἀπώλειαν προσφιλοῦς ὑπάρξεως⁶.

Ὁ θρήνος τοῦ νεκροῦ συνωδεύετο πολλάκις καὶ ἀπὸ ἐπιφωνήματα πάθους, κτυπήματα τοῦ στήθους, ξεσχίσματα τοῦ προσώπου καὶ ἀποκοπὴν τῆς κόμης⁷. Ὁ Πλούταρχος λέγει: «Ὀδυρμὸς ἦν διὰ νυκτὸς οὐ κλαυθμοῖς οὐδὲ στεναγμοῖς ἀνθρώπων ἔοικώς, ἀλλὰ θηρομιγῆς ὠρυγῆ καὶ βρύχημα μεμειγμένον ἀπειλαῖς καὶ θρήνοις»⁸. Στοιχεῖα τοῦ ἀνάρθρου θρήνου ὑπῆρχον πάντοτε παραλλήλως πρὸς στοιχεῖα τοῦ ἐμμέτρου θρήνου ἢ ὡς ἐπιφωνήματα ἐντὸς τοῦ δευτέρου. Σήμερον ἀκόμη, ὡς εἶδομεν, τὸ φαινόμενον τοῦτο ἐπιχωριάζει ἰδίᾳ ἐν τῇ ἠπειρωτικῇ Ἑλ-

¹ «... νῦν δὲ ἀπολοφυράμενοι ὄν προσήκει ἕκαστος ἀποχωρεῖτε». *Θουκυδ.* 2, 46.

² *Πολυδεύκης* 6, 202.

³ «Τῶν δὲ Λυκίων νομοθέτην φασὶ προστάξαι τοῖς αὐτοῦ πολίταις, ἐπὴν πενθῶσι, γυναικεῖαν ἡμφισμένους ἐσθῆτα πενθεῖν· ἐμφαίνειν βουληθέντα, ὅτι γυναικῶδες τὸ πάθος ἐστὶ, καὶ οὐχ ἀρμόττον ἀνδράσι κοσμίους καὶ παιδείας ἐλευθέρου μεταπεποιημένοις». *Πλουτάρχου*, *Παρσமுθητικὸς εἰς Ἀπολλώνιον*, 113Α.

⁴ Βλ. λ. παρ' Ἡσυχίου.

⁵ *Λουκιανῶν*, *Περὶ πένθους*, 20.

⁶ *Πινδάρου*, Ἀποσπ. 136α. Τὴν αὐτὴν περίπου ἔννοιαν ἐκφράζει καὶ εἰς Ἀσσυριακὸς θρήνος. Βλ. *E. Ebeling*, *Tod und Leben nach den Vorstellungen der Babylonier. I. Teil: Texte*. Berlin/Leipzig, 1931, σ. 48.

⁷ «...ἐν δὲ μέσοισι φέρον Πάτροκλον ἑταῖροι
θριζὶ δὲ πάντα νέκυν καταείνυσαν, ὡς ἐπέβαλλον
κειρόμενοι...». Ψ 134-136.

⁸ *Πλουτάρχου*, *Μάρ.* 20, 2.

λάδι. Ἄλλὰ καὶ παρ' Ἑβραίοις ἀπαντᾷ ὁ θρήνος *misped*, ἦτοι ὁ κοπετός, καὶ ὁ *qinā*, ἦτοι ὁ ἔμμετρος θρήνος¹.

Τὴν ὑπερβολὴν τοῦ θρήνου θέλει νὰ περιορίσῃ ὁ Πλάτων λέγων: «Τῷ δὲ πολιτικῷ νόμῳ νομοθετοῦντι παραχωρεῖν χρὴ τὰ τοιάδε· δακρῦειν μὲν τὸν τετελευτηκότα ἐπιτάττειν ἢ μὴ ἄμορφον, θρηνεῖν δὲ καὶ ἔξω τῆς οἰκίας φωνὴν ἐξαγγέλλειν ἀπαγορεύειν»². Ὁ Σόλων ὡσαύτως ἀπηγόρευε τὸ «θρηνεῖν πεποιημένα», δηλαδὴ τοὺς ἔμμετρος θρήνους, καὶ ἀνέθηκεν εἰς τοὺς γυναικονόμους νὰ τιμωροῦν τοὺς «ἀνάνδροις καὶ γυναικώδεσι τοῖς περὶ τὰ πένθη πάθεισι καὶ ἁμαρτήμασιν ἐνεχομένους»³. Παρὰ ταῦτα, ὅπως φαίνεται ἐκ χωρίων τῶν τραγικῶν ποιητῶν⁴, τ' ἀποτελέσματα τῶν ἀπαγορεύσεων τῶν θρήνων δὲν ἦσαν σπουδαῖα. Γενικῶς ὁ ὑπέρομετρος θρήνος ἐθεωρεῖτο στοιχεῖον βαρβαρικόν⁵. Καὶ ὁ Εὐριπίδης ἐθεώρει τοῦτον ἄσιατικόν⁶. Κατὰ δὲ τὸν Στοβαῖον «λύπη ὑπὲρ τὸ δέον χωροῦσα ἀχαριστία ἐστὶ πρὸς δαίμονας χθονίους»⁷. Οἱ νεκροὶ ἐν τῷ «Μενεξένῳ» τοῦ Πλάτωνος δέονται «πατέρων καὶ μητέρων εἰδέναι ὅτι οὐ θρηνοῦντες οὐδὲ ὀλοφυρόμενοι ἡμᾶς ἡμῖν μάλιστα χαριοῦνται»⁸. Καὶ ὁ Λουκιανὸς γράφει βραδύτερον: «Τί δέ με ὁ κωκυτὸς ὑμῶν ὀνίνησι καὶ ἡ πρὸς τὸν αὐλὸν αὕτη στερονοτυπία καὶ ἡ τῶν γυναικῶν περὶ τὸν θρήνον ἀμετρία;»⁹.

Παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις συνώδευον τὸν νεκρὸν καὶ ἐθρήνουν ἐπαγγελματικῶς αἱ *praeficae*, ἀπαγγέλλουσαι τὰ *mortualia*. Ἐπίσης καὶ εἰς τὴν Παλαιὰν Διαθήκην ἀπαντῶμεν γυναῖκας θρηνωδούς¹⁰.

Κατὰ τὴν βυζαντινὴν ἐποχὴν ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος ἐστρέφετο ἐναντίον τῶν ὑπερβολῶν τοῦ θρήνου, καταγγέλλων αὐτὸν ὡς ἔθιμον τῶν Ἑλλήνων (εἰδωλολατρῶν) μὴ χριστιανικόν¹¹. Ἐν τῷ «περὶ ὑπομονῆς» (*Migne*, 60, 726) λέγει:

¹ «Ἐνεκεν τούτου κόψεται καὶ θρηνήσει, πορεύεται ἀνυπόδετος, καὶ γυμνὴ ποιήσεται κοπετὸν ὡς δρακόντων...». *Μιχαίας*, Α, 8.

² *Πλάτωνος*, Νόμοι, 12.

³ *Πλουτάρχου*, Σόλ., 21, 5. Ὁ Σόλων περιώρισε καὶ τὸν κύκλον τῶν θρηνουσῶν. *Δημοσθ.*, 43, 62.

⁴ Βλ. π.χ. *Αἰσχύλου*, Χοηφόροι 24. *Εὐριπίδου*, Ἑκάβη 655, Ἑλένη 1089.

⁵ *Πλουτάρχου*, Σόλ., 12, 8: «τὸ σκληρὸν καὶ βαρβαρικόν».

⁶ «Ἀσιήταν σοι βάρβαρον ἰαχὰν ἐξανδάσω, | τὰν ἐν θρήνοισι Μοῦσαν», Ἰφιγ. ἐν Ταύρ. 180.

⁷ Στοβαίου, Ἀνθολόγ., 44, 40. Πρβλ. καὶ *W. Becker*, *Charikles* 3² (1854), σ. 83 κ.έξ.

⁸ *Πλάτωνος*, Μενέξενος, 248 b.

⁹ *Λουκιανοῦ*, Περὶ πένθους, 19.

¹⁰ Ἰερρεμ. Θ' 17, 21.

¹¹ Βλ. *Δημ. Λουκάτου*, Λαογραφικαὶ περὶ τελευτῆς ἐνδείξεις παρὰ Ἰωάννη τῷ Χρυσόστομῳ. Ἐπετ. Λαογρ. Ἀρχ., ἔτ. Β', ἐν Ἀθήναις, 1940, σ. 56-58.

«Μὴ οὕτως ἀσχημονῶμεν ἐπὶ τοῖς κεκοιμημένοις, παρακαλῶ... μὴ τοὺς χιτῶνας ἡμῶν διαρρήξωμεν... μὴ τοὺς βραχίονας τύψωμεν, ἵνα μὴ τοὺς Ἑλληνας ζηλώσωμεν... μὴ τὰς τρίχας τῆς κεφαλῆς γυμνώσωμεν...». Καὶ εἰς τὴν «πρὸς Φιλιππησ. γ'» (*Migne*, 62, 203): «Κλαίωμεν τοὺς οὕτως ἀπερχομένους, οὐ κωλύω, κλαίωμεν, ἀλλὰ μὴ ἀσχημόνως, μὴ τρίχας τίλλοντες, μὴ βραχίονας γυμνοῦντες, μὴ ὄψιν σπαράττοντες...». Πολλὰ ἀπὸ τὰ μοιρολόγια τῶν βυζαντινῶν, τοῦλάχιστον κατὰ τὸ νόημα, δύναται τις νὰ συλλάβῃ ἐκ διαφόρων μονωδιῶν, ἐκ τῶν ἐπυλλίων, τοῦ ἔπους τοῦ Διγενῆ, τοῦ δράματος «Χριστὸς πάσχων», καὶ ἐξ ἀγιολογικῶν¹ καὶ ἄλλων κειμένων. «Κατὰ τὰ μυρολόγια ταῦτα, γράφει ὁ Φ. Κουκουλές, τὰ ὅποια ἐψάλλοντο ἢ μονωδικῶς ἢ συνθρηνούτων τῶν παρισταμένων, ὁ νεκρὸς προσηγορεύετο φῶς τῶν ὀφθαλμῶν, ψυχὴ, καρδιά, παρηγορία, πνοή, ἀναλόγως δὲ τῆς ἡλικίας, τοῦ βαθμοῦ τῆς συγγενείας ἢ τῶν περιστάσεων, ὑφ' ἃς ἀπέθανε, τοῦ ἀπηλυθύνοντο σχετικοὶ θρηνητικοὶ λόγοι, δι' ὧν ἐξεφράζετο παράπονον, διατί δὲν ὀμιλεῖ πρὸς τοὺς οἰκείους, διατί τόσον ἔνωρις καταλείπει τὴν ζωὴν χωρὶς νὰ παράσχῃ τὴν ἀναμενομένην ἀνακούφισιν ἢ προστασίαν εἰς τοὺς γονεῖς, ἂν δ' ἦτο ἔγγαμος, καὶ διατί ἀφίνει χήραν ἀπροστάτευτον καὶ ὀρφανά»². Ἀνάλογον περιγραφὴν θρήνου πατρὸς πρὸς υἱὸν ἀπευθυνομένου παρέχει ὁ Λουκιανός: «Τέκνον ἡδιστον, οἴχη μοι καὶ τέθνηκας καὶ πρὸ ὥρας ἀνηρπάσθης μόνον ἐμὲ τὸν ἄθλιον καταλιπὼν, οὐ γαμήσας, οὐ παιδοποιησάμενος, οὐ στρατευσάμενος, οὐ γεωργήσας, οὐκ ἐς γῆρας ἐλθὼν· οὐ κωμάσῃ πάλιν οὐδ' ἐρασθήσῃ, τέκνον, οὐδ' ἐν συμποσίοις μετὰ τῶν ἡλικιωτῶν μεθύσθῃ»³. Καὶ οἱ χοροὶ τῶν γυναικῶν (τῶν μοιρολογιστριῶν) κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους εἶναι ἀνάλογοι πρὸς τοὺς τῶν ἀρχαιοτέρων χρόνων καὶ τῶν σημερινῶν, ὅπως οὗτοι διατηροῦνται π.χ. εἰς τὴν Λακωνικὴν καὶ τὴν Πυλίαν⁴.

*
**

Ὅπως ἐν Ἑλλάδι, οὕτω καὶ εἰς τὴν γειτονικὴν Βουλγαρίαν τὸ μοιρολόγι εἶναι, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, αὐτοσχέδιον. Ἐπίσης δὲν λείπουν ἀπὸ αὐτοῦ αἱ τυπικαὶ ἐκφράσεις. Ὁ νεκρὸς μοιρολογεῖται ἀπὸ τοὺς συγγενεῖς, τὶς γειτόνισσες καὶ τοὺς πλεόν γνωρίμους. Μόνον αἱ βαθέως τεθλιμμέναι λαμβάνουν μέρος εἰς αὐτό, ἐξαιρέσει τῶν ἐξ ἐπαγγέλματος μοιρολογιστριῶν. Οὕτω κατὰ τὸν θάνατον μιᾶς κόρης,

¹ Βλ. Γ. Κ. Σπυριδάκη, Ἐὰ κατὰ τὴν τελευταίαν ἔθιμα τῶν Βυζαντινῶν ἐκ τῶν ἀγιολογικῶν πηγῶν. Ἐπετ. Ἐταιρ. Βυζ. Σπουδ., τόμ. Κ', Ἀθήναι, 1950, σ. 126-167.

² Φ. Ἰ. Κουκουλέ, Βυζαντινῶν βίος καὶ πολιτισμὸς, τόμ. Α' II, ἐν Ἀθήναις, 1948, σ. 33. Δ. Λουκάτου, ἔνθ' ἄν., σ. 59-62.

³ Λουκιανοῦ, Περὶ πένθους, 13.

⁴ Δ. Λουκάτου, ἔνθ' ἄν., σ. 62-64, ἔνθα καὶ αἱ σχετικαὶ παραπομπαί.

ὄνοματι Razdelina, ἔχομεν ὀλόκληρον σειρὰν μοιρολογίων. Τὴν «κλαίει» κατὰ πρῶτον ἢ μητέρα της Angelina. Τὸ μοιρολόγι της σύγκειται ἐξ 106 στίχων. Ἐπειτα αὕτη ἀπευθύνεται πρὸς τὴν ἀδελφὴν της Bosilka, παραχωροῦσα εἰς αὐτὴν τὴν θέσιν της ὡς «ἐξάρχου» τοῦ θρήνου. Ἐκείνη ἐρωτᾷ, μοιρολογοῦσα, τὴν νεκρὰν ἀνεψιάν της διατί θλίβει τόσο πολὺ τοὺς γονεῖς της καὶ δὲν θέλει πλέον νὰ τοὺς ὀμιλήσῃ; Ἡ μητέρα μετὰ ταῦτα «κλαίει» ἐκ νέου, θρηνεῖ τὴν θυγατέρα της. Εἰς τὸ μοιρολόγι της τώρα ἔχομεν μίαν ἀλληγορίαν, εἰς τὴν ὁποίαν γίνεται λόγος, διὰ τὸν γάμον τῆς κόρης μὲ τὴν μαύρην γῆν¹.

Ἔρχεται κατόπιν ἡ σειρὰ τῆς γιαγιᾶς Mita, διὰ νὰ τὴν μοιρολογήσῃ. Αὕτη λέγει ὅτι δὲν γνωρίζει τί νὰ πρωτοκλαύσῃ, τὴν ὀμορφιάν τῆς νεαρᾶς ἐγγονῆς, τὰ χαμένα νιάτα της ἢ τὴν θλίψιν καὶ τὴν συμφορὰν τῶν γονέων της! Σὺ, τῆς λέγει, φεύγεις νέα, ἐνῶ ἐγώ, ἡ γριά, μένω ἀκόμη!²

Γενικῶς τὰ βουλγαρικὰ μοιρολόγια διακρίνονται εἰς διαφόρους τύπους, ὅπως καὶ τὰ νεοελληνικά, ἀναλόγως τοῦ προσώπου τοῦ νεκροῦ, εἰς τὸν ὁποῖον ἀπευθύνονται³. Παρὰ τὸν ἔντονον ρεαλισμὸν των, οὐδόλως στεροῦνται συναισθηματισμοῦ καὶ ποιητικῆς ἀξίας. Ὁμοιάζουν δὲ ταῦτα ὡς πρὸς τὸ περιεχόμενον πρὸς τὰ ἑλληνικά, διότι οἱ λαϊκοὶ ποιηταὶ ἀναχωροῦν ἀπὸ τὴν ἰδίαν περίπου κοινωνικὴν πραγματικότητα, τὰς αὐτὰς ψυχολογικὰς καταστάσεις καὶ τὰ αὐτὰ περιστατικά. Ὅπως δὲ τὰ ἑλληνικά, οὕτω καὶ τὰ βουλγαρικὰ εἶναι δημιουργήματα τοῦ πόνου καὶ πληροῦνται παθητικῶν ἐκφράσεων, συγκινητικῶν περιγραφῶν καὶ δραματικῶν ποιητικῶν εἰκόνων. Ἄς σημειωθῇ ἔτι ὅτι καὶ ἐν Βουλγαρίᾳ, ὅπως παρ' ἡμῖν, τοποθετοῦν τὰ ἐνδύματα τοῦ εἰς τὴν ξένην ἀποθανόντος κάτω εἰς τὸ ἔδαφος καὶ τὰ μοιρολογοῦν, καὶ ὅτι εἰς τὰ μνημόσυνα καὶ εἰς ὠρισμένας ἡμέρας τοῦ ἔτους, ὡς π.χ. κατὰ τὴν Μεγάλην Παρασκευὴν, μοιρολογοῦν τοὺς νεκροὺς των εἰς τὰ νεκροταφεῖα.

Ἐν Γιουγκοσλαβίᾳ αἱ λέξεις καὶ φράσεις διὰ τὰ μοιρολόγια εἶναι ποικίλαι, ὡς καὶ παρ' ἡμῖν. Ταῦτα λέγονται ἐκεῖ *paricati*, *nabrajati* κτλ. Εἰς τὸ μοιρολόγι κάποτε λαμβάνουν μέρος καὶ ἄνδρες, ὅπως εἰς τὴν Μάνην, κατὰ κανόνα ὅμως κυ-

¹ Τὸ θέμα τοῦτο τοῦ γάμου τῆς κόρης μὲ τὴν μαύρην γῆν ἀπαντᾷ εἰς στίχους ἡμετέρων δημοτικῶν τραγουδιῶν, ὡς ὁ γνωστός: «πῆρα τὴν πλάκα πεθερά, τὴ μαύρη γῆς γυναῖκα», ἀλλ' ἀπαντᾷ καὶ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα. Οὕτως ὁ *Εὐριπίδης*, εἰς τὸν Ἡρακλ. μαινόμενον, στ. 484, λέγει: «Αἰδην νομίζων πενθερόν, κῆδος πικρόν. Πρβλ. καὶ Ἰφιγ. ἐν Αὐλίδι, στ. 461. Βλ. Ν. Γ. Πολίτου, ἐνθ' ἄν., σελ. 288. Πρβλ. D. Pétropoulos, La comparaison ἐνθ' ἄν., σελ. 14.

² Ad. Strausz, *Bulgarische Volksdichtungen*, Leipzig 1895, σ. 481-487.

³ Ad. Strausz, ἐνθ' ἄν., σ. 488-500. Βλ. καὶ B. Anghelou καὶ M. Arnaoudov, *Βουλγαρικὰ δημώδη ᾄσματα (βουλγαριστί)*, Sofia, ἄν. ἔτ. ἐκδ., σελ. 35-37.

ρίως αἱ γυναῖκες μοιρολογοῦν τὸν νεκρόν. Ὁ αὐτοσπαραγμὸς μὲ τὰ κτυπήματα τοῦ στήθους, τὸ ξερρίζωμα τῶν μαλλιῶν καὶ τὸ σχίσιμον τοῦ προσώπου, ἦτο συνήθης παλαιότερον. Σήμερον ἔχει ἐκλείψει. Τα μοιρολόγια εἶναι, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, αὐτοσχέδια, συντίθενται δὲ ἐπὶ τῇ βάσει παλαιότερων προτύπων μὲ προσαρμογὴν εἰς τὰς περιστάσεις¹. Ἐν Ἑρζεγοβίῃ, Ὀτόκ, Μπόκα κ.ά. οἱ στίχοι των εἶναι δεκασύλλαβοι, ἀλλαχοῦ ὀκτασύλλαβοι καὶ ἀλλαχοῦ ἀνάμεικτοι δεκασύλλαβοι καὶ ὀκτασύλλαβοι. Ἡ μοιρολογίστρια ἐν Uzice εἶναι λυσίκομος, ὡς καὶ παρ' ἡμῖν. Κατὰ τὴν νύκτα δὲν λέγονται μοιρολόγια, διὰ νὰ μὴ προσελκύωνται οἱ δαίμονες².

Καὶ τὰ παλαιὰ Σλαβικὰ ἔθνη εἶχον ἐπίσης μοιρολόγια διὰ τοὺς τεθνεῶτας. Εἰς τὸ ἱστορικόν του μυθιστόρημα *Stara basn* (Παλαιὰ Διήγησις) ὁ Πολωνὸς συγγραφεὺς Ἰωσήφ Ἰγνάτιος Kraszewski (1812-1887) ἀνασυνέταξε ἐν μοιρολόγι, ἀναγόμενον εἰς τὸν 9^{ον} αἰ. καὶ λεγόμενον ἀπὸ μοιρολογίστριαν πρὸς ἥρωα πεσόντα εἰς τὸ πεδίον τῆς μάχης³. Τὸ παλαιὸν μοιρολόγι τῶν Σλάβων καὶ ἄλλων τινῶν συγγενῶν λαῶν ὁμοιάζει πρὸς κραυγὴν ἀγανακτήσεως ἐναντίον τοῦ θανάτου καὶ ἐνδεχομένης ἐκδικήσεως τοῦ νεκροῦ ἐναντίον τοῦ φονέως του. Αἱ γυναῖκες ἐκριζώνουν τὰ μαλλιά των, ξεσχίζον τὸ πρόσωπον, στηθοδέρνονται καὶ κουρελιάζουν τὰ ἐνδύματά των. Ὅπως εἶδομεν, τοῦτο γίνεται ἀκόμη εἰς τινὰ μέρη τῆς Ἑλλάδος καὶ εἰς τὴν Κορσικήν. Δυνάμεθα δὲ νὰ γνωρίζωμεν ὅτι τὸ αὐτὸ ἔθιμον συνηθίζετο παλαιότερον καὶ εἰς τὴν Σικελίαν. Αἱ μοιρολογοῦσαι (*le reputatrici*) καὶ ἐδῶ συμπεριεφέροντο ὅπως καὶ αἱ Κορσικαναί: ἐξερρίζωναν τὰ μαλλιά των, ἐξέσχίζαν τὰ μάγουλά των καὶ ἔπειτα ἤρχιζαν νὰ θρηνοῦν μὲ ρυθμὸν τὰ ἔργα καὶ τὰς ἀρετὰς τοῦ τεθνεῶτος, κατηγοροῦσαι τὸν σκληρὸν θάνατον, πὺρ ἤρπασε τὸν νεκρὸν ἀπὸ τοὺς οἰκείους του. «Πολλὰ εἰκόνες περιεχόμεναι εἰς τὰ μοιρολόγια τῆς Σικελίας, λέγει ὁ G. Pitré, εἰσῆλθον εἰς ἄλλα φιλολογικὰ δημιουργήματα»⁴. Τὸ Σικελικὸν μοιρολόγι, λεγόμενον *nenia*, κατὰ τὸν παλαιὸν λατινικὸν ὄρον, ἀναφέρεται εἰς τὰ διάφορα μέλη τῆς οἰκο-

¹ «Was den Inhalt der Lieder betrifft so werden sie mit Zugrundlegung gewisser Schenen und unter Verwendung der gebräuchlichen Epiteta improvisiert. Si enthalten das Lob des Toten, Episoden aus seinem Leben. Vorwürfe wegen des plötzlichen Verlassens, Schilderung der Treuer der Hinterbliebenen, Grüsse an früher Verstorbene z.ä.». *Ed. Schneeweis*, Grundriss der Volksglaubens und Volksbrauchs der Serbo-kroaten, 1935, σ. 128. Βλ. *Τοῦ Αὐτοῦ*, ἔκδοσις 2^α, Berlin 1961, σ. 92-93.

² *Ed. Schneeweis*, ἐνθ' ἄν., ἔκδ. 2^α, σ. 93.

³ *J. Jgn. Kraszewski*, *Stara basn*, Katowice, 1953, σ. 101.

⁴ *G. Pitré*, *Usi e costumi. Credenze i pregiudici del popolo Siciliano*, τ. II, Palermo, 1899, σ. 215-6.

γενείας. Ἐξαιρετικῆς τρυφερότητος εἶναι τὸ ἀπευθυνόμενον πρὸς τὰ παιδιὰ¹. Γενικῶς τὸ Σικελικὸν εἶναι ἠπιώτερον τοῦ Κορσικανικοῦ καὶ τοῦ Μανιάτικου, ἀλλὰ στερεῖται τῆς θερμότητος καὶ τῆς ἐμπνεύσεως ἐκείνων. Ἡ Ἐκκλησία κατεπολέμησε τὸ ἔθιμον, παρὰ ταῦτα ὅμως τοῦτο ἀντέστη μέχρι τῶν νεωτέρων χρόνων. Σήμερον ὅμως δὲν ὑπάρχει πλέον.

Σημαντικὴν θέσιν εἰς τὴν ἐθιμοτυπίαν τοῦ ἐνταφιασμοῦ παρὰ τοῖς Ρώσοις κατελάμβανε καὶ τὸ μοιρολόγι, τὸ ὁποῖον ἔγινε γνωστὸν καὶ ἔκτος τῆς Ρωσίας μὲ σχετικὴν ἐργασίαν τοῦ Daskon τὸ ἔτος 1842. Βραδύτερον ὁ Barsov ἐδημοσίευσε πολυάριθμα μοιρολόγια ἀπὸ στόματος τῆς μοιρολογιστρίας Εἰρήνης Ἀντρέεβνας Φεντόσοβα (1831-1899), ἡ ὁποία συνεκράτει εἰς τὴν μνήμην της περὶ τοὺς 30.000 στίχους². Μοιρολογίστριαι μὲ ταλέντον ὑπάρχουν ἀκόμη ἐν Ρωσίᾳ καὶ εἰς τὰς ἡμέρας μας, ὅπως π.χ. ἡ Ἀναστασία Μπογντάνοβα³. Ἀξιόλογον συμβολὴν εἰς τὴν ἔρευναν τοῦ ρωσικοῦ μοιρολογίου παρουσίασε πρὸ τριακονταετίας ἡ Elsa Mahler⁴.

Ἀξιομνημόνευτον ἐνταῦθα νομίζω ὅτι εἶναι τὸ ἐν Οὐκρανίᾳ ἔθιμον νὰ ἐνταφιάζουσι τὸ ἀνύπαντρο κορίτσι σὰν νύφη καὶ νὰ τοῦ τραγουδοῦν γαμήλια τραγούδια⁵, πὸ ἐνθυμίζουσι «τὰ γαμπριάτικα» κατὰ τὴν τελευταίαν νέου μοιρολόγια εἰς τὸ Βογατσικὸν τῆς Μακεδονίας καὶ εἰς τὰ Βούρβουρα τῆς Κυνουρίας.

Ἐν Ρουμανίᾳ οἱ κάτοικοι τοῦ Μαραμοῦρες, τῆς Μπουκοβίνης καὶ τῆς Μολδαβίας μοιρολογοῦν μὲ τὸν buciurn (μακρὸν ποιμενικὸν αὐλὸν) κατὰ τὸν ἐνταφιασμόν. Δύο, σπανίως εἷς, ἄλλοτε τέσσαρες ἢ καὶ ἕξ νέοι φέροντες τὸ μουσικὸν τοῦτο ὄργανον συνοδεύουσι τὸ «νεκρικὸ ξόδι» καὶ μοιρολογοῦν τὴν πρωίαν, τὴν μεσημβρίαν, τὸ ἑσπέρασ καὶ κάποτε τὴν νύκτα, ὅταν γίνεται ἡ φύλαξις τοῦ νεκροῦ εἰς τὸ σπίτι. Ὁμοίως μοιρολογοῦν εἰς τὸν δρόμον πρὸς τὸ νεκροταφεῖον, ἐπάνω ἀπὸ τὸν τάφον καὶ ἀφοῦ τὸ φέρετρον σκεπασθῆ ἀπὸ τὸ χῶμα⁶. Σημειωτέον δὲ ὅτι εἰς τὸ χωρίον Nereju οἱ φυλάσσοντες τὸν νεκρὸν μεταμφιέζονται μὲ προσωπίδας, κατασκευαζομένας ἀπὸ ξύλον ἢ δέρμα προβάτου, πρὸς ἀποδιοπόμπησιν τῶν κακοποιῶν πνευμάτων. Τὸ αὐτὸ ἐθίζεται καὶ εἰς τὸ χωρίον Toręsti. Καὶ ἐκεῖ οἱ ἐπαγρυπνοῦντες χορεύουσι διαφόρους τοπικοὺς χοροὺς περὶ πυρᾶς κατὰ τὴν νύκτα μὲ

¹ G. Pitré, ἔνθ' ἄν., σ. 212.

² Jouri Sokolov, Le folklore russe, Paris, 1945, σ. 120 κ.έξ.

³ Jouri Sokolov, ἔνθ' ἄν., σ. 123.

⁴ Elsa Mahler, Die russische Totenklage, Leipzig, 1936.

⁵ Fr. Boehm, ἔνθ' ἄν., σ. 23.

⁶ T. Alexandru, Instrumentele muzicale ale poporului român, București, 1956, σ. 39-40. Βλ. καὶ Δ. Β. Οἰκονομίδην, ἐν Λαογραφ., ΙΗ', ἐν Ἀθήναις, 1959, σελ. 587-588.

σκοπὸν τὴν διασκέδασιν αὐτῶν καὶ τοῦ νεκροῦ. Ἐξετάσας τὸ θέμα τῶν «νεκρικῶν χορῶν» παρὰ τοῖς σλαβικοῖς λαοῖς ὁ M. Nilsson λέγει ὅτι ὡς βάσις τούτων ὑπόκειται ἡ ἰδέα τῆς ἀνάγκης νὰ δοκιμάσουν οἱ ζῶντες κατὰ τὴν τελευταίαν στιγμὴν ὁμοῦ μετὰ τοῦ νεκροῦ τὴν χαρὰν τῶν ζωϊκῶν ἀπολαύσεων. Τὸ αὐτὸ δ' ἀκριβῶς συνέβαινε, προσθέτει, εἰς τοὺς ἀρχαίους Ἕλληνας καὶ τοὺς Ἑτρούσκους¹.

Ἀξιόλογον ἐνδιαφέρον παρουσιάζει ἐν Ρουμανίᾳ καὶ τὸ ἔθιμον - μοιρολόγι - «τοῦ ἐλάτου», τὸ ὁποῖον ἀνεκαλύφθη ὑπὸ τοῦ T. Burada ἐν Hunedoara κατὰ τὸ τελευταῖον τέταρτον τοῦ παρελθόντος αἰῶνος². Ἰχνη αὐτοῦ ἀνεκαλύφθησαν κατόπιν εἰς τὸ Μπανάτ³, εἰς τὰ Δυτικὰ Ὄρη⁴ καὶ ἐν τῇ περιοχῇ τοῦ Γκόρζ⁵. Εἰς τὸ ἐν λόγω ἔθιμον - μοιρολόγι - , πὺ ἀπευθύνεται εἰς ἀγάμους νέους καὶ νέας, ἔχομεν τὸν μὴ πραγματοποιηθέντα εἰς τὴν ζωὴν γάμον. Τὸ ἔλατον συμβολίζει τὸν θανόντα. Ἡ ζωὴ του εἶναι ὡς ἡ τοῦ ἐλάτου, ἡ δὲ θλίψις του εἶναι ἡ θλίψις τοῦ δένδρου τούτου, τὸ ὁποῖον ἔπεσεν ἀπὸ τὰ ὑπερήφανα ὄρη εἰς τόπους χαμηλοῦς, ὅπου θὰ σαπίσῃ μέσα εἰς τέλματα⁶. Εἰς τὴν Hunedoara, ὅταν ἀποθάνῃ ἓνας νέος, 9 ὁμήλικές του πηγαίνουν εἰς τὸ βουνόν, κόπτουν δύο ἔλατα, τὸ ἐν μεγαλύτερον τοῦ ἄλλου, διέρχονται μὲ αὐτὰ ἀπὸ ἐν χωρίον καὶ τὰ κορίτσια τοῦ χωρίου τούτου ἄδουν «τὸ μοιρολόγι τοῦ ἐλάτου». Ὅταν κατόπιν ἔρχονται εἰς τὸ χωρίον, ὅπου εὐρίσκεται ὁ νεκρός, στολίζονται τὰ ἔλατα ἀπὸ τὰ κορίτσια τοῦ χωρίου, τὰ ὁποῖα λέγουν πάλιν τὸ σχετικὸν μοιρολόγι, πὺ ἐπαναλαμβάνεται κατὰ τὸν ἐνταφιασμόν⁷. Ὅπου δὲν ὑπάρχουν ἔλατα, ἀντὶ τούτων χρησιμοποιοῦν δένδρα μηλέας. Εἰς τὴν Κλοποτίβα τοῦ Hațeg τὸ σύνηθες ἐκεῖ «μοιρολόγι τῆς αὐγῆς» ἀκούεται μόνον κατὰ τὸν ἐνταφιασμόν νέου ἢ νέας. Αἱ μοιρολογίστριαι, ἰστάμεναι ἔξω τοῦ παραθύρου τῆς οἰκίας, ἔνθα ὁ νεκρός, μοιρολογοῦν κατὰ μέτωπον πρὸς τὸν ἥλιον. Εἰς τὸ Μπανάτ εἶναι χωρισμέναι εἰς δύο ομάδας. Ἡ μία ἀντιπροσωπεύει τὴν αὐγὴν, ἡ ὁποία παίρνει τὸν νεκρόν, ἡ δὲ ἄλλη τοὺς οἰκείους του, πὺ ματαίως ἐπιζητοῦν τὴν ἐπιστροφὴν

¹ Βλ. *Martin Nilsson*, *Der Ursprung der Tragödie*, *Opuscula Selecta*, I, Lund, 1951, σ. 106.

² *T. Burada*, *Datinele poporului român la inmormintari*, ἐν *Convorbiri Literare*, 16 (1882/1883), σ. 8 κ.έξ. (Καὶ ἀνατ., Iasi, 1882, σ. 28 κ.έξ.).

³ *Simeon Manguica*, *Călindariru pe anul 1882*, Braşov, 1881 σ. 121.

⁴ *T. Frîncu și G. Candrea*, *Romîni din Munți Apuseni*, Bucureşti, 1888, σ. 175.

⁵ *C. Brailoiu*, *Ale mortului din Gorj*, Bucureşti 1936, σ. 52 κ.έξ.

⁶ *I. C. Chitimia*, *Cîntece funerare populare de- . Studii și Cercetări de Istorie Literară și Folclor*, ἔτ. VIII, Bucuresti, 1959, nr. 3-4, σ. 643.

⁷ Ἐνθ' ἀν., σ. 643-647. Τὸ ἔθιμον τοῦ ἐλάτου, κατὰ τὸν I. Chitimia, ἔχει ἀνιμιστικὸν χαρακτῆρα. Ἐνθ' ἀν., σ. 664.

του. Κάποτε ἄδουν λυσίκομοι¹. Εἰς τὴν Ὀλτενίαν καὶ εἰς τοὺς Σάσους τῆς Τρανσυλβανίας, ὡς συμβαίνει παρ' ἡμῖν εἰς πολλὰ χωρία τῆς Ἡπείρου καὶ τῆς Μακεδονίας, «αἱ μοιρολογοῦσαι ἐκφράζονται ρυθμικῶς ἐν τῷ πεζῷ λόγῳ»².

Ὅπως παρ' ἡμῖν, οὕτω καὶ ἐν Ρουμανίᾳ πολλὰ τῶν μοιρολογίων εἶναι αὐτοσχέδια, πού λέγονται κατὰ τὰς κηδεῖας καὶ κατὰ τὰ μνημόσυνα. Τὰ περισσότερα τούτων εἶναι περιστατικὰ καὶ λησμονοῦνται. Ὅσα εἶναι ὠραῖα καὶ συγκινοῦν τὴν ψυχὴν τοῦ λαοῦ διατηροῦνται εἰς τὴν λαϊκὴν μνήμην³.

Ἐὰν τώρα ρίψωμεν βλέμμα καὶ εἰς τὴν λαογραφίαν τῶν πρωτογόνων καὶ κατὰ φύσιν ζώντων λαῶν, θὰ ἴδωμεν ὅτι καὶ εἰς ἐκείνους ὁ θρῆνος τοῦ νεκροῦ εἶναι λίαν συνήθης καὶ διαδεδομένος. Ὁ C. le Gobien κατὰ τὰ τέλη τοῦ 17^{ου} αἰ. σημειώνει τὸ ἐξῆς μοιρολόγι τῶν νήσων Mariannes τοῦ ΒΔ. Εἰρηνικοῦ: «Τὸ φεγγάρι, πού μὲ φώτιζε, | ἐσκοτείνιασε. | Τὸ ἄστρο, πού μοῦ ὠδηγοῦσε τὰ βήματα, | ἔσβησε. | Ὁ ἥλιος, πού μοῦ δίνει ζωὴ, ἐκρύφτηκε. | Ἀπὸ τώρα θὰ μὲ συντροφεύη | μόνο μιὰ νύκτα βαθειά»⁴.

Ὁ Godefroy Loyer εἰς ἓνα ταξίδι του, γενόμενον τὸ ἔτος 1702 εἰς τὴν Ἀφρικανικὴν Γουϊνέαν, παρατήρησε καὶ περιέγραψε λεπτομερῶς τὴν ἐθιμοτυπίαν τοῦ μοιρολογίου παρὰ τοῖς Νέγροις. Περὶ τὰς ἑκατὸν γυναῖκες, λέγει, συγκεντροῦνται εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ τεθνεῶτος καὶ μὲ ὄξεις κοπετοὺς ἀρχίζουν νὰ τὸν ἀναζητοῦν παντοῦ εἰς ὅλας τὰς γωνίας τῆς οἰκίας, ἐρωτῶσαι ὅσους συναντοῦν μήπως οὗτος ἐφάνη κάπου. Οὗτοι ἀπαντοῦν εἰς αὐτὰς «ἀουρού», δηλαδὴ δὲν ὑπάρχει πλέον. Τότε αὐταὶ τρέχουν καὶ τὸν ζητοῦν μακρὰν τῆς οἰκίας, ἐνῶ ἄλλαι γυναῖκες ἀρχίζουν νὰ περιποιοῦνται τὸν νεκρὸν, νὰ τὸν καθαρίζουν, νὰ τὸν κτενίζουν καὶ νὰ τὸν στολίζουν μὲ πρωτόγονα κοσμήματα. Κατόπιν τὸν μοιρολογοῦν ρυθμικῶς καὶ ἡσύχως ἐξαίρουσαι τὰ τῆς συμπεριφορᾶς καὶ τῶν ἔργων του ἐν τῇ ζωῇ. Ἐπειτα παρουσιάζονται καὶ ἄλλαι γυναῖκες, αἱ ὁποῖαι τὸν ἐρωτοῦν, διατί ἀφῆκε τὸν κόσμον, μήπως δὲν εἶχε μὲ τί νὰ ζήσει, μήπως δὲν ἦτο ἀγαπητός, τί τοῦ ἔλειπε καὶ φεύγει;⁵.

Κατὰ τὴν αὐτὴν περίπου ἐποχὴν καὶ ὁ Muret κάμνει λόγον διὰ τὸ μοιρο-

¹ Ἐνθ' ἄν., σ. 648. Περὶ τοῦ «μοιρολογίου τῆς Αὐγῆς» βλ. καὶ τὴν πρόσφατον μελέτην τοῦ Nicolae Both, Contribuții la cîntecul zorilor. Anuarul Muzeului Etnografic al Transilvaniei pe anii 1962-1964, Cluj, 1966, σ. 465-487.

² I. C. Chitimia, ἔνθ' ἄν., σ. 665.

³ Ἐνθ' ἄν., σ. 665.

⁴ Charles le Gobien, Histoire des îles Mariannes, Paris, 1700, σελ. 69.

⁵ Godefroy Loyer, Relation au voyage au royaume d'Issyny, côte d'or, pays de Guinée en Afrique, Paris, 1714, σ. 237 κ. ἐξ.

λόγι εις τὰς Καραϊβικὰς νήσους¹, τὰ αὐτὰ δὲ χαρακτηριστικὰ ἔχει τὸ μοιρολόγι καὶ εἰς τὰς φυλὰς τοῦ Περού².

Εἷς τινὰς ἄλλους πρωτογόνους λαοὺς ὁ θρήνος ἀρχίζει πρὸ τοῦ θανάτου. Οἱ Ὀττεντότοι π.χ. τριγυρίζουν τὸν ἐτοιμοθάνατον καὶ ἀρχίζουν τὰ ξεφωνητὰ καὶ τοὺς θρήνους³. Μετὰ τῶν θρήνων συνδέονται καὶ οἱ σπαραγμοί. Εἰς τοὺς Ἀράντα τῆς Κεντρικῆς Αὐστραλίας αἱ γυναῖκες καταξοσχίζουσιν τὸ σῶμα των μετὰ θρήνων⁴. Εἰς ἄλλους πρωτογόνους λαοὺς οἱ ἄνδρες καταπληγώνονται μὲ μαχαίρας, αἱ δὲ γυναῖκες καρφώνουσιν καλίμια εἰς τὰς κεφαλὰς των⁵. Ἀλλαχοῦ κόπτουσιν τοὺς λοβούς τῶν ὠτων ἢ ξοσχίζουσιν τὸ στήθος των καὶ ἀφήνουσιν αἷμα νὰ κυλᾷ ἐπὶ τοῦ λειψάνου. Ὁ Frazer ἔχει συγκεντρώσει πολλὰς εἰδήσεις ἐπὶ τοῦ θέματος⁶.

Ἡ συνήθεια τοῦ αὐτοσπαραγμοῦ ἦτο βαθέως ἐρριζωμένη καὶ εἰς τοὺς Ἑβραίους. Ἐπίσης οἱ Σκύθαι, ὅταν ἀπέθνησκεν ὁ βασιλεὺς των, «τοῦ ὠτὸς ἀποτάμνονται, τρίχας περικείρονται, βραχίονας περιτάμνονται, μέτωπον καὶ ῥῖνα καταμύσσονται, διὰ τῆς ἀριστερῆς χειρὸς ὄιστους διαβυνέονται»⁷. Εἰς τοὺς Αἰγυπτίους ἐτύπτοντο καὶ αἱ γυναῖκες καὶ οἱ ἄνδρες. Ὁ Ἡρόδοτος λέγει: «θρήνοι δὲ καὶ ταφαὶ σφραγισμένων εἰσὶ αἶδε· τοῖσι ἂν ἀπογένηται ἐκ τῶν οἰκίων ἄνθρωπος, τοῦ τις καὶ λόγος ἦ, τὸ θῆλυ γένος πᾶν τὸ ἐκ τῶν οἰκίων τούτων κατ' ὄν ἐπλάσατο τὴν κεφαλὴν πηλῷ ἢ καὶ τὸ πρόσωπον, κάπειτα ἐν τοῖσι οἰκίοισι λιποῦσαι τὸν νεκρὸν αὐταὶ ἀνὰ τὴν πόλιν στρωφώμεναι τύπτονται ἐπεζωσμένοι καὶ φαίνουσαι τοὺς μαζούς, σὺν δὲ σφραγισαὶ προσήκουσαι πᾶσαι. ἐτέρωθεν δὲ οἱ ἄνδρες τύπτονται, ἐπεζωσμένοι καὶ οὗτοι»⁸. Εἶδομεν ὅτι καὶ εἰς τοὺς ἀρχαίους Ἑλληνας ἦτο συνήθης ὁ αὐτοσπαραγμός, ὅπως παραστατικώτατα τὸν περιγράφει ὁ Λουκιανός⁹. Παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις ὁ Δωδεκάδελτος ἀπηγόρευε τὸ σχίσισμον τοῦ προσώπου, ἀλλ' ἡ συνήθεια δὲν ἐξηλείφθη ὄλο-

¹ *A. Muret*, *Cerimonie funebri di tutte le nazioni del mondo*, Venezia, 1722, σ. 108.

² *V. Blaise Cendar*, *Anthologie nègre*, Paris 1947, σ. 323.

³ Βλ. *E. Hartland* ἐν τῇ *Encyclop. of Relig. and Ethics*, τόμ. 4, σ. 416 α.

⁴ *B. Spencer and F. Gillen*, *The Native Tribes of Central Australia*, London 1895/1938, σ. 510.

⁵ Ἐνθ' ἄν., σ. 509.

⁶ *J. G. Frazer*, *The Belief in immortality and the Worship of the dead*, τόμ. I, London, 1913, σ. 134, 154 κ.έξ., 158, 159, 196, τόμ. II, 1922, σ. 19, 113, 133 κ.έξ. Πρβλ. καὶ *Παν. Δεκατοῦ*, Ἡ Ψυχὴ, Ἀθήνα, [1957], σ. 130 κ.έξ.

⁷ Ἡροδότου, 4, 71.

⁸ Ἡροδότου, 2, 85. Βλ. καὶ *Fr. Boehm*, ἔνθ' ἄν., σ. 5, ἐνθα καὶ βιβλιογραφία.

⁹ *Λουκιανοῦ*, Περὶ πένθους, 12. Οἱ Ἑλληνες τὸν δαρμόν τοῦ στήθους καὶ τὸν θρήνον ἐκάλουν καὶ κοπετόν.

σχερῶς, ὡς ἔγραφεν ὁ Propertius¹. Ὁ Οὐάρορον, θέλων νὰ ἐξηγήσῃ τὸ ἔθιμον, λέγει: «... ut sanguine ostenso inferis satisfaciant²». Πανταχοῦ καὶ πάντοτε αἱ γυναῖκες ἔχουν κατὰ τὸν θρῆνον τὸν κυριώτερον λόγον. Εἰς ὠρισμένας Αὐστραλιανὰς φυλάς αὐταὶ σκάπτουν τοὺς τάφους³. Εἰς τὴν νῆσον Μούρουα (Μελανησία) ἡ ταφή εἶναι χρέος τῶν γυναικῶν. Αὐταὶ ἀνοίγουν μίαν τάφρον πλησίον τοῦ χωρίου καὶ αὐταὶ πάλιν ξεθάπτουν τὰ ὀστέα τοῦ νεκροῦ κατὰ τὴν ἀνακομιδὴν⁴. Εἰς πολλὰς ἐπίσης πρωτογόνους φυλάς, ὅπως καὶ εἰς τοὺς Ἑλληνας⁵, ἡ περιποίηση τοῦ λειψάνου γίνεται ἀποκλειστικῶς ἀπὸ γυναῖκας. Καὶ μεταξὺ τῶν Ρωμαίων ἡ μητέρα καὶ ἡ ἀδελφὴ ἀναφέρονται ὡς *personnae funerae*⁶.

Ὅπως εἶδομεν, εἰς πλείστους λαοὺς, ἀρχαίους καὶ σημερινούς, πρωτογόνους καὶ πολιτισμένους, ὁ θρῆνος τοῦ νεκροῦ ὑπῆρξε καὶ ὑπάρχει ὡς ἐπακόλουθον τοῦ θανάτου. Ὁ σημεῖρα μὲ τὴν ἐπικράτησιν ἀνωτέρων θρησκευτικῶν καὶ φιλοσοφικῶν περὶ ζωῆς καὶ θανάτου ἀντιλήψεων, μὲ τὴν ἀστικοποίησιν μερίδος τῶν χωρικῶν τῆς ὑπαίθρου καὶ τὴν βαθμιαίαν ἐξημέρωσιν τῶν ἡθῶν, ὁ θρῆνος τοῦ νεκροῦ ὀλοννὲν καὶ περιορίζεται ἢ καὶ ἐξαφανίζεται ἢ γίνεται ἡπιώτερος μεταβάλλων τὴν παλαιότεραν ἀγρίαν καὶ σκληρὰν του ὄψιν. Ὁ δὲ αὐτοσπαραγμὸς, ποὺ διατηρεῖται ἐντονώτερος ἀκόμη εἰς πρωτογόνους κοινωνίας καὶ εἰς νησιῖδας πεπολιτισμένων λαῶν⁷ ἐρμηνεύεται ὑπὸ τῶν ἐθνολόγων καὶ λαογράφων ὅτι ὀφείλεται εἰς τὸν λόγον, ὅπως πραγματοποιηθῆ σύνδεσμος ἢ μεταθανάτιος ἀδελφοποίησις τοῦ νεκροῦ μετὰ τῶν ζώντων. Τελικῶς οὗτος ἀποβλέπει εἰς τὴν ἀποφυγὴν τῆς ἐκ τοῦ νεκροῦ βλάβης, τῆς ἀπειλούσης τοὺς ζῶντας. Τὸ αἷμα, τὸ ὁποῖον ρέει ἀπὸ τὰς ξεσχιζομένας παρειὰς ἢ ἀπὸ τὰ ἄλλα μέρη τοῦ σώματος, τονώνει τὸν νεκρόν, κατὰ τὰς ἀντιλήψεις τῶν πρωτογόνων, μὲ σκοπὸν τὴν ἐπάνοδόν του εἰς τὴν ζωὴν ἢ τὴν ἐνδυνάμωσίν του πρὸς ἀντιμετώπισιν τῶν πολυειδῶν δοκιμασιῶν καὶ παθημάτων, ποὺ τὸν περιμένουν. Ὁ σπαραγμὸς ἐπίσης δὲν εἶναι μόνον αὐτοτιμωρία, αὐτοτυράννησις καὶ ξέσπασμα ἀφάτου λύπης, ἀλλὰ καὶ ἓνας συμβολικὸς, οὕτως εἰπεῖν, θάνατος τῶν ζώντων. Οὗτος, κυριαρχῶν τοῦ συνειδότου, ἀποτελεῖ πολλάκις διὰ τὸν θρηνοῦντα θέσιν

¹ Propertius, 2, 13, 27.

² Servius, In Verg. Aen. 3, 67.

³ E. Bendann, Death Customs. An analytical Study of Burial Rites, London 1930, σ. 239.

⁴ Ἐνθ' ἀν., σ. 238 κ. ἐξ.

⁵ E. Rohde, Psyche, γαλλικὴ μετάφρ., Paris, 1952, σ. 180.

⁶ Servius, In Verg. Aen. 9, 486.

⁷ Βλ. Γ. Κ. Σπυριδάκη, ἔνθ' ἀν., σελ. 122-125.

ἀρνήσεως τῆς ζωῆς. Τέλος ἀρχικὸς σκοπὸς τῆς καθιερώσεως τοῦ θρήνου ὑπῆρξε πρῶτον ἢ ἀποδίωξις τῆς ὑποψίας ὅτι αἴτιοι τοῦ θανάτου ἦσαν οἱ ζῶντες καὶ δεύτερον ὁ ἐξευμενισμὸς τοῦ νεκροῦ. Παραλλήλως ὅμως ἔβαινε πάντοτε ἢ ἐκ μέρους τῶν οἰκείων εἰλικρινῆς ἐκδήλωσις τοῦ πόνου· ὁ τελευταῖος αὐτὸς λόγος τῆς δημιουργίας τοῦ θρήνου μὲ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ πολιτισμοῦ ἐκυριόρχησε τῶν ἄλλων καὶ ἀπέβη μοναδικός.

R É S U M É

**Thrènes funèbres en Grèce
(Le mirologue et son cérémonial)**

par D. B. Economidès

Dans l'introduction de son étude, l'auteur mentionne les différents mots et phrases que le peuple grec emploie pour désigner le mirologue et les circonstances pendant lesquelles il le chante.

Par la suite il examine: a) les lieux de la Grèce où sont chantés les mirologues à ce jour. b) la façon dont on dit les mirologues à quelqu'un qui est mort à l'étranger loin des siens. c) quel est le cérémonial du thrène dans les différentes régions de la Grèce.

Voici quelques exemples: dans le village de Grizi de la province de Pylie (Péloponèse) les femmes couvrent leur tête et leur visage avec un mouchoir noir de façon à ce qu'on ne voie même pas leurs yeux. D'habitude une femme commence le mirologue et les autres reprennent en chœur.

Dans le village de Xirómeron en Acarnanie les femmes qui se lamentent font un cercle autour du cercueil du mort en se divisant en deux chœurs. Le mirologue est accompagné par des exclamations, des cris stridents et des mouvements du corps, des mains, de la tête et des coups sur la poitrine et les genoux en suivant le rythme de la mélodie. Dans la région du Magne le mirologue est le plus souvent un dialogue en vers où l'on expose tout ce qu'on aurait pu dire au mort, pour louer ses vertus, souligner le vide qu'il laisse et lui promettre qu'on le vengera s'il a été assassiné par un ennemi.

Par la suite l'auteur mentionne le cérémonial du mirologue des colons maniates de Corse, en faisant une comparaison entre le mirologue de

ceux-ci et le mirologue des indigènes. Il examine également quelles personnes chantent d'habitude les mirologues, et dans quelles régions on engage des pleureuses professionnelles contre paiement.

L'auteur décrit les principales caractéristiques des mirologues comme chants funèbres, et il les vante comme spécimens de la poésie populaire grecque.

Les mirologues se divisent en deux grandes catégories :

a) Les mirologues improvisés, parmi lesquels ceux qui ont fait une impression spéciale se maintiennent dans la mémoire du peuple avec ceux qui par leur contenu et leur forme peuvent émouvoir toujours son âme.

b) Ceux qui sont devenus des types modèles et les mirologues qui proviennent de la tradition, dénommés τοῦ Χάρου (de Charon). Dans les vers de ces derniers revivent des croyances des anciens Hellènes sur l'au-delà.

Parallèlement et tout particulièrement sont examinés les distiques des mirologues des îles ainsi que les mirologues de certaines régions de la Grèce continentale qui sont en prose et qui prennent une forme poétique par les interjections et autres lamentations, ainsi que par la prosodie.

Les allégories contenues dans les mirologues sont du point de vue esthétique très intéressantes. Ainsi le mort est comparé à un pommier ou à un autre arbre que le fleuve emporte ou qui est desséché ou déraciné, à un oiseau qui s'est échappé de sa cage, à un aigle qui s'est envolé, à une brebis que le loup a emportée, à un voilier qui s'en va avec de l'or, ou de l'argent qu'on a perdu etc. Les images poétiques de ces allégories sont parmi les plus expressives et les plus belles de la poésie populaire néo-hellénique.

Dans la deuxième partie de son étude l'auteur se rapporte à l'antiquité hellénique et à l'époque Byzantine où il examine en lignes générales le thrène des morts en le comparant aux mirologues actuels du peuple grec.

Outre la mention des thrènes et de la manière dont ces thrènes sont décrits dans Homère, l'auteur relate la conception que les anciens Hellènes et les Byzantins avaient des thrènes funèbres et renvoie au passages relatifs d'Hérodote, de Platon, de Plutarque, de Lucien, de St. Jean Chrysostome etc.

Dans la troisième et dernière partie de son étude, l'auteur entreprend une recherche comparative du thrène funèbre grec avec celui des peuples

voisins de la Grèce, de la Péninsule Balkanique, Bulgares, Serbes et Roumains.

En comparant le mirologue grec à celui des peuples précités l'auteur trouve certaines ressemblances, mais aussi des différences sensibles quant au cérémonial, à la composition et au contenu. Un grand nombre de mirologues en Bulgarie et en Yougoslavie sont, comme en Grèce, improvisés. Là aussi ce sont les femmes qui en majeure partie expriment presque comme chez nous leur douleur en se frappant la poitrine et les genoux et en se déchirant le visage avec les ongles.

Les différences les plus sensibles apparaissent dans le chant funèbre roumain et tout particulièrement dans les mirologues originaux a) du sapin (bradului) et b) de l'aube avec les danses que dansent ceux qui veillent le mort pendant la nuit autour du feu qu'on allume près du cercueil.

En terminant l'auteur mentionne certaines coutumes relatives au thrène funèbre, dont celle de l'autodéchirement, qui sont propres à certains peuples primitifs et semicivilisés, et conclut que les thrènes qui s'accompagnent d'autodéchirement ont leur origine dans la croyance primitive selon laquelle on peut empêcher les maux que le mort est susceptible de causer aux vivants. Par ces actes les vivants combattent le soupçon que le mort pourrait avoir qu'ils sont responsables de son décès. Parallèlement à cette conception, continue l'auteur, le mirologue a été et demeure l'expression de la douleur causée par la perte d'une personne chère. Cette conception a dominé toutes les autres idées et manifestations au cours des diverses étapes évolutives de la civilisation humaine.

ΣΥΜΒΟΛΗ ΕΙΣ ΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑΝ ΤΩΝ ΛΑΪΚΩΝ ΜΟΥΣΙΚΩΝ ΟΡΓΑΝΩΝ
(ΟΡΓΑΝΟΛΟΓΙΚΗ ΚΑΙ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΗ ΜΕΛΕΤΗ)

ΥΠΟ
ΣΤ. ΚΑΡΑΚΑΣΗ

*Μανόλη Καλομοίρη
μνήμη*

Ἡ λαϊκὴ ὀργανικὴ μουσικὴ μὲ τὴν ποικιλίαν τῶν ἐν χρήσει μουσικῶν ὀργάνων ἀποτελεῖ, ὡς γνωστόν, σπουδαῖον μέρος τοῦ ἐκ παραδόσεως πολιτισμοῦ τοῦ λαοῦ. Ἡ ἐξέτασις τῆς ἐν λόγῳ μουσικῆς εἶναι δύσκολον νὰ ἐπιχειρηθῇ ἐπιτυχῶς ἄνευ τῆς μελέτης ἀντιστοιχῶς τῶν μουσικῶν ὀργάνων διὰ τὴν ἐκτέλεσιν αὐτῆς, τόσον εἰς τοὺς χορούς, ὅσον καὶ εἰς τὴν συνοδείαν τῶν τραγουδιῶν καὶ εἰς ἄλλας κοινωνικὰς ἐκδηλώσεις.

Περὶ τῶν ἐν γένει λαϊκῶν ὀργάνων εἰς τὴν νεωτέραν Ἑλληνικὴν περίοδον, τῶν ἐξεταζομένων εἰς τὴν παροῦσαν μελέτην, ἧς δημοσιεύομεν ἐνταῦθα τὸ πρῶτον μέρος, παρατηροῦμεν ἐξ ἀρχῆς ὅτι ἐκ τούτων τινὰ διασώζονται ἐκ παραδόσεως ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα, ἄλλα δὲ εἶναι τῶν μεταγενεστέρων χρόνων. Ἐκ τῶν τῆς πρώτης κατηγορίας τινὰ ἐπεβίωσαν ὑπὸ τὴν πρωτόγονον αὐτῶν μορφήν, ἄλλα ὅμως ὑπέστησαν βελτιώσεις ἢ ἐξειλίχθησαν εἰς μορφὰς τελειότερας.

Ἐκ τῆς διαμορφώσεως σήμερον νέων κοινωνικῶν καὶ οἰκονομικῶν συνθηκῶν παρατηρεῖται σταθερῶς βαθμιαία ἐξαφάνισις τῶν μουσικῶν τούτων ὀργάνων ἢ ὅποια προέρχεται, τὸ μὲν ἐκ τῆς ἐγκαταλείψεως τῶν ἐκ παραδόσεως λαϊκῶν ἐορταστικῶν ἐκδηλώσεων, π.χ. κατὰ τὸν γάμον, ὅστις ἐωρτάζετο παλαιότερον ἐπὶ 3-6 ἡμέρας, εἶτα κατὰ τὰς πανηγύρεις καὶ ἄλλας περιστάσεις, συμφώνως πρὸς τὸ παραδιδόμενον τυπικόν, τὸ δὲ ἐκ τῆς διαδόσεως διὰ τῶν δίσκων γραμμοφώνου καὶ τοῦ ραδιοφώνου καὶ εἰς τὰς πλέον ἀπομακρυσμένας περιοχὰς τοῦ Ἑλληνικοῦ χώρου τῆς νέας λαϊκῆς ἀστικῆς μουσικῆς, ἢ ὅποια ὄχι μόνον ἠλλοίωσε τὸν χαρακτῆρα τῆς δημοτικῆς μουσικῆς, ἀλλὰ συντελεῖ καὶ εἰς τὴν ἐξαφάνισιν αὐτῆς.

Ἡ φλογέρα π.χ. ἀπὸ χιλιετηρίδων λίαν προσηφιλὲς εἰς τοὺς ποιμένας μουσικὸν ὄργανον, δὲν ἀπαντᾶται πλέον εἰς πολλὰ μέρη. Ἡ λύρα, ἢ ὅποια ἦτο τὸ κατ' ἐξοχὴν λαϊκὸν ὄργανον εἰς τὴν Κρήτην, τὴν Δωδεκάνησον, τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου καὶ τὴν Θράκην, βαίνει πρὸς ἐγκατάλειψιν ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ βιο-

λιοῦ, τοῦ ὁποίου ἡ χρῆσις ἔχει ἐπικρατήσει πρὸ πολλοῦ.

Μέχρι πρὸ τινος ὑπῆρχον, θὰ ὑπάρχουν ἴσως καὶ σήμερον ἀκόμη, λυρά-
ρηδες, οἱ ὅποιοι παίζουν τὸ βιολί κρατοῦντες τοῦτο ὄρθιον ἐπὶ τοῦ γόνατος ὡς
τὴν λύραν. Ἡ χρῆσις ἐπίσης τοῦ σαντουριοῦ εὐρίσκεται εἰς συνεχῆ ὑποχώρησιν
Τὸ κανόνι καθὼς καὶ τὸ οὔτι ἐπιζοῦν ἀκόμη εἰς Ἀθήνας, Πειραιᾶ καὶ Θεσσαλο-
νίκην, καθὼς καὶ εἰς τινὰς ἄλλας περιοχάς, χρησιμοποιούμενα ὑπὸ προσφύγων ἐκ
Μικρᾶς Ἀσίας καὶ Κωνσταντινουπόλεως.

Τὸ φαινόμενον τοῦτο τῆς βαθμιαίας ἐκτοπίσεως τῶν λαϊκῶν ὀργάνων ἔχει
ἀπὸ πολλοῦ ἐπισημανθῆ ὑπὸ μουσικολόγων καὶ εἰς ἄλλας προηγμένας χώρας.
Ὁ Claude Marcel Dubois παρατήρησεν ὅτι ἡ σημερινὴ διάδοσις τοῦ ἀκκορ-
ντεόν, τῶν δίσκων, τῶν ραδιοφωνικῶν σταθμῶν εὐνοεῖ τὴν ἐγκατάλειψιν τῶν λαϊ-
κῶν ἐκ παραδόσεως μουσικῶν ὀργάνων τῆς Γαλλίας. Ἡ ἐπικράτησις αὕτη τοῦ
ἐνοργάνου ὑλικοῦ εἶναι τοιαύτη, ὥστε νὰ διερωτᾶται τις, ποῖον θὰ εἶναι τὸ μέλλον.
του καὶ νὰ ἐπιθυμῆ νὰ ἀναχαιτίσῃ τὴν πορείαν ταύτην πρὸς τὴν καταστροφὴν
τῶν λαϊκῶν μουσικῶν ὀργάνων τῆς παραδόσεως, ἡ ὁποία λαμβάνει χώραν ὑπὸ
τὴν πίεσιν τῆς μηχανικῆς καὶ βιομηχανικῆς προόδου¹.

Κατὰ τὸ παρελθὸν ὁ ὀργανοπαίκτης ἦτο συγχρόνως καὶ ὁ κατασκευαστὴς
τοῦ ὀργάνου του (φλογέρας, ζουρνᾶ, τσαμπούνας, λύρας, κεμεντζὲ κ.ἄ.), τοῦ ὁποίου
ἐγνώριζεν ὅλα τὰ μυστικά, οὕτω δὲ ἔδιδεν εἰς αὐτὸ τὴν σφραγιδα τῆς προσωπι-
κότητός του.

Τὴν λεπτὴν καλαισθησίαν ἐπὶ τῆς ἀποδόσεως τοῦ μουσικοῦ του ὀργάνου
ἀπέκτα ὁ λαϊκὸς τεχνίτης διὰ τῆς ὑπομονῆς, ἐπιμονῆς καὶ πείρας, ἐκτὸς τοῦ ἐμφύ-
του καλλιτεχνικοῦ του ταλάντου.

Τὰ παλαιὰ λαϊκὰ μουσικὰ συγκροτήματα ἀπετελοῦντο συνήθως ἀπὸ 2-4 τὸ
πολὸν ἄτομα, μουσικοὺς καὶ τραγουδιστάς, ὡς ζουρνὰς-νταούλι (ζυγιά), λύρα ἢ
βιολί καὶ λαοῦτο, βιολί, κλαρίνο, σαντούρι ἢ λαοῦτο, βιολί, οὔτι, ντέφι κλπ. Πολ-
λάκις εἰς τὰ ἀγροτικὰ κέντρα καὶ ἓνα μόνον ὄργανον, λύρα ἢ τσαμπούνα ἢ
γκάιντα ἤρκει πρὸ τοῦ 1940 διὰ νὰ κρατήσῃ ὀλόκληρον τὸ βᾶρος τοῦ πολυημέ-
ρου ἑορτασμοῦ τοῦ γάμου ἢ λαϊκῆς πανηγύρεως.

Οἱ νεώτεροι ὀργανοπαῖκται, προσαρμοζόμενοι εἰς τὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς ἀντι-
κατέστησαν ἐν μέρει τὰ παλαιὰ μουσικὰ ὄργανα μὲ νεώτερα βιομηχανοποιημένα,
προερχόμενα ἐκ τῆς Δύσεως, οὕτω δὲ ἐσχημάτισαν νέους συνδυασμούς, Ὅσοι π.χ.

¹ Βλ. *Claude Marcel Dubois, L'instrument musical en France. Travaux du 1er Congrès International de Folklore, Paris 1937, σελ. 376.*

ἔπαιζαν λαοῦτο, τὸ ὁποῖον δὲν εἶναι σήμερον ἀνεκτὸν εἰς ἓνα σύγχρονον λαϊκὸν συγκροτήμα, τὸ «γύρισαν» στὴν κιθάρα, τὴν ὁποίαν χορδίζουν, ὅπως χορδίζεται τὸ λαοῦτο (λά, ρέ, σόλ, ντό) καὶ χωρὶς καμμίαν ἀνάγκην εἰδικῆς μελέτης παίζουν τὸ νόθον αὐτὸ μουσικὸν ὄργανον τῆς ἐποχῆς μας τὴν «λαουτοκιθάρα». Ἄλλοι ὄργανοπαῖκται ἀπὸ τοὺς παλαιοὺς ἀντικατέστησαν τὸ οὔτι ἢ τὸ μαντολίνο μὲ τὸ μπουζούκι, ἐνῶ τὸ ντέφι ἢ τὸ νταούλι τὸ ἀντικατέστησεν ἢ «τζάζ» (ἢ grosse-caisse). Οἱ ζουρνατζῆδες ἀπὸ μακροῦ χρόνου ἔχουν ἀντικαταστήσει τὸν ζουρνὰν διὰ τοῦ κλαρίνου, τὸ ὁποῖον ἐνέχει μεγάλας μουσικὰς δυνατότητας καὶ υἱοθετήθη ἀμέσως ὑπὸ τοῦ λαοῦ. Κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη προσετέθη καὶ νέον μουσικὸν ὄργανον, τὸ ἀκκορντεόν, τὸ ὁποῖον διεδόθη ταχύτατα καὶ μὲ τὸν τρόπον πού παίζεται κατέστη λαϊκόν.

Εἰς τὰς πανηγύρεις καὶ τὰς διαφόρους ἑορτὰς εἰς τὴν ὑπαιθρον τὰ λαϊκὰ συγκροτήματα ἀποτελοῦνται σήμερον συνήθως ἀπὸ βιολί, κλαρίνο ἢ καὶ σαξόφωνο, κορνέτα, λαουτοκιθάρα ἢ καὶ κιθάρα, τζάζ. Συνοδεύονται δὲ ἀπαραιτήτως ἀπὸ ἓνα ἢ περισσοτέρους τραγουδιστάς. Ὁ συνδυασμὸς οὗτος τῶν συγκροτημάτων καθιστᾷ δυνατὴν τὴν ἐκτέλεσιν συγχρόνων εὐρωπαϊκῶν χορῶν, οἱ ὁποῖοι ἔχουν εἰσχωρήσει καὶ εἰς τὴν ὑπαιθρον, ὡς καὶ συνθέσεων ὑπὸ συγχρόνων Ἑλλήνων συνθετῶν ἑλαφρᾶς μουσικῆς, τέλος δὲ ἂν χρειασθῇ (συνήθως πρὸς τὸ τέλος τῆς ἑορτῆς) καὶ δημοτικῶν τραγουδιῶν καὶ λαϊκῶν χορῶν.

Ὁ σύγχρονος ὅμως λαϊκὸς ὄργανοπαῖκτης, κλαριντζῆς ἢ βιολιτζῆς, ὁ ὁποῖος ἐκτελεῖ εἰς τὸ ὄργανόν του καὶ δημοτικὰ τραγούδια καὶ λαϊκοὺς χορούς, δὲν «λαλεῖ» (δὲν παίζει) τὸ ὄργανόν του, ὅπως παλαιότερον ὁ συνάδελφός του, ὅτε εὐρίσκετο ἐν ἀκμῇ ἀκόμη τὸ δημοτικὸν τραγούδι.

Ἡ ἐπικράτησις τῆς ἀστικῆς λαϊκῆς μουσικῆς τῶν μπουζουκιῶν καὶ ἄλλων ὀργάνων ἔχει ἐπιδράσει μεταξὺ ἄλλων πολιτιστικῶν παραγόντων καὶ εἰς τὴν ἀλλοίωσιν τῆς μουσικῆς τοῦ δημοτικοῦ τραγουδιοῦ.

Κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη παρουσιάζονται νέα μουσικὰ συγκροτήματα μπουζουκιῶν, τὰ ὁποῖα ἀποτελοῦνται συνήθως ἀπὸ δύο ἢ τρία μπουζούκια, σπανιώτερον καὶ μὲ ἓνα μπαγλαμᾶ, λαουτοκιθάραν, κιθάρες, ἀκκορντεόν, τζάζ ἢ ντέφια. Τὰ τελευταῖα ὄργανα παίζουν συνήθως αἱ γυναῖκες πού τραγουδοῦν. Σημειωτέον ὅτι καὶ αὐτὰ τὰ συγκροτήματα ἐκτελοῦν ἐνίοτε δημοτικὰ τραγούδια, ὅταν διαθέτουν κλαρίνο ἢ βιολί.

Οἱ νέοι σήμερον ὄργανοπαῖκται προσπαθοῦν νὰ ἀποκτήσουν στοιχεῖα μουσικῶν γνώσεων (σολφέζ, θεωρίαν), τὰ ὁποῖα ἐπιτρέπουν εἰς αὐτοὺς νὰ ἐκμανθάνουν τὰς ἐκάστοτε νέας συνθέσεις. Οἱ λαϊκοὶ ὄργανοπαῖκται, οἱ ὁποῖοι ἐξεμάνθανον τοὺς σκοποὺς «μὲ τὸ αὐτί» καὶ τοὺς ἐξετέλουν μὲ τόσην ἐκφραστικώ-

τητα, γίνονται όλονεν και πιό σπάνιοι, οὔτω δὲ μὲ αὐτοὺς ἐξαφανίζεται σημαντική μουσική ὀργανική παράδοσις, διότι οὔτοι ἐκμανθάνοντες τὸ ὄργανόν των ἀπὸ κάποιον γεροντότερον, ἐμάνθανον ταυτοχρόνως καὶ τὰς παλαιὰς μελωδίας καὶ λαϊκοὺς χορούς, πού ἐγνώριζεν ὁ διδάσκαλός των, τὰς ὁποίας μετέδιδεν εἰς τοὺς μεταγενεστέρους.

Εἰς τὴν παροῦσαν μελέτην ἐξετάζομεν, ὡς εἵπομεν ἀνωτέρω, μουσικὰ ὄργανα ἐν χρήσει εἰς τὸν Ἑλληνικὸν χῶρον, πρὸς δὲ καὶ ὠρισμένα βιομηχανοποιημένα, προελεύσεως Δυτ. Εὐρώπης, τὰ ὁποῖα ἔχουν υἱοθετηθῆ ὑπὸ τοῦ λαοῦ. Τὰ τελευταῖα, ἂν καὶ εἶναι γνωστὴ ἡ ἀστική των προέλευσις καὶ ἡ ἐκμάθησίς των γίνε-ται διὰ συστηματικῆς διδασκαλίας, ἐν τούτοις μὲ τὸν τρόπον πού ὁ λαὸς τὰ ἐκμανθάνει καὶ τὰ παίζει ἀποτελοῦν λαϊκὰ ὄργανα.

Ι. ΑΕΡΟΦΩΝΑ

Α) Οἱ αὐλοὶ (ἰδιόφωνα)

Ὁ αὐλὸς εἶναι ἀερόφωνον ὄργανον, τὸ ὁποῖον ἀπαντᾶται εὐρέως διαδεδομένον, ἰδίᾳ ὡς ποιμενικόν, οὐ μόνον εἰς τὸν Ἑλληνικὸν ἀλλὰ καὶ εἰς ὅλους τοὺς ἄλλους λαούς. Εἰς τὴν Ἑλλάδα ὁ αὐλὸς εἶναι γνωστὸς ἀπὸ ἀρχαιοτάτων χρόνων ὡς αὐλός, πλαγίαυλος, διάυλος κ.ἄ., συνεχίζεται δὲ ἡ χρῆσις του μέχρι σήμερον ὑπὸ διάφορα ὀνόματα, οἷον σουραύλι, φλογέρα ἢ φλουέρα, καλάμι νταρβίρα, τζαμάρα, περνιαύλι, κτλ.

Κατὰ τὴν πρώτην βυζαντινὴν περίοδον ἀναφέρεται τὸ ὄργανον τοῦτο μὲ τὰ ἴδια ὀνόματα, ὡς καὶ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, δηλ. σύριγξ, αὐλὸς κτλ.¹, ἦτο δὲ ἐν χρήσει καὶ ὡς ὄργανον χοροῦ «καὶ εἰς ὀργιαστικὰς τελετάς»². Ἀργότερον, ἀπὸ τῆς μέσης βυζαντινῆς ἐποχῆς καὶ κατόπιν, ἀναφέρεται καὶ ὡς πλαγιαύλι, σουραύλι καὶ καλάμι³.

¹ Βλ. *Φαίδ. Κουκουλέ*, Βυζαντινῶν βίος καὶ πολιτισμός, τόμ. Ε', 1952, σελ. 239. Τοῦ αὐτοῦ, Θεσσαλονίκης Εὐσταθίου τὰ λαογραφικά, τόμ. Β', 1950, σελ. 370.

² Βλ. *Egon Wellesz*, A history of Byzantine music and hymnography, Oxford 1954, σελ. 81.

³ Βλ. *J. A. Lambert*, Le roman de Libistros et Rhodamné, Amsterdam, 1935, σ. 207, στ. 1350 καὶ 1352.

ἄλλος ἐκ μηχανήματος νὰ παίξῃ τὸ καλάμι ν

καὶ τάχα ὡς πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦ καλαμίου νὰ παίξῃ.

Βλ. Ἄθ. Παπαδοπούλου-Κεραμέως, Δημῶδες Βυζαντινὸν ᾄσμα, Λαογραφία τόμ. Α', 1909/10, σελ. 571, στ. 103.

Οἱ αὐλοί, ἀναλόγως τῆς κατασκευῆς των καὶ τοῦ τρόπου διὰ τοῦ ὁποίου παράγεται ὁ ἦχος, ἀπαντῶνται ὑπὸ τοὺς κατωτέρω τύπους:

α) Ἀπλοῦς σωλὴν ἀνοικτὸς ἐκ τῶν δύο ἄκρων μὲ ὀπὰς, ὡς ἡ κοινὴ φλογέρα ἢ τὸ καλάμι. Κατὰ τὸ παίξιμον κρατεῖται πλαγίως.

β) Ραμφοειδῆς μετὰ βύσματος εἰς τὸ ἄνω μέρος καὶ μὲ ὀπὰς. Παίζεται καθέτως ὡς τὸ σουραύλι, τοῦ ὁποίου ὁ ἦχος παράγεται δίχως προσπάθειαν καὶ εἶναι περισσότερο καθαρὸς καὶ διαυγῆς ἀπὸ τὸν τῆς φλογέρας.

γ) Σωλὴν μὲ γλωσσίδα εἰς τὸ ἔμπροσθεν καὶ κλειστὸς πρὸς τὸ ἄνω μέρος, μὲ ὀπὰς, ὡς ἡ μαντούρα τῆς Κρήτης ἢ τὰ μπιμπίκια τῆς τσαμπούνας. Κατὰ τὸ παίξιμον κρατεῖται οὗτος καθέτως. Τὸ ἄνω μέρος εἰσέρχεται εἰς τὸ στόμα τοῦ ἐκτελεστοῦ, τὸ ὁποῖον καλύπτει τὴν γλωσσίδα. Ὁ τύπος οὗτος τῶν αὐλῶν ἀνήκει ὀργανολογικῶς εἰς ἄλλην κατηγορίαν· δεδομένου ὅμως ὅτι πρόκειται περὶ ὄργάνου ἀπὸ καλάμι ὃ λαὸς τοὺς περιλαμβάνει εἰς τὴν οἰκογένειαν τῶν αὐλῶν.

Οἱ δύο πρῶτοι τύποι τῶν αὐλῶν ἀντιστοιχοῦν πρὸς τὰ κάτωθι σύγχρονα εὐρωπαϊκὰ μουσικὰ ὄργανα: α) ἡ φλογέρα πρὸς τὸ φλάουτο, β) ἡ μαντούρα μὲ τὸ κλαρίνο καὶ τὰ ἀνάλογα ὄργανα ποὺ παίζονται μετὰ γλωσσίδος (Anche). Ὑπάρχει τρίτος τύπος αὐλοῦ, ὁ ζουρνᾶς, ποὺ ἀντιστοιχεῖ μὲ τὸ ὄμποε.

Οἱ ὡς ἄνω αὐλοὶ διακρίνονται ἔτι:

α) Ἐκ τῆς ὕλης ἀπὸ τὴν ὁποίαν ἔχουν κατασκευασθῆ (καλάμι, ξύλον, σίδηρος ἢ κόκκαλον, συνήθως γυπὸς ἢ ἀετοῦ).

β) Ἐκ τοῦ μήκους τοῦ σωλῆνος. γ) Τοῦ πάχους (τῆς διαμέτρου τοῦ σωλῆνος), καὶ δ) τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ὀπῶν διὰ τῶν ὁποίων παράγονται οἱ φθόγγοι.

Εἰς ὠρισμένας νήσους παίζουν μὲ δύο σουραύλια συγχρόνως. Εἰς Κύπρον μὲ δύο πιδκιαύλια εἰς σχῆμα ὀξείας γωνίας. Εἰς Νάξον μὲ δύο σουραύλια δεμένα παράλληλα, τὸ ἓνα πλάϊ εἰς τὸ ἄλλο, τὸ δι σαύλι. Ἐπίσης δυὸ σουραύλια παράλληλα, κατασκευασμένα ὅμως ἀπὸ μονοκόμματο ξύλο, ἦσαν καὶ τὸ μπουλοῦλ ἢ βουργάρα τῆς Ἡπείρου καὶ τῆς Μακεδονίας¹.

Ὅπως ἀνεφέραμεν ἀνωτέρω, οἱ αὐλοὶ ἀπαντῶνται μὲ διάφορα ὀνόματα, ἡ ποικιλία τῶν ὁποίων σχετίζεται πρὸς τὸν τόπον ἢ τὸν χρόνον τῆς κατασκευῆς των. Ἐπὶ τουρκοκρατίας εἰς τινὰς περιοχὰς ἡ φλογέρα ἐκαλεῖτο καὶ μὲ τὴν τουρκικὴν ὀνομασίαν τῆς «Νάι» ἢ «Νέι». Ὁ Χρῦσανθος ἀναφέρει σχετικῶς. «Ὁ ἀραβικὸς πλαγίαυλος, ὅστις λέγεται «Νέι» καὶ ὁ εὐρωπαϊκός, ὅστις λέγεται «Flûte Traver-

¹ Βλ. Φ. Ἀνωγειανάκη, Ἑλληνικὰ μουσικὰ ὄργανα (ἔκδ. Ὑπουργείου Ἐθνικῆς Παιδείας καὶ Θρησκευμάτων), 1965, σελ. 27.

sière. Ὁ μὲν ἀραβικὸς βομβεῖ τὸ Νῆ (ντό), ὁ δὲ εὐρωπαϊκὸς τὸ Δι (σόλ), ὥστε ὁ ἀραβικὸς βομβεῖ κατὰ μίαν πέμπτην βαρύτερον τοῦ εὐρωπαϊκοῦ»¹.

Εἰς τὰ δημοτικὰ τραγούδια τῆς Ρούμελης ὁ αὐλὸς ἀπαντᾶται μὲ τὸ ὄνομα φλογέρα (εἰκ. 1) ἢ φλουέρα², εἰς δὲ τὸ Λιγουριὸ (Ναυπλίας) μὲ τὸ ὑποκοριστικὸν φλογερίτσα³, ἀλλαχοῦ δὲ καλάμι⁴.

Εἰς τὴν Στερεὰν Ἑλλάδα ἀπαντοῦν τέσσαρες τύποι αὐλῶν: τὸ καλάμι, ἡ νταρβίρα, ἡ φλογέρα καὶ ἡ τζαμάρα⁵.

α) Τὸ καλάμι. Ὁ κατασκευαστὴς «παίρνει ἓνα πιανούμενο ξερὸ νεροκάλαμο καὶ χωρὶς δυσκολία κόβει ὡς μιὰ πιθαμὴ τὸ μᾶκρος τεμάχιο. Ἄνοίγει μὲ τὸ τρουπητήρι ἕξ μικρὰς τρουπίτσες στὴν ἀράδα ἀπὸ μπρὸς καὶ μιὰ στὸ πίσω μέρος. Πιάνει τὸ ἓνα ἄνοιγμα τοῦ καλαμιοῦ ἀνάμεσα στὰ χεῖλια του· κ' ἐκεῖ κρατῶντας το, φυσάει μὲ τρόπο πού δὲ λέγεται· βγάνει τὸ σφύριγμα. Βουλλώνει μὲ τὰ μῆλα ἀπ' τὰ τρία δάχτυλα τοῦ ζερβιοῦ καὶ τὰ τρία τοῦ δεξιοῦ χεριοῦ τὶς ἕξ μπροστινὰς τρουπίτσες, καὶ μὲ τὸ μεγάλο τὴν πισινὴ. Βγάζει ἔτσι τὶς πρῶτες νότες, σηκώνοντας, πότε τὸ ἓνα καὶ πότε τὸ ἄλλο, τὰ δάχτυλα»⁶.

Ἐνίοτε κατασκευάζονται καὶ πρόχειροι αὐλοὶ ἀπὸ ξύλο ἀφροξυλιάς. «Κόβουν ἀπὸ φροξυλιά χοντρὰς ὅπως οὖν βέργες τὰ τσοπανόπουλα, τὶς κοντένουν γιὰ νὰ πάρουν μᾶκρος ὅσο χρειάζεται τὸ καλάμι καὶ μὲ ξύλινο σουβλάκι ἔπειτα βγάζουν ἀπὸ μέσα τὴν ψίχα. Ἄνοίγουν τελευταῖα μὲ πυρακτωμένο σίδηρο τὶς τρουπίτσες καὶ τὸ καλάμι εἶναι ἕτοιμο... Φτιάνουν καὶ ἀπὸ ἴσια βαστανερὰ ξύλα σὰ νὰ ποῦμε ἀπὸ καρυά, ἀπὸ καστανιά, ἀπὸ μηλιά. Τὰ τρουποῦν μὲ πυρακτωμένη σιδερένια βέργα κατὰ τὸ μᾶκρος τους καὶ φτιάχνουν ἓνα ξυλένιο σωλῆνα, τὸ ξυλένιο καλάμι εἶναι χωρὶς σύγκριση καλλίτερο ἀπὸ τὰ καλαμιδένια καὶ φροξυλίσια»⁷.

¹ Βλ. Χρυσάνθου Ἀρχιεπισκόπου, Θεωρητικὸν μέγα τῆς μουσικῆς, ἐκδοθὲν ὑπὸ Παναγιώτου Πελοποννησίου, Τεργέστη 1832· (βλ. εἰς κεφ. Περί μουσικῶν ὀργάνων, σελ. 192-196).

² Γιάννη μ', σὲ ράχη μὴ διαβῆς, σὲ δένδρο μὴ σταλιάσης
καὶ σὲ κορφοῦλα τοῦ βουνοῦ φ λ ο υ ἔ ρ α μὴ λαλήσης...

Εἰρ. Σπανδωνίδη, Τραγούδια τῆς Ἀγόριανης, 1939, σελ. 56, ἀρ. 89α, στ. 6-7.

³ Βρίσκω μιὰ φλογερίτσα

μιὰ σταροκαλαμίτσα (Κ.Ε.Ε.Λ, ἀρ. χειρ. 2157, σ. 24).

⁴ Γιάννη μ', σὰ θέλεις τὴν εὐχή, σὰ θέλεις νὰ προκόψης

καὶ στὰ Νεραϊδολίθαρα καλάμι μὴ βαρέσης...

(Μιχ. Σ. Λελέκου, Δημοτικὴ ἀνθολογία, 1886, σελ. 79, στ. 6-8).

⁵ Βλ. Δ. Λουκοπούλου, Ποιμενικά τῆς Ρούμελης, ἐν Ἀθήναις 1930, σ. 180 κ.ἑξ.

⁶ Ἐνθ' ἀν.

⁷ Αὐτόθι.

Ὁ ποιμενικὸς αὐλός, ὁ κατεσκευασμένος ἀπὸ καλάμι, καλεῖται εἰς τὴν Ἀχαΐαν τζουρλάς, εἰς τὴν Κορινθίαν δ' ὁμοίως τζουρλάς ἢ σουραύλι.

Ἡ νταρβίρα, ὡς ἀναφέρει ὁ Δ. Λουκόπουλος, διαφέρει ἀπὸ τὸ καλάμι κατὰ τὸ μῆκος. «Τὸ καλάμι εἶναι μακρὸ ἕως μιάμιση πιθαμῆ. Ἡ νταρβίρα φτάνει τὸ μισὸ μέτρο. Παίξει πιὸ χοντρά καὶ πιὸ βραχνά ἀπὸ τὸ καλάμι».

Εἰκ. 1. Φλογέρα.

Εἰκ. 2. Τζαμάρα.

Συγκρίνων ὁ Λουκόπουλος τὴν νταρβίρα μὲ τὴν φλογέραν λέγει ὅτι ἡ τελευταία ἔχει μῆκος ἐνίοτε ἐνὸς μέτρου καὶ πλέον¹.

Κατὰ πληροφoρίας τοῦ Στάθη Σταθάκη, ἐτῶν 79, καταγομένου ἐξ Ἀγ. Κοσμᾶ Κυνουρίας, φλογέρα εἰς τὴν περιοχὴν ταύτην ἐκαλεῖτο ἡ νταρβίρα, ἡ ὁποία κατεσκευάζετο ἀπὸ ξύλον κουμαριάς. «Εἶχε ἕξη τρυῖπες καὶ ἦτο διπλασία σὲ μῆκος ἀπὸ τὸ τσαφλιάρι (κοινῶς φλογέρα) καὶ τὸ κάτω μέρος εἶχε μικρὰν καμπύλην. Ἐπαίζετο ὅπως τὸ φλάουτο, δηλαδή ὁ ὄργανοπαίκτης φουσοῦσε στὸ ἐπάνω μέρος ὅπου ὑπῆρχε μιὰ ὀπή. Ἦτανε χοντρούτερη ἀπὸ τὸ καλάμι καὶ παρῆγε ἤχους

¹ Βλ. Δ. Λουκοπούλου, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 180 κ.ἑξ.

βαρείς (βαθύφωνους). Όταν δὲν τὴν μετεχειρίζετο, δηλαδή δὲν ἔπαιζε, ἔβαζε μέσα στὸν αὐλὸ μιὰ λεπτὴ βέργα τυλιγμένη μὲ πρόβειο μαλλί, βουτηγμένο στὸ βούτυρο. Αὐτὸ ἐγίνετο, γιὰ νὰ μὴ ξεραίνεται τὸ ἔσωτερικὸ τοῦ αὐλοῦ καὶ νὰ μὴ κινδυνεύῃ νὰ σκάσῃ τὸ ξύλο. Ἡ νταρβίρα ἦτανε πιὸ δύσκολη στὸ παίξιμο ἀπὸ τὴν φλογέρα. Στὸν Κοσμᾶ Κυνουρίας τὴν ἔπαιζε ὁ Τσέλιγκας Παναγιώτης Τραϊφόρος, γύρω στὰ 1900».

γ) **Φλογέρα - Τζαμάρα**: Οἱ νταρβίρες καὶ οἱ τζαμάρες, σημειώνει ὁ Δ. Λουκόπουλος, γίνονται ἀπὸ ἴσια καὶ στερεὰ ξύλα, τὰ ὁποῖα κουφαίνουν μὲ σιδερένια σούβλα, κοκκινισμένη στὴ φωτιά. Τζαμάρα φκειαίνουν καὶ μὲ λαμνὶ ἀπὸ καριοφύλλι ἢ παλιὰ φυσίτα (μαντζακάσσα-μονόκανο ὄπλο) ἢ ἀγοράζουν μπρούντζινους σωληνές¹.

Κατ' εἰδήσεις καὶ ἐξ ἄλλων διαφόρων περιοχῶν τζαμάρα καλεῖται ὁ αὐλός, ὁ κατεσκευασμένος ἐκ μετάλλου (σιδήρου, χαλκοῦ) ἢ κοκκάλου, ὡς λ.χ. εἰς εἰς τὴν Ἡπειρον², ὅπου ἡ μεταλλίνη τζαμάρα ἔχει 9 ὀπὰς ἔμπροσθεν καὶ μίαν εἰς τὰ πλάγια (εἰκ. 2).

Ὑπάρχει ἡ πίστις εἰς τὸν λαόν, ὅτι ὠρισμένα μουσικὰ ὄργανα ἔχουν μαγικὰς ἰδιότητες ἢ ὅτι παίζονται ὑπὸ τοῦ διαβόλου, τῶν μαγισσῶν ἢ τῶν Καλικαντζάρων. Οὕτως εἰς τὴν Ἡπειρον ὁ Καλικάντζαρος φέρεται νὰ παίξῃ τρία ὄργανα: ντέφι, βιολὶ καὶ ὄργανο, δηλαδή νταούλι. Μ' αὐτὰ παρουσιάζεται ὀρχούμενος ψηλὰ στὰ κεραμίδια τῶν σπιτιῶν, στὶς ἀκροποταμιές, στὶς βρύσες καὶ τὰ πηγάδια³.

Ἐκ τῆς Ἀχαΐας προέρχεται ἡ ἀκόλουθος παράδοσις, σχετιζομένη μὲ τὴν κατασκευὴν τοῦ τζουρλά (ποιμενικοῦ αὐλοῦ): «Τὸν τζουρλὰ τὸν ἔφτειασε ὁ διάβολος, γιὰ νὰ διασκεδάξῃ, ἀπὸ καλάμι καὶ δὲν πρέπει γι' αὐτὸ νὰ τὸν βαροῦν τὰ μεσάνυχτα, γιατί μαζώνονται οἱ διαβόλοι καὶ χορεύουν. Ὁ Χριστὸς τότε γιὰ νὰ ταπεινώσῃ τὸ διάβολο ἔφτειασε τὴν τζαμάρα (εἶδος φλογέρας, μήκους μέτρου περίπου, ἐκ διατρήτου βλαστοῦ κουμαριάς ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ) μὲ πολὺ δυνατώτερη φωνὴ ἀπὸ τὸν τζουρλά. Ὁ διάβολος ἔφτόνεσε καὶ γιὰ νὰ τοῦ χαλάσῃ τὴ φωνὴ ἔκαμε κρυφὰ μιὰ τρῦπα στὴν κάτω μεργιά, τὸ πίσω μέρος, ἀλλὰ τότες ἡ τζαμάρα ἔβγαλε καλύτερη φωνὴ καὶ ἔτσι ἔσκασε ὁ διάβολος ἀπ' τὸ κακό του. Τὴ τζαμάρα ὅ,τι ὦρα κι ἂν τὴ βαρῶς, δὲν φοβᾶσαι»⁴.

¹ Βλ. Δ. Λουκοπούλου, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 183.

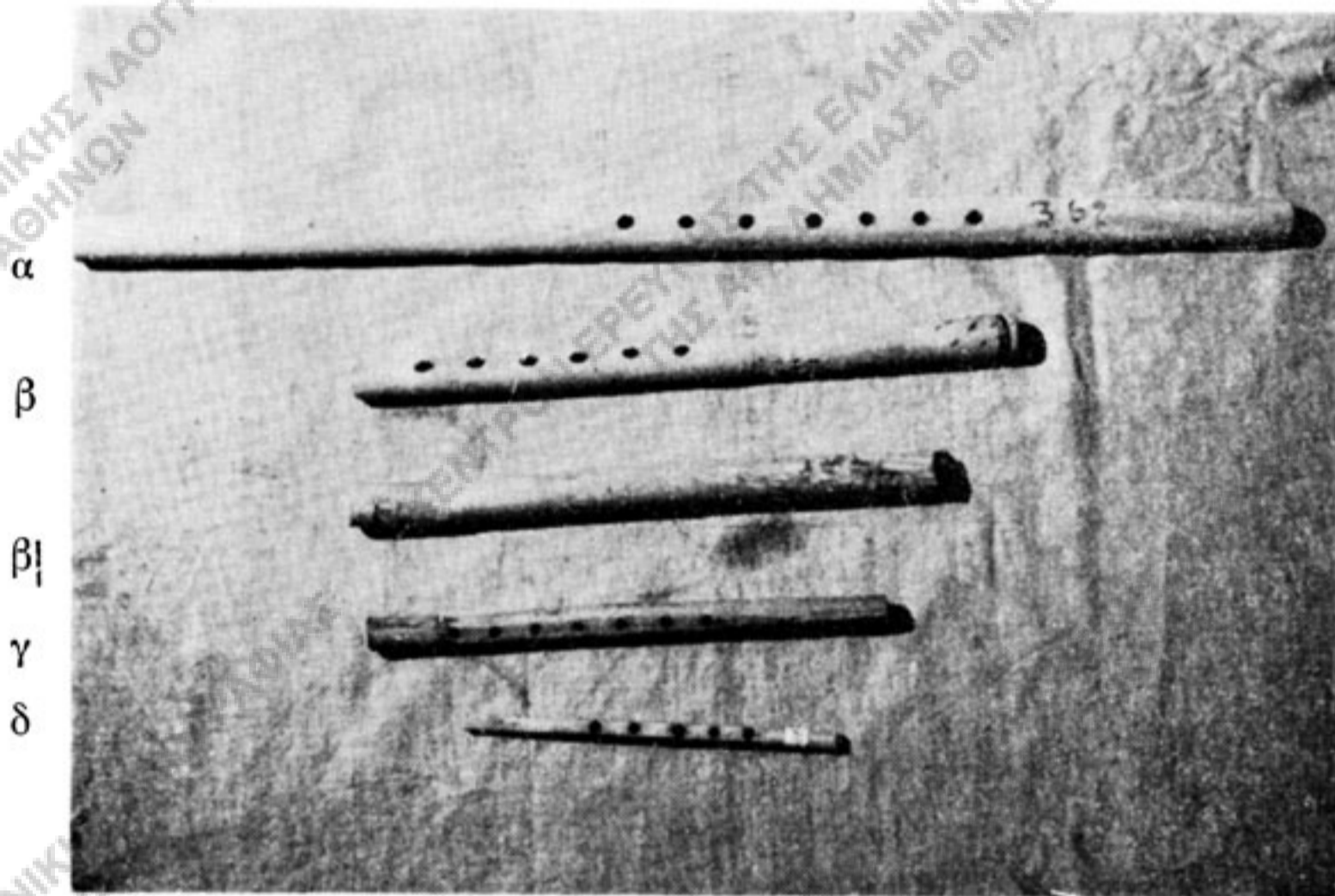
² Κ.Ε.Ε.Α. χειρ., ἀρ. 2277 Α, σ. 125 (συλλ. Δ. Β. Οἰκονομίδου, 1958).

³ Κ.Ε.Ε.Α. χειρ., ἀρ. 2265, σελ. 8. (Ἡπειρος, συλλ. Δ. Οἰκονομίδου 1951).

⁴ Κ.Ε.Ε.Α. χειρ., ἀρ. 2268, σελ. 795, (συλλ. Χ. Κορύλου).

Εἰς τὸ Μεγανήσι (Λευκάδος) ὑπάρχει ἐν χρήσει ἡ φράσις: «βαρεῖ τζαμάρα», δηλ. εἶναι κουτός¹. Εἰς τὴν Καρδίτσαν καλεῖται βαρβάγκα (εἰκ. 3) φλογέρα μήκους 44 ἐκατ., κατεσκευασμένη ἐκ ξύλου, καὶ τζαμάρα ἢ βραχυτέρα, μήκους 41 ἐκατ. Καὶ αἱ δύο ἔχουν 7 ὀπὰς ἔμπροσθεν καὶ 1 ὀπισθεν.

Αὐλοὶ ἐξ ὄστοῦ γυπός: Ὑπὸ τῶν ποιμένων ἐπιζητεῖται ἰδιαίτερος ἡ ἀπόκτη-

Εἰκ. 3. α) Βαρβάγκα. β) Σουραύλια. γ) Φλογέρα. δ) Καλάμι.

σις αὐλοῦ «ἀπὸ φτερούγα ὄρνιου», διότι, ὡς πιστεύεται, ὁ κοκκάλινος αὐλὸς ἡχεῖ γλυκύτερον ἀπὸ τὴν φλογέραν ἐκ ξύλου ἢ μετάλλου. Ἡ κατασκευὴ τῆς γίνεται μὲ εἰδικὸν τρόπον καὶ σχετικὴν τελετουργίαν... «ἀφοῦ ἀποχτήσῃ τὴν φτερούγα τοῦ ὄρνιου, ἀναφέρει ὁ Δ. Λουκόπουλος², καὶ τὴν θάψῃ μέσα στὸ χῶμα γιὰ κάμποσο καιρὸν, ὥσπου νὰ σαπίσουν τὰ κρέατα ποὺ σκεπάζουν τὸ κόκκαλο, πρέπει νὰ πάῃ στὴν ἐκκλησιά, νὰ τὴν ἀφίση κάτω στὸ ἅγιο βῆμα μέσα, νὰ λειτουργηθῇ σαράντα μέρες». Καὶ ἐν Κρήτῃ ὁμοίως οἱ ἐξ ὄστοῦ αὐλοὶ θεωροῦνται ὡς οἱ καλύτεροι. Οὕτως εἰς τὸ Λασιθί³ πιστεύεται ὅτι καλὰ θιαμπόλια γίνονται ἀπὸ κόκκαλο βιτσίλας (εἶδος γυπαετοῦ).

Εἰς τὴν Ἀσῆ Γωνιὰν (χωρίον εἰς τὸν νομὸν Χανίων) κατασκευάζονται ἐπί-

¹ Κ.Ε.Ε.Λ. χειρ., ἀρ. 2276, σελ. 359 (συλλ. Δ. Λουκάτου).

² Βλ. Δ. Λουκοπούλου, ἐνθ' ἀν., σελ. 183.

³ Κ.Ε.Ε.Λ. χειρ., ἀρ. 1380, σελ. 47 (συλλ. Μαρίας Λιουδάκι, 1939).

σης « μ π α μ π ι ό λ ι α » ἐκ κοκκάλου κανάβου (= γυπὸς)¹. Εἰς τὸν νομὸν Δράμας καλεῖται « σ φ υ ρ ί γ λ α » αὐλός, ὁ ὁποῖος παλαιότερον κατασκευάζετο ἀπὸ τὸ κανάρι (τὸ φτερὸ) ὄρνιου ἀπὸ καρτάλι (εἰκ. 4)· πρὸς δὲ εἰς τοὺς Πύργους (Δράμας) ἢ ἀπὸ καρτάλι (κόκκαλο) φλογέρα καλεῖται « π ι σ τ ι ά λ κ α »². Σημειωτέον ὅτι αὐλοὶ ἐκ κοκκάλου ὄρνέου ἦσαν γνωστοὶ καὶ εἰς τὴν ἀρχαιότητα. Ὁ Πο-

Εἰκ. 4. Σφυρίγλα (σουραύλι).

λυδεύκης μαρτυρεῖ ὅτι « Σκύθαι δέ, καὶ μάλιστα τούτων οἱ Ἄνδροφάγοι, καὶ Μελάγγλαινοι καὶ Ἄριμασποί, ἀετῶν καὶ γυπῶν ὄστοις αὐλητικῶς ἐμπνέουσιν »³.

Εἰς τὴν Κρήτην ἐκ τῶν χρόνων τῆς Ἐνετοκρατίας ἀναφέρονται οἱ αὐλοὶ μὲ διάφορα ὀνόματα ἀπὸ ἐκεῖνα τῆς ἠπειρωτικῆς Ἑλλάδος· οὕτως ἔχομεν εἰς τὴν νῆσον τὰ ὀνόματα: « π α ν τ ο ύ ρ α » ἢ « μ α ν τ ο ύ ρ α », δηλαδὴ π α ν δ ο ύ ρ ι ο ν, ἤτοι αὐλός. Ἐπίσης τὸ « φ ι α μ π ι ό λ ι » (λέξις ἰταλική, ἐκ τοῦ λατινι-

¹ Κ.Ε.Ε.Λ. χειρ., ἀρ. 2799, σ. 27 (συλλ. Γ. Αἰκατερινίδου, 1964).

² Κ.Ε.Ε.Λ. χειρ., ἀρ. 2896, σ. 34 (συλλ. Γ. Αἰκατερινίδου, 1964).

³ Ὄνομ. IV, 76.

κοῦ Flautiola)¹. Τὸ ὄργανον τοῦτο καλεῖται σήμερον ἑνταῦτα « θ ι α μ π ὀ λ ι », (εἶκ 5), παράγει δὲ τὸν ἦχον μὲ βύσμα καὶ ἔχει 5 ὀπὰς. Τὸ μῆκος του εἶναι περὶ τὰ 40 ἑκατ. περίπου, κατασκευάζεται δὲ ἀπὸ καλάμι καὶ σφάκα, δηλ. ξύλον πικροδάφνης².

Εἰς τὴν Δυτ. Κρήτην τὸ θιαμπόλι καλεῖται « χ α μ π ι ὀ λ ι », εἰδικῶς δὲ εἰς τὸ ὄροπέδιον Ὀμαλοῦ Χανίων « μ π α μ π ι ὀ λ ι »³.

Εἶκ. 5. Θιαμπόλι.

Ἡ « μ α ν τ ο ῦ ρ α » κατασκευάζεται ἐξ ἑνὸς γόνατος καλάμιου, ἥτοι ἑνὸς κονδύλου. Εἰς τὸ μῆκος δὲν ὑπερβαίνει αὕτη τὰ 20 ἑκατ. καὶ ὁ σωλὴν αὐτῆς

¹ Βλ. Φαίδ. Κουκουλέ, Συμβολὴ εἰς τὴν Κρητικὴν λαογραφίαν ἐπὶ Βενετοκρατίας, Ἔπετ. Ἐταιρ. Κρητ. Σπουδῶν, τόμ. 3 (1940), σελ. 20-21.

² Προμηθ. ὁ Πυρρ., ἔτ. Γ' (1927), ἀρ. φύλλ. 59, σ. 7.

³ Διὰ τὴν σατυρίσιν ὁ λαὸς εἰς τὴν Κρήτην τὰς πολὺ λεπτὰς κνήμας τῶν γυναικῶν τὰς παρομοιάζει μὲ τὸ θιαμπόλι :

Τὰ πόδια σου 'ν' ἀχιμαδιάς, τ' ἀτζά σου 'ναι θιαμπόλι (συλλ. Μαρ. Λιουδάκη),
(ἀτζι λέγεται τὸ σαρκῶδες μέρος τῆς κνήμης).

είναι λεπτότερος τοῦ θιαμπολιού. Ἔχει γλωσσίδα εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τῆς ἄνω ὄψεως, ἢ ὁποῖα παλλομένη δημιουργεῖ τὸν ἤχον. Ἔχει 5 ὀπές, αἱ ὁποῖαι, κατὰ πληροφορίας ἀπὸ τὸν Κρουσῶνα Μαλεβιζίου (Κρήτης) πρέπει νὰ ἀνοίγωνται «μὲ σίδερο καυτό, γιὰ νὰ παίζη καλά»¹.

Εἰς τὴν Νάξον οἱ αὐλοὶ καλοῦνται: σ ο υ β λ ι α ρ ἄ κ ι ὁ μικρότερος, σ ο υ β λ ι ἄ ρ ι ὁ μεσαῖος, σ ο υ β λ ι ἄ ρ α ὁ μεγαλύτερος, πῖρος δὲ τὸ στρογγυλὸ ξυλαράκι πὺ ἔχουνε χῶσει στὸ στόμα τοῦ σουβλιαριού². Ἄλλαι ὀνομασίαι τοῦ αὐλοῦ τούτου εἶναι: σ ο υ β ρ ι ἄ λ ι, σ υ λ ι α ὕ ρ ι, σ ο υ ρ α ὕ λ ι, σ ο υ ρ α υ-

Εἰκ. 6. Μαντούρα.

λάκι, σουρναύλι, σουλιαύριν, καθὼς καὶ σφολίστρα καὶ σουργάλ.

¹ Ἐκ τοῦ «πλαγιάυλος» προέρχονται οἱ τύποι: παγιαύλι (Χίος)

«καὶ στὸν ὄργιῶν τὸν ποταμὸ μὴν παίξης τὸ παγιαύλι»³,

παγιαύλιν καὶ πιδκιαύλιν (Κύπρος), πιδιαύλι (Ἰκαρία), πι-
νιαύλι (Σάμος, Κῶς), περνιαύλι (Κάρπαθος):

¹ Κ.Ε.Ε.Λ. χειρ., ἀρ. 2884, σελ. 406 (συλλ. Γ. Αἰκατερινίδου, 1964).

² Κ.Ε.Ε.Λ. χειρ., ἀρ. 228, σελ. 23 (συλλ. Δ. Ζευγώλη).

³ Βλ. Philip P. Argenti and H. J. Rose, The Folk-Lore of Chios, τόμ. 2, Cambridge 1949, σελ. 738, ἀρ. 10, στ. 6.

«καὶ στὸν ἐπάνω ποταμὸ μὴ παίξης τὸ περνιαύλι»¹.

Παρὰ τὰ ὀνόματα αὐτὰ τοῦ αὐλοῦ ἀπαντῶνται καὶ ἕτερα κατὰ τόπους, οἷον: φ λ ε β ο ὄ ρ α (ἠ) διὰ τὴν φλογέραν εἰς Χίον, σ ο υ ρ τ ᾶ ς εἰς τοὺς ἐκ Καππαδοκίας Ἑλληνας· ἐνταῦθα λέγεται ἐπίσης ν τ ο υ ν τ ο ὄ κ α καὶ τ ο υ τ ο ὄ κ ι ν, εἰς τὴν Ἰμβρον ὀ λ ι α ὄ ρ ι ἢ ὀ λ ι α β ῖ ρ ι καὶ ἀλλαχοῦ σ φ ο λ ῖ σ τ ρ α, τ σ ι α φ λ ι ᾶ ρ (Θάσος) καὶ τ σ ι α φ λ ι ᾶ ρ ι (Χαλκιδική),² τ σ α φ ᾶ ρ δὲ εἰς τὴν Θράκην λέγεται ὁ μικρὸς αὐλὸς καὶ φλογέρα ὁ μέγας ποιμενικός. Εἰς τὰ Καλάβρυτα ὁ αὐλὸς λέγεται ζ ο υ ρ λ ᾶ ς καὶ ἀλλαχοῦ τ ζ ο υ ρ λ ᾶ ς. Εἰς τὴν Ἰθάκην καλεῖται τ σ α μ π ο ὄ ν α ἢ φ λ ο γ ῆ ρ α. Εἰς τοὺς Ἑλληνας ἐξ Αἴνου (Ἄναι, Θράκης) ἀπαντᾶται ὑπὸ τὸ ὄνομα ζ α μ π ο ὄ ν α, ἐννοεῖται δὲ εἶδος εὐτελεστάτου προχείρου αὐλοῦ ἐκ καλάμου, ἔχοντος τὴν μίαν ὀπὴν σκεπασμένην διὰ σιγαροχάρτου καὶ πλησίον τούτου ἑτέραν, εἰς ἣν ἐμφυσοῦν καὶ δημιουργεῖται ἦχος τραχὺς διὰ τοῦ σιγαροχάρτου. Εἶδος αὐλοῦ εἶναι καὶ ἡ κ α τ σ α μ π ο ὄ ν α, μὲ πολὺν ὀξὺν ἦχον.

Οἱ πρόσφυγες ἐκ Πόντου διὰ τὸν ποιμενικὸν αὐλὸν ἔχουν τὸ ὄνομα γ α β ᾶ λ ι ἢ καὶ κ α β ᾶ λ ι. Εἰς τὴν περιοχὴν Σεροῶν (Μικρὸ Σούλι) καλεῖται γ κ α β ᾶ λ, κατασκευάζεται δὲ ἀπὸ ξύλο φρουξελιάς. Ἔχει μῆκος περίπου ἑνὸς μέτρου καὶ ἀποτελεῖται ἐκ πέντε τεμαχίων, ἐκάστου μήκους 20 ἐκ. περίπου³. Περὶ τῆς γκαβάλ, παρατηρεῖ ὁ ρουμάνος Τιβέριος Ἀλεξάνδρου, ὅτι ὑπάρχει ὄργανον μὲ τὸ ἴδιον ὄνομα καὶ εἰς τὴν Ρουμανίαν⁴ καὶ ὁ γιουγκοσλάβος Βασίλ Χατζημάνωφ ἀφιέρωσεν εἰς τὸ ὄργανον τοῦτο εἰδικὴν πραγματείαν, ὅπου τὸ περιγράφει λεπτομερῶς, ἀναφέρων τρία μεγέθη, τῶν 65, 75 καὶ 85 ἐκ. μ.⁵

Παραθέτομεν τὰς διαστάσεις μερικῶν αὐλῶν ἐκ τῆς συλλογῆς τοῦ Κέντρου Ἐρεῦνης τῆς Ἑλληνικῆς Λαογραφίας Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν.

Φλογέραι: μῆκος 0,245, 0,29 καὶ 0,30 μὲ 6 ὀπᾶς.

Σουβλιάρι 0,275 μὲ 6 ὀπᾶς. Πινιαύλι 0,30 μὲ 5 ὀπᾶς. Πιδκιαύλιν 0,30 καὶ 0,35 μὲ 6 ὀπᾶς. Μαντούρα 0,19 καὶ 0,21 μὲ 5 ὀπᾶς. Θιαμπόλι 0,40 καὶ 0,35 μὲ 5 ὀπᾶς. Τζαμάρα (σιδερένια) 0,45.

¹ *Arn. Passow*, Τραγούδια Ρωμαῖτα, Leipzig 1860, σελ. 402, ἀρ. 8.

² Εἰς τὴν Μεγάλην Παναγίαν τὸ τσαφλάρι εἶχε μῆκος 40 ἐκ. μὲ 5 ὀπᾶς. Ὑπάρχει δὲ καὶ τὸ ἐπίθετον «Τσιφλιαρᾶς».

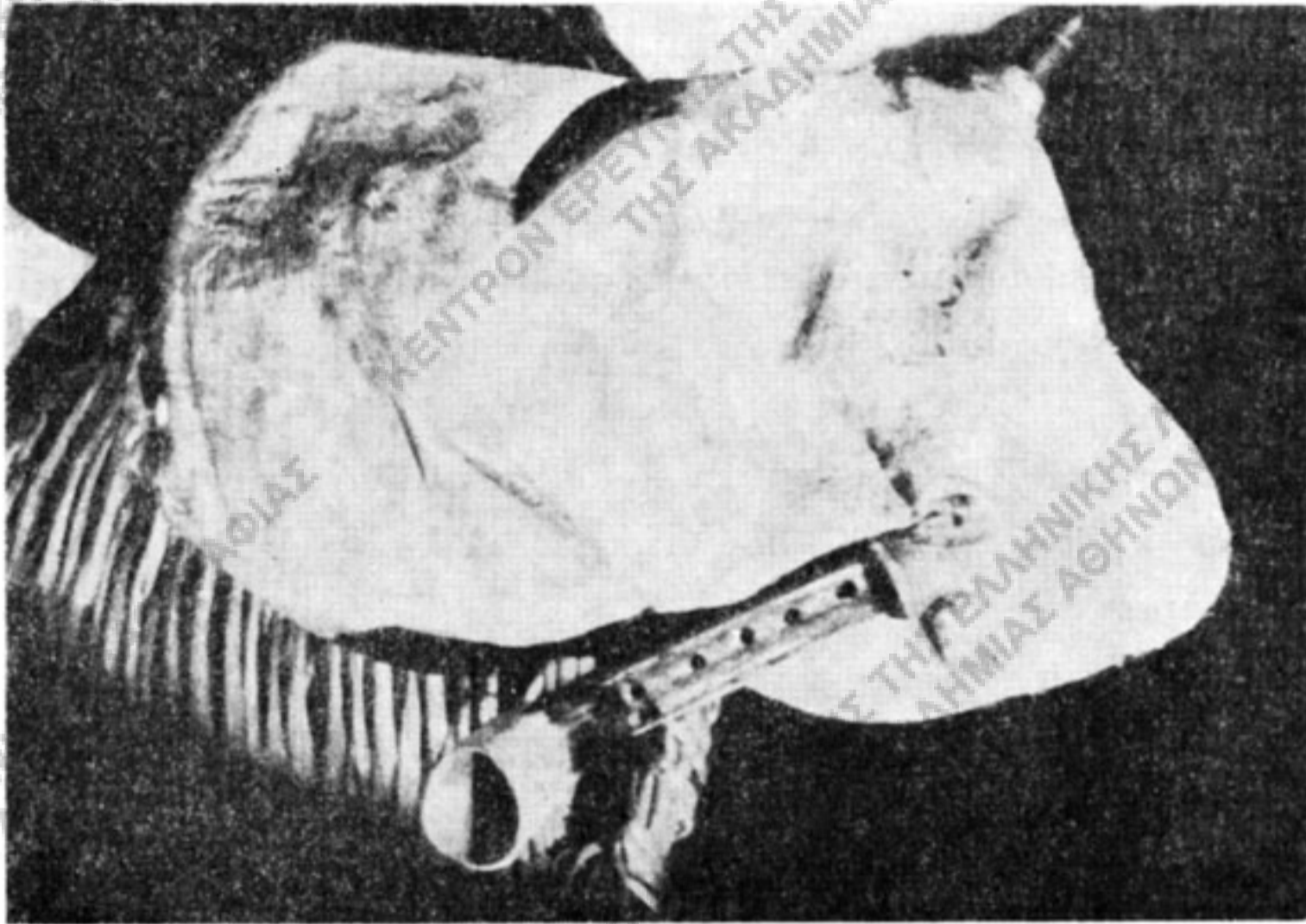
³ Κ.Ε.Ε.Λ. χειρ., ἀρ. 2762, σελ. 36 (συλλ. Γ. Αἰκατερινίδου, 1963).

⁴ *Tiberiu Alexandru*, Instrumentele muzicale ale poporului Român, București 1956, σελ. 59.

⁵ *Vasil Hadzimanov*, Instruments folkloriques en Macedoine «Kavalis», Journal of the International Folk Music Council, vol. XII (1960), σελ. 21-22.

B) Η ΤΣΑΜΠΟΥΝΑ (ΑΣΚΑΥΛΟΣ)

Ἡ τσαμπούνα (εἰκ. 7), ποιμενικὸν κατ' ἐξοχὴν ὄργανον, ἀπαντᾶται ἰδίᾳ εἰς τὸν νησιωτικὸν χῶρον. Πολλαχοῦ τῆς Δωδεκανήσου καὶ εἰς νήσους τοῦ Αἰγαίου ἦτο ἐν χρήσει παλαιότερον ὡς τὸ μοναδικὸν ὄργανον, τὸ ὁποῖον συνώδευεν ἐνταῦθα τὰ τραγούδια καὶ τοὺς χοροὺς κατὰ τὰς πανηγύρεις καὶ ἄλλας ἐορταστικὰς ἐκδηλώσεις. Ἐνίοτε συνοδεύεται αὕτη ὑπὸ ἑνὸς μικροῦ τυμπάνου (τουμπι) (εἰκ. 8), τὸ ὁποῖον κρούεται μὲ δύο λεπτὰς ράβδους. Εἰς Κάρπαθον ἀναφέρονται

Εἰκ. 7. Τσαμπούνα.

μουσικὰ συγκροτήματα, τὰ ὁποῖα ἀποτελοῦνται ἀπὸ ὄργανοπαίκτας τσαμπούνας, λύρας καὶ λαούτου.

Τὸ ὄργανον τοῦτο ἀποτελεῖται κυρίως ἐκ τοῦ ἀσκοῦ καὶ τοῦ διπλοῦ αὐλοῦ. Ὁ ἀσκὸς κατασκευάζεται ἐκ δέρματος αἰγὸς ἢ ἐριφίου, ὡς περισσότερον στερεοῦ ἀπὸ τὸ δέσμα τοῦ προβάτου, γίνεται δὲ ἡ κατεργασία του μὲ διάφορον κατὰ τόπους τρόπον. Κατὰ πληροφωρίας τοῦ τσαμπουνιάρη Φώτη Κόχυλα, ἐτῶν 50, ἀπὸ τὴν Ἰκαρίαν¹ διὰ τὸ τουλούμι, τὸν ἀσκόν, χρησιμοποιεῖται κατσικοτόμαρο. «Τὸ δέσμα τὸ ἀλατίζομε καλὰ καὶ τ' ἀφίνομε καμμιά δεκαριά μέρες καὶ πίνει τ' ἀλάτι. Ὑστερα τὸ κουρεύομε μὲ τὸ ψαλίδι. Τὸ γυρίζομε καὶ τὸ φουσκώνομε. Τὸ τρίβομε ἀπ' ἔξω καλὰ μὲ ξίδι, γιὰ νὰ κρατᾶ μαλακό. Στὸ ἕνα πόδι τοποθε-

¹ Βλ. Κ.Ε.Ε.Α. χειρ., ἀρ. 2449, σελ. 509 (συλλ. Γ. Κ. Σπυριδάκη, 1962).

τοῦμε τὴν τσαμπουνοφυλάκα (δηλαδή τὸ σύστημα τῶν αὐλῶν ποὺ παράγει τοὺς ἤχους) καὶ στὸ ἄλλο τὸ φυσερὸ (τὸ ἐπιστόμιον). Τὸ κατασκευάζομε ἀπὸ ξύλο¹. Ἐσωτερικῶς, διὰ νὰ μὴ φεύγη ὁ ἀέρας, βάζομε ἓνα κρεμμυδόφυλλο».

Ἄλλαχοῦ τοποθετοῦν τὸ δέσμα ἐντὸς ἐσβεσμένης ἀσβέστου ἢ τὸ περιβρέχουν διὰ ζέοντος ὕδατος. Κατὰ πληροφορίας ἐκ Σάμου ὁ κατασκευαστὴς τοῦ ὄργάνου

Εἰκ. 8. Τὸ τουμπὶ (ἀριστερά) ἢ τσαμπούνα (δεξιά).

πλύνει τὸ δέσμα μὲ στίψι, ἢ ὁποῖα τὸ κρατεῖ μαλακὸ καὶ διευκολύνει τὴν ἀποτρίχωσίν του². Εἰς τὴν νῆσον Σίκινον ἠχογραφήθη τῷ 1966 δημώδης μουσική, ἐκτελεσθεῖσα εἰς τσαμπούναν, τῆς ὁποίας ὁ ἀσκὸς ἦτο κατασκευασμένος ἀπὸ νάυλον³ (εἰκ. 9). Ἀπὸ αἰσθητικῆς ἀπόψεως ὁ ἀσκὸς οὗτος μειονεκτεῖ, ἀπὸ πρακτικῆς πλευρᾶς ὅμως εἶναι ἐξυπηρετικὸς, διότι ἀντικαθιστᾷ πλήρως τὸν ἐκ δέσματος ἀσκόν, τοῦ ὁποίου ἡ κατεργασία ἀπαιτεῖ κόπον καὶ χρόνον.

Ὁ ἦχος τῆς τσαμπούνας παράγεται διὰ δύο μιμπικιῶν, τὰ ὁποῖα ἀποτελοῦνται ἐκ δύο ἐπίσης μικρῶν καλαμένιων αὐλῶν, μήκους 8-9 ἑκατ. Τούτων τὸ ἓν ἄκρον, τὸ πρὸς τὸν ἀσκόν, εἶναι κλειστόν, τὸ δὲ ἕτερον ἀνοικτόν. Ἐπὶ τῆς προ-

¹ Ἄλλαχοῦ κατασκευάζονται ἐκ καλάμου ἢ ὄστου.

² Κ.Ε.Ε.Λ. χειρ., ἀρ. 3038 σ. 141 (συλλ. Στ. Καρακάση, 1966).

³ Βλ. Κ.Ε.Ε.Λ. χειρ., ἀρ. ταιν. 1392, 12-16 (συλλ. Στ. Ἡμέλλου, 1966).

σθίας ἐπιφανείας τῶν μπιμπικιῶν ὀλίγον κάτωθεν τοῦ κλειστοῦ ἄκρου τοῦ αὐλοῦ ἢ καὶ ἀντιθέτως κατασκευάζεται ἐπιγλωττίς. Ἐκ τῆς ἐξόδου τοῦ ἀέρος ἐκ τοῦ ἀσκοῦ ἢ ἐπιγλωττίς πάλ्लεται καὶ δημιουργεῖ τοὺς μουσικοὺς φθόγγους, καλεῖται δὲ αὕτη «γλῶσσα» ἢ «φτερούγα». Τὰ μπιμπίκια τοποθετοῦνται εἰς δύο ἰσομεγέθεις αὐλοὺς «τὶς μπιμπικομάννες», μήκους περίπου 20-22 ἑκατ. Ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ αὐλοῦ κατασκευάζονται πέντε ὀπαί, ἐπὶ δὲ τοῦ ἀριστεροῦ, κατὰ τόπους, μία, τρεῖς ἢ πέντε.

Ἡ μπιμπικομάννα μὲ τὰ μπιμπίκια προσηρομοσμένα ἐπάνω εἰς αὐτὴν τοπο-

Εἰκ. 9. Τσαμπούνα μὲ ἀσκὸν ἀπὸ νάυλον.

θετεῖται εἰς συσκευὴν, ἢ ὁποία ἀποτελεῖται ἀπὸ ἐπιμήκη αὐλακωτὴν βᾶσιν ἐκ ξύλου ἐλαίας, πικροδάφνης ἢ καλάμου, μήκους 27-30 ἑκατ., πὺ καταλήγει ἔμπροσθεν εἰς χοάνην καμπύλην ἢ εὐθειᾶν.

Ὅταν ἡ συσκευὴ εἶναι κατεσκευασμένη ἐκ καλάμου¹, ἡ χοάνη ἀποτελεῖ πρόσθετον ἐξάρτημα ἀπὸ κέρασ βοός, τὸ ὁποῖον τοποθετεῖται εἰς τὸ κάτω ἄκρον αὐτῆς, καὶ εἰσχωρεῖ εἰς τὸ εἰδικὸν ἄνοιγμα τοῦ κέρατος. Ἡ συσκευὴ αὕτη λέγεται: «μάρθα» εἰς Κάλυμνον καὶ Ψέριμον (τῆς Δωδεκανήσου), «ποταμὸς» εἰς Σαντορίνην, «ἄφουλκας» εἰς Νάξον, «ἀγαθὸς» εἰς Σῦρον, «βόθρα» κ.ἄ.

¹ Εἰς τὴν περίπτωσιν ταύτην τὸ καλάμι πρέπει, κατὰ τὴν λαϊκὴν πίστιν, ν' ἀποκοπῆ κατὰ τὴν «χάση τοῦ φεγγαριοῦ, γιὰ νὰ μὴ σαπίσῃ».

Ἡ τσαμπούνα φέρεται μὲ διάφορα κατὰ τόπους ὀνόματα, οἷον: «θυλακούρι», «ἄσκι», «τουλούμ», «ἄγγειον», καὶ «ἄγκοπὸν» (Πόντος), «ἄσκοζαμπούνα» (Αἶνος), «τσαμπουνοφύλακας» (Ἰκαρία), «σκορτσάμπουνο» (Κεφαλληνία), «μποσκοτσάμπουνο» (Μάνη), «τσαμπουνάσκιο» (Νάξος), «παμπούνα» (Ἄνδρος), «διπλοσάμπ'νο» καὶ «σαμπούνια» (Κύμη), «ζαμπούνα» (Σῦρος), «σαμπούνα» (Μύκονος), καὶ «ντζαμπούνι» (Σουδενὰ Καλαβρύτων).

Περὶ τοῦ ὄργανου τούτου ἔχει δημοσιεύσει εἰδικὴν μελέτην ὁ Σπ. Περιστέρης¹, ἐκ τῆς ὁποίας καὶ παρελάβομεν σχετικὰς πληροφορίας ὡς πρὸς τὴν τεχνικὴν τῆς κατασκευῆς καὶ τῆς λειτουργίας του. Παλαιότερον ἠσχολήθη μὲ τὸν ἄσκαυλον ὁ Θ. Πολυκράτης², ὅστις ὑπεστήριξεν ὅτι τὸ ὄργανον τοῦτο ἦτο ἄγνωστον εἰς τοὺς ἀρχαίους Ἑλληνας. «Οὐδὲν ἔχομεν μαρτύριον», γράφει, «ἂν ὑπῆρξε γνωστὸς παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ἑλλησι». Κατὰ τὸν Πολύβιον — συνεχίζει ὁ ἴδιος — ἡ «συμφωνία» ἢ «ὁ ἄσκαυλος», ἐχρησιμοποιεῖτο παρὰ τοῖς ἐν Ἀσίᾳ Ἑλλησι τῶν τελευταίων Ἑλληνικῶν χρόνων καὶ παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις, ἐνθα ἔλαβε καὶ ἐπιχώριον χαρακτῆρα. Ἡ «συμφωνία» ἢ «σαμπόνια» εἶναι ἀναγραμματισμὸς τοῦ παρὰ Χαλδαίοις, Ἀσσυρίοις καὶ Ἑβραίοις ὄργανου ὀνομαζομένου «Somroniach», δηλοῦντος βουκολικὸν ὄργανον . . . Παρ' ἡμῖν ἡ Cornemuse σώζεται ὑπὸ τὸ ὄνομα: γκαΐδα, καραμούζα, τσαμπούνα . . .»

Κατὰ τὴν γνώμην ἡμῶν αἱ ἀπόψεις αὗται τοῦ Πολυκράτους δὲν εὐσταθοῦν σήμερον, διότι ἔχομεν μαρτυρίας ὅτι ὁ ἄσκαυλος ἦτο γνωστὸς εἰς τὸν ἑλληνικὸν χῶρον τῆς ἀρχαιότητος ὡς ἄσκος τοῦ Διονύσου καὶ ἀναφέρεται ὑπὸ τοῦ Δίωνος τοῦ Χρυσοστόμου καὶ τοῦ Πολυβίου³. Κατ' ἄλλους ἦτο γνωστὸς ἀπὸ τοῦ 5ου αἰ. π.Χ. μὲ τὸ ὄνομα «φυσαλλίς» καὶ σχῆμα πιθανῶς κύστεως⁴.

Κατὰ νεωτέρας ἐρεῦνας, ὡς ὑποστηρίζουν μουσικολόγοι μελετηταὶ τῆς Βίβλου, οἱ Carl H. Ersling καὶ Lucetta Moury, ἡ ὀνοματολογία τῶν μουσικῶν ὄργάνων, τὰ ὁποῖα ἀναφέρονται εἰς τὴν Παλ. Διαθήκην εἰς τοὺς μετὰ τὴν αἰχμαλωσίαν τῶν Ἑβραίων χρόνους, προέρχεται ἐκ τῆς Ἑλληνικῆς, ὡς ἐπὶ παραδ. ἡ λέξις «Kitharos» ἐκ τῆς λ. κιθάρα, ἢ λέξις Pesanterim ἐκ τῆς λ. Ψαλιτή-

¹ Βλ. Σπ. Περιστέρης, Ὁ ἄσκαυλος (τσαμπούνα) εἰς τὴν νησιωτικὴν Ἑλλάδα, Ἑπετ. Λαογρ. Ἀρχ., τόμ. ΙΓ-ΙΔ (1960-1961), σελ. 52-72.

² Βλ. Θ. Πολυκράτης, Πραγματεῖαι περὶ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ὄργανου ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων, Φόρμιγξ, ἀρ. 11-12, σελ. 3, ἐν Ἀθήναις 1909.

³ Βλ. Σπ. Περιστέρης, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 52.

⁴ F. Galpin, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 203-205.

ριον και ἡ λέξις *Sumponyah* ἐκ τῆς λ. συμφωνία (= τσαμπούνα) ¹.

Νομίζομεν ὅτι θὰ ἦτο δύσκολον, ἂν μὴ ἀδύνατον, νὰ ὑπῆρχε τὸ ὄνομα τοῦ ποιμενικοῦ τούτου μουσικοῦ ὄργάνου ἀπὸ ἀρχαιοτάτων χρόνων καὶ νὰ ἦτο ἄγνωστον εἰς τὸν Ἑλληνικὸν λαόν, μάλιστα δὲ νὰ ἔχη δώσει καὶ τὴν ὀνομασίαν εἰς μουσικὸν ὄργανον τῶν Ἑβραίων. Ἐπίσης ὑπάρχουν καὶ οὐσιώδεις διαφοραὶ μεταξὺ τῶν μουσικῶν ὄργάνων: γκαΐδας, τσαμπούνας καὶ καραμούζας, τὰ ὅποια ὁ Πολυκράτης ταυτίζει εἰς ἓν καὶ τὸ αὐτὸ μουσικὸν ὄργανον, δηλ τὸν ἄσκαυλον.

Γ) Η ΓΚΑΪΝΤΑ

Ἡ γκαΐντα, τύπος ἄσκαύλου, τῆς ἰδίας μορφῆς καὶ κατασκευῆς πρὸς τὴν τσαμπούναν, διαφέρει αὐτῆς ὡς πρὸς τὰ δύο μιμπίκια, διὰ τῶν ὁποίων παράγονται οἱ μουσικοὶ φθόγγοι. Ταῦτα δὲν εἶναι ἠνωμένα εἰς ἓνα σύστημα, ὅπως εἰς τὴν τσαμπούναν, ἀλλ' ὁ κάθε αὐλὸς εἶναι ἀνεξάρτητος τοῦ ἄλλου, πρὸς δὲ ὁ σωλὴν ὁ ἐκτελῶν τὸ ἰσοκράτημα εἶναι κατὰ πολὺ μακρύτερος τοῦ πρώτου μὲ τὸν ὅποιον ἐκτελεῖται ἡ μελωδία.

Παραθέτομεν περιγραφὴν τοῦ ὄργάνου τούτου κατὰ πληροφορίας τοῦ ἐκ Καρωτῆς Διδυμοτείχου Κ. Κωνσταντινίδου, ἐπαγγελματίου ὄργανοπαίχτου, ὁ ὅποιος παίζει γκαΐνταν καὶ ταραμπούκα ².

Ἡ γκαΐντα ἀποτελεῖται ἐκ τῶν ἐξαρτημάτων: α) «τοῦ ἄσκού», ὁ ὅποιος καλεῖται κοινῶς «τουλούμι», εἶναι δὲ συνήθως μεγαλύτερος τοῦ τῆς τσαμπούνας. β) ἀπὸ τὸ «φυσάρι» ἢ καὶ «στόπι», πὺ εἶναι τὸ γλωσσίδι ἐκ δέρματος διὰ νὰ ἐμποδίξῃ τὴν ἔξοδον τοῦ ἀέρος, ὅταν ὁ γκαΐταντζῆς διακόπῃ τὴν ἐμφύσησιν διὰ νὰ ξεκουρασθῇ. γ) τῶν σημείων τοῦ ἄσκού, ὅπου εἶναι ἐνσφηνωμένοι οἱ σωλῆνες, καλούμενοι «κεφαλάρια». δ) τοῦ μικροῦ σωλῆνος μὲ 7 ὀπὰς ἔμπροσθεν καὶ μίαν «τυφλὴν» ὀπισθεν, ὁ ὅποιος παράγει τοὺς φθόγγους τῆς μελωδίας, καλεῖται καὶ «γκαΐτανίτσα». Ὁ μεγάλος σωλὴν, πὺ κρατεῖ τὸ ἴσον, ἀποτελεῖται συνήθως ἀπὸ τρία τεμάχια καλῶς προσηρμοσμένα τὸ ἓν ἐντὸς τοῦ ἄλλου, καλεῖται δὲ «μπάσο» ἢ «μπουρι» ἢ «ζουμάρο», ἀλλαχοῦ «ἀγκαρὰ» καὶ «μπόκαλο». Τὸ μπουρι οὐδεμίαν ἔχει ὀπὴν, κρατεῖ δὲ τὸ ἴσον μὲ ἓνα μόνον φθόγγον, ὁ ὅποιος εἶναι ἡ τονικὴ εἰς μίαν ὀγδόην χαμηλότερον.

¹ Βλ. *The New Oxford History of Music*, 1 (1960), κεφ. *Music in the Bible*, σελ. 296 καὶ 300-301.

² Κ.Ε.Ε.Α. χειρ., ἀφ. 2343, σελ. 83 καὶ 147 (συλλ. Δ. Πετροπούλου - Στ. Καρακάση, 1960).

Εἰς ὠρισμένας χώρας τῆς Εὐρώπης ὑπάρχουν γκάϊντες μὲ περισσοτέρους τοῦ ἑνὸς ἰσοκράτας (μπουριά), ἐκ τούτου δὲ δύνανται νὰ συνοδεύουν μελωδίας εἰς διαφόρους τονικότητας.

Εἰς τὴν Ἑλλάδα ἡ γκάϊντα εἶναι διαδεδομένη εἰς τὴν βόρειον Ἑλλάδα (Μακεδονίαν καὶ Θράκην), πρὸς δὲ καὶ εἰς τοὺς γειτονικοὺς βαλκανικοὺς λαούς,

Εἰκ. 10. Γκάϊντα. (Μακεδονία).

ὡς καὶ τὴν λοιπὴν Εὐρώπην, μὲ τὰς ὀνομασίας: Corne-muse, Musette, Bagripes, Volynka, Zamrogna, Dudesack κ.ἄ.¹

Ἡ γκάϊντα δύναται νὰ παίζεται μόνη ἢ μὲ συνοδείαν νταουλιοῦ ἑνὸς ἢ δύο νταχερέδων (ντεφιῶν) (εἰκ. 10) ἢ καὶ ταραμπούκας.

Δ) ΖΟΥΡΝΑΔΕΣ

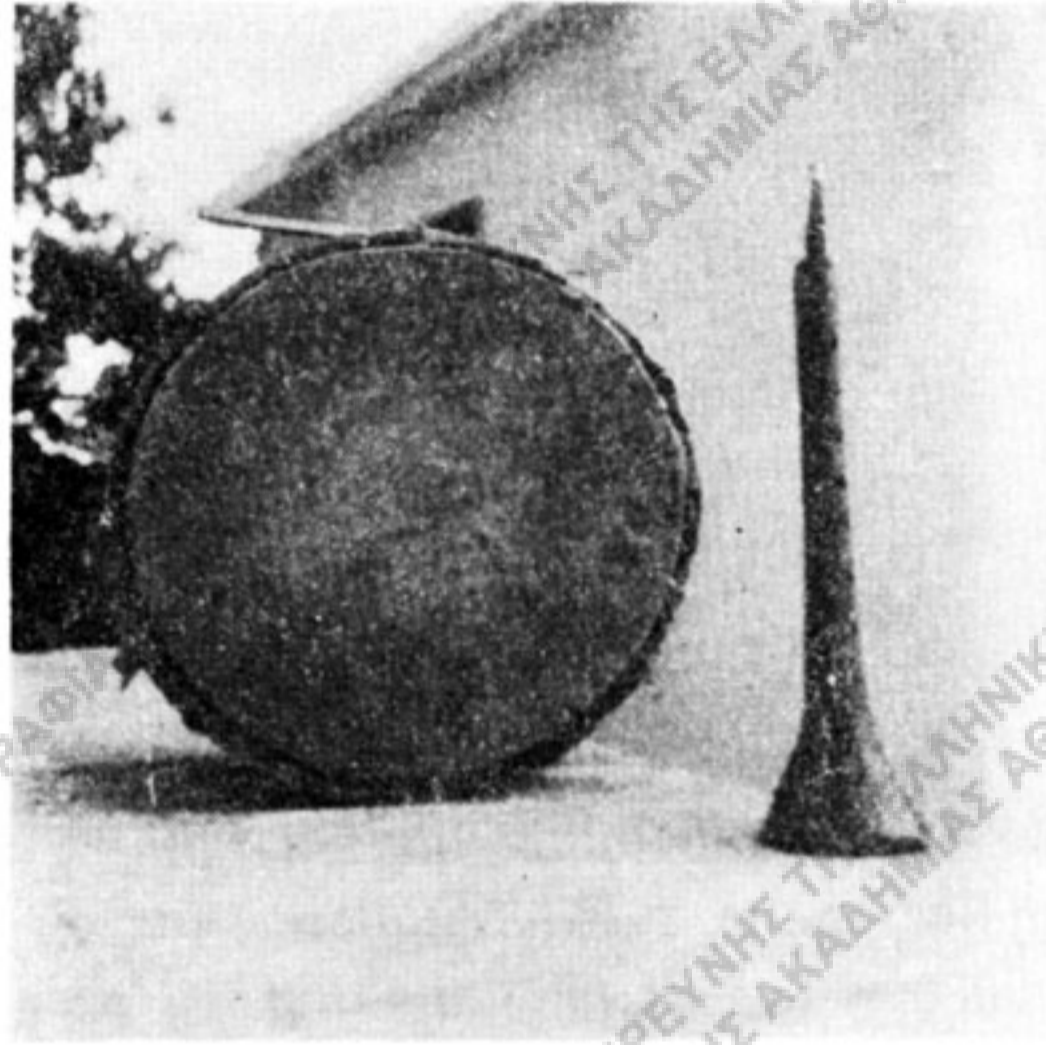
Ἡ ζουρνὰς ἀπαντᾶται εἰς τρία μεγέθη, ἐκάστου τούτων διακρινομένου δι' ἰδιαιτέρου ὀνόματος: α) ζουρνάς, μήκους 20 ἑκατ. β) πίπιζα, μήκους περίπου 32 ἑκατ. καὶ γ) καραμούζα, μήκους περίπου διπλασίου τῆς πίπιζας.

Τὰ δύο πρῶτα εἶδη ἀπαντῶνται διαδεδομένα εἰς τὴν Πελοπόννησον καὶ τὴν Ρούμελην, τὸ δὲ τρίτον εἰς τὴν Μακεδονίαν. Συνήθως οἱ ὄργανοπαῖκται, οἱ ζουρνατζῆδες, εἶναι γύφτοι. Ὁ λαὸς ὀνομάζει ἀδιακρίτως ζουρνάδες καὶ τὰς τρεῖς αὐτὰς κατηγορίας.

¹ Βλ. *F. Galpin, European Musical Instruments, London 1937, σελ. 203-208.*

Εἰς τὴν Ζάκυνθον ἡ πίπιζα καλεῖται ν ι ά κ α ρ ο , ἐπειδὴ δὲ συνοδεύεται πάντοτε ὑπὸ ἐνὸς μικροῦ ταμπούρου, τὸ συγκρότημα τοῦτο καλεῖται «ταμπουρο-νιάκαρο» (εἰκ. 11).

Ὁ ζουρνὰς κατασκευάζεται ἀπὸ σκληρὸν καὶ ξηρὸν ξύλον φράξου, καρυδιᾶς, ἢ ὀξυᾶς. Ἐπὶ τοῦ κυρίου σωλήνος ὁ ὁποῖος καταλήγει εἰς χοάνην, καλουμένην «καμπάναν», διανοίγονται 15 ὀπαί, ἐκ τῶν ὁποίων αἱ 8 χρησιμεύουν διὰ τὴν πα-

Εἰκ. 11. Ταμπουρονιάκαρο. (Ζάκυνθος).

ραγωγὴν τῶν ἤχων, αἱ δὲ λοιπαὶ ἑπτὰ «γιὰ τὴν ἁρμονία καὶ τὴν γλύκα τοῦ ἤχου. Θεωροῦνται ἀπαραίτητες καὶ χωρὶς αὐτὲς γλυκὸ παίξιμο δὲν κατορθώνεται»¹. Ἐξαρτήματα τοῦ ζουρνᾶ εἶναι: α) ὁ «φάσουλας», μικρὸν κυλινδρικὸν ξύλον, μήκους 4,5 ἑκατ., διατρυπημένον καὶ σχιστόν, τὸ ὁποῖον χωρίζεται εἰς δύο δίχαλα. Δι' αὐτοῦ διοχετεύεται ὁ ἀήρ εἰς τὸν ἐσωτερικὸν κύλινδρον τοῦ αὐλοῦ, ὅποτε διὰ τῶν ὀπῶν παράγεται ὁ ἤχος. β) τὸ «κανέλι», κωνικὸς μικρὸς σωλήν ἐκ φύλλου μπρούντζου, ὁ ὁποῖος φέρει κολλημένην ὀριζοντίως μίαν «ροδέλλαν» ἀπὸ τὸ ἴδιον μέταλλον. «Τὸ κανέλι ἐφαρμόζεται ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τοῦ φάσουλα, ἐνῶ εἰς τὸ ἐπάνω μέρος τοῦ κανελιοῦ ποὺ ἐξέχει ἀπὸ τὸν ζουρνὰν δένεται τὸ «τσαμπούνι», τὸ ὁποῖον κατασκευάζεται ἀπὸ ἄγριο καλάμι, μήκους 1,5 ἑκατ.². Ἀπαιτεῖται εἰδικὴ ἐπεξεργασία τοῦ καλαμιοῦ, διὰ τοῦ ὁποῖου κατασκευάζεται τὸ τσαμπούνι, ἵνα πα-

¹ Βλ. Κ. Κώνσια, Ἡ ζυγιά στὴ Δ. Ρούμελη, Λαογρ., τόμ. 19 (1961), σελ. 325-359.

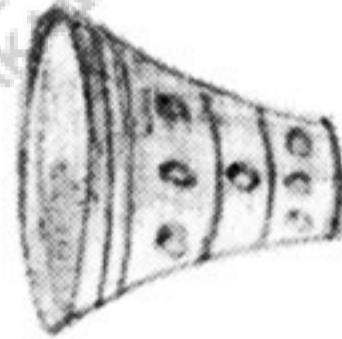
² Ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 344-345 καὶ 347.

ράγη με τὸ φύσημα τοὺς ἤχους· τοῦτο διαφέρει ἀπὸ τὰ μιμπίκια τῆς τσαμπούνας, διότι δὲν παράγεται ὁ ἤχος με γλωσσίδα, ἀλλὰ με τὰ ἄκρα τοῦ καλαμιοῦ, τὰ ὁποῖα συμπιέζονται καταλλήλως. Τὰ μιμπίκια τῆς τσαμπούνας εἶναι τὸ πρότυπον τῶν ὄργάνων τῆς οἰκογενείας τοῦ κλαρίνου, ἐνῶ τὸ «τσαμπούνι» τοῦ ζουρνᾶ, τῆς οἰκογενείας τῶν ὄμποε.

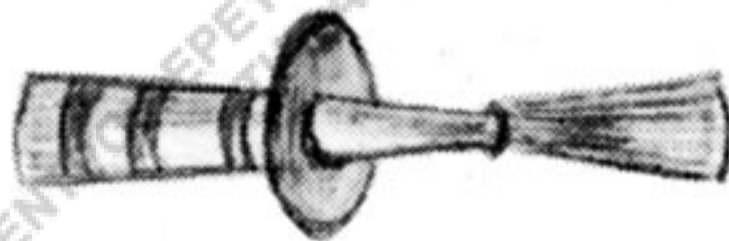
Ἀπαραίτητον τέλος ἐξάρτημα τοῦ ζουρνᾶ εἶναι ἡ «φούρλα», μία κοκκαλίνη

Εἰκ. 12. Ζουρνάς.

Εἰκ. 13. Καμπάνα.

Εἰκ. 14. Τζαμπούνι καὶ φούρλα.

ροδέλλα, διαμέτρου 4 ἑκατ. Εἰς τὸ κέντρον αὐτῆς ὑπάρχει ὀπή, δι' ἧς διαπερᾶται τὸ κανέλι με τὸ προσηροσμένον τσαμπούνι. Ἐπάνω εἰς τὴν φούρλαν ὁ ζουρνάτζης συμπιέζει τὰ χεῖλη του, ὥστε οὕτω νὰ διοχετεύη τὸν ἀέρα διὰ τοῦ τζαμπουνιοῦ εἰς τὸν ζουρνᾶ (εἰκ. 12, 13, 14).¹

Οἱ πίπιζες καὶ οἱ καραμοῦζες (εἰκ. 15) φέρουν τὰ αὐτὰ ἐξαρτήματα, ἡ ἐπεξεργασία δ' αὐτῶν εἶναι ἡ αὐτὴ πρὸς τὴν τῶν ζουρνάδων, καθὼς καὶ ὁ καμπάτζουρνάς, τὸ μεγαλύτερον ὄργανον τῆς οἰκογενείας τῶν ζουρνάδων, τὸ ὁποῖον σπανίως ἀπαντᾶται.

Τὰ ὀνόματα τῶν ζουρνάδων παραλλάσσουν ὡσαύτως κατὰ τόπους οὕτως

¹ Βλ. Κ. Κώνσταν, ἐνθ' ἄν.

εἰς Κύπρον καλεῖται «ζορνές», εἰς Μεγανήσι (Λευκάδος) «τζουρνάς», εἰς Καλάβρυτα «ζουρλάς», εἰς τὴν Κοζάνην «ζορνάς». Εἰς τὴν Ρούμελην καλεῖται καὶ καλάμι ἢ καλέμι. Ἡ πίπιζα καλεῖται καὶ «πίπιτσα» ἢ «πίπιντζα».

Τὸ συγκρότημα τῶν ζουρνάδων εἰς τὴν Ρούμελην ὀνομάζεται «ζυγιά», ἀποτελεῖται δὲ ἀπὸ τὸν 1ον ζουρνάν, πὺν ἐκτελεῖ τὴν μελωδίαν καὶ καλεῖται «μάστορης» «προμαδόρος». Ὁ 2ος ζουρνάς κρατεῖ τὸ ἴσον, ἐκ τούτου δὲ ὁ παίκτης του λέγεται «μπασσαδόρος». Οἱ δύο ζουρνάδες συνοδεύονται ἀπαραιτήτως ἀπὸ τὸ ντα(γ)ούλι,

Εἰκ. 15. Καραμούζες καὶ νταούλι. (Μακεδονία).

μικρὸν τύμπανον πρὸς τήρησιν τοῦ ρυθμοῦ. Ἡ ζυγιά εἰς τὴν Ρούμελην λέγεται καὶ «ψιλὰ ζουρνάδια»¹.

Μὲ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου τὰ μουσικὰ αὐτὰ ὄργανα ἐξαφανίζονται ἀπὸ τὰς περιοχὰς ὅπου ἄλλοτε ἤκμαζον. Τὴν θέσιν των καταλαμβάνει τὸ κλαρίνον, τὸ ὁποῖον ἔχει ἀσυγκρίτως μεγαλυτέρας τεχνικὰς δυνατότητας καὶ μελωδικώτερον ἦχον.

Ε) ΤΟ ΚΛΑΡΙΝΟΝ

Τὸ κλαρίνον, ὡς γνωστόν, δὲν ἀνήκει εἰς τὴν μουσικὴν ὀργανολογίαν τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. Εἰσήχθη εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐκ τῆς Δυτ. Εὐρώπης ὀλίγον πρὸ τῶν μέσων τοῦ παρελθόντος αἰῶνος, τὸ πρῶτον εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ Ἡπειρον

¹ Βλ. Κ. Κώνστα, ἔνθ' ἀν., σελ. 350.

μέσω τῶν τουρκικῶν στρατιωτικῶν ὀρχηστρῶν, εἶτα δὲ εἰς τὴν ἐλευθέραν Ἑλλάδα, εἴτε διὰ τῶν Ἑλληνικῶν στρατιωτικῶν μουσικῶν, εἴτε μέσω τῶν Φιλαρμονικῶν αἰ ὁποῖαι ἦσαν γνωσταὶ ἀπὸ μακροῦ εἰς τὴν Ἑπτάνησον¹.

Τὸ κλαρίνον, ὡς καὶ τὸ βιολί, πρὸς δὲ καὶ τὸ ἄκκορντεόν, δέον νὰ θεωρηθοῦν σήμερον ὡς λαϊκὰ ὄργανα, μὲ τὸν τρόπον ποῦ παίζουν εἰς αὐτὰ τὴν δημῶδη μουσικὴν οἱ λαϊκοὶ ὀργανοπαῖκται. Οὗτοι ἐφαρμόζουν πρὸς τοῦτο προσωπικὴν τεχνικὴν, ἣ ὁποία διαφέρει ριζικῶς ἀπὸ τὴν κλασσικὴν ἐκτέλεσιν. Ἡ διαφορὰ ἔγκειται εἰς τὰ ἐκφραστικὰ μέσα ποῦ μεταχειρίζονται, εἰς τὰ μελίσματα, τὰ Glissando, τὸ βιμπράτο, καὶ εἰς τοὺς αὐτοσχεδιασμούς των. Αἱ ἰδιότητες αὗται προέρχονται ἀπὸ μίαν ὀργανικὴν παράδοσιν, ἣ ὁποία δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ διδαχθῇ εἰς μὴ λαϊκὸν ἐκτελεστήν.

Οἱ κλαριντζήδες μεταχειρίζονται σήμερον ὄργανα εὐρωπαϊκῆς προελεύσεως· παλαιότερον ὅμως κατασκεύαζον οἱ ἴδιοι τὸ ὄργανον τοῦτο, εἶδος πρωτογόνου κλαρίνου, χωρὶς κλειδιά ἢ μὲ ὀλίγα καὶ τοῦτο, διότι δὲν εἶχον ὅλοι οἱ ὀργανοπαῖκται τὴν οικονομικὴν εὐχέρειαν νὰ ἀποκτήσουν ὄργανον ἐργοστασίου, τὸ ὁποῖον ἦτο καὶ δυσεύρετον εἰς τὴν ὑπαιθρον.

Ἔχομεν οὕτω μίαν περίοδον πρωτογόνων λαϊκῶν κλαριντζήδων, οἱ ὁποῖοι προητοίμασαν τὴν κυρίαν περίοδον τοῦ κλαρίνου εἰς τὴν Ἑλλάδα, κατασκευάζοντες οἱ ἴδιοι τὰ ὄργανά των. Οἱ πρῶτοι αὐτοὶ κλαριντζήδες -- ὅσοι δὲν προῆλθον ἐκ τῶν τάξεων τοῦ στρατοῦ -- μετεπήδησαν εἰς τὸ κλαρίνο ἀπὸ τὸν ζουρνὰ ἢ τὴν καραμούζα. Ἄλλοι πάλιν, ἀπὸ τὴν φλογέραν ἔμαθαν πίπιζαν καὶ ἐν συνεχείᾳ κλαρίνον.

Παραθέτομεν πληροφορίας τινάς, ἀφορώσας εἰς τὴν κατασκευὴν τῶν ἐγχωρίων κλαρίνων. «Παλιότερα ἐφκειάναμε κλαρίνα σὰ μεγάλες φλογέρες. Ὅταν πρωτοῆρθαν τὰ κλαρίνα ἀπ' ἔξω καὶ τὰ εἶδαν, ἐφκειασαν ντόπια τέτοια στὸν τύπο τῆς φλογέρας, ἀλλὰ πιὸ μεγάλα. Τὰ κλαρίνα αὐτὰ τὰ ντόπια τὰ χειροποίητα εἶχαν στὴν ἀρχὴ τὸ σχῆμα τοῦ φερτοῦ κλαρίνου ἀλλὰ χωρὶς κλειδιά ὕστερα βάλαν καὶ κλειδιά, ξύλινα, λίγα. Ἄφοῦ πέρασαν μερικὰ χρόνια καὶ μπῆκαν περισσότερα κλαρίνα, ἐφκειαναν κλαρίνα ὅμοια μὲ τὰ φερτά²».

Ἄλλος ὀργανοπαίκτης ἀναφέρει τὰ ἑξῆς: «Παλιότερα ἔπαιζα φλογέρα. Ἦτανε φκειασμένη ἀπὸ ξύλο κουμαριάς . . . Τὴν φλογέρα τὴν λέγανε καὶ καλάμι καὶ τζουρλά καὶ σουραύλι. Οἱ τσοπάνηδες ἔχουν ἀκόμη τζουρλάδες, ἀλλὰ οἱ περισ-

¹ Βλ. Δέσπ. Μαζαράκη, *Τὸ λαϊκὸ κλαρίνο στὴν Ἑλλάδα*, Ἀθήνα 1959.

² Ἀνακοίνωσις Χριστοῦ Οἰκονόμου, ἐτῶν 43, ἐκ Φιλίων Καλαβρύτων (1953).

σότεροι αγοράζουν κλαρίνα. Τὸ κλαρίνο στὸ Μωριά θὰ εἶναι 80 χρόνια. Ὁ γέρο Φέκας, πέθανε 2—3 χρόνια τώρα σὲ ἡλικία 95 χρονῶν, μοῦ εἶπε ὅτι στὴ μικρή του ἡλικία, 18 χρονῶν, ἄρχισε νὰ παίξει κλαρίνο, πὺ ἔφεραν τότε οἱ ταξιδεμένοι. Εἴχαμε τότε σύνορα στὴ Λαμία. Κάποιος Σουλειμάνης πὺ ἦρθε τότε ἐκεῖ ἀπὸ τὸ Τούρκικο ἔφερε καὶ κλαρίνο . . »¹. Καὶ οἱ γνωστοὶ Ἠπειρωταὶ ὀργανοπαῖκται, οἱ ἀδελφοὶ Χαλκιᾶ εἰς προφορικὴν των ἀνακοίνωσιν εἰς τὸ Λαογραφικὸν Ἄρχεῖον ἐν Ἀθήναις, τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1953, ἀνέφερον τὰ ἑξῆς: «Ὁ παποῦς μας πέθανε 91 χρονῶ, στὰ 1890. Ἀπὸ μικρὸς ἔπαιζε κλαρίνο πὺ τὸ ἔλεγαν τότε *καρνετό*². Ἐπαιζε στοῦ μπέη ὁ παποῦς μας. Ὁ θεῖος μας πέθανε στὰ 1922 σὲ ἡλικία 65 χρονῶν. Ἐπαιζε καὶ ἐκεῖνος *καρνετό* ἀπὸ μικρὸς. Πέρι πέθανε ἓνας στὴν Ἀμφιλοχία σὲ ἡλικία 107 χρονῶν. Κ' ἐκεῖνος ἔπαιζε ἀπὸ μικρὸς κλαρίνο. Παλιότερα ἔπαιζαν φλογέρα στοὺς γάμους. Ἀπὸ τὴ φλογέρα βγῆκε ἡ *καραμούζα* καὶ ἀπὸ τὴν *καραμούζα* τὸ κλαρίνο. Ὁ *τζουράς* εἶναι εἶδος κλαρίνου. Μικρὸ ὀξύφωνο κλαρίνο»³.

Ὁ ὀργανοπαίκτης ἐκ Σουλίου Γ. Σταύρου ἐπέδειξεν εἰς τὸν συντάκτην τοῦ Κ.Ε.Ε.Λ. Δημ. Οἰκονομίδην⁴ κλαρίνον, τὸ ὁποῖον εἶχε κατασκευάσει ὁ ἴδιος ἀπὸ ξύλον συκῆς. Τοῦτο ἀπηρτίζετο ἀπὸ τρία τεμάχια συνηροσμένα καλῶς διὰ κηροῦ καὶ εἶχεν ἔμπροσθεν 6 ὀπὰς καὶ μίαν ὀπισθεν χωρὶς κλειδιά.

Εἰς τὴν Σιάτισταν ἀναφέρει ὁ καθ. Γ. Μέγας⁵ ὅτι τὸ κλαρίνον ἐλέγετο «*τζουρνᾶς*». Τὸ ἔφτειανεν ὁ χρυσοκὸς Π. Σιάσος μὲ ἕξ κλειδιά ἀπὸ μολύβι».

Διὰ τὰ πρῶτα κλαρίνα ἐγχωρίου κατασκευῆς παραθέτει σχετικὰς πληροφορίας ἡ Δέσποινα Μαζαράκη εἰς τὸ βιβλίον της «Τὸ λαϊκὸ κλαρίνο στὴν Ἑλλάδα»⁶.

Θεωροῦμεν περιττὸν νὰ παραθέσωμεν ὀργανολογικὰς πληροφορίας περὶ τοῦ βιομηχανοποιημένου κλαρίνου, διότι τοῦτο εἶναι διαδεδομένον πανταχοῦ. Σημειοῦμεν μόνον ὅτι οἱ λαϊκοὶ κλαριντζῆδες παίζουν, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, εἰς κλαρίνα παλαιοῦ τύπου μὲ 13 κλειδιά *in do*, καὶ ὅτι ἐλάχιστοι ἐπαγγελματῆαι ἔχουν κλαρίνα συστήματος Boehm.

ΣΗΜ. Αἱ παρατιθέμεναι ὑπ' ἀρ. 2, 4, 5, 6, 10 καὶ 15 εἰκόνες προέρχονται ἐκ τοῦ φωτογραφικοῦ ὑλικοῦ λαογραφικῶν ἀποστολῶν τοῦ συντάκτη τοῦ Κ.Ε.Ε.Λ. Γ. Αἰκατερινίδου, αἱ δὲ λοιπαί, ἐξ ἀναλόγου ὑλικοῦ τοῦ συγγραφέως καὶ ἄλλων συντακτικῶν τοῦ Κ.Ε.Ε.Λ., πρὸς δὲ ἐκ φωτογραφῆσεως μουσικῶν ὀργάνων τῆς μουσειακῆς συλλογῆς αὐτοῦ.

¹ Νικόλ Ρέλλιας, ἐτῶν 61, ἀπὸ τὴν Γκούραν Κορινθίας, 1953.

² Ἀλλαχοῦ λέγεται «*γκαρνετό*» καὶ «*γλαρουνέτου*».

³ Βλ. Κ.Ε.Ε.Λ. χειρ., ἀρ. 1908 σ. 455 (συλλ. Δ. Β. Οἰκονομίδου, 1953).

⁴ Κ.Ε.Ε.Λ. χειρ., ἀρ. 2277 Β'. σ. 33 (συλλ. Δ. Β. Οἰκονομίδου, 1958).

⁵ Βλ. Γ. Α. Μέγας, Σιάτιστα, Ἀθήνα 1959, σελ. 40-41.

⁶ Βλ. Δέσπ. Μαζαράκη, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 61 ἑξ.

RÉSUMÉ

Contribution à l'histoire des instruments populaires grecs¹*(Étude organologique et folklorique)*

par St. Caracassis

Dans son introduction (pp. 41-44) l'auteur mentionne les divers noms sous lesquels les instruments populaires traditionnels sont connus dans les différentes régions du pays, ainsi que les procédés de fabrication de chaque instrument, puisés directement par les facteurs populaires.

Examinant l'état actuel de ces instruments il constate la disparition graduelle de ceux-ci sous la pression des nouvelles conditions économiques et autres de la civilisation moderne et surtout de la diffusion de la musique par les disques et la radio.

Cette musique influence négativement non seulement la musique et le chant folklorique eux-mêmes, mais aussi les instruments qui sont remplacés par d'autres plus modernes et fabriqués en série, d'après des modèles locaux ou étrangers et cela contrairement à la tradition où le joueur était aussi et le facteur de son instrument. Par ce fait la formation des groupes musicaux populaires est transformée, selon les exigences du présent et sont adoptés des instruments modernes comme l'accordéon, la guitare, le saxophone ou le jazz etc.

Autrefois, une tsambouna (cornemuse des îles grecques) ou une lyra tenaient toute la soirée de danse ou toute les festivités d'une noce. Aujourd'hui, les jeunes instrumentalistes tâchent d'apprendre un peu de solfège et de théorie de la musique pour pouvoir apprendre les morceaux à la mode et ainsi une tradition musicale est encore en voie de disparition, parce que dans le passé, comme on apprenait l'instrument par «l'oreille», ainsi que les mélodies et les danses par un vieux joueur, on apprenait en même temps aussi les vieux airs et danses traditionnels.

¹ Ce chapitre fait partie d'une étude complète des instruments populaires.

Instruments Aerophones

I. Les flûtes des bergers (Αύλοι, pp. 44-53).

Sous le nom de *floyera* on désigne habituellement tous les types de flûtes champêtres et de pipeaux et cela malgré qu'ils existent des noms qui distinguent chaque type et qui varient selon les régions où ils sont en usage. Il y a deux catégories principales de flûtes champêtres :

a) La *floyera* est faite d'un simple tuyau de roseau ou de bois ouvert aux deux bouts, munie de 5 à 7 trous, dont l'un sur le paroi de derrière. Le joueur produit le son en soufflant à l'embouchure supérieure et en la tenant obliquement (Photo n° 1).

b) Le *souravli* se fait en roseau ou en bois ayant l'embouchure supérieure, taillée en biseau où est ajusté un bouchon (tempon) qui forme un bec avec une mince entaille. Il est joué verticalement (Photo n° 4).

La *floyera* correspond à la flûte et est répandue dans la Grèce continentale; le *souravli* correspond au type de la flûte à bec ou aux pipeaux et est répandu en Macédoine, Thrace et dans toutes les îles.

Le peuple comprend dans cette catégorie d'instruments aussi deux autres types des flûtes en roseau d'une facture différente :

c) La *madoùra* de Crète est formée d'un tuyau de roseau ayant l'extrémité supérieure bouchée et sur la surface du devant une languette taillée à même la paroi. Ce bout de roseau entre dans la bouche du joueur qui en soufflant fait vibrer la mince lame, comme l'anche de la clarinette, et produit le son (Photo n° 6).

Du même type sont et les *bibikia* qu'on place dans la *tsambouna* (la cornemuse) et la *gaïda* qui produisent les sons. Ces divers types de flûtes champêtres diffèrent entre eux a) selon la matière dont ils sont fait: roseau, bois, métal (bronze ou fer) ou os b) selon la longueur et le diamètre c) et selon le nombre des trous qui produisent les sons. Ainsi le timbre de chaque instrument change selon ces propriétés.

Nous donnons ci-dessous quelques uns des principaux types de *floyera* avec leur dénominations :

a) *Kalámi* (roseau) formé d'un morceau de roseau long environ de 20 cms, pourvu de 6 trous et d'un autre sur la paroi de derrière.

b) La *Darvira* est longue d'un demi mètre et plus. Elle est confectionnée avec du bois dur. On évide le morceau de la branche qu'on a choisi

sie avec une broche en fer, rougit au feu. Elle comporte 6 trous, plus un au dos.

c) La djamàra, se fait en bois ou plus généralement en métal (bronze ou fer) elle comporte 6 trous plus un au dos. Elle est longue de 65 cms à un mètre (Photo n° 2).

d) Le Yavàli ou Kavali (Pontus) et le Caval (Macédoine - Thrace) se fait en cinq pièces de tuyaux en bois de 20 cms chaque surajustés et dont les jointures sont enduis avec de la cire pour que l'air ne s'échappe pas.

Mais pour le peuple c'est la floyera fabriquée avec l'aile de l'os de l'aigle ou de l'épervier, qui constitue l'instrument idéal que chaque berger a l'ambition de posséder.

Il y a tout un cérémonial à operer avant de procéder à sa fabrication. Il faut enterrer l'aile de l'oiseau abattu, jusqu' à ce que les chairs se pourrissent et ensuite on porte l'os à l' Eglise où on le laisse pendant 40 jours sous l'autel et ce n'est qu'après que l'on procède à sa fabrication.

Même les anciens hellènes connaissaient les «avloi» (αὐλοὶ) en os d'aigles. Ils existent d'autres noms encore de floyera, comme tsafàri, tso urlas, pay à vli, djiradi etc.

Le souravli tuyau à bec en bois ou en roseau qui est répandu surtout dans les îles, est connu également avec plusieurs dénominations comme : souvliari, sournavli, pidiavli, piniavli, thiaboli, (Photo n° 5) babiloli etc.

Dans certains îles (Chypre, Naxos, Anafi) on joue avec deux souravlia à la fois liés parallèlement. L'un a six trous et joue la mélodie, l'autre plus étroit l'accompagne à l'aigüe d'un son unique comme un issokratima (bourdon). (voir photos n° 3, α) = Varvanga, β) = Souravlia, γ) = Floyera et δ) Kalami).

II. La Tsambouna (Cornemuse des îles grecques) (p. 54)

Il s'agit d'un instrument pastoral diffusé dans les îles ainsi que chez les réfugiés de Pontus de l'Asie Mineur. Cet instrument est confondu souvent avec la gaïda, avec laquelle pourtant elle diffère.

La fabrication se fait comme suit: Après l'écorchement d'un mouton ou d'une chèvre on prend la peau qui formera le sac à air (ἀσκός, τουλούμι) et on la soupoudre de sel. On la laisse une dizaine de jours pour s'impré-

gner bien et ensuite on coupe les poils avec un ciseaux et on frotte la peau fortement avec du vinaigre pour qu'elle devient molle. Par la suite on la renverse en mettant la face intérieur de la peau à l'extérieur et on lie fortement les deux pieds de derrière de façon à ce que l'air ne s'échappe pas du sac lorsqu'il sera gonflé.

Dans l'un de pieds du devant on pose un petit tuyau, long de 12 à 15 cms en bois, roseau ou en os (le fissitari), par lequel on insuffle l'air dans le sac. Sur l'embouchure du tuyau qui se trouve dans le sac on place une feuille desséchée d'oignon ou un petit morceau de cuir qui joue le rôle d'une soupape et empêche l'air de sortir, lorsque le joueur cesse de souffler. Dans l'autre pied on place un appareil en bois dur long de 30 - 35 cms se terminant en pavillon qui sert de support a deux tuyaux de roseau, long de 20 cms dont l'un à 5 trous et l'autre un, trois ou cinq. Sur chaque tuyau on pose un chalumeau de 4-5 cms (bibikia ou tsambounes) d'un diamètre de 8-9 m/m. Sur chaque bibiki on taille une languette (type d'anche de clarinette) qui en vibrant produit le son.

Le tuyau a cinq trous sert à jouer la mélodie et l'autre à produire par une technique spéciale un accompagnement diaphonique très original.

Ils existent d'autres procédés de fabrications de la tsambouna plus ou moins compliquées, comme aussi différentes dénominations selon les régions, comme «askozambouna», «sambounia», «touloum», «anguion», «angopon» (ces trois derniers noms sont employés par les grecs de Pontus), «askomadoura», «tsambounofilakas» etc.

La tsambouna est jouée seule ou accompagnée par un petit daouli, nommé «toubi» (voir photos n° 7, 8 et 9).

III. La gaïda (p. 58).

Cet instrument qui est répandu en Macédoine du Nord et en Thrace, ne diffère point du même instrument qui est en usage aux Balkans et en Europe.

On la fabrique avec les mêmes procédés que la tsambouna. La seule différence consiste aux tuyaux de la production du son dont, l'un long de 20 cm et plus (la gaïtanitsa) avec 7 trous et un au dos produit la mélodie et un grand, long de 60-80 cms en trois pièces sans trous (le bouri ou basso), qui accompagne la mélodie à la tonique inférieure comme un isso-

kratima (bourdon) par consequant la gaïda ne possède pas la variété des sons de la tsambouna.

La gaïda est jouée seule ou accompagnée d'un ou de deux daheré (tambourins) (Photo n° 10) ou d'un toumbeléki (tambour en poterie) ou d'un grand daouli (grosse-caisse).

IV. Les journa s (Pipiza, caramouza) (p. 59)

De cet instrument existent trois types: Le journa-type ou journadia est répandu en Grèce du Sud. Il est long environ de 20 cms et on le fait avec un bois dur. Le tuyau est cylindrique finissant en cloche (la Cambana) ayant 15 trous, dont les 7 plus un au dos produisent les sons et les autres 7 sont «pour l'harmonie et la douceur du son» dit le peuple, malgré que le son soit très aigu et strident.

Le journa se compose des pièces suivantes: a) De l'embouchure nommée «Klephtis» (le voleur), b) d'un mince tube conique en bronze, en étain ou en bois, le «caneli», c) du «tsambouni» qui est un chalumeau qui se fait avec un mince roseau sauvage gros, comme un macaroni, dont on presse l'une des extrémités de façon à l'applatir en double éventail comme l'anche du hautbois (voir photo 12-14). Le «tsambouni» est lié sur le caneli, dont la moitié entre dans le journa et l'autre moitié qui le dépasse sert d'embouchure. Le caneli est posé sur le «fassoula», petit morceau de bois cylindrique avec un trou au milieu.

Un disque en os ou en métal la «fourla» enfilé sur le caneli sert au «journadji» à poser les lèvres et à tenir la double anche au centre de la bouche.

Dans la Grèce du Sud, il y a des ensembles, nommés «zighià» composés de 2 joueurs de journas et un petit daouli: Le premier «zournadji» qui joue la mélodie est nommé «Mastoris» (le maître), le second qui est nommé «bassadoros» (celui qui tient la basse) joue le continuo sans arrêt, en respirant d'une façon qui demande une technique difficile à acquérir.

La pipiza est longue d'environ 33 cms et est du même type que le journa. Elle est répandue dans la Grèce Centrale et le Peloponnèse. En Zakynthos (Zante) la pipiza est appelée «niakaro» (Photo n° 11).

La «caramouza» a la grandeur d'une clarinette et elle est répandue en Macédoine du Nord et en Thrace. Elle est accompagnée par un ou deux daherés (tambourins), un daouli ou une tarabouka. Souvent on joue deux

Caramiouzas ensembles, de la même façon que la «zighia» de la Grèce du Sud (Photo n° 45).

Le journa disparaît de jour en jour, les joueurs préférant la clarinette qui a des possibilités incomparables.

V. La clarinette n'est pas un instrument traditionnel (p. 62). Elle a été introduite en Grèce Continentale après sa libération (1830) mais de la manière qui est jouée, imitant les chanteurs populaires qui emploient les intervalles naturels et des glissandi et vibrato caractéristiques ou en improvisant dans un style typiquement hellénique, pleine de fougue qui demande une technique avancée, on peut la considérer comme un instrument populaire.

Au temps de sa première apparition ceux qui n'avaient pas la possibilité d'en acquérir une de fabrication Européenne, la fabriquaient en copiant le modèle étranger. Au début la clarinette de fabrication locale n'avait pas de clés puis on a ajoutés 6 clés en bois et plus tard en plomb. Elle était faite en deux ou trois pièces. Les jointures étaient bouchées avec de la cire.

Dans certaines régions de l'Épire on trouve jusqu'à ce jour de ces clarinettes primitives.

La clarinette était appelée en Macédoine du Sud «djournas» ou «djouras», ailleurs «garnette» ou «glarounetto». Aujourd'hui elle est connue généralement par les noms clarino ou clarinette.

Les clarinettistes populaires emploient de préférence la clarinette in do.

ΜΑΓΙΚΑ ΚΑΙ ΙΑΤΡΟΣΟΦΙΚΑ ΕΡΑΝΙΣΜΑΤΑ ΕΚ ΘΕΣΣΑΛΙΚΟΥ ΚΩΔΙΚΟΣ

ΥΠΟ

Β. ΣΚΟΥΒΑΡΑ

Εἰς τὴν συλλογὴν χειρογράφων κωδίκων τῆς Βιβλιοθήκης τῆς μονῆς Ὀλυμπιώτισσης Ἐλασσόνος ἀπόκειται καὶ ὁ ὑπ' ἀριθ. 97 ἰατροσοφικὸς κώδιξ¹. Τὸ χειρόγραφον τοῦτο παρουσιάζει πολὺ ἐνδιαφέρον, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν δημώδη θεραπευτικὴν, τὴν μαγείαν καὶ τὴν ἱστορίαν τῆς ἰατρικῆς κατὰ τοὺς χρόνους τῆς τουρκοκρατίας. Πολύτιμον ἐπίσης εἶναι τὸ περιεχόμενον του καὶ σχετικῶς μὲ τὴν ἔρευναν τῆς δημώδους ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ τῆς λαϊκῆς βοτανικῆς ὀνοματολογίας.

Ὁ κώδιξ εἶναι χαρτῶος, διαστ. 0,210×0,150. Ἔχει φύλλα η' + σελ. 698, στάχωσιν χαρτοδερματίνην, διατηρεῖται εἰς καλὴν κατάστασιν καὶ ἐγράφη ὑπὸ πολλῶν χειρῶν, χρονολογουμένων ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ ΙΖ' μέχρι καὶ τῶν πρώτων δεκαετιῶν τοῦ ΙΗ' αἰ.

Ὅπως ὅλα σχεδὸν τὰ ἰατροσόφια τῆς ἐποχῆς αὐτῆς, ἔτσι καὶ ὁ κώδιξ οὗτος ἀποτελεῖ ἄτακτον συμπίλημα θεραπευτικῆς καὶ ἰατροσοφικῆς ὕλης ἐκ συναφῶν ἐπωνύμων ἔργων ἢ ἄνωνύμων συνταγολογιῶν, τὰ ὅποια ἐχρησιμοποιοῦν βασικῶς καὶ ἐν ἐκτάσει οἱ τὰ ἀστικά κέντρα καὶ τὴν ὑπαιθρον περιτρέχοντες ἐμπειρικοὶ θεραπευταί, οἱ γνωστοὶ ὑπὸ τὸ ὄνομα καλογιατροί, κομπογιανῖτες, σακουλιαραῖοι, ματζουκάδες κ.ἄ.²

¹ Βλ. Β. Σκουβαρά, Ὀλυμπιώτισσα, Ἀθῆναι 1966, σελ. 308-309.

² Περὶ τῆς λαϊκῆς ἰατρικῆς ἐν Ἑλλάδι βλ. Ἡλ. Ρουτζεράκη, Γιατροσόφια, περ. «Δρῆρος», 3 (1939-40), σελ. 764-765. Ἀγῆσ. Σγουρίτσα, Φάρμακα τοῦ λαοῦ, «Σπαρτιατικὰ Χρονικά», 3 (1939-1940), ἀριθ. 27-28, σελ. 13. Γ. Ἰωακείμογλου, Φαρμακολογία καὶ λαϊκὴ βοτανικὴ, περ. «Πειραϊκὰ Γράμματα», 1 (1940), τευχ. 2, σελ. 117-118. Κύπρου Χρυσάνθη, Θηριακὰ τῆς Κύπρου, «Κυπριακαὶ Σπουδαί», 4 (1940), σελ. 39-63. Σόλ. Βέρα, Ἡ ἰατρικὴ τοῦ λαοῦ, «Ὁρίζοντες», 2 (1943), σελ. 679-683. Στίλπ. Κυριακίδου, Ἡ σημασία τῆς σπουδῆς τῆς δημώδους ἰατρικῆς, περ. «Κλινικὴ», ἔτ. 1925, τευχ. 1, σελ. 35-37. Κ. Καιροφύλα, Τὰ ἰατροσόφια, περ. «Μεγάλῃ Ἑλληνικῇ Ἐγκυκλοπαιδεΐᾳ», Α-Δ (1927), ἀρ. 77-78, σελ. 3-4. Π. Πασχάλη, Οἱ παλαιοὶ ἰατροὶ τῆς Ἀνδρου, «Ἀνδριακὸν Ἡμερολόγιον», 4 (1929), σελ. 129-153. Κ. Ἀμάντου, Ἰατροσοφικὸς κώδιξ, «Ἀθηναῖ», τόμ. 43 (1931), σελ. 148-170. Σπ. Λυμπεράτου-Ἀρδαβάνη,

Καὶ ἐκ μὲν τῶν παλαιότερων καὶ νεωτέρων γνωστῶν ἱατρῶν ἀντιπροσωπεύονται εἰς τὸν κώδικα οἱ: Διοσκορίδης (σελ. 29 κέξ.), Ὁρειβάσιος, Δαμασκηνὸς καὶ Νικόλαος (σελ. 38 κέξ.), ὁ Γαληνός, ὁ Ἴπποκράτης καὶ ὁ Μελέτιος (σελ. 81 κέξ. καὶ σελ. 525 κέξ.), ὁ Μαργαρίτης (σελ. 541 κέξ.). Εἰς τὰς σελ. 429 κέξ. ἐπίσης κατεχωρίσθη «ἰατροσόφιον ἐκλελεγμένον ὑπὸ πολλῶν ἱατρικῶν βιβλίων καὶ μεταγλωττισμένον ἀπὸ τὴν ἰταλικὴν γλῶσσαν εἰς τὴν ῥωμαϊκὴν», καὶ εἰς τὰς σελ. 557 κέξ. βοτανολόγιον μεταφρασμένον ἐκ τῆς λατινικῆς. Τὰ ὑπόλοιπα κεφάλαια φέρονται ἄνωνύμως.

Ἰατροσόφιον βιβλίον
ὀν ἰατροσόφιον
σου χριστοδούλου,
δουλοῦ ἰατροσόφου
σου ξιωαντι

Εἰκ. 1.

Τὸ ἰατροσόφιον τοῦτο ἀνήκεν εἰς τὸν ἐξ Ἰωαννίνων ἱατρὸν Χριστοδούλου, ὡς φαίνεται ἐξ αὐτογράφου σημειώματός του εἰς τὴν ὄψαν τῆς σελ. 76 (εἰκ. 1). Τὸ πλεῖστον τῶν περιεχομένων ἔχει γράψει ὁ ἴδιος, καθ' ὑπαγόρευσιν μάλιστα, ὡς τοῦτο συνάγεται ἀφ' ἑνὸς μὲν ἐκ τοῦ πλήθους τῶν ὀρθογραφικῶν σφαλμάτων, ἀφ' ἑτέρου δ' ἐξ ἀκουστικῶν παρανοήσεων λέξεων καὶ φραστικῶν ἀλλοιώσεων ἐκ τῆς συμμορφοῦσ. Ἐκ τῆς πληθύος τῶν ἀναγραφομένων εἰς τὸν κώδικα φαρμακευτικῶν, ἱατρικῶν, βοτανικῶν καὶ μαγικῶν περιπτώσεων, φαίνεται ἡ ἐπιμέλεια καὶ προσπάθεια τοῦ θεραπευτοῦ τούτου νὰ καταρτίσῃ ἐν πληρῆς θεραπευτικὸν ἐγχειρίδιον, ἐπαρκὲς καὶ χρήσιμον εἰς τὸ ἐπιτήδευμά του.

Περὶ τὸ τέλος τοῦ ἔτους 1756 καὶ μὴ εὑρισκομένου τοῦ Χριστοδούλου ἐν ζωῇ, ἡ χήρα του, ἐγκατεστημένη εἰς Τίρναβον ἢ Τσαρίτσανην, τὸ ἐπώλησεν εἰς τὸν ἡγούμενον τῆς μονῆς Ὀλυμπιωτίσης ἱερομόναχον Διονύσιον, ὡς τοῦτο ἐξάγεται ἐκ τῆς ἀκολουθοῦσης σημειώσεως ἐπὶ τῆς ὄψας τῆς σελ. 76 (εἰκ. 2): «Τὸ ἀγώρασα ἀπὸ τὴν γυναῖκα του ἕνα καρὰ γρόσι¹. Ὁ ἡγούμενος τῆς ἐν Ἐλασ-

Τὸ ἀγώρασα ἀπὸ τὴν
νεῖμα ἀνακαταρῶ
ὀν ἰατροσόφου
ἀγίας μετὰ τῆς θεοῦ
δουλοῦ.

Εἰκ. 2.

¹ Ἡ ἱατρικὴ εἰς τὴν Ἑλλάδα κατὰ τὸν ΙΗ' αἰ., «Νεοελληνικά Γράμματα», Β' (1936), ἀρ. 43, σελ. 2, 15. Ἀρ. Π. Κούζη, Μεγ. Ἑλλ. Ἐγκυκλ. ἐν λ. ἰατροσόφιον, κομπογιαννίτης, ἱατρικὴ δημώδης. Δ. Β. Οἰκονομίδου, Δημώδης ἱατρικὴ ἐν Θράκῃ, «Ἀρχεῖον Θρακικοῦ Θεσαυροῦ» 16 (1951), σελ. 181-228. Χρ. Σολομωνίδου, Ἡ ἱατρικὴ στὴ Σμύρνη, Ἀθήνα 1955, σελ. 84-95. Γ. Ἀ. Μέγα, Ζητήματα Ἑλληνικῆς Λαογραφίας, Δημώδης ἱατρικὴ: «Ἐπετ. Λαογρ. Ἀρχείου», ἔτ. Γ'-Δ' (1941-42), σελ. 163-195. κ.ἄ.

¹ Cara grus > καραγρόσι· πρόσβαρον γρόσι· τουρκ. νόμισμα. (Βλ. Σ. Βυζαντίου, Ἡ Κωνσταντινούπολις, Ἀθήναι 1862, τόμ. Γ', σελ. 269).

σώνι ἁγίας μονῆς τῆς Θεοτόκου Διονύσιος»¹.

Ὁ ἱερομόναχος Διονύσιος² εἶναι ἐκ τῶν ὀνομαστοτέρων μοναστῶν τῆς Ὀλυμπιωτίσης κατὰ τὸν ΙΗ' αἰ., χρηματίσας δὲ αὐτόθι ἡγούμενος, διώκησεν εὐσυνειδήτως τὸ καθίδρυμα, καταλιπὼν φήμην ἀγαθὴν εἰς τοὺς μεταγενεστέρους. Οἱ γονεῖς του κατήγοντο ἐξ Ἀσπροποτάμου Τρικάλων, εἶχον δὲ μετοικήσει εἰς τὸν Θεσσαλικὸν Τίρναβον. Ἄτεκνοι ὄντες καὶ ἐν τῇ ἐπιθυμίᾳ των νὰ ἀποκτήσουν τέκνον, ἐναπέθετον τὴν ἐλπίδα των εἰς τὴν Παναγίαν Ὀλυμπιώτισσαν, ὑποσχεθέντες τὸ τεχνησόμενον τέκνον νὰ ἀφιερῶσουν ἐξ ἀπαλῶν ὀνύχων εἰς τὴν μονήν. Οὕτως ὁ μικρὸς Δημήτριος Στεργίου Ἀκρίβος, γεννηθεὶς τὸ ἔτος 1695, ὠδηγήθη εἰς τὸ μοναστήριον τὸ 1703, ἔνθα καὶ παρέμεινε, χειροτονηθεὶς ἀργότερον ἱερομόναχος ὑπὸ τὸ ὄνομα Διονύσιος. Περὶ τὸ 1720 ἀπεδήμησεν εἰς Κεσκεμέτ τῆς Οὐγγαρίας, τοποθετηθεὶς ὡς ἐφημέριος τῆς αὐτόθι ἑλληνικῆς παροικίας. Εἰς τὴν Ὀλυμπιώτισσαν ἐπανέκαμψε τὸ 1736, διαθέσας τὰς οἰκονομίας του ὑπὲρ τῆς μονῆς, εἰς τὴν ὁποίαν καὶ ἡγουμένευσεν μέχρι τοῦ θανάτου του (1 Ἰανουαρίου 1763).

Ἐν σχέσει πρὸς τὴν ἐποχὴν του, χρόνους παχυλῆς ἀμαθείας ἰδιαίτατα εἰς τὴν περιοχὴν Ἐλασσόνος, ἡ μόρφωσις τοῦ Διονυσίου δὲν ἦτο εὐκαταφρόνητος. Τὰ σωζόμενα εἰσέτι ἔντυπα βιβλία του εἰς τὴν Βιβλιοθήκην τῆς Ὀλυμπιωτίσης μαρτυροῦν τὴν παιδείαν καὶ τὰ πνευματικὰ διαφέροντα τοῦ ἀνδρός. Ὁ διάδοχός του, λόγιος ἡγούμενος τῆς Ὀλυμπιωτίσης Ἀνθιμος ὁ ἐκ Λιβαδίου, ἀναφέρει εὐφρόνως περὶ τοῦ Διονυσίου ὅτι «ἦτον ἄνθρωπος πολλὰ ἀγχίνους καὶ ἐχωροῦσεν εἰς ὄλα τὰ βιβλία, ἐκκλησιαστικὰ καὶ ἐξωτερικὰ (=τῆς θύραθεν γραμματείας) καὶ θεολογικά...»³. Ἰδιαιτέραν ἐπίδοσιν εἶχεν εἰς τὴν θεραπευτικὴν. Δέκτης παλαιότερας ἴσως μοναστικῆς παραδόσεως ἐν σχέσει πρὸς τὴν πρακτικὴν ἰατρικὴν, ἐπλούτισεν τὰς γνώσεις του μελετῶν συναφῆ ἔργα καὶ εἰς ἔντυπα καὶ εἰς χειρόγραφα βιβλία. Ἡ ἐπίδοσίς του εἰς τὴν ἰατρικὴν μαρτυρεῖται ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῆς

¹ Ἀπὸ τὴν χήραν τοῦ Χριστοδούλου, ἠγόρασεν ἐπίσης καὶ τὸ ὑπ' ἀριθ. 520 ἔντυπον τῆς Βιβλιοθήκης Ὀλυμπιωτίσης, τὸ ὑπὸ τὸν τίτλον: «*Παύλου Αἰγηνίτου, ἱατροῦ ἀρίστου, βιβλία ἑπτὰ... Venetiis M. D. XXVIII*», ὡς μανθάνομεν ἐκ τῆς κάτωθι ἐπ' αὐτοῦ σημειώσεως: «*Τὸ παρὸν βιβλίον ὑπάρχων ποτὲ τοῦ μακαρίτου Χριστοδούλου τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων θανόντος δὲ αὐτοῦ ἐξωνίσθη παρ' ἐμοῦ Διονυσίου ἱερομονάχου...*». (Βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, Κατάλογος ἐντύπων Βιβλιοθήκης Ὀλυμπιωτίσης, Ἀθῆναι 1964, σελ. 200).

² Περὶ τοῦ Διονυσίου βλ. χορφ. ὑπ' ἀριθ. 220 Βιβλιοθήκης Ὀλυμπιωτίσης, σελ. 200 κέξ. Β. Σκουβαρά, Ἀνθιμος Ὀλυμπιώτης, Βόλος 1958, σελ. 19, 23, 25, 27. Τοῦ ἰδίου, Ὀλυμπιώτισσα, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 93, 95, 97, 98, 100, 101, 102, 103, 104, 106, 108, 109, 515, 520 καὶ 530.

³ Χορφ. ὑπ' ἀριθ. 220 Βιβλιοθήκης Ὀλυμπιωτίσης, σελ. 220.

παραμονῆς του εἰς τὴν Οὐγγαρίαν. Εἰς τὴν Βιβλιοθήκην τῆς Μονῆς καὶ ὑπ' ἀριθ. 132 εὐρίσκεται τὸ ἔντυπον : «Antidotarium Generale a Io. Iacobo Weckerlo... Basileae M.D.LXXVI», ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἀναγινώσκομεν τὴν σημείωσιν : «*Ἐκ τῶν τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου τῆς μονῆς τῆς ἁγίας τῆς ἐν Ἐλασσώνει ἐκ τῶν τοῦ Διονυσίου ἐξωνήθη καὶ τόδε*»¹. Εἰς τὸν Διονύσιον ἐπίσης ἀνῆκε καὶ τὸ ὑπ' ἀριθ. 576 ἔντυπον τῆς αὐτῆς Βιβλιοθήκης : «Christ. Godofr. Stentze lii... De somno praestantissimo sanitatis et morborum praesidio, veroque huius usu, et fero abusu Diatriba, Francof. et Lipsiae...»².

Ἐξ ἄλλου, πολὺ ἐνδιαφέρουσα καὶ διαφωτιστικὴ διὰ τὰς ἰατροσοφικὰς ἐπιδόσεις τοῦ Διονυσίου εἰς τὴν Οὐγγαρίαν εἶναι ἡ ἀκόλουθος ἰδιόχειρος σημείωσίς του εἰς τὴν σελ. 523 τοῦ ὑπὸ μελέτην χειρογράφου τοῦ Χριστοδούλου :

«*Ορκισμὸς ἂν ἔμβη εἰς τινος κοιλίαν ὄφρις ἢ ἄλον τι ἀπὸ οὐγκαρικὸν ἐξηγημένον. Ἐὰν τύχει καὶ ἔμβη εἰς τὸν ἄνθρωπον ὄφρις, ἢ ἄλον τι πῖει ἢ καὶ σκόλικες ὁποῦ γίνονται μέσα εἰς τὰ ἐντόσθια τῶν ἀνθρώπων καὶ πάσχουσι εἰς θάνατον, ὀρκισμὸς. Τὸ ἔτυχα εἰς τὴν οὐγκαρίαν, ὅπου ἰατρεύθη ἕνας πραγματευτῆς καὶ τὸ ἐξήγησα ἀπὸ τὰ οὐγκρικά. Κάμνει τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ εἰς τὸν πόνον καὶ λέγει οὕτως : "Οταν ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ἐν τῇ γῆ ἐβάδιζεν, ἐκεῖνο τὸ ἀνελεήμων γένος τῶν Ἑβραίων ἐν τῷ κίωνι τὸν ἔδεσαν καὶ χολὴν τὸν ἐπότισαν πικροτάτην. Εἰς τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ τὸ ἅγιον σῶμα καὶ τὸ ἅγιον αἷμα ὀρκίζω σας ἀνελεήμονες σκόλικες ἢ βάρθρακας ἐστὶ ἢ ὄφρις ἢ ἄλον τι τῶν βλαπτικῶν, ἵνα μὴν βλάβηται τὸ σῶμα τοῦ Ὀδεῖνος, ὁμοίως καὶ τὰ ἐντόσθια καὶ τὸν στόμαχον. Εἰς τὸ ἅγιον σῶμα προστάζω σας, προστάζω σας, προστάζω σας. Καὶ τὸ κάμνει τρεῖς βολαῖς τὸ ταχὶ καὶ τρεῖς τὸ βράδι. Καὶ μοναχὸς του ὁ ἀσθενεὶς ἠμπορεῖ νὰ τὸ λέγει καὶ νὰ σταυρόνεται ὅταν θέλει. Οὕτως ἔλαβα καὶ οὕτως ἔγραφα*».

Ἐγκατασταθεὶς μονίμως εἰς τὴν μονὴν τῆς μετανοίας του ὁ Διονύσιος καὶ ἠγουμενεύων μέχρι τοῦ θανάτου του, παραλλήλως πρὸς τὸν μοναστικὸν βίον καὶ τὰ διοικητικὰ χρῆματά του, ἐπεδόθη μετ' ἴσης καρποφορίας καὶ εἰς τὴν θεραπευτικὴν. Ἐμελέτησε μετὰ προσοχῆς τὴν χλωρίδα τῆς παρολυμπίου ταύτης περιοχῆς, ἐπεσήμανε τὰ ἱαματικὰ βότανα καί, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἐντύπων ἢ χειρογράφων συνταγολογίων του, κατεσκεύαζε διάφορα φάρμακα καὶ ἀντίδοτα, χρήσιμα καὶ ἀνακουφιστικὰ διὰ τοὺς ἀσθενεῖς τῆς πόλεως Ἐλασσόνος, τῆς Τσαριτσάνης καὶ τῶν πέριξ χωρίων. Διὰ τὴν συλλογὴν τῶν βοτάνων καὶ τὴν ἐπεξεργασίαν των εἶχεν ἐπιστρατεύσει τοὺς

¹ Ἀχ. Γ. Λαζάρου, ἐνθ' ἀν., σελ. 61-62.

² Αὐτόθι, σελ. 218.

νεωτέρους μοναστάς τῆς ἀδελφότητος τῆς Ὀλυμπιωτίσης. Ἐχων ὡς γνώμονα τὴν χριστιανικὴν ρήτραν: «Δωρεὰν ἐλάβετε, δωρεὰν δότε...», παρεῖχε τὰς γνώσεις του ἀνιδιοτελῶς, ἀμισθὶ καὶ εἰς πάντας, χριστιανούς, μωαμεθανούς καὶ ἔβραίους. Ἐνωρίτατα ἀπέκτησε φήμην ἰκανωτάτου θεραπευτοῦ. Εἰς τὰ φῶτα του προσέ-
 τρεξαν καὶ ἀξιωματοῦχοι μπεγλερμπέηδες, πασάδες καὶ ἀγάδες. Πολὺ χαρακτηρι-
 στικὰ εἶναι ὅσα σημειώνει ὁ Ἄνθιμος Ὀλυμπιώτης διὰ τὰς ἰατρικὰς ἐπιδόσεις τοῦ
 Διονυσίου¹:

*«Ἦτον αὐτὸς ὁ μακαρίτης ἰατρὸς σοφώτατος καθὼς τὸν ἐγνώρισα καὶ ἐγὼ
 καὶ ὅλος ὁ κόσμος, καθὼς τὸν μαρτυροῦν καὶ τὰ βιβλία ὅπου μᾶς ἄφησε περὶ τῆς
 ἰατρικῆς. Τὸν ἔλαβον πολλάκις πασιάδες, μπεγλερμπέηδες διὰ ἰατρόν τους. Τὴν δὲ
 ἰατρικὴν αὐτὸς ὁ μακαρίτης τὴν ἐδιδάχθηκεν ἀπὸ τὸν Θεόν, χωρὶς νὰ ἔχη τινὰ
 διδάσκαλον ἀλλὰ μὲ τὴν φώτισιν ὅπου τὸν ἔδωκεν ὁ Θεός, μὲ τοὺς κόπους του,
 μὲ τὴν ἀσκησίαν του, ἔγινε πολὺς εἰς τὴν ἰατρικὴν, τόσον, ὅπου δὲν ἦτον κανένα πά-
 θος ἀνθρώπινον, ὅπου νὰ μὴν τὸ ἰατρεύση. Καὶ τὰ βότανα μόνος του τὰ ἐσύναζεν
 ἀπὸ διαφόρους τόπους καὶ τὰ ἐκατασκεύαζεν. Εἴμασθουν ἡμεῖς τότε παιδιά καὶ
 ἱεροδιάκονοι καὶ ὅλοι συναγωνίζονταν, τρίβοντας εἰς τὰ χαβάνια τὰ βότανα».*

Τὸ ἀγορασθὲν ὑπὸ τοῦ Διονυσίου ἰατροσόφιον τοῦ θανόντος Ἡπειρώτου
 ἰατροῦ Χριστοδοῦλου, χρήσιμον διὰ τὴν ποικιλίαν καὶ τὸν πλοῦτον τοῦ περιεχομέ-
 νου του, ὁ Διονύσιος ἔκαμεν ἀκόμη εὐχρηστότερον. Ἀποτελούμενον ἐκ λυτῶν φυλ-
 λαδίων, τὸ ἐστάχωσεν ὁ ἴδιος, ἔμπειρος ὢν καὶ περὶ τὴν βιβλιοδετικὴν. Ἡ σπου-
 δαιότερα ἐν τούτοις βελτίωσις συνίσταται εἰς τὴν σύνταξιν ἀναλυτικοῦ ἀλφαβητι-
 κοῦ εὐρετηρίου τῶν νόσων, τῶν βοτάνων, τῶν ζώων καὶ τῶν φαρμάκων, κατα-
 χωρισθὲν εἰς τὰ φύλλα β'-ς' καὶ σελ. 695-698 τοῦ χειρογράφου. Τὰ σχετικὰ μὲ τὴν
 ἐργασίαν αὐτὴν, πληροφοροῦμεθα ἐξ ἰδιοχείρου τοῦ Διονυσίου σημειώματος
 (φ. α^v):

*«1756: Δεκεμβρίου 23: (Τ)ὸ παρὸν Ἰατρικὸν βιβλίον ἠγοράσθη ἐξ ἐμοῦ
 Διονυσίου Ἱερομονάχου (καὶ) τὸ ἐσύμασα καὶ τὸ ἔδεσα διὰ νὰ μὴν χαθουν τα
 φύλλα του, ὅτι (ἔχ)ει πολλὰ μαζόματα ἀπὸ πολλοὺς ἐκείνος ὅπου τὸ ἔγραψεν
 (ἄλ)α ἀληθεί, καὶ ἄλλα ψεύματα. πλὴν μὲ τὴν δοκιμὴν ἐγνώρι(ζο)νται, καὶ ἐγὼ ἔκαμα
 πολλὴν κόπον διὰ νὰ διορθώσω τὸν (πίν)ακα ὅτι δὲν ἔχει ὅτι εἶναι καὶ συγχισμένον
 ἐπειδὴ εἶναι μαζό(μα)τα, καὶ μίαν ἐρμηνίαν τὴν ἔχει εἰς πολλαῖς μεριαῖς, ὅμως ἐγὼ
 (κα)θῶς εἶναι τὸ ἀφίνω, μόνον ἂν ἔχει σφάλμα εἰς τὸν πίνακα, (ὅπο)ιος διαβάσει
 ἄς με συγχωρέσει τὸ σφάλμα παρακαλῶ».*

¹ Χρῆφ. ὑπ' ἀριθ. 220, σελ. 220 Βιβλιοθήκης Ὀλυμπιωτίσης.

Ὅπωςδήποτε τὰ «ψεύματα», τὰ ὅποια ἀναφέρει εἰς τὸ ἀνωτέρω σημείωμα τοῦ ὁ Διονύσιος, εἶναι τὰ μαγικὰ τμήματα τοῦ ἱατροσοφίου.

Τὰ περιεχόμενα μαγικά² στοιχεῖα εἰς τὸ ἐν λόγῳ χειρόγραφον εἶναι πολλὰ καὶ ποικίλα. Ἀδρομερῶς θὰ ἡδύνατο ὁ μελετητὴς νὰ τὰ κατατάξῃ ὡς ἀκολουθῶς, παραπέμπων εἰς τοὺς ἀριθμούς, ὑπὸ τοὺς ὁποίους δημοσιεύονται κατωτέρω :

α) *Φυσιολογικά*: Τεκνογονία (58, 97, 132), ἀρρενογονία (59, 146), καταμήνια (73, 74), ὠκυτόκια (2, 12, 13, 110, 111), ἀντισυλληπτικά (114), ἀτεκνία (9), ἀνθυπνωτικά (143, 144).

β) *Θεραπευτικὰ νόσων*: Ὀφθαλμίας (101), φλογώσεως σωθικῶν (40), μακρονοσίας (42, 43), ὠταλγίας (44), καχεξίας (46), στομαχικῶν νόσων (48), πόνων γονάτων (49), πόνων λαγόνων (62), εἰς δῆγμα ὄφρεως καὶ σκορπίου (68), δι' αἱμοστασίαν (72, 100), πόνου ὀστέων (79), ρευματισμῶν (92, 94), πόνου κοιλίας (93), φλεβοτομίας (95), σπληνὸς (1), εἰς ἀκράτειαν οὔρων (107), ποδαλγίας (113), ἡμικρανίας (3), ἐρυσιπέλατος (112), κυστολίθων (4), ρινορραγίας (8, 100), ἐπιληψίας (14, 96, 156), κεφαλαλγίας (22), καρδίας (24, 51), ἐλονοσίας (29, 30, 31, 32, 33, 70, 106, 136, 137, 150, 158), παροξυσμοῦ (140), ὀδονταλγίας (141), ἰσχνότητος (157).

γ) *Ζωδιακὰ βότανα*: (87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101).

δ) *Ζῶα*: Ἀλώπηξ (82), ἀετὸς (83), κορώνη (84), χελιδὼν (85, 150).

ε) *Ριζοτομικά*: πιγονία (66, 78, 80), μανδραγόρας (67), βριονία (79), ἡλίανθος (86), ἀγλάφωτη (99), ἀκινάκης (100), πενταδάκτυλον (101).

ς) *Προορατικά*: Ἰάσεως ἢ θανάτου ἀσθενοῦς (27, 28, 69, 109), προφητικῆς χάριτος (96), διαγνώσεως ὑδάτων (108).

ζ) *Ἐξακριβωτικά*: Παρθενίας γυναικὸς (37), πράξεων γυναικὸς (56), ἐκπορνεύσεως γυναικὸς (57), φύλου ἐμβρύου (10, 11, 38).

² Περὶ μαγικῶν κειμένων καὶ συναφῶν πράξεων βλ. *A. Delatte, Anecdota Atheniensia, Paris 1927. Τοῦ αὐτοῦ, Études sur la magie grecque (Bulletin de Correspondance Hellénique, τόμ. 37, 38 καὶ Musée Belge τόμ. 17, 18 καὶ 21). Τοῦ αὐτοῦ, Herbarius, Bruxelles 1961. Τοῦ αὐτοῦ, Un nouveau témoin de la littérature solomonique, le codex Genadianus 45 d'Athènes, Bruxelles 1959. Γ. Κ. Σπυριδάκη, Ἐξορκισμοὶ καὶ μαγικοὶ κατάδεσμοὶ ἐκ Κρητικῶν χειρογράφων, Ἐπετ. Λαογραφ. Ἀρχείου τῆς Ἀκαδημ. Ἀθηνῶν, ἔτ. 3-4 (1941-1942) σελ. 60-76. Φ. Κουκουλέ, Βυζαντινῶν Βίος καὶ Πολιτισμὸς, τόμ. ΣΤ', Ἀθῆναι 1957, σελ. 167-261. Δ. Οἰκονομίδου, Ἐξορκισμοὶ καὶ ἱατροσόφια ἐξ Ἡπειρωτικοῦ χειρογράφου, Ἐπετ. Λαογραφ. Ἀρχείου τῆς Ἀκαδ. Ἀθηνῶν, τόμ. Η', Ἀθῆναι 1956, σελ. 14-40. κ.ἄ.*

η') *Ἐπιτευγματικά*: Ἐλιείας (91), εὐρέσεως θησαυροῦ (61), ἀνακαλύψεως κλέπτου (75), εὐρέσεως ἀπολεσθέντος ἀντικειμένου (116).

θ') *Βλαπτικά*: Μαγικοὶ κατάδεσμοι (21, 34, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 130, 131), ἀκουσία ἐπάνοδος τινός (10), φθορὰ ἐχθρικής περιουσίας (99).

ι') *Φυλακτικά*: Εἰς δίκας (52, 53, 54), προκλήσεως συμπαθείας (76, 90, 101), κατὰ βασιλέων, δυναστῶν καὶ κριτῶν (95), παντοδυναμίας (99), κυριαρχίας (99), κατὰ ληστῶν καὶ κακοποιῶν (100).

ια') *Ἐρωτικὰ φίλτρα* (16, 17, 18, 19, 21, 39, 60).

ιβ') *Ἀλεξιτήρια*: Ἐχθρῶν (58, 92, 100), δαιμόνων (93), κυνῶν (94, 101, 149), θηρίων (96), ἀκαθάρτων πνευμάτων (103), κεραυνοῦ (103).

ιγ') *Ἀποτρόπαια*: Μοιχείας (36) καὶ αἰφνηδίου θανάτου (103).

ιδ') *Σολωμονικά* (23).

ιε') *Σημασία γραμμάτων τοῦ ἀλφαβήτου* (138, 139).

ις') *Συναπαντήματα* (102).

ιζ') *Παίγνια συναναστροφῶν* (115, 147, 148, 152, 153, 154, 155).

ιη') *Οἰνοφλυγίας ἀντίδοτα* (113, 151).

ιθ') *Θεραπεία δαιμονιζομένου* (15, 93).

κ') *Συζυγικαὶ σχέσεις*: Ἀσυμφωνία (65, 128, 129), διαζύγιον (45).

κα') *Ποικίλα*: Εἰς ἀϋπνίαν (5, 6, 41, 50, 105), εἰς παραμιλητὸν καθ' ὕπνου (7), εἰς πανώλη (134), εἰς ἐπιδημίαν (135), εἰς ἐφιάλτας (142), εἰς ἀλαφροῖσκιωτον (20), εἰς ἀστέρα (77), εἰς δυσουρίαν ἵππου (81).

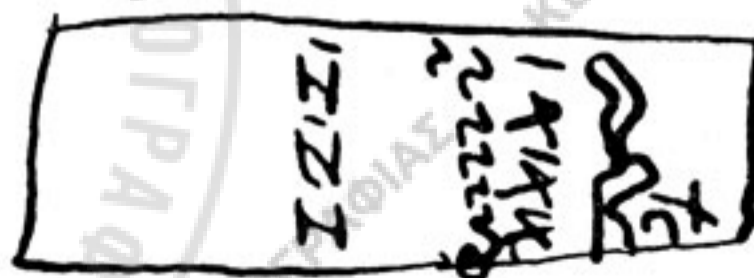
Τ Α Κ Ε Ι Μ Ε Ν Α

(Ἐκδίδονται μετὰ ὀρθογραφικῆς μεταγραφῆς).

[Σελὶς 8]

1. » Περὶ σπλήνας, ἕτερον.

Νὰ κάμῃς τρία χαρτιά ὡσὰν αὐτὸ ὅπου εἶναι κάτωθεν καὶ νὰ γράψῃς τὰ σημεῖα ὅπου ἔχει μέσα καὶ τότε νὰ βάλῃς εἰς χουλιάρι κάρβουνα 3 καὶ νὰ θέσῃς τὸ χουλιάρι ἀπάνω εἰς τὸν τόπον ὅπου εἶναι ἡ σπλήνα ἀπὸ πάνου εἰς τὰ ροῦχα καὶ φύσα τὰ κάρβουνα καὶ κάψε τὰ χαρτία ἕνα πρὸς ἕνα καὶ ὑγιαίνει.

2. » Περὶ γυναῖκα ὅπου δὲν ἠμπορεῖ νὰ γεννήσῃ.

“Οταν ἡ γυναῖκα κάθεται εἰς τὸ σκαμνὶ καὶ δὲν ἠμπορεῖ νὰ γεννήσῃ, στάσου εἰς τὴν δεξιάν της μερέαν καὶ λέγε οὕτως: “Εβγα, βρέφος· καλεῖ σε ἡ γῆ.” Εβγα, βρέφος· καλεῖ σε τὸ βάπτισμα. “Εβγα βρέφος· καλεῖ σε ὁ Χριστός.” Εβγα, βρέφος· καλεῖ σε ἡ Θεοτόκος, ὡς τὸν Χριστὸν ἐγέννησεν. Καὶ πάρε κεραμίδι ἀπὸ ἐκκλησίαν καὶ γράφον ταῦτα τὰ σημεῖα καὶ βάλον νὰ τὰ πατήσῃ ἡ γυναῖκα ἀπάνω μὲ τὸ δεξιὸν της ποδάρι καὶ νὰ λέγῃς οὕτως: “Ἐξελθε, βρέφος· σὲ κράζει ὁ Χριστός, ἔξελθε! Καὶ νὰ τὸ εἰπῆς τρεῖς φορές καὶ ἐλευθερώνεται ἐκ τὸ βρέφος.

δ:ρον
εβου

[σελ. 9 - 10]

3. » Περὶ πόνον μισοκέφαλον.

Τοῦ καλαμίου τὴν φλοῦδα βράσον μὲ ξεῖδι καὶ καταπῶς εἶναι ζεστά, ὅσον ἂν δέχεται, τότε ἥ ἀλειφε τὴν κεφαλὴν. Καὶ νὰ γράψῃς τὸ στερόπεφτο αὐτὸ εἰς χαρτί: Τοὺς ἡλούς ὑπέμεινας, Χριστὲ ὁ Θεός, καὶ τὴν ἄχραντὸν σου κεφαλὴν ὑποκλίνας καὶ ἔσωσας τὸν πιστὸν σου ληστήν, παῦσον τοῦ κρανίου καὶ τὸ μικρανὸν ἀπὸ τὸν δούλον σου Ὀδεῖνα. “Ἄγιοι ἄγγελοι οἱ κρατοῦντες ὅλους τοὺς ποταμοὺς τοῦ Παραδείσου, Τίγρης καὶ Ἐφράτης, Γεὼν, Φησῶν, κρατήσατε τοῦ δούλου τοῦ Θεοῦ τὴν κεφαλὴν Ὀδεῖνα, εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων, ἀμήν.

ς μ κ λ ε μ μ τ φ β θ ου ἀμήν.

4. » Περὶ ὅπου ἔχει πέτρα εἰς τὸν αὐλὸν του καὶ δὲν ἠμπορεῖ νὰ κατουρήσῃ. “Ἐτερον.

Σουπίας κόκκαλον καῦσον καὶ ποιήσον στάκτην καὶ σὺν οἴνω δίδου πιεῖν. Καὶ τῆς караβίδας τὰ μάτια ὁμοίως νὰ τὰ πιῇ αὐτὰ ἀπὸ τρεῖς ταχινάδες πᾶσα ἓνα. Γράφον εἰς χαρτὶ μὲ κόκκινα γράμματα εἰς τὴν πέτσα τοῦ ὑποκοιλίου αὐτοῦ —ἂν εἶναι μικρὸν παιδί εἰς τὸ χαρτὶ— καὶ κόλλησον τὸ χαρτὶ εἰς τὸ ὑπογάστριν αὐτοῦ: Εἶπεν ὁ Κύριος· Ὁ πιστεύων εἰς ἐμέ, ποταμοὶ ρεύσουσιν ἐκ τῆς κοιλίας αὐτοῦ. Καὶ κόλλησον εἰς τὸ ὑπογάστριν καὶ μὲ τὴν δύναμιν τοῦ Θεοῦ ἐβγαίνει ἡ πέτρα.

[σελ. 11]

5. » Περὶ ἀσθενῆ ὅπου δέν ἤμπορεῖ νὰ κοιμηθῆ.

Ἔπαρε κεραμίδιν ἀπὸ τὴν ἐκκλησίαν καὶ γράψε ἀπάνου μὲ τὴν ἁγίαν λόγχην οὕτως: Ὁ Θεὸς ὁ ἅγιος, ὁ τὸν Ἀδὰμ ὑπνώσας ἐν τῷ Παραδείσῳ καὶ τὸν Ἀβιμέλεχ ἐν τῇ συκῇ καὶ τοὺς ἁγίου(ς) τρεῖς παῖδας τοὺς ἐν Ἐφέσῳ ἐν τῷ σπηλαίῳ, κοίμησον καὶ τὸν δοῦλον σου Ὀδεῖνα ὕπνον ζωῆς. Εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, νῦν καὶ αἰεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων, ἀμήν. Ὡσὰν νὰ τὸ γράψῃς νὰ τὸ βάλῃς ἀπὸ κάτου εἰς τὸ προσκέφαλον τοῦ ἀσθενῆ καὶ μὲ τὴν βοήθειαν τοῦ Θεοῦ κοιμᾶται.

6. » Ἔτερον.

Μὲ περδικίου κόπρον κάπνισον τὸν ἀσθενῆ καὶ κοιμᾶται. Γράψον εἰς φύλλα δάφνης τὰ κάτωθεν στοιχεῖα καὶ βάλον εἰς τὸ προσκέφαλον αὐτοῦ, μὴν ἠξεύροντας:

ξ σ χ υ φ κ θ.

7. » Περὶ παραλαλητὸν τοῦ ἀσθενῆ.

Βάλε νερὸν εἰς κανχὶ καὶ βάλε το εἰς τὸ προσκέφαλόν του ἀπὸ κάτου, νὰ μὴν τὸ ἠξεύρῃ, καὶ πλέον δέν παραλαλεῖ.

[σελ. 14]

8. » Περὶ ἄνθρωπον ὅπου τρέχει ἡ μύτη του αἷμα πολὺ.

Ἔπαρε ἀπὸ τὸ αἷμα ὅπου τρέχει ἀπὸ τὴν μύτην τοῦ ἀνθρώπου καὶ βάλ' το εἰς ἀγγεῖον καὶ βάλε καὶ λιανολίθαρα τρία ἀπὸ τὴν γῆν μέσα εἰς τὸ ἀγγεῖον ὅπου ἔχει τὸ αἷμα καὶ νὰ γράψῃς εἰς τὸ μέτωπον τοῦ ἀνθρώπου οὕτως: Ζαχαρίας ἐσφάγη ἐν ναῶ Κυρίου καὶ τὸ αἷμα αὐτοῦ πέπηγεν ὡς λίθος ἐν τῇ γῇ καὶ οὐκ ἐξαλειφθήσεται ἕως οὗ νὰ ἔλθῃ ὁ ἐκδικος αὐτοῦ, ἀμήν. Καὶ νὰ γράψῃς καί: Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεὸν καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος.

ς μ κ λ ς μ μ τ φ β θ ἀμήν.

[σελ. 27 - 28]

9. Περὶ γυναικὸς ὅπου δέν κάνει παιδί, τὴν ἰατροεῖαν νὰ κάμῃ παιδί. Ἔτερον.

Ἔπαρε ἀβδέλλες τρεῖς καὶ δέσε τες ἀπὸ τὴν μέσην καὶ κρέμασέ τες ἀπάνωθεν τῆς φωτίας ἕως νὰ ξηρανθοῦν καὶ νὰ τρίβουνται καλά || καὶ τότες νὰ τες τρίψῃς

νά τες κάμης σιάκτην. Καὶ αὐτήν τήν σιάκτην νά τήν βάλῃς εἰς φαγὴν καὶ εἰς κων-
χὴν ὅπου νά ἔχη κρασὶν καὶ νά τὸ πῖῃ ἢ γυναῖκα. Καὶ νά τὸ ὀνοματίσῃς, ἤγουν νά
εἰπῆς οὕτως, ὅτι: Καθὼς κολλοῦν οἱ ἀβδέλλες εἰς τὸν ἄνθρωπον, οὕτως νά κολλή-
σῃ καὶ παιδί ἀπὸ τὴν γυναῖκα ὅπου τὸ πίνει, τὸ ὄνομά της Ὀδεῖνα. Καὶ νά τὸ πιῇ
τὸ βράδι, ὅταν θέλῃ νά πέσῃ εἰς τὸ στρῶμα της μὲ τὸν ἄνδρα της καὶ ἄς σμείξῃ μὲ
μὲ ταῦτον καὶ ἐγκασιρῶνεται.

10. » Περὶ γυναῖκα ὅπου εἶναι ἐγκασιρῶμένη νά ἰδῆς
τὸ παιδί ἀρσενικὸν εἶναι ἢ θηλυκόν.

Εἰ μὲν εἶναι τὸ ζερβὸν βυζὶ τῆς γυναικὸς ἀχαμνὸν καὶ μαυρίζει, ἔναι τὸ παιδί
θηλυκόν· εἰδὲ καὶ εἶναι δυνατὸν καὶ ἀσπρίζει, ἔναι ἀρσενικόν.

11. Ὑπερον δοκίμι.

Ἐπαρε ποτήριον καὶ βάλε νερὸν καθάριον μέσα καὶ ἄς στάξῃ ἀπὸ τὸ δεξιὸν
της βυζὶ μίαν σταλαγματίαν γάλα. Καὶ εἰ μὲν καθήσῃ κάτω εἰς τὸν πάτον τοῦ πο-
τηρίου καὶ ἂν σταματήσῃ ὡσὰν κουμπὶ, ἔναι ἀρσενικὸν τὸ παιδί· εἰδὲ καὶ σκορπίσει,
ἔναι θηλυκόν. Καὶ τοῦτο νά τὸ κάμῃ ὅταν δὲν σμείξῃ μὲ τὸν ἄνδρα της καὶ νά ἔναι
νησιτικὴ.

12. » Περὶ λεχούσας γυναικὸς ὅπου νά κοιλιοπονᾷ
καὶ δὲν ἐμπορεῖ νά γεννήσῃ.

Ὅταν ἡ γυναῖκα κοιλιοπονᾷ, νά λέγῃς οὕτως ἀπάνω της, εἰς τὸ δεξιὸν μέρος
τοῦ κορμίου: Ἐβγα, βρέφος· καλεῖ σε ἢ γῆς, καλεῖ σε τὸ βάπτισμα. Ἐβγα, βρέφος·
καλεῖ σε ὁ Βαπτιστὴς Ἰωάννης. Ἐβγα, βρέφος· καλεῖ σε ὁ Χριστός. Ἐβγα, βρέ-
φος· καλεῖ σε ἢ Θεοτόκος, ἢ καὶ τὸν Χριστὸν ἐγέννησεν.

13. Ἐπαρον κόπρον περιστερᾶς, κάπνισον αὐτὴν ἐκεῖ ὅπου κοιλιοπονᾷ καὶ
εἰπέ της: Λάζαρε, δεῦρο ἔξω! Καὶ θελήματι Θεοῦ γεννᾶται. Ἐκεῖ ὅπου κοιλιο-
πονᾷ νά διαβάσῃς ἀπάνω της οὕτως: Μνήσθητι, Κύριε, τῶν νιῶν Ἐδὲμ τὴν ἡμέ-
ραν Ἰερουσαλὴμ τῶν λεγόντων· Ἐκκενοῦτε, ἐκκενοῦτε, ἕως τῶν θεμελίων αὐτῆς,
ὡς ἐξῆλθεν ὁ Λάζαρος ἐκ τοῦ μνημείου καὶ ὁ Ἰωανᾶς (sic) ἐκ τοῦ κήτους.

[σελ. 84-87]

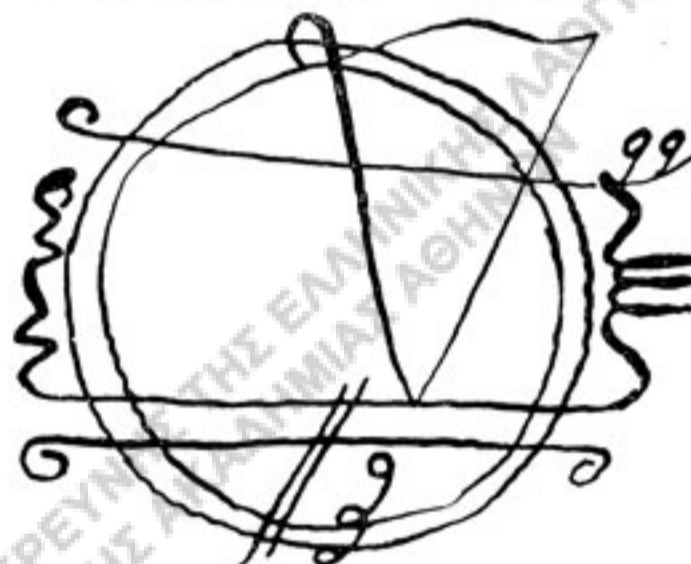
14. » Εἰς ἄνθρωπον σεληνιαζόμενον.

Τὴν Μεγάλην Παρασκευὴν νά πιάσῃς λαγόν, νά τὸν σφάξῃς καὶ νά πάρῃς
παννὶ νά τὸ ματώσῃς μὲ τὸ αἷμα τοῦ λαγοῦ καὶ μὲ τῆς καρδιᾶς του τὸ αἷμα μαζί.

Εἶτα ἔπαρον ἀγίασμα τῶν ἀγίων Θεοφανείων καὶ βρέξε πάλε τὸ παννὶ εἰς τὸ ἀγίασμα καθὼς εἶναι μὲ τὸ αἷμα. Καὶ ὅποτε χρειασιῆς, κόψε ἀπὸ κεῖνο τὸ παννὶ καὶ βρέχε το εἰς τὸ νερὸν καὶ πότιζε τὸν σεληνιασμένον καὶ ἰᾶται μόνον νὰ εἶναι νηστικός.

15. » Περὶ δαιμονιάρην.

Ἐπαρον αὐτὸν τὸν δαιμονιζόμενον καὶ σῦρε εἰς βρύσην καὶ χύσε ἐπάνω του δώδεκα ποτήρια νερὸ καὶ δός του καὶ κλειδωμένη κλειδωνιά νὰ τὴν ἀνοίξη μὲ τὸ κλειδί της. Εἶτα ἔπαρον ἀπὸ χιλιδόνι κεφαλὴν καὶ [κη]κίδια καὶ καῦσον αὐτὰ ὡσπερ στάχτη. Εἶτα νὰ πάρης καὶ καστορχίου ὄρχιδι καὶ ἀπὸ καμήλας καρδία. Εἶδὲ καὶ δὲν εὔρεις ἀπὸ τὴν καρδίαν, νὰ λάβης ἀπὸ τὸν κόπρον της καὶ νὰ βάλῃς καὶ ρίζα τριφυλλίου νὰ τρίψῃς καὶ αὐτὰ ὡσπερ ἀλεύρι καὶ νὰ τὰ ἐνώσῃς ὁμοῦ μετὰ ἄλλων, ἤγουν μὲ τοῦ χιλιδονίου καὶ τοῦ κηκιδίου τὴν στάχτη, καὶ βάλον αὐτὰ μέσα εἰς σὲ μέγα ἀγίασμα καὶ πότισέ τον, καὶ νὰ βασιᾶ ἀπὸ τὴν ῥίζαν τοῦ τριφυλλίου καὶ νὰ καπνιστῇ καὶ ἀπὸ αὐτὴν καὶ νὰ εἰ-
πῇ καὶ || τὸ Πατερημῶν. Καὶ ἂν δὲν τὸ〈ν〉 ἤξεύρῃ αὐτός, ἄς στὸν (sic) εἰπῇ ἄλλος δι' αὐτόν. Εἶτα ἄς γυρί-
ση εἰς τὸ σπίτι του τὸ συντομώτερον καὶ ἄς βασιᾶζῃ καὶ τοῦ Σολομῶν-
τος τὴν βούλλα. Καὶ νὰ βάλῃς καὶ

νερὸν σὲ μία κοῦπα καὶ νὰ τὴν βάλῃς ἀπὸ κάτω εἰς τὸ κρεβάτιν του νὰ στέκῃ τὴν νύκτα, καὶ τὸ πουρνὸ νὰ τὸ χύνῃς. Ἐτῆ νὰ βάνῃς τὸ νερὸν μὲ τὴν κοῦπα πέντ' ἕξη νύκτες, ἀμὴ ἐκεῖνος νὰ μὴν τὸ ἤξεύρῃ, καὶ ἰᾶται. Ἴδου καὶ τοῦ πανσόφου Σολομῶντος ἡ βούλλα.

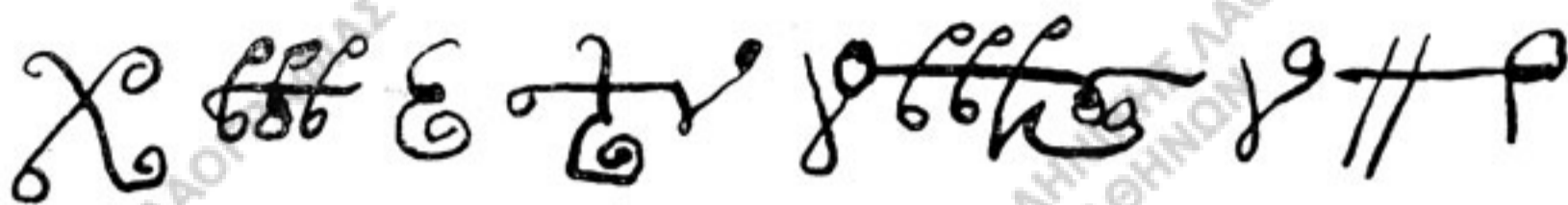
16. » Περὶ ἀγάπης γυναικός.

Λαβὼν ἀστρακὸν (sic) ὤμὸν καὶ γράψον τὸ ὄνομα τῆς κόρης καὶ τὰς χαρακτῆρας ὁμοῦ καὶ ἄς τὰ διακιλήσι (sic).

17. » Περὶ ἀγάπην γυναικός.

Ἐπαρον λουλάκι καὶ γράψον τούτους τοὺς σίχους χαρακτῆρας εἰς τὸ χέριν σου καὶ πιάσε ἂν θέλῃς γυναικὰ ἀπὸ τὸν σφό(ν)τυλον καὶ νὰ ἰδῆς τί θέλει ποιήσῃ.

18. » Περὶ ἀγάπης.

Γράφε εἰς τρία φύλλα δάφνης: καιρομενη. καὶ εάλ τε να γωρ. Καὶ ἄς τὰ διασκελίση εἰς τὴν ὄραν τοῦ Ἀφροδίτη.

19. » Περὶ ἀγάπης.

Λάβε ματραγόνας φύλλον καὶ ῥίζαν μολοχίου, τὸν ζουμὸν σμίξας, ποίησον μελάνη καὶ γράψον εἰς λευκὸ παννὶ τούτους τοὺς χαρακτῆρας καὶ τὸ ὄνομά σου καὶ καὶ τὸ ὄνομα ὁποίας θέλεις. Εἶτα πλύνον τὰ γράμματα καὶ πότισον αὐτὴν καὶ θαυμάσεις εἰς τοῦτο.

20. » Περὶ ὅταν φαντάζεται ἄνθρωπος, γράψον καὶ βάστα.

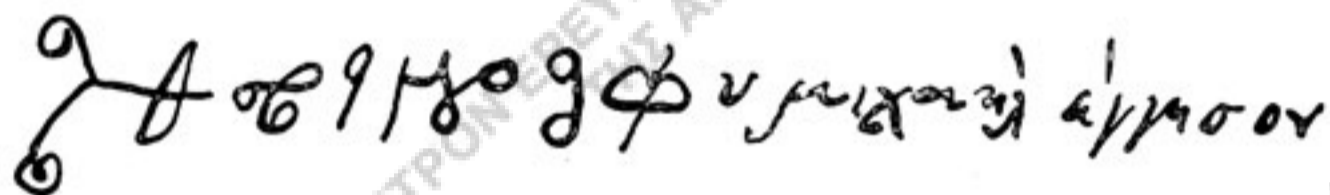
Εἰςφάν
θε ζχει

ϑρ	α	τ	ο	ρ
α	ρ	α	θ	ω
τ	ψεα	γν	ζε	νπ
ω	ωπ	εε	ωρ	μη
ρ	θω	στ	ρα	σ
λαδδ		jiελομεδδν		

21. » Περί μαγείας βάστα αυτά να μην φοβᾶσαι.

22. » Περί πονο(ν)κέφαλον γράψον και βάστα
εἰς τὸ κεφάλι σου και σὲ παύει ὁ πόνος.

23. » Ἡ βούλλα τοῦ Σολομῶντος ἡ δεκατρίτη (sic).

	Ι	Χ		
Τ	Κ	Α		
Δ	Ρ	Ζ	Π	Θ
Τ	Ε	Υ	Φ	Τ
Θ	Π	Ε	Ρ	Λ
Ρ	Θ	Τ	Α	Λ

24. » Περί καρδίας, περί δαίμων δυσμενής· γράψον εἰς γαστέρα και πότι-
σον ἡμέρα Τετάρτη μετὰ ἀγιάσματος Παρασκευῆς και ἰᾶται.

[σελ. 87]

25. » Περί πῶς να φέρης ἄνθρωπον ἀπὸ μακρέα,
κᾶν τε ἄνδρα κᾶν τε γυναῖκα.

Νὰ πάρης ἓνα πρόβατον ἀρσενικόν, ἂν εἶναι ἄνδρας· εἰ δὲ και εἶναι γυναῖκα,
να πάρης θηλυκόν και να τὸ σφάξης εἰς τὸ ὄνομα ἐκείνου τοῦ ἀνθρώπου. Και
ὅποτε θέλεις σύρεις τὸ μαχαίρι να εἰπῆς: Σφάζω εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Ὀδεῖνος ἢ τῆς
Ὀδεῖνης. Και ὅταν τὸ ἐγδάρης να τὸ κτυπᾶς μετὰ τὸ μαχαίρι και να τὸ ὀνοματίζης
να λέγῃς: Κτυπῶ μαχαίρι εἰς τὸν Ὀδεῖνα να τὸν σφάξῃ τὸ κορμί. Εἶτα να ἐβγάλης

τὸ σκώτι του μὲ κάκηταν μεγάλη καὶ νὰ λέγῃς, ὅταν τὸ ἐβγάζῃς: Ἐβγάζω τὸ σκώτι τοῦ Ὀδεῖνος ἢ τῆς Ὀδείνης. Καὶ τότε νὰ ἀρπάξῃς τὴν καρδίαν του μὲ μάνητα καὶ μάνητας καὶ ἀψάδας νὰ τὴν κόψῃς καὶ νὰ εἰπῆς: Ἐβγάζω τὴν καρδίαν τοῦ Ὀδεῖνος ἢ τῆς Ὀδείνης. Καὶ τότε ἔπαρον πιπέρια 49 καὶ καρούφαλα 49 καὶ σουλεμὰ δράμια 20 καὶ τρίψον ὄλα ὁμοῦ καὶ βάλον ἀπὸ τὲς φλέβες καὶ νὰ βάλῃς ἀπὸ τὲς δύο μεριὲς καρφοβέλονα μὲ κεφάλαια καὶ νὰ τὰ μπῆγῃς ἕως μέσα. Εἶτα νὰ ὑπάγῃς σὲ χαλκεὰ νὰ τὸν εἰπῆς: Κάμε με ἓνα καρφὶ διὰ τὸν Ὀδεῖνα. Καὶ νὰ κάτῃς ἐκεῖ νὰ σὲ τὸ κάμη. Καὶ ὅσον κάθεσαι ἐκεῖ νὰ μὴν συντύχῃς καθόλου. Καὶ ἂν σὲ χαιρετήσῃ κανεὶς νὰ μὴν ἀπηλογηθῆς. Καὶ ὡσὰν γυρίσῃς πέ τα αὐτὰ τὰ ὀνόματα καὶ κάρφωσον τὸ καρφί: Σανχόρας, Δευτεράς, Ἐλαχμάρ, Σαρκάν, Ἐλοπικ δαιμονικόν, ὀρκίζω σας νὰ πᾶτε εἰς τὸν Ὀδεῖνα ἄνθρωπον νὰ ἐμπῆτε σιὰς 72 (σιὰς) φλέβας του, νὰ ἐμπῆτε εἰς τὴν καρδίαν του, νὰ τὸν φέρετε γλήγορα. Καὶ οὕτω εἶναι καὶ νὰ θαυμάσῃς.

26. » Περὶ νὰ ἀγαπήσῃς γυναῖκα.

Ἄπο τρεῖς πρωτοσιέφανες νὰ πάρῃς ἀλεύρι μὲ τὰ τρία δάκτυλα καὶ ἀπὸ τρία πρωτάρικα γάλα ἀρσενικὰ παιδία καὶ νὰ τὸ ζυμώσῃς τὸ ἀλεύρι καὶ νὰ τὸ δώσῃς νὰ τὸ φάγῃ καὶ ἀγαπᾶς την.

[Σελ. 90 - 91]

27. » Περὶ ἀρόρώστου, ζῆ ἢ ὄχι.

Ὑπαγε εἰς τὸ στρῶμα καὶ θεώρει πρὸς αὐτὸν καὶ λέγε ταῦτα μυστικῶς: Ἠχόνθα, θαροῖ, προσκοχβαρί. Καὶ εἰ μὲν ἐπιστρέφει πρὸς σὲ καὶ ἰδεῖν σε, ζήσεται εἰ δὲ πρὸς τύχην ἐπιστρέφει, τελευτᾷ· εἰ δὲ πύσει μακρονομήσει.

28. » Ἔτερον περὶ αὐτοῦ.

Ταῦτα τὰ ψηφία τὰ ἔνδεκα γράψον: $\eta \beta \alpha \parallel \vartheta \lambda \beta \alpha \epsilon \iota \vartheta \lambda$, γράψον εἰς τὸν ἀσθενῆ ὅπου φοβᾶσαι νὰ ἀποθάνῃ καὶ βάλε αὐτὰ εἰς τὸ προσκέφαλόν του ἀπὸ κάτω νὰ μὴν τὸ ἤξεύρῃ. Καὶ εἰ μὲν τρομάξει τὴν νύκτα ὁ ἀσθενής, ἰᾶται· εἰ δὲ καὶ δὲν τρομάξει, ἀποθαίνει.

[Σελ. 92]

29. » Περὶ ρίγος καὶ θέρμης.

Τρίψον μασίχη καὶ βάλε ἀγίασμα τῶν ἁγίων Θεοφανείων καὶ πίνε το ὁ ἀσθενής.

30. » Λέγουν τινές δοκίμι, ὅτι τὸ κόκκαλον τοῦ χοίρου νὰ τὸ κρεμάσῃ ἀπά-
νου εἰς ἐκεινοὺς ὅπου θερμαίνονται, περνάει ἡ θερμασία.

31. » "Ἐτερον θαυμαστόν.

Νὰ πιάσῃ τὸν σφάλαγκα, νὰ τὸν τρίψῃς μὲ λάδι καὶ ὅποιος ἔχει θέρμη κάθε
δύο καὶ τρεῖς τὸν ὠφελᾷ πολλά.

32. » "Ἐτερον.

Τὸ πουκάμισον τοῦ ὀφιδίου νὰ τὸ θυμιαστῇ τινὰς πρὶν τὸν πιάσῃ ἢ θέρμη
καὶ τὸν ὠφελᾷ πολλά.

33. » "Ἐτερον.

Νὰ πιάσῃ ἕναν ποντικὸν ζωντανόν, νὰ κόψῃς τὰ αὐτιά του καὶ τὴν μύτην
του καὶ τὴν οὐράν του καὶ νὰ τὸν ἐνδύσῃς μὲ τίποτες ἔνδυμα καὶ τότε βάλῃς νὰ τονε
βασιᾶς· διώχνει κάθε λογιῆς θέρμη δια λόγου σου καὶ εἶναι θαυμάσιον. Καὶ νὰ
περάσῃς ἕνα ῥάμμα ἀπὸ τὸ στόμα ἕως τὸν πάτον του, τοῦ ποντικοῦ, καὶ νὰ δώσῃς
ἕναν ὅπου πονοῦν τὰ κόκκαλά του καὶ ὑγιαίνει.

[σελ. 93]

34 » Περὶ νὰ χαλάσῃς μάγια.

Νὰ πάρῃς μαγιολύτη καὶ διάργυρον καὶ πελεκάνου κόπρον καὶ σπόρον ἀπὸ
τασταγάνη καὶ νὰ τὰ βάλῃς σὲ καινούργιον τζουκάλι καὶ ἄς βράσουν καλὰ μὲ νερόν.
Εἶτα συγκέρασε τὸ νερόν καὶ ἄς κολυμπήσῃ με τ' ἐκεῖνο, ἀμὴ νὰ βάλῃ καὶ ὀλίγο
μέγα ἁγίασμα καὶ τὸν ἀφίνουν τὰ μάγια.

35. » Περὶ τοῦ κλαίειν παιδί.

Κόψε ἀπὸ τὰς τρίχας τῆς κεφαλῆς τοῦ παιδίου καὶ κάπνισέ το καὶ πλέον δὲν
κλαίει.

[σελ. 94 - 95]

36. » Περὶ ἀνδρὸς νὰ μὴν πηγαίνει εἰς ἄλλην γυναῖκα.

"Ἐνας ἄνδρας ὅπου ἀφίνει τὴν γυναῖκα του καὶ πηγαίνει σὲ ἄλλη, πόρνη, ἢ νὰ
πάρῃς ἀπὸ τὸν κόπρον τῆς γυναικὸς ἐκείνης τῆς πόρνης, νὰ καπνίσῃς τὰ ῥοῦχα του
καὶ τὸ πουκάμισο, βρακίον του ἐκείνου τοῦ ἀνδρὸς καὶ πλέον δὲν πηγαίνει εἰς ἐκείνην
τὴν πόρνην.

37. » Περὶ γνῶναι παρθένον.

Μαγνήτην λίθον θές ἀπάνω σὲ σιῆθος ταύτης ὑπνοῦσα, λάθρα. Καὶ εἰ μὲν
παρθένος ἐστὶν εὐθὺς γελάσας. Εἰ δὲ ἐφθαρμένη, εὐθὺς κλαύσας.

38. » Εἰς τὸ γνῶσαι ἔμβρυον.

Λάβε γάλα τῆς γυναικὸς καὶ βάλε εἰς σὲ ὕδωρ. Καὶ εἰ μὲν πλέει, ἔστιν ἄρσεν· εἰ δὲ πέσει κάτω, ἔστι θῆλυ.

39. » Περὶ ἀγαπεῖσται (=ἀγαπᾶσθαι) παρὰ πάντων.

Βότανον λεγόμενον ζωνούχιον ἔχει δακτύλους χωρισμένους δύο φυλλάρια, τὸ δὲ μῆκος ἔχον δακτύλων 4, εἰς δὲ τὴν ῥίζαν κάτω ἔχοντα ὡσπερ μαλλίον προβάτου. Ἐπάνω δὲ εἰς τὴν κορυφὴν ἔστι διηρημένον εἰς δύο καὶ ἔχει ἄνθη μαῦρα καὶ καρπὸν χαννόν, ἡ δὲ ῥίζα του ἔστι πικρά· καὶ εἴ τις βασιᾶ ταύτην ἀγαπᾶται ὑπὸ πάντων.

40. » Ἄρχῃ ἑτέρα τοῦ σοφοῦ Σολομῶντος, ὅπου ἐξέταξε τοὺς δαίμονας καὶ ἀπόκρισις τῶν δαιμόνων.

» Εἰς σὲ ζέσην καὶ πύρωσιν σπλάγχ(ν)ων.

Ἐάν τις γράψῃ: ἀραρά, χαραρί, εὐθέως ἀναχωρῶ.

[Σελ. 96]

41. » Εἰς ἀγρουπνίαν μεγίστην.

Ἐάν τις γράψῃ εἰς τρία φύλλα δάφνης: καὶ φνηδισ μόν, καὶ περιγράψῃ τοῖς κροτάφοις, εὐθέως ἀναχωρῶ.

42. » Εἰς μακρονοσίαν.

Ἐάν τις βάλῃ ἄλας εἰς ἔλαιον καὶ ἀπαλείψῃ (sic) λέγων: Χερουβὶμ καὶ Σεραφείμ βοηθήσατε, ποιεῖ με ἀναχωρῶ. Σάρκας ἀφανίζω καὶ μὴ φθόμενος ηκουέριμ.

43. » Ἐάν τις γράψῃ ἐν τοῖς παραθύροις οἰκίας: Μέλπω ἀράδ, φεύγω ἀπὸ τὸν τόπον ἐκεῖνο.

44 » Εἰς ὤτιων πόνον καὶ πιστοπόνους.

Ἐάν τις γράψῃ: Οὐριήλ, ἔγγισον ῥίζαν, οὐδάλον, ποιεῖ με ἀναχωρῶ.

45. » Εἰς τὸ χωρίζειν ἀνδρόγυνα.

Ἐάν τις γράψῃ τῶν ἑξῆ πνευμάτων τὰ ὀνόματα: Μιχαήλ, Γαβριήλ, Οὐριήλ, Ῥαφαήλ, Ἀρηάλ, Καραήλ, καὶ θέσῃ ἐν προσθύροις, εὐθέως ἀναχωρῶ.

46. » Δύναμιν ἐλαττώνει καὶ νεῦρα παραλύει.

Ἐάν τις γράψη: Ἀραήλ ἔγγισον σφενδορόν, εὐθέως ἀναχωρῶ.

47. » Καρδίας πόνους καὶ γνῶσιν διαστ(ρ)έφει.

Ἐάν τις γράψη: Καραήλ, Βέλ, Βήλ, εὐθέως ἀναχωρῶ.

48. » Ψῦχος καὶ ρίγος καὶ στομάχου [...? ...]

Ἐάν τις γράψη: Ἰαλμή, Ἐμμεναῖς, Λεροήλ, εὐθέως ἀναχωρῶ. Εἰς στόμαχον ἀνθρώπου καθίζομαι καὶ ποιεῖ ἀσπασμούς. Ἐν βαλανείῳ καὶ ἐν ὁδῶ εὐρίσκω τὸν ἀνθρώπον καὶ παραστοματίζω. Ὅς δ' ἂν εἰπῆ εἰς τὸ δεξιό(ς) οὖς τινὸς πάσχοντα ἐκ τρίτου: ηουδαζαβή, ἐκδιώκομαι.

49. » Εἰς τὰ δύο γόνατα.

Ἐάν τις γράψη εἰς χαρτὶ καὶ θέσῃ εἰς γόνατα: Βονίβεηλ, εὐθέως ἀναχωρῶ.

[σελ. 97]

50. » Εἰς ἀϋπνίαν νηπίων γράψον καὶ θές ἐν τῷ τραχήλῳ: Ραδερός, ποιεῖ με ἀναχωρῶ.

51. » Εἰς καρδίαν πόνον.

Ἐάν τις γράψη εἰς χαρτὶν καὶ βαστάξῃ(ν): Ραιζόβ, ποιεῖ με ἀναχωρῶ.

52. » Ὄταν θέλῃς ὑπάγει εἰς κρίσιν.

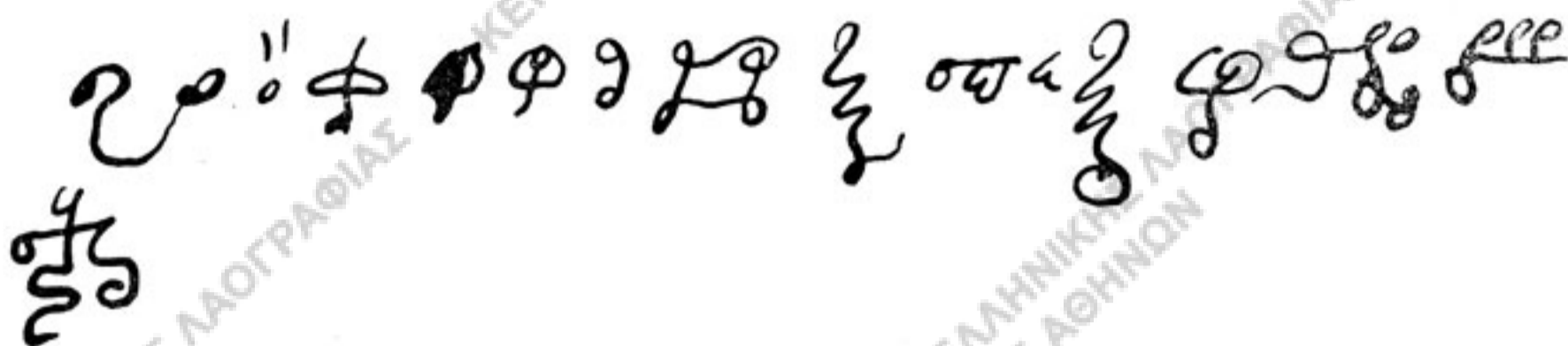
Ὄταν θέλῃς νὰ ὑπάγῃς εἰς κρίσιν μετὰ τὸν ἐχθρόν σου, γράψον τούτους τοὺς χαρακτῆρας καὶ τοῦ κριτοῦ τὸ ὄνομα ἐξανάστροφα καὶ θές το ὑποκάτω τὴν πατοῦνα σου νὰ τὲς παιῆς καὶ δὲν φοβᾶσαι. Μόνον τὲς χαρακτῆρες γράψε τες μὲ μελάνη κόκκινη.

Handwritten symbols and characters, likely representing the magical script described in the text. The symbols are arranged in three rows. The first row contains a triangle with a vertical line, a circle with a vertical line, and several curved lines. The second row contains a series of symbols including a triangle with a vertical line, a square with a vertical line, and a triangle with a vertical line. The third row contains a series of symbols including a triangle with a vertical line, a square with a vertical line, and a triangle with a vertical line.

53. » Ἐτερον.

Πάλε εἰς κριτὰ βάστα εἰς τὸ στήθος σου. Ὄποταν εἰς κριτὰ γράψον τοὺς

χαρακτῆρας ταῦτα μὲ μελάνη κόκκινη καὶ βάστα εἰς τὸ στήθος σου καὶ δὲν φοβᾶσαι κανέναν.

54. » Πάλιν γράψε τούτους τοὺς χαρακτῆρας καὶ βάσταξέ τον εἰς τὸ ζερβόν σου τὸ χέρι κατάσαρκα ἀπάνον εἰς τὸν ἀγκῶνα καὶ νικᾶς τοὺς ἐχθρούς σου εἰς κρίσιν ἅπασαν.

55. » Περὶ ἐχθροῦ σου.

Εἰς τοὺς ἐχθρούς σου γράψον τὸν ψαλμὸν τοῦ Ψαλτηρίου τό: Γνωστὸν ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ ὁ Θεός. Εἶτα ἀνάλυσέ το εἰς νερὸν τὸ χαρτὶ καὶ δὸς ποιεῖν καὶ θέλει εἰρηνεύσει.

[σελ 98]

56. » Εἰς τὸ γνωρίσαι γυναῖκα τί ἔκαμεν.

Ἐπαρε βατράχου γλῶτταν καὶ ξήρανέ τη καὶ γράψε ταῦτα τὰ σημεῖα μὲ κόκκινη μελάνη τὰ ἀπάνου¹ καὶ θές τα εἰς τὴν καρδίαν ἀπάνω ὅταν κοιμᾶται καὶ πάντα ὅσα ἔχει ὁμολογήσει σοι.

57. » Περὶ θέλεις γυναῖκα γνῶναι ὑπὸ [πό]σων ἀνδρῶν ἐμιάνθη.

Ἐπαρε ἀμμωνιακὸν βάλον εἰς ληχῶν (sic) ὁπότεν πέση κοιμηθῆ καὶ ἀπελθὼν ἐρώτησον αὐτήν καὶ θέλει ὁμολογήσει σοι πάντας τοῦ(ς) πορνεύσαντας αὐτήν.

¹ Εἰς τὸ κείμενον δὲν ἀναγράφονται τὰ σημεῖα.

58. » Περὶ τοῦ ποιῆσαι παιδίν.

Γράψον εἰς χαρτὴν δευρηγνὸν καὶ κρέμασον αὐτὸ εἰς τὸ(ν) δεξιὸν τῆς βραχίονα αὐτὰ τὰ γράμματα: Κροξ ζηρὲ ριαὶ ἰδιξ δοι αι γι δους, καὶ εὐθέως τίκει.

59. » Εἰς τὸ κυῆσαι ὄλο ἀρσενικὰ παιδία.

Τῆς ἐλάφου τὸ κόκκαλον ὅπου ἔχει εἰς τὴν καρδίαν τῆς νὰ τὸ δένη ἢ γυνναίκα εἰς τὰ μαλλιά τῆς ὀπίσω, νὰ τὸ φορῆ καὶ ποιῆ ὄλα ἀρσενικὰ παιδία.

[σελ. 99]

60. » Περὶ ἀγάπης.

Τοῦ ὄφρεως τὸ δέρμα νὰ τὸ καύσης νὰ γένη στάκτη καὶ βάλῃ αὐτὴν εἰς ἡ τὸ(ν) δεξιὸν σου πόδα μὲ παννὶ δεμένο καὶ ἔχε αὐτὴ ἀσφαλῶς καὶ ὑπαγε σύντυχε μὲ εἶτιναν θέλεις.

61. » Περὶ εὔρης θησαυρόν.

Γράψον τὰ ὀνόματα ταῦτα εἰς πινακίδιον καρέας καὶ βάλῃ τα εἰς τὸ προσκέφαλόν σου καὶ ἄς εἶναι καινούργια, γραμμένα μετὰ κρόκον καὶ μόσκον καὶ ῥοδόσταμα καὶ θέλεις ἰδεῖ εἰς τὸν ὕπνον σου θησαυρόν καὶ ἐκεῖ ἔσται ὁ μελετήσας: μπελάκ, μπλαδιοῦντι, τζιμπόζ τη σταγορία, απερρέρ, δροσσίντοι ερόμμεχ. τεκαδοὲλ ἰακαθα ἢλ ἰαδιθοῦ ηλάμ αλληλούϊα, ἢ καὶ μετὰ μελάνη κοκκίνη. Ἐπειτα ἔπαρε πεινὸν ἄσπρον καὶ κράτησέ τον νὰ μὴν κάμη πορνεία ἡμέρας ὀκτώ καὶ ἔχε μαύρου σκύλου αἷμα καὶ φώκιας δέρμα καὶ γράψον τοὺς χαρακτῆρας ταύτας μὲ τὸ αἷμα τοῦ σκύλου: ασεγιόν, πεζαίπ κορεστή.

62. » Περὶ πόνον λαγκόνου.

Ὅστις ἔχει λαγκόνι, νὰ κόψῃ ἀπὸ τοῦ μικροῦ παιδίου τὸν ὀφθαλόν, ὄντας τὸ κόπτη ἢ μαμὴ καὶ νὰ κάμη ἓνα πασβάνι ἀσημένιο καὶ νὰ τὸ βάλῃ μέσα καμπόσο ἄλλας διὰ νὰ μὴν βρωμήσῃ καὶ νὰ τὸ ἔχη ζωσμένος ἐκεῖ ὅπου ἔχει τὸν πόνον. Καὶ νὰ κάμη καὶ ἓνα δακτυλίδι ἀπὸ σίδερον καὶ νὰ ἔχη ἀγκωνῆς ὀκτώ καὶ ὀλόγυρα νὰ γράφῃ οὕτως: φεῦγε φω. γείου χολή. η κορδαλός. ἔζιτι. Καὶ εἰς τὴν μέσην νὰ ἔχη τὸ σημάδι αὐτὸ ὅπου εἶναι κάτωθεν γραμμένο καὶ ὠφέλου.

μετὰ βάλει
δακτυλίδι

[Σελ. 100]

63. » **Περὶ ἀποδεμένον ἄνθρωπον.**

Ἔπαρον μαγνήτην, ὄρεομπάρμπαρον, χιλιδονέαν, ἀπιγο||γίαν, ἀντιμόνι, μαγιλύτην καὶ ἄς τὰ βαστάει ἀπάνω του.

64. » **Περὶ ἐμποδεμένον ἀνδρόγυνον.**

Νὰ τὸ διαβάσῃ ὁ ἱερεὺς ἀπὸ λειτουργίαν τὸν ἐναποδεμένον καὶ τοὺς οἶδαμεν καὶ οὐκ οἶδαμεν· ἅγιε Ἰωάννη, ἐμποδίστε, λύσατε τὸν Δεῖνα καὶ ἔβγαλε καὶ ἔξεκαθάρισε τὴν σιράταν Ὀδεῖναν τῶν σκυλίων τῆς καὶ τὰ καρτζουκλά του καὶ τὰ δίκτυά του καὶ πᾶσαν κακὸν δαιμονικὸν καὶ ἀστρονόμον λύσαιε· ἅγιε Πέτρε ἀπὸ τὴν Ρώμην, φθάσαιε συντόμως καὶ λύσαιε τῆς ταπεινῆς ψυχῆς τὰ αἰτήματα. Ὁρκίζω σε εἰς τὴν ἁγίαν Ἀναστασίαν τὴν Φαρμακολύτριαν· λῦσον τὸν δοῦλον σου τοῦ Θεοῦ Ὀδεῖνα· ὁρκίζω σε εἰς τοὺς ἁγίους Πάντας, λύσαιε τὸν δοῦλον τοῦ Θεοῦ τάδε· ὁρκίζω σε εἰς τὰ εἴκοσι γράμματα ὅπου κρατεῖ ὁ Χριστὸς καὶ οὐδεὶς γινώσκει αὐτά, εἰμὴ αὐτὸς μόνος· λύσε τὸν δοῦλον σου Ὀδεῖνα μὲ τὴν δούλην σου Τάδε τὴν ὥραν αὐτήν· ὁρκίζω σε εἰς τοὺς θεοφόρους Πατέρας, ἵνα λυθῶσιν τὰ μάγια τοῦ δούλου τοῦ Θεοῦ Τάδε καὶ τῆς δούλης τοῦ Θεοῦ Τάδε ἀπὸ ὅ,τι καὶ ἂν εἶναι, ἢ ἀνθρώπου μαλλιά ἢ σκυλοκέφαλον ἢ βελόνη ἢ κατίνα ἢ μονοπύρων καρφία ἢ χάλκωμα ἢ ἄργυρον ἢ μολύβι λυθήτω, ἢ κανάβι ἢ λινάρι ἢ λουρι ἀναβηστὸν ἢ κλειδωνία κλεισμένη, ἀπ' ὅ,τι καὶ ἂν εἶναι ἢ κομποδεμένον ἀπὸ τὰς οβ' μαγεῖες λύσε το ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς ὡς καὶ οἰκοδόμησας, Κύριε, τὸν δοῦλον σου Ἰωακείμ μὲ τὴν δούλην σου Ἄνναν καὶ ἔτεκαν θυγατέραν τὴν ὑπεραγίαν σου μητέραν· οὕτως, Δέσποτα παντοκράτορ, εὐλόγησον τὸν δοῦλον σου Τάδε, ἵνα δοξαστῇ τὸ πανάγιόν σου ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁ||γίου Πνεύματος, ἀμήν, ἀμήν, ἀμήν ς μ κ λ ς μ μ τ φ β θ ο υ ἀμήν, ἀμήν, ἀμήν.

[Σελ. 101]

65. » **Περὶ ὅταν μισοῦνται τὸ ἀνδρόγυνον.**

Ἔπαρον μαγνήτην λίθον καὶ κοπάνισον καὶ ἔνωσον μετὰ οἴνου καὶ δὸς νὰ πίοιεν καὶ ἀγαπιοῦνται.

[Σελ. 107 - 8]

66. » **Ἑρμηνεία τῆς πιγονίας.**

Ἐκβαλε τὴν πιγονίαν ἀπὸ τὰς δεκαπέντε τοῦ μηνὸς Αὐγούστου ἕως τὰς εἴκοσι δύο. Καὶ ὅταν θέλῃς νὰ τὴν ἐβγάλῃς Σαββάτο, νὰ εἶσαι νηστικὸς καὶ καθαρὸς, νὰ λέγῃς: Δι' εὐχῶν τῶν ἁγίων Πατέρων.

Καί τινα γράφω περισσά. Ὅποιος βαστάζει ἐπάνω του τὴν ῥίζαν της, σπόρον, φύλλα, ἔναι κοντολογίαν σὲ ὄλες τὲς ἀσθένειες καὶ εἰς σὲ//λοιμικὴν καὶ εἰς μάγια καὶ εἰς φαρμάκι καὶ νὰ πίνῃ τὸ σπόρον μετὰ οἴνου εἶναι πολλὰ καλὸν καὶ λέγε τὴν εὐχὴν ταύτην : Χαλδὰ ηκὶ χοῦδ ουχᾶρ ἰᾶπ ἰαφοαμ αιλᾶχ σερῆφ μουχιτῖμ λιὰρ συ-
χροῦ αφἐπι λησχᾶμ συροῦφ ταλὰ ἀμήν, ἀμήν, ἀμήν.

67. » Περὶ τῆς μανδραγόνας.

Ἡ μανδραγόνα, δταν θέλῃς νὰ τὴν ἐβγάλῃς, νὰ ψάλῃς παράκλησιν καὶ ἀγι-
ασμὸν καὶ ὕστερον πιάνεις καὶ σκάπτεις ἀπὸ μακρὰ νὰ μὴν ἐγγίξῃς τὸ βοτάνι, ἤγουν
τὴν μανδραγόνα. Καὶ ἐκεῖ ὅπου σκάπτεις δὲν μιλεῖς. Καὶ ἀφοῦ φανῆ ἡ ῥίζα ὀνομα-
τίζεις ὅ,τι θέλεις. Καὶ ἀφοῦ ὀνοματίσης, δένεις τὴν ῥίζαν της μὲ σκοινὶ καὶ δένεις
σκύλον ἐκ τοῦ λαιμοῦ καὶ μαύλα τον μὲ ψωμὶ καὶ ἔρχεται εἰς τὸ ψωμὶ καὶ ταυρεῖ
καὶ ξερριζώνει την. Διὰ τὸ ἄνθρωπος, ἂν τὴν πιάσῃ νὰ τὴν ἐβγάλῃ, ξεραίνεται τὸ
χέρι του. Καὶ αὐτὸ τὸ βοτάνι ἐμπαίνει εἰς ἰατρικὰ καὶ εἰς ἄλλα πολλὰ καλά.

[σελ. 120]

68. » Περὶ δάγκαμα φιδίου καὶ σκορπίου.

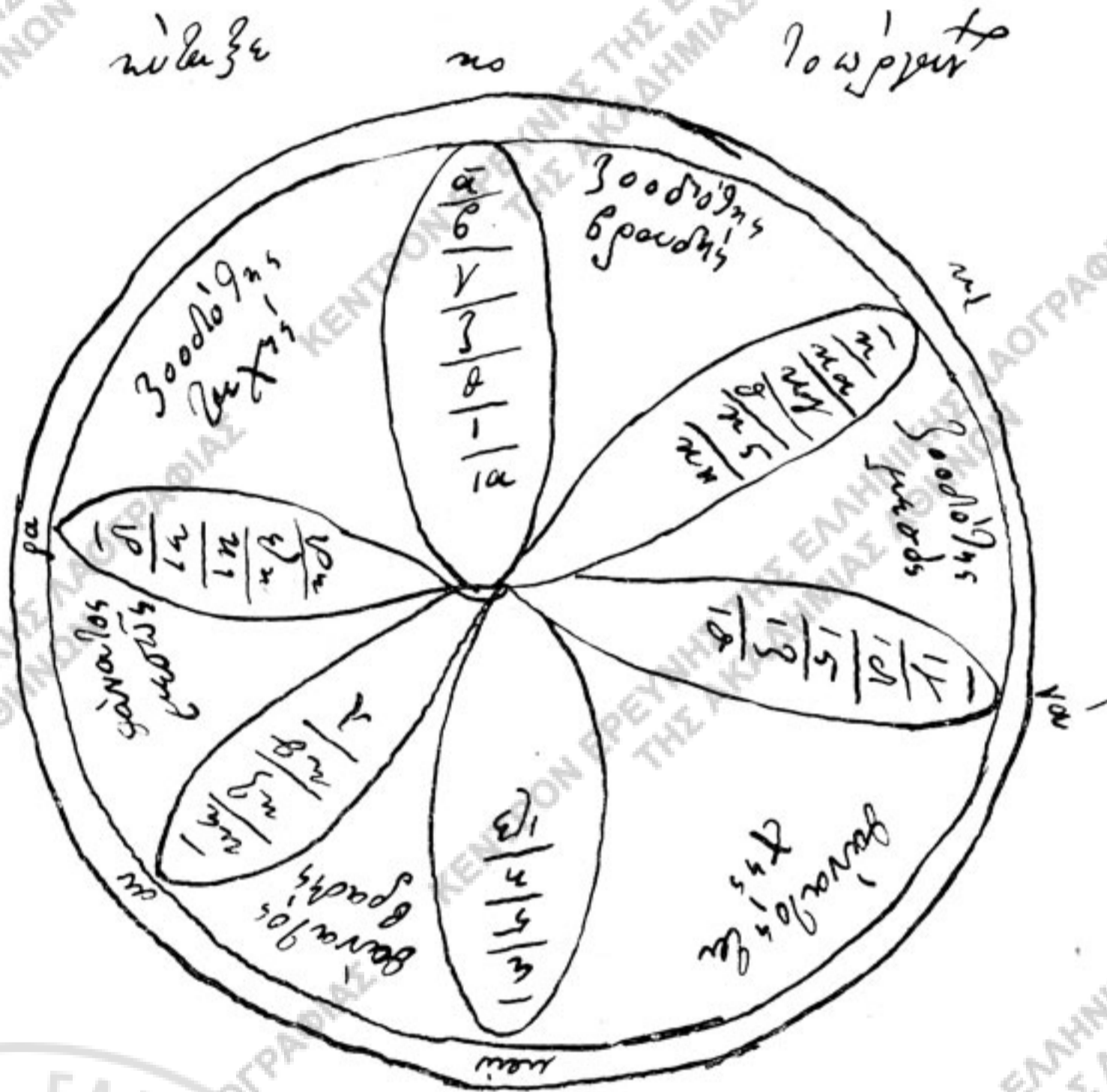
Ὅποιον δαγκάσει φίδι ἢ σκορπίος, τὴν ὥραν αὐτὴν νὰ εὔρη ζωχία νὰ τὰ
βάλῃ(ς) ὡς καθὼς εἶναι ἐπάνου εἰς μίαν πέτραν καὶ ἄς τὰ κοπανήσῃ μὲ ἄλλην πέ-
τραν καὶ ὄχι ἄλλον· καὶ ἄς τὸ βάλῃ πολλὰς βολὰς φορὰς ἐκεῖ ὅπου τὸν ἐδάγκασεν τὸ
φίδι ἢ ὁ σκορπίος καὶ ὑγιαίνει. Ὅμοίως, ὡσὰν δαγκάσῃ τὸ φίδι τὸν ἄνθρωπον ἢ
σκορπίος, ὅσο νὰ εὔρεθῶν τὰ ζωχία νὰ βάλῃς ψίχα ψωμίου μὲ κρύον νερὸν ἀπά-
νου εἰς τὴν καπανίαν καὶ νὰ σταυρώσῃς τὴν δομὴν τρεῖς φορὰς καὶ εἰς πᾶσαν φορὰν
ὅπου σταυρώσεις νὰ λέγῃς τὸ παρὸν τροπᾶριον : Ἀνέβηκε Μωσῆς ἐπὶ στήλης, ἄκος
φθοροποιόν, λυτήριον καὶ ἰοβόλον δῆγματος καὶ ξύλου τοῦ Σταυροῦ τὸν πρὸς γῆν
συρόμενον ὄφιν προσέδησεν ἐν γὰρ ἐν τούτῳ ἀμιβεύσας τὸ πῆμα· διὸ Χριστῶ ἄσω-
μεν τῷ Θεῷ ἡμῶν ὅτι δεδόξασται. Καὶ ὡσὰν τὸ εἰπῆς τρεῖς φορὰς τὸ τροπᾶριον καὶ
τότε βάνεις τὴν ψίχαν τοῦ ψωμίου μὲ τὸ νερὸν νὰ δέσῃς τὴν δομὴν καὶ ὑγιαίνει.

[σελ. 132]

69. » Περὶ πῶς νὰ ἐγνωρίσης τὸν ἀστενῆ σηκώνεται ἢ ὄχι, ἢ ὀλίγον ἀστενεῖ ἢ πολὺ.

Μάθε πότε ἔπεσεν ὁ ἄρρωστος καὶ λογαρίασε πόσες ἡμέρες ἔχει τὸ φεγγάρι,
ἰδὲ καὶ τὸ ὄνομα τοῦ ἀρρώστου πόσα στοιχεῖα ἔχει, ἰδὲ καὶ τοῦ ἡλίου κύκλον πόσον
ἔστι καὶ στὰ στοιχεῖα τοῦ ὀνόματος τοῦ ἀρρώστου καὶ λογάριασέ τα ὄλα ἀντάμα· καὶ
ἐβγαλε ἀπὸ τριάντα καὶ ὅσα ἀπομείνουν τήρησον τὸ ὄργανον. Καὶ εἰ μὲν εἶναι εἰς

τὸν ταχὺν ζωοδότην, ὀλίγον ἀστενεῖ καὶ ὑγιαίνει. Εἰ δὲ εἶναι εἰς τὸν βραδύν, ἀρρω-
 στεῖ βαρέα καὶ καιρὸν πολὺν κάμνει. Εἰ δὲ εἰς τὸν μέσον ζωοδότην ἢ θνήσκει(ν) ἢ
 κινδυνεύει. Οὕτως καὶ ὁ ταχὺς θάνατος καὶ ὁ βραδὺς καὶ ὁ μέσος ταῦτα δηλοῦν τὰ
 γεγραμμένα. Θάνατον γοργόν καὶ θάνατον μακρὸν νοσοῦντα, ἢ θνήσκει χωρὶς ἄλλο(ς)
 ἢ ζῆ ἢ θνήσκει. Ὅμοιον καὶ εἰς ζῶον. Λαμβάνεις τὸ ὄνομα τοῦ ἀυθεντός του καὶ
 τὰ ὅμοια καὶ κοίταξε τὸ ὄργανον, ἡμέρα, τὸν κύκλον καὶ μέτρησον.

[σελ. 133]

70. » Εἰς τὴν θέρμην ὠφέλιμος, γραφόμενοι οἱ σίχοι αὐτοὶ εἰς φιλιζάνι καὶ πινόμενοι μετὰ νερόν τὴν ὥρα πού να θερμανθῆ ὁ ἄνθρωπος: ἀμίσακα μητασάνο νονόμμη.

[σελ. 135].

71. » Εἰς ἀπόδεμα.

Ὅταν θέλῃς νὰ ἐμποδεδθῆ τις, ἄς γρά[ψῃς] εἰς τὸν αὐλόν του ἐτοῦτο :

Καὶ ὅταν θέλῃ νὰ λυθῆ, εἰοῦτο :

[σελ. 136]

72. » Εἰς τὸ σταματῆσαι αἷμα.

Γράψον ταῦτα τὰ σημεῖα καὶ κρέμασον εἰς τὸ στήθος τοῦ νοσοῦντος ἢ δομή· γράψον εἰς τὸ μέτωπον αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ αἵματος τοῦ ἐκχυθέντος. Εἰ δὲ ἐπιστήσεις, γράψον αὐτὰ εἰς μαχαίρι καὶ σφάξον ὄρνιθα καὶ οὐκ[κ ἐ]ξέλθῃ αἷμα.

73. » Εἰς μήτραν ἀναθάλουσαν (sic)

Ἀχαήλ. ενχαλοχαήλ. οχαήλ. Μιχαήλ μενδὲ ἀνρεήλ. ζαχαήλ. Ἀνοιχθήτωσαν αἱ ὀπὲς αὐτῶν καὶ καρδία καὶ τὸ ἥπαρ καὶ ἄς ἔλθουσι τὰ ἅγια γράμματα αὐτῆς εἰς τὰ ἔγκατα αὐτοῦ ὡσεὶ ὕδωρ καὶ ὡσεὶ ἔλαιος (sic) ἐν τοῖς ὀστέοις αὐτοῦ καὶ ὡσεὶ βρώματα ἐν τοῖς κοιλίοις (sic) αὐτῆς. Καὶ γράψον τοὺς χαρακτῆρας αὐτούς.

74. » Τὸ ἐλθεῖν αὐτὰ¹ λέγε τονάμαι (sic) ταυτον: Ναπομπία μιράτζια λεμί. Ρίξον δὲ αὐτὰ εἰς τὸν δίσκον ἱερέως καὶ ὅταν τὸ γράψῃς νὰ λέγῃς τὸν πεντηκοστὸν καὶ νὰ λειτουργηθοῦν ἡμέρες ζ'. Καὶ μετὰ τὲς ἐπτὰ λειτουργίες λῦσε αὐτὰ μετὰ ἀγίασμα τῶν ἀγίων Θεοφανείων καὶ νὰ πῆ τρεῖς ταχινὲς νηστικὸς καὶ θαυμάσεις τοῦ Θεοῦ ἢ δύναμις : — ι ω θ ζ θ κ β ν.

Ἐπαρον γάλα δανναρίας (sic) θηλαζούσης ἄρρεν πουλάριον καὶ σμεῖξον μετὰ αἵματος προβάτου καὶ γράψον εἰς προσωπίδα παιδίου τὰς χαρακτῆρας ταύτας.

75. » Περὶ κλέπτην νὰ εὔρης.

Λάβε ἄρτον τῆς Μεγάλῃς Πέμπτης καὶ τυρὸν καὶ γράψον εἰς τὸ ψωμίν : Σαρὰ αμοῦν καὶ εἰς τὸ τυρί : Σφαήλ. Καὶ ἄς λειτουργηθοῦν ἡμέρα Σαββάτο καὶ ἄς τὸ φάγουν, καὶ ὁ κλέπτης εὐρίσκεται, ἤγουν [ὁ] αἴτιος τοῦ κακοῦ.

¹ Δηλ. ἡ ἔμμητος ρύσις.

[σελ. 137 - 8]

76. » *Νὰ σὲ ἀγαποῦν πάντες.*

Ἔχε ἀλεποῦς καρδιά και κοράκου καρδιά και γράφον τοὺς χαρακτῆρας ταύτας (sic) και καπνίζον με ἄρτον και θυμίαμα ἀρσενικόν.

77. » *Εἰς τὸν ἀστέρα.*

Εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς και τοῦ Υἱοῦ και τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἀμήν. Ἀστέρας, εἶσαι πικρὸς και μεμελανωμένος και ἔχεις ὀνύχια ῥνέ και νὰ ποὺ σὲ δένω ἀπὸ τὴν σήμερον ἡμέραν νὰ ἀπέχῃς ἀπὸ τὸν δοῦλον τοῦ Θεοῦ Τάδε, νὰ μὴν τὸν τρώγῃς, νὰ μὴν πίνῃς, ὅτι εἶναι βαπτισμένος, μυρωμένος, τοῦ Θεοῦ παραδομένος. Ἀπεχε ἀπ' αὐτόν, ὅτι στέλλει ὁ Κύριος ἀόρατος τὸν ἀρχάγγελον Γαβριήλ και σὲ κατακαίει και σὲ καταφλογίζει και σὲ ξερριζώνει τὰ δόντια σου. Δὲν ἡμπορεῖ νὰ σὲ βαστάξῃ, νὰ σὲ ὑπομένῃ, ἀμὴ σῦρε εἰς τὰ βουνά, εἰς τὰ ἄγρια ζῶα. Ἐκεῖ εἶναι μία μεγάλη πέτρα και σῦρε ἀπὸ κάτω και φάγε ἀπ' αὐτήν. Αὐτὴ σὲ βαστάζει, αὐτὴ σὲ ὑπομένει. Ἀμήν: ς μ κ λ ς μ μ τ φ β θ ἀμήν.

78. » *Περὶ τῆς πηγονίας τὸ βοτάνι.*

Αὐτὴ ἡ πηγονία ἐστὶ μήτηρ πάντων τῶν βοτάνων. Γίνεται δὲ εἰς ὄρος ὑψηλὸν και ἀπάνεμον τόπον ὑποκάτω εἰς πέτραν ἢ ὡς λιθόστρωτον. Τὸ φύλλον αὐτῆς κάτω βλέπει και τὸ ἄνθος αὐτῆς λευκόν. Καὶ ἡ ρίζα αὐτῆς ὡς δάκτυλον ἀνθρώπου. Αὐτὴ ἡ βοτάνη ὠφελεῖ εἰς πᾶν πρᾶγμα. Εἰς πάθη και νόσους ἀνθρώπων. Ὁ βαστάζων τὴν ρίζαν αὐτῆς οὐ φοβηθήσεται μαγείας και ὄφιν και πᾶν θηρίον και οὐ μὴ φοβηθῆ λύμην ὁδοῦ ἀπὸ στρατηγούς. Ὁ δεθεὶς τὴν γλῶτταν καπνίζέτω ὑπ' αὐτῆς και λύεται ὁ δεσμός. Ὁ πίνων τὴν ρίζαν και τὸν σπόρον φυλαχθήσεται ἀπὸ παντὸς πονηροῦ συναντήματος και ἀπὸ κακὸν ὀφθαλμόν. Ὁ σπόρος αὐτῆς ὑποκάτω τῆς γλώσσης αὐξοῖ τὴν διάνοιαν. Ὁ θυμιάσας τὴν ρίζαν και τὰ φύλλα εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ, οὐ μὴ εἰσέλθῃ πνεῦμα πονηρὸν εἰς αὐτούς. Ὁ σπόρος αὐτῆς δεθεὶς εἰς τὸ δεξιὸν γόνατο ὠφελεῖ εἰς τὴν σπλήνα και εἰς τὰ ἥπατα. Ὁ βαστάζων τὴν ρίζαν και τὰ φύλλα και τὸν σπόρον, εἰ ἔλθῃ εἰς βασιλεῖς και ἄρχοντας, καλῶς κατενοδοθήσεται. Καὶ τὸ σπόρον αὐτῆς [εἰ] θέσεις εἰς τὸ κατώφλιον ἐν καιρῷ θανατικοῦ, οὐ μὴ εἰσελεύσεται πνεῦμα ἀκάθαρτον και πονηρὸν, και θάνατος εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ οὐ

μὴ γενήσεται. Καὶ πιεῖν οὐ μὴ βλαβήσεται. Ὅμοίως καὶ ἡ γυνὴ ἔξει γάλα πολλὰ πολὺ. Ἐὰν [θέ]σης σπόρον ἐπὶ τὸν δεξιὸν βραχίονα, λογισμοὺς καταργήσει. Ἀλλὰ καὶ δαιμονιζόμενός τις τὴν ρίζαν αὐτῆς φαγεῖν καὶ καπνισθήσεται ὁμοῦ ἐν δύο (sic) γεννήσεται τῆς Σελήνης, εὐθέως το[ῦ] πάθους ἀπαλλαγῆσεται. Ἐὰν κεκρατημένον τὸ ἀδελφικὸν αὐτοῦ ἐστί, ὁμοίως φάγη τὴν ρίζαν αὐτῆς καὶ νὰ κρεμάσῃ ἐπὶ τὸν τράχιλον αὐτοῦ. Γεννηθὲν παιδίον μικρόν, πότισε αὐτὸ[ν] πρῶτον ἀρχὴ τὴν ρίζαν αὐτὴν σὺν γάλα (sic) τῆς μητρὸς αὐτοῦ, νὰ εἶναι ἡμέρα καὶ νύκτα γαληνὸ καὶ μερωμένο, διότι δὲν πλησιάζει τίποτες πνεῦμα πονηρὸν πλησίον αὐτοῦ.

[σελ. 143 - 6]

79. » **Εἰς πόνον κορμίου καὶ κοκκάλου.**

Βότανον λεγόμενον ἢ βριονία καὶ τὸ κλωνάριν τῆς ὡσὰν σκοινὶ καὶ κάμνει σπυρία κόκκινα εἰς τοὺς κόμπους αὐτῆς. Καὶ ὅταν ὑπάγῃς νὰ τὴν σκάψῃς νὰ βασιτᾶς ψωμί καὶ κρασί καὶ ὄρνιθι καὶ τρία καρφία καινούργια. Ἐπειτα νὰ σκάψῃς τὴν ρίζαν ἀπὸ μακρὰν νὰ μὴν τὴν ἐγγίσης, ὅτι φεύγει μέσα. Καὶ ὡσὰν τὴν ἐβγάλῃς νὰ βάλῃς τὸ ψωμί καὶ τὸ κρασί καὶ τὰ καρφία καὶ τὴν ὄρνιθα καὶ παράχωσον αὐτὰ ὅλα ὁμοῦ. Ἐπειτα φεῦγα ἀπὸ κεῖ ὀγλήγορα. Εἶτα βράσον αὐτὰ ἀπὸ μακρῆα τὴν φωτίαν//νὰ μὴν τὸ ἐγγίσης καὶ ὡσὰν βράσῃ, μάλαξον αὐτὰ καὶ κάλυψε τὸν πονοῦντα δύο καὶ τρεῖς φορές καὶ ὑγιαίνει.

80. » **Ἑρμηνεία πῶς ἀνασπᾶται τῆς πηγονίας τὸ βοτάνι.**

Βλέπε τὸν ἥλιον ὅταν ἔρθῃ εἰς τὸν Παρθένον καὶ πρῶτον ἀνάσπασε αὐτὴν ἡμέρα Σαββάτο εἰς τὰ (;) τὸ πρωῖ καὶ λέγε τὰ χαλδαϊκῶς, καὶ οὕτως ἀνάσπα: Λούτ, ἀχάφ, ἰάπ, ἰάφ, πλάχ, σούλφαμ, μοχτήμ, λιάρο, ἀχροναφάτ, λιρχάμ, συρφοῦ, τάλχα ἀμήν, ἀμήν, ἀμήν. Καὶ ὅταν θέλῃς ν' ἀποσκάψῃς τὴν ρίζαν καὶ τὸν κλῶνον αὐτῆς, νὰ πάρῃς ἄρτον καὶ μολύβι καὶ ἄλας ἔπαρον καὶ χῶμα μέρος τοῦ ἁγίου Βήματος μετὰ τριῶν δακτύλων τῆς δεξιᾶς χειρός. Καὶ ὅταν ἀνασπάσῃς αὐτὴν βάλον αὐτὰ ἐν τῷ βόθρῳ ἐκείνῳ, καὶ ὅταν τήνε βγάξῃς ὀνομάτισέ την ὡς τὰ ἄνωθεν γεγραμμένα. Εἶτα ἀπόστρεφε (sic) εἰς τὸν οἶκον σου τὸ συντομώτερον.

81. » **Περὶ ἀλόγου ὅπου δὲν ἠμπορεῖ νὰ κατοικήσῃ.**

Γράψον εἰς τὰ τέσσερα ποδάρια τοῦ ἀλόγου σιὰ ὀνύχια: Φησόν, Γεών, Τίγρης καὶ Ἐφράτης.

82. » **Περὶ ἀλώπεκος.**

Ἡ ἀλούπηξ τετράποδον ἐστὶν ζῷον γνωστὸν ἅπασι, δεινότατόν τε καὶ πανουρ-

γότατον καὶ σοφόν. Ταύτην, ἐὰν ζῶσαν ἀγρεύσης καὶ ἐμβάλῃς εἰς παλαιότατον ἔλαιον καὶ ἔψη ἕως οὗ εἰς τὸ τέλος τακῆ καὶ καθίσας εἰς || ἀγγεῖον ἔχον ἔλαιον καὶ ἐξ αὐτοῦ ἀλείψῃς ποδαλγούς, ἀρθρικούς καὶ παρειμένους ἔχοντας ἐπὶ πολλὰ τὰ πάθη, θεραπεύει παραδόξως. Ὁ δὲ δεξιὸς αὐτοῦ ὄρχις ξηρανθεὶς καὶ [. . .] ἐν πόσει δοθεὶς, φίλτρον γίνεται πρόξενον γυναιξίν· ὁ δὲ εὐώνυμός του εἰς ἄνδραν.

83. » Περὶ αἵτου.

Ἐπιπλοῦς μέγιστον ἐστὶν ὄρνεον, βασιλεὺς πάντων τῶν πτεινῶν. Τούτου ἡ χολὴ σὺν χυλῶ πρασίου καὶ ὑπὸ βάλσαμον καὶ μέλιτι λυωθεῖσα καὶ ἐπιχρισθεῖσα ἀπὸ χύσιν ὀφθαλμῶν ἰᾶται. Ἡ δὲ καρδία αὐτοῦ ὀπιθηθεῖσα καὶ γυναικὶ λάθρα δοθεῖσα ἐν πόσει, ἐν βρώσει, φίλτρον ἐργάζεται αὐτὴ πρὸς τὸν ἄνδρα. Πολλὰ δὲ οἱ πόδες αὐτοῦ βασταζόμενοι πρὸς κατ' ἐχθρῶν νίκην μεγάλως ὠφελοῦσιν. Ὁ δὲ μυαλὸς τοῦ ὄρνεου τούτου ἐὰν πῆν ἢ γυνή καὶ ὀλίγον τούτου, ἐπίθῃς [εἰς] τὸ τῆς μήτρας στόμιον, ἀσύλληπτη γίνεται.

84. » Περὶ κουρούνας.

Βορὸν ὄρνεον ἐστὶ μέλαν, πᾶσι γνωστόν, ὃ κουρούναν ὀνομάζουσιν πάντες. Ἡ καρδία τῆς ὀπιθηθεῖσα καὶ γυναικὶ λάθρα δοθεῖσα ἐν βρώσει ἢ ἐν πόσει, φίλτρον ἐργάζεται αὐτὴ πρὸς τὸν ἄνδρα. Πολλὰ δὲ ἡ κόπρος αὐτῆς σὺν οἴνῳ πωθεῖσα εἰς βήχαν ἰᾶται.

85. » Περὶ χιλιδόνας.

Ἡ χιλιδὼν στρουθίον ἐστὶν πᾶσι γνωστόν, ἔχον δυνάμεις τοιαύτας. Ἐάν τις τοὺς νεοσσούς || ἐμβάλῃ εἰς χύτραν καὶ προσηλώσας ὀπήσῃ, ἔπειτα ἀνοίξας τὴν χύτραν καὶ κανονίσῃ, τοὺς μὲν δύο νεοσσούς καταφιλοῦντας ἀλλήλους τοὺς δὲ δύο ἐκστρεφομένους ἀλλήλων καὶ οὐ φιλούμενοι οἱ νεοσσοὶ καὶ καιόμενοι καὶ κόνης γενομένης καὶ μετὰ πόσεως ἢ βρώσεως διδόμενοι λάθρα γυναικί, διεγείρουσιν πρὸς τὸν ἄνδρα φίλτρον πολλά.

[σελ. 148]

86. » Ἀρχὴ τοῦ ἡλίου τὸ βοτάνι.

Τὸ βοτάνι ἐστὶν ὁ ἡλιοσκοπός· καὶ ὅταν ἀνατείλῃ ὁ ἥλιος κλίνει τὴν κορυφὴν του κατὰ τὸν ἥλιον. Καὶ ὅταν θέλῃς νὰ ἐβγάλῃς, νὰ εἶναι εἰς τὴν πρώτην ὥρα τῆς Κυριακῆς, ὅταν χαράζῃ ἢ μέρα, καὶ νὰ εἰπῆς τὸν ὄρκισμὸν τοῦ ἡλίου τρεῖς φορές. Ἐἴτα νὰ τὸ σκάψῃς μὲ τὴν ρίζαν, ὅταν ἔχῃ τὸν καρπὸν καὶ τὰ λουλούδια. Καὶ ἔπαρον ἀετοῦ ἀπὸ τὸ δέρμα καὶ τύλιξον τὸν καρπὸν καὶ ἀπὸ τὰ λουλούδια του καμπόσον καὶ βάστα το ἀπάνω σου. Καὶ φύλλα του τὰ χλωρὰ ἔπαρον καὶ κοπάνισον αὐτὰ

καὶ στράγγισον αὐτὰ καὶ ἔνωσον αὐτὸ μὲ ροδόσταμο· εἶτα βάλε το εἰς μίαν ἀμούλαν καὶ κρύψε το. Καὶ ὅποτε ὑπάγεις σὲ βασιλεῖς καὶ σὲ ἄρχοντας ἢ εἰς ἐχθρούς σου ἢ σὲ χαραμῆδες, ἄλειψον τὸ πρόσωπόν σου ἀπὸ [τὸ] κεῖνο τὸ ζουμί καὶ ὅσοι σὲ ἰδοῦν ὅλοι σὲ ἀγαποῦν. Καὶ ἂν ἤξεύρης καὶ πουθενὰ βίον παραχωμένον, πέρασον ἀπ' ἐκεῖ καὶ ἀνοίγει ὁ τόπος καὶ φαίνεται καὶ πάλιν παραχώνεται. Καὶ σημάδεψε τὸν τόπον ἐκεῖνον καὶ εἰς σὲ τρεῖς ἡμέρες νὰ πάρης μαῦρον πετεινὸν καὶ ἄμε εἰς τὸν τόπον ἐκεῖνον· εἶτα σφάξε τὸ πετεινάρι καὶ τότες ἔβγαλε τὸν θησαυρόν· ἀμὴ καὶ τότες νὰ εἶναι τὸ πρόσωπόν σου ἀλειμμένον ἀπὸ τὸ ζουμί. Καὶ μὴ σὲ θεωρήσῃ τις ὅταν ἐβγάζῃς τὸν θησαυρόν. Καὶ ἡ ρίζα τοῦ βοτάνου ἔχει πολλὴν χάριν. Νὰ πάρης ἀπὸ γαϊδάρου πετζί καὶ ξούρισέ το καλὰ νὰ γένη ψιλὸ ὡσὰν χαρτὶ καὶ τύλιξον μέσα εἰς αὐτὸ ἀπὸ τὴν ρίζαν ἐκείνου τοῦ βοτάνου καὶ βάσταζέ το ἀπάνου σου· καὶ σῦρε εἰς ἀφεντάδες ὅπου βούλονται νὰ σὲ χαλάσουν ἢ σὲ χαραμῆδες καὶ ὅλοι σὲ ἀγαποῦν ἀπὸ τοῦ βοτάνου τὴν χάριν.

87. » Ἔτερον τοῦ Κριοῦ.

Τὸ βοτάνι ἐστὶν τὸ μυριόφυλλον. Κοπάνισον αὐτὸ καὶ στράγγισον τὸν ζωμὸν καὶ ἔνωσον αὐτὸ μὲ ροδόλαιον καὶ ἄλειψε πληγὰς ἀπὸ σιδέρου καὶ ὑγιαίνει. Ἴδὲ τὸ ροδόλαδον πῶς γίνεται. Βάνουν λάδι καὶ τριαντάφυλλα σὲ μίαν ἀμούλαν καὶ τὸ κρεμνοῦν στὸν ἥλιον καὶ στέκεται πάντοτε. Οὕτως γίνεται τὸ ροδόλαδον. Τὴν δὲ ρίζαν τοῦ βοτάνου βάστα την εἰς στὸ δεξιὸν βραχίονα καὶ χάνονται διὰ τ' ἐσένα.

88. » Ἔτερον τοῦ Ταύρου.

Τὸ βοτάνι ἐστὶν τὸ τριφύλλιον. Καὶ ἔπαρον τὰ ἄνθη καὶ τύλιξον αὐτὰ εἰς δέρμα βοδίου, μοσχαρίου ἀγεννήτου καὶ βάστα το ἀπάνου σου. Καὶ σῦρε εἰς βασιλεῖς, σὲ πασιάδες, σὲ ἄρχοντας καὶ ἔχεις πολλὴν τιμὴν ἀπὸ αὐτουνοῦς. Τὴν δὲ ρίζαν αὐτοῦ νὰ τὴν βαστοῦν οἱ ἄνθρωποι οἱ δαιμονιζόμενοι φεύγουν οἱ δαίμονες ἀπ' αὐτὸν καὶ οἱ Γελλοῦδες καὶ ὑγιαίνει.

89. » Τῶν Διδύμων.

Τὸ βοτάνι ἐστὶν ἡ ματραγκόνα καὶ ὅποιος βασιτᾶ ἀπὸ τὴν ρίζαν αὐτῆς ἔχει πολλὴν τιμὴν καὶ χάριν καὶ δαίμονες φεύγονται. Εἰ δὲ καὶ καπνιστῆς ἀπὸ τὴν ρίζαν αὐτῶν τρέχει πολλά.

90. » Τοῦ Καρκίνου καὶ τῶν Διδύμων.

[Σελ. 149]

Τὸ βοτάνιν τῶν Διδύμων ἐστὶν τὸ ἐξίφυλλον. Ἀπὸ αὐτὸ τὸ βοτάνιν εἰς κήταρον (sic) γυναικὸς ὅταν γεννήσῃ παιδίον καὶ βάσταζέ το ἀπάνου σου καὶ ἀγαπιέσαι

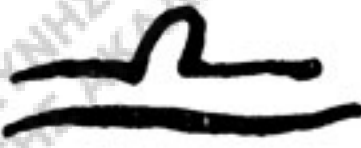
ὑπὸ μικρῶν καὶ μεγάλων, ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν. Τὰ δὲ φύλλα τοῦ βοτανίου αὐτοῦ νὰ φάγη ὁ δαιμονισμένος καὶ νὰ βαστάη καὶ ἀπ' αὐτό, φεύγουν οἱ δαίμονες καὶ ὑγιαίνει. Τὴν δὲ ρίζαν αὐτοῦ νὰ τὴν ταΐσης ἄνθρωπον ἢ ζῶον, σὲ ἀγαπάει.

91. » Τοῦ Λέων.

Τὸ βοτάνι ἐστὶν ἡ βαλόπζη. Τὰ φύλλα τῆς βοτάνου τζάκισον καὶ ἄλειψον τὰ τζακισμένα κόκκαλα τοῦ ἀνθρώπου δύο καὶ τρεῖς βολές καὶ ὑγιαίνει. Τὴν δὲ ρίζαν βάσια ἀπάνου σου ὅταν πηγαίνης νὰ κνηγήσης ψάρια καὶ πιάνεις πολλά.

92. » Τοῦ Παρθένου.

Τὸ βοτάνι ἐστὶν τὸ τριχοβότανον. Τὰ φύλλα αὐτῆς κοπάνισον μετὰ ἀρκούδας κόκκαλα καὶ ἄλειψον πόνους ἀπὸ ρευματοπόνον δύο καὶ τρεῖς βολές καὶ ὑγιαίνει. Τοὺς δὲ κλάδους αὐτοῦ τύλιξον εἰς δέρμα λύκου καὶ βάσια το καὶ νικᾷς τοὺς ἐχθρούς σου. Καὶ εἰς στένωσιν βραζόμενον μετὰ ὕδατος καὶ ζαχάρεως, πινόμενον ὠφελεῖ.

93. » Τοῦ Ζυγοῦ.

Τὸ βοτάνιν ἐστὶν ἡ πετόνικα. Τὸν καρπὸν αὐτῆς ἄς πίνη ὁ δαιμονιζόμενος καὶ ὑγιαίνει. Ὅμοίως καὶ εἰς κοιλίας πόνον ὠφελεῖ. Τὰ δὲ φύλλα τῆς (ἄν) φάγη ὁ ἄνθρωπος, ἀπὸ ὅ,τι πόνον ἔχει γαίνει. Τὴν δὲ ρίζαν αὐτοῦ τύλιξον εἰς δέρμα ἀλουποῦς καὶ δέσον αὐτὸ εἰς τὸν δεξιὸν σου βραχίονα καὶ δὲν φοβᾶσαι ἀπὸ δαιμόνων.

94. » Τοῦ Σκορπίου.

Τὸ βοτάνιν ἐστὶν τὸ κυνόγλωσσον. Τὸν σπόρον αὐτοῦ τύλιξον εἰς δέρμα ἐλάφου καὶ δὲν φοβᾶσαι ἀπὸ παντὸς πονηροῦ πράγματος καὶ φανῆς φοβεροῦ καὶ ἔνδοξος καὶ ὡς Θεὸν σὲ προσκυνοῦν. Τὰ δὲ φύλλα κοπάνισον καὶ σμίξον αὐτοῦ τὸν ζουμὸν μετὰ κρίνου ἔλαιον καὶ ἄλειψε μετ' αὐτοῦ πᾶσαν πληγὴν σιδήρου καὶ ἰᾶται. Τὴν δὲ ρίζαν αὐτοῦ βάσια εἰς τὸν δεξιὸν σου βραχίονα καὶ δὲν σὲ γανγίζει σκύλος καθόλου. Καὶ ἂν δώσης αὐτηνὴ τὴν ρίζαν καὶ φάγη ζῶον ἀνήμερον, ἡμερώνεται. Καὶ ἄλλο: Τὸ βοτάνι αὐτὸ κοπάνισον μετὰ ἀρκούδας ἄλειμμα καὶ ν' ἀλείψης ἀνθρώπους ὅπου ἔχουν ρευματοπόνον εἰς τὸ κορμὶν δύο καὶ τρεῖς φορὲς καὶ ὑγιαίνει.

95. » Τοῦ Τοξότη.

Τὸ βοτάνιν ἐστὶν ἡ ἐγκάρδιος· καὶ ἔχει τὰ λουλούδια ὡσὰν λουλάκι εἶναι καὶ ψηλὸν μιὰ πῆχυ. Καὶ τύλιξον αὐτὸ μὲ δέρμα ἀλεποῦς καὶ βάσταζέ το κατὰ κεφαλῆς καὶ νικᾶς βασιλεῖς καὶ κριτάδες καὶ δυνάστας. Τὰ δὲ φύλλα αὐτοῦ ποιήσον ἀλοιφήν μὲ κερὶν καὶ ἔλαιον καὶ ἄλειφε φλεβοτομίαν καὶ ὑγιαίνει. Τὴν δὲ ρίζαν θές εἰς κρυφὸν τόπον εἰς τὸν οἶκον σου καὶ εὐτυχεῖ τὸ σπίτι σου ἀπὸ πᾶσαν καλὸ καὶ θαυμάσης τί ὠφέλειαν ἔχει τὸ βοτάνι αὐτό.

96. » Τοῦ Αἰγοκέρου.

Τὸ βοτάνι ἐστὶν τὸ τράγιον· καὶ ἔπαρον τὸν καρπὸν αὐτοῦ, δὸς γυναικός· ἐὰν φάγη ὀλίγας ἡμέρας, ζήσεται. Τὰ δὲ φύλλα αὐτῆς τρίψας καὶ βάστα καὶ πάντα τὰ θηρία φεύγουν ἀπὸ σοῦ καὶ ὡς βασιλέα σὲ προσκυνοῦν τὰ θηρία καὶ δὲν σὲ ἐγγίξει κανένα ποσῶς· καὶ ἂν κοιμηθῆς καὶ μετὰ ταῦτα, φόβον δὲν ἔχεις. Τὴν δὲ ρίζαν (ἐὰν) δώσης ἐπιληπτικὸν φαγεῖν μετὰ ἐπὶ ὀκτὼ ἡμέρας ὑγιαίνει ἀπὸ πᾶσαν ἀσθένειαν. Εἶδὲ ἂν βασιᾶς τὴν ρίζαν αὐτήν, ὡς Προφήτην ἔχεις χάριν ἐκ τοῦ λαοῦ καὶ ἀπὸ Θεοῦ βοήθειαν ἐν παντὶ τόπῳ.

97. » Τοῦ ηδρορχίου (=τοῦ ὑδροχόου.)

Τὸ βοτάνι ἐστὶν τὸ βαιράχιον. Τὰ φύλλα αὐτοῦ τρίψον ὡσὰν ἀλεύρι καὶ ἔνωσον αὐτὰ μετὰ ἢ οἴνου καὶ δὸς μίας γυναικός ἄτεκνης νὰ πῖη, ἢ ὁποία δὲν κάνει παιδί, διὰ νὰ κάμη. Εἶτα βάστα ἀπὸ αὐτὰ τὰ φύλλα ἀπάνω σου καὶ δὲν φοβᾶσαι ἀπὸ ἐχθρούς.

98. » Τοῦ Ἰχθύα.

Τὸ βοτάνι ἐστὶν τὸ ἀριστολόγιον τὸ λέν καὶ τριχήλιον, ἤγουν τὸ τράχιον. Νὰ τὸ φάγη ἄνθρωπος καὶ νὰ βασιάη καὶ ἀπ' ἐκεῖνο, εἶναι διὰ πολὺν καλόν.

99. » Τῆς σελήνης.

Τὸ βοτάνιν ἐστὶ ἡ ἀγλάφωτη. Μερικοὶ ἄνθρωποι τὸ λέν λουνάρι, ἄλλοι τὸ λέν

ὀλήκημον (sic) καὶ κάμνει τὰ φύλλα του ὡσάν ρεβίθι. Καὶ νὰ τὸ ἐβγάλης τὴν Δευτέρα εἰς τὴν πρώτην ὥρα, ὅταν χαράζῃ ἡ μέρα. Καὶ νὰ πῆς πρῶτα τὸν ὄρκισμὸν τῆς σελήνης τρεῖς φορές· εἶτα νὰ τὴν ἐβγάλης μὲ τὴν ρίζαν ὁμοῦ. Καὶ ἔχει τὸ βοτάνι αὐτὸ ἐνέργειαν τοιαύτη. Νὰ βάλῃς ἀπὸ τὴν κορυφὴν τουτουνοῦ τοῦ βοτανίου μέσα εἰς κεφαλὴν πετεινοῦ καὶ νὰ τὸ κρατῆς ἀπάνω σου. Καὶ εἴ τι πρᾶγμα γυρεύεις καὶ θέλεις γίνεται ὁ λόγος σου. Καὶ εἴ τι πραγματεία πράξεις, ὅλη κέρδος σὲ φέρει[ν]. Τὰ δὲ δροσερά[ν] τῆς φύλλα σμίξας μετὰ χρυσίου καὶ ἀργύρου, μεγάλως χαρῆς. Καὶ βάσταξέ το σιμά σου καὶ κάμνε τὰ αὐτὰ εἰς αὔξησιν τῆς σελήνης, διὰ νὰ αὐξάνῃ τὸ πρᾶγμα σου, νὰ γίνεται τὸ ὀλίγον πολὺ καὶ γίνεσαι καὶ κυρὸς πολλῶν πραγμάτων. Τὰ δὲ ψημέ(να) τῆς φύλλα βάλε εἰς τοῦ ἐχθροῦ σου τὰ ἄσπρα καὶ εἰς τὸν βίον του καὶ σκορπᾶ καὶ χάνει τα. Εἰδὲ καὶ θέλεις πάλε νὰ ἔρθῃ ὁ βίος του, δόσε τον καὶ ἀπὸ τὰ δροσερὰ φύλλα νὰ φάγῃ καὶ ἔρχεται ὁ βίος του πάλιν εἰς προκοπὴν. Καὶ πάλιν αὐτὸ τὸ βοτάνιν [αὐτὸ] νὰ τὸ βάλῃς σὲ ἀργύριον σὲ κόρφον ἔχων εὐκαιρίαν καὶ εὐρης αὐτὸν δόκιμος χρυσίου καὶ ἀργυρίου.

100. » Τοῦ Ἄρη θεοῦ τὸ βοτάνι.

Ἔστιν ὁ πεντασίτης λέγεται καὶ ἀκινάκης. Καὶ νὰ τὸ ἐβγάλης μέρα Τρίτη, τὴν πρώτην ὥραν, ὅταν χαράζῃ ἡ μέρα. Πρῶτα νὰ πῆς τὸν ὄρκισμὸν τοῦ Ἄρη τρεῖς φορές. Εἶτα νὰ τὸ ἐβγάλης μὲ τὴν ρίζαν. Καὶ ὅποιος ἄνθρωπος βασιᾶ ἀπὸ ἐχθροὺς καὶ ληστὰς καὶ ἀβάνηδες δὲν φοβᾶται ὅπου καὶ ἂν πάγῃ. Καὶ πάλιν ξέρανε τὰ φύλλα του καὶ τρίψον ὡς ἀλεύρι καὶ δὸς ἀνθρώπου ὅπου χύνει αἷμα ἀπὸ τὴν μύτην ἢ ἐκ τοῦ σώματος. Ἄς τὸ ρουφήσῃ μὲ αὐγὸ καὶ τὸν κοπάζει τὸ αἷμα. Εἰ δὲ βασιτάζει ἀπὸ τὴν ρίζαν του ἀπάνω σου (sic), ὅλοι οἱ ἄνθρωποι τὸν ζηλεύουν.

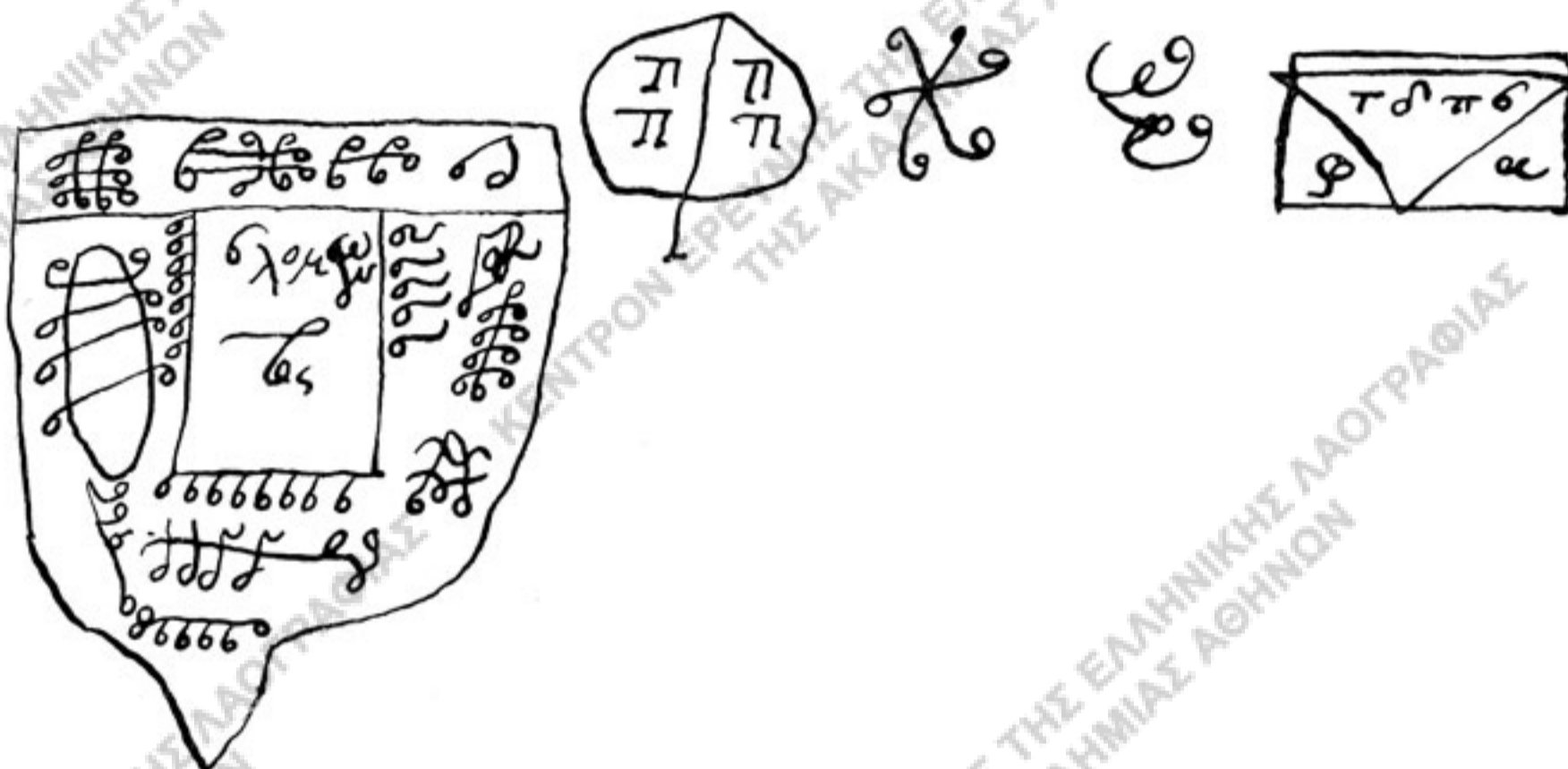
[σελ. 151]

101. » Τοῦ Ἑρμῆ τὸ βοτάνι.

Ἔστιν τὸ πενταδάκτυλον, ἦγουν πέντι βάλον, καὶ ἄλλοι τὸ λέν τοῦ Χριστοῦ τὸ χέρι. Καὶ ἔβγαλον αὐτὸ ἡμέρα Τετάρτη εἰς τὴν πρώτην ὥρα ὅταν χαράζῃ ἡ μέρα. Πρῶτον νὰ εἰπῆς τὸν ὄρκισμὸν τρεῖς φορές. Εἶτα νὰ τὸ ἐβγάλης μὲ τὴν ρίζαν. Καὶ ἔχει ἐνέργειαν τοιαύτην. Ἐπαρον τὰ ἄνθη καὶ τὸν καρπὸν αὐτοῦ καὶ τύλιξον αὐτὰ μὲ ἡμερης γάτας καρδίαν καὶ βάστα το ἀπάνω σου καὶ σὲ ἀγαποῦν πάντες, βασιλεῖς καὶ ἄρχοντες ἢ καὶ εἴ τι κάμνεις δὲν σὲ ἀγροικᾶ, μηδὲ σκυλὶ σὲ γαυγίζει καθόλου. Τὰ φύλλα του ξήρανέ τα καὶ ἔνωσον αὐτὰ μὲ ἔλαιον καὶ ἄλειφε πᾶσαν πληγὴν καὶ ὑγιαίνει. Καὶ εἰς σὲ ματόπονον ἀλειφόμενα ὠφελεῖ. Εἰ δὲ φάγῃ ἀπὸ

τήν ρίζαν αὐτοῦ πᾶσαν νόσον καὶ κακὸν διώχεται ἀπ' αὐτόν. Καὶ ὅταν πονῆ ἄνθρωπον τὰ χέρια του καὶ τὰ ποδάρια του, ἅς βράσῃ τὰ φύλλα του καὶ ἅς τὰ λούσῃ καὶ ὑγιαίνουν.

102. » Περὶ φυλακτήριον ἀπὸ παντὸς κακοῦ συναντήματος καὶ αὐθέντη καὶ ἀνθρώπους καὶ ἐχθρούς.

103. » Γράφον τούτους τοὺς χαρακτῆρας καὶ βάστα τους καὶ δὲν φοβᾶσαι αἰφνίδιον θάνατον μηδὲ τοὺς ἐχθρούς σου, μήτε ξύλον, μήτε θάλασσαν, μήτε ποταμόν, μήτε πνεύματα ἀκάθαρτα.

104. » Περὶ νὰ μὴν φοβᾶσαι ὅπου ἂν ὑπάγῃς, κἄν τε ἄνδρας κἄν γυναῖκα.

[σελ. 152]

105. » Προσευχὴ τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ θαυματουργοῦ.

Ἐν τῷ δοθῆναι με, Δέσποτα Κύριε ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστὲ ὁ Θεὸς ἡμῶν καὶ τῶν Πατέρων ἐπάκουσέ μου τοῦ δούλου σου τοῦ ταπεινοῦ Γρηγορίου καὶ δεῖξον μοι τοῦ[ς] ἀγγέλου[ς] τοῦ ἔχοντος τὴν ἐξουσίαν ἡμέραν τε καὶ νύκτα. Καὶ εἰσήκουσεν αὐτὸν Κύριος ὁ Θεὸς καὶ ἔστειλεν τὸν ἄγγελον αὐτοῦ Μιχαὴλ καὶ εἶπεν αὐτόν: Χαίροις ἐν Κυρίῳ, Γρηγόριε θεράπον Χριστοῦ, ὅτι ἔστειλέ με Κύριος ἢ τοῦ δεῖξαι σοι τοὺς ἀγγέλους τῆς ἐξουσίας τῆς εἰρήνης πρὸς ὠφέλειαν τῶν ἀνθρώπων. Καὶ ὁ μέγας Γρηγόριος: Ἐπάκουσόν μου, Κύριε, τοῦ ἁμαρτωλοῦ καὶ δεῖξον μοι τὴν ἀγγελικὴν βοήθειαν. Καὶ εἶπεν ὁ ἄρχων Μιχαὴλ: Ὁ ἄγγελος ὁ ἔχων τὴν ἐξουσίαν τῶν ὁρέων καλεῖται τὸ ὄνομα αὐτοῦ Σαρὰ σαήλ, καὶ εἴ τις περιπατεῖ εἰς τὰ ὄρη ἐπικαλεῖται αὐτὸν καὶ οὐ φοβεῖται. Ὁ ἄγγελος οἴκου ὁ ἔχων τὴν ἐξουσίαν καλεῖται Ἀφεμεὴλ καὶ γράψον τὸ ὄνομα αὐτοῦ σταυρὸν καὶ σώζει σε. Ὁ ἄγγελος τοῦ ρῖγος πυρετοῦ καλεῖται Σαμαὴλ καὶ γράψον τὸ ὄνομα αὐτοῦ καὶ οὐ φοβεῖσαι νὰ τὸ βαστάς καθαρός. Ὁ ἄγγελος ὕπνου καλεῖται Ἡσὴλ καὶ γράψον τὸ ὄνομα αὐτοῦ εἰς φύλλον ἐλαίας καὶ θές το ἀπάνου εἰς ἐκεῖνον ὅπου δὲν ὕπνοϊ καὶ κοιμᾶται. Ὁ ἄγγελος τῆς εἰρήνης καὶ τῆς χαρᾶς καλεῖται Ἀγαθοὴλ καὶ γράψον τὸ ὄνομα αὐτοῦ εἰς χαρτὴν καὶ ἄς τὸ βαστάει κρυφίως καὶ οὐ φοβεῖται ποτὲ καὶ καθαρός. Ὁ ἄγγελος τῆς ἀστραπῆς καλεῖται Ἐμιήλ, καὶ γράψον τὸ ὄνομα αὐτοῦ εἰς χαρτὴν καὶ κράτει αὐτὸ καὶ οὐ φοβεῖσαι.

106. » Ἐτερον διὰ τὴν θέρμην,

Νὰ γράψῃς τὰ τροπάρια τοῦ τιμίου Προδρόμου: Μνήμη δικαίου μετ' ἐγκωμίων. Ἐτερον: Ἐκ γῆς ἀνατείλασα ἡ τοῦ Προδρόμου κεφαλή. Ἐτερον: Ὡς θεῖον θησαύρισμα ἐγκεκρυμμένον τῇ γῆ. Καὶ γράφεις καὶ τοῦτο: Τίμιε Ἰωάννη Προφήτα καὶ Πρόδρομε καὶ βαπτιστὰ τοῦ Χριστοῦ, ἡ τιμία σου κἀρα ἐπὶ πίνακος κειμένη, ὡς κύργιος (sic) τις ἄσαμένη, ἰδέ τριταῖος, τεταρταῖος, καθη(με)ρινός, φύγε ραμὰ ἀπὸ

τὸν δοῦλον τοῦ Θεοῦ τάδε. Στῶμεν καλῶς, σιῶμεν μετὰ φόβου Θεοῦ, ἀμήν,
 ᾿Ηλί, ᾿Ηλί, λαμὰ σαβαγθανή, τουτέστι, Θεέ μου, Θεέ μου, ἵνατὶ μὲ ἐγκατέλιπες;

[σελ. 350]

107. » Περί ὅταν κατουριέται κανεῖς εἰς τὸ στρῶμα.

᾿Επαρε τὴν φούσκαν τοῦ χοίρου, κάμε την σκόνη καὶ πίνε την μὲ ἀγίασμα.

[σελ. 423]

108. » Διάγνωσις ὑδάτων.

Γίνωσκε δὲ καὶ τοῦτο, ὅτι ὅταν ἔχη τὸ φεγγάρι ἡμέρας 7 τὰ νερὰ εἶναι ἀδύ-
 ναμα καὶ εἶναι πολλὴ ξέρη καὶ κρατοῦν ἕως τὰς 10. Καὶ ἀπὸ τὰς 10 τοῦ φεγγα-
 ρίου ἀρχίζου τὰ νερὰ νὰ ἀβγατίζου ἕως τὰς 19. Καὶ ἀπὸ τὰς 19 ἕως τὰς 21 πάλιν
 τὰ νερὰ ὀλιγοστεύου καὶ εἶναι ξέρη ἕως τὰς 24. Καὶ ἀπὸ τὰς 24 ἀβγατίζου
 πάλιν τὰ νερὰ ἕως νὰ πάρη γύρισιν τὸ φεγγάρι. Καὶ οὕτως νὰ γινώσκη τινὰς διὰ
 τὰ νερά.

[σελ. 428]

109. » Πρόγνωσις τοῦ ἀνθρώπου ὅπου εἶναι ἄρρωστος.

Μάθε πότε ἔπεσεν ὁ ἄρρωστος καὶ νὰ λογαριάσῃς πόσες ἡμέρες ἔχει τὸ φεγ-
 γάρι καὶ ἴδε καὶ τὸ ὄνομα τοῦ ἀρρώστου ὀρθογραφία, πόσα στοιχεῖα ἔχει. Ἴδὲ καὶ
 τοῦ ἡλίου τὸν κύκλον, πόσον ἐστὶ καὶ τὰ στοιχεῖα τοῦ ὀνόματος τοῦ ἀρρώστου καὶ
 λογάριάσῃ τα ὅλα ἀντάμα καὶ ἔβγαλε ὅλα τὰ τριάντα. Καὶ ὅσα ἀπομείνου τήρησον
 ἐν τῷ ὀργάνῳ. Καὶ εἰ μὲν εὐρης ἐκ τῶν ὑπέργειων ἄνω, ζήσεται· εἰ δὲ εὐρης κάτω
 κινδυνεύει.

1	7	13	13	21	28 ζωή
2	7	14	17	23	
3	10	16	20	26	
4	11				
4	12	22	27	θανά 205	
5	15	24	25		
6					
8	18	25	30		

[σελ. 457]

110. » Για να μην σκοτωθῆ γυναίκα.

Ἐπαρε βάτου ρίζαν καὶ κυμίνου ρίζαν καὶ μολόχας ρίζαν καὶ δέσε τα εἰς παννὴν καὶ κρέμασέ τα εἰς τὸν τράχηλόν της, διὰ να μὴν σκοτωθῆ, μόνον να γεννήσῃ καλά.

111. Ἔτερον.

Ἐπαρε κερὶ καὶ κόπρον ἀπὸ φοράδας καὶ ζύμωσέ τα δμάδι καὶ ἄς τὰ βαστάῃ ἡ γυναίκα ἀπάνου της καὶ δὲν φοβᾶται να σκοτώσῃ τὸ παιδί.

[σελ. 458]

112. » Περὶ ἀνεμοπύρωμα.

Γράψε ἐτοῦτο τὸ τροπάριον : Ἀνέθηκε Μωϋσῆς ἐπὶ στήλης οἶκος φθοροποιούν λυτήριον καὶ ἰοβόλου δῆγματος καὶ τύπω ξύλω ἥ στανροῦ τὸν πρὸς γῆς συρόμενον ὄφιν προσέδησεν ἐγκάρσιον ἐν τούτῳ θριαμβεύσας τὸ πῆμα· διὸ Χριστῷ ἄσωμεν τῷ Θεῷ ἡμῶν, ὅτι δεδόξασται. Καὶ ὡσὰν τὸ γράψῃς, διάβασέ το τρεῖς φορὲς καὶ βάλε νερὸν μέσα εἰς ἓνα ἀγγεῖο να ἀναλύσουν τὰ γράμματα. Ἐπειτα βάλε ψίχα ψωμίου μέσα εἰς τὸ νερὸν καὶ ἀνάδευέ το καὶ βάλ' το ἀπάνω εἰς τὸ ἀνεμοπύρωμα καὶ δέσε το, καὶ Θεοῦ οἰκονομία ὑγιαίνει.

113. » Περὶ πόνου ποδαρίου.

Ἐτοῦτον τὸν ψαλμὸν τὸν ἑβδομηκοστὸν τέταρτον, να βάλῃς ἓνα ποτήρι κρασὶ γεμᾶτο καὶ να τὸ διαβάσῃς ἀπάνω εἰς τὸ γναλὶ ὅπου ἔχει τὸ κρασὶ τρεῖς βολὲς καὶ τότε να τὸ πιῇς. Καὶ ὅσον κρασὶ καὶ ἂν πιῇς ἐκείνην τὴν ἡμέρα δὲν μεθᾶς. Ἴδου οὕτως καὶ ὁ ψαλμὸς : Ἐλομολογηθᾶ σοι (sic) ὁ Θεός, ἐξομολογησόμεθά σοι καὶ ἐπικαλεσόμεθα.

[σελ. 459]

114. » Περὶ ὅποιος πέφτει μὲ γυναίκα διὰ να μὴν ἐγγαστροθῆ.

Ὅταν ὁ ἄνδρας πηγαίνη εἰς γυναῖκα, ἄς βαστάει ἀπάνω του ἓνα βότανον τὸ ὅποιον εἶναι ἐκεῖνο ὅπου ἀσπρίζουν τὸν χαλβὰ καὶ ὀνοματίζεται χαλβάνι. Καὶ ἄς βαστάει καὶ ἡ γυναίκα καὶ δὲν ἐγγαστροώνεται.

[σελ. 469] (δι' ἄλλης χειρός)

115. » Διὰ νὰ φανοῦν φίδια μέσα στὸ σπίτι.

Εὔρε φίδι σκοτωμένον καὶ σχίσε τὴν κοιλίαν του ἄκρη εἰς ἄκρη καὶ χῶσε το εἰς τὴν γῆν ὄχι βαθέα καὶ ἄνωθεν ρίξε χῶμα ψιλὸν καὶ σπείρε λινόκουκκον. Καὶ ὅταν φθάσῃ, μάσε τὸν σπόρον καὶ κάμε φτίλι καὶ τὸ ἀργὰ ἀναπέ το εἰς τὴν τράπεζαν καὶ θέλει ἰδεῖ πόσα φίδια μαζώνονται ἐκεῖ καὶ σὰν τὸ ζβήσης χάνονται.

116. » Ἐὰν τινὰς χάσῃ τίποτε καὶ θέλῃ νὰ τὸ εὔρῃ.

Δ:(άβε) τοῦ λύκου τὸ ποδάρι καὶ κρέμασέ το εἰς τὸν καπνόν. Καὶ ὅταν θέλῃς νὰ εὔρῃς τὸν κλέπτην, βάλε το εἰς χλιὸν νερὸν καὶ νὰ εἰπῆς: Εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος καὶ πάντων τῶν ἁγίων καθὼς πρήσκειται ἐπιτοῖο τὸ ποδάρι τοῦ λύκου, ἔτσι νὰ πρησθῇ καὶ ἐκεῖνος ὁ κλέπτης ὅπου μοῦ ἔκλεψε τὸ ὄδεῖνα. Καὶ πρήσκειται ἐκεῖνος καὶ ὅταν σοῦ δώσῃ ὄ,τι ἐπῆρεν καὶ θέλεις νὰ ξεπρησθῇ, βάλε πάλιν τὸν πόδα εἰς τὸν καπνόν καὶ ξεπρήσκειται οὕτως ἄφνω.

117. » Εἰς λύσιμον ἀνδρογύνου

Ὁ Χριστὸς ἐγεννήθη, ὁ Χριστὸς ἐπεριμήθη, ὁ Χριστὸς ἐβαπίσθη εἰς τὸν Ἰορδάνην ποταμὸν καὶ συνέτριψε τὰς κεφαλὰς τῶν δρακόντων. Ὁ Χριστὸς ἐτάφη, ὁ Χριστὸς ἀνέστη καὶ ἔβγαλε τὸν Ἀδὰμ καὶ τὴν Εὐάν. Αὐτὸς Κύριε Ἰησοῦ Χριστέ ὁ Θεὸς ἡμῶν, καὶ αἰτοῦμαι τοῦ ζῶντος, σύντριψον καὶ λύσον πᾶν δέμα καὶ ἀπόδεμα ἀπὸ τὸν δοῦλον σου Ὁδεῖνα ς σ ο ο σ σ μ μ γ γ α α λ τ ς· αὐτὰ γράψε τα εἰς 3 χαρτία, καὶ τὸ ἓνα νὰ τὸ λειώσῃς μὲ νερὸν εἰς ἀφόριον ἀγγεῖο νὰ τὸ πίουν τὸ μισὸν ὁ ἀνὴρ καὶ τὸ μισὸν ἡ γυνή· καὶ τὸ ἄλλον νὰ τὸ δέσῃ ὁ ἀνὴρ εἰς τὸ δεξιὸν τοῦ μερὶ καὶ τὸ τρίτον νὰ τὸ βάλουν ἀπὸ κάτου εἰς τὸ προσκέφαλόν τους καὶ λύονται.

118. » Ἔτερον.

Ὁ κατεβάς (sic) εἰς τὸν Ἄδην καὶ λύσας αὐτοῦ τὸ κατάκριμα, λύσον καὶ τὸν δοῦλον σου Ὁδεῖνα: ς σ ο ο μ μ ε ε γ γ α α· αὐτὰ γράψε τα εἰς 2 μῆλα νὰ τὰ φάγουσι τὸ ἀργὰ τὴν Κυριακὴν τὸ ἐν ὁ ἀνὴρ καὶ τὸ ἕτερον ἡ γυνή καὶ νὰ συμχθοῦν. Πλὴν ἐκεῖνος ὅπου τὸ γράφει νὰ εἶναι καθαρὸς δυνατά.

119. » Ἔτερον

Μαγνήτην λίθον, ὠρεοβάραρον, πήγανον καὶ ἀντιγόνην, μαγιολύτην, νὰ βασιτᾶ εἰς τὸ ζουνάρι τοῦ καὶ λύεται.

120. » "Ἔτερον.

Γράψον τὰς χαρακτῆρας ταύτας ἡμέρα Σαββάτον εἰς γέμωσιν σελήνης εἰς καινούρ(γ)ιον χαρτὶ καὶ ἄς τὸ δέση εἰς τὸ δεξιόν του ποδάρι καὶ λύονται.

121. » "Ἔτερον.

Γράψε τὰς χαρακτῆρας ταύτας εἰς γνάλινο ποτήρι ἀφόριον καὶ ἄς τὰ πίουν καὶ οἱ δύο τους μὲ νερὸν καὶ λύονται καὶ γράψε τες μὲ κιννάβαριν.

ε ρ β εἰς θ ο θ η θ ο α ε

[σελ. 470]

122. » "Όταν μαγεύουν τινὰ καὶ κακοπαυῆ.

Βάλε τὲς ἀρραβῶνες των εἰς τὰ σανδάλιά τους μὲ νερὸν νὰ μείνουν μέσα καὶ τὸ ταχὺ ἄς τὸ πίουν εἰς λίγωσιν σελήνης καὶ τὸ βράδι ἄς διαβάσουν τό: Λύει τὰ δεσμά, ὄλον. Ἐπειτα ἄς βάλουν τὲς ἀρραβῶνες εἰς τὴν μέσην τους καὶ λύονται.

123. » "Ἔτερον.

Νὰ λυθοῦν καὶ οἱ ἀποδεμένοι γράψε τὰ παρόντα γράμματα εἰς ψωμὶν καὶ ἄς τὸ φάγουν καὶ λύονται σ α τ ο κ ρ ε π ο τ ε ν ε τ ο π ε ρ ο τ α α.

124. » "Ἔτερον.

"Ἄς γράψη οὕτως εἰς τὸν αὐλὸν του καὶ λύεται.

125. » "Ἔτερον.

Γράψε μὲ ροδόσταμα κρόκον καὶ μόσχον ἀναλῶντας τα εἰς ἀγγεῖον καινούριον: Ἡνοίγησάν σοι, Κύριε, φόβω πύλαι θανάτου, ὄλον τὸ τροπάριον εἰς 3 χαριά.

[σελ. 485]

138. Δηλοῖ τὸ α ζωὴν καὶ ἐξουσίαν· τὸ β ἐξουσία πολέμου· τὸ γ θάνατός τινος· τὸ δ σείγησες καὶ θάνατος· τὸ ε χαρὰν καὶ ἐξουσίαν· τὸ ζ ἔκχυσις αἵματος ἄρχοντος· τὸ η ἀφορμαὶ τινὸς ἀνθρώπου· τὸ θ οὔτε θάνατος οὔτε σφαγὴ· τὸ ι καλὴν ζωὴν· τὸ κ μεγάλην χαρὰν· τὸ λ χαρὰν καὶ εὐφροσύνην· τὸ μ μέγαλον κακόν· τὸ ν εἰς φίλον καλὸν στερεώνεται· τὸ ξ ἐπιθυμία γονέων· τὸ ο ἐξουσίαν· τὸ π σωτηρίαν· τὸ ρ ἀνδρογὰς (?)· τὸ σ φίλων ἐπίσκεψις· τὸ τ θυμὸν [...]. τὸ υ σημεῖον ζωῆς· τὸ φ ἐπιθυμία [...]. τὸ χ ὅ,τι θελήσεις ποιήσον· τὸ ψ ποσότητα δηναρίων κέρδος· τὸ π σφραγίς καὶ στερέωμα παντὸς ἀγαθοῦ.

139. » Διάγνωσις παιδίου ὅταν κλαίγη.

Οὕτως δίδει φωνὴν κατὰ τὰ φωνήεντα τὰ γραφόμενα, ἤγουν τὸν α'ον χρόνον α, τὸν 2 ε, τὸν 3 οι, τὸν 4 ὦ, τὸν 5 οὔ. Καὶ δοκίμασον τὴν φωνὴν καὶ ἐρεύνησον καὶ εὐρήσεις τὴν ἀλήθειαν.

140. » Εἰς παροξυσμόν.

Νὰ πιάσης φίδι καὶ νὰ περάσης μίαν βελόνα μὲ μαῦρον μετάξι ἀπὸ τὸ μάτι του εἰς τὸ ἄλλον 3 βολὲς καὶ νὰ τὸ δέση ὁ πάσχων εἰς τὸν τράχηλόν του (καὶ) ὑγιαίνει.

141. » Εἰς πόνον ὀδόντος.

Τῆς χελώνης τὴν κουτάλαν ἔγγισον εἰς τὸν πόνον καὶ κόφτει τον.

142. » Ὅταν κοιμᾶται ὁ ἄνθρωπος νὰ μὴν φαντάζεται.

Νὰ ἔχη δενδρολίβανον εἰς τὸ προσκέφαλόν του.

[σελ. 486]

143. » Διὰ νὰ ἀγρυσπνᾶ [τινάς].

Νὰ βασιτᾶ λύκον καὶ ἄλουποῦς καρδίαν.

144. » Ἐτερον.

Τοῦ χαλκοπετεινοῦ τὴν κατζίουλα νὰ βάλῃ εἰς τὸ προσκέφαλόν του.

145. » Ὅταν κλαίῃ τὸ παιδί.

Γράφον τὸν ψαλμὸν κέ: Κύριε ὁ Κύριος ἡμῶν, ὡς θαυμαστόν: ὄλον τὸν ψαλμὸν καὶ δέσε τον εἰς τὴν δεξιὰν χεῖρα τοῦ παιδός.

146. » Εἰς τὸ νὰ ποιήσῃ ἡ γυνὴ υἷόν.

Τὸ κόκκαλον τῆς καρδίας τοῦ ἐλάφου βράσον, πότισον τὸν ζωμὸν καὶ θαυμάσῃς.

[σελ. 487]

147. » Νὰ μὴν σὲ βλέπῃ τινὰς ὅθεν περιπατεῖς.

Χέριν ἀγεννήτου παιδὸς δεξιὸν νὰ βασιᾶς.

148. » Νὰ περιπατῆς καὶ νὰ μὴν σὲ βλέπουν.

Εὔρε κοράκου ὀφθαλμὸν καὶ σῦρε εἰς τὴν φωλεάν του νὰ σημαδέψῃς ἓνα πουλὶ μὲ μετάξι καὶ νὰ τὸ ψοφήσῃς νὰ μὴν ἐβγάλῃς αἷμα, νὰ τὸ ἀφήσῃς εἰς τὴν φωλεάν καὶ μετὰ 15 ἡμέρες νὰ τὸ γυρέψῃς· καὶ εἰ μὲν τὸ εὔρης ζωντανόν, σκίσει τὴν κοιλίαν του, θέλεις εὔρει πέτραν καὶ βάστα την καὶ θαυμάσεις.

149. » Οἱ σκύλοι νὰ μὴν σὲ βαβύζουν.

Βότανον ὅπου λέγεται φράγκικα κρεσόνι, νὰ τὸ βασιᾶς.

150. » Περὶ τοῦ χελιδονίου.

Ἐπαρον ἓνα χελιδονόπουλο, ἔβγαλε τὰ ὀμμάτιά του ἡμέρα Πέμπτη καὶ δέσε το μὲ μετάξι. Καὶ τὸ Σαββάτο πάλιν γύρεψέ το εἰς τὴν φωλεάν του καὶ εὔρήσεις τὰ μάτια του γερά. Καὶ σκίσει το ἀπὸ τὴν ράχιν νὰ εὔρης εἰς τὴν κοιλίαν του ἢ εἰς τὸν στόμαχόν του 3 πέτρες, ὅπου τὲς ἐτάγισεν ἡ μάνα του νὰ ἰατρευθῆ, ἄσπρην, κόκκινην καὶ πράσινην. Τὴν κόκκινην ἂν τὴν βάλῃ ὁ ἄνθρωπος εἰς τὸ στόμα του, διώχῃ τὴν θερμὴν καὶ τὴν ψύχραν καὶ γίνεται εὔκρατος· ἢ ἂν βάλῃ τὴν ἄσπρην καὶ φιλήσῃ γυναῖκα, τὸν ἀγαπᾶ λίαν. Τὴν πράσινην, ἂν τὴν βασιᾶ ἢ γυνή, δὲν ἀπορρίχῃ ἐγγαστρομένη, ἀλλὰ εὔκολα γεννᾶ.

[σελ. 488]

151. » Νὰ μισήσῃ ὁ ἄνθρωπος τὸ κρασί μερικῶς καὶ οὐχὶ τελείως.

Ἐπαρον μῆλον, δὸς εἰς τὸ χέριν τοῦ ἀρρώστου ὅταν ψυχομαχᾶ, νὰ ἀπομένη εἰς τὸ χέριν του ὅταν ψυχομαχήσῃ καὶ λάβε το καὶ λέγε: Καθὼς παίρνει ὁ Θεὸς τοῦ Ὀδεῖνα ἀποθαμένου τὸν νοῦν καὶ τὴν λαλίαν, ἔτσι καὶ τοῦτο τὸ μῆλον νὰ πάρῃ τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ κρασίου κάθε ἀνθρώπου ὅστις || φάγει. Καὶ ὅσον (γρ. ὅταν) δώσης πᾶσα ἓνα, μισᾶ τὸ κρασί. Εἶδὲ καὶ θέλεις τελείως νὰ τὸ μισήσῃ, ὅταν τὸ παίρῃς ἀπὸ τὸν νεκρόν, νὰ ὀνομάσῃς μόνον ἐκεῖνον μοναχὰ ὅπου θέλει νὰ τὸ φάγῃ.

152. » Νὰ κάμῃς ἄνθρωπον νὰ κοιμηθῆ εἰς τὸ τραπέζι ὅπου κάθεται.

Λάβε βελόνια καινούργια ὅπου νὰ μὴν ἔρραψαν τίποτες, νὰ τὰ περάσῃς ἀπὸ

αὐτὶ ἀνθρώπου, νὰ εἰπῆς τὸ Πάτερ ἡμῶν 3 βολές καὶ νὰ εἰπῆς: Καθὼς ἔχασεν ὁ νεκρὸς τὴν αἰσθησίν του καὶ τὴν λαλιὰν του καὶ τὴν ὄρασίν του, οὕτω νὰ ποιήσουν καὶ τὰ βελόνια τοῦτα τὴν ὄρεξίν μου, ἐκεῖνο ὅπου θέλω ἐγώ. Καὶ νὰ τὸ κρύβῃς εἰς μίαν τάβλαν, νὰ τὰ ἐμπήγῃ(ς) εἰς τὰ 2 κεφάλια τῆς τάβλας κρυφίως καὶ κοιμοῦνται.

153. » **Νὰ φανοῦν εἰς τὸ σπίτι μέσα οἱ ἄνθρωποι ὅλοι φίδια.**

Σκότωσε φίδι, βάλε το εἰς ἄμουλαν καὶ γέμωσε τὴν λάδι καὶ βάλε το εἰς τὸν θ νὰ βράσῃ καὶ ἄναψον κανδήλαν ἐξ αὐτοῦ τὸ ἀργὰ καὶ ἄλλο φῶς νὰ μὴν εἶναι καὶ δείχνουν οἱ ἄνθρωποι ὅλοι φίδια,

154. » **Νὰ φανοῦν ὅλοι γαιδάροι.**

Κροῦξε μὲ τίποτας τὸν γαῖδαρον εἰς τὸ μάτι καὶ τὸ δάκρυον ὅπου τρέχει ἔνωσον μετὰ ἐλαίου καὶ ἄναψον ὡς ἄνωθεν καὶ δείχνουν γαιδάροι.

155. » **Νὰ φανοῦν οἱ ἄνθρωποι σταφύλια.**

Ὄταν ἀνθοῦν τὰ κλήματα βάλε εἰς μίαν ἄμουλαν ἕνα σταφύλι καὶ γέμισε τὴν ἄμουλαν λάδι καὶ δέσε τὴν εἰς τὸ κλῆμα καὶ ἀναθρέφεται μέσα. Καὶ ὅταν ὠριμάσῃ νὰ τὸ κόψῃς καὶ νὰ πάρῃς τὴν ἄμουλαν νὰ τὴν βάλῃς εἰς ἕνα τόπον νὰ σαπήσῃ τὸ σταφύλι καὶ ἄναπτε ἐξ αὐτοῦ ὡς ἄνωθεν καὶ δείχνει ὅλον τὸ σπίτι σταφύλια.

[σελ. 493]

156. » **Εἰς σεληνιασμένον.**

Νὰ πιάσῃς μίαν χουβάγιαν ὅταν κλωσσᾷ τὰ αὐγά της, νὰ τὴν σφάξῃς, νὰ πάρῃς τὸν μυελόν της νὰ τὸν στεγνώσῃς καὶ νὰ ποτίζῃς τὸν ἀσθενὴν ἀπὸ ὀλίγον μετὰ λιγούσας σελήνης καὶ ὠφελεῖται.

[σελ. 494]

157. » **Εἰς ισχναδικὸν ἄνθρωπον.**

Ὄταν φεύγῃ ὁ λύκος ἔχει τὴν συνήθειαν καὶ κοπρίζει ἀπάνω εἰς πέτραν, καὶ μέσα εἰς τὴν κόπρον εὐρίσκεται κόκκαλον νὰ τὸ βασιᾶ, εἶναι καλόν.

[σελ. 495]

158. » **Εἰς ρῖγον.**

Γράψον εἰς μῆλον κόκκινον: Τῷ καιρῷ ἐκείνῳ ἐλθὼν ὁ Ἰησοῦς εἰς τὴν οἰκίαν Πέτρου, εἶδε τὴν πενθερὰν αὐτοῦ βεβλημένην καὶ πυρέσσουσαν καὶ ἤψατο τῆς χειρὸς αὐτῆς καὶ ἀφῆκεν αὐτὴν ὁ πυρετὸς καὶ ἠγέρθη καὶ διηκόνει αὐτόν. Καὶ δὸς τοῦ πάσχοντος φαγεῖν.

R É S U M É

**Textes magiques et recettes de medecine pratique
tirés d'un manuscrit du couvent «Olympiotissa» en Thessalie**

par V. Scouvaras

Le manuscrit sub. n° 97 (fin du XVIIe et début du XVIIIe siècles) se trouvant à la bibliothèque du couvent de la Vierge «Olympiotissa», près d'Elasson en Thessalie, contient entre des fragments, provenant des diverses oeuvres des médecins: Dioscorides, Orivassios, Jeans Damaskinos, Nicolaos, Galenos, Hippocrates, Melétios et Margarites, et des recettes de médecine traditionnelle, aussi des textes de magie sur différentes maladies et circonstances de la vie du peuple¹. Ce manuscrit est aussi intéressant et du point de vue linguistique, par le matériel précieux qui fournit sur la langue populaire de cette époque, et pour la nomenclature de la botanique populaire.

Dans la présente édition (pp. 71 - 112) sont publiés des textes magiques et des recettes de la médecine pratique dans l'ordre des pages du manuscrit et qui peuvent être classés comme suit; (la numération est de l'édition présente):

1. P h y s i o l o g i e: Naissance (58, 97, 132); engendrement des enfants mâles (59, 146); les menstrues (73, 74); pour l'accouchement facile (2, 12, 13, 110, 111); les anticonceptionnels (114); la sterilité (9); contre le sommeil (143 - 144).

2. T r a i t e m e n t s d e s m a l a d i e s: Ophtalmie (101); inflammation des intestins (40); des maladies chroniques (42, 43); maux d'oreilles (44); cachexie (46); maladies de l'estomac (48); maux de genoux (49); maux des côtes (62); contre la morsure des serpents et des scorpions (68); contre l'hémorragie (72, 100); maux des os (79); rhumatismes (92, 94); maux du ventre (93); la saignée (95); la râte (1); incontinence des urines (107); maladie de la goutte (113); la migraine (3); erysipèle (112); pierres de la vesicule (4); hémorragie du nez (8, 100); épilepsie (14, 96, 156);

¹ Ce manuscrit appartenait au médecin praticien Christodoulos de Jannina (Epire) et a été vendu en 1756, après son décès, par sa femme, au dit Couvent.

maux de la tête (22); maladies du coeur (24,51; paludisme (29, 30, 31, 32, 33, 70, 106, 136, 137, 150, 158); paroxysme (140); maux de dents (141); amaigrissement (157).

3. Herbes zodiacales: (87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101).

4. Animaux: Renard (82); aigle (83); corneille (84); hirondelle (85, 100).

5. Herborisation des racines: Pivoine (66, 78, 88); Mandragore (67); bryon (79); helianthus (68); aglaophotis (99); glaïeul (100); potentile (101).

6. Divination: Guérison ou décès du malade (27, 28, 69, 109); de la grâce prophétique (96); pour découvrir des eaux (108).

7. Elucidation: de la virginité de la femme (37), des actes de la femme (56); du sexe du foetus (10, 11, 38); de la prostitution de la femme (57).

8. Pour réussir: à la pêche (91); à découvrir un trésor (61); à découvrir un voleur (75); à retrouver un objet perdu (116).

9. Actions nuisibles: Incantations magiques (21, 34, 122; 123, 124, 125, 126, 127, 130, 131); retour involontaire de quelqu'un (10), destruction de la fortune d'un ennemi (99).

10. Amulettes: à des procès (52, 53, 54); à provoquer la sympathie (76, 90, 101); contre les rois; les potentats et les juges (95); pour devenir tout puissant (99); pour dominer (99); contre les brigands et les malfaiteurs (100).

11. Philtres d'amour: (16, 17, 18, 19, 21, 39, 60).

12. Préventifs: contre les ennemis (55, 92, 100); les démons (93); les chiens (94, 101, 149); les animaux sauvages (96); les esprits malins (103); la foudre (103).

13. Pour empêcher: l'adultère (36) et la mort soudain (103).

14. Solomonique (traité de magie attribué à Solomon) (23).

15. Signification magique des lettres de l'alphabet (138, 139).

16. Rencontres des démons (102).

17. Jeux de société (115, 147, 148, 152, 153, 154, 155).

18. A n d i d o t e s c o n t r e l ' i v r e s s e (113, 151).
19. G u é r i s o n d u p o s s e d é p a r l e d é m o n (15, 93).
20. R e l a t i o n s c o n j u g a l e s : d é s a c c o r d (65, 128, 129); d i -
v o r s e (45).
21. M i s c e l l a n e a : c o n t r e l ' i n s o m i e (5, 6, 41, 50, 105); l a d i v a g a -
t i o n p e n d a n t l e s o m e i l (7); l a p e s t e (134); l ' e p i d é m i e (135); l e s c a u c h e m a r s
(142), q u i p e u t v o i r l e s e s p r i t s (20); à l ' é t o i l e (77); r e t e n t i o n d e s u r i n e s d u
c h e v a l (81).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΛΑΟΓΡΑΦΙΑΣ ΤΩΝ ΕΤΩΝ 1964 - 1965

ΥΠΟ

ΓΕΩΡΓ. ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΙΔΟΥ ΚΑΙ ΑΓΓ. ΔΕΥΤΕΡΑΙΟΥ

Τὴν δημοσιευομένην κατωτέρω λαογραφικὴν βιβλιογραφίαν διὰ τὰ ἔτη 1964 καὶ 1965 συνέταξαν, κατόπιν ἐντολῆς ἡμῶν, ὁ συντ. Γεώργ. Αἰκατερινίδης καὶ ὁ ἔκτ. συντ. Ἀγγέλος Δευτεραῖος ὑπὸ τὴν ἄμεσον καθοδήγησιν τοῦ συντ. Δημ. Οἰκονομίδου.

Εἰς τὴν σύνταξιν τῆς βιβλιογραφίας ταύτης ἠκολουθήθη τὸ αὐτό, ὡς καὶ εἰς τὰς προηγουμένας σύστημα, ὡς τοῦτο ἐκτίθεται εἰς τὸν τόμον 9/10 (1955/57), ἐν Ἀθήναις 1958, σελ. 135 τῆς Ἐπετηρίδος.

ΓΕΩΡΓ. Κ. ΣΠΥΡΙΔΑΚΗΣ

ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ ΕΡΕΥΝΗΘΕΝΤΑ ΔΙΑ ΤΗΝ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑΝ ΚΑΙ ΒΡΑΧΥΓΡΑΦΙΑΙ ΑΥΤΩΝ

- Ἀθηνᾶ* Σύγγραμμα περιοδικὸν τῆς ἐν Ἀθήναις Ἐπιστημονικῆς Ἑταιρείας, τόμ. 68, ἐν Ἀθήναις 1965.
- Ἀθηναϊκά* Τὰ Ἀθηναϊκά. Περιοδικὴ ἔκδοσις τοῦ Συλλόγου τῶν Ἀθηναίων. Ἀθήναι. Τεύχη 31-32 (1965).
- Αἰτωλοακ Χρον* Αἰτωλοακαρνανικὰ Χρονικά. Ὅργανον τῆς νομαρχίας Αἰτωλίας καὶ Ἀκαρνανίας. Ἔτ. Α' (1956), ἀρ. 1-4.
- Ἀργέντης* Ἀργέντης. Περιοδικὸν τοῦ ἐν Χίῳ συλλόγου Ἀργέντη. Ἰδρυτής: Φίλιππος Παντ. Ἀργέντης. Διευθυντής: Στέφανος Δ. Καββάδας, τόμ. 6, τεύχη 1-2, Χίος 1964.
- Ἀρχ Εὐβ Μελ* Ἀρχεῖον Εὐβοϊκῶν Μελετῶν. (Ἑταιρεία Εὐβοϊκῶν Μελετῶν). Ἀθήναι, τόμ. 11 (1964), 12 (1965).
- Ἀρχ Θε Θησ* Ἀρχεῖον τοῦ Θερακικοῦ λαογραφικοῦ καὶ γλωσσικοῦ θησαυροῦ. Διευθυντής: Πολ. Παπαχριστοδούλου. Ἐν Ἀθήναις, τόμ. 30 (1964), 31 (1965).
- Ἀρχιτεκτονική* [Τεχνικόν] περιοδικὸν ἐκδιδόμενον ἀνά δίμηνον. Ἰδρυτής - Ἐκδότης: ἀρχιτέκτων Ἀντώνης Κ. Κιτσίκης. Ἀθήναι. Ἔτ. Η' (1964), Θ' (1965).
- Ἀρχ Πόντ* Ἀρχεῖον Πόντου. Σύγγραμμα περιοδικὸν, ἐκδιδόμενον ὑπὸ τῆς Ἐπιτροπῆς Ποντιακῶν Μελετῶν. Ἐν Ἀθήναις, τόμ. 26 (1964).

- Δελτ Ἀγροτ Τραπ* Δελτίον Ἀγροτικῆς Τραπέζης. Ἀθήναι, ἔτ. 1964-1965, ἀρ. 136-147.
- Δελ Ἰστ Ἐθν Ἐταιρ* Δελτίον τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἐταιρείας τῆς Ἑλλάδος. Διευθυντής: Ν. Β. Τωμαδάκης, ἐν Ἀθήναις 1964, τόμ. 17 (1963-1964).
- Διαλεκτικῆ* Μηνιαία ἔκδοση. Δ. Στερεολλ/κης Πνευματικῆς Καλλιεργείας. Τόμ. Α' (1965-1966), τεύχη 1-10.
- Δωδωναῖον Φῶς* Περιοδικῆ Ἐπιθεώρηση. Ἐκδοση Διδασκαλικοῦ Συλλόγου Ἰωαννίνων. Ἰωάννινα, ἔτ. Β'-Γ' (1964-1965), τεύχη 8-10.
- Ἐκκλησία* Ἐπίσημον Δελτίον τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος. Διευθυντής: Θεοδόσιος Κ. Σπεράντσας. Ἐν Ἀθήναις, ἔτ. ΜΑ' (1964), ΜΒ' (1965).
- Ἐπ Βυζ Σπ* Ἐπετηρίς Ἐταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν, τόμ. 33 (1964), 34 (1965).
- Ἐπ Ἐταιρ Κυκλ Μελ* Ἐπετηρίς Ἐταιρείας Κυκλαδικῶν Μελετῶν. Διευθυντής: Στυλιανὸς Γ. Κορρές. Ἐν Ἀθήναις, τόμ. Δ' (1964).
- Ἐπ Ἐπ Φιλ Σχ Ἀθ* Ἐπιστημονικῆ Ἐπετηρίς τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. Διευθυντής: Γεώργιος Θ. Ζώρας. Περίοδος Δευτέρα. Τόμ. ΙΣΤ' Ἐν Ἀθήναις 1965-1966.
- Ἐπ Ἐπ Φιλ Σχ Θεσ/κης* Ἐπιστημονικῆ Ἐπετηρίς ἐκδιδομένη ὑπὸ τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Τόμ. 9ος. Ἐν Θεσσαλονίκῃ 1965.
- Ἐπετ Λαογρ Ἀρχ* Ἐπετηρίς τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου, ἐκδιδομένη ἐπιμελεία τοῦ Διευθυντοῦ τοῦ Ἀρχείου, τόμ. ΙΖ' (1964). Ἐν Ἀθήναις 1965.
- Ἐπετ Πολυτεχν* Ἐπιστημονικῆ Ἐπετηρίς τῆς Πολυτεχνιακῆς Σχολῆς. Ἀριστοτέλειον Πανεπιστήμιον Θεσσαλονίκης. Διευθυντής: Καθηγ. Νικόλ. Κ. Μουτσόπουλος. Τόμ. Α' (1961-1964). Θεσσαλονίκη 1964.
- Ἐρασιστῆς* Ἐκδοση τοῦ «Ὁμίλου Μελέτης τοῦ Ἑλληνικοῦ Διαφωτισμοῦ» (ΟΜΕΔ). Συντακτικῆ Ἐπιτροπῆ: Κ. Θ. Δημαρᾶς, Στέφ. Μακρουμίχαλος, Ἄλκης Ἀγγέλου. Ἀθήναι, ἔτ. Β' (1964), τεύχη 7-12.
- Ζυγὸς* Μηνιαῖο καλλιτεχνικὸ περιοδικό. Ἔτ. 9 (1964), ἀρ. 98-104. Περίοδ. Β', Φεβρουάριος - Δεκέμβριος 1965.
- Ἡπειρ Ἐστ* Ἡπειρωτικῆ Ἐστία. Μηνιαία Ἐπιθεώρησις. Ἐν Ἰωαννίνοις. Ἰδιοκτῆται - Διευθυνταί: Χ. Μάνος, Δημοσθ. Κόκκινος. Ἔτ. ΙΓ' (1964), ΙΔ' (1965).
- Ἡὼς* Μηνιαία εἰκονογραφημένη ἐπιθεώρησις, ἐκδιδομένη ἐν Ἀθήναις. Περίοδ. Γ', ἔτ. 7 (1964), ἀρ. 73-85. Ἔτ. 8 (1965), ἀρ. 86-90.
- Θέατρο* Δίμηνη Θεατρικῆ Ἐπιθεώρηση. Διευθυντής: Κώστας Νίτσος. Χρόν. Γ' (1964), τεύχη 13-18, χρόν. Δ' (1965), τεύχη 19-24.
- Θεολογία* Σύγγραμμα περιοδικόν, ἐκδιδόμενον κατὰ τριμηνίαν. Ἐν Ἀθήναις, τόμ. 33 (1962), τόμ. 35 (1964), τόμ. 36 (1965) τευχ. Γ'.
- Θησαυρίσματα* Θησαυρίσματα τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἰνστιτούτου Βυζαντινῶν καὶ Μεταβυζαντινῶν Σπουδῶν. Βενετία, τόμ. 3 (1964).
- Θρακικὰ* Σύγγραμμα περιοδικόν, ἐκδιδόμενον ὑπὸ τοῦ ἐν Ἀθήναις «Θρακικοῦ Κέντρου», Ἀθήναι, τόμ. 38 (1964) καὶ 39 (1965).
- Θρακ Χρον* Θρακικὰ Χρονικά. Τρίμηνο περιοδικό. Ἔρευνα - Ἐπιστήμη - Τέχνη. Ἐκδίδεται

- στην Ξάνθη. Διευθυντής: Στέφανος Ίωαννίδης, τόμ. Δ' (1964), τεύχ. 13-16 και τόμ. Ε' (1965), τεύχη 17-19.
- Ίκαριακά** Περιοδική έκδοση της «Πανικαριακής αδελφότητας Ἀθηνῶν», τεύχη 34-36 (1965-1966).
- Ίόν Ἡχώ** Ίόνιος Ἡχώ. Μηνιαῖον περιοδικόν. Ὅργανον μελέτης καὶ προβολῆς τῶν Ἑπτανησιακῶν ζητημάτων. Ἀθήναι, περίοδ. Γ', ἔτ. 19(33) - 20(34) (1964), τεύχη 210-221, καὶ ἔτ. 20(34) - 21(35) (1965), τεύχη 222-233.
- Κερκυρ Χρον** Κερκυραϊκά Χρονικά. Ἐκδότης: Κώστας Δαφνῆς. Κέρκυρα. Τόμ. ΙΑ' (1965).
- Κνωσός** Περιοδική έκδοσις τοῦ Συλλόγου Κρητῶν ἢ «Κνωσός», ἐν Ἀθήναις, ἔτ. 11-12 (1964-1965), τεύχη 42-44.
- Κρητ Ἔστ** Κρητικὴ Ἔστία. Διευθυντής: Ἰδ. Παπαρηγοράκης. Χανιά. Χρόν. ΙΣΤ' (1964), τεύχη 142-153, χρόν. ΙΖ' (1965), τεύχη 154-159.
- Κρητ Πρωτ** Κρητικὴ Πρωτοχρονιά. (Διευθυντής: Γ. Βαγιάκης). Ἀθήναι, ἔτ. Δ' (1964), ἔτ. Ε' (1965).
- Κρητ Χρον** Κρητικὰ Χρονικά. Τετραμηνιαία ἐπιστημονικὴ έκδοσις. Ἐκδότης: Ἀνδρέας Γ. Καλοκαιρινός. Ἡράκλειον Κρήτης, ἔτ. ΙΖ' (1963), ἔτ. ΙΗ' (1964).
- Κρίκος** Ὁ Κρίκος. Μηνιαία έκδοσις τοῦ ἀποδήμου Ἑλληνισμοῦ, χρόν. 15 (1964), τεύχη 157-168, χρόν. 16 (1965), τεύχη 169-180.
- Κυκλ Ἡμερολ** Κυκλαδικὸν Ἡμερολόγιον 1965. Ἔτος ἰδρύσεως 1924, περίοδος Γ', ἔτος Α', (Ἐκδότης) Μιχαὴλ Π. Στεφάνου. Ἀθήναι. 1965.
- Κυπρ Σπ** Κυπριακαὶ Σπουδαί. Δελτίον τῆς Ἑταιρείας Κυπριακῶν Σπουδῶν. Ἐν Λευκωσίᾳ Κύπρου, τόμ. ΚΗ' (1964) καὶ ΚΘ' (1965).
- Κυπρ Χρον** Κυπριακὰ Χρονικά. Μηνιαῖο πνευματικὸ περιοδικό. Λευκωσία Κύπρου. Χρόν. Δ' (1964), τεύχη 39-44.
- Λακωνικά** Διμηνιαία ἐπιθεώρησις. Ὅργανον τοῦ Συνδέσμου τῶν ἐν Ἀττικῇ Λακεδαιμονίων. Ἀθήναι, ἔτ. Α' - Β' (1964-1965), τεύχη 1-12.
- Λαογρ** Λαογραφία. Δελτίον τῆς Ἑλληνικῆς Λαογραφικῆς Ἑταιρείας, τόμ. ΚΒ' (XXII): 1965. IV International Congress for Folk-Narrative Research in Athens (1.9-6.9.1964). Lectures and Reports. Editor: Georgios A. Megas. Athens 1965.
- Μαθ Φωνή** Μαθητικὴ Φωνή. Περιοδικὸν τῶν μαθητριῶν τοῦ Παγκυπρίου Γυμνασίου Θηλέων Κύκκου. Σχολικὸν ἔτος 1964-1965. Λευκωσία-Κύπρου. Ἔτ. Α', ἀρ. 1.
- Μαθ Ἔστ** Μαθητικὴ Ἔστία. Περιοδικὸν τῶν μαθητῶν καὶ μαθητριῶν τοῦ «Παγκυπρίου Γυμνασίου». Λευκωσία - Κύπρου. Ἔτ. ΙΔ' - ΙΣΤ' (1963-1966), ἀρ. 36-40.
- Μακεδονικά** Σύγγραμμα περιοδικὸν τῆς Ἑταιρείας Μακεδονικῶν Σπουδῶν, ἐπιμελεία Ἀ. Βακαλοπούλου - Γ. Θεοχαρίδου - Γ. Κανατσούλη, τόμ. ΣΤ' (1964-1965). Ἐν Θεσσαλονίκῃ 1965.
- Μικρ Χρον** Μικρασιατικὰ Χρονικά. Σύγγραμμα περιοδικὸν ἐκδιδόμενον ὑπὸ τοῦ τμήματος Μικρασιατικῶν Μελετῶν τῆς Ἑνώσεως Σμυρναίων. Ἀθήναι, τόμ. 11 (1964), 12 (1965).
- Ν Ἔστ** Νέα Ἔστία. Ἐκδίδεται τὴν 1ην καὶ 15ην ἐκάστου μηνός. Διευθυντής: Πέτρος Χάρης. Ἀθήναι, τόμ. 75-76 (1964), 77-78 (1965).

- Νισυριακά* Ἐκδοσις τῆς Ἑταιρείας Νισυριακῶν μελετῶν, Ἀθῆναι τόμ. 2 (1965).
- Ὁ Προβλεὺς* Μηνιαία εἰκονογραφημένη ἔκδοσις. Ἀθῆναι, ἔτ. Δ' (1963), τεύχη 35-46 καὶ ἔτ. Ε' (1964), τεύχη 47, 49-53, 55-56, 58.
- Πάν* Ὁ Πάν. Φυσιολατρικὸ περιοδικό, Ἀθῆναι, ἔτ. 36 (1963), τεύχη 347-348, ἔτ. 37 (1964), τεύχη 349-351, ἔτ. 38 (1965), τεύχη 353-355.
- Παρνασσός* Περιοδικὸν σύγγραμμα κατὰ τριμηνίαν ἐκδιδόμενον. Ἀθῆναι, περίοδος δευτέρα, τόμ. ΣΤ' (1964), τόμ. Ζ' (1965).
- Πειραιϊκὴ - Πατραϊκὴ* Ἡ «Πειραιϊκὴ-Πατραϊκὴ», Ἀθῆναι, ἔτ. 10 (1964), ἀρ. 101-111 καὶ ἔτ. 11 (1965), ἀρ. 112-122.
- Πελοπ Πρωτ* Πελοποννησιακὴ Πρωτοχρονιά. Ἱστορία - Λαογραφία - Τέχνη - Ἐπιστήμη. Ἐτησίαι ἔκδοσις. Διευθυντής: Μίμης Παπαχριστοφίλου, Ἀθήνα, τόμ. Η' (1964).
- Περιηγητικὴ* Μηνιαῖο περιοδικὸ τουρισμοῦ, τέχνης καὶ διαφωτίσεως. Ὄργανο τῆς Ἑλληνικῆς Περιηγητικῆς Λέσχης. Διευθυντής: Εὐθύφρων Ἡλιάδης. Ἀθῆναι 1964, ἀρ. 61-72 καὶ 1965, ἀρ. 73-84.
- Πλάτων* Δελτίον τῆς Ἑταιρείας Ἑλλήνων Φιλολόγων. Ἀθῆναι, ἔτ. ΙΣ' (1964), ΙΖ' (1965)
- Πνευμ Κύπρος* Πνευματικὴ Κύπρος [Μηνιαία περιοδικὴ ἔκδοσις]. Πνευματικὴ ομάδα: Φρ. Βράχας, Κ. Μόντης, Γ. Φυλακτοῦ, Α. Χριστοφίδης, Κ. Χρυσάνθης. Χρον. Ε' (1964-1965), τεύχη 49-60.
- Ρουμελ Ἡμερολ* Ρουμελιώτικο Ἡμερολόγιο. Ἐτησίαι Φιλολογικὴ - Ἱστορικὴ καὶ Λαογραφικὴ ἔκδοσις. Ἀθήνα. Διευθυντής: Δ. Χ. Σταμέλος, χρόν Θ' (1965).
- Ρουμελιώτικη Τέχνη* Ἱστορία - Γράμματα - Ἐπιστήμη - Τουρισμός - Ζωή. Διευθυντής: Χρῆστος Ν. Κουλούρης. [Μηνιαία ἔκδοσις]. Ἀθῆναι. Ἐτ. Ε' (1965), ἀρ. 47-54.
- Σκουφᾶς* Τριμηνιαία ἔκδοσις τοῦ συλλόγου «Σκουφᾶς» Ἄρτης. Διευθύνεται ὑπὸ Συντακτικῆς Ἐπιτροπῆς. Ἄρτα, ἔτ. Θ' (1964-1965), τεύχη 27-31.
- Στασινός* Δελτίον τοῦ Συνδέσμου Ἑλλήνων Φιλολόγων Κύπρου «Στασινός». Ἐν Λευκωσίᾳ Κύπρου, τόμ. Α' (1963), τόμ. Β' (1964-65).
- Τὸ Μέλλον τῆς Ὑδρας* Μηνιαῖον περιοδικὸν τῶν καλῶν Ὑδραίων καὶ τῶν Φιλυδραίων. Ἰδιοκτικῆς - Διευθυντής: Ἀντ. Ν. Μανίκης. Πειραιεύς, ἔτ. 24 (1964), 25 (1965).
- Φιλολογ Κύπρος* Φιλολογικὴ Κύπρος. 1964, 1965. [Ἐκδοσις] τοῦ Ἑλληνικοῦ Πνευματικοῦ Ὁμίλου Κύπρου. Λευκωσία.
- Φιλ Πρωτοχρ* Φιλολογικὴ Πρωτοχρονιά. Ἐτησίαι λογοτεχνικὴ καὶ καλλιτεχνικὴ ἔκδοσις. Διευθυντής: Ἀριστ. Ν. Μαυρίδης. Ἀθῆναι, χρόν. 21 (1964), χρόν. 22 (1965).
- Χιακὴ Ἐπιθεώρ* Χιακὴ Ἐπιθεώρησις. Περιοδικὴ ἔκδοσις. Ἐκδότης: Δημ. Ἀ. Μαγγανᾶς - Κ. Δ. Φαφαλιός - Κ. Ν. Χαβιαρᾶς. τόμ. 2 (1964), τεύχη 4-6 καὶ τόμ. 3 (1965), τεύχη 7-9.
- Χρον Χαλκ* Χρονικὰ τῆς Χαλκιδικῆς. Περιοδικὴ ἔκδοσις Ἱστορικῆς - Λαογραφικῆς Ἑταιρείας Χαλκιδικῆς. Διευθύνεται ὑπὸ Συντακτικῆς Ἐπιτροπῆς. [Ἑπεύθ. ὕλης: Β. Ἀ. Καλογεράς]. Θεσσαλονίκη, τευχ. 7 (1964), τεύχ. 8-10 (1965).
- Zeitschrift für Balkanologie*, herausgegeben von Franz Dölger - Günter Reichenkron - Alois Schmaus. Jahrgang II (1963/64), Heft 1/2. Wiesbaden, 1964.

I. ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ

Α'. Βιβλιογραφία.

1. Βιβλία και περιοδικά ληφθέντα κατά τὸ 1963 καὶ 1964. Θησαυρίσματα, 3 (1964) 166-178.
Ἐν σελ. 175 εὐρίσκονται λαογραφικὰ λήμματα.
2. Bulletin Analytique de Bibliographie Hellénique. Tome XXII. Année Bibliographique 1961. Athènes 1964. 8ον, σελ. 675. (Collection de l'Institut. Français d'Athènes).
Ἐν σελ. 337-345 εὐρίσκονται ἀρκετὰ λαογραφικὰ λήμματα.
3. **Ζώρας Γ. Θ. - Μπουμπουλίδης Φ. Κ.** Βιβλιογραφικὸν Δελτίον Νεοελληνικῆς Φιλολογίας κατὰ τὸ ἔτος 1963, ἐπιμελεία —. Παρνασσός, τόμ. ΣΤ' (1964) 624-665.
Ἐν σελ. 636-639, ἀρ. λημμ. 104-130, δημοσ. βιβλιογρ. δημοδῶν ᾄσμάτων καὶ μνημείων τοῦ λόγου τοῦ λαοῦ.
4. **Ζώρας Γ. Θ. - Μπουμπουλίδης Φ. Κ.** Βιβλιογραφικὸν Δελτίον Νεοελληνικῆς Φιλολογίας Ε' 1963, ἐπιμελεία —. Ἀθῆναι 1964, 8ον, σελ. 657. (Σπουδαστήριον Βυζαντινῆς καὶ Νεοελληνικῆς Φιλολογίας τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν).
Ἀνατύπωσις εἰς αὐτοτελὲς τεῦχος τοῦ ὡς ἄνω ὑπ' ἀρ. 3 δημοσιεύματος.
5. **Καραβουρνιώτου Κυριακῆ - Διαλησμάς Στέφ.** Βιβλιογραφία περιέχουσα τὰς ὑπὸ Ἑλλήνων δημοσιευθεῖσας μελέτας κατὰ τὰ ἔτη 1963 (κυρίως) καὶ 1964. Ἐπ Βυζ Σπ 33 (1964) 337-356.
Ἐν σελ. 353-54 λαογραφικὴ βιβλιογραφία.
6. **Μανούσικας Μ. Ἰ.** Κριτικὴ βιβλιογραφία τοῦ Κρητικοῦ Θεάτρου. Ἡώς, ἔτ. 7 (1964), ἀρ. 76-85, σ. 275-302.
Εἰς ἴδια κεφάλαια βιβλιογραφία δημοδῶν ᾄσμάτων καὶ ἄλλων μνημείων τοῦ λόγου τοῦ λαοῦ.
7. **Στεφάνου Κώστ. Δ.** Κυπριακὴ βιβλιογραφία: Βιβλιογραφικὸν Δελτίον τοῦ ἔτους 1963. Φιλολογ Κύπρος 1964, σ. 231-240.
Ἐν σελ. 232, 234-235, 238, 239 λαογραφικὴ βιβλιογραφία.
8. ——— Κυπριακὴ βιβλιογραφία. Βιβλιογραφικὸν Δελτίον τοῦ ἔτους 1964. Φιλολογ Κύπρος 1965, σ. 103-114.
Ἐν σελ. 105-107, 109 λαογραφικὴ βιβλιογραφία.
9. **Βαγιακάκος Δικ. Β.** Γλωσσικὴ βιβλιογραφία τῶν ἐτῶν 1960-1964. Ἀθηνᾶ 68 (1965) 262-332.
Ἐνδιαφέρει καὶ εἰς τὴν λαογραφικὴν ἔρευναν

- 10 *Δευτεραῖος Ἄγγ. Ν.* Βιβλιογραφία τῆς Ἑλληνικῆς Λαογραφίας τοῦ ἔτους 1963. Ἐπετ Λαογρ Ἄρχ τόμ ΙΖ' (1964), Ἐν Ἀθήναις 1965, σ. 115-171.
11. *Μαυροῦς Νικ. Γ.* Δωδεκανησιακὴ βιβλιογραφία. Τόμ. Α' Ἀθήναι 1965, 8ον, σελ. ξγ' + 2 ἄνευ ἀριθμ. + 323. (Δωδεκανησιακὴ Ἱστορικὴ καὶ Λαογραφικὴ Ἑταιρεία. Δημοσίευμα, ἀρ. 1).
Ἐν σελ. 9, 148-232, 243-249, 276-278 καὶ εἰς τὴν 2αν σελ. τοῦ μεταξὺ τῶν σελ. λδ' καὶ λε' ἄνευ ἀριθμ. σελ. φύλλου, λαογραφικὴ βιβλιογραφία.
- 11α. — Νισυριακὴ βιβλιογραφία. Νισυριακά, τόμ. 2 (1965), 228-259. Ἐνδιαφ. κυρίως λαογραφικῶς αἱ σελ. 237-249.
12. *Δοῦς Ἀνδρέας Μ.* Εὐρετήριον τοῦ περιοδικοῦ «Πάφος». Φιλολογ Κύπρος 1965, 171-214.
Ἐνδιαφέρουν λαογραφικῶς τὰ περιεχόμενα ἐν σελ. 206 καὶ 214.
13. *Μαρκόπουλος Ἀθαν.* Βιβλιογραφία 1965-1966. Ἐπ Βυζ Σπ 34 (1965) 391-411.
Ἐν σελ. 409-410 λαογραφικὴ βιβλιογραφία.
14. *Σουλογιάννης Εὐθ.* Μικρασιατικὴ Βιβλιογραφία. Α' Τὸ περιοδικὸν «Ἀνατολὴ» ἐπιμελεία — Μικρ Χρον ΙΒ' (1965) 231-302. [Καὶ ἀνατύπ. Ἀθήναι 1965].
Ἐν σελ. 243, 245, 247, 249, 251, 258, 259, 264, 268, 272, 273, 278 περιλαμβάνονται καὶ λαογραφικὰ λήμματα.

Β'. Γενικὰ καὶ Σύμμεικτα.

α') Γενικά.

15. *Βρανόπουλος Ἐπαμ.* Ἡ δύναμις τῆς παραδόσεως στὴ Σκύρο. Ἡώς, ἔτ. 7 (1964), ἀρ 73-75, 61-62.
Ἐκτὸς τῶν γενικῶν περὶ παραδόσεως εἰδήσεων δημοσ. καὶ πληροφορίαι σχετικαὶ πρὸς τὰς Ἀπόκρεως καὶ τὸν ἑορτασμὸν τοῦ Ἁγίου Μάμαντος.
16. *Γρίσπος Πάνος* Ἐρευνα φυτωνυμικὴ τῶν Κυκλάδων νήσων. Ἐπ Ἐταιρ. Κυκλ Μελ Δ' (1964) 543-594.
Πλὴν τῶν δημοδῶν ὀνομάτων τῶν φυτῶν δημοσ. εἰδήσεις περὶ μαγείας, μαντικῆς ὡς καὶ παραδ. 2, ἐπφδαί 2, δίστιχα 3 καὶ ἐν τετράστιχον.
17. *Δουκᾶτος Δημ. Σ.* Στίλπων Π. Κυριακίδης. (Νεκρολογία). Ν Ἐστ 75 (1964) 480-83. — Διεθνὲς Συνέδριον γιὰ τὴν ἔρευνα τῶν λαϊκῶν διηγήσεων (Ἀθήνα 1-6 Σεπτ. 1964). Αὐτόθι 76 (1964), 1434-1436. — «Ἡ Διεθνὴς Ἐπιτροπὴ Λαϊκῶν Τεχνῶν καὶ παραδόσεων» (C.I.A.P.) Γενικὴ Συνέλευση, νέα ὀνομα-

- σία καὶ νέο Δ. Συμβούλιο (Ἐθνικὴ 7-8 Σεπτ. 1964). Αὐτόθι 76 (1964) 1436.— Ἑπτανήσιοι Λαογράφοι πρὶν ἀπὸ τὴν Ἑνωσῆ. Αὐτόθι 76 (1964), τεύχ. 899, σ. 197-209.
18. ——— Οἱ Κεφαλονῖτες στὸ Πανελλήνιο. (Ἐθνικὴ ἐκτίμησις καὶ ἀνεκδοτολογία). Πειραϊκῆ-Πατραϊκῆ, ἔτ. 10 (1964), ἀρ. 108, σ. 8-9.
19. **Μαζαράκης Ἐ. Δ.** Ἡ λαογραφικὴ ἔρευνα καὶ ἡ συστηματικὴ ὁργάνωσίς της. Ἀθήναι 1964, 8ον, σελ. η' + 214.
Ὁ συγγρ. ἐκθέτει τὰς ἀπόψεις του σχετικῶς μὲ τοὺς διαφόρους τρόπους ὁργανώσεως τῆς ἐρεῦνης, τῆς περισυλλογῆς τῶν λαογρ. στοιχείων κλπ.
Κρίσις: Ἄρχ. Θε. Θεσ 30 (1964) 440-443 (Δημ. Β. Οἰκονομίδης).
20. **Μάνεσης Σταῦρος.** Τὸ μουσεῖο τῆς λαογραφικῆς συλλογῆς Μυκόνου καὶ ἡ Κρήτη. Ἡώς, ἔτ. 7 (1964), ἀρ. 76-85, σ. 458-59.
21. **Παπάξογλου Χ. Ἰ.** Στίλπον Π. Κυριακίδης. [Νεκρολογία]. Ἀθηνᾶ 67 (1963-64) 385-389.
22. **Παπαθανασόπουλος Θαν.** Σύγχρονα λαογραφικὰ τοῦ χωριοῦ. Ν Ἐστ 76 (1964) 1245-1248.
Ἐξετάζεται ἡ ἐπίδρασις τοῦ συγχρόνου πολιτισμοῦ εἰς τὰ παλαιὰ ἔθιμα λατρείας, γεννήσεως, γάμου, κοινων. ὁργανώσεως κ.ά.
23. **Πετρόπουλος Δημ. Α.** Παιδευτικὴ σημασία καὶ προβλήματα τῆς Λαογραφίας. Ἡπειρ Ἐστ ΙΓ' (1964) 33-41, 118-123.
Ἐναρκτήριος λόγος ἐν τῷ Πανεπιστ. Θεσσαλονίκης [Ἀνατύπωσις].
24. **Στούρνας Κώστ.** Ἐνας φίλος καὶ στενὸς συγγενὴς τῶν Παπαδιαμάντη καὶ Μωραϊτίδη. Ὁ Παπαγιώργης Ρήγας καὶ ἡ λαογραφία τῆς Σκιάθου. Ἀθόρυβο καὶ πολύτιμο ἔργο ζωῆς. Πειραϊκῆ-Πατραϊκῆ ἔτ. 10 (1964), ἀρ. 103, σ. 14.
25. Τὸ Λαογραφικὸν Ἀρχεῖον (1963-1964). Ἐπ Βυζ Σπ 33 (1964) 367-370.
Ἐκθεσις περὶ τῆς ἐπιστημ. δραστηριότητος τοῦ Λαογρ. Ἄρχ. κατὰ τὰ ἔτη 1963-1964.
26. **Ἀδαμαντίου Γ.** Ἀγγελικὴ Χατζημιχάλη. Ἡ Ἑλληνίδα ποῦ ἐλάτρευε καὶ ἀναβίωσε τὴν ἑλληνικὴν λαϊκὴν τέχνην. Κρίκος, χρ. 16 (1965), ἀρ. 173, σ. 22.
27. **Ἀλεξίου Ν.** Ἀγγελικὴ Χατζημιχάλη [Νεκρολογία]. Ζυγός, Ἀπρίλιος 1965, σ. 15-20.
28. **Ἀστεριάδης Α.** Ἀγγελικὴ Χατζημιχάλη [Νεκρολογία]. Ζυγός, Ἀπρίλιος 1965, σ. 21-22.
29. **Βακαλὸ Ἐλένη** Ἀγγελικὴ Χατζημιχάλη [Νεκρολογία]. Ζυγός, Ἀπρίλιος 1965, σ. 22.
30. Ἑορταὶ λόγου καὶ τέχνης Λευκάδος μέσα εἰς τὸ πλαίσιον τῆς ἑκατονταετηρίδος

τῆς Ἐνώσεως, Ἡώς, ἔτ. 8 (1961), ἀρ. 86, σ. 32.

31. International Congress for Folk-Narrative Research in Athens (1.9-6.9 1964). Λαογρ. ΚΒ' (1965) σελ. V-XIII. (Foreword σ. V-VI. Adress of the Rector of the University, Professor *Constantin Papaioannou* to the Members of the VI International Congress for Folk-Narrative Research, σ. VII.—Begrüßungsansprache des Präsidenten des Organisations comitees, Prof. Dr. *Georgios Megas*, an die Kongressteilnehmer, σ. VIII-X. — Begrüßungsansprache des Präsidenten der International Society for Folk-Narrative Research, Professors *Kurt Ranke*, σ. X-XI.— Inaugural Adress of the Minister of National Education Mr. *Loukis Akritas* (+) to the Members of the Congress, σ. XI-XII.— Einleitende Worte in voller Sitzung, Mittwoch 2.9.64 von Prof. Dr. *Georgios Megas*, σ. XII-XIII.)
32. **Kavadias Georges B.** Pasteurs - Nomades Méditerranéens. Les Saracatsans de Grèce. Photographies et dessins de l'auteur. Paris 1965. 8ον, X + 444. +σ. 1 ἔκτος κειμένου + 1 χάρτης.
Μελέτη περὶ Σαρακατσάνων, ἐξετάζουσα τὴν κοινωνικὴν ὀργάνωσιν, τὸ ἔνδυμα, τὴν τροφήν, τὰ ἐργαλεῖα, τὴν λαϊκὴν κατοικίαν, τὰς δεισιδαίμονας δοξασίας, τὴν μαγείαν, τὴν γέννησιν, γάμον, τελευτήν, λαϊκὴν λατρείαν καὶ λαϊκὴν μυθολογίαν αὐτῶν.
33. Κινηματογραφῆσεις μορφῶν τοῦ λαϊκοῦ βίου κατὰ τὰ ἔτη 1962-1964. Ἐπετ Λαογρ Ἄρχ τόμ. ΙΖ' (1964), ἐν Ἀθήναις 1965, σ. 251-254.
34. **Κολυβᾶ Θάλεια** Ἡ Χατζημιχάλη κ' ἔμεῖς. Ζυγός, Ἰούνιος 1965, σ. 49-50.
35. Λαογραφικαὶ συλλογαὶ κατατεθεῖσαι εἰς τὸ Λαογραφικὸν Ἀρχεῖον κατὰ τὸ ἔτος 1964. Ἐπετ Λαογρ Ἄρχ. τόμ. ΙΖ' (1964), ἐν Ἀθήναις 1965, σ. 241-250.
36. **Δουκᾶτος Δημ. Σ.** Ἀγγελικὴ Χατζημιχάλη. [Νεκρολογία]. Ν Ἐστ 77 (1965) 355-357.
37. **Μαμμόπουλος Ἀλέξ. Χ.** Χρῆστος Χρηστοβασίλης. Ὁ διηγηματογράφος, ὁ λαογράφος, ὁ ποιητής. Ἐν Ἀθήναις 1965, 8ον, σελ. 33. (Βιβλιοθήκη Ἡπειρωτικῆς Ἐταιρείας Ἀθηνῶν, ἀρ. 8).
Πλὴν τῶν βιογραφικῶν στοιχείων καὶ τῶν ἀφορώντων εἰς τὰς λαογραφικὰς αὐτοῦ συλλογὰς, δημοσ. καὶ εἰδήσ. περὶ λαϊκοῦ δικαίου κ.ἄ.
38. **Marinatos Sp.** On the track of folklore elements in bronze age art and literature. Λαογρ. ΚΒ' (1965) 262-273.
39. **Ευγγόπουλος Ἄνδρ.** Ἀγγελικὴ Χατζημιχάλη. [Νεκρολογία]. Ζυγός, Ἀπρίλιος 1965, σ. 10, 12.
40. **Παπασταματίου-Μπαμπαλίτης Χρ.** «Ἡ Λαογραφία» καὶ ἡ συμβολὴ τῶν

- διδασκάλων εἰς τὸ ἔργον αὐτῆς. *Θρακικά* 39 (1965) 279-293.
 Διάλεξις τοῦ συγγραφέως, γενομένη ἐν Διδυμοτείχῳ κατὰ τὴν 20.9.1965.
41. *Mazarakis E. D.* Comment recueillir les éléments de la tradition orale: le rôle de l'informateur. *Λαογρ. ΚΒ'* (1965) 287-289.
42. *Παπαχριστοδοῦλου Πολύδ.* Ὁ Γ. Βιζυηνός, Λαογράφος. *Θρακ Χρον. τόμ Ε'* (1965), τεύχ 17-18, σ. 104.
43. *Πιερίδου Ἀγγελικῆ* Ἀγγελικὴ Χατζημιχάλη. [Νεκρολογία]. *Πνευμ Κύπρος, χρ. Ε'* (1964-65), ἀρ. 55, σ. 200-201.
44. *Πικιώνης Δημ.* Ἀγγελικὴ Χατζημιχάλη. [Νεκρολογία]. *Ζυγός, Ἀπρίλιος 1965*, σ. 14.
45. *Σαραντῆς Ἀντίοχ.* Ἡ λαογραφία μας καὶ οἱ διδάσκαλοι. *Ἴόν Ἡχώ, ἔτ. 21 (35) (1935), Τεύχη 230-231, σ. 5 (41)-6 (42).*
46. *Σιφναίου Ἐλένη* Ἀγγελικὴ Χατζημιχάλη. [Νεκρολογία]. *Περιηγητικὴ, ἀρ. 77 (1965) σ. 20-21.*
47. *Σπυριδάκης Γεώργ. Κ.* Ἐκθεσις πεπραγμένων τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου κατὰ τὸ ἔτος 1964. *Ἐπ Λαογρ Ἀρχ τόμ. ΙΖ'* (1964) σ. 255-260.
- 47α. ——— Ἡ ἐπιστημονικὴ θεμελίωσις τῶν λαογραφικῶν σπουδῶν ἐν Ἑλλάδι. *Ἐπ Ἐπ Φιλ Σχ Ἀθ ΙΣΤ'* (1965-1966) 473-495. [Ἐναρκτήριος λόγος ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ]
- 47β. ——— Ὁ Παῦλος Βλαστός (1836-1926) καὶ ἡ λαογραφία τῆς Κρήτης. *Κρητ Πρωτ Ε'* (1965) 12-15.
48. *Σπυρόπουλος Ἀπόστ. Γ.* Γιὰ νὰ γνωρίσουμε τὸν τόπο μας. Οἱ γνωστοὶ Καραγκούνηδες τῆς Ἀκαρνανίας. *Διαλεκτικὴ, τόμ. Α', τεύχ. 2 (1965), σ. 32-34.* Γίνεται λόγος περὶ τοῦ ἐτύμου τῆς λ. καραγκούνης καὶ δημοσ. γενικαὶ πληροφορίες περὶ τοῦ βίου τῶν Καραγκούνηδων.
49. *Ταρσούλη Ἀθηνᾶ* Ἀγγελικὴ Χατζημιχάλη. [Νεκρολογία] *Ν Ἐστ 77 (1965) 788-790.*
- 49α. ——— Ἡ Χατζημιχάλη κ' ἐμεῖς. *Ζυγός, Ἰούνιος 1965, σ. 50-51.*
50. *Τὸ Λαογραφικὸν Ἀρχεῖον.* *Ἐπ Βυζ Σπ 34 (1935) 420-421.*
 Ἐκθεσις περὶ τῆς ἐπιστημ. δραστηριότητος τοῦ Λαογρ. Ἀρχ. κατὰ τὸ ἔτος 1965.
51. *Τσαρούχης Γιάνν.* Ἀγγελικὴ Χατζημιχάλη. [Νεκρολογία]. *Ζυγός, Ἀπρίλ. 1965, σ. 23.*
52. *Χατζηδάκη Εὐγενία* Ἡ Χατζημιχάλη κ' ἐμεῖς. *Ζυγός, Ἰούνιος 1965, σ. 51-54.*
53. *Χατζημιχάλη Ἐρση* Ἡ Χατζημιχάλη κ' ἐμεῖς. *Ζυγός, Ἰούνιος 1965, σ. 54-55, 78-79.*
54. *Ω* Ὁ Δημήτριος Λουκάτος στὰ Γιάννενα. *Ν Ἐστ 78 (1965) 1588-1589.*
 Ἄρθρον τοῦ *R. Lecotté* δημοσιευθὲν εἰς τὸ «Bulletin Folklorique de l'île de France», année 24, No. 31, 1965, σ. 930. [Ἀναδημοσιεύεται ἐν μεταφράσει].

β') Σ ύ μ μ ε ι κ τ α.

1. Σ υ λ λ ο γ α ί.

55. **Μπελλαράς Νικ. Κ.** Τὸ Ἐλύμνιον. (Πειραιεύς) 1940, 8ον, σελ. 230.
Ἐν σελ. 58, 101, 108-115, 133, 155-156 δημοσ. ἄσμ. 11, ἐν σελ. 100-115 εἰδήσεις ἀναφερόμεναι εἰς τὴν λαϊκὴν λατρείαν, τὰς τροφάς, τὴν κοιν. ὄργάν., τὸν γάμον, τὰς παιδίας κ.ἄ., ἐν σελ. 90 περὶ ἐνδυμασίας, 93 παροιμ. καὶ ἐν σελ. 82-83, 88-89, 97-100, 125-126, 129-131, 167-168, 188-191, ὀνόματα καὶ ἐπώνυμα.
56. **Δουκᾶτος Δημ.** Σύγχρονα Λαογραφικά (Folklorica Contemporanea). Ἄθηναι 1963, 8ον μικρ., σελ. 142.
Κρίσις : Ἴόν Ἡχώ ἔτ. 19 (33) (1964), τεύχ. 212, σ. 16 (40) (Γρηγόριος Μοσχόπουλος).
57. **Παπαδογιαννάκης Γεώργ. Νικ.** Τὰ Ἀκούμια Ἀγίου Βασιλείου Ρεθύμνης. (Κοινωνιογράφημα). [Πολυγραφημένον]. Ἄθηναι 1963, 8ον, σελ. 91.
Δημοσ. πληροφορίαι περὶ κοιν. ὀργανώσεως, ἐνδυμασίας, παιδίου, γάμου, τελευτῆς ὡς καὶ ἐθίμων λαϊκῆς λατρείας.
58. **Ἀλευράς Νάσης Μ'** εἶπιν ἡ μάγνα μ'. Ἱστορίες στὴν παλιὰ Κοζανίτικη διάλεκτο. Κοζάνη 1964, 8ον, σελ. 97.
Εἰδήσεις περὶ γεωργικοῦ καὶ κυνηγετικοῦ βίου, κυρίως δὲ σύγχρονα λαογραφικά, ὡς ἡ Ἐκθεσις Θεσσαλονίκης, «οἱ γοργόνες», «ζήτου ἡ μπάλλα», «τί ἐστὶ γάμος», κ.ἄ.
59. **Ἀποστολάκης Σταμ.** Λαογραφικά Καμπανοῦ (τὸ κυνήγιον). Κρητ Ἔστ χρόν. ΙΣΤ' (1964), τεύχ. 151, σ. 244-248, χρόν. ΙΣΤ' (1965) τεύχ. 153, σ. 340-341.
Πλὴν τῆς ὕλης περὶ τοῦ κυνηγετ. βίου δημοσ. : 16 προλήψεις, 11 δίστιχα (μαντινάδες), ἄσματα (ριζίτικα) 5, παροιμίαι 18, καὶ 1 ἐπῶδή. Τὰ ἄσματα ἀναδημοσ. ἐκ τοῦ βιβλίου : Ἴδου. Παπαρηγοράκη, Τὰ κρητικά Ριζίτικα τραγούδια, τόμ. Α', Χανιά 1956-57, σ. 152 (ἀρ. 287), σ. 25 (ἀρ. 2), σ. 48 (ἀρ. 54), σ. 43-44 (ἀρ. 41), σ. 28 (ἀρ. 5).
60. **Βανδῶρος Βάσ. Γ.** Λαογραφικά τῆς Κεφαλονιάς. Ἡ κεφαλονίτικη λαϊκὴ μοῦσα, οἱ παροιμίαι, τὰ γνωμικά καὶ αἱ σχέσεις Νομπιλῶν καὶ Ποπολάρων. Ἴόν Ἡχώ, ἔτ. 20 (34) (1964), τεύχ. 220-221, σ. 9 (205) — 16 (212).
ἄσματα 7, ἐν δίστιχον καὶ 21 παροιμίαι καὶ γνωμικά, «ποὺ ἀναφέρονται στὴ σχέση ἀγρότη, ἀφέντη καὶ γαιοκτήμονα».
61. **Βραχᾶς Γιάνν.** Ἔτσι ζοῦμε στὸ χωριό μας Ψιανὰ ἕνα χωριουδάκι τῆς Εὐρυτανίας. Ἱστορία—Λαογραφία. (Βιβλιοθήκη «Πανευρυτανικῆς Ἐνώσεως» Ἄθηναι 1964, 8ον, σελ. 91. ἀρ. 2).
Περιλαμβ. πληροφορίαι περὶ μαγείας καὶ δεισιδαιμόνων συνηθειῶν, γεωργικοῦ, κτηνοτροφικοῦ καὶ κυνηγετικοῦ βίου, γάμου, λαϊκῆς λατρείας ὡς καὶ ἐν ἄσμα.
62. **Βεῖκου-Σεραμέτη Κατίνα** Ἡ θάλασσα στὸ χωριό μου. Θρακ Χρον τόμ. Δ' (1964), τεύχ. 14, σ. 115-124.

- Δημοσ. ειδήσεις περί λαϊκ. λατρείας, γάμου, ναυτικού και άλιευτικού βίου, μετεωρολογίας και αστρολογίας, δεισιδαιμόνων δοξασιῶν, παραδ. 1 περί τοῦ Ἁγίου Ἀντωνίου, 1 παραμ., δίστιχα 7, ἐν ἄσμα, εὐχαὶ 3 καὶ παροιμ. 6.
63. **Γιαννόπουλος Χρ.** Τὸ Πράγγιον τοῦ Νοτίου Ἑβρου. Κοινωνιογραφικὴ καὶ λαογραφικὴ μελέτη. (Ἐκ τοῦ Ἀρχείου συγχρόνων γεγονότων τῆς Ἑταιρείας Θρακικῶν μελετῶν). Ἀρχ Θρ Θησ 30 (1964) 345-408.
Δημοσ. ειδήσεις περί λαϊκῆς κατοικίας, οἰκιακῶν σκευῶν, τροφῶν, ποτῶν, κοιν. ὀργανώσεως, οἰκογενείας, γεωργικοῦ, ποιμενικοῦ καὶ άλιευτικοῦ βίου, λαϊκῆς τέχνης, ὑφαντικῆς, ἐνδυμασίας, λαϊκοῦ δικαίου, λατρείας, γάμου, γεννήσεως, βαπτίσεως, τελευτῆς, δημόδους ἰατρικῆς, λαϊκῶν χορῶν, μαντικῆς, ὄνειρομαντείας, μετεωρολογίας καὶ αστρολογίας, μαγείας καὶ δεισιδαιμόνων συνηθειῶν, εὐτράπελοι διηγήσεις 3, παραμύθια 7, ὡς καὶ 7 ἄσματα.
64. **Γκλέκας Γ. Δ.** Ἀπὸ τὰ ἔθιμα καὶ τὶς παραδόσεις τῆς Λακωνίας. Ἡ πόρτα. Λακωνικά Α' (1964) 145.
Δημοσ. δεισιδαιμονίαι τινές καὶ εἰδήσεις περί λαϊκῆς λατρείας καὶ γάμου.
65. **Ἐπιφανίου-Πετράκη Στέλλα** Λαογραφικά τῆς Σμύρνης. [Ἀθήναι 1964], 8ον, σελ. ζ' + 111.
Περιεχόμενα: Εἰδήσεις περί παιδικοῦ βίου, γεννήσεως, δημόδους ἰατρικῆς, λαϊκ. λατρείας, ἐπῳδαὶ 5, παραδ. 4, παροιμ. 66, εὐχαὶ 6, ἀραὶ 8, προσευχαὶ 4, παιδιαὶ 7, δίστι. 26, ὡς καὶ 40 ἄσματα ἤτοι 2 νανουρίσματα, 20 παιδικά, 10 λατρευτικά καὶ 8 διάφορα.
66. **Ζερζελίδης Γ.** Ὁ Ἥλιος στὰ μνημεῖα τοῦ λόγου τῆς Ἄνω Ματσούκας. Ἀρχ Πόντ 26 (1964) 117-130.
Δημοσ. 16 παροιμ. καὶ παροιμ. ἐκφράσεις, 2 ὄρκοι, 3 ἀραὶ, 3 αἰνίγμ., 1 παράδ., 1 τοπων. καὶ 13 ἄσματα.
67. **Καλλιάνης Δημ.** Λαογραφικά καὶ ἄλλα Λακωνικά. Α' (1964). 26.
Δημοσ.: 1 αἰτιολ. παράδοσις, ἐν προικοσύμφωνον καὶ γαμήλιον ἔθιμον.
68. **Καραρᾶς Νίκ.** Τὸ Σεβντίκιοϊ. Τὸ λεβέντικο χωριὸ τῆς Σμύρνης. Ἡ ἱστορία του, ἢ ζωὴ του. Ἀθήνα 1964, 8ον, σελ. 190. (Ἐκδόσεις «Ἐνώσεως Σμυρναίων».)
Δημοσ. εἰδήσεις περί κοιν. ὀργανώσεως, οἰκογενείας, ἐπαγγελματικοῦ βίου, ἐνδυμασίας λαϊκῆς λατρείας, γάμου, ἄσματα ἀκριτικά 3, δίστιχα 10 (ἐξ ὧν 7 ἐρωτικά), γνωμικά 38, τοπωνύμια 44, ὡς καὶ πλῆθος ὀνομάτων ἐξ ὧν τινὰ παρωνύμια.
69. **Κεφαλληνιάδης Ν. Ἀ.** Παρατρέχος, τὸ παραδείσιον περιβόλι τῆς Νάξου τὸ ὑπὸ Ἰωσήφ Βρυεννίου ἐξυμνηθέν. Ἀθήναι 1964, 8ον, σελ. 24.
Δημοσ. 1 παράδ. καὶ τινὰ τοπωνύμια.
Κρίσις: Ἐπ Ἑταιρ Κυκλ Μελετῶν Δ' (1964) 642-643. (Δ. Β. Οἰκονομίδης).
70. ——— Δυὸ κάστρα τῆς Νάξου, τ' Ἀπαλίου καὶ τ' Ἀπάνω κάστρου. Ἐπ Ἑταιρ Κυκλ Μελ Δ' (1964) 155-230.
Ἐν σελ. 170-189 καὶ 214-215 δημοσ. 34 παραδόσεις ὡς καὶ πλῆθος τοπωνυμίων.

71. **Κλουκίνας Γιάνν.** Λαογραφικά τῆς Ἡλείας. Πύργος Ἡλείας 1964, 8ον, σελ. 62.

Περιλαμβάνει εἰδήσεις περὶ ποιμενικοῦ, κτηνοτροφικοῦ καὶ γεωργικοῦ βίου, λαϊκ. λατρείας, γάμου, παιδίου, τελευτῆς, γητειῶν καὶ προλήψεων ὡς καὶ 48 παροιμ., 19 αἰνίγματα καὶ πλῆθος ὀνομάτων.

72. **Κουγέας Σωκρ. Β.** Νικήτα Νηφάκη (1748-1818 περίπου), Μανιάτικα Ἱστορικά Στιχουργήματα ἐκδιδόμενα ἐκ χειρογράφων μὲ προλεγόμενα καὶ σημειώσεις ὑπὸ —. Ἀθήναι 1964, 8ον, σελ. 243.

Εἰς τὰς «σημειώσεις» τῶν σελ. 45-58, 67, 112-113, 145-146, 155-156, 171-172, 188-189, 199-200 καὶ 215-218 δημοσ. πλεῖσται ποικίλαι εἰδήσεις περὶ κοινων. ὀργανώσεως, δικαίου, παιδίου ὡς καὶ ἐν μοιρολόγι.

Κρίσις: Ἀθηνᾶ 68 (1965) 348-350 (Ν. Β. Τομαδάκης).

73. **Λαμέρας Κ. Γ.** Ἡ Μάκρη καὶ τὸ Λυβήσι. Λαογραφικὴ μελέτη. Βραβεῖον Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν ἔτους 1945. Ἐπιμέλεια ἐκδόσεως Ἰωάννου Κ. Λαμέρα. Ἀθήναι 1964, 8ον, σελ. ιδ' + 157 + 2 εἰκ. ἐκτὸς κειμένου + 1 χάρτης.

Δημοσ. εἰδήσεις περὶ ἐπαγγελματικοῦ βίου, λαϊκῆς κατοικίας, γεννήσεως, βαπτίσεως, ἀρραβῶνος, γάμου, τελευτῆς, λαϊκῆς λατρείας· παιδιαὶ 23, προλήψεις καὶ δεισιδαιμονίαι 13, χαιρετισμοὶ 7, εὐχαὶ 44, προπώσεις 3, ὄρκοι 17, ἀπειλαὶ 7, ἀραι 85, αἰνίγματα 9, εὐτράπελοι διηγήσεις 9, ᾄσμα 1, δίστιχα 11, τετράστ. 1 καὶ 1 ἐπωδή.

74. **Μαμμόπουλος Ἀλέξ. Χ.** Ἡπειρος. Λαογραφικά-Ἠθογραφικά-Ἐθνογραφικά. Πρόλογος Παν. Ἡλ. Πουλίτσα. Τόμ. Β' Ἀθήναι 1964, 8ον, σ. 295 + 22 εἰκόνες ἐκτὸς κειμένου.

Περιλαμβάνει πληροφορίας περὶ λαϊκῆς κατοικίας, ἐνδυμασίας, ὑποδέσεως, γεωργίας, ἀμπελουργίας, ἐθίμων συνεργασίας καὶ ἀλληλοβοηθείας, ὕφαντικῆς, πλεκτικῆς, μεταλλουργίας, γεννήσεως, παιδικοῦ βίου, γάμου, τελευτῆς, τοῦ τρόπου ὀργανώσεως τῆς κοινότητος, οἰκογενείας, ἐθιμικοῦ δικαίου, λαϊκῆς λατρείας (ἔθιμα Δωδεκαημέρου καὶ Λαζάρου), φιλοξενίας, μαγείας καὶ σχετικῶν μὲ αὐτὴν δεισιδαιμονιῶν, καὶ ᾄσματα 113, ἐξ ὧν 80 ἱστορικά, 5 λατρευτικά, 11 ξενιτείας, 2 παιδικά, 2 γαμήλια, 5 μοιρολόγια, 8 διάφορα, δίστιχα 9, τετράστιχα 4, τρίστιχα 3, παραδ. 12, παροιμ. 59, παρωνύμια 50, ἀραι 2 καὶ εὐχαὶ 1.

Κρίσις: Ἡὼς ἔτ 8ον (1965), ἀρ. 87, σελ. 61. (Παῦλ. Κυριαζῆς), Ν. Ἐστ 78 (1965) 1591 (Γ.Π.).

75. **Μουσελίμης Σπύρ.** Τὸ Πόποβο (ἱστορικὴ μονογραφία). Ἡπειρ Ἐστ ΙΓ' (1964) 727-730, 829-836, 948-955, ΙΔ' (1965), σ. 24-33, 100-106, 220-227 καὶ 366-371.

Δημοσ. πληροφορίαι περὶ κοινων. ὀργανώσεως, λαϊκῆς κατοικίας, ἐνδυμασίας, ἐπαγγελματικοῦ καὶ κτηνοτρ. βίου, γάμου, λατρείας, μοιρολόγια 1, ᾄσματα 11, δίστιχα 1, παραδ. 1 καὶ πλῆθος τοπωνυμίων.

76. **Μπόγκας Εὐάγγ.** Ἀθ. Ἡ Μηχανιώνα τῆς Κυζίκου. Ἱστορικά, γλωσσικά

καὶ λαογραφικὰ στοιχεῖα. (Ἔκδοσις Συλλόγου Μηχανιωτῶν «Ἡ Μηχανιώνα»). Ἀθήναι 1964, 8ον, σελ. 173 + 1 χάρτης.

Δημοσ. πληροφορίες περὶ δημόδους ἰατρικῆς, γεννήσεως, βαπτίσεως, γάμου, λατρείας ὡς καὶ ἄσματα 29, παροιμίαι 15, παιδιαὶ 9, ἀνέκδοτα 12 καθὼς καὶ πλῆθος ὀνομάτων καὶ παρωνυμίων.

77. **Νησιώτου Μαρία** Πῶς πῆρε τὸ ὄνομά του τὸ χωριὸ Ἀκανθοῦ. Μαθ Ἔστ ἔτ. ΙΔ' (1964), ἀρ 37, σ. 168.

Δημοσ.: 1 παράδ., 1 τετράστ. ἄσμα καὶ τινὰ τοπωνύμια.

78. **Πάγκαλος Γεώργ.** Ἐμμ. Περὶ τοῦ γλωσσικοῦ ἰδιώματος τῆς Κρήτης. Τόμος Α' (Εἰσαγωγή - Γραμματικὴ), Ἐν Ἀθήναις 1955, 8ον, σελ. 478.— Τόμ. Β'. (Γλωσσάριον Α-Κ), αὐτόθι 1960, 8ον, σελ. 559. — Τόμ. Γ' (Γλωσσάριον Λ-Σ), αὐτόθι 1961, 8ον, σελ. 528.— Τόμ. Δ' (Α + Β ἡμίτ.). (Γλωσσάριον Τ-Ω. Συμπλήρωμα Γλωσσαρίου. Λαογραφικὰ σύμμεικτα. Λαογραφικὰ κείμενα), αὐτόθι 1964, 8ον, σελ. 714.

Εἰς τὸν Δ' τόμον, ἀπὸ τῆς σελ. 377-706 δημοσιεύονται τὰ εἰς τοὺς προηγουμένους τόμους τῆς Γραμματικῆς καὶ τοῦ γλωσσαρίου ἐγκατεσπαρμένα λαογραφικὰ κείμενα, ἧτοι: παροιμίαι καὶ παροιμ. ἐκφράσεις 749, δίστιχα, ἐξ ὧν τινὰ εἶναι παροιμ. ἐκφρ., 225, αἰνίγματα 25, λογοπαίγνια 7, εὐχαὶ 19, ἄραι 66, παιδιαὶ 9, ὄρκοι 5, ἀνέκδοτα 2, 1 παραμῦθι, 1 παράδοσις, 1 βλασφημία, 1 ἐπῳδὴ καὶ στίχοι τινὲς ἐτέρων ἐπῳδῶν, 1 ρίμα, 1 μοιρολόγι, ὡς καὶ προλήψεις καὶ δεισιδαίμονες δοξασίαι καὶ νόσοι καὶ δημόδεις θεραπείαι αὐτῶν.

79. **Παλαιολόγου - Βρεττοῦ Κατερίνα** Μάρτης-Περιηγητικὴ, ἀρ. 63 (1964) σ. 29.— Ψωμί. Αὐτόθι, ἀρ. 66 (1964) σ. 26.

Δημοσ. 1 ἄσμα, 3 παραδ. καὶ τινες παροιμ. καὶ παροιμ. ἐκφράσεις.

80. **Παπαδάκης Ν.** Τὸ κρασί στὴν ἑλληνικὴ ζωὴ καὶ τέχνη. Περιηγητικὴ, ἀρ. 69 (1964), σ. 18-20.

Δημοσ. παροιμ. τινες ἐκφράσεις καὶ 1 ἄσμα.

81. **Παπαδόπουλος Ἀντ.** Σύμμεικτα Ροδοπόλεως (Ματσούκας). Ἄρχ Πόντ 26 (1964) 234-249.

Περιλαμβάνονται: 93 δεισιδαιμονίαι, ἀναφερόμεναι εἰς διαφόρους ἐκδηλώσεις τοῦ λαϊκοῦ πολιτισμοῦ, δοξασίαι καὶ διὰ τοὺς δώδεκα μῆνας τοῦ ἔτους, πληροφορίες διὰ 4 χορούς: ἔθιμα γεννήσεως, βαπτίσεως, γάμου καὶ τελευτῆς.

82. **Παπαδόπουλος Δημ. Κ.** Λαογραφικὰ Σταυρί. Ἄρχ Πόντ 26 (1964) 95-116.

Περιλαμβ. ὀνόματα βαπτιστικὰ ἀνδρῶν, βαπτιστικὰ ὀνόματα γυναικῶν, ἐπώνυμα, παρωνύμια, γλωσσοδέται καὶ 51 παροιμίαι.

83. **Παπαδόπουλος Θεοχ.** Λαογραφικὰ Δορκάδος. Ἄρχ Θρ Θησ 30 (1964) 273-344.

Δημοσ. πληροφορίες σχετικαὶ μὲ τὴν λαϊκὴν ἐνδυμασίαν, τροφάς, δημόδη ἰατρικὴν,

λατρείαν (Δωδεκαήμερον και Ἀπόκριως), λαϊκὴν τέχνην, γάμον, βάπτισιν, τελευτὴν, μετεωρολογίαν ὡς καὶ 10 γαμήλια ἄσματα.

84. **Παπανικολάου Μιχ.** Ἱστορικά-Λαογραφικά. Ἱστορία-ἥθη-ἔθιμα-παραδόσεις κ.λ.π. τοῦ χωρίου Μαλακασίου Καλαμπάκας. ἄ. ἔ. [1964], 8ον, σελ. 24.

Περιλαμβάνονται εἰδήσεις περὶ κοιν. ὀργανώσεως, ξενιτείας, γεωργικοῦ καὶ ποιμενικοῦ βίου, μαγείας, παιδίου, γάμου, λαϊκῆς λατρείας ὡς καὶ 12 ἄσματα.

85. **Παπαντωνίου Κ. Δ.** Τὸ χωριό μας Δάρα-Ἀρκαδίας. Ἱστορία-Λαογραφία. Ἀθήναι 1964, 8ον, σελ. 128.

Δημοσ. εἰδήσεις περὶ κοιν. ὀργανώσεως, ποιμενικοῦ καὶ γεωργικοῦ βίου, γάμου, τελευτῆς, προλήψεων, ὡς καὶ ἄσματα 29, μοιρολόγια 3, παραδόσ. 3, παροιμ. 69, ἀνέκδοτα 12 καὶ τοπων. 39.

86. **Παυλίδης Βασ. Π.** Κοινωνικὲς σχέσεις καὶ ἐθιμοτυπία στὴν περιοχὴ Παραμυθιάς. Ἡπειρ Ἑστ ΙΓ' (1964), σ. 739-746, 842-851.

Δημοσ. ἔθιμα κοιν. ὀργανώσεως, γάμου, λαϊκῆς λατρείας ὡς καὶ ἄσματα 3.

87. **Σαμαράς Ἡλίας Κ.** Λαογραφία Κλειστοῦ Εὐρυτανίας Ἀθήναι 1964, 8ον, σελ. 108. (Βιβλιοθήκη «Πανευρυτανικῆς Ἑνώσεως» ἀρ. 3).

Περιλαμβ.: εἰδήσεις γεωργικοῦ, ποιμενικοῦ, κτηνοτροφικοῦ καὶ μελισσοκομικοῦ βίου, δημόδους ἰατρικῆς, ξενιτείας, μαντικῆς, ὄνειρομαντείας, μετεωρολογίας, μαγείας καὶ δεισιδαιμόνων συνηθειῶν, γεννήσεως, γάμου, τελευτῆς, λαϊκ. λατρείας ἄσματα γαμήλια 41, λατρευτικὰ 15, μοιρολόγια 3, νανουρίσματα 2, εὐχαὶ 12, ἀραὶ, 35 φράσεις στερεότυποι αἱ ὁποῖαι ἔχουν τὴν θέσιν ὄρκου 20 καὶ ὕβρεις 23.

88. **Σκαφιδᾶς Βασίλ. Κυρ.** Ἱστορία τοῦ Μετσόβου. Ἡπειρ Ἑστ ΙΓ' (1964), σ. 19-26, 112-117, 204-211, 313-320.

Ἐκτὸς τῆς ἄλλης ὕλης δημοσ. καὶ πληροφορ. περὶ λαϊκῆς ἐνδυμασίας, κοινων. ὀργανώσεως, γάμου, λαϊκῶν ὀργάνων καὶ χορῶν, λαϊκ. λατρείας ἄσματα 14, δίστιχα 3, τρίστιχα 2.

89. **Στεφάνου Ἀντ. Π.** Τὰ σπήλαια τῆς Χίου. Χιακὴ Ἐπιθεώρ τόμ. 2 (1964), τεῦχ 4, σ. 54-70.

Δημοσ.: Τοπωνύμια ὡς καὶ τινες παραδόσεις.

90. **Τσάκας Νικ. Χρ.** Πάργα-Θάλασσα. (Λαογραφικὴ μελέτη). Ἡπειρ Ἑστ ΙΓ' (1964), 51-54, 124-127, 224-228, 336-339, 545-548, 626-629.

Δημοσ.: ὀνοματολογία τῶν «ψαριῶν καὶ τῶν θαλασσινῶν φυτῶν», τῶν πλωτῶν μέσων, τῶν μερῶν καὶ ἐξαρτημάτων αὐτῶν ὡς καὶ πλῆθος «θαλασσινῶν καὶ στεργιανῶν» τοπωνυμίων τῆς Πάργας.

91. **Φίστας Νικόλ. Γ.** Φεύγει ἢ Νεβέσκα. Συμβολὴ εἰς τὴν μελέτην τῶν Βλάχων. (Σύνδεσμος τῶν ἀπανταχοῦ Νυμφαιωτῶν «Ὁ Ἅγιος Νικόλαος»). Θεσσαλονίκη 1964, 8ον, σελ. 160.

Δημοσ. εἰδήσεις περὶ κοιν. ὀργανώσεως, λαϊκ. ἐνδυμασίας, γάμου, γεννήσεως, τελευτῆς, λαϊκ. χορῶν, λαϊκῆς λατρείας ἄσματα γαμήλια 3 ὡς καὶ πλῆθος ἐπωνύμων.

92. **Χαβιαρᾶς Νικήτας Δ.** Λαογραφία τῆς νήσου Σύμης. Τόμος 1ος, τεύχ. Α'. Παιδική ζωή. Ἐν Ἀθήναις 1964, 8ον, σελ. 78.
 Δημοσ. εἰδήσεις περὶ γεννήσεως, δημ. ἰατρικῆς, δεισιδαιμ. δοξασιῶν, ποιῶν, παιδιαὶ 13, ξόρκια 3, παραμύθ. 2, νανουρίσματα 63, τετράστιχα 3 καὶ ᾄσματα 19.
93. **Χατζηγάκης Ἀλέξ. Κ. Τ'** Ἀσπροπόταμο Πίνδου. Τραγούδια καὶ ποιήματα. Ἀθήναι 1964, 8ον, σελ. 78 + 1 εἰκῶν + 1 χάρτης.
 Δημοσ.: ᾄσματα ἀκριτικά 2, ἱστορικά 19, κλέφτικα 6, ληστρικά 5, παραλογές 4, διάφορα 5, Κουτσοβλαχικά μὲ ἀπόδοσιν εἰς τὴν ἑλληνικὴν 13, ὡς καὶ τινες πληροφορίες περὶ Νεραΐδων καὶ ἐν παραμύθι. Εἰς συντεθέντα ποιήματα ὑπὸ τοῦ συγγραφέως εὑρηγνται εἰδήσεις περὶ λαϊκῆς τέχνης καὶ λαϊκῶν παραδόσεων.
94. ——— Λαογραφικὰ Ἀσπροποτάμου (Πίνδου Τρικάλων). Φιλ. Πρωτοχρ. ἔτ. 21 (1964) 269-272.
 Δημοσ. εἰδήσεις περὶ λαϊκοῦ δικαίου, μαθητικῶν ποιῶν, χορῶν ὡς καὶ γαμηλίων ἐθίμων.
95. **Χατζηλιάδης Ἰορδ.** Λαογραφικὰ κείμενα Νικοπόλεως. Α' Ἐκ τοῦ χωρίου Μπάλιτζανα. Β' Ἐκ τοῦ χωρίου Ἐσόλα. Γ' Ἐκ τοῦ χωρίου Ἀλούτζια. Ἀρχ Πόντ 26 (1964) 257-264.
 Δημοσ.: παραδ. 2, ᾄσματα 5, ἀνέκδ. 1 ὡς καὶ μία εὐτράπ. διήγησις εἰς τὸ τοπικὸν γλωσσικὸν ἰδίωμα.
96. **Χορμόβας Εὐάγγ. Κ.** Ἡ Μακρακώμη Φθιώτιδος. Κοινωνιογραφικὴ-λαογραφικὴ-ἱστορικὴ μελέτη. Δυνατότητες βελτιώσεως βιοτικοῦ καὶ πνευματικοῦ ἐπιπέδου. Ἀθήναι 1964, 8ον, σελ. 66.
 Δημοσ. εἰδήσεις ἐπαγγελμ. βίου, κοιν. ὀργανώσεως, κατοικίας, ἐνδυμασίας, τέχνης, λαϊκ. λατρείας, ᾄσματα λατρευτικά 6, παραμ. 3, αἰνίγματα 4 καὶ γλωσσοδέται 3.
97. **Χωραφᾶς Ἰω. Ἀ.** Μιὰ ματιὰ στὸ παρελθόν. Ἱστορία-Λαογραφία Πόδου Ναυπακτίας. Ἀθήναι 1964, 8ον, σελ. 218 + 7 εἰκ. [πολυγροφημμένον].
 Δημοσ.: εἰδήσεις περὶ κληρον. δικαίου, μαντικῆς, δημ. ἰατρικῆς, μετεωρολογίας καὶ ἀστρολογίας, λαϊκ. λατρείας, γάμου, παιδίου, τελευτῆς, παιδιαὶ 9, αἰνίγμ. 21, παραδ. 4, γνωμικά καὶ παροιμ. 61 ὡς καὶ 25 ᾄσματα, ἤτοι 10 γαμήλια, 3 μοιρολ. καὶ 12 διάφορα.
98. **Ἀθανασιάδης Παρ.** Χωρίον Βαΐριον (Μπάρκιοϊ) Θράκης. Ἀρχ Θε Θεσ 31 (1965) 312-322.
 Δημοσ.: ἔθιμα γάμου, τοπωνύμια 3 ὡς καὶ πληροφ. περὶ λαϊκῆς λατρείας καὶ κοινων. ὀργανώσεως.
99. **Βουκελάτος Γιάνν. Π.** Λαογραφικὰ Λευκάδος. Σῦβρος: Θερῦλοι, Ἱστορίες, Παραδόσεις. Ἰόν Ἠχώ, ἔτ. 20 (34) 1964, τεύχ. 214-216, σελ. 62 (134)-63 (135), τεύχ. 217-219, σ. 23 (187)-24 (188), τεύχ. 220-221, σ. 24 (220)-25 (221), ἔτ. 20 (34) 1965, τεύχ. 222-223, σ. 25 (57)-26 (58), τεύχ. 224-225, σ. 26 (58)-27 (59) καὶ τεύχη 226-227, σ. 16 (80)-17 (81).

Δημοσ.: είδήσ. περί λαϊκ. λατρείας, χορῶν, ὡς καὶ παραδ. 12, τοπων. 14, δίστιχα 1 καὶ τινὰ παρωνύμια.

100. **Γκρόζας Ἀθαν. Κ.** Εἰδικὴ διδακτικὴ τῆς τρίτης δημοτικοῦ..., Ἀθήναι (1965), 8ον, σελ. 206.

Πλὴν τῆς ἄλλης ὕλης, δημοσ. ἐν σελ. 161-198 παραδ. 8, ἄσμ. 1, παροιμ. 330, παροιμ. ἐκφρ. 32, αἰνίγμ. 58, εὐχαὶ 23, χαιρετισμοὶ τινες, ἀνέκδοτα 4, καὶ είδήσ. περί κυνηγετικοῦ βίου, ἐνδυμασίας, χορῶν, γαμηλ. ἐθίμ., λαϊκ. λατρ., δημ. ιατρ. καὶ λεξιλόγιον.

101. **Κοσμάς Νικ. Β.** Λαογραφικὰ τῆς Μπαλάφτσας. Μακεδονικὰ 6 (1964-65) 211-236.

Δημοσ. είδήσ. σχετικαὶ πρὸς τὴν κοιν. ὀργάνωσιν, τὸ λαϊκ. δίκαιον, τὸ παιδίον, τὸν γάμον, τὴν τελευταίαν, τὴν λαϊκ. λατρείαν ὡς καὶ ἄσματα 7 (4 γαμήλια καὶ 3 λατρευτικά), τοπων. 48 καὶ παροιμ. 39.

- 102 **Κυριάκος Δημήτρ. Ν.** Ἄνδρος. Ἱστορία καὶ πολιτισμὸς. Ἀθήναι 1965, 8ον, σελ. 284 + Ε' πίν. + 3 χάρτ + 27 εἰκ.

Ἐν σελ. 194-225 δημοσ. είδήσεις περί λαϊκῆς ἰατρικῆς, μαντικῆς, χορῶν, παραδ. 6, δεισιδαιμονία, ἐπῶδαί 4, παροιμ. καὶ παροιμ. ἐκφράσεις 5, δίστ. 35, ἄσματα 5, ἀραὶ, αἰνίγμ. 22, λαϊκὰ στιχουργήματα 7 κ.ἄ.

- 103 **Κωνσταντινίδης Ἰω. Σ.** Ἡ Ἀραδίππου ἄλλοτε καὶ τώρα. Θρύλοι καὶ παραδόσεις. Ἐν Λευκωσίᾳ Κύπρου 1965, 8ον, σελ. 122 + 7.

Δημοσ. ἐν σελ. 73-77: τοπων., 83-85: ἡ σκευὴ τῶν οἰκιῶν, σ. 85: είδήσεις περί ἐνδυμασ., 85-87: περί γάμου, 87-89: περί γεννήσεως μετὰ 3 νανουρισμάτων, 89-91: προλήψ. καὶ δεισιδ., 91-94: παροιμίαι 39 μετὰ τινων ἐθίμων, 94-103: ἐπῶδ. 12 μετὰ 1 παραδ., 103-105: προπόσεις 8, εὐχαὶ 7, ἀραὶ 22, ὄρκοι 10, 105-110: ἄσμ. 3, δίστ. 7, 110-117: είδήσεις περί ποιητάρηδων καὶ κείμενα τῶν ἄσμάτων αὐτῶν.

104. **Δάππας Β.** Ἀπὸ τῆ λαογραφία τοῦ τόπου μας. Καραγκούνηδες. Πειραιϊκῆ-Πατραϊκῆ, ἔτ. 11 (1965), ἀρ. 116, σ. 22-23.

Δημοσ.: γενικὰ περί τοῦ ὀνόμ., τῶν ἀσχολιῶν αὐτῶν, περί χορῶν, ἐνδύματος, λαϊκοῦ δικ., καὶ γάμου.

105. **Δώλης Νικ. Β.** Τὸ «Δωδεκαήμερο» στὴν Ἡπειρο. Ἔθιμα καὶ παραδόσεις τῶν Χριστουγέννων, τῆς Πρωτοχρονιάς καὶ τῶν Φώτων. Ἀθήναι 1965, 8ον, σελ. 27.

Δημοσ. Δεισιδαιμονία, είδήσεις περί λαϊκῆς λατρ., τροφῶν, μαντικῆς, 1 ἐπῶδ., 1 παροιμ., 3 ἄσματα ὡς καὶ τινες στίχοι δημ. ἄσμάτων.

106. **Μαλουτᾶς Μην. Ἐμμ.** Τὰ Σέρβια. Συμπλήρωμα ἐκδόσεως 1956. Θεσσαλονίκη 1965, 8ον, σελ. 127.

Δημοσ. ἐν σελ. 60-64, 67-71: παιδιαὶ 3, παροιμ. 45, 1 ἄσμα, είδήσ. περί λαϊκοῦ δικαίου.

107. **Μαμαλάκης Ἰω. Π.** Τὸ τελευταῖο ξερορίζωμα τοῦ Ροδακίνου. Κρητ Πρωτ Ε' (1965) 177-180.

Δημοσ.: τοπων., κύρια ὀνόμ., 2 παραδ. κ.ἄ.

108. **Μάνεσης Σταῦρ.** Τροπή τῶν συμφώνων τσ καὶ τζ εἰς σ καὶ ζ εἰς τὰ νότια ἰδιώματα τῆς Νέας Ἑλληνικῆς. Ἐναίσιμος ἐπὶ διδακτορία διατριβὴ ὑποβληθεῖσα εἰς τὴν Φιλοσοφικὴν Σχολὴν τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Ἐν Ἀθήναις 1965, 8ον, σελ. 180.
Ἐκτὸς τῆς γλωσσικῆς ὕλης δημοσ. καὶ στίχοι δημ. ᾄσμ., ὄνομ., καὶ ἐπίθετα.
109. **Μαρίνης Κώστ.** Λαϊκὲς δημιουργίαι τῆς Μακεδονίας. Ἡώς, ἔτ. 8 (1965), ἀρ. 88, σελ. 49-50.
Δημοσ. μία παράδ. περὶ τοῦ ἀλόγου τοῦ Μεγ. Ἀλεξάνδρου ὡς καὶ ἐν ᾄσμα.
110. **Μηλιώρης Νίκ.** Ἐ. Τὰ Βουρλά τῆς Μ. Ἀσίας. Μέρος Β'. Λαογραφικά. Ἀθήναι 1965, 8ον, σελ. 400. (Ἐκδόσεις «Ἐνώσεως Σμυρναίων».)
Δημοσ.: εἰδήσεις περὶ λαϊκῆς οἰκίας, σκευῶν, οἰκιακῶν ἀσχολιῶν, τροφῶν, ἀνδρικῆς καὶ γυναικείας ἐνδυμασίας, γάμου, μαντικῆς, γεννήσεως, βαπτίσεως, παιδικοῦ βίου, τελευτῆς, λαϊκῆς λατρείας, δεισιδαιμονιῶν, ἀστρολογίας καὶ μετεωρολογίας, λαϊκῆς ἰατρικῆς, ἀμπελουργίας κ.ἄ. γεωργ. ἀσχολιῶν. Ἐπίσης δημοσ. ᾄσματά τινα, παιδιαὶ 42, παραμῦθια 7 καὶ γλωσσάριον.
111. **Ντόβας Ἰω. Ν.** Οἱ Ντοβαῖοι (στὸ Μεσολόγγι). Λησμονημένοι Ζυγιῶτες ἀγωνιστές. Ἀθήναι 1965, 8ον, σελ. 158.
Ἐκτὸς τῶν ὀνομάτων (βαπτιστ. καὶ ἑπων.) δημοσ. ἐν σελ. 22, 24-25, 127, 129, 130, 144 ᾄσματά τινα καὶ στίχοι ᾄσμάτων μετὰ 1 μουσ. καταγραφῆς εἰς βυζαντ. παρασημαντ. ὑπὸ Κ. Σ. Κόνστα καὶ μεταφορᾶς αὐτῆς εἰς εὐρωπ. μουσικ. γραφὴν ὑπὸ Σπ. Περιστέρη.
112. **Παπαθανασόπουλος Ἡλ.** Λαμπρογιόρτια στὸ Γεωργίτσι. Γραφικὰ ἔθιμα τοῦ παλιοῦ καιροῦ. Λακωνικά Β' (1965) 56-57.
Δημοσ. εἰδήσεις περὶ λαϊκῆς λατρείας καὶ 1 ἀνέκδοτον.
- 112α. ——— Γιατροὶ καὶ γιατροσόφια. Λακωνικά Β' (1965) 83-84, 96.
Δημοσ. εἰδήσεις περὶ λαϊκῆς ἰατρικῆς, 1 παροιμ., 1 ἐπιδ. καὶ τινες δεισιδαιμονίαι.
113. **Παπαθανασόπουλος Θαν.** Λαογραφικά τῆς στρατιωτικῆς ζωῆς. Ν Ἐστ 77 (1965) 256-261.
Δημοσ. γενικὰ περὶ τοῦ στρατιωτ. βίου, συνθημ. γλωσσάριον καὶ 3 ρίμες ἐκ 51 τετράστ.
- 113α. ——— Ἡ ζωὴ καὶ τὰ στιχάκια τῶν φαντάρων. Ν Ἐστ 78 (1965) 1276-1278
Δημοσ.: πειράγματα, ἀνέκδοτα, δίστιχα 21, τετράστ. 4 καὶ βιβλιογραφία τῆς στρατιωτικῆς λαογραφίας.
114. **Παπασταματίου-Μπαμπαλίτης Χρ.** Λαογραφικά Σουφλίου. Θρακικά 39 (1965) 121-204.
Δημοσ. πληροφ.: περὶ γάμου (δισσκευασμένα εἰς θεατρικὸν ἔργον εἰς τὸ τοπικὸν γλωσσικὸν ἰδίωμα), λαϊκ. λατρείας, λαϊκ. κατοικίας· παραδόσ. 13, ᾄσματα γαμήλια 10, καὶ τοπων. 11.
115. **Παπαχαλαμπίους Γ. Χ.** Κυπριακὰ ἦθη καὶ ἔθιμα. Ἐν Λευκωσίᾳ Κύπρου

- 1965, 8ον, σελ. 293 + 1 χάρτης. (Δημοσιεύματα 'Εταιρείας Κυπριακῶν Σπουδῶν, ἀρ. 3).
- Δημοσ.: παιδιαὶ 15, εἰδήσεις περὶ γεννήσεως, βαπτίσεως, παιδικοῦ βίου, γάμου, τελευτῆς, λαϊκ. λατρείας, προλήψεις καὶ δεισιδαιμονίαι, πλεῖστα ἄσματα, ἡ μουσικὴ καταγραφή 5 ἄσμάτων, λεξιλόγιον κ.ἄ.
116. **Παππᾶς Παν. Γ.** Τὸ Καλεσμένο Εὐρυτανίας ('Η Φύση - οἱ ἄνθρωποι - ἡ προσπάθεια). Ἀγρίνιο 1965, 8ον, σελ. 74.
- 'Εν σελ. 28-37 καὶ 41-50 δημοσ. εἰδήσεις περὶ λαϊκῆς λατρείας, γάμου, ἄσματα 3, ἀνέκδ. 2, παραδ. 5.
117. **Πλιάτσικας Βασ. Ἀ. - Δώλης Νικόλ. Β.** Τὸ Τεριάχιον ὅπως τὸ ζήσαμε. Ἀθήναι 1965, 8ον, σελ. 190.
- 'Εν σελ. 47-48, 74-80, 103-116 δημοσ. τοπωνυμῖαι, δεισιδαιμονίαι, ἄσματα 28, δίστιχα 7 καὶ εἰδήσεις περὶ λαϊκῆς οἰκίας, λατρείας καὶ ἐνδυμασίας.
118. **Σιόντης Κωνστ. Χρ.** «Λαογραφικὰ Ἠπείρου». Ἠπειρ 'Εστ ΙΔ' (1965) 243-255, 385-392, 503-523.
- Δημοσ. εἰδήσ. περὶ ἀστρολ. καὶ μετεωρολ., γεννήσεως, τελευτῆς, μαγείας, δεισιδαιμ. δοξασιῶν, λατρείας, λαϊκ. κατοικίας, θρύλοι 4, ἄσματα λατρευτ 39, ὡς καὶ παιδικὰ ἄσματα 12.
119. **Σκανδαλίδης Μιχ.** Ἡ Χάλκη τῆς Δωδεκανήσου (Κοινωνιογραφία - Ἡθογραφία). Ἀθήναι 1965, 8ον, σελ. 89.
- 'Εν σελ. 30-33, 48-78, δημοσ. εἰδήσεις περὶ λαϊκῆς κατοικίας, ἐνδυμασίας, λατρείας γεννήσεως, γάμου, ἀγροτικῶν ἐθίμων, δεισιδαιμ. δοξασιῶν, 20 δίστιχ., 1 ἄσμα.
120. **Σπηλιόπουλος Θέμ. Ἰ.** Τὸ κρασὶ στὴν ἑλληνικὴ λαογραφία. Περιηγητικὴ (1965), ἀρ. 75, σ. 34-35, ἀρ. 81, σ. 30-31, ἀρ. 82, σ. 20-21.
- Δημοσ. παραδόσεις, παροιμ. ἐκφρ., ἀνέκδ., δίστιχα καὶ στίχοι δημῶδ, ἄσμάτων.
121. **Σπυρόπουλος Ἀπόστ.** Μεταξὺ θρύλου καὶ ἱστορίας. Λαογραφικὰ διάφορα τοῦ Βασιλοπούλου-Ξηρομέρου. Διαλεκτικὴ, τόμ. Α' (1965-66), τεῦχ. 1, σ. 34-35.
- Δημοσ. τοπωνυμῖα τινὰ καὶ παραδόσεις 5.
122. **Σπυρόπουλος Παν. Ν.** Τὸ Σκορτσινοῦ τῆς Ἀρκαδίας. Ἱστορία-Λαογραφία. Παλιὰ καὶ σύγχρονη ζωὴ. Τεῦχος Α'. Ἀθήναι 1965, 8ον, σελ. 252.
- Λογοτεχνικὴ περιγραφή τοῦ βίου μὲ παρεμβαλλομένας ἐνιαχοῦ λαογραφικὰς πληροφορίας περὶ τοπων., ποιμεν. βίου, εὐτραπ. διηγήσεων κ.ἄ.
123. **Στεφάνου Μιχ. Π.** Λαογραφικά. Κυκλ 'Ἡμερ Α' (1965) 27, 63-73.
- Δημοσ. τοπωνυμῖα τινὰ καὶ εἰδήσ. περὶ φυτῶν, λαϊκ. κατοικ. καὶ 1 παράδοσις.
124. **Τσιότρας Δημ.** Λαογραφικὰ καὶ Ἱστορικὰ Παλαιοχώρας. Χρον Χαλκ τεῦχ. 7 (1964), σ. 3-112, τεῦχ. 8 (1965), σ. 155-223.
- Δημοσ.: παράδ. 1, ἄσματα 59, παροιμίαι καὶ παροιμ. ἐκφρ. 364, δεισιδαιμ. 48, μῦθο 3, αἰνίγμ. 10, ἀνέκδ. 15, παιδιαὶ 55, κύρια ὀνόματα (ἐπίθετα), γλῶσσα (γραμμ.), τοπω-

νύμια, λεξιλόγιον καὶ εἰδήσεις περὶ λαϊκοῦ δικαίου, τροφῶν, δημ. ἰατρικῆς, λαϊκῆς οἰκίας, ἔνδυμασίας, ὑποδέσεως, γεωργικοῦ καὶ κτηνοτρ. βίου, λαϊκῆς λατρείας, γάμου (μετὰ τινων γαμηλ. ἄσμ.), γεννήσεως, τελευτῆς κ.ἄ.

125. *Τσιρλιγκάνη - Κιναλῆ "Αννα* Γύρω ἀπὸ τὴν Ἀπολλωνιάδα τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. I Ἀναμνήσεις τῶν Ἀπολλωνιατῶν ἀπὸ τὴν παλιά τους πατρίδα. II Γαμήλια ἔθιμα στὴν Ἀπολλωνιάδα. Μικρ Χρον 12 (1965) 195-206.

Πλὴν τῶν γαμηλίων ἐθίμων δημοσ. 2 γαμήλια ἄσματα καὶ 3 δίστιχα, ὡς καὶ εἰδήσεις περὶ κοινωνικῆς ὀργανώσεως.

126. *Χατζηδάκις Γεώργ.* Ἰ. Χαϊνηδες ἀπὸ τὸ Μαλεβύζι. Παλμέτης καὶ Βλάχος. Κρητ Πρωτ Ε' (1965) 72-83.

Πλὴν τῶν ἱστορ. στοιχείων δημοσ. καὶ τινες στίχοι δημ. ἄσμάτων, δεισιδαιμονίαι καὶ εἰδήσεις περὶ λαϊκοῦ δικαίου.

2. Μελέται.

127. *Δευτεραῖος "Αγγ. Ν.* Ἐκθεσις λαογραφικῆς ἀποστολῆς εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ νομοῦ Φλωρίνης (13 Αὐγ. - 14 Σεπτ. 1964). Ἐπετ Λαογρ Ἀρχ τόμ. ΙΖ' (1964), ἐν Ἀθήναις 1965, σ. 230-240.

128. *Friedl Ernestine.* Vasilika. A village in Modern Greece. New York (1965), 8ον, σελ. XIII + 109 + 5 εἰκ. + 1 χάρτ. (Case Studies in Cultural Anthropology general editors, George and Louise Spindler. Stanford University).

Περιλαμβ. εἰδήσ. περὶ κοινων. ὀργανώσεως, οἰκογενείας, ἔνδυμασίας ὡς καὶ πληροφ. περὶ γαμηλίων ἐθίμων (προίξ).

129. *"Ημελλος Στέφ. Δ.* Ἐκθεσις λαογραφικῆς ἀποστολῆς εἰς Σάμον (13 Ἰουλ. - 11 Αὐγ. 1964). Ἐπετ Λαογρ Ἀρχ τόμ. ΙΖ' (1964), ἐν Ἀθήναις 1965, σ. 190-203.

130. *Κυριακίδης Στίλπ. Π.* Ἑλληνικὴ Λαογραφία. Μέρος Α'. Μνημεῖα τοῦ λόγου. Ἐκδοσις Β'. Ἐν Ἀθήναις 1965, 8ον, σελ. 434. (Ἀκαδημία Ἀθηνῶν. Δημοσιεύματα τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου ἀρ. 8).

Ἐπανέκδοσις ὑπὸ βελτιωμένην μορφήν τοῦ κατὰ τὸ ἔτος 1922 ἐκδοθέντος βιβλίου.

131. *Παπαμιχαήλ "Αννα* Ἐκθεσις λαογραφικῆς ἐρεῦνης εἰς Χάλκην καὶ Νίσυρον (13 Αὐγ. - 13 Σεπτ. 1964). Ἐπετ Λαογρ Ἀρχ τόμ. ΙΖ' (1964), ἐν Ἀθήναις 1965, σ. 217-230.

132. *Ρωμαῖος Κ.* Ἐκθεσις λαογραφικῆς ἐρεῦνης εἰς τὴν περιοχὴν Τυροῦ Κυνουρίας (28 Ἰουλ. - 8 Αὐγ. 1964). Ἐπετ Λαογρ Ἀρχ τόμ. ΙΖ' (1964), ἐν Ἀθήναις 1965, σ. 185-189.

133. **Σπυριδάκης Γεώργ. Κ.** Λαογραφική έρευνα εις τὸ Ἄρχεϊον Παύλου Βλαστοῦ ἐν τῷ Ἱστορικῷ Ἀρχεΐῳ Κρήτης. Ἐπετ Λαογρ Ἀρχ τόμ. ΙΖ' (1964), ἐν Ἀθήναις 1965, σ. 172-173.
134. ——— Λαογραφικὰ τῆς Κιμώλου. Ἐπ Ἐταιρ Κυκλ Μελ Δ' (1964) 482-498. Ἀναδημοσίευσις ἐκ τῆς Ἐπετ. τοῦ Λαογρ. Ἀρχ. ΙΕ'-ΙΓ' (1962/63), ἐν Ἀθήναις 1964, σ. 300-321.
- 134α. ——— Λαογραφικὴ ἀποστολὴ στὴ Λέρο. Ἡώς, ἔτ. 8 (1965), σ. 8-11. Μερικὴ ἀναδημοσίευσις τῆς ἐκθέσεως τοῦ συγγρ. εις τὴν Ἐπετ Λαογρ. Ἀρχ τόμ. ΙΑ' - ΙΒ' (1958-1959), ἐν Ἀθήναις 1960, σ. 249-258.

Γ'. Ὑλικὸς βίος καὶ τέχνη τοῦ λαοῦ.

1. Συνοικισμός, οἰκία καὶ αὐλή. Ἐπιπλα καὶ σκεύη.

[Βλ. καὶ ἄνωτ. τὰ ἄρθρα ὑπ' ἀριθμ. 63. 73. 74. 75. 96. 103.

110. 114. 117. 118. 119. 123. 124.]

135. **Μουτσόπουλος Νικ. Κ.** Τὰ ἀρχοντικὰ τῆς Σιάτιστας. Ἐπετ Πολυτεχ Θεσ/κης Α' (1961-64) 35-109 + 1 χάρτ. + 106 πίν + Α'-ΙΑ' πίν.
136. **Παπαϊωάννου Βούλα** Κρητικὸ [ἐσωτερικὸ] σπίτι. Ἱστορικὸ Μουσεῖο Ἡρακλείου. [Εἰκόν] Ἡὼς ἔτ. 7 (1964), ἀρ. 76-85, σ. 225.
137. **Ψυχουντάκης Γ. Ν.** Τὰ παλιὰ σπίτια στὴν Ἀσῆ Γωνιά. Ἡὼς, ἔτ. 7 (1964), ἀρ. 76-85, σ. 310-314.
138. † **Γιαννακάκης Γ.** Τὶ ἐγίνετο δσάκις ἐκτίζετο νέο σπίτι. Ἀρχ Θρ Θεσ 31 (1965) 59-61.
139. **Κουμανούδης Ν.** Τὸ καμπαναριὸ τοῦ Ἐλη-Βησσάριου στὴ Νέα Φιλιπιάδα. Ζυγός, Ὀκτώβριος 1965, σ. 45-51.
140. **Κοψίδης Ράλλης** Χίος. Τὰ περιβολόσπιτα τοῦ «Κάμπου» τοῦ—. μὲ [2] σχέδια τοῦ ἴδιου. Ἡὼς, ἔτ. 8^{ον} (1965), ἀρ. 90, σ. 31-32. Δημοσ. πληροφοροῖαι τινὲς περὶ τῆς ἐξωτερικῆς μορφῆς τῆς λαϊκῆς κατοικίας.
141. **Οἰκονομίδης Δημ. Β.** Οἰκία, ἐπιπλα καὶ σκεύη ἐν Ἀπειράνθῳ Νάξου. Κυκλ Ἡμερ ἔτ. Α' (1965) 129-142.

2. Ἐνδύματα.

[Βλ. καὶ ἄνωτ. τὰ ἄρθρα ὑπ' ἀριθ. 55. 57. 63. 68. 74. 75. 83. 89. 91. 96.

100. 103. 104. 110. 117. 119. 124.]

142. : **Δημήτρης** Ἀπὸ τὴν Κρητσά. [εἰκόν Κρητικῆς ἀνδρικῆς ἐνδυμασίας]. Ἡὼς ἔτ. 7 (1964), ἀρ. 76-85, σ. 154.
143. : **Δημήτρης** Σφακιανοὶ γερόντοι. [εἰκόνες 2]. Ἡὼς ἔτ. 7 (1964), ἀρ. 76-85, σ. 332-333.

144. **Μαλεφάκης Εὐτ.** Ἡ Κρητικὴ ἐνδυμασία. Κρητ Ἑστ χρόν. ΙΣΤ' (1964), τεῦχ. 145, σ. 49-50.
Πληροφ. περὶ τῆς ἀνδρικῆς κρητ. ἐνδυμασίας (βράκας). Ἐν σημειώσει προστίθενται πληροφορίες σχετικαὶ μὲ τὴν κρητικὴν ἐνδυμασίαν τῶν γαμβρῶν ὑπὸ Ἰ. Ἰ. Π(απαρηγοράκη).
145. **Φραγκάκι Εὐαγγελία Κ.** Ἡ φορεσιὰ τῆς Κρήτης. Ἡὼς ἔτ. 7 (1964), ἀρ. 76-85, σ. 254-261.
146. Τοπικὴ ἐνδυμασία γυναικῶν ἀπὸ τῆ Θήβα. [εἰκόν]. Ἡὼς ἔτ. 8(1965), ἀρ. 89, σ. 21.

3. Τροφαὶ καὶ ποτά.

[Βλ. ἀνωτ. τὰ ἄρθρα ὑπ' ἀριθμ. 55. 63. 83. 105. 110. 124.]

147. **Νυμφόπουλος Μιλτ.** Ἐδεσματολόγιο τῶν Σανταίων. Ἄρχ Πόντ 26 (1964), 88-94.

4. Βίοι.

(Γεωργικός, ποιμενικός, μελισσοκομικός, ναυτικός, ἀλιευτικός κλπ.)

[Βλ. καὶ ἀνωτ. τὰ ἄρθρα ὑπ' ἀριθμ. 58. 59. 61. 62. 63. 68. 71. 73. 74. 75.

84. 85. 87. 96. 100. 104. 110. 113. 119. 122. 123. 124.]

148. **Δουκόπουλος Δημ.** Ποιμενικά. Στὰ χειμαδιά. Αἰτωλοακ Χρον ἔτ Α' (1965) ἀρ. 1, σ. 38-41.
Ἀναδημ. ἀπὸ τὰς σελ. 31-37 τοῦ βιβλίου του: Ποιμενικά τῆς Ρούμελης, ἐν Ἀθήναις 1930, 8ον, σελ. 288.
149. **Γλέζ[ος] Π.** Στ' ἀμπέλια καὶ στὰ πατητήρια. Ν Ἑστ 76 (1964) 1528-1529.
Παιδικαὶ ἀναμνήσεις ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς ἐκδόσεως τοῦ βιβλίου τοῦ Β. Πλατάνου, «Ἑλληνικά Λαϊκά Πανηγύρια».
150. Gathering the grapes. Wine-making. [εἰκόν, τρύγος σταφυλῶν]. Cyprus, A Handbook on the Island's Past and Present, Nicosia 1964, σ. 80.
151. Κατεργασία λιναριοῦ. [Εἰκόν. 5]. Ἡὼς, ἔτ. 7 (1964), ἀρ. 76-85, σ. 220.
152. **Κουτουλάκης Κ.** [Ἀρμεγμα καὶ παραγωγή τυροῦ]. Ἡὼς, ἔτ. 7 (1964), ἀρ. 76-85, σ. 308-309.
Δημ. 3 εἰκόνες ἀρμέγατος τῶν προβάτων παραγωγῆς καὶ τυροῦ.
153. Loading for transport to the Wineries. Wine-making. [Εἰκόν, τὰ σταφύλλια στὸ πατητήρι]. Cyprus, A Handbook on the Island's Past and Present, Nicosia 1964, σ. 80.
154. **Μαυρακάκης Γιάνν.** Ἰ. Τὸ χιόνισμα καὶ τὸ ξεχιόνισμα τῶν αἰγοπροβάτων στὴ Δυτικὴ Κρήτη. Ἡὼς, ἔτ. 7 (1964), ἀρ. 76-85, σ. 307-309.

155. **Μπέττη Στεφ.** Μύλοι και Μυλωνάδες. Ἡπειρ 'Εστ ΙΓ' (1964) 228-284.
Περιγραφή και ὀνοματολογία τῶν μερῶν τοῦ μύλου και δὴ τοῦ νερομύλου.
156. **Τσάκας Νικ. Χρ.** Πάργα-θάλασσα. (Λαογραφική μελέτη). Ε' Πλωτά μέσα και ὀνοματολογία τῶν μερῶν και ἐξαρτημάτων των. Ἡπειρ. 'Εστ ΙΓ' (1964), τεῦχ. 146, σ. 414-417.
157. **Κριεζῆς Θεόδ. Α.** Ἡ σπογγαλιεία. Τὸ Μέλλον τῆς Ὑδρας, ἔτ. 25 (1965), σ. 185-187, 217-218, 245-247. [συνεχίζεται].
158. **Κοντομίχης Πανταζῆς** Λαογραφικά τῆς Λευκάδος. Τοῦ λιναριοῦ τὰ πάθη. Ἴόν Ἡχώ, ἔτ. 21 (35) (1965), τεύχη 230-231, σ. 13 (149) - 14 (150).
Δημοσ. εἰδήσεις περὶ καλλιέργειας και σταδίων κατεργασίας τοῦ λιναριοῦ ὡς και περὶ τῶν ἐξ αὐτοῦ παραγομένων ἐνδυμάτων, τῶν ἐργαλείων τῆς κατεργασίας τοῦ λιναριοῦ ὡς και μία παροιμία, 2 ἄσματα και μία παράδοσις.
159. **Δουκόπουλος Δ.** Λαογραφικά. Οἱ τσοπάνηδες. Ρουμελιώτικη τέχνη, ἔτ. Ε' (1965), ἀρ. 51, σελ. 1-2, ἀρ. 52, σελ. 4, ἀρ. 53, σελ. 1-2.
Ἀναδημοσ. ἀπὸ τὰς σελ. 7-16 τοῦ βιβλίου του: Ποιμενικά τῆς Ρούμελης, ἐν Ἀθήναις 1930, 8ον, σελ. 288.
160. : **'Ο Ἀπόστρατος** Λαογραφικά σημειώματα. Οἱ πραγματευτάδες κατὰ τὴν παλαιὰν ἐποχὴν. Τὸ Μέλλον τῆς Ὑδρας, ἔτ. 25 (1965), σ. 49.

5. Βιοτεχνία και λαϊκὴ τέχνη.

(Ἀρχιτεκτονική, χειροτεχνία, ὑφαντική, κεντητική, ξυλογλυπτική, ἀγγειοπλαστική, μεταλλουργική, λαϊκὰ ἐπιτηδεύματα).

[Βλ. και ἀνωτ. τὰ ἄρθρα ὑπ' ἀριθμ. 63. 74. 83. 93. 96.]

161. **Δουλγεράκης Μαν.** Ἀπὸ τὴν ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς τέχνης. Ὁ ἀργαλειὸς στὰ νεώτερα χρόνια. Πειραϊκὴ-Πατραϊκὴ, ἔτ. 10 (1964), ἀρ. 105, σ. 28-29.
Δημοσ. εἰδήσεις ἐκ Κρήτης περὶ τοῦ ἀργαλειοῦ, τῆς ὑφαντικῆς και δεισιδαιμονίαι τινές.
162. ——— Ἀπὸ τὴν ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς ὑφαντικῆς. Τὰ νησιώτικα φορέματα και ὑφάσματα. Τὰ τσεμπέρια τῆς Καλύμνου. Ἡ ἰδιότυπη φορεσιὰ τῆς Ἀστυπалаίας. Καὶ ὁ συρμὸς τῶν Ἀμαλιάδων. Πειραϊκὴ - Πατραϊκὴ, ἔτ. 10 (1964), ἀρ. 106, σ. 28-29.
163. ——— Ἡ ὑφαντικὴ στὴν Ἡπειρωτικὴ Ἑλλάδα. Πειραϊκὴ-Πατραϊκὴ, ἔτ. 10 (1964) ἀρ. 107, σ. 26-27.
164. **Θεοδώρου Σάββας Θ.** Ἡ ἀρχιτεκτονικὴ τῶν σπιτιῶν και ἐπιγραφαὶ κτίσεως αὐτῶν περιοχῆς Μονοδενδρίου. Ἡπειρ 'Εστ ΙΓ' (1964) 198-199.
165. Ἱστορικὸν Μουσεῖον Κρήτης. Ἀναπαράστασις ἐσωτερικοῦ Κρητικοῦ σπιτιοῦ [εἰκῶν]. Ἡῶς, ἔτ. 7 (1964), ἀρ. 76-85, σ. 142.

166. **Ἰωάννου Ἰω.** Ἐνας φίλος τοῦ Θεόφιλου. Ὁ λαϊκὸς ζωγράφος τοῦ Βόλου Νικόλαος Χριστόπουλος. Περιηγητική, ἀρ. 64 (1964), σ. 48-49.
- 166α. ——— Ἡ λαϊκὴ ἀγιογραφία καὶ ὁ ἅγιος Ἰωάννης Καρέας. Περιηγητική, ἀρ. 71 (1964), σ. 23-24.
Πληροφ. περὶ τεσσάρων εἰκόνων τοῦ ναοῦ, κατεσκευασμένων ὑπὸ λαϊκοῦ τεχνίτου.
167. **Καλλέργης Στέφ.** Ἀπὸ τὸ ἀρχοντικὸ τοῦ Μπουντούρη στὸ Αὐλάκη. [εἰκόν]. Τὸ Μέλλον τῆς Ὑδρας, ἔτ. 24 (1964), σ. 197.
168. **Καλλιάνης Δημ.** Ἀργαλειοὶ καὶ σύνεργα. Λακωνικά Α' (1964) 198.
169. **Δαλλᾶς Γ.** Ἡ βιοτεχνία τῶν μαλλίνων εἰδῶν στὸ Ἄργος Ὀρεστικό. Πειραϊκὴ-Πατραϊκὴ, ἔτ. 10 (1964), ἀρ. 109, σ. 20-21.
Δημοσ. 1 ἄσμα καὶ πληροφ. περὶ τῆς κατασκευῆς τῶν «βελεντζῶν-φλοκάτων».
170. **Δαμπάκης Ἀ.-Μπούρας Χ.** Ἑλληνικὴ λαϊκὴ ἀρχιτεκτονικὴ. Τὰ μεσαιωνικὰ χωριὰ τῆς Χίου. Ἀρχιτεκτονικὴ, ἔτ. Η' (1964), ἀρ. 47, σ. 50-55.
171. **Δογιάδου-Πλάτωνος Σωσώ.** Ἡ ὑφαντικὴ στὴν Κρήτη. Ἡώς, ἔτ. 7 (1964), ἀρ. 76-85, σ. 221-226.
Περιλαμβ. πληροφορίαι περὶ λιναριοῦ, μεταξιοῦ, βαψίματος νημάτων, κρητικοῦ ἀργαλειοῦ καὶ γενικῶς περὶ ὑφαντῶν, ὡς καὶ 6 δίστιχα.
172. ***Παπαδάκη Ἐλευθερία** Πληροφορίες καὶ σχέδια ἀπὸ τὰ ὑφαντὰ καὶ τὰ κεντήματα. Θεσσαλονίκη 1965, σελ. 24, κείμενο + πίνακες.
Κρίσις: Πνευμ. Κύπρος, χρ. Ε' (1964-65), ἀρ. 60, σελ. 330 (*Ἀγγελικὴ Πιερίδου*).
173. ———*Ἡ λαϊκὴ τέχνη τῆς Θάσου. Σὰν ἐκδήλωση τοῦ λαϊκοῦ πολιτισμοῦ. Θεσσαλονίκη 1964, σελ. 30. (Ἐξεδόθη ὑπὸ τοῦ Συλλόγου Καβαλιωτῶν Θεσσαλονίκης οἱ «Φίλιπποι».)
Κρίσις: Πνευμ. Κύπρος, χρ. Ε' (1964-1965), ἀρ. 60, σελ. 331 (*Ἀγγελικὴ Πιερίδου*).
174. **Παύλου Γ. Ἰ.** Ἐνα σπίτι στὴν Κιάφα. [εἰκόν]. Τὸ Μέλλον τῆς Ὑδρας, ἔτ. 24 (1964), σ. 7.
175. **Pieridou Angeliki** Folk art. Cyprus, A Handbook on the Island's Past and Present, Nicosia 1964, σελ. 105-114.
176. **Π. Μ.** 100 χρόνια ἀγγειοπλαστικῆς στὴ Λέσβο. Περιηγητικὴ, ἀρ. 62 (1964), σ. 20-21.
Περὶ τοῦ ἀγγειοπλαστ. ἔργου τῆς οἰκογενείας Κουρτζῆ στὴν Ἀγιάσο Μυτηλίνης.
177. **Σπυριδάκης Γεώργ. Κ.** Συμβολὴ εἰς τὴν μελέτην τῆς λαϊκῆς οἰκίας εἰς Ἰκαρίαν. Χαριστήριον εἰς Ἀναστάσιον Κ. Ὁρλάνδον, τόμ. Γ' (1964) σ. 56-60.
178. **Χαριάτη Κατερίνα** Ἡ τέχνη στὰ Ἐφτάνησα. Ἐπτάνησος. (Ἀνάτυπο ἀπὸ τὸ ἀφιέρωμα στὰ ἑκατόχρονα τῆς Ἐνώσεως Ἐπτανήσου 1864-1964. Εἰσαγωγή - Ἐπιμέλεια Σπύρου Μυλωνᾶ). Ἀθήνα 1964, 8ον, σελ. 333-356 + 24 εἰκόνες ἐκτὸς κειμένου.

179. **Πρέκα Μ.** "Ένας λαϊκός κεραμιστής στη Ρόδο. Ζυγός, Φεβρουάριος 1965, σ. 75-77.
Περὶ τοῦ ἔργου τοῦ λαϊκοῦ τεχνίτου Ν. Γιασιράκη εἰς Ἀρχάγγελον Ρόδου.
180. **Κοκκίνης Σπυρ.** Ἀνώνυμος λαϊκός ξυλογράφος. Πρωτόγονα χαράγματα του σὲ μιὰ σχολικὴ χρηστομάθεια τοῦ 1884. Ζυγός, Μάρτιος 1965, σ. 76.
181. **Μουτσόπουλος Νικ.** Καρρότσες τῆς Μακεδονίας. Ζυγός, Νοέμβριος-Δεκέμβριος 1965, σ. 64-82.
182. **Μπίνος Χαριλῆς** Ξυλόγλυπτες Λεσβιακὲς κασέλλες. Ζυγός, Μάρτιος 1965, σ. 46-56.
183. **Πετρόπουλος Ἀλ.** Γιαννιώτικη λαϊκὴ τέχνη. Περιηγητικὴ, ἀρ. 80 (1965), σ. 22-23.
184. Πρότυπα λαϊκῆς τέχνης. Τὰ καταγράφει καὶ τὰ φωτογραφίζει ὁ Ὄργανισμὸς Χειροτεχνίας. Ζυγός, Αὐγούστος 1965, σ. 64-65.
Δημοσ. 7 φωτογρ. λαϊκῶν χειροτεχνημ. περιοχῆς Ἐβρου (3 ποδιές, 4 τσουράπια).
185. **Φασιανὸς Ἀλέκ.** Ὁ κανατᾶς ποὺ ἔγινε ζωγράφος. Ζυγός, Αὐγούστος 1965, σ. 75-77.
Περὶ τοῦ ἔργου τοῦ λαϊκοῦ ζωγράφου Πέτρου Κάτσα εἰς Αἴγιναν.
186. **Φασιανὸς Ἀ.** - **Ἀρχελάου Ν.** Λαϊκὰ ἀναθήματα. Μιὰ ἀκόμη μορφή λαϊκῆς τέχνης ποὺ ἐλάχιστα ὡς τώρα εἶχε προσεχθῆ. Ζυγός, Ἀπρίλιος 1965, σ. 44-47.

Δ'. Πνευματικὸς βίος.

1. Λαϊκὴ Πίστις.

α) Θρησκευτικαὶ καὶ δεισιδαίμονες συνήθειαι τοῦ λαοῦ.

[Βλ. καὶ ἄνωτ. τὰ ἄρθρα ὑπ' ἀριθμ. 59. 61. 62. 63. 64. 71. 73. 74. 78. 81. 85. 92. 102. 103. 105. 110. 112α. 115. 117. 118. 119. 124. 126.]

187. **Καλλιάνης Δ.** Σημειώσεις ἀπὸ τῆ ζωῆ τῶν χωριῶν μας. Λακωνικὰ Α' (1964) 126. [Δημοσ. δεισιδαιμονία].
188. Κρητικὰ παρατηρήματα (δεισιδαιμονίες). Κρητ 'Ἐστ χρόν. ΙΣΤ'. (1964) τεῦχ. 146, σ. 94.
Ἀναδημοσ. 6 διάφορα «παρατηρήματα» ἐκ τῶν σελ. 42, 43, 44 καὶ 45 τοῦ βιβλίου: Π. Βαβουλέ, Παρατηρήματα. Ἡράκλειον Κρήτης, 1957.

β') Μαγεία. Ἐπωδαί.

1. Μαγεία.

[Βλ. καὶ ἄνωτ. τὰ ἄρθρα ὑπ' ἀριθμ. 61. 63. 74. 84. 87. 118.]

189. **Παπάξογλου Χ. Ἰ.** «Βουλίμου ἐξέλασις». Ἐθιμον καθαρτήριο καὶ γονιμικόν. Ἀθηνᾶ 68 (1965) 17-32. [Μελέτη].

190. *Παπαμιχαήλ Άννα* Χρήσις τῶν μετάλλων εἰς μαγικάς, δεισιδαίμονας καὶ ἄλλας ἐνεργείας εἰς τὸν κοινωνικὸν βίον τοῦ λαοῦ. Ἐπετ Λαογρ Ἄρχ τόμ. ΙΖ'. (1964), ἐν Ἀθήναις 1965, σ. 53-114. [Μελέτη].
Μέρος Β'. Συνέχεια ἐκ τῆς Ἐπετ. Λαογρ. Ἄρχ. τόμ. ΙΕ/ΙΣΤ (1962/63), σ. 62-91.

2. Ἐπωδαί.

[Βλ. καὶ ἄνωτ. τὰ ἄρθρα ὑπ' ἀριθμ. 59. 65. 71. 73. 78. 102. 103. 105. 112α.]

191. Ἄνδρέου Μιχ. Γητειές [4]: Τοῦ γριτζελιόρου. Τῆς κουφῆς. Τοῦ σταφυλίτη. Τῆς φουρτούνας. Μαθ Ἐστ ἔτ. ΙΕ' (1965), ἀρ. 39, σ. 205.
192. Ἡμελλος Στέφ. Δ. Ἐξορκισμοὶ τῆς Γελλοῦς ἐκ χειρογράφων ἐξ Ἀμοργοῦ [5]. Ἐπετ Λαογρ Ἄρχ τόμ. ΙΖ' (1964), ἐν Ἀθήναις 1965, σ. 40-52. [Μελέτη].
193. Καμπανελλάρη Μαρία Γητειές [3]. Μαθ Φωνή, ἔτ. Α' (1964-65), ἀρ. 1, σ. 65.
194. Λαζαρίδης Βασ. Γ. Γιὰ τὸ ζαννίν. Μαθ Ἐστ ἔτ. ΙΣΤ' (1965-1966), ἀρ. 40, σ. 45.
195. Μανούσακας Μ. Ἰ. Ἀνέκδοτοι στίχοι καὶ νέος αὐτόγραφος κῶδιξ τοῦ Ἰωάννου Πλουσιαδηνοῦ. Ἀθηνᾶ 68 (1965) 49-72.
Ἐν σελ. 62, σημ. 1, δημοσ. 3 ἐπωδαί ἐκ παραφύλλου τοῦ ὑπ' ἀρ. 4, 41 sup. ἐλληνικοῦ κώδικος τῆς Ἀμβροσιανῆς Βιβλιοθήκης.
196. Χαρίτωνος Ἀγαθή Γητειά. Μαθ Ἐστ ἔτ. ΙΕ' (1964-1965), ἀρ. 38, σ. 54.

γ'. Μαντική.

[Βλ. ἄνωτ. τὰ ἄρθρα ὑπ' ἀριθμ. 87. 97. 102. 105. 110.]

197. Ὁμοπλατοσκοπία [εἰκόν]. Ἡώς, ἔτ. 7 (1964), ἀρ. 76-85, σ. 188.

2. Λαϊκὴ καὶ κοσμοθεωρία καὶ ἐπιστήμη.

α'. Κοσμογονικοὶ καὶ ἀστρολογικοὶ μῦθοι. — Μετεωρολογία.

[Βλ. καὶ ἄνωτ. τὰ ἄρθρα ὑπ' ἀριθμ. 62. 63. 97. 110. 118.]

198. Παπαγιαννάκης Στέφ. Λαϊκὴ πρόγνωσις τοῦ καιροῦ στὴν Κρήτη. Κρητ Πρωτ Ε' (1965) 16-27.
Ἐν σελ. 16-20 δημοσ. 42 λαϊκὰ προγνωστικά τοῦ καιροῦ.

β'. Δημόδης ἰατρική.

[Βλ. καὶ ἄνωτ. τὰ ἄρθρα ὑπ' ἀριθμ. 63. 65. 78. 83. 87. 92. 97. 100. 102. 110. 112α. 124.]

199. Ἀθανασιάδης Εὐστ. Λαϊκὴ ἰατρικὴ Σάντας τοῦ Πόντου. Ἄρχ Πόντ 26 (1964) 74-87.

200. Ἡ λαϊκὴ ἰατρικὴ εἰς τὴν Χίον. Ἄργεντης 6 (1964), 74-110.
201. **Σφυρόερας Βασ. Β.** Κώδικες ἐκ Νάξου. Ἐπ Βυζ Σπ 33 (1964) 206-225.
Ἐν σελ. 223-224 δημοσ. περιγραφὴ ἰατροσοφικοῦ κώδικος ΙΘ' αἰ.
Βιβλιογρ. ἀνάλ.: Ἐπ Ἐταιρ Κυκλ Μελ Δ' (1964) 643 (Δ. Β. Οἰκονομίδης).
202. **Παπαευαγγέλου Παναγ. Σ.** Πῶς θεραπεύουν τὸν ἀφθώδη πυρετὸ οἱ πρόσφυγες ἀπὸ τὴν Ἀνατολικὴν Θράκη. Θρακ Χρον Ε' (1965) 234-236.

3. Δημώδης φιλολογία καὶ γλῶσσα.

α'. Ἶσματα.

1. Συλλογαί.

[Βλ. καὶ ἀνωτ. τὰ ἄρθρα ὑπ' ἀριθμ. 55. 59. 60. 62. 63. 65. 66. 68. 72, 73. 74. 75. 76. 78. 79. 80. 83. 84. 85. 86. 87. 88. 91. 92. 93. 95. 96. 97. 100. 101. 102. 103. 105. 106. 108. 109. 110. 111. 113. 114. 115. 116. 117. 118. 119. 120. 124. 125. 126.]

203. **Ροῦφος Δ.** Δημώδη Μακεδονικὰ τραγούδια. Ἱστορικὰ τραγούδια Βορβοτοσκοῦ Ἑπταχωρίου Καστορίας. [8]. Ἐφημ. «Πύρρος», 1905, ἀρ. 343. [Ἀνατύπωσις εἰς φύλλον ὑπὸ Χρήστου Β. Τσώτση ἐκ Βυθού Κοζάνης, 1964].
204. **Θωμόπουλος Θεόδ.** Τὸ κλέφτικο τραγούδι στὴ Ρούμελη. Αἰτωλοακ Χρον. ἔτ. Α' (1956), ἀρ. 1, σ. 33-37, ἀρ. 2, σ. 36-41, ἀρ. 3, σ. 30-36, ἀρ. 4, σ. 62-69. [ἄσμ. 51].
205. **Κώνστας Κ. Σ.** Τὰ στερνὰ μιᾶς Ἑλληνοπούλας. Αἰτωλοακ. Χρον. ἔτ. Α' (1956), ἀρ. 2, σ. 58-62. [1 ἄσμα].
206. Ἀγνώστου Κρητὸς ποιητοῦ. «Ριμάτα κόρης καὶ νέου», Κρητ. Πρωτ. Δ' (1964), σ. 55-57. [1].
207. **Ἄστερινὸς Δ.** Μιὰ ἐπέτειος: τὸ «Ἀρκάδι» τῆς Λακωνίας. Λακωνικά Α' (1964) 135-136 [1].
208. **Βαγενᾶς Θάν.** Ἀρκαδικὰ ἱστορικὰ τραγούδια (Ἑτερα δεκατρία παλαιὰ τραγούδια). Πελοπ. Πρωτ. Η' (1964) 135-140.
Δημοσ. 13 Ἀρκαδικὰ ἱστορικὰ τραγούδια μὲ σημειώσεις καὶ πληροφορίας τοῦ συγγραφέως εἰς ἕκαστον τούτων.
209. **Γκλέκας Γ. Δ.** Μοιρολόγια τῆς Λακωνίας [8]. Λακωνικά Α' (1964) 164-166
210. **Δρεπανιᾶς Μαν.** Τὸ τραγούδι τοῦ γάμου. Λακωνικά Α' (1964) 44.
Δημοσ. 1 γαμήλιον ἄσμα μετὰ τῆς μουσικῆς του.
211. ——— Ἡ λαγιογιουρντοῦ. Λακωνικά Α' (1964), 221-222.
Δημοσ. 1 ἄσμα μετὰ τῆς μουσικῆς του, ὡς καὶ εἰδήσεις περὶ τῆς τοπικῆς ἐνδυμασίας τῆς Λακωνίας.
212. Ἡπειρωτικὸ Δημοτικὸ γιὰ τὴ Χίο. Ἀπὸ τὸ ἔργον τοῦ κ. Ἀλεξ. Χ. Μαμμο-

- πούλου «Ἡπειρος», τόμος Β', Ἀθήναι 1964. Χιακή Ἐπιθεώρ τόμ. 3 (1965), τεύχ. 8, σ. 118-119.
213. *Ἰωαννίδου Λύδια* Ὁ Μωροκωσταντής. Μαθ Ἐστ ἔτ. ΙΔ' (1964), ἀρ. 37, σ. 163-164.
214. *Καλαντζῆς Κώστ.* Ἡ μάχη τοῦ Ἀργυροκαστρίτη καὶ τοῦ Χατζημιχάλη στὸ Φραγκοκάστελλο. Ἡώς, ἔτ. 7 (1964) ἀρ. 76-85, σ. 262-264. [1 ἄσμα ἐν σελ. 263].
215. *Κατσούρη Μαρία* Τὸ τραγούδι τοῦ Ἀγίου Γεωργίου. Μαθ Ἐστ ἔτ. ΙΔ' (1964), ἀρ. 37, σ. 166-167.
216. *Κεφαλληνιάδης Νίκ. Ἀ.* Ἀπεραθίτικα ἐπιτύμβια μοιρολόγια. Ἀθήναι 1964, 8ον, σελ. 8.
Ἐν σελ. 3 δημοσ. 3 δημώδη μοιρολόγια.
217. *Κολιὸς Ἀναστ.* Δωδεκάλογος. [1]. Μαθ Ἐστ ἔτ. ΙΔ' (1964), ἀρ. 37, σ. 167.— Ἀλφαβητάρι. Αὐτόθι, σ. 167-168.
218. *Κονόμος Ντῖν.* Ἀνέκδοτη Κεφαλονίτικη σάτιρα τοῦ 1833. Ν Ἐστ 76 (1964) 230-238.
Δημοσ. 1 ρίμα τοῦ ποιητῆρος Βασ. Λινγκούρη.
219. (*Κοντοχρίστου Χριστόφ.*) Δημοτικὰ τραγούδια τοῦ τόπου μας. Ἡ Ἀγραφιωτοπούλα. Ὁ περιβολάρης. Σκουφᾶς, ἔτ. Θ' (1964-65), τεύχ. 29, σ. 245.
220. *Κουμπάρη Νέδα* Ὁ Κωσταντᾶς. Μαθ Ἐστ ἔτ. ΙΔ' (1964), ἀρ. 37, σ. 164-165.
221. *Κυριακοῦ Γεώργ.* Ἀ. Μοιρολόγια [3]. Μαθ Ἐστ ἔτ. ΙΔ' (1964), ἀρ. 37, σ. 165.
222. *Λάμπας Τάκης* Ὁ Καρκαβίτσας κι ἡ Κλεφτουριὰ τοῦ Μεσολογγίου. Φιλ Πρωτοχρ 21 (1964) 241-246.
Δημοσ. στίχοι δημοτ. ἀσμάτων.
223. *Lüdeke Hedwig* Neugriechische Volkslieder. Auswahl und Übertragung ins Deutsche von—. Zweiter Teil. Übertragungen. Herausgabe im Auftrag der Akademie Athen, besorgt vom prof. Dr. G. A. Megas. Athens 1964, 8ον σελ. XV + 344 + 1 εἰκ.
224. *Δουκᾶτος Δημ. Σ.* «Γειά σου, παππούλη!». Ἐνα ἀκατάγραφο πατριωτικὸ τραγούδι τῶν Χρόνων τῆς Ἐνώσεως. Παρνασσός Στ' (1964), 404-410.
Δημοσ. 1 ἄσμα λογίας προελεύσεως, ἀδόμενον ὡς ἐπιτραπέζιον.
225. *Μακρινδάκης Ἀνέστ.* Τὰ Σφακιά τῆς Κρήτης. [ἄσμα 1]. Ἡώς. ἔτ. 7 (1964), ἀρ. 76-85, σ. 200-204.
226. *Μοσκόβη Εἰρήνη* Συμβολὴ στὴ Συμαϊκὴ λαογραφία. Δύο μοιρολόγια τῆς Παναγιᾶς. Φιλ Πρωτοχρ 21 (1964) 280-284.

227. *Μουσελίμης Σπῦρ.* Δημοτικά τραγούδια τῆς Ἡπείρου. Περιφέρεια Σουλίου. (Ἀνέκδοτα). [15 τραγ. γάμου] Ἡπειρ Ἑστ. ΙΓ' (1964), 418-422.
228. *Μοτάκης Στυλ. Ἀ.* Τὸ ὄλοκαύτωμα τοῦ Ἀρκαδίου. Κρητ Πρωτ Δ'. (1964), 88-94.
Ἐν σελ. 93-94 παρατίθεται ἀπόσπασμα ἐκ σχετικῆς ρίμας.
229. *Ξιπίτη Μαρία* Τὸ δημοτικὸ τραγούδι. Μαθ Φωνή ἔτ. Α. (1964-65), ἀρ. 1, σ. 37-39.
Δημοσ. στίχοι τινὲς ᾄσματος.
230. *Παναγιωτοῦνης Παν. Ν. - Ναθαναήλ Παῦλ. Π.* Ἀνθολογία λογοτεχνικῶν κειμένων ἔπους 1940-1941 Ἀλβανικὸ Ἔπος. Γερμανικὴ εἰσβολή, Κρήτη. Ἐπιμέλεια—. Ἀθήνα [1964], 8ον, σελ. 272.
Ἐν. σελ. 7-15 ἀναδημοσ. 24 ᾄσμ. καὶ 3 δίστιχα ἐκ τῶν «Ἐκλογῶν τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν» καὶ ἐκ τοῦ βιβλίου τοῦ Ν. Σφυρόερα, Ἀπεραθίτικα πολεμικὰ τραγούδια. Κρίσις: Ν Ἑστ 76 (1964) 1532. (Π. Γλέζ(ος)).
231. *Παπαρηγοράκης Ἰδομ.* Τὰ ἀποκαλυπτήρια τῆς προτομῆς τοῦ Κ. Κριάρη εἰς τὴν Παλαιοχώραν. Κρητ Ἑστ χρόν ΙΣΤ' (1964), τεῦχ. 146, σ. 76-77.
Παρατίθεται «τὸ τραγούδι τοῦ Γεν. Ἀρχηγοῦ Σελίνου, Γέρω Κριάρη» ἀπὸ τὸν Β'. τόμ. τῶν «Κρητικῶν Ριζίτικων τραγουδιῶν» τοῦ συγγραφέως.
232. *Παπαθανασόπουλος Ἡλ.* Κωνσταντῖνος Παλαιολόγος [1]. Λακωνικά, τεῦχ. 3 (1964), σ. 89-90.
233. *Παπαρηγόπουλος Πᾶνος* Καλαβρυτινὰ δημοτικὰ τραγούδια [21]. Πελοπ Πρωτ Η' (1964) 248-252.
234. *Παφίτης Ἀνδρ. Ἀ.* Ἡ Εὐγενούλλα. Μαθ Ἑστ ἔτ. ΙΔ' (1964), ἀρ. 37, σ. 164.
235. *Πουλιανὸς Ἀλέξης Ἰ.* Λαϊκὰ τραγούδια τῆς Ἰκαρίας. Ἀθήναι 1964, 8ον, σελ. στ' + 327.
Μετὰ τὴν ἐκ 32 σελίδων εἰσαγωγὴν δημοσ. ᾄσματα μετὰ εἰσαγωγικῶν σημειωμάτων ἀκριτ. 4, παραλ. 28, λατρ. 10, γαμήλια 9, ἔρωτ. 14, ἱστορ. 8, ξενιτείας 4, ἐργατικά 4, νανουρίσματα 12 καὶ σατιρ. 15.
Κρίσεις: Ν. Ἑστ 77 (1965) 54 (Π. Γλέζ(ος)). Περιηγητικὴ, ἀρ. 74 (1965), σ. 43 (Ἀνώνυμος) Ἰκαρικά, τεύχ. 34 (1965), σ. 14-15 [ἀναδημοσ. κρίσεις ἐξ ἑφημερ. καὶ ἐπιστολῶν].
236. *Σέττας Δ. Χ.* Εὐβοϊκὰ δημοτικὰ τραγούδια. Κάλαντα ἀπὸ τὴ Βόρεια Εὐβοία. Ἀθήναι 1964, 8ον, σ. 40. [ᾄσμ. 43].
237. *Σωφρονίου Γεώργιος Σ.* Τὰ τρία ἀδέσκια [1]. Μαθ Ἑστ ἔτ. ΙΔ' (1964), ἀρ. 37, σ. 166.
238. *Τζαννιδάκη - Ἀσπραδάκη Καλλιόπη* Ὁ θάνατος τῶν τριῶν ἀδελφῶν [1]. Κρητ. Ἑστ χρόν. ΙΣΤ' (1964), τεῦχ. 144, σ. 28.

239. Τραγούδια τοῦ τόπου μας. Ὁ θάνατος τοῦ Κίτσου Μπότσαρη (1813). Σκουφᾶς, ἔτ. Θ', τεύχ. 27-28 (1964), σ. 171.
Ἀναδημ. ἐν ἄσμα ἐκ τῆς συλλογῆς cl. Faugier. σ. 351 τῆς ἑλλ. ἐκδόσεως.
240. *Φτέρης Γεώργ.* Ἡ Μανιάτισσα πιστὴ στὴν ἠθικὴ τῆς φάρας. Λακωνικά, τεύχ. 1 (1964), σ. 13.
Στίχος ἀπὸ μοιρολόγι.
241. *Ἀθανασίου Μαρία* Παραλογαί. Τὸ τραγούδι τῆς Παναγίας [1]. Μαθ Ἔστ. ΙΕ' (1965), ἀρ. 39, σ. 193-194.
242. *Ἀνδρέου Εἰρήνη* Τραγούδια: Συνέδριον τῶν ζώων [1]. Μαθ Ἔστ. ΙΕ' (1965), ἀρ. 39, σ. 204. — Ἄν πεθάνω [1]. Ἐνθ' ἄν., ἀρ. 40, σ. 42. — Τὸ κλεφτόπουλο [1]. Αὐτόθι, σ. 44.
243. *Ἀνδρέου Χρῖστ.* Παραλογαί: Τὸ τραοῦν τοῦ Μανώλη. Μαθ Ἔστ. ΙΕ' (1965), ἀρ. 39, σ. 195-196.
244. *Ἀντωνιάδης Νίκανδρος* Τραγούδια: Ἑβδομάδα [1]. Μαθ Ἔστ. ΙΕ' (1965), ἀρ. 39, σ. 204.
245. *Ἀποστόλου Ὀλγα Χ.* Παραλογαί: Ὁ Κωνσταντῆς. Μαθ Ἔστ. ΙΕ' (1965), ἀρ. 39, σ. 195.— Τὸ τραγούδι τῆς Παναγίας [1]. Αὐτόθι, σ. 198.
246. *Ἀταλιώτου Γεωργία Ν.* Τρεῖς Ἑβραιοπούλες [1]. Μαθ Ἔστ. ΙΣΤ' (1965-1966), ἀρ. 40, σ. 42.
247. *Βαγιακάκος Δικ.* Οἱ Μανιάται τῆς Κορσικῆς. Παρνασσός Ζ' (1965) 25-46.
Δημοσ. μοιρολόγια τινὰ ἐκ τῶν ἑλληνοφώνων τῆς Κορσικῆς καὶ ἐκ Μάνης, ἐν λατρ. ἄσμα (τοῦ Λαζάρου) ἐκ Καργέζε, ἐπώνυμά τινα κ.λ.π.
248. *Βουτιανοβαμβακίτης* Ὁ Χάρος κι ὁ τσοπάνος [1]. Λακωνικά, Β' (1965), 156.
249. *Γεωργίου Μιχ.* Ἡ Γριστινοῦ. Μαθ Ἔστ. ΙΣΤ' (1965-1966), ἀρ. 40, σ. 40.
250. *Δημοσθένους Θεοδότη Ἀ.* Ἡ Θεονίτσα. Μαθ Ἔστ. ΙΕ' (1965), ἀρ. 39, σ. 199-200.
251. Δημοτικόν. Σουλιώτισσες (1792). Σκουφᾶς, ἔτ. Θ', τεύχ. 29 (1964-65), σ. 217.— Τοῦ λαβωμένου πρωτοκλέφτη. Αὐτόθι, σ. 220.
252. *Κυριακὸς Διον. Ν.* Τὰ παιδικὰ τ' Ἀντρονίου. Μαθ Ἔστ. ΙΕ' (1964-1965), ἀρ. 38, σ. 51-52.
253. *Εὐσταθίου Ἀνδρεανῆ Ν.* Τζινοῦρκος νιὸς πραματευτῆς. Μαθ Φωνή. ἔτ. Α' (1964-65), ἀρ. 1, σ. 64.
254. *Ἰωάννου Γιώργος* Δημοτικὰ τραγούδια τῆς Κυνουρίας [36]. Ἀνάτυπο ἀπὸ τὸ περιοδικὸ «Διαγώνιος» 1965/1. Θεσσαλονίκη, 8ον, σελ. 10.

255. *Ἰωάννου Παναγ. Π.* Ὁ θάνατος τῆς Ἐλενιῶς. Μαθ Ἔστ. ΙΕ' (1965), ἀρ. 39, σ. 189-190.
256. *Κοντοβούρκης Κυριάκος Μ.* Ἡ Μαρουλλοῦ. (Ἡ κόρη τοῦ Πρωτόπαπα). Μαθ Ἔστ. ΙΕ' (1965), ἀρ. 39, σ. 187-188.
257. *Καζαμία Γεωργία - Σακκά Στ.* Ἡ Φυσιολατρία στὰ κλέφτικα δημοτικὰ τραγούδια. Μαθ Φωνὴ ἔτ. Α' (1964-65), ἀρ. 1, σ. 35-36. [Στίχοι ἄσμ.]
258. *Κουπάρη Νέδα* Ὁ θάνατος μιᾶς κόρης δώδεκα χρονῶν. Μαθ Ἔστ. ΙΣΤ' (1965-1966), ἀρ. 40, σ. 41.
259. *Κούππας Δημ.* Τοῦ Ἁγίου Γεωργίου [1]. Μαθ Ἔστ. ΙΕ' (1964-1965), ἀρ. 38, σ. 49-50.— Ἐρωτικὸ [1]. Αὐτόθι, ἀρ. 39, σ. 203.
260. *Κουταλίστρα Ἐλένη Κ.* Παραλογαί: Ὁ Κωνσταντᾶς. Μαθ Ἔστ. ΙΕ' (1965), ἀρ. 39, σ. 196-198.
261. *Κουτούπη Ἀντωνία* Ὁ λαϊκὸς μας θησαυρὸς. Τραγούδια τοῦ γάμου. Ρουμελιώτικη τέχνη, ἔτ. Ε' (1965), ἀρ. 51, σ. 3-4.
• Δημοσ. στίχοι τινὲς γαμηλίων ἄσμάτων.
262. *Κωνσταντίνου Ἐλένη* Τὸ τραγούδι τῆς Παναγίας. Μαθ Ἔστ. ΙΕ' (1964-1965), ἀρ. 38, σ. 50-51, ἀρ. 39, σ. 199 [2].
263. *Δαγωνίκας Γεώργ.* Ἡ Ρίβα τῆς Εὐανθίας. Ἰκαριακά, τεῦχ. 34 (1965), σ. 12-13.
Δημοσ. 1 δημῶδης ρίμα μὲ περιεχόμενον αὐτῆς ἐρωτικὸν γεγονὸς τοῦ ἔτους 1901. Ποιητῆς ὁ Θεοχάρης Μαλαχίας.
264. Λαϊκὰ τραγούδια τῆς Ἰκαρίας [3]. Ἰκαριακά, τεῦχ. 34 (1965), σ. 16, τεῦχ. 35 (1965), σ. 11, τεῦχ. 36 (1965), σ. 15.
Ἀναδημοσιεύονται ἐκ τῶν σελ. 178-179, 245-246 καὶ 246-247 τῆς συλλογῆς: Ἀλεξ. Πουλιανοῦ, Λαϊκὰ τραγούδια τῆς Ἰκαρίας, Ἀθῆναι 1964, 8ον, σελ. 327.
265. *Δαϊνᾶς Δημ. Ν.* Κοντὰ στὴ πύλη τοῦ οὐρανοῦ. Μετέωρα. [1]. Περιηγητικὴ, ἀρ. 73 (1965) σ. 16-17.
266. *Δάππας Τάκης* Ἱστορικὲς ἀναδρομὲς. Ἡ κλεφτουριὰ τοῦ Μεσολογγιοῦ [3]. Ρουμελιώτικη τέχνη, ἔτ. Ε' (1965), ἀρ. 48, σ. 1-2, ἀρ. 49, σ. 1-3.
267. *Δώλης Νικόλ. Β.* Δημοτικὸ Ἠπειρωτικὸ τραγούδι. Τοῦ χαμένου παιδιοῦ. Ἠπειρ. Ἔστ. ΙΔ' (1965) 42.
268. Μακεδονικὰ τραγούδια τοῦ γάμου [3]. Ἠώς, ἔτ. 8 (1965), ἀρ. 85, σ. 22.
269. *Ματαντσηῆς Βασίλ. Γ.* Τοπικὰ κλπ. παλαιὰ τραγούδια Κασσάνδρας (Βάλτας). Χρον Χαλκ τεῦχ. 8 (1965), σ. 224-256, τεῦχ. 9-10, σ. 349-384.
Δημοσ. 113 ἄσματα ἐξ ὧν 19 ἐκ Νέας Ἀφησιᾶς Χαλκιδικῆς.
270. *Μηνᾶ Νίκη* Στὸν Χριστόν. Μαθ Ἔστ. ΙΕ' (1964-1965), ἀρ. 38, σ. 52.

271. **Μοσκόβη Ειρήνη** Δωδεκανησιακή λαϊκή ποίηση. Φιλ Πρωτοχρ 22 (1965) 303-305.
 Δημοσ. 4 πολύστιχα ἄσματα καὶ 8 δίστιχα.
272. **Μουσελίμης Σπῦρ. Γ.** Δημοτικά τραγούδια τῆς Ἡπείρου περιφέρειας Σουλίου (ἀνέκδοτα) [187]. Ἡπειρ Ἔστ ἔτ. ΙΓ' (1964), σ. 42-50, 132-140, 235-242, 340-347, 630-638, 956-963. Ἔτ. ΙΔ' (1965), σ. 150-155, 260-265, 379-384, 531-540, 689-698, 818-825.
 Δημοσ. προσέτι 18 δημοτικά τραγούδια τῆς Τσαμουριάς εἰς τὴν ἀλβανικὴν μὲ μεταφρασιν εἰς τὴν ἑλληνικὴν ὡς καὶ 17 δίστιχα.
273. Οἱ λαϊκοὶ μας ποιηταί. Ἰκαριακά, τεῦχ. 35 (1965), σ. 12.— Ὁ Πέτρος τὸ Πετράκιν. Αὐτόθι, τεῦχ. 36 (1965-1966), σ. 16.
 Δημοσ. 3 ρίμες τῶν λαϊκῶν ποιητῶν Γιώργη Παργιάρου [2] καὶ Πέτρου Πετράκη [1].
274. **Παντζιάρης Γεώργ. Κ.** Τὸ τραγούδι τοῦ Ἄη Γιωρκοῦ. Μαθ Ἔστ ἔτ. ΙΣΤ' (1965-1966), ἀρ. 40, σ. 43-44.
275. **Παπαχαράλαμπος Γ.** Τὰ ἑκατὸ λόγια. Φιλολογ Κύπρος, ἔτ. 1965, σ. 56-64. Περιλαμβάνονται καὶ 5 ἄσματα, 7 δίστιχα, πρὸς δὲ τὸ ἄσμα «τὰ ἑκατὸν τραούδκια».
276. **Περάνθης Μιχ.** Μεγάλῃ Ἑλληνικῇ Ἀνθολογία τῆς ποιήσεως. (Ἀπὸ τὴν ἄλωση ὡς σήμερα, 1453-1964). Τόμος πρῶτος — Νέα ἔκδοσις (Ἀθῆναι 1965), 8ον, σελ. 781. Τόμος δεύτερος, (Ἀθῆναι 1965), 8ον, σελ. 765. Τόμος τρίτος. (Ἀθῆναι 1965), 8ον, σελ. 480 + 288.
 Ἐνδιαφ. λαογρ. τὸ ΙV μέρος τοῦ Γ' τόμ., σελ. 5-251 (ἰδιαιτ. ἀρίθμ.), ἔνθα δημοσ. 474 ποικ. ἄσμ. καὶ 135 δίστ. εἰλημμένα ἐκ διαφόρων πηγῶν, κυρίως ἐξ ἀναδημοσ. πλήν τινων προερχομένων ἐξ ἀνεκδότου συλλογῆς τοῦ συγγραφέως.
277. Ριζίτικα γιὰ τὴ μάχη τῆς Κρήτης. Κρητ Ἔστ χρόν. ΙΖ' (1965), τεῦχ. 155, σ. 389.
 Ἀναδημ. 6 ἄσματα ἐκ τῶν σελ. 212 (ἀρ. 407), σ. 75 (ἀρ. 120), σ. 147 (ἀρ. 273), σ. 150 (ἀρ. 280), σ. 179 (ἀρ. 346), σ. 32 (ἀρ. 16) τῆς ἐκδόσεως: Ἰδομ. Παπαρηγοράκη, Τὰ Κρητικὰ Ριζίτικα τραγούδια, τόμ. Α', Χανιά 1956-57, 8ον σελ. 424.
278. **Σακελλαρίδης Κώστ.** Τὸ Νισυρικὸ δημοτικὸ τραγούδι. Νισυριακά (1965) 5-213. [Καὶ ἀνάτυπον μὲ ἰδιαιτ. ἀρίθμ. σελ. 202].
 Περιλαμβάνει συγκεντρωμένα τὰ κατὰ καιροὺς εἰς περιοδ, ἔφημερ. καὶ βιβλία δημοσιευθέντα δημῶδη ἄσματα τῆς Νισύρου, ἦτοι ἀκριτ. 78, λατρ. 10, νανουρ. 15, γαμήλια 34, ἔρωτ. 16, ἔργατ. 5, μοιρολ. 41, τετράστιχα 15 καὶ δίστιχα 145.
279. **Σαραλῆς Γιάννης** Δημοτικά τραγούδια Ζαγορίου [31]. Ἡπειρ Ἔστ ΙΔ' (1965) 43-48, 143-149, 266-267.
280. **Σπηλιόπουλος Θέμης Ἰ.** Ἀναγνώστης Πετιμεζᾶς. Περιηγητικὴ, ἀρ. 74 (1965), σ. 36.
 Ἀναδημοσ. ἐν ἱστορικὸν ἄσμα ἀπὸ τὴν «Κορινθιακὴν Πρωτοχρονιά» 1960, σελ. 63.

281. **Σπυρόπουλος Παν. Ν.** 'Ιστορίες του χωριού. 'Αρκαδικά λαογραφικά διηγήματα. Τεύχος Α' «Διηγήματα ξενιτειᾶς». 'Αθήναι 1965, 8ον, σελ. 80.
Δημοσ. ἐν σελ. 44, 50-52 καὶ 63, 3 ᾠσματα ὡς καὶ σποραδικοὶ στίχοι ἀπὸ τραγούδια τῆς ξενιτειᾶς.
282. **Φραγκάκη Εὐαγγελία Κ.** 'Η ἀδικοσκοτωμένη (παραλλαγή καὶ συμφυρμός) [1]. Κρητ Πρωτ Ε (1965) 227-228.
283. **Χριστοδούλου Παντ.** 'Ο Πανωῆς τζι' ὁ Κατωῆς. Μαθ 'Εστ ἔτ. ΙΣΤ' (1965-1966), ἀρ 40, σ. 39-40.
284. **Χριστόπουλος Τάκης Φ.** Σισμαναῖοι. Μιά παλιά ρουμελιώτικη φάρα. Ρουμελ. 'Ημερ 9 (1965) 113-127.
'Εν σελ. 122-124 δημοσ. 3 ᾠσματα.

2. Μελέται.

285. **Θωμόπουλος Θεόδ. Δ.** Τὸ κλέφτικο τραγούδι στὴ Ρούμελη. Συλλογὴ μετὰ ἀνάλυση καὶ ἱστορικὴ τοποθέτηση. 'Αθήνα 1957, 8ον, σελ. 40.
286. **Bouvier B.** Volkslieder aus einer Athos - Handschrift des 17. Jahrhunderts, «Probleme der neugriechischen Literatur», III, Berlin, 1960, p. 21-26 (Berliner Byzantinische Arbeiten, 16).
Κρίσις: Revue des Études Sud-Est Europ., 1963, σ. 624-625 (Gheorghe Ciobanu).
287. **Kyriakides St.** Zur neugriechischen Ballade. Südostforschungen. Bd. XIX, 1960, σ. 326-328.
Κρίσις: Revue des Études Balkaniques, τόμ. I, Bucarest, 1963, σ. 230-231.
288. ***Κηὸς Börje** L'histoire de la litterature Néo-Grèque. Stokholm 1961.
'Εξετάζονται τὰ θέματα καὶ αἱ πηγαι τῶν δημοτικῶν τραγουδιῶν.
Κρίσις: Κρητ. Χρονικά, ἔτ. ΙΖ' (1963), σ. 358-361 (Μάρθα 'Αποστίου).
289. **Ρωμαῖος Κ.** 'Ο «νόμος τῶν τριῶν» στὸ δημοτικὸ τραγούδι. 'Εναίσιμος ἐπὶ διδακτορῖα διατριβή. 'Αθήνα 1963, 8ον, σελ. 102.
290. **Κακουλίδη 'Ελένη Δ.** Νεοελληνικὰ θρησκευτικὰ 'Αλφαβητάρια. Διατριβὴ ἐπὶ διδακτορῖα. Θεσσαλονίκη 1964, 8ον, σελ. 121. ('Αριστοτέλειον Πανεπιστήμιον Θεσσαλονίκης. 'Επιστημονικὴ 'Επετηρὶς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς. Παράρτημα, ἀρ. 9).
'Η μελέτη ἐνδιαφέρουσα καὶ λαογραφικῶς ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τῆς διαδόσεως ἀλφαβηταρίων ὡς καλάντων εἰς τὸν λαόν.
Κρίσις: 'Αθηνα 67 (1963-1964) 418-419 (Φ. Κ. Μπουμπουλίδης).
291. **Κελαϊδῆς Σταῦρ.** Τὰ Κρητικὰ δημοτικὰ τραγούδια (τὰ ριζίτικα). Κρητ 'Εστ χρόν. ΙΣΤ' (1964), τεύχ. 142-143, σ. 374-375, 409.

292. *Παπαρηγοράκης Ἰδομ. Ἰ.* Τὰ Κρητικὰ ριζίτικα τραγούδια. Ἡώς, ἔτ. 7 (1964), ἀρ. 76-85, σ. 238-243.
293. *Peristeris Spyr. D.* Chansons polyphoniques de l'Épire du Nord. The Journal of the International Folk Music Council, XVI (1964), σ. 51-53.
294. *Ρωμαῖος Κ.* Διγενής. (Τὸ μεγάλο πρόβλημα τῆς καταγωγῆς τῶν ἀκριτικῶν τραγουδιῶν). Ἄρχ Πόντ 26 (1964) 197-230.
295. ——— Ὁ Πλιάτσικας. Περιηγητική, ἀρ. 62 (1964), σ. 12-13.— Κάτω στοῦ Βάλτου τὰ χωριά. Αὐτόθι, ἀρ. σ. 63 (1964), σ. 26-28.— Δερβενάκια. Ὁ πρωταγωνιστής καὶ τὸ ἐπίγραμμα. Αὐτόθι, ἀρ. 68 (1964), σ. 14-15.— Τὸ «γλυκόποτον κρασὶν» τῆς Κύπρου. Αὐτόθι, ἀρ. 69 (1964), σ. 14-15.
296. *Σπαταλαῖς Γεράσ.* Τὰ ἑλληνικὰ δημοτικὰ τραγούδια καὶ τὸ Λαογραφικὸ Ἄρχεῖο τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν. Μελέτη. «Ἐκδοτικὸς Ὄργανισμὸς». Ἀθήνα 1964, 8ον, σελ. 34.
Κρίσις: Ν Ἔστ 76 (1964) 1350 (Γιάννης Χατζίνης).
297. *Σπυριδάκης Γεώργ. Κ.* Ἡ δρακοντοκτονία τοῦ Διγενῆ εἰς δημοτικὰ τραγούδια τῆς Κρήτης. Κρητ Πρωτ Δ' (1964) 133-135.
298. *Χρυσάνθης Κύπρος* Ἡ στιχουργικὴ τοῦ Κυπριακοῦ δημοτικοῦ τραγουδιοῦ. Ἐκδοση περιοδικοῦ «Πνευματικὴ Κύπρος». Λευκωσία 1964, 8ον, σελ. 8.
299. *Κριαρᾶς Ἐμμ.* Ἀνακάλυμμα τῆς Κωνσταντινούπολης. Τὸ κείμενο μὲ εἰσαγωγή, σχόλια καὶ γλωσσάριο. Β' ἔκδ. συμπληρωμένη. Θεσσαλονίκη 1965, 8ον, σελ. 79 + Γ' πίν. (Ἀριστοτέλειον Πανεπιστήμιον Θεσσαλονίκης).
300. *Μιράσγεζη Μαρία Δ.* Ἐρευνα στὴ δημοτικὴ μας ποίηση. Α' Ὁ γάμος. Ἀθήνα, 1965, 8ον, σελ. 206.
Κρίσις: Ἄρχ Θε Θεσ 31 (1965) 463-464 (Δημ. Β. Οἰκονομίδης).
301. *Πάστη-Βενετσάνου Μ.* Ὁ Ἀλέξανδρος Ραγκαβῆς καὶ ἡ δημοτικὴ μας ποίησης. Παρνασσός Ζ (1965) 491-500.
302. *Ρωμαῖος Κ.* Ὁ καταδικασμὸς (Ἡ ἱστορία τῶν πολέμων τῆς Κρήτης μέσα ἀπὸ τὰ τραγούδια της). Κρητ Πρωτ Ε' (1965) 203-205.— Λουκᾶς Καλιακούδας ὁ ὑπαρχηγὸς τοῦ Ὀδυσσεᾶ Ἀντρούτσου. Περιηγητικὴ, ἀρ. 74 (1965), σ. 26-27.— Οἱ ἀπροσκύνητοι. Αὐτόθι, ἀρ. 75 (1965), σ. 20-21.— Ὁ Παῦλος Μελάς καὶ τὰ κορίτσια τῆς Καστοριάς. Αὐτόθι, ἀρ. 76 (1965), σ. 12-13.— Ἀναγνωρισμὸς. Αὐτόθι, ἀρ. 79 (1965), σ. 18-19.— Ὅταν πλένουν οἱ γυναῖκες τῆς Χίου. Αὐτόθι, ἀρ. 82 (1965), σ. 18-19.— Ἀπὸ τὴ συλλογὴ λαογραφικοῦ ὕλικου περιοχῆς τῆς Κοζάνης. Μαρασμὸς στὰ λουλούδια καὶ τοὺς ἀνθρώπους. Αὐτόθι, ἀρ. 83 (1965), σ. 20-21.

303. ——— Πρὸς τὸ Διοικητικὸν Συμβούλιον τῆς Ἑταιρείας Θρακικῶν Μελετῶν, Ἔργ. Θρ. Θησ 31 (1965) 285-288.
 Δημοσ. ὑπόμνημα τοῦ συγγρ. πρὸς τὸ Συμβούλιον περὶ ἐκδόσεως Ἑκλογῆς δημοτικῶν τραγουδιῶν τῆς Θράκης, θρακικῶν λαϊκῶν μελωδιῶν, ραδιοφωνικῶν ἐκπομπῶν κ.λ.π.
304. **Στρατάκης Ν.** Ἡ Κρητικὴ λαϊκὴ ποίηση. Μέσα στὰ πλαίσια τῆς ἑλληνικῆς δημοτικῆς ποίησης. Κρητ Ἔστ χρόν. ΙΣΤ' (1964) τεύχ. 145-153, σελ. 42-46, 78-79, 113-115, 148-150, 199-200, 240-241, 282, 331-332, χρόν. ΙΖ' (1965), τεύχ. 154-158, σελ. 361-362, 396-397, 15-16, 45-46, 81-83.
 Ἀναδημοσιεύσεις ἐν πολλοῖς ἐκ τοῦ βιβλίου: Ἰδομ. Παπαρηγοράκη, Τὰ Κρητικὰ Ριζίτικα τραγούδια. Τόμ. Α', Χανιά 1956-57, 8ον, σελ. 424.
305. **Stomeo Paolo** Τὰ δημοτικὰ τραγούδια τοῦ Salento. Ἐπ Ἐπ Φιλ Σχ Θεσσαλονίκης 9 (1965) 161-168.
 Ὀμιλία τὴν 2 Ἀπριλίου 1964 ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς ἐβδομάδος τῆς Ἰταλοελληνικῆς φιλίας εἰς τὴν αἴθουσαν τελετῶν τοῦ Παν/μίου Θεσσαλονίκης.
306. **Φούφας Βασίλ. Κ.** Ἡ Δημοτικὴ μας ποίησις. Ι. Μοιρολόγια - τραγούδια τοῦ Χάρου. Πλάτων ΙΖ (1965) 260-270.
307. **Χρυσάνθης Κύπρος** Ὁ νόθος στίχος δεκαεξασύλλαβος τροχαϊκὸς στὸ δημοτικὸ τραγούδι τῆς Κύπρου. Πνευμ Κύπρος Ε (1964-1965), ἀρ. 52, σ. 100-101.
308. **Πετρόπουλος Δ. Ἀ.** Σαράντα παλληκάρια ἀπὸ τὴ Λιβαδιά. Ἑλληνικά 19 (1966) 3-15.

β'. Δίστιχα.

1. Συλλογαί.

[Βλ. καὶ ἄνωτ. τὰ ἄρθρα ὑπ' ἀριθ. 16. 59. 60. 62. 65. 68. 73. 74. 75. 78. 88. 99. 102. 103. 113α. 117. 119. 120. 125].

309. **Ἀντίοχος Σαράντης Ἀ.** Ζακυθινὰ λαογραφικά. Τῆς ξενητιᾶς καὶ τῆς ἀγάπης. Πειραιϊκῆ-Πατραϊκῆ, ἔτ. 10 (1964), ἀρ. 105, σ. 22-23.
 Δημοσ.: 11 δίστ., 1 τετράστ., 2 ὀκτιάστιχα.
310. **Κυριαζῆς Παῦλ.** Τροβαδοῦροι καὶ ποιητὲς τῆς Κύπρου [6]. Περιγητικῆ, ἀρ. 70 (1964), σ. 14-17.
311. **Π(απαρηγοράκης) Ἰδομ. Ἰ.** Κρητικὴ λαϊκὴ μουσα. Μερικὲς σκόρπιες μαντινάδες ποὺ ἄκουσα τελευταῖα ἀπὸ τὸ ραδιοφωνικὸ σταθμὸ Χανίων. Κρητ Ἔστ χρόν ΙΣΤ' (1964), τεύχ. 144, σ. 27, τεύχ. 147-150, σ. 131, 225 [56].
312. ——— Οἱ μαντινάδες τοῦ χωρισμοῦ [19]. Κρητ Ἔστ χρόν. ΙΣΤ' (1964), τεύχ. 146

- σ. 96. — Μαντινάδες τοῦ γλεντιστῆ [6]. Αὐτόθι, χρόν. ΙΣΤ' (1965), τεῦχ. 151, σ. 262.
- Ἐναδημοσ. ἀπὸ τὸ βιβλ. *Π. Βαβουλέ, Ὁ Κρητικὸς τραγουδιστής...* Χανιά 1950.
313. *Κατσιπης Φίλ.* Τῆς ἀγάπης. Σαντορινιῆς ρίμες [4]. Κυκλ Ἑμερ Α' (1965) 221.
314. Παληὰ κρητικὰ τραγούδια. Ἐρωτικὴ ἐπιστολὴ [12]. Κνωσός, τεῦχ. 42 (1964) σ. 22.

γ'. Ἐπωδαὶ (βλ. Μαγεία).

δ'. Μῦθοι ζώων.

[Βλ. καὶ ἄνωτ. τὸ ἄρθρον ὑπ' ἀριθμ. 124].

315. *Παμπούκης Ἰ. Τ.* Μῦθοι τῆς Οἰνότης τοῦ Πόντου [200]. Ἀθήναι 1963, 8ον, σελ. 304. (Ἐπιτροπὴ Ποντιακῶν Μελετῶν. Περιοδικοῦ «Ἀρχεῖον Πόντου» παράρτημα 6).
- Κρίσις: Ν Ἔστ 76 (1964) 1598 (*Π. Γλέζ(ος)*).

ε'. Παραμύθια.

1. Συλλογαί.

[Βλ. καὶ ἄνωτ. τὰ ἄρθρα ὑπ' ἀριθμ. 62. 63. 78. 92. 93. 96. 110].

316. *Μέγας Γ. Ἀ.* Ἑλληνικὰ παραμύθια. Ἐκλογή.— Εἰκόνες Ράλλη Κοψίδη. Σειρὰ δευτέρα. Ἀθήναι 1963, 8ον, σελ. 232.
- Κρίσις: *Fabula* Bd. 6 (1964), σ. 275-276 (*D. Pétropoulos*).
317. *Δώλης Νικόλ. Β.* Τὸ λιμάνι τῆς χαρᾶς (χειμωνιάτικο παραμύθι). Ἑπειρ Ἔστ ΙΓ' (1964) 464-467.
318. *Megas G. A.* Népmesék Ujgörög, A Lány, Aki Rózsát Névetett, Budapest, 1964, 8ον μικρ., σελ. 206.
319. *Φραγκάκη Εὐαγγελία Κ.* Λαϊκὲς διηγήσεις. Φχιορεντίνος. Ἀθήναι 1964, 8ον, σ. 16.
320. ——— Κρητικὰ παραμύθια. Τ' ἀναγυριστικά. Ἡώς, ἔτ. 7 (1964), ἀρ. 76-85, σ. 321-322.
321. *Χατζόπουλος Γ. Κ.* Παραμύθια Τραπεζοῦντος [2]. Ἀρχ Πόντ 26 (1964) 58-73.
322. *Ἀταλιώτου Γεωργία* Πρόλογος παραμυθιοῦ. Μαθ Ἔστ ἔτ. ΙΣΤ' (1965-1966), ἀρ. 40, σ. 45.

323. *Megas G. A.* Griechische Volksmärchen [74]. (Düsseldorf-Köln 1965), 8ον, σελ. 327.
324. *Πέτρου Ίω. Π.* Ἡ βασίλισσα (παραμύθι). Μαθ Ἐστ ἔτ. ΙΕ' (1964-1965), ἀρ. 38, σ. 53-54.
325. *Χριστοδούλου Ἀνδρ.* Πρόλογος παραμυθιοῦ [ἑμμέτρως]. Μαθ Ἐστ ἔτ. ΙΕ' (1964-1965), ἀρ. 38, σ. 53.

2. Μελέται.

326. *Δαμψίδης Ὀδ.* Θεματικά σχόλια εἰς λαϊκὰς διηγήσεις τῶν Ἑλλήνων τοῦ Πόντου. Ἄρχ Πόντ 26 (1964) 317-372.
 Δημοσ. 3 παραμύθια καὶ 3 ἄσματα. Τὰ ἄσματα ἐκ τῆς συλλογῆς τοῦ Π. Δαμψίδου: Δημοτικά τραγούδια τοῦ Πόντου, παράρτημα 4ον τοῦ περιοδ. «Ἀρχεῖον Πόντου» 1960, σ. 59, 65 καὶ 73.
327. *Hadjiοαννου Κυρ.* Four Types of external Soul in Greek and other Folk-Narratives. Λαογρ ΚΒ' (1965) 140-150.
328. *Κακριδῆς Ίω. Θ.* Δύο νεοελληνικά παραμύθια. Ἐπ Ἐπ Φιλ Σχ Θεσσαλονίκης 9 (1965) 5-10.
329. *Lampsidis Od.* Contribution à l'étude des contes populaires des Grecs du Pont-Euxin (Asie Mineure). Λαογρ ΚΒ' (1965) 213-216.
330. *Meraklis Mich.* Une autre Version de la «Persinette». Λαογρ ΚΒ' (1965) 300-303.
331. *Πετρόπουλος Δημ. Ἀ.* Τὸ παραμύθι τοῦ Ραμψινίτου στὴ νεοελληνικὴ παράδοση. Ἐπ Ἐπ Φιλ Σχολ Θεσσαλονίκης 9 (1965) 175-187. (= Das Rampsinitos-Märchen in neugriechischen Überlieferungen. Λαογρ ΚΒ' (1965) 343-353).

στ' Εὐτράπελοι διηγήσεις. Ἀνέκδοτα. Περιπαίγματα.

[Βλ. καὶ ἀνωτ. τὰ ἄρθρα ὑπ' ἀριθμ. 63. 73. 76. 78. 85. 95. 100. 112.

113α. 116. 120. 122.124].

332. *Γανωτίδης Κυρ.* Λαογραφικὰ κείμενα Νικοπόλεως. Ἐκ τοῦ χωρίου Καρακεβεζήτ. Ἄρχ Πόντ 26 (1964) 264-265.
 1 εὐτράπ. διήγησις.
333. *Κρόκος Γιώργης Ἰ.* Εἵντα γίνεται στὴ Χιό. Χιώτικα ἀνέκδοτα [149]. Τόμος Β' [Ἀθήναι 1964], 16ον, σ. 119 + 1 εἰκ.
 Δημοσ. καὶ 8 ἄσματα.
 Κρίσις: Ν Ἐστ 75 (1964) 696 (Π. Γλέζ(ος)).

334. *Ρωμαῖος Κ.* Εὔθυμες λαϊκὲς διηγήσεις. Περιηγητική, ἀρ. 66 (1964) σ. 12-13.
335. *Φραγκεδάκης Ἐμμ. Ἰωσ.* Συναχόμενος εἶσαι κακομοίρη; [1 ἀνέκδ.]. Κρητ 'Ἐστ χρόν ΙΣΤ' (1964), τεῦχ. 145, σ. 60-61.— 'Ο μάγερας ὁ Δαβουνέλης [1]. Αὐτόθι, χρόν. ΙΣΤ' (1965), τεῦχ. 151, σ. 261-62.
336. *Mundy G. S.* Philogelos, the Nesnas and Misokolakis. Λαογρ ΚΒ' (1965) 324-327. [Μελέτη].
337. *Παπαχαράλαμπος Γ.* Πειράγματα χωρίων τῆς Κύπρου [16]. Στασινὸς Β' (1964-65) 149-155.
338. *Στεφάνου Μιχ. Π.* Λαογραφικά [2 ἀνέκδ.]. Κυκλ 'Ἡμερ Α' (1965) 27.
339. *Χουρδάκης Ἀριστοφ.* Γαῖδουροκεφαλὲς μπάριμπα [1 ἀνέκδ.]. Κρητ 'Ἐστ χρόν ΙΣΤ' (1964), τεῦχ. 147, σ. 133.

ζ'. Παροιμίες καὶ γνῶμαι. Παροιμιώδεις ἐκφράσεις.

1. Συλλογαί.

[Βλ. καὶ ἄνωτ. τὰ ἄρθρα ὑπ' ἀριθμ. 55. 59. 60. 62. 65. 66. 68. 71. 74. 76. 78. 79. 80. 82. 85. 97. 100. 101. 102. 103. 105. 106. 112α. 120 124].

340. *Παναγῆς Ἀνδρ.* Τζυπριώτικες παραντζελιὲς [6]. Μαθ. 'Ἐστ ἔτ. ΙΔ' (1963), ἀρ. 36, σ. 52.
341. *Σαββίδης Μάρ. Ἀ.* Παροιμίες [24]. Μαθ. 'Ἐστ ἔτ. ΙΔ' (1963), ἀρ. 36, σ. 54-55.
342. Α'. Κρητικὲς παροιμίες ἀντίθετες. Β'. Κρητικὰ παρα(η)ρήματα τῶν Χριστουγέννων. Κρητ 'Ἐστ χρόν ΙΣΤ' (1964), τεῦχ. 149-150, σ. 224. Παροιμίες 9 σχετικαὶ μὲ τοὺς μῆνας καὶ 2 παρατηρήματα (δεισιδαίμ.).
343. *Ἑλληνας Ἰω.* Κυπριακαὶ παροιμίες [5]. Μαθ. 'Ἐστ ἔτ. ΙΔ' (1964), ἀρ. 37, σ. 168.
344. *Κανακάρης Ἀντών. Σ.* Καρυστινὴ λαογραφία. Παροιμίες [226]. Ἄρχ. Εὐβ. Μελ. 11 (1694) 136-148.
345. *Παρμακλῆς Ἀνδρ. Κ.* Παροιμίες [3]. Μαθ. 'Ἐστ ἔτ. ΙΔ' (1963), ἀρ. 36, σ. 54.
346. *Χριστοδουλίδης Ἀνδρ.* Κυπριακαὶ παροιμίες [4]. Μαθ. 'Ἐστ ἔτ. ΙΔ' (1964), ἀρ. 37, σ. 168.
347. *Ἀντωνίου Μιχ.* Παροιμίες [4]. Μαθ. 'Ἐστ ἔτ. ΙΕ' (1965), ἀρ. 39, σ. 206.
348. *Βαρνάβας Θεμ. Β.* Παροιμίες [4]. Μαθ. 'Ἐστ ἔτ. ΙΕ' (1965), ἀρ. 39, σ. 206.
349. *Βενιζέλος Ἰ.* Παροιμίες τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ συλλεγεῖσθαι καὶ ἐρμηνευθεῖσθαι ὑπό—. Ἔκδοσις δευτέρα ἐπηξησμένη καὶ διωρθωμένη. Ἔκδοσις βιβλιοπω-

λείου «Φοιτητική Γωνιά», Ἀθήναι 1965, 8ον, σελ. η' + 360.

Φωτοτ. ἀνατύπωσις ἐκ τῆς Β' ἐκδόσεως τοῦ 1867.

350. **Γιαλλούρης Ἐπαμ. Κ.** Παροιμίες [9]. Μαθ' Ἐστ ἔτ. ΙΕ' (1965), ἀρ. 39, σ. 205.
351. Γνωμικά [23]. Κρίκος, χρ. 16 (1965), ἀρ. 171, σ. 17.
352. **Κανακάρης Ἀντών. Σ.** Καρυστινὴ λαογραφία. Παροιμίες - παροιμιώδεις φράσεις - γνωμικά Β' [260]. Ἀρχ. Εὐβ Μελ ΙΖ' (1965) 182-193.
353. **Κολιτσάρας Ἰωάν. Θ.** Παροιμιαὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ. Τεῦχ. Α', Ἀθήναι 1964, 8ον, σελ. 360, τεῦχ. Β', Ἀθήναι 1965, 8ον, σελ. 339, τεῦχ. Γ', Ἀθήναι ἄ.ἔ., 8ον, σελ. 371.
Συλλογὴ 6000 παροιμιῶν, παροιμ. φράσεων καὶ γνωμικῶν κατ' ἐπιλογὴν μετὰ ἐρμηνευτικῶν σημειώσεων εἰς ἕκαστον λῆμμα. Εἰς τὸ τεῦχ. Γ', σελ. 343-371 παρατίθεται εὐρετήριο κατ' ἐννοίας.
354. Λαϊκὲς Παροιμίες [10]. Κρίκος, χρ. 16 (1965), ἀρ. 169, σ. 24.
355. **Διάσης Νικ.** Παροιμίες [6]. Μαθ' Ἐστ ἔτ. ΙΕ' (1965), ἀρ. 39, σ. 206.
356. **Μανασσείδης Συμ. Ἀ.** Συλλογὴ ζώντων μνημείων. 1.— Συλλογὴ ζώντων μνημείων τοῦ ἀρχαίου ἑλληνισμοῦ ἐν τῇ γλώσσῃ τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων. Ἐν Χατζηγυρίῳ, Κεσσάνης. Ὑλὴ ἀδημοσίευτος. Ἀρχ Θρ Θησ 31 (1965) 30-35.
Δημοσ. 66 παροιμιαὶ καὶ 26 αἰνίγματα.
357. **Μέττης Ἀγαθ. Π.** Παροιμίες [8]. Μαθ' Ἐστ ἔτ. ΙΕ' (1964-1965), ἀρ. 38, σ. 55.
358. **Μισιέλ Μιχ. Μ.** Παροιμιαὶ [93]. Μαθ' Ἐστ ἔτ. ΙΕ' (1965), ἀρ. 39, σ. 190-192.
359. **Πετρακίδης Νικ. Κ.** Παροιμίες [6]. Μαθ' Ἐστ ἔτ. ΙΕ' (1965), ἀρ. 39, σ. 206
360. **Παυλίδης Γεώργ. Σ.** Ἀθηναϊκὲς γαϊδουροπαροιμίες [26]. Ἀθηναϊκά, τεύχ. 31-32 (1965), σ. 82-83.

2. Μελέται.

361. **Λουκάτος Δέμ.** Le proverbe dans le conte. Λαογρ. ΚΒ' (1965) 229-233.
362. **Πολίτης Ν. Γ.** (1852-1921). Μελέται περὶ τοῦ βίου καὶ τῆς γλώσσης τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ. Παροιμιαὶ Α. Φωτοτυπικὴ ἀνατύπωσις τῆς πρώτης ἐκδόσεως. Τόμος Α' Ἀθήναι 1965, 8ον, σελ. π' + 600. Τόμ. Β', Ἀθήναι 1965, 8ον, σελ. 15' + 17 — 699. Τόμ. Γ', Ἀθήναι 1965, 8ον, σελ. 686. Τόμ. Δ' Ἀθήναι, 1965, 8ον, σελ. 686.

η'. Παραδόσεις.

1. Συλλογαί.

[Βλ. καὶ ἄνωτ. τὰ ἄρθρα ὑπ' ἀριθμ. 16. 62. 65. 66. 67. 69. 70. 74. 75. 77. 78. 79. 85. 89. 95. 97. 99. 100. 102. 103. 107. 109. 114. 116. 118. 120. 121. 123. 124].

363. *Ἀθανασίου Γαλάτεια* Πῶς πῆρε τὸ ὄνομά του τὸ χωριό μου Κοντεμένος [2]. Μαθ' Ἐστ' ἔτ. ΙΔ' (1963), ἀρ. 36, σ. 53.
364. *Στεφανίδου Ἀθανασία* Ἡ εἰκόνα τοῦ Ἁγίου Αὐξεντίου καὶ τὸ χωριὸν Κώμη Κεπήρ [1]. Μαθ' Ἐστ' ἔτ. ΙΔ' (1963), ἀρ. 36, σ. 55.
365. *Χαρίτωνος Ἀγαθῆ* Πῶς πῆρε τὸ ὄνομά του τὸ χωριό μου Ἀλάμπρα. Μαθ' Ἐστ' ἔτ. ΙΔ' (1963), ἀρ. 36, σ. 53. — «Ἁγιά κορόνα». Αὐτόθι, σ. 54.
366. *Γιουμπάκης Μᾶρκ.* Παναγιὰ ἢ ἀντιφωνήτρια [2]. Περιηγητικὴ, ἀρ. 71 (1964), σ. 44-45.
367. *Δέδε Μαρία* Ὁ Ἅγιος Μάμας τῆς Σκύρου. Ἱστορία ἐνὸς ἐξωκκλησίου ὅπως τὴ λένε οἱ Σκυριανοὶ [1]. Ἡὼς, ἔτ. 7 (1964), ἀρ. 73-75, σ. 63-66.
368. *Ζαφειρόπουλος Γ.* Οἱ τρεῖς πλάτανοι τῆς Κονιδίτσας καὶ ἡ ἀνάκτησις τοῦ Βυζαντίου [1]. Λακωνικά Α' (1964) 220.
369. *Θαλασσινὲς Παραδόσεις.* Ὁ Ἅγ. Λιάς. Ὁ Ἅγ. Νικόλας. Κρίκος, χρ. 15 (1964), τεῦχ. 165, σ. 28.
Ἄναδημος. 2 παραδ. ἀπὸ τὸ βιβλίον * : Ἀ. Συρίου (Ἐ. Μονογιού), Τὰ θαλασσινά, Σύρος 1949.
370. *Θαλασσινὸς Ὀδ.* Τὸ πρῶτο κιαμέτ γκιουνου τοῦ Νῶε. Κνωσός, τεῦχ. 42 (1964), σ. 30-31.
Δημοσ. 1 παράδ. ἐκ τῆς μελέτης τοῦ Ἰ. Θ. Κακριδῆ εἰς Κρητ. Χρονικά, τόμ. ΙΕ/ΙΣΤ' (1961/62), τεῦχ. 1, σελ. 298-99.
371. *Ἰορδανίδης Κωνστ.* Λαογραφικὰ κείμενα Νικοπόλεως. Ἐκ τοῦ χωρίου Τρουπτζῆ [1]. Ἀρχ. Πόντ 26 (1964) σ. 265-266.
372. *Κεδραῖος Παῦλος* (Θεοχ. Σαριδάκης) Δομήνικος Θεοτοκόπουλος ὁ Κρητικός [1]. Κρητ' Ἐστ' χρόν. ΙΣΤ' (1964), τεῦχ. 147, σ. 107-108.
373. *Κεφαλληνιάδης Νικ.* Ὁ πύργος τοῦ Βερνάρδου Μπαρότζι στὸ Χαλκί-Νάξου [4]. Ἀθήνα 1964, 8ον, σελ. 28.
Κρίσις : Ἐπ' Ἐταιρ Κυκλ. Μελ. Δ' (1964) 643 (Δ. Β. Οἰκονομίδης).
374. *Κολιὸς Ἀναστ.* Παράδοσις. Μαθ' Ἐστ' ἔτ. ΙΔ' (1964), ἀρ. 37, σ. 166.
375. *Κυρμιζάκη Ἀγλαΐα Γ.* Τὸ Γαῖδουρονήσι [1]. Περιηγητικὴ, ἀρ. 62 (1964), σ. 32. — Στὴν Ἁγία Γαλήνη [1]. Αὐτόθι, ἀρ. 65 (1964), σ. 22-23.
376. *Πετράκις Ἐ. Δ.* Οἱ καμπάνες στὴν Τουρκοκρατία [1]. Κρητ' Ἐστ' χρόν. ΙΣΤ' (1964), τεῦχ. 143, σ. 412.

377. **Πολίτης Νικ.** Παραδόσεις του Μοριᾶ [45]. Πελοπ Πρωτ Η' (1964) 221-230.
Ἀναδημοσίευσις.
378. **Τζαννιδάκη - Ἀσπραδάκη Καλλιόπη** Τὸ Ἅγιο Πνεῦμα τῶν Ἀρμένων Σητείας [1]. Κρητ Ἑστ χρόν. ΙΣΤ' (1964), τευχ. 148, σ. 164.
379. Τὸ ἱστορικὸν τῆς ἀνεγέρσεως τοῦ Καθεδρικοῦ ναοῦ τῶν εἰσοδίων Χανίων. Ὡς τοῦτο ἐδημοσιεύθη εἰς τὰ ὑπ' ἀριθμ. 3-8 τεύχη τοῦ μηνὸς Φεβρουαρίου 1932 τοῦ περιοδικοῦ «Χριστιανικὸν Φῶς» παρὰ τοῦ ἀειμνήστου Ἐπισκόπου Κυδωνίας καὶ Ἀποκορώνου κ.κ. Ἀγαθαγγέλου Νινολάκη. Κρητ Ἑστ χρόν. ΙΣΤ'. (1964), τευχ. 149-150, σ. 201-205.
Δημοσ. 4 σχετικαὶ παραδόσεις.
380. **Τριανταφύλλου Κ. Κ.** Παραδόσεις καὶ θρύλοι περὶ τοῦ Ἀποστόλου Ἀνδρέου εἰς τὴν ἐπαρχίαν Πατρῶν [3]. Πελοπ Πρωτ Η' (1964) 318-320.
381. **Ἀνδρέου Σωτ. Ἀ.** Τὸ χωριό μου [1]. Μαθ' Ἑστ ἔτ. ΙΣΤ' (1965-1966), ἀρ. 40, σ. 46.
382. **Γεωργίου Ἐλισάβετ** Πῶς ἐπῆραν τὸ ὄνομά τους τοποθεσία καὶ τὸ χωριὸ Ἀλάμπρα [1]. Μαθ' Ἑστ ἔτ. ΙΣΤ' (1965-1966), ἀρ. 40, σ. 46.
383. **Ἡμελλος Στέφ. Δ.** Παραλλαγαὶ παραδόσεων ἐξ Ἀμοργοῦ. Κυκλ Ἡμερολ Α' (1965) 28-32.
384. **Καραμάνος Γ. Ἰ.** Ἱστορίες τοῦ χωριοῦ. Οἱ Καλλικάντζαροι τοῦ παπποῦ. Κρίκος, χρόν. 16 (1965), ἀρ. τευχ. 169, σ. 23-24.
Λογοτεχνικὴ περιγραφὴ μὲ παρεμβαλλόμενα στοιχεῖα περὶ Καλλικαντζάρων.
385. **Κεφαλληνιάδης Νίκος Ἀνδρ.** Ὁ ἱερός ναὸς τῶν Ταξιαρχῶν στὸ Κεραμὶ Τραγαίας Νάξου. Ἀθήναι 1965, 8ον, σελ. 16.
Παραδ. 5 ἐν σελ. 8-11, 14, πρὸς δὲ καὶ εἰδήσεις λαϊκῆς λατρείας καὶ περὶ τελευτῆς.
Κρίσις: Ἑπ Ἑταιρ Κυκλ Μελ Δ' (1964) 643 (Δ. Β. Οἰκονομίδης).
386. **Κληρίδης Νέαρχ.** Παραδόσεις [1]. Ὁ σπήλιος τοῦ Τρίμματος. Μαθ' Ἑστ ἔτ. ΙΕ' (1965), ἀρ. 39, σ. 200.
387. **Κριναῖος Παῦλ.** Θαυματουργές Παναγίες μὲ θρησκευτικοὺς θρύλους [6]. Ρουμελιώτικη τέχνη, ἔτ. Ε' (1965), ἀρ. φ. 50, σελ. 1, 3.
388. **Κωσταντίνου Γεώργ.** Ἡ «κουφὴ τοῦ Πεντασχοίνου». Μαθ' Ἑστ ΙΕ' (1964-1965), ἀρ. 38, σ. 54.
389. **Κωνσταντίνου Κωνσταντία Σ.** Θανατικὸ στὸ Δίκωμο καὶ ὁ προφήτης Ζαχαρίας [1]. Μαθ' Ἑστ ἔτ. ΙΕ' (1965), ἀρ. 39, σ. 201-202.
Παρατίθενται καὶ τινες πληροφορίες περὶ τοπωνυμίων.
390. **Μπουροζίκας Γ.** Ἀνάμεσα στὴν ἱστορία καὶ στὸ θρύλο. Ἡ Κυρὰ τῆς Πέτρας [1]. Πειραϊκῆ-Πατραϊκῆ, ἔτ. 11 (1965), ἀρ. 117, σ. 13.

391. *Νικολάου Φιλοθέη* Πῶς ἐδημιουργήθη καὶ πῶς πῆρε τὸ ὄνομά του τὸ χωριὸ Μύρτου [1]. Μαθ Φωνή, ἔτ. Α' (1964-65), ἀρ. 1, σ. 64-65.
392. *Παπατρέχας Γεω. Ἡρ.* Θρυλοὶ καὶ παραδόσεις ἀπ' τὸ Ξηρόμερο [2]. Ρουμελ Ἡμερ 9 (1965) 101-104.
393. Παραδόσεις τῶν νησιῶν μας [1]. Κυκλ Ἡμερολ Α' [1965] 107.
394. *Περνάρης Ἀ.* Κυπριακὴ ἱστορία καὶ θρυλοὶ. Ἡ τραγουδημένη τοῦ Ἀριστοῦ. Βρύση τῆς Ἀγάπης. Περιηγητικὴ, ἀρ. 76 (1965), σ. 30-31.
395. *Σπηλιόπουλος Θέμης Ἰ.* Ἡ σπηλιὰ τοῦ Κύκλωπα. Περιηγητικὴ, ἀρ. 83 (1965), σ. 28.
396. [*Στεφάνου Μιχ. Π.*] Παραδόσεις τῶν νησιῶν μας [2]. Κυκλ Ἡμερολ Α' (1965) 107.— Θρυλοὶ τῆς Κέας [1]. Αὐτόθι, σ. 118.
397. *Χ' Παναγῆς Παν. Κ.* Τὸ πάλλιωμαν. Μαθ Ἐστ ἔτ. ΙΣΤ' (1965-1966), ἀρ. 40, σ. 45.
398. *Χριστοδούλου Ἰω.* Γιατὶ ὀνομάστηκε «Βώνη» τὸ χωριό μου [1]. Μαθ Ἐστ ἔτ. ΙΕ' (1965), ἀρ. 39, σ. 202.— Ὁ σκοτωμὸς τοῦ Γούμενου [1]. Αὐτόθι, σ. 202.

2. Μελέται.

399. *Αἰκατερινίδης Γεώργ. Ν.* Δημῶδεις παραδόσεις ἐκ τῶν περιφερειῶν Σητείας καὶ Μεραμβέλλου. Κρητ Πρωτ Δ' (1964) 113-124.
400. *Ioannidou - Barbarigou M.* Classification des légendes populaires grecques. Λαογρ ΚΒ' (1966) 179-184.
401. *Οἰκονομίδης Δημ. Β.* Ἀνέκδοτοι δυϊστικαὶ παραδόσεις τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ. Ἐπετ Λαογρ Ἀρχ τόμ. ΙΖ' (1964), ἐν Ἀθήναις 1965, σ. 11-39.
402. *Oeconomidis Dém. B.* Yello dans les traditions des peuples hellénique et roumain. Λαογρ ΚΒ' (1965) 328-334.
403. *Ρωμαῖος Κ.* Τὸ «Μαρμαρωμένο συμπεθερικὸ» στὸ Καρπενήσι. Φιλ Πρωτοχρ 21 (1964) 46-47.
404. ——— Ἀνεμοστρόβιλος. Μιὰ παλιὰ ἀθηναϊκὴ λαϊκὴ παράδοση. Περιηγητικὴ, ἀρ. 70 (1964), σ. 12-13.— Ἀποτυπωμένα ἀχνάρια ἡρώων. Αὐτόθι, ἀρ. 71 (1964), σ. 10-11.— Ἡ πινακοθήκη μὲ τοὺς Καλικάντζαρους. Αὐτόθι, ἀρ. 72 (1964), σ. 14-15.
405. *Nigro Sebastiano L.* Un mythe antique et une croyance superstitieuse dans les contes grecs de la Calabre. Λαογρ ΚΒ' (1965) 220-228.
406. *Πολίτης Ν. Γ.* (1852-1921). Μελέται περὶ τοῦ βίου καὶ τῆς γλώσσης τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ. Παραδόσεις. Φωτοτυπικὴ ἀνατύπωσις τῆς πρώτης ἐκδό-

- σεως (1904) συμπληρωμένη με τούς ἀπαραιτήτους πίνκκας. Προτάσσεται πλήρης βιβλιογραφία τῶν δημοσιευμάτων τοῦ συγγραφέως. Ἐκδοτικὸς Ὄργανισμὸς «Ἐργάνη» — Ε.Π.Ε. Τόμ. Α΄, Ἀθήναι 1965, 8ον, σελ. 4 ἄ.ἄ. + 27 + 5 ἄ.ἄ. + 628 + 30 + 1 εἰκ. τοῦ συγγραφ., Β΄, Ἀθήναι, 1965, σελ. 629-1348 πίν. Ε΄.
407. *Ρωμαῖος Κ.* Τὰ δέντρα σκύβουν καὶ προσκυνοῦν. Περιηγητικὴ, ἀρ. 73 (1965), σ. 10-11.—Ψηλὰ στὴ λίμνη τῆς Περιστεράς. Αὐτόθι, ἀρ. 78 (1965) σ. 26-27.—«Τοῦ παπᾶ τ' ἄλῶνι» στὴ Μαντινεῖα. Αὐτόθι, ἀρ. 80 (1965) σ. 18-19.—Ἀλετροπόδι. Αὐτόθι, ἀρ. 81 (1965), σ. 26-27.—Τὸ πήδημα τῆς Σαπροῦς. Αὐτόθι, ἀρ. 83 (1965), σ. 20-21.
408. *Σπυριδάκης Γεώργ. Κ.* Ἡ γραῖα ὡς προδότις εἰς δημῶδεις νεοελληνικὰς παραδόσεις. Ἐπετ Λαογρ Ἀρχ τόμ. ΙΖ΄ (1964), ἐν Ἀθήναις 1965, σ. 3-10
409. *Spyridakis Georg* Die alte Frau als Verräterin in einigen neugriechischen Volkssagen. Λαογρ ΚΒ΄ (1965) 527-530.

θ'. Αἰνίγματα - Λογοπαίγνια.

[Βλ. καὶ ἄνωτ. τὰ ἄρθρα ὑπ' ἀριθμ. 66. 71. 73. 78. 82. 96 97. 100. 102. 124].

410. *Γεωργίου Κυπριανὸς Χρ.* Καθαρογλωσσία [1]. Μαθ Ἐστ ἔτ. ΙΔ΄ (1963), ἀρ 36, σ. 53.
411. *Εὐτυχίου Σταυρινῆ Ἀ.* Αἰνίγματα [2]. Μαθ Ἐστ ἔτ. ΙΔ΄ (1963), ἀρ. 36, σ. 53.
412. *Παπαχαράλαμπος Γ.* Αἰνίγματα [18]. Κυπρ Σπ ΚΗ΄ (1964) 185-193.
413. *Ἀθανασίου Μαρία* Αἰνίγματα [3]. Μαθ Ἐστ ἔτ. ΙΕ΄ (1964-1965), ἀρ. 38, σ. 55.
414. *Σέττας Δημ. Χρ.* Αἰνίγματα ἀπὸ τῆ Βόρεια Εὐβοία [704]. Ἀρχ. Εὐβ Μελ 12 (1965) 3-98.

ι'. Γλῶσσα

1. Συνθηματικαὶ γλῶσσαι. Ὄνόματα: κύρια, ἐπώνυμα, παρωνύμια κλπ.

[Βλ. καὶ ἄνωτ. τὰ ἄρθρα ὑπ' ἀριθμ. 16. 55. 68. 71. 74. 76. 82. 90. 91. 99. 104. 107. 108. 111. 113. 124].

415. *Πρωτοπαπᾶς Ζήσης* Ἡ γλῶσσα τῆς Ρούμελης καὶ οἱ ἄλλες... Ρουμελ Ἡμερολ Η΄ (1964) 111-112.
Δημοσ. καὶ ὀνόματα, ἐπίθετα κτλ.
416. *Μνάσωνος Στυλ.* Παρατσούκλια ἐκ τοῦ χωρίου Φιλιά τῆς ἐπαρχίας Λευκωσίας [7]. Μαθ Ἐστ ἔτ. ΙΔ΄ (1963), ἀρ 36, σ. 54.

417. *Κολίτσης Ἀνδρέας Μ.* Περὶ τῶν κυρίων ὀνομάτων καὶ ἐπωνύμων τῶν Κυπρίων. Διατριβὴ ἐπὶ διδακτορίᾳ ὑποβληθεῖσα εἰς τὸν Φίλοσ. Σχολὴν τοῦ Ἐθνικοῦ καὶ Καποδιστριακοῦ Παν/μίου Ἀθηνῶν. Ἐν Ἀθήναις 1964, 8ον, σελ. 116. (Βιβλιοθήκη τῆς ἐν Ἀθήναις Φιλεκπαιδευτικῆς Ἑταιρείας).
418. *Κρεκούκας Δημ. Ἀ.* Τὰ δημῶδη ὀνόματα τῶν φυτῶν τῶν ἐπαρχιῶν Πάργας καὶ Μαργαριτίου. Πλάτων, ἔτ. ΙΣΤ' (1964), τευχ. Α-Β (31-32), σελ. 62-91.
419. *Μπόγκας Εὐάγγ. Ἀθ.* Τὰ γλωσσικὰ ἰδιώματα τῆς Ἡπείρου (Βορείου, Κεντρικῆς καὶ Νοτίου). Α' Γιαννιώτικο καὶ ἄλλα λεξιλόγια. (Ἐκδόσεις Ἑταιρείας Ἡπειρωτικῶν Μελετῶν). Ἰωάννινα 1964, 8ον, σελ. ιστ' + 460.
 Δημοσ. ὀνόματα βαπτιστικά, ἐπώνυμα καὶ τινὰ δίστιχα καὶ παροιμίαι.
 Κρίσις: Ἀθηνᾶ ΕΖ' (1963-1964) 426-430 (Δ. Β. Οἰκονομίδης).
420. *Βεῖκου-Σεραμέτη Κατῖνα* Λαογραφικὰ καὶ γλωσσικὰ στοιχεῖα τῆς παληᾶς Ξάνθης. Μέρος δεύτερο. Γλωσσάριο Π - Ω. Θρακ Χρον Δ' (1964), τευχ. 13, σ. 53-54, τευχ. 15, σ. 188-191 καὶ ἔτ. Ε' (1965), τευχ. 17-18, σ. 112-113 τευχ. 20, σ. 237-240. [Ὄνομ.].
421. *Κωστάκης Θαν. Π.* Οἱ γιωργατζάδες τοῦ Κοσμᾶ καὶ ἡ γλῶσσα τους. Ἀθήναι 1965, σελ. 43-91. (Ἀνάτυπον ἀπὸ τὸ περ. «Πελοποννησιακά», τόμ. ΣΤ'). Πλὴν τῆς συνθηματικῆς γλώσσης τῶν «γιωργατζάδων», ἧτοι τῶν κατασκευαστῶν «χτενιῶν» διὰ τοὺς ἀργαλειούς, ἐξετάζονται τὰ σύνεργα καὶ ἡ τεχνικὴ τῆς κατασκευῆς τῶν χτενιῶν, δημοσ. δὲ καὶ 3 παραδόσεις σχετικαὶ πρὸς τὴν εἰσαγωγὴν αὐτῆς εἰς Κοσμᾶν Δ. Κυνουρίας.
422. *Παπαθανασόπουλος Θαν.* Μιὰ συνθηματικὴ γλῶσσα στὰ Κράβαρα. Ρουμελιώτικη τέχνη, ἔτ. Ε' (1965), ἀρ. 50, σ. 4.
 Περὶ τῆς συνθημ. γλώσσης τῶν «μπουλιαραίων», ἧτοι μικροπωλητῶν («γυρολόγων»).

2. Τοπωνύμια.

[Βλ. καὶ ἀνωτ. τὰ ἄρθρα ὑπ' ἀριθμ. 66. 68. 69. 70. 75. 77. 85. 89. 90. 98. 99. 101. 107. 114. 117. 121. 122. 123. 124].

423. *Κώνστας Κ. Σ.* Τοπωνυμικὰ Αἰτωλίας. Γκόρα - Γόρα - Γουριά. Αἰτωλοακ Χρον Α' (1956), ἀρ. 3, σ. 15-23.
424. ——— Αἰτωλικὰ γλωσσικὰ μνημεῖα. Τοπωνυμικὰ τῆς Παραχελωίτιδος [280]. Αἰτωλοακ Χρον Α' (1956), ἀρ. 4, σ. 33-48.
425. *Μουσοῦρης Σπῦρ. Ν.* Τοπωνυμικὸν τῆς νήσου Ἰθάκης καὶ ἐπώνυμα Ἰθακησίων. Ἀθήναι 1959, 8ον, σελ. 136.
 Κρίσις: Ἑλληνικά 18 (1964) 226-233 (Γ. Α. Θωμόπουλος).
426. *Παναγῆς Σπυρ. Παν.* Τοπωνύμια [4]. Μαθ Ἐστ ἔτ. ΙΔ' (1963), ἀρ. 36, σ. 55.
427. *Βαγιακάκος Δικ. Β.* Σχεδιάσμα περὶ τῶν τοπωνυμικῶν καὶ ἀνθρωπωνυ-

- μικῶν σπουδῶν ἐν Ἑλλάδι 1883-1962. Ἀθηνᾶ ΕΓ' (1962) 301-424, ΕΖ' (1963-1964) 145-369.
 Κρίσις: Ἐπ Βυζ Σπ 34 (1965) 362-364 (Τ. Ἀθ. Γριτσόπουλος).
428. **Georgacas Demetr. J.** Place and other names in Greece of various Balkan origins, Part I. Zeitschrift für Balkanologie. Jahrgang II (1964), σ. 38-76.
429. **Δεμερτζῆς Δημήτρ.** Συλλογὴ τοπωνυμίων τῆς νήσου Εὐβοίας. Ἀρχ Εὐβ Μελ 11 (1964) 174-251.
430. **Βάος Ζαφ. Ἀντ.** Ναοὶ καὶ ναῦδρια τῆς Μήλου. Ἐτυπώθη καλλιτεχνικῶν ἐπιμελεία Ἑλληνικῆς Περιηγητικῆς Λέσχης Ἀθηνῶν. Ἀθῆναι 1964, 8ον μέγα, σελ. ιστ' + 585.
 Πλὴν τῶν εἰδήσεων περὶ λαϊκῆς λατρείας δημοσ. καὶ 117 τοπωνύμια.
 Κρίσεις: Ἐπ Ἐταιρ Κυκλ Μελ Δ' (1964) 637 (Δ. Β. Οἰκονομίδης). Ἐπ. Βυζ Σπ 34 (1965) 352-360. (Δ. Βασιλειάδης).
431. **Μπέττης Στέφ.** Τοπωνυμικὸ τοῦ χωρίου Κρετσουνίτσα Κουρέντων [40 τοπων.]. Δωδωναῖον Φῶς, ἔτ. Β' (1964), τεῦχ. 8, σ. 420-425.
432. **Παπαχριστοδούλου Χ. Ἰ.** Τὸ Φρούριο τοῦ Φαρακλοῦ στὸ Χαράκι τῆς Ρόδου. Περιηγητικὴ. ἀρ. 65 (1964), σ. 24-25
 Δημοσ. καὶ τινα τοπωνύμια.
433. **Βαγιακάκος Δικ. Β.** Γλωσσογεωγραφικά. Περὶ τὰ Παραταινάρια τῆς Μάνης τοπωνύμια. Ἀθηνᾶ 68 (1965) 169 - 248. [Μελέτη].
434. **Δοντᾶς Γεώργ. Σ.** Κρητικὰ τοπωνύμια καὶ ἄλλες Κρητικὲς ἐπιδράσεις στὴν ἀρχαία Κέρκυρα. Κερκυρ Χρον ΙΑ' (1965) 137-140. [Μελέτη].
435. **Θαβώρης Ἀ. Ἰ.** Τὸ Βελβεντό. Ἡ ἱστορία τοῦ ὀνόματος τῆς κωμοπόλεως καὶ ἡ ἔτυμολογία του. Μακεδονικά 6 (1964-65) 173-195.
436. **Θωμόπουλος Ἰ. Ἀ.** Οἱ μετονομασίαι τῶν τοπωνυμίων. Ν Ἐστ 78 (1965) 1405-1409.
437. **Κώνστας Κ. Σ.** Τοπωνυμικὸν τοῦ Ἀγγελοκάστρου. Ν Ἐστ 78 (1965) 1284-1291.
 Δημοσ.: τοπων. 180, παραδ. 6.
438. **Λάμπας Τάκ.** Ὁροθεσία τῆς ἐπαρχίας Ἀμφίσσης κατὰ τὸ 1848. Ρουμελ Ἡμερ 9 (1965), 13-16.
439. **Παπαθανασόπουλος Θαν.** Τοπωνύμια τῆς Περίστας Ναυπακτίας [134]. Διαλεκτικὴ, τόμ. Α' (1965-66), τεῦχ. 8-10, σ. 17-21.
440. **Πετρίδης Λάζ.** Ὁ Ἀείμονας. Κρητ Ἐστ χρόν. ΙΖ' (1965), τεῦχ. 156, σ. 36.
 Ἐρμηνεῖα τοῦ τοπωνυμίου.
441. **Σπυρόπουλος Ἀπόστ.** Συμβολὴ στὴ μελέτη τῶν τοπωνυμίων Νεοχωρίου -

- Παραχελωΐτιδος [109]. Διαλεκτική, τόμ. Α' (1965-66), τεύχ. 3, σ. 23-26, τεύχ. 6-7, σ. 23-25, τεύχ. 8-10, σ. 22-23.
442. **Σταυρακάκης Γιάνν.** Καί πάλιν ὁ 'Αΐμονας. Κρητ 'Εστ χρόν. ΙΖ' (1965), τεύχ. 157, σ. 67.—'Αλοΐδες. Χωρίον τῆς ἐπαρχίας Μυλοποτάμου μὲ 300 κατοίκους. Αὐτόθι, τεύχ. 158, σ. 106 107.
443. **Συμεωνίδης Χ.** Πολύγυρος. Μακεδονικά 6 (1964-65) 196-210.

ια'. Λαϊκὸν θέατρον.

444. **Πορφύρης Κ.** Ζακυνθινὲς ὁμιλίαι. Μία μορφή λαϊκοῦ θεάτρου. Θέατρο, χρ. Γ' (1964), τεύχ. 14, σ. 24-31.
445. **Κακούρη Κατερίνα 'Ι.** Αὐτοσχεδιασμὸς καὶ Θέατρο. Τὸ λαϊκὸ πανηγύρι προαιώνια ρίζα. Θέατρο, χρ. Δ' (1965), τεύχ. 22, σ. 79-84.—Αὐτοσχεδιασμὸς καὶ Θέατρο. 'Η πορεία τοῦ λαϊκοῦ μιμοδράματος. Αὐτόθι, τεύχ. 23-24, σ. 35-41.
446. **Μαρούδας 'Ιω.** 'Η πρώτη συνάντηση μεσαιωνικοῦ λαϊκοῦ θεάτρου στὴ Ζάκυνθο. Περιηγητική, ἀρ. 83 (1965), σ. 26-27.
447. **Παμπούκης 'Ι. Τ.** Γιὰ τὸ ρεπερτόριο τοῦ Καραγκιόζη. Ἀπὸ τὸ ἀρχεῖο τοῦ Μιχόπουλου. 'Ηώς, ἔτ. 8 (1965), ἀρ. 90, σ. 55-59.
448. **Παπαθανασόπουλος Θαν.** Ὀμιλίαι καὶ μασκαράτες στὴν Περίστα. Ν 'Εστ 78 (1965) 1414-1416.
449. **Schmidt Léopold** Le théâtre populaire Européen, édité par—.En collaboration avec Gianfranco d'Aronco, Georgios Megas, Hans Moser, Georges-Henri Rivière, Achmed Tecer et Hans Trümpy. La traduction française des textes originaux et du Manuscrit allemand des commentaires, établie par Michèle Ramzeyer et Pierre Robinet a été coordonnée par Klaus Beitzl. Paris (1965), 8^{ον}, σελ. 506+XX planche+1 χάρτης.
'Εν σελ. 369-379 δημοσ. ὁ «Πανάρατος» διασκευὴ ἐκ τῆς «'Ερωφίλης» τοῦ Χορτάτζη ὑπὸ τὸν τίτλον: Panaratos, jeu de carême (Amphilochia, Grèce) καὶ ἐν σελ. 495-501 «Prologue d'un jeu de Karagheuz «un peu de tout ou toutes les îles sur la scène» (Athènes, Grèce)
450. Συνάντηση μεσαιωνικοῦ-λαϊκοῦ θεάτρου στὴ Ζάκυνθο. Ἴόν 'Ηχώ, ἔτ. 20 (34) (1965), τεύχη 226-227, σ. 9 (73).
451. **Χαριάτη Κατερίνα** 'Η συνάντηση μεσαιωνικοῦ-λαϊκοῦ θεάτρου καὶ ἡ ἔκθεση ζωγραφικῆς Ἑπτανησίων καλλιτεχνῶν στὴ Ζάκυνθο. Ἴόν 'Ηχώ, ἔτ. 20 (34) (1965), τεύχη 228-229, σ. 19 (107).

ιβ'. Δημώδη βιβλία.

452. *Μέρτζιος Κ. Δ.* Βιτζέντζος Κορνάρος - Ἐρωτόκριτος. Κρητ Χρον ΙΗ' (1964) 142-244 + 4 πίν. ἐκτὸς κειμ.
453. (*Βλαστός Παῦλος*) Ὁ ροδάρης (βουκολικό). Κρητ Ἐστ χρόν. ΙΣΤ' (1965), τεύχη 152-153, σ. 280-281, 329-330, χρόν. ΙΖ' (1965) τεύχη 154-159, σ. 363-364, 398-400, 10-11, 47-48, 79-80, 124-125. [Συνεχίζεται].
Στιχούργημα τοῦ Παύλ. Γ. Βλαστοῦ.

4. Μουσικὴ καὶ χοροί.

[Βλ. καὶ ἄνωτ. τὰ ἄρθρα ὑπ' ἀριθμ. 63. 81. 88. 91. 94. 99. 100. 102. 104. 111. 115]

454. *Ἀνωγειανάκης Φ.* Ἡ μορφολογικὴ ἐξέλιξη τῆς λύρας στὴν Κρήτη. Σύντομο σχεδιάσμα. Ἡώς, ἔτ. 7 (1964), ἀρ. 76-85, σ. 229-232.
455. *Γκρέκας Ἰωσ.* Οἱ ἐθνικοὶ ἑπτανησιακοὶ χοροί. Ἴόν Ἡχὼ ἔτ. 19 (33) (1964), τεύχ. 214-216, σ. 37 (109) — 40 (112).
Εἰδήσεις περὶ 19 λαϊκῶν χορῶν τῆς Ζακύνθου.
456. *Δαφέρμος Δημ. Γεωργ.* Ἡ Κρητικὴ μουσικὴ. Ἡώς, ἔτ. 7 (1964), ἀρ. 76-85, σ. 234-236.
457. *Δουλιγεράκης Μαν.* Ἀπὸ τὴν λαογραφία τοῦ νησιοῦ. Προβλήματα καὶ προοπτικὴς γιὰ τὴν Κρητικὴ μουσικὴ. Ἡώς, ἔτ. 7 (1964), ἀρ. 76-85, σ. 460-461.
Πληροφορ. περὶ λαϊκῶν χορῶν καὶ μουσικῶν ὀργάνων.
458. Ὁ Καστρινὸς πηδηχτὸς - πυροίχιος. Κνωσός, τεύχ. 42 (1964), σ. 21.
Ἄναδημος. ἀπὸ τὸ βιβλίον *Γεωργ. Ἰ. Χατζηδάκι*, Κρητικὴ Μουσικὴ, Ἀθῆναι [1958].
459. *Παπαδόπουλος Γ. Μ.* Ὁ χορὸς σέρα. Ἀρχ Πόντ 26 (1964) 308.
460. *Στράτου Δόρα* Μιὰ παράδοση καὶ μιὰ... περιπέτεια. Οἱ ἑλληνικοὶ λαϊκοὶ χοροί. Μ' ἕναν πρόλογο τοῦ Christian Zervos. Ἀθῆναι 1964, 8^{ον}, σελ. 214 + 12 σελ. φωτοτ.
461. *Ἀβούρης Σπ. Ν.* Ἡ Κεφαλληνιακὴ ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ. Ἴόν Ἡχὼ ἔτ. 20 (34) (1965), τεύχ. 222-223, σ. 7.
462. *Ἀνωγειανάκης Φ.* Ἑλληνικὰ λαϊκὰ μουσικὰ ὄργανα. Ἡώς, ἔτ. 8 (1965), ἀρ. 88, σ. 11-20.
Δημοσ. πληροφορίες διὰ τὰ μουσικὰ ὄργανα καὶ δὴ διὰ τὰ ἰδιόφωνα, μεμβρανόφωνα, ἀερόφωνα καὶ χορδοφωνα, ὡς καὶ 36 σχετ. εἰκόνες.
463. *Chianis Sotirios (Sam)* Folk Songs of Mantinea, Greece. Folklore

- Studies: 15 University of California Press. Berkeley and Los Angeles 1965, 8^{ον}, σελ. 171.
 Δημοσ. ἡ μουσικὴ 68 δημ. ᾠσμάτων μετὰ φράσιν τῶν κειμένων εἰς τὴν ἀγγλικήν.
464. Ἔκθεσις λαϊκῶν μουσικῶν ὀργάνων. Περιηγητικὴ, ἀρ. 78 (1965), σ. 8 καὶ Ν. Ἔστ. 77 (1965) 820.
465. Ἑλληνικὰ λαϊκὰ μουσικὰ ὄργανα - Instruments de musique populaires Grecs. Ἔκθεσις ἑλληνικῶν λαϊκῶν μουσικῶν ὀργάνων. Ἀθῆναι Μάϊος 1965. Exposition d'instruments de musique populaires Grecs, Athènes, Mai 1965. (Ἐπιμετριοῦν Ἐθνικῆς Παιδείας καὶ Θρησκευμάτων. Ministère de l'Éducation Nationale et des Cultes). 8^{ον}, σελ. 59.
 Κατάλογος τῶν ἑλληνικῶν λαϊκῶν μουσικῶν ὀργάνων μετ' εἰκόνων εἰς πίνακας XXIV καὶ σημειώσεων περὶ αὐτῶν εἰς ἑλληνικὴν καὶ γαλλικὴν γλῶσσαν.
466. **Καρακάσης Στ.** Ἔκθεσις μουσικῆς ἀποστολῆς εἰς ἐπαρχίαν Πυλίας (16 Ἰουλ. — 14 Αὐγ. 1964). Ἐπετ Λαογρ Ἀρχ τόμ. ΙΖ' (1964), ἐν Ἀθήναις 1965, σ. 204-217.
467. **Μήλιος Γιάν.** Τὸ δημοτικὸ τραγούδι καὶ οἱ Ἑλληνικοὶ χοροί. Διαλεκτικὴ, τόμ. Α' (1965-66), τεύχ. 2, σ. 30-31.
468. **Μπέττης Στέφ.** Ἡ κουμπανία τῶν λαϊκῶν ὀργάνων στὸν τόπο μας. Ἡπειρ Ἔστ ΙΔ' (1965) 372-378.
469. **Παπαρηγοράκης Ἰδομ.** Πῶς γλεντοῦν οἱ Κρητικοί. Ἄλλοτε καὶ τώρα. Ὄργανα καὶ ὀργανοπαῖχτες, ποῦ καὶ πότε διοργανώνονται τὰ γλέντια. Χοροί, μουσικὴ καὶ σκοποὶ τῶν κατὰ διαμέρισμα. Κρητ Ἔστ χρόν. ΙΣΤ' (1965), τεύχη 151-153, σ. 249-252, 310-311, 344-346, χρόν ΙΖ' (1965), τεύχη 154-158, σ. 369-370, 414-415, 27-28, 59-60, 105-106.
470. **Παφίτης Ἀνδρ.** Τὸ συγκρότημα τῶν Κυπριακῶν μας χορῶν. Μαθ Ἔστ ἔτ. ΙΕ' (1964-1965), ἀρ. 38, σ. 126.
 Περὶ τοῦ συγκροτήματος τοῦ Παγκυπρίου Γυμνασίου.
471. **Περιστέρης Σπυρ.** Λαογραφικὴ μουσικὴ ἀποστολὴ εἰς τὴν περιφέρειαν Φωκίδος (16 Ἰουλίου—6 Αὐγ. 1964). Ἐπετ Λαογρ Ἀρχ τόμ ΙΖ' (1964), ἐν Ἀθήνας 1965, σ. 173-184.
472. ——— Μουσικὴ ἀποστολὴ εἰς Εὐρυτανίαν (7 Ἰουλ. — 6 Αὐγ. 1959). Ρουμελ Ἡμερ 9 (1965) 17-21.
473. **Τσιακλῆς Φώτ.** Κυπριακοὶ χοροί. Μαθ Ἔστ ἔτ. ΙΕ' (1964-1965), ἀρ. 38, σ. 124-125.
 Γίνεται λόγος κυρίως περὶ τῆς ὀργανώσεως ὁμάδων ἐκτελέσεως λαϊκῶν χορῶν.
474. **Φρόνιμος Εὐάγγ.** Πῶς γλεντοῦν οἱ Κρητικοί. Ἄλλοτε καὶ τώρα. Ὄργανα

καὶ ὄργανοπαῖχτες, ποῦ καὶ πότε διοργανώνονται τὰ γλέντια. Χοροί, μουσική καὶ σκοποὶ των κατὰ διαμέρισμα. Τὰ γλέντια τῶν φυλακῶν στὴ Κρήτη. Κρητ 'Ἐστ χρόν ΙΖ' (1965), τεῦχ. 159, σ. 141-143.

475. *Holden Rickey and Vouras Mary* Greek Folk Dances by —. Music Consultant Wouter Swets. Cover Drawing and Map by George Sikeliotis. Incidental Sketches by Grace Dimmick. Newark, New Jersey 1965, 8^{ον}, σελ. 128.

Δημοσ. προσέτι καὶ τὰ κείμενα ὀκτώ ἄσμάτων.

Ε'. Κοινωνικὸς βίος.

1. Οἱ κύριοι σταθμοὶ τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς.

Γέννησις, γάμος, τελευτή.

[Βλ. καὶ ἄνωτ. τὰ ἄρθρα ὑπ' ἀριθμ. 22. 32. 55. 57. 58. 61. 62. 63. 64. 65. 67. 68. 71. 72. 73. 74. 75. 76. 83. 84. 85. 86. 87. 88. 91. 92. 94. 97. 98. 100. 101. 103. 104. 110. 114. 115. 116. 118. 119. 124. 125].

476. *Ἀδαμαντίδης Μίδ.* Ἀπὸ τὴ λαογραφία μας. Ὁ γάμος στὰ χωριὰ τῆς Φλωρίνης. Πειραϊκὴ - Πατραϊκὴ ἔτ. 10 (1964), ἀρ. 110, σ. 18-19.

477. *Βῆχος Κώστ.* Ἐμμ. Ἡ σωστὴ ἀνατροφή τοῦ παιδιοῦ κατὰ τὰ πρῶτα χρόνια. Ἀθῆναι 1965, 8^{ον}, σελ. 72.

Ἐν σελ. 36-47 πληροφορίες περὶ παιγνιδίων, παιδικῶν ἀσθενειῶν καὶ τῶν σχετικῶν πρὸς ἐκφοβισμόν τῶν παιδιῶν.

Κρίσις: Ἐπ Ἐταιρ Κυκλ Μελ Δ' (1964) 644 (Δ. Β. Οἰκονομίδης).

478. *Γανιάρης Χρυσ.* Καλλιμασιώτικα μνημόσυνα. Ὁ Νικολῆς ὁ Ταντάνας. Χιακὴ Ἐπιθεώρ τόμ. 2 (1964), σ. 30-32, 10-113, τόμ. 3 (1965), σ. 7-10, 112-117.

479. *Γιαλουράκης Μ.* Γιά τὸν κάτω κόσμον. Ἡώς, ἔτ. 7 (1964), ἀρ. 76-85, σ. 188.

*Ἐθιμα τελευτῆς.

480. *Δανδαλίδης Δημ.* Ζητήματα σχετικά μὲ τὸ παιδί. Ἀπὸ τὴν λαογραφίαν τῶν Ἀβδήρων. Θρακ Χρον τόμ. Δ' (1964), τεῦχ. 13, σ. 52-53.

481. *Dölger Franz* Hochzeit in Prosotsani. (Auszug aus einer Beschreibung eines makedonischen Hochzeit). Zeitschrift für Balkanologie. Jahrgang II (1964), σ. 33-37.

482. *Ἐλευθεριάδης Ἐ.* Τὸ σκούλλισμαν στὸ χωριὸ Λαραχανὴ τῆς Ματσούκας. Ἄρχ Πόντ 26 (1964) 183-185.
Ἔθιμον κατὰ τὴν βάπτισιν.
483. *Καλλιάνης Δ.* «Καλέσματα» [γάμου]. Λακωνικά Α' (1964) 112.
484. *Διανίδης Σίμος* Νεκρικά καὶ ταφικά στὴ Σάντα τοῦ Πόντου. Ἄρχ Πόντ 26 (1964) 158-176.
485. Λίγα Κρητικά παρατηρήματα πάνω στὸ γάμο. Κρητ Ἐστ χρόν. ΙΣΤ' (1964), τεῦχ. 152, σ. 313.
Ἀναδημ. ἐκ τοῦ βιβλίου τοῦ Π. Βαβουλέ, Παρατηρήματα, Ἡράκλειον 1957.
486. : *Ὁ Ἀπόστρατος.* Ἡ τέλεσις τῶν γάμων εἰς τὴν Ὑδραν πρὸ 60 ἐτῶν. Τὸ Μέλλον τῆς Ὑδρας 24 (1964) 230.
487. *Παπαθανασόπουλος Ἡλ.* Ὁ γάμος καὶ ἡ προίκα. Μιὰ ἀληθινὴ ἱεροτελεστία στὰ χωριά μας. Λακωνικά Α' (1964) 222-224.
488. *Βεῖκον - Σεραμέτη Κατῖνα* Λαογραφικὲς σελίδες τῆς Θράκης. Ἔθιμα γάμου στὰ Κιμμέρια. Πειραιϊκὴ-Πατραϊκὴ, ἔτ. 11 (1965), ἀρ. 122, σ. 12.
489. *Θωμᾶς Γιῶργ.* Πηλιορίτικες ἠχηρότητες. Τ' ἀλευρώματα. Νοσταλγημένα προγαμιαῖα ἔθιμα ποὺ σβήνουν στὸ κύλισμα τοῦ χρόνου. Ἡώς, ἔτ. 8 (1965), ἀρ. 86, σ. 21.
490. *Κερασιώτη Ξένη* Ἐνας γάμος στὰ ἑλληνικὰ νησιά. Ἡώς, ἔτ. 8 (1965), ἀρ. 86, σ. 18-20.
491. *Δυγνὸς Μαν. Ἀντ.* Σαντορινιὸς γάμος. Κυκλ Ἡμερολ Α' (1965) 156-160.
492. *Μουσαίου-Μπουγιούκου Καλλιόπη* Ἡ θανὴ καὶ ὁ θρῆνος στὸ Λιβίσι καὶ στὴ Μάκρη τῆς Λυκίας. Μικρ Χρον 12 (1965) 53-78.
Δημοσ. ἔτι 21 μοιρολόγια ὡς καὶ 13 δίστιχα μοιρολογιῶν.
493. *Παπαχριστοδούλου Πολύδ.* Λαογραφικὲς σελίδες τῆς Θράκης. Ἡ ἐγκυμοσύνη. Πειραιϊκὴ-Πατραϊκὴ, ἔτ. 11 (1965), ἀρ. 122, σ. 13.
494. *Τσακίρης Πασχ.* Θρακιώτικος γάμος σὲ παλαιότερες ἐποχές. Πειραιϊκὴ-Πατραϊκὴ, ἔτ. 11 (1965), ἀρ. 120, σ. 14-15.

2. Θρησκευτικὴ Ζωή. Λαϊκὴ λατρεία.

α'. Συλλογαί.

[Βλ. καὶ ἀνωτ. τὰ ἄρθρα ὑπ' ἀριθμ. 15. 22. 32. 55. 57. 61. 62. 63. 64. 65. 68. 71. 73. 74. 75. 76. 83. 84. 86. 87. 88. 91. 96. 97. 98. 99. 100. 101. 103. 105. 110. 112. 114. 115. 116. 117. 118. 119, 124]

495. : *Ὁ Ἀπόστρατος* Τὸ καρναβάλι ἄλλοτε καὶ τώρα. Τὸ Μέλλον τῆς Ὑδρας 24 (1964) 34-35.

496. **Σολομωνίδης Χρ.** Ναῶν Παναγίας ἐπίθετα. Φιλ Πρωτοχρ 21 (1964) 297-299.
497. **Τσόκρης Ἡλ. Ν.** Ταύγετος. Καὶ ἡ ἑορτὴ τῆς μνήμης τοῦ προφήτου Ἡλιοῦ κατὰ τὴν 20ὴν Ἰουλίου ἐπὶ τῆς ὁμωνύμου ὑψηλοτέρας κορυφῆς του. Ὁ Πάν, τεῦχ. 349 (1964), σ. 3-5.
498. **Ἀθανασιάδης Π.** Ἡ γιορτὴ τῆς Μπάμπως ὅπως γιορτάζεται στὸ Κίτρος Πιερίας. Πειραιϊκῆ-Πατραϊκῆ, ἔτ. 11 (1965), ἀρ. 117, σ. 12.
499. Θρῦλοι τῆς Κέας. Κυκλ Ἡμερ Α' (1965) 118.
2 λατρ. ἔθιμα.
500. **Θωμᾶς Γιῶργ.** Παλιῆς Πηλιορείτικες Πασχαλιές. Περιηγητικῆ, ἀρ. 76 (1965), σ. 22-23.
Λογοτεχνικὴ περιγραφὴ μὲ παρεμβαλλόμενα στοιχεῖα λαϊκῆς λατρείας.
501. ——— Ἀπ' τὸν ἔθνικό μας πολιτισμό. Οἱ «Μάηδες» στὸ Πήλιο. Ἡώς, ἔτ. 8 (1965), ἀρ. 86, σ. 41.
Δημοσ. καὶ ἐν ἄσμα.
502. **Μακρυνιώτη Βασ. - Κωτσαρέλη Ἀνθῆ** Ρουμελιώτικο Πάσχα. Ἔθνη, ἔθιμα καὶ δοξασίαι τοῦ τόπου μας. Διαλεκτικῆ, τόμ. Α' (1965-66), τεῦχ. 1, σ. 16-18.
Λογοτεχνικὴ περιγραφὴ μὲ στοιχεῖα λαϊκῆς λατρείας.
503. **Μεταξωτὸς Ν. Γ.** Φέστες καὶ κομιτᾶτα. Κυκλ Ἡμερ Α' (1965) 46-53.
504. † **Ὁ Θανμακοῦ Χρυσόστομος** Ἡ ἐν Εὐβοίᾳ ἱερὰ μονὴ Ἀρμᾶ. Ἐκκλησία ΜΒ' (1965) 107-111. — Θεολόγου, αὐτόθι, 135-137 — Παναγίας Περιβλέπτου, αὐτόθι, 255-158 — Μοναστηριακὰ Καρύστου, αὐτόθι, 215-221 — Βορείου Εὐβοίας, αὐτόθι, 283-290.
Πλὴν τῆς ἄλλης ὕλης δημοσ. καὶ πολλὰ εἰδήσεις περὶ λαϊκῆς λατρείας.
505. **Σιφναίου Ἐλένη** Τὰ χωριὰ τῆς Λέσβου. Γιορτὲς καὶ πανηγύρια. Περιηγητικῆ, ἀρ. 83 (1965), σ. 26-27.
Λογοτεχνικὴ περιγραφὴ μὲ εἰδήσεις λαϊκῆς λατρείας κ.ἄ.
506. **Φεφῆς Δημ.** Ἀπὸ τὰ ἔθιμα τοῦ Πάσχα. Διαλεκτικῆ, τόμ. Α' (1965-66), τεῦχ. 1, σ. 7-9.
Λογοτεχν. περιγραφὴ μὲ παρεμβαλλόμενα ἔθιμά τινά τοῦ Πάσχα.
507. **Φρέρης Βελ.** Ἡ «Καλὴ βραδυά». (Συριανὰ Χριστουγεννιάτικα ἔθιμα). Κυκλ Ἡμερ Α' (1965) 215-220.
508. Χριστουγεννιάτικα. Κρίκος, χρ. 16 (1965), ἀρ. 179-180. σ. 19.

β'. Μελέται.

509. *Αικατερινίδης Γεώργ. Ν.* Ἡ ἑορτὴ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου ὡς ποιμενικὴ εἰς τὴν Ἀσπὴ Γωνιὰ Χανίων. Ἡώς, ἔτ. 7 (1964), ἀρ. 76-85, σ. 317-320.
510. *Ἀλιβιζᾶτος Ἀμ. Σ.* Ἡ θρησκευτικότης καὶ οἱ Ἅγιοι τῆς Ἑπτανήσου. Ν Ἔστ 76 (1964), τεῦχ. 899, σ. 40-47.
511. *Ἡμελλος Στεφ. Δ.* Ὁ Ἅγιος Μόδεστος ἐν Νάξῳ. Ἐπ Ἐταιρ Κυκλ Μελ Δ' (1964) 376-381.
512. *Clerides Nearchos* Local festivities. Christmas - New Year-Epiphanay-Cataclysmos, Cyprus. A trantbook on the Island of Aphrodite, Nicosia 1964, σ. 70-76.
513. *Lawson John Curthbert* Modern Greek Folkore and Ancient Greek Religion by —; new foreword by Al. N. Economides. (New Hyde Park, New York: University Books, 1964; reprint of 1910 edition pp. XXII+620, preface, indexes, illustrations.
Κρίσις: Journal of American Folklore, τόμ. 78, No. 310, Oct.-Dec. 1965, σ. 356. (Americo Paredes).
514. *Papacharalambous G.* Easter. Cyprus, A trantbook on the Island of Aphrodite, Nicosia 1964, σ. 76-77.
515. *Ρωμαῖος Κ.* Τὸ πρωῖ τῆς Πρωτοχρονιάς. Περιηγητικὴ, ἀρ. 61 (1964), σ. 15-16. — Οἱ «Λάζαροι» τοῦ Ἀργυροκάστρου καὶ ἡ «Καλαντήρα» τῆς Νισύρου. Αὐτόθι, ἀρ. 64 (1964), σ. 37-48. — Ἀπαγωγὴ στὴν Πορταριά τὴν Πρωτομαγιά. Αὐτόθι, ἀρ. 65 (1964), σ. 12-13.
516. *Αικατερινίδης Γεώργ. Ν.* Ὁ Ἅγιος Φανούριος εἰς τὴν λαϊκὴν παράδοσιν τῆς Κρήτης. Κρητ Πρωτ Ε' (1965) 163-170.
517. *Κακούρη Κατερίνα Ἰ.* Θάνατος - Ἀνάστασις (Σὲ μαγικο-θρησκευτικὰ «δρώμενα» τῆς λαϊκῆς λατρείας τῆς Ἡπείρου). Ἀθῆναι 1965, 8ον, σελ. 49. (Βιβλιοθήκη Ἡπειρωτικῆς Ἐταιρείας Ἀθηνῶν, ἀρ. 8) (=Death and Resurrection. From the Modern Greek popular worship, Athens 1965, 8ον, σελ. 46).
518. *Σπεράντσας Στέλ.* Τὰ «συμβολικὰ φυτὰ» καὶ «τὸ δέντρο τῶν Χριστουγέννων». Παρνασσός Ζ' (1965) 415-427.
519. *Κακούρη Κατερίνα Ἰ.* Διονυσιακά. Ἀθῆναι 1963, 8ον, σελ. XX + 244 + 69 εἰκ. ἐκτὸς κειμ. + 1 χάρτης. (Διατριβὴ ἐπὶ διδακτορίᾳ).
Κρίσις: Ν Ἔστ 76 (1964) 1598 (Π. Γλέζος). Ἑλληνικά, τόμ 19 (1966), σ. 131-143 (Ἄλκη Κυριακίδου-Νέστορος).

3. Κοινωνική Ζωή.

α') Κοινωνική οργάνωσις.

[Βλ. καὶ ἄνωτ. τὰ ἄρθρα ὑπ' ἀριθμ. 22. 55. 57. 63. 68. 72. 74.
75. 84. 85. 86. 88. 91. 96. 98. 101. 125].

520. **Campbell J. K.** Honour, Family and Patronage. A Study of Institutions and Moral values in a Greek Mountain Community by—. Clarendon Press. Oxford 1964, 8ον, σελ. XII + 393 + 6 εἰκόνες ἐκτὸς κειμένου + 1 χάρτης.
Κρίσις: Balkan Studies 5 (1965), σ. 363-377 (*Dém. Loucatos*).
521. **Κασιόπης Φίλ.** Ἱστορικά καὶ λαογραφικὰ τῆς νήσου Σαντορίνης. Ἐνα φερμάνι γιὰ τὸν ταμπάκο. Φιλ Πρωτοχρ 21 (1964) 273-274.
Περὶ τῆς χρήσεως «ταμπάκου» καὶ ὑπὸ τῶν γυναικῶν εἰς Σαντορίνην.
522. **Κοντομίχης Πανταζῆς** Λευκαδίτικα λαογραφικά. Ἡ παρακαλιὰ. Πειραιϊκή-Πατραϊκή, ἔτ. 10 (1964), ἀρ. 107, σ. 16.
Δημοσ. εἰδήσεις περὶ ἀλληλοβοηθείας καὶ 2 παροιμ. φράσεις.
523. : **Ὁ Ἀπόστρατος** Αἰ ἐκλογαὶ κατὰ τὴν παλαιὰν ἐποχὴν. Τὸ Μέλλον τῆς Ὑδρας 24 (1964) 266.
524. **Παυλίδης Βασ. Π.** Ἡ τοπικὴ αὐτοδιοίκησις στὴν περιοχὴ Παραμυθίας. Ἡπειρ Ἐστ ΙΔ' (1965) 117-129, 256 259.
Δημοσ. εἰδήσεις περὶ τῆς ἐκλογῆς καὶ τῶν καθηκόντων τῶν κοινοτικῶν ἀρχόντων, περὶ τῆς δημογεροντίας καὶ τῶν κοινοτικῶν φόρων.
525. ——— Ἡ ἀλληλοβοήθεια καὶ ἡ συνεργασία στὴν περιοχὴν Παραμυθίας. Ἡπειρ Ἐστ ΙΔ' (1965) 524-530.
Δημοσιεύεται καὶ ἐν ἄσμα.

β') Λαϊκὸν δίκαιον.

[Βλ. καὶ ἄνωτ. τὰ ἄρθρα ὑπ' ἀριθμ. 37. 63; 67. 72. 74. 94.
97. 101. 104. 106. 124. 126]

526. **Τζάνης Μιλτ.** Ἱστορικά κειμήλια. Ἐνα Ξηρομερίτικο προικοσύμφωνο στὰ 1551. Αἰτωλοακ Χρον Α' (1956), ἀρ. 3, σ. 24.

4. Παιδική ζωή.

Παιδιά.

[Βλ. και άνωτ. τὰ άρθρα ύπ' αριθμ. 55. 73. 76. 78.
92. 97. 106. 110. 124. 477]

527. *Χατζηγάκης 'Αλέξ. Κ.* Λαογραφικά 'Ασπροποτάμου (Πίνδου Τρικκάλων).
Φιλ. Πρωτοχρ 22 (1965) 199-202.
Δημοσ. 25 παιδιά.

II. ΞΕΝΗ ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ

Α'. Λαογραφία τῶν Βαλκανικῶν λαῶν.

1. Γενικά.

528. *Jason Heddy* Zum Problem des sogenannten «Konglomerate» im nah-östlichen mündlichen Erzählgut. Λαογρ ΚΒ' (1965) 195-198.

2. Βουλγαρική λαογραφία.

529. *Romanska Cwetana* Ergebnisse der gegenwärtigen Erfoschung der bulgarischen Volksmärchen und ihre zukünftigen Aufgaben. Λαογρ ΚΒ' (1965) 424-430.

3. Γιουγκοσλαβική λαογραφία

530. *Boskovic-Stulli Maja* Die Volksmärchen Vuk Karadzic's als Schätzungsmassstab der serbokroatischen Märchen. Λαογρ ΚΒ' (1965) 27-36.
531. *Maticetov Milko* Schichten und Strömungen im Erzählschatz der Resiataler. Λαογρ ΚΒ' (1965) 282-286.

4. Ρουμανική λαογραφία.

532. *Barbulescu Corneliu* Aspects actuels des recherches sur les marrations populaires en Roumanie. Λαογρ ΚΒ' (1965) 1-10.
533. *Birlea Ovidiu* La fonction de raconter dans le folklore roumain. Λαογρ ΚΒ' (1965) 22-26.

534. **Peeters K. C.** Impressions roumaines. Λαογρ. ΚΒ' (1965) 11-13.
535. **Pop M.** Caractères nationaux et historiques dans le style des contes populaires. Λαογρ ΚΒ' (1965) 381-390.
536. Revista de Folclor..., București, ἔτ. I-VI (1956-1961), 8ον, σελ. 382, 572, 661, 507, 367, 403.
Κρίσεις: 'Αρχ Θε Θεσ 31 (1965) 449-463 (Δ. Β. Οικονομίδης). Λαογρ Κ' (1962) 637-644 (Δ. Β. Οικονομίδης).
537. Studii si Cercetări de istorie literară și folclor, anul XII, Nr. 3-4. București, 8ον, σελ. 389-716.
Κρίσεις: 'Αρχ Θε Θεσ 31 (1965) 449 (Δ. Β. Οικονομίδης).
538. **Vrabie G.** Sur la technique de la narration dans le conte roumain. Λαογρ ΚΒ' (1965) 606-615.

Β' Λαογραφία ἄλλων εὐρωπαϊκῶν λαῶν.

1. Γενικά.

539. **Beitl Klaus** Die Sagen vom Nachtvolk. Λαογρ ΚΒ' (1965) 14-21.
540. **Brandon Elizabeth** Le sort d'un conte: AT 1510. Λαογρ ΚΒ' (1965) 37-41.
541. **Dömötör Tekla** Zur Frage der sogenannten Kausalfiktionen. Λαογρ ΚΒ' (1965) 88-93.
542. **Hentzel Roland** Ἀπὸ τὴν Γοργὼ στὸν Διάβολο. Ἡώς, ἔτ. 7 (1964), ἀρ. 73-75, σ. 54-57.
543. **Tubach Frederic C.** A Girl's vision of Heaven and Hell (V 511, 2). Λαογρ ΚΒ' (1965) 576-580.

2. Ἀγγλικὴ λαογραφία.

544. **Briggs Katharine M.** The Three Bears. Λαογρ ΚΒ' (1965) 53-57.
545. **Schenda Rudolf** Walfisch-Lore und Walfisch-Literatur. Λαογρ ΚΒ' (1965) 431-448.

3. Γαλλικὴ λαογραφία.

546. **Lecotté Roger** «On ne passe pas!» Légende ou conte populaire? Λαογρ ΚΒ' (1965) 217-219.

547. **Ramos Mario Grande** Litterature populaire basque. Λαογρ KB' (1965) 126-129.
548. **Tenège Marie Louise** Aperçu sur les contes d'animaux les plus fréquemment attestés dans le répertoire français. Λαογρ KB' (1965) 569-575.
549. **Felice A. (Ariane de Felice)** Théâtre medieval et conte populaire. Λαογρ KB' (1965) 109-116.

4. Γερμανική λαογραφία.

550. **Brednich Rolf Wilh.** Volkslied und Volkssage zum Verhältnis von «Singen und Sagen» im Deutschland. Λαογρ KB' (1965) 42-52.
551. **Δαζαρίδης Κώστ. Π.** Οι Γερμανοί άδελφοί Γκρίμμ και τὰ παραμύθια τους. Δωδωναϊον Φῶς, ἔτ Γ' (1965), τευχ. 10, σ. 525-529.

5. Ίταλική λαογραφία.

552. **Holzmann Hermann** Indogermanische Motive der Zwergensage in Tirol. Λαογρ KB' (1965) 162-167.
553. **Raciti Maria** La diffusion en Sicile du conte qui a pour titre «Le vase de basilic» ou bien «la roupée en sucre et en miel». Λαογρ KB' (1965) 391-398.

6. Ούγγρική λαογραφία.

554. **Penavin Olga** Die ungarische Volksmärchenforschung in Jugoslawien. Λαογρ KB' (1965) 335-337.

7. Πορτογαλική λαογραφία.

555. **Hauenstein A.** La fable de Kalitangi en relation avec le problème du culte des ancêtres. (De la tribu des Vimbun du d'Angola). Λαογρ KB' (1965) 151-157.
556. **Sylvan Fernando** Aspects of the Folk-stories in Portuguese East Africa (Mozambique). Λαογρ KB' (1965) 553-556.

8. Φιλλανδική λαογραφία

557. **Sweinson Einar Ol.** The Edda and Homer. Λαογρ KB' (1965) 531-552.

Γ'. Λαογραφία λαῶν τῆς Ἀσίας.

1. Ἑβραϊκὴ λαογραφία.

558. *Kagan Zipporah* The Jewish Versions of AT 425; Cupid and Psyche. (On the problem of sub-types and oiko-types). Λαογρ KB' (1965) 209-212.
559. *Schnitzler Otto* Der Drachentöter (AT 300) in den ersten 5000 Erzählungen der Israel Folktale Archives (IFA). Λαογρ KB' (1965) 453-458.
560. *Schoenfeld Elisheva* Rabbi Nachman's Story of «The Seven Beggars». Λαογρ KB' (1965) 459-465.
561. *Schwarzbaum Haim* Talmudic-Midrashic affinities of some Aesopic fables. Λαογρ KB' (1965) 466-483.
562. *Shukry Zipporah* The wolf and the fox in the well. Λαογρ KB' (1965) 491-497.

2. Ἰνδικὴ λαογραφία.

563. *Upadhyaya K. D.* The classification and chief characteristics of Indian (Hindi) folk-tales. Λαογρ KB' (1965) 581-587.

3. Κινεζικὴ λαογραφία.

564. *Eberhard Wolfram* Chinesische Volksliteratur in chinesischen Volkstempeln. Λαογρ KB' (1965) 100-104.
565. *Δώλης Νικόλ. Β.* Κινέζικα παραμύθια. Ἡ Γέχ-Σιέν (Ἡ Σταχτοπούτα). Μετάφραση—. Ἡπειρ Ἑστ ΙΓ' (1964) 468-469.

4. Περσικὴ λαογραφία.

566. *Elwell-Sutton L. P.* Scaldheads and Thinbeards in Persian Folk-tale Literature. Λαογρ KB' (1965) 105-108.

Δ'. Ἀμερικανικὴ λαογραφία.

567. *Chertudi Susana* Contes d'animaux en Argentine. Λαογρ KB' (1965) 72-76.

568. *Jansen William Hugh* The reputations of folktate performers in American history. Λαογρ (1965) 191-194.
569. *Luomala Katharine* Creative processes in Hawaiian use of place names in chants. Λαογρ ΚΒ' (1965) 234-247.

Ε'. Ἀφρικανικὴ λαογραφία.

570. *Sicard von Harald* Perseus und Pygmalion in Afrika. Λαογρ ΚΒ' (1965) 498-512.
571. *Brunner - Traut Emma* Tiergeschichten in Bildern aus dem Alten Ägypten. Λαογρ ΚΒ' (1965) 58-71.

Ε Π Ι Μ Ε Τ Ρ Ο Ν

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ ΤΟΥ ΙΔΙΩΤΙΚΟΥ ΒΙΟΥ ΤΩΝ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ

572. *Ζώγας Γ. Θ.* Δύο προφητεΐαι περὶ τῆς ἀπελευθερώσεως τοῦ Βυζαντίου. Byzantion, XXXIII (1963) 473-482. (Ἀνάτυπον, Bruxelles, 1964).
573. *Horálek Karel* Le specimen folklorique du roman byzantin «Kallimachos et Chrysorrhoeé». Λαογρ ΚΒ' (1965) 174-178.
574. *Κριαρᾶς Ἐμμ. Γ.* Παρατηρήσεις ἐρμηνευτικὲς καὶ γλωσσικὲς σὲ βυζαντινὲς παροιμίαις. Ἐπ Ἐπ Φιλ Σχ Θεσ/κης 9 (1965) 85-98.
Παρατηρήσεις ἐπὶ 7 βυζαντ. παροιμιῶν δημοσ. ὑπὸ *Μαρίας Ἰωαννίδου* ἐν Ἐπετ Λαογρ Ἄρχ τόμ. 1 (1939), σ. 50-67.
575. *Megas G.* Die griechische Erzähltradition in der byzantinischen Zeit. Λαογρ ΚΒ' (1965) 290-299.

Α'. ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΟΝΟΜΑΤΩΝ
ΤΩΝ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΝ ΚΑΙ ΜΕΤΑΦΡΑΣΤΩΝ

- Ἀβούρης Σπ. Ν. 461
 Ἀδαμαντίδης Μίδ. 476
 Ἀδαμαντίου Γ. 26
 Ἀθανασιάδης Εὐστ. 199
 Ἀθανασιάδης Παρ. 98, 498
 Ἀθανασίου Γαλάτεια 363
 Ἀθανασίου Μαρία 241, 413
 Αικατερινίδης Γεώργ. Ν. 399, 509, 516
 Akritas Loukis 31
 Ἀλεξίου Ν. 27
 Ἀλευράς Νάσης 58
 Ἀλιβιζᾶτος Ἀμ. Σ. 510
 Ἀνδρέου Εἰρήνη 242
 Ἀνδρέου Μιχ. 191
 Ἀνδρέου Σωτ. Ἀ. 381
 Ἀνδρέου Χρῖστ. 243
 Ἀντίοχος Σαράντης Ἀ. 45, 309
 Ἀντωνιάδης Νίκανδρος 244
 Ἀντωνίου Μιχ. 347
 Ἀνωγειανάκης Φ. 454, 462
 Ἀνώνυμος 1, 2, 25, 30, 31, 33, 35, 50,
 54, 146, 150, 151, 153, 165, 184, 188,
 200, 206, 212, 239, 251, 264, 268, 273,
 277, 314, 342, 351, 354, 369, 379, 393,
 450, 458, 464, 465, 485, 499, 508, 536,
 537
 Ἀποσκίτου Μάρθα 288
 Ἀποστολάκης Σταμ. 59
 Ἀποστόλου Ὀλγα Χ. 245
 Ἀρχελάου Ν. 186
 Ἀστεριάδης Ἀ. 28
 Ἀστερινός Δ. 207
 Ἀταλιώτου Γεωργία Ν. 246, 322
 Βαβουλές Π. 188, 312, 485
 Βαγενᾶς Θάν. 208
 Βαγιακάκος Δικ. Β. 9, 247, 433, 427
 Βακαλὸ Ἐλένη 29
 Βανδῶρος Βάσ. Γ. 60
 Βάος Ζαφ. Ἀντ. 430
 Barbulescu Corneliu 532
 Βαρνάβας Θεμ. Β. 348
 Βασιλειάδης Δ. 430
 Βεΐκου - Σεραμέτη Κατίνα 62, 420, 488
 Beitl Klaus 539
 Βενιζέλος Ἴ. 349
 Βῆχος Κώστ. Ἐμμ. 477
 Birlea Ovidiu 533
 Βλαστός Παῦλος 453
 Boškovič - Stulli Maja 530
 Βουκελάτος Γιάνν. Π. 99
 Vouras Mary 475
 Βουτιανοβαμβακίτης 248
 Bouvier B. 286
 Vrabie G. 538
 Brandon Elizabeth 540
 Βρανόπουλος Ἐπαμ. 15
 Βραχᾶς Γιάνν. 61
 Brednich Rolf Wilh. 550
 Briggs Katharine M. 544
 Brunner - Traut Emma 571
 Campbell J. K. 520
 Chertudi Susana 567
 Chianis Sotinos (Sam) 463
 Ciobanu Gheorghe 286
 Clerides Nearchos. Βλ. Κληρίδης Νέαρχ.
 Γανιάρης Χρυσ. 478
 Γανωτίδης Κυρ. 332
 Georgacas Demetr. I. 428
 Γεωργίου Ἐλισάβετ 382
 Γεωργίου Κυπριανός Χρ. 410
 Γεωργίου Μιχ. 249
 Γιαλουράκης Μ. 479
 Γιαλλούρης Ἐπαμ. Κ. 350
 Γιαννακάκης Γ. 138
 Γιαννόπουλος Χρ. 63
 Γιουμπάκης Μᾶρκ. 366
 Γκλέκας Γ. Δ. 64, 209
 Γκρέκας Ἴωσ. 455
 Γκρόζας Ἀθαν. Κ. 100
 Γλέζος Π. 74, 149, 230, 235, 315, 333,
 519

Γ. Π.. Βλ. Γλέζος Π.
Γρίσπος Πάνος 16
Γριτσόπουλος Τ. 'Αθ. 427

Δανδαλίδης Δημ. 480
Δαφέρμος Δημ. Γ. 456
Δέδε Μαρία 367
Δεμερτζής Δημ. 429
Δευτεραῖος 'Αγγ. Ν. 10, 127
Δημοσθένους Θεοδότη 'Α. 250
: Δημήτρης 142, 143
Διαλησμάς Στέφ. 5
Dölger Franz 481
Dömötör Tekla 540
Δοντᾶς Γεώργ. Σ. 434
Δουλγεράκης Μαν. 161, 162, 163, 457
Δρεπανιᾶς Μαν. 210, 211

Eberhard Wolfram 564
Economides ΑΙ. Ν. 513
'Ελευθεριάδης 'Ε. 482
'Ελληνας 'Ιω. 343
Elwell-Sutton L. P. 566
'Επιφανίου-Πετράκη Στέλλα 65
Εύσταθίου 'Ανδρεανή Ν. 253
Εύτυχίου Σταυρινή 'Α. 411

Felice A. (Ariane de Felice) 549
Friedl Ernestine 128

Ζαφειρόπουλος Γ. 368
Ζερζελίδης Γ. 66
Ζώρας Γ. Θ. 3, 4, 572

Hadjiοannου Kyr. 327
Hanenstein A. 555
Hentzel Roland 542
'Ημελλος Στέφ. Δ. 129, 192, 383, 511
Holden Rickey 475
Holzmann Hermann 552
Horàlek Karel 573

Θαβώρης 'Α. 'Ι. 435
Θαλασσινός 'Οδ. 370
Θεοδώρου Σάββας Θ. 164
Θωμᾶς Γιώργ. 489, 500, 501
Θωμόπουλος Θεόδ. 204, 285
Θωμόπουλος 'Ι. 'Α. 425, 436

Jansen William Hugh 568
Jason Heddy 528
Ioannidou Barbarigou M. Βλ. 'Ιωαν-
νίδου Μ.

'Ιορδανίδης Κωνστ. 371
'Ιωαννίδου Λύδια 213
'Ιωαννίδου Μαρ. 400, 575
'Ιωάννου Γιώργ. 254
'Ιωάννου 'Ιω. 166, 166α
'Ιωάννου Παναγ. Π. 255

Kavadias Georges B. 32
Καζαμία Γεωργία 257
Kagan Zipporah 558
Κακουλίδη 'Ελένη Δ. 290
Κακούρη Κατερίνα 'Ι. 445, 517, 519
Κακριδής 'Ιω. Θ. 328, 370
Καλαντζής Κώστ. 214
Καλλέργης Στέφ. 167
Καλλιάνης Δημ. 67, 168, 187, 483
Καμπανελλάρη Μαρία 193
Κανακάρης 'Αντών. Σ. 344, 352
Καραβουρνιώτου Κυριακή 5
Καρακάσης Στ. 466
Καραμάνος Γ. 'Ι. 384
Καραρᾶς Νίκ. 68
Κατσίπης Φίλ. 313, 521
Κατσούρη Μαρία 215
: Κεδραῖος Παῦλος (Θεοχ. Σαριδάκης)
372

Κελαϊδῆς Σταῦρ. 291
Κερασιώτη Ξένη 490
Κεφαλληνιάδης Ν. 69, 70, 216, 373, 385
Κληρίδης Νέαρχ. 386, 512
Κλουκίνας Γιάνν. 71
Κπῶς Bögje 288
Κοκκίνης Σπῦρ. 180
Κολιός 'Αναστ. 217, 374
Κολιτσάρας 'Ιωάνν. Θ. 353
Κολίτσης 'Ανδρέας Μ. 417
Κολυβᾶ Θάλεια 34
Κονόμος Ντίν. 218
Κοντοβούρκης Κυριάκος Μ. 256
Κοντομίχης Πανταζῆς 158, 522
Κοντοχρίστου Χριστόφ. 219
Κοσμᾶς Ν. Β. 101
Κουγέας Σωκρ. Β. 72
Κουμανούδης Ν. 139
Κουπάρη Νέδα 220, 258

Κούππας Δημ. 259
 Κουταλίστρα Έλένη Κ. 260
 Κουτουλάκης Κ. 152
 Κουτούπη Άντωνία 261
 Κοψίδης Ράλλης 140
 Κρεκούκας Δημ. Ά. 418
 Κριαράς Έμμ. 299, 574
 Κριεζής Θεόδ. Ά. 157
 Κριναῖος Παῦλ. 387
 Κρόκος Γιώργ. Ί. 333
 Κυριαζής Παῦλ. 74, 310
 Kyriakides St. Βλ. Κυριακίδης Στίλπ. Π.
 Κυριακίδης Στίλπ. Π. 130, 287
 Κυριακίδου - Νέστορος Άλκη 519
 Κυριακός Δημήτρ. Ν. 102.
 Κυριακός Διον. Ν. 252
 Κυριακοῦ Γεώργ. 221
 Κυρμιζάκη Άγλαῖα Γ. 375
 Κωνσταντινίδης Ίω. Σ. 103
 Κωσταντίνου Γεώργ. 388
 Κωνσταντίνου Έλένη 262
 Κωνσταντίνου Κωνσταντία Σ. 389
 Κώνστας Κ.Σ. 205, 423, 424, 437
 Κωστάκης Θαν. Π. 421
 Κωτσαρέλη Άνθῆ 502

Λαγωνίκας Γεώργ. 263
 Λαζαρίδης Βασ. Γ. 194
 Λαζαρίδης Κώστ. Π. 551
 Λαῖνᾶς Δημ. Ν. 265
 Λαλλᾶς Γ. 169
 Λαμέρας Ίω. Κ. 73
 Λαμέρας Κ. Γ. 73
 Λαμπάκης Ά. 170
 Lampsidis Od. Βλ. Λαμψίδης Όδ.
 Λαμψίδης Όδ. 326, 329
 Λαμψίδου Π. 326
 Λάππας Β. 104
 Λάππας Τάκης 222, 266, 438
 Lawson John Curthbert 513
 Lecotté Roger 546
 Λιανίδης Σῆμος 484
 Λιάσης Νικ. 355
 Λογιάδου - Πλάτωνος Σωσώ 171
 Λοῆς Άνδρέας Μ. 12
 Loukatos Dém. Βλ. Λουκάτος Δημ. Σ.
 Λουκάτος Δημ. Σ. 17, 18, 36, 56, 224,
 361, 520
 Λουκόπουλος Δημ. 148, 159

Λυγνός Μαν. Άντ. 491
 Lüdeke Hedwig 223
 Luomala Katharine 569
 Λώλης Νικ. Β. 105, 117, 267, 317, 565

Μαζαράκης Έ. Δ. 19, 41
 Mazarakis E. D. Βλ. Μαζαράκης Έ.Δ.
 Μακρυδάκης Άνέστ. 225
 Μακρυνιώτη Βασ. 502
 Μαλεφάκης Εὔτ. 144
 Μαλουτᾶς Μην. Έμμ. 106
 Μαμαλάκης Ίω. Π. 107
 Μαιμόπουλος Άλέξ. Χ. 37, 74
 Μανασσείδης Συμ. Ά. 356
 Μάνεσης Στ. 20, 108
 Μανούσακας Μ. Ί. 6, 195
 Marinatos Sp. 38
 Μαρίνης Κώστ. 109
 Μαρκόπουλος Άθαν. 13
 Μαρούδας Ίω. 446
 Μουταυτῆς Βασίλ. Γ. 269
 Matičeton Milko 531
 Μαυρακάκης Γιάνν. Ί. 154
 Μαυρῆς Νικ. Γ. 11, 11α.
 Μέγας Γ. Ά. 31, 223, 316, 318, 323, 575
 Megas G.A. Βλ. Μέγας Γ. Ά.
 Meraklis Mich. 330
 Μέρτζιος Κ. Δ. 452
 Μεταξωτὸς Ν. Γ. 503
 Μέττης Άγαθ. Π. 357
 Μήλιος Γιάνν. 467
 Μηλιώρης Νικ. Έ. 110
 Μηνᾶ Νίκη 270
 Μιράσγεζη Μαρία Δ. 300
 Μισιέλ Μιχ. Μ. 358
 Μνάσωνος Στυλ. 416
 Μονογιός Έ. Βλ. :Σύριος Ά.
 Μοσχόβη Εἰρήνη 226, 271
 Μοσχόπουλος Γρηγ. 56
 Μοτάκης Στυλ. Ά. 228
 Μουσαίου - Μπουγιούκου Καλλ. 492
 Μουσελίμης Σπῦρ. 75, 227, 272
 Μουσούρης Σπῦρ. Ν. 425
 Μουτσόπουλος Νικ. Κ. 135, 181
 Μπελλαράς Νικ. Κ. 55
 Μπέττης Στέφ. 155, 431, 468
 Μπίνος Χαριλῆς 182
 Μπόγκας Εὐάγγ. Άθ. 76, 419
 Μπουμπουλίδης Φ. Κ. 3, 4, 290

- Μπούρας Χ. 170
 Μπουροζίκας Γ. 390
 Μυλωνᾶς Σπ. 178
 Mundy G. S. 336
- Ναθαναήλ Παῦλ. Π. 230
 Νησιώτου Μαρία 77
 Nigro Sebastiano L. 405
 Νικολάου Φιλοθέη 391
 Ντόβας Ἰω. Ν. 111
 Νυμφόπουλος Μιλτ. 147
- Ξιψίτη Μαρία 229
 Ξυγγόπουλος Ἄνδρ. 39
- : Ὁ Ἀπόστρατος 160, 486, 495, 523
 † Ὁ Θαυμακοῦ Χρυσόστομος 504
 Oeconomidis Dem. Βλ. Οἰκονομίδης
 Δημ. Β.
 Οἰκονομίδης Δημ. Β. 19, 69, 141, 201,
 300, 373, 385, 401, 402, 419, 430,
 477, 537
- Πάγκαλος Γεώργ. Ἐμμ. 78
 Παλαιολόγου - Βρεττοῦ Κατερίνα 79
 Παμπούκης Ἰ. Τ. 315, 447
 Παναγῆς Ἄνδρ. 340
 Παναγῆς Σπυρ. Π. 426
 Παναγιωτοῦνης Παν. Ν. 230
 Παντζιάρης Γεώργ. Κ. 274
 Paracharalambous G. 514
 Παπαγιαννάκης Στέφ. 198
 Παπαρηγοράκης Ἰδομ. Ἰ. 231, 277,
 292, 304, 311, 312, 469
 Παπαδάκη Ἐλευθερία 172, 173
 Παπαδάκης Ν. 80
 Παπαδογιαννάκης Γεώργ. Νικ. 57
 Παπαδόπουλος Ἄντ. 81
 Παπαδόπουλος Γ. Μ. 459
 Παπαδόπουλος Δημ. Κ. 82
 Παπαδόπουλος Θεοχ. 83
 Παπαευαγγέλου Παναγ. Σ. 202
 Παπάζογλου Χρ. Ἰ. 21, 189
 Παπαθανασόπουλος Ἦλ. 232, 112, 112α,
 487
 Παπαθανασόπουλος Θαν. 22, 113, 113α,
 422, 439, 448
 Παπαϊωάννου Βούλα 136
 Παραϊοάννου Const. 31
- Παπαμιχαήλ Ἄννα 131, 190
 Παπανικολάου Μιχ. 84
 Παπαντωνίου Κ. Δ. 85
 Παπαρηγόπουλος Πάνος 233
 Παπασταματίου - Μπαμπαλίτης Χρ. 40,
 114
 Παπατρέχας Γεο. Ἦρ. 392
 Παπαχαραλάμπους Γ. 115, 275 337, 412
 Παπαχριστοδοῦλου Πολύδ. 42, 493
 Παπαχριστοδοῦλου Χ. Ἰ. 432
 Παππᾶς Παν. Γ. 116
 Paredes Americo 513
 Παρμακλῆς Ἄνδρ. 345
 Πάστη - Βενετσάνου Μ. 301
 Παυλίδης Βασ. 86, 524, 525
 Παυλίδης Γεώργ. Ξ. 360
 Παύλου Γ. Ἰ. 174
 Παφίτης Ἄνδρ. 234, 470
 Peeters K. C. 534
 Penavin Olga 554
 Περάνθης Μιχ. 276
 Περιστερης Σπ. Δ. 293, 471, 472
 Peristeris Spyrg. Βλ. Περιστερης Σπ. Δ.
 Περνάρης Ἄ. 394
 Πετρακίδης Νικ. Κ. 359
 Πετράκις Ἐ. Α. 376
 Πετρίδης Λάζ. 440
 Πετρόπουλος Ἄλ. 183
 Petropoulos D. Βλ. Πετρόπουλος Δ. Ἄ.
 Πετρόπουλος Δ. Ἄ. 23, 308, 316, 331
 Πέτρου Ἰω. Π. 324
 Πιερίδου Ἀγγελικὴ 43, 173, 175
 Pieridou Angeliki Βλ. Πιερίδου Ἀγ-
 γελικὴ
 Πικιώνης Δημ. 44
 Πλιάτσικας Βασ. Ἄ. 117
 Π. Μ. 176
 Πολίτης Ν. Γ. 362, 377, 406
 Pop M. 535
 Πορφύρης Κ. 444
 Πουλιανὸς Ἀλέξ. 235, 264
 Πρέκα Μ. 179
 Πρωτοπαπᾶς Ζήσης 415
- Raciti Maria 553
 Ramos Mario Grande 547
 Ranke Kurt 31
 Romanska Cwetana 529
 Ροῦφος Δ. 203
 Ρωμαῖος Κ. 132, 289, 294, 295, 302, 303,

334, 403, 404, 407, 515

Σαββίδης Μάρ 'Α. 341
 Σακελλαρίδης Κώστ. 278
 Σακκά Στ. 257
 Σαμαράς 'Ηλίας Κ. 87
 Σαραλής Γιάννης 279
 Σαραντής 'Αντίοχος Βλ. 'Αντίοχος Σα-
 ραντής
 Σαριδάκης Θεοχ. Βλ. :Κεδραϊός Παυ-
 λος
 Schenda Rudolf 545
 Schmidt Léopold 449
 Schnitzler Otto 559
 Schoenfeld Elisheva
 Schwarzbaum Haim 561
 Σέττας Δ. 236, 414
 Shukry Zipporah 562
 Sicard von Harald 570
 Sikeliotis Georg. 475
 Σιόντης Κωνστ. Χρ. 118
 Σιφναίου 'Ελένη 46, 505
 Σκανδαλίδης Μιχ. 119
 Σκαφιδάς Βασίλ. Κυρ. 88
 Σολομωνίδης Χρ. 496
 Σουλογιάννης Εύθ. 14
 Σπαταλάς Γεράσ. 296
 Σπεράντσας Στέλ. 518
 Σπηλιόπουλος Θέμ. 'Ι. 120, 280, 395
 Σπυριδάκης Γεώργ. Κ. 47, 47α, 47β, 133,
 134, 134α, 177, 297, 408, 409
 Spyridakis Georg. Βλ. Σπυριδάκης
 Γεώργ. Κ.
 Σπυρόπουλος 'Απόστ Γ. 48, 121, 441
 Σπυρόπουλος Παν. Ν. 122, 281
 Σταυρακάκης Γιάνν. 442
 Στεφανίδου 'Αθανασία 364
 Στεφάνου 'Αντ. Π. 89
 Στεφάνου Κώστ. Δ. 7, 8
 Στεφάνου Μιχ. Π. 123, 338, 396
 Stomeo Paolo 305
 Στούρνας Κώστ. 24
 Στρατάκης Ν. 304
 Στράτου Δόρα 460
 Sylvam Fernando 556
 Συμεωνίδης Χ. 443
 :Σύριος 'Α. (Μονογιός 'Ε.) 369
 Σφυρόερας Βασ. Β. 201
 Σωφρονίου Γεώργ. Σ. 237
 Sweinsson Einar Ol. 557

Ταρσούλη 'Αθηνά 49, 49α
 Tenége Marie Louise 548
 Τζάνης Μιλτ. 526
 Τζαννιδάκη - 'Ασπραδάκη Καλλιόπη 238,
 378
 Τριανταφύλλου Κ. 380
 Τσάκας Νικ. Χρ. 90, 156
 Τσακίρης Πασχ. 494
 Τσαρούχης Γιάνν. 51
 Τσιακλής Φώτ. 473
 Τσιότρας Δημ. 124
 Τσιρλιγκάνη - Κιναλή 'Αννα 125
 Τσόκρης 'Ηλ. Ν. 497
 Τσώτσης Χρῆστ. Β. 203
 Tubach Frederic C. 543
 Τωμαδάκης Ν. Β. 72

 Φασιανός 'Αλέκ. 185, 186
 Φεφές Δημ. 506
 Φίστας Νικόλ. Γ. 91
 Φούφας Βασίλ. Κ. 306
 Φραγκεδάκης 'Εμμ. 'Ιωσ. 335
 Φραγκάκι Εὐαγγελία Κ. 145, 282, 319,
 320
 Φρέρης Βελ. 507
 Φρόνιμος Εὐάγγ. 474
 Φτέρης Γεώργ. 240

 Χαβιαράς Νικ. Δ. 92
 Χαριάτη Κατερίνα 178, 451
 Χαρίτωνος 'Αγαθή 196, 365
 Χατζηγάκης 'Αλέξ. Κ. 93, 94, 527
 Χατζηδάκη Εὐγενία 52
 Χατζηδάκης Γεώργ. 'Ι. 126, 458
 Χατζηλιάδης 'Ιορδ. 95
 Χατζημιχάλη 'Ερση 53
 Χατζίνης Γιάνν. 296
 Χατζόπουλος Γ. Κ. 321
 Χορμόβας Εὐάγγ. Κ. 96
 Χουρδάκης 'Αριστ. 339
 Χ' 'Παναγῆς Παν. Κ. 397
 Χριστοδουλίδης 'Ανδρ. 346
 Χριστοδούλου 'Ανδρ. 325
 Χριστοδούλου 'Ιω. 398
 Χριστοδούλου Παντελῆς 283
 Χριστόπουλος Τάκης Φ. 284
 Χρυσάνθης Κύπρος 298, 307
 Χωραφᾶς 'Ιω. 'Α. 97

 Ψυχουντάκης Γ. Ν. 137
 Urodhyaya K D. 563

Β'. ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ ΤΗΣ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑΣ

Ι. ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ

Α'. Βιβλιογραφία	Σελ.	120
Β'. Γενικά και Σύμμεικτα		
α) Γενικά	»	121
β) Σύμμεικτα	»	125
1. Συλλογαί	»	125
2. Μελέται	»	134
Γ'. Ὑλικὸς βίος καὶ τέχνη τοῦ λαοῦ		
1. Συνοικισμός, οἰκία καὶ αὐλή. Ὕπιπλα καὶ σκεύη	»	135
2. Ἐνδύματα	»	135
3. Τροφαὶ καὶ ποτὰ	»	136
4. Βίοι (γεωργικὸς, ποιμενικὸς, μελισσοκομικὸς, ναυτικὸς, ἀλιευτικὸς κλπ.)	»	136
5. Βιοτεχνία καὶ λαϊκὴ τέχνη. (Ἀρχιτεκτονικὴ, χειροτεχνία, ὑφαντικὴ, κεντητικὴ, ξυλογλυπτικὴ, ἀγγειοπλαστικὴ, μεταλλουργικὴ, λαϊκὰ ἐπιτηδεύματα)	»	137
Δ'. Πνευματικὸς βίος		
1. Λαϊκὴ πίστις	»	139
α) Θρησκευτικαὶ καὶ δεισιδαίμονες συνήθειαι τοῦ λαοῦ	»	139
β) Μαγεία. Ἐπωδαὶ	»	139
1. Μαγεία	»	139
2. Ἐπωδαὶ	»	140
γ) Μαντικὴ	»	140
2. Λαϊκὴ κοσμοθεωρία καὶ ἐπιστήμη	»	140
α) Κοσμογονικοὶ καὶ ἀστρολογικοὶ μῦθοι. - Μετεωρολογία	»	140
β) Δημόδης ἰατρικὴ	»	140
3. Δημόδης φιλολογία καὶ γλῶσσα	»	141
α) Ὕμνατοι	»	141
1. Συλλογαὶ	»	141
2. Μελέται	»	147

β) Δίστιχα	Σελ.	149
1. Συλλογαὶ	»	149
γ) Ἐπῶδαι	»	150
δ) Μῦθοι ζώων	»	150
ε) Παραμύθια	»	150
1. Συλλογαὶ	»	150
2. Μελέται	»	151
ς) Εὐτράπελοι διηγήσεις. Ἀνέκδοτα. Περιπαίγματα ..	»	151
ζ) Παροιμίαι καὶ γνῶμαι. Παροιμιώδεις ἐκφράσεις ..	»	152
1. Συλλογαὶ	»	152
2. Μελέται	»	153
η) Παραδόσεις	»	154
1. Συλλογαὶ	»	154
2. Μελέται	»	156
θ) Αἰνίγματα - Λογοπαίγνια	»	157
ι) Γλῶσσα	»	157
1. Συνθηματικαὶ γλῶσσαι. Ὄνόματα : κύρια, ἐπώνυμα, παρωνύμια κλπ.	»	157
2. Τοπωνύμια	»	158
ια) Λαϊκὸν θέατρον	»	160
ιβ) Δημώδη βιβλία	»	161
4. Μουσικὴ καὶ χοροὶ	»	161

Ε'. Κοινωνικὸς βίος

1. Οἱ κύριοι σταθμοὶ τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς. (Γέννησις, γάμος, τελευτὴ)	»	163
2. Θρησκευτικὴ Ζωή. Λαϊκὴ λατρεία	»	164
α) Συλλογαὶ	»	164
β) Μελέται	»	166
3. Κοινωνικὴ Ζωή	»	167
α) Κοινωνικὴ ὀργάνωσις	»	167
β) Λαϊκὸν δίκαιον	»	167
4. Παιδικὴ ζωὴ. Παιδιαὶ	»	168

II. ΞΕΝΗ ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ

Α'. Λαογραφία τῶν Βαλκανικῶν λαῶν

1. Γενικά	»	168
2. Βουλγαρικὴ λαογραφία	»	168

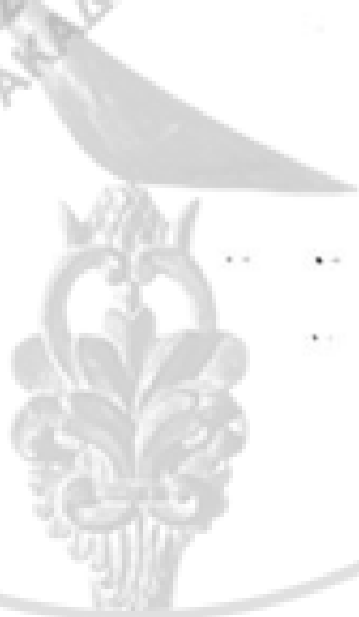
3. Γιουγκοσλαβική λαογραφία	Σελ.	168
4. Ρουμανική λαογραφία	»	168
Β'. Λαογραφία άλλων Εὐρωπαϊκῶν λαῶν		
1. Γενικά	»	169
2. Ἀγγλική λαογραφία	»	169
3. Γαλλική λαογραφία	»	169
4. Γερμανική λαογραφία	»	170
5. Ἰταλική λαογραφία	»	170
6. Οὐγγρική λαογραφία	»	170
7. Πορτογαλική λαογραφία	»	170
8. Φιλλανδική λαογραφία	»	170
Γ'. Λαογραφία λαῶν τῆς Ἀσίας		
1. Ἑβραϊκή λαογραφία	»	171
2. Ἰνδική λαογραφία	»	171
3. Κινεζική λαογραφία	»	171
4. Περσική λαογραφία	»	171
Δ'. Ἀμερικανική λαογραφία	»	171
Ε'. Ἀφρικανική λαογραφία	»	172

ΕΠΙΜΕΤΡΟΝ

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ ΤΟΥ ΙΔΙΩΤΙΚΟΥ ΒΙΟΥ ΤΩΝ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ	»	172

ΠΙΝΑΚΕΣ

Α'. Ὀνομάτων τῶν συγγραφέων καὶ μεταφραστῶν	»	173
Β'. Περιεχομένων τῆς βιβλιογραφίας	»	178

Η ΛΑΪΚΗ ΠΑΝΗΓΥΡΙΣ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΣΥΜΕΩΝΟΣ ΕΙΣ ΜΕΣΟΛΟΓΓΙΟΝ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΠΕΝΤΗΚΟΣΤΗΝ

ΥΠΟ

ΓΕΩΡΓ. Ν. ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΙΔΟΥ

Εἰς Μεσολόγγιον τελεῖται ἐκ παραδόσεως λαϊκὴ πανήγυρις κατὰ τὴν Πεντηκοστὴν ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας, γνωστὴ εἰς τὴν περιοχὴν ὡς «πανηγύρι τ' Ἀι-Συμιοῦ» ἐκ τῆς ὁμωνύμου μονῆς τοῦ Ἀγίου Συμεῶνος, κειμένης περὶ τὰ 6 χιλ. βορείως τῆς πόλεως παρὰ τοὺς πρόποδας τοῦ Ζυγοῦ¹.

Χαρακτηριστικὸν στοιχεῖον τῆς ἑορτῆς ταύτης ἀποτελοῦν οἱ «ἄρματωμένοι» ἥτοι πανηγυρισταί, οἱ ὅποιοι μετέχουν αὐτῆς, συγκεκριημένοι εἰς «παρέγας»² (=ὀμάδας). Ἐκαστος τῶν ἄρματωμένων τούτων φέρει τὸ ἐκ παραδόσεως ἔνδυμα μὲ ἐξηρητημένα ἐξ αὐτοῦ τὰ «ἄρματα», δηλ. ἀσημένιαν πανοπλίαν. Ἀρχηγὸς ἐκάστης «παρέγας» εἶναι τὸ ἀρχαιότερον μέλος αὐτῆς, τὸ ὁποῖον ἔχει ἤδη ἄρματωθῆ, δηλ. ἔχει μετάσχει εἰς τὴν πανήγυριν, ἐπὶ περισσότερα ἔτη, καλεῖται δὲ «καπετάνιος» ἢ «μπουλουκτσῆς»³.

Ἐκ τῶν πρώτων φροντίδων εἰς ἐκάστην «παρέγαν», πλὴν τῆς ἐξευρέσεως τῶν ἀρμάτων (ἐνδυμασίας καὶ πανοπλίας), εἶναι καὶ ἡ ἐξασφάλισις τῆς «ζυγιάς», ἥτοι τῶν ὀργανοπαικτῶν⁴.

¹ Τὴν πανήγυριν ταύτην παρηκολούθησα κατὰ τὸ ἔτος 1964 (21-23 Ἰουνίου) πρὸς τὸν σκοπὸν κινηματογραφήσεως καὶ μελέτης αὐτῆς (βλ. Κ.Ε.Ε.Λ., ἀρ. εἰσ. κινηματ. ταιν. 17, ἀρ. χειρ. 2889) ὡς ἐπιστημονικὸς συνεργάτης τοῦ διευθυντοῦ τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου (νῦν Κέντρου Ἐρεῦνης Ἑλληνικῆς Λαογραφίας) Καθηγητοῦ κ. Γ. Κ. Σπυριδάκη, ἐντὸς τῶν πλαισίων προγράμματος εἰδικῆς λαογραφικῆς ἐρεῦνης, ἐκτελουμένου ὑπ' αὐτοῦ εἰς τὸ ὡς ἄνω Κέντρον διὰ τῆς οἰκονομικῆς χορηγίας τοῦ Βασιλικοῦ Ἰδρύματος Ἐρευνῶν (ΒΙΕ).

² Ὁ ὄμιλος οὗτος ἐκαλεῖτο παλαιότερον *μάγγα* (ἦ). (βλ. Π. Ἀβράμη [=Ἄνδρ. Καρκαβίτσα], Ἱστορικαὶ πανηγύρεις. Α' Ἅγιος Συμεών. Ἐφημ. «Τὸ Ἄστυ», 12 Ἰουνίου 1891).

³ λ. τουρκ. *böyükçi* (<*böyük*=ὄμιλος).

⁴ Ἡ ζυγιά, ὡς λαϊκὴ ὀρχήστρα, περιλαμβάνει τρία μέλη ἐξ ἀθιγγάνων. (βλ. Κ. Κώνστα Ἡ ζυγιά στὴ δυτικὴ Ρούμελη. Λαογρ. ΙΘ' (1960/61), σ. 325 κ.έ.). Εἰς τῶν ὀργανοπαικτῶν ἐκτελεῖ διὰ μικροῦ ζουρνᾶ τὴν μελωδίαν, ὁ δεύτερος συνοδεύει τὸν πρῶτον ὁμοίως μὲ ζουρνᾶν, ἐκτελῶν τὸ ἰσοκράτημα εἰς τὴν τονικὴν τῆς κλίμακος εἰς ἣν ἀνήκει τὸ μέλος, ὁ δὲ τρίτος διὰ

Ὁ καταρτισμὸς τῶν ὁμάδων τούτων τῶν ἄρματωμένων λαμβάνει χώραν ἀμέσως μετὰ τὸ πέρας τῆς θείας λειτουργίας, τὴν πρωΐαν τῆς Πεντηκοστῆς. Κατὰ

Εἰκ. 1. Ἡ ἐνδυμασία τῶν ἄρματωμένων.

τὸ ἔθος ἐνδύεται¹ πρῶτος ὁ ἀρχηγός, ὁ ὁποῖος κατόπιν ὑπὸ συνοδείαν τῆς μου-

τοῦ τυμπάνου, κοινῶς νταουλιοῦ, διατηρεῖ σταθερὸν καὶ ἔντονον, μὲ ποικίλας ἐναλλαγὰς, τὸν ρυθμὸν τοῦ μέλους. (Βλ. Σπ. Περιστέρη, Μουσικὴ ἀποστολὴ εἰς Αἰτωλίαν καὶ Ἀκαρνανίαν. Ἐπετ. Λαογρ. Ἀρχ., τόμ. ΙΓ'-ΙΔ' (1960-61), σ. 417).

¹ Τὴν ἐνδυμασίαν (εἰκ. 1) ἀποτελοῦν : ἡ σκούφια, τὸ πουκάμισο, ἡ φέρμελη, εἶδος κοντοῦ, χειριδωτοῦ γιλέκου, χρυσοποικίλτου (βλ. Π. Ζώρα, Κεντήματα καὶ κοσμήματα τῆς ἑλληνικῆς φορεσιᾶς, Ἀθήνα 1966, σ. 15), ὁ ντουλαμᾶς, βραχὺς μανδύας, ὅστις ἀντικατέστησε κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους τὴν παλαιὰν πολύπτυχον λευκὴν φουστανέλλαν, οἱ σκάλτσες, οἱ σκαλτσοδέτες καὶ τὰ τσαρούχια μὲ θύσανον (φούντα) ἔμπροσθεν. Ἐπὶ τῆς στολῆς ταύτης τοποθετοῦνται καταλλήλως : τὸ κιουστέκι, βαρὺ καὶ πολύπλοκον κόσμημα, ἀποτελούμενον ἐκ λεπτῶν ἀλυσίδων μὲ ποικιλομόρφους πλάκας, διακεκοσμημένας διὰ τεχνητῶν πολυχρῶμων λίθων (βλ. Π. Ζώρα, ἔνθ' ἄν., σ. 20), οἱ ἀσημοσουγιές (πρόκειται περὶ κιουστεκιοῦ μέσης· βλ. Π. Ζώρα, ἔνθ' ἄν., σ. 20-21), τὸ σελλάχι, εἰς τὸ ὁποῖον τοποθετεῖται τὸ ἀσημοκούμπουρο (ὄπλον) καὶ τὸ χαρμπι (μικρὰ μάχαιρα) καὶ πολύχρωμα μαντήλια. Ἀπὸ τοῦ ἀριστεροῦ μέρους τοῦ κορμοῦ ἐξαρτᾶται ἡ πάλλα, ἥτοι μακρὰ καὶ κυρτὴ σπάθη. (Βλ. λεπτομερῆ περιγραφὴν εἰς Κ. Κώνστα, Οἱ «ἄρματωμένοι». Αἰτωλικά πανηγύρια. Νέα Ἐστία, τόμ. 59 (1955), σ. 807).

σικῆς τῆς ζυγιάς¹ μεταβαίνει κατὰ σειράν γειτνιασεως εἰς τὰς οἰκίας τῶν λοιπῶν μελῶν πρὸς παραλαβὴν των.

Εἰς τὰς ομάδας ταύτας προστίθενται καὶ παῖδες ἐνδεδυμένοι «φουστανέλλαν», οἵτινες μουῦνται εἰς τὸν ἑορτασμὸν διὰ νὰ τὸν συνεχίσουν ἀργότερον, μετὰ τὴν ἐνηλικίωσίν των.

Ἡ ὁμάς (παρέγα), ἀφοῦ οὕτω συγκροτηθῆ, παρελαύνει εἰς τὰς ὁδοὺς τῆς πόλεως (εἰκ. 2), ἐπισκέπτεται τὰ «μαγαζιά» (=οὔζοπωλεῖα) ἔνθα προσφέρεται εἰς

Εἰκ. 2. Ἡ παρέλασις ομάδος τῶν ἀρματωμένων.

τὰ μέλη ποτόν τι, τὴν μεσημβρίαν δὲ λαμβάνει χώραν συνεστίασις (εἰκ. 3). Καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τοῦ τριημέρου ἑορτασμοῦ τὰ μέλη τῆς «παρέγας» δὲν ἀποχωρίζονται ἀλλήλων.

Ἡ κυρίως πανήγυρις, ὡς παρηκολουθήσαμεν αὐτήν, ἤρχισε περὶ τὴν 6ην ἀπογευματινὴν τῆς Κυριακῆς τῆς Πεντηκοστῆς εἰς τὸν χώρον πρὸ τοῦ Μητροπολιτικοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Σπυρίδωνος διὰ τῆς συγκεντρώσεως πρῶτον ἐνταῦθα, καθ' ὁμάδας, πανηγυριστῶν ἐφίππων, φερόντων ἐπὶ τῆς ράχεως μεγάλας λαμπάδας ἐκ κηροῦ, ὡς «ταξίματα» πρὸς τὸν ἅγιον Συμεῶνα (εἰκ. 4), εἶτα διὰ τῆς προσελευσεως καὶ τῶν ὡς ἄνω ομάδων τῶν ἀρματωμένων.

¹ Ὑπὸ τῆς ζυγιάς ἐκτελεῖται εἰδικὴ μελωδία ἢ λεγομένη «μπαντουνάδα». (Βλ. Κ.Ε.Ε.Λ. χειρ. ἀρ. 2889, σελ. 27 (συλλ. Γ. Ν. Αἰκατερινίδου, Μεσολόγγι 1964), ἀρ. εἰσ. μουσ. 10639 (ταιν. 774Α1). Βλ. καὶ χειρ. ἀρ. 2728Α, σ. 6 (συλλ. Θ. Γεωργοπούλου, περιοχὴ Μεσολογγίου, 1961) ἀρ. εἰσ. μουσ. 6611 (ταιν. 426Α10).

3. Ἡ συνεστίασις ομάδος τῶν ἀρματομένων.

Εἰκ. 4. Συγκέντρωσις τῶν πανηγυριστῶν πρὸ τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἁγ. Σπυρίδωνος.

Μετὰ τὴν περάτωσιν τῆς συγκεντρώσεως ταύτης ἐγένετο ὑπὸ τοὺς ἤχους τῆς ζυγιάς, ἡ ὁποία ἐξετέλει εἰδικήν, ὡς κατωτέρω, μελωδίαν¹, ἡ ἐκκίνησις ἐκ τοῦ σημείου τούτου πομπῆς, τῆς ὁποίας προηγεῖτο σηματοφόρος ἔφιππος, εἶποντο δ' ἐπίσης ἔφιπποι, ἱερεὺς καὶ ὁ Δήμαρχος Μεσολογγίου, εἶτα δὲ οἱ ἔφιπποι πανηγυρισταί, οἱ ἄρματωμένοι καὶ ἄλλο πλῆθος. Ἡ πομπὴ αὕτη κατηυθύνθη πρῶτον εἰς τὸ ἡρῶν τῆς πόλεως ὅπου ἐψάλη ἐπισήμως ἐπιμνημόσυνος δέησις, ἐκεῖθεν δὲ κατόπιν ἤκο-

Εἰκ. 5. Ἡ μονὴ τοῦ Ἀγ. Συμεῶνος.

λούθησε τὴν ὁδὸν πρὸς τὴν μονὴν τοῦ ἁγίου Συμεῶνος (εἰκ. 5). Μετὰ τὴν ἄφιξιν ἐνταῦθα ἐγένετο προσευχὴ καὶ προσκύνησις εἰς τὸν ναόν, ἀκολουθῶν δὲ αἱ ὀμάδες τῶν ἐφίππων καὶ τῶν ἄρματωμένων, ἀφοῦ κατέλαβον τὸν ὠρισμένον δι' ἐκάστην χῶρον, ἐπεδόθησαν εἰς ὄλονύκτιον εὐωχίαν μετ' ᾄσμάτων καὶ χορῶν.

Τὴν πρωΐαν τῆς Δευτέρας, ἑορτὴν τοῦ Ἀγίου Πνεύματος, μετὰ τὴν ἐκ τῆς θείας λειτουργίας ἀπόλυσιν, ἐψάλη εἰς παρακείμενον μνημεῖον, τὸν «Μεγάλον Σταυρόν», ἐπιμνημόσυνος δέησις, εἶτα δὲ συνεχίσθη ἡ διασκέδασις μέχρι τῶν ἀπογευματινῶν ὥρῶν ὅτε ἤρχισεν ἡ ἐπιστροφὴ εἰς Μεσολόγγιον.

¹ Βλ. Κ.Ε.Ε.Λ., χειρ. ἀρ. 2889, ἐνθ. ἀν., σ. 28, ἀρ. εἰσ. μουσ. 10640, ἀρ. ταιν. 744Α2. (Ἡ δημοσιευομένη κατωτ. (σ. 186) μουσικὴ καταγραφὴ ἐγένετο ὑπὸ τοῦ συντ. μουσ. κ. Σπ. Περιστέρη). Βλ. καὶ χειρ. ἀρ. 2319, σ. 15 (ἠχογράφ. ἐν Κ.Ε.Ε.Λ.) ἀρ. εἰσ. μουσ. 4195, ταιν. 260Α5, καὶ χειρ. ἀρ. 2728, ἐνθ' ἀν., σ. 10, ἀρ. εἰσ. μουσ. 6623, ταιν. 427Β3.

$\text{♩} \cdot \sim 100$

¹ Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο ὁ ὄργανοπαίκτης ἐκτελεῖ τὸ ταξίμ. Ἡ λέξις εἶναι τουρκικὴ, ἀνήκουσα εἰς τὴν μουσικὴν λαϊκὴν ὀρολογίαν. Μέ τὸν ὄρον τοῦτον νοοῦνται αἱ ὄργανικαὶ μελωδίαὶ ἐλευθέρου ρυθμοῦ. Μετὰ τοῦτο ὁ ὄργανοπαίκτης ἐπανέρχεται εἰς τὴν ρυθμικὴν μελωδίαν καὶ τελειώνει ὡς ἀνωτέρω.

Εἰς τὴν εἴσοδον τῆς πόλεως παρὰ τὰ παλαιὰ τεῖχη πλῆθος ἐκ τοῦ λαοῦ ὑπεδέχθη τοὺς πανηγυριστάς, οἵτινες ἐπροχώρουν διὰ μικρῶν χορευτικῶν βημάτων, τῇ συνοδείᾳ τῆς ζυγιάς, πρὸς τὸν Μητροπολιτικὸν ναὸν ἔνθα ἀπέθεσαν τὴν σημαίαν. Ἀκολουθῶς διαχωρισθέντες οὗτοι εἰς τὰς ἐπὶ μέρους ομάδας, συνεχισαν τὴν εὐωχίαν καθ' ὅλην τὴν νύκτα μὲ χαρακτηριστικὸν στοιχεῖον αὐτῆς τὸν ἐκτελεσθέντα κατὰ τὰς πρώτας ὥρας μετὰ μεσονύκτιον (τῆς Δευτέρας πρὸς Τρίτην) μιμικὸν χορὸν, ὃ ὁποῖος καλεῖται «χορὸς τοῦ πεθαμένου».

Εἰς τὸν χορὸν τοῦτον παριστᾶται φόνος ἀρματωμένου ὑπὸ ἐτέρου συντρόφου του, εἶτα δὲ διὰ μεταμελείας τοῦ φονέως καὶ θρήνου αὐτοῦ ὡς καὶ διὰ ραντισμοῦ τοῦ νεκροῦ δι' ὕδατος ἀνάστασις αὐτοῦ.

Τὴν ἐπαύριον Τρίτην, μετὰ μεσημβρίαν, πλῆθος λαοῦ μεθ' ὁμάδος ἀρματωμένων διεπεραιώθη ἐπὶ λέμβων εἰς τὴν παρακειμένην τῆς πόλεως τοῦ Μεσολογγίου νησίδα Κλείσοβαν ἔνθα ἐτελέσθη μνημόσυνον ὑπὲρ τῶν πεσόντων ὑπερασπιστῶν αὐτῆς τὸν Μάρτιον 1826¹, ἐγένετο δὲ καὶ ἐνταῦθα παράστασις τοῦ χοροῦ τοῦ πεθαμένου. Ἡ πανήγυρις, συνεχισθεῖσα ἀκολουθῶς εἰς Μεσολόγγιον, ἔληξε κατὰ τὸ μεσονύκτιον τῆς Τρίτης πρὸς τὴν Τετάρτην. Παλαιότερον ἐτελοῦντο σκοπευτικοὶ καὶ ἄλλοι ἀγῶνες, οἱ ὁποῖοι σήμερον ἔχουν ἐγκαταλειφθῆ².

Εἰς τὴν ἑορτὴν ταύτην προσέρχονται οὐ μόνον ἐκ τοῦ Μεσολογγίου ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς γειτονικῆς περιοχῆς, πρὸς δὲ καὶ ἐξ ἀπομεμακρυσμένων τόπων ὅπου εὐρίσκονται ἐγκατεστημένοι Μεσολογγῖται. Χαρακτηριστικὴ περὶ τούτου εἶναι ἡ εὐχὴ «καλὸ Ἄι-Συμιὸ νά ἔχωμε», δηλωτικὴ τῆς γενικωτέρας ἀναγνωρίσεως τὴν ὁποίαν ἔχει εἰς τὸν λαὸν ἢ ἐν λόγῳ ἑορτῆ.

Ἐκ τῶν χορῶν ὃ περισσότερον ἐκτελούμενος εἶναι ὃ τσάμικος, πρὸς δέ, χάριν παιδιᾶς, καὶ ὃ μιμητικὸς «πῶς τὸ τρίβουν τὸ πιπέρι...».

Ὡς ἐπιτραπέζιον ᾄσμα τραγουδεῖται τὸ ἑξῆς:

*Πάλε καλὲς ἀντάμωσες, πάλε ν' ἀνταμωθοῦμε,
σὶν Ἄι Συμιὸ σὶν πλάτανο καὶ σὶν κρύα βρυσούλα,
πού ἔχουν οἱ κλέφτες γιόρτασμα, ἔχουνε πανηγύρι,
ἔχουν ἀρνιά καὶ ψένουνε, κριάρια σουβλισμένα,
ἔχουν κ' ἓνα καλὸ κρασί³.*

¹ Τὴν 25 Μαρτίου 1826 οἱ ὀλίγοι ὑπερασπισταὶ τῆς νήσου ἀντιμετώπισαν ἐπιτυχῶς ἐπίθεσιν 3000 Ἀράβων μὲ ἀποτέλεσμα τὸν φόνον 1000 ἐξ αὐτῶν καὶ τὴν ἄτακτον ὑποχώρησιν τῶν λοιπῶν. (βλ. Σπ. Τρικούπη, Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως. Ἔκδ. Γ', τόμ. 3ος, ἐν Ἀθήναις 1888, σ. 254-255).

² βλ. εἰς ἔφημ. «Ἑλληνικὰ Χρονικά» Μεσολογγίου, τῆς 6 Ἰουνίου 1859.

³ βλ. Κ.Ε.Ε.Α. χειρ., ἀρ. 2889, ἐνθ' ἀν., σελ. 19. Περὶ καὶ χειρ. ἀρ. 1768, σ. 130. (Συλλ. Δ. Πετροπούλου, Μεσολόγγι 1952).

Ὁ πολυήμερος ἑορτασμός οὗτος εἶναι γνωστός, ὡς ἐλέχθη ἀνωτέρω, ὡς *πανηγύρι τ' Ἁι-Συμιοῦ* ἐκ τῆς Μονῆς ἐνταῦθα τοῦ Ἁγίου Συμεῶνος τοῦ Θεοδόχου.

Ἡ Μονὴ αὕτη (εἰκ. 5), διαλελυμένη ἀπὸ πολλοῦ¹, ὑποστηρίζεται ὅτι ἰδρύθη τὸ ἔτος 1740². Αὕτη ἀπειτέλει κατὰ τοὺς χρόνους πρὸ τῆς Ἐπαναστάσεως καταφύγιον τῶν ἀρματολῶν καὶ κλεφτῶν τῆς περιοχῆς τοῦ Ζυγοῦ, οἱ ὅποιοι εὔρισκον ἐνταῦθα πρόθυμον φιλοξενίαν³.

Ἡ ἐν λόγῳ Μονὴ συνεδέθη στενωῶς πρὸς τὸ ἱστορικὸν γεγονός, τῷ 1826, τῆς ἐξόδου τῆς πολιορκουμένης ὑπὸ τῶν Τούρκων φρουρᾶς τοῦ Μεσολογγίου. Ὡς εἶναι γνωστόν, ὅτε ἐθεωρήθη ὅτι ἦτο ἀδύνατος πλέον ἡ ἄμυνα τῆς πόλεως, ἀπεφασίσθη δ' ἡ ἐπιχείρησις ἐξόδου τῶν πολιορκουμένων διὰ μέσου τῶν ἐχθρικῶν γραμμῶν τὴν νύκτα τῆς 10 Ἀπριλίου, εἶχε γίνεи συνεννόησις προηγουμένως μετὰ τῶν εἰς Δερβέκιστα ὀπλαρχηγῶν, ὅπως οὗτοι ἐπιτιθέμενοι ἔξωθεν κατὰ τῶν Τούρκων διευκολύνουν τὴν ἐξοδὸν, ἡ ὁποία θὰ ἐπεχειρεῖτο, ὅτε θὰ ἐρρίπτετο πυροβολισμὸς ἀπὸ τῆς κορυφῆς τοῦ Ζυγοῦ πρὸς τὸ μέρος τοῦ Ἁγίου Συμεῶνος⁴.

Συμφώνως πρὸς τὸ σχέδιον ὁ ἄμαχος πληθυσμὸς θὰ ἐχωρίζετο εἰς τρεῖς ομάδας, αἱ ὁποῖαι, προστατευόμεναι ὑπὸ τῆς φρουρᾶς, διηρημένης ἐπίσης εἰς τρία τμήματα, ὑπὸ τοὺς Ν. Μπότσαρη, Δ. Μακρῆν καὶ Κ. Τζαβέλλαν, θὰ κατηυθύνοντο

¹ Τῷ 1885 ἀναφέρεται ὡς «τὸ ἐρημοκλήσιον τοῦ Ἁγίου Συμεῶνος». (Βλ. εἰς ἐφημ. «Βύρων» Μεσολογγίου, 19 Μαΐου 1885).

² Βλ. Κ. Κώνστα, Ὁ ἅγιος Συμεὼν τοῦ Μεσολογγίου. Ἐφημ. «Καθημερινή», 21 Ἰουνίου 1964, καὶ ἐν Μεγ. Ἑλλην. Ἐγκυκλ. (Πυρσοῦ), τόμ. ΚΒ', ἐν λ. Συμεῶνος ἁγίου Μονῆ.

³ Βλ. Ἀ. Καρκαβίτσα, Οἱ κλέφται τοῦ Ζυγοῦ. Ἐφημ. «Ἐφημερίς», 13 Ἰανουαρίου 1892. Τάκη Λάππα, Ἡ κλεφτουριά τοῦ Μεσολογγιοῦ. Ρουμελιώτικη τέχνη, ἔτ. Ε' (1965), ἀρ. 49, σ. 3. Σημειωτέα σχετικῶς καὶ ἐπιστολὴ τοῦ ἡγουμένου κατὰ τῷ 1824 πρὸς τὸν Δημ. Μακρῆν, ἀρχηγὸν τοῦ Ζυγοῦ, δι' ἧς ἀγγέλλει τὴν ἀποστολὴν εἰς αὐτὸν ἐφοδίων. (Βλ. Ἐθν. Βιβλ. Ἑλλάδος, τμήμα χειρ. ἀγωνιστῶν 1821, Ἀρχεῖον Δ. Μακρῆ, ἀρ. 9536. Βλ. καὶ εἰς Κ. Κώνστα, ἔνθ' ἀν., Ἰ. Ντόβα, Οἱ Ντοβαῖοι..., Ἀθῆναι 1965, σ. 61). Ἡ μονὴ κατεστράφη κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς Ἐπαναστάσεως, ὁ τελευταῖος δ' ἡγούμενος αὐτῆς πρὸ τῆς καταστροφῆς, ὁ Ἰωαννίκιος Ἀγγελέτος, ἐπεδόθη μετὰ τὴν ἀνάκτησίν της ἀπὸ τὰς χεῖρας τῶν Τούρκων (1829) εἰς ἀναστάσιν ταύτης. (Βλ. Γενικὰ Ἀρχ. Κράτους, Μοναστηριακά, Φ. 121 (1836), Μοναστηριακά σύμμεικτα ἐπαρχ. Μεσολογγίου. Βλ. καὶ εἰς Κ. Κώνστα, ἔνθ' ἀν.).

⁴ Βλ. σχετικῶς εἰς ἐφημερ. «Γενικὴ Ἐφημερίς τῆς Ἑλλάδος», 26 καὶ 29 Μαΐου 1826. Βλ. καὶ Σπ. Τρικούπη, ἔνθ' ἀν., σ. 259. Κ. Δεληγιάννη, Ἀπομνημονεύματα, τόμ. Γ', Ἀθῆναι 1957, σ. 109. («Βιβλιοθήκη». Ἀπομνημ. ἀγωνιστῶν τοῦ 21, ἀρ. 18). Κατ' ἄλλην πληροφορίαν ἡ ἄφιξις τῆς ἀναμενομένης βοήθειας θὰ ἐσημειοῦτο διὰ πυρῶν ἐκ φρυγάνων ἐπὶ τῆς θέσεως τῆς ἐπονομαζομένης «Ἁγιος Ἡλίας τοῦ Ντόβα». (Βλ. Ν. Μακρῆ, Ἱστορία τοῦ Μεσολογγίου, Ἀθῆναι 1957, σ. 66-67. («Βιβλιοθήκη». Ἀπομνημ. ἀγωνιστῶν τοῦ 21, ἀρ. 19)).

διὰ διαφορετικῆς ὁδοῦ πρὸς τὴν Μονὴν τοῦ ἁγίου Συμεῶνος¹, ὅπου, κατὰ τὰ συμφωνηθέντα μὲ τοὺς εἰς Δερβέκιστα ὄπλαρχηγούς, θὰ ἀνέμενε βοήθεια².

Ἡ ἐκτέλεσις τοῦ σχεδίου τούτου, ὡς γνωστόν, ἀπέτυχεν ἔνεκα προδοσίας αὐτοῦ εἰς τοὺς πολιορκητὰς Τούρκους καὶ τῆς ἐπακολουθησάσης συγχύσεως μεταξὺ τῶν ἐξερχομένων ἐκ τῆς ἐπιθέσεως κατ' αὐτῶν. Οἱ ἐξεληθόντες ἐπροχώρησαν εἰς ἓν σῶμα, εἰς ἀπόστασιν δ' ἡμισείας περίπου ὥρας ἀπὸ τοῦ Μεσολογγίου συγκρουσθέντες πρὸς ἐχθρικὸν ἵππικὸν ἐκ Μποχωρίου ἠνάγκασαν τοῦτο νὰ ὑποχωρήσῃ πρὸς τὸ χωρίον τοῦτο³. Ἐτέρα δμάς, ἐξ ἑκατὸν πενήκοντα ἀτόμων ἐκ τῶν ὑπερασπιστῶν τῆς Κλεισόβης, κατευθυνομένη πρὸς ἅγιον Συμεῶνα⁴, συνεπλάκη πρὸς τὸ ἵππικὸν τοῦτο. Οἱ διασωθέντες ἐκ τῆς συγκρούσεως συνηνώθησαν μετὰ τῶν, ὡς ἄνω, ἐκ Μεσολογγίου ἐξεληθόντων⁵.

Ὅσοι ὁμως ἐκ τούτων ἔφθασαν εἰς τὸν ἅγιον Συμεῶνα, συνήντησαν ἀντὶ τῆς ἀναμενομένης ἐκεῖ βοήθειάς⁶ σῶμα Ἀλβανῶν ὑπὸ τὸν Μουσταμπεην. Ἐπηκολούθησε σύγκρουσις καθ' ἣν πολλοὶ τῶν Ἑλλήνων ἐφονεύθησαν, ἄλλοι ἤχμαλωτίσθησαν, μικρὸν δὲ μόνον μέρος αὐτῶν ἐπέτυχε νὰ σωθῇ⁷.

¹ Βλ. Σπ. Τρικούπη, ἔνθ' ἄν., σ. 260, Ν. Μακρῆ, ἔνθ' ἄν., σ. 67. Εἰς τὸ καταγραφὲν σχέδιον τῆς ἐξόδου τοῦ Ἐπισκόπου Ρωγῶν Ἰωσήφ καθωρίζετο : «... Ἡ Ὁ τόπος <δηλ.> τὸ σημεῖον διευθύνσεώς μας, θέλει εἶναι ὁ ἅγιος Συμεός. Οἱ ὁδηγοὶ θέλουν προσέχει νὰ συγκεντρωθοῦμεν ἐκεῖ ὅλοι». (Βλ. Ν. Κασομούλη, Ἐνθυμήματα Στρατιωτικὰ τῆς Ἐπαναστάσεως τῶν Ἑλλήνων 1821-1833, τόμ. Β', Ἀθήναι 1940, σ. 259). Πρβλ. καὶ Ἰω. Κορδορούμπα, Ὁ θροῖνος καὶ ὁδυρμὸς τῆς ἐξόδου τοῦ Μεσολογγίου. Ποίημα στοιχουργιθὲν καὶ ἐκφωνηθὲν ὑπὸ — κατὰ τὴν ἑορτὴν τῶν Βαΐων. Ἐν Μεσολογγίῳ τῇ 13 Ἀπριλίου 1880, σ. 3, στ. 51-52 :

*Τὸ σύνθημά μας ἦτανε
στὸν Ἀισυμῶ νὰ βγοῦμε.*

² Βλ. Ν. Κασομούλη, ἔνθ' ἄν., σ. 248-249, Κ. Δεληγιάννη, ἔνθ' ἄν., σ. 111

³ Βλ. εἰς «Γεν. Ἐφημ. Ἑλλάδος», 2 Ἰουνίου 1826.

⁴ Συμφώνως πρὸς τὸ σχέδιον τῆς ἐξόδου προεβλέπετο ὅτι : «...Ζ' Τὸ σῶμα τῆς Κλεισόβης ὀδηγούμενον ὑπὸ τοὺς ὄπλαρχηγούς του νὰ ἐξέλθῃ μὲ τὰ πλοιάρια εἰς μίαν τῆς νυκτὸς σιγανὰ καὶ ἅμα φθάσῃ εἰς τὴν ξηρὰν νὰ σταθῇ ἕως τὴν 2 ὥρα ὅπου θὰ γίνῃ τὸ κίνημα ἀπὸ ἐδῶ, καὶ τότε νὰ κινηθῇ κι αὐτὸ». (Βλ. Ν. Κασομούλη, ἔνθ' ἄν., σ. 259).

⁵ Βλ. «Γεν. Ἐφημ. Ἑλλάδος», ἔνθ' ἄν., Κ. Δεληγιάννη, ἔνθ' ἄν.

⁶ Τὴν κρίσιμον ἡμέραν ταύτην ὁ Καραϊσκάκης, ἀρχηγὸς τοῦ στρατοπέδου τῆς Δερβέκιστας, εἶχεν ἀσθενήσει, οὕτω δὲ δὲν ἠδυνήθη νὰ προσφέρῃ βοήθειαν. (Βλ. Κ. Παπαρηγοπούλου, Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους, ἔκδ. Στ', τόμ. 6ος, ἐν Ἀθήναις 1932, σ. 171).

⁷ Βλ. «Γεν. Ἐφημ. Ἑλλάδος», ἔνθ' ἄν., Σπ. Τρικούπη, ἔνθ' ἄν., σ. 261-262.

Τὰ γεγονότα ταῦτα παρὰ τὸν ἅγιον Συμεῶνα ἀναφέρονται ἐπίσης εἰς τὸ κατωτέρω δημῶδες στιχούργημα.

52. Ὅσ' πῆραν τὸ βουνὸ-βουνό, τὸν Ἅγιο Συμεῶνα,
εὗρηκαν τὸν Μουστάμπεη, τῆ ράχη εἶχε πιασμένη.
Μιὰ μπαταριά τοὺς ἔδωσε, τοὺς κόβει μέσ' στὴ μέση.
55. Τότ' ὁ Μακρῆς τοὺς φώναξε, τότ' ὁ Μακρῆς τοὺς λέει:
«Παιδιά μου, Ρουμελιῶτες μου, κ' ἔσεῖς παιδιά δικά μου,
τραβᾶτε τὰ λαμπρὰ σπαθιά, νὰ μὴ μᾶς πάρ' ἡ μέρα».
Καὶ τὰ σπαθιά τραβήξανε, πετᾶνε τὰ ντουφέκια,
σὰν τὰ λιοντάρια ρίχτηκαν καὶ σὰν ἄετοὶ περάσαν.
60. Τότε ὁ Μουστάμπεης φώναξε: «Κονιάροι κι Ἄρβανῖτες»
κάμετε τόπο νὰ διαβοῦν, γιὰτ' εἶναι πεινασμένοι,
δὲ συλλογιῶνται θάνατο, κούρασμα δὲν φοβοῦνται¹.

Ὁ ὑπὸ ἐξέτασιν μὲ λαϊκὸν χαρακτῆρα ἑορτασμός, ἀνεξάρτητος τοῦ θεσπιθέντος ἐπισήμου κατ' ἔτος τὴν Κυριακὴν τῶν Βαΐων, ἐπέτειον τῆς ἐξόδου², φέρεται τελούμενος ἤδη ἀπὸ τοῦ πρώτου ἔτους τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς περιοχῆς ταύτης³.

Εἰς σχετικὸν ἔγγραφον τοῦ 1830 (25 Μαΐου) ἀναφέρεται ἡ ἐν λόγῳ πανήγυρις ὡς καθιερωμένη⁴, περὶ τῆς συνεχίσεως δὲ αὐτῆς καὶ εἰς τοὺς μετέπειτα,

¹ Βλ. Κ. Ἀ. Στασινοπούλου, Οἱ Μεσολογγῖται..., Ἀθήναι 1926, σ. 105-106.

² Διὰ τοῦ Α.Ν. 645/37, ἀρθρ. 2ον (ΦΕΚ 153 / 26-4-1937, τευχ. Α'): «Ἡ Κυριακὴ τῶν Βαΐων ἐκάστου ἔτους, ἐπέτειος τῆς ἡρωϊκῆς ἐξόδου τῆς Φρουρᾶς τοῦ Μεσολογγίου, ὀρίζεται ἡμέρα ἐθνικοῦ ἑορτασμοῦ ἐν τῇ πόλει ταύτῃ».

³ Ἡ ἀνάκτησις τοῦ Μεσολογγίου ἐγένετο, ὡς γνωστόν, διὰ συνθήκης ὑπογραφείσης τὴν 2 Μαΐου 1829. (Βλ. Σπ. Τρικούπη, ἐνθ' ἀν., τόμ. Δ', σ. 259-260).

⁴ Ἀρ. 850.

Ἑλληνικὴ Πολιτεία.

Ὁ Π. Διοικητὴς Μεσολογγίου, Ζυγοῦ κτλ.

Πρὸς τὸν Γενναϊότατον χιλιάρχον Κ.Δ. Μακρύν.

Προσκαλησθε νὰ διωρίσετε ἄνευ παραμικρᾶς ἀναβολῆς τεσσάρους ἢ πέντε στρατιώτας ἐκ τῆς πολιταρχίας τῆς πόλεως ταύτης... νὰ μεταβῶσιν εἰς τὸν ἅγιον Συμεῶν ὅπου γίνεται πανήγυρις...» (Βλ. Ἐθν. Βιβλ. Ἑλλάδος, Ἀρχ. Ἀγωνιστῶν (Δ. Μακρῆ), ἀρ. 9660, Κ. Κώνστα, Ὁ Ἅγιος Συμεών, ἐνθ' ἀν.).

ἕως σήμερον χρόνους ὑπάρχουν μαρτυρίαί, πλὴν τῆς προφορικῆς παραδόσεως, ἀρκεταὶ ἐκ γραπτῶν πηγῶν¹.

Ὑπὸ τὴν σημερινὴν μορφήν τῆς ἐν λόγῳ πανηγύρεως συνεχίζεται ἡ παλαιότερα παράδοσις αὐτῆς μὲ ὠρισμένας μεταβολὰς καὶ προσθήκας ἐξ ἀστικῆς ἐπιδράσεως, ὡς ἡ ἐπιμνημόσυνος δέησις εἰς τὸ ἡρῶον τῆς πόλεως², πρὸ τῆς μεταβάσεως εἰς τὴν μονήν, εἶτα δὲ καὶ εἰς τὸ παρ' αὐτὴν μνημεῖον, τὸν Μεγάλον Σταυρόν³.

Ἡ μετάβασις εἰς Κλείσοβαν ἐλάμβανε χώραν παλαιότερον κατὰ τὸν πρὸ μεσημβρίας χρόνον τῆς Τρίτης καὶ οὐχὶ κατὰ τὸ ἀπόγευμα⁴.

¹ Βλ. εἰς ἐφημ. : «Ἑλληνικά Χρονικά» Μεσολογγίου, 6 Ἰουνίου 1859, ἔνθα χαρακτηρίζεται ἡ ἑορτὴ ὡς «ἀρχαία συνήθεια». «Ἐφημερίς» Ἀθηνῶν, 20 Μαΐου 1879, ἔνθα ἀναφέρεται ματαίωσις τοῦ ἑορτασμοῦ ἐκ τοῦ θανάτου τοῦ Ἐπαμ. Δεληγιώργη. «Δυτικὴ Ἑλλάς» Μεσολογγίου, 12 Ἰουνίου 1883. «Βύρων» Μεσολογγίου, 19 Μαΐου 1885. «Τὸ Ἄστυ» Ἀθηνῶν, 12 Ἰουνίου 1891. «Νεολόγος» Πατρῶν, 30 Μαΐου 1911. Αὐτόθι, 31 Μαΐου 1911, ἔνθα ἡ πανήγυρις χαρακτηρίζεται ὡς «μοναδικὴ εἰς τὴν Ἑλλάδα». «Στερεὰ Ἑλλάς» Μεσολογγίου, 31 Μαΐου 1930. «Αἰτωλική» Μεσολογγίου, 28 Ἰουνίου 1964. Πρβλ. καὶ τοὺς στίχους τοῦ *Κωστῆ Παλαμᾶ* :

.....
 Στὸ πανηγύρι τ' αἶψα Συμιοῦ, ψαρὰς γιὰ τὸ καμάκι,
 τὸν δρόμο δὲν τὸν ἔμαθα πὸν πάει πρὸς τὸ βουνό.

(*Κ. Παλαμᾶ*, Οἱ καημοὶ τῆς λιμνοθάλασσης..., ἔκδ. Β', Ἐν Ἀθήναις 1925, σ. 26, Τὸ πανηγύρι τοῦ ψαρᾶ, στ. 3-4. Περὶ τῆς ἐπιδράσεως τῆς πανηγύρεως ἐπὶ τῆς λογίας παραδόσεως βλ. εἰς *Κ. Κώνστα*, Ὁ τραγουδημένος Ἄη-Συμιός... Ἐφημ. «Βραδυνή», 29 Μαΐου 1961). Πρβλ. καί :

Ἐσεῖς, λεβέντες, ξεσηκωθῆτε ἀπ' τὰ χωριά,
 νὰ πᾶτε ἀπάνου στὸ Ζυγὸ, ἐκεῖ ψηλὰ στὸν Ἄη-Συμιό,
 παίζουν ζουρνάδες, γλεντοῦν παιδιὰ».

(Βλ. *Κ.Ε.Ε.Λ.*, χειρ. ἀρ. 2381, σ. 11, συλλ. Σπ. Περιστέρη, Γουριὰ Μεσολογγίου 1961).

² Αὕτη τελεῖται ἀπὸ τοῦ ἔτους 1926. (Βλ. *Κ.Ε.Ε.Λ.*, χειρ. ἀρ. 2889, ἔνθ' ἀν., σ. 8). Παλαιότερον ἢ μετάβασις εἰς τὸ ἡρῶον ἐγένετο μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν ἐξ Ἁγίου Συμεῶνος, ἦτοι τὸ ἑσπέρας τῆς Δευτέρας, (Βλ. «Ἑλληνικά Χρονικά», ἔνθ' ἀν., «Τὸ Ἄστυ», ἔνθ' ἀν.).

³ Τὸ ἡρῶον ἀνηγέρθη τῷ 1937. (Βλ. *Κ.Ε.Ε.Λ.*, χειρ. ἀρ. 2889, ἔνθ' ἀν., σ. 9 καὶ *Χρ. Εὐαγγελιάτου*, Ἡ νοτιοδυτικὴ Αἰτωλία. Ρουμελιώτικο Ἡμερολόγιο 1966, σ. 67).

⁴ Βλ. *Κ.Ε.Ε.Λ.*, χειρ. ἀρ. 2889, ἔνθ' ἀν., σ. 19, «Ἑλληνικά Χρονικά», ἔνθ' ἀν. Σημειοῦμεν ὅτι ἡ λαϊκὴ πανήγυρις τῆς Ἁγίας Τριάδος, εἰς Κλείσοβαν, τελεῖται τὴν Τρίτην ἀντὶ τῆς Δευτέρας. Ἀντίστοιχον ἔθος ἀναφέρομεν ἐκ τοῦ χωρίου Ν. Σούλι (πρ. Σουμπάσκιου) Σερρών ἔνθα τὴν ἐπαύριον τῆς ἑορτῆς τοῦ Ἁγ. Γεωργίου λαμβάνει χώραν ἡ λαϊκὴ τελετὴ. (Βλ. *Γαβριὴλ Κουντιάδου*, Λεύκωμα τοῦ Σουμπάσκιου... Ἐν Θεσσαλονίκῃ 1925, σ. 29 καὶ *Κ.Ε.Ε.Λ.*,

Ὁ χορὸς τοῦ πεθαμένου παραδίδεται ὅτι εἰσήχθη μεταγενεστέρως εἰς τὴν πανηγυρίν ¹.

Περὶ τῆς τελέσεως τῆς πανηγύρεως ταύτης τὴν Πεντηκοστήν, ἡμέραν μὴ ἔχουσαν προφανῶς σχέσιν πρὸς τὴν ἑορτὴν τῆς Μονῆς, ἣτις ἄγεται τὴν 3ῃν Φεβρουαρίου, οὔτε πρὸς τὴν ἔξοδον τῆς φρουρᾶς τοῦ Μεσολογγίου ἢ ὁποία ἐγένετο τὴν 10/11 Ἀπριλίου 1826, ὑπάρχει εἰς τὸν λαὸν σχετικὴ αἰτιολογικὴ παράδοσις καθ' ἣν τὸ πανηγύρι τοῦτο συνεχίζεται ἐκ τῶν χρόνων τῆς τουρκοκρατίας. Λέγεται ὅτι οἱ κλέφτες τοῦ Ζυγοῦ συνεκεντρώνοντο ἐνταῦθα τὴν Πεντηκοστήν ὅπου καὶ ἐκκλησιάζοντο, προσκαλουμένου ἱερέως ἐκ Μεσολογγίου, εἶτα δὲ διεσκέδαζον μετὰ τῶν συρρεόντων ἐκ τῶν πέριξ χωρίων ². Ἡ παράδοσις αὕτη συμφωνεῖ καὶ πρὸς τὴν ἀνωτέρω παραλλαγὴν τοῦ ἄσματος τῆς συνάξεως τῶν κλεφτῶν:

«στὸν Ἄι Συμιὸ στὸν πλάτανο καὶ σὴν κρούα βρουσούλα»³,

τὸ ὁποῖον ἄσμα, ὡς κλέφτικο, εἶναι εὐρύτερον διαδεδομένον, μὲ συνάντησιν τῶν κλεφτῶν «στὸν Ἄι Λιᾶ, στὸν πλάτανου...» ⁴.

Μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς περιοχῆς τοῦ Μεσολογγίου ἢ ἐκ παραδόσεως πανηγυρις συνεχίσθη ὑπὸ τὴν νέαν αὐτῆς μορφήν, συνδυασθεῖσα ἀργότερον καὶ πρὸς τὰ ἱστορικὰ γεγονότα τὰ λαβόντα χώραν ἐνταῦθα, ὡς καὶ πρὸς τὰς τελετὰς πρὸς τιμὴν τῶν κατὰ τὴν ἔξοδον φονευθέντων, ἢ ὅλη δὲ πορεία τῶν ἀρματωμένων πρὸς τὸν Ἄγ. Συμεῶνα ἐνθυμίζει τὴν φάλαγγα τῶν πολιορκημένων εἰς Μεσολόγγιον, οἱ ὁποῖοι ἐπιχείρησαν τὴν ἔξοδον ⁵.

χειρ. ἀρ. 2762, σ. 29 (συλλ. Γ. Ν. Αἰκατερινίδου, Ν. Σούλι Σερρῶν, 1965). Πρβλ. καὶ τὸ εἰς περιοχὰς τοῦ νομοῦ Σερρῶν εὐρύτατα διαδεδομένον ἔθιμον τῆς τελέσεως τοῦ «ποδαρικοῦ» οὐχὶ κατὰ τὴν Πρωτοχρονιὰν ἀλλὰ τὴν 2^{αν} Ἰανουαρίου. (Βλ. Κ.Ε.Ε.Λ., χειρ. ἀρ. 2761, σ. 322, 324 (συλλ. Γ. Ν. Αἰκατερινίδου, νομὸς Σερρῶν 1963), ἀρ. 2779, σ. 15 (συλλ. Γ. Ν. Αἰκατερινίδου, Ἀηδονοχώρι Σερρῶν 1963) κ.ά.).

¹ Βλ. Κ.Ε.Ε.Λ., χειρ. ἀρ. 2889, ἐνθ' ἀν., σ. 20-24.

² Βλ. :Π. Ἀβράμη, ἐνθ' ἀν. καὶ Θ. Μακροπούλου, Τὸ πανηγύρι τ' Ἄι Συμιοῦ. Ἀρχεῖα Ἑταιρείας Αἰτ/κῶν Σπουδῶν, τόμ. Α' (1958), σ. 207, Κ. Κώνστα, Ὁ τραγουδημένος Ἄι-Συμιός, ἐνθ' ἀν. Πρβλ. καὶ Κ.Ε.Ε.Λ., χειρ. ἀρ. 2889, ἐνθ' ἀν., σ. 22.

³ Πρβλ. καὶ τοὺς στίχους τοῦ Κ. Παλαμᾶ:

Στὸν Ἄη Συμιὸ στὸν πλάτανο, στὸ κρούο τὸ πηγαδάκι
ποὺ πάνε τὰ κλεφτόπουλα καὶ πίνουνε νερό.

(Οἱ καημοὶ τῆς Λιμνοθάλασσας, ἐνθ' ἀν., στ. 1-2).

⁴ Βλ. Ἑλληνικὰ Δημοτικὰ Τραγούδια (Ἑκλογή), τόμ. Α', Ἐν Ἀθήναις 1962, σ. 275. (Δημοσ. Λαογρ. Ἀρχεῖου, ἀρ. 7).

⁵ Βλ. καὶ Κ. Κώνστα, Ὁ Ἄη Συμιός τοῦ Μεσολογγίου, ἐφημ. «Καθημερινή» 4 Ἰουνίου 1961, Θ. Μακροπούλου, Τὸ Μεσολόγγι καὶ ὁ Κωστῆς Παλαμᾶς, Ἀθήναι 1959, σ. 18.

Τοσαύτη δ' ὑπῆρξεν ἡ ἐπιβολὴ εἰς τὴν λαϊκὴν ψυχὴν τοῦ ἐν λόγῳ πανηγυριοῦ τ' Ἀι Συμιοῦ, ὥστε κατ' ἀναλογίαν πρὸς αὐτὸ καθιερώθησαν ὅμοια λαϊκὰ ἐπίσης πανηγύρια εἰς Αἰτωλικὸν κατὰ τὴν ἑορτὴν τῆς Ἁγίας Ἀγάθης τὴν 23ην Αὐγούστου¹, εἰς Νεοχώριον τὴν ἡμέραν τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς (26 Ἰουλίου)² καὶ εἰς Γουριὰν κατὰ τὸ Πάσχα³.

RÉSUMÉ

La fête populaire au couvent de St. Syméon, près de Messolongui, pendant la Pentecôte

par Georges N. Aicaterinides

L'auteur examine la fête populaire au couvent de St. Syméon qui est célébrée à la Pentecôte, durant trois jours.

Le principal caractéristique de cette fête est constitué par des hommes armés «les armatomenoi», qui sont vêtus avec les costumes traditionnels des guerriers de cette région, qui combattaient les turcs avant l'insurrection de 1821 (photo no 1).

Le matin du Dimanche de la Pentecôte, ces «armatomenoi» forment des groupes (photo no 2 et 3) et dans l'après midi, dans cet ordre, suivis et par d' autres participants, dont certains sont à cheval (photo no 4) vont accompagnés par des instruments populaires (des zournas et des petits dawls) au couvent de St. Syméon, qui se trouve à six kilomètres environs au nord de la ville de Messolongui, aux pieds de la montagne Zyghos (photo no 5).

Au couvent, après la bénédiction et les prières, les participants, avec en tête les «armatomenoi», s'adonnent à un festin avec des danses et des

¹ Βλ. Ν. Σπυροπούλου, Τὸ πανηγύρι τῆς Ἁγίας Ἀγάθης. Ἀρχεῖα Ἐταιρείας Αἰτ/κῶν Σπουδῶν, τόμ. Α' (1958), σ. 208-218.

² Βλ. Ἀπ. Σπυρόπουλον ἐν Αἰτωλοακαρνανικῇ καὶ Εὐρυτανικῇ Ἐγκυκλ., τόμ. Α', ἐν λ. Ἁγ. Παρασκευῆς πανηγύρι.

³ Κατὰ προφορικὴν ἀνακοίνωσιν τοῦ φιλολόγου κ. Κ. Κώνστα ἡ πανήγυρις καθιερώθη ὑπὸ τοῦ πατρός του Σπυρίδωνος, ὁ ὁποῖος πολλάκις εἶχε μετὰσχει εἰς τὴν πανήγυριν τῆς Ἁγίας Ἀγάθης, ἐτελεῖτο δὲ κατὰ τὸ χρονικὸν διάστημα 1920-1930, ἀπὸ τοῦ ἀπογεύματος τῆς Κυριακῆς τοῦ Πάσχα ἕως τῆς Τρίτης τῆς Διακαινησίμου μὲ μετὰβασιν ἀρματωμένων πανηγυριστῶν εἰς τὴν παρακειμένην εἰς Γουριὰν μονὴν τῶν Ταξιαρχῶν.

chansons populaires et cela jusqu'à l'après midi du Lundi, après quoi tout le monde rentre à Messolongui, où la fête continue.

Ces festivités se terminent l'après midi du Mardi à la petite île avoisinante de Klissova, où se rendent tous. Là on commémore ceux qui sont morts en défendant l'île contre les turcs au mois de mars 1826.

Sous cette forme urbaine actuelle, ces festivités continuent une ancienne tradition qui provienne du temps de la domination turque avant la guerre de l'Indépendance en 1821.

Alors, le jour de la Pentecôte les «Klephtes» de la région du mont «Zyghos» se réunissaient au couvent de St. Syméon, qui leur servait de refuge et après avoir entendu la messe festoyaient avec des danses et des chants.

Après la libération en 1830 cette tradition a continuée à être célébrée sous sa nouvelle forme, en y incorporant et des faits historiques qui ont eu lieu durant le second siège de Messolongui par les turcs et notamment l'exode de la garde de la ville la nuit du 10 à 11 avril 1826. Comme point de rencontre, entre les défenseurs de Messolongui et les soldats grecs qui venaient de dehors à leur secours, on avait fixé et le couvent en question de St. Syméon.

ΕΚΘΕΣΕΙΣ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΩΝ ΑΠΟΣΤΟΛΩΝ ΚΑΤΑ ΤΑ ΕΤΗ 1965 - 1966

Ι. ΤΟΥ ΕΤΟΥΣ 1965

Α'

ΕΚΘΕΣΙΣ ΕΡΕΥΝΗΣ ΚΑΤΑ ΤΑ ΕΤΗ 1964 ΚΑΙ 1965 ΕΙΣ ΤΟ ΑΡΧΕΙΟΝ
ΠΑΥΛΟΥ ΒΛΑΣΤΟΥ ΕΝ ΤΩ ΙΣΤΟΡΙΚΩ ΑΡΧΕΙΩ ΚΡΗΤΗΣ ΕΙΣ ΧΑΝΙΑ

ΥΠΟ Γ. Κ. ΣΠΥΡΙΔΑΚΗ

Εἰς τὸ Ἱστορικὸν Ἀρχεῖον Κρήτης εἰς Χανιά εὐρίσκεται ἀπὸ τοῦ ἔτους 1963 τὸ σπουδαιοτάτης σημασίας διὰ τὴν ἐν γένει ἱστορίαν τῆς νήσου ἀρχεῖον τοῦ Παύλου Γ. Βλαστοῦ (1836-1926), κατατεθὲν ἐνταῦθα ὑπὸ τοῦ κληρονόμου του Γεωργ. Ἰ. Βλαστοῦ ἐκ Ρεθύμνης¹. Τοῦτο ἀποτελεῖται ἐξ 94 τόμων, χειρογράφων, καὶ ἐκ μικροῦ ἀριθμοῦ βιβλίων.

Ὁ Παῦλος Γ. Βλαστός, κατὰ σημείωσιν τοῦ ἰδίου τῷ 1859 ἐπὶ τοῦ ἐξωφύλλου τοῦ ὑπ' ἀριθμ. 20 χειρογράφου, ἐγεννήθη εἰς Βυζάρι τῆς ἐπαρχίας Ἀμαρίου Ρεθύμνης τὴν νύκτα τῆς 29 πρὸς τὴν 30 Ἰανουαρίου 1836, ἀνετράφη δὲ εἰς Ρέθυμνον ὅπου καὶ παρέμεινε κατόπιν κατὰ τὸν περισσότερον χρόνον τοῦ βίου του μέχρι τοῦ θανάτου του τὴν 29 Ἀπριλίου 1926. Εἰς τὴν πόλιν ταύτην ἔτυχεν οὕτω τῆς παιδείας τῆς ἐποχῆς του, ἦτοι τὸ πρῶτον τῆς εἰς τὸ Δημοτικὸν Σχολεῖον, εἶτα δὲ τῆς εἰς Ἑλληνικὴν Σχολήν. Μετὰ τὴν ἀποφοίτησίν του διωρίσθη τῷ 1853 ὑπὸ τῆς Σχολικῆς Ἐφορείας Ρεθύμνου ὡς βοηθὸς τοῦ διδασκάλου Κωνσταντίνου Ψαρουδάκη, εὐφήμως γνωστοῦ καὶ ὡς μουσικοδιδασκάλου. Διδαχθεὶς ὑπ' αὐτοῦ τὴν Βυζαντινὴν ἐκκλησιαστικὴν μουσικὴν, προσελήφθη ἀργότερον, τῷ 1858, ὡς ἱεροψάλτης εἰς τὸν ναὸν τῶν Εἰσοδίων, καθεδρικὸν τῆς πόλεως. Μετ' ὀλίγον ὅμως, ἔνεκα τῆς κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο (1858) συμβάσης ἀναταραχῆς εἰς τὴν νῆσον ἐκ τῆς ἐνόπλου συγκεντρώσεως εἰς Μπουτσουνάρια, ἐγγὺς τῶν Χανίων, πρὸς διαμαρτυρίαν κατὰ τῆς τουρκικῆς διοικήσεως, ὁ Βλαστός ἔφυγεν εἰς τὴν Σμύρνην καὶ Κωνσταντινούπολιν. Ἐπανελθὼν εἰς τὴν νῆσον τῷ 1860, κατέλαβεν εἰς Ἡράκλειον θέσιν διδασκάλου εἰς τὸ ἐκεῖ Νηπιαγωγεῖον, πρὸς δὲ καὶ ἱεροψάλτου κατ' ἀρχὰς εἰς τὸν

¹ Βλ. Γ. Κ. Σπυριδάκη, Ὁ Παῦλος Βλαστός (1836-1926) καὶ ἡ λαογραφία τῆς Κρήτης. Κρητικὴ Πρωτοχρονιά, ἔτ. 1965, σελ. 14. (Ἐνταῦθα ἐν σημ. 1 παρατίθεται βιβλιογραφία).

ναὸν τοῦ ἀποστόλου Ματθαίου τοῦ Σιναϊτικοῦ Μετοχίου, ἀργότερον δὲ τῷ 1863, εἰς τὸν μητροπολιτικὸν τοῦ Ἁγίου Μηνᾶ, διδάσκων συγχρόνως καὶ Βυζαντινὴν μουσικὴν εἰς μαθητὰς τοῦ Ἑλληνικοῦ Σχολείου καὶ τοῦ Γυμνασίου¹.

Κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1866-69 κατέφυγεν εἰς Ἀθήνας, ὁπόθεν ἐπανελθὼν ἐγκατεστάθη εἰς Ρέθυμνον, ἀλλὰ καὶ πάλιν ἠναγκάσθη νὰ ἐκπατρισθῇ τῷ 1873 ἔνεκα τῆς ἀπαγωγῆς ὑπ' αὐτοῦ τουρκοκρήσης νεάνιδος, ὀνόματι Νουριγέ, τὴν ὁποίαν, ἀσπασθεῖσαν τὸν Χριστιανισμόν, ἐνυμφεύθη.

Ἐπιστρέψας τῷ 1881 ἐξελέγη πληρεξούσιος τῆς ἐπαρχίας Ἀμαρίου εἰς τὴν Κρητικὴν Βουλὴν. Ἐκτοτε παρέμεινεν οὗτος εἰς Ρέθυμνον², ἰδίᾳ μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς νήσου τῷ 1898 μέχρι τοῦ θανάτου του.

Ἀφ' ἧς ὁ Βλαστὸς ἐγκατεστάθη εἰς Ἡράκλειον, γνώστης ἤδη τῆς Βυζαντινῆς μουσικῆς, ἐπεδόθη συστηματικῶς εἰς τὴν περισυλλογὴν τῶν Κρητικῶν δημοτικῶν τραγουδιῶν καὶ καταγραφὴν τῆς μουσικῆς αὐτῶν εἰς τὴν Βυζαντινὴν παρασημαντικὴν³. Φαίνεται ὅμως ὅτι τὸ συλλεκτικὸν ἔργον του ἀπὸ τῶν χρόνων τούτων ἐξετείνετο ἤδη εἰς πάσας τὰς ἐκδηλώσεις τοῦ βίου τοῦ λαοῦ, τὸ ὁποῖον πλέον ἐσυστηματοποιεῖ καὶ διὰ περιοδειῶν του εἰς τὰς ἐπαρχίας Ἡρακλείου (Τεμένους, Γορτύνης καὶ Μαλεβιζίου), πρὸς ἀνατολὰς εἰς τὰς περιοχὰς Λασιθίου καὶ Μεραμ-

¹ Αἱ πληροφορίες ἐκ σημειώματος ὑπὸ τοῦ ἰδίου εἰς τὸ χειρ. ὑπ' ἀρ. 37, σελ. 504 σημ. 1 καὶ ἐκ βιογραφίας αὐτοῦ, δημοσιευθείσης εἰς τὴν ἐφημ. «Φόρμιγξ», περ. Β', ἔτ. Δ' (ΣΤ), ἀρ. 1-2 (1908), σελ. 1-2.

² Κατὰ τὸ ἔτος 1889 ἔνεκα τῆς ἐκρύθμου καταστάσεως εἰς τὴν Κρήτην κατέφυγεν εἰς Ἀθήνας ὅπου καὶ παρέμεινε μέχρι τοῦ 1898.

³ Εἰς τὸ ὑπ' ἀριθμ. 6 χειρόγραφον, περιέχον μουσικὴν ὕλην, σημειώνει ὁ ἴδιος ὡς τόπον καὶ ἔτος καταρτίσεως αὐτοῦ «Ρέθυμνον 1860». Ἡ χρονολογία αὕτη δύναται νὰ ἐξηγηθῇ, ἐὰν θεωρηθῇ ὅτι ἐτέθη πρὸ τῆς μεταβάσεώς του εἰς Ἡράκλειον ἢ ἀργότερον κατὰ τὸν καταρτισμὸν τοῦ χειρογράφου ἐν Ρεθύμνῳ, ὅτε οὗτος τὸ ἐχρονολόγησεν εἰς τὸ 1860, ἔχων ὑπ' ὄψιν τὸ ἔτος τῆς περισυλλογῆς τῆς ὕλης.

Ζήτημα πραγματικῆς χρονολογίας τίθεται καὶ διὰ τὰ χφα ὑπ' ἀριθμ. 9, 14, 15, 21, 37, 38, 39, 81, 82, 83, 85 εἰς τὰ ὁποῖα ἀναγράφεται ὑπὸ τοῦ ἰδίου τοῦ Βλαστοῦ ἐπὶ τοῦ ἐξωφύλλου ἐν ἀρχῇ ἡ χρονολογία «Ρέθυμνον 1850». Εἰς τὸ χειρόγραφον π.χ. ὑπ' ἀρ. 9 εἰς τὸ ὁποῖον περιέχεται συλλογὴ 4190 μαντινάδων (διστίχων) καὶ γυρισμάτων τραγουδιῶν (ἐκ τῶν δευτέρων τὰ 13σύλλαβα φαίνονται σύνθεσις τοῦ ἰδίου τοῦ Βλαστοῦ) ὑπάρχει ἡ ἔνδειξις «Ρέθυμνον Κρήτης 1850». Ἡ χρονολόγησις τούτης εἰς ἕκτασιν συλλεκτικῆς ἐργασίας, εἰς ἣν περιλαμβάνεται καὶ δημιουργικὴ, εἰς τὸ ἔτος τοῦτο, εἶναι ἀδύνατον νὰ εἶχεν ἐκτελεσθῇ τότε ὑπ' αὐτοῦ, ἔχοντος ἡλικίαν 15 ἐτῶν· ἐπομένως πρέπει νὰ δεχθῶμεν ὅτι οὗτος ἐχρονολόγησεν οὕτω τὰ χειρόγραφα ταῦτα ἴσως ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι εἶχεν ἀρχίσει πιθανῶς κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο νὰ καταγράφη κείμενα τοῦ λαϊκοῦ πολιτισμοῦ τῆς Κρήτης.

βέλλου καὶ πρὸς δυσμὰς εἰς τὰς ἐπαρχίας Ἀμαρίου, Ἀγίου Βασιλείου, Ἀποκορώ-
νου καὶ Σφακίων. Οὕτω κατέγραψεν οὗτος οὐ μόνον δημοτικὰ τραγούδια (κείμενα
καὶ μουσικὴν) ἀλλὰ καὶ ἄλλα στοιχεῖα τοῦ ἐκ παραδόσεως ὕλικου, κοινωνικοῦ καὶ
πνευματικοῦ βίου τοῦ λαοῦ.

Πλὴν τῆς λαογραφίας τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ Βλαστοῦ εἰλκύσθη ἐξ ἴσου ζωηρὸν
καὶ διὰ τὴν φιλολογίαν, τὴν ἱστορίαν, τὴν ἀρχαιολογίαν τῆς νήσου, τὴν χλωρίδα,
τὴν γεωλογίαν αὐτῆς καὶ εἰς ἄλλους τομεῖς. Οὕτως ἀσχοληθεὶς ὁ Βλαστός μετ'
ἀφοσιώσεως περὶ πᾶν ὅ,τι εἶχε σχέσιν πρὸς τὴν ἱστορίαν γενικῶς τῆς Κρήτης, κα-
τήρτισε διὰ τῆς συγκεντρώσεως καὶ ἐπεξεργασίας τῆς σχετικῆς ὕλης πρὸς τὸν σκο-
πὸν μελλοντικῆς ἐκδόσεως πλουσιώτατον ἀρχεῖον ἐξ 94, ὡς ἐλέχθη, χειρογράφων
τόμων. Ἐκ τούτων εἰς 41, ἀποτελουμένους περίπου ἐξ 26.000 σελίδων, περιέχεται
ἡ συλλεχθεῖσα ὑπ' αὐτοῦ ἐπιβλητικὴ εἰς ποσὸν λαογραφικὴ ὕλη. Εἰς τοὺς λοιποὺς
53 τόμους περιλαμβάνεται ποικίλη ἄλλη, ὡς ἀνωτέρω, ὕλη.

Ἡ λαογραφικὴ εἰδικῶς σημασία τοῦ Ἀρχείου τούτου ἦτο γνωστὴ ἀπὸ πολ-
λοῦ ἐκ δημοσιευμάτων, ὡς ἀνωτέρω, εἰς τὸν ἡμερήσιον τύπον τῆς Ρεθύμνης, δὲν
ἦτο ὅμως προσιτὴ ἢ χρῆσις αὐτοῦ, ἐφ' ὅσον εὐρίσκετο εἰς χεῖρας ἰδιώτου. Ὅθεν
μετὰ τὴν κατάθεσίν του εἰς τὸ Ἱστορικὸν Ἀρχεῖον ἐν Χανίοις ἦτο σκόπιμος ἡ
ἔρευνα εἰς αὐτὸ πρὸς καθορισμὸν τῶν χειρογράφων λαογραφικοῦ περιεχομένου
καὶ σύνταξιν σχετικοῦ καταλόγου αὐτῶν πρὸς διευκόλυνσιν οὕτω τῆς ἐπιστημονι-
κῆς χρήσεως τοῦ ἀρχείου τούτου ἀπὸ τῆς ἀπόψεως ταύτης.

Τὸ ἔργον τοῦτο ἐπεχείρησα, κατόπιν προτάσεώς μου πρὸς τὴν Ἀκαδημίαν
Ἀθηνῶν καὶ τῆς σχετικῆς ἐγκριτικῆς ἀποφάσεως αὐτῆς ὑπ' ἀριθμ. 49035/23.6.64,
ἀπὸ τῆς 11-23 Αὐγ. 1964 καὶ συμπληρωματικῶς τῷ 1965 (5-11 Σεπτεμβρίου)
μετ' εἰδικὴν ἄδειαν τῆς Ἐφορευτικῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ Ἱστορικοῦ Ἀρχείου Κρήτης.

Ἐκ τῆς γενομένης παρ' ἡμῶν ἀναδιφήσεως εὐρέθησαν περιέχοντες λαογρα-
φικὴν ὕλην, ὡς ἤδη ἐλέχθη, 41 τόμοι, οἱ ὑπ' ἀριθμ. 5, 6, 7, 8, 9Α, 11, 12, 14, 15,
16, 17, 18, 19, 20, 21, 27, 28, 31, 32, 35, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 50,
52, 56, 58, 59, 75, 81-86.

Κατὰ κατηγορίας ἡ περιεχομένη εἰς τὰ χειρόγραφα ταῦτα ὕλη ἔχει ὡς ἑξῆς :

I. Γενικά: χφ. 52

II. ΥΛΙΚΟΣ ΒΙΟΣ

1. Ἐνδυμα, ὑπόδεσις, καλύμματα κεφαλῆς - στολισμὸς (κοσμήματα): χφ. 27

2. Βίοι :

α) Γεωργικός, ποιμενικός, ναυτικός, μελισσοκομικός : χφ. 37 (σ. 1-302, 931-966)·

χφ. 45 τεῦχ. Α'-Β' (γεωργικὸν καὶ ποιμεν. γλωσσάριον)· χφ. 84 τεῦχ. ΣΤ'.

β) Κυνήγιον : χφ. 37 (σ. 931-975-976)

3. Βιοτεχνία, ύφαντική : χφ. 37 (σ. 989-1006)

III. ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΣ ΒΙΟΣ

1. Γέννησις, βάπτισις, παιδίον : χφ. 32 τεύχ. Α' (σ. 1-133)
2. Γάμος : χφ. 75 τεύχ. Β'. 84 τεύχ. Δ'.
3. Τελευταία : χφ. 32 τεύχ. Δ'
4. Κοινωνική ὀργάνωσις : χφ. 21. 82 τεύχ. Δ'.
5. Λαϊκή λατρεία : χφ. 21 (σ. 645-657). 35 τεύχ. Α'. Β'. Γ'. Δ'. 37 (σ. 319-798. σποράδ.).
6. Παιγνίδια-ἀγῶνες : χφ. 21 (σ. 658-660). 44 (σελ. 630).

IV. ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΟΣ ΒΙΟΣ

1. Λαϊκή πίστις, δεισιδαιμονίαι, προλήψεις, λατρεία : χφ. 20 (σ. 80 κ.ἐξ). 21 (σ. 645-657). 37 (σ. 319-930 σποράδ.).
2. Μαγεία : χφ. 20 (σ. 1179-1392). 82 τεύχ. Θ'.
3. Δημόδης ἰατρική : χφ. 37 (σ. 1-302. σποράδ.).
4. Ἀστρολογία καὶ μετεωρολογία : χφ. 37 (σ. 1-798. σποράδ.). 44 (σελ. 625. 629 κ.ἐξ.)
5. Μαντική : χφ. 20 (σελ. 1196, 1395-96)
6. Δημόδης ποίησις :
 - α') Τραγούδια (κείμενα) : χφ. 14 (τραγ. 372). 15 (309). 16 (55). 17 τεύχ. 8 (10), τεύχ. 9 (14). 18 τεύχ. 1 (269). 19 (137). 32 τεύχ. Α' (55), τεύχ. Β' (2). 35 τεύχ. Γ' (14). τεύχ. Δ' (4). 56 (1). 58 (7). 82 τεύχ. Α' (23), τεύχ. Ε' (12), τεύχ. ΣΤ' (12). 83 τεύχ. Α'-Η' (237). 84, τεύχ. Ε'-Θ'. 85 (594).
 - β') Τραγούδια (παιδικά, νανουρίσματα, ταχταρίσματα) : χφ. 14 (τραγ. 138). 32 (σελ. 83-86, 93-94, 97, 103-127).
 - γ') Δίστιχα (κείμενα) : χφ. 9 (δίστ. 4190).
 - δ') Γυρίσματα τραγουδιῶν (ἀρκετὰ τούτων σύνθεσις τοῦ Βλαστοῦ) : 85 τεύχ. Β'.
 - ε') Στιχουργήματα (ἡμιλόγια) : χφ. 15 (8). 19 (22).
7. Μουσική καὶ χοροὶ (Βυζαντ. μουσική γραφή) : χειρ. 5 (ἄσμ. 106). 6 (8). 8 (16). 9Α (220). 11 τεύχ. Γ' (18), τεύχ. Δ' (2). 12 (25). 58 (σελ. 40-48, 771-76 (περὶ χορῶν). (σελ. 942-945 ἢ Κρητ. λύρα). 59 (σ. 191-92 Κρητ. χοροί).
8. Παραμύθια : χφ. 14 (παραμ. 2). 28 (παρ. 76). 32 τεύχ. Β' (1).
9. Ἀνέκδοτα : χφ. 17 τεύχ. Ζ'.
10. Δημῶδεις παραδόσεις : χφ. 14 (2). 17 τεύχ. Η' (2). 19 (1). 20 (πληροφορίαι καὶ παραδ. περὶ Νεραϊδῶν, Γοργόνας, τελωνίων, καταχανάδων (βρικολάκων), Ἀνασκελάδων, Καλικαντζάρων, φαντασμάτων, στοιχειῶν, ἀσθενειῶν (πανώλους.

- Βραχνᾶ, Διαβόλου, Μοιρῶν, τύχης κλπ.). 39 (πλουσία συλλογὴ ἐν σελ. 1α-474) 82 τεῦχ. Η΄.
11. Παροιμίαι καὶ γνωμικά: χφ. 17 φυλλ. 2 (διεσκ. εἰς καθαρεύουσαν). 32 τεῦχ. Γ΄. 38 (σ. α΄-λθ΄, 1-2066). 39 (σ. 2067-3277. Πλουσιωτάτη συλλογὴ παροιμιῶν καὶ γνωμικῶν, κατατεταγμένων κατὰ λῆμμα μὲ σχόλια ἐρμηνευτικὰ καὶ παραπομπὰς εἰς γραμματειακὰς πηγὰς). 39 (σ. 3291-4031. Παροιμίαι Κρητῶν κατ' ἐρωταπόκρισιν, ὡς διάλογοι. Παροιμίαι προερχόμεναι ἐκ τῆς Βίβλου καὶ τῆς Καινῆς Διαθήκης. Παροιμίαι ἀρχαῖαι). χφ. 40-43 (Συλλογὴ παροιμιῶν ἣ ὁποία ἀνακατετάχθη εἰς τοὺς τόμους 38-39). χφ. 86.
12. Αἰνίγματα: χφ. 14 (αἰν. 430). 32 τεῦχ. Β΄ (συλλογὴ, σελ. 1-94. 458 αἰνίγμ.). 82 τεῦχ. Β΄. - Λογοπαίγνια (καθαρογλωσσήματα): χφ. 14 (67). 32 τεῦχ. Β΄. (σελ. 99-140). 82 τεῦχ. Β΄. - Λαϊκὰ προβλήματα: χφ. 14 (34). 32 τεῦχ. Β΄ (σελ. 93-140).
13. Εὐχαί-κατάραι-ὄρκοι-βλασφημίαι-προπόσεις-χαιρετισμοί: χφ. 21. 82.
14. Γλῶσσα: α) Ὄνόματα βαπτιστικά, ἐπώνυμα, παρωνύμια: χφ. 21. 50.
β) Τοπωνύμια: 15 (σελ. 71-77). 45 (σελ. 187-463). 52 (σελ. 11-226).
γ) Γλωσσάριον: χφ. 27 (σελ. 148-304) 44 (σελ. 1-638) 45 τεῦχ. Α΄-Γ΄. 50. 81.
15. Ἐπῳδαί: χφ. 14 (ἐπ. 18). 20 (72). 32 τεῦχ. Α΄ (σελ. 130-133, 153 - 156). 82 τεῦχ. Θ΄.

V. Τουρκικὴ λαογραφία: χφ. 19, σελ. 1009-1014 (1 παράδ.).

Τῶν λαογραφικῶν περιεχομένων τούτων κατὰ τόμον συνετάχθη κατάλογος ἐκ σελίδων 134, ὁ ὁποῖος κατετέθη εἰς τὸ Κέντρον Ἐρεῦνης τῆς Ἑλλην Λαογραφίας ὡς χειρόγραφον ὑπ' ἀριθμ. 2890. Εἰς τοῦτον ἀναγράφονται, τιθέμενοι ἐντὸς εἰσαγωγικῶν, οἱ τίτλοι, ὡς εὐρίσκονται καταγεγραμμένοι ἐν τοῖς χειρογράφοις μετὰ σημειώσεως ἔτι τῶν σελίδων δι' ἕκαστον θέμα. Ἐντὸς ἀγκυλῶν παρατίθενται συμπληρωματικαὶ πληροφορίαι παρ' ἡμῶν, σχετικαὶ πρὸς τὴν ὕλην τοῦ χειρογράφου.

Σημειώνομεν ὅτι εἰς τὰ ὡς ἄνω χειρόγραφα περιέχεται πολλαχού καὶ μὴ λαογραφικὴ ὕλη, ἣ ὁποία δηλοῦται εἰς τὸν κατάλογον τοῦτον, περιλαμβάνονται δ' ἔτι καὶ ἀντιγραφαὶ μουσικῆς ὕλης καὶ ἄλλης λαογραφικῆς ἐξ ἐντύπων μετὰ βιβλιογραφικῆς μνείας, ἀκόμη καὶ στιχουργικαὶ συνθέσεις τοῦ Βλαστοῦ, τέλος καὶ ἔντυπα λαογραφικοῦ περιεχομένου, ὡς εἰς τὰ χφα ὑπ' ἀριθμ. 8, 11 (τεῦχ. Β΄) κ.ἄ.

Εἰς τὰς μουσικὰς καταγραφάς, πάσας εἰς τὴν Βυζαντινὴν γραφὴν, περιλαμβάνονται, πλὴν τῶν δημοτικῶν τραγουδιῶν, ἀρκεταὶ ἰδία σχολικῶν ᾠμάτων, πρὸς δὲ καὶ ἄλλαι προσωπικαὶ συνθέσεις αὐτοῦ (βλ. χφα ἀρ. 5, σελ. 1-234. ἀρ. 7, σελ. 1-161. (ᾠσμ. 95 ἐξ ὧν 11 δημῶδη). ἀρ. 11, τεύχ. Α΄-Δ΄).

Εἰς τὴν ἐπιτέλεσιν τοῦ ἐπιβλητικοῦ καὶ ἀξίου θαυμασμοῦ ἔργου τούτου ὁ Βλαστός εἰργάσθη ἐπὶ ἔτη πολλὰ μέχρι τοῦ θανάτου του μὲ εὐσυνειδησίαν καὶ μέθοδον, σημειῶν κατὰ χώραν τὴν πηγὴν τῆς παρατιθεμένης ὕλης, ἥτοι τὸ ὄνομα τοῦ προσώπου τὸ ὁποῖον ὑπῆρξεν ὁ πληροφορητὴς καὶ τὸν τόπον τῆς καταγωγῆς του, ἢ, ὅπου παραλαμβάνει ἐκ γραπτῆς πηγῆς, πλήρη βιβλιογραφικὴν ἔνδειξιν αὐτῆς. Ὁ Βλαστός οὕτω δικαίως εἶναι ὁ πρῶτος λαογράφος τῆς Κρήτης, τὸ περὶ οὗ δ' ὁ λόγος Ἄρχεῖον αὐτοῦ, περιλαμβάνον, ὡς ἐλέχθη, ὕλην κυρίως ἀπὸ τοῦ δευτέρου ἡμίσεος τοῦ παρελθόντος αἰῶνος, εἶναι πολύτιμον ἀπὸ ἀπόψεως μελέτης τοῦ ἐν γένει πολιτισμοῦ τῆς Κρήτης. Ἐκ τούτου θὰ ἦτο εὐκταία ἡ ἔκδοσις αὐτοῦ κατ' ἐκλογὴν¹, ἐν τῷ μεταξὺ ὅμως ἐπιβάλλεται ἡ παρασκευὴ μικροφωτογραφιῶν αὐτοῦ, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸ λαογραφικὸν μέρος, ὑπὸ τοῦ Κέντρου Ἐρεῦνης τῆς Ἑλληνικῆς Λαογραφίας, ὥστε νὰ καταστῇ οὕτως εὐχερεστέρα ἡ ἐπιστημονικὴ χρῆσις αὐτοῦ.

¹ Ἐκ τῆς περιεχομένης ὕλης ἐξεδόθησαν ὅσον γνωρίζω :

α') ὑπὸ τοῦ ἰδίου τοῦ Π. Βλαστοῦ :

1) Τὸ κεφάλαιον περὶ γάμου εἰς αὐτοτελὲς βιβλίον ὑπὸ τὸν τίτλον : Ὁ γάμος ἐν Κρήτῃ. Ἡθῆ καὶ ἔθιμα Κρητῶν συλλεχθέντα ὑπὸ Παύλου Γ. Βλαστοῦ Κρητός. Ἐν Ἀθήναις 1893, 8ον, σελ. 182.

2) Εἰς τὸ περιοδ. «Φόρμιγξ» ἐν Ἀθήναις, περ. Β', ἔτ. Β' (1906), ἀρ. 17-18, σελ. 6 καὶ 8, πρὸς δὲ εἰς τὸ Μουσικὸν παράρτημα τῆς Φόρμιγγος (περ. Β', ἔτ. Β' [τεῦχ. Γ'] (6), σελ. 1-11 καὶ 14-16) ἡ μουσικὴ 18 δημοδῶν ᾠσμάτων εἰς τὴν Βυζαντινὴν παρασημαντικὴν.

3) Εἰς τὴν συλλογὴν ὑπὸ Ἀντ. Σιγάλα, Συλλογὴ ἐθνικῶν ᾠσμάτων, 1880, σελ. 291-341.

4) Δημῶδεις παραδόσεις, ᾠσματα καὶ ἐν παραμύθι εἰς τὰ περιοδικά : α) Κρητικὸς Λαός, ἔτ. Α' (1909), σελ. 12-16, 38-44. β) Ραδάμανθυς, τόμ. ΣΤ' (1921), ἀρ. 11, σελ. 6, ἀρ. 12, σελ. 6-7, ἀρ. 13, σελ. 6. τόμ. Ζ' (1922), ἀρ. 22, σελ. 4. γ) Παναθήναια, τόμ. ΚΖ', σ. 85.

β') μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ :

1) Παύλου Γ. Βλαστοῦ, Ὁ Διγενὴς Ἀκρίτας. Ἀρχαῖος γίγας καὶ μέγας ἥρωας τῆς Κρήτης. Περ. «Κρητικὴ Ἔστια», ἔτ. Β' (1951), τεῦχ. 20, σελ. 9-13 [ἐκ τοῦ χφου ὑπ' ἀρ. 31, σελ. 37-42 καὶ ἄλλων].

2) Ὁ ροδάρης. [Βουκολικὸν ποίημα εἰς 2496 ἑνδεκασυλλάβους στίχους, συντεθὲν ὑπὸ τοῦ Π. Βλαστοῦ. Εὐρίσκεται εἰς τὸ χφον ὑπ' ἀρ. 17, φυλλάδ. 4 ἐκ σελ. 78]. Δημοσιεύεται εἰς τὸ περ. «Κρητικὴ Ἔστια», χρόν. ΙΣΤ' (1965) τεῦχ. 152, σελ. 280 - 281. [Ἡ δημοσίευσις συνεχίζεται κατὰ τεῦχος εἰς τὰ ἔτη 1966, 1967].

3) Εἰς τὸ βιβλίον τῆς Θάλειας Καλλιγιάννη, Περίπατοι στοὺς τόπους τῶν παραμυθιῶν καὶ τῶν θρύλων. Τί εἶδα, τί ἄκουσα, τί ἔγραψα στὴν Κρήτη. Ἀθήνα 1966. [Εἰς σελ. 26-29 (1 παράδ.) καὶ εἰς σελ. 59-61 (1 παραμύθι)].

R É S U M É

Rapport de recherches effectués aux Archives Paul G. Vlastos dans l'Archive Historique de Crète à Khanià (Crète).

par Georges C. Spyridakis

Paul G. Vlastos est né en 1836 dans le village Byzárion de la province d'Amariou du département de Rethymnon en Crète et s'occupa pendant toute sa vie et jusqu'à sa mort, survenu à Rethymnon en 1926, de l'étude de l'histoire en général et du folklore de Crète. Dès l'âge de 15 ans, en 1850, il commença à collectionner dans ce but du matériel relatif à l'histoire de Crète (ancienne, moyenâgeuse et moderne), l'archéologie, la littérature, la botanique, la géologie et plus spécialement, il réunissait les éléments traditionnels de la culture crétoise (chansons populaires avec leur musique (il connaissait la notation de la musique byzantine), contes et légendes, proverbes, coutumes, mœurs etc.).

De ce travail systématique de collection et de l'examen du matériel réuni, Vlastos a formé un riche et précieuse archive, qui est composée de 94 tomes manuscrits, dont les 41 contiennent du matériel folklorique.

Cette archive, si important pour la Crète, dont une petite partie seulement à été publiée jusqu'à ce jour, (voir p. 200, note 1), a été déposée en 1963 à l'Archive Historique de Crète à Khanià, et ainsi il est possible d'être utilisée par les spécialistes.

L'auteur, d'après un mandat de l'Académie d'Athènes, a composé de 7-18 août 1964 et de 11-17 août 1965 un catalogue des manuscrits contenant le matériel folklorique de tous les genres, qu'il a noté dans un manuscrit de 134 pages, qui a déposé au Centre de Recherches du Folklore Héliénique de l'Académie d'Athènes, sub. no 2890.

Β'

ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ ΕΙΣ ΤΟ ΠΩΓΩΝΙΟΝ ΗΠΕΙΡΟΥ

(8 ΙΟΥΛ. - 7 ΑΥΓ. 1965)

ΥΠΟ ΔΗΜΗΤΡ. Β. ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΟΥ

Πωγώνι ονομάζεται ἡ ΒΔ τῶν Ἰωαννίνων κειμένη ἐπαρχία, ἣτις ἐκτείνεται εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ ὄρους Νεμέρτσικα καὶ κατέχει τὰ ΒΑ αὐτοῦ μέρη παρὰ τὰ σημερινὰ σύνορα Ἑπείρου καὶ Ἀλβανίας¹. Παλαιότερον ἡ ἐπαρχία αὕτη ἐλέγετο *Πωγωνιανή*, σήμερον δ' οὕτω μόνον ὀνομάζεται τὸ χωρίον Βοστῖνα². Ὁ τύπος Πωγωνιανῆ ἐχρησιμοποιήθη καὶ ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ γλώσσῃ, προσελθὼν κατὰ παράδοσιν ἐκ τῆς ὁμωνύμου πόλεως, τὴν ὁποίαν ἐθεμελίωσεν ὁ βυζαντινὸς αὐτοκράτωρ Κωνσταντῖνος ὁ Πωγωνᾶτος (668 - 685) παρὰ τὴν Διπαλίτσαν³.

Ἡ ἐπαρχία Πωγωνίου παλαιότερον περιελάμβανε 48 ἐν ὄλῳ ἑλληνικὰ χωρία⁴, τινὰ τῶν ὁποίων σήμερον ὑπάγονται εἰς τὴν ἐπαρχίαν Κονίτισης, τινὰ δὲ εὐρίσκονται ὑπὸ τοὺς Ἀλβανούς. Ἀπὸ τοῦ 1339 τὰ χωρία ταῦτα ὑπέστησαν ἀλλεπαλλήλους ἐπιδρομὰς τῶν Ἀλβανῶν ἐκ τῶν κατοίκων ἄλλοι μὲν παρέμειναν Ἑλληγες, ἄλλοι δ' ἐξισλαμίσθησαν. Συχνότεραι ἦσαν αἱ ἐπιδρομαὶ καὶ πιέσεις τῶν Ἀλβανῶν ἐπὶ τοῦ γηγενοῦς πληθυσμοῦ κυρίως μετὰ τὴν δευτέραν δεκαετηρίδα τοῦ 17ου αἰ., διὸ καὶ πολλαὶ οἰκογένειαι τῆς Ὀστανίτισης ἀπὸ τοῦ 1632 - 1687

¹ Βλ. τοπογραφίαν τῆς περιοχῆς παρὰ Ἰω. Λαμπρίδην, Ἑπειρωτικὰ μελετήματα, τεῦχος ἔβδομον: Πωγωνιακά, ἐν Ἀθήναις 1889, σελ. 7 - 12.

² Τὸ τοπων. τοῦτο σημαίνει κατὰ τὸν Λαμπρίδην (σ. 8) τόπον βοσκῆς, κατὰ τὸν Ἀθ. Παπαχαρίσην μελισσότοπον (Ἑπειρ. Χρον., 8 (1933) 141) καὶ κατὰ τὸν Κ. Μέρτζιον τὴν χωρὶς μέλι κηρήθραν (Ἑπειρ. Χρον., 9 (1934) 200).

³ Ἰω. Λαμπρίδου, ἐνθ' ἄν., σ. 17. Ἀθ. Παπαχαρίση, ἐνθ., σ. 141.

⁴ Ἐκ τούτων μνημονευτέα τὰ ἐξῆς: Ἅγιος Κοσμᾶς (πρῶην Καξοί), Ἅγία Μαρίνα (Κουσοβίτσα), Ἀργυροχώρι, Βάλτισσα, Βασιλικὸν (Τσαραπλανά), Βήσσανη, Βομπλόν, Δελβινάκι, Δημόκορη, Δολόν, Δρυμάδες, Ζάβροχον, Κακόλακκος, Καστάνιανη, Κεράσοβον, Κεφαλόβρυσον (Μεντζητιέ), Κουρεμάδιον, Κρουνέριον, Κτίσματα (Ἀρίνιστα), Λάβδανη, Λαχανόκαστρον, Λίμνη (Ζαραβίνα), Μαυρόπουλον, Κάτω Μερόπη (Φραστανά), Μερόπη (Ρουμπάτες), Ξηρόβαλτος, Ὀρεινὸν (Μποζανίκον), Παλαιόπυργος (Μέβδεζα), Περιστέρι (Μέγγουλη), Ποντικάτες, Πωγωνιανῆ (Βοστῖνα), Ρουψιά, Στραβοσκιάδι, Στρατίνιστα, Τεριάχιον, Φαράγγι (Γκουβέρι) καὶ Ψηλόκαστρον (Καλουδέ).

μετηνάστευσαν εἰς Βεσσαραβίαν¹. Ἐς σημειωθῆ ἀκόμη ὅτι φοβερὰς καταστροφὰς ὑφίσταντο οὐ μόνον τὰ βόρεια, ἀλλὰ καὶ τὰ νότια χωρία τοῦ Πωγωνίου ὑπὸ τῶν Τουρκαλβανῶν². Κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη μόνον εἰς τὸ *Κεφαλόβρυσον* κατοικοῦν Ἄρβανιτόβλαχοι, μερικοὶ δὲ Τουρκόγυφτοι εἰς τὴν Πωγωνιανὴν καὶ εἰς ἄλλα τινὰ χωρία. Εἰς παλαιότερους χρόνους οἱ ἐπήλυδες ἦσαν περισσότεροι, ὅπως μανθάνομεν ἀπὸ πολυτίμους πληροφορίας τοῦ Ἰω. Λαμπρίδου. Οὗτος κατὰ τὸ 1889 γράφει: «Τὸ Πογώνη ἢ Πογώνιον... ἀριθμεῖ οἰκίας 3.594, ὧν 204 Ἀλβανικαὶ καὶ 6 Ἀθιγγανικαὶ εἶναι Μωαμεθανικαί, αἱ δὲ λοιπαὶ 3.154 Ἑλληνικαί, 141 Ἀλβανοβλαχικαί, 76 Ἀλβανικαὶ καὶ 13 Ἀθιγγανικαὶ Χριστιανικαί»³. Κατὰ τὴν περίοδον τῆς τουρκοκρατίας, ὅποτε τὸ Πωγώνι περιελάμβανε καὶ τὰ χωρία *Δεπαλίτσαν*, *Ὀστανίτσαν*, *Μπουτσικὸν* καὶ τινὰ ἄλλα, ὑπαγόμενα εἰς τὴν ἐπαρχίαν Κονίτσης, ἀπετέλει «καϊμακλίκιον» μὲ ἔδραν τὴν Βοστῖναν. Ἦδη διοικεῖται ὑπὸ ἐπάρχου, ἔδρεύοντος εἰς Δελβινάκιον⁴.

Ἡ ἀποδημία τῶν κατοίκων τοῦ Πωγωνίου, ἡ ὁποία ἔτι καὶ σήμερον εἶναι λίαν ἔντονος, ἤρχισεν ἀπὸ παλαιότερων χρόνων, ἐνισχύθη δὲ κατὰ τὴν περίοδον τῶν ἀλβανικῶν ἐπιδρομῶν κυρίως ἀπὸ τοῦ 17ου αἰ. καὶ ἔξῃς. Τὴν πρώτην ἀφορμὴν εἰς αὐτὴν πιθανώτατα παρέσχεν ἡ ἐπικοινωνία τῶν Πωγωνησίων μὲ τοὺς ἀλλοχόθεν προστρέχοντας εἰς τὴν μεγάλην ἐμποροπανήγυριν των, γινομένην τὴν 15ην Αὐγούστου παρὰ τὴν Μονὴν τῆς Μολυβδοσκεπάστου⁵. Αἱ συναλλαγαὶ καὶ οἱ ἀναπτυσσόμενοι δεσμοὶ των μὲ τοὺς ἐκεῖ ἀφικνουμένους ἔξ ἄλλων τόπων ὑπεβόηθησαν τὴν ἀποδημίαν των εἰς τὴν ξενιτειάν⁶. Χῶραι εἰς τὰς ὁποίας μετέβαινον οὗτοι παλαιότερον ἦσαν ἢ Τουρκία (Κωνσταντινούπολις), ἢ Μολδοβλαχία καὶ ἢ Ρωσία⁷. Κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη οὗτοι ἀποδημοῦν εἰς τὴν Ἀμερικὴν, τὴν Γερμανίαν κ.ἄ. Ἡ εἰς τὸ ἐξωτερικὸν οἰκονομικὴ αὐτῶν δραστηριότης ἀπέβη πάντοτε καρποφόρος καὶ ὠφέλησε καὶ τὴν γενέτειραν, διότι πολλοὶ τῶν ἀποδήμων ὑπῆρξαν ἐθνικοὶ εὐεργεταὶ τῆς ἰδιαιτέρας αὐτῶν πατρίδος, διὰ τῆς ἰδρύσεως κοινωφελῶν ἰδρυμάτων καὶ τῆς οἰκονομικῆς ὑποστηρίξεως τῶν συμπατριωτῶν των⁸. Οἱ εἰς

¹ Ἰω. Λαμπρίδου, ἐνθ' ἀν., σ. 61.

² Ἐνθ' ἀν., σ. 63-84.

³ Ἐνθ. ἀν., σ. 7.

⁴ Σημειωτέον ὅτι ἡ ἐν μέσῳ τῆς κώμης ταύτης ἐκκλησία ἐπ' ὀνόματι τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου ἰδρύθη τῷ 1153. Βλ. Ἰω. Λαμπρίδου, ἐνθ' ἀν., σ. 38.

⁵ Ἐνθ' ἀν., σ. 52-53.

⁶ Αὐτόθι, σ. 53.

⁷ Αὐτόθι, σ. 54.

⁸ Αὐτόθι, σ. 50-51.

τὴν πατρίδα ἐναπομένοντες ἄρρενες καὶ αἱ γυναῖκες, αἱ ὁποῖαι σπανίως ἐξενιτεύοντο, ἐκαλλιέργουν τοὺς ἀγρούς καὶ τὰς ἀμπέλους, ἐπεδίδοντο εἰς τὴν κτηνοτροφίαν καὶ μετήρχοντο τὰ ἐπαγγέλματα τοῦ ἀρτοποιοῦ, τοῦ λαχανοπώλου, τοῦ παντοπώλου καὶ τοῦ βαρελοποιοῦ. Ὀνομαστοὶ ὑπῆρξαν οἱ Σωπικῶται *βαγενάδες*, οἱ ὁποῖοι ἐπενόησαν καὶ ἰδίαν συνθηματικὴν γλῶσσαν¹.

Καὶ εἰς τὰ γράμματα οὐχὶ μικρὰν ἐπίδοσιν παρουσίαζε τὸ Πωγῶνι καὶ πρὸ τῆς τουρκικῆς κατακτῆσεως καὶ μετ' αὐτήν².

Εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ Πωγωνίου ὄλως ἐξαιρετικὴν θέσιν καταλαμβάνει τὸ *Δελβινάκιον*, τοῦ ὁποῖου οἱ κάτοικοι ἐπολέμησαν γενναίως κατὰ τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ³.

Ἡ μέχρι τοῦδε ἐκ τῆς περιοχῆς ταύτης ἀπὸ δημοσιεύματα ἢ χειρόγραφα προερχομένη λαογραφικὴ ὕλη συνίσταται: α) εἰς μελέτας καὶ ἄρθρα, τῶν ὁποίων τὴν κυριωτέραν βιβλιογραφίαν παραθέτω ἐνταῦθα, καὶ β) εἰς χειρογράφους τινὰς συλλογὰς, κατατεθείσας εἰς τὸ Κέντρον Ἑρεῦνης τῆς Ἑλληνικῆς Λαογραφίας (πρῶην Λαογραφικὸν Ἀρχεῖον) τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν⁴.

¹ «Ἀπὸ τὴν Σωπικὴν καὶ τὴν Τσιάτισσαν, χωρία τοῦ Πωγωνίου ὑπὸ τὴν ἀλβανικὴν κατοχὴν τελοῦντα, καὶ ἀπὸ τοὺς *Λουμάδες* καὶ τὸ *Στραβοσκιάδι*, χωρία τοῦ Πωγωνίου ὡσαύτως, ἀλλ' ἐν τῇ ἐλευθέρᾳ Ἠπείρῳ κείμενα, προέρχονται οἱ βαγενάδες τῆς Ἠπείρου. Ἀλλ' ὡς κατ' ἐξοχὴν κοιτὶς αὐτῶν πρέπει νὰ θεωρηθῇ ἡ Σωπικὴ». Βλ. *Ἀθ. Παπαχαρίσην* εἰς *Ἠπειρ. Χρον.*, ἔτ. 5ον (1930), σ. 265. Τὸ ἐκ Σωπικῆς συνθηματικὸν γλωσσάριον κατεγράφη ὑπὸ τοῦ συγγραφέως καθ' ὑπαγόρευσιν τοῦ βαγενᾶ *Βασίλη Καραβοῦ* (ἐνθ' ἄν., σ. 266). Ἄς σημειωθῇ ὅτι ὁ αὐτὸς βαγενὰς διαμένει ἀκόμη ἐν Πωγωνιανῇ καὶ εἶναι ἡλικίας 80 ἐτῶν. Παρὰ τούτου κατέγραψα καὶ ἐγὼ ἀρκετὰ δημοτικὰ τραγούδια καὶ ἄλλο λαογραφικὸν ὕλικόν.

² *Ἰω. Λαμπρίδου*, ἐνθ' ἄν., σ. 44 - 46.

³ Βλ. πλείονα εἰς *N. Β. Πατσέλη*, *Τὸ Δελβινάκιον τῆς Ἠπείρου*. (Συμβολὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ἡρωϊκῆς κωμοπόλεως). [Ἀθῆναι 1948]. *Τοῦ Αὐτοῦ*, *Διατί τὸ Δελβινάκι ἐκλήθη «ἡρωϊκόν»*. Ἀθῆναι 1958.

⁴ Α') **Δημοσιεύματα**: 1) *Γεώργ. Ἀναγνωσιόπουλος*, Μικρὰ συμβολὴ εἰς τὴν μελέτην τῶν Ἠπειρωτικῶν τοπωνυμιῶν. *Ἠπειρ. Χρον.*, 1 (1926), σ. 86 - 101.

2) *Παῦλος Βρεῖλλης*, Ἡ ἀνάπτυξις τῆς οἰκοτεχνίας ἐν Ἠπείρῳ. *Ἠπειρ. Ἑστία*, ἔτ. 6 (1957), σ. 434 - 444.

3) *Ἰ. Ἀ. Θωμόπουλος*, Τὰ Ἠπειρωτικὰ τοπωνύμια. *Ἠπειρ. Ἑστία*, ἔτ. 4 (1955), σ. 987-988.

4) *Ἀλ. Χ. Μαιμόπουλος*, Ἠπειρος. Λαογραφικά - Ἠθογραφικά - Ἐθνογραφικά, τόμ. Α', Ἀθῆναι 1961, 8ον, 207 σελ., τ. Β', 1964, 8ον, 294 σελ.

5) *Κ. Δ. Μέριτζιος*, Συμβολὴ εἰς τὴν ἐρμηνείαν τῶν ξένων Ἠπειρωτικῶν τοπωνυμιῶν. *Ἠπειρ. Χρον.*, 9 (1934), σ. 200 - 203.

6) *Κων. Μπεκιάρης*, Τὰ ἀπὸ τῆς Τυρινῆς μέχρι τῆς Κυριακῆς τοῦ Θωμᾶ ἐθιζόμενα ἐν Πωγωνιανῇ. *Μεσαιων. Γράμματα*, 4 (1939), σ. 68 - 71.

7) *Δημ. Β. Οἰκονομίδης*, Τὰ βορειοηπειρωτικὰ δημοτικὰ τραγούδια. Τὰ τραγούδια τῆς ξε-

Παρά τὸν σχετικὸν πλοῦτον καὶ τὴν ἀξίαν τῆς ἐν λόγῳ ὕλης ἐκρίθη σκόπιμος

ντειᾶς. Ἀφιέρωμα εἰς τὴν Ἡπειρον. Εἰς μνήμην Χρίστου Σούλη, Ἀθῆναι 1954, σ. 37 - 45.

8) *Αἰκ. Κ. Οἰκονόμου*, Ὁ γάμος εἰς τὴν Βήσσανην καὶ τὰ ἄλλα χωρία τοῦ Πωγωνίου, Ἀθῆναι 1950, 16ον, 31 σελ.

9) *Κατίνα Γ. Παπᾶ*, Γαμήλια ἔθιμα τῆς Β. Ἡπείρου. Ἡπειρ. Ἔστ., ἔτ. 5 (1956), σ. 350 - 355, 453-457.

10) *Σταῦρος Παπαδάτος*, Ἡ ἔπαρσις τῆς σημαίας ἐν πομπῇ γάμου ὡς ἰσχυὸν ἔθιμον ἐν Ἡπειρῷ ἰδίᾳ. Ἡπειρ. Ἔστ., ἔτ. 10 (1961), σ. 917 - 921.

11α) *Ἀθανάσιος Χ. Παπαχαρίσης*, Τὰ Σώπικα ἢ ἡ συνθηματικὴ γλῶσσα τῶν βαγενάδων τῆς Βορείου Ἡπείρου. Ἡπειρ. Χρον., 5 (1930), σ. 265 - 270. β) Προσθήκη εἰς τὰ Σώπικα, ἐνθ' ἄν., 7 (1932), σ. 213 - 215. γ) Συμβολὴ εἰς τὸ τοπωνυμικὸν τοῦ Πωγωνίου, ἐνθ' ἄν., 8 (1933), σ. 141 - 149. δ) Δευτέρα εἰς τὸ τοπωνυμικὸν τοῦ Πωγωνίου συμβολή. Ἡπειρ. Ἔστια, ἔτ. 1 (1952), σ. 815 - 818, ἔτ. 2 (1953), σ. 36 - 40, 170 - 171, 269 - 271, 379 - 381. ε) Γλωσσικά, Πλάτων 7, Ἀθῆναι 1955, σ. 132 - 135.

12α) *N. Β. Πατσέλης*, Τὸ Δελβινάκιον τῆς Ἡπείρου. (Συμβολὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ἡρωϊκῆς κωμοπόλεως). [Ἀθῆναι 1948], 8ον, 256 σελ. [Ἐκτὸς τῆς ἱστορικῆς ὕλης περιέχει καὶ τινα ἄσματα, ἔθιμα λατρευτικὰ καὶ γαμήλια : σελ. 130 - 131, 155 - 156, 219 - 238]. β) Διατί τὸ Δελβινάκι ἐκλήθη «ἡρωϊκόν», Ἀθῆναι 1958, 8ον, 16 σελ.

13) *Σπ. Περιστερῆς*, Δημοτικὰ τραγούδια Δροπόλεως Βορείου Ἡπείρου, Ἐπετηρ. Λαογρ. Ἀρχείου, τόμ. 9 - 10 (1955/57), ἐν Ἀθήναις 1958, σ. 105 - 133.

Β') **Χ ε ι ρ ό γ ρ α φ α** : α) Κέντρον Ἐρεῦνης τῆς Ἑλληνικῆς Λαογραφίας (βραχυγρ. ΚΕΕΛ), ἀρ. χρ. 45. (*Ἀλκιβιάδου Κομποπάνου*, Συλλογὴ παροιμιῶν ἐκ Δολιανῶν, 1915, σχ. 8ον, 187 σελ.) [Παροιμίαι 1109].

β) ΚΕΕΛ, ἀρ. 1473. (Συλλογὴ ὑπὸ φοιτητῶν ἐκ διαφόρων τόπων, 1941, σχ. 4ον, 391 σελ.). [Περιέχει καὶ ὀλίγας λαογραφικὰς εἰδήσεις ἐκ Πωγωνίου].

γ) ΚΕΕΛ, ἀρ. 1613. (*Ἀθηνᾶς Παπαχαρίση*, Ὁ γάμος εἰς τὴν Βήσσανην τοῦ Πωγωνίου τῆς Ἡπείρου, Ἀθῆναι 1949, 4ον, 19 σελ.).

δ) ΚΕΕΛ, ἀρ. 1665 Γ'. (*Δημ. Β. Οἰκονομίδου*, Λαογρ. σύμμεικτα ἐκ Βορείου Ἡπείρου, Ἰωάννινα 1951, 8ον, 85 σελ.).

ε) ΚΕΕΛ, ἀρ. 1908 Β. (*Δημ. Β. Οἰκονομίδου*, Λαογραφικὴ ἀποστολὴ εἰς Κόνιτσαν καὶ τὰ περὶ αὐτὴν χωρία, 1953, 8ον, 133 σελ.).

ς') ΚΕΕΛ, ἀρ. 1919. (*Σπυρ. Φαρμάκη*, Περισυλλεγένητα λαογραφικὰ στοιχεῖα χωρίου Δολιανῶν Ἡπείρου, 1953, 8ον, 61 σελ.) [Ὑλὴ σχετικὴ πρὸς τὸν γάμον, τὴν κοινων. ὀργάνωσιν, τὸ παιδίον, τὴν τελευτὴν καὶ τὴν λαϊκὴν λατρείαν].

ζ) ΚΕΕΛ, ἀρ. 1922. (*Α. Τεανάδη*, Λαογραφικαὶ σημειώσεις ἐκ Κερασόβου, 1953, 8ον, 65 σελ.). [Ὑλὴ σχετικὴ πρὸς τὴν κοιν. ὀργάνωσιν, τὸ παιδίον, τὸν γάμον, τὴν τελευτὴν καὶ τὸ λαϊκὸν δίκαιον].

η) ΚΕΕΛ, ἀρ. 2222. (*Δικ. Βαγιακάκου*, Γλωσσικά ἐκ Β. Ἡπείρου, 1951, 8ον, 519 σελ.). [Περιέχει γλωσσικὸν καὶ λαογραφικὸν ὕλικόν καὶ ἐκ *Δρυμάδων* καὶ *Σωπικῆς*].

θ) ΚΕΕΛ, ἀρ. 2256. (*Σπ. Περιστερῆς*, Μουσικὴ ἀποστολὴ εἰς Ἡπειρον, 1957, 8ον, 209 σελ.).

ἡ ὀλοκλήρωσις τῆς εἰς τὴν περιοχὴν ταύτην λαογραφικῆς ἐρεῦνης. Πρὸς τοῦτο ἐνηργήθη ἐνταῦθα ὑπὸ τοῦ Κέντρου Ἐρεῦνης τῆς Ἑλληνικῆς Λαογραφίας κατ' ἐντολὴν τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν (ἀριθ. ἀποφ. 51564/27.7.65) μηνιαία ἀποστολή, ἣτις ἐπραγματοποιήθη δι' ἐμοῦ ἀπὸ τῆς 8ης Ἰουλίου - 7 Αὐγούστου εἰς τὰ χωρία Πωγωνιανήν, Ποντικάτες, Δολὸν καὶ τὴν κωμόπολιν Δελβινάκιον. Τὰ χωρία ταῦτα ἐπικοινωνοῦν μὲ τὰ Ἰωάννινα καὶ τὴν Κόνιτσαν δι' αὐτοκινήτου. Παλαιότερον ὀλόκληρος ἡ περιοχὴ τοῦ Πωγωνίου ἐχρησιμοποιοῦν ὡς ἐπίνειον τὸν λιμένα τῶν Ἀγίων Σαράντα (κοινῶς Σκάλωμα).

Ἡ ἐρευνηθεῖσα αὕτη περιοχὴ εἶχε πληθυσμὸν τὸ ἔτος 1928 1053 κατοίκους, κατὰ δὲ τὸ 1951 821. Τὸ χωρίον Ποντικάτες, νοτίως τῆς Πωγωνιανῆς, ἠρίθμει κατὰ τὸ 1928 343 κατοίκους, νῦν δὲ ἔχει περὶ τοὺς 160. Ἡ περιοχὴ αὕτη μὲ περαιομένην γεωργικὴν καλλιέργειαν, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ παρελθόν, προσφέρεται περισσότερον εἰς τὴν κτηνοτροφίαν μὲ 5.000 περίπου συντηρούμενα αἰγοπρόβατα.

Πρὸς ἀνατολὰς τῆς Πωγωνιανῆς καὶ εἰς μιᾶς ὥρας ἀπόστασιν ἀπ' αὐτῆς κεῖται τὸ χωρίον Δολὸν μὲ 60 κατοίκους, ἐνῶ εἶχε 359 κατὰ τὸ 1928. Ὁ πληθυσμὸς ἀσχολεῖται ἐνταῦθα μὲ τὴν γεωργίαν καὶ τὴν κτηνοτροφίαν. Τὸ Δελβινάκιον τέλος, πρωτεύουσα τῆς ἐπαρχίας Πωγωνίου, κεῖται παρὰ τοὺς πρόποδας τοῦ ὄρους *Φεβίτσα* (ὕψ. 740). Ἡμίσειαν ὥραν ἀπὸ τῆς κωμοπόλεως ταύτης, ἀριθμούσης νῦν 1198 κατοίκους, κεῖται τὸ *Δελβινακιώτικο Χάνι*, διὰ τοῦ ὁποίου διέρχεται ἡ ἀπὸ Ἰωαννίνων εἰς τὰς θρυλικὰς πόλεις τῆς Βορείου Ἠπείρου Ἀργυρόκαστρον καὶ Αὐλῶνα ἄγουσα ὁδός. Ἀνέκαθεν ἐφημίζοντο αἱ γυναῖκες τοῦ Δελβινακίου διὰ τὸ ἑξαίσιον κάλλος των, τὸ ὁποῖον παρατήρησαν καὶ οἱ περιηγηταὶ Holland καὶ Leake¹. Ὡραῖαι εἶναι καὶ αἱ γυναῖκες τῶν χωρίων Δολοῦ καὶ Γκουβέρι (νῦν Φαραγίου). Διὸ καὶ ἡ παροιμιώδης φράσις: «*Κοπέλλα ἀπὸ τὸ Γκουβέρι καὶ νερὸ ἀπὸ τὸ Κόκκινο Λιθάρι*» (πηγὴ ΒΔ τοῦ Δελβινακίου). «Ἡ κανονικὴ ὁμως συμμετρία τοῦ θήλεος φύλου, γράφει κάπως ὑπερβολικὰ ὁ Ἰ. Λαμπρίδης, οὐδαμοῦ ἴσως καὶ τῆς Εὐρώπης ὑπάρχει. Διὸ καὶ τὸ ἀληθέστατον λόγιον: *νύφη ἀπὸ τὸ Δελβινάκι καὶ γαμπρὸς ἀπ' τ' Ἀργυρόκαστρο*»². Θέλων νὰ ἐξηγήσῃ τὴν αἰτίαν τοῦ φαινομένου ὁ Ἰωαννίτης ἰατροφιλόσοφος, λέγει: «... ἐπειδὴ δὲ τὸ κλίμα ἐπιδοῶ καθόλου ἐπὶ τῶν

[Περιέχει καὶ 57 ἄσματα ἐκ *Βασιλικοῦ, Βήσσανης, Χρυσουγῆς καὶ Δελβινακίου Πωγωνίου*].

ι) ΚΒΕΛ, ἀρ. 2949. (*Ἄνδρ. Βολταίρα, Ἦθη, ἔθιμα καὶ τραγούδια σωσμένα ἀπὸ στόμα σὲ στόμα ἀπὸ τὸ Βασιλικὸν Πωγωνίου Ἰωαννίνων*, 1965, 4ον, 25 σελ.). [Περιέχει ἄσματα 26, 1 παροιμ., 3 εὐχὰς καὶ εἰδήσεις περὶ γάμου, μαγείας καὶ δεισιδαιμόνων συνηθειῶν].

¹ Ἰω. Λαμπρίδου, ἐνθ' ἄν., σ. 21.

² Ἰω. Λαμπρίδου, ἐνθ' ἄν., σ. 22.

κράσεων καὶ τῆς καλλονῆς, διὰ τοῦτο οἱ μὲν ἄνδρες εἶναι εὖρωστοι, αἱ δὲ γυναῖκες εὐειδεῖς καὶ λευκαί»¹.

Ἐκ τῶν τεσσάρων τούτων χωρίων συνελέχθη ποικίλη λαογραφικὴ ὕλη, ἣτις περιελήφθη εἰς χ/φον ἐκ 474 σελίδων, σχήματος 8ου μεγ., τὸ ὅποιον καὶ κατετέθη εἰς τὸ Κέντρον Ἑρεῦνης τῆς Ἑλληνικῆς Λαογραφίας ὑπ' ἀριθμὸν 2956.

Ἡ ὕλη αὕτη περιλαμβάνει: ᾠσματα 121, παραδόσεις 33, αἰνίγματα 66, παροιμίας 25, παραμύθια 4, ἐπιδάς 3 καὶ ποικίλας εἰδήσεις περὶ λαϊκῆς οἰκίας, τροφῶν, ἐνδυμασιῶν, γεωργικοῦ, ποιμενικοῦ καὶ κνηγετικοῦ βίου, χορῶν, κοινωνικῆς ὀργανώσεως, λαϊκοῦ δικαίου, παιδίου, γάμου, τελευτῆς, μαγείας, ἀστρολογίας, μετεωρολογίας, μαντικῆς, δημόδους ἰατρικῆς, λαϊκῆς λατρείας καὶ ἀγροτικῶν ἐθίμων. Πρὸς τούτοις ἐγένετο καὶ ἠχογράφησις διὰ μαγνητοφώνου τύπου Butoba τῆς μουσικῆς 41 ᾠμάτων ἐπὶ 6 ταινιῶν².

Τὸ ἐν Πωγωνίῳ γλωσσικὸν ἰδίωμα παρουσιάζει τὸ ἰδιαίτερον χαρακτηριστικὸν γνώρισμα, ὅτι διαφέρει ἀπὸ τὰ βόρεια ἰδιώματα τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, διατηροῦν τοὺς φθόγγους καθαρούς καὶ ἀναλλοιώτους. Τὸ φαινόμενον τοῦτο παρατηρεῖται καὶ βορειότερον ἐν Βορείῳ Ἠπειρῷ καὶ εἰς τοὺς ἑλληνοφώνους τῆς Ἀλβανίας. Τὴν γλωσσικὴν ταύτην συγγένειαν τῶν Πωγωνησίων πρὸς τοὺς ἑλληνοφώνους τῆς Ἀλβανίας ἀντιλαμβανόμενοι οἱ ἄλλοι Ἠπειρώται καὶ παρεξηγοῦντες λέγουσιν ὅτι οἱ Πωγωνῆσιοι ἀρβανιτίζουσιν, δηλαδὴ ὁμιλοῦν ὅπως οἱ Ἀρβανῖτες. Γενικῶς «δύναται νὰ θεωρηθῇ τὸ Πωγώνιον ὡς μία νησις νοτίας προφορᾶς εἰς τὴν Β. Ἑλλάδα»³.

Εἰς τὴν συλλεχθεῖσαν ὡς ἄνω λαογραφικὴν ὕλην, ἐκτὸς τῶν κοινῶν στοιχείων, τὰ ὅποια διακρίνει τις ἐν σχέσει μὲ τὸν λαϊκὸν βίον τῶν λοιπῶν ἠπειρωτικῶν περιοχῶν, παρατηρεῖ ἔτι καὶ μορφὰς τοπικάς, συνδεομένας μὲ τὴν ἱστορίαν τοῦ τόπου καὶ τὰς εἰδικὰς συνθήκας τοῦ βίου.

Ἐκ τοῦ ὕλικου βίου τοῦ λαοῦ τοπικῆς ἰδιομορφίας εἶναι ἡ λαϊκὴ κατοικία μετὰ τῶν ἐπίπλων καὶ σκευῶν, τὰ ὅποια δύναται τις νὰ γνωρίσῃ συστηματικώτερον μᾶλλον εἰς τὰ χωρία παρὰ εἰς τὴν πρωτεύουσαν τῆς ἐπαρχίας, τὸ Δελβινάκιον, ὅπου πολλαὶ οἰκίαι ὑπέστησαν ποικίλας ἐπιδράσεις ἐκ τῆς οἰκοδομίας τῶν ἀστικῶν κέντρων. Σημειωτέον δ' ὅτι λόγῳ τῶν ἐκ τοῦ τελευταίου πολέ-

¹ Ἰω. Λαμπρίδου, ἐνθ' ἄν., σ. 13.

² Εὐχαριστῶ θερμῶς καὶ ἀπὸ τῆς θέσεως ταύτης τὸν δημοδιδάσκαλον κ. Κ. Ζῶτον, τὸν κ. Παναγιώτην Κάπαρον, ἰατρόν, Ματθαῖον Βαλκάνην, δημοδιδάσκαλον, καὶ Παν. Παππᾶν, ἐνωμοτάρχην, οἵτινες τὰ μέγιστα συνετέλεσαν εἰς τὴν ἐπιτυχίαν τῆς ἀποστολῆς μου.

³ Ἀθ. Παπαχαρίση, Συμβολὴ εἰς τὸ τοπωνυμικὸν τοῦ Πωγωνίου, ἐνθ' ἄν., σ. 142.

μου καταστροφῶν πολλαὶ ἐπικλινεῖς στέγαι οἰκιῶν εἰς τὰ χωρία, ὡς π.χ. ἐν Πωγωνιανῇ καὶ ἄλλαχοῦ, μετὰ τὴν ἐπισκευὴν των φέρουν κατὰ μὲν τὸ ἥμισυ παλαιὰς

Εἰκ. 1. Διώροφος οἰκία.

Εἰκ. 2. Καλύβα μὲ ἀλώνι.

πλάκας ἐκ σχιστολίθου, κατὰ δὲ τὸ ἕτερον ἥμισυ κεραμίδια (εἰκ. 1). *Ενδιαφέρον παρουσιάζει καὶ ἡ καλύβα. Αὕτη εἶναι λιθόκτιστος, σκεπασμένη, ὅπως καὶ τὸ σπίτι, μὲ πλάκες. Δὲν ἔχει παράθυρα, ἔχει δὲ μόνον 2 πόρτες, μίαν μικρὰν καὶ μίαν μεγάλην. Ἡ πρώτη λέγεται θυροπούλα καὶ ἐπικοινωνεῖ μὲ τὸ ἀλώνι (εἰκ. 2). *Ὡς προστεθῆ ὅτι κάθε νοικοκύρης ἔχει τὸ ἀλώνι καὶ τὴν καλύβαν του.

Δὲν θὰ ἐπιμείνω εἰς τὴν περιγραφὴν τῶν οἰκιῶν μὲ τὸν πλοῦτον τῆς ἀρχιτεκτονικῆς των ὀρολογίας, παραπέμπων εἰς τὴν «Ἐκθεσιν τῆς λαογραφικῆς μου ἀποστολῆς εἰς τὸ Κεντρικὸν Ζαγόρι»¹ καὶ εἰς τὸ χειρόγραφόν μου ὑπ' ἀριθ. 2956, σ. 26 - 36· ἐπιθυμῶ μόνον νὰ ἐπαναλάβω ἐνταῦθα ὅσα ὁ G. Stadtmüller ἔγραψε παλαιότερον διὰ τὴν παρόρμησιν πρὸς μελέτην τῆς λαϊκῆς ἐν Ἠπειρῷ οἰκοδομίας : «Ἐκ τῆς ἐξετάσεως, λέγει, τῶν τύπων τῶν οἰκιῶν καὶ οἰκιακῶν σκευῶν διανοίγονται εὐρεῖαι προοπτικαὶ διὰ τὴν ἀναπαράστασιν σταδίων μετοικήσεων καὶ πολιτισμῶν εἰς χρόνους, περὶ τῶν ὁποίων οὐδεμία ὑπάρχει παράδοσις οὔτε γραπτὴ οὔτε μνημειακὴ... Ἡ διερεύνησις τῶν τύπων τῶν οἰκιῶν, τῶν οἰκιακῶν σκευῶν καὶ τῶν ἐγκαταστάσεων, εἶναι μέρος μόνον τῆς γενικῆς λαογραφικῆς ἐρεῦνης, ἣτις, ἐπιχειρουμένη μετὰ τῆς ἀναγκαίας προσοχῆς καὶ μεθόδου, δύναται νὰ προσφέρῃ πολυτίμους ὑπηρεσίας εἰς τὴν ἔρευναν τῆς ἱστορίας»².

Ἐκ τῶν συνηθεστέρων τῶν Πωγωνησίων τροφῶν εἶναι τὸ *μπριάμι*, τὸ *τσουμπλέκι* (στιφάδο), τὸ *ἀνάδεμα*, ὁ *καβουρμάς*, οἱ *ροσινίτσες*, ἡ *μιρμίλω*, τὸ *κορκούτι*, τὸ *τσορβίσι*, ἡ *μπαζῖνα*, ἡ *μπουκουβάλα*, τὸ *λιπανό*, τὸ *μάτσελο*, οἱ *πυρομάδες*, τὸ *ψάνι*, ἡ *ξιδοπαπάρα* ἢ *κрасοπαπάρα*, ἡ *ζούπα*, ἡ *σιλίρα*, ὁ *παστουρμάς*, τὸ *λαχανομπούρεκο*, τὸ *τυρομπούρεκο*, ἡ *κρεασόπιττα*, ἡ *κουρκουτόπιττα*, ἡ *κασόπιττα*, ἡ *μπατσαριὰ* ἢ *σαπικάτα*, ἡ *γαλατόπιττα*, ἡ *κοφτόπιττα* κ.ἄ., πλήρη περιγραφὴν τῶν ὁποίων βλ. ἐν τῷ ὡς ἄνω χειρογράφῳ μου ὑπ' ἀρ. 2956, σ. 14 - 22 καὶ 28.

Ἀξιόλογον ἐνδιαφέρον παρουσιάζει καὶ ἡ τοπικὴ ἐνδυμασία μὲ τὴν ἐπικράτησιν τοῦ λευκοῦ χρώματος. «Ἐν εὐαρίθμοις χωρίοις τοῦ νοτίου διαμερίσματος, γράφει ὁ Ἰωάννης Λαμπρίδης, τὰ ἐνδύματα τῶν γυναικῶν εἶναι φαινομερῆ³, ὅπως εἰς τὸ τμήμα Δροπόλεως, ἀλλὰ κατὰ τὸ πλεῖστον ποδήρη. Μόνον εἰς τὰ χωρία Σέλτην καὶ Πολίτσιανην τὸ ἐνδυμα εἶναι μέλαν, ἐνῶ τῶν λοιπῶν λευκόν, ὅπερ νήθουσι καὶ ὑφαίνουσιν αἱ γυναῖκες μόναι»⁴. Ἡ Ἀγγελικὴ Χατζημιχάλη παρατηρεῖ : «Μεταξὺ ὅλων τῶν ἐνδυμασιῶν τῆς Ἠπειροῦ ἰδιαιτέραν ἐντύπωσιν κάμνει ἡ στολὴ τοῦ Πωγωνίου μὲ τὸν ἰδιόρρυθμον λευκὸν κεφαλόδεσμον, κατεσκευασμένη σχεδὸν ἐξ ὀλοκλήρου ἐκ χονδρῶν λευκῶν ὑφασμάτων»⁵. Διὰ τὸν κεφαλόδεσμον τοῦ Πωγωνίου ἔγραψε παλαιότερον καὶ ὁ Ἰω. Λαμπρίδης τὰ ἑξῆς

¹ Βλ. Δ. Β. Οἰκονομίδην, ἐν Ἐπετ. Λαογρ. Ἀρχείου, τόμ. 15/16 (1962/1963), ἐν Ἀθήναις 1964, σ. 326 - 329.

² Georg Stadtmüller, Τὰ προβλήματα τῆς ἱστορικῆς διερευνήσεως τῆς Ἠπειροῦ. Ἠπειρ. Χρον., ἔτ. 9ον (1934), σ. 149 - 150.

³ Προφανῶς ὁ συγγραφεὺς ἐννοεῖ ἐδῶ τὰς φαινομενίδας.

⁴ Ἰω. Λαμπρίδου, ἐνθ' ἄν., σ. 20.

⁵ Ἀγγελ. Χατζημιχάλη, Ἠπειρωτικὴ λαϊκὴ τέχνη. Ἠπειρ. Χρον., ἔτ. 5ον (1930), σ. 257.

ἀξιομνημόνευτα: «Ὁ φάκελλος (ὁ πάλος τοῦ Πausανίου), φακιόλι ἐκ λινόμεταξίνου ὑφάσματος κατασκευαζόμενος, τὸ σύνηθες δηλαδὴ τῆς κεφαλῆς τοῦτο κάλυμμα, ὁ μπόλια καλουμένη, δὲν ἀπαντᾷ καθ' ὅλον τὸ τμήμα»¹. Ἡ ὀμπόλια, τὴν ὁποίαν ἐξακολουθοῦν καὶ σήμερον νὰ φοροῦν αἱ γυναῖκες τοῦ Πωγωνίου, εἶναι πολὺ παλαιά. Ὁ καθηγητῆς Ἄν. Ὀρλάνδος² «ἀποδεικνύει ὅτι ὁ εἰκονιζόμενος εἰς τοιχογραφίας τοῦ 13ου αἰ. κεφαλόδεσμος εἶναι ὁ ἴδιος μὲ τὴν φερομένην σήμερον «ἀμπόλιαν» ὑπὸ τῶν γυναικῶν τοῦ Πωγωνίου»³. Λευκὸς ὅμοιος κεφαλόδεσμος ἀπαντᾷ καὶ εἰς σύγχρονον (1280) τοιχογραφίαν μονῆς ἐν Κύπρῳ⁴.

Ἡ γυναικεία φορεσιὰ τοῦ Πωγωνίου διεκρίνετο εἰς τὴν τῆς Δερόπολης («Δεροπολίτικα») καὶ εἰς τὴν τῶν νοτιωτέρων χωρίων, πού ἐλέγετο «τὰ σύδικά μας» (ροῦχα).

Παραθέτω ἐνταῦθα περιγραφὴν τῆς παλαιότερας (πρὸ τοῦ 1930) φορεσιᾶς τοῦ Πωγωνίου καθ' ὑπαγόρευσιν τῆς Σοφίας Λιολιάκη, ἐτῶν 53, ἐκ τοῦ χωρίου Ποντικάτες:

«Ἀπὸ μέσα ντυόνταν μὲ ἓνα ἄσπρο ρουτί, λινὸ πουκάμισο, πού ἔφθανε μέχρι τὴν ἀντζα (γάμπα). Ἦταν καὶ ἀπὸ χουμαῖ (καθαρὸ χασέ) γιὰ τὶς γιορτές. Βάζανε ἔπειτα τὴ λαιμαριά. Εἶναι ἀπὸ τὸ ἴδιο ὑφασμα ἓνα ὀρθογώνιο σχισμένο στὴ μέση μὲ φαρδιὸ γιακά. Οἱ νέες κεντοῦσαν τὸν περίγυρο τῆς λαιμαριᾶς μὲ κίτρινη μεταξωτὴ κλωστή, πού ἔφκειαχναν τὰ δοντίτσα. Ἀπὸ πάνω βάζαν τὸ σεγκούνι (ἐξωμῖς), πού εἶναι μάλλινο ὑφασμα πυκνοῦφασμένο καὶ στὴ νεροτρουβιά χτυπημένο. Τὸ σεγκούνι δὲν ἔχει μανίκια καὶ ὁ περίγυρός του εἶναι ραμμένος μὲ μαῦρο γαϊτάνι γύρω γύρω. Μπροστὰ στὸν κόρφο στὰ δυὸ μέρη βάζαν ὑφασμα μαῦρο ἢ καφὲ ἀπὸ τσόχα, πού λέγονταν: ροῦχα. Τὸ σεγκούνι στὴ μέση τὸ ζώνανε μὲ φαρδὸ μάλλινο μαῦρο ζωνάρι, πού εἶχε 3-4 γύρους. Τὸ ζωνάρι αὐτὸ ἐδιπλωνότανε στὴ μέση κ' ἐχρησίμευε γιὰ θήκη νὰ βάζουν χρήματα, κάχτες (καρύδια), μύγδαλα κ.ἄ. Τὸ ζωνάρι ἀπ' τὶς δυὸ ἄκρες εἶχε κλόσσα (κρόσσια). Τὰ κλόσσα κρέμονταν δεξιᾷ κ' ἔκαναν οὐρά. Πάν' ἀπ' τὸ ζωνάρι γιὰ σιγουρότερο ζώσιμο βάνανε μιὰ λεπτὴ κόκκινη ζώνη ὑφαντὴ, μακριά. Τὸ σχισμένο μπροστινὸ μέρος τοῦ σεγκουνοῦ σκεπάζονταν μὲ μιὰ ποδιὰ ὑφαντὴ. Πάν' ἀπ' τὸ σεγκούνι φοροῦσαν τὸ ντου-

¹ Ἰω. Λαμπρίδου, ἐνθ' ἄν., σ. 20.

² Ἄν. Ὀρλάνδου, Μνημεῖα τοῦ Δεσποτάτου τῆς Ἠπείρου. Ἡ Κόκκινη Ἐκκλησία - Παναγία Βελλᾶς. Ἠπειρ. Χρον., ἔτ. 2ον (1927), σ. 153.

³ Ἀγγελ. Χατζημιχάλη, ἐνθ' ἄν., σ. 254.

⁴ Γεωργ. Σωτηρίου, Τὰ βυζαντινὰ μνημεῖα τῆς Κύπρου. Α'. Λεύκωμα, ἐν Ἀθήναις 1953, πίναξ 90. [Πραγματεῖαι τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, τ. Γ'].

λαμά, πού'ταν ἀπὸ ὕφασμα ντρίλινο μὲ ἓνα μικρὸ γαϊτανάκι λίγο στὴν ἄκρη.

Τὰ προπόδια εἶναι εἶδος πλεχτὲς παντόφλες μάλλινες. Λέγονταν καὶ πασουμάκια. Ποδένονταν μὲ τσαρούγια, πού εἶχαν μύτες. Ἡ μύτη εἶχε ἢ δὲν εἶχε φούντα. Οἱ νέες μὲ φούντα, οἱ γριὲς χωρὶς φούντα. Στὰ πόδια φορούσανε κάλτσες δυὸ ζευγάρια. Τὸ ἓνα δὲν εἶχε πατούσα καὶ στηρίζονταν στὴν καμάρα μὲ μιὰ κορδελλίτσα. Τὸ ἄλλο ἦταν κοντὸ ὡς τὴν ἄντζα μὲ πατούσα καὶ δένονταν μὲ μιὰ λινιά.

Εἰκ. 3. Νεάνιδες χορεύουσαι εἰς τὴν αὐλὴν τῆς ἐκκλησίας φέρουν τὸ τοπικὸν ἔνδυμα.

Στὸ κεφάλι φοροῦσαν τὴν ὀμπόλια ἢ φακιόλι. Μ' αὐτὸ περιτύλιγαν τὸ κεφάλι γύρω γύρω. Τὸ ὕφασμα τῆς ὀμπόλιας ἦταν ὕφασμένο μετάξι. Εἶχανε καὶ λινὲς ὀμπόλιες. Ἡ ὀμπόλια σ' ἓνα σημεῖο εἶχε μιὰ κόκκινη γραμμὴ ὕφαντή, πού λέγονταν ρούσα, κι ὅταν πενθοῦσαν τὴ σκέπαζαν μὲ μαῦρο ὕφασμα (λουρίδα). Τὸ τυλιγμα τῆς ὀμπόλιας τελείωνε πάνω ἀπὸ τὸ λαιμὸ καὶ λέγονταν φούντα. Οἱ χῆρες γυναῖκες μαζεῦαν τὴ φούντα, γιὰ νὰ διακρίνονται ὅτι εἶναι χῆρες.

Ὅταν ἦταν βαρὺς χειμῶνας, ἐπάνω ἀπ' αὐτὴ ὅλη τὴ στολὴ ἔβαζαν τὴ μανικωτή, πού ἦταν ὅ,τι καὶ τὸ σεγκούνι, ἀλλὰ μὲ μανίκια μισά, ἀντὶ γιὰ ἐπανωφόρι. Ἡ προῖκα μετριῶνταν μ' αὐτά.

Ἡ γιορτινὴ καὶ νυφιάτικη φορεσά¹ ἦταν ἡ ἴδια μὲ τὴν καθημερινὴ μὲ τὴ διαφορὰ ὅτι ἦταν ἀπὸ καλύτερα ὕφασματα... Οἱ ντόπιοι ἄντρες φορούσανε πο-

¹ Βλ. λεπτομερῆ περιγραφὴν τῆς νυφιάτικης φορεσιᾶς ἐν τῷ χφφ μου ὑπ' ἀριθ. 2956, σ. 40 - 42.

τούρια. Ἦταν περισκελίδες πλατειᾶς ἐπάνω, ἔφθαναν ὡς κάτω ἀπ' τὸ γόνα, στένευαν ἐκεῖ καὶ δένονταν. Τὸ πόδι ἦταν σκεπασμένο μὲ ἄσπρες μάλλινες κάλτσες ἢ μαῦρες διμιτένιες. Φορούσανε γιλέκο χωρὶς μανίκια, διμιτένιο, καὶ ἐπάνω πισλί. Τὸ πισλί ἦταν κεντημένο μὲ γαϊτάνι. Στὸ κεφάλι φοροῦσαν κόκκινη σκούφια ἢ καὶ καλπάκι μαῦρο. Γιὰ παπούτσα φοροῦσαν τσαρούχια ἢ γεμεριά. Στὴ μέση ἐζώνονταν μὲ πέτσινο σελιάχι. Τὸ σελιάχι εἶχε θῆκες γιὰ ταμπάκο, καπνό, γιὰ τὴν ἡσκα, τὸν πρὺβολο καὶ τὸ καλαμάρι. Βάζανε ἐκεῖ καὶ χρήματα, κλειδιά, κουμπούρια καὶ μαχαίρια. Ἀπὸ μέσα φοροῦσαν πουκάμισο μὲ πολὺ πλατὺ ἄσπρο μανίκι. Αὐτὸ κούμπωνε στὸ λαιμὸ καὶ δὲν εἶχε γιακά. Τὸ χεῖμῶνα φορούσανε φλοκάτα ἢ μπερούτσα, εἶδος πανωφόρι μὲ μανίκια καὶ κλόσσα»¹.

Παρέθηκα τὴν περιγραφὴν ταύτην τῆς παλαιότερας ἐνδυμασίας τοῦ Πωγωνίου, ἀφ' ἑνὸς μὲν διότι εἶναι λεπτομερῆς καὶ ἀπηκριβωμένη, ἀφ' ἑτέρου δὲ διότι, καθὼς οἱ τύποι τῶν οἰκιῶν, οἰκιακῶν σκευῶν καὶ ἐγκαταστάσεων, οὕτω καὶ ἡ ἐνδυμασία τῶν διαφόρων περιοχῶν τῆς Ἡπείρου δὲν ἔτυχε μέχρι τοῦδε τῆς δεούσης συστηματικῆς ἐρεῦνης. «Μία ἐρευνα διὰ τὴν περιβολήν, γράφει ὁ Stadtmüller, θὰ ἔπρεπε νὰ ἐκταθῆ πέρα τῶν πολιτικῶν ὁρίων τῆς σημερινῆς Ἡπείρου καὶ νὰ συμπεριλάβῃ τὴν ἐξέτασιν τῆς περιβολῆς καὶ ἐν Αἰτωλοακαρνανίᾳ, ὡς καὶ ἐν ὅλῃ τῇ Ν. Ἀλβανίᾳ (μέχρι καὶ τοῦ Σ'κούμπι). Διότι ὅλαι αὐταὶ αἱ χῶραι παρουσιάζουν εὐρύτατα κοινὴν περιβολήν, ἐνῶ ἡ περιβολὴ τῆς Β. Ἀλβανίας ἀποκλίνει αὐτῆς ἰσχυρῶς»².

Ἐρχόμεθα εἰς τὰ ἄσματα τῆς συλλογῆς μας. Ταῦτα εἶναι ποικίλου περιεχομένου ἀνήκοντα εἰς διαφόρους κατηγορίας. Οἱ Πωγωνήσιοι τὰ ἄδουν ἀκόμη ὡς χορευτικά, ἐπιτραπέζια καὶ εἰς διαφόρους περιστάσεις, ἦτοι κατὰ τοὺς γάμους, τὰς ἀπόκρως, τὸ Πάσχα καὶ τὰς οἰκογενειακὰς συγκεντρώσεις ἐπὶ ταῖς ὀνομαστικαῖς ἑορταῖς. Ἀξιοσημείωτον εἶναι ὅτι ἡ νεωτέρα γενεὰ εὐχαριστεῖται περισσότερο «μὲ τὰ παλιά», παρὰ μὲ τὰ ἐκ τῶν ἀστικῶν κέντρων διὰ τοῦ ραδιοφώνου καὶ τοῦ γραμμοφώνου διαδιδόμενα νεώτερα λαϊκὰ τραγούδια. Ἐντύπωσιν προξενεῖ τὸ γεγονός ὅτι ἀκόμη ἐπιζοῦν εἰς τὴν λαϊκὴν μνήμην ἀκριτικά, παραλογές, παλαιὰ ἐρωτικά τῆς ξενιτειᾶς, λατρευτικά, γαμήλια, ἱστορικά, σατυρικά κ.ἄ. Οὕτως ἔχομεν παραλλαγὰς τῶν ἀκριτικῶν: «οἱ ἐννιά ἀδερφοὶ καὶ τὸ στοιχεῖο τοῦ πηγαδιοῦ» (χ/φον, σ. 266 - 67), «τὸ κάστρο τῆς Ὠριάς» (χ/φον, σ. 393 - 394), «ἡ ἀρραβωνιαστικιά τοῦ Κωσταντῆ» (χ/φον σ. 77 - 80), «ἡ ἀρπαγὴ τῆς γυναικὸς τοῦ Γιαννάκη ὑπὸ τοῦ

¹ Ἐνθ' ἄν., σ. 36 - 43.

² G. Stadtmüller, ἔνθ' ἄν., σ. 151.

Σκληρόπουλου» (χ/φον. σ. 271-273), «τοῦ μικροῦ Βλαχόπουλου» (χ/φον σ. 412-413) κ.ά. Ἐπίσης τὰς παραλογάς : «τοῦ πραγματευτῆ», «τῆς φωνῆς νεκροῦ ἀπὸ τὸ μνήμα», «τοῦ ἔρωτος χριστιανοῦ καὶ ἔβραιοπούλας» κ.ά. Ὡς τοπικὸν δύναται νὰ χαρακτηρισθῆ τὸ ᾄσμα «ὄμορφος γιανίτσαρος» (χ/φον., σ. 362-364).

Ἡ μουσικὴ ἐκτέλεσις τῶν τραγουδιῶν εἰς τὸ Πωγώνι εἶναι χορωδιακὴ καὶ πολυφωνικὴ¹. Ὅμας ἀνδρῶν ἢ γυναικῶν χωριστὰ ἢ καὶ μεικτὴ ἐκτελεῖ τὴν μελωδίαν. Ὁ κορυφαῖος τραγουδιστής, πού τραγουδεῖ τὴν κυρίαν μελωδίαν, λέγεται *παρτῆς* ἢ *πάρτης*, ὁ δεύτερος, πού γυρίζει ἢ τσακίζει τὸ τραγούδι, λέγεται *γυριστής* καὶ *κλώστης*, οἱ δὲ ἄλλοι, πού κρατοῦν τὸ ἴσον, *ισοκράτες*. Ὁ πρῶτος πρέπει νὰ εἶναι καλλίφωνος καὶ νὰ μεταδίδῃ εἰς τοὺς ἄλλους τὴν τονικότητα τοῦ ᾄσματος. Οὗτος ἐκτελεῖ μίαν μουσικὴν φράσιν, ἣτις καλύπτει ἄλλοτε μὲν ὀλόκληρον τὸν πρῶτον στίχον, ἄλλοτε δὲ τὸ ἥμισυ τοῦ στίχου². Ὁ γυριστής πρέπει νὰ εἶναι τραγουδιστής πολὺ ἡσκημένος, ὥστε νὰ δύναται νὰ ἐκτελῆ εὐχερῶς τὰ μελωδικὰ ποικίλματα, πού ἀπαιτοῦνται κατὰ τὸ γύρισμα τοῦ τραγουδιοῦ³. Οἱ ἰσοκράται ἀσκοῦν βοηθητικὸν μουσικὸν ἔργον⁴. Σημειωτέον ὅτι ὁ πολυφωνικὸς οὗτος τρόπος ἐκτελέσεως τῶν τραγουδιῶν τοῦ Πωγωνίου ἀπαντᾷ καὶ εἰς τὴν Βόρειον Ἡπειρον, δηλαδὴ τὴν σημερινὴν νότιον Ἀλβανίαν, ἐνῶ εἰς τὴν μέσην καὶ βόρειον Ἀλβανίαν κυριαρχεῖ περισσότερον ὁ μονοφωνικὸς τρόπος. «Εἰς τὴν Βόρειον Ἀλβανίαν... ἡ ὁμοφωνία εἶναι τὸ χαρακτηριστικὸν γνώρισμα τῶν ᾄσμάτων, ἐν τούτοις εἰς τὴν μουσικὴν τῶν παραλογῶν παρατηροῦνται καὶ παλαιὰ πολυφωνικὰ στοιχεῖα»⁵.

Ἄς μοῦ ἐπιτραπῆ ἐκ τῶν ὡς ἄνω ἐν Πωγωνίῳ ᾄδομένων ᾄσμάτων νὰ παραθέσω ἐνταῦθα τὴν μελωδίαν τῶν ἀκριτικῶν «τοῦ κάστρου τῆς Ὠριᾶς», «τοῦ μικροῦ Βλαχόπουλου» καὶ τοῦ τοπικοῦ «ὄμορφος γιανίτσαρος» κατὰ καταγραφὴν τοῦ συναδ. μουσικοῦ κ. Σπ. Περιστέρη :

¹ Βλ. Σπ. Περιστέρη, Δημοτικὰ τραγούδια Δροπόλεως Βορείου Ἡπείρου. Ἐπετ. τοῦ Λαογρ. Ἀρχείου, τόμ. 9-10 (1955/57), ἐν Ἀθήναις 1958, σ. 105 κ.έξ. Δ. Β. Οἰκονομίδου, Τὰ βορειοηπειρωτικὰ δημοτικὰ τραγούδια. Τὰ τραγούδια τῆς ξενιτειᾶς. Ἀφιέρωμα εἰς Ἡπειρον. Εἰς μνήμην Χρῆστου Σούλη, Ἀθήναι 1954, σ. 37 κ.έξ.

² Σπ. Περιστέρη, ἐνθ' ἄν., σ. 111.

³ Ἐνθ' ἄν., σ. 111.

⁴ Ἐνθ' ἄν., σ. 114-115.

⁵ E. Comisel, Λαογραφικὴ ἔρευνα ἐν Ἀλβανίᾳ (ρουμανιστί). Revista de Folclor, București, ἔτ. V, ἀρ. 1-2, 1960, μετάφρ. ὑπὸ Δ. Β. Οἰκονομίδου, ἐν Λαογραφ., τ. ΚΑ', ἐν Ἀθήναις 1964, σ. 544.

Παρτής
 Γυριστής
 Ίσοκράται

Σ' ὄ - σα κά στρα κι ἄν ἐ - πῆ - γα
 καὶ σερ - γιά - γιά - vi - σα
 καὶ σερ - γιά - vi - σα

Τον

Σ' ὄσα κάστρα κι ἄν ἐπῆγα καὶ σεργιάνισα,
 καὶ σεργιάνισα,

σὰν τῆς Ἀργυρῶς τὸ κάστρο, κάστρο δὲν εἶδα.

Κάστρο μου θεμελιωμένο, κάστρο ξακουστό,

5 οἱ Τοῦρκοι σὲ πολεμοῦσαν χρόνια δώδεκα,

οἱ Ρωμοὶ σὲ παραστέκαν δέκα τέσσερα.

Καὶ μιὰ μαυρομάτα κόρη, ἄχ! μοιρολογᾷ:

Μωρῶ, ἀνοίξτε μου τῆς μαύρης καὶ τῆς ὀρφανῆς,

γιατί εἰμ' ἀγκαστρομένη καὶ σὶ τὸ μῆνα μου.

γιός μπρ'ο-μορ - - φος Για - νί - τσα -

ρης κυ - - ρας υ - γιο - - ος

2 στο σε - φέ - - ρι πή - - γαι - νε vai

για πό - - λιε - - μο

στο σε - φέ - - ρι πή - - γαινε vai

Μπρ' ὁμορφος Γιανίτσαρης, κυρᾶς υἱός, (δὶς)

στὸ σεφέρι πήγαινε ναὶ γιὰ πόλεμο. (δὶς)

Πόλεμο δὲν ἤρξ' ὁ νιὸς ναὶ γύρισε.

Γύρισε, δγιαγύρισε τὸν Τούρναβο

5 κ' ἔσκυψε νὰ πιῆ νερὸ στὸν Τούρναβο.

Κλέφτες τὸν ἐβίγλισαν ἀπὸ μεριά,

ντουφεκιὰ τοῦ δώσανε ζερβιὰ μεριά.

(Χ/φον, σ. 362-64. Ε.Μ.Σ. ἀρ. εἰς. 12394. Ταῖν. 891 Α2).

Οἱ ὁμαδικοὶ χοροὶ ἐν Πωγωνίῳ γίνονται κατὰ τὰς ἑορτὰς τῶν Χριστουγέννων, τῆς Πρωτοχρονιάς, τῶν Φώτων, τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου, τῶν Ἀπόκρεων, τῆς Λαμπρῆς, τῆς Κυριακῆς τοῦ Θωμᾶ, τοῦ Ἁγίου Γεωργίου καὶ τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου. Πρῶτοι εἰς τὸν χορὸν εἰσέρχονται οἱ ἱερεῖς, ἔπονται δὲ μὲ τὴν σειρὰν οἱ γέροντες, αἱ γραῖαι, οἱ νέοι, αἱ νέαι καὶ τὰ παιδιὰ. «Ὁ Πωγωνήσιος χορὸς εἶναι στρωτὸς στὰ δύο μὲ τραγούδια καὶ ὄχι μὲ ὄργανα. Πρῶτα τὸ παίρνουν οἱ ἄντρες καὶ μετὰ οἱ γυναῖκες» ἐναλλάξ. «Αὐτὸ γίνεται στὴ Σωπική, στὸ Χλομὸν καὶ ἄλλα χωριὰ τῆς Βορείου Ἠπείρου. Στὴν Πωγωνιανὴ τὸ γλέντι γίνεται καὶ μὲ ὄργανα, δηλαδὴ κλαρίνο, βιολί, ντέφι ἢ νταϊρὲ καὶ λαγοῦτο. Αὐτοὶ ποὺ παίζουν τὰ ὄργανα εἶναι γύφτοι ἐντόπιοι. Ἐδῶ στὸ Πωγώνι χορεύομε καὶ τὸν καλαματιανό: «Ἐνα νερό, κυρὰ Βαγγελιώ», τὸ τσάμικο: «ὁ Μενούσης κι ὁ Μπιρμπίλης», τὸ τραγούδι «Κάτω στὸ γιαλὸ» στὰ τρία, «τοῦ παπᾶ τὰ παραθύρια» στὰ τρία, «στὴν κεντησμένη σου ποδιά, μώρ' βλάχα» στὰ τρία κ.ἄ. Χορεύομε καὶ τσακιστὸ στὸν τόπο μὲ ταχύτερο βηματισμό. Ὄταν τελειώνη τὸ τραγούδι, ἀρχινάει τὸ κλαρίνο καὶ κάνει κλῶσμα, δηλαδὴ τὸ γυρίζει, τὸ τσακίζει, καὶ λέγεται τσακιστό. Ὄταν ἔχωμε πανηγύρι καὶ χορεύωμε, ὁ κάθε πρῶτος παραγγέλνει ἕνα χορὸ τῆς ἀρεσᾶς του»

ἀλλὰ χορεύει κι ἄλλους διαφορετικούς χορούς ἀπὸ διάφορα τραγούδια. Γίνεται ἔτσι ἓνα κρᾶμα χορῶν, δηλαδή θ' ἀρχινήση π.χ. πρῶτα ἀπὸ «Κώσταντα», «Μαργιώλα» ἢ «Βεργινάδα» κτλ. (τὸ κάθε ἓνα ἀπ' αὐτὰ διαφέρει ἀπὸ τὸ ἄλλο στοὺς βηματισμοὺς καὶ στὸ σκοπὸ) καὶ μετὰ χορεύει ὅ,τι χορὸ θέλει, τσακιστό, στὰ δύο καὶ κλείνει συνήθως μὲ χορὸ στὰ τρία»¹.

Ἐνδιαφέρον μέρος τῆς συλλογῆς μου ἀποτελοῦν καὶ αἱ παραδόσεις. Ἐκ τούτων σημαντικώτεροι εἶναι ἡ ἀναφερομένη εἰς τὸν δράκον τοῦ Παπίγγου καὶ τοῦ Σμόλικα², αἱ ἀστρολογικαί, αἱ δυϊστικαὶ καὶ ἡ λατρευτικὴ ἢ σχετικὴ μὲ τὴν ἔκουσίαν παρουσίαν ζαρκαδιοῦ πρὸς θυσίαν κατὰ τὴν ἑορτὴν τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς εἰς ἔξωκλήσιον τῆς Θεοτόκου εὐρισκόμενον παρὰ τὴν Πωγωνιανήν.

Παραθέτομεν κατωτέρω τὰ κείμενα ἐνίων ἐκ τῶν ἐν λόγῳ παραδόσεων μετὰ τινων ἑρμηνευτικῶν σημειώσεων.

Α'. «Ὁ Χριστὸς κι ὁ Διάολος εἶχαν συντροφιά ὅπου πήγαιναν μαζί, δὲν κοιτοῦσε ὁ Χριστὸς νὰ κἀνῃ τίποτα, γιατί ὁ Διάολος τὸ χαλοῦσε, τοῦ ἔκανε ζημιὰ. Ὁ Χριστὸς νὰ ποῦμε ἔκανε ἀμπέλια, σταφύλια, κι ὁ Διάολος ἔκανε βάτα μὲ βατόμουρες, τ' ἀμπέλια ἔκαναν σταφύλια, τὰ βάτα ἀγκάθια καὶ βατόμουρες.

Κ' ἔκαν' ὁ Χριστὸς πολλὰ σχέδια, τὰ ἔκανε κι ὁ Διάολος, ἀλλὰ δὲν τζ' ἔδωνε ψυχή. Ἀπὸ πολλές φορὲς ὕστερα ἔκαμε ὁ Διάολος ἓνα σκύλο νὰ ποῦμε. Καὶ τοῦ λέει τοῦ Χριστοῦ ὁ Διάολος. — Τί νὰ τὸ κάνω τώρα γιὰ νὰ ζωντανέψῃ; — Γιά, τί νὰ τὸ κάμῃς τώρα, δὸς του μιὰ συμπρωξὰ καὶ πές του, σήκω νὰ φᾶς τὸ νοικοκύρη σου. Ζωντάνεψε τὸ σκυλὶ καὶ κρᾶπ τὸν πιάνει ἀπὸ τὸ ποδάρι καὶ τοῦ τό'φαγε καὶ γίνηκε κουτσὸς ὁ διάολος» (Χ/φ., σ. 156).

Β'. «Τὰ γίδια ἦταν ὅλα ἄγρῖα. Καὶ τὰ φυλοῦσε ὁ Διάβολος. Αὐτὸς τὰ ἔφτιασε. Καὶ τοῦ λέει ὁ Διάολος τοῦ Χριστοῦ. — Τί πρέπει νὰ κάμω γιὰ νὰ τὰ μάσω δᾶσ τὴ στρούγγα; — Θὰ τὰ βάλωμε στὸ μαντρί, λέει ὁ Χριστός, θὰ τὰ βάλωμε στὴ στρούγγα νὰ τ' ἀρμέξωμε. Αὐτὰ πὸν θὰ μένουν χάμαι, λέει, θὰ ἔναι δικά μου, λέει ὁ Χριστός, κι αὐτὰ πὸν θὰ φεύγουν θὰ ἔναι δικά σου. Ὁ Χριστὸς τί ἔκαμε; Αὐτὰ πὸν ἦτανε δικά του τὰ ἔκαψε ἐδῶ στὸ γόνα κ' εἶναι βουλωμένα, σημαδεμένα, τ' ἀλλὰ σιὰ ἔρημά ἔσα πέρα φύγανε. Αὐτὰ, πὸν βούλωσ' ὁ Χριστός, ἔμειναν χάμω μέσ' στὴ στρούγγα, τ' ἀλλὰ ἔφυγαν. — Τί μᾶκαμες, τοῦ λέει ὁ Διάολος! — Δὲν εἶπαμαν, λέει ὁ Χριστός, ὅτι θὰ τὰ μοιράσωμε στὴ μέση; — Καλά, λέει ὁ Διάολος,

¹ Βλ. τὸ χ/φόν μου ὑπ' ἀρ. 2956, σ. 169-171.

² Βλ. Δ. Β. Οἰκονομίδου, Λαογραφικὴ ἀποστολὴ εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Δυτικοῦ Ζαγορίου τῆς Ἠπείρου, Ἐπετ. Λαογρ. Ἀρχ., τόμ. 15/16 (1962/63), ἐν Ἀθήναις 1964, σ. 254, ἔνθα καὶ βιβλιογραφία.

τὰ πῆρες πού ἔτανε δικά μου, ἀλλὰ ὀλοένα θὰ σοῦ κάνουνε ζημιές, θ' ἀχρηστεύουν τὰ δέντρα, τ' ἀμπέλια, ὅ,τι προῖμα. Εἶπ' ὁ Χριστός, ἐγὼ θὰ κάνω κλαρὶ γιὰ τὰ γίδια. Καὶ μετὰ τοῦ λέει ὁ Διάβολος κ' ἐγὼ θὰ κάνω παλιούρια, βάτα, ἀγκάθια· ὅλ' αὐτὰ τ' ἀχρηστα αὐτὸς τά ἔκανε» (X/φ., σ. 157-158).

Γ'. «Ὁ Διάβολος εἶπε τοῦ Χριστοῦ. — Νὰ δῆς τί θὰ σοῦ κάνω, τοῦ λέει. — Τίποτα δὲ θὰ μοῦ κάμης ἐσύ, τοῦ λέει, νὰ δῆς τί θὰ σοῦ κάμω ἔγώ. Καὶ παίρει δυὸ μῆλα καὶ τὰ πετᾷ ἕνα πέρα. Τὸ ἓνα ἔγινε σκυλί καὶ τὸ ἄλλο λύκος. Τὸ σκυλί κνηγάει τὸ λύκο. Καὶ λέει στὸ λύκο. — Μυρωδιὰ νὰ μὴν ἔχης, ἀλλὰ μακριὰ νὰ βλέπης καὶ ν' ἀκοῦς ἀπὸ δῶ ὡς στὰ Γιάννενα. Κ' ἐσύ, σκυλί, τοῦ λέει, τόση μυρωδιὰ νὰ ἔχης, πού νὰ μὴν ἀφήνης τίποτα. Γι' αὐτό, ὅταν περνᾷ λύκος, τὸν μυρίζεται τὸ σκυλί ἀπὸ μακριὰ καὶ τρέχει καὶ τὸν κνηγάει». (X/φ., σ. 159-160).

Καὶ αἱ τρεῖς αὐταὶ παραδόσεις ἀνήκουν εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν λαϊκῶν διηγήσεων, κατὰ τὰς ὁποίας ὁ Διάβολος, ἀμιλλώμενος πρὸς τὸν Θεὸν εἰς τὸ ἔργον τῆς δημιουργίας, ἔπλασε καὶ αὐτὸς ζῶα ἢ ἀχρηστα καὶ βλαβερὰ ἀντικείμενα. Ὁ Θεὸς ἢ ὁ Χριστὸς ἐνεψύχωσε τὰ ζῶα τοῦ Διαβόλου καὶ ἀντὶ ἀχρηστων ἐδημιούργησε διὰ τὸν ἄνθρωπον χρήσιμα καὶ ὠφέλιμα πράγματα. Παρόμοιαι παραδόσεις ἀπαντῶσι καὶ παρ' ἄλλοις λαοῖς¹.

Δ'. «Στὴ γιορτὴ τῆς Θεοτόκου (Ζωοδόχου Πηγῆς), πού γιορτάζει στὴν Πωγωνιανή (ἐξωκκλήσι) τὰ παλιὰ τὰ χρόνια κάθε χρόνο τὸ πρωτὶ ἔρχονταν δυὸ ζαρκάδια. Κάθονταν τὸ ἓνα καὶ τὸ σφάζανε καὶ τὸ ἄλλο βασίλεμα ἡλιοῦ ἔφρευγε. Αὐτὸ γίνονταν κάθε χρόνο. Μιὰ φορὰ εἶπαν οἱ χωριανοί: — Δὲν τὰ σφάζομε καὶ τὰ δυό; Πῆραν τὴν ἀπόφαση καὶ τὰ σφάζουνε. Ἀπὸ τότε δὲν μετάρθαν πιά τὰ ζαρκάδια στὴ γιορτὴ τῆς Θεοτόκου». (X/φ., σ. 142-143 καὶ 289).

Ἡ παράδοσις αὕτη ἀπαντᾷ καὶ εἰς ἄλλα μέρη τῆς Ἑλλάδος, περὶ αὐτῆς δ' ἔγραψεν εἰδικὴν μελέτην ὁ Στίλπων Π. Κυριακίδης ὑπὸ τὸν τίτλον «Θυσία ἐλάφου ἐν Νεοελληνικῇ παραδόσει καὶ Συναξαρίοις» καὶ ἐδημοσίευσεν ἐν Λαογραφίᾳ, τόμ. Γ', 1917/18, σ. 189-215².

Ἐκ τῶν καταγραφέντων ὑπ' ἐμοῦ ποικίλων ἐν Πωγωνίῳ ἐθίμων λίαν ἐνδιαφέροντα εἶναι τὰ γαμήλια μετὰ τῶν σχετικῶν γαμηλίων ἄσμάτων. Ἀξιοσημεῖωτον δ' εἶναι ὅτι διὰ πρώτην φορὰν ἔχομεν ἐντεῦθεν μαγνητοφωνημένα ἀρκετὰ ἄσματα

¹ Βλ. Δημ. Β. Οἰκονομίδου, Ἀνέκδοτοι δυϊστικαὶ παραδόσεις τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ. Ἐπετ. τοῦ Λαογρ. Ἀρχ., τόμ. 17 (1964), ἐν Ἀθήναις 1965, σ. 12-39.

² Βλ. καὶ D. Pétropoulos, Survivances de sacrifices d'animaux en Grèce. Papers of the international Congress of european and western Ethnology. Stockholm, 1956, σ. 120-125, ἐνθα καὶ ἡ προγενεστέρα βιβλιογραφία.

τοῦ γάμου. Αἱ ἡμέτεραι ὡσαύτως εἰδήσεις περὶ γαμηλίων ἐθίμων ἐν πολλοῖς συμπληρώνουν τὰς μέχρι τοῦδε ἐκ διαφόρων χωρίων τῆς περιοχῆς ταύτης δημοσιευθείσας ἢ εὑρισκομένας εἰς χειρόγραφα εἰς τὸ Κέντρον Ἑρεῦνης τῆς Ἑλληνικῆς Λαογραφίας τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν¹ ὑπὸ ἐρασιτεχνῶν συλλογέων.

Ἄξιολόγου ἐνδιαφέροντος εἶναι καὶ αἱ περιγραφαὶ ἐθίμων, ἀναφερομένων εἰς τὸ παιδίον, τὴν τελευταίαν, τὸ λαϊκὸν δίκαιον, τὴν μαγείαν, τὴν ἀστρολογίαν, τὴν μετεωρολογίαν, τὴν μαντικὴν, τὴν δημόδη ἰατρικὴν, τοὺς βίους τοῦ λαοῦ καὶ τὴν λαϊκὴν λατρείαν.

Μὲ παρατηρήσεις τινὰς σχετικὰς πρὸς εἰδήσεις ἐκ τῆς λαϊκῆς λατρείας ἃς μοῦ ἐπιτραπῆ νὰ κλείσω τὴν παροῦσαν ἔκθεσίν μου.

Πλούσια εἶναι καθ' ὅλον τὸν ἐνιαυτὸν τὰ ἔθιμα τῶν Παγωνησίων τὰ σχετικὰ μὲ τὰς ἐορτὰς καὶ τὴν ὀρθόδοξον αὐτῶν πίστιν. Θὰ ἀναφέρω μερικὰ ἐξ αὐτῶν.

Α'. Ἐν Πωγωνιανῇ «τὴν παραμονὴ τῶν Χριστουγέννων στὰ σπίτια φκειάνουνε κόλιαντα (κουλλούρια) μὲ ζυμάρι σκέτο σταρίσιο. Ἐνα μεγαλύτερο ἀπ' αὐτὰ τὰ κόλιαντα τὸ λέγουν *κουλλούρα* καὶ τὴν ἔχουν γιὰ τὸν πιστικὸ. Πάνω στὴν κουλλούρα κεντοῦν τὸν πιστικὸ μὲ τὸ κοπάδι του (μὲ ζυμάρι) καὶ τοῦ τὴν προσφέρουν. Τὰ παιδιὰ τραγουδῶντας τὰ κόλιαντα (*κάλιαντα*) λέγουν :

*Κόλιαντα, μίλιαντα,
τρεῖς χιλιάδες πρόβατα
καὶ πεντακόσα γίδια.
Τοῦ πιστικοῦ κουλλούρα
καὶ μένα κόλιαντίνα.*

Σέρνουν τὰ παιδιὰ μαζί τους ἕνα καλαμίδι (ξύλο μακρὸν ποὺ ἀνοίγουν τὰ πέτουρα) καὶ περνοῦν μέσα τὰ κόλιαντα (κουλλούρια), ποὺ τοὺς δίν' ὁ κόσμος. Δίνουν καὶ μῆλα καὶ καρύδια². (Χ/φον, σ. 23).

Τὰ ὡς ἄνω «Χριστόψωμα» ἢ «κόλιαντα» (κουλλούρες τῶν Χριστουγέννων) μὲ εἰδικὰ σχήματα καὶ στολίδια ἀπὸ ζύμην εἶναι γνωστὰ καὶ ἀπὸ πολλὰ ἄλλα μέρη τῆς Ἑλλάδος, εἶναι δὲ ἀνάλογα μὲ τὸν βίον τῆς οἰκογενείας². Τὰ ἐν Πωγωνιανῇ ἔχουν καὶ ἰδιαίτερον καλλιτεχνικὸν διαφέρον διὰ τὸν πλοῦτον καὶ τὴν ὄραιοτητα τῶν κεντημένων σχημάτων τοῦ κοπαδιοῦ καὶ τῶν πιστικῶν (βοσκῶν).

¹ Τοῦτο διεπίστωσα μετὰ σχετικὴν σύγκρισιν τοῦ ὑπ' ἐμοῦ συγκεντρωθέντος ὕλικου μὲ τὸ μέχρι τοῦδε δημοσιευθὲν ἢ εὑρισκόμενον εἰς χειρογράφους συλλογὰς.

² Βλ. Γ. Ἀ. Μέγα, Ἑλληνικαὶ ἐορταὶ καὶ ἔθιμα τῆς λαϊκῆς λατρείας, Ἀθῆναι 1956/57, σ. 49. Γ. Κ. Σπυριδάκη, Τὰ Χριστούγεννα εἰς τὸν λαόν. Παρνασσός, τόμ. Α', Ἀθῆναι 1959, σ. 431-432.

Β'. «Βαθιά χαράγματα τοῦ Ἁγίου Βασιλείου (ἀνήμερα) τὰ παιδιά ἔχουν ἔτοιμο ἀπὸ βραδύς τὸ δέντρο (κλαρὶ ἀπὸ πεῦκο ἢ κυπαρίσσι). Τὸ στολίζουν μὲ εἰκόνες ἢ κάρτες καὶ κανένα φρούτο τῆς ἐποχῆς. Ἐν' ἀπ' τὰ παιδιά κρατᾷ τὸ δέντρο, πηγαίνει μπροστὰ καὶ χτυπάει τὴν πόρτα. Ἀνοίγουν οἱ γυναῖκες καὶ τὰ παιδιά λέγουν τὸ τραγούδι τῆς ἀρχιμηναῖας». (Χ/φ., σ. 24).

Ἡ συνήθεια αὕτη τῆς εἰσαγωγῆς χλωρῶν κλάδων δένδρου εἰς τὴν οἰκίαν κατὰ τὴν πρωτοχρονιανὴν μὲ σκοπὸν τὴν ἐξασφάλισιν τῆς ὑγείας τῶν μελῶν τῆς οἰκογενείας δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι εἶναι ὁ πρόδρομος τοῦ πανευρωπαϊκοῦ σήμερον ἔθιμου τοῦ «Χριστουγεννιάτικου δένδρου»¹.

Γ'. «Τὸν παλιὸ καιρὸ, ὅταν γίνονταν πανηγύρι, καὶ τώρα στοὺς Ποντικάτες τὴν ἡμέρα τῆς Θεοτόκου (Παρασκευὴ τῆς Διακαινησίμου) οἱ τσελιγκάδες δωρίζουν ἀπὸ ἓνα σφαχτό, τυρὶ φρέσκο, γιὰ τὴ διασκέδαση πρὸς ὄφελος τῆς ἐκκλησίας. Αὐτὸ τὸ σφάγιο τὸ ψένουν καὶ τὸ λιανίζουν μικρὰ μικρὰ κομμάτια καὶ τὸ προσφέρουν γιὰ μεζέ, ὅταν βγαίνει ὁ δίσκος τῆς ἐκκλησίας. Καὶ τὸ Πάσχα δίνουν γάλατα, τυριὰ καὶ κρέατα σὲ φτωχοὺς». (Χ/φ., σ. 55).

Τὸ ἔθιμον τοῦτο ἐνθυμίζει τὸ λεχθὲν ὑπὸ τοῦ Μ. Nilsson ὅτι «ἓνας ἀρχαῖος Ἕλληνας θὰ ἠσθάνετο ὡς νὰ ἦτο εἰς τὴν πατρίδα του, ἂν παρευρίσκετο εἰς ἓνα νεώτερον πανηγύρι» ἢ «ὅστις βλέπει σήμερον ἑλληνικὸν πατηγύρι ἐνθυμεῖται ἀμέσως τ' ἀρχαῖα»².

Δ'. «Κάθε 1η Μάρτη πρωὶ πρωὶ οἱ γιαγιάδες πηγαίνουν στὸ μπαξέ καὶ κόβουν ἓνα κλωνάρι κρανιὰ καὶ μ' αὐτὸ χτυποῦν ἀνάλαφρα τὰ μικρὰ παιδιά καὶ ὄλους ποὺ κοιμοῦνται, γιὰ νὰ εἶναι γερὰ σὰν τὴν κρανιὰ δλάκερη τῆ χρονιά». Τὸ αὐτὸ κάμνουν καὶ εἰς τὰ ζῶα³. Ἡ αὕτη δὲ συνήθεια ὑπάρχει καὶ κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς Πρωτοχρονιάς, τῶν Φώτων καὶ τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου. (Χ/φ., σ. 144-145, 277)

Τὸ ἔθιμον τοῦτο ἀποσκοπεῖ κατὰ τὴν ὁμοιοπαθητικὴν μαγείαν εἰς τὴν μετάδοσιν τῆς θαλερότητος καὶ τῆς δυνάμεως τοῦ βλαστοῦ εἰς τὸν ἄνθρωπον ἢ τὰ ζῶα.

Ε'. «Τὴν Κυριακὴν τῆς Τυρινῆς ντυθῶνται μουτσοῦνες μὲ προσωπίδες. Γίνονται γαμπροί, νυφάδες, ἄλλοι γέροι, ἄλλες γυναῖκες, γριές, καὶ τ' ἀπόγεμα μετὰ τὸ φαγοπότην βγαίνουν στὸ μεσοχώρι, χορεύουν καὶ διασκεδάζουν. Ἀνάβουν τὸ βράδυ φωτιές καὶ χορεύουν γύρ' ἀπ' αὐτές. Τὰ ξύλα τὰ ἔχουν μάσει στὸ μεσοχώρι καὶ στὶς γειτονιὰς ἀπὸ τὴν προηγούμενην μέραν. Πηδοῦν τὶς φωτιές. Οἱ μουτσοῦ-

¹ Βλ. καὶ Γ. Κ. Σπυριδάκη, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 435. Βλ. καὶ Δημ. Β. Οἰκονομίδου, Χριστουγεννιάτικον δένδρον. Ἠθικὴ καὶ Θρησκευτικὴ Ἐγκυκλοπαιδεία, τόμ. ΙΒ' ἐν λ.

² Γ. Ἀ. Μέγα, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 18, 19.

³ Ὁμοίως καὶ ἐν Κρήτῃ (Κατσιδώνι). Βλ. εἰς Ἐπετ. Ἐταιρ. Κρητ. Σπουδ., τόμ. 3 (1940), σελ. 419.

νες βασιᾶν ξύλα στὰ χέρια τους μὲ στάχτη καὶ τὴ ρίχνουν κατὰ πρόσωπο καὶ ἐκφοβίζουν τὰ παιδιά. Μιὰ ἀπὸ τὶς μουτσῶνες κάνει τὴ νύφη, ἕνας τὸ γαμπρό. Κυρίως ἔχουν σκοπὸ τὸ γλέντι καὶ τὸ χορό. Τραγουδοῦν: «πῶς στουμπί—πῶς στουμπίζουν τὸ πιπέρι;» καὶ κλίνουν καὶ χτυποῦν τὸ γόνα κάτω. Ὅταν λέν γιὰ μύτη, μὲ τὴ μύτη κ.ο.κ.» (X/φ., σ. 282).

Τὸ ἔθιμον ἐνθυμίζει ἀνάλογα ἐκ Δερβιτσάνης Β. Ἡλείου¹ καὶ ἐξ ἄλλων τόπων.

ΣΤ'. «Στὰ Εἰσόδια τῆς Θεοτόκου βράζομε πολὺσπειρα ἢ μπόλια, καλαμπόκι, φασόλια, φακή, ρεβίθια, ὅλα σὲ μιὰ κατσαρόλα. Μέσα βάζομε καλαμπούκια μὲ στάχια δλόκληρα. Τὸ ἔχομε γιὰ καλό. Τὸ ἴδιο κάνομε καὶ τοῦ Ἁγίου Ἁνδρέου».

Ὁ Ἰωάννης Λαμπρίδης ἀναφέρων τὸ εὐετηρικὸν τοῦτο ἔθιμον τῶν πολυσπορίων παρατηρεῖ: «Παρὰ πᾶσι τοῖς χωρίοις τὴν βράσιν ὁμοῦ παντὸς εἴδους ὀσπρίων τὴν παραμονὴν τοῦ Ἁγ. Ἁνδρέου (Μπόλια, Πυανέψια παρὰ τοῖς ἀρχαίοις) πλὴν τῶν «Πολίτσιανης καὶ Σέλτσης» ἀπαραίτητον θρησκευτικὸν θεωροῦσι καθήκον»².

Καὶ οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες προσέφερον πανσπερμίαν εἰς τὴν Δήμητρα καὶ τοὺς ἄλλους θεοὺς διὰ τὴν εὐφορίαν τῆς γῆς, ὡς καὶ εἰς τὰς ψυχὰς τῶν νεκρῶν καὶ τὸν Διόνυσον, κατὰ τὴν τρίτην ἡμέραν τῶν Ἀνθεστηρίων, καλουμένην Χύτροι, ὅτε ὁ Ἄδης ἦτο ἀνοικτός. Ἐπίσης κατὰ τὰ Πυανόψια, ἑορτὴν τῆς συγκομιδῆς τῶν καρπῶν τῶν δένδρων, κατὰ τὸν μῆνα Πυανειῶνα (Ὀκτώβρ.-Νοέμβρ.) ἐμοίραζον κυάμους. Ἡ μετάληψις ἐκ τῆς πανσπερμίας αὐτῆς μετέδιδε καλὴν τύχην εἰς τοὺς μεταλαμβάνοντας³.

Γενικῶς ὁ βίος ἐν Πωγωνίῳ τῆς Ἡλείου διατηρεῖ ἀκόμη ἀρκετὰ στοιχεῖα ἐκ τῆς παραδόσεως. Ἡ ἀλλαγὴ τῶν κοινωνικῶν συνθηκῶν δὲν ἐπέφερον ἀκόμη ὀλοσχερῶς τὴν ἑξαφάνισιν τῶν παλαιότερων μορφῶν αὐτοῦ, ὡς συνέβη εἰς ἄλλα μέρη τῆς Ἑλλάδος. Ἡθῆ καὶ παραδόσεις ἐρριζωμέναι εἰς τὸν λαὸν ἐπιζοῦν ὅλων τῶν πολιτικῶν καὶ τῶν ἐκ τῆς ἐναλλαγῆς τῶν πολιτιστικῶν ρευμάτων μεταβολῶν καὶ παραμένουν ζωντανὰ ὡς ἔκφρασις τῆς λαϊκῆς ψυχῆς.

¹ Βλ. ΚΕΕΑ, ἀρ. 1665 Β', σ. 45. (Δ. Β. Οἰκονομίδου, Λαογραφικὴ συλλογὴ παρὰ Βορειοηπειρωτῶν προσφύγων, Ἰωάννινα 1951).

² Ἰω. Λαμπρίδου, ἐνθ' ἀν., σ. 27.

³ Μ. Nilsson, Ἑλληνικὴ λαϊκὴ θρησκεία. Μετάφρ. Ἰ. Κακριδῆ, Ἀθήνα 1953, σ. 29. Γ. Ἀ. Μέγα, ἐνθ' ἀν., σ. 31-33, καὶ 77. Lud. Deubner, Attische Feste, Hildesheim, 1959, σ. 198 κ.έξ.

R É S U M É

**Recherche folklorique à Pogonion (Epire)
du 8 juillet au 7 août 1965**

par D. B. Oeconomidès

Dans son introduction l'auteur décrit brièvement la situation géographique de la région de Pogonion en Epire et donne un aperçu historique relatif en y ajoutant une bibliographie minutieuse des collections folkloriques éditées et inédites jusqu'à ce jour sur cette région par divers auteurs et en soulignant l'importance de l'apport d'érudits de l'Epire dans le domaine folklorique et linguistique de leur pays.

L'auteur complète son exposé par certaines informations économiques et démographiques des villages: Pogoniani, Pontikates, Dolon et de la petite ville Delvináki où il a effectué ses recherches folkloriques du 8 Juillet au 7 août 1965.

Commentant ensuite l'habitation populaire la caractérise comme localement ayant une forme particulière¹ et conclut, comme l'a soutenu et G. Stadtmüller, que les habitations populaires en Epire ouvrent des larges perspectives pour la connaissance des divers stades d'émigration et des civilisations dans des époques d'où n'existent aucune tradition écrite ou des monuments. Ensuite, il fait mention des mets et de la nourriture la plus courante des habitants et donne une description détaillée du costume populaire des hommes et des femmes d'avant 1930 où la couleur blanche prédomine. Le mouchoir blanc, comme bandeau, qu'on nomme «ombolia» qui est en usage jusqu'aujourd'hui, est figuré dans des fresques du XIIIe siècle (voir photo n° 3).

Par la suite l'auteur donne un aperçu général des chansons populaires de cette région, qui sont d'une riche variété et appartiennent à des différentes catégories. La génération d'aujourd'hui à Pogonion au contraire de ce qui existe dans les autres régions de l'Epire, trouve plus du plaisir aux chansons traditionnelles qu'aux nouvelles mélodies qui proviennent des

¹ Voir D. B. Oeconomidès dans l'Annuaire des Archives de folklore, vol. 15/16 (1962), Athènes 1964, pp. 326-329.

centres urbains. Dans la mémoire du peuple sont encore vivants des chansons acritiques (chansons héroïques de l'époque byzantine), des ballades, anciens chansons d'amour, de l'émigration (ξενιτειᾶς), du culte, de la noce, satiriques etc. Parmi les chansons acritiques les plus répandues sont: a) la fiancée de Constanti, b) l'enlèvement de la femme de Jeannakis par Skli-rópoulo, c) du petit Vlahópoulo, d) du château-fort de la Belle, et d'autres. Parmi les ballades les habitants préfèrent: a) la chanson du colporteur, b) de l'amour d'un chrétien avec une juive, c) la voix du mort du tombeau etc.

La musique de cette région présente un intérêt particulier: elle est généralement polyphonique, chantée par des chœurs d'hommes ou de femmes ou par des chœurs mixtes. Le soliste chante la mélodie principale, tandis que le second chanteur «reprend» (γυρίζει) ou «rompt» (τσακίζει) la mélodie pendant que les autres tiennent le continuo (τὸ ἴσον), qui rappelle le chant chorale de la musique ecclésiastique byzantine. On rencontre cette façon de chanter et en Epire du nord¹.

Parmi les danses locales: le «Pogonissios», «strotos», en deux pas, présente un intérêt particulier et est dansée en Epire du nord, accompagnée seulement par le chant, tandis qu'à Pogonion, et par des instruments de musique, comme la clarinette, le violon et le defi (tambourin). On danse également et le syrto, le tsamikos, et autres.

Ensuite l'auteur publie trois légendes qui ont comme sujet le diable en émulation avec Dieu, dans la création du monde. Le diable a créé des animaux et des choses nuisibles et inutiles, tandis que Dieu ou Jésus Christ les ont animé en les transformant en choses utiles et profitables pour l'homme.

Une autre légende est une variété connue et dans d'autres régions de la Grèce, où un cerf ou un chevreuil se présente volontairement pendant la fête du Saint pour être immolé (sacrifié)².

Parmi les diverses coutumes, ceux de la noce sont les plus remar-

¹ Voir. *Sp. Peristeris*, dans l'Annuaire des Archives du Folklor, vol. 9-10 (1955/57), pp. 105-133, et *D. B. Oeconomidès*, «Hommage à l'Epire. A mémoire de Christos Soulis», Athènes 1954, p. 37 et suiv.

² Voir *St. Kyriakidis* dans *Laographia*, tome VI (1917/18), pp. 189-215, et *D. Loucatos* dans l'Annuaire des Arch. de Folklore, tome 11-12 (1958-59), p. 266.

quables. L'auteur a pu enregistrer sur bandes du magnétophone un assez grand nombre des chansons nuptiales. Le matériel sur les coutumes matrimoniales complète en partie, ce qui a été publié jusqu'à ce jour ou ce qui se trouve dans des manuscrits au Centre de Recherches du folklore Hellénique de l'Académie d'Athènes, déposé par des collectionneurs amateurs. Également est remarquable et le matériel qui concerne à l'enfant, la mort, le droit populaire, la magie, l'astrologie, la météorologie, la divination, la médecine populaire, les métiers populaires (vie agricole, pastorale etc.) et le culte. De ce dernier, l'auteur mentionne le gâteau de Noël qu'on prépare pour le berger (πιστικός) et qu'on nomme «Kólianda». Une autre coutume est celle du Premier de l'an. A l'aube de cette fête les enfants qui ont préparé du soir de la veille l'arbre (une branche de pin ou de cyprès) et qui l'on décoré avec des images ou des cartes postales et des fruits de la saison vont faire la tournée des maisons. Un des enfants tient l'arbre, va en avant et frappe la porte. Les femmes ouvrent la porte et les enfants chantent les calendes.

L'auteur mentionne également et autres coutumes, comme par exemple les offrandes des bergers à l'église pendant le jour de la fête de Ζωοδόχου Πηγῆς (1er Vendredi après Pâques); les coups avec des branches de cornouiller le 1er Mars; des travestis du Carnaval; la coutume de sauter le feu etc. En général, conclut l'auteur, la vie à Pogonion conserve encore des éléments traditionnels en assez grand nombre.

Γ'.

ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΗ ΑΠΟΣΤΟΛΗ ΕΙΣ ΘΗΡΑΝ ΚΑΙ ΑΝΑΦΗΝ

(3 ΙΟΥΛ. - 1 ΑΥΓ. 1965)

ΥΠΟ ΣΤΕΦ. Δ. ΗΜΕΛΛΟΥ

Ὡς ἀπεσταλμένος τοῦ Κέντρου Ἑρεῦνης τῆς Ἑλληνικῆς Λαογραφίας (ΚΕΕΛ) καὶ κατόπιν τῆς ὑπ' ἀρ. 51564/27-7-65 ἐντολῆς τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν μετέβην τὸν Ἰούλιον τοῦ 1965 εἰς τὰς νήσους Θήραν καὶ Ἀνάφην πρὸς μελέτην τοῦ κατὰ παράδοσιν ἐνταῦθα λαϊκοῦ πολιτισμοῦ καὶ συλλογὴν σχετικῆς πρὸς αὐτὸν λαογραφικῆς ὕλης.

Ἐν Θήρᾳ διέτριψα περὶ τὰς εἴκοσιν ἡμέρας, τῆς δραστηριότητός μου περιορισθείσης κατ' ἀνάγκην εἰς τινὰ μόνον χωρία τῆς νήσου. Κατὰ τὰς ὑπολοίπους

δέκα ημέρας ειργάσθην εἰς τὴν Ἀνάφην, εἰς τὴν ὁποίαν ὑπάρχει εἷς καὶ μόνον συνοικισμός, φέρων, ὡς συνήθως συμβαίνει μὲ τὰς πρωτεύουσας τῶν νήσων, τὸ ὄνομα Ἀνάφη καὶ ἀριθμῶν περὶ τὰς 450 ψυχάς.

Αἱ μνημονευθεῖσαι νῆσοι διαφέρουν ἀπὸ ἀπόψεως συστάσεως τοῦ ἐδάφους καὶ ἐπομένως καὶ ἀσχολιῶν τῶν κατοίκων.

Ἡ Ἀνάφη βραχώδης καὶ ἄγονος εἶναι βασικῶς γεωργικὴ καὶ κτηνοτροφικὴ, ὡς καὶ αἱ ἄλλαι μικραὶ ἰδίαι νῆσοι τῶν Κυκλάδων. Ἀλλὰ τόσον ἡ γεωργία ὅσον καὶ ἡ κτηνοτροφία ἐνταῦθα εἶναι ὑποτυπώδεις καὶ ὡς ἐκ τούτου ἀδυνατοῦν νὰ παράσχουν τὰ μέσα διαβιώσεως εἰς τὸν μικρὸν ἀριθμὸν τῶν κατοίκων, οἵτινες, ὡς ἐλέχθη, εἶναι συγκεντρωμένοι εἰς ἓνα συνοικισμόν. Τὸ γεγονός τοῦτο συντελεῖ εἰς τὸν προσωρινὸν ἢ καὶ μόνιμον ἐκπατρισμόν των, ἀναζητούντων ἀλλαχοῦ ἐργασίαν. Ἡ νῆσος λόγῳ τῆς ἀπομονώσεώς της ἔχει μέχρι τοῦδε πολλάκις καταστῆ τόπος διαμονῆς πολιτικῶν ἢ ἄλλων ἐξορίστων.

Διάφορον ὄψιν οὐχὶ μόνον τῆς τῆς Ἀνάφης ἀλλὰ καὶ ἐκείνης τῶν ἄλλων νήσων τῶν Κυκλάδων συλλήβδην παρουσιάζει ἡ Θήρα, ἡ γνωστὴ πανελληνίως ὡς Σαντορίνη. Αὕτη εἶναι ἐξ ὀλοκλήρου ἄνυδρος, τῶν κατοίκων ὑδρευομένων μόνον ἐξ ὀμβροδεξαμενῶν. Λόγῳ ὅμως τῆς γνωστῆς ὑφαιστειογενοῦς συστάσεώς της εἶναι πλουσία εἰς ἐκμεταλλεύσιμα ὑλικά μὲ πρῶτον τούτων τὴν γνωστὴν θηραϊκὴν γῆν, εὐρύτατα χρησιμοποιουμένην, ἰδίαι παλαιότερον, εἰς τὴν βιομηχανίαν καὶ τὴν οἰκοδομικὴν.

Ἡ ἀμπελοργία καὶ τοματοκαλλιέργεια ἔχουν ἐνταῦθα ὑψηλὴν ἀπόδοσιν, προσπορίζουσαι σημαντικὰ οἰκονομικὰ ὀφέλη εἰς τοὺς καλλιεργητάς. Οἱ οἶνοι τῆς νήσου εἶναι περίφημοι, λίαν γνωστὸς δὲ τυγχάνει καὶ ὁ ἐκ τῆς ἀνύδρου τομάτας πολτός, ἡ βιομηχανικὴ ἐπεξεργασία τοῦ ὁποίου γίνεται ἐπὶ τόπου εἰς εἰδικὰ πρὸς τοῦτο ἐργοστάσια.

Χωρία τῆς Θήρας, εἰς τὰ ὁποῖα περιώρισα ἀναγκαίως τὴν ἀποστολήν μου, εἶναι κυρίως τὸ Ἐμπορεῖον, ἡ Ἐξω Γωνία καὶ ὁ Πύργος.

Ἐκ τῶν μνημονευθέντων χωρίων τῶν δύο ὡς ἄνω νήσων συνεκέντρωσα κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἀποστολῆς μου ποικίλην λαογραφικὴν ὕλην, ἀναφερομένην εἰς τὸν ὑλικόν, τὸν κοινωνικὸν καὶ τὸν πνευματικὸν βίον τοῦ λαοῦ. Αὕτη κατεγράφη εἰς χειρόγραφον ἐκ 347 σελίδων (σχῆμα 8ον μέγα), ὅπερ κατετέθη εἰς τὸ Κέντρον Ἐρεῦνης τῆς Ἑλληνικῆς Λαογραφίας (ΚΕΕΛ) ὑπ' ἀρ. 2957, περιλαμβάνει δὲ δημῶδεις παραδόσεις 64, παροιμίας 68, πολύστιχα ᾄσματα 85, δίστιχα 167, ἐπιδάς 13, αἰνίγματα 39, παραμύθια 7, μαγικὰς καὶ δεισιδαίμονας συνηθείας, λατρευτικὰ ἔθιμα, μαντικὴν, τὰ κατὰ τὴν γέννησιν, τὸν γάμον καὶ τὴν τελευτὴν ἔθιμα, περιγραφὴν τῆς οἰκίας καὶ τῶν τροφῶν, γεωργικὸν βίον, λαϊκὸν δί-

καιον, δημόδη μετεωρολογίαν, παίγνια, εἰδήσεις περὶ τοῦ ἐνδύματος, τῆς κοινωνικῆς ὀργανώσεως, ρίμας, θρησκευτικὰς διηγήσεις, ἀρχὰς παραμυθιῶν, ἀράς, χαιρετισμούς, ὄρκους, γλωσσοδέτας, παρωνύμια, τέλος δὲ ποιμενικὸν βίον, μελισσοκομίαν κ.ἄ. Προσέτι ἐπὶ ἑπτὰ ταινιῶν μαγνητοφώνου τύπου Butoba, λειτουργοῦντος διὰ ξηρῶν στοιχείων, ἐπραγματοποίησα 61 ἠχογραφήσεις μουσικῆς δημοτικῶν ᾠσμάτων καὶ λαϊκῶν χορῶν.

Δέον νὰ σημειωθῇ ὅτι μέγιστον μέρος τοῦ ἐκ τῆς νήσου Θήρας ὑλικοῦ συνέλεξα εἰς τὸ χωρίον «Ἐξω Γωνία», καὶ τοῦτο διότι ὑπάρχει ἐνταῦθα γηροκομεῖον, εἰς τὸ ὁποῖον ἔχουν εὖρει προστασίαν περὶ τοὺς 30 γέροντες καὶ γραῖαι ἐξ ὅλων σχεδὸν τῶν χωρίων τῆς Θήρας. Τὸ φιλανθρωπικὸν τοῦτο ἴδρυμα ἐπεσκεπτόμην ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας καθημερινῶς, διότι τινὲς τῶν προβεβηκυίας ἡλικίας τροφίμων τοῦ ἤσαν, ὡς εἶχον διαπιστώσει, σημαντικῆς ἀξίας πληροφορηταί¹.

Λαογραφικὴ ὕλη ἐκ Θήρας, πλὴν τῆς τῆδε κάκεισε εἰς περιοδικὰ καὶ ἄλλα ἔντυπα, ὑπάρχει συνειλεγμένη ἐν χειρογράφοις, ἅτινα ἀπόκεινται εἰς τὸ ΚΕΕΛ καὶ τὸ Κέντρον Συντάξεως Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ τῆς Νέας Ἑλληνικῆς Γλώσσης (ἐφεξῆς: Ἱστ. Λεξ.) τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν. Τῶν χειρογράφων τοῦ δευτέρου Κέντρου ἡ ὕλη εἶναι κυρίως γλωσσική. Ὅτι ὁμως ἀφορᾷ εἰς τὴν λαογραφίαν ἔχει ἀποδελτιωθῆ κατα μέγα μέρος καὶ εὑρηται κατατεταγμένον εἰς τὰ οἰκεῖα κυτία τοῦ ΚΕΕΛ².

¹ Πλὴν τῶν προθύμων πληροφορητῶν μου ἐξ ὅλων τῶν χωρίων τῆς νήσου πολλὰς χάριτας ὀφείλω εἰς τὴν πλήρη εὐγενῶν καὶ χριστιανικῶν αἰσθημάτων κ. Ἀσημίαν Ζώρζου, τὴν ἀδελφὴν τῆς Μαρ. Σαλιβέρου, τὸν αἰδ. ἐφημέριον Ἐξω Γωνίας, ὡς καὶ εἰς τὸν πρόεδρον τῆς κοινότητος Ἀνάφης, οἵτινες συνέδραμον μεγάλως τὸ ἔργον μου.

² Τὰ χειρόγραφα ταῦτα εἶναι :

α) ΚΕΕΛ, ἀρ. 421 (=Ἱστ. Λεξ. ἀρ. 24). Ἰωάνν. Ν. Κυριακοῦ, Θηραϊκὰ ἤτοι συλλογὴ ζώντων μνημείων ἐν τῇ γλώσσῃ τοῦ λαοῦ, ἐν Κωνσταντινουπόλει 1870, σχ. 4ον, σ. 165 (Θήρα Ἀμοργός, Τήνος, Κύθνος, Σύρος).

β) ΚΕΕΛ, ἀρ. 424 (=Ἱστ. Λεξ. ἀρ. 24Α, 174). Τοῦ αὐτοῦ, Κυκλαδικὰ - Θηραϊκὰ, σχ. 2ον, σ. 145 (1889-1900-1914).

γ) ΚΕΕΛ, ἀρ. 487 (=Ἱστ. Λεξ. ἀρ. 94). Γλωσσάριον ἐκ Θήρας, Καλύμνου, Κυκλάδων, Τήνου, σχ. 8ον, σ. 611.

δ) ΚΕΕΛ, ἀρ. 506 (=Ἱστ. Λεξ. ἀρ. 122). Ἰωάνν. Ν. Κυριακοῦ, Θηραϊκὰ, σ. 225.

ε) ΚΕΕΛ, ἀρ. 587, σχ. 8ον, Ν. Πεταλά, Παραμύθια, σ. 40.

ς) ΚΕΕΛ, ἀρ. 685 (=Ἱστ. Λεξ. ἀρ. 208). Ἰωάνν. Ν. Κυριακοῦ, Σύμμεικτος γλωσσικὴ ὕλη, ἰδίωμα Θήρας καὶ ἄλλων νήσων, σχ. 4ον, σ. 55.

ζ) ΚΕΕΛ, ἀρ. 730, σχ. 8ον, σ. 13 (περὶ Καλικαντζάρων ἐν Θήρα).

η) ΚΕΕΛ, ἀρ. 844, σχ. 4ον, σ. 15, παραμύθια, παραδόσεις, περιγραφὴ ἡθῶν καὶ ἐθίμων ἐν Οἶα, Θήρα 1888 (συλλ. Μ. Σ. Πυργιανοῦ).

Ἐξ ἐπισκοπήσεως τῆς ὑπ' ἐμοῦ συλλεχθείσης λαογραφικῆς ὕλης παρατηρῶ γενικῶς ὅτι ὁ λαϊκὸς πολιτισμὸς τῆς νήσου Θήρας δὲν παρουσιάζει βασικὰς διαφορὰς ἐν συγκρίσει πρὸς ἐκεῖνον τῶν ἄλλων νήσων τοῦ συμπλέγματος τῶν Κυκλάδων. Μορφαὶ τοῦ λαϊκοῦ βίου, δημῶδεις δοξασίαι καὶ λαϊκαὶ γενικώτερον ἀντιλήψεις εὐρύτερον διαδεδομέναι ἀπαντοῦν καὶ ἐνταῦθα. Ἐκεῖνο μόνον ὅπερ κατ' ἐξοχὴν προξενεῖ ἐντύπωσιν εἰς τὸν ἐπισκέπτην τῆς νήσου καὶ δὴ εἰς τὸν ἐνδιαφερόμενον νὰ ἐρευνήσῃ αὐτὴν λαογραφικῶς εἶναι ἡ μορφή τῆς λαϊκῆς οἰκίας ἐνίων χωρίων αὐτῆς. Ἐνταῦθα ἐπεκράτει παλαιότερον, διατηρεῖται δὲ μέχρι τοῦ νῦν, ὁ ὑπόσκαφος τύπος. Πρόκειται περὶ οἰκιῶν ἐσκαμμένων καθ' ὁλοκληρίαν ὑπὸ τὴν γῆν. Τοῦτο καθίσταται ἐφικτὸν ἐξ αἰτίας τῆς εἰδικῆς συστάσεως τοῦ ἐδάφους, διὸ καὶ τοιούτου εἴδους οἰκίας δὲν συναντᾷ τις εἰς ἄλλας νήσους.

Ἐξ ὅσων πληροφοριῶν κατώρθωσα νὰ συλλέξω ἐν συνδυασμῶ πάντοτε καὶ πρὸς τὴν ἐπιτόπιον ἔρευναν, τὴν ὁποίαν διενήργησα, φαίνεται ὅτι αἱ οἰκίαι τοῦ τύπου τούτου ἦσαν παλαιότερον ἐξοχικαί, ἐξελιχθεῖσαι σὺν τῷ χρόνῳ εἰς κανονικάς. Αὗται ἀπετέλουν κυρίως εἰπεῖν ἀποθήκας γεωργικῶν προϊόντων, ἐκαλοῦντο δὲ *σπηλιές* ἢ *κατοικιές*¹ (εἰκ. 1). Ὁρύσσοντο ἐντὸς τοῦ ἐδάφους, μετὰ δὲ τὴν ἐντὸς αὐτῶν τοποθέτησιν τῶν σιτηρῶν καὶ τῶν ἄλλων προϊόντων ἐφράσσοντο, ὡς φαίνεται, ἔμπροσθεν πρὸς ἀσφάλειαν. Κατ' ἀρχὰς δηλ. ἦσαν αὗται ἀπλᾶ ὀρύγματα, τὰ ὁποῖα ὅμως ἐνίστε ἐχρησίμευον καὶ ὡς πρόχειροι κατοικίαι εἰς τοὺς ἐργαζομένους εἰς τοὺς ἀγρούς, οἵτινες δὲν ἠδύναντο πολλάκις λόγω τῶν ἀσχολιῶν των νὰ ἐπανέρχωνται καθημερινῶς εἰς τὰ χωρία, ὡς εἰς τὸν Πύργον κ.ἄ. Ἡ στέγη τῶν ὀρυγμά-

θ) ΚΕΕΛ, ἀρ. 1042, συλλογαὶ αἰνιγμάτων, σ. 147 (καὶ ἐκ διαφόρων τόπων).

ι) ΚΕΕΛ, ἀρ. 1109γ, ἄσματα Κυκλάδων, σ. 29.

ια) ΚΕΕΛ, ἀρ. 1659, Γ. Ἀ. Μέγα, Συλλογὴ παραμυθιῶν ἐκ διαφόρων τόπων.

ιβ) ΚΕΕΛ, ἀρ. 1707 (ἐκ τοῦ Λαογρ. Φροντιστηρίου Γ. Ἀ. Μέγα), *Εὐαγγ. Ρούσσου*, Λαογρ. σημ. ἐκ Σύρου, Θήρας, Μυκόνου, λατρ. ἔθιμα Σύρου, Θήρας, τελευτὴ ἐν Θήρα, χωρικά περιπαίγματα Σύρου, Θήρας, σ. 14.

ιγ) ΚΕΕΛ, ἀρ. 1861, *Μαργαρίτας Μάϊνα*, Πῶς γίνεται ὁ γάμος ἐν Θήρα.

ιδ) ΚΕΕΛ, ἀρ. 2081, σχ. 4ον, σ. 179 (συλλ. Ἐλευθερίου Ζάννου, 1954).

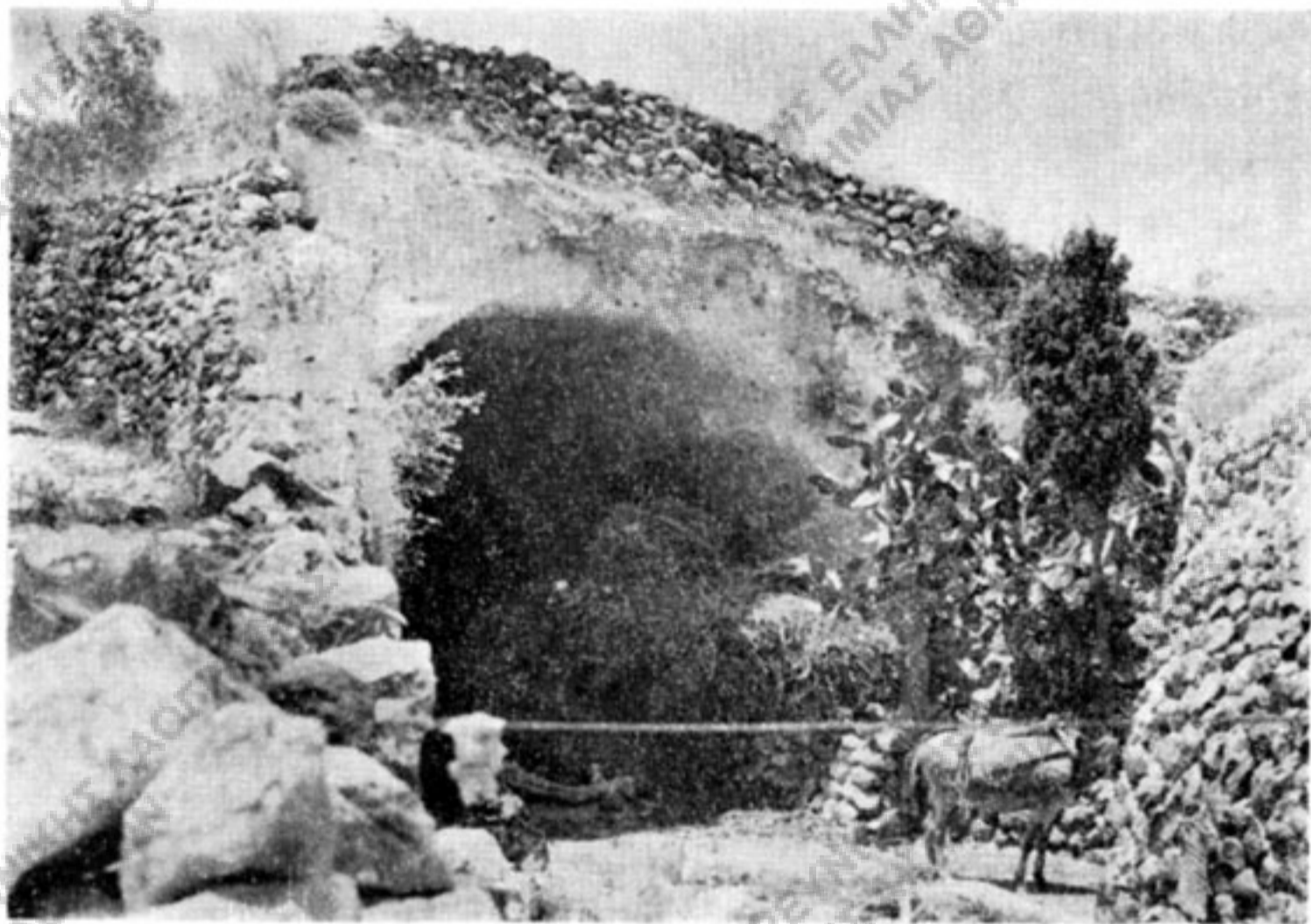
ιε) ΚΕΕΛ, ἀρ. 2203 (=Ἰστ. Λεξ. ἀρ. 547B), *Δημ. Ἰ. Γεωργακά*, *Θηραϊκὰ γλωσσικά*, μέρ. Β', Ἀθῆναι 1934, σ. 328.

ις) ΚΕΕΛ, ἀρ. 2869, σχ. 4ον καὶ 8ον, σ. 66 (συλλ. ἐκ Θήρας καὶ Ἀμοργοῦ διὰ τῶν μαθητῶν γυμνασ. Θήρας).

ιζ) Ἰστ. Λεξ. ἀρ. 813 (συλλ. γλωσσ. ὕλης ἐκ Δονούσης, Ἀνάφης καὶ Ἀμοργοῦ ὑπὸ Σταύρου Μάνεση).

¹ Κατοικιές καλοῦνται καὶ αἱ ἐξοχικαὶ οἰκίαι τῆς Ἀνάφης, αἱ ὁποῖαι διαθέτουν στάβλον διὰ τὰ ζῶα καὶ ἀποθήκας διὰ τὴν ἐσοδεῖαν καὶ τὰ λοιπὰ χρειώδη (χφ. σ. 294, 296).

των τούτων ἦτο πάντοτε θολωτή. Ὁ θόλος κατεσκευάζετο τῇ βοηθείᾳ ξυλοτύπου ὅπου ὁμως τὸ ἔδαφος ἐπέτρεπε, καὶ ἄνευ αὐτοῦ, διότι ἡ κίσσηρις τοῦ ἐξησφάλιζε τὴν ἀπαιτουμένην στερεότητα. Σημειωτέον ὅτι τοιαῦτα ὀρύγματα ἐγίνοντο ἐκεῖ ὅπου ὑπῆρχε κίσσηρις. Σὺν τῷ χρόνῳ κατεσκεύαζον οἱ Θηραῖοι πλαγίως τοίχους λιθοκτίστους, τοὺς ὁποίους ἐπέχριον μὲ πηλὸν ἐκ θηραϊκῆς γῆς. Ἐμπροσθεν ἐτοποθετήθη μετέπειτα εἴσοδος μετὰ θύρας καὶ παραθύρων. Ἐξελισσομένου πλέον

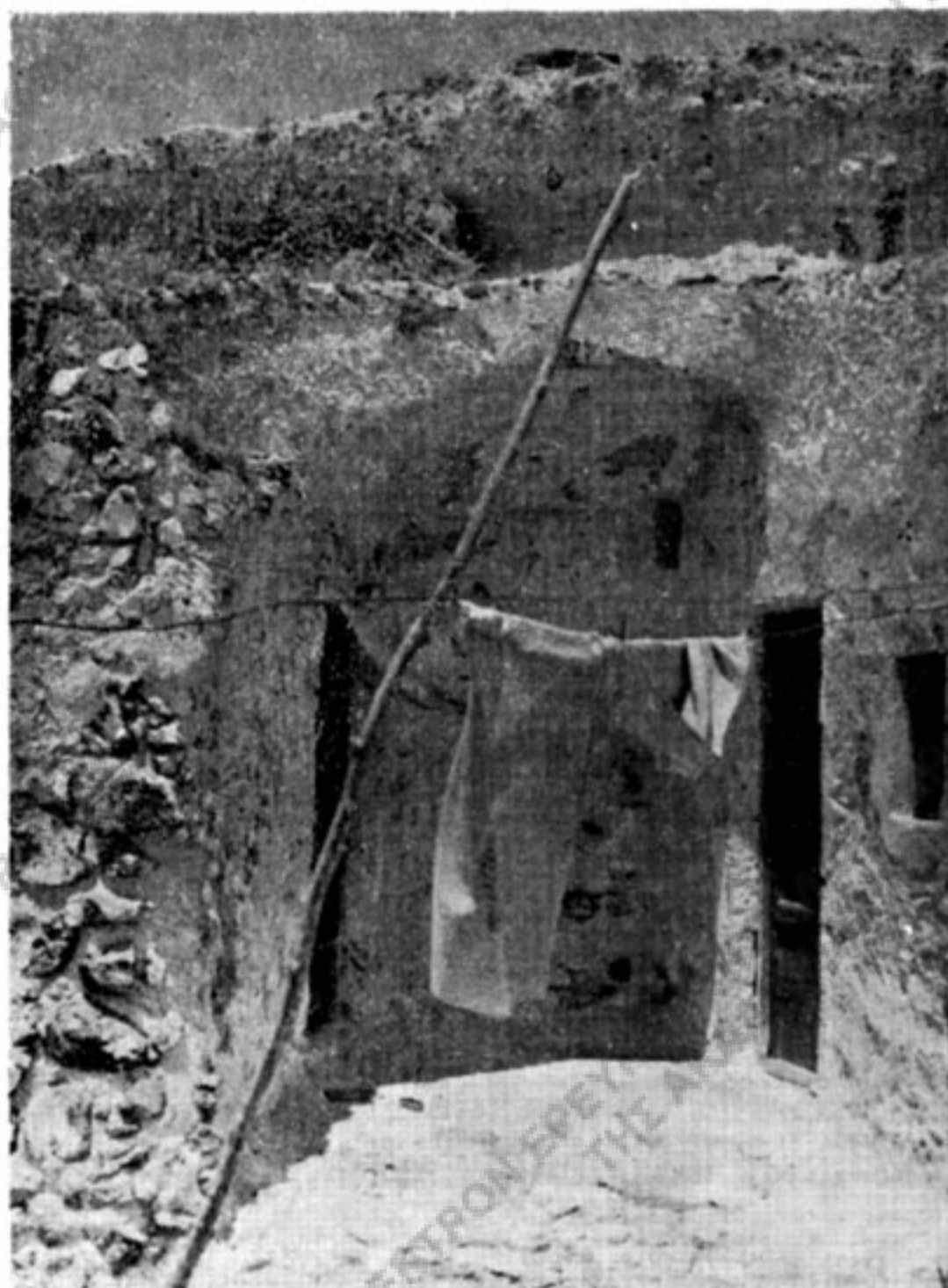

Εἰκ. 1. Ὑπόσκαφον κατασκεῦασμα χρησιμοποιούμενον ὡς ἀποθήκη.

τοῦ ὀρύγματος εἰς κανονικὴν οἰκίαν παρέστη ἀνάγκη νὰ δημιουργηθοῦν καὶ ἄλλοι χῶροι ἔνεκα τῶν ὑπαρχουσῶν καὶ διαρκῶς αὐξανομένων ἀναγκῶν τῆς γεωργικῆς οἰκογενείας (εἰκ. 2). Ὁ κυρίως χῶρος τῆς οἰκίας καλεῖται *σπίτι* ἢ *κάμαρα* εἶναι δὲ ὁ πλέον εὐρύχωρος. Παρὰ τὴν κάμαραν ταύτην ὀρύσσεται νέον δωμάτιον καλούμενον *σεντοκάμαρα*, πέρα δ' αὐτῆς ἄλλοι χῶροι προοριζόμενοι διὰ τὴν ἐσοδείαν καλούμενοι *ῥώκελλα* ἢ *ῥώσπιτα* ἢ καὶ *ῥώλουτρα*. Παρὰ τὸ «σπίτι» καὶ εἰς τὸ ἔμπροσθεν μέρος τῆς ὅλης οἰκίας εὐρίσκετο ἡ ἐστία, ἣτις ἦτο ἐφωδιασμένη μὲ καπνοδόχον, διὰ νὰ ἐξέρχεται ὁ καπνός. Ἦτο δηλ. καὶ αὕτη ὑπόσκαφος. Ὅτε ὁμως ἐξέλιπεν ὁ ἐκ τῶν πειρατῶν καὶ τῶν ἄλλων κακοποιῶν κίνδυνος καὶ ἡ οἰκία ἔφερε κανονικὴν πλέον θύραν εἰσόδου καὶ παράθυρα, ἡ ἐστία κατεσκευάζετο καὶ ἐκτὸς τῆς κυρίως οἰκίας. Ἐντὸς τῆς οἰκίας ὑπῆρχον καὶ ἄλλοι ἔτι χῶροι διὰ τὴν φύλαξιν τῶν σιτηρῶν. Πρόκειται περὶ ὀρυγμάτων ὑπὸ τὸ δάπεδον, ἅτινα ἐκαλοῦντο *βοῦβες*. Αὗται ἔχουν ὀρυχθῆ καὶ εἰς τοὺς τοίχους. Ἡ εἴσοδος αὐτῶν ἐκλείετο δι' ἐνὸς «ντουλαπιοῦ». Ἐνίοτε τὰ κατασκευάσματα

ταῦτα ἐκαλύπτοντο διὰ χώματος μετὰ τὴν εἰς αὐτὰ τοποθέτησιν τῶν προϊόντων.

Αἱ οἰκίαι αὗται παρέχουν μέχρι τοῦ νῦν εὐχάριστον διαμονὴν εἰς τοὺς χωρικούς, διότι κατὰ μὲν τὸ θέρος εἶναι δροσεραί, κατὰ δὲ τὸν χειμῶνα σχετικῶς θερ-

Εἰκ. 2. Ὑπόσκαφος οἰκία.

μαί. Σήμερον βεβαίως ἔχουν ἐνίοτε κτισθῆ ἔμπροσθεν τῶν παλαιῶν ὑποσκάφων δωματίων καὶ ἄλλοι χώροι, αὐλαὶ κλπ. (χφ. σ. 182-183).

Ὁ τύπος οὗτος τῆς οἰκίας ἐπροξένησεν ἐντύπωσιν καὶ εἰς τὸν διενεργήσαντα κατὰ τὰ τέλη τοῦ παρελθόντος αἰῶνος ἀνασκαφὰς ἐν Θήρα καὶ ἀποκαλύψαντα τὴν ἀρχαίαν αὐτῆς πόλιν Hiller von Gärtringen. Οὗτος περιγράφει διὰ βραχέων τοιαύτας οἰκίας καὶ ἐπάγεται ὅτι τὸν τύπον αὐτῶν δὲν ἔχει συναντήσει ἀλλοῦ¹.

Τὰ χωρία Ἐμπορεῖον καὶ Πύργος, τὰ ὅποια, ὡς ἀνεφέρθη, ἐπεσκέφθη, διαθέτουν λιθοκτίστους οἰκίας. Τούτων ἢ κατασκευὴ ὡς καὶ ἄλλων χωρίων τῆς νήσου

¹ Hiller von Gärtringen, Thera, τόμ. Α', σ. 78 κέξ.

εἶναι διάφορος ἐκείνης τῶν ἄλλων νήσων ἐξ αἰτίας τῆς χρήσεως τοῦ θηραϊκοῦ κοινιάματος¹. Δέον νὰ σημειωθῇ ἔτι ὅτι οἰκίαι μετὰ θολωτῆς στέγης εἶναι λίαν συνήθεις καὶ ἐν Ἀνάφῃ. Αὗται προτιμῶνται ἐνταῦθα ἔναντι τῶν ἐπιπεδοστέγων, διότι ὡς ἐπληροφορήθην, εἶναι περισσότερον δροσεραὶ κατὰ τὸ θέρος. Φαίνεται ὅμως ὅτι ἐλλεῖπει ξύλων διὰ τὴν στέγασιν ἐπιπεδοστέγων οἰκιῶν οἱ Ἀναφαῖοι κατασκευάζουν τὰς οἰκίας θολωτὰς τῇ βοηθείᾳ πάντοτε ξυλοτύπου (χφ. 258).

Ἐκ τῶν δημοδῶν παραδόσεων, τὰς ὁποίας κατέγραψα, πολλαὶ παρουσιάζουν ἀξιόλογον ἐνδιαφέρον. Τούτων ἄλλαι εἶναι τοπικαί, ἀπαντῶσαι δηλ. μόνον εἰς τὰς ἐν λόγῳ νήσους, ἄλλαι εἶναι γενικώτερον γνωσταί, παρουσιαζόμεναι ἐνταῦθα ὑπὸ παραλλαγῆς. Εἰς τὴν πρώτην κατηγορίαν ἀνήκει παράδοσις ἐκ Θήρας, ἀναφερομένη εἰς ἀπολίθωσιν καταστρεπτικοῦ διὰ τοὺς κατοίκους ὄφεως. Οὗτος καλεῖται δημοδῶς Ἐχεντρα. «*Εἶναι σκαλισμένη στὸ βουνό. Αὐτὴ κατὰστρεφε τὰ σπαρτὰ καὶ τὸν κόσμον καὶ τὴν μαρμάρωσε ἡ Παναγία*» (χφ. σ. 9). Πληροφορίας ἄλλας περὶ τῆς ἐνδιαφερούσης ταύτης παραδόσεως δὲν ἠδυνήθην νὰ εὔρω. Ἴσως ὅμως περαιτέρω ἔρευνα θὰ συμπληρώσῃ αὐτὴν καὶ μὲ ἄλλα στοιχεῖα (πιθανῶς λατρευτικῆς ἀρχῆς;). Ἀπολίθωσιν ἐπὶ βράχου ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ὄφεως, ἐπιτεθέντος κατὰ ζεύγους νεονύμφων ἀναφέρει καὶ παράδοσις ἐκ Καλαμῶν².

Περὶ Νεραΐδων δοξασίαι ἀπαντοῦν καὶ ἐν Θήρᾳ εὐρέως διαδεδομένα. Αὗται μεταξὺ ἄλλων παριστῶνται καὶ ὡς ὄνοσκελεῖς, «*τὰ πόδια τους εἶναι γαῖδουρινὰ*» (χφ. σ. 278). Ἡ ἀντίληψις αὕτη εἶναι γενικωτέρα. Μὲ πόδας ὄνου πιστεύεται ὅτι ἐμφανίζονται καὶ Καλικάντζαροι. Ὄνοσκελεῖς θεότητες ἀναφέρονται, ὡς γνωστόν, καὶ ἐν τῇ ἀρχαίᾳ μυθολογίᾳ, ὃ δὲ διάβολος κατὰ τοὺς μεσαιωνικοὺς χρόνους ἐνομίζετο ὡς ὄνοσκελής³. Εἰς τὰς περὶ αὐτῶν ἐν Θήρᾳ παραδόσεις αἱ Νεραΐδες παριστῶνται καὶ τίκτουςαι, προσκαλοῦσαι μάλιστα κοινὰς θνητὰς ὡς μαίας. Διακαῆς πόθος τῶν συζύγων αὐτῶν εἶναι νὰ ἀποκτήσουν ἄρρεν τέκνον. Πρὸς τοῦτο ὑπόσχονται εἰς τὰς μαίας ἀδρὰν ἀμοιβήν, ἐκτοξεύουν δὲ κατ' αὐτῶν φοβερὰς ἀπειλὰς ἐπὶ ἀντιθέτου. Αἱ μαῖαι ἔχουσαι τοῦτο ὑπ' ὄψει ἀπατοῦν αὐτὰς δι' ἐπικολλήσεως εἰς τὸ γεννώμενον θῆλυ κηρίνου ἀνδρικοῦ αἰδοίου (χφ. σ. 10, 278. Πρβλ. καὶ σ. 6, 11, 45 καὶ 47). Ἡ παράδοσις ἀπαντᾷ εὐρύτερον καὶ εἰς τὰς

¹ Ἴδὲ σχετικῶς *Constantin Chr. Papas, L'urbanisme et l'architecture populaire des îles Cyclades, Paris 1957, σ. 141-150. Ἴδὲ καὶ σ. 66 καὶ 79.*

² *N. Γ. Πολίτου, Παραδόσεις, τόμ. Β', 1904, σ. 161, ἀρ. 295.*

³ *N. Γ. Πολίτου, Νεοελληνικὴ μυθολογία, μέρ. Α', 1871, σ. 92-93.*

παρακειμένας νήσους Ἴον¹, Ἀμοργόν², περαιτέρω εἰς Κύθνον³ καὶ γενικώτερον εἰς τὸν Ἑλληνικὸν χῶρον⁴.

Εἰς ἄλλην παράδοσιν παριστῶνται αἱ ἀσθένειαι προσωποποιημένα. Πρόκειται εἰδικώτερον περὶ τῆς νόσου *Εὐλογίας*, καλουμένης καὶ *εὐλογημένης*, περὶ ἧς πιστεύεται ὅτι προκαλεῖται ὑπὸ γυναικῶν. Αἱ γυναῖκες αὗται ἐνσκήψασαί ποτε εἰς τὸ χωρίον Ἐξω Γωνίαν, πρὶν ἢ εἰσέλθουν εἰς αὐτὸ ἀπεκρούσθησαν ὑπὸ τῆς Παναγίας καὶ τοῦ Ἁγίου Χαραλάμπους, προστάτου αὐτοῦ (χφ. σ. 48. Πρβλ. καὶ σελ. 154)⁵.

Φάντασμα ἐμφανιζόμενον κατὰ τὴν νύκτα καλεῖται *μεσανύχτης*. Οὗτος παρουσιάζεται ὑπὸ μορφήν σχοινίου, ἀπατῶν οὕτω τὸν διερχόμενον ἐκ τοῦ τόπου ἔνθα εὐρίσκεται (χφ. σ. 47-48).

Τζοτζοβίγκηδες καλοῦνται οἱ πειρασμοί. Περὶ τούτων πιστεύεται ὅτι προκαλοῦν τὸν ἀνεμοστρόβιλον (χφ. σ. 27).

Ἐκ τῶν θρησκευτικῶν παραδόσεων ἐνδιαφέρουσα εἶναι ἡ περὶ τῆς Παναγίας τῆς Καλαμιωτίσσης ἐν Ἀνάφῃ, (εἰκ. 3) σταυροπηγιακοῦ μοναστηρίου, ἔνθα κατ' ἔτος τελεῖται λαμπρὰ πανήγυρις, εἰς ἣν συρρέουν προσκυνηταὶ καὶ ἐκ τῶν πέριξ νήσων⁶. Ἡ προσωνομία τῆς Παναγίας «Καλαμιώτισσα» προέρχεται ἐκ τοῦ γεγονότος τῆς εὐρέσεως τῆς εἰκόνης ἀνηρτημένης ἐπὶ καλάμου εἰς τόπον ἔνθα ἡ Παναγία ἐπεθύμει νὰ κτισθῇ ὁ ναὸς τῆς. Προστίθεται ὅτι αὕτη κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς νυκτὸς μετέφερεν ἔνταῦθα τὰ ἐργαλεῖα τῶν εἰς ἄλλον τόπον οἰκοδομούντων τὸν ναὸν τῆς ἐργατῶν (χφ. σ. 251 καὶ 309 κέξ.)⁷.

Συναφεῖς παραδόσεις εἶναι γνωσταὶ γενικώτερον ὡς λ.χ. ἡ περὶ τῆς ἐν τῇ νήσῳ Ἴω Παναγίας τῆς Κρημιωτίσσης⁸. Ἐκ τοῦ λόγου ὅτι φέρονται εἰς τὸν

¹ Θεοδ. Κ. Ὁθωναίου, Ἡ νήσος Ἴος, Ἀθῆναι 1938, σ. 124.

² ΚΕΕΛ, ἀρ. 2764, σ. 156-157. Πρβλ. καὶ σ. 155.

³ Ἀντ. Βάλληδα, Κυθνιακά, Ἐρμούπολις Σύρου 1882, σ. 123.

⁴ Ν. Γ. Πολίτου, Παραδόσεις, τόμ. Α', σ. 478-483, ἀρ. 794-797. Ἴδὲ καὶ Γ. Κ. Σπυριδάκη, εἰς Ἐπετ. Λαογρ. Ἀρχείου, τόμ. ΙΓ'-ΙΔ' (1960-61), ἐν Ἀθήναις 1962, σ. 383-384.

⁵ Περὶ προσωποποιίας τῶν νόσων Ν. Γ. Πολίτου, Λαογρ. Σύμμ., τόμ. Γ', 1931, σ. 79 κ.έξ. Εἰδικώτερον περὶ τῆς Εὐλογίας, σ. 89-90. Περὶ τοῦ Ἁγίου Χαραλάμπους, θεωρουμένου γενικώτερον προστάτου κατὰ τῆς πανώλους καὶ διώκτου αὐτῆς ἰδὲ προχείρως Γ. Ἀ. Μέγα, Ἑλληνικαὶ ἐορταὶ καὶ ἔθιμα λαϊκῆς λατρείας, Ἀθῆναι 1963, σ. 89.

⁶ Περὶ τούτου Π. Γ. Ζερλέντη, Τὸ ἐν τῇ νήσῳ Ἀνάφῃ Πατριαρχικὸν Σταυροπηγιακὸν μοναστήριον Παναγίας τῆς Καλαμιωτίσσης, Δ.Ι.Ε.Ε. τόμ. 7 (1910-18), σ. 489-497.

⁷ Ἴδὲ καὶ Π. Γ. Ζερλέντην, ἔνθ' ἄνωτ., σ. 30.

⁸ Ἴδὲ Θεοδ. Κ. Ὁθωναίου, ἔνθ' ἄνωτ., σ. 30.

λαὸν παρόμοιαι πρὸς τὴν τῆς Παναγίας τῆς Καλαμιωτίσσης διηγήσεις, ὁ Π. Γ. Ζερλέντης ὑποστηρίζει ὅτι καὶ ἡ περὶ αὐτῆς διήγησις ἀνήκει εἰς τὸν εὐρύτερον κύκλον αὐτῶν, ὅτι δ' αὕτη ὠνομάσθη οὕτως ἐκ τοῦ τόπου Καλάμι, ἔνθα ὁ ναὸς της¹.

Ἄλλαι διηγήσεις εἶναι γνωσταὶ ἐν Ἀνάφῃ, αἱ περὶ γεροντοκτονίας, ἀναφέ-

Εἰκ. 3. Ἡ μονὴ Παναγίας τῆς Καλαμιωτίσσης.

ρουσαι περὶ παλαιότερου ἔθιμου κατακοιμνίσεως ἢ γενικώτερον φόνου τῶν γερόντων καὶ τῆς αἰτίας, δι' ἣν ἐξέλιπε τὸ ἔθιμον (χρ. σ. 246-247 καὶ 266-267)².

Οἱ Σαραντάπηχοι ἀναφέρονται ὡς φόβητρα μᾶλλον ἐν Θήρᾳ. «*Λέγανε, αὐτὸ τὸ μέρος ἔχει Καλικάντζαροι, τὸ ἄλλο Γιαλλοῦδες, στὸ ἄλλο ὑπάρχουν Σαραντάπηχοι, κι αὐτὸ γιὰ νὰ μὴ πλησιάζουνε στὰ μέρη αὐτά, γιὰ νὰ κάνουν λαθρεμπόριο* (χρ. σ. 153 - 154)³.

Ἐκ τῶν ἔθιμων γενικώτερον ἀναφέρω τὰς λαμβανούσας παλαιότερον χώραν ἐν Θήρᾳ δημοτελεῖς θυσίας ὡς καὶ τὸ ἔθιμον τῆς παρασκευῆς εἰδικῶν ἐδεσμάτων

¹ Ἐνθ' ἄνωτ.

² Ἴδὲ περὶ τῶν διηγήσεων τούτων τὸν διεθνή κατάλογον παραμυθιακῶν θεμάτων τῶν ΑαTh ἀρ. 980Α καὶ 981.

³ Σαραντάπηχοι γίγαντες ἀναφέρονται ἐν Κρήτῃ (ιδὲ Γεωργ. Κ. Σπυριδάκη, Ὁ ἀριθμὸς τεσσαράκοντα παρὰ βυζαντινοῖς καὶ νεωτέροις Ἑλλησι, ἐν Ἀθήναις 1939, σ. 97 κέξ.) καὶ ἐν Ρόδῳ (ιδὲ Ἀναστ. Γ. Βρόντη, Ροδιακά, 1939, σ. 45-46).

κατὰ διαφόρους ἑορτὰς καὶ πανηγύρεις (χφ. σ. 17, 53, 65, 152 καὶ 179), τὴν καῦσιν τοῦ Ἑβραίου ἐν Θήρα καὶ Ἀνάφη κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ Πάσχα (χφ. σ. 57 καὶ 307), τὴν ἀφὴν πυρῶν κατὰ τὴν ἑσπέραν τῆς παραμονῆς τῆς ἑορτῆς τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Κληδόνου, αἱ ὁποῖαι καλοῦνται *φωταρίδες* (χφ. σ. 61), τὸ ἔθιμον ἐν Ἀνάφῃ τῶν κατὰ τὸ Πάσχα αἰωρῶν (χφ. σ. 306), μαντείας αὐτόθι μὲ ἀρμυροπίτταρο (χφ. σ. 305)¹ κ. ἄ.

Ἐν Θήρα κατὰ τὴν παραμονὴν τοῦ Λαζάρου κατεσκευάζον τὸν «Λάζαρον». «Ἐκάνανε ἓνα στρογγυλὸ ἀπὸ βεργὶ πὺν βάζουν σιὰ βαρέλια. Ἐβάζανε γύρω γύρω ἀλισμαρὶ (δεντρολίβανο) κ' ἐβάνανε ἓνα ξύλο πάλι μὲ ἀλισμαρὶ. Κατόπι ἔκάνανε μέσα ἓνα σταυρὸ γύρω πάλι μὲ ἀλισμαρὶ. Αὐτὸ τὸ ἔχωνανε σιτὴ γῆ, τὸ κονιάρι, κὶ ἀνάβανε ἓνα λύχνο μὲ λάδι καὶ τὸν ἀνάβανε κάθε βράδυ ὅλη τὴν Μεγάλῃ Ἑβδομάδα» (χφ. σ. 54 - 55). Τὸ ἔθιμον τοῦτο εἶναι βεβαίως εὐρύτατα διαδεδομένον². Ἄγνωστον ἀλλαχόθεν, τοῦλάχιστον εἰς ἡμᾶς, εἶναι τὸ ἀναφερόμενον στήσιμον τοῦ Λαζάρου εἰς τὴν γῆν καὶ τὸ ἀναμμα τῆς λυχνίας καθ' ἑκάστην ἑσπέραν τῆς Μεγάλῃς Ἑβδομάδος.

R É S U M É

**Mission folklorique aux îles Thera et Anafi
du 11 juillet au 1 août 1965**

par Steph. D. Imellos

L'auteur publie les résultats des recherches qu'il a effectué pendant sa mission folklorique dans les îles de Cyclades Thera (aux villages Emporion, Pyrgos, Exo Ghonià) et Anafi. Après un bref exposé sur la situation de ces îles du point de vue économique, culturel etc. l'auteur commente le matériel qu'il a noté dans un manuscrit de 347 pages et la musique de 61 chansons et danses populaires qu'il a enregistré sur des bandes de magnetophone.

¹ Ἀρμυροπιττάρι καλεῖται ἐν Ἰω (Θεοδ. Κ. Ὁθωναίου, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 124). Τὸ ἔθιμον διαδεδομένον πολλαχοῦ (ιδὲ σχετικῶς Ν. Γ. Πολίτου, Μαγικαὶ τελεταὶ πρὸς πρόκλησιν μαντικῶν ὀνείρων περὶ γάμου, Λαογρ. Σύμμ., τόμ. Γ', ἐν Ἀθήναις 1931, σ. 109 - 113).

² Ἰδὲ προχείρως Δ. Β. Οἰκονομίδην, ἐν Θρησκ. καὶ Ἠθικ. Ἐγκυκλοπαιδείᾳ, τόμ. 8, 1966, στ. 63-67, ἐνθα καὶ βιβλιογραφία.

Examinant la forme de l'habitation populaire de Thera il remarque que celle-ci est construite dans les villages: Exo Ghonià, Emporion et autres sous la surface du sol. Cela est possible par la conformation géologique du sol, qui est composé de pierre ponce provenant du volcan de l'île. Au début ces excavations servaient simplement comme dépôt des produits agricoles mais sous la pression de la vie contemporaine elles ont évolué vers une forme plus complexe (voir p. 228-230).

Dans l'île d'Anafi on peut voir des habitations ayant au toit une voute en pierres. Cette forme de construction a été imposée par le manque du bois nécessaire pour l'édification des toits de surface plane.

Parmi les légendes recueillies, l'auteur mentionne comme intéressante, celle de la vipère petrifiée par la Vierge, parce qu'elle détruisait les récoltes (voir p. 231). Également sont largement propagées sous diverses variantes les légendes concernant les fées (Néraigides). Dans certaines variantes elles sont présentées avec des pieds d'âne, étant ainsi confondues avec d'autres esprits démoniaques (voir p. 231 232).

Une légende locale concernant les maladies, comme dans d'autres lieux de la Grèce, représente celles-ci sous l'aspect d'une femme. Lorsqu'elles essayent d'entrer dans un village (de Thera) elles sont empêchées et pourchassées par la Ste Vierge et St Charalambos (voir p. 232).

Parmi les récits religieux, il cite celui de la Vierge «Kalamiotissa» de l'île d'Anafi, dont l'icône transportait les outils des maçons à l'endroit où elle désirait qu'on lui érige son église (voir p. 232-233).

Enfin, l'auteur mentionne aussi d'autres coutumes comme celui de Lazare. La veille de sa fête on prépare une statue à son effigie sur laquelle on pose une lanterne qu'on allume chaque soir durant toute la semaine Sainte (voir p. 234).

Δ'

ΕΚΘΕΣΙΣ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΗΣ ΕΡΕΥΝΗΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΠΑΡΧΙΑΝ ΚΑΡΔΙΤΣΗΣ
(18 ΑΥΓ. - 18 ΣΕΠΤ. 1965)

ΥΠΟ ΑΝΝΗΣ ΠΑΠΑΜΙΧΑΗΛ

Κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν λαογραφικῆς ἐρεῦνης συμφώνως πρὸς τὴν ὑπ' ἀρ. 51564 ἐντολὴν τῆς Ἀκαδημίας εἰς τὴν ἐπαρχίαν Καρδίτσης εἰργάσθη εἰς τὰ χωρία: Ἅγιος Ἀκάκιος (παλαιότερον Γόλτσα), Κανάλια, Φανάριον καὶ Λοξάδα. Εἰς τὴν ἐκ τούτων συλλεχθεῖσαν λαογραφικὴν ὕλην, ἣτις κατεγράφη εἰς τετράδιον ἐκ σελ. 629 σχ. 8^{ου} μεγ. καὶ κατετέθη εἰς τὸ Κέντρον Ἐρεῦνης τῆς Ἑλληνικῆς Λαογραφίας ὑπ' ἀρ. 2960, περιλαμβάνονται στοιχεῖα ἐξ ὅλων σχεδὸν τῶν ἐκδηλώσεων τοῦ κατὰ παράδοσιν λαϊκοῦ βίου, ἧτοι: α) Ἐκ τοῦ ὕλικου βίου: εἰδήσεις περὶ κατοικίας, τροφῶν, ἐνδυμασίας, ὕφαντικῆς, βαφικῆς, κυνηγίου, γεωργίας κ.ἄ. β) Ἐκ τοῦ κοινωνικοῦ βίου: πληροφορίες διὰ τὴν κοινωνικὴν ὀργάνωσιν, τὸ λαϊκὸν δίκαιον, τὰ ἔθιμα κατὰ τὴν γέννησιν, τὸν γάμον καὶ τὴν τελευτὴν κ.ἄ. γ) Ἐκ τοῦ πνευματικοῦ βίου: ᾠσματα πολύστιχα 356, νανουρίσματα - ταχταρίσματα 5, παραδόσεις 262 παροιμίαι 6, ἐπῶδαί 2, αἰνίγματα 15, παιδιαὶ 3, παραμυθιακαὶ διηγήσεις 3 κ.ἄ. εἰδήσεις ἔτι περὶ μαγείας καὶ δεισιδαιμόνων συνηθειῶν, δημῶδους ἱατρικῆς, λαϊκῆς λατρείας, μετεωρολογίας καὶ ἀστρολογίας, μαντικῆς, λαϊκῶν χορῶν κλπ. Πολλαχοῦ, ἢ ὕλη αὕτη συμπληροῦται καὶ διὰ σχετικῶν φωτογραφιῶν.

Παραλλήλως πρὸς τὸ ἔργον τοῦτο ἐγένετο καὶ ἠχογράφησις ἐπὶ ταινιῶν μαγνητοφώνου 155 μελωδιῶν δημοδῶν ᾠσμάτων καὶ μουσικῆς λαϊκῶν χορῶν (βλ. εἰς τὸ σχετικὸν βιβλίον μουσικῆς ὕλης, ὑπὸ τοὺς ἀρ. 13686-13840)¹.

Ἐκ τῆς ὅλης περισυλλεχθείσης ὕλης ταύτης γίνεται κατωτέρω εἰδικώτερον λόγος περὶ τινων δημοδῶν παραδόσεων καὶ ἐθίμων.

¹ Εὐχαριστῶ ἀπὸ τῆς θέσεως ταύτης τοὺς προέδρους καὶ γραμματεῖς τῶν κοινοτήτων τῶν ὡς ἄνω χωρίων ὡς καὶ τοὺς πληροφορητὰς μου, οἵτινες μὲ ἐβοήθησαν προθύμως εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῆς ἐρεῦνης ταύτης.

² Ἐκ τῆς περιφερείας ταύτης (χωρία: Κέδρος, Θραψίμι, Λουτροπηγή, Βαθύλακκος Ἀηδονοχώρι καὶ Ρεντίνα) ἔχει καταρτίσει ἀπὸ τοῦ ἔτους 1959 λαογραφικὴν συλλογὴν ὃ τότε συντάκτης τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου Δημ. Λουκᾶτος, ἢ ὁποία ἔχει κατατεθῆ εἰς τὸ ΚΕΕΛ ὑπ' αὐξ. ἀρ. 2301. Βλ. καὶ Δημ. Σ. Λουκᾶτον, ἐν Ἐπετ. τοῦ Λαογρ. Ἀρχ., τόμ. 11/12 (1958/59) ἐν Ἀθήναις 1960, σελ. 294 κέξ.

Α' α') «Όταν φτειάναν τὴν κάμαρα (=γεφύρ') τοῦ χωριοῦ μας κάτου στὰ Μύλια (ἀνατολ. τοῦ χωρίου)... ἐπιφτι, δὲν στέριωνι κ' ἔτριμι. Οἱ μαστόρ' τότε εἶπαν ὅτι πρέπ' νὰ σφάξ'νι κάποιουν, νὰ βάλ'νι γιὰ νὰ στεριώσ'. "Εἶς' ὅπους πιρνοῦσαν οἱ Τοῦρκ', πιάσαν ἕναν Τούρκου κὶ τὸν στοιχειῶσαν, τὸν σφάξαν κὶ τὸν βάλαν στὰ θεμέλια. Μόλις τὸν ἔβαλαν στὰ θεμέλια, σταμάτ'σι ἡ καμάρα. Γίν'κὶ ἡ καμάρα κὶ πιρνοῦσι ἡ κόσμους ἀπὸν πάν', ἀλλὰ σκιάζουμάσταν νὰ πιράσουμι, γιὰτὶ λέγαν ὅτι ἦταν ἡσκιουμα...» (Ἅγιος Ἀκάκιος (Γόλτσα), χειρ., σ. 203-204).

Εἰκ. 1. Κρήνη εἰς Φανάρι, στοιχειωμένη.

β') «Στὴν καμάρα θεμέλιωσαν ἀράπ'. Γιὰ νὰ φτειάξουν οἱ παλιοί μας τὴν καμάρα θεμέλιωσαν ἕναν ἀράπ'. Γιὰ νὰ τὸν θεμελιώσουν, ἠμολογοῦσαν οἱ παλιοί μας ὅτ' μόλις πιρνοῦσι ἡ ἀράπ'ς, οἱ χισιάδες ἀμέσως πῆραν τὴν πατ'σὰ τ' καὶ τὴ θεμελιῶσαν, μόλις τὸν θεμέλιωσαν πέθανε ἡ ἀράπ'ς. Ἀλλ' ἠμολογοῦσαν πὼς τὴ σκιά τ' θεμελιῶσαν κὶ πέθανε ἡ ἀράπ'ς». (Αὐτόθι, χειρ. σ. 253).

γ') «Τὸ γεφύρ' τ'ς Ἀρτας τὸ θεμέλιωσαν μὲ τὴ γ'ναῖκα τοῦ πρωτομάστορα, τὸ στοιχειῶσαν, γιὰτὶ ἀλλιῶς δὲν θεμελιωνόνταν, ὅπως κάταν καὶ μᾶς τὴν καμάρα μὲ τὸν ἀράπ'». (Αὐτόθι, χειρ., σ. 258).

δ') «Στὴ Γουρίτσα (ἀνατολικῶς) εἶνι βρούσ'. Φτειάναν τὴ βρούσ', ἀλλὰ ἅμα τὴ φτειάναν οἱ μαστόρ', θεμέλιωσαν τὴ Γουρίτσα, πῆραν τὴν πατ'μασιά τ'ς, τὸν χῶμα ἀπ' τὴ πατ'μασιά τ'ς, κὶ τὸν βάλαν στὰ θεμέλια. Αὐτὸ τὸν φτειάσαν, γιὰτὶ θύμωσαν μαζί τ'ς. Αὐτὴ ἦτανι νύφ' κ' εἶς' ὅπους τὸ ἄχαμι ἡμεῖς παλιότερα ἐτριπι νὰ φιλήσ' τὸν χέρ' ἀπ' τ'ς μαστόρ', αὐτὴ ὅμως δὲν τὸν φίλ'σι κὶ κάκουσαν καὶ πῆραν χῶμα

ἀπ' τὴν πατ'μασιά τ'ς κὶ τὴν θεμέλιωσαν. Ἐποὺ τότε βγαίν' κάθι βράδ' σὶς 12 ἢ ὥρα μέχρι νὰ λαλήσ'νι τὰ κοκότια μὶ ξέπλιγα μαλλιά. Αὐτὴ μόλις τ'ς πῆραν τὴν πατ'μασιά τ'ς σώνονταν, ὥσπου πέθανι». (Φανάρι, χειρ., σ. 379-380).

ε') «Στὴ βρούσ' (ἀνατολ.) θεμέλιωσαν ἕναν ἄθρουπου κὶ λέν πὼς κάθι κακιὰ μέρα, πὸν ἔνι ἄσκημους ἢ κερὸς βγαίν', παρουσιάζιτι (Φανάρι, χειρ., σ. 397) (εἰκ. 1).

στ') «Μεῖς ἔχ'μι ἕνα τόπου κὶ τοὺν λέμι Χαβούζ' (ἀνατολ.). Πρῶτα ἦτανι βρούσ', τῶρα λούμουσι (=γιόμωσι χώματα). Αὐτοῦ λένι, ἔτσ' τὸ ἔχ'μι ἀκ'στιά, ὅτι

Εἰκ. 2. Στοιχειωμένη πηγή εἰς Ἅγιον Ἀκάκιον.

εἶχαν στοιχειώσ' μιὰ γ'ναῖκα. Αὐτὴ τὴν στοίχειωσαν ἔκιν' πῶφτειαναν τὴ βρούσ', γιατί θύμουσαν μαζί τ'ς. Αὐτὴ ἢ γ'ναῖκα ἦταν νύφ' κὶ πιρνοῦσι ἀποὺν ἔκιν' πού ἔτανι αὐτοὶ κὶ δὲν τ'ς χαιρέτ'σι, ἔπριπι ὁμως νὰ τ'ς χιριτήσ', γιατί οἱ νύφες παλιὰ στοὺν τόπου μας κὶ τὰ μικρὰ πιδιὰ ἔπριπι νὰ χιριτᾶν, ἔτσ' τὸ ἔχαμαν. Κι αὐτοὶ πείσωσαν κὶ πῆραν τὴν πατ'μασιά τ'ς κὶ τὴν στοίχειωσαν καὶ σὲ σαράντα μέρις πέθανι. Ἐστερις ἔβγινι σ'νέχεια ἰκεῖ κὶ τὴν τηράγανι μὶ τὰ μαλλιά τ'ς ἀνακατιμένα. Πουλ- λὲς βουλὲς γύρ'ζι κὶ κνηγοῦσι τὰ πράματα (=ζῶα)». (Λοξάδα, χειρ., σ. 412).

Αἱ παραδόσεις αὗται, ἐπιχωριάζουσαι καὶ εἰς ἄλλους Ἑλληνικοὺς τόπους, ἀπαντῶνται ἐνταῦθα μὲ εὐρυτέραν, ὡς ἀνωτέρω, διάδοσιν, ἀναφέρονται δὲ εἰς τὰ στοιχειώματα οἰκοδομημάτων· αἱ τρεῖς πρῶται (α'-γ') πρὸς στήριξιν γεφύρας, αἱ δ' ὑπόλοιποι (δ'-ε') κρήνης. Πρόκειται περὶ ἀρχαιοτάτου ἔθους τῆς προσηλώσεως ψυχῆς ἀνθρώπου ἢ ζῴου διὰ θυσίας εἰς τὰ θεμέλια ἀνεγειρομένης οἰκίας ἢ ἄλλου

κτίσματος κ.ά. πρὸς φύλαξιν τούτων ὑπ' αὐτῆς¹. Εἰς τὰς ἀνωτέρω ὑπ' ἀρ. β', δ', στ', διηγήσεις ἐντειχίζεται τὸ ἴχνος τοῦ πέλματος κατὰ τὴν βάδισιν. Ἡ προᾶξις αὕτη ἀποτελεῖ ἄμεσον μαγικὸν τρόπον δεσμεύσεως τῆς ψυχῆς².

Β' α'). 1). «*Στὴ Βελαν' δια' στοὺν Γκουρλίγκα σκάψαν γιὰ νὰ φτειάξουν τὴ πηγὴ κὶ βροῆκαν ἓνα μιγάλου φίδ' μι μιγάλου κιφάλ'. Σ' ὅλα τὰ μέρ' πῶχ' κὶ βγαίνουν πουλλὰ νιρὰ εἶνι στοιχεῖα*». (Ἅγιος Ἀκάκιος, χειρ., σ. 208).

2) «*Στὴ Βελανιδιὰ στοὺν Γκουρλίγκα ἔχ' στοιχειό, ἄλλ' εἶδαν φίδ' μιγάλου, ἄλλ' μπάκακα. Λιὲν γιὰ τοῦ στοιχειό πού' δαν κ' ἔμοιαζε γιὰ μπάκακας, ὅπως μᾶς τὰ ἠμολογοῦσαν στοὺν λιέω κὶ ἐγώ, ἐμεῖς δὲν τό' δαμι, πὼς βούλωσι τοῦ νιρὸ κὶ δὲν εἶχι πιὰ νιρὸ νὰ πιοῦν. Αὐτὸ ὅμως ἦτανι κακό, ἀφοῦ δὲν ἄφ' νι νιρὸ κὶ τοῦ βούλουσι. Λιὲν μάλιστα ὅτ' βάλαν ἄθρουπου νὰ σκάψ' γιὰ νὰ δοῦν, γιὰτὶ στέριπι ἦ πηγὴ, ἀλλὰ πιτάχ' κὶ αὐτὸ κὶ οὐ ἄθρουπους πέθανι*» (Αὐτόθι, χειρ., σ. 242) (εἰκ. 2).

3) *Μολογοῦσαν οἱ παπποῦδισ μας ὅτ' στήν Κάτου Βιλανιδιὰ ἓνα στοιχειό πού' μοιαζι σὰ μπράσκα πλάκωσι τοῦ νιρὸ καὶ δὲν εἶχι πιὰ νιρὸ κὶ ὅτ' νόμ' ζαν, πὼς κάτ' εἶχι πάθ' ἢ πηγὴ καὶ βάλαν ἄθρουπου νὰ σκάψ'.* Ὅταν ἦ ἄθρουπους ἄρχισι νὰ σκάβ' ξιπιτάχ' κὶ μιὰ μιγάλ' μπράσκα κ' ἦ ἄθρουπους τὰ ἴχασι κὶ πέθανι. *Κὶ στήν Ἀπάνου Βιλανιδιὰ μολογοῦσαν οἱ παλιοὶ μας ὅτ' εἶχι βγῆ ἓνα στοιχειό σὰ ζῶο, σὰ μικρὸ βούδ'.* (χειρ., σ. 266) (εἰκ. 3).

4) *Στὴν πηγὴ στοὺν Γκουρλίγκα εἶχι στοιχειό κὶ αὐτὸ ἔβγινι πουλλὲς βουλὲς κὶ πουλλοὶ τό' δανι, ἦτανι, ἠμολογοῦσαν ἠκεῖν' πὸν τό' δανι, σὰ βόδ' μιγάλου. Κάθε πηγὴ ἔχ' τοῦ στοιχειό τ'ς* (χειρ., σ. 293 - 294).

β') «*Στὴ Πηγὴ (Ν.Δ.) ἔβγαινι ἓνα στοιχειό σὰ ἠβάλ' (=βουβάλι). Τοῦ ἠβάλ' ἔρχουνταν στοὺν χουριὸ τοῦ βράδ' ... Μιὰ βουλά αὐτὸ ἔκατσι στοὺν νιρὸ κὶ βούλουσι τὴν Πηγὴ κὶ κόσιβι τοῦ χουριὸ νὰ πᾶ' νὰ βροῆ νιρὸ ... Αὐτὸ πὸν ἔκλεισι τοῦ χουριὸ ἀπ' τοῦ νιρὸ λέγανι οἱ ἄθρωπ' τότε ὅτ' ἦτανι κακό κὶ ὅτ' θὰ γέν' πόλιμους. Ἦταν κακὸς οἰουνὸς κ' ἔγινι πόλιμους μι τ'ς Τούρκ'.* Ὅταν μπίτ'σι ἢ πόλιμους, τότε στείλαν μιὰ βαβὰ (=γριά) μι ζαχαρουτὰ πουλλὰ κὶ τ' ἄφ' κὶ ὄξου σ' ἓνα μέρος, τὰ ἴφαγι κὶ ἀπόλ'σι τοῦ νιρὸ. Αὐτὸ μᾶς τοῦ εἶπαν οἱ παπποῦδισ μας. Στοὺν στοιχειό εἶχανι πάει, ὡς ἄκουγάμαν, κουψίδια, χουριάρ', τίπουτα αὐτὸ δὲν ἔτρωγι, ἦθλιλι τὰ ζαχαρωτὰ» (Φανάρι, χειρ., σ. 375 - 376).

Κατὰ κοινήν δοξασίαν στοιχειὰ ἐδρεύουν «*σ' ὅλα τὰ μέρ' πῶχ' κὶ βγαίνουν πουλλὰ νιρὰ*».

¹ Βλ. Ν. Γ. Πολίτου, Παραδόσεις, τόμ. Β', ἐν Ἀθήναις 1904, σελ. 1052, 1103.

² Πρὸβλ. καὶ ΚΑ, ἀρ. 1975, σ. 62 (συλλ. Ἀθανασ. Παπανικολάου, Λυκούδι Ἐλασσόνος 1953), Κ. Α. Ρωμαίου, Ἀχνάρια ἐπάνω σὲ βράχους, Ἀρχεῖον Θρακ. Θησαυρ., τόμ. ΙΓ' (1946 - 1947), σ. 208 - 212.

Εἰς τὴν παράδοσιν Βα' (παραλλαγὰὶ 1, 2, 3, 4) παρουσιάζεται τὸ στοιχεῖο ὑπὸ διαφόρους μορφάς, οἷον βοός, ὄφεως¹, τοῦ δευτέρου ἀντιστοιχοῦντος ἴσως πρὸς τὸν τῶν ἀρχαίων φύλακα τῆς κρήνης², κ.ἄ., συγχεομένου δὲ ὡς ἔχοντος μεγάλην κεφαλὴν πρὸς τοὺς δράκοντας.

Εἰκ. 3. Στοιχειωμένη πηγὴ εἰς Ἅγιον Ἀκάκιον.

Εἰς τὴν Ββ' παράδοσιν τὸ στοιχεῖο τῆς πηγῆς εἶναι πιθανῶς καὶ στοιχεῖο τοῦ χωρίου, προσιωνίζεται δέ, ὡς παραδίδεται καὶ ἀλλαχοῦ, διὰ στοιχεῖα ἰδίως ἐκκλησιῶν³, ἐπερχομένην καταστροφὴν, προδηλουμένην διὰ τῆς ἀποφράξεως ὑπ' αὐτοῦ τῆς πηγῆς καὶ τῆς στερήσεως τῶν κατοίκων τοῦ ὕδατος. Τοῦτο συμβαίνει, κατ' ἄλλας διηγήσεις, ὅταν τὸ στοιχεῖο ἔχει δυσαρεστηθῆ, ὅποτε ἐπιχειρεῖται ἐξευμενισμός αὐτοῦ διὰ προσφορῶν, συνηθείας, ὡς γνωστόν, συνεχιζομένης ἐκ τῆς ἀρχαιό-

¹ Βλ. Ν. Γ. Πολίτου, ἐνθ' ἄν., σ. 1152 - 1153.

² «Τρέφουσι κρήνης φύλακα χωρίτην ὄφιν», Σοφ. ἀποσπ. Ἡρακλῆς ἐπὶ Ταινάρῳ 219.

³ Τὰ στοιχεῖα τῶν ἐκκλησιῶν κ.ἄ. προαναγγέλλουν τὸν θάνατον ἀνθρώπων διὰ κρωγμῶν, μυκηθμῶν κλπ. (Βλ. Ν. Γ. Πολίτου, ἐνθ' ἄν., Α', σ. 288 - 289, ἀρ. 511, 512, 513-514).

τητος. Προσφοραὶ φέρονται ἐπίσης εἰς τὰς Νεραίδας καὶ εἰς ἄλλα δαιμονικὰ ὄντα¹.

Ἡ πίστις περὶ τῆς ἐμφανίσεως ἐντὸς τῆς οἰκίας ὄφεως ὡς ἱεροῦ εἶναι καὶ ἐνταῦθα πολὺ κοινὴ (χειρ., σ. 185, 242, 381 κ.ά). Ὁ ὄφις οὗτος δὲν φονεύεται ὑπὸ τῶν ἐνοίκων, ἀντιθέτως μάλιστα τυγχάνει καλῆς μεταχειρίσεως, διότι θεωρεῖται φύλαξ τῆς οἰκίας, ὡς ὁ οἰκουρὸς ὄφις κατὰ τὴν ἀρχαιότητα.

Εἰκ. 4. Ἴχνη τοῦ πέλματος βασιλέως καὶ τῆς ὄπλης τοῦ ἵππου του.

Εὐρέως διαδεδομένα ἀπαντῶνται εἰς τὴν ἐξεταζομένην περιοχὴν καὶ αἱ παραδόσεις περὶ ἰχνῶν ἐπὶ βράχων τῶν ποδῶν Ἀγίων ἢ τῶν ἵππων των, πρὸς δὲ καὶ τῶν ποδῶν ἀνδρειωμένων. Οὕτως εἰς τὴν τοποθεσίαν «Πλάκα» τοῦ χωρίου Ἅγιος Ακάκιος δεικνύεται ἴχνος, κατὰ τὴν λαϊκὴν πίστιν, τοῦ ὑποδήματος βασιλέως τινὸς καὶ τῆς ὄπλης τοῦ ἀλόγου του (χειρ., σ. 189) (εἰκ. 4).

¹ Βλ. Ν. Γ. Πολίτου, Παραδόσεις, τόμ. Β', σελ. 1086. Τοῦ αὐτοῦ, Λαογραφικὰ σύμμεικτα, τόμ. Γ', ἐν Ἀθήναις 1931, σ. 130. 301, 3.195, 2. 256. 56. 57. 140.200 κ.ά. Μ. Μιχαηλίδου Νουάρου, Λαογραφ. Σύμμ. Καρπάθου, ἐν Ἀθήναις 1932, σ. 242 - 245. ΚΕΕΛ, ἀρ. 1466, σ. 313 (συλλ. Δ. Κορακίτου, Γαλανᾶδον Νάξου, 1920), ΚΕΕΛ, ἀρ. 394, σ. 119, 15 (συλλ. Κ. Γ. Κουρτίδου, Ἀδριανούπολις, 1889), ΚΕΕΛ, ἀρ. 1152, σ. 29 (συλλ. Δ. Λουκάτου, Κιλκίς 1938), ΚΕΕΛ, ἀρ. 233, σ. 25 (συλλ. Παν. Γ. Μακροῦ, Κατιρλί - Βιθυνία, 1887 - 1888), ΚΕΕΛ, ἀρ. 155, σ. 29,3 (συλλ. Ἀ. Χρηστίδου, Σκοπὸς 1893), ΚΕΕΛ, ἀρ. 1534, σ. 42 (συλλ. Σ. Φαρμακίδου, Κύπρος 1923), ΚΕΕΛ, ἀρ. 2344, σ. 100 - 101 (συλλ. Δ. Λουκάτου, Ἐρείκουσα Κερκύρας 1960).

Εἰς τὸ χωρίον Λοξάδα ὑπάρχει ἐπὶ πλακὸς ἕχνος τὸ ὁποῖον φαίνεται ὡς ἀποτύπωμα ὀπλῆς ἵππου, ὡς λέγεται, τῆς Παναγίας, ἣ ὁποία μετὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ ἐκεῖ μοναστηρίου ὑπὸ τῶν Τούρκων ἀπῆλθεν ἔφιππος, ἀφήσασα τὸ ἕχνος τοῦτο (χειρ., σ. 185). Κατ' ἄλλους τὸ ἀποτύπωμα τοῦτο εἶναι τοῦ ἵππου τοῦ Ἁγίου Δημητρίου «για νὰ δείξῃ τὸν θάμα τ'». (χειρ., σ. 413).

Ἐγγὺς τοῦ χωρίου Φανάρι ὑπάρχουν καὶ ἄλλα ἀποτυπώματα περὶ τῶν ὁποίων

Εἰκ. 5. «Δράκου πατ'μασιὰ» εἰς Φανάρι.

πιστεύεται ὅτι ἀνήκουν εἰς δράκον, τὴν αἶγα καὶ τὴν ράβδον του, καλουμένης οὕτω τῆς τοποθεσίας «τοῦ Δράκου ἢ πατημασιὰ». (χειρ., σ. 367 - 368).

Καὶ ἄλλας διηγήσεις τὰ ἕχνη ταῦτα ἀνήκουν εἰς τὸν Ἅγιον Σεραφεῖμ, ὅστις διωκόμενος διῆλθεν ἐκ τοῦ τόπου τούτου (χειρ., σ. 353) (εἰκ. 5). Σημειοῦμεν ὅτι διηγήσεις τοιαῦται ἀπαντῶνται εἰς ὅλον τὸν ἑλληνικὸν χῶρον, ἔχουν δὲ πολὺ παλαιὰν παράδοσιν, ὡς γνωστὰ ἤδη ἐκ τῆς ἀρχαιότητος¹, ὑπάρχουν ὅμως καὶ εἰς ἄλλους λαούς².

Ἐκ τῶν εἰδικῶς ἐπιχωρίων παραδόσεων ἐνδιαφέρουσαι εἶναι αἱ περὶ τοῦ Ἁγίου Ἀκακίου (χειρ., σ. 59 - 60, 194 - 195, 199 - 201, 234, 239, 246 - 248, 259,

¹ Βλ. πλείονα εἰς Ν. Γ. Πολίτου, Παραδόσεις Β', σ. 733 - 735, 742-743, 1139 καὶ Κ.Α. Ρωμαῖον, ἐνθ' ἄν., τόμ. ΙΓ', σ. 209 - 227, τόμ. ΙΔ', σ. 374 - 376.

² Βλ. Ν. Γ. Πολίτου, ἐνθ' ἄν., σ. 742 - 743.

Εικ. 6. 'Ο Άγιος Σεραφείμ πατών την πανώλη.

Εικ. 7. 'Η πλάξ της οποίας ή κόνις χρησιμοποιεΐται ως αίμοστατικόν μέσον.

267, 292, 293) και τοῦ Ἁγ. Σεραφεῖμ (χειρ., σ. 350-353, 363-367). Ὁ τελευταῖος τιμᾶται ὡς προστάτης ἅγιος κατὰ τῆς πανώλους (εἰκ. 6).

Οἱ κάτοικοι μάλιστα τοῦ Φαναρίου πιστεύουν ὅτι ἡ ἀποτριβομένη κόνις ἐκ πλακὸς ἐνταῦθα, ἡ ὁποία συνδέεται ὑπὸ τοῦ λαοῦ πρὸς τὸ μαρτύριον τοῦ Ἁγίου, ἔχει θαυματουργικὴν δύναμιν, χρησιμοποιουμένη ἐπὶ ρινορραγίας ὡς αἰμοστατικὸν μέσον (εἰκ. 7).

Τὸ ἔθιμον τοῦ Κληδόνου τελεῖται τὴν πρώτην Μαΐου, τῆς προπαρασκευῆς ἀρχομένης ἀπὸ τῆς προτεραίας. Κατὰ τὴν πρωίαν τῆς Πρωτομαγιάς ἐνδύουν νέαν ὡς νύμφην, τὴν ὁποίαν μετὰ μεσημβρίαν ὀδηγοῦν ἄλλαι νεάνιδες εἰς τὴν κρήνην. Αὕτη φέρει ἐπὶ τῶν ὤμων λάγνον ἐντὸς τῆς ὁποίας ἔχουν ἀποτεθῆ αἱ τύχες (διάφορα ἀντικείμενα), ἵνα τὴν πληρώσῃ ὕδατος. Αἱ συνοδεύουσαι τραγουδοῦν καὶ χορεύουν μετὰ τῆς «νύμφης». Μετὰ τὴν ἐπιστροφήν ἐξάγει αὕτη ἐκ τῆς λαγύνου «τ'ς τύχης», ἐνῶ αἱ παριστάμεναι τραγουδοῦν ἄσματα, σχετικὰ πρὸς τὴν περίστασιν, τῶν ὁποίων τὴν μουσικὴν, ὡς ἐνδιαφέρουσαν, παραθέτομεν, κατὰ καταγραφὴν τοῦ συντάκτου μουσικοῦ κ. Σπυρ. Περιστέρη:

♩ ~ 96

Συ - - - μα - - - ζω - - - χτῆ -

τι - - - λυ - - - γε - - - ρές

♩ ~ 116

νά - - - θά - - - λω - - - με - - - τὰ - - - κλή - - - δο - - - να

τὴν - - - πρω - - - το - - - μα - - - γιά

καί - - - τ'Ἄι - - - θα - - - να - - - σιοῦ.

Τον.

Ἡ ὅλη τελετὴ φαίνεται ἡ αὐτὴ πρὸς τὴν κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους

τελουμένην. «Κατὰ τὴν ἑσπέραν τῆς κγ' τοῦ Ἰουνίου μηνὸς ἠθροίζοντο . . . καὶ πρωτότοκον κοράσιον νυμφικῶς ἐστόλιζον μετὰ γούν τὸ συμποσιάσαι, καὶ βακχικώτερον ὀρχήσασθαι καὶ χορεῦσαι καὶ ἀλλάξαι, ἔβαλλον ἐν ἀγγείῳ συστόμῳ χαλκῷ θαλάττιον ὕδωρ, καὶ εἶδη τινὰ ἐκάστῳ τούτων ἀνήκοντα καὶ ὥσπερ τῆς παιδὸς ἐκείνης λαβούσης ἰσχὺν ἐκ τοῦ Σατανᾶ προμηνύειν τὰ ἐρωτώμενα, αὐτοὶ μὲν περὶ τοῦ δέ τινος ἀγαθοῦ ἢ καὶ ἀποτροπαίου ἀνεβόων ἐρωτηματικῶς τὸ δὲ κοράσιον ἀπὸ τῶν ἐν τῷ ἀγγείῳ ἐμβληθέντων εἰδῶν τὸ παρατυχὸν ἐξαγαγόν, ὑπεδείκνυεν ὃ καὶ λαμβάνων ὁ ἀνόητος τούτου δεσπότης, ἐπληροφορεῖτο τάχα τὰ ἐπ' αὐτῷ συνενεχθῆναι μέλλοντα, εὐτυχῇ τε καὶ δυστυχῇ. (Σχόλια τοῦ Θεοδ. Βαλσαμῶνος εἰς τὸν ξε' κανόνα τῆς 5' Οἰκουμενικῆς Συνόδου)¹.

Ἡ μαντεία αὕτη ἀσκεῖται κατὰ τὰς αὐτὰς ἡμέρας καὶ εἰς ἄλλας περιοχὰς τῆς Θεσσαλίας², εἰς περιοχὰς τῆς Μακεδονίας³ καὶ εἰς τὰς νήσους Σύμην⁴ καὶ Κύπρον⁵. Κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον ἐτελεῖτο καὶ παλαιότερον, τὸν 15' αἰῶνα, ὡς ἐμφαίνεται ἐκ μαρτυρίας εἰς νομοκάνονα⁶. Εἰς τοὺς Ἑλληνας ἐκ Πόντου λαμβάνει χώραν τὴν ἡμέραν τῆς Ἀναλήψεως⁷ εἰς τοὺς λοιποὺς δὲ Ἑλληνικοὺς τόπους τὴν ἑσπέραν τῆς 23 Ἰουνίου, παραμονὴν τοῦ Γενεσίου τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου.

¹ Βλ. Γ. Α. Ράλλη - Μ. Ποτλῆ, Σύνταγμα τῶν θείων καὶ ἱερῶν κανόνων, τόμ. Β', Ἀθήνησιν 1852, σελ. 459.

² Βλ. εἰς ΚΕΕΛ, ἀρ. 1972, σ. 15 (συλλ. Χρ. Παπαδημητρίου, Δομένικον Ἐλασσόνος 1952), ΚΕΕΛ, ἀρ. 1975, σ. 52, 66 (συλλ. Ἀθαν. Παπανικολάου, Λυκούδι Ἐλασσόνος 1953), ΚΕΕΛ, ἀρ. 1970, σ. 24 - 25 (συλλ. Ἀθαν. Νακούλη, Βλαχογιάννη Ἐλασσόνος 1953), ΚΕΕΛ, ἀρ. 1367, σ. 26 (συλλ. Σ. Τσιτσᾶ, Ἀγραφα 1938), Γ. Α. Μέγα, Ζητήμ. Ἑλλην. Λαογρ., τευχ. 3, (ἀνατ. ἐκ τῆς Ἐπετηρ. τοῦ λαογρ. Ἀρχ., ἔτ. Ε' καὶ Στ' (1943 - 1944), σ. 125.

³ Βλ. Δημ. Λουκοπούλου, Δεισιδαίμονες τελεταὶ καὶ συνήθειαι. Ὁ κλήδονας στὸ Καλόχι τῶν Χασίων, Λαογρ., τόμ. 6 (1917), σ. 119-120.

⁴ Βλ. Μ. Σ. Γρηγοροπούλου, Ἡ νῆσος Σύμη, Ἀθήνησιν 1877, σ. 74-78. ΚΕΕΛ, ἀρ. 204, σ. 104 - 108 (συλλ. Δημ. Χαβιαρᾶ, 1893), ΚΕΕΛ, ἀρ. 898, σ. 97 (συλλ. Γεωργ. Ἐαρινοῦ. 1895), ΚΕΕΛ, ἀρ. 2455, σ. 740, 489 (συλλ. Ἀννης Ἰ. Παπαμιχαήλ, 1962), Γ. Α. Μέγα, ἔνθ' ἄν., σ. 127.

⁵ Βλ. Ἀθαν. Σακελλαρίου, Κυπριακά, τόμ. Α', ἐν Ἀθήναις 1890, σ. 709. ΚΕΕΛ, ἀρ. 678, σ. 30 (συλλ. Ξ. Φαρμακίδου, 1924). Γ. Α. Μέγα, ἔνθ' ἄν., σ. 125. Ξεν. Φαρμακίδου, Κυπριακὴ λαογραφία, ἐν Λεμεσῷ 1938, σ. 26 - 29.

⁶ Βλ. Φ. Κουκουλέ, Βυζαντινῶν βίος καὶ πολιτισμός, τόμ. Α', ἐν Ἀθήναις 1948, σ. 171.

⁷ ΚΕΕΛ, ἀρ. 352, σ. 15 (συλλ. Π. Κ. Καρολίδου, Καππαδοκία 1884 - 1885), ΚΕΕΛ, ἀρ. 1976, σ. 43 (συλλ. Μαρ. Παπαγεωργίου, Τρίκαλα 1952), Γ. Α. Μέγα, ἔνθ' ἄν., σ. 132. Τὸ ἔθος τοῦτο μαρτυρεῖται ἤδη ἐκ τοῦ 17ου αἰ. (βλ. Φ. Κουκουλέ, ἔνθ. ἄνωτ., σ. 171).

**Mission folklorique dans la province de Karditsa (Thessalie)
du 18 août - 18 septembre 1965**

par Anne Papamichael

L'auteur expose les résultats de sa mission folklorique aux villages de la province de Karditsa : Aghios Akàkios, Canàlia et Phanàri en Thessalie du 18/8 au 18/9/1965.

Elle a collectionné une matière folklorique variée se rapportant à la vie sociale, culturelle et spirituelle du peuple, qu'elle a noté dans un manuscrit de 629 pages. Elle a enregistré en outre sur des bandes de magnétophone la musique de 155 chansons et danses populaires.

De cette matière l'auteur discute ; a) 5 légendes concernant l'enterrement (στοιχείωσις) d'hommes ou de leur ombre aux fondations d'un pont en construction (Αα - γ, p. 238.) ou d'une fontaine (Αδ - ε, p. 238). Il s'agit des récits connus dans toutes les régions de la Grèce, comme aussi, aux pays balkaniques et autres. Ces récits proviennent des temps très reculés où existait la coutume de sacrifier sur les fondations des hommes ou des animaux (aujourd'hui on immole un animal), dont l'âme devenait ainsi la gardienne de l'édifice¹.

b) 2 récits : du 1er(a) elle publie 5 variantes dans lesquelles sont mentionnés des esprits gardiens de sources, qui se présentent soit sous la forme d'un boeuf soit d'un serpent.

Dans le second récit (voir p. 240-241) l'esprit en obstruant (retenant) l'eau de la source provoque la secheresse et le manque d'eau, qui est un signe des malheurs (catastrophes) futures qui doivent s'abattre dans cet endroit. Dans ce cas on lui apporte comme offrandes des gâteaux de miel, du lait etc. Cette coutume était en usage depuis l'antiquité grecque et était destinée surtout aux déités infernales.

Dans cette région, sous recherche, il y a des traces des pas sur des rochers, que le peuple croit qu'elles proviennent des pieds des Saints ou des chevaux ou des pieds d'autres héros. Ainsi dans le village Aghios Akàkios, il y a sur une pierre les traces du sabot du cheval de la Vierge

¹ Voir le traité spécial sur ce sujet de *N. Politis*, *Παραδόσεις*, tome B', Athènes 1904, p. 1051 - 1164.

ou de St. Démétrios ; au village Phanàri «le pas du dragon» ou les traces des pieds de St. Seraphim, qui est considéré comme protégeant le peuple de la peste. Enfin, l'auteur mentionne et une coutume de divination du «Klidona» qui dans cette région est célébrée le 1er mai au lieu du 23 juin, veille de St. Jean, comme se fait dans d'autres lieux de la Grèce. Une jeune fille habillée en mariée et tenant la cruche dans laquelle on a mis les différents objets qui serviront au jeu de la divination, va à la fontaine accompagnée par un groupe de jeunes filles qui chantent et dansent tout au long du trajet. Là elle remplit la cruche d'eau et on retourne à la maison où dans l'après midi du 1er mai on extrait de la cruche les objets déposés et on procède à la divination pour savoir avec qui se mariera chaque fille. Cet acte même cérémonial est noté depuis le 12e siècle (voir p. 245).

Ε'

ΕΚΘΕΣΙΣ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΗΣ ΕΡΕΥΝΗΣ
ΕΙΣ ΠΕΡΙΟΧΑΣ ΤΟΥ ΝΟΜΟΥ ΚΟΖΑΝΗΣ (ΔΥΤ. ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ)

(9 ΑΥΓ. - 9 ΣΕΠΤ. 1965)

ΥΠΟ ΑΓΓ. Ν. ΔΕΥΤΕΡΑΙΟΥ

Κατὰ τὸ χρονικὸν διάστημα ἀπὸ 9ης Αὐγ. μέχρι τῆς 9ης Σεπτεμβρίου 1965 μετέβην πρὸς συλλογὴν λαογραφικῆς ὕλης, κατόπιν τῆς ὑπ' ἀριθμ. 51564/1965 ἐντολῆς τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, εἰς τὰ χωρία: *Αἰανή*¹ (πρῶην Κάλλιανη, κάτ. 1312 κατὰ τὴν ἀπογραφὴν τοῦ 1951), *Κρόκος* (πρῶην Γκόβλιτσα, κάτ. 1847), *Κάτω Κώμη* (πρῶην Κάτω Βάνιτσα, κάτ. 438), *Καισάρεια*² (κάτ. 858), *Μηλέα*³

¹ Περὶ τοῦ χωρίου βλ. Ἀντων. Μηλιαράκη, Ὀδοιπορικὰ Μακεδονίας, Ἠπείρου καὶ Θεσσαλίας κατὰ τὸν Émile Isabert, ἐν Ἀθήναις 1878, σ. 115 καὶ Ἰω. Κ. Βασδραβέλλη, Ἀρματολοὶ καὶ Κλέφτες εἰς τὴν Μακεδονίαν, Θεσσαλονίκη 1948, σ. 21.

² Βλ. Ἀντων. Κεραμοπούλλου, Ἀρχαῖον μεταλλεῖον ἐν Βλάστη τῆς Δυτ. Μακεδονίας, Πρακτικὰ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, τόμ. 6 (1931), σ. 84 καὶ Ἀντων. Μηλιαράκη, ἐνθ. ἄνωτ., σ. 116.

³ Ἀπὸ τὴν περιοχὴν ταύτην δὲν ὑπάρχει ἐτέρα συλλογὴ εἰς τὸ Κέντρον Ἑρεῦνης Ἑλληνικῆς Λαογραφίας, πλὴν τοῦ ὑπ' ἀριθμ. 2461 ἐξ 151 σελίδων χειρογράφου ἐκ συλλογῆς ὑπὸ τοῦ διδασκάλου Γεωργ. Γιαννάκη.

(πρώην Μηλωτίνη, κάτ. 223) και τὸ χωρίον *Κτένιον*¹ (κάτ. 243), κείμενα νοτιοδυτικῶς τῆς πόλεως Κοζάνης.

Ἡ ἐρευνηθεῖσα περιοχὴ, περικλειομένη ἀπὸ Ἀ. ὑπὸ τοῦ Ἀλιάκμονος, ἀπὸ Δ. τοῦ ὄρους Μπούρινον, ἀπὸ Β. ὑπὸ τοῦ Γράμμου και ἀπὸ Ν. ὑπὸ τῶν Χασίων ὄρέων και τῶν Καβουνίων, καταφύτων ἐξ ἐλάτων, δρυῶν, πρίνων και ἄλλων δένδρων, εἶναι ὄρεινή, μὲ ὄροπέδια και μικρὰς κοιλάδας εἰς τινὰ σημεῖα. Εἰς μεγάλην ἔκτασιν τὸ ἔδαφος εἶναι ἄγονον και ἄνυδρον, προσφερόμενον μόνον πρὸς συντήρησιν κτηνοτροφίας.

Ἡ συλλεχθεῖσα λαογραφικὴ ὕλη, ἢ τε καταγραφεῖσα και ἢ ἠχογραφηθεῖσα, κατετέθη εἰς χειρόγραφον ἐκ σελ. 526 σχήματος 8ου μεγ., ὑπ' αὐξ. ἀριθμ. 2959 και ἐπὶ ταινιῶν μαγνητοφώνου ἢ μουσικῆ 98 δημοδῶν ᾠσμάτων, εἰς τὸ Κέντρον Ἐρεῦνης Ἑλληνικῆς Λαογραφίας.

Εἰς τὴν καταγραφεῖσαν ὕλην περιλαμβάνονται: 120 παραδόσεις, 7 παραμύθια και εὐτράπελοι διηγήσεις, 9 παροιμίαι, πληροφοροίαι περὶ τῆς λαϊκῆς κατοικίας, τοῦ ποιμενικοῦ, γεωργικοῦ και μελισσοκομικοῦ βίου, τῆς κοινωνικῆς ὀργανώσεως τῶν κατοίκων, τοῦ γάμου, τῆς τελευτῆς, τῶν τροφῶν, τῆς ἐνδυμασίας, τῆς λαϊκῆς τέχνης, περὶ τοῦ τοπωνυμικοῦ, διὰ τὰ βαπτιστικὰ ὀνόματα και ἐπώνυμα, τὰς μαγικὰς και δεισιδαίμονας συνηθείας, τὴν μαντικὴν, τὴν ἀστρολογίαν και μετεωρολογίαν, τὴν λαϊκὴν ἰατρικὴν και τὴν λαϊκὴν λατρείαν.

Ἐπὶ τῆς ὕλης ταύτης προβαίνομεν εἰς τινὰς παρατηρήσεις. Ἐκ τῶν δημοδῶν παραδόσεων πολλαὶ ἐντοπίζονται εἰς ἀρχαίους ἐνταῦθα τόπους, εἰς σφζόμενα ἐρεῖπια (χειρ., σ. 295) και ἄλλα μνημεῖα (χειρ., σ. 289, χωρίον *Κτένιον*). Οὕτως εἰς τὸ χωρίον Καισάρεια ἐκ τῆς ὑπάρξεως ἐκεῖ ἀρχαίων μνημείων παραδίδεται ὅτι εὐρίσκοντο παλαιότερον τὰ ἀνάκτορα τοῦ βασιλέως Καίσαρος (χειρ., σ. 142-143). «*Στὴν Καισαριὰ ἦταν ὁ βασιλεὺς Καίσαρας και γι' αὐτὸ δὲν τὴν ἄλλαξαν τὸ ὄνομα. Ἦταν ἐκεῖ και φρούριο. Εἶχαν δὺὸ ὑπονόμους και ἡ μὴ γαλαρία κατέβαινε στὸν Ἀλιάκμονα και ἔπαιρνε νερὸ και ἡ ἄλλη ἔβγαινε στὰ «Ἐφτὰ Πλατάνια» [βλ. εἰκ. 1], ὥστε, ἂν ἀνακαλύψουν τὴν μίαν, νὰ πάρουν νερὸ ἀπὸ τὴν ἄλλη. Ὅταν ἀνακάλυπταν οἱ ἐχθροί, οἱ κλέφτες, τὴν μίαν γαλαρία, κατέβαινε ὁ κόσμος ἀπὸ τὴν ἄλλη γαλαρία και τραβοῦσε νερὸ γιὰ νὰ ἔχουν νὰ πίνουν».*

¹ Περὶ τῆς κατὰ τὸ 1649 καταστροφῆς τοῦ χωρίου ὑπὸ Ἀλβανῶν και τῆς μετοικήσεως τῶν κατοίκων βλ. Παναγ. Ν. Λιούφη, Ἱστορία τῆς Κοζάνης, ἐν Ἀθήναις 1924, σ. 45. Περὶ τῆς ἐξ ἀρχῆς ἐλληνικότητος τοῦ χωρίου ὡς και τῶν ἐτέρων χωρίων τῆς ἐρευνηθείσης περιοχῆς σὺν τοῖς ἄλλοις βλ. Ἀντων. Μηλιαράκη, ἐνθ. ἄνωτ., σ. 116 και Μιχ. Ἀθ. Καλλινδέρη, Αἰ συντεχνίαι τῆς Κοζάνης ἐπὶ Τουρκοκρατίας, ἐν Θεσσαλονίκῃ 1958, σ. 4.

Ἐκ τῶν ἱστορικῶν παραδόσεων παραθέτομεν τὴν κατωτέρω ἐκ τοῦ χωρίου Αἰανῆ (χειρ., σ. 40-41): «Ὅταν ἔκαναν τὴν ἐπίθεσι οἱ Τοῦρκοι κατὰ τῆς Πόλης, ἐκείνη τὴν ὥρα ἕνας καλόγηρος τηγάνιζε ψάρια. Τότε ὁ καλόγηρος εἶπε, ὅτι, ὅταν τὰ ψάρια θὰ ζωντανέψουν καὶ θὰ βγοῦν μέσα ἀπὸ τὸ τηγάνι, τότε θὰ μποῦν στὴν Ἁγία Σοφία οἱ Τοῦρκοι. Ἐκεῖ πὺν ἔψελναν, στὴ μέση τῆς λειτουργίας καὶ ὅταν ἦσαν ἔξω ἀπὸ τὴν Ἁγία Σοφία οἱ Τοῦρκοι, ἔκλεισαν οἱ πόρτες καὶ ἔσταμάτησε ἡ λειτουργία στὴ μέση καὶ εἶναι ὅλοι μαρμαρωμένοι. Θὰ ἀνοίξη ἡ Ἐκκλησία καὶ θὰ συνεχισθῇ ἡ λειτουργία, ὅταν θὰ πάη ὁ Ἑλληνας Βασιλιάς ἐξαδάκτυλος καὶ θὰ τὸν λένε Κωνσταντῖνον». Πρόκειται περὶ παραδόσεως γνωστῆς καὶ ἐξ ἄλλων τόπων¹.

Σχετικὴ πρὸς τὸ ξύλον ἐκ τοῦ ὁποίου κατεσκεύασαν οἱ Ἑβραῖοι τὸν Σταυρὸν ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐμαρτύρησεν ὁ Κύριος, εἶναι ἡ διήγησις (χειρ., σ. 116-117): «Ὅταν κίζαν τὴν Ἁγία Σοφία δὲν μποροῦσαν νὰ βροῦν ξύλα νὰ τὴν σκεπάσουν. Λέει ὁ Βασιλιάς Κωνσταντῖνος «για φέριτε αὐτὸ τὸ ξύλο νὰ τὸ βάλετε ἐπάνου». Τὸ βάζουν, δὲν ἔφτανε. Ὅταν τὸ ἔβαζαν κάτω, ἦταν μεγάλο. Τότε θύμωσε ὁ Βασιλιάς καὶ ἀντὶς νὰ πῆ «πάρτε τὸ τρισκατάρατο», εἶπε «πάρτε το τὸ τρισευλογημένο». Τὸ ἔπεταξαν σὲ μιὰ ἄκρα καὶ ἔπῃραν ἄλλα καὶ ἔσκεπασαν. Κατόπιν μὲ ἔκεινο τὸ ξύλο τὸ ἔπῃραν οἱ Ἑβραῖοι καὶ ἔκαμαν τὸν Σταυρὸν καὶ ἐκρέμασαν τὸν Χριστό». Περὶ τῆς εὐρέσεως² τοῦ Σταυροῦ ὑπάρχει ἡ ἀκόλουθος παράδοσις (χειρ., σ. 54), γνωστὴ καὶ ἐξ ἄλλων τόπων. «Τὸν Σταυρὸν οἱ Ἑβραῖοι τὸν παράχωσαν. Οἱ Χριστιανοὶ δὲν μποροῦσαν νὰ τὸν βροῦν. Ἐκεῖ φύτρωσε ὁ βασιλικός, οἱ Ἑβραῖοι τὸν ἔκοβαν κάθε μέρα, μὰ αὐτὸς ξαναγινότανε. Ἡ Ἁγία Ἐλένη εἶδε στὸν ὕπνο της, ὅτι ἔκει, πὺν εἶναι ἕνα φυτὸ καὶ μυρίζει, εἶναι ὁ Σταυρός. Καὶ ἐκεῖ τὸν βρῆκε ἡ Ἁγία Ἐλένη».

Τρεῖς παραδόσεις ἀναφέρονται εἰς τὸν Μέγαν Ἀλέξανδρον³ (χειρ., σ. 40,202

¹ Βλ. Ν. Γ. Πολίτου, Παραδόσεις, τόμ. Β' (1904), σ. 658, ἀρ. 33. Τοῦ ἰδίου, Ἡ Ἁγία Σοφία ἐν ταῖς παραδόσεσι τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ, Παρθενῶν, τόμ. Γ' (1873), σ. 2-4 καὶ Δημ. Β. Οἰκονομίδου, «Χρονογράφου» τοῦ Δωροθέου τὰ λαογραφικά, Λαογραφία 19 (1960-61), σ. 10-11, 39-43.

² Περὶ τοῦ θέματος τούτου βλ. Δημ. Β. Οἰκονομίδου, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 23-26, ἐνθα καὶ σχετικὴ βιβλιογραφία.

³ Περὶ τοῦ Μεγ. Ἀλεξάνδρου εἰς τὴν λαϊκὴν παράδοσιν βλ. Γεωργ. Κ. Σπυριδάκη, Συμβολὴ εἰς τὴν μελέτην τῶν δημοδῶν παραδόσεων καὶ δοξασιῶν περὶ τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου, Γέρας Ἀντωνίου Κεραμοπούλλου, Ἀθῆναι 1953, σ. 385-419 ἐνθα καὶ ἐκτενὴς βιβλιογραφία. Ἐτι βλ. Στίλπ. Π. Κυριακίδην εἰς Μακεδονικά, τόμ. Β' (1941-1952), σελ. 692-696. Δημ. Β. Οἰκονομίδου, Ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος στὴ Ρουμανικὴ λαογραφία, Ἀρχ. Θρακ. Θησαυροῦ, τόμ. 32 (1966), σ. 11-21 καὶ Κ. Μαρίνην εἰς τὸ περιοδ. Ἡώς, ἔτ. 8 (1965), ἀρ. 88, σ. 49 - 50.

καὶ 203). Αὐταὶ ἀκολουθοῦν εἰς τὴν κεντρικὴν των ἰδέαν τὴν διήγησιν τοῦ Ψευδο-Καλλισθένους,¹ καθ' ἣν ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος ὑπῆρξε νόθον τέκνον τοῦ Φιλίππου.

«Ἐπὶ Τουρκίας [=τουρκοκρατίας] μοῦ ἔλεγον, διὸ ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος δὲν ἦταν παιδί τοῦ Φιλίππου, ἀλλὰ ἦταν μπάσταρδος. Ὄταν ἔφυγε ὁ Φίλιππος καὶ πήγαινε κάποτε σὶ τὸν πόλεμο, ὁ μπαμπᾶς [δηλ. ὁ Φίλιππος] εἶπε τῆς μάνας του «θέλω νὰ σὲ βροῦ μὲ παιδί». Τότε ἕνας Μάγος παρουσιάσθηκε σὰν Ἀγγελος σὶ τὸ κρεββάτι τῆς γυναίκας καὶ ἐκεῖ ἔγινε τὸ παιδί. Ἐγεννήθηκε ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος. Ὁ μάγος αὐτὸς ἦταν σὰν δάσκαλος σὶ τὸ παιδί αὐτό. Γιὰ νὰ τὸν μάθῃ ὁ δάσκαλος τὴν μαγικήν, τὸν ἀνέβασε σ' ἕνα πύργο. Ἐκεῖ τὸν καθωδηγοῦσε καὶ τοῦ λέει ὁ μάγος: «Τὸ τέλος μου θὰ εἶναι ἀπὸ τὸ παιδί μου». Ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος γιὰ νὰ τὸν διαψεύσῃ, τοῦ λέει: «Τώρα θὰ σὲ σκοτώσω ἀμέσως ἐγώ». Τὸν ἔσπρωξε νὰ πέσῃ καὶ πρὶν πέσῃ, ὁ μάγος τοῦ λέει: «Ἐσὺ εἶσαι τὸ παιδί μου». Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι ἡ διήγησις αὕτη διεδόθη εἰς τὸν λαὸν ἐκ τοῦ μυθιστορήματος καὶ ἐπομένως ὅτι εἶναι νεωτέρα.

Αἱ Νεραΐδες πιστεύεται ὅπως καὶ εἰς τὴν λοιπὴν Ἑλλάδα, ὅτι παρουσιάζονται ὑπὸ μορφήν ὠραιοτάτων ὑψηλῶν καὶ εὐσώμων νεανίδων² (χειρ., σ. 351-352) κατὰ τὴν νύκτα ἢ κατὰ τὴν μεσημβρίαν πλησίον βράχων ἀποτόμων, πυκνῶν συστάδων δένδρων καὶ πηγῶν, φρεάτων, ποταμῶν ἢ καὶ σπηλαίων, ἔνθα ἀσχολοῦνται εἰς τὴν πλύσιν, εἶτα δὲ χορεύουν³. Εἰς τὸ χωρίον Μηλιά (χειρ. σ. 351-352) ὅπου «εἶναι ἕνα βαθὺ ποτάμι, ὑπάρχει ἕνας τεράστιος βράχος, πὺν φαίνεται ἀκόμη σήμερα [βλ. χειρ. σ. 513, εἰκ. 30]. Ἐκεῖ ὅποιος θὰ πάῃ βράδυ, ἀκούει τὶς κοκκινομαλλοῦσες, πὺν βγαίνουν, τραγουδοῦν καὶ πλένουν τὰ ροῦχα τους. Αὐτὲς κρατᾶνε τὸ βράχο, πὺν στέκεται ἀπὸ μιὰν ἄκρην». Αὐταὶ δύνανται πολλάκις νὰ εἰσχωροῦν καὶ ἐντὸς τῶν οἰκιῶν κατὰ τὴν νύκτα μέχρι τοῦ μεσονυκτίου παρεμποδίζουσαι τὰς ἐργασίας, ἐξαφανίζονται δὲ μὲ τὸ λάλημα τοῦ πειτεινοῦ. «Μέσα σὶ τὰ σπίτια τοῦ παπᾶ ἔβγαινε ἡ σαϊάδα... ἔπινε νερὸ ἀπὸ τ' ἀγγεῖα» (χειρ., σ. 91). «Σαγιάδες λέγονται οἱ Νεραΐδες. Ἦταν ἡ πόρτα σφαιλισμένη καὶ ἔμπῆκε τὸ στοιχειὸ καὶ ἔκατσε

¹ Βλ. Δημ. Β. Οἰκονομίδου, «Χρονογράφου» τοῦ Δωροθέου τὰ Λαογραφικά, Λαογρ. 18 (1959), σ. 233-234. Τοῦ ἰδίου, Ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 49.

² Πρβλ. Γ. Λουκᾶ, Φιλολογικαὶ ἐπισκέψεις τῶν ἐν τῷ βίῳ τῶν νεωτέρων Κυπρίων μνημείων τῶν Ἀρχαίων. Ἐν Ἀθήναις 1874, σ. 8 καὶ Ἰω. Μιχαήλ, Μακεδονικά, ἤτοι νεώτερα ἑλληνικά ἦθη ἐν Μακεδονίᾳ ἐν σχέσει πρὸς τὰ ἀρχαῖα ὑπὸ —. Ἐν Ἐρμουπόλει Σύρου 1879, σ. 28.

³ Πρβλ. Γ. Χ. Παπαχαλαμπίου, Ἔθιμα, προλήψεις καὶ δεισιδαιμονίαι τῶν Κυπρίων, Κυπριακαὶ Σπουδαί, τόμ. Γ' (1939), σ. 16. Πρβλ. Δημ. Λουκοπούλου, Σύμμεικτα Λαογραφικά Μακεδονίας, Λαογρ. 6 (1917), σ. 113.

στο τζάκι. Μόλις ἔλαλησαν τ' ἀρνίθια ἄφαντο. Εὕρισκες τὰ παπούτσια ἀνακατωμένα καὶ ἔπαιρνε τὰ κορδόνια. Οἱ Νεράϊδες κοκκινομαλλοῦσες. Στὸ «Καλόγηρο», πὺν εἶναι βακούφικο πηγάδι, ἕνας στὴ γειτονιὰ βρῆκε τὸ κορίτσι καὶ τὸ πῆρε καὶ τὸ ἔβαλε στὸ τζάκι. Ἦταν μικρὸ καὶ τὸ γύμναζαν οἱ ἄλλες κοκκινομαλλοῦσες. Ἐλάλησαν τ' ἀρνίθια καὶ δὲν ἔφευγε. Μόλις ἔλαλησαν τρίτη φορά, τότε ἔφυγε ἀπὸ τὸ μπουχάρι» (χειρ., σ. 35-36). Αἱ Νεράϊδες ὡς δαιμονικὰ ὄντα τῆς περιοχῆς παρουσιάζονται μὲ ὅμοια χαρακτηριστικὰ ὡς καὶ εἰς ἄλλους ἑλληνικοὺς τόπους.

Τὰ στοιχεῖα παρουσιάζονται εἰς πλείστους τόπους, μάλιστα δὲ εἰς ἀπομεμονωμένους, ἤτοι εἰς σπήλαια, παλαιὰς οἰκίας, λάκκους, ὑπὸ διαφόρους μορφὰς (χειρ., σ. 105, 108-109, 111, 191) καὶ δὴ ὑπὸ μορφὴν ζώων, ὡς π.χ. προβάτου (χ/φον, σ. 216), ὄνου, ἐνίοτε δὲ καὶ ἀνθρώπου.

Τὰ στοιχεῖα δύνανται νὰ ἐπιφέρουν βλάβην εἰς τὸν ἄνθρωπον προσπαθοῦν δὲ νὰ τὸν ἐμποδίσουν ἀπὸ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν ἐργασιῶν του (χειρ. σ. 25-26, 81, 85, 110-111). Πρὸς ἀπόκρουσιν τῶν δαιμονικῶν ὄντων τούτων γίνεται χρῆσις τοῦ σημείου τοῦ σταυροῦ (χειρ., σ. 82) ἢ ζητεῖται ἡ βοήθεια μάγων. «Λοιπὸν ἐπαίρναμε μιὰ κουλούρα, τὴν ψήναμε στὴ σιάχτη, τὴν πηγαίναμε σὲ κάτι ἀνθρώπους πὺν ἔγραφαν ἐπάνω. Τὰ γράμματα δὲν μποροῦσε νὰ διαβάση κανεὶς. Στὸν Κρόκο ὑπῆρχε ἕνας παπᾶς, πὺν τὰ ἔγραφε αὐτά, ἀλλὰ τώρα πέθανε» (χειρ., σ. 82). Εἰς τὴν Ροδιανὴν ἐπάνω εἰς τὴν κουλούραν αὐτὴν ἤλειφαν μέλι καὶ τὴν ἔρριπτον εἰς σταυροδρόμι¹ (χειρ., σ. 25-26).

Τὸ στοιχεῖο δύναται νὰ διαμένῃ ἐπίσης καὶ εἰς δένδρα, τὰ ὁποῖα οὕτω θεωροῦνται ὡς στοιχειωμένα², ἀποφεύγεται δὲ ἡ κοπή των, διότι ὁ ἀποτολμῶν τοῦτο πιστεύεται ὅτι θὰ τιμωρηθῆ (χειρ. σ. 74-75) ὑπὸ τῆς ἐνοικούσης εἰς αὐτὸ ψυχῆς (χειρ., σ. 147). Μεταξὺ Κάτω Κώμης καὶ Αἰανῆς ὑπάρχει ἡ τοποθεσία «Ἐφτὰ Πλατάνια» (βλ. εἰκ. 1), ἡ ὁποία ἔχει λάβει τὸ ὄνομα ἐκ τοῦ ἐκεῖ πλατάνου ἀπὸ τοῦ ὁποίου τὴν ρίζαν ἐκφύονται ἑπτὰ κλῶνοι, θεωρούμενοι ὡς ἀνεξάρτητα δένδρα.

Κάποτε «ἕνας ἀπὸ τὴν Αἰανὴ ἔκοψε ἕνα πλατάνι ἀπὸ τὰ ἑφτὰ [σήμερον

¹ Ἐκ Δυτ. Μακεδονίας βλ. Δημ. Λουκοπούλου, ἔνθ' ἀν. Λαογρ. 6 (1917), σ. 113.

² Βλ. Ν. Γ. Πολίτου, Νεοελληνικὴ μυθολογία, τόμ. Α' (1871), σ. 130. Ἔτι Δημ. Β. Οἰκονομίδου, Γλωσσικαὶ καὶ λαογραφικαὶ εἰδήσεις ἐν τῷ Ἡμερολογίῳ τοῦ Κωνσταντίνου Διοικητοῦ, τόμος εἰς μνήμην Ἀμάντου, Ἀθῆναι 1960, σ. 158-159, ἔνθα σχετικὴ ἐκ Σερρῶν παράδοσις, βλ. καὶ ἐν σ. 164. Παραπομπὰς εἰς ἀρχαίους συγγραφεῖς βλ. εἰς Ν. Γ. Πολίτου, Παραδόσεις, τόμ. Β' (1904), σ. 917. Πρβλ. καὶ ΚΕΕΛ (=Κέντρον Ἐρεῦνης τῆς Ἑλληνικῆς Λαογραφίας) ἀρ. χειρ. 2076, σ. 168-169 (συλλ. Λουκᾶ Ἰ. Καλησπέρη, Κάμπος Χίου, 1952).

υπάρχουν τὰ ἕξ καὶ εἶναι ἐμφανὲς τὸ κόψιμον τοῦ ἐβδόμου] καὶ τὸ ἴφροτωση σὸν ἀραμπά. Κατόπιν, ἀφοῦ ἴπηγε πὺρ πέρα, ψόφησαν τὰ βόδια»¹ (χειρ., σ. 143). Τὰ δένδρα γενικώτερον θεωροῦνται ὡς ἱερά «τὰ δένδρα δὲν τὰ κόβουμε, εἶναι ἱερά, τὰ ἀφίνουμε νὰ ζοῦνε χρόνια... Ὅταν τὰ δένδρα γεράσουν καὶ πέσουν κάτω, πάλι δὲν τὰ βάζουμε στὴ φωτιά γιατί πρέπει νὰ μένουν...» (χειρ., σ. 157 - 158). Πολλάκις τι-

Εἰκ. 1. «Τὰ Ἑφτά Πλατάνια».

μωροῦνται² οἱ κάτοικοι, οἱ ὁποῖοι μεταφέρουν τεμάχια ἀπὸ τὰ δένδρα αὐτὰ εἰς τὴν οἰκίαν³ των διὰ νὰ τὰ χρησιμοποιήσουν ὡς καυσόξυλα ἢ τὰ φύλλα των ὡς τροφήν τῶν ζώων των (χειρ., σ. 147).

¹ Πρβλ. ἐκ Κύπρου Λουῖζον Φιλίππου, Ἡ ἀρχαία Ἑλλάς καὶ αἱ κυπριακαὶ θρησκευτικαὶ παραδόσεις. Κυπρ. Σπουδαί, τόμ. Η' (1944) σ. 2, ἔνθα «εἰς τὰ Πολεμίδια πλησίον τοῦ παρεκκλησίου τῆς Παναγίας τοῦ Καρμου ὑπάρχει ἱερά σχινιά, τῆς ὁποίας Τοῦρκος ξυλοκόπος δοκιμάσας νὰ κόψῃ τοὺς κλάδους, ὕστερα ἀπὸ τρεῖς ἡμέρας... ἀπέθανε». Διὸ καὶ εἰς πολλὰ μέρη οἱ ὑλοτόμοι ἐκρίζουντες στοιχειωμένα δένδρα ἐλάμβανον διάφορα προστατευτικὰ μαγικά μέτρα κατὰ τῆς βλαπτικῆς ἐπηρείας τοῦ πιστευομένου ὡς ἐνοικοῦντος ἐν τῷ δένδρῳ στοιχειοῦ (βλ. Ν. Γ. Πολίτου, Νεοελληνικὴ μυθολογία, ἔνθ' ἄνωτ., σ. 129 - 130. Τοῦ αὐτοῦ, Παραδόσεις, ἔνθ' ἄνωτ., σ. 917-918).

² Πρβλ. παρόντος χειρ. σ. 25 «Μιά φορά ἕνας Τοῦρκος ἔκοψε ἕνα δένδρον ἀπὸ τὸν περίβολο τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου. Τότε τὸ δένδρον τὸν ἔκλεισε μέσα. Τότε ὁ Τοῦρκος ἔταξε ἕνα τενεκὲ λάδι. Ὁ Ἅγιος Ἀθανάσιος δὲν τὸν ἀφίνε. Τότε ὁ Τοῦρκος ἔταξε μιὰ ἀγελάδα καὶ ἕνα μοσχάρι καὶ μετὰ τὸν ἀπελευθέρωσε».

³ Πρβλ. παρὰ Θεοφράστ. ΙΙΙ, Χ, 3 τὴν ἀρχαίαν δοξασίαν διὰ τὸ δένδρον ὄστρουα «οὐκ ἐπιτήδειον εἰς οἰκίαν εἰσφέρειν· δυσθανατῶν γὰρ φασὶ καὶ δυστοκεῖν οἷς ἂν ἦ».

Πιστεύεται ακόμη, ὅτι τὸ στοιχείο τοῦ δένδρου προφυλάσσει¹ ἐνίοτε τοὺς κατοίκους ἀπὸ τὰ ἄλλα στοιχεῖα καὶ τὰ φαντάσματα. Ἐκ τούτου οἱ διαβαίνοντες ἀπὸ βουνὰ κρατοῦν ἐπάνω των τεμάχιον τοῦ δένδρου τούτου (χειρ., σ. 150).

Ἱερὰ ἐπίσης καθίστανται δένδρα εἰς τὸν κορμὸν τῶν ὁποίων ἐγκλείει ὁ ἱερεὺς «ὑψωμα» (=πρόσφορον ἐκ τῆς λειτουργίας). Ἀνατολικῶς τοῦ χωρίου Κάτω Κώμη ὑπάρχει μία «ὑψωμένη γκροτσιὰ» (ἀγριαχλαδιά, πολὺ ὑψηλὸν δένδρον). Κατὰ τὴν περίοδον τῆς τουρκοκρατίας, ἤτοι πρὸ τοῦ 1912, ἐτοποθετεῖτο εἰς τὴν «γκροτσιὰν» αὐτὴν ὑπὸ τοῦ ἱερέως ὑψωμα, ἡ ὁποία ἀπετέλει οὕτω τὸ σύνορον τῆς ἀγροτικῆς περιοχῆς τοῦ χωρίου, ὥστε, ὅταν βρέχη ἢ πίπτῃ χάλαζα, νὰ φεύγῃ τὸ κακὸν πρὸς τὰ πέρα. «Πέφτουν οἱ κλῶνοι, σαπίζουν καὶ δὲν πηγαίνει κανεὶς νὰ τοὺς πάρῃ. Δὲν τὴν ἔχουν κλαρίσει ποτέ. Ἐνα κλωνάρι κάποτε ἔπεσε ἀπὸ κεραυνὸ σ' ἐνὸς νοικοκύρη τὸ κεφάλι. Ἡ γυναῖκα του, πὺν εἶχε γεννήσει ἑκεῖνες τὶς ἡμέρας καὶ εἶχε κάμει ἕνα ἀγοράκι καὶ ἀφοῦ πῆρε αὐτὸς τὸ κλωνάρι στὸ σπίτι του καὶ ὅταν βάφτισε τὸ παιδί του, σιὰ βαφτίσια ἔκοψε ἀπὸ αὐτὸ τὸ κλωνάρι καὶ ἄναψε φωτιά καὶ ἔκαμε τὰ φαγητά. Τὸ παιδί ἀπὸ λίγες μέρες ἀρρώστησε καὶ ἔτρεξε ὁ πατέρας του στοὺς γιατροὺς καὶ δὲν μπόρεσε νὰ βρῇ πουθενὰ ἀρρώστια. Τὸ «ὑψωμα» αὐτὸ τὸ ἔχουν κάμει μὲ μιὰ ἀρίδα καὶ τὸ ἔβαλαν μέσα» (χειρ., σ. 119 - 120). Πρόκειται περὶ ἀρχαίας δοξασίας, ἡ ὁποία ἀπαντᾶται καὶ εἰς ἄλλους τόπους².

Ἐκ τῶν παραδόσεων περὶ ἀνεγέρσεως ἐκκλησιῶν ἀναφέρομεν τὴν περὶ τῆς Μονῆς τῆς Ζάβορδας ἢ Ζάμπορδας, ἐνθα καὶ ἡ σκήτη τοῦ Ὁσίου Νικάνωρος³ (1491-1549). «Ἐνας κυνηγὸς μέσα στὸν κάμπο... ἄκουσε ἕνα ζαγαράκι κρίτσι - κρίτσι. Ἐπῆγε καὶ βρῆκε μιὰ εἰκόνα καὶ ἔτσι ἔφτιαξε αὐτὸς τὴν ἐκκλησία καὶ εἶχε κάτω στὸ χῶμα νὰ κατεβαίνῃ κανεὶς ἐξ σκαλιά» (χειρ., σ. 146). Ἡ ἐν λόγῳ Μονή, προσιτὴ παλαιότερον διὰ στενωποῦ, κεῖται παρὰ τὴν ἀριστερὰν ὄχθην τοῦ Ἀλιάκμονος Ν.Δ. ἀποκρήμνου κλιτύος τοῦ Καλλιστράτου ὄρους,⁴ νοτίως τῆς πόλεως

¹ Πρβλ. Δημ. Λουκοπούλου, Νεοελληνικὴ μυθολογία, ἐν Ἀθήναις 1940, σ. 212-213 ἐνθα σχετικὴ περὶ τοῦ «πάλιουρα» παράδοσις.

² Βλ. Δημ. Πετροπούλου, Τοῦ δένδρου ἡ ψυχὴ, περιοδ. Πάν, τευχ. 234-235 (1954), σ. 30-31. Εἰς Κύπρον «ἱερὰ δένδρα δρυῶν εἶναι ἀκόμη εἰς τὴν βορείαν πλευρὰν τοῦ ὄρους Τρόοδος, τόπον προσκυνήματος διὰ τοὺς χριστιανούς». (βλ. περιοδ. Κυπριακὰ Χρονικά, ἔτ. Β' (1924), σ. 88. Ἐπίσης πρβλ. Κυπρ. Χρονικά, ἔτ. ΙΑ' (1935), σ. 280).

³ Βλ. Γ. Οἰκονόμου, Οἱ Ἅγιοι τῆς Ἡπείρου, Ἰωάννινα 1955, σ. 118-121. Γ. Θ. Λυριτζῆ, Ὁ ὅσιος Νικάνωρ καὶ τὸ μοναστήρι του, Κοζάνη 1962, σ. 1-16 καὶ Διονυσίου Σερβίων καὶ Κοζάνης, Ὁ ὅσιος Νικάνωρ, ἐφημ. Κοζάνης «Ἔθνος», 6 Αὐγ. 1961.

⁴ Βλ. Χρ. Μ. Ἐνισλείδου, Ἡ Πίνδος καὶ τὰ χωριά της, Ἀθήναι [1951], σ. 73.

Κοζάνης. Ἐγγὺς τῆς Μονῆς εὐρίσκεται ἡ σκήτη¹ τοῦ Ὁσίου Νικάνωρος, κειμένη ἐν μέσῳ ἀποτόμου κρημνοῦ. Σχετικὴ πρὸς τὴν θέσιν ταύτην εἶναι καὶ ἡ κατωτέρω παράδοσις περὶ τῆς κτίσεως αὐτῆς. «Ὅταν κτίζαν τὸ ἀσκηταριὸ τοῦ Ἁγίου Νικάνωρα ἔδειξε θαῦμα. Τὸ μάρμαρο [βράχος] εἶναι κοφτὸ καὶ ἀπὸ κάτου τὸ ποτάμι. Φοβότανε ὁ μάστορας ν' ἀνέβη ἐπάνω. Τότε τὸν μάστορα τὸν ἔσπρωξε ὁ Ἅγιος Νικάνωρος καὶ ἔπεσε στὸ ποτάμι καὶ ἐστάθηκε ὄρθιος» (χειρ., σ. 154). Εἰς τὴν Μονὴν ταύτην, ἀφιερωμένην εἰς τὴν Μεταμόρφωσιν τοῦ Σωτῆρος (6ην Αὐγ.), φυλάσσεται ἡ κάρα τοῦ Ὁσίου Νικάνωρος, τὴν ὁποίαν πολλάκις οἱ περιοικοῦντες «τὴν βγάζουν» (ἐνν. εἰς λιτανεῖαν) εἰς κρισίμους στιγμάς, ὡς εἰς ἀσθενείας, ἰδία ἐπιδημικάς². Ὁ ὄσιος Νικάνωρ, τοῦ ὁποίου ἡ φήμη θὰ εἶχεν ὑπερβῆ τὰ ὅρια τῆς περιφερείας ταύτης, συνεδέθη ἀργότερον ὑπὸ τοῦ λαοῦ πρὸς τὸν ὄσιον Διονύσιον, ἰδρυτὴν τῆς ὁμωνύμου μονῆς εἰς τὸν Ὀλυμπον³. Οὕτω κατὰ τὴν λαϊκὴν διήγησιν: «Ὁ Ἅγιος Διονύσιος πρὸς τὸν Ἅγιο Νικάνωρα ἔπιασε μιὰ ἀρκούδα ἄγρια καὶ τῆς ἔβαλε σαμάρι καὶ ἐκουβάλησε τὶς πέτρες ὅλες καὶ ἔκαμε τὸ μοναστήρι του στὸν Ὀλυμπο. Τὴν ἔπιασε γιατί εἶχε ἀνώτερη δύναμη. Μετά, ὅταν ἴκαναν τὴν σκεπή, πῆραν οἱ μαστόροι νὰ βάλουν ἐπάνω τὶς γριδιές καὶ ἦταν κοντά, δηλαδὴ δὲν ἔφθαναν στὰ μέτρα. Μετὰ τοὺς εἶπε ὁ Ἅγιος καὶ ἔπιασαν τὶς τράβηξαν καὶ ἐμεγάλωσαν καὶ ἔτσι ἔγινε ἡ στέγη. Ἐπέρασε ἓνας ἀπὸ τὸ χωριὸ μας καὶ φαίνονται ἔτσι οἱ γριδιές σὰν νὰ πάρης ἓνα λάστιχο καὶ νὰ τὸ τεντώσης» (χειρ., σ. 155 - 156).

Οἱ ὄσιοι οὗτοι, Νικάνωρ καὶ Διονύσιος, εὐρισκόμενοι οὕτως εἰς πνευματικὴν ἐπικοινωνίαν, συνετέλεσαν⁴ εἰς τὴν συντήρησιν τοῦ θρησκευτικοῦ ζήλου τῶν κατοίκων ὡς πραγματικοὶ ἐθναπόστολοι καὶ πρόδρομοι τοῦ Κοσμᾶ τοῦ Αἰτωλοῦ⁵ (18ος αἰὼν) (χειρ., σ. 186), διδάξαντες κατ' ἀρχὰς καθ' ὅλην τὴν περιοχὴν καὶ ἰδρύσαντες περὶ τὸ τέλος τοῦ βίου των τὰ ἀναφερθέντα ἀσκηταριά.

Ἀξιόλογοι εἶναι ἐνταῦθα ἐκ τοῦ θρησκευτικοῦ βίου τοῦ λαοῦ αἱ λατρευτικαὶ τιμαὶ πρὸς τοὺς: Ἅγιον Χαράλαμπον (10 Φεβρ.), Ἅγιον Τρύφωνα (1 Φεβρ.) Ἅγιον Μηνᾶν, Ἅγιον Γεώργιον (23 Ἀπριλ.), Ἅγιον Κωνσταντῖνον, Ἅγιον

¹ Βλ. Ν. Π. Δελιαλῆ, Ἡ διαθήκη τοῦ ὁσίου Νικάνωρος τοῦ Θεσσαλονικέως, Μακεδονικά, τόμ. Δ' (1955-1960), σ. 418 (σημείωσις).

² Ὁ Ἅγιος Νικάνωρ θεραπεύει τὰ ζῶα· βλ. Λουῖζας Συνδίκου - Λαούρδα, Μία εἰκόνα τοῦ Ὁσίου Νικάνωρος, Μακεδονικά, τόμ. Δ' (1955-1960), σ. 427-428.

³ Βλ. Ἀντωνίου Μηλιαράκη, ἐνθ. ἀν., σ. 81 καὶ Γενναδίου μητροπ. Θεσσαλονίκης, Ἡ ἱερὰ καὶ σταυροπηγιακὴ μονὴ τοῦ ἁγίου Διονυσίου τοῦ ἐν Ὀλύμπῳ. Ἐν Θεσσαλονίκῃ 1917, σ. 44.

⁴ Βλ. Ἀποστ. Ε. Βακαλοπούλου, Ἱστορία τοῦ νέου Ἑλληνισμοῦ, Β¹, Θεσσαλονίκη 1964, σ. 197-200.

⁵ Περὶ τούτου βλ. σχετικὰς παραδόσεις· χειρόγρ. ἀρ. 3027, σελ. 238-239 καὶ 383.

Ἐθανάσιον, Ἁγίου Δημήτριον (χειρ., σ. 210) ὡς προστάτας τῶν κατοίκων καὶ τῶν ζώων τῶν ἀπὸ ἀσθενείας. Τοσαύτη δ' εἶναι ἡ πίστις εἰς τὴν θαυματουργὸν πρὸς ἴασιν δύναμιν αὐτῶν, ὥστε παραμελοῦντες ἐν ἀσθενείαις τὴν προσφυγὴν εἰς ἰατρούς, φέρουν τοὺς πάσχοντας εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἐπ' ὀνόματι ἑνὸς τῶν ἁγίων τούτων, οἷτινες διαμένουν ἐνταῦθα (ἐγκοιμήσεις)¹ καθ' ὅλην τὴν νύκτα πρὸς θεραπείαν (χειρ., σ. 122).

Ὁ Ἁγιος Τρύφων τιμᾶται ἐνταῦθα, ὡς καὶ ἀλλαχοῦ, ὡς προστάτης τῶν ἀμπέλων, αἱ ὁποῖαι καὶ ραντίζονται κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ ἑορτασμοῦ τοῦ δι' ἁγιασμοῦ (χειρ., σ. 46, 165-166 καὶ 209). Ὁ Ἁγιος Μηνᾶς τιμᾶται ὡς προστάτης τῶν ποιμνίων ἀπὸ τὸν λύκον ὡς καὶ ὁ Ἁγιος Μάμας² (χειρ., σ. 35), οἱ δ' Ἁγιοὶ Νικάνωρ καὶ Δημήτριος εἶναι προστάται τῶν ἵππων (χειρ., σ. 63).

Ἡ ἑορτὴ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου ἑορτάζεται καὶ ἐνταῦθα ἰδιαιτέρως ὑπὸ τῶν ποιμένων³. Οὗτοι σμίγουν τὴν ἡμέραν ταύτην τὰ ποιμνιά των, ἀφοῦ διανεῖμουν δωρεὰν γάλα καὶ κρέας εἰς ὅλους τοὺς κατοίκους, τελουμένης εἶτα λαμπρᾶς πανηγύρεως μὲ κοινήν συνεστίασιν εἰς τὴν κεντρικὴν πλατεῖαν τοῦ χωρίου, ὅπου ψήνονται ἀμνοί, θυσιάζεται δὲ καὶ ὁ καλύτερος κριὸς πρὸς τιμὴν τοῦ Ἁγίου καὶ διὰ λογαριασμὸν τῆς Ἐκκλησίας (χειρ., σ. 346-347). Κοινὴ συνεστίασις λαμβάνει χώραν καὶ κατὰ τὴν ἑορτὴν τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς (26 Ἰουλ.) (χειρ., σ. 206).

Τὸ ψυχοσάββατον τῆς Πεντηκοστῆς πιστεύεται ὅτι αἱ ψυχαὶ τῶν νεκρῶν ἐπιστρέφουν εἰς τοὺς τάφους⁴ (χειρ., σ. 223-224). «*Τῆς Πεντηκοστῆς ἰγνατίζαμε στὴν ἐκκλησία, γιὰ νὰ μποῦνε οἱ ψυχὲς στοὺς τάφους. Τὴν Πεντηκοστὴ κάνουν ὅλοι ὑποχρεωτικὰ γαλατόπιτες καὶ τὶς πᾶνε στὴν ἐκκλησία στολισμένες μὲ λουλούδια καὶ κερᾶσια. Μόλις τελειώση ἡ λειτουργία, βγαίνουν ἔξω καὶ μοιράζουν κομμάτια ἀπὸ πίτες*» (χειρ., σ. 73-74).

Ὁ πολλαχοῦ τελούμενος ἀγερομὸς τὴν πρώτην Μαρτίου ὑπὸ τῶν παίδων, φερόντων ὁμοίωμα χελιδόνος, ἀπαντᾶται καὶ σήμερον εἰς τὸ χωρίον Αἰανή. Τὰ

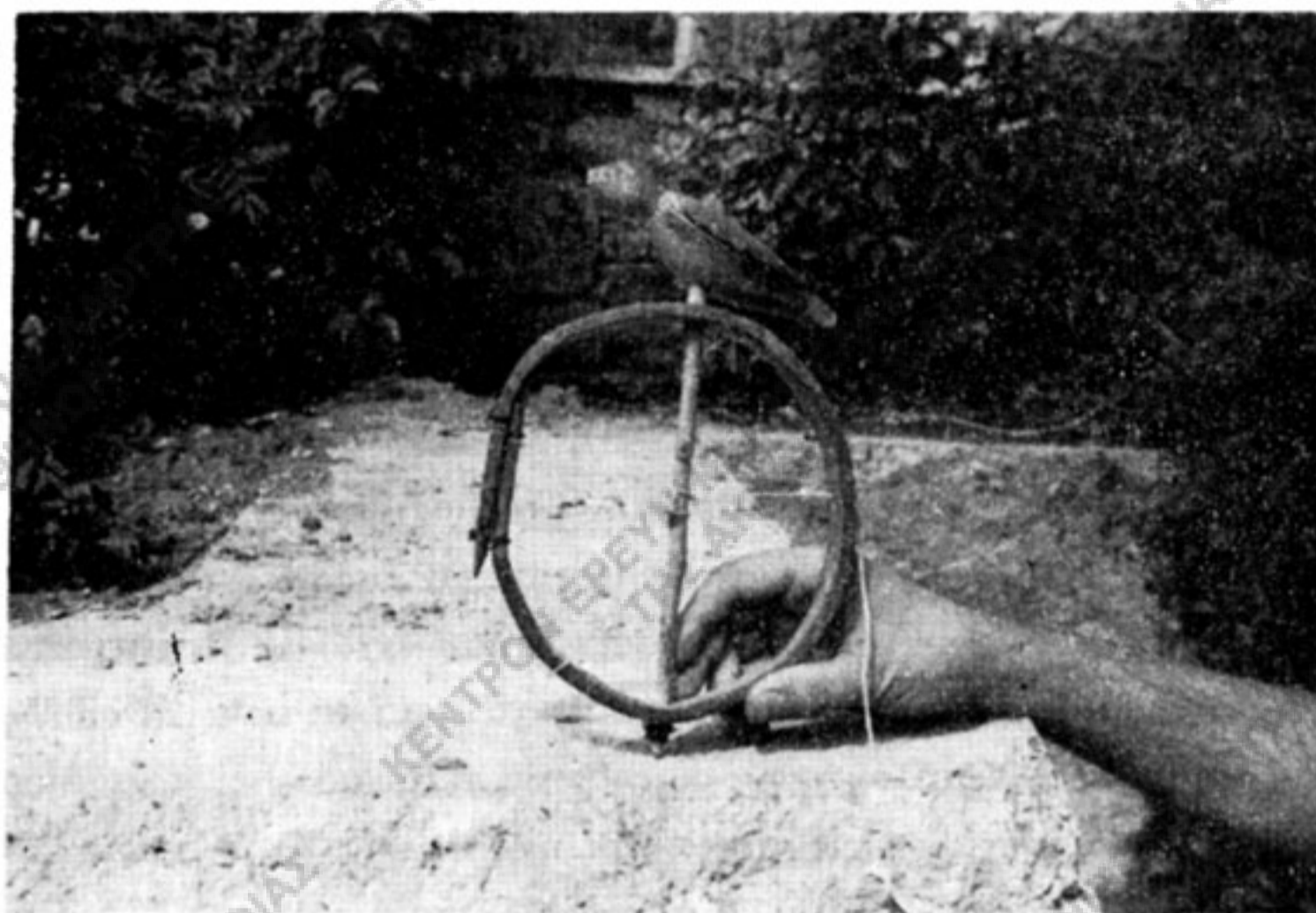
¹ Ἡ συνήθεια αὕτη συνεχίζεται ἐκ τῆς Ἀρχαιότητος, ὅτε αἱ ἐγκοιμήσεις ἐγίνοντο εἰς Ἀσκληπιεῖα. Βλ. εἰς Handw. d. deutschen Aberggl., IV (1931/32) σ. 694-95 ἐν ἀρθρ. incubation, καὶ B. Schmidt, Das Volksleben der Neugriechen und das hell. Altertum, I (1871) σ. 176.

² Περὶ τοῦ Ἁγίου σὺν τοῖς ἄλλοις βλ. Ἀννης Μαραβᾶ Χατζηνικολάου, Ὁ Ἁγιος Μάμας, Ἀθῆναι 1953, σ. 11 καὶ Ν. Γ. Πολίτου, Λαογραφικὰ Σύμμεικτα, τόμ. 2 (1929), σ. 209-213.

³ Βλ. γενικώτερον G. K. Spyridakis, Saint Georges dans la vie populaire. Hell. Contemp., 6ème année (1952), Athènes 1952, σ. 18.

⁴ Βλ. γενικώτερον Ν. Γ. Πολίτην, εἰς περ. Ἀνατολ. Ἐπιθεώρησις, ἔτ. Α (1873), φύλλ. Ε', σ. 97-101.

παιδιά συνηθίζουν εκεί νὰ κατασκευάζουν ξύλινον ὁμοίωμα (βλ. εἰκ. 2) τῆς χελιδόνας, τὸ ὁποῖον, ἀφοῦ στολίσουν μὲ ἄνθη, φέρουν εἰς χεῖρας καὶ περιέρχονται

Εἰκ. 2. Τὸ ξύλινον ὁμοίωμα τῆς χελιδόνας (Αἰανή)¹.

τὰς οἰκίας τοῦ χωρίου καθ' ὁμάδας, ἄδοντα τὸ τραγούδι, ὡς κατωτέρω, καὶ λαμβάνοντα διάφορα δῶρα, ἥτοι αὐγά, χρήματα (χειρ., σ. 265), τὰ ὁποῖα κατόπιν διανέμουν μεταξύ των.

*Χελιδόνα ἔρχεται
ἀπὸ τῆ Μαύρη θάλασσα.
Θάλασσα ἐπέρασε·
Πύργον ἐθεμέλιωσε·
ἔκατσε καὶ λάλησε·
Μωρ' καλὴ νοικοκυρά!
σέβα, ἔβγα στὸ κελλάρι
φέρε αὐγά σαρακοσιά,
καὶ σκοινιὰ πεντηκοστά,
νὰ δέσουμε τὸν Μάρτη μας,
τὸν τσιλιπουρδάκη μας.
Μέσα ἥλιος καὶ χαρά,
ἔξω ψύλλοι καὶ ποντικοί.
Σὲ χαρά, καλὴ ἄμερα σας
καὶ χρόνια πολλά. (Χειρ., σ. 174, προβλ. καὶ ἐν σ. 37).*

¹ Προβλ. περιγραφὴν ὁμοίας κατασκευῆς τῆς χελιδόνας ἐν Πανδώρα, 11 (1860) σ. 450.

Τὸ ἄσμα τοῦτο, ὡς γνωστόν, συνεχίζεται ἐκ τῆς Ἀρχαιότητος (Ἀθῆν. Η, 60), ἀπαντᾶται δὲ σήμερον καὶ ἀλλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος¹.

Ἐκ τῶν ἐθίμων κατὰ τὸν γάμον σημειοῦμεν τὸ περὶ τῆς ὑποχρεώσεως τοῦ γαμβροῦ καταβολῆς εἰς τὴν πενθερὰν πρὸ τῆς στέψεώς του μετὰ τῆς κόρης, ἣν ἐπέλεξεν ὁ πατήρ του διὰ σύζυγόν του, χρηματικοῦ ποσοῦ (χειρ., σ. 11). Ἡ νύμφη, ἡ ὁποία ἐλαμβάνετο ἄνευ προικός, ἔπρεπε νὰ εἶναι παρθένος. Τοῦτο ἀγγέλλει ὁ γαμβρὸς διὰ τοῦ κάτωθι τρόπου εἰς τὸ χωρίον Αἰανή. «Κάποιος ἀπὸ τὸ χωριὸ μας πῆγε σιὸ Χτένι καὶ πῆρε τὴ νύφη. Δὲν τὴ βρῆκε ἐν τάξει. Τὴν ἄλλη Κυριακὴ πὸν πῆγαν σιὰ πιστρόφια, προτοῦ πᾶνε σιὰ πιστρόφια, ὅλη τὴ ἑβδομάδα ὁ γαμπρὸς πῆρε ἓνα ποτήρι καὶ κάθε μέρα τὸ τρύπαγε μὲ τὸ μαχαίρι σιὸ μπάτο. Τὴν Κυριακὴ πῆγαν οἱ συγγενεῖς τοῦ γαμπροῦ σιτῆς νύφης τὸ σπύρι τὰ πιστρόφια μαζὶ μὲ τὰ μπρατίμια. Ὅταν βάλαν τὰ ποτήρια πάνω σιὸ τραπέζι νὰ φάη ὁ γαμπρός, ὁ γαμπρὸς ἔβγαλε τὸ τρύπιο ποτήρι, πὸν εἶχε μαζὶ του κρυφὰ ἀπὸ τοὺς ἄλλους, χωρὶς νὰ τὸν ᾔδῃ κανένα ἄλλο μάτι. Τὸ ἔβαλε μπροστά του σιὸ τραπέζι γιὰ δικό του ποτήρι. Ἀφοῦ φάγανε, βάζανε κρασὶ σιὰ ποτήρια. Σιὸν γαμπροῦ τὸ ποτήρι βάζουν κρασὶ καὶ ἔφενγε ἀπὸ τὸν πάτο. Τότε λένε τοῦ γαμπροῦ: «τὸ ποτήρι τρύπιο εἶναι»; Μετὰ λέει ὁ γαμπρός: «μήπως αὐτὴ, πὸν μοῦ δώσατε, ἦταν καλά; καὶ αὐτὴ τρύπια ἦτανε» καὶ τοῦ δώσανε ἀγελάδα καὶ ἔτσι τὴν κράτησε τὴν νύφη» (χειρ., σ. 212, 213, 214).

Αἱ παραδόσεις περὶ Μοιρῶν ἀπαντῶνται καὶ ἐνταῦθα μὲ πλατεῖαν διάδοσιν (χειρ., σ. 246, 247, 295). Πιστεύεται, ὡς καὶ ἀλλαχοῦ, ὅτι ἔρχονται τὴν τρίτην νύκτα εἰς τὸ δωμάτιον τοῦ νεογεννήτου διὰ νὰ καθορίσουν τὸ μέλλον του εἰς τὴν ζωὴν. «Στις τρεῖς ἡμέρες πῆγαν οἱ Μοῖρες. Σιὸ τζάκι ἔκαιγε τὸ κούτσουρο. Οἱ Μοῖρες εἶπαν, «ὅταν αὐτὸ τὸ κούτσουρο καῖ, θὰ πεθάνῃ αὐτὸ τὸ παιδί». Τότε ἡ μάγνα, πὸν ἴ ἄκουσε, σηκώθηκε, τὸ πῆρε τὸ κούτσουρο καὶ τὸ φύλαξε σιὸ σεντούκι. Πέθανε ὅμως ἡ μάγνα σὲ πολλὰ χρόνια, ἀλλὰ σιτῆ γυναῖκα τοῦ παιδιοῦ της, πὸν εἶχε τώρα παντρεφτῆ, δὲν εἶπε τίποτα. Ἡ νύφη τὸ βρῆκε σιὸ σεντούκι, τὸ ἔβαλε σιτῆ φωτιὰ καὶ πέθανε ἀμέσως ὁ ἄντρας της (χειρ., σ. 26-27). Πρόκειται ἐνταῦθα περὶ παραλλαγῆς τοῦ ἀρχαίου μύθου τοῦ Μελεάγρου, ἐπιβιώσαντος διὰ τῆς προφορικῆς παραδόσεως καὶ ἀλλαχοῦ².

Περὶ τῶν ψυχῶν μετὰ θάνατον πιστεύεται ὅτι ὀδηγοῦνται ὑπὸ τοῦ ἀρχαγγέλου Μιχαὴλ εἰς τὰ τέσσαρα σημεῖα τοῦ ὀρίζοντος «αἱ ψυχαὶ πηγαίνουν σιὰ τέσ-

¹ Βλ. Γεωργ. Κ. Σπυριδάκη, Ἐκθεσις Λαογραφικῆς Ἐρεῦνης εἰς τὸν νομὸν Πέλλης (Μακεδονίας) (29 Ἰουν. - 18 Ἰουλ. 1961). Ἐπετ. Λαογρ. Ἀρχ., τόμ. ΙΓ' - ΙΔ' (1960-61), Ἐν Ἀθήναις 1965, σ. 377, ἐνθα καὶ ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία.

² Βλ. Ἰω. Θ. Κακριδῆ, Τὸ παραμῦθι τοῦ Μελεάγρου, Λαογρ. 10 (1929/32) σ. 487 ἐξ., 579 ἐξ.

σερα ὄρια, δηλαδή ᾿Ανατολή, Δύση, Βόρειο καὶ Νοτιὰ» (χειρ., σ. 224) ἢ κατ' ἄλλην δοξασίαν, ἐξ ἐπιδράσεως ἐκ τῆς παραδόσεως τῆς Ἐκκλησίας, πλησίον τοῦ Θεοῦ, ἀναλόγως τῶν πράξεών των. «Ἐπάρχει ζυγαριὰ στή μέση ἀπὸ τὸν οὐρανὸ καὶ ἐκεῖ ζυγίζονται οἱ ψυχές. Τὴν ζυγαριὰ κρατᾷ ὁ Μιχαὴλ καὶ αὐτὸς παίρνει τὶς ψυχές. Κάθε ψυχὴ ποὺ εἶναι ἁμαρτωλὴ, φαίνεται στὸ καντάρι» (χειρ., σ. 218-219).

Σχετικὸν πρὸς τὴν πίστιν ταύτην εἶναι καὶ τὸ καταγραφὲν δίστιχον (χειρ. σ. 218):

«Ἐκεῖ ζυγίζου¹ τὶς ἔμορφες καὶ αὐτὲς τὶς μαυρομάτες
ζυγίζου² καὶ ἓνα ἔμορφο καὶ ἓνα ροῦσο³ παλληκάρι»³

Μετὰ τῆς ἠχογραφήσεως μουσικῆς ὕλης περιλαμβάνονται καὶ 11 μοιρολόγια (βλ. χειρ., σ. 452-466), ἠχογραφήθέντα (βλ. εἰκ. 3), κατὰ τὴν ἐκτέλεσίν των

Εἰκ. 3. Γραῖαι γυναῖκες θρηνοῦσαι παρὰ τὸν τάφον.

ἐπὶ τοῦ τάφου παιδίου, προσφάτως ἀποβιώσαντος. Ἡ ἠχογράφησις αὕτη ἐγένετο χωρὶς νὰ γίνω ἀντιληπτὸς ὑπὸ τῶν θρηνοῦσῶν γυναικῶν. Εἷς τινα ἐκ τῶν μοιρολογίων τούτων παρατηροῦμεν ὅτι ἐκτελοῦνται ταῦτα ὑπὸ γυναικῶν, κατανεμημένων εἰς δύο ἡμιχόρια. Ἡ πενθοῦσα μήτηρ λέγει πρώτη τὸ μοιρολόγιον, ἀκολουθῶν τὸ

¹ Πρὸβλ. ὅμοιον καὶ ἐκ Λακωνίας: Ν. Γ. Πολίτου, Νεοελληνικὴ μυθολογία, Β', ἐν Ἀθήναις 1874, σ. 420.

² Ξανθό.

³ Περὶ τῆς πίστεως ταύτης βλ. Γ. Κ. Σπυριδάκη, Τὰ κατὰ τὴν τελευτην ἔθιμα τῶν Βυζαντινῶν ἐκ τῶν ἀγιολογικῶν πηγῶν. Ἐπετ. Ἐταιρ. Βυζ. Σπουδ., τόμ. 20 (1950) σ. 97-98.

ἐπαναλαμβάνουν αἱ λοιπαὶ γυναῖκες, ὅλοι μαζί, μὲ στηθοκοπήματα καὶ κοπετούς. Αὗται, ὡς δεικνύεται εἰς τὴν παρατιθεμένην εἰκόνα, ἔχουν φέρει εἰς τὸ μνήμα διάφορα φαγώσιμα (πίτταν, λαγγίτες, φρούτα), τὰ ὅποια μετὰ τὸ πέρας τοῦ μοιρολογίου διανέμουν μεταξύ των.

Πλὴν τῶν ἐν λόγῳ μοιρολογίων κατεγράφησαν ἔτι καὶ 98 δημώδη ᾄσματα (ἀκριτικά, ἐργατικά, θρησκευτικά, ἱστορικά, τῆς ξενητείας¹ κ. ἄ.), τὰ ὅποια ᾄδονται καὶ σήμερον, ὡς χορευτικὰ καὶ ἐπιτραπέζια εἰς διαφόρους περιστάσεις. Ἐκ τῶν ᾄσμάτων τούτων² πολλὰ ἀναφέρονται εἰς κλέφτας καὶ ἀρματολούς, ὡς εἰς τὸν Κατσαντώνην (χειρ., σ. 358, 426), τὸν Ὀδυσσεά Ἀνδρουῦτσον (χειρ., σ. 382 - 383), τὸν Σπανὸν Βαγγέλην (χειρ., σ. 383-384), τὸν Θανάση-Μπουκουβάνον, τὸν Δῆμο-Μπουκουβάνον³, τὸν Ναούμη Καημακάκη τῆς Φλωρίνης, τὸν Ντελῆ-Δῆμον⁴ κ.ἄ.

R É S U M É

**Rapport de la mission folklorique dans quelques villages
du département de Kozani (Macédoine Occidentale)
du 9 août au 9 sept. 1965**

par Ang. N. Deftéréos.

L'auteur publie les résultats de sa mission folklorique aux villages: Aiani, Krókos, Kàto Kómi, Kaissária, Miléa et Kténion du département de Kozani dans la Macédoine Occidentale

Ce matériel a été noté dans un manuscrit de 526 pages in 8°. Il a obtenu en outre et 98 enregistrements de musique populaire et autres sur des bandes de magnétophone.

Après un bref exposé sur la conformation morphologique du lieu et

¹ Πρβλ. Μακεδ. Ἡμερολ. ἔτ. Δ' (1921), σ. 231. ᾄσματα ξενητείας νοτιοδυτικῆς Μακεδονίας, ἐνθα δημοσιεύεται ᾄσμα, παραλλαγή τοῦ ὁποίου κατεγράφη (βλ. χειρ., σ. 185-186). Ἄδεται καὶ σήμερον κατὰ τὴν 1ην Μαΐου. Ἐτι ἐκ τῆς περιοχῆς Χασίων: Δημ. Λουκοπούλου, Σύμμεικτα Λαογραφικὰ Μακεδονίας, Λαογρ. 6 (1917), σ. 119.

² Πρβλ. Ἰω. Κ. Βασδραβέλλη, ἐνθ. ἀν., σ. 23 καὶ Χρ. Μ. Ἐνισλείδου, ἐνθ. ἀν., σ. 113 - 115.

³ Ἄδυσώπητος ἐχθρὸς τῶν Ἀλβανικῶν ὀρδῶν, αἱ ὅποια ἐλεηλάτουν τὴν Ἠπειρον καὶ τὴν περιοχὴν τῶν Ἀγρῶων.

⁴ Ἀρματολὸς καὶ κλέφτης κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Κούρτ Πασᾶ (1740-1784).

des éléments de la vie économique de la région en question, l'auteur commente les légendes collectionnées et plus spécialement, celles qui se rapportent à des faits historiques, à des anciens rites et châteaux-forts; sur la prise de Constantinople par les turcs (1453), sur la construction de l'Église de Ste Sophie à Constantinople et les faits merveilleux qui se sont produits; de la découverte de la Sainte Croix par Ste Hellène, mère de l'Empereur Constantin le Grand; et sur Alexandre le Grand (pp. 249-250). Cette dernière légende à ce qu'il paraît a été répandue au peuple, dans une époque plus récente, du roman de Pseudo-Calisthènes.

D'autres légendes se rapportent à des fées (Néraigides), à des phanômes, des places (p. 250-253) et des arbres hantés, qui sont dangereux à ceux qui ssaient de les abattre.

Parmi les récits sur l'édification d'églises, il examine celui du couvent de Zavorda, situé sur une place abrupte du mont Kallistràtis au rivage gauche du fleuve Haliàkmon, au sud de la ville de Kozani (pp. 253-254). Dans ce couvent est gardé le crâne du Saint Nicanor. Sur ce Saint qui a vécu aux temps de la domination turque circulent plusieurs légendes concernant sa collaboration avec St. Denis, duquel le couvent se trouve près du mont Olympe. Ces deux Saints qui avaient entre eux une communion spirituelle ont contribué beaucoup à maintenir dans cette province le zèle religieux des habitants, comme des véritables apôtres de la nation en précurseurs du Cosmas l'Aitolos qui a agi dans le même but quelques temps après, dans cette même région.

L'auteur remarque que la foi populaire dans ce lieu ainsi que les manifestations relatives du culte sont semblables à celles des autres départements de la Grèce, comme, p.ex. la célébration de Pâques, le culte de St. Tryphon, protecteur de la vigne, de Ste Barbara, protectrice du peuple contre la petite vérole, de St. Nicànor, protecteur des habitants et de leurs animaux contre les maladies etc.

Au village d'Aiani, on rencontre la coutume du 1er mars où un groupe d'enfants, tenant une hirondelle en bois qui se roule sur son axe, va de maison en maison en chantant le retour de l'hirondelle, qui annonce le printemps (pp. 255-256). Il s'agit d'une coutume provenant de l'antiquité, mentionnée par Athénaïos (H,60).

Parmi les croyances populaires, il mentionne celles qui sont relatives à la naissance, au mariage et à la mort; de la première il note la croyance

que les fées fixent le destin du nouveau né la troisième nuit de sa naissance et de la mort, la coutume de dire des lamentations funèbres (thrènes) sur la tombe du mort, par les proches parents.

L'auteur a pu enregistrer sur des bandes de magnétophone 11 mirrologues, pendant que de vieilles femmes les disaient sur la recente tombe d'un garçon (phot. no 3 en p. 258).

ΣΤ'

ΕΚΘΕΣΙΣ ΜΟΥΣΙΚΗΣ ΑΠΟΣΤΟΛΗΣ ΕΙΣ ΖΑΚΥΝΘΟΝ
ΑΠΟ 5 ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ ΕΩΣ 3 ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΥ 1965

ΥΠΟ ΣΤΑΥΡΟΥ ΚΑΡΑΚΑΣΗ

Κατὰ τὴν ἀποστολὴν μου εἰς τὴν νῆσον Ζάκυνθον ἀπὸ τῆς 5 Αὐγούστου μέχρι 3 Σεπτεμβρίου 1965, ἐργασθεῖς, πλὴν τῆς πρωτευούσης, εἰς τὰ χωρία: Κερί, Λιθακιά, Παντοκράτωρ, Μουζάκι, Μαχαιράδο, Μπογιάτο, Ἀγ. Λέοντα, Ἐξωχώρα, Μαριῆς καὶ Ἄνω καὶ Μέσες Βολίμες, ἐπέτυχον τὴν ἠχογράφησιν ἐπὶ ταινιῶν μαγνητοφώνου 320 μελωδιῶν ἀστικῆς λαϊκῆς μουσικῆς, δημοτικῶν τραγουδιῶν, ὡς καὶ λαϊκῶν χορῶν.

Εἰς τὴν μουσικὴν ὕλην ταύτην ἡ ὁποία κατετέθη εἰς τὸ Κέντρον ὑπ' ἀρ. εἰσαγ. 12.851-13.169 (ἀρ. ταιν. 938-973), τὰ δὲ κείμενα εἰς χειρόγραφον ὑπ' ἀρ. 2958 περιλαμβάνονται: μοιρολόγια, νανουρίσματα, τραγούδια τοῦ γάμου, ἐρωτικά, παραλογαί, ἀκριτικά, στιχάκια (λιανοτραγουδα) κ.ἄ. Κλέφτικα καθὼς καὶ τὰ καλούμενα τραγούδια τῆς τάβλας εἰς ἐλεύθερον ρυθμὸν δὲν ἀπαντῶνται ἐνταῦθα, ὡς ἐπίσης καὶ μελωδία εἰς χρωματικούς τρόπους. Ἀπασαί αἱ ἠχογραφεθεῖσαι μελωδίαί ἀνήκουν εἰς διατονικάς κλίμακας καὶ εἰς κανονικούς ρυθμούς.

Εἰς τοὺς γάμους καὶ τὰς πανηγύρεις, ἐπειδὴ ὁ χορὸς συνεχίζεται εἰς περισσότερον χρόνον ἀπὸ τὸν τῆς ἐκτελέσεως ἑνὸς ᾄσματος, οἱ τραγουδισταὶ ἄδουν ἐν συνεχείᾳ πρὸς τοῦτο δύο ἢ τρία ἄνευ διακοπῆς· τὰ οὕτως ἄδόμενα τραγούδια ἔχουν συνήθως ὁμοιότητά τινα εἰς τὰ θέματά των. Ἐκ τῆς χρήσεως ταύτης τὰ ἐν λόγῳ ᾄσματα ἤρχισαν σὺν τῷ χρόνῳ νὰ θεωροῦνται ὡς ἓνα τραγούδι. Οὕτως ἡ Σούλα Γιαννούλη ἐκ τοῦ χωρίου Ἄνω Βολίμες ἐτραγούδησεν ὡς ἓν ᾄσμα τὰ τραγούδια α) τῆς Ζερβοπούλας καὶ β) Ἐνας κοντός, κοντούτσικος¹, ἐπιμένουσα ὅτι ἐπρό-

¹ Ἀριθ. εἰσ. μουσ. 13.033

κειτο δι' ένα τραγούδι. Τὸ ἴδιον συνέβη καὶ εἰς τὸν Ἅγιον Λέοντα, ὅπου ἐτραγουδήθησαν καὶ ἐχορεύθησαν ὡς ἓνα τραγούδι, τρία διάφορα ᾠσματα¹.

Πλὴν τῶν ὡς ἄνω δημοτικῶν τραγουδιῶν καὶ λαϊκῶν χορῶν ἠχογράφησα ἐπίσης λαϊκὴν ἀστικὴν μουσικὴν, γνωστὴν ὡς Ἑπτανησιακὴν, ἥτοι καντάδες, μονωδίας, βαρκαρόλλες καὶ ἀρέκιες, αἱ ὁποῖαι ἀποτελοῦν ἓν ἐκ τῶν πλέον χαρακτηριστικῶν μουσικῶν εἰδῶν τῆς Ζακύνθου.

Εἰκ. 1. «Ταμπουρλονιάκαρα».

Ἡ ἀρέκια συνήθως τραγουδεῖται ἀπὸ ομάδας 4-6 τραγουδιστῶν a carrela, ὅταν δὲ εἶναι μονόφωνος, ἐνθυμίζει κρητικὴν μαντινάδα. Τὸ κείμενον, ὡς καὶ εἰς ἄλλας νήσους, εἶναι αὐτοσχέδιον ἢ γνωστὰ δίστιχα καὶ τετράστιχα.

Χοροί. Εἰς τὴν πόλιν τῆς Ζακύνθου ἐχορεύοντο παλαιότερον ὅλοι οἱ εὐρωπαϊκοὶ χοροί. Λαϊκοὶ χοροὶ ἐν χρήσει σήμερον εἶναι ὁ συρτός, ὁ Ζακυθηνός, ὁ σταυρωτός, ὁ Λεβαντίνικος, ὁ Καλαματιανός, ὁ ὁποῖος, ὡς φαίνεται, διεδόθη κατὰ τοὺς μετὰ τὴν Ἑνωσιν χρόνους, ἐπίσης ὁ Γιαργιτὸς ἢ χορὸς τοῦ Θησέως, ὅστις εἶχε λησμονηθῆ, κατόπιν ὁμως ἐνεργειῶν καὶ ἐρευνῶν τοῦ καθηγ. τῆς φυσικῆς ἀγωγῆς κ. Ἀγγέλου Βισβάρδη παρουσιάσθη ὑπ' αὐτοῦ ἐκ νέου εἰς τὸ Α΄ Φεστιβάλ Λαϊκοῦ Θεάτρου Ζακύνθου τὸν Αὐγούστον τοῦ 1965.

Μουσικὰ ὄργανα. Λαϊκὰ ὄργανα ἀπαντῶνται τὰ ταμπουρλονιάκαρα δηλ. πίπιζα (ζουρνᾶς) καὶ μικρὸ νταούλι (εἰκ. 1) καὶ τὸ σουραύλι.

Κατὰ πληροφoρίας τοῦ Διον. Χασαλεύρα, ἐτῶν 35, ἀπὸ τὶς Ἄνω Βολίμες,

¹ Ἀριθ. εἰσ. μουσ. 13.222-13224.

«τὸ νιάκαρο» κατασκευάζεται ἀπὸ ξύλο καρυδιᾶς, μουσμουλιᾶς, κουμαριᾶς ἢ ἀπὸ ἐρίκι. Ἡ ψύχα (τὸ ἐσωτερικὸ τοῦ κορμοῦ) βγαίνει μὲ τρουπάνι. Τὸ νιάκαρο ἔχει 6 τρύπες καὶ μίαν ὀπισθεν. Ἐπίσης ἔχει μίαν ἀκόμη πού δὲν τὴν μεταχειρίζονται καὶ 6 ἄλλας μικροτέρας εἰς τὴν χοάνην. «Τὸ καινούργιο νιάκαρο τὸ βάζουν μέσα στὸ λάδι ἐπὶ τρεῖς ἡμέρες γιὰ νὰ γίνῃ στερεὸ καὶ γιὰ νὰ μὴ σπάῃ τὸ ξύλο».

Παραθέτομεν κατωτέρω χαρακτηριστικὰς τινὰς μελωδίας:

Ἄριθμ. 1. - «Ὁ ξένος ἀπεφάσισε νὰ πάῃ νὰ στεφανώσῃ»¹.

Πρόκειται περὶ τοπικοῦ τραγουδιοῦ τῆς Ζακύνθου τοῦ ὁποίου περιεχόμενον εἶναι ἡ δολοφονία τοῦ Ξένου ἀπὸ τὸν Λέιτση. Λέγεται ὅτι τὸ συνέθεσεν ἡ μητέρα τοῦ δολοφονηθέντος. Ὁ Γιάννος Λέιτσης ἀνήκεν εἰς οἰκογένειαν παλληκαράδων τῆς Ζακύνθου.²

Μουσικῶς ἀνήκει τοῦτο εἰς τὸν τρόπον τοῦ do (πλάγιος τοῦ Δ' ἤχου τῆς Ἐκκλ. Βυζ. Μουσικῆς) μὲ τονικὴν ἐπίσης do.

Ἡ μελωδία καλύπτει εἰς 10 μέτρα εἰς ρυθμὸν τῶν $\frac{3}{4}$ ἓνα δεκαπεντασύλλαβον στίχον μὲ ἐπανάληψιν τοῦ δευτέρου ἡμιστίχου ἐξ ἑνὸς ἑπτασυλλάβου. Ἡ ἔκτασις τῆς εἶναι μιὰ ὀκτάβα.

89

1 Ὁ Ξέ- νος ἀ - - πε - φά - - σι σε νὰ

πά - η νὰ στε - φα - νώ - ση, νὰ πάῃ νὰ

στε - - φα - νώ - ση 2 Κ' ἡ μάν - να του του

ἔ - - λε - γε ἄρ - μα - τα νὰ - ν. τοῦ

δώ - ση ἄρ - μα - τα νὰ - - ν. τοῦ δώ - ση.

Ταν

¹ Κέντρ. Λαογρ., ἀρ. 2958, σ. 32-33. ἀρ. εἰσ. μουσ. 12892 (ταιν. 942 Α1). Τραγ.: ὁ Διονύσιος Τζαβάρης (ἑτῶν 25) ἐκ τοῦ χωρίου Κερί.

² Βλ. Μαρ. Μινώτου, Τραγούδια τῆς Ζακύνθου, Ἀθῆναι 1933, ἀρ. 300, σ. 47.

Ὁ Ξένος ἀπεφάσισε νὰ πάη νὰ στεφανώσῃ
 καὶ ἡ μάνα του τοῦ ἔλεγε, ἄρματα νὰ τοῦ δώσῃ.
 — Τί νὰ τὰ κάνω εἰ ἄρματα, ἐγὼ ἐχθρούς δὲν ἔχω,
 ἐκτός καὶ μὲ σκοιῶσουνε ἀπὸ τοὺς φίλους ποὺ ἔχω.
 Κι ἀπόντις ἐστεφάνωσε, κατήβηκε στὸν Ἄμμο,
 δυὸ κουμπουριὲς τοῦ ἔδωσε ὁ Λέιζερης ὁ Γιάννος.
 — Σῦρε νὰ εἰπῆς σιῆς Ξέναινας, τῆς μάνας του τοῦ Νιόνιου,
 νὰ ῥθῆ νὰ δῆ τὸν Νιόνιο τῆς στὸν Ἄμμο ξαπλωμένο.
 — Δὲν στὸ ἔλεγα, παιδάκι μου, ἄρματα νὰ σοῦ δώσω.
 — Σήκωσε τὸ γελέκι μου, νὰ ἰδῆς τὴν κουμπουριά μου,
 μοῦ ῥάφαν καὶ μοῦ ῥφλόγισαν τὰ φύλλα τῆς καρδιάς μου.

Ἄριθμ. 2. - Τὸ τραγούδι «Μιὰ κόρη ρόδα μάζευε», παλαιὰ παραλογή, ἀνήκει εἰς τὸ διατονικὸν τρόπον τοῦ Fa, ἀντίστοιχον τοῦ τρίτου ἤχου τῆς Βυζαντινῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς, ὅστις εἶναι ὅμοιος μὲ τὴν κλίμακα τοῦ Fa μείζ. τῆς εὐρωπαϊκῆς μουσικῆς. Τον. $mi^2 = fa^2$.

Ἡ μελωδία ἀποτελεῖται ἀπὸ δύο μουσικὰ μοτίβα Α-Β, τῶν τεσσάρων μέτρων ἕκαστον ($\frac{4}{8}$). Τὸ α' μέρος καλύπτει ἓνα ὀκτασύλλαβον καὶ τὸ β' ἓνα ἡμίστιχον ἑπτασύλλαβον¹. Ἡ μελωδία ἐνθυμίζει κρητικὴν μαντινάδα, προσαρμόζεται δὲ εἰς τὴν Ζάκυνθον εἰς πολλὰ ἄλλα ποιητικὰ κείμενα (προσώμια). Ἡ ἔκτασις τῆς εἶναι μία ἕκτη. Τὸ ἴδιον τραγούδι ἐπανελήφθη ὑπὸ τῆς ὁμάδος εἰς ρυθμὸν Καλαματιανὸν καὶ εἰς τὸν τρόπον τοῦ Mi.—

Μιὰ κόρη ρόδα μάζευε, κίανδους ἐκορφολόγα

Τον.

¹ Κέντρον Λαογρ., ἀρ. 2958, σ. 38, ἀρ. εισ. μουσ. 12898 (ταιν. 942 Α7)· τραγ.: Ἡ Κρουσταλλία Κουκῆ, ἐκ τοῦ χωρίου Κερί. (Βλ. τὸ κείμενον καὶ εἰς *Μαρ. Μινώτου*, ἔνθ. ἀν., σελ. 14, ἀρ. 14).

* Κατὰ τὴν ἠχογράφησιν τοῦ ἄσματος ἡ ἐκτέλεσις αὐτοῦ ὑπὸ τῆς τραγουδιστρίας ἤρχισεν ἐκ λάθους ἀπὸ τὸ Β' μέρος τῆς μελωδίας.

Μιά κόρη ρόδα μάζευε κι ανθούς έκορφολόγα
 κι ό γιός του Ρήγα πέρασε περδικοκνηγώντας.
 Δυό ρόδα της έγύρευε και τέσσερα του δίνει,
 κ' ή μάνα της τήν ξάνοιξε¹ από τὸ παραθύρι.
 Σῶπα νὰ ῥθοῦν τ' ἀδέρφια σου κι ἄ δὲ σὲ μαρτυρήσω².

Ἄριθμ. 3 - Τὸ ἐρωτικὸν ᾄσμα «Ἦλιε μ' γιατί ἄργησες νὰ βγῆς», εἶναι εἰς τὸν τρόπον τοῦ Fa, ἀντίστοιχον τοῦ τρίτου ἤχου τῆς Βυζαντινῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς καὶ τοῦ Fa μείζ. τῆς Εὐρωπαϊκῆς. Τονικὴ $1a^2 = fa^2$. Ὁ ρυθμὸς εἶναι $\frac{7}{8}$ τοῦ Καλαματιανοῦ χοροῦ. Ἡ μελωδία εἰς τὸ α' μέρος καλύπτει εἰς 4 μέτρα ἓνα δεκαπεντασύλλαβον στίχον, ὁ ὁποῖος ἐπαναλαμβάνεται ἀπὸ τὴν χορῶδιαν, ἡ ὁποία καὶ αὐτοσχεδιάζει τὴν δευτέραν φωνήν. Τὸ β' μέρος τῆς μελωδίας ἀποτελεῖται ἀπὸ τὸ δεύτερον ἡμίστιχον (ἑπτασύλλαβον) τοῦ προηγουμένου στίχου, μὲ ἓνα ὀκτασύλλαβον τσάκισμα πὺ συμπληρώνει ἓνα δεκαπεντασύλλαβον, πάντοτε εἰς διφωνίαν.

♩ ~ 264

1. 1. 1. A] ENAS

"Η - λιε μ' για τ' ἄρ - γη - σες νὰ βγῆς - νὰ βγῆς νὰ βα - σι - λέ - ψης, ἦ - λιε μ' για τ' ἄρ - γη - σες νὰ βγῆς - νὰ βγῆς νὰ βα - σι - λέ - ψης - ἄχ! κι ἄρ - γες - νὰ βα - σι - λέ - ψης, μαῦ - ρα μά - τια - νὰ - δια - λέ - ξης ἄχ! νὰ βγῆς νὰ βα - σι - λέ - ψης, μαῦ - ρα μά - τια νὰ δια - λέ - ξης

Τον.

¹ τὴν εἶδε.

² Βλ. τὴν συνέχειαν τοῦ κειμένου εἰς τὸ χ/φον, ἀρ. 2958, σ. 232-233.

Ἦλιε μου, γιατί ἄργησες νὰ βγῆς
 κι ἄργεῖς νὰ βασιλέψης (δὺς)
 ἄχ! κι ἄργεῖς νὰ βασιλέψης,
 μαῦρα μάτια νὰ διαλέξης.
 Μήπως μὲ τ' ἄστρα ἴμάλωσες,
 μήπως μὲ τὸ φεγγάρι,
 μήπως μὲ τὸ φεγγάρι,
 Χαίδω μου, ποῖος θὰ σὲ πάρῃ¹;

Ἄριθμ. 4. - Ἡ «ἄμοιρη» εἶναι χορὸς μιμικός, σταυρωτός. Οἱ χορευταὶ χορεύουν εἰς κύκλον, πιασμένοι ἀπὸ τὰ χέρια.

Εἰς ὠρισμένον σημεῖον τοῦ χοροῦ σταματοῦν, κτυποῦν τὸ πρόσωπον καὶ τοὺς μηρούς των, ἐκφωνοῦν θρηνητικὰ ἐπιφωνήματα εἰς κωμικὸν τόνον καὶ κατόπιν συνεχίζουν τὸν χορόν. Τραγουδεῖ ἕνας κορυφαῖος τραγουδιστῆς καὶ ἐπαναλαμβάνουν ἐν χορῶ οἱ ἄλλοι.

Ἡ μελωδία ἀνήκει εἰς τὸν τρόπον τοῦ do (do = fa) μὲ τονικὴν La^{b2} = fa², ἀντίστοιχον τοῦ πλαγίου Δ' ἤχου τῆς Βυζαντινῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς. Τὸ α

Παν. τρεύ. τη. κα ἡ ἄ. μοι. ρη μ'έ. - -
 να μ'έ. να παλ. λη. κα. ρά. κι, Παν. τρεύ. τη. κα ἡ
 ἄ. μοι. ρη μ'έ. να μ'έ. να παλ. λη. κα. ρά. κι.
 Κά. δε πρω. ί, ἡ ἄ. μοι. ρη, κά. δε πρω. ί, ἡ
 ἄ. μοι. ρη, κά. δε πρω. ί μ'έ. φόρ. τω. νε

Τον.

¹ ΚΛ, ἀρ. εἰσ. μουσ. 13111 (ἀρ. ταιν. 964 Α3) ἠχογρ. εἰς τὸ χωρίον Ἅγιος Λέων.

μέρος τῆς μελωδίας καλύπτει εἰς 4 μέτρα καὶ εἰς ρυθμὸν $\frac{7}{8}$, ἕναν στίχον δεκαπεντασύλλαβον. Τοῦτο τραγουδεῖ ὁ κορυφαῖος καὶ ἐπαναλαμβάνει ἡ ὁμάς. Τὸ β' μέρος καλύπτει ἐπίσης εἰς 4 μέτρα ἕνα δεκαπεντασύλλαβον στίχον ὃ ὁποῖος ἐπαναλαμβάνεται ἀπὸ τὴν ὁμάδα.

Ἡ ἕκτασις τῆς μελωδίας εἶναι μιᾶς ἕκτης¹.

Παντρεύτηκα, ἢ ἄμοιρη², μ' ἕνα παλληκαράκι (δὶς)
 κάθε πρωῖ, ἢ ἄμοιρη, κάθε πρωῖ μ' ἐφόρτωνε
 κάθε πρωῖ μ' ἐφόρτωνε ἕνα κοιλὸ κρινθάρι
 στὸ μύλο νὰ τὸ κουβαλῶ (τρὶς)
 νὰ πάω νὰ τ' ἀλέσω (στὸ μύλο νὰ τ' ἀλέσω).
 Βρίσκω τὸ μύλο κάρβαλο (=κλειστὸ)
 καὶ τὰ κλειδιά παρμένα.
 Νὰ κι ἄντρας μου, τὴν ἄμοιρη,
 νὰ κι ἄντρας μου, πὺν ἐρχόντανε
 μ' ἕνα μαχαίρι μαῦρο,
 νὰ μοῦ τὸ βάλῃ στὴν καρδιά
 νὰ βγάλῃ μαῦρο αἷμα.

Ἄριθμ. 5 - Τὸ μοιρολόγι «Τίνος ἀμπέλια χλίβονται»³, εἶναι χαρακτηριστικὸν τοῦ τρόπου μὲ τὸν ὁποῖον μοιρολογοῦν τοὺς νεκροὺς εἰς τὴν Ζάκυνθον. Ἡ μελωδία ἀνήκει εἰς τρόπον καὶ τονικότητα τοῦ Ré (ré = do), ἀντίστοιχον τοῦ Α' ἤχου τῆς Βυζαντινῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς καὶ εἰς τὸν ρυθμὸν τῶν $\frac{6}{8}$.

♩ ~ 200

1 "Ὅχ — τί. νους ἀ — μπέλια θλί — βουν — ται

ὦ — χου! θλί. βουν. ται — τί. νους στα. φί — δες — κλαῖ. (νε)

Ton

¹ Κ. Λ., ἀρ. 2958, σ. 239, ἀρ. εἰσ. μουσ. 13.117 (ταιν. 965 Α3). Τραγ.: Γ. Μπάστας καὶ ὁμάς ἀνδρῶν ἐκ τοῦ χωρίου Ἁγίος Λέων.

² Ὁ τραγουδιστὴς εἶπε : τὴν ἄμοιρη.

³ Κ. Λ., ἀρ. 2958, σ. 135-139, ἀρ. εἰσ. μουσ. 13003 (ταιν. 952 Α6). Μοιρολογεῖ ἡ Μαγδαληνὴ Καψάσκη, ἐκ τοῦ χωρίου Παντοκράτωρ.

Τὸ α' μέρος καλύπτει εἰς 4 μέτρα μὲ τὰ ἐπιφωνήματα μαζί ἐν ἡμίστιχον ὀκτασύλλαβον· τὸ β' μέρος μὲ τὸ τσάκισμα ἑνὸς πεντασύλλαβου (ἐπιφώνημα καὶ παρεμβολὴ λέξεως) καλύπτει ἐπίσης εἰς 4 μέτρα ἕνα ἑπτασύλλαβον στίχον, δηλαδὴ ἡ μελωδία καλύπτει ἐν ὅλῳ ἕνα δεκαπεντασύλλαβον μὲ τὸ σχετικὸν τσάκισμα.

*Τίνους ἀμπέλια χλίβουνται, — ὄχου χλίβουνται,
 τίνους σταφίδες κλαῖν(ε)¹
 ὦ! τίνους ἀποκεράμιδα, — ἀποκεράμιδα
 τὴν ἔναι τὸ φαρμάκι.
 ὦ! καὶ λένε ποῦ εἶν' ἀφέντης (σου), — ὦ λεβέντη μου,
 καὶ δὲν φαίνεται (νὰ ᾿λθ᾿)
 ὦ! τάχα καὶ μὴν ἀρρώστησε, — ὦ λεβέντη μου,
 τάχα μὴν ἐθερμάθ(η)
 ὦ! τάχα καὶ μὴν ἀπέθανε, — μὴν ἀπέθανε
 καὶ δὲν φαίνεται (νὰ ᾿λθ᾿)
 ὄλα πῶς θὰ τὰ καταδεχτῆς, ὦ λεβέντη μου,
 ταχιά τὰ παγωμένα, — ὄχ τὰ χαμηλὰ προσκέφαλα,
 προσκέφαλα καὶ τὰ κακοστρωμένα
 ὄχ, τὸ ἔμπα σου ἦτανε χρυσό, — ὦ λεβέντη μου,
 τὸ ἔβγα σ' ἀσημένιο,
 ὄχ, τὰ δύο σου χέρια τὰ χρυσᾶ, — ὦ λεβέντη μου,
 μελίτσι φορτωμένα κλπ.*

RÉSUMÉ

**Mission musicale dans l'île de Zakynthos (Zante)
 du 5 août au 3 septembre 1965.**

par St. Caracassis

Durant sa mission ci-dessus mentionnée, l'auteur a opéré des enregistrements sur bandes de magnetophone à la ville de Zakynthos et aux villages: Keri, Lithakia, Pantocrator, Exochòra, Mariés et Ano et Mésse

¹ Αἱ ἐντὸς παρενθέσεως λέξεις καὶ φωνήεντα δὲν ἀκούονται εὐκρινῶς ἔνεκα τῶν λυγμῶν τῆς μοιρολογιστρίας.

Volimes. Il a enregistré 320 chansons et danses populaires, ainsi que de la musique populaire urbaine, comme des sérénades, des barcarolles, des romances etc. d'une à quatre voix avec accompagnement des guitares et mandolines. Ces dernières mélodies sont écrites par des compositeurs connus sur les modèles de la musique occidentale.

Il est à noter qu'on ne rencontre point des mélodies appartenant à des échelles chromatiques, ni des chansons au rythme libre (ad libitum) comme on en trouve en Grèce continentale, p. ex chansons dites de la «table» (cléptiques etc.).

Les «arekia» sont des distiques populaires comme les mantinades de Crète, chantées a Cappela par 4-6 chanteurs et de 3 à 4 voix (ténor, baryton et basse) et présentent un intérêt particulier d'harmonisation populaire improvisée.

Les chansons populaires enregistrées comprennent des moirologues (chants funèbres), qui sont encore en usage dans l'île, des chansons acritiques, des ballades, des chansons de culte, d'amour, des distiques etc.

Les danses populaires sont: le Syrtos, le Calamatianos, qui sont panhéliennes, et les danses locaux: Zakynthinos, Stavrotos, Levantinikos etc. et aussi le Yarghitos ou danse dite de Thésée.

Comme instruments populaires on ne trouve aujourd'hui que les «tambourloniacara», composés d'un journa (niacaro) et d'un petit tambour joué avec deux petites verges, ainsi que la floyera (pipeau des bergers).

De ces enregistrements nous publions cinq chansons.

La 1ère (p. 263) est une chanson locale dans le mode de do, équivalent au 4ème ton plagal de la musique ecclésiastique Byzantine. La mélodie correspond en dix mesures de 3/4 à un vers de 15 syllabes, avec répétition du second hémistiche de 7 syllabes.

La 2ème (p. 264) est une ancienne ballade très connue.

Le mode est en fa, équivalent au 3ème mode Byzantin et de la gamme de Fa Mi de la musique occidentale. La tonalité est de mi² transportée au fa². La mélodie est en deux motifs (A + B) de quatre mesures de 4/8 chaque et correspond: le motif A a un octosyllabe et le B à 7 syllabes. L'ambitus est d'une sixte.

La 3ème (p. 265) est une chanson d'amour dans la même tonalité

¹ de l'italien orechio=oreille.

que la précédente et dans le rythme de la danse de Calamatianós (7/8). La mélodie correspond en 4 mesures à un vers de 15 syllabes (motif A) et à un vers de 7 syllabes avec «tsakisma» de 8 syllabes (le motif B). Chaque partie est chantée d'abord par une seule voix et puis répétée par le groupe qui improvise en même temps la seconde voix.

La 4ème (p. 266) est une chanson comique. La mélodie est dans la tonalité de fa ($la^{b2} = fa^2$) et dans le mode de do (do = fa), équivalent au 4ème mode plagal Byzantin (do = fa), et correspond en 4 mesures de 7/8 à un vers de 15 syllabes. L'hambitus est d'une sixte.

La 5ème (p. 267) est un moirologue (chant funèbre). La mélodie est en ré équivalente au 1er mode Byzantin. La 1ère partie en 4 mesures de 6/8 correspond à un demi vers de 8 syllabes et la 2ème à 7 syllabes avec répétition, en guise d'exclamation, de 5 syllabes. Toute la mélodie correspond ainsi à un vers de 15 + 5 syllabes.

II. ΕΚΘΕΣΕΙΣ ΑΠΟΣΤΟΛΩΝ ΤΟΥ ΕΤΟΥΣ 1966

Α'

ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ ΕΙΣ ΜΟΝΟΔΕΝΔΡΙΟΝ ΚΑΙ ΒΙΤΣΑΝ

ΖΑΓΟΡΙΟΥ ΗΠΕΙΡΟΥ

(14 ΙΟΥΛ. - 4 ΑΥΓ. 1966)

ΥΠΟ ΔΗΜΗΤΡ. Β. ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΟΥ

Πρὸς συμπλήρωσιν τῆς εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Κεντρικοῦ Ζαγορίου Ἡπείρου λαογραφικῆς μου ἐρεῦνης, γενομένης τὸ θέρος τοῦ 1963¹, ἀπεστάλην ὑπὸ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν εἰς τὰ χωρία τῆς αὐτῆς περιοχῆς *Μονοδένδριον* καὶ *Βίτσαν*, ἔνθα εἰργάσθη ἐπὶ 20ήμερον ἀπὸ τῆς 14ης Ἰουλίου μέχρι τῆς 4ης Αὐγούστου 1966 (ἀριθ. ἀποφ. 54067/15.8.1966).

Τὸ *Μονοδένδριον* ἢ Ἐνω Μαχαλάς, ἀπέχον 39 χιλιόμε. ἀπὸ τὰ Ἰωάννινα, κεῖται κατὰ τὸ βόρειον ἄκρον τοῦ Ζαγορίου παρὰ τὸν παραπόταμον τοῦ Ἄφου Βοῖδομάτην ἐπὶ τῆς κλιτύος ὑψώματος 1100 περίπου μ., εἶναι δὲ ἐστραμμένον

Εἰκ. 1. Ἐποψὶς Μονοδενδρίου.

πρὸς Νότον. Παρ' αὐτὸ κεῖται πετρώδης λόφος, *Μπρῖνος* καλούμενος, ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ ὁποίου εὐρίσκεται τὸ παρεκκλήσιον τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων.

¹ Βλ. σχετικὴν μου ἔκθεσιν ἐν Ἐπετηρ. τοῦ Λαογραφ. Ἄρχ., τόμ. 15 καὶ 16 (1962/63), ἐν Ἀθήναις 1964, σ. 321 - 337.

Τὸ ἐν λόγῳ χωρίον ἀναφέρεται τὸ πρῶτον τὸ ἔτος 1412, ἥτοι πρὸ τῆς κατακτήσεως τῆς Ἡπείρου ὑπὸ τῶν Τούρκων, συμφώνως πρὸς ἐπιγραφὴν τοῦ ναοῦ τῆς Μονῆς τῆς Ἀγίας Παρασκευῆς, κειμένης παρὰ τὴν ὀνομαστικὴν χαράδραν τοῦ Βίκου¹. Πρὸ τοῦ ναοῦ τῆς ἐν λόγῳ Μονῆς ἀριστερᾷ τῷ εἰσερχομένῳ ὑπάρχει ἀτραπός, ἐστρωμένη πολλαχοῦ διὰ δοκῶν, κάτωθεν τῆς ὁποίας χαίνει ἢ ὡς ἄνω χαράδρα. Τὴν ἀτραπὸν ταύτην ἀκολουθῶν τις ἔρχεται εἰς εὐρέα σπήλαια, «σπιτάκια» καλούμενα, εἰς τὰ ὁποῖα κατὰ τὴν λαϊκὴν παράδοσιν κατέφευγον οἱ κάτοικοι τῶν παρακειμένων χωρίων ἐν καιρῷ ἐπιδρομῶν Ἀλβανῶν, Τούρκων ἢ καὶ ληστῶν.

Νοτιοδυτικῶς τοῦ Μονοδενδρίου κεῖνται τὰ χωρία Ἄνω καὶ Κάτω Βίτσα ἢ Μεσιὸς καὶ Κάτω Μαχαλὰς, πρὸς ἀπετέλουν μετ' αὐτοῦ μίαν κατ' ἀρχὰς κοινότητα, Βεζίτσαν καὶ κατόπιν Βεΐτσαν καὶ Βίτσεσ καλουμένην. Βραδύτερον, αὐξηθέντος τοῦ πληθυσμοῦ, ἡ μία αὕτη κοινότης διηρέθη εἰς τρεῖς, ἐκάστου χωρίου ἢ μαχαλᾶ ἀποτελέσαντος ἰδίαν κοινότητα. Ἐκτοτε δέ, πιθανῶς κατὰ τὸν 17ον αἰ., ὁ μὲν Ἄνω Μαχαλὰς ὠνομάσθη Μονοδένδρι οἱ δὲ ἄλλοι Βίτσα.

Ἀρχαιοτέρα ἐκκλησία τοῦ Μονοδενδρίου εἶναι ὁ Ἅγιος Μηνᾶς, τῆς δὲ Βίτσης ἢ τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου (τοῦ 14ου αἰ.) καὶ ὁ τοῦ Ἀγίου Νικολάου. Οἱ ναοὶ οὗτοι κοσμοῦνται διὰ τοιχογραφιῶν ἐξαιρετοῦ βυζαντινῆς τέχνης. Εἰς τὸ χωρίον Βίτσα ἀνήκει καὶ ἡ Μονὴ τοῦ Προφήτου Ἡλιοῦ ἐπὶ δεσπόζοντος τῆς περιοχῆς ὑψώματος.

Τὸ Μονοδένδριον μέχρι τοῦ 1910, ὡς ἐπληροφορήθη παρὰ τῶν κατοίκων, εἶχε περὶ τὰς 190 οἰκίας. Ἐκ τούτων σήμερον μόνον 90 διατηροῦνται ἐν καλῇ καταστάσει, αἱ δὲ ἄλλαι εἶναι ἐγκαταλελειμμέναι καὶ κατεστραμμέναι ἐν ὅλῳ ἢ ἐν μέρει. Οἱ κάτοικοι τοῦ χωρίου τὸ ἔτος 1928 ἀνῆρχοντο εἰς 223, τὸ δὲ 1961 εἰς 104. Ἀντιστοίχως εἰς Βίτσαν κατὰ τὸ 1928 ἦσαν 374 καὶ 183 κατὰ τὸ 1961.

Εἰς τὰς μικρὰς κατὰ τὸ πλεῖστον κοιλάδας τῆς περιοχῆς, σχηματιζομένας μετὰ τῶν βουνῶν, καὶ εἰς τὰς κλιτῦς τῶν ὄρεων καλλιεργοῦνται ὀλίγα δημητριακά², τὰ ὁποῖα δὲν ἐπαρκοῦν οὔτε διὰ τὴν ἐντοπίαν κατανάλωσιν. Οἱ κάτοικοι ἀποζοῦν κυρίως ἐκ τῆς κτηνοτροφίας, ἀσκουμένης ὡς οἰκοσίτου ἀπὸ τοὺς ἐντοπίους καὶ ὁμαδικῶς ἀπὸ τοὺς Σαρακατσάνους. Οἱ νομάδες οὗτοι, οἱ ὁποῖοι ἀρχικῶς ἦσαν «μπιστικοὶ» (βοσκοὶ) εἰς μεγάλους κτηνοτρόφους, ἀφοῦ ἀπέκτησαν ἰδικὰ τῶν ποιμνία, ἠγόρασαν οἰκίας εἰς τὰ ὡς ἄνω χωρία ἢ ἔκτισαν νέας ἤδη ἀπὸ τοῦ 1937,

¹ Ἐν τῇ ἐπιγραφῇ ταύτῃ λέγεται ὅτι ὁ ἐν λόγῳ ναὸς ἐκτίσθη ἐπὶ τῆς βασιλείας δεσπότη Καρόλου τοῦ δουκὸς ἐν ἔτει 6.920 ἀπὸ κτίσεως κόσμου.

² Οἱ «βραστερὲς φακὲς» τοῦ Μονοδενδρίου εἶναι ὀνομασταὶ εἰς τὴν Ἡπειρον.

ὅτε ἐγκατεστάθησαν μονίμως ἐνταῦθα¹. Τῆς παλαιότερας νομαδικῆς των ζωῆς δεῖγμα εἶναι 7 καλύβαι των διατηρούμεναι εἰσέτι ἐν καλῇ καταστάσει εἰς Ἐνω Βίτσαν.

Τὰ ἐν λόγῳ χωρία καθημερινῶς ἐπικοινωνοῦν δι' αὐτοκινήτου μὲ τὰ Ἰωάννινα καὶ τὴν Κόνιτσαν. Οἱ κάτοικοι γενικῶς διακρίνονται διὰ τὸν ὑπερήφανον

Εἰκ. 2. Ἐποψὶς Βίτσας.

χαρακτῆρα των, τὸ ἀνήσυχον καὶ ἀποταμιευτικόν των πνεῦμα καὶ τὰ φιλόξενα αὐτῶν αἰσθήματα, ἅτινα ἐμποιοῦν ζωηρὰν ἐντύπωσιν εἰς τοὺς ξένους.

Ἐκ Μονοδενδρίου καὶ Βίτσης εἶχομεν μέχρι τοῦδε τρεῖς μόνον ἐν χειρογράφοις συλλογὰς λαογραφικῆς ὕλης. Ἡ πρώτη, ἣ καὶ σπουδαιότερα, γενομένη εἰς Βίτσαν ὑπὸ Δημ. Σάρρου κατὰ τὸ 1888-1892, φέρει τὸν τίτλον: «Ἐπείρου δημοτικὰ ποικίλα 1893», εἶναι σχήματος 4ου, σύγκειται ἐκ 381 σελίδων καὶ ἀπόκειται εἰς τὸ Κέντρον Ἐρεῦνης τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, ὑπ' ἀριθ. 18 (= Κέντρο. Ἐρεῦν. τῆς Ἑλλην. Λαογρ., πρόφην Λαογραφ. Ἀρχ. τῆς Ἀκαδ. Ἀθηνῶν, ἀρ. εἰσαγ. χ/φ. 36)². Αἱ ἕτεροι δύο συλλογαί, προερχόμεναι ἐκ Μονο-

¹ Εἰς Μονοδένδριον εἶναι ἐγκατεστημένοι αἱ Σαρακατσάνικαι οἰκογένειαι τῶν *Λαδιαίων*, *Μπαλατσαίων* καὶ *Ραφταίων*, εἰς δὲ τὴν Βίτσαν αἱ οἰκογένειαι τῶν *Λαδιαίων*, *Λουτσαραίων*, *Μπαλατσαίων*, *Μυριοναίων* καὶ *Χαρισαίων*.

² Ἐν τῇ ἀξιολόγῳ ταύτῃ συλλογῇ περιλαμβάνονται ἄσματα 117 (κυρίως κλέφτικα καὶ ληστρικά), ἀποσπάσματα ἄσμάτων 13, δίστιχα 8, παιδικὰ ἄσματα 9, παραδόσεις 9, αἰνίγματα 26, 1 παραμῦθι, εὐτράπελοι τινες διηγήσεις, παιρικαίγματα χωρίων, παροιμίαι καὶ παροι-

δενδρίου καὶ κατατεθειμένα εἰς τὸ Κέντρον Ἑρεῦνης τῆς Ἑλληνικῆς Λαογραφίας (πρόην Λαογραφικὸν Ἀρχεῖον) τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, εἶναι αἱ ἑξῆς: 1) Ἀρ. χφ. 2266 (Σάββα Θεοδώρου, «Παραδόσεις Χριστουγεννιάτικες», Μονοδένδρι Ζαγορίου 1951, σχ. 8ον, σελ. 19)¹. 2) Ἀρ. χφ. 2296 (Ἀνδρέα Θεμελῆ, «Λαογραφικὸν ὕλικὸν ἐκ τῆς κοινότητος Μονοδενδρίου Ζαγορίου καὶ γενικῶς ἐκ τοῦ Ζαγορίου καὶ Ἡπείρου» 1959, σχ. 4ον, σελ. 75)². Ἐπίσης εἶναι γνωστὰ εἰς ἡμᾶς καὶ τινὰ σχετικὰ δημοσιεύματα, ἀναφερόμενα εἰς τὴν λαογραφίαν τῶν ἐν λόγῳ χωρίων³.

Εἶναι εὐνόητον ὅτι ἐκ τῶν χειρογράφων συλλογῶν καὶ δημοσιευμάτων τούτων δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ σχηματίσῃ τις πλήρη γνῶσιν τοῦ ἐν γένει λαϊκοῦ πολιτισμοῦ καὶ τοῦ κατὰ παράδοσιν βίου τῶν χωρίων τούτων. Ἄς σημειωθῇ π.χ. ὅτι μέχρι τοῦδε ἐκ τῆς περιοχῆς ταύτης οὐδεμίαν εἶχομεν ἠχογράφησιν μουσικῆς δημῶδους ἄσματος ἢ ἄλλου τινὸς λαογραφικοῦ στοιχείου. Ὅθεν, πρὸς πλήρωσιν

μιῶδεις ἐκφράσεις, ἐπῳδαί, εὐφρολογήματα, παρηγήσεις, λογοπαίγνια, καθαρογλωσσήματα, εὐχαί, ἀραί, ὄνειρα καὶ ἐξηγήσεις αὐτῶν, γλῶσσα νηπίων, ὀνόματα φυτῶν, ζώων, λεξιλόγιον μετὰ γλωσσικῶν παρατηρήσεων καὶ εἰδήσεις περὶ δεισιδαιμόνων δοξασιῶν καὶ δημῶδους ἰατρικῆς. Εἰς τὸ λεξιλόγιον περιέχεται καὶ ποικίλον λαογραφικὸν ὕλικὸν ἐκ στίχων ἄσμάτων, διστίχων, παροιμιῶν, ὕβρεων, ἀπειλῶν, ἀρῶν, εὐχῶν καὶ ἐθίμων.

¹ Περιέχει 8 παραδόσεις περὶ Καλικαντζάρων, ἔθιμά τινὰ καὶ δεισιδαίμονας δοξασίας.

² Περιέχει εἰδήσεις περὶ λαϊκῆς λατρείας μετὰ τινων ἄσμάτων, τοπωνύμια, εἰδήσεις σχετικᾶς μετὰ τὸν γάμον, τὰς δεισιδαίμονας δοξασίας, παιδικὰ ἄσματα, ἄσματα β, εὐχάς, ἀράς, ἐκτενὲς λεξιλόγιον, παραμύθια 2, παρωνύμια, εὐτραπέλους διηγήσεις, ἔγγραφα τοῦ 19ου αἰ. καὶ παροιμίας. Ἄς σημειωθῇ ὅτι αἱ παροιμίαι δὲν εἶναι 308, ὡς ὁ συλλογεὺς ἀναφέρει, ἀλλὰ πολὺ ὀλιγώτεραι, διότι μετὰξὺ αὐτῶν παρεμβάλλονται ἠριθμημένα δοξασία καὶ ἕτερα ἀντὶ παροιμιῶν λαογραφικῆ ὕλη.

³ 1. Πέτρος Γιαννακός, Οἱ βλάχοι στὰ βουνὰ τὰ Ζαγορίσια. Ἡπειρ. Ἑστία, ἔτ. 3, Ἰωάννινα 1954, σ. 693-697.

2. Δημ. Σ. Δάνος, Στοῦ Βίκου τὴ χαράδρα, Ἀθῆναι 1961.

3. C. Höeg, Les Saracatsans, τόμ. I-II, Paris-Copenhague 1925-1926, ἔνθα καὶ παλαιότερα βιβλιογραφία.

4. Georges B. Kavadias, Pasteurs-nomades méditerranéens. Les Saracatsans de Grèce, Paris 1965. (Collections Sciences Humaines Appliquées).

5. α) Δ. Μ. Σάρος, Λεῖψανα τῆς λατρείας τοῦ Λίνου καὶ Ἀδώνιδος ἐν Ἡπείρῳ. Δελτ. τῆς Ἱστορ. καὶ Ἐθνολ. Ἑταιρ. τῆς Ἑλλ., τόμ. Ε', ἐν Ἀθήναις 1900, σ. 347-351. β) Τοπωνυμικὸν Βίτσης καὶ Μονοδενδρίου τοῦ Ζαγορίου. Ἡπειρ. Χρον., ἔτ. 12, 1937, σ. 190-204.

6. Β. Κ. Σκαφιδᾶς, Οἱ Σαρακατσαναῖοι. Ἡπειρ. Ἑστία, ἔτ. 4, 1955, σ. 782-792, 892-900 1004-1010, 1101-1107, ἔτ. 5, 1956, σ. 56-62, 151-157, 276-279, 356-362, 458-465, 564-570.

7. Ἀγγελικὴ Χατζημιχάλη, Σαρακατσάνοι, τόμ. Α' καὶ Β', Ἀθῆναι 1957.

υπάρχοντος κενού ἐπεδίωξα νὰ συλλέξω ἐνταῦθα καὶ ἐρευνήσω ποικίλον ὑλικόν, τὸ ὁποῖον κατέγραψα εἰς 323 σελίδας, σχήματος 8ου μεγάλου, καὶ κατέθηκα ἐν χειρογράφῳ εἰς τὸ Κέντρον Ἐρεῦνης τῆς Ἑλληνικῆς Λαογραφίας τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν ὑπ' αὐξ. ἀριθ. 3014¹.

Ἡ ὕλη αὕτη περιλαμβάνει ἄσματα 77, παραδόσεις 65, παροιμίας 82, 1 παραμῦθι, ὀλίγας ἀράς καὶ εὐχὰς καὶ ποικίλας εἰδήσεις περὶ λαϊκῆς κατοικίας, ἐπιπλων καὶ σκευῶν, κυνηγετικοῦ, ἀλιευτικοῦ καὶ μελισσοκομικοῦ βίου, κοινωνικῆς ὀργανώσεως, γάμου, τελευτῆς, μαγικῶν καὶ δεισιδαιμόνων δοξασιῶν, μαντικῆς, ἀστρολογίας, μετεωρολογίας, δημόδους ἰατρικῆς, λαϊκῆς λατρείας, μουσικῆς, μουσικῶν ὀργάνων καὶ χορῶν. Πρὸς τούτοις ἐγένετο ἠχογράφησις τῆς μουσικῆς 57 ἄσμάτων καὶ χορῶν ἐπὶ 6 ταινιῶν μαγνητοφώνου, τύπου Butoba, καὶ ἐλήφθησαν ὑπὲρ τὰς 30 φωτογραφίαι λαογραφικῶν ἀντικειμένων καὶ πληροφορητῶν μου.

Ἐκ τοῦ ὑλικοῦ βίου τοῦ λαοῦ τοπικὴν ἰδιομορφίαν παρουσιάζει ἡ λαϊκὴ κατοικία, ἣτις εἶναι πλατυμετώπου μορφῆς, σχήματος τετραγώνου ἢ ὀρθογωνίου καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον διώροφος. Ἐν Μονοδενδρίῳ ὑπάρχει καὶ ἡ τριώροφος οἰκία τῆς οἰκογενείας Τσάντη. Καὶ ἐδῶ, ὅπως εἰς τὰ ἄλλα χωρία τοῦ Ζαγορίου², αἱ οἰκίαι περιβάλλονται μὲ ὑψηλοὺς τοίχους καὶ εἶναι ἐκτισμέναι ἐπὶ τῇ βάσει κανονικοῦ ρυμοτομικοῦ σχεδίου. Οὕτως «ἡ ὀξώπορτα τῆς αὐλῆς ἀπαγορεύεται νὰ βγῆ ὄξω ἀπὸ τὴ ρυμοτομικὴ γραμμὴ». (X/φον, ἀρ. 3014, σ. 184). Ὅλοι «οἱ δρόμοι εἶναι στρωμένοι μὲ πλάκες. Στὸ κέντρο καὶ κατὰ μῆκος τοῦ δρόμου εἶναι τὸ γκαλντερίμι (σοκάκι γκαλντερίμ') μὲ μαῦρες πλάκες καὶ διαζώματα μὲ ἄσπρες σὲ κανονικὰς ἀποστάσεις, πὺν ὑπερέχουν ἀπὸ τὸ ἐπίπεδο τοῦ γκαλντεριμοῦ, γιὰ νὰ μποροῦν νὰ βαδίζουσι τὰ ζῶα, πὺν εἶναι καλλιγωμένα». (X/φον, σ. 184). Εἰς τὰς παλαιότερας οἰκίας «οἱ τοῖχοι εἶναι χτισμένοι χωρὶς συνδετικὴ οὐσία. Καὶ ἀντὶ γιὰ τὸ σημερινὸ σινὰξ εἶχαν ξύλα μαδέρια σὲ ὄλο τὸ μῆκος τοῦ τοίχου». (X/φον σ. 184, 185). Ἐν Μονοδενδρίῳ «κάθε σπίτι ξεχωρίζει ἀπὸ τ' ἄλλο» (X/φον, σ. 195) ὡς πρὸς τὸ

¹ Ἐπιθυμῶ καὶ ἀπὸ τῆς θέσεως ταύτης, ὅπως ἐκφράσω τὰς θερμὰς μου εὐχαριστίας πρὸς τοὺς κ. Βασίλειον Ἀναστασιάδην, Νομάρχην Ἰωαννίνων, Σπυρίδωνα Κατσαδήμαν, δήμαρχον Ἰωαννίνων ἐκ Μονοδενδρίου, Βασίλειον Παπαγεωργίου, ἰδιοκτῆτην τοῦ ταξιδιωτικοῦ ἐν Ἰωαννίνοις Πρακτορείου «Ἡ Δωδώνη», Σάββαν Θεοδώρου, δημοδιδάσκαλον, Εὐρυμέδ. Ρίζον καὶ Εὐθαλίαν Βάλλα ἐκ Μονοδενδρίου, Χρ. Σάρρον, Χρ. Παπαρρούσην, Ἴπολύτην Σάρρον, Ἴπολύτην Κεφάλαν καὶ Ἀλεξάνδραν Ζωίδου ἐκ Βίτσης, ὡς καὶ πάντας τοὺς πληροφορητὰς μου, οἵτινες μετὰ προθυμίας συνέβαλον εἰς τὴν ἐπιτυχίαν τῆς λαογραφικῆς μου ἐρεῦνης.

² Βλ. Δ. Β. Οἰκονομίδην, ἐν Ἐπετ. Λαογρ. Ἀρχ., τόμ. 15 καὶ 16 (1962/63), ἐν Ἀθήναις 1964, σ. 326-29.

σχῆμα, τὸ μῆκος καὶ πλάτος τῆς αὐλῆς, τῶν δωματίων καὶ τὴν ὑπαρξιν μαγαζιοῦ (εἶδους ἀποθήκης) κ. ἄ., ἐνῶ εἰς τὸ χωρίον Σουδενὰ εἶναι σχεδὸν ὁμοίου τύπου. Ἐν Μονοδενδρίῳ καὶ Βίτση ἐπίσης «τὰ νταβάνια τῆς σάλας καὶ τοῦ μαντζάτου τοῦ ἰσογείου καὶ τοῦ δευτέρου πατώματος ἦταν τὶς περισσότερες φορὲς διακοσμημένα μὲ διάφορα σχέδια πολύχρωμα. Στὸ κέντρο ὑπῆρχαν ὠραῖες ροζέτες, κύκλοι, τρίγωνα, πολύγωνα κ.ἄ. Σὲ πολλὰ σπίτια οἱ τοῖχοι τῶν μαντζάτων εἶναι ζωγραφισμένοι μὲ νερομπογιές». (Χ/φον, σ. 200).

Ἐντὸς τῶν οἰκιῶν ἀξιόλογον διαφέρον παρουσιάζουν τὰ ποικίλα οἰκιακὰ σκευή, τὰ ὁποῖα συγκεντρούμενα θὰ ἠδύναντο νὰ πληρώσουν 2-3 μεγάλας αἰθούσας λαογραφικοῦ μουσείου, ὡς εἶναι π.χ. τὸ ἀμπάρι, ἡ πούτινα, τὰ καρδάρια, τὰ βαένια, ἡ ντρομπολίτσα, τὸ ντρομπουλόξυλο, ἡ φ'τσέλα, ἡ γκιούμα, τὸ γκιούμι, ὁ μαστραπᾶς, τὸ λαένι, τὸ τσ'κάλ', τὸ σουραῖ, τὸ λαδερό, τὰ καζάνια, ἡ πλάκα, ὁ καρβελᾶς, τὸ καδί, ὁ μασ'ᾶς, ἡ ἄρκλα, ἡ πινακωτή, τὸ κλεῖσμα, τὸ σκαφίδ', ἡ ξύστρα ἢ γαῖδάρα, ὁ κλίτσος, τὰ κακάβια, ὁ φεγγίτ'ς, ἡ μπινιότα, τὸ ἀρβάλι, τὸ σ'νί, ὁ νταβᾶς, τὸ τεψί, τὸ τσιγγέλ', ὁ σοῦκλος, τὸ ρόμπολο, ἡ γαβάθα, τὸ σαχάνι, τὸ σάνι, ἡ λίμπα, ἡ λιγκέρα, τὰ μπρικολίενα κ.ἄ. (Χ/φον, σ. 112-116).

Ἀπὸ τοὺς βίους τοῦ λαοῦ ὁ κυνηγετικὸς ἦτο παλαιότερον λίαν ἔντονος εἰς τὴν περὶ τὴν χαράδραν τοῦ Βίκου περιοχὴν. Χαρακτηριστικοὶ εἶναι οἱ τρόποι κυνηγίου τῆς πέρδικος. Ὁ ἐν Μονοδενδρίῳ Βασίλειος Στύλος, ἔτῶν 80, διηγεῖται τὰ ἑξῆς: «Ἐγὼ πρὶν τὸ 1910 εἶχα μπαῖράκι (περδικοπάνι) ἀπὸ τὸν πατέρα μου κ' ἐκυνηγοῦσα τὶς πέρδικες. Τς ἔπαιρν' ὁ διάολος τὸν πατέρα. Δὲν ἔμενε ποδάρι ἀπὸ δαῦτες. Τὸ μπαῖράκι ἦταν πανὶ μὲ ζωγραφισμένες πέρδικες. Ὅταν πήγαινες στὸ μέρος ποὺ κελαῖδοῦσαν, πρὶν νὰ φέξῃ, μὲ τὸ μπαῖράκι ἀνοιγμένο, ὅταν τό ἔβλεπαν αὐτές, σταματοῦσαν, σαστίζανε καὶ τότες προχωρῶντας μὲ αὐτὸ μαζεύονταν αὐτές καὶ πρόσεχαν τὸ παννί. Ἀπὸ μιὰ τρύπα τοῦ πανιοῦ περνοῦσε ἡ κἀνη τοῦ τουφεκιοῦ, ἀπὸ μιὰ ἄλλη τρύπα μικρότερη ἔβλεπες καὶ σκόπευες. Δὲν ἔπρεπε ἡ πέρδικα νὰ ἰδῇ τὰ χέρια ἢ τὰ μάτια τοῦ κυνηγοῦ. Ὅταν ἦταν μαζεμένες πολὺ κοντά, σκότωνες ἀρκετές». (Χ/φον, σ. 16-17). Ἄλλος τρόπος κυνηγίου αὐτῶν εἶναι «τὸ στήσιμο πλακῶν», ὡς καὶ τὸ «στήσιμο κλουβιοῦ μὲ θηλυκιὰ πέρδικα μέσα σὲ χαμόκλαδα». Ἄλλοτε πάλιν «τὶς πιάναμε, ἀφοῦ τς ρίχναμε ἀλεύρι βρεγμένο στὸ κρασί». (Χ/φον, σ. 17, 18).

Οἱ ὡς ἄνω τρόποι κυνηγίου τῆς πέρδικος εἶναι, φαίνεται, πολὺ παλαιῶν χρόνων. Ὁ Φ. Ἰ. Κουκουλῆς γράφει τὰ ἑξῆς: «Οἱ (βυζαντινοὶ) συγγραφεῖς συχνὰ ὁμιλοῦσι περὶ παγίδων, δι' ὧν συνελαμβάνοντο τὰ πτηνά, χωρὶς νὰ μᾶς διασαφηνίζωσιν, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, τί εἶδους ἦσαν αἱ παγίδες αὗται. Πάντως εἰς ταύτας καταλεκτέα ἢ ἐντὸς κλωβῶν παρὰ τὰ λῖνα ἢ τὰ ἰξόβεργα τοποθέτησις πτηνῶν, τὰ

ὅποια προσείλκυνον τὰ σύννομα διὰ τοῦ ἄσματος των, ὡς καὶ αἱ ἰξόβεργαι»¹. Κατὰ δὲ τὸν Ἀνατόλιον «συνελάμβανον εὐχερῶς πέρδικας, ρίπτοντες εἰς αὐτὰς ἄλευρον βεβρεγμένον μὲ οἶνον»². Καὶ «τὸ κυνήγι λαγῶν, κουναβιῶν κ.ἄ. μὲ καρτέρι» (χ/φον, σ. 19-20) ἀναφέρεται ἤδη ἀπὸ τοῦ 12ου αἰ³.

Ἐκ τοῦ μελισσοκομικοῦ βίου σημαντικὸν εἶναι τὸ πλῆθος τῶν λέξεων, ἐκ τῶν ὁποίων ἀρκεταὶ εἶναι ἀρχαιοπινεῖς (χ/φον, σ. 93-100).

Ἐρχόμεθα εἰς τὴν ἐξέτασιν στοιχείων τινῶν τοῦ πνευματικοῦ βίου τοῦ λαοῦ. Ἐκ τῶν συλλεχθέντων ἄσμάτων διεπίστωσα ὅτι ὀλίγα πλέον ἀκριτικὰ διατηροῦνται εἰς τὴν λαϊκὴν μνήμην, ἐνῶ ἀρκεταὶ παραλογαὶ ἄδονται ἀκόμη. Ὅταν ἡ διασκέδασις γίνεται χωρὶς μουσικὰ ὄργανα, τότε τραγουδοῦν παλαιότερα τραγούδια. Ἡ μελωδία εἰς τὰς περιπτώσεις αὐτὰς ἀντιπροσωπεύει γνησίως τὴν παράδοσιν τοῦ δημοτικοῦ τραγουδιοῦ. Ἀντιθέτως, ὅταν λαμβάνουν μέρος ὄργανοπαῖκται, ἀκούονται περισσότερον νεώτερα ἄσματα. Ἡ μουσικὴ τῶν ὀργάνων, ὅπως μοῦ ἔλεγον οἱ γεροντότεροι, δὲν εἶναι πάντοτε «ἡ παλαικὴ», διότι κάποτε οἱ ὄργανοπαῖκται προσθέτουν καὶ προσωπικὰ στοιχεῖα εἰς τὰς ἐκτελέσεις τῶν δημοδῶν μελωδιῶν, ἰδίᾳ τῶν «ὄργανικῶν». Οἱ βιολιτζῆδες ἐπηρεάζονται συνήθως ἀπὸ τὴν μουσικὴν τῶν ἀστικῶν κέντρων καὶ τοῦ ραδιοφώνου.

Τὰ μουσικὰ ὄργανα τῶν ἐπαγγελματιῶν ὄργανοπαικτῶν εἶναι: *κλαρίνο*, *βιολί*, *λαβοῦτο* καὶ *νταϊρές* (ντέφι). Οἱ ποιμένες παίζουν κυρίως *τζαμάραν* καὶ *τζοράν*. Τὸ τελευταῖον τοῦτο ὄργανον «εἶναι κοντύτερον ἀπὸ τὴ τζαμάρα». Οἱ βιολιτζῆδες μετὰ τῶν μουσικῶν των ὀργάνων λέγονται «τὰ ὄργανα», ὡς εἰς τὴν φράσιν: «ἔρθαν τὰ ὄργανα» ἢ «ἔρθαν τὰ ὄργανα». Ἡ ὁμὰς αὐτῶν λέγεται «ζύα βιολιά». Ἐκτὸς ἀπὸ τὸν «κλαριτζή», ἠμποροῦν καὶ οἱ ἄλλοι νὰ τραγουδοῦν, ἂν εἶναι καλλίφωνοι. Ἐν Μονοδενδρίῳ μέχρι τοῦ 1940 ὑπῆρχον πολλοὶ βιολιτζῆδες. Σήμερον οὐδεὶς ἐντόπιος ἀσκεῖ τὸ ἐπάγγελμα τοῦ ὄργανοπαίκτη. Εἰς τὰς πανηγύρεις καὶ τοὺς γάμους βιολιτζῆδες ἔρχονται ἐνταῦθα ἀπὸ ἄλλα χωρία τοῦ Ζαγορίου, τὴν Βίτσαν, τὰ Σουδενὰ καὶ τὸ Τσερβάρο (Ἐλαφότοπον). Ἐκ τῶν βιολιτζῆδων τῶν Ζαγοροχωρίων οἱ Δημ. Γκάγκας, Γρηγόρ. Καψάλης, Τάσος Χαλκιάς, Κώστας Χαρισιάδης παίζουν κλαρίνον, οἱ Δημ. Γκανάς, Κωνστ. Καψάλης, Πολυχρ. Χαλκιάς βιολί, οἱ Φώτ. Χαλκιάς, Γεώργ. Τράκης, Σπυρ. Καψάλης λαβοῦτον, ὁ Γεώργ. Τράκης κιθάραν, οἱ δὲ Μάρκος Μιχαὴλ καὶ Χρ. Καψάλης ἢ Ζούλης νταϊρέν.

Ἄλλ' ἄς ἐπανέλθωμεν εἰς τὰ ἄσματα. Τὰ γαμήλια τραγούδια εἶναι πολλὰ

¹ Φ. Ἰ. Κουκουλέ, Βυζαντ. βίος καὶ πολιτισμός, τόμ. Ε', ἐν Ἀθήναις 1952, σ. 400-401.

² Ἐνθ' ἀν., σ. 405.

³ Ἐνθ' ἀν., σ. 410.

καὶ ποικίλα. Κατὰ τοὺς γάμους ᾄδονται καὶ πολλὰ παλαιὰ ἐρωτικά. Ἄλλοτε τραγουδοῦν ἄνευ συνοδείας μουσικῶν ὀργάνων καὶ ἄλλοτε τῇ συνοδείᾳ τούτων. Οἱ ᾄδοντες εἶναι τὸ μὲν ἐκ τῶν παρακαθημένων εἰς τὴν γαμήλιον τράπεζαν, τὸ δὲ ἐκ τῶν ὀργανοπαικτῶν. Κατὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ Ἁγίου Λαζάρου ᾄδονται τὰ κυρίως «λαζαρικά» μετὰ τῶν ἐπαινετικῶν διὰ τὰ διάφορα μέλη τῆς οἰκογενείας (χ/φον, σ. 216 - 237). Τὰ ᾄσματα αὐτὰ ἔχουν πολλὴν ὁμοιότητα μὲ ἀνάλογα ἐξ ἄλλων περιοχῶν τῆς Ἡπείρου, ὅπως π.χ. δύναται τις νὰ διαπιστώσῃ ἐκ προχείρου ἀντιβολῆς τῶν κειμένων τοῦ χειρογράφου μου πρὸς τὰ δημοσιευθέντα ὑπὸ Κ. Διαμάντη¹.

Εἰς τὴν Βίτσαν περισσότερον, εἰς τὸ Μονοδένδριον ὀλιγώτερον, ᾄδονται ἀκόμη σήμερον πολλὰ «κλέφτικα» καὶ «ληστρικά». Φαίνεται ὅτι τοῦτο συνηθίζετο ἐντονώτερον κατὰ τὸ παρελθόν, διὸ καὶ ὁ Δ. Σάρρος εἰς τὴν ἀνωτέρω κατὰ τὸ 1888 - 1892 γενομένην λαογραφικὴν συλλογὴν του ἐκ τῶν 117 καταγραφέντων ὑπ' αὐτοῦ ᾄσμάτων τὰ περισσότερα εἶναι «κλέφτικα» καὶ «ληστρικά».

Τὰ ὑπ' ἐμοῦ ἠχογραφεθέντα ᾄσματα εἶναι κυρίως γαμήλια, κλέφτικα, ἐρωτικά, παιδικὰ καὶ «ὀργανικά». Μὲ ἰδιαιτέραν ἱκανοποίησιν ἀναφέρω ὅτι ἐπέτυχον νὰ συναντήσω εἰς Βίτσαν συγκρότημα ὀργανοπαικτῶν κατὰ τὸν ἐκεῖ τελεσθέντα γάμον τοῦ Νικολάου Καραγιώργου μετὰ τῆς Σωτηρούλας Λίντα (24 Ἰουλίου 1966) καὶ κατέγραψα εἰς ταινίας μαγνητοφώνου ἀρκετὰ γαμήλια καὶ χορευτικὰ τραγούδια. Εἶναι ἔτι ἄξιον σημειώσεως ὅτι τὸ ἐν λόγῳ συγκρότημα ἀπηρτίζετο ἀπὸ τοὺς ἀδελφοὺς Καψάλη, ἐκ τῶν ὁποίων ὁ Γεώργιος καὶ ὁ Γρηγόριος ἔπαιζαν κλαρίνο, ὁ Κωνσταντῖνος βιολί, ὁ Σπυρίδων λαβούτο καὶ ὁ Χρῖστος ντέφι.

Ἐκ τῶν χορῶν κυριώτερος εἶναι ὁ τσάμικος, τὸν ὁποῖον σύρει ὁ πρῶτος ἐκ τῶν χορευτῶν. Οἱ ἄλλοι σχεδὸν παραμένουν ἐπὶ τόπου βηματίζοντες. Πολλάκις ὁ πρῶτος παραγγέλλει εἰς τὰ ὄργανα νὰ παίξουν τὸ τραγούδι τῆς ἀρεσκείας του. Οὗτος συγκεντρώνει ὅλων τῶν παρισταμένων τὴν προσοχὴν. Γνωρίζων ἀπὸ τῆς παιδικῆς του ἡλικίας τὸν χορὸν, εὐθὺς συλλαμβάνει τὸν ρυθμὸν τῶν μουσικῶν ὀργάνων. Αἱ κινήσεις, τὰ πατήματα καὶ τὰ στριφογυρίσματά του διακρίνονται διὰ τὴν ἄνεσιν, τὸ ἀνεπιτήδευτον καὶ τὴν ποικιλίαν. «Τὴν διαδοχικὴν ροὴν τῶν κινήσεων, ἔγραφεν ὁ ἀκαδημαϊκὸς Κ. Ρωμαῖος, δὲν διακόπτει οὐδὲ τὸ ἐλάχιστον ἐμπόδιον, συστολή, προσπάθεια ἐπιδεικτικὴ ἢ ὑποψία αὐτοθαυμασμοῦ. Καὶ τότε μὲ τὴν αὐξανομένην ζωηρότητα ὁ χορευτὴς γεμίζει τὸ στῆθος μὲ παλλόμενον μένος καὶ ἐνθουσιάζεται. Εἶναι ὡς νὰ ἔπεσεν εἰς τοὺς κόλπους ἄλλης ζωῆς, τῆς πρωταρχικῆς ἐκείνης ἐνστιγματικῆς ζωῆς, πού ἐνεργεῖ μὲ θαυμασίαν ἀπλότητα καὶ ἐπιτυχίαν.

¹ Κ. Διαμάντη, Τὰ τραγούδια τοῦ Λαζάρου στὴ Νησίστα τῶν Τζουμέρκων, Αἰξωνή, ἔτ. Α' - Β', Ἀθῆναι 1950/51, σ. 137 - 143.

Τὸν ἐνθουσιασμόν του τοῦτον θὰ συμμερισθῆ καὶ ὁ ἔμπειρος θεατῆς, πὺ ἀκίνητος θὰ ἐκτελῆ σιωπηρῶς μέσα του τὸν αὐτὸν χορὸν καὶ θὰ τὸν αἰσθάνεται. Ἔλλη κατανόησις δὲν ὑπάρχει»¹.

Καὶ αἱ γυναῖκες χορεύουν θαυμάσια τσάμικο. Ἐκ τῶν τραγουδιῶν, πὺ αὐταὶ προτιμοῦν, εἶναι ἡ Βασιλαρχόντισσα, ἡ Τριανταφυλλιά, ἡ Γράβα, ἡ Φράσα, ὁ Σαμαντάκας, ὁ Κωνσταντῆς (ἀκριτικόν), ὁ Γρίβας, τὰ Σάλωνα, τὸ Μπεράτι, ὁ Λιούλιος, ὁ Ἄιτός, τὸ Πάπιγγο, ὁ Κατσαντώνης κ.ἄ. Ὁ Ζαγορήσιος χορὸς εἶναι καὶ αὐτὸς τσάμικος, ἀλλὰ διαφέρει τοῦ κυρίως τσάμικου εἰς τὰ πατήματα καὶ τὰς κινήσεις τῶν χορευτῶν. Ἄλλος χορὸς εἶναι ὁ συρτὸς μὲ τὰ τραγούδια: Ἔνα νερό, κερὰ Βαγγελιώ, Ἔχε γειά, καημένε κόσμε, Ἐπεσ' ἀπ' τὸ δέντρο, κερὰ Γιώργαινα, Πᾶμε στὸ λόγγο γιὰ ξύλα κ.ἄ. Ὁ Ἀρβανίτικος χορὸς χορεύεται ἀπὸ τοὺς τσάμηδες, συνηθίζεται δὲ καὶ ἐνταῦθα. Εἶναι πολὺ ἀργός, ὡς π.χ. ἡ Γκάντα, ὁ Μπιρμπίλης κ.ἄ. Ὁ Πωγωνήσιος ἦλθεν εἰς τὸ Ζαγόρι ἀπὸ τὸ Πωγώνι. Ἔχει ὠραῖον σκοπὸν καὶ παίζεται ἀπὸ τὰ ὄργανα. Παλαιότερον «δὲν εἶχε λόγια. Στὰ τελευταῖα χρόνια οἱ βιολιτζῆδες τοῦ Πωγωνιοῦ βγάλαν καὶ τραγούδια, πὺ λέν, ὅταν παίζουν τὰ ὄργανα». Ἄλλος χορὸς εἶναι ἡ «Καραμπεριά, πὺ ἦρθε στὸ Ζαγόρι ἀπὸ τὰ Καμποχώρια Ἰωαννίνων». Ὁ χορὸς στὰ δύο λέγεται βαρὺ στρωτό, ὡς π.χ. «Μπαίνω μέσ' στ' ἀμπέλι», «Ἀμπέλι μου, πλατύφυλλο» κ.ἄ. Αἱ παραλογαὶ «τοῦ γεφυριοῦ τῆς Ἀρτας», «τῆς Βδοκιᾶς» (νεκροῦ ἀδελφοῦ) κ.ἄ. δὲν χορεύονται, ἀλλὰ «τραγουδιοῦνται σὲ κέφι στὴν τάβλα» καὶ λέγονται «τοῦ τραπεζοῦ». Εἰς τὰ τραγούδια «τοῦ τραπεζοῦ» ἔχουν διαφόρους σκοπούς, ὅπως εἰς τὰ τσάμικα καὶ εἰς τοὺς συρτούς. Ὅλα αὐτὰ δὲν ἄδονται μὲ ἓνα σκοπὸν, ἀλλὰ «μὲ διάφορους ἠχοὺς, ὅπως καὶ στὴν ἐκκλησία» (χ/φον, σ. 32-34).

Ἐκ τῶν εἰς τὸν προφορικὸν λόγον κυκλομένων παραδόσεων² περισσότερον γνωστὰ καὶ διαδεδομένα εἶναι: Α') Αἱ ἀναφερόμεναι εἰς θησαυροὺς ἐν συσχετισμῷ κάποτε μὲ τὸ τοπωνύμιον Μονοδέντρι. Ὁ θησαυρὸς λέγεται βλεσίδι³. Ἴδου π.χ. τί διηγοῦνται περὶ τούτου: «Στὸ πατρικὸ σπίτι τοῦ Σεμιτέλου⁴ ὁ ἀνιψιὸς του

¹ Κ. Ἀ. Ρωμαίου, Μικρὰ μελετήματα, Θεσσαλονίκη 1955, σ. 216.

² Κατέγραφα 65 ἐκ Μονοδενδρίου καὶ Βίτσης εἰς τὰς σελ. 13, 21 - 30, 51 - 55, 85, 88, 107 - 109, 142 - 147, 148, 151 - 168 τοῦ χ/φου μου.

³ Ἡ λ. ἐτυμολογεῖται κατὰ μὲν τὸν Γ. Χατζιδάκιν (Ἀθηνᾶ, τόμ. 38, 1936, σ. 6) ἐκ τοῦ ἀρχαίου οὐσιαστικοῦ βλύσις κατὰ τύπον ὑποκοριστικόν, κατὰ δὲ τὸν Β. Φάβην (Λεξικογρ. Ἄρχ., τόμ. Ε', 1918/20, σ. 179 κ. ἐξ.) ἐκ τοῦ μεσαιων. οὐσιαστ. βλησίδιον. Βλ. καὶ Ν. Γ. Πολίτου, Παραδόσεις, τόμ. Β', 1904, σ. 1003.

⁴ Τοῦ Δημητρίου Σεμιτέλου, ἄλλοτε καθηγητοῦ τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.

ὁ Γιάννης ὁ Σεμιτέλος τοῦ εἶπαν σὶ τὸ χωριὸ (Μονοδέντρι) ὅτι σὶ τὸ σπίτι του ὑπάρχει βλεσίδι. Καὶ τότε αὐτὸς ἔφερε ἕναν Ἄρβανίτη κ' ἔσφαξαν μιὰ μαύρη κόττα. Ὁ Ἄρβανίτης κοίταξε τὸ στηθάμι τῆς κόττας καὶ βροῆκε τὸ βλεσίδι». (X/φον, σ. 24).

Ἡ θυσία ζώου πρὸς εὔρεσιν θησαυροῦ εἶναι γνωστὴ καὶ εἰς πολυπληθεῖς ἄλλας ἐξ ἄλλων ἐλληνικῶν τόπων παραδόσεις. Εἷς τινὰς ἀναφέρονται μεταβολὴ ἀνθρωποθυσίας εἰς θυσίαν ζώου καὶ ἄλλοι τρόποι εὔρέσεως θησαυροῦ¹. Ἡ δὲ μαντικὴ παρατήρησις τοῦ στηθαμοῦ τῆς ὄρνιθος εἶναι συναφῆς πρὸς τὰ εἰς ἄλλας παραδόσεις σουμάδια, πὺν πρέπει νὰ διαγνώσῃ ὁ θησαυροθήρας, διὰ νὰ δυνηθῇ ἄνευ βλάβης νὰ γίνῃ κάτοχος τοῦ θησαυροῦ.

Β') Αἱ σχετικαὶ πρὸς τοὺς Καλικαντζάρους. Τὰ δαιμονικὰ ταῦτα ὄντα τοῦ δωδεκαημέρου φέρονται ἐνταῦθα ὑπὸ τὰ ὀνόματα: καπούρια, κασόενα, μπέγκια, ντουμπέργκαλα, τζίνια. Ἐκ τούτων ἡ συνηθεστέρα ὀνομασία αὐτῶν εἶναι ντουμπέργκαλα². Αὐτὰ «σὰν ἄλογα ἔχουν οὐρές», ἀλλὰ «ἔχουν καὶ κέρατα». Ἄλλοι λέγουν ὅτι «εἶναι γυμνά, μαῦρα, τὰ πόδια τους εἶναι σὰν τὰ πόδια τῆς μούμιας μὲ μεγάλα καὶ γαφερὰ νύχια». Μερικοὶ διηγοῦνται ἐπίσης ὅτι τὰ εἶδαν «νὰ τσουκανοῦν τὴν πόρτα καὶ νὰ βγάζουνε φωτιὲς ἀπὸ τὸ στόμα καὶ ἀπὸ τὰ πόδια», ὅτι «πηγαίνουν ὄλα μαζί καὶ ἔχουν γιὰ ἀρχηγό τους ἕνα μεγαλύτερο ἀπ' ὄλα, τὸν κουτσό»³. Ἐπίσης ὅτι «πειράζουν τ' ἀβάπτιστα καὶ τὶς λεχῶνες». Ὅταν «κράξῃ ὁ μαῦρος πέτνος τὰ Φῶτα καὶ φεύγουν τὰ ντουμπέργκαλα», λέγουν ἐν Βίτση: «Φορτώστε νὰ φορτώσωμε, | γιὰτὶ μᾶς πῆρ' ἡ μέρα | θὰ περβατήσ' ὁ πρίφτης | μὲ τὸ «ἐν Ἰορδάνη», | μὲ τὴν πουρδὴ σὶ τὸ σάνι (σαχάνι). | Μᾶς ἔβρεξε, μᾶς ἄγιασε | καὶ μᾶς ἐξεμάτισε | μὲ τὴν ἀγιαστούρα του | καὶ μὲ τὴν πλαστήρα του»⁴.

Ὅλαι αἱ ἐν Μονοδενδρίῳ καὶ Βίτση περὶ Καλικαντζάρων παραδόσεις τονίζουν τὴν μαντικὴν αὐτῶν δραῖσιν εἰς τὴν οἰκίαν. Τὰ ἀβάπτιστα καὶ αἱ λεχωίδες ὑφίστανται τὴν κακὴν αὐτῶν ἐπήρειαν. Πρόκειται περὶ νεκρικῶν δαιμόνων καὶ ἐντεῦθεν ἐξηγεῖται ἡ ἐν λόγῳ δραῖσις των⁵.

¹ Βλ. Γ. Ἀ. Μέγα, Παραδόσεις περὶ θησαυρῶν, Λαογραφ., τόμ. Δ', 1913, σ. 32.

² Βλ. τὰ ποικίλα ἐξ ἄλλων ἐλληνικῶν τόπων ὀνόματα αὐτῶν εἰς Ν. Γ. Πολίτου, Παραδόσεις, τόμ. Β', 1904, σ. 1242 - 1246.

³ Βλ. καὶ Κέντρον Ἐρεῦνης Ἑλληνικῆς Λαογραφίας τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν (πρόην Λαογραφ. Ἀρχ.), ἀριθμ. χ/φου 2266, σ. 3 - 4. (Σάββα Θεοδώρου, «Παραδόσεις Χριστουγεννιάτικες» ἐκ Μονοδενδρίου Ζαγορίου, 1951). Ἐφεξῆς ΚΛ.

⁴ Πρὸβλ. ΚΛ. ἀρ. 2296, σ. 19. (Ἄνδρ. Θεμελῆ, Λαογραφικὴ ὕλη ἐκ τῆς Κοινότητος Μονοδενδρίου Ζαγορίου τῆς Ἠπείρου, 1959).

⁵ Κ. Ἀ. Ρωμαίου, Οἱ Καλικάντζαροι. Μικρὰ μελετήματα, Θεσσαλονίκη 1955, σ. 284, 285 κ. ἐξ.

Γ') Αἱ περὶ Νεραίδων παραδόσεις. Εἰς ταύτας αἱ Νεραίδες, ἐκτὸς τῆς δαιμονικῆς τῶν δράσεως (χ/φον, σ. 143), κρατοῦσαι ἀπὸ τὰς ἀρχαίας νύμφας διακρίνονται διὰ τὴν ἔκπαγλον αὐτῶν ὠραιότητα καὶ ἐμψυχώνουν βουνά, φαράγγια, ποτάμια καὶ πηγὰς μὲ τοὺς ἐξωτικούς χορούς των.

Δ') Αἱ περὶ Διαβόλου. Εἰς ταύτας σημαντικὴν θέσιν καταλαμβάνουν αἱ δυϊστικαὶ παραδόσεις, τὰς ὁποίας γνωρίζουν καὶ διηγοῦνται κυρίως Σαρακατσάνοι ποιμένες¹. Αἱ ἐνταῦθα καταγραφεῖσαι ἀποτελοῦν ἐνδιαφερούσας παραλλαγὰς τῶν ἤδη ἐξ ἄλλων ἐλληνικῶν τόπων ὑπ' ἐμοῦ δημοσιευθεισῶν καὶ σχολιασθεισῶν εἰς ἰδιαιτέραν μελέτην².

Ἐκτὸς τῶν ὡς ἄνω μνημείων τοῦ λόγου, ἐπέμεινα καὶ εἰς τὴν ἔρευναν τῶν ποικίλων δοξασιῶν καὶ ἐθίμων τοῦ λαοῦ. Δὲν εἶναι δυνατόν εἰς τὰ περιορισμένα ὅρια μιᾶς ἐκθέσεως νὰ κάμω λεπτομερῆ λόγον δι' ὅλα. Θὰ περιορισθῶ μόνον ν' ἀναφέρω ἔθιμά τινα τοῦ γάμου, τῆς τελευτῆς, τῆς λαϊκῆς λατρείας καὶ μερικὰς δεισιδαίμονας δοξασίας.

Ὡς καὶ ἄνωτέρω εἶπον, παρευρέθην ἐν Βίτση εἰς τὸν γάμον τοῦ Νικολάου Καραγιώργου καὶ παρατήρησα τὰ ἑξῆς: Τὴν Πέμπτην τῆς πρὸ τοῦ γάμου ἑβδομάδος «ἀνάπιασαν τὰ προζύμια δυὸ κοπέλλες, πού ἔχουν μάννα καὶ πατέρα. Ἄλλες κοπέλλες τραγουδοῦσαν, ὅταν ἀνάπιαναν τὰ προζύμια. Ἐπειτα ἔφεραν συγγενεῖς τοῦ γαμπροῦ τρία φορτώματα ξύλα ἀπὸ τὸ λόγγο γιὰ τὰ ψωμιὰ καὶ τὰ σφαχτὰ τοῦ γάμου». Τὸ ἀπόγευμα τῆς ἰδίας ἡμέρας ἔστειλαν τὰ προσκλητήρια. Ταῦτα σήμερον γίνονται ὅπως καὶ εἰς τὰς πόλεις. Ἐκτυπώνονται εἰς τὰ Ἰωάννινα καὶ ἀποστέλλονται «μ' ἓνα παιδί, πού ἔχει μάννα καὶ πατέρα, στοὺς προσκαλεσμένους συγχωριανούς». Τὴν Παρασκευὴν ὠρίσθησαν «οἱ ὑπηρέτες», οἱ ὁποῖοι ἀνέλαβον νὰ ἐξυπηρετήσουν ὅλους τοὺς προσκεκλημένους. «Αὐτοὶ στὸ γάμο κερνοῦν, σερβίρουν τὰ φαγητὰ, μαζεύουν τὰ πιάτα κ.τ.λ. Οἱ ὑπηρέτες φοροῦν ποδιές, πού τοὺς ἔδωσε τὸ σπίτι τοῦ γαμπροῦ. Εἶναι ἄσπρες μὲ ρίγες κόκκινες τετράγωνες. Αὐτὲς τίς φοροῦν ὅσο βαστάει ὁ γάμος καὶ ἔπειτα θὰ τίς πάρουν σπίτι τους».

Τὸ Σάββατον τρώγουν ἀπὸ κοινοῦ οἱ στενοὶ συγγενεῖς. Τὴν Κυριακὴν τὸ πρωὶ τρώγουν πάλιν ἀπὸ κοινοῦ καὶ μετὰ ξυρίζουν τὸν γαμβρόν. «Ἐνα παιδί πού ἔχει μάννα καὶ πατέρα³ τραυαίει τὴν πρώτη ξυραφιὰ κ' ἔπειτα συνεχίζει ὁ

¹ Ὡς π.χ. ὁ ἐν Μονοδενδρίῳ διαμένων Δημήτρ. Λαδιᾶς, ἐτῶν 85, ἀγράμματος, καὶ ἄλλοι.

² Βλ. Δημ. Β. Οἰκονομίδου, Ἐνέκδοτοι δυϊστικαὶ παραδόσεις τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ. Ἐπετ. τοῦ Λαογραφ. Ἀρχ., τόμ. 17 (1964), ἐν Ἀθήναις 1965, σ. 11 - 39.

³ Ὅπως βλέπομεν, συχνὰ χρησιμοποιεῖται ἐνταῦθα παῖς ἀμφιθαλῆς κατὰ τὸν γάμον, ὅπως τοῦτο συνηθίζεται καὶ εἰς ἄλλα μέρη τῆς Ἑλλάδος. Ἡ χρῆσις ἀμφιθαλῶν γίνεται καὶ

μπαρμπέρης. Τὰ ὄργανα παίζουν τὸ τραγούδι : Ἄργυρὸ ξυράφι / καὶ μαλαματένιου / ... Μετὰ πέφτουν τρία μονὰ ὄπλα, προειδοποίηση ὅτι ἐτοιμάζονται νὰ μαζευτοῦν ὅλοι οἱ καλεσμένοι. Μετὰ πού ξεκινᾷ τὸ ψίκι πέφτουν 7 μονὰ ὄπλα ἢ 9 ἢ 11. Στὴν ὀξώπορτα τοῦ σπιτιοῦ χαιρετάει ὁ γαμπρὸς τὴ μάνα του καὶ τὸν πατέρα του, πού τὸν ξεκινᾷνε μὲ χτύπημα κρανιαῖς στὸ στῆθος, μὲ ρύζι τὸν ραίνουν κι αὐτὸς φιλάει τὸ χέρι καὶ παίρνει εὐχή. Ὅταν τὸ ψίκι τοῦ γαμπροῦ πάη νὰ πάρη τὴ νύφη, ἐκεῖ τοὺς ὑποδέχονται πάλι μὲ 7 ὄπλα. Μπαίνουν καὶ χαιρετοῦν ὅλους τοὺς συγγενεῖς καὶ καλεσμένους τῆς νύφης, τοὺς κερνοῦν καὶ χορεύουν καὶ ὁ κουμπάρος χορεύει μὲ τὴ νύφη. Τὰ ὄργανα πᾶνε μπρὸς καὶ πᾶνε γιὰ τὴν ἐκκλησιά. Στὴν ἐκκλησιὰ τοὺς ὑποδέχεται ἡ πεθερὰ καὶ ὁ πεθερός». Τὸ ὕφασμα διὰ φόρεμα, τὸ ὁποῖον δωρίζει ὁ κουμπάρος εἰς τὴν νύμφην «τὸ βάζουν καὶ τυλίγουν νιόγαμπρα καὶ κουμπάρο στὸν πλάτη» κατὰ τὴν τελετὴν τοῦ μυστηρίου τοῦ γάμου καὶ χορεύουν μὲ αὐτὸ τὸν χορὸν τοῦ Ἡσαΐα. Εἰς τὴν ἐκκλησιάν οἱ συγγενεῖς φιλοῦν τὰ στέφανα καὶ ρίπτουν χρήματα εἰς τὸν δίσκον τῆς ἐκκλησίας διὰ τὸν ἱερέα, εἰς δὲ τοὺς νεονύμφους δωρίζουν χρυσᾶ ἢ ἄλλα πολύτιμα ἀντικείμενα. Κατὰ τὴν ἐπιστροφὴν ἐκ τῆς ἐκκλησίας εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ γαμπροῦ «στὴν εἴσοδο τῆς ὀξώπορτας ὑπεδέχθη ἡ πεθερὰ τὰ νιόγαμπρα. Βαστοῦσε ρύζι καὶ δυὸ κλωνάρια κρανιαῖς. Μόλις ἔφθασαν συνοδευόμενα ἀπὸ τὸν κόσμον, ἡ πεθερὰ τοὺς ἔρριξε ρύζι καὶ τοὺς ἐχτύπησε μὲ τὰ κλωνάρια τῆς κρανιαῖς σταυρωτά. Τὰ ὄργανα προηγοῦντο παίζοντας σ' ὅλη τὴ διαδρομὴ ἀπὸ τὴν ἐκκλησιὰ ὡς τὸ σπίτι. Ἡ πεθερὰ ἔπειτα στὴ μέσα πόρτα ἔδωκε μέλι τῆς νύφης καὶ γεύτηκε τὸ ἔβαλε στὸ στόμα του καὶ ὁ γαμπρὸς καὶ ἡ νύφη, γιὰ νὰ ἔναι γλυκειὰ σὰν τὸ μέλι ἢ ζωὴ τους». (Χ/φον, σ. 202 - 213).

Ὅπως ἐκ τῶν ἀνωτέρω φαίνεται, ὁ σημερινὸς γάμος δὲν ἔχει εἰς ἔθιμα τὸν πλοῦτον καὶ τὴν ποικιλίαν, πού εἶχεν εἰς τὴν πρὸ τοῦ 1940 ἐποχὴν. Ἄς σημειωθῇ ὅτι καὶ τὰ ὡς ἄνω περιγραφέντα ἔγιναν, διότι ὁ γαμπρὸς καὶ οἱ συγγενεῖς του ἐπέμειναν νὰ τελέσουν τὸν γάμον εἰς τὸ χωρίον «μὲ τὰ παλαιὰ» καὶ ὄχι εἰς τὰ Ἰωάννινα. Τὰ ἔθιμα ταῦτα διατηροῦν στοιχεῖα τινὰ τῶν μαγικοθρησκευτικῶν δοξασιῶν παλαιότερων ἐποχῶν. Ὁ ἀμφιθαλὴς παῖς, πού χρησιμοποιεῖται κατὰ τὸ ἀνάπιασμα τῶν προζυμιῶν, κατὰ τὸ ξύρισμα τοῦ γαμπροῦ, κατὰ τὰ προσκλητήρια, ὡς καὶ τὰ μονὰ ὄπλα, τὰ κτυπήματα μὲ κλώνους κρανιαῖς πρὸς μετάδοσιν γονιμοποιῶ

κατὰ τὴν γέννησιν, τὴν τελευταίαν, εἰς μαγικὰς καὶ μαντικὰς ἐνεργείας καὶ ἄ. Βλ. Γ. Κ. Σπυριδάκη, Οἱ ἀμφιθαλεῖς εἰς τὸν βίον τοῦ λαοῦ. Ἄρχ. Λαογρ. καὶ Γλωσσ. Θησ., τόμ. ΙΓ' (1946/47), Ἀθῆναι 1948, σ. 193 - 208.

δυνάμεως εἰς τοὺς νεονύμφους¹, ἢ γεῦσις μέλιτος κ.ἄ. διατηροῦνται εἰσέτι ἔξ ἀρχαίων χρόνων².

Ἄνθεκτικώτερα εἰς μεταβολὰς εἶναι τὰ κατὰ τὴν τελευταίαν ἔθιμα μὲ ποικίλας δοξασίας καὶ μαγικὰς καὶ δεισιδαίμονας ἀντιλήψεις, αἱ ὁποῖαι ἀπαντῶσι καὶ εἰς ἄλλα χωρία τῆς Ἠπείρου. Περιορίζομαι ν' ἀναφέρω ἑνταῦθα μόνον τὸν τρόπον τοῦ μοιρολογήματος. «Τοῦτο εἶναι θρηῆνος χωρὶς στίχους, πὺ ἀναφέρεται εἰς τὴν ζωὴν τοῦ νεκροῦ, εἰς τὰς περιπέτειάς του, εἰς τὸ τί ἀφήνει πίσω του, γυναῖκα, παιδιά, γονεῖς ἀπροστάτευτους, εἰς τὰ χαρίσματά του κ.ἄ.³ Φκείάνουν τὸ μοιρολόγι πρόχειρο τῆς στιγμῆς. Σκούζουν, χτυποῦν τὰ γόνατα καὶ τραβοῦν τὰ μάγουλά τους οἱ γυναῖκες. Οἱ ἄνδρες δὲν μοιρολογοῦν. Μιὰ ἀρχίζει, οἱ ἄλλες ἐπαναλαμβάνουν κ.ο.κ. Τὴν ὥρα τοῦ μοιρολογιοῦ ἂν πάη κανένας εἰς τὸ νεκρὸ, μπαίνει σιγὰ σιγὰ καὶ μὲ τρόπο καθησυχάζει τὸ μοιρολόγι καὶ τὸ σταματᾷ μὲ κουβέντες». (X/φον, σ. 180).

Ἡ συλλογὴ μου ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τῶν λατρευτικῶν ἐθίμων εἶναι σχετικῶς πλουσία.

Ὁ λαὸς τῶν χωρίων τούτων ἐμμένει ἀκόμη εἰς τὰς πατροπαραδότους του συνθηθείας. Ἡ πίστις εἰς τὸν Θεὸν καὶ τοὺς Ἁγίους ἔχει βαθείας ρίζας εἰς τὴν ψυχὴν τῶν κατοίκων καὶ δὴ τῶν Σαρακατσάνων. Εἷς τῶν τελευταίων, ὁ σκηνίτης Θωμᾶς Μπαλατσός, ἐτῶν 74, ἀγράμματος, μοῦ ἔλεγεν: «Ἐγὼ ἤμουν καὶ εἶμαι θεόφοβος, πιστεῦνα καὶ πιστεύω τὸ Θεὸ δυνατὰ κι οὔτε τὰ πρόβατά μου πρόγκαγαν οὔτε ζούδιο (λύκος) μ' ἐπλησίαζε οὔτε κακὸς ἄνθρωπος οὔτε σκέλισμα πάθαιναν, τίποτε. Ἦταν θέλημα Θεοῦ. Οὔτε τὰ βαροῦσα οὔτε τὰ μελετοῦσα, τίποτε». (X/φον, σ. 54). Εἶναι ἐπίσης ἄξιον μνείας ὅτι πολὺ τιμᾶται εἰς τὴν ὄρεινὴν ταύτην περιοχὴν ὁ Ἅγιος Νικόλαος «καὶ γι' αὐτὸ ἔχει πολλὰ παρεκκλήσια καὶ ἱκονίσματα ἔξω εἰς τοὺς δρόμους». Ὁ Ἅγιος «εἶναι προστάτης τῶν ταξιδευμένων καὶ τῶν ναυτικῶν. Τὸν λέν ὁ γέρος μὲ τ' ἄσπρα μαλλιά καὶ τ' ἄσπρα γένεια. Πολλοὶ λέν πὺς τὸν βλέπουν καὶ εἰς τὸν ὕπνο τους καὶ εἰς τὸν ξύπνο». (X/φον, σ. 108). Εἶναι φυσικόν, οἱ κάτοικοι χωρίων μὲ πολλοὺς ἀποδήμους καὶ ταξιδεύοντας νὰ τιμοῦν τὸν Ἅγιον διὰ

¹ Βλ. Γ. Ἀ. Μέγα, Ἑλληνικαὶ ἑορταὶ καὶ ἔθιμα τῆς λαϊκῆς λατρείας, Ἀθήναι 1956/57, σ. 145.

² Ν. Γ. Πολίτου, Λαογραφικὰ Σύμμεικτα, τόμ. Γ', ἐν Ἀθήναις 1931, σ. 242, 255.

³ Τὸ αὐτὸ γίνεται καὶ εἰς πολλὰ ἄλλα μέρη τῆς ἡπειρωτικῆς Ἑλλάδος, ὡς π.χ. εἰς τὴν Ἀγόριαν τῆς Παρνασσῶ. Ἐνταῦθα «τὸ κλάψιμο τοῦ νεκροῦ γίνεται ἀπὸ τοὺς οἰκείους, τοὺς συγγενεῖς καὶ τοὺς στενοὺς φίλους, καὶ δὲν εἶναι τραγούδι, ἀλλὰ μᾶλλον μιὰ ἔμμετρη πρόζα, πὺ λέγεται recitativo, χωρὶς ὄρισμένο «νηχό», κατὰ διάφορους — κατὰ βούλησι — μελωδικοὺς τρόπους, μὲ ἀρκετὴ πρωτοτυπία εἰς ἐκάστοτε λόγια, πὺ εἶναι συχνὰ αὐτοσχεδίαστα». Εἰρ. Σπανδωνίδη, Τραγούδια τῆς Ἀγόριανης (Παρνασσῶ), Ἀθήνα 1939, σ. 362.

τὴν προστασίαν, «τὴν ὁποίαν πιστεύεται ὅτι παρέχει εἰς τοὺς ναυτιλλομένους καὶ ἐν γένει εἰς τοὺς κλυδωνιζομένους κατὰ θάλασσαν»¹.

Ἐκ τῶν ἐθίμων τῆς λαϊκῆς λατρείας ἰδιαιτέρας σημασίας εἶναι τὰ τῶν ἀποκρεῶν. «Ὅλη τὴν βδομάδα τῆς Ἀποκριᾶς ὡς τὴν Κυριακὴ τῆς Τυρινῆς, ἔλεγον, γινόμαστε καρναβάλια. Ἄλλος γίνεται γέρος, ἄλλος γριά, ἄλλος γιατρός, ἄλλος γύφτος, μὲ μαντήλια μαῦρα στὸ πρόσωπο, γιὰ νὰ μὴ γνωρίζωμαστε, καὶ μὲ κανένα παλιοκούδονο καὶ μὲ ἓνα γερὸ ραβδί στὸ χέρι, κουτσαίνοντας, παραπατῶντας, καὶ γυρνᾶμε στὰ σπίτια καὶ χορεύομε ἄγαρμπος χοροὺς μὲ παραλλαγμένη τὴ φωνή μας. Κάνομε χειρονομίες ἄγαρμπος, χωρὶς ἄσχημα λόγια, καὶ μᾶς κερνοῦν στὰ σπίτια γλυκὸ καὶ κρασί. Αὐτὸ γίνεται στὶς βραδινὲς ὥρες. Στὰ σπίτια προσπαθοῦν μὲ κάθε τρόπο νὰ μᾶς ἀναγνωρίσουν. Πᾶνε νὰ μᾶς ξεμπουμπουλώσουν. Ἐμεῖς, γιὰ νὰ μὴν ἀναγνωριστοῦμε, πετάζομε στάχτη ποὺ ἔχομε στὶς τσέπες μας ἢ καὶ τοὺς φοβερίζομε μὲ τὸ σκόπ' (ραβδί). Τὸ σκόπ' αὐτὸ εἶναι ἀπὸ ὁποιοδήποτε ξύλο. Αὐτὸ γίνεται σὲ 3 σὲ 4 σὲ 5 σπίτια. Ἐπειτα φεύγομε καὶ πηγαίνομε ὁ καθένας στὸ σπίτι του. Ἐτσι περνᾶν ὅλες οἱ μέρες. Τὸν παλιὸ καιρὸ παίζαμαν κ' Ἐρωφίλη κ' Ἐρωτόκριτο»² (χ/φον, σ. 122 - 123).

Τὴν παραμονὴν τῆς τυρινῆς ἔρχονται εἰς τὸ μεσοχώρι «μασκαρεμένοι μὲ τομάρια ἀπὸ κατσίκια φτιαγμένα προσωπίδες, μὲ παλιόρουχα ντυμένοι, μὲ οὐρὲς ἀπὸ ζῶα, μὲ κέρατα στὸ κεφάλι, μὲ κουδούνια κρεμασμένα στὴ μέση καὶ πίσω στὸν πλάτη, νύφες, γαμπροί, γριές, γέροι, καὶ χορεύουν ὅλη νύχτα γύρ' ἀπὸ φωτιά» (χ/φον, σ. 124).

Ἐκτὸς τῶν πληροφοριῶν περὶ τῶν μετημφιεσμένων, ἀρχαιοτάτου διονυσιακοῦ ἐθίμου, ἀπαντῶντος εἰς πολλὰ μέρη τῆς Ἑλλάδος, λίαν ἐνδιαφέρουσα εἶναι προσέτι, ἢ, ὡς ἄνω, εἴδησις περὶ λαϊκῶν παραστάσεων κατὰ διασκευὴν ἐκ τῶν κειμένων τῆς «Ἐρωφίλης» καὶ τοῦ «Ἐρωτοκρίτου». Δυστυχῶς ὅμως οὐδεὶς τῶν κατοίκων, καθόσον ἠδυνήθηεν νὰ ἐξακριβώσω, ἐνθυμεῖται πλέον «τὰ λόγια». Εἰς ἄλλους ἑλληνικοὺς τόπους διεσώθησαν τὰ σχετικὰ κείμενα. Ἐκ Κρήτης προερχόμεναι ἐδημοσιεύθησαν τρεῖς παραλλαγαὶ τῆς διασκευῆς τῆς «Ἐρωφίλης» ὑπὸ Παύλου Βλαστοῦ³, Ἐμμανουὴλ Δουλγεράκη⁴ καὶ Γ. Ἀ. Μέγα⁵. Ἐξ Ἀμφιλοχίας

¹ Ν. Γ. Πολίτου, Λαογρ. Σύμμ., τόμ. Α', 1920, σ. 93.

² Πρβλ. περὶ τῶν λαϊκῶν τούτων ἐκ τῆς Ἐρωφίλης καὶ τοῦ Ἐρωτοκρίτου παραστάσεων καὶ ΚΛ. ἀρ. χ/φου 2296, σ. 21. (Ἄνδρ. Θεμελῆ, Λαογραφικὸν ὑλικὸν ἐκ τῆς κοινότητος Μονοδενδρίου Ζαγορίου καὶ γενικῶς ἐκ τοῦ Ζαγορίου καὶ Ἡπείρου, 1959).

³ Εἰς «Κρητικὸν Λαόν», Ἡράκλειον, ἔτ. Α', 1909, σ. 70-72.

⁴ Εἰς «Κρητικὰ Χρονικά», Ἡράκλειον Κρήτης, ἔτ. Ι', 1956, σ. 241-253.

⁵ Εἰς μνήμην Κ. Ἀμάντου, Ἀθῆναι 1960, σ. 370-374.

ἐπίσης ἐδημοσιεύθη ὑπὸ Γ. Ζώρα - Π. Κρέτση - Λεοντοίνη βραχεῖα διασκευὴ τῆς «Ἐρωφίλης» γνωστὴ ὑπὸ τὸν τίτλον «Πανάρατος» (παραφθορὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ ἑτέρου τῶν πρωταγωνιστῶν Παναρέτου)¹.

Καὶ τώρα θὰ κάμωμεν σύντομον λόγον διὰ τὸ ἔθιμον τοῦ «Ζαφείρη» καθ' ὑπαγόρευσιν τῆς ἐκ Βίτσης Ἰππολύτης Κεφάλαια, ἐτῶν 56, τῆς δ' δημοτικοῦ. «Τὸ μῆνα Μάη, ὅταν ἤμουνα 12-15 χρονῶν, πηγαίναμε πολλὰ κορίτσα, ὄχι ἀγόρια, στὴν ἐξοχὴ μὲ τὰ κατοίκια νὰ τὰ βοσκᾶμε. Ἐκεῖ ἐλέγαμε: θὰ παίξωμε τὸ «Ζαφείρη». Μαζεύαμε ἀγριολούλουδα, ἰδίως μαργαριτες, ἓνα ἄλλο, πού τὸ λένε «Μάη» καὶ σκάρφες. Ἀπὸ ὅλα τὰ κορίτσα ἔπεφτε κάτω ἓνα καὶ ἔκανε τὸ νεκρό. Τοῦ δέναμε τὰ χέρια μὲ ἓνα ἄσπρο μαντήλι. Ἦταν ἀνάσκελα σὰν νεκρός. Μετὰ ἀρχινοῦσαμε ὅλα τὰ κορίτσα γύρω-γύρω στὸ νεκρό, πού τὸν λέγαμε «Ζαφείρη», τὸ μοιρογιολοῖ. Τὸ λέγαμε μοιρογιολοῖστά:

♩ ~ 88

1 Ζα - φεί - ρη μ', κον - το - στρόγ - γυ - λε καί -
 κον - το - μα - ζω - μέ - ε - ι - νε - ο - ι - ι
 2 γιά - σουκ', Ζα - φεί - ρη μ', νὰ μᾶς δῆς, Ζα - φεί - ρη μ', νὰ μᾶς
 πιά - αἰ - α - ι - κῆς ο - ι -
 3 Ἐ - σκού - ρια - σαν οἱ κλει - δω - νιές - - -
 Ton.

- Ζαφείρη μ', κοντοστρόγγυλε καὶ κοντομαζωμένε,
 γιά σουκ', Ζαφείρη μ', νὰ μᾶς δῆς, Ζαφείρη μ', νὰ μᾶς πκιάκης.
 — Ἐσκούριασαν οἱ κλειδωνιές, χορτάριασαν οἱ πόρτες.
 Μὲ τί ματάκια γιὰ νὰ δῶ, νὰ δῶ νὰ περβατήσω,

¹ Εἰς τὴν Ἐπετ. τῆς Ἐταιρ. Βυζ. Σπουδ., τόμ. 27, 1957, σ. 110-116.

5 πὸν ρέψαν τὰ ματάκια μου, σὰν τὸ μαργαριτάρι,
καὶ κόπ'καν τὰ χεράκια μου
καὶ τὰ ποδαράκια μου.

— *Γιὰ σοὺκ', Ζαφείρη, νὰ μᾶς πικιάκης, γιὰ σοὺκ' νὰ μᾶς κυν'γήσης.*

Μετὰ σηκωνόταν καὶ μᾶς κυνηγοῦσε. Ξέχασα νὰ πῶ ὅτι, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ χέρια, τοῦ δέναμε καὶ τὰ μάτια μὲ ἄσπρο μαντήλι. Ὅταν σηκωνόταν — τάχα ποὺ ἦταν νεκρός—, λυοῦσε χέρια καὶ μάτια καὶ μᾶς κυνηγοῦσε. Ἄμα θά 'πιανε κανένα κορίτσι, ἐκεῖνο ἔπεφτε κάτω, τὸ γεμίσαμε ἀγριολούλουδα κ' ἔκανε τὰ ἴδια» (χ/φον, σ. 214-215). Ἔτσι μοῦ διηγήθη «τὸ παιγνίδι τοῦ Ζαφείρη» ἢ ὡς ἄνω πληροφορήτρια. «Τὸ ἔπαιζα εἶπεν ἡ ἴδια, στὰ παιδικά μου χρόνια, ἀλλὰ ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τοῦ πρώτου μεγάλου πολέμου (1914) κ' ἔπειτα ἔπαψε νὰ παίζεται». Μοῦ ἐτραγούδησε καὶ τὸ ὡς ἄνω μοιρογιολοῖ, τὸ ὁποῖον ἠχογράφησα καὶ παρέθεσα τὴν μουσικὴν του κατὰ καταγραφὴν αὐτῆς ὑπὸ τοῦ μουσικοῦ κ. Σπύρου Περιστέρη.

Τὸ μοιρογιολοῖ τοῦτο ὡς κείμενον εἶναι παραλλαγή τοῦ ὑπὸ Δ. Σάρρου δημοσιευθέντος¹. Ἡ ὑπ' ἐμοῦ καταγραφεῖσα περιγραφὴ τοῦ ἐθίμου διαφέρει πῶς ἀπὸ τὰς περιγραφὰς τοῦ Δ. Σάρρου² καὶ τῆς Κατερίνας Κακούρη³. Ὁ Δ. Σάρρος λέγει ὅτι «πολλάκις οὔτε παῖς οὔτε παρθένος ὑποκρίνεται τὸν θρηνούμενον νεκρόν, ἀλλ' εἰκονίζουσιν αὐτὸν διὰ τεσσάρων φύλλων τοῦ ἀφθόνως ἐκεῖ φυομένου ἔλλεβόρου (σκάρφης) σταυροειδῶς τιθεμένων καὶ προσηλουμένων δι' ἀκανθῶν ἐπὶ τῆς χλοερᾶς γῆς. Πρὸς τούτοις εἰκονίζουσιν αὐτὸν... καὶ δι' ἀνδρεικέλου ἢ κόρης (κούκλας), ἣν ἐπίσης καλύπτουσι δι' ἀνθέων (σαβανώνουν τὴν κούκλα)»⁴. Ἡ δὲ Αἰκατερίνη Κακούρη γράφει ὅτι παλαιότερον τὸν παρίστανον καὶ διὰ μικροῦ εἰδώλου νέου ἀνδρὸς ἐκ ξύλου πρίνου ἢ σφενδάμης⁵.

Ἄξιον ἰδιαίτερας ἐξάρσεως εἶναι τὸ γεγονὸς ὅτι διέσωσα τὴν μουσικὴν «τοῦ μοιρογιολογιοῦ τοῦ Ζαφείρη», ὁ ὁποῖος «εἶναι λείψανον ἀρχαϊκῆς λατρείας καὶ δὴ τοῦ Λίνου καὶ Ἀδώνιδος», ὡς πρῶτος ἔγραψεν ὁ ἐκ Βίτσης Δ. Σάρρος⁶.

¹ Δ. Σάρρου, Λείψανα τῆς λατρείας τοῦ Λίνου καὶ Ἀδώνιδος ἐν Ἡπείρῳ. Δελτ. τῆς Ἱστορ. καὶ Ἐθνολογ. Ἐταιρ. τῆς Ἑλλάδ., τόμ. Ε', 1900, σ. 347-348.

² Ἐνθ' ἄν., σ. 346-351.

³ Κατερίνας Κακούρη, Λαϊκὰ δρώμενα εὐετηρίας. Πρακτ. Ἀκαδ. Ἀθην., τόμ. 27 (1952), σ. 224-225. Βλ. τῆς Ἰδίας, Θάνατος-Ἀνάσταση (σὲ μαγικοθρησκευτικὰ «δρώμενα» τῆς λαϊκῆς λατρείας τῆς Ἡπείρου), Ἀθῆναι 1965, σ. 38-48.

⁴ Δ. Σάρρου, ἔνθ' ἄν., σ. 348-349.

⁵ Βλ. Κατερίνας Κακούρη, Λαϊκὰ δρώμενα..., σ. 225. Πρβλ. καὶ Γ. Ἀ Μέγα, Ἑλληνικαὶ ἑορταί, σ. 189-190.

⁶ Δ. Σάρρου, ἔνθ' ἄν., σ. 350-351.

Ἐκ τῶν δεισιδαιμόνων δοξασιῶν σημειῶ ὀλίγας, τὰς ἑξῆς: 1) «Φυλαχτὸ βάζομε καὶ στὰ ζῶα: στὰ πρόβατα, στὰ ἄλογα, συνήθως ὅμως στὰ γκεσέμια. Τὰ γκεσέμια (ὄδηγοὶ) εἶναι μεγαλόσωμα καὶ μπορεῖ νὰ πάθουν, σ' αὐτὰ θὰ πέση τὸ μάτι» (χ/φον, σ. 74). Ὅπως ἐδῶ ἔτσι καὶ εἰς ἄλλους ἑλληνικοὺς τόπους βασκαινόμενα ὄντα δὲν εἶναι μόνον οἱ ἄνθρωποι, ἀλλὰ καὶ τὰ ζῶα, τὰ δένδρα καὶ αὐτὰ τὰ ἄψυχα ἀκόμη πράγματα, ὅπως π.χ. ἡ οἰκία¹. Διὰ προβασκάνια δὲ χρησιμοποιοῦνται οὐ μόνον φυλαχτά, ἀλλὰ καὶ βασκαντῆρες, ματοπιάστρες κ.ἄ.

2) «Ἀνήμερα τοῦ Εὐαγγελισμοῦ ἀνάβουμε φωτιὲς στὸ κατώφλι τοῦ στάβλου, γιὰ νὰ περάσουν τὰ ζῶα ἀπὸ πάνω, γιὰ νὰ μὴ τὰ τρῶν τὰ φίδια» (χ/φον, σ. 76).

Ἡ δεισιδαίμων αὕτη συνήθεια ἀνήκει εἰς τὰ διαβατήρια καὶ καθαρτήρια ἔθιμα, ὃ δὲ λαὸς μεγίστην ἀποδίδει ἱερότητα καὶ δύναμιν καθαρτήριον εἰς τὰς ἑαρινὰς πυράς².

3) «Τὴ στάχτη τὶς μέρες τῶν Χριστουγέννων δὲν τὴν πετάζουν ὄξω. Τὸ ἔχομε σὲ κακὸ νὰ τὴν ρίξωμε ὄξω. Οὔτε τὰ νερὰ ἀπὸ λουσίματα τὶς μέρες αὐτὲς» (χ/φον, σ. 77). Ὡς εἶναι γνωστὸν, τόσον τὰ ξύλα, πού ἀπομένουν ἀπὸ τὴν φωτιὰν τοῦ Δωδεκαημέρου, ὅσον καὶ ἡ ἑξ αὐτῶν στάχτη ἔχουν ἀποτρεπτικὴν δύναμιν καὶ χρησιμοποιοῦνται πρὸς προφύλαξιν τῆς οἰκίας καὶ τῶν ἀγρῶν ἀπὸ παντὸς κακοῦ. Τὸ ἔθιμον ἀπαντᾷ καὶ ἐκτὸς τῆς Ἑλλάδος εἰς ἄλλους λαούς³.

4) «Οἱ παλιὲς ἔλεγαν ὅτι εἶναι μερικὲς πού ξέρουν καὶ κατεβάζουν τὸ φεγγάρι. Καὶ ἀνέβαιναν αὐτὲς (οἱ μάγισσες) ἀπάνω στὸ ἄλετρι, μάζευαν τὰ σαϊτάνια καὶ σαϊτάνευαν τὸν κόσμον. Βογγοῦσε τὸ φεγγάρι κι αὐτὲς ἔκαναν τὴ δ' λειά τς» (χ/φον, σ. 150).

Ὁ λαὸς ἀποδίδει εἰς τὰς μαγίσσας πολλὰς ἰδιότητας καὶ δυνάμεις. «Τὸ δὲ μέγιστον ἐν τῇ μαγικῇ τέχνῃ, λέγει ὁ Ν. Γ. Πολίτης, θεωρεῖται ἡ δύναμις τοῦ καθελκύειν τὴν Σελήνην καὶ τοὺς Ἀστέρας»⁴. Αἱ μάγισσαι δύνανται νὰ μεταμορφοῦνται, νὰ γίνωνται ἄφαντοι, νὰ κατεβάζουν τὸ φεγγάρι κ.τ.ῶ. Παρὰ τῷ λαῷ ἀπαντῶσι ποικίλαι περὶ αὐτῶν διηγήσεις⁵. Ἀντίστοιχοι δὲ πρὸς τὸ μούγκρισμα τοῦ φεγγαριοῦ εἶναι αἱ ἀρχαῖαι παραστάσεις περὶ τοῦ μυκήματος τῆς Ἑκάτης⁶.

¹ Διὰ τοῦτο «στὸ σπῖτι ἀπ' ὄξω στὴν πόρτα βάζομε τὸ πέταλο γιὰ τὸ καλὸ, τὸ γούρι, καὶ ἀλείφομε τὸν τοῖχο τῆς ὀξώπορτας μὲ βουλιτῆς (σβουνιῆς) ἀγελάδων» (χ/φον, σ. 74).

² Γ. Ἀ. Μέγα, ἔνθ' ἀν., σ. 112.

³ Βλ. τὸ ἄρθρον *Asche* ἐν *Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens*. Bd. I. Berlin und Leipzig 1927, σσ. 611-617.

⁴ Ν. Γ. Πολίτου, *Λαογραφ. Σύμμεικτα*, τόμ. Β', 1921, σσ. 157, 159.

⁵ Ν. Γ. Πολίτου, *Λαογραφ. Σύμμεικτα*, τόμ. Α', 1920, σ. 131, τόμ. Β', σ. 814.

⁶ Ν. Γ. Πολίτου, ἔνθ' ἀν., τόμ. Β', σ. 814.

Καὶ ἄλλα πολλὰ ἔθιμα τῶν χωρίων τούτων χαρακτηρίζονται διὰ τὴν ἀρχαϊκότητά των, μαρτυροῦσαν ὅτι ὁ λαός, παρὰ τὰς οἰκονομικὰς καὶ κοινωνικὰς μεταβολὰς τῶν τελευταίων χρόνων, διατηρεῖ εἰσέτι ἀρκετὰ κατὰ παράδοσιν στοιχεῖα παλαιότερου πολιτισμοῦ. Παρατηρητέον ὅμως ὅτι ὁσημέραι ἡ νεωτέρα γενεὰ ἐπιδιώκει τὸ νέον, ἀποφεύγει ἢ λησμονεῖ τὸ παλαιόν, τὸ ὁποῖον θεωρεῖ «καθυστερημένον» καὶ ἱκανοποιεῖται περισσότερο μὲ τὰ ἐκ τῶν ἀστικῶν κέντρων εἰσαγόμενα πολιτιστικὰ στοιχεῖα. Οὕτω π.χ. ἡ ἐνδυμασία τῶν κατοίκων νῦν εἶναι ἀστική. Μόνον δ' οἱ ἠλικιωμένοι καὶ οἱ μεσήλικες Σαρακατσάνοι διατηροῦν ἀκόμη τὰς παλαιὰς τῶν ἐνδυμασίας. Κατὰ τὰς διασκεδάσεις, ἐκτὸς τῶν τοπικῶν ἄσμάτων καὶ χορῶν, ἀκούονται καὶ ἄσματα καὶ χορεύονται χοροὶ ἐκ τῶν ἀστικῶν κέντρων. Ὅταν δὲ θὰ ἠλεκτροφωτισθοῦν καὶ τὰ Ζαγοροχώρια, τότε ἡ μεταβολὴ θὰ εἶναι μεγαλύτερα. Οὕτω π.χ. πολλὰ ἐκ τῶν σημερινῶν οἰκιακῶν σκευῶν θ' ἀχρηστευθοῦν μὲ τὰς ἠλεκτρικὰς μαγειρικὰς συσκευὰς καὶ τ' ἄλλα σχετικὰ εἶδη. Αἱ γυναῖκες μὲ ἠρώτων: «πότε θὰ ῥθῆ καὶ σ' ἐμᾶς τὸ ἠλεκτρικό; ἀλλοῦ, στὸ Πωγώνι, τό ἄβαλαν». Τοιοῦτοτρόπως μετ' ὀλίγον ὁ βίος τοῦ λαοῦ θὰ παρουσιάσῃ μεγαλύτερας διαφορὰς ἐν συγκρίσει πρὸς τὸν σημερινόν.

R É S U M É

**Recherches folkloriques dans la région de Zagorion (Epire)
du 14 juillet au 4 août 1966**

par D. B. Oeconomidès

Pour compléter ses recherches folkloriques commencées dans cette même région en 1963, l'auteur a visité les villages Monodendrion (Μονοδένδριον) et Vitsa (Βίτσα) du 14 juillet au 4 août 1966.

Le matériel collectionné constitue un manuscrit de 323 pages in 8°. L'auteur a également enregistré sur bandes de magnétophone 57 chansons populaires.

Après une brève introduction sur l'histoire de ces villages et leur position géographique, il examine la situation économique de leurs habitants et leurs occupations.

Ensuite, il mentionne les collections folkloriques concernant cette

région, publiées par des amateurs ou inédites, dont il nous donne une bibliographie détaillée.

Traitant des éléments de la vie matérielle du peuple, il examine en premier lieu les formes de l'habitation populaire, la manière dont les maisons sont construites et leur décoration, tout en donnant un inventaire des principaux meubles et ustensiles domestiques en usage.

Se référant aux aspects de la vie populaire, il mentionne les coutumes de la chasse, qu'il compare avec celles de l'époque byzantine, avec laquelle il trouve qu'elles ont de grandes ressemblances, comme par exemple la chasse à la perdrix.

De la littérature populaire orale il examine les chansons (accompagnant ou non des danses populaires) et les légendes. Il constate que peu de chansons acritiques se conservent jusqu'à aujourd'hui dans la mémoire du peuple, tandis qu'on continue de chanter certaines anciennes ballades.

De même il remarque que pendant les noces on chante un grand nombre de vieilles chansons d'amour. Dans cette région sont encore vivantes aussi les chansons cleptiques. Il mentionne par la suite les instruments musicaux employés et les noms des musiciens les plus connus, ainsi que les différentes danses, dont les principales sont: le tsamicos, le Zaghorissios, le Poghonissios, la Karamberia et autres.

Touchant le sujet des légendes populaires recueillies au cours de cette mission, l'auteur en cite les plus connues et les plus répandues: celles sur les trésors cachés, celles sur les êtres démoniaques de Noël (Καλικάντζαροι), sur les Fées (Νεράιδες) et sur le Diable. A cette dernière catégorie appartiennent aussi les légendes appelées dualistes, sur lesquelles il publia dans le volume précédent de cette revue (vol. 17) une étude spéciale.

Décrivant et interprétant certaines coutumes matrimoniales, il remarque qu'aujourd'hui la cérémonie nuptiale, bien qu'elle n'ait plus la richesse et la variété de l'époque avant 1940, maintient toutefois dans son cérémonial certaines croyances magiques très intéressantes. D'autre part, les coutumes concernant la mort ont résisté aux changements survenus et possèdent toute la diversité des croyances magiques et des superstitions traditionnelles.

Du point de vue des coutumes du culte, l'auteur constate la profonde

foi du peuple en Dieu et en les Saints et tout particulièrement en St. Nicolas.

Ensuite, il décrit la coutume des travestissements pendant le Carnaval et des représentations théâtrales populaires, en plein air, où on joue des adaptations d'«Erophile» (Ἐρωφίλη) et de l'«Erotocritos» (Ἐρωτόκριτος). On voit dans les manifestations du Carnaval la continuation des coutumes du culte dionysiaque.

La coutume de «Zafiri» (Ζαφείρη), dont l'auteur donne une description détaillée, est importante et très intéressante. Il s'agit d'après D. Sarros de la survivance de l'ancienne légende de Linos et d'Adonis en Epire. L'auteur a également pu enregistrer le «mirologue de Zafiri» chanté devant Zafiri, prétendu mort.

Avant de terminer son exposé, l'auteur examine encore certaines superstitions populaires et, en conclusion, il met l'accent sur le fait de la disparition de jour en jour des éléments traditionnels sous l'influence du développement rapide de la vie sociale.

Β'

ΕΚΘΕΣΙΣ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΗΣ ΕΡΕΥΝΗΣ ΕΙΣ ΜΥΡΣΙΝΗΝ ΛΑΚΩΝΙΑΣ

(19 ΟΚΤ. - 2 ΝΟΕΜΒΡ. 1966)

ΥΠΟ Κ. ΡΩΜΑΙΟΥ

Ὁ συνοικισμὸς Μυρσίνη εὐρίσκεται ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ Ταυγέτου, βορειοδυτικῶς τοῦ Γυθείου, ἀπὸ τὸ ὁποῖον ἀπέχει περὶ τρεῖς περίπου ὥρας. Ἐγκαταλελειμμένη τώρα ἀπὸ σημαντικὸν τμῆμα τοῦ παλαιοῦ πληθυσμοῦ της, ἰδίως τοῦ νεωτέρου καὶ δυναμικωτέρου, ἡ Μυρσίνη ἐξακολουθεῖ νὰ θεωρῆται ἡ πρωτεύουσα τοῦ τέως δήμου Μαλευρίου, ὁ ὁποῖος ἀποτελεῖ τὸ βορειοανατολικὸν ἄκρον τῆς Μάνης, τὸ ὁποῖον ὑπῆρξεν ἰδιαίτερος σημαντικὸν διὰ τὴν τοπικὴν ἱστορίαν τῶν τριῶν τελευταίων ἑκατονταετηρίδων. Εἰς τὸ τμῆμα τοῦτο ἀνήκει τὸ θρυλικὸν Κάστρον τοῦ Πασαβᾶ, πού ἐλέγχει τὴν ἐπικοινωνίαν Γυθείου - Ἀρεοπόλεως. Εἰς τὸν αὐτὸν δῆμον τοῦ Μαλευρίου ἀνήκει ὁ Πολυάραβος, γνωστὸς διὰ τὴν ὁμώνυμον μάχην τοῦ 1826 καὶ τὴν ἡρωϊκὴν ἀντίστασιν τῶν Μανιατῶν κατὰ τῆς ἐπιχειρουμένης εἰσβολῆς τοῦ Ἰμβραήμ πασᾶ. Ἐπὶ πολλὰς δεκαετηρίδας πρὸ τῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 1821, εἰς τὰς βορειοανατολικὰς παρυφᾶς τοῦ δήμου Μαλευρίου ἐπεκράτουν οἱ πολεμικοὶ «Τουρκομπαρδουνιώται», ἐγκατεστημένοι εἰς

ὄχυρους πύργους. Εἰς τὰ ἴδια ἐκεῖνα βουνά, ἀκριβῶς παρὰ τὰ σύνορα τοῦ Μαλευρίου, ἀκριβῶς παρὰ τὴν ὑπὸ τῶν λογιωτέρων κατοίκων τοῦ δήμου ἀποκαλουμένην μετέπειτα «μεθόριον», εὑρισκον καταφύγιον ὀνομαστοὶ Ἑλληνες καπεταναῖοι, καὶ τοῦτο, διότι ἠσθάνοντο προφυλαγμένα τὰ νῶτα αὐτῶν χάρις εἰς τὴν φιλικὴν βοήθειαν τῶν κατοίκων τῆς σκληροτραχήλου Μάνης. Τοιοῦτοι καπεταναῖοι ὑπῆρξαν παλαιότερον μὲν οἱ Παναγιώταρος καὶ Κωνσταντῆς Κολοκοτρώνης, ἀμέσως δ' ἔπειτα ὁ θρυλικὸς ἐν Λακωνίᾳ καὶ Ἀρκαδίᾳ καπετὰν Ζαχαριάς. Οἱ δύο πρῶτοι εἶχον ἐγκατασταθῆ εἰς τὴν Καστάνιαν τῆς Μελιτίνης, ὁ δὲ τελευταῖος εἰς τὸν Σκουφομύτην τοῦ Λυγερέα τοῦ Μαλευρίου. Ὅλων αὐτῶν σώζονται καὶ σήμερον τὰ ἐρεῖπια τῶν πύργων των, ταπεινὰ καὶ σιωπηλὰ μνημεῖα περιβαλλόμενα ὅμως ἀπὸ μίαν εὐγλωττον ἄλυσον θρύλων καὶ λοιπῶν ἱστορικῶν διηγήσεων, αἱ ὁποῖαι ἐπέζησαν διὰ τῆς τοπικῆς προφορικῆς παραδόσεως τῶν κατοίκων τῶν πέριξ περιοχῶν.

Τοιαύτη ἐν ὀλίγοις εἶναι ἡ φυσιογνωμία τοῦ τέως δήμου Μαλευρίου τῆς Β. Α. Μάνης, εἰς τοῦ ὁποίου τὴν ὀλιγάνθρωπον νῦν πρωτεύουσαν Μυρσίνην μετέβην τὸ φθινόπωρον τοῦ 1966 (19 Ὀκτωβρίου ἕως 2 Νοεμβρίου). Ἡ λαογραφικὴ ἀποστολή μου ἐγένετο εἰς ἐκτέλεσιν σχετικῆς ἐντολῆς τῆς Συγκλήτου τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, τὸ δὲ λαογραφικὸν ὑλικὸν ποὺ συνεκέντρωσα ἀριθμεῖται εἰς 220 σελίδας τετραδίου, τὸ ὁποῖον κατετέθη ὑπ' αὔξ. ἀριθμὸν 3.038 Α, ὡς χειρόγραφον τοῦ Κέντρου Ἐρεῦνης τῆς Ἑλληνικῆς Λαογραφίας παρὰ τῇ Ἀκαδημίᾳ Ἀθηνῶν.

Εἰς τὸ συγκεντρωθὲν ὑλικόν, ποικίλον εἰς περιεχόμενον καὶ ἀναφερόμενον εἰς τὸν λαϊκὸν πολιτισμὸν τῆς βορειοανατολικῆς Μάνης, περιέχονται πληροφορίαι σχετικαὶ μὲ τὴν λαϊκὴν λατρείαν, τὰς λαϊκὰς δοξασίας, τὴν τεχνικὴν τῶν ἰδιοτύπων μοιρολογίων τῆς Μάνης, τὰς τοπικὰς παραδόσεις, ἰδίως ἠρωϊκὰς καὶ λατρευτικὰς, σχετικὰς μὲ τοὺς πιστευομένους δαίμονας. Περιλαμβάνονται ἐπίσης πληροφορίαι σχετικαὶ μὲ τὸν γεωργικὸν καὶ ποιμενικὸν βίον, τὴν τοπικὴν ἀρχιτεκτονικὴν, τὴν συλλογὴν τοῦ ἐλαιοκάρπου καὶ τὴν παραγωγὴν τοῦ ἐλαίου, τὴν συλλογὴν παλαιότερον τοῦ καρποῦ τῆς δρυός, ὡς καὶ ποικίλαι ἄλλαι παρατηρήσεις σχετικαὶ μὲ τὴν φύσιν καὶ τὰ εἶδη τῶν μυκήτων (μανιταριῶν), ἢ τὴν ζωὴν τῶν ζώων, τῶν πτηνῶν καὶ τῶν ἐντόμων, ὡς ἐπίσης μὲ τὴν λαϊκὴν μαντικὴν, τὸν κοινωνικὸν βίον, τὰ παιδικὰ παιγνίδια καὶ τὰ ἐν χρήσει παλαιότερον οἰκιακὰ σκεύη. Τέλος κατεγράφησαν ἔτι εἰδικώτερον πληροφορίαι, σχετικαὶ μὲ ἔθιμα τῆς Ἀποκριᾶς καὶ μὲ τοὺς τρεῖς κυρίους σταθμοὺς τῆς ζωῆς, τὴν γέννησιν, τὸν γάμον καὶ τὸν θάνατον.

Ἐκ τοῦ ὑλικοῦ τούτου θὰ περιορισθῶ κατωτέρω εἰς ὀλίγα μόνον ἀλλὰ χαρακτηριστικὰ παραδείγματα ἀναφερόμενα 1) εἰς τὸν κοινωνικὸν βίον, 2) εἰς ἐν ἑκ τῶν αἰτίων συντηρήσεως καὶ διαδοχῆς τῆς κληροδοτουμένης παραδόσεως, 3) εἰς δύο τοπικὰς παραδόσεις σχετικὰς μὲ τὴν ἀλεξίκακον δύναμιν τοῦ ἄρτου καὶ τὴν

σταθεράν πίστιν περὶ ὑπάρξεως ἀοράτων κακοποιῶν δαιμόνων, καὶ 4) εἰς τὴν ἰδιότυπον τεχνικὴν τῶν μοιρολογίων τῆς βορειοανατολικῆς Μάνης σύμφωνα μὲ τὴν ὁποίαν προτάσσεται προοίμιον εἰς δεκαπεντασυλλάβους καὶ ἀκολουθεῖ τὸ κύριον θέμα τοῦ μοιρολογίου εἰς μετρικὴν μορφήν ὀκτασύλλαβον.

1. Κοινωνικὸς βίος. Ἡ παράδοσις τοῦ κοινωνικοῦ βίου εἰς τὴν Μάνην ἀκολουθεῖ ἰδικήν της παλαιὰν μορφήν, ἀπὸ τὴν ὁποίαν φέρω τρία σύντομα ἀλλὰ χαρακτηριστικὰ εἰδικὰ θέματα: τὸν βιασμόν γυναικός, τὴν ζωοκλοπὴν, τὴν χαρτοπαιξίαν. 1) Αἱ γυναῖκες εἰς τὴν Μάνην τυγχάνουν γενικοῦ σεβασμοῦ. Καὶ αὐτὰς τὰς γυναῖκας τῶν ἐχθρικῶν οἰκογενειῶν οἱ ἀντίπαλοι τὰς σέβονται. Ὁ πόλεμος ἢ οἰαδήποτε σύγκρουσις εἶναι θέμα τῶν ἀνδρῶν. Ἡ γυναῖκα, εἴτε ἐργάζεται εἰς τοὺς ἀγρούς, εἴτε εὐρίσκεται εἰς ἐρημικὸν δρόμον, δὲν κινδυνεύει, ἄς εἶναι ἐντελῶς μόνη. Βιασμός γυναικός εἶναι κοινωνικὸν φαινόμενον ἀνύπαρκτον εἰς τὸ χωρίον Μυρσίνη. «Θὰ σεισιτῆ ἢ Μάνη ὀλόκληρη, ἂν γίνῃ τέτοιο προᾶγμα» μοῦ εἶπαν. 2) Καὶ ἡ ζωοκλοπὴ μεγάλων οἰκιακῶν ζώων εἶναι τελείως ἀνύπαρκτος. «Δὲν ἀκούστηκε ποτὲς ἐδῶ νὰ κλέβουν τὰ χοντρὰ ζῶα». Πράγματι, ὡς παρατήρησα, τὰ ζῶα βόσκουν ἐλεύθερα καὶ μόνα των, χωρὶς νὰ τὰ παρακολουθῆ φύλαξ καὶ χωρὶς νὰ συμβαίῃ κλοπὴ. Παρατήρησα μάλιστα, — καὶ διεπίστωσα τοῦτο πολλάκις, — ὅτι εἰς τὴν Μυρσίνην τὰ σπίτια ἀφήνονται ἀνοιχτά, ἐνῶ οἱ ἔνοικοί των ἀπουσιάζουν. Ἀσφαλῶς τοῦτο φαίνεται ἀδύνατον ἀλλὰ τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1966 διεπίστωσα ὅτι τοῦτο ὄντως συνέβαινεν εἰς εὐρεΐαν κλίμακα καὶ ὅτι ὠφείλετο εἰς τὴν γενικὴν συνήθειαν τῶν κατοίκων. 3) Ὡς πρὸς τὴν χαρτοπαιξίαν, τὸ ἔθιμον τοῦτο ὑπεχώρησε κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους, παλαιότερον ὅμως ἀπετέλει δεινὴν κοινωνικὴν πληγὴν. Μὲ συντομίαν, ἀλλὰ καὶ τραγικὴν σαφήνειαν, μοῦ ἀνέφεραν οἱ χωρικοὶ σχετικὰ παραδείγματα: «Παίζανε παλαιότερα χωράφια ὀλόκληρα. Ἀκόμη καὶ τὸ μουλάρι, φορτωμένο μὲ τὸ λάδι, σταματιούσανε στὰ χάνια καὶ τὸ παίζανε στὰ χαρτιά. Ἐκκληρίζανε περιουσίες ἀπ' αὐτὸ τὸ ἐλάττωμα».

2. Περὶ ἑνὸς ἐκ τῶν αἰτίων συντηρήσεως καὶ διαδοχῆς τῆς κληροδοτουμένης παραδόσεως. Μίαν ἡμέραν εὐρισκόμην μεταξὺ ὁμίλου ἡλικιωμένων γυναικῶν, αἱ ὁποῖαι μοῦ διηγοῦντο παραδόσεις καὶ τραγούδια τοῦ χωρίου των. Ἐξεχώριζε μεταξὺ αὐτῶν μία, ἡ ὁποία ἐνεθυμεῖτο τὰ περισσότερα καὶ μάλιστα κατὰ τρόπον πιστότερον ἢ οἰαδήποτε ἄλλη. Εἰς παρατήρησίν μου, διατί συμβαίνει τοῦτο εἰδικῶς μὲ ἐκείνην καὶ ὄχι μὲ τὰς ἄλλας, ὅλαι αἱ παριστάμεναι συνεφώνησαν εἰς τὸ ἐξῆς συμπέρασμα: «Ἡ Βαγγελία τὰ θυμᾶται, γιὰτὶ εἶχε κυρὰ καὶ τῆς τὰ ἔλεγε». Τοῦτο σημαίνει ὅτι ἡ Βαγγελία εἰς τοὺς παιδικούς της χρόνους εἶχε νυχθημερὸν πλησίον της τὴν μάμμην, ἡ ὁποία μὲ στοργὴν καὶ ἀγάπην διηγεῖτο καὶ μετέδιδεν εἰς τὴν μικρὰν ἐγγονήν της ὅσα ἡ ἴδια ἐγνώριζε. Τότε

ἀνελογίστην πόσον ὄντως πολύτιμος καὶ αὐτόχρομα ἔθνικὸς εἶναι ὁ ρόλος ἐν τῇ οἰκογενείᾳ τῆς γηραιᾶς μάμμης. Καθ' ὃν χρόνον ἢ νεαρὰ μήτηρ, ὁ ἐνδιάμεσος κρίκος μεταξὺ μάμμης καὶ ἐγγονῆς ἢ ἐγγόνου, ἐργάζεται σκληρὰ διὰ τὴν βιοπάλην καὶ ὡς ἐκ τούτου δὲν ἔχει οὔτε τὸν χρόνον οὔτε τὴν ψυχικὴν διάθεσιν διὰ νὰ παίξῃ ἐπὶ ὥρας μὲ τὰ τέκνα της, ἢ γηραιὰ μάμμη προάττει τοῦτο εἰς τοιοῦτον βαθμόν, ὥστε ἀναδεικνύεται ὁ στυλοβάτης τῆς ἔθνικῆς παραδόσεως.

Ἄναμιμνήσκομαι ὅτι παρόμοιον φαινόμενον διεπίστωσα καὶ κατὰ τὸν χρόνον τῶν σπουδῶν μου εἰς Ἑνωμένας Πολιτείας τῆς Ἀμερικῆς. Εἰδικῶς διεπίστωσα ἐκεῖ ὅτι εἰς πολλὰς ἑλληνικὰς οἰκογενείας τὰ νεαρὰ μέλη τῆς τρίτης γενεᾶς τῶν Ἑλλήνων ἀποίκων, ἦτοι οἱ ἐγγονοὶ καὶ αἱ ἐγγοναί, ἠγνόουν τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν, ἐὰν συνέβαινε νὰ μὴ ἐπιζῆ ἢ γιαιγιά, ἐνῶ ἀντιθέτως ἐγνώριζον τὴν ἑλληνικὴν, ἐὰν ἡ μάμμη των ἐπέζη. Εἰς τὴν Ἀμερικὴν ἢ συμπαθῆς ἐξ Ἑλλάδος μάμμη εἶναι φορεὺς τῆς ἔθνικῆς γλώσσης. Εἰς τὰ χωρία τῆς Ἑλλάδος ἢ ἰδία κρατεῖ εἰς τὰ χεῖρας της πολῦτιμον τμῆμα τῆς ἔθνικῆς παραδόσεως καὶ τὸ μεταλαμπαδεύει εἰς τὰ μικρὰ ἐγγονάκια της. Ἴδου μία μορφή ἔθνικοῦ λαϊκοῦ νηπιαγωγείου ποὺ ἔχει βάσιν τὴν οἰκογένειαν καὶ ἐνθυμίζει «τὸ κρυφὸ σχολεῖο» τῶν προγόνων. Ἡ Βαγγελία τῆς Μυρσίνης, ἡ ἠλικιωμένη Εὐαγγελία Καραμπέλα, ὑπῆρξε δι' ἐμὲ καὶ ἡ ἀφορμὴ τῶν συλλογισμῶν αὐτῶν καὶ ἡ ἔμπρακτος ἀπόδειξις τῆς ἀληθείας των.

3. Παρατηρήσεις εἰς δύο παραδόσεις, σχετικὰς μὲ τὸν ποικίλον ρόλον τῶν κακοποιῶν δαιμόνων. Ἡ πρώτη ἔχει ὡς ἑξῆς: «Μιὰ μικρὴ φύλαε τὰ πρόβατα. Ἐκεῖ ποὺ τὰ φύλαε, πῆγε μιὰ γυναίκα ψηλὴ ποὺ φοροῦσε ἄσπρα καὶ τῆς λέει ἀπὸ μακρῶν: — Ἄφησε κάτω τὴ μπόλια ποὺ κρατᾶς καὶ ἔλα νὰ σοῦ εἰπῶ». Τὸ κορίτσι εἶπε: — Αὐτὸ μοῦ τὸ ἔδωκε ἡ μητέρα μου καὶ μοῦ εἶπε νὰ μὴν τ' ἀφήσω ἀπὸ τὰ χέρια μου». Μέσα στὴν πετσέτα εἶχε τὸ ψωμί, γιὰ νὰ φάῃ τὸ μεσημέρι. Ἀπὸ τὰ πολλὰ παρακάλια, ἡ μικρὴ δὲν ἤθελε καὶ ἡ ἀσπροφόρα ἔφυγε στενοχωρημένη. Ἄλλοι πάλι λένε ὅτι ἔσκασε».

Τὴν παράδοσιν ταύτην θεωρῶ λίαν σημαντικὴν, διότι καταδεικνύει τὴν δύναμιν τοῦ ἄρτου, τὴν ἀπελατικὴν κατὰ τῶν δαιμόνων καὶ τὴν προστατευτικὴν διὰ τὸν φέροντα. Ὁ ἄρτος κατὰ τὴν ἑλληνικὴν ἀρχαιότητα ὑπῆρξεν ἱερὸν σύμβολον καὶ διὰ τῆς χριστιανικῆς θρησκείας ἔχει ἀναγνωρισθῆ ὡς τοιοῦτον, διὰ δὲ τῆς σημερινῆς λαϊκῆς λατρείας ἔχει καθιερωθῆ ὄχι μόνον σύμβολον ἱερὸν ἀλλὰ καὶ ὄπλον ἀκαταμάχητον κατὰ τῶν βλαπτικῶν δαιμόνων.

Ἐνθυμοῦμαι εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο μίαν παράλληλον παράδοσιν, ἡ ὁποία προέρχεται ἐκ Σάμου καὶ τὴν ὁποίαν ἔχει ἀποθησαυρίσει ὁ Ν. Πολίτης (Παραδόσεις τόμ. Α', 1904, ἀρ. 686). Τὴν παραθέτω, διότι εἶναι ὄχι μόνον χαρακτηριστικὴ ἀλλὰ καὶ ἡ μόνη ἐξ ὅλων τῶν παραδόσεων τῆς ὀγκώδους ἐκείνης συλλογῆς

τοῦ Ν. Πολίτου, ἡ ὁποία ἀναφέρεται εἰδικῶς εἰς τὰς Νεραΐδας καὶ τὴν ἀπελατικὴν δύναμιν τοῦ ἄρτου. Σημειωτέον ὅτι ὁ Ν. Πολίτης δὲν εἶχε προλάβει νὰ δημοσιεύσῃ σχόλια εἰς τὰς παραδόσεις τοῦ κεφαλαίου τούτου. Τὸ κείμενον τῆς σαμιακῆς παραδόσεως ἔχει ὡς ἑξῆς: «*Ένας τσοπάνης ἐκεῖ πὺν ἔβροσκε τὰ πρόβατά του τὸν ἔπιασε μιὰ δυνατὴ βροχὴ καὶ ἀναγκάστη καὶ μπῆκε σὲ μιὰ σπηλιὰ ἐκεῖ κοντὰ γιὰ νὰ φυλαχτῆ. Εἶχε ἀπάνω του ἓνα κομμάτι ξερὸ ψωμί, εἶχε καὶ τὸ νιουφέκι του. Καθὼς ἦταν ξαπλωμένος στὴ σπηλιὰ, ἄκουσε σὰ νὰ ἔπαιζαν λύρες καὶ φωνὲς πὺν τραγουδοῦσαν μὲ πολὺ γλυκειὰ φωνή.*

*Τρεῖς κοπέλλες λυγερές,
πᾶν στὸ δρόμο μοναχές.*

«*Άξαφνα ἄκουσε ἄλλη φωνὴ νὰ λέγῃ: «— Έχει ἄλλον ἐδῶ, ἔχει καὶ τὸ σύντροφό του». Καὶ τοῦ ἐφάνη σὰ νὰ ἔσπασε ἓνα τέλι, καὶ σὰ νὰ ἦταν πολλοὶ ἄνθρωποι πὺν ἔφηναν γρήγορα. Βγῆκε ὄξω ἀπὸ τὴ σπηλιὰ, καὶ ἐνῶ ἀκόμη ἦταν ἡμέρα δὲν εἶδε κανέναν ἄνθρωπο, οὔτε νὰ τραγουδῆ οὔτε νὰ φεύγῃ. Ἄπ' αὐτὸ κατάλαβε πὼς στὴ σπηλιὰ αὐτὴ ἔμεναν Νεραΐδες, καὶ ἔφηναν ἅμα εἶδαν μέσα ἄνθρωπο πὺν εἶχε ἀπάνω του ψωμί. Γιατὶ τὸ ψωμί δὲν μποροῦν νὰ τὸ ὑποφέρουν, καὶ αὐτὸ ἐννοοῦσαν ὅταν ἔλεγε ὅτι ἔχει καὶ τὸ σύντροφό του».*

Εἰς τὴν Μυρσίνην ἡ πίστις εἰς τὴν ὑπαρξιν δαιμονικῶν ὄντων, ἰδιαιτέρως ἐπιβλαβῶν εἰς τὸν ἄνθρωπον, εἶναι ἔντονος, ἐκφράζεται δὲ κατὰ ποικίλους τρόπους εἰς τὰς λαϊκὰς διηγήσεις. Τὸ σημαντικὸν ὅμως εἶναι ὅτι δὲν πρόκειται μόνον περὶ διηγήσεων, αἱ ὁποῖαι ἀναφέρουν ὅσα κάποιος ἤκουσαν παρ' ἄλλων, ἀλλὰ καὶ περὶ συγκεκριμένων περιστατικῶν τὰ ὁποῖα ἔζησαν οἱ ἴδιοι οἱ πληροφοριοδότες μου. Ἄπὸ τὴν τελευταίαν ταύτην κατηγορίαν ἀναφέρω τὴν ἐπομένην πληροφορίαν, τὴν ὁποῖαν μοῦ διηγήθη ὁ Δημήτριος Κων. Ἄνδρακάκος, προοδευτικὸς καὶ μορφωμένος κάτοικος τοῦ χωρίου, διατελέσας ἐπὶ πολλὰ ἔτη ἀγροτικὸς ταχυδρόμος τῶν πέριξ τῆς Μυρσίνης μικροτέρων χωρίων: «*Έρχόμουν ἀπὸ τὸν Λυγερέα καὶ ἐκεῖ στοὺς Μπούτηδες, σὲ ἓνα μέρος μὲ κλαριά πάνου ἀπὸ τὸν Βάτακα, ἄκουσα ἓνα βογγητὸ κ' ἔκανε μούου-μούου-μούου κ' ἐρχότουνα κοντὰ μου μέχρι τὸ Γαλαράκι, ἴσια μὲ διακόσια μέτρα. Ἦταν μέρα Σάββατο. Ἡ ὥρα ἦτανε μὲ τὰ μουντζώματα, ὡς μιὰ ὥρα νύχτα. Τὴν Τετάρτη ξανατύχισα, μὰ δὲν ἄκουσα τίποτε. Τὸ ἄλλο Σάββατο πάλι νύχτισα κατὰ τὴν ἴδια ὥρα καὶ στὸ ἴδιο μέρος, καὶ ἄκουσα πάλι βογγητό. Έκανα τὸ σταυρό μου, μὰ κεῖνο δὲν σταμάταε. Τὴν Τετάρτη πάλι ξανατύχισα καὶ τίποτε δὲν ἄκουσα, μὰ ἐγὼ φοβήθηκα γιὰ τὸ τρίτο Σάββατο καὶ γύρισα νωρίτερα.*

Καθόμαστον μὲ τὴ γυναῖκα μου στὸ σπίτι καὶ κουβεντιάζαμε. Τὸ ἴδιο πάλι βογγητὸ βόγγηξε μέσα στὸ σπίτι μας. Σηκώθηκε ἡ γυναῖκα μου καὶ ἄνοιξε στὸ

δωμάτιο πὸν κοιμόντουσαν τὰ τρία παιδιὰ μας, καὶ φώναξε στὸ μεγαλύτερο: — Δημητρούλι, τί ἔχεις; — Τίποτα, μάννα! — Ποιό παιδί ἐβόγγηξε; — Δὲν ξέρω, μαννούλα». Σὲ δυὸ μέρες τὸ Δημητρούλι μας πέθανε».

Τὸ περιστατικὸν συνέβη τὸ τέλος Ὀκτωβρίου 1941, καὶ ἀμέσως εἰς τὰς 2 Νοεμβρίου συνέβη ὁ θάνατος τῆς πρωτοτόκου κόρης, τῆς Δήμητρας, τὴν ὁποίαν οἱ γονεῖς της χαϊδευτικῶς ἐκάλουν «τὸ Δημητρούλι». Μοῦ διηγήθη τὴν ἱστορίαν ὁ πληροφοριοδότης πατήρ. Ἀλλὰ δὲν ἐπρόκειτο περὶ λαϊκῆς παραδόσεως, τὴν ὁποίαν ἤκουσε νὰ θρυλῆται παρ' ἄλλων. Εἶχεν ἀκράνδατον τὴν πίστιν ὅτι ἐπρόκειτο περὶ ἐνεργείας κακοποιοῦ πνεύματος. Καὶ εἶχε τὸ ὕφος ἀνθρώπου ἀναπολοῦντος τραγικὰ βιώματα καὶ δακρύνοντος εἰς τὸ τέλος διὰ τὴν οἰκογενειακὴν συμφορὰν. Δοξασία περὶ δαιμόνων καὶ πραγματικότης οἰκογενειακῶν γεγονότων συσχετίζονται τόσον στενῶς, ὥστε νὰ μὴ ἀναγνωρίζωνται τὰ σύνορα τοῦ διαχωρισμοῦ των.

4. Ἰδιότυπος τεχνικὴ, ἀναφερομένη εἰς τὴν σύνθεσιν τῶν μοιρολογίων τῆς βορειοανατολικῆς Μάνης. Ἡ συζήτησις μὲ τὰς γυναῖκας, πὸν ἀσκοῦν αἱ ἴδιαι τὴν παραδοσιακὴν τέχνην τοῦ μοιρολογίου, εἶναι πάντοτε χρήσιμος. Ἐνίοτε μάλιστα ἠμπορεῖ νὰ ὀδηγήσῃ εἰς τὴν ἐρμηνείαν προβλημάτων, σχετικῶν μὲ τὴν τεχνικὴν καὶ τὸν τρόπον τῆς συνθέσεως τῶν μοιρολογίων. Τοῦτο συμβαίνει, διότι τὸ μοιρολόγι εἰς τὴν Μάνην ἔχει διφυῆ, δυσπόστατον φύσιν. Εἶναι δηλ. ἐν κείμενον, διαρκῶς νέον καὶ συγχρόνως διαρκῶς παλαιόν. Τὸ συγκεκριμένον διὰ πᾶσαν νέαν περίπτωσιν μοιρολόγι εἶναι νέον, ἀρκετοὶ ὅμως στίχοι του εἶναι παλαιότεροι. Τὸ πρᾶγμα ἐκ πρώτης ὄψεως φαίνεται λίαν παράδοξον, ὡστόσον εἶναι ἀληθές. Διατί; Διότι αἱ γυναῖκες διαρκῶς συνθέτουν νέα μοιρολόγια διὰ κάθε νέαν περίπτωσιν, χρησιμοποιοῦν ὅμως, σχεδὸν διαρκῶς καὶ σχεδὸν μηχανικῶς, ἐτοιμοὺς στίχους, ἢ ζεύγη στίχων, ἢ καὶ ἐπιτυχημένας ἐνότητας στίχων, πὸν συνήθως περιέχουν ἔτοιμα μοτίβα ἢ ἐτοιμοὺς παρομοιώσεις καὶ μεταφοράς, ἢ ἔτοιμα εἰδικὰ ἐγκώμια, κατάλληλα διὰ τὴν εἰδικὴν κάθε φορὰν περίπτωσιν.

Εἰς ἐρώτησίν μου, σχετικὴν α) μὲ τὰ προοίμια πὸν τὰ συνθέτουν εἰς δεκαπεντασύλλαβον, ἐνῶ τὸ περιεχόμενον τοῦ ὑπολοίπου μοιρολογίου ἀκολουθεῖ εἰς ὀκτασύλλαβον, καὶ β) μὲ τὸν τρόπον πὸν χρησιμοποιοῦν καὶ μὲ τὴν σειρὰν πὸν ταξινομοῦν τὰ περιστατικά, αἱ γυναῖκες τοῦ χωρίου μοῦ ἀπήντησαν ὡς ἑξῆς: «Οἱ ἀρχὲς εἶναι παλαιῦκές, ἀλλὰ τίς ξανανεώνουμε. Καὶ ἀπὸ τὸ ἄλλο μοιρολόγι πολλὰ εἶναι παλαιῦκά, ἀλλὰ μεῖς τὰ βάνουμε ὅπου τοὺς ταιριάζει. Πρῶτα στὸ μοιρολόγι βάνουμε τὴν ἀρχήν του καὶ ἀμέσως ἔπειτα τὸ σταυρώνουμε, λέμε δηλαδὴ σὲ ἄλλον ἢχὸ τὰ ντέρτια, τὰ ὀνόματα καὶ τὰ παινέματα».

Αὐτὸν τὸν παράξενον καὶ νεοφανῆ ὄρον «τὸ σταυρώνουμε τὸ μοιρολόγι»

τὸν ἤκουσα κατ' ἐπανάληψιν. Τὸν χρησιμοποιοῦν καὶ διὰ τὸ κλάδευμα τῶν νεαρῶν ἔλαιοδένδρων, ὅταν κόπτουν τὸν εὐθυτενῆ κορμὸν καὶ ἀφήνουν ἑκατέρωθεν αὐτοῦ ἄλλους κλάδους νὰ ἀναπτυχθοῦν καὶ νὰ προχωροῦν ἀνεξάρτητοι, ἄλλοτε σταυροειδῶς καὶ ἄλλοτε πρὸς διαφόρους κατευθύνσεις. Ὑποθέτω ὅτι ἴσως ἐξ ἐκείνων τῶν γεωργικῶν ἐργασιῶν ἔγινεν ἡ πρώτη μεταφορά. Ἴσως δηλ. ἐφαντάσθησαν τὴν σύνθεσιν ἑνὸς μοιρολογίου ἀνάλογον μὲ τὴν σύμμετρον ἀνάπτυξιν ἑνὸς δένδρου. Καὶ ἴσως οὕτω, ὡς ἓνα ἀναπόφευκτον κεντρικὸν κορμὸν, διέβλεπαν τὴν ὑπαρξιν ἑνὸς παλαιοῦ «προοιμίου» ἀπὸ δεκαπεντασυλλάβους. Διὰ τοῦτο ἀμέσως ἔπειτα ἐπροχωροῦσαν εἰς τὴν ἀνεξάρτητον προσωπικὴν σύνθεσιν ἑνὸς ὀκτασυλλάβου μοιρολογίου, εἰς τὸ ὁποῖον αἱ νέα καὶ ἀνεξάρτητοι ὀκτασύλλαβοι ἐνότητες παρομοιάζονται μὲ ἀνεξαρτήτους νεαροὺς κλώνους, ἐκφυομένους σταυροειδῶς εὐθὺς μετὰ τὴν ἀποκεφάλισιν τοῦ κορμοῦ, ἤτοι εὐθὺς μετὰ «τὸ σταύρωμα» νεοφυοῦς δένδρου.

Γίνεται φανερὸν ὅτι αἱ ἀνωτέρω σύντομοι πληροφορίαι τῶν γυναικῶν καθορίζουν μὲ ἐπιγραμματικὴν λιτότητα τὴν ὅλην τεχνικὴν τῆς συνθέσεως ἑνὸς οἰονδήποτε μοιρολογίου τῆς ἔξω Μάνης. Καὶ ἔχει ἡ τεχνικὴ ἐκείνη ὡς ἔξῃς: Προηγεῖται, ὡς εἰσαγωγή, ἓνας λυρικός πρόλογος εἰς δεκαπεντασυλλάβους, μὲ θέμα συνήθως γνωμικὸν ἢ ἀπλῶς περιγραφικὸν ἢ οἰονδήποτε ἄλλο, σύμφωνον ὅμως εἰς τὴν περίστασιν. Καὶ ἀμέσως ἀκολουθοῦν ἐνότητες ἐπιμόνων ὀκτασυλλάβων στίχων μὲ τὴν ἔξῃς περίπου κατανομήν: 1) τὴν διατύπωσιν τῶν παραπόνων, καὶ τὴν περιγραφὴν τῶν περιπετειῶν καὶ τῶν συνεπειῶν ἀπὸ τὴν νέαν συμφορὰν. 2) τὴν εἰδικὴν ἀναφορὰν κυρίων ὀνομάτων, σχετικῶν μὲ τοὺς ζῶντας συγγενεῖς τοῦ νεκροῦ ἢ μὲ ἄλλους προγενεστέρους νεκρούς, οἱ ὁποῖοι εἶναι ἄλλοτε μὲν συγγενικοὶ τοῦ θρηνομένου νεκροῦ, ἄλλοτε δὲ συγγενικοὶ τῆς μοιρολογίστριας, ἢ ἄλλως πως σχετικοὶ μὲ τὴν περίστασιν. 3) τὸν ἐπίλογον τοῦ μοιρολογίου, ὅστις περιέχει παντοειδῆ ἐγκώμια, ἰδίως τὴν ἔξαρσιν τῶν ἀρετῶν τοῦ νεκροῦ. Τρεῖς λοιπὸν εἶναι κυρίως αἱ φάσεις ποὺ ἀκολουθοῦν μετὰ «τὸ σταύρωμα» τοῦ μοιρολογίου καὶ τὴν μετατροπὴν του ἐκ δεκαπεντασυλλάβου εἰς ὀκτασύλλαβον. Πρέπει ὅμως νὰ δεχθῶμεν, — ὡς ἔχω διαπιστώσει τοῦτο καὶ ἐκ τοῦ κειμένου μοιρολογίων τῆς Μάνης, — ὅτι ἡ σειρά τῶν τριῶν φάσεων δὲν εἶναι πάντοτε ἡ αὐτὴ ἀλλὰ ποικίλλει. Ἄλλοτε ἡ σειρά προχωρεῖ «ἀπὸ τὰ ντέρτια καὶ τὰ ὀνόματα» πρὸς «τὰ παινέματα» καὶ ἄλλοτε κατὰ τρόπον διάφορον ἢ ἀνάμεικτον, ἢ καὶ ἀντίστροφον.

Μὲ σεβασμὸν ὁμιλοῦν αἱ γυναῖκες τοῦ χωρίου διὰ τὰς ὁμοχωρίους των, ὅσαι εἶναι ἱκανώτεραι εἰς τὸ μοιρολόγι. Ἐνθυμοῦμαι ὅτι διὰ μίαν ἔμπειρον μοιρολογίστριαν τοῦ χωρίου Μυρσίνη, μοῦ εἶπαν ὅτι «εἶναι μαστόρισσα στὰ ὀνόματα καὶ στὰ παινέματα. Αὐτὴ εἶναι χαρτὶ καὶ καλαμάρι. Ταιριάζει ὄλα, τὰ πεθατά, τὰ σκοτωτά καὶ τὰ ξενοθαμμένα, ὅπως ἡ ἴδια λέει». Εἶναι δηλ. ἱκανὴ εἰς τὰ μοιρολό-

για της νὰ αὐτοσχεδιάζη καὶ νὰ ἀναφέρει ἐμμέτρως, καὶ μὲ τὸ κατάλληλον δι' ἕκαστον ἐγκώμιον, ὅλους τοὺς συγγενεῖς τοῦ νεκροῦ, καὶ τοὺς φονευθέντας, εἰς τοὺς ὁποίους ὡς εἰς πρόσωπα ἠρωϊκὰ δίδει τὴν πρώτην τιμητικὴν θέσιν, καὶ τοὺς θανόντας θάνατον φυσικόν, καὶ τοὺς θανόντας καὶ ταφέντας εἰς τὴν ξένην.

Εἰς ὅλους τοὺς ἐπισυμβαίνοντας θανάτους, ὁ πολύωρος θρῆνος τῶν γυναικῶν εἶναι καὶ ὁμαδικὸς καὶ ἀτομικός. Ἐνῶ δηλ. παρακάθηνται πᾶσαι καὶ μοιρολογοῦν, μία εἶναι ἡ ἑκάστοτε ἐξάρχουσα τοῦ γόου. Αὕτη θὰ εἰπῆ τὸ ἰδικόν της μοιρολόγι, ἐνῶ αἱ ἄλλαι μετέχουν διακριτικῶς, συμμετέχουσαι κυρίως εἰς τὰ ἔκτος τοῦ μέλους τυχόν ἐπιφωνήματα, τὰ δηλωτικὰ ἐντάσεως τοῦ θρήνου. Εἶναι ὅθεν ὑψίστη τιμὴ διὰ μίαν γυναῖκα, νὰ εἶναι αὕτη ἱκανὴ νὰ μοιρολογῇ ἀνταξίως εἰς πᾶσαν περίπτωσιν θανάτου. Νὰ εἶναι δηλ. ἱκανή, εἰς τὰς στιγμὰς τῆς ἀφεύκτου δοκιμασίας, νὰ συνθέτῃ ψυχραίμως καὶ συμμέτρως ἕνα ἐπιτάφιον θρῆνον ἰδικῆς της ἐμπνεύσεως. Χαρακτηριστικὸν εἶναι τὸ ἐπόμενον τετράστιχον «προοίμιον» ἐκ δεκαπεντασυλλάβων, τὸ ὁποῖον χρησιμοποιεῖται εἰς τὴν Μυρσίνην, ἐκφράζει δὲ τὸν πόθον τῶν γυναικῶν τῆς Μάνης νὰ καταστοῦν ἱκαναὶ διὰ τὸ «ἰδανικόν» τοῦτο τοῦ τύπου των:

*Τίποτες δὲν ἐζήλεσα ἴδῶ στὸν ἀπάνου κόσμο,
νὰ ξέρω νὰ μοιρολογῶ, νὰ κλαίω τὰ πεθαμένα.*

*Νὰ κλαίω τοὺς νιούς, νὰ κλαίω τὶς νιές, νὰ κλαίω τὰ παλληκάρια,
νὰ κλαίω καλὲς ἰκοδέσποινες, καλὲς νοικοκυράδες.*

Ὁ πρῶτος στίχος τοῦ ἀνωτέρω προοιμίου μοῦ δίδει τὴν ἀφορμὴν νὰ ὑποπτευθῶ ὅτι προέρχεται ἀπὸ σκόπιμον μίμησιν τοῦ εἰσαγωγικοῦ προοιμίου τῆς γνωστῆς Παραλογῆς «*Τ' ἀγαπημένα ἀδέρφια κ' ἡ κακὴ γυναῖκα*»:

*Τίποτες δὲν ἐζήλεσα εἰς τὸν ἐπάνω κόσμο·
τὸ ἄλογο τὸ γλήγορο καὶ τ' ἄξιο τὸ ζευγάρι,
καὶ τὴ γυναῖκα τὴν καλή, ποὺ νὰ τιμᾷ τὸν ἄντρα.¹*

Δὲν εἶναι ἄλλωστε σπάνιον τὸ φαινόμενον, σύμφωνα μὲ τὸ ὁποῖον τὰ εἰς δεκαπεντασύλλαβον «προοίμια» τῶν μοιρολογίων τῆς Μάνης χρησιμοποιοῦν εἰδικῶς μοτίβα καὶ στίχους γνωστοὺς ἀπὸ παλαιότερα δημοτικὰ τραγούδια, ἰδίως ἀπὸ τὰ γνωστὰ ὑπὸ τὸν τίτλον «Παραλογές». Εἶναι γνωστὴ, ἀπὸ τὸ τραγούδι «τοῦ Νεκροῦ ἀδερφοῦ», ἡ ποιητικὴ ἐνότης ποὺ περιγράφει, πῶς ὁ νεκρὸς Κωνσταντῆς βγαίνει αἰφνιδίως ἀπὸ τὸν τάφον του καὶ καλπάζει διὰ νὰ συναντήσῃ τὴν ἀδελφὴν του καὶ τὴν φέρῃ εἰς τὴν μητέρα των :

1. Ἐκ τῆς *Ἀντωνίου Μανούσου*, Τραγούδια ἔθνικα, τόμ. Β', Κέρκυρα 1850, σελ. 79.

*Κάνει τὸ σύγνεφο ἄλογο καὶ τ' ἄστρο χαλινάρι,
καὶ τὸ φεγγάρι συντροφιὰ καὶ πάει νὰ τῆς τὴ φέρη.¹*

Εἰς τὴν Μυρσίνην τῆς Μάνης συνήντησα τοὺς δύο τούτους στίχους νὰ χρησιμοποιοῦνται ὡς αὐτοτελὲς δίστιχον, «προοίμιον» μοιρολογίου, εἰς τὸ ὁποῖον ὄχι μόνον ἐκφράζεται ἡ προτροπὴ δι' ἐπάνοδον τοῦ νεκροῦ εἰς τὴν οἰκίαν του, ἀλλὰ καὶ περιέχονται αἱ ὑποδείξεις περὶ τοῦ πῶς ἐκεῖνος θὰ κατορθώσῃ τοῦτο, μιμούμενος τὸν μακρυνὸν πρόγονόν του Κωνσταντῆν. Τὸ προοίμιον ἀπὸ τὴν Μυρσίνην ἔχει ὡς ἑξῆς:

*Κάμε τὸ σύγνεφο ἄλογο καὶ τὸ φεγγάρι σέλλα
καὶ τ' ἀστρουλάκι τ' οὐρανοῦ κάμε το γέμι κ' ἔλα.*

R É S U M É

**Mission folklorique à Myrsini, Laconie
du 19 octobre au 2 novembre 1966**

par Const. Romaios

L'auteur expose les résultats de ses recherches folkloriques accomplies dans le village de Myrsini, situé au NE. de la péninsule du Magne (Péloponnèse du sud) dans la montagne du Taygète, à peu près à mi-chemin entre Sparte et le cap Tainaron.

Du point de vue de la civilisation, ce village fait partie de la région du Magne. C'est pourquoi la vie traditionnelle de ses habitants présente le même caractère que celle des maniates.

Le matériel collectionné couvre 220 pages de cahier et comprend des renseignements sur la vie agricole et pastorale à Myrsini, la structure de la société paysanne, ainsi que sur certains aspects de la vie spirituelle (croyances et culte populaires, coutumes relatives à la naissance, au mariage, à la mort, à la divination etc). On y trouve également des légendes mythologiques et historiques, ainsi que des légendes se rapportant aux esprits maléfiques etc. L'auteur examine en particulier les questions suivantes: 1) Trois aspects de la vie sociale du village, soit le viol des femmes, la passion du jeu de cartes et le vol de bestiaux. 2) Le rôle prépon-

1. Ν. Γ. Πολίτου, 'Εκλογαί, ἀρ. 92, στίχ. 31-32.

dérant de la grand-mère dans la conservation des traditions populaires et de leur transmission aux jeunes membres de la famille. 3) Deux légendes au sujet de la force protectrice du pain et de l'influence nuisible des esprits maléfiques. 4) La technique des chants funèbres (Μοιρολόγια), caractéristiques de la région et qu'on chante depuis environ trois siècles. Dans la partie nord de cette région les femmes chantent des mirologues dont le début, l'introduction, est formée de vers de 15 syllabes et le reste, le chant proprement dit, de vers de 8 syllabes.

Γ'

ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΗ ΑΠΟΣΤΟΛΗ ΕΙΣ ΤΑΣ ΝΗΣΟΥΣ ΣΙΚΙΝΟΝ ΚΑΙ ΦΟΛΕΓΑΝΔΡΟΝ
(5-20 ΙΟΥΛ. 1966)

ΥΠΟ ΣΤΕΦ. Δ. ΗΜΕΛΛΟΥ

Αἱ μικραὶ γειτονικαὶ νῆσοι τῶν Κυκλάδων Σίκινος καὶ Φολέγανδρος κεῖνται μεταξύ τῶν νήσων Ἰου καὶ Μήλου. Ἐκ τούτων ἡ μὲν πρώτη ἔχει κυρίως ἓνα μόνον συνοικισμόν, καλούμενον κατὰ τὸ σῆμα Χώραν καὶ ἐπισήμως Σίκινον (350 κάτ.), ἡ δὲ δευτέρα δύο, ἥτοι τὴν πρωτεύουσαν τῆς νήσου, τὴν κοινῶς μὲν Χώραν, ἐπισήμως δὲ Φολέγανδρον καλουμένην (350 κάτ.), καὶ τὸ χωρίον Ἄνω Μεριὰν (400 κάτ.). Ὁ πληθυσμὸς ἀμφοτέρων ἦτο πρὸ τοῦ 2ου παγκοσμίου πολέμου ὑπερδιπλάσιος.

Λόγω τοῦ ἀγόνου τοῦ ἐδάφους των καὶ τῆς ἀνεπαρκείας τῶν παραγομένων ἀγαθῶν οἱ κάτοικοι ἀνεζήτουν παλαιότερον καλυτέρους ὄρους διαβιώσεως εἰς τὴν Αἴγυπτον ἢ τὴν Κωνσταντινούπολιν. Σήμερον πολλοὶ τούτων ἔχουν συρρεύσει εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Πρωτευούσης.

Ἐμπορικὰς καὶ ἄλλας ἐπικοινωνίας ἔχουν αἱ νῆσοι αὗται μετὰ τῆς Ἰου, Μήλου, Νάξου κ.ά. Σημειωτέον ὅτι λόγω τοῦ ἀπομεμονωμένου αὐτῶν ἐχρησίμευσαν κατὰ καιροὺς ὡς τόποι πολιτικῶν ἐξορίστων.

Εἰς τὴν Σίκινον¹ καὶ Φολέγανδρον² μετέβην κατ' Ἰούλιον τοῦ 1966 καὶ

¹ Περί αὐτῆς ἀπὸ γεωγραφικῆς, ἱστορικῆς, ἀρχαιολογικῆς καὶ γενικώτερον πολιτιστικῆς ἀπόψεως ἰδὲ Ζαφειρ. Δ. Γαβαλά, Περί τῆς νήσου Σικίνου, ἐν Ἀθήναις 1885, σ. 55.

² Περί τῆς νήσου ἰδὲ κυρίως Ζαφειρ. Δ. Γαβαλά. Ἡ νῆσος Φολέγανδρος, Δ. Ι. Ε. Ε. τόμ. Β' (1885 - 89), σ. 475 - 515 (καὶ ἀνάτ. σελ. 43 μεθ' ἑνὸς χάρτου) καὶ Ἀλκιβ. Χαριλάου, Ἡ νῆσος Φολέγανδρος, ἐν Ἀθήναις 1888, σελ. 68. Βιβλιογραφίαν περὶ αὐτῆς παρέχει καὶ ὁ Δ. Π. Π(ασχάλης) ἐν τῷ ἄρθρῳ Φολέγανδρος ἐν Μεγ. Ἑλλ. Ἐγκυκλ.

παρέμεινα ἐπὶ 15 ἡμέρας ἐπὶ τῷ σκοπῷ μελέτης τοῦ κατὰ παράδοσιν λαϊκοῦ πολιτισμοῦ αὐτῶν καὶ συλλογὴν σχετικῆς πρὸς αὐτὸν λαογραφικῆς ὕλης. Ἡ ἔρευνά μου πραγματοποιηθεῖσα εἰς τὰ πλαίσια τῶν ἀποστολῶν τοῦ Κέντρου Ἐρεῦνης τῆς Ἑλληνικῆς Λαογραφίας (ΚΛ) καὶ μετὰ σχετικὴν ἀπόφασιν τῆς Συγκλήτου τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν ἦτο τοσοῦτο μᾶλλον ἀναγκαία, ὅσον δὲν ὑπῆρχον συλλογαὶ λαογραφικοῦ ὕλικου ἐκ τῶν νήσων¹.

Κατὰ τὴν διάρκειαν αὐτῆς ἐπεσκέφθην καὶ τὰ τρία μνημονευθέντα χωρία τῶν ἐν λόγῳ νήσων, ἀφιερῶσας μίαν ἐβδομάδα δι' ἐκάστην αὐτῶν. Συνελέχθη ποικίλη λαογραφικὴ ὕλη καταγραφεῖσα εἰς 242 σελίδας τετραδίου σχήμ. 8ου μεγ., ἡ ὁποία κατετέθη ὑπ' ἀρ. εἰσαγ. 3025. Ἡ ὕλη αὕτη καλύπτουσα σχεδὸν πάσας τὰς ἐκφάνσεις τοῦ κατὰ παράδοσιν λαϊκοῦ πολιτισμοῦ περιλαμβάνει: Παραδόσεις 75, πολύστιχα ἄσματα 43, δίστιχα 114, παιδικὰ ἄσματα 10, ρίμας 10, ἐπῳδὰς 12, παροιμίας 27, αἰνίγματα 12, παραμύθια 5, εὐτραπέλους διηγήσεις 2, παίγνια 5, εἰδήσεις περὶ τῆς λαϊκῆς λατρείας, τοῦ γεωργικοῦ καὶ ποιμενικοῦ βίου, μαγικὰς καὶ δεισιδαίμονας συνηθείας, μαντικὴν, δημῶδη μετεωρολογίαν, λαϊκὸν δίκαιον, πληροφορίας περὶ τῆς ἀσκουμένης βιοτεχνίας, τῆς μελισσοκομίας, τῆς δημῶδους ἰατρικῆς καὶ κτηνιατρικῆς, τοῦ ἐνδύματος, τῆς λαϊκῆς οἰκίας, τὰ κατὰ τὴν γέννησιν, τὸν γάμον καὶ τὴν τελευτὴν ἔθιμα κ.ἄ. Ἐπὶ πλεόν ἠχογράφησα ἐπὶ ταινιῶν μαγνητοφώνου 66 μελωδίας ἁσμάτων καὶ λαϊκῶν χορῶν².

Ἐκ τῶν συλλεχθεισῶν παραδόσεων ἱκανὸς ἀριθμὸς ἀναφέρεται εἰς τοὺς γνωστοτάτους πανταχοῦ δαίμονας τοῦ λαϊκοῦ πανθέου, τὰς Νεράϊδας. Ἡ πίστις τοῦ λαοῦ εἰς αὐτὰς εἶναι καὶ εἰς τὰς δύο νήσους εὐρύτατα διαδεδομένη, αἱ δὲ περὶ αὐ-

¹ Συλλογαὶ τινες σχετικαὶ ἀποκείμεναι ἐν τῷ Κέντρῳ Λαογραφίας δὲν εἶναι ἀξιόλογοι. Ἐκ Σικίνου εὑρηται ἐν αὐτῷ μία, ἡ ὑπ' ἀρ. 2347, συγκειμένη ἐξ 6 συνολικῶς σελίδων, ἐν ἧ περιγράφονται λατρευτικὰ τινα ἔθιμα τῆς νήσου. Αἱ ἐκ Φολεγάνδρου εἶναι πλείονες, ἦτοι αἱ ὑπ' ἀρ. 1043, 1044, 1047 καὶ 1048 περιέχουσαι κυρίως παροιμίας. Ταύτας εἶχε πρὸ ὀφθαλμῶν ὁ Ν. Γ. Πολίτης κατὰ τὴν σύνταξιν τοῦ βασικοῦ αὐτοῦ σχετικοῦ ἔργου (ιδὲ Ν. Γ. Πολίτου, Παροιμιαί, τόμ. Α', ἐν Ἀθήναις 1899, σ. ξθ'). Πρόκειται συγκεκριμένως περὶ 386 παροιμιῶν συλλεχθεισῶν ὑπὸ Ι. Ν. Κονταρίνη. Ποικίλη λαογραφικὴ ὕλη εὑρηται διάσπαρτος εἰς τὰς μνημονευθείσας περὶ Σικίνου καὶ Φολεγάνδρου μελέτας τῶν Γαβαλά καὶ Χαριλάου (ιδὲ Ζαφειρ. Δ. Γαβαλά, Περὶ τῆς Σικίνου, ἐνθ' ἀν., σ. 40 - 46, 49 - 50, 52 - 55. Ἐν σ. 54 - 55 δημοσιεύονται 20 παροιμιαὶ καὶ παροιμιώδεις φράσεις. Τοῦ αὐτοῦ, Ἡ νήσος Φολεγάνδρος, ἐνθ' ἀνωτ., (ἀνάτ.) σ. 23 - 33, 42 - 43 καὶ Ἀλκιβ. Χαριλάου, ἐνθ' ἀνωτ., σ. 23, 30 καὶ 36 - 47).

² Τοὺς διευκολύναντας τὴν ἀποστολήν μου κ. Ἀντώνιον Μάτσαν καὶ Ραφαὴλ Σαραμάσκον, πρόεδρον καὶ γραμματέα τῆς κοινότητος Φολεγάνδρου, τὸν διδάσκαλον τοῦ αὐτοῦ χωρίου κ. Ἀντάρτην, ὡς καὶ τὸν κ. Γεώργιον Καρυστινόν, διδάσκαλον Ἄνω Μεριᾶς, εὐχαριστῶ καὶ ἐντεῦθεν.

τῶν ἀντιλήψεις τοῦ λαοῦ δὲν διαφέρουν βασικῶς ἐκείνων τῶν κατοίκων τῶν ἄλλων μερῶν τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Οὕτως ἐν Σικίνῳ ἐμφανίζονται αὐταὶ γελῶσαι (χφ. σ. 1190), ἔρχονται εἰς ἐπαφὴν μετὰ θνητῶν (χφ. σ. 12), οὓς διδάσκουν καὶ τὴν χρῆσιν μουσικῶν ὀργάνων (χφ. σ. 113), τίκτουν καὶ προσκαλοῦν θνητὰς ὡς μαίας (χφ. σ. 49), παριστῶνται λευχειμονοῦσαι καὶ χορεύουσαι (χφ. σ. 59 καὶ 196), βλάπτουσαι τὰς λεχωίδας (χφ. σ. 120), φοβούμεναι ὡς καὶ οἱ λοιποὶ δαίμονες τὴν πυρὰν (χφ. σ. 73)¹, μολύνουσαι τὸ ἐκτεθειμένον ἐκτὸς τῆς οἰκίας ὕδωρ (χφ. σ. 200) κ.ά.² Συνήθως καλοῦνται ὑπὸ τοῦ λαοῦ Ἀνεραίδες μετὰ προθεματικοῦ α³. Ἐν Σικίνῳ ὑπάρχει καὶ τοπωνύμιον: Στὴν Ἀνεραίδα. Τοῦτο ὀφείλει τὴν ἀρχὴν του εἰς σπήλαιον, ὅπερ ὑπελαμβάνετο ὑπὸ τοῦ λαοῦ ὡς ἐνδιαίτημα τῶν νυμφῶν τούτων (χφ. σ. 90). Φέρονται ἐπίσης αὐταὶ πλὴν τῶν ἄλλων καὶ ὑπὸ τὸ ὄνομα Ἀγερικά, τὰ⁴ καὶ Ἀγαρηνά, τὰ (χφ. σ. 11, 14 καὶ 59). Ἐπισημαίνω ἰδιαιτέρως τὴν δευτέραν προσωμίαν αὐτῶν, διότι ἐξ ὧν τοῦλάχιστον γνωρίζω, εἶναι ἄγνωστος ἀλλαχόθεν.

Ἐν Σικίνῳ φέρεται παράδοσις περὶ εἰκόνας τῆς Παντανάσσης, εὕρισκομένης εἰς τὸν ὁμώνυμον ἐνοριακὸν ναὸν τῆς νήσου, ἑορτάζοντα τὴν πρώτην Κυριακὴν τῶν νηστειῶν (Ὁρθοδοξίας). Ἡ εἰκὼν αὕτη εὐρέθη ἐπιπλέουσα ἐπὶ τῆς θαλάσσης μὲ ἀνημμένην ἐπ' αὐτῆς κανδήλαν. Ἐκ τοῦ φωτὸς κατὰ τὴν νύκτα ὠδηγήθησαν οἱ Σικινῆται εἰς τὴν ἀνεύρεσιν καὶ μεταφορὰν τῆς εἰς τὴν νῆσον των.

Ἡ ἰδία εἰκὼν κατόπιν θαύματος ὑπέδειξεν εἰς τοὺς ἐρρίζοντας κατοίκους τῆς νήσου τὸν τόπον, εἰς ὃν ἐπεθύμει νὰ τοποθετηθῆ (χφ. σ. 6)⁵. Τοιαῦται παραδόσεις εἶναι λίαν συνήθεις εἰς τὰς νήσους καὶ γενικώτερον διαδεδομέναι πολλαχοῦ.

Ἐνδιαφέρουσα παράδοσις περὶ τῆς φώκης ἀπαντιᾶ ἐν Φολεγάνδρῳ. «Ἡ φώκια ἦταν μιὰ κοπέλλα, ποὺ εἶχε τὴν μητέρα της κ' ἐπήγαιναν νὰ θερίζουν. Ἡ κόρη ἀντὶ γιὰ δρεπάνι ἔπαιρνε ψαλίδι μαζί της... καὶ μ' αὐτὸ ἐθέριζε. Τὴν ἐμάλωνε ἢ μητέρα της, αὐτὴ δὲν συμμορφωνότανε καὶ κάποτε τὴν ἔρριξε στὴ θάλασσα κ' ἔγινε ἡ φώκια. Στὴ σπηλιὰ τοῦ Γάσπαρη τὴν ἐφούνταρε» (χφ. σ. 201).

¹ Ἴδὲ καὶ ἄλλας περὶ αὐτῶν ἀντιλήψεις εἰς Ζαφειρ. Δ. Γαβαλά, Περὶ τῆς νήσου Σικίνου, ἔνθ' ἄνωτ., σ. 44.

² Πλείονα περὶ αὐτῶν ἰδὲ εἰς Ἀλκιβ. Χαριλάου, Ἡ νῆσος Φολέγανδρος, ἔνθ' ἄν., σ. 37.

³ Περὶ τῶν ὀνομάτων γενικῶς αὐτῶν Ν. Γ. Πολίτου, Τὰ ὀνόματα τῶν Νεραίδων καὶ τῶν Ἀνασκελάδων, Λεξ. Ἀρχ. τῆς Μέσης καὶ νέας Ἑλληνικῆς, τόμ. Ε', ἐν Ἀθήναις 1918, σ. 17-30.

⁴ Ζωγράφειος Ἀγών, τόμ. Α', σ. 434. Πρὸβλ. καὶ Ν. Γ. Πολίτην, ἔνθ' ἄνωτ., σ. 24.

⁵ Συναφῆς παράδοσις καὶ παρὰ Ζαφειρίῳ Δ. Γαβαλά, Περὶ τῆς νήσου Σικίνου, ἔνθ' ἄνωτ., σ. 47-48.

Περὶ μεταμορφώσεως γυναικὸς εἰς φώκην ἀναφέρουν καὶ ἄλλαι ἐξ ἄλλων μερῶν παραδόσεις. Κατ' αὐτάς, ὅσας τοῦλάχιστον γνωρίζω, νεᾶνις, ἐνίοτε βασιλόπαις, ὑπέστη τὴν τιμωρίαν ταύτην διὰ τὴν ἀδηφαγίαν αὐτῆς. Εἷς τινὰς ἄλλας ἢ φώκη συγγέεται πρὸς τὴν Γοργόναν, εἰς ἣν, ὡς γνωστόν, μετεμορφώθη ἢ ἀδελφὴ τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου¹. Ὡς αἰτία τῆς μεταμορφώσεως ἀναφέρεται ἔτι ὅτι κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ Ἀγίου Γεωργίου ἢ γυνὴ κατῆλθεν εἰς τὴν παραλίαν, διὰ νὰ πλύνῃ τὰ ἐνδύματα τοῦ μικροῦ τέκνου της², ἢ ὅτι τὴν κατηράσθη ἀπλῶς ὁ Θεὸς³ ἢ ἡ μήτηρ της⁴. Ἡ παρατεθεῖσα ἀνωτέρω ἐκ Φολεγάνδρου διήγησις διαφέρει τῶν ἄλλων κυρίως ὡς πρὸς τὴν αἰτίαν μεταμορφώσεως, ἣτις ἀπαντᾷ ὁμοίᾳ, καθ' ὅσον γνωρίζω, μόνον εἰς εὐτράπελον διήγησιν σχετικῶς γνωστὴν εἰς πολλοὺς τόπους, ἣς ὁ ἦρωας κληρονομήσας εὐτελὲς μόνον δρέπανον ἐκ τοῦ πατρός του μετεβλήθη ἀπὸ πτωχοῦ εἰς πλούσιον, διδάξας τοὺς ἀδαεῖς ἢ ἀνοήτους θεριστάς, πῶς δι' αὐτοῦ θὰ ἐθέριζον τάχιστα τοὺς ἀγρούς των καὶ πωλήσας εἶτα αὐτὸ εἰς αὐτοὺς ἀντὶ ὑπερόγκου ἀμοιβῆς⁵.

Περὶ τῶν συγκεντρωθέντων ἄσμάτων παρατηροῦμεν ὅτι τὰ πλεῖστα τούτων εἶναι σατιρικά, ἁδόμενα συνήθως κατὰ τὰς ἀπόκρεως, θρησκευτικὰ καὶ τινὰ ἐρωτικά. Ὑπάρχουν ἔτι καὶ ἀκριτικὰ ὡς καὶ παραλογαί, ἄσματα καὶ μέχρι σήμερον εἰς τοὺς νησιώτας λίαν γνωστά, παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι ἔχουν παύσει πλέον νὰ ἄδωνται κατὰ τοὺς χοροὺς καὶ τὰς ἄλλας κοινωνικὰς ἐκδηλώσεις.

Ἐκ τῶν θρησκευτικῶν ἄσμάτων ἐνδιαφέρον παρουσιάζει πολύστιχον ἄσμα, ἁδόμενον κατὰ τὴν παραμονὴν τῆς ἑορτῆς τῶν Φώτων, καλούμενον «Φωτοκάλαντα» (χφ. σ. 181 - 183). Πρόκειται περὶ ἡμιλογίου μᾶλλον στιχουργήματος, ὡς ἐκ τῆς γλώσσης καὶ τοῦ ἐν γένει ὕφους αὐτοῦ δύναται τις νὰ συναγάγῃ. Τούτου παραθέτομεν μόνον τὴν ἐνδιαφέρουσαν μουσικὴν, διότι τὸ κείμενον αὐτοῦ ἔχει ἤδη δημοσιευθῆ⁶.

¹ Ν. Γ. Πολίτου, Παραδόσεις, τόμ. Α', Ἀθήναι 1904, σ. 191, ἀρ. 347, Νικ. Γ. Χαλιορῆ, Ὑδρέϊκα λαογραφικά, 1931, σ. 146, ΚΛ, ἀρ. 223 Α, σ. 4, ἀρ. 10 (Κατιρλί Βιθυνίας, συλλ. Παν. Μακρῆ).

² Ν. Γ. Πολίτου, ἐνθ' ἀνωτ., σ. 191, ἀρ. 348, Λαογρ., τόμ. 6 (1917 - 18), σ. 67, Ἀρχεῖον Πόντου, τόμ. 3 (1931), σ. 75, 1786 καὶ ΚΛ, ἀρ. 31, σ. 403, ἀρ. 33.

³ Γιάννη Ζερβοῦ, Παραδόσεις — ἱστορ. παραμυθολογήματα, προλήψ., Δωδεκ. Ἀρχεῖον, τόμ. 3 (1958), σ. 263.

⁴ ΚΛ, ἀρ. 2449, σ. 201 - 202 (Ἰκαρία, συλλ. Γ. Κ. Σπυριδάκη, 1962).

⁵ Ἰδὲ Γ. Ἀ. Μέγα, Ἑλληνικὰ παραμύθια. Σειρὰ Δευτέρα, Ἀθήναι 1962, σ. 207, ἀρ. 43 καὶ σ. 229. Ἡ διήγησις εἰς ΑαTh 1650.

⁶ Λαογρ., τόμ. 16 (1956 - 57), σ. 257 - 258.

♩. ~ 84

1 Πα - ρα - - κα - λῶ - - - - - σας δῶ - τε
 μου δέ - - λη - μα ν' ἄρ - χι - νή - - σω, τὰ
 φω - το - κά - - λαν - τα - - - - - νὰ πῶ - - - νὰ -
 σὰς κα - λο - καρ - δι - σω. 2 Μη - νύ - μα - τα -
 - - - - - χαρ - μό - συ - να - - - ἤρ - - - - - δα - με νὰ - σὰς
 ποῦ - - με, πὼς ὁ - Χρι - στός βα - πτί - ζε -
 ται - - - - - ὁ - λοι - - - - - μας νὰ - χα - ροῦ - με.

Ton

Ἐκ τῆς μουσικῆς τῶν ἄλλων ᾠμάτων παραθέτομεν ὡς λίαν ἐνδιαφέρουσαν τὴν μουσικὴν διστίχων ᾄδομένων κατὰ τὰς αἰώρας (χφ., σ. 238, Φολέγανδρος), αἵτινες λαμβάνουν, ὡς γνωστόν, χώραν κατὰ τὸ Πάσχα, ἐνιαχοῦ καὶ κατὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ Ἁγίου Γεωργίου κ.ἄ.¹, ἀποτελοῦν δ' ἀρχαῖον ἔθιμον μὲ μαγικὸν πιθανῶς χαρακτῆρα, σκοποῦν τὴν ἐπίτευξιν εὐφορίας².

¹ Ἴδὲ προχείρως Γ. Α. Μέγα, Ἑλληνικαὶ ἑορταὶ καὶ ἔθιμα τῆς λαϊκῆς λατρείας, Ἀθῆναι 1963, σ. 125, 175, 184.

² M. Nilsson, Ἑλληνικὴ λαϊκὴ θρησκεία (μετ. Ἰ. Θ. Κακριδῆ), σ. 31 καὶ Γ. Ἀ. Μέγα, ἔνθ' ἄνωτ., σ. 175 - 176. (Ἡ μουσικὴ τῶν ᾠμάτων κατὰ καταγραφὴν τοῦ συντάκτου μουσικοῦ τοῦ Κ.Λ. Σπυρ. Δ. Περιστέρη).

$\text{♩} \sim 69$

A' $\overset{3}{\text{—}}$

κου.νή.σε.τε $\overset{5}{\text{—}}$ τήν ἔ. κορ.

1) $\overset{7}{\text{—}}$

φη, κου.νή.σε $\overset{7}{\text{—}}$

τε $\overset{3}{\text{—}}$ ε τήν $\overset{7}{\text{—}}$ σπρη,

B' $\overset{6}{\text{—}}$

κου.νή.σε.τε $\overset{6}{\text{—}}$

τήν λε. μο $\overset{5}{\text{—}}$ νιά

πού'ναι γε $\overset{7}{\text{—}}$

μά $\overset{5}{\text{—}}$ τη άν. δη.

A' Τον. B' $\overset{2^{\circ} 5/\text{χορδον}}{\text{—}}$

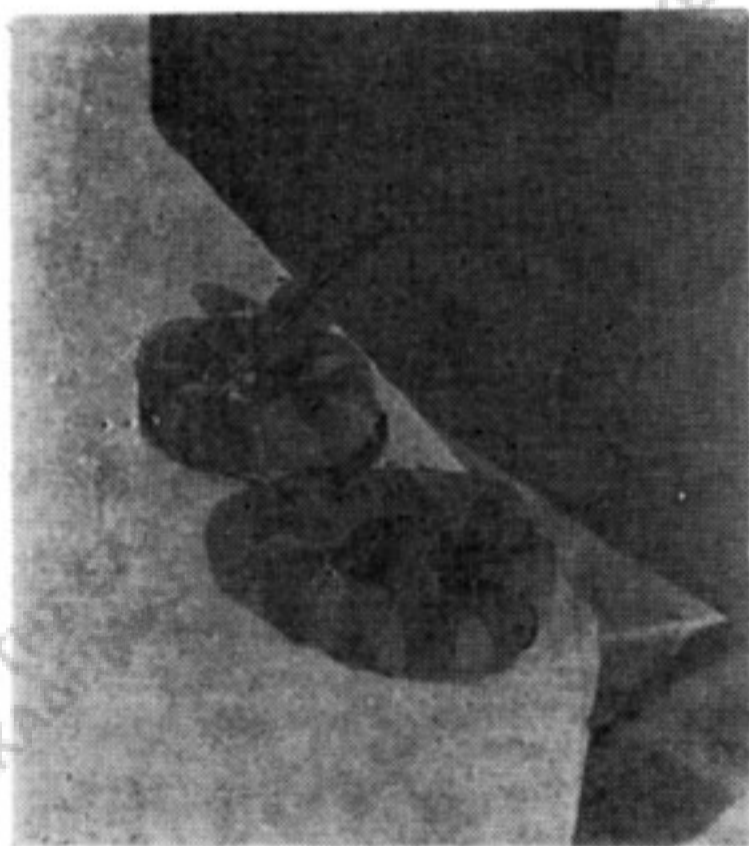
$\overset{1^{\circ} 5/\text{χορδον}}{\text{—}}$

Πάσας σχεδόν τὰς συλλεχθείσας ρίμας κατέγραψα ἀπὸ τοῦ στόματος τοῦ ποιητοῦ αὐτῶν Ἐμμανουὴλ Σιδερῆ, κατοίκου τῆς Ἄνω Μεριᾶς Φολεγάνδρου. Ὁ ἐν λόγῳ πληροφορητὴς θεωρεῖται ὁ «ριματζίης τοῦ χωριοῦ». Τὸ περιεχόμενον τῶν ριμῶν του εἶναι πάντοτε σατιρικόν.

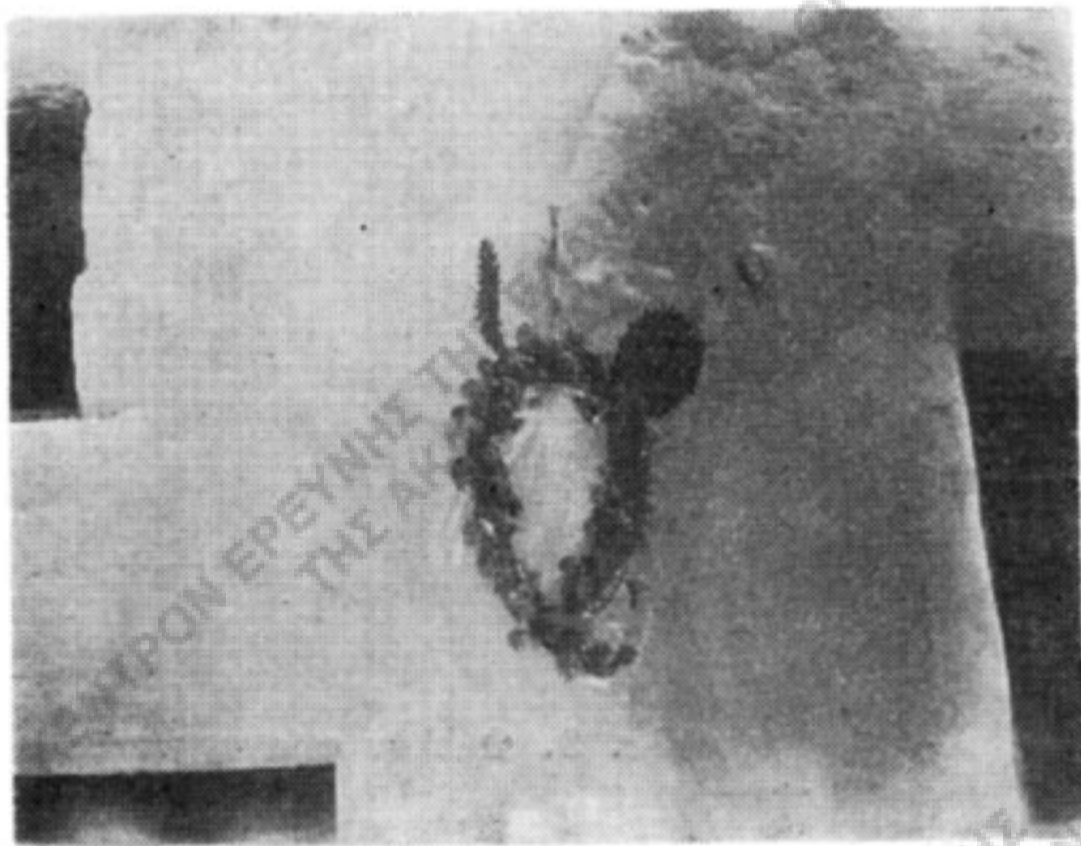
Ἄξιολογώτατα φαίνονται ἤδη καὶ ἔθιμα συντηρούμενα ἐνίοτε εἰς τοὺς κατοίκους ἀμφοτέρων τῶν νήσων. Περί τινων τούτων θὰ γίνῃ ἐνδεικτικῶς κατωτέρω λόγος.

Ἐκ τῶν κατὰ τὸν γάμον ἐθιζομένων σημειοῦμεν τὴν παλαιὰν κατασκευὴν τῶν στεφάνων. «Τὰ στέφανα ἦταν ἀπὸ κλήμα, ἀπὸ καρπερὴ ἀμπελιά, ὥστε καὶ τὸ

ἀντρόγυνο νὰ εἶναι καρπερό. Τὸ κλήμα τὸ τυλίγανε μὲ μπαμπάκι, τὸ κάνανε σὰν κουλούρα καὶ ὕστερα γύρω - γύρω κόκκινη κορδέλλα (χφ. σ. 152, Φολέγανδρος). Ἐν Σικίνῳ τὴν προηγουμένην τοῦ γάμου Κυριακὴν «ὁ παπᾶς ἔκοβε κλήμα καὶ τὸ εἶχε μέσ' στὸ Ἱερὸ καὶ τὸ εὐλογοῦσε. Τὸ ἔφθειαχνε κουλλούρα καὶ τοὺς τό'δινε τὸ Σάββατο. Εἶχαν στὸ σπίτι τὸ δίσκο μὲ τὰ στέφανα μέσα (τὰ κλήματα σκέτα) κ' εἶχαν μέσ' στὸ δίσκο τὶς κορδέλλες καὶ τὸ μπαμπάκι. Καθόντανε στὸ ντιβάνι ὁ γαμπρός, ἡ νύφη, οἱ πεθεροί, οἱ κουμπάροι, τὰ κορίτσια καὶ ἔπαιζαν τὰ ὄργανα κ' ἐτραγουδοῦσαν κ' ἐστόλιζαν τὰ στέφανα. Τὰ τύλιγαν πρῶτα μὲ τὸ μπαμπάκι. Μετὰ ἔβαζαν δύο εἰδῶν χρώματα κορδέλλες καὶ τὶς ἐτύλιγαν πάνω στὸ μπαμπάκι καὶ ἐγίνοντο τὰ στέφανα μὲ τὶς κορδέλλες. Τραγουδοῦσανε τῷ στεφάνῳ τὸν σκοπὸ» (χφ. σ. 116). Τὰ ἔθιμα ταῦτα βεβαίως ἔχουν πρὸ πολλοῦ ἐκλείψει. Ἐν Σικίνῳ εἶδον ὅμως τοιούτους στεφάνους ἀνήκοντας εἰς γραϊαν, τοὺς τελευταίους ὑπάρχοντας, ὡς μὲ ἐπληροφόρησεν ἡ κάτοχος αὐτῶν (εἰκ. 1)¹.

Εἰκ. 1. Γαμήλιοι στέφανοι ἐκ κλήματος ἀμπέλου.

Εἰκ. 2. Στέφανος Μαῖτου ἐκ φύλλων φραγκοσυκιᾶς.

Ἡ πρόσκλησις εἰς τὸν κατὰ τὴν Κυριακὴν τελούμενον γάμον ἐλάμβανε χώραν τὴν ἑσπέραν τοῦ Σαββάτου. Οἱ ἐπιφορτισμένοι μὲ τὸ ἔργον τοῦτο ἄρρενες γονεῖς τῶν μελλονύμφων ἢ συγγενῆς τὶς αὐτῶν, ἔφερον φανόν, εἰσερχόμενοι δ' εἰς τὰς οἰκίας ἔλεγον: «Τὸ φανάρι τὸ βλέπετε, τὴν αἰτία τὴν ξέρετε' καλοῦμε τὴν νιά, ἂν θέλῃ κ' ἡ γριά, ἄς ἔλθῃ ἢ καλοῦμε τὸ νιὸ» κλπ. (χφ. σ. 114, Σίκινος) ἢ «τὸ φαναράκι τὸ βλέπετε, τὴν αἰτία τὴν ξέρετε, ἂν ἀγαπᾶτε, κοπιᾶστε» (χφ. σ. 152, Φολέγανδρος).

¹ Ταῦτα κατετέθησαν ἀργότερον κατὰ παράκλησίν μου εἰς τὴν μουσιακὴν συλλογὴν τοῦ Κ.Λ.

Ἐνάρτησις στεφάνων εἰς τὰς οἰκίας (Μάηδων) κατὰ τὴν παραμονὴν τῆς πρώτης Μαΐου λαμβάνει χώραν σήμερον ἐν Φολεγάνδρῳ, ὡς καὶ ἀλλαχοῦ. Οἱ στέφανοι ὅμως ἐνταῦθα κατασκευάζονται συνήθως οὐχὶ ἐξ ἀνθέων ἀλλὰ ἐκ φύλλων φραγκοσυκιάς (εἰκ. 2). Τὸ περίεργον εἶναι ὅτι ἐνίοτε δὲν κατασκευάζονται καὶ στέφανοι ἀλλ' ἀναρτᾶται ἐν φύλλον τοῦ ἐν λόγῳ φυτοῦ, ὅπερ διαμορφοῦται εἰς ποικίλα σχήματα. Οὕτως ἐὰν ἡ οἰκογένεια περιλαμβάνῃ μεταξὺ τῶν μελῶν τῆς ναυτικόν, τὸ φύλλον λαμβάνει τὸ σχῆμα ἀγκύρας (εἰκ. 3), ἐὰν κόρη τις τῆς οἰκογενείας εἶναι ἐρωτευμένη, τὸ σχῆμα καρδίας κ.ο.κ. (χφ. σ. 126-127).

Εἰκ. 3. Φύλλον φραγκοσυκιάς εἰς σχῆμα ἀγκύρας.

Συνήθεια τελέσεως ἑορτῆς πρὸς τιμὴν εἰκόνων κατόπιν παραμονῆς αὐτῶν ἐπὶ ἐν ἔτος εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ ἑορτάζοντος παλαιά, ὡς φαίνεται, ἔξακολουθεῖ μέχρι τοῦ νῦν τόσον ἐν Σικίνῳ ὅσον καὶ ἐν Φολεγάνδρῳ. Περὶ τοῦ ἐθίμου τούτου θὰ πραγματευθῶμεν ἐν ἄλλῃ μελέτῃ.

Ἐκ τῶν ποικίλων γεωργικῶν ἐθίμων κατὰ τὴν σπορὰν ἐν Σικίνῳ σημειοῦμεν τοῦτο μόνον, ὅτι οἱ παλαιότεροι «μέσα στὸ ἀυλάκι τῆς σπορᾶς ἔρριχναν καὶ κρασί μαζὶ μὲ τὸ ρόδι. Τὸ κρασί τὸ ἔρριχναν, γιὰ νὰ μεθύσῃ τὸ χωράφι καὶ νὰ κάμῃ πολὺ» (χφ. σ. 20).

Κατὰ τὰς ἀπόκρως μετημφιέζοντο παλαιότερον μόνον ἄνδρες. «Βαστούσανε τὸ σύνεργο κ' ἦτανε δυὸ ζεμένοι κ' ἐτρανούσανε» (χφ. σ. 27).

Ἐκ τῶν προλήψεων σημειωτέα ἡ κρατοῦσα ἐν Σικίνῳ περὶ τοῦ δέρματος ὄφεως, ὅπερ ὁ εὐρίσκων λαμβάνει καὶ φέρει ὡς φυλακτὸν (χφ. σ. 53).

Γενικῶς εἰπεῖν ἢ ἐκ τῶν ἀνωτέρω νήσων συλλεχθεῖσα λαογραφικὴ ὕλη εἶναι ἀπὸ πολλῶν ἀπόψεων ἐνδιαφέρουσα. Ἡ ἀπομόνωσις τῶν νήσων τούτων καὶ ἡ συντηρητικότης τῶν κατοίκων συνετέλεσαν, ὥστε νὰ διατηρηθοῦν μέχρι καὶ τοῦ νῦν ἀξιόλογα λατρευτικὰ καὶ ἄλλα ἔθιμα, προλήψεις, δεισιδαιμονίαι κλπ.

Ὁ λαϊκὸς ὅμως οὗτος πολιτισμὸς πιεζόμενος ἀφορητῶς ὑπ' ἐκείνου τῶν ἀστικῶν κέντρων, ὅστις διαδίδεται εὐκόλως ἐκ τῆς ἀναπτύξεως τῶν συγχρόνων μέσων, ὑποχωρεῖ μὲ λίαν γοργὸν ρυθμὸν. Τοῦτο δύναται τις νὰ πιστοποιήσῃ ἐκ πρώτης ὄψεως λ.χ. εἰς τὴν μουσικὴν. Οἱ παλαιοὶ σκοποὶ τοῦ γάμου, τῆς αἰώρας καὶ τῶν ἄλλων ἐκδηλώσεων ἀρχίζουν νὰ λησμονῶνται ὑπὸ τῆς νεωτέρας γενεᾶς, προτιμώσης ἀντ' αὐτῶν τὴν λαϊκὴν - ἀστικὴν μουσικὴν.

R É S U M É

**Mission folklorique dans les îles de Sikinos et Foléghandros
(Cyclades) du 5 au 20 juillet 1966.**

par Stef. D. Imellos

Au cours de sa mission dans les îles ci-dessus l'auteur de cet exposé a rassemblé du matériel folklorique qu'il nous a présenté dans un manuscrit de 242 pages. Il a également enregistré sur bandes magnétiques 66 chansons ou airs populaires.

Dans son exposé il examine plus spécialement certaines légendes concernant la croyance populaire en l'existence de fées (Νεράϊδες) (p.300-301), ainsi que des légendes se rapportant au culte des icônes, p. ex. la légende de l'icône de la Vierge de Sikinos, qui a été trouvée flottant sur la mer et portant une veilleuse allumée. Il parle aussi de la légende de la jeune fille que la malédiction de sa mère transforma en phoque (p.301-302).

Parmi les coutumes qu'on observe pendant le mariage, l'auteur note les couronnes nuptiales en sarments de vigne très usitées dans le temps, et la façon particulière dont on invitait à la cérémonie des noces (la personne qui était chargée de cette tâche tenait une lanterne à la main) (p.304-305).

Parmi les coutumes du culte populaire celle qui, d'après l'auteur, présente un intérêt particulier est la fixation aux portes des maisons de couronnes de feuilles de figuiers de Barbarie au lieu de couronnes de fleurs. Si la famille compte parmi ses membres des marins, on prépare

une couronne ayant la forme d'une ancre, s'il y a à la maison une jeune fille amoureuse, on donne à la couronne la forme d'un coeur etc. (p. 306).

L'auteur mentionne également la coutume des habitants de Sikinos et de Foléghandros d'emporter chez eux une icône miraculeuse de l'église, et de la garder pendant une année, ayant toujours allumée devant elle une veilleuse.

Il parle aussi d'une coutume des habitants de Sikinos qui veut que l'on sème les grains de blé avec des grains de grenade en versant en même temps du vin sur les sillons pour que la récolte soit abondante. De même il nous parle de la coutume du carnaval qui veut que les masques tirent derrière eux une charrue.

Parmi les superstitions populaires il signale les préjugés selon lequel celui qui trouve sur son chemin la peau d'un serpent peut la porter sur lui en manière d'amulette (p. 306).

En terminant l'auteur remarque que les chansons enregistrées sont pour la plupart des chansons satiriques ou des chansons sur des sujets religieux ou amoureux. Il publie la musique d'une chanson religieuse, chantée pour la fête de l'Épiphanie, et de distiques de la balançoire.

Δ'

ΕΚΘΕΣΙΣ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΗΣ ΕΡΕΥΝΗΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΠΑΡΧΙΑΝ ΚΑΡΔΙΤΣΗΣ

(10-24 ΙΟΥΛΙΟΥ 1966)

ΥΠΟ ΑΝΝΗΣ Ι. ΠΑΠΑΜΙΧΑΗΛ

Συμφώνως πρὸς ἐντολὴν τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν (ἀριθμ. 54067/15.7.1966) ἐπραγματοποιήθη ὑπ' ἐμοῦ λαογραφικὴ ἀποστολὴ εἰς τὴν ἐπαρχίαν Καρδίτσης πρὸς μελέτην τοῦ ἐνταῦθα ἐκ παραδόσεως λαϊκοῦ πολιτισμοῦ καὶ περισυλλογὴν σχετικῆς ὕλης. Αὕτη περιορίσθη εἰς τὴν κωμόπολιν Μουζάκιον καὶ τὰ χωρία Ἀργιθεά (Κνίσοβον) καὶ Θερινόν¹, εἰς τὰ ὅποια λόγῳ τῆς ἀπομονώσεως αὐτῶν μέχρι

¹ Ἡ ἀποστολὴ αὕτη ὑπῆρξε συμπληρωματικὴ προηγουμένης ἐρεῦνης μου τῷ 1965 εἰς τὴν περιοχὴν ταύτην (βλ. ἀνωτέρω, σ. 236 - 247).

πρό τιнос ἐκ τῶν ἀστικῶν κέντρων¹ συντηροῦνται ἀκόμη πολλὰ στοιχεῖα τοῦ κατὰ παράδοσιν λαϊκοῦ πολιτισμοῦ, οἷον προλήψεις, δεισιδαίμονες δοξασίαι κ.ἄ.

Τὸ βραχὺ διάστημα (15 ἡμέραι) τῆς παραμονῆς μου ἐνταῦθα δὲν ἦτο βεβαίως ἐπαρκές πρὸς διεξαγωγὴν πλήρους ἐρεύνης. Ἐν τούτοις ἐπετεύχθη ἡ συγκέντρωσις ἐνδιαφερούσης ὕλης, ἡ ὁποία, καταγραφεῖσα εἰς σελ. 321 τετραδ. σχ. 8ου μεγ., κατετέθη εἰς τὸ Κέντρον ὑπ' αὐξ. ἀριθμ. χειρογρ. 3026. Ἀντιστοίχως ἐπέτυχον καὶ τὴν ἠχογράφησιν μουσικῆς ὕλης ἐξ 127 μελωδιῶν δῆμωδῶν ᾠσμάτων καὶ λαϊκῶν χορῶν, τῆς ὁποίας τὰ στοιχεῖα κατεγράφησαν εἰς τὸ βιβλίον Εἰσαγωγῆς ἀπὸ τοῦ ἀριθμ. 14074 μέχρι 14209.

Εἰς τὴν περισυλλεχθεῖσαν λαογραφικὴν ὕλην, συμπληρωματικὴν, ὡς ἐλέχθη, τῆς κατὰ τὴν προηγουμένην μου ἀποστολῆν, περιλαμβάνονται πληροφορίες: α') περὶ τοῦ ὕλικου βίου, ἰδίᾳ τῆς κεντητικῆς, βαφικῆς, ὑφαντικῆς· β') τοῦ κοινωνικοῦ (κοιν. ὀργανώσεως, λαϊκοῦ δικαίου, γάμου, παιδίου, τελευτῆς)· γ') τοῦ πνευματικοῦ (ᾠσματα 141, παραδόσεις 86, ἐπῶδαί 12, παραμύθια 1, εἰδήσεις περὶ μαντικῆς, μαγείας καὶ δεισιδ. δοξασιῶν, λαϊκῆς λατρείας, μετεωρολογίας - ἀστρολογίας, λαϊκῆς ἰατρικῆς² κ.ἄ.

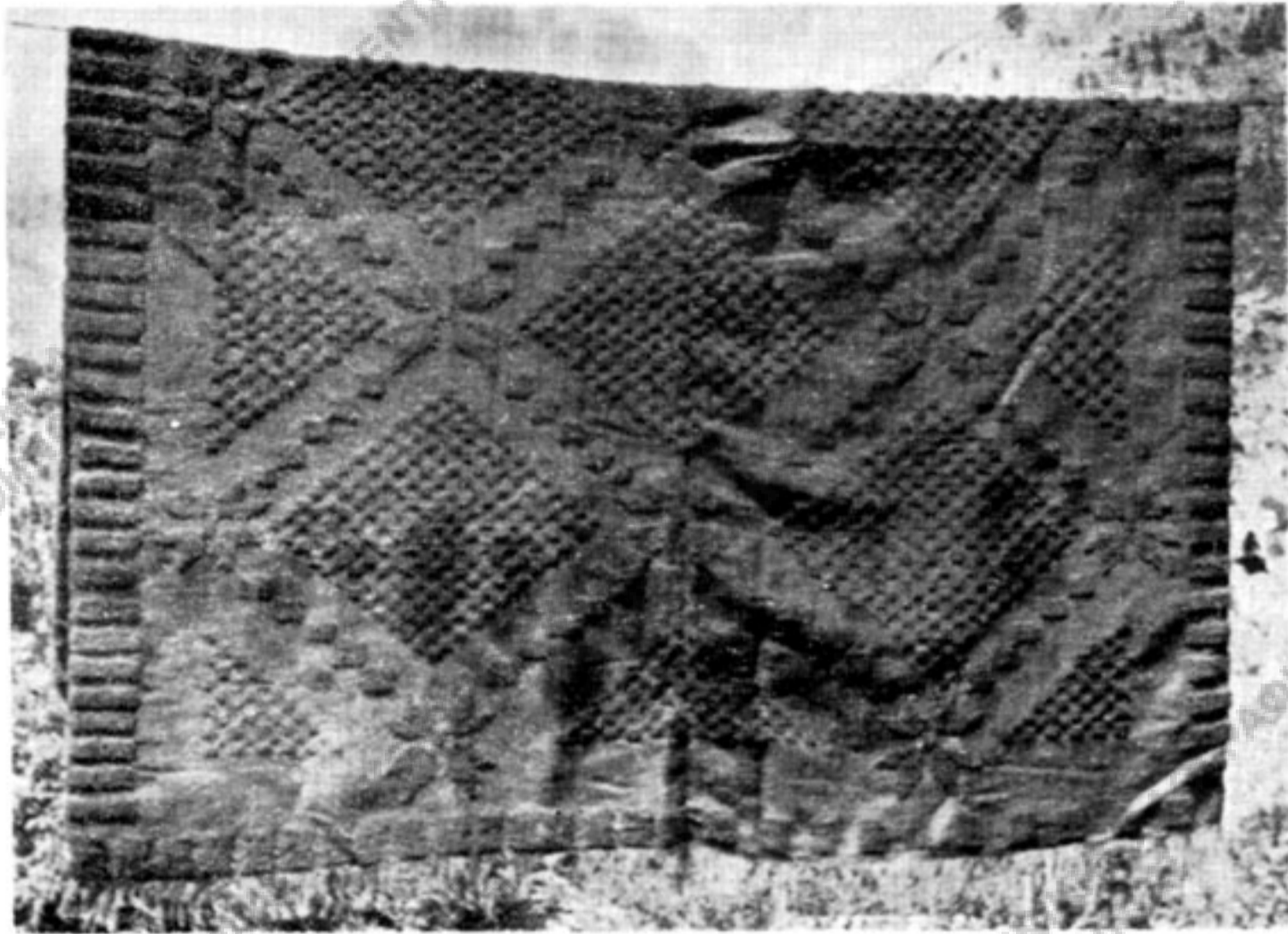
Λίαν ἐνδιαφέρον μέρος τῆς λαογραφικῆς ταύτης συλλογῆς ἀποτελοῦν αἱ περὶ ὑφαντικῆς, βαφικῆς καὶ κεντητικῆς πληροφορίες. Εἰς τὴν περιοχὴν ταύτην, ἔνεκα καὶ τῶν ἐπικρατουσῶν κλιματολογικῶν συνθηκῶν, ἤσκειτο ἰδιαίτερος ἡ ὑφαντικὴ. Πᾶσαι αἱ ἀνάγκαι τῆς οἰκογενείας ἀπὸ ἀπόψεως ἀμφίεσεως καὶ εἰδῶν ρουχισμοῦ ἐν γένει ἐπληροῦντο μέχρι πρό τινος, ἐν μέρει δὲ καὶ σήμερον, διὰ τῆς οἰκιακῆς ὑφαντικῆς καὶ τῆς κεντητικῆς.

Ἐκ τῶν ὑφαντῶν τούτων, εἰς τὰ ὁποῖα χρησιμοποιεῖται ὡς πρώτη ὕλη τὸ ἔριον τῶν προβάτων καὶ τῶν αἰγῶν, ἀναφέρω ἐνταῦθα περὶ τῆς κατηγορίας τῶν καλουμένων «θηλειαστῶν», τῶν ὁποίων ἡ ἐπιφάνεια τοῦ διακοσμητικοῦ πεδίου σχηματίζεται διὰ τῆς προεξοχῆς βρόχων (θηλειῶν) τῆς ὑφαντικῆς ὕλης. Οὕτως ἐπιτυγχάνεται ὁ σχηματισμὸς ποικιλιμάτων ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τῶν κλινοσκεπασμάτων

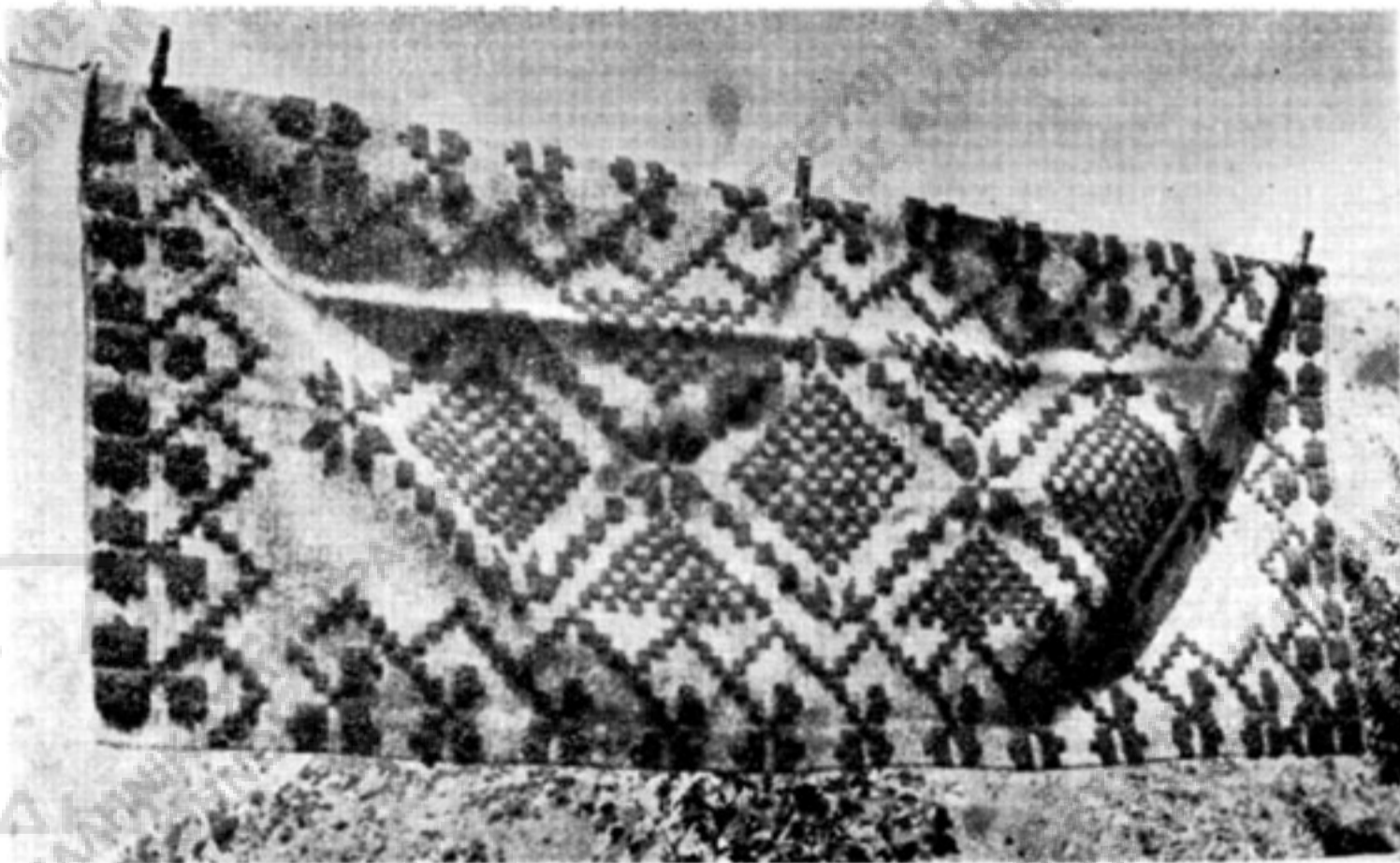
¹ Οἱ κάτοικοι τῶν ἐν λόγῳ χωρίων ἤρχοντο παλαιότερον εἰς ἐπικοινωνίαν οἰκονομικὴν καὶ ἄλλην κυρίως μετὰ τὴν κομόπολιν Μουζάκιον δι' ὑποζυγίων. Σήμερον καὶ φορτηγὰ αὐτοκίνητα φθάνουν εἰς τὰ χωρία Ἀργιθέαν καὶ Ἀνθηρόν πρὸς μεταφορὰν κυρίως ἐμπορευμάτων. Τὰ λοιπὰ χωρία ἐξακολουθοῦν νὰ στεροῦνται τῶν συγχρόνων μέσων συγκοινωνίας.

² Ἀπὸ τῆς θέσεως ταύτης εὐχαριστῶ θερμῶς τοὺς αἰδεσιμ. κ. Βασίλειον Γῶγον μετὰ τῆς οἰκογενείας του καὶ Ἀπόστολον Καραούζαν, τὸν κ. πρόεδρον τῆς κοινότητος Θερινοῦ, τὸν κ. Θωμᾶν Σκουμῆν, ὡς καὶ πάντας τοὺς προθύμους πληροφορητάς, οἵτινες μετὰ ἐβοήθησαν παντοιοτρόπως εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῆς ἐργασίας ταύτης.

«μαντανίες» (εἰκ. 1), ἐπὶ τῶν ἐπὶ τοῦ τοίχου ταπήτων «πάντες» (εἰκ. 2), ὡς καὶ ἐπὶ

Εἰκ. 1. Μαντανία θηλειαστή.

Εἰκ. 2. Πάντα θηλειαστή.

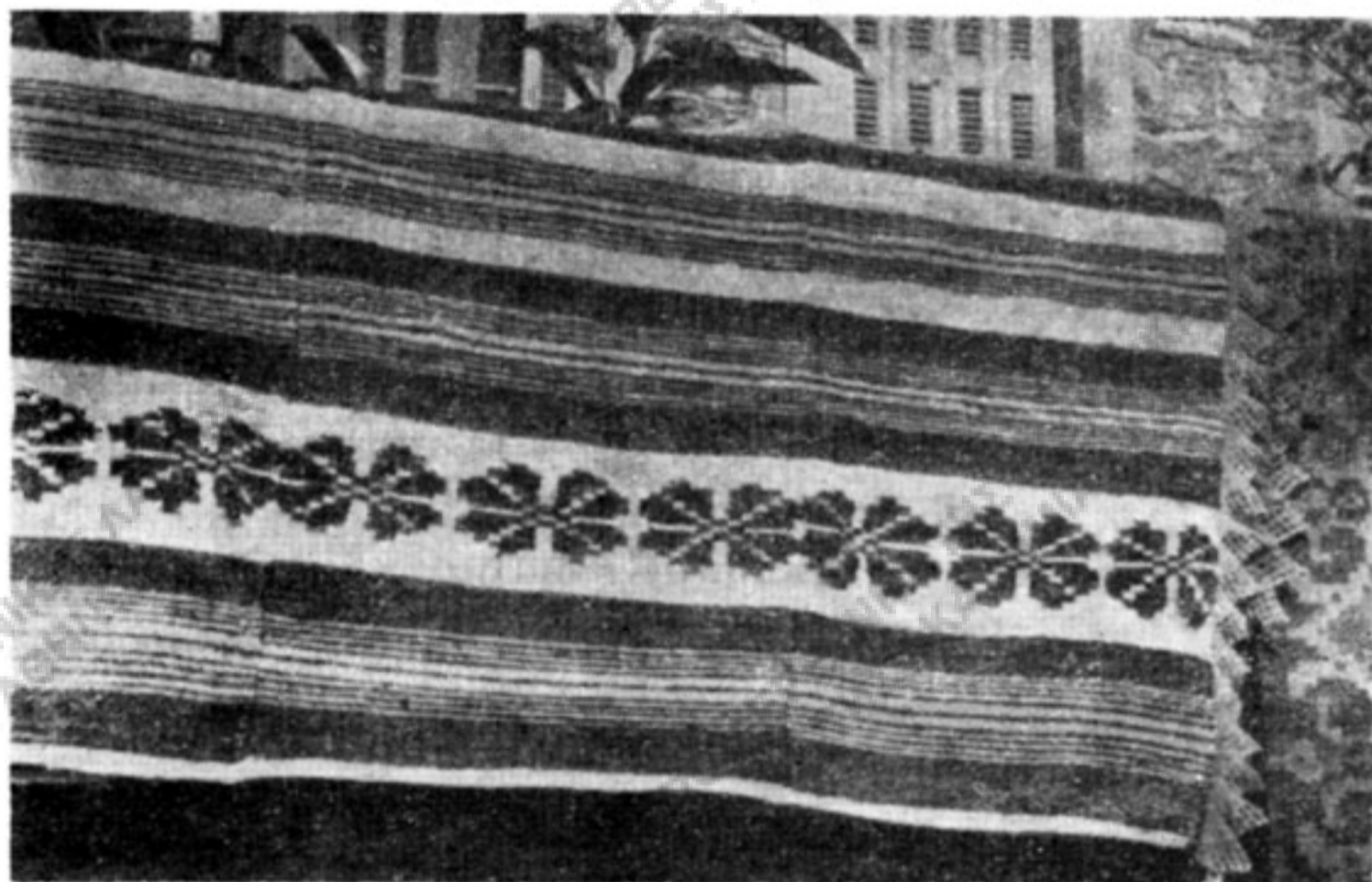
τῶν ταπητίων «ταπάκια». Τὰ ἐν λόγῳ ὕφαντά, δηλ. τὰ θηλειαστά¹, γνωστὰ καὶ παρὰ

¹ Βλ. καὶ Ἄννης Ἀποστολάκι, Τὰ κοπτικὰ ὑφάσματα τοῦ ἐν Ἀθήναις Μουσείου κοσμητικῶν τεχνῶν, ἐν Ἀθήναις 1932, σ. 24 - 32.

τοῖς ἀρχαίοις ὑπὸ τὸ ὄνομα λάσια¹, ναρθήκια² παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς, ἀπαντῶνται ἔτι ἐν Κρήτῃ³, Μακεδονίᾳ⁴, Θράκῃ κ.ἄ.⁵

Τὸ διακοσμητικὸν θέμα τῆς «πάντας» (εἰκ. 2) εἶναι «κλειδωνιά κὶ μπουρτούρα... τὸ κλῆμα» (βλ. χειρ., σ. 11, Ἀργιθέα Καρδίτσης). Κληματίδες μετὰ φύλλων κ.ἄ. ἀποτελοῦν ἐπίσης τμῆμα συνθέσεως καὶ εἰς τύπον «σκουλλάτου» τῆς Κρήτης⁶.

Διάκοσμον φέρουν καὶ ἄλλα εἶδη ὑφαντῶν, ὡς οἱ «μπαχτές», οἱ «μαντανίες», τὰ «προυσκέφαλα» (=μαξιλάρια) κ.ἄ. Ἡ διακοσμητικὴ τῶν ὑφαντῶν τούτων εἰς τὴν ὑπὸ ἐξέτασιν περιοχὴν, ἀφορμηθεῖσα τὸ πρῶτον ἐκ τῆς ἀπεικονίσεως φυσικῶν προτύπων, ἐξειλίχθη σὺν τῷ χρόνῳ εἰς σχηματικὴν, ἐπιδιώκουσαν τὴν ἁρμονίαν τῶν γραμμῶν. Αἱ ἀπεικονίσεις φυτῶν ἔνεκα τῆς ἀτελοῦς κατασκευῆς των παρε-

Εἰκ. 3. Μαντανία με κέντημα «ντομάτα».

μορφώθησαν διὰ τοῦ χρόνου εἰς ἀπλούστερα σχήματα, αἰσθητικῶς μακρὰν τοῦ φυσικοῦ προτύπου. Θέματα δηλ., οἷον τὰ «ντομάτα», «μαργαρίτα», «κλῆμα» ἀποτελοῦνται ἐξ ἀπλῶν σχηματικῶν μορφῶν, ἥτοι γραμμικῶν συναρμογῶν. Ποίκιλμα

¹ Πολυδεύκους, Ὀνομαστ. VII, 74 «Θεόπομπος δὲ ἐν Ὀδυσσεῦσιν ἐπὶ διακόνου ἔφη, λάσιον ἐπιβεβλημένος. λάσια δὲ ἐκάλον τὰς μαλλοὺς ἔχοντα χειρόμακτρα, ὡς ἀπὸ τῆς δασύτητος. ὥστε οὐδὲν κωλύει τὰς ὀνομαζομένας μαντεῖλας καλεῖν οὕτω». Πρβλ. καὶ Ἄνναν Ἀποστολάκι, ἔνθ' ἄν., σ. 25.

² Φαίδ. Ἰ. Κουκουλέ, Συμβολὴ εἰς τὸ περὶ Βυζαντινῶν φορεμάτων κεφάλαιον, Ἐπετ. Ἑταιρ. Βυζαντ. Σπουδῶν, τόμ. ΚΔ' (1954), σ. 18.

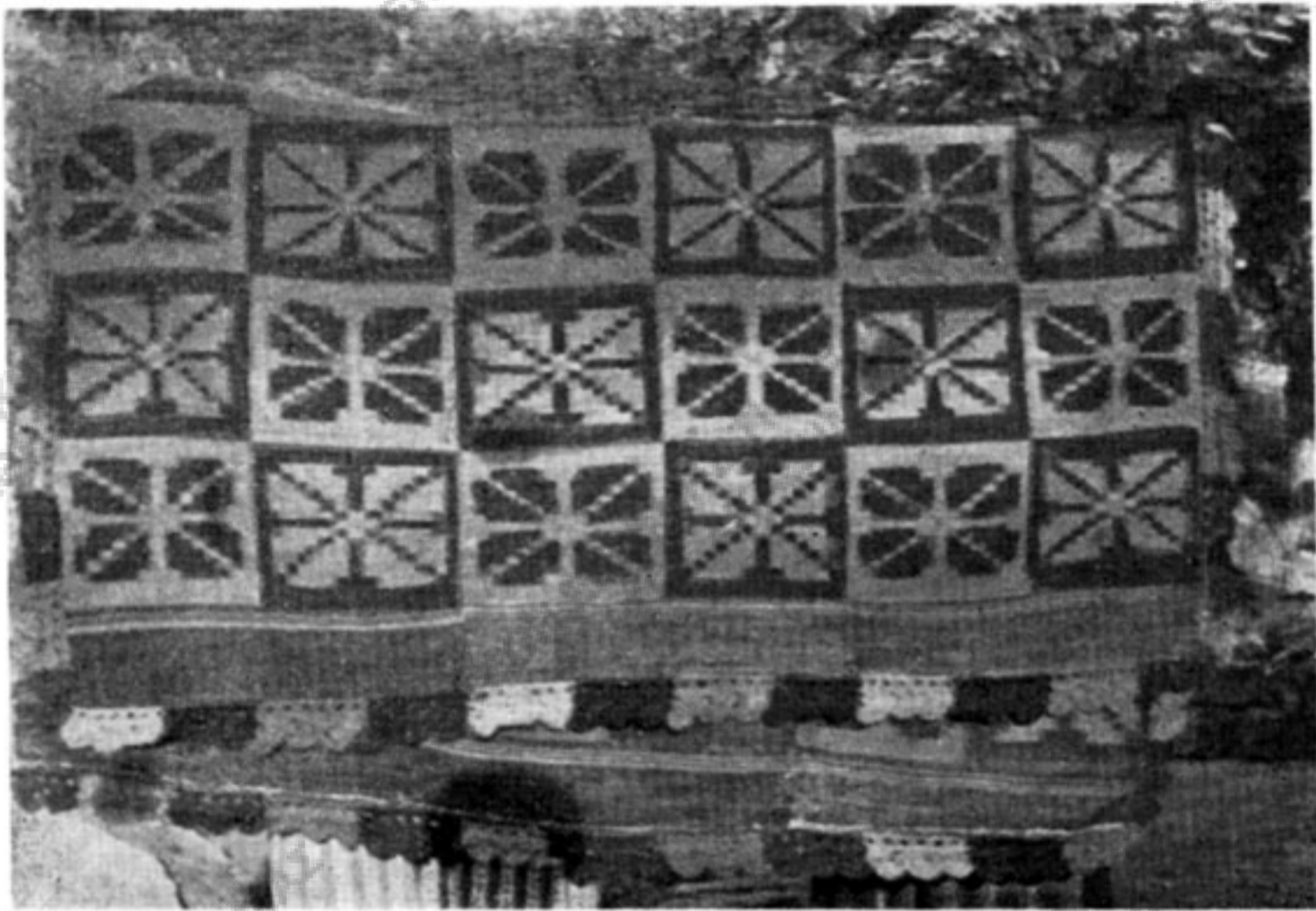
³ Βλ. Ἄννης Ἀποστολάκι, ἔνθ' ἄν., σ. 30.

⁴ Βλ. Ἀλκης Κυριακίδου - Νέστορος, Τὰ ὑφαντὰ τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Θράκης, Ἀθήνα 1965, σ. 24, 42.

⁵ Βλ. Ἀγγελικῆς Χατζημιχάλη, Σαρακατσάνοι, τόμ. Α', μέρ. α', Ἀθήνα 1957, σ. ρκς'-ρκη'.

⁶ Βλ. Ἄννης Ἀποστολάκι, ἔνθ' ἄν., σ. 30.

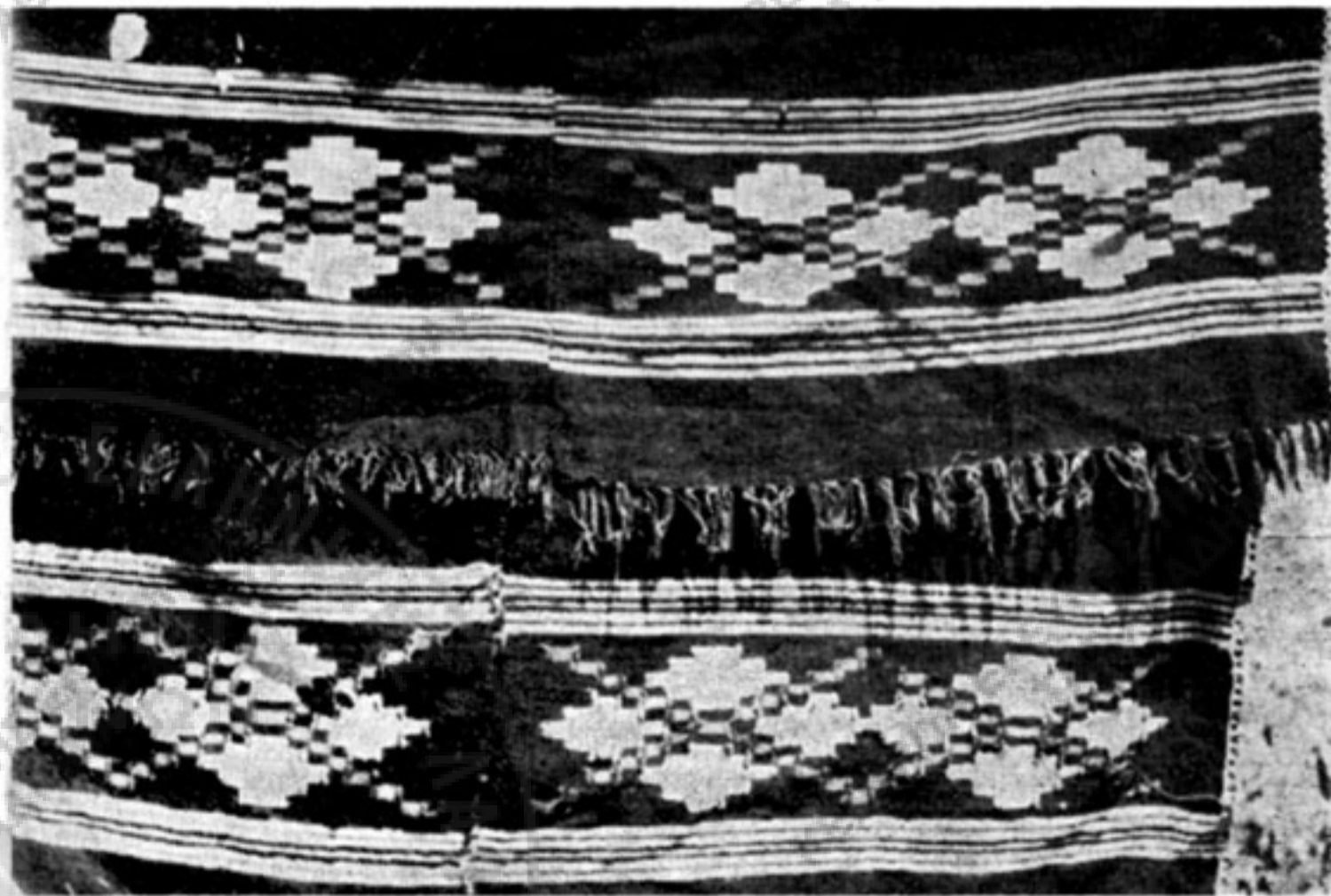
«ντομάτα» φέρει π.χ. ἡ «μαντανία» εἰς Μουζάκιον (εἰκ. 3) καὶ εἰς Ἀργιθέαν (εἰκ. 4). Τοῦτο εἰς τὴν πρώτην εἰκόνα ὑπάρχει ἄνω καὶ κάτω, εἰς δὲ τὴν δευτέραν

Εἰκ. 4. Μαντανία ὀλοκέντητος με «ντομάτα».

ἡ «μαντανία» εἶναι ὀλοκέντητος πλαισιουμένη διὰ διττῆς δαντέλλας (βλ. χειρ., σ. 13).

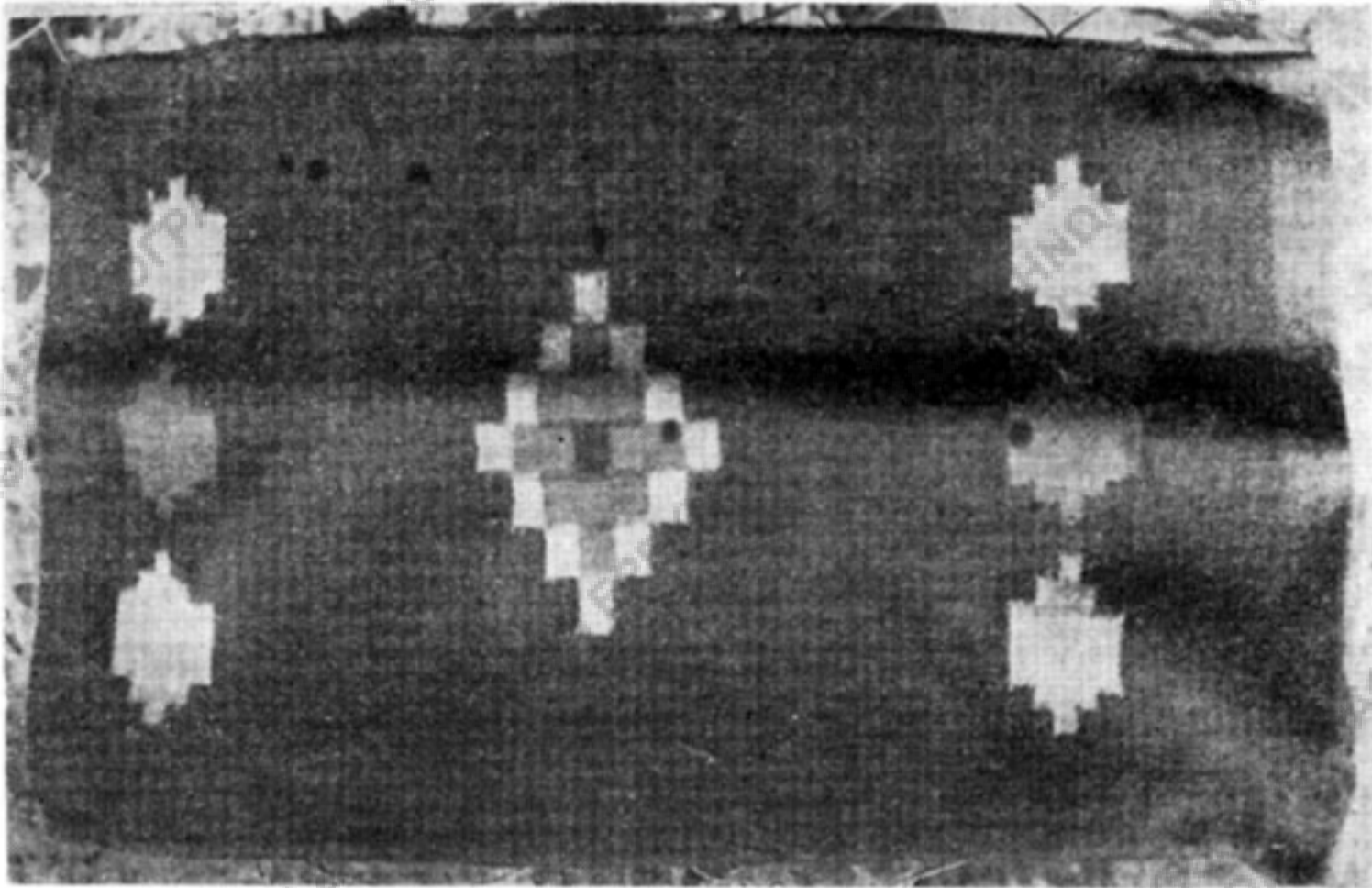
Τὸ «χιράμ'» (εἰκ. 5) ἔχει ποίκιλμα «σταυρωτό» καὶ τὸ «προσκέφαλο κλει-

Εἰκ. 5. «Χιράμ'» σταυρωτό.

δωνιά» (εἰκ. 6). Παρόμοια πρὸς αὐτὰ σχηματικὰ διακοσμητικὰ θέματα φαίνεται

ὅτι ἀπαντοῦν καὶ παρ' Ἀλβανοῖς εἰς τὰς περικνημίδας ἐν γένει τῶν χωρικῶν¹, ὡς καὶ εἰς περιζώματα γυναικῶν τῆς περιοχῆς Shpati².

Εἰκ. 6. Προσκέφαλο «κλειδωνιά».

Ἐκ τῶν λατρευτικῶν ἐθίμων ἰδιαίτερος ἐνδιαφέροντα εἶναι τὰ κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς Πεντηκοστῆς τελούμενα: «*Τ' ἴς Γονοκλισᾶς*» (Κυριακὴ τῆς Πεντηκοστῆς) φόντας πᾶμι στὴν ἑκκλησιά, παίρνομι κὶ φύλλα ἀπὸν καρυ'ὰ κ' ὕστια αὐτὰ τὰ βάνουμι μέσα στὰ προικιά, γιὰ νὰ μὴ τὰ τρώη οὐ σκόρους (χειρ., σ. 139, Θερινόν)³. Τὸ ἔθιμον τοῦτο ἀπαντώμενον, ὅσον γνωρίζω, καὶ εἰς τὸν ἐκ Μικρᾶς Ἀσίας Ἑλληνισμὸν (Φαράσων⁴, Σινώπης τοῦ Πόντου⁵), τὴν Θράκην⁶, τὴν Βορειοδυτικὴν Μα-

¹ Βλ. Albanian popular motives textiles and needwork, Tirana 1959, State university of Tirana institute of History and language section of Ethnology, σ. 5 καὶ εἰκ. 139.

² Βλ. ἐνθ' ἄν., σ. 3 καὶ εἰκ. 44.

³ Πρβλ. καὶ τὴν παρὰ Γερμανοῖς κατὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου (24 Ἰουνίου) χρῆσιν καρυοφύλλων κατὰ τοῦ σητός. (Βλ. εἰς Hand. d. deutsch. Aberggl., τόμ. IX, στ. 75).

⁴ Βλ. Δ. Λουκοπούλου - Δ. Πετροπούλου, Ἡ λαϊκὴ λατρεία τῶν Φαράσων, Ἀθήνα 1949, σ. 123.

⁵ ΚΛ., ἀρ. 1151, σ. 89 (συλλ. Μ. Λιουδάκη, 1938), ΚΛ, ἀρ. 1141, σ. 144 (συλλ. Μ. Λιουδάκη, 1938).

⁶ Βλ. Στίπ. Κυριακίδου, Δεισιδαιμονία καὶ δεισιδαίμονες συνήθειαι ἐκ Γκιουμουλτζίνης τῆς Θράκης, Λαογραφ., τόμ. 2 (1910), σ. 406, ἀρ. 15. Ἑλπ. Σταμούλη - Σαραντιῆ, Ἀπὸ τὰ ἔθιμα τῆς Θράκης, (εἰς τοὺς Σάκκους), Θρακικά, τόμ. 2 (1929), σ. 145, 29. Θεολ. Βαφειάδης, Δημῶδεις δοξασίαι καὶ δεισιδαίμονες συνήθειαι ἀπὸ τὴν Ἀδριανούπολη, Θρακικά, τόμ. 1 (1928), σ. 191, 15. ΚΛ., ἀρ. 2392, σ. 180 (συλλ. Στεφ. Ἡμέλλου, Ἄβδηρα Θράκης, 1961).

κεδονίαν, (Ἄρμισσαν Ἐδέσσης)¹ καὶ εἰς Νεγάδες Δωδώνης² ἔχει, ὡς νομίζω, ἀποτροπικὸν καὶ εὐετηρικὸν σκοπὸν. Κατὰ τὴν λαϊκὴν πίστιν τὴν ἡμέραν τῆς Πεντηκοστῆς, ἰδίᾳ κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς γονυκλισίας, αἱ ψυχαὶ αἱ ὅποια ἀπὸ τοῦ Πάσχα ἔχουν ἐξέλθει ἐκ τοῦ Ἄδου ἐπιστρέφουν εἰς αὐτόν· αὗται δὲ δύνανται νὰ ἐπιφέρουν κακόν³. Πρὸς ἀποτροπὴν τούτου κρατοῦν πιθανῶς τὰ φύλλα ἢ τοὺς κλάδους τῆς καρύας, ὥστε «μικροὶ καὶ μεγάλοι, ἄνδρες καὶ γυναῖκες σπῶντες κλάδους καρυδέας τύπτουσι δι' αὐτῶν ἐπὶ τῶν νότων ἀλλήλων» (Ἄνω Ἄμισος Πόντου)⁴. Ἐπίσης τὴν πρωΐαν «παῖδες φέρουσι καρυδόφυλλον, διὰ τρόπου δὲ ἐγχειρίζουσι τοῖς ἄλλοις, ὅπερ θεωροῦσιν ὡς μεγάλην εὐτυχίαν, οἱ λαμβάνοντες δὲ πτύουν πρὸς ἀπαλλαγὴν» (Σινώπη)⁵. Σημειοῦμεν ὅτι καὶ παρ' ἄλλοις λαοῖς τὰ φύλλα τῆς καρύας χρησιμοποιοῦνται ὡς ἀποτροπικὸν καὶ εὐετηρικὸν μέσον, ὡς παρὰ τοῖς Γερμανοῖς κατὰ τὴν πίστιν τῶν ὁποίων ὁ φέρων φύλλα καρύας προφυλλάσεται ἀπὸ τὴν ἐπήρειαν τῶν δαιμόνων⁶, θεωρεῖται δ' αὕτη σύμβολον ὑγείας⁷. Εἰς τὴν Γαλλίαν τοποθετοῦνται φύλλα καρύας ἐπὶ τῶν θυρῶν τῶν οἰκιῶν καὶ τῶν στάβλων κατὰ τὴν ἑσπέραν τῆς παραμονῆς τῆς ἑορτῆς τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου (24 Ἰουνίου) ὁμοίως πρὸς ἀποτροπὴν τοῦ κακοῦ⁸.

Ἐκ τῶν θεσμῶν τοῦ λαϊκοῦ δικαίου σημειῶ τέλος τὸν τῆς ἀδελφοποιίας (σταυραδελφοὶ γιὰ βλαμάδης), τῆς ὁποίας ἡ σύστασις γίνεται κατὰ τὸ ἀκόλουθον τυπικόν. Διὰ «*νὰ γίν'νε σταυραδέρφια πρέπ' νὰ εἶνι ἓνα κουρίτσ' κὶ δέκα π'διά. Αὐτοὶ οὐλ' μαζὶ πᾶνι στήν ἱκκλησιά. Ἐκεῖ οὐ παπὰς παίρν' κὶ τ'ς ζών' οὐλους μαζὶ κὶ τ'ς διαβάζ' μιὰ εὐχή. Αὐτοὶ δὲ μαλώνουν ποτέ, εἶναι καλύτεροι ἀπὸν ἀδέρ-*

¹ Βλ. Γ. Κ. Σπυριδάκη, εἰς Ἐπετηρ. Λαογρ. Ἀρχείου, τόμ. ΙΓ' - ΙΔ', 1962, σ. 379 (= ΚΛ, χειρ. ἀρ. 2394, σ. 123).

² ΚΛ, ἀρ. 1570, σ. 558,5 (συλλ. Μ. Οἰκονόμου, 1939).

³ ΚΛ, ἀρ. 2385, σ. 72, 101 (συλλ. Γεωργ. Γιαννούχου, Καλομοῖρα Καλαμπάκας, 1961) ΚΛ, ἀρ. 1982, σ. 8 (συλλ. Ἀ. Σκλιούμπα, Κονιάτση Ἐλασσόνοσ, 1952).

⁴ ΚΛ, ἀρ. 242, σ. 175, 160 (συλλ. Ἐλ. Παπαναυιάδου, 1896) Ἀναφέρεται δὲ ὅτι ἡ παροιμία «Βάλε τὸ καρυδόφυλλο, φάε τὴν ἑβδομάδα» προῆλθεν ἐκ τοῦ ὅτι κατὰ τὴν ἑορτὴν τῆς Πεντηκοστῆς τοποθετοῦν καρυδόφυλλα εἰς τὸν κόλπον τοῦ σώματος ὡς ἱαματικά (Βλ. Α. Α. Παπαδοπούλου, Παροιμίαι, Ἀρχ. Πόντου, τόμ. Α', 1928, σ. 79). Περὶ μαστιγώσεων διὰ κλάδων δένδρων, ἔχουσῶν ποικίλους σκοποὺς βλ. προχειρῶς Γ. Α. Μέγα, Ἑλληνικαὶ ἑορταὶ καὶ ἔθιμα τῆς λαϊκῆς λατρείας, Ἀθῆναι 1957, σ. 48, 56, 57, 72, 134, 144, 192.

⁵ ΚΛ, ἀρ. 935, σ. 16 (συλλ. Π. Χορτοπούλου, 1876).

⁶ Βλ. εἰς Hand. d. deutsch. Aberggl., τόμ. ΙΧ, στ. 74.

⁷ Βλ. ἔνθ' ἄν., στ. 79.

⁸ Βλ. ἔνθ' ἄν., στ. 76.

φια: τ' ἀδέρφια μποροῦν νὰ μαλώσ' νι αὐτοὶ ποτὲ δὲν μαλώνουν. Τοῦ κουρίτσ' ἰκεῖ-
νου δὲν κἀν' πιά νὰ τοῦ παντριφιτῆ κανένας ἀπ' αὐτούς, γιατί εἶνι συγγένια καλύτερ'
κι ἀπ' ἀδέρφια» διὰ τοῦτο «σταυραδέρφια γίνουντι 'κεῖν' πὸν εἶνι ἀπουφασισμέν'
μὴ 'κείνους τ'ς ἀνθρώπους πὸν θὰ γίν'νι σταυραδεργοὶ νὰ μὴν μαλώσ'νι κὶ πάντα
νὰ προυστατεύ' οὐ ἕνας τοὺν ἄλλον» (χειρ., σ. 108, Θερινόν)².

R É S U M É

**Mission folklorique dans la province de Karditsa en Thessalie
(10 - 24 juillet 1966)**

par Anna Parapichael

L'auteur qui a travaillé dans la région de Karditsa où elle a réuni un intéressant matériel folklorique, noté dans un cahier de 321 pages et réalisé 127 enregistrements de chants et danses populaires, expose les résultats de ses recherches folkloriques. Commentant les renseignements obtenus sur le tissage, la teinturerie et la broderie, elle étudie plus particulièrement les étoffes tissées d'une façon spéciale et nommées «θηλειαστά», dont la surface est décorée de lacets de laine brute qui ressortent de l'étoffe. On tisse ainsi des couvertures de lit décorée etc. (voir fig. 1 et 2).

Ce procédé de tissage était connu des anciens Grecs sous le nom de «λάσια». (voir p. 311 note 1).

Ces motifs décoratifs étaient initialement faits sur des modèles naturels et réalistes mais ont évolué par la suite vers un art géométrique, cherchant uniquement l'harmonie de lignes. Il semble que certains de ces motifs décoratifs soient connus en d'autres pays balkaniques, comme p. ex. en Albanie. (voir, pp. 312-313).

Parmi les coutumes du culte, elle examine une coutume de la Pentecôte. Pendant cette fête ceux qui vont à l'église portent avec eux des feuilles de noyer, qu'on tient en mains pendant toute la messe. Selon la

² Περί τοῦ ἐθίμου γενικῶς ἰδὲ Γεωργ. Μιχαηλίδου - Νουάρου, Περί ἀδελφοποιίας ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἑλλάδι καὶ τῷ Βυζαντίῳ, τόμος Κωνστ. Ἀρμενοπούλου, Ἐπιστ. Ἐπετ. Νομ. Σχολ. Πανεπ. Θεσσαλονίκης, τόμ. ΣΤ', Θεσσαλονίκη 1952, σ. 251 κ.έξ.

croyance populaire, ce jour-là les âmes des morts, qui depuis Pâques étaient libres sur la terre, retournent dans l'Hadès, et pour se protéger probablement des maux qui pourraient leur arriver de la part des morts, ceux qui vont à l'église tiennent en mains des feuilles ou des branches de noyer.

D'autres peuples utilisent aussi des feuilles de noyer comme moyen de conjurer les maléfices ou comme porte-bonheur.

Parmi les institutions sociales (θεσμοί;) l'auteur mentionne celle de la liaison de deux personnes par une amitié indissoluble (ἀδελφοποιία). Dans cette région l'acte de cette union est consacré par un prêtre dans une église, avec un cérémonial spécial.

Ε'

ΕΚΘΕΣΙΣ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΗΣ ΕΡΕΥΝΗΣ ΕΙΣ ΠΕΡΙΟΧΑΣ Ν. ΓΡΕΒΕΝΩΝ

(25 ΙΟΥΛ. - 15 ΑΥΓ. 1966)

ΥΠΟ ΑΓΓ. Ν. ΔΕΥΤΕΡΑΙΟΥ

Συμφώνως πρὸς τὴν ὑπ' ἀριθμ. 54067/66 ἐντολὴν τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν εἰργάσθην κατὰ τὸ χρονικὸν τοῦτο διάστημα, ἤτοι ἀπὸ 29 Ἰουλίου μέχρι καὶ 15 Αὐγούστου, εἰς τὰ χωρία Δοτσικόν, Μεσολούριον καὶ Ἁγιον Γεώργιον¹ (πρῶην Τσούρχλι) τῆς περιφερείας Γρεβενῶν.

Ἐκ τῆς θέσεως τῶν συνοικισμῶν τούτων παρὰ τοὺς πρόποδας καὶ τὰς κλιτῆς λόφων τῆς δασώδους ὄροσειρᾶς τοῦ Σμόλικα² (ὑψ. 2636 μ.), οἱ κάτοικοι ἀσχολοῦνται βιοποριστικῶς εἰς τὴν ὑλοτομίαν, κατὰ κύριον δὲ λόγον εἰς τὴν κτηνοτροφίαν.

Ἐνεκα τῆς βουνώδους, ἀνωμάλου δ' οὕτω διαμορφώσεως τοῦ ἐδάφους, ἡ ἐπικοινωνία μεταξὺ τῶν συνοικισμῶν γίνεται δι' ἡμιόνων μέσῳ ἀτραπῶν καὶ ἐπικινδύνων διαβάσεων, διακόπτεται δὲ κατὰ τὸν χειμῶνα λόγῳ τῶν χιόνων. Ἐκ τῆς τοιαύτης ἀπομονώσεως τῆς ἐρευνηθείσης περιοχῆς ὁ οἰκογενειακὸς βίος, ἡ

¹ Περὶ τῆς νῦν ὀνομασίας τοῦ χωρίου βλ. Χρ. Μ. Ἐνισλείδου, Ἡ Πίνδος καὶ τὰ χωριά της Σπήλαιον - Γρεβενὰ - Σαμαρίνα, Ἀθήναι [1951], σ. 74 - 75. (Βλ. καὶ κατωτέρω ἐν σελ. 325-326 παρούσης ἐκθέσεως).

² Βλ. Μ. Γ. Δήμητσα, Ἀρχαία γεωγραφία τῆς Μακεδονίας, Ἀθήνησι 1870, σ. 44.

πρὸς τὸ θεῖον λατρεία καὶ τὰ κατ' αὐτὴν ἔθνικα ἔθιμα τῶν θυσιῶν, αἱ προλήψεις καὶ δεισιδαιμονίαι καὶ γενικώτερον ὅλα τὰ στοιχεῖα τοῦ κατὰ παράδοσιν λαϊκοῦ πολιτισμοῦ διετηρήθησαν σχεδὸν ἀναλλοίωτα εἰς ἱκανοποιητικὸν βαθμὸν μέχρι καὶ τῆς σήμερον.

Εἰς τὴν περιοχὴν ταύτην ἐργασθεὶς ἐπέτυχον τὴν συλλογὴν πλουσίας καὶ ἀξιολόγου λαογραφικῆς ὕλης, ἣ ὁποία καταγραφεῖσα εἰς 391 σελίδας τετραδίου, σχήματος 8ου μεγάλου, κατετέθη εἰς τὸ Κέντρον Ἐρεῦνης τῆς Ἑλληνικῆς Λαογραφίας ὑπ' αὐξ. ἀριθμ. χειρογράφου 3027. Ἡ ὕλη αὕτη περιλαμβάνει 31 παραδόσεις, 3 παραμύθια, 112 ἄσματα, πρὸς δὲ καὶ ἄλλην ὕλην, ἀναφερομένην εἰς τὴν λαϊκὴν κατοικίαν, τὸν ποιμενικὸν βίον, τὴν κοινωνικὴν ὀργάνωσιν, τὰς μαγικὰς καὶ δεισιδαίμονας συνηθείας, τὴν δημώδη ἰατρικὴν, τὴν ἀστρολογίαν καὶ μετεωρολογίαν, τὴν μαντικὴν, τὴν λαϊκὴν λατρείαν, τοὺς λαϊκοὺς χορούς, τὰ μουσικὰ ὄργανα, τὰς τροφάς, τὴν ἐνδυμασίαν, τὰ τοπωνύμια, τὰ βαπτιστικὰ ὀνόματα καὶ ἐπώνυμα, τὰς ὀνομασίας ζώων, ὡς καὶ εἰς τὰ ἔθιμα τὰ σχετικὰ πρὸς τὴν τελευτήν, τὸν γάμον, τὴν γέννησιν καὶ τὴν ἀνατροφὴν τοῦ παιδίου.

Ἐκ τῆς γενικῆς ἐξετάσεως τῆς ὕλης ταύτης παρατηροῦμεν ἐν συντόμῳ τὰ ἑξῆς :

Ἡ λαϊκὴ κατοικία ὑπὸ τὸν τύπον τοῦ «μονόσπιτου», ἦτοι ἐκ μιᾶς μόνον αἰθούσης μὲ χαμηλὴν στέγην, ἀποτελεῖ χαρακτηριστικὸν γνώρισμα τῆς ὑποτυπώδους μορφῆς τῆς οἰκονομίας τοῦ τόπου κατὰ τὸ παρελθὸν μέχρι καὶ τῆς σήμερον. Ἡ στέγη, ἐπικλινής, εἶναι σκεπασμένη διὰ πλακῶν ἐκ σχιστολίθου (χ/φον, σ. 225, 226 - 228 καὶ 370 εἰκ. 12 - 16) ἢ ξύλου, ἦτοι κορμῶν δένδρου, οἱ ὅποιοι ἔχουν κοπῇ ἐγκαρσίως (χ/φον, σ. 225 - 227) (εἰκ. 1).

Εἰς τὰς δημῶδεις παραδόσεις ἀναφέρεται περὶ τοῦ Μεγ. Ἀλεξάνδρου καὶ ἰδίᾳ περὶ τοῦ ἵππου του¹, ὡς γιγαντοσώμου μὲ τεραστίαν δύναμιν². Δεικνύονται μάλιστα καὶ τοποθεσίαι ἔνθα κοιλότητες εἰς τὸ ἔδαφος θεωροῦνται ὡς τὰ ἴχνη τῶν πατημάτων τῶν ποδιῶν τοῦ Βουκεφάλου, ὅτε ἐπήδα ἀπὸ τῆς μιᾶς βουνοκορυφῆς εἰς ἄλλην. «Στὸ μέρος, πὺν πᾶμε ἀπὸ τὰ Γρεβενὰ γιὰ τὸ Νιοτσικό, καὶ κοντὰ στὸ

¹ Σχετικὴν μακεδονικὴν παράδοσιν ἀπὸ τὸ χωρίον Φιλίππους περὶ τοῦ ἵππου τοῦ Μεγ. Ἀλεξάνδρου βλ. εἰς *Κ. Μαρίνη*, Λαϊκὲς δημιουργίαι τῆς Μακεδονίας, Ἡώς, ἔτ. 8 (1965), ἀρ. 88, σ. 50· ἔτι ἐκ Μακεδονίας βλ. ἐν Ἐπετ. Λαογρ. Ἀρχείου, τόμ. ΙΖ' (1964), ἐν Ἀθήναις 1965, σ. 238. Κ. Λ. (= Κέντρον Ἐρεῦνης Ἑλληνικῆς Λαογραφίας), χφον ἀρ. 2894, σ. 291 - 92. (Ἡμέτερον χειρόγραφον ἐκ τοῦ χωρίου Παπάγιαννης τοῦ νομοῦ Φλωρίνης, 1964).

² βλ. ἐν Μακεδονικῷ Ἡμερολογίῳ τοῦ ἔτ. 1910, σ. 305, ἔνθα δημοσιεύεται ὠραιότατη εἰκὼν «Ἡ δάμασις τοῦ Βουκεφάλου».

χωριό φαίνεται τὸ μέρος, πὸν πάτησε τὸ ἄλογο τοῦ Μεγαλέξαντρου. Τὸ ἄλογό του ἦταν πολὺ μεγάλο καὶ γύριζε ὁ βασιλιὰς ἀπὸ μιὰ μάχη, πὸν εἶχε πάει. Τὸ ἄλογο αὐτὸ σιὸ ἓνα βουνὸ πάταγε καὶ μετὰ σιὸ ἄλλο. Ἐκεῖ, πὸν κτυποῦσαν τὰ πόδια

Εἰκ. 1. Στέγη ἐκ πλακῶν καὶ κορμῶν δένδρου.

του, ἔκανε μεγάλο λάκκο. Ἔτσι, ὅταν πέραγα ἀπὸ τὸ χωριό μας, ἐπάτησε σιὸ βουνὸ ἐδῶ κοντὰ καὶ τὸ ἄδαφος δὲν ἄντεξε σιὸ πάτημα ἀπὸ τὰ πόδια τοῦ ἀλόγου καὶ ἔκαμε λάκκο. Ὅποιος πάει ἐκεῖ, τὸ βλέπει (εἰκ. 2). Τὸ λέμε «τὸ λάκκο τοῦ

Εἰκ. 2. «Ὁ λάκκος τοῦ ἀλόγου».

άλoγoυ». Μετὰ τὸ ἄλογο μὲ τὸν Μεγαλέξαντρο συνέχισε τὸν δρόμο του» (χ/φον σ. 231 - 232, 375 εἰκ. 22).

Ἐκ τῆς ἐρευνηθείσης περιοχῆς κατεγράφη ἑτέρα παράδοσις, γνωστὴ¹ ἤδη, περὶ τοῦ ἄλογοι τοῦ Μεγ. Ἀλεξάνδρου. Κατὰ τὴν παράδοσιν ταύτην, ὅτε ὁ Μεγ. Ἀλέξανδρος ἐπέρασεν ἔφιππος δι' ἄλματος τοῦ ἄλογοι του εἰς τὴν ἀντιπέραν ὄχθην τοῦ Βενέτικου ποταμοῦ, κειμένου εἰς τι σημεῖον τῆς ὁδοῦ τῆς ἀγούσης ἀπὸ

Εἰκ. 3. Τὰ ἴχνη τῶν πετάλων τοῦ Βουκεφάλου εἰς τὸν Βενέτικον ποταμόν.

τὴν πόλιν τῶν Γρεβενῶν πρὸς τὸ χωρίον Ἐλευθεροχώριον καὶ ἐκεῖθεν πρὸς Καλαμπάκαν καὶ οὐχὶ ἐπὶ τῆς ὁδοῦ μεταξὺ Γρεβενῶν — Κοζάνης, ὡς ἐσφαλμένως² μέχρι τοῦδε ἐγράφη, ἔμειναν ἐπὶ τοῦ βράχου τὰ ἴχνη τῶν πετάλων τοῦ ἄλογοι του. Κατὰ τὴν ἀποστολὴν μου ταύτην μετέβην ἐπιτοπίως καὶ ἐφωτογράφησα τὰ δεικνύόμενα ἴχνη (εἰκ. 3). Ἡ ἐν λόγῳ παράδοσις, καταγραφεῖσα εἰς τὸ χωρίον Δοτσικόν, ἔχει ὡς ἑξῆς. «Ἐχομε καὶ ἓνα ἄλλο μέρος ἐδῶ στὴ περιοχῇ μας, πὸ φαίνονται τὰ πατήματα τοῦ ἄλογοι τοῦ Μεγαλέξαντροι. Εἶναι κοντὰ στὸν ποταμὸ Βενέδικτο. Κάποτε ὁ Μεγαλέξαντροι βγῆκε νὰ κυνηγήσῃ ἐλάφια, ἐπέρασε ἀπὸ πολλὰ μέρη, ἐπέρασε καὶ ἀπὸ τὸν ποταμό, διότι ἔκει πηγαίνουν νὰ πιοῦν νερὸ τὰ ἰλάφια. Ἐτσι ἀπὸ τότε ἔχει μείνει ἡ πατημασιὰ τοῦ ἄλογοι, πὸ φαίνεται ἀκόμη σήμερα. Ἐκεῖ φαίνονται τέσσαρες πατημασιές ὅσα ἦσαν τὰ πόδια τ' ἄλογοι, καὶ εἶναι ἡ κάθε πατημασιὰ ἢ μιὰ δίπλα στὴν ἄλλη καὶ οἱ δυὸ πίσω πίσω ἀπὸ τὶς ἄλλες δυὸ, ὅπως

¹ Βλ. Γεωργ. Κ. Σπυριδάκη, Συμβολὴ εἰς τὴν μελέτην δημοδῶν παραδόσεων καὶ δοξασιῶν περὶ τοῦ Μεγ. Ἀλεξάνδρου, Γέρας Ἀντ. Κεραμοπούλλου, Ἀθῆναι 1953, σ. 388. Τὴν ἐν λόγῳ παράδοσιν ἐκ τῆς Δυτ. Μακεδονίας κατέγραψα κατὰ τὴν ἀποστολὴν μου καὶ ἐκ τοῦ χωρίου Ἁγιος Γεώργιος: «Στὸ Λευθεροχώρι, ὅταν ἦμουν μικρός, εἶδα κάτι πέτρες. Ἐκεῖ εἶναι ποτάμι μὲ μιὰ γέφυρα μικρὴ. Στὸ βράχο, πὸ εἶναι στὴ μέση ἀπὸ τὰ δυὸ ἄκρα τοῦ ποταμοῦ [ἐνν. τὰς ὄχθας τοῦ ποταμοῦ], εἶδα ἐπάνω στὴ πέτρα πατ'σές, δηλαδὴ πατησιές, ἀπὸ τὸ ἄλογο τοῦ Μεγαλέξαντροι. Τὸ ἄλογο ἦταν καλιγωμένο μὲ χρυσάφι. Τὶς εἶδα μὲ τὰ μάτια μου».

² Βλ. Κ. Ἀ. Ρωμαίου, Ἀχνάρια πάνω σὲ βράχους, Ἀρχ. Θρακ. Θησαυροῦ, τόμ. 13 (1946 - 1947), σ. 225.

ἀκριβῶς περπατάει ἓνα ἄλογο» (χ/φον, σ. 232 - 233, 375 - 376 εἰκ. 23 - 26· πρβλ. καὶ σελ. 40).

Παραλλήλως πρὸς τὰς παραδόσεις ταύτας περὶ τοῦ ἀλόγου τοῦ Μεγ. Ἀλεξάνδρου ὑπάρχει τοποθεσία ἐγγὺς τοῦ χωρίου Μεσολούριον, ἡ ὁποία ὀνομάζεται «Γέρικο». Ἐνταῦθα παραδίδεται ὅτι εἶναι μαρμαρωμένος ὁ Βουκέφαλος (εἰκ. 4). Ἐπειδὴ, ὅσον γνωρίζω, οὐδεμία ἄλλη τοιαύτη παράδοσις ἐκ τοῦ Μακεδονικοῦ χώρου ἔχει καταγραφῆ, παραθέτω ταύτην:

Εἰκ. 4. Ὁ μαρμαρωμένος Βουκέφαλος

«Κοντὰ στὸ χωριὸ Μεσολούρι ὑπάρχει ἡ τοποθεσία «Γέρικο». Ὅταν τὸ ἄλογο τοῦ Μεγαλέξαντρου γέρασε καὶ πολλὰ χρόνια πολεμοῦσε, ἤρθε ἡ ὥρα νὰ πεθάνῃ. Ἐκεῖ λοιπὸν στὴ τοποθεσία «Γέρικο» ψόφησε τὸ μεγάλο ἐκεῖνο ἄλογο καὶ ὁποῖος πάει ἐκεῖ, βλέπει τὸ σῶμα του, πὺν τῶρα ἔχει μαρμαρώσει. Βλέπει τὴ ράχι του. Φαίνονται καὶ τὰ πόδια του καὶ τὸ κεφάλι γερμένο πρὸς τὰ κάτω. Ἐχει μαρμαρώσει, ἀκριβῶς ὅπως βοσκοῦσε. Τώρα ἐμεῖς περνᾶμε ἀπὸ ἑκεῖ καὶ τὸ μέρος δὲν τὸ πειράζουμε, ἀλλὰ ρίχνουμε καθένας ἀπὸ μιὰ πέτρα, συνεχίζουμε τὸν δρόμο μας καὶ δὲν κοιτᾶμε πίσω, μέχρι νὰ μὴ βλέπουμε τὸ μέρος» (χ/φον, σ. 240, 386 εἰκ. 46 - 48).

Ἐκ τῶν διηγήσεων ἐκ τῆς περιόδου τῆς τουρκοκρατίας ἀναφέρομεν τὰς σχετικὰς πρὸς τὸ πέρασμα καὶ τὴν δρᾶσιν τοῦ ἐθναποστόλου Κοσμᾶ τοῦ Αἰτωλοῦ (18ου αἰ.).

Οὗτος εἶχε τὸ χάρισμα νὰ θαυματουργῆ καὶ προφητεύῃ¹. Ἐκ τῶν πολ-

¹ Βλ. Ἀντ. Δ. Κεραμοπούλλου, *Τί εἶναι οἱ Κουτσόβλαχοι*, ἐν Ἀθήναις 1931, σ. 75, ὑποσημείωσις. Φάνη Μιχαλοπούλλου, *Κοσμᾶς ὁ Αἰτωλός*, Ἀθήναι 1940, σ. 14, ἐνθα καὶ ἐκτενὴς βιβλιογραφία. Ἐπίσης βλ. Ἀρχιμ. Ἀὐγουστίνου Καντιώτη, Ἅγιος Κοσμᾶς ὁ Αἰτωλός, Ἀθήναι 1959², σ. 326 - 340. Ἐπι Ἀμαλίας Κ. Παπασταύρου, Ἡ Ζίτσα, γεωγραφικὴ καὶ ἱστορικὴ περιγραφή τῆς κωμοπόλεως ταύτης τῆς Ἠπείρου, ἐν Ἀθήναις 1895, σ. 38. Βλ. καὶ Κ. Α. χειρ. ἀριθμ. 2959 (συλλ. Ἀ. Ν. Δευτεραίου, ἐκ νομ. Κοζάνης, 1965), σ. 186 ἐνθα παρά-

λῶν καὶ καταπληκτικῶν προφητειῶν του πολλὰ ἀναφέρονται εἰς τὴν ἀπελευθέρωσιν τοῦ Γένους ἐκ τοῦ τουρκικοῦ ζυγοῦ. Ὁ θρῦλός του παραμένει ζωντανὸς ἀκόμη εἰς τὴν περιοχὴν ταύτην ἐξ ἧς εἶχε διέλθει¹ κατὰ τὰς περιοδείας του. Πολλαχοῦ καὶ σήμερον ἔτι δεικνύονται ἔξωθι τῶν ὡς ἄνω χωρίων θέσεις, εἰς τὰς ὁποίας κατὰ τὰς διηγήσεις τῶν κατοίκων συνηθοῦζοντο² οἱ ἐντόπιοι, διὰ νὰ ἀκούσουν τὰ λόγια του καὶ τὰς προφητείας του διὰ τὰ δεινὰ ἢ τὰς μελλούσας καταστροφὰς ἢ διὰ τὴν ἀνόρθωσιν τοῦ Γένους. Εἰς αὐτὸν κατέφευγον ἐπίσης, ὅταν ἐμαστιζοντο ἀπὸ νόσους ζητοῦντες τὴν συνδρομὴν του. «Κάποτε, ἐδῶ καὶ πολλὰ χρόνια, πολλὲς ἀρρώστιες ἔπεφταν στὸ χωριὸν Ἅγιος Γεώργιος. Κάποτε πέρασε ἀπὸ ἑκεῖ ὁ Κοσμᾶς ὁ Αἰτωλὸς καὶ κοιμήθηκε κάτω ὑπὸ ἑνὸς δέντρου, μιὰ ἐλιά³. Ἐπῆγαν τότε σ' αὐτὸν οἱ κάτοικοι καὶ τοῦ εἶπαν ἀπὸ τί ὑποφέρουν. Τότε ὁ Κοσμᾶς τοὺς ζήτησε ἕνα σταυρὸν⁴ καὶ τοῦ τὸν ἔδωσαν. Τὸν πῆρε τὸν Σταυρὸν καὶ τὸν ἔβαλε στὴν κορυφὴν τοῦ δέντρου, κάτω ἀπὸ ἑκεῖνο τὸ δέντρο ποὺ κοιμήθηκε, καὶ τοὺς εἶπε, ὅτι, ὅσο ὑπάρχει τὸ δέντρο, δὲ θὰ πάθουν τίποτες. Ἄν πέσῃ ὁ Σταυρός, τότε θὰ γίνῃ ἐπανάστασι καὶ θὰ διώξουν⁵ οἱ Ἕλληνες τὸν Τούρκο. Ἐταί ἔπεσε ὁ σταυρὸς αὐτός, γιὰ τὸ δέντρο μεγάλωσε καὶ ἔσπασε ἡ κορυφὴ του καὶ ἄρχισε ἡ Ἐπανάστασι καὶ διώξαν

δοσις ἐκ τοῦ χωρίου Αἰανὴ τοῦ νομοῦ Κοζάνης εἰς τὴν ὁποίαν ἀναφέρεται προφητεία τοῦ Ἁγίου περὶ τῆς ἐπὶ Γερμανῶν κατὰ τὸν Β' παγκόσμιον πόλεμον καταστροφῆς τῆς πόλεως τῶν Σερβίων. «*Στὸ Φούτσι [Αἰανὴ] φαίνεται ἡ πατησιὰ - ἡ σφραγιδα ἀπὸ τὸ ἄλογο τοῦ Ἁγίου Κοσμᾶ. Ὁ Ἅγιος Κοσμᾶς ἔκατσε στὰ Ἐφτὰ Πλατάνια [τοποθεσία πλησίον τοῦ χωρίου Κάτω Κώμης τοῦ νομοῦ Κοζάνης, ὅθεν ἡ πόλις τῶν Σερβίων εἶναι ὀρατὴ βλ. ἡμετέραν ἀποστολὴν ἐν σελ. 251 - 252 παρόντος τόμου] εἶδε τὰ Σέρβια καὶ εἶπε: «Τί θὰ πάθετε!» καὶ ἔτσι μὲ τὴν Κατοχὴ κατεστράφηκαν, κἀηκαν ἀπὸ τοὺς Γερμανούς».* Βλ. καὶ ἐν σελ. 254 παρόντος τόμου.

¹ Πρβλ. Χρ. Μ. Ἐμισλείδου, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 122.

² Περὶ τῆς πίστεως, μεθ' ἧς ἔσπευδεν ὁ κόσμος διὰ νὰ ἀκούσῃ τὸ Κοσμᾶν τὸν Αἰτωλόν· βλ. Δημ. Λουκοπούλου, Στ' Ἀγραφα ἕνα ταξίδι, Ἀθήναι [1929], σ. 182 - 183.

³ Πρβλ. Βασ. Μπαρᾶ, Τὸ Δέλβινο τῆς Βορείου Ἡπείρου καὶ οἱ γειτονικὲς του περιοχὲς. Πρόλογος καὶ ἐπιμέλεια Λ. Ι. Βρανούση. Ἀθήναι 1966, σ. 301.

⁴ Πρβλ. Δημ. Λουκοπούλου, Σύμμεικτα λαογραφικὰ Μακεδονίας, Λαογρ. 6 (1917), σ. 118, ἐνθά ὁμοία παράδοσις ἐκ τοῦ χωρίου Τσιράκιον Δυτ. Μακεδονίας. Πρβλ. ἐπίσης Κ. Φαλτάιτς, Ὁ Ἅγιος Κοσμᾶς εἰς τὸ στόμα τοῦ Ἡπειρωτικοῦ λαοῦ, ἐν Ἀθήναις 1929, σ. 6, ἐνθά: «*Εἰς τὰ χωρία εἰς τὰ ὁποῖα δὲν ὑπῆρχε ἐκκλησία ὁ Ἅγιος Κοσμᾶς ἐτοποθέτει ἕνα σταυρὸν καὶ ἔλεγεν εἰς τὸν κόσμον νὰ κτίζῃ μὲ ὀλίγας πέτρας μιὰν στήλην καὶ νὰ τοποθετῇ ἐπάνω μιὰν εἰκόνα*». Πρβλ. Βασ. Μπαρᾶ, ἐνθ' ἄν., καὶ Γ. Α. Μέγα, Παραδόσεις περὶ ἀσθενειῶν, Λαογρ. 7 (1923), σ. 516.

⁵ Πρβλ. Κ. Φαλτάιτς, ἐνθ' ἄν., σ. 10.

οὐκ ἔλληνες τὸν Τοῦρκο» (χ/φον, σ. 238). Ὁ Σταυρὸς οὗτος (εἰκ. 5) κατὰ πληροφορίας τῶν κατοίκων διασώζεται καὶ σήμερον εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ χωρίου (χ/φον, σ. 383, εἰκ. 40).

Εἰκ. 5. Ὁ Σταυρὸς τοῦ Κοσμᾶ τοῦ Αἰτωλοῦ.

Πρὸς φύλαξιν ἔξ ἀσθενειῶν ἢ θεραπείας ἔξ αὐτῶν γίνεται ἐπίκλησις εἰς τὴν Ἁγίαν Βαρβάραν¹ (χ/φον, σ. 231) ἢ λαμβάνουν χώραν ἐγκοιμήσεις² τῶν ἐκ τῆς νόσου προσβαλλομένων μικρῶν παιδίων ἐντὸς τῶν Ἐκκλησιῶν (χ/φον, σ. 132) ἢ περιχαρακώνεται ἡ περιοχή διὰ μαγικοῦ κύκλου³ (χ/φον σ. 132, 230 καὶ 231). Εἰς τὸ χωρίον Ἅγιος Γεώργιος οἱ κάτοικοι ἐτοποθέτησαν «γύρω-γύρω στὸ χωριὸ μικρὰ εἰκονοστάσια καὶ ἔτσι δὲν ξαναἤρθε στὸ χωριό... ἀπὸ τὰ εἰκονοστάσια αὐτὰ στὴν ἀρχὴ ἔγιναν τέσσερα, στὰ τέσσερα σημεῖα τοῦ ὀρίζοντος καὶ σὲ σημεῖο σταυροῦ καὶ συνέχεια πολλὰ σὲ κύκλο γύρω ἀπὸ τὸ χωριό... Ἐτοὶ τὸ χωριὸ μας εἶναι περιζωσμένο γύρω-γύρω ἀπὸ τοὺς Ἁγίους» (χ/φον, σ. 231). Πέριξ τοῦ χωρίου Ἅγιος Γεώργιος ὑπάρχουν πρᾶγματι ἑννέα εἰκονοστάσια πρὸς τιμὴν τοῦ

Ἁγ. Νικολάου, Ἁγ. Δημητρίου, Ἁγ. Γεωργίου, Ἁγ. Ἀθανασίου, Ἁγ. Παρασκευῆς, Ἁγ. Ἀρσαλιᾶς (Μεσοπεντηκοστῆς), Ἁγ. Ζώνης, Ἁγ. Βαρβάρας καὶ Ἁγ. Τριάδος (χ/φον, σ. 136 καὶ 138).

Πρὸς τούτοις ἀπαντῶνται ἐνταῦθα καὶ παραδόσεις περὶ ἔριδος καὶ συμπλοκῆς μετὰ ἐκσφενδονισμοῦ λίθων μεταξὺ τῆς Παναγίας, ἧς ἔκκλησία εἰς τὴν θέσιν Ἀρσαλιά, καὶ τοῦ Ἁγ. Νικολάου, τοῦ ὁποίου ἡ ἔκκλησία κεῖται ἐπὶ ὑψώματος εἰς ἀρκετὴν ἀπέναντι ἀπόστασιν, ὡς πρὸς τὴν κατοχὴν καὶ προστασίαν τοῦ χωρίου

¹ Βλ. εὐρύτερον περὶ τῆς πίστεως ταύτης Ν. Γ. Πολίτου, Λαογραφικὰ Σύμμεικτα, τόμ. Γ' (1931), σ. 90.

² Περὶ τοῦ ἔθους τούτου κατὰ τὴν ἀρχαιότητα βλ. L. Deubner, De incubatione, Lipsiae 1910 καὶ E. Rohde, Psyche, Darmsdadt 1961, σ. 186, κατὰ δὲ τοὺς νεωτέρους χρόνους βλ. B. Schmidt, Das Volksleben der Neugriechen und das hellenische Altertum, I, Leipzig 1871, σ. 77 κ.ἐξ. Ἐκ πλησίον τῆς ἐρευνηθείσης περιοχῆς κειμένων χωρίων βλ. Κ. Α. ἀρ. χειρ. 2959, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 122 καὶ 167 - 168.

³ Βλ. Γ. Ἀ. Μέγα, Παραδόσεις περὶ ἀσθενειῶν, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 473 - 475 καὶ 505 - 507.

Ἅγιος Γεώργιος. Λίθοι εὐρισκόμενοι ἐγγὺς τῶν ὡς ἄνω ἐκκλησιῶν θεωροῦνται ὅτι ἐρρίφθησαν ἐκατέρωθεν ὑπὸ τῆς Παναγίας καὶ τοῦ Ἁγίου Νικολάου, ἀποδίδονται δὲ εἰς αὐτοὺς θαυματουργικαὶ ιδιότητες, ὡς π.χ. συλληπτικαὶ¹ διὰ τὰς μὴ τεκνοποιούσας γυναῖκας (χ/φον, σ. 139 καὶ 384 εἰκ. 42). Αἱ παραδόσεις αὗται ἐνθυμίζουσαι τὴν ἀρχαίαν μεταξὺ Ἀθηνᾶς καὶ Ποσειδῶνος ἔριν περὶ προστασίας τῶν Ἀθηνῶν, εὐρίσκονται εἰς συνάφειαν μᾶλλον πρὸς τὰς νεωτέρας περὶ στοιχειῶν.

Ἡ προῖξ τῆς ὑπανδρευομένης κόρης ἀπετελεῖτο ἀπὸ κτήματα, ποίμνια, ρουχισμόν, οὐχὶ δ' ἀπὸ μετρητὰ χρήματα, δεδομένου ὅτι παλαιότερον αἱ συναλλαγαὶ ἐγίνοντο εἰς εἶδος. Ἀμέσως μετὰ τοὺς ἀρραβῶνας ὁ πατὴρ τῆς νύμφης ἐξεχώριζε ἀπὸ τὸ ποίμνιόν του τὰ πρὸς προῖκα τῆς θυγατρὸς του, «*τοὺς κρεμᾶνε μιὰ κόκκινη κλωστή*» (χ/φον, σ. 49) πρὸς διάκρισιν ἐκ τῶν λοιπῶν. Τὰ ζῶα αὐτὰ φροντίζει πλέον μόνη τῆς ἡ κόρη καὶ τὰ περιποιεῖται μὲ ἰδιαιτέραν φροντίδα. Ὅτε ἀργότερον πρὸ τῆς στέψεως θὰ γίνῃ τὸ λούσιμον τῆς νύμφης τὸ νερὸ μετ' αὐτὸ, θὰ τὸ δώσουν εἰς τὰ πρόβατα, νὰ τὸ πίουν, διὰ νὰ μεταδοθῆ, ὡς πιστεύεται, ἡ δύναμις τῆς εἰς τὸ ποίμνιον τοῦτο.

Δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, ὅτι ἐξακολουθοῦν νὰ ὑφίστανται γενικῶς καὶ σήμερον ἔτι αἱ διατυπώσεις αὗται κατὰ τοὺς ἀρραβῶνας καὶ τὴν προετοιμασίαν τῆς τελετῆς τοῦ γάμου, ὡς καὶ αἱ μαγικαὶ προφυλάξεις (χ/φον, σ. 19, 42 - 43, 61 καὶ 109) κατ' αὐτήν, τὰ λοιπὰ ἔθιμα, ἄσματα, εὐχαί κ.λ.π. Ἐκ τῶν ἄσμάτων προέχουσαν θέσιν ἔχουν τὰ κλέφτικα, ἐκ τούτων δ' ἄδεται συνήθως τὸ τοῦ Ζήδρου².

¹ Πρὸβλ. Ὅμ. Ὀδύσ. τ. 163 ὄθεν ἀρχαία ἡ πίστις, ὅτι ὠρισμένοι λίθοι ἐνέχουν γονιμοποιὸν δύναμιν. Βλ. καὶ *M. Nilsson, Griechische Feste, Stuttgart 1957, σ. 167, ἔνθα καὶ θυσίαι ἐπὶ ἱερῶν λίθων γίνονται.*

² Περὶ τοῦ Ζήδρου βλ. *Χρ. Μ. Ἐνισλείδου, ἔνθ. ἀνωτ., σ. 113. Ἰω. Κ. Βασδραβέλλη, Ἀρματολοὶ καὶ Κλέφτες εἰς τὴν Μακεδονίαν, Θεσσαλονίκη 1948, σ. 21, 24 καὶ 25. Περὶ τοῦ ἄσματος βλ. Ἑλληνικὰ Δημοτικὰ Τραγούδια (Ἐκλογή), τόμ. Α', 1962, σ. 186 - 187. (Δημοσιεύματα Λαογραφικοῦ Ἀρχείου, ἀρ. 7). Ἔτι Ἀστέρ. Ἀθ. Παπαδημητρίου, Τὰ κατὰ τὸν γάμον ἤθη καὶ ἔθιμα τῶν ἐν Βλάστη τῆς Μακεδονίας κ.λ.π., Μακεδ. Ἡμερολόγιον, ἔτ. Ε' (1912), σ. 19. Φ. Δ. Παπανικολάου, Λαογραφικὰ Δυτικῆς Μακεδονίας, τόμ. Α', Θεσσαλονίκη 1962, σ. 178 καὶ 225. Εἰς τὴν ἐρευνηθεῖσαν περιοχὴν ἔδρασαν κατὰ διάφορα χρονικὰ διαστήματα πλὴν τοῦ Ζήδρου (1760) καὶ οἱ Κλέφτες: Ζιάκας, Κων/τῖνος Γκούτας, Μίχος Σαμαριώτης, Στέργιος Γούτας, Μῆτρος Φάκας, Παπαγιώργης, Καρατόλιος, Ντελῆ - Δῆμος (1740 - 1784), Τότσκας, Χριστόδουλος, Θεοδωράκης Γρίβας, Λούκας, Παῦλος Μελάς. Σχετικῶς μὲ τοὺς ἡρωϊκοὺς τῶν ἀγῶνας καὶ τὴν ἰδιωτικὴν τῶν ζωὴν κατεγράφη καὶ ἠχογραφήθη μέγας ἀριθμὸς ἄσμάτων. (Βλ. χ/φον, σ. 141, 163 - 164, 175 - 177, 251 - 253, 255 - 256, 263 - 266, 270-273, 281 - 288, 295 - 299, 317 - 318 καὶ 332 - 333). Τὰ ἄσματα ταῦτα ἐξακολουθοῦν νὰ συγκινοῦν καὶ νὰ ἀποτελοῦν σημαντικὸν στοιχεῖον εἰς τὴν κοινωνικὴν ζωὴν τῶν κατοίκων τῆς ἐρευνηθείσης περιοχῆς,*

Συμφώνως πρὸς τὴν εὐρύτητα γνωστὴν δοξασίαν περὶ προσελεύσεως τῶν Μοιρῶν κατὰ τὴν τρίτην ἡμέραν ἀπὸ τῆς γεννήσεως πλησίον τοῦ παιδίου, ἵνα τὸ μοιράνουν, οἱ κάτοικοι παρατηροῦν τὴν ἡμέραν ταύτην τὸ μέτωπον τοῦ παιδίου, τὸ ὁποῖον, ὅταν ἔχη μελανιάσει, εἶναι σημεῖον περὶ τῆς ἐλεύσεως τῶν Μοιρῶν¹ (χ/φον, σ. 217-218). Κατὰ τὴν ἐπακολουθοῦσαν μετὰ τὸν τοκετὸν ἀνάγνωσιν εὐχῆς ὑπὸ τοῦ ἱερέως ὑπάρχει ἡ συνήθεια εἰς ἓν μικρὸν εἰκόνισμα νὰ ἀναγράφεται τὸ ὄνομα, τὸ ὁποῖον θὰ λάβῃ ἀργότερον τὸ παιδίον κατὰ τὴν βάπτισίν του. Τὸ εἰκόνισμα τοῦτο φυλλάσσεται εἰς τὸ εἰκονοστάσιον τῆς οἰκίας μέχρι τοῦ χρόνου τοῦ γάμου τοῦ γεννηθέντος, ὅτε τοῦτο θὰ τὸ παραλάβῃ εἰς τὴν νέαν κατοικίαν του (χ/φον, σ. 128).

Ἐκ τῶν λατρευτικῶν ἐθίμων σημειοῦμεν τὰ κάτωθι :

Κατὰ τὴν παραμονὴν τῆς Πρωτοχρονιάς λαμβάνουν χώραν μεταμφιέσεις, ὅπως κατὰ τὰς Ἀπόκρεως. Τὰ παιδιὰ εἰς τὸ χωρίον Ἀγ. Γεώργιος ἐνδύονται τότε «Ρογκατσάρια», χρησιμοποιοῦντα διαφόρους παλαιὰς καὶ ρυπαρὰς ἐνδυμασίας (χ/φον, σ. 167, 202 - 204), ἐκ τούτων δὲ κυρίως τὴν φουστανέλλαν². Περὶ τοῦ ἐθίμου τούτου τῶν μεταμφιέσεων ὑπάρχει εἰς τὸν λαὸν ὡς αἰτιολογία ὅτι «ἐπειδὴ τόσα χρόνια κάτω ἀπὸ τὸν ζυγὸν τῶν Τούρκων λίγες ἦσαν οἱ ἐλεύθερες στιγμές, εὗρισκαμε τότε τὰ παλιὰ χρόνια καὶ μᾶς ἄφιναν οἱ Τοῦρκοι νὰ μασκαρευτοῦμε.» Ἐτσι λοιπὸν βάζαμε τὴν στολὴν τοῦ τσολιᾶ μὲ τὴν φουστανέλλα καὶ τὸ τσιγκούνι καὶ τὸ φέσι μὲ τὴν μακρὰ φούντα.» Ἐτσι μασκαρεμένοι γυρίζαμε ἀπὸ σπίτι σὲ σπίτι... καὶ μᾶς δώριζαν χρήματα ἢ κανένα γλυκό. Τὰ χρήματα αὐτὰ τὰ μαζεύαμε στὰ παλιὰ τὰ χρόνια, τὰ δίναμε τοῦ παπᾶ καὶ τὰ πῆγαινε στὸ Δεσπότη, κάτω στὰ Γρέβενα, γιὰ

τῆς ὁποίας τὰ βουνὰ ἀπετέλεσαν ἰδιαίτερον ἐνδιαίτημα τῶν Κλεφτῶν ἐπὶ τουρκοκρατίας (χ/φον, σ. 113 - 114, 122 καὶ 143). Περὶ τῶν ἄσμάτων τούτων ἐν προχείρῳ βλ. Χρ. Μ. Ἐνισλείδου, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 113 - 115. Ἐτι Φ. Δ. Παπανικολάου, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 224 - 225, πρβλ. καὶ ἐν σελ. 237 ἐνθα ἀναφέρεται ὅτι εἰς τὸ Μεσολούριον δύο ἄρματολοι ἔκτισαν καὶ ἐκκλησίαν κατὰ τὴν παράδοσιν βλ. καὶ Χρ. Ν. Λαμπράκη, Τραγούδια τῶν Τζουμέρκων, Λαογρ. 5 (1915), σ. 62.

¹ Βλ. Ἰω. Μιχαήλ, Μακεδονικὰ ἤτοι νεώτερα ἑλληνικὰ ἔθιμα ἐν Μακεδονίᾳ ἐν σχέσει πρὸς τὰ ἀρχαῖα ὑπό—. Ἐν Ἐρμουπόλει Σύρου 1879, σ. 24 - 28.

² Περὶ τῆς χρήσεως τῆς φουστανέλλας ὡς ἐνδύματος εἰς τὴν Δυτικὴν Μακεδονίαν βλ. Ἀ. Δ. Κεραμοπούλλου, Ἡ φουστανέλλα, Λαογρ. 15 (1953), σ. 241, 243, πρβλ. καὶ ἐν σελ. 242 καὶ Φ. Δ. Παπανικολάου, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 169. Περὶ τῆς συνηθείας ταύτης νὰ μασκαρεύωνται κατὰ τὸ Δωδεκαήμερον βλ. ἐκ τῆς Δυτ. Μακεδονίας καὶ Κ. Μαρίνη, Δωδεκαήμερῖτικα πανηγύρια, [Ἀθῆναι 1958], σ. 87, ἴδιος δ' ἐν σελίδι 88 γράφει: «ἀπὸ τὴν Καστοριά, Ἀμύνταιο καὶ Σέρβια καὶ σήμερα ἀκόμα».

τὸν ἀγῶνα. Μετά, πὺ ἔφευγαν σιγὰ - σιγὰ οἱ Τοῦρκοι, τὰ χαλούσαμε τὰ λεφτὰ αὐτὰ γιὰ τὸ γλέντι τῆς Κυριακῆς, πὺ γλεντοῦσε ὅλο τὸ χωριὸ» (χ/φον, σ. 168).

Ἐπὸ τὴν παραμονὴν τῶν Χριστουγέννων ἀπαραιτήτως ὅλοι οἱ κάτοικοι θὰ ἀνάψουν τὸ ξύλο (κούτσουρον) εἰς τὴν φωτιάν, τὸ ὁποῖον θὰ καίη μέχρι τῶν Θεοφανείων πρὸς προστασίαν τῆς οἰκογενείας ἀπὸ τὰ δαιμονικὰ ὄντα, ἰδίᾳ τοὺς Καλικαντζάρους. «Μιὰ φορὰ ἕνας δὲν εἶχε βάλει στὸ σπίτι του τὸ κούτσουρο καὶ ἦτανε Χριστούγεννα. Αὐτὸς ἦτανε πολὺ τσιγκούνης. Τὸ βράδυ πὺ κοιμόντανε, ἄκουσε θόρυβο μέσα στὸ σπίτι. Κοιτάζει τί βλέπει! Ἦτανε κάποιος καὶ τὸν χᾶιδενε. Τὸν χᾶιδενε πολλὴ ὥρα. Σὲ κάποια στιγμή ἐκεῖ πὺ τὸν χᾶιδενε, ἄρχισε καὶ αὐτὸς νὰ πονᾶ. Σηκώνεται ἀπάνου καὶ τί νὰ ᾽δῆ! Εἶδε τοὺς Καλικαντζάρους, πὺ δὲν τὸν χᾶιδεύανε, ἀλλὰ τὸν εἶχαν ἀλείψει ἀκαθαρσίες. Ὅλο τὸ σπίτι ἦταν βρώμικο. Εἶχαν ρίξει στὰ νταβάνια, στὰ πατώματα, παντοῦ. Μετὰ ὅμως, μόλις λάλησαν οἱ πετεινοί, ἔφυγαν». (Χ/φον, σ. 157 - 158. Πρὸβλ. καὶ ἐν σελ. 111).

Αἱ μεταμφιέσεις εἰς μικροτέραν ὅμως ἔκτασιν ἀπαντῶνται καὶ κατὰ τὰς Ἀποκρεῶς, ἔχουν δὲ καθαρῶς σκωπτικὸν χαρακτῆρα (χ/φον, σ. 155, 165). Προσέτι ἀνάπτονται κατ' ἔθιμον καὶ πυραὶ εἰς ἐκάστην συνοικίαν (γειτονιάν) (χ/φον σ. 102), ἐπάνω ἀπὸ τὰς ὁποίας τὰ μικρὰ παιδιὰ μασκαρευμένα πηδοῦν (χ/φον, σ. 163), συγχρόνως δὲ λαμβάνει χώραν χορὸς εἰς τὴν κεντρικὴν πλατεῖαν τοῦ χωρίου, εἰς ὃν μετέχουν πάντα τὰ μέλη τῆς κοινότητος ἀδιακρίτως ἡλικίας (χ/φον, σ. 106). Ἐκεῖ «τὰ παιδιὰ ἔχουν μαζέψει πολλὰ ξύλα ἀπὸ δέντρα στὴ μέση ἀπὸ τὰ σπίτια σὲ κάθε μαχαλά. Τὸ χωριὸ μας [Ἅγιος Γεώργιος] ἔχει ἑφτὰ μαχαλάδες. Μετὰ βάζουν φωτιὰ στὰ ξύλα καὶ γύρω-γύρω ἀπὸ τὴν φωτιὰ τραγουδοῦν ἀποκριάτικα τραγούδια ὅπως :

Μηλίτσα μ', πὺ ᾽σι στὸ γκρεμὸ
μὲ μῆλα φορτωμένη,
τὰ μῆλα σου λιμπίστηκα
καὶ τὸ γκρεμὸ φοβοῦμι.

Ἄν τὸ φοβᾶσι τὸν γκρεμὸ,
ἔλα στὸ μονοπάτι

νὰ σὶ χουρτάσ' γλυκὰ

καὶ μυρουδάτα μῆλα» (χ/φον, σ. 155 - 156).

Εἰς τὸ χωριὸν Ἅγιος Γεώργιος (πρῶην Τσοῦρχλι) τὴν 17ην Ἰανουαρίου, ἑορτὴν τοῦ Ἁγίου Ἀντωνίου, ἑορτάζεται καὶ ἡ μνήμη τοῦ νεομάρτυρος Γεωργίου. Οὗτος φέρεται γεννηθεὶς ἐνταῦθα κατὰ τὸ 1810¹, ἐκ τούτου δὲ καὶ τὸ ὄνομα τοῦ

¹ Βλ. Χρ. Μ. Ἐπισλείδου, ἐνθ. ἄνωτ., σ. 74.

συνοικισμού. Πλείσται είναι αἱ καταγραφεῖσαι ὑπ' ἐμοῦ παραδόσεις σχετικαὶ πρὸς τὸν βίον καὶ τὸν μαρτυρικὸν θάνατόν του. Παρατίθεται ἐκ τούτων ἡ ἀκόλουθος:

«Στὸ χωριό μας ἦταν ἓνα νεαρὸ παιδί καὶ πέραγε ἓνας πασᾶς. Ἐκεῖ στὰ καραγάτσια τὸ βρῆκε καὶ τὸ πῆρε στὰ Γιάννινα γιὰ τσεράκι. Τὸ πῆρε μαζί του. Τὸ παιδί τό λεγαν Γιώργο. Αὐτὸ μεγάλωσε καὶ ἤθελε νὰ παντρευτῆ. Τὸ παιδί δὲν δεχόνταν νὰ γίνῃ Τοῦρκος καὶ πήγαινε κρυφὰ στὴν Ἐκκλησία καὶ μεταλάβαινε. Ἐπῆρε χριστιανὴ γυναῖκα καὶ τὸν κρέμασαν οἱ Τοῦρκοι. Ἐγινε Ἅγιος. Ἐκεῖ στὰ Γιάννινα τρεῖς νύχτες καντήλι πάνω στὸν τάφο του χωρὶς νὰ ἔχουν βάλει καθόλου πάνω στὸν τάφο του καντήλι. Μετὰ ἡ ἐκκλησία τὸν ἔκανε νεομάρτυρα καὶ ὠνομάστηκε τὸ χωριὸ Ἅγιος Γεώργιος. Τὸ χωριὸ παλιὰ λεγόταν Τσοῦρχλι». (Χ/φον, σ. 97 - 98, πρβλ. καὶ ἐν σελ. 102 καὶ 169).

Τὸ ἔθιμον τῆς τελέσεως δημοτελῶν θυσιῶν κριῶν καὶ ἄμνων πρὸς ἀποτροπὴν κακῶν ἢ ἐξ εὐγνωμοσύνης πρὸς τὸ θεῖον ἐπιχωριάζει καὶ εἰς τὴν περιοχὴν ταύτην. Ἐκ τούτων πρωτεύουσαν θέσιν κατέχει τὸ τελούμενον κατὰ τὴν 26ην Ἰουλίου, πανήγυριν τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς. Τότε μετὰ θρησκευτικῆς εὐλαβείας, τῆ συνοδείᾳ λαϊκῶν ἁσμάτων καὶ χορῶν, ἀκόμη καὶ σήμερον, ἐπὶ τοῦ λόφου ἄνωθεν τοῦ χωρίου Δοτσικόν, ἔνθα ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς, τελεῖται τὸ ἔθιμον. Ἡ ἑορτὴ τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς ἀποτελεῖ ἐνταῦθα διὰ τοὺς κτηνοτρόφους μεγάλην πανήγυριν (χ/φον, σ. 194), διὸ πάντες ἀπὸ τὰ γύρω μέρη, ποιμένες, τσελιγκάδες καὶ τυροκόμοι, συρρέουν ἐνταῦθα. Μετὰ τὸ πέρας τῆς λειτουργίας τελεῖται εἰς τὸν περίβολον τῆς Ἐκκλησίας ἁγιασμός, εἶτα δ' ἀρχίζει προετοιμασία διὰ τὴν σφαγὴν τοῦ ζώου, τὸ ὁποῖον σήμερον προσφέρεται ὑπὸ τινος ἐκ τῶν κατοίκων. Ἀφοῦ ἐψηθῆ τὸ κρέας καὶ τεμαχισθῆ, διανέμεται εἰς ὅλους τοὺς κατοίκους, ἐπακολουθεῖ κοινὴ συνεστίασις εἰς τὴν αὐλὴν τῆς Ἐκκλησίας, ἐν συνεχείᾳ δὲ ὁ μέγας χορὸς μέχρι τῶν ἀπογευματινῶν ὥρῶν, ὁ ὁποῖος χορεύεται εἰς τρεῖς σειράς. Αἱ δύο πρῶται σειραὶ ἀποτελοῦνται ἀπὸ ἀνδρας, ἡγουμένου τοῦ γηραιότερου (χ/φον, σ. 379 - 381) κατοίκου τοῦ χωρίου. Εἰς τὴν τρίτην σειρὰν, παράλληλον τῶν δύο προηγουμένων, πιάνονται εἰς τὸν χορὸν αἱ γυναῖκες, ἡγουμένης καὶ ἐνταῦθα τῆς πλέον ἡλικιωμένης (χ/φον, σ. 380, εἰκ. 33, 34, 36) (εἰκ. 6). Οὕτως ὅλοι μαζί οἱ πανηγυρισταὶ εἰς τρεῖς παραλλήλους σειράς ὑπὸ τοὺς ἤχους τῶν τοπικῶν μουσικῶν ὀργάνων χορεύοντες ἐκδηλοῦν τὰ κοινὰ συναισθήματα χαρᾶς εἰς ἀνάμνησιν τῆς σωτηρίας τοῦ χωρίου των ἀπὸ τὴν καταστροφὴν τοῦ Ἰσμαήλ Ἀγᾶ¹ τῆ ἐπεμ-

¹ Ἄλβανὸς τὴν καταγωγὴν ἐχρημάτισε κατὰ τὸ 1821 Βοεβόδας ἐν Κοζάνῃ καὶ εἶχεν ὑπὸ τὰς διαταγὰς του τὴν Φούρκαν καὶ τὴν Σαμαρίναν. Περὶ τούτου βλ. Μιχ. Ἀθ. Καλινδέρη, Αἱ συντεχνίαι τῆς Κοζάνης ἐπὶ τουρκοκρατίας, ἐν Θεσσαλονίκῃ 1958, σ. 9 - 10, ση-

βάσει τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς, ἡ ὁποία ἐν ἐνυπνίῳ εἰδοποίησε τοὺς κατοίκους. Ἡ καταγραφεῖσα σχετικὴ παράδοσις ἔχει ὡς ἑξῆς. «Στὸ χωριὸ μας ἐορτάζουμε τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς.» Ἐχουμε πάνω στὸ ὕψωμα, στὴ Ράχη, ἐκκλησία τῆς Ἁγίας. Αὐτὴ ἔσωσε τὸ χωριὸ μας πολλὰς φορὰς ἀπὸ καταστροφὴ τῶν Τούρκων. Κάποτε εἶχαν σκεφτῆ οἱ Τούρκοι νὰ καταστρέψουν τὸ χωριό. Γιὰ νὰ μποῦν στὸ χωριό, ἔπρεπε ν'ἀνέβουν στὸ ὕψωμα, πὺν εἶναι ἡ ἐκκλησία. [Προβλ. χ/φον, σ. 167 ἔνθα :

Εἰκ. 6. Χορὸς κατὰ τὴν πανήγυριν τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς εἰς Δοτσικόν.

«τὸ Νιοτσικὸ περιβάλλεται ἀπὸ τὰ ὕψη Γομάρα καὶ Σμόλιγκα»]. Μιὰ ἡμέρα πρὶν μπροστὰ ἦρθε στὸ χωριὸ ὁ καπετὰν Λούκας¹, μᾶς εἶπε, ὅτι τὸ εἶδε ὄνειρο καὶ τὸν εἰδοποίησε ἡ Ἁγία Παρασκευὴ νὰ πάη στὸ ὕψωμα νὰ ταμπουρωθῆ, γιὰ νὰ μὴ πατήσουν στὸ χωριὸ οἱ Τούρκοι. Ἐτσι καὶ ἔγινε. Ἦρθε, ταμπουρώθηκε ἐκεῖ ἑπάνω καὶ ὅταν ἦρθαν οἱ Τούρκοι πολέμησαν ἄγρια, ἀλλὰ νικῆθηκαν. Ἀπὸ τότε ἐορτάζουμε τὴ χάρι τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς. Ἡ ἐκκλησία σφάζει ἓνα κριάρι καὶ μαζεύεται γύρω ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία ὅλο τὸ χωριό. Τὰ παλιὰ τὰ χρόνια ἐρχότανε μέσα ἀπὸ τὸ δάσος τὴν ἡμέρα τῆς ἐορτῆς ἓνα ἐλάφι², καθότανε μόνο του καὶ τὸ ἔσφαζε ὁ

μείωσις 6. Περὶ τῆς δολοφονίας τούτου ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, ὡς ἀναφέρει καὶ ἡ ἐνταῦθα δημοσιευομένη παράδοσις, εἰς τὴν τοποθεσίαν «Μελίσσι» τοῦ χωρίου Δοτσικοῦ τῇ βοήθειά τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς βλ. προχείρως Δημ. Λουκοπούλου, Σύμμεικτα Λαογραφικὰ Μακεδονίας, ἔνθ. ἄνωτ., σ. 166.

¹ Περὶ τούτου βλ. Φ. Δ. Παπανικολάου, ἔνθ. ἄνωτ., σ. 224 - 225.

² Βλ. Στίλπ. Π. Κυριακίδου, Θυσία ἐλάφου ἐν Νεοελληνικῇ παραδόσει καὶ συναξαρίοις, Λαογρ. 6 (1917), σ. 191. Ἐτι Δημ. Β. Οἰκονομίδου, Ἡ Ἁγία Παρασκευὴ εἰς τὸν βίον τοῦ Ἑλ-

παπᾶς ὁ ἴδιος καὶ μετὰ τὸ μαγεῖρενε ἡ Ἐκκλησία καὶ τρώγαμε ὅλοι μαζί. Σήμερα σφάζουμε κριάρι. Ἔτσι καὶ ἐφέτος ἕνας ἐδώρησε τὸ κριάρι, τὸ ἔσφαξε ἡ Ἐπιτροπὴ τῆς Ἐκκλησίας καὶ τὸ ἐμαγεῖρεψε. Μετὰ τὸ χωριὸ ἦταν σὲ τρεῖς μεγάλες παρέες. Ἐπλησίασε κάθε ἕνας χωρικός καὶ ἐπῆρε ἕνα κομμάτι κρέας καὶ ἐφάγαμε ὅλοι μαζί. Τὸ δέρμα τὸ ἐβγάσαμε σὲ δημοπρασία». (Χ/φον, σ. 378, εἰκ. 28-29).

Ἐπὶ τοὺς ἤχους τῶν μουσικῶν ὀργάνων οἱ κάτοικοι θὰ τραγουδήσουν κατ' ἀρχὰς τὸ ᾄσμα¹ τὸ ἀναφερόμενον εἰς τὸν Ἰσμαήλ Ἀγᾶ, τὸ ὁποῖον καταγραφὴν καὶ ἠχογραφηθὲν ἔχει οὕτω :

Δὲ σ' ἄρεζε, Σμαήλ Ἀγᾶ, Φούρκα² καὶ Σαμαρίνα³,

μὸν³ γύρευες καὶ σιὸ Ντουτσ³ κὸ νὰ πὰς ἄρματωμένος ;

Κι' ἀπάνου Κλέφτις κάθουνταν, κι ἀπάνου κλέφτις κάθουνταν.

— Σμαῆλε, ρίξε τ' ἄρματα, ρίξε καὶ τὰ τζαπράζια

— Τὸ πῶς νὰ ρίξω τ' ἄρματα, τὸ πῶς καὶ τὰ τζαπράζια

μ' ἐνα μὲ λέν³ Σμαήλ Ἀγᾶ, στὸν κόσμον ξακουσμένος (χ/φον, σ. 21-22).

Ἐκ τῶν περὶ τὴν κοινωνικὴν⁴ ὀργάνωσιν ἐθίμων παρατηροῦμεν ὅτι τὸ πρὸς τοὺς γονεῖς καὶ τοὺς πρεσβυτέρους σέβας τῶν νεωτέρων τὴν ἡλικίαν εἶναι ἱερὸν (χ/φον, σ. 104). Αἱ νεάνιδες ὡς καὶ αἱ ὕπανδροι γυναῖκες ἀπὸ τὸν φόβον τῶν Τούρκων δὲν ἐκυκλοφόρουν ἐλευθέρως ἐκτὸς τῶν οἰκιῶν των (χ/φον, σ. 111). Οἱ Τούρκοι μὴ δυνάμενοι νὰ ἐπιβάλουν τὴν τάξιν ἐδέχθησαν ὡς νόμιμον κατάστασιν

ληνικοῦ καὶ ρουμανικοῦ λαοῦ, Ἐπετ. Λαογρ. Ἀρχείου, τόμ. 9 - 10 (1955 - 57), ἐν Ἀθήναις 1958, σ. 90 καὶ Ἀμαλίας Κ. Παπασταύρου, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 46 - 47. Πρβλ. καὶ Δημ. Λουκοπούλου, Γεωργικά τῆς Ρούμελης, ἐν Ἀθήναις 1938, σ. 169 καὶ ἐκ τοῦ πλησίον τῆς ἐρευνηθείσης περιοχῆς κειμένου χωρίου Καισαριά τοῦ νομοῦ Κοζάνης ἐν Κ. Λ. ἀρ. χειρ. 2959, ἐνθ. ἄνωτ., σ. 206.

¹ Παραλλαγὰς περὶ τοῦ ᾄσματος βλ. Δημ. Λουκοπούλου, Λαογραφικὰ Δυτικῆς Μακεδονίας, ἐνθ. ἄνωτ., σ. 166. Π. Ἀραβαντινοῦ Συλλογὴ, ἀρ. 55, σ. 44 καὶ Ἡπειρωτικὰ Δημοτικὰ Τραγούδια 1000 - 1958. Εἰσαγωγὴ — Σχόλια — Ἐπιμέλεια Ἀθανασίου Χ. Γιαμᾶ, Ἀθήναι 1958, σ. 119. Ἔτι Κ. Λ., ἀρ. χ/φου 2895, σ. 245 - 246 (συλλ. Γ. Αἰκατερινίδου, Χωριστὴ Δράμας, ἠχογραφ. ἐκ γυναικὸς παρεπιδημοῦσης ἐνταῦθα καὶ καταγομένης ἐκ Σαμαρίνης).

² Περὶ τῆς Φούρκας ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ Ἰσμαήλ Ἀγᾶ βλ. ἄνωτέρω ἐν σελ. 326, σημ. Ὡς λημέρι δ' αὕτη τῶν Κατσαντωναίων καὶ ἄλλων ὄπλαρχηγῶν βλ. Δ. Λουκοπούλου, Στ' Ἀγραφα, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 179, ἐνθα «ἡ Φούρκα ἦταν τὸ ἀγαπημένο κλεφτολήμερο ὅλων τῶν Κατσαντωναίων».

³ Περὶ τῆς Σαμαρίνης βλ. Ἀντ. Δ. Κεραμοπούλου, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 18, σημ. 3 καὶ Ἀπ. Ε. Βακαλοπούλου, Ἱστορικαὶ ἐρευναι ἐν Σαμαρίνῃ τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας, Θεσσαλονίκη 1937, σ. 31.

⁴ Πρβλ. Κ. Λ. Τσιτσέλικη, Ἡ κοινωνικὴ ὀργάνωσις (τῆς Μακεδονίας) ἐπὶ τουρκοκρατίας, Μεγ. Ἑλλ. Ἐγκυκλοπαιδεία, τόμ. 16, σ. 501-503.

τὴν ἐπιβολὴν ὠρισμένων Ἑλλήνων εἰς τὴν ἐν λόγῳ περιοχὴν καὶ δὴ τῆς Ἐκκλησίας, πρᾶγμα διὰ τὸ ὁποῖον ἀκόμη καὶ σήμερον οἱ κάτοικοι τῆς περιοχῆς αἰσθάνονται ὑπερηφάνειαν (χ/φον, σ. 100). Κύριοι ἀρχηγοὶ καὶ τρόπον τινὰ διοικηταὶ ἦσαν ὁ ἱερεὺς καὶ ὁ Δεσπότης (χ/φον, σ. 100). Τὰς μεταξὺ τῶν κατοίκων διαφορὰς ἔλυον οἱ πρεσβύτεροι τὴν ἡλικίαν (χ/φον, σ. 140), μάλιστα δὲ οἱ ἱερεῖς (χ/φον, σ. 121) ἀποφεύγοντες οὕτω κατὰ τὸ δυνατόν προσφυγὴν εἰς τὰ τουρκικὰ δικαστήρια.

Μόνον ὁσάκις ἐπρόκειτο δι' ἀγορὰν ὀλοκλήρου περιουσίας κατέφευγον εἰς τὰς τουρκικὰς ἀρχὰς καὶ δὴ τὸν τοῦρκον δικαστὴν, ὅστις ἐλέγετο *χοκιμάτ*. Μετὰ ἀπὸ τὸν τοῦρκον αὐτὸν δικαστὴν ἦτο ὁ Βαλῆς, ὅστις εἶχε τὴν ἔδραν του εἰς τὰ «Μπιόλια» (Μοναστήριον) καὶ ἐν συνεχείᾳ τὸ μεγαλύτερον καὶ τελευταῖον δικαστήριον εἰς Κωνσταντινούπολιν (χ/φον, σ. 99). Πάντως οἱ Τοῦρκοι σεβόμενοι¹ κατὰ τινὰ τρόπον τὴν ἰδιοκτησίαν τῶν χωρικῶν ἀπέφευγον νὰ ἐπεμβαίνουν εἰς τὰς μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων διαφορὰς καὶ ἤρκοῦντο εἰς τὴν διὰ μέσου τῶν Κοτσαμπάσηδων καὶ Ἀγάδων εἴσπραξιν τῶν φόρων καὶ τὴν ἀποστολὴν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν (χ/φον, σ. 98-100). Τὰ συμβόλαια ὡς καὶ αἱ διαθήκαι (χ/φον, σ. 121) συνετάσσοντο ἐνώπιον τοῦ ἱερέως² ἄνευ συμμετοχῆς τινος τῶν τουρκικῶν Ἀρχῶν.

Τίτλοι ἰδιοκτησίας πολλάκις δὲν ὑπῆρχον, οὕτω δ' ἡ κυριότης ἀκινήτου ἐξηριτᾶτο ἀπὸ τὸν ἀριθμὸν τῶν ἐτῶν, καθ' ὃν ἕκαστος ἐνέμετο τοῦτο ἄνευ ὀχλήσεως τινος. Πρὸς τοῦτο ἦτο ἀρκετὴ ἡ περίοδος ἑπτὰ ἐτῶν διὰ νὰ θεωρηθῇ τις ἰδιοκτήτης αὐτοῦ. Οἱ συνάπτοντες δάνειον παρεχώρουν ἐν εἴδει τόκου εἰς τὸν δανειστὴν κτήματα πρὸς κάρπωσιν καθ' ὅλον τὸ διάστημα τοῦ δανεισμοῦ. Ὅτε παρήρχετο ὁ χρόνος, ἐντὸς τοῦ ὁποίου εἶχεν ὀρισθῆ ἡ ἐπιστροφή τοῦ δανεισθέντος ποσοῦ, ὁ δὲ ὀφειλέτης δὲν ἦτο εἰς θέσιν νὰ ἀνταποκριθῇ εἰς τὴν ὑποχρέωσίν του, τὸ ὑπέγγυον κτῆμα περιήρχετο ὀριστικῶς εἰς τὸν δανειστὴν (χ/φον, σ. 140). Σημειωτέον ὅτι τὸ δανειζόμενον ποσὸν ἦτο πάντοτε χαμηλότερον τῆς ἀξίας τοῦ παραχωρουμένου κτήματος.

¹ Περὶ σεβασμοῦ ὑπὸ τῶν Τούρκων τῆς ἰδιοκτησίας κατὰ τοὺς πρώτους μετὰ τὴν κατάκτησιν χρόνους βλ. *N. Jorga, Geschichte der Osmanischen Reiches*, τόμ. Β', Gotha 1905, σ. 198 καὶ *K. Ἀμάντου, Οἱ προνομιακοὶ ὀρισμοὶ τοῦ Μουσουλμανισμοῦ ὑπὲρ τῶν Χριστιανῶν*, περιοδ. Ἑλληνικά, τόμ. 9 (1936), σ. 103-166.

² Οἱ ἱερεῖς ἐπὶ τουρκοκρατίας ἐμάνθανον τὰ παιδιὰ γράμματα «σιὸ καραγάτσι ἐκεῖ σιὴν Ἐκκλησιά. Οἱ παπάδες ἔκαναν μάθημα τὸ Ψαλτήρι καὶ τὸ Φτωήχι [Ὁκτώηχον]. Αὐτὰ ἦταν τὰ γράμματα τότες» (χ/φον, σ. 112).

R É S U M É

**Mission folklorique dans la région de Grévéna
en Macédoine du sud-ouest (25 juillet - 16 août 1966)**

par Angélos Deftéréos

Dans ce rapport l'auteur expose les résultats de ses recherches accomplies dans les villages de Dotsikon, de Messolouri et d'Agios Georgios de la région de Grévéna. Son introduction comprend des renseignements d'ordre géologique et économique sur le territoire en question.

Le matériel folklorique recueilli constitue un manuscrit de 393 pages. L'auteur insiste sur certaines légendes se rapportant à Alexandre le Grand et à son cheval Bucéphale, à savoir aux traces que les fers du cheval ont laissées sur les rochers, lors de son passage dans la région (pp. 318 - 320).

D'après une autre légende Bucéphale est venu mourir en ces lieux et l'on montre son corps pétrifié, voir photo n° 4.

Parmi les légendes datées de l'époque de la domination turque, l'auteur examine celles qui se rapportent au séjour et à l'activité patriotique de Cosmas Étolos, Apôtre du nationalisme grec, dans la région au 18e siècle. Cosmas avait le don de prophétiser et plusieurs légendes parmi celles recueillies par l'auteur nous parlent de ses prédictions concernant la libération de la nation hellénique du joug ottoman (pp. 320 - 322).

L'auteur nous donne aussi des renseignements sur le droit civil en vigueur dans cette région à l'époque de la domination turque, c.à.d. jusqu' en 1912. Il remarque ensuite que la foi populaire et les manifestations du culte sont généralement les mêmes que celles des autres régions de la Grèce, p. ex. les coutumes des douze jours entre Noël et l'Épiphanie, pendant lesquels les Καλικάντζαροι (êtres démoniaques) font leur apparition, les travestissements du carnaval, la fête de Pâques, le cult de St. Tryphon, protecteur de la vigne et des jardins, le culte de Ste Paraskévi, protectrice des bergers (26 juillet) (pp. 324 - 328) etc.

Parmi les croyances populaires relative à la naissance, l'auteur en mentionne une qui est très répandue et selon laquelle les Fées (Μοῖρες) fixent le destin du nouveau-né la troisième nuit après sa naissance. Il parle

ensuite de la dot (partie de la fortune paternelle) que la jeune fille qui va se marier reçoit de la part de son père.

Finalement l'auteur rapporte, parmi les coutumes magiques, celle qui consiste à tracer un cercle autour d'un quartier pour le protéger de maladies épidémiques.

L'auteur a en outre enregistré pendant sa mission 112 chansons folkloriques sur bandes sonores. La plupart d'entre elles se rapportent à la vie et à la lutte héroïque des Klephtes et des Armatoles de la région contre les Turcs (pp. 323 et 328).

ΣΤ'

ΕΚΘΕΣΙΣ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΩΝ ΑΠΟΣΤΟΛΩΝ
ΕΙΣ ΣΤΑΥΡΟΠΗΓΙΟΝ ΕΥΡΥΤΑΝΙΑΣ (24 - 31 ΙΟΥΛΙΟΥ 1966)
ΚΑΙ ΕΙΣ ΑΝΩΓΕΙΑ ΜΥΛΟΠΟΤΑΜΟΥ ΚΡΗΤΗΣ (25 ΑΥΓ. - 2 ΣΕΠΤ. 1966)

ΥΠΟ ΓΕΩΡΓ. Ν. ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΙΔΟΥ

I

Ὁ συνοικισμὸς Σταυροπήγιον, πρόην Ἐμπλιανη¹, ὁ πλέον ὄρεινός τῆς Εὐρυτανίας (ὕψ. 1220 μ.) καὶ ἀπομεμονωμένος εἰς πλήρη ἐλάτων περιοχὴν τῆς κορυφογραμμῆς τῆς Ὀξυᾶς, κατὰ τὴν Ναυπακτίαν², κατοικεῖται ὑπὸ ποιμένων κατὰ τὴν θερινὴν μόνον περίοδον, κατὰ τὴν χειμερινὴν μετακινουμένων μετὰ τῶν οἰκογενειῶν των εἰς τόπους περὶ τὴν Λαμίαν, τὸ Μεσολόγγιον καὶ τὸ Αἰτωλικόν.

Ἡ Ἐμπλιανη ἦτο παλαιότερον γνωστὴ ἐκ τῆς ἐν αὐτῇ ἀκμαζούσης βιοτεχνίας ὑφαντῶν καὶ τῆς ἰδιοτύπου τοπικῆς γυναικείας ἐνδυμασίας³.

¹ Τὸ ὄνομα ἐκ τῶν πολλῶν ἐνταῦθα ἀμπλάδων (= μικρῶν πηγῶν) βλ. εἰς Αἰτωλοακαρνανικὴν καὶ Εὐρυταν. Ἐγκυκλ., τόμ. Α', ἐν λ. Ἐμπλιανη. Πρβλ. καὶ Δ. Λουκοπούλου, Γεωργικά τῆς Ρούμελης. Ἐν Ἀθήναις 1938, σ. 98.

² Ἡ ἴδρυσις τοῦ χωρίου εἰς τὴν ἀπόμερον καὶ ἄγονον περιοχὴν ταύτην συνδέεται πρὸς λαϊκὴν παράδοσιν καθ' ἣν ὁ συνοικισμὸς εὐρισκόμενος νοτιώτερον μετετοπίσθη εἰς τὴν σημερινὴν θέσιν ἐκ τῆς ἀνευρέσεως εἰς αὐτὴν εἰκόνας τῆς ἁγίας Παρασκευῆς, ἡ ὁποία καίτοι ἐπανειλημμένως μετεκομίσθη εἰς τὸ χωρίον, δηλ. εἰς τὴν παλαιὰν θέσιν, ἐπανήρχετο εἰς τὸν χώρον τῆς εὐρέσεώς της. (βλ. Δ. Λουκοπούλου, Αἰτωλικαὶ παραδόσεις. Λαογρ. τόμ. Δ' (1913), σ. 439 - 440).

³ βλ. Δ. Λουκοπούλου, Πῶς ὑφαίνουσι καὶ ντύνονται οἱ Αἰτωλοί. Ἐν Ἀθήναις 1927, σ. 24. Τοῦ αὐτοῦ, Αἰτωλικαὶ παραδόσεις, ἐνθ' ἀν., σ. 442.

Κατὰ τὴν ἀποστολὴν μου εἰς τὴν περιοχὴν ταύτην, ἀπὸ 24 - 31 Ἰουλίου 1966, πρὸς τὸν σκοπὸν εἰδικῶς τῆς ἀποτυπώσεως ἐπὶ κινηματογραφικῆς ταινίας ἐκδηλώσεων τοῦ λαϊκοῦ ἑνταῦθα βίου¹, ἐκινηματογραφήθησαν τὰ ἐπόμενα θέματα²:

Α' *Οἱ λαϊκοὶ χοροί*: α) τοῦ *Στέγγου* καὶ β) *στὰ τρία*.

Β' *Ἡ λαϊκὴ ἀρχιτεκτονικὴ*.

Γ' *Μορφαὶ ἐκ τοῦ φυσικοῦ βίου*.

Τῶν κινηματογραφήσεων τούτων σύντομον ἀνάλυσιν παρέχομεν κατωτέρω.

Α'. α) *Ὁ χορὸς τοῦ Στέγγου* ἐκτελεῖται τὸ ἀπόγευμα τῆς 26ης Ἰουλίου, ἑορτῆς τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς, ἡμέρας τοπικῆς πανηγύρεως, τῇ συνοδείᾳ εἰδικῶν, ὡς κατωτέρω, ᾄσμάτων, καλουμένων τοῦ *Στέγγου*³, ἄνευ μουσικῶν ὀργάνων, εἶναι δὲ τὰ ᾄσματα ταῦτα κυρίως τὸ τραγούδι τοῦ γεφυριοῦ τῆς Ἄρτας καὶ τῆς Κερὰ Βδοκιᾶς, ἦτοι τοῦ νεκροῦ ἀδελφοῦ.

Τοῦ πρώτου παρατίθεται ἡ μουσικὴ (βλ. σ. 333) κατὰ καταγραφὴν ὑπὸ τοῦ συντ. μουσ. Σπ. Περιστέρη.

Ὁ ἐν λόγῳ χορὸς εἶναι κύκλιος μὲ ὁμοιότητος πρὸς τὸν τσάμικον ἀλλ' ὅμως καὶ μὲ οὐσιώδεις διαφορὰς. Ἐκτελεῖται ὑπὸ τῶν δύο πρώτων χορευτῶν τοῦ κύκλου, ἰδίᾳ ὑπὸ τοῦ κορυφαίου, τῶν λοιπῶν χορευτῶν, ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν, ἀκολουθούντων μὲ μικρὰ συνοδευτικὰ βήματα.

β) *Ὁ χορὸς στὰ τρία*, εὐρέως διαδεδομένος εἰς τὴν ἠπειρωτικὴν Ἑλλάδα, χορεύεται εἰς τρία βήματα πρὸς τὰ ἔμπρός, ἕξ οὗ καὶ ἡ ὀνομασία του, καὶ εἰς δύο πρὸς τὰ ὀπίσω⁴.

¹ Δυνάμει ὑπ' ἀρ. 54110/22.7.66 ἐντολῆς τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν.

² Τὰ θέματα ταῦτα κατεγράφησαν εἰς τὸ εἰδικὸν βιβλίον εἰσαγ. κινημ. ταιν. ὑπ' αὐξ. ἀρ. 38-41, ἡ δὲ συλλεχθεῖσα διὰ καταγραφῆς ὕλη περιελήφθη εἰς χειρ. ἐκ σελ. 119, σχ. 8ου μεγ., τὸ ὁποῖον κατετέθη εἰς τὸ Κέντρον Ἑρεῦνης Ἑλληνικῆς Λαογραφίας (Κ.Λ.) ὑπ' ἀρ. εἰσαγωγῆς 3015. Εἰς τὸ χειρόγραφον τοῦτο περιλαμβάνονται: Περιγραφή τῶν κινηματογραφηθέντων θεμάτων μετὰ σχετικῶν πληροφοριῶν, εἰδήσεις περὶ ὕφαντικῆς, τοῦ τοπικοῦ ἐνδύματος, ἐκ τῆς λαϊκῆς λατρείας καὶ ἰδίᾳ ποιμενικοῦ βίου, πρὸς δὲ καὶ τὰ κείμενα 38 ᾄσμάτων ὧν ἠχογραφήθη ἡ μουσικὴ, κ.ἄ. (Ἄρ. εἰσ. μουσ. 14028 - 14064, Η.Λ.Υ. 403).

³ Διὰ τῆς λ. *Στέγγος* δηλοῦται γενικῶς τὸ *χοροστάσι*, δηλ. ὁ τόπος ὅπου χορεύουν. (βλ. χρονον, σ. 17 καὶ χειρ. ἀρ. 2451, σ. 303 - 304 (συλλ. Σπ. Περιστέρη, περιοχὴ Εὐρυτανίας 1962). Σημειωτέον ὅτι ἡ λ. ἀπαντᾷ καὶ ὡς ἐπώνυμον εἰς τὴν περιφ. Δωρίδος (χωρίον Κλημα).

⁴ βλ. Γ. Κουσιάδου, *Ἑλληνικοὶ καὶ εὐρωπαϊκοὶ χοροί*. Ἀθῆναι (1959), σ. 28.

♩ ~ 112
ΟΜΑΣ ΑΝΔΡΩΝ

1 Χί- λιοι μα-στό- ροι δού- λευ- αν, μα - - - -

ΟΜΑΣ ΓΥΝΑΙΚΩΝ

τια- ι- μα - τά - κια, Χί- λιοι μα-στό- ροι δού- λευ -

ΑΝΔΡΕΣ

αν — μα — - - - - τια- ι- μα - τα α κια — στῆς

"Αρ- τας — τὸ — γιο - - φύ - υ - ρι — μα -

ΓΥΝΑΙΚΕΣ

τά- κια — - - - λι - - - - - γω — μέ - ε - να — στῆς

"Αρ- τας — τὸ — γιο - φύ - υ - ρι — , μα -

ΑΝΔΡΕΣ

τά- κια λι - - γω - - μέ - να 2 Ὁ - λη ἴμε-ρί- τσα

Τον.

Χίλιοι μαστόροι δούλευαν στῆς Ἄρτας τὸ γιοφύρι.

Ὅλη μερίτσα δούλευαν, τὸ βράδν γκρεμιζέταν.

Πουλάκι πῆγε κ' ἔκατσε πίσω ἀπ' τὴν καμάρα

μουδὲ λαλοῦσε σὰ πουλί, σὰν τ' ἄλλα τὰ πουλάκια,

μόν' ἐλαλοῦσε κ' ἔλεγε μ' ἀνθρώπινη κουβέντα :

— Μαστόροι μ', μὴ πιδεύεστε καὶ μὴ χασομερᾶτε

ἂν δὲ στεριώσετε ἄνθρωπο γκαμάρα δὲν στεριώνει.

(Χειρ., σ. 49 - 50, ΕΜΣ ἀρ. εἰς. 14037, ταιν. 1040 Β₁)

Β'. Αἱ παλαιότεραι ἐκ παραδόσεως οἰκίαι ἐνταῦθα εἶναι διώροφοι (εἰκ. 1), ἐκ κατωγείου καὶ ἀνωγείου. Τὸ κατώγειον, ἐξ ἑνὸς μόνον δωματίου, χρησιμεύει ὡς ἀποθήκη καὶ πρὸς ἐγκατάστασιν τοῦ ἀργαλειοῦ, τὸ δὲ ἀνώγειον, ἐκ δύο συνή-

θως δωματίων, ἀποτελεῖ τὸν κύριον χῶρον πρὸς διαμονὴν τῆς οἰκογενείας¹. Ἡ ἐπικοινωνία μεταξὺ ἀνωγείου καὶ κατωγείου ἐπιτυγχάνεται ἐξωτερικῶς μὲν διὰ λιθίνης κλίμακος, ἐσωτερικῶς δὲ διὰ τοῦ καταρράχτη, εἰδικοῦ ἀνοίγματος ἐπὶ τοῦ δαπέδου τοῦ ἀνωγείου, εἰς τὸ ὁποῖον τοποθετεῖται φορητὴ ξυλίνη κλίμαξ².

Εἰς τὴν τοιχοποιίαν ἐχρησιμοποιοῦντο λίθοι καὶ πηλὸς ἐκ χώματος ἄνευ

Εἰκ. 1. Παλαιὰ οἰκία εἰς Σταυροπήγιον. Ἄριστερά ἡ λιθίνη κλίμαξ.

ἄσβεστου, πρὸς δὲ καὶ ξυλοδεσές, ἤτοι δοκοὶ κέδρου τοποθετούμεναι εἰς τριπλῆν σειρὰν κατὰ τὸ μῆκος τοῦ τοίχου³. Χρῆσις ἐπιχρίσματος ἐγένετο μόνον διὰ τὸ ἐσωτερικὸν τῆς οἰκίας. Διὰ τὸν λόγον τοῦτον, συντελούσης καὶ τῆς μακροχρονίου σήμερον ἐγκαταλείψεώς των, αἱ παλαιαὶ οἰκίαι ὁσημέραι καταπίπτουν, οὕτω δὲ ὁ ἐκ παραδόσεως τύπος οἰκίας ἐνταῦθα τείνει εἰς παντελῆ ἀφανισμόν, δεδομένου ὅτι αἱ ἐκ νέου ἀνεγειρόμεναι οἰκοδομοῦνται βάσει συγχρόνων σχεδίων καὶ μελετῶν.

Ἡ γωνιά (ἐστία) εὐρίσκεται εἰς τὸ ἀνώγειον, παρὰ δὲ τὴν ὀνομασίαν της, κεῖται πλησίον ἑνὸς τῶν τοίχων καὶ παρὰ τὸ μέσον αὐτοῦ. Ἀπλῆ ὀπὴ ἐπὶ τῆς στέγης, εἰς τὸ ἀντίστοιχον τῆς ἐστίας σημεῖον, χρησιμεύει ὡς καπνοδόχος.

¹ Πρὸβλ. Γ. Ἀ. Μέγα, Ἡ ἐλληνικὴ οἰκία. Ἀθήναι 1949, σ. 22 - 23.

² Πρὸβλ. Δ. Λουκοπούλου, Αἰτωλικαὶ οἰκήσεις, σκευὴ καὶ τροφαί. Ἐν Ἀθήναις 1925, σ. 16. Ὁμοίως: Τὸ ἐλληνικὸ λαϊκὸ σπίτι (ἐκδ. Ἐθν. Μετσοβ. Πολυτεχνείου), Ἀθήναι 1960, σ. 175.

³ Πρὸβλ. Δ. Λουκοπούλου, ἔνθ' ἄν., σ. 42 - 43.

Ἡ σκεπή (στέγη), ἐπικλινής, ἀποτελεῖται ἐκ σχιστολιθικῶν πλακῶν. Διὰ προεκτάσεως μέρους αὐτῆς σχηματίζεται ἡ *λόντζα*, ἥτοι προστώον (εἰκ. 2), τὸ ὁποῖον χρησιμεύει ὡς βοηθητικὸν δωμάτιον.

Ἐπὶ τῶν τοίχων ὑπάρχουν ὁ *ντουλάπης* καὶ οἱ *παραθύρες*, κόγχαι μετὰ ἢ ἄνευ θυροφύλλων, πρὸς τοποθέτησιν διαφόρων ἀντικειμένων.

Εἰκ. 2. Παλαιὰ οἰκία εἰς Σταυροπήγιον. (Ἡ αὐτὴ τῆς εἰκ. 1). Ἀριστερὰ ἡ *λόντζα*.

Ἐκ τῶν σχετικῶν πρὸς τὴν οἰκοδομίαν ἐθίμων ἀναφέρομεν ὅτι ἡ ἀναγκαία ξυλεία κόπτεται ὅταν τὸ φεγγάρι εἶναι σκληρό, δηλ. γεμᾶτο, ἥτοι πανσέληνος, γιὰ νὰ βαστᾶνε τὰ ξύλα. Ἐπίσης: Δευτέρα κόβανε τὰ θεμέλια. Σφάζανε ἀρνὶ ἢ κόκκορα¹. Τὸ σφάγιο τὸ φέρνανε ὀλόγυρα στὸ θέμελο γιὰ νὰ πέση τὸ αἷμα μέσα καὶ μετὰ ἔκανε ἀγιασμὸ ὁ παπᾶς. Ὅταν γινόταν ἡ σκεπή φέρνανε ἄλλος ἓνα μαντήλι, ἄλλος ἓνα σακκούλι, ὅλο τὸ συγγένειο αὐτουνοῦ ποὺ ἔχιζε σπίτι καὶ αὐτὰ λεγότανε ζωσίματα... Αὐτὰ τὰ ἔπαιρναν οἱ μαστόροι². (Χ/φον, σ. 20).

Γ'. Τὸ διὰ τὰς οἰκιακὰς ἀνάγκας ὕδωρ μεταφέρεται ὑπὸ τῶν γυναικῶν διὰ τῆς *βαρέλας*³, ἡ ὁποία ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν ράχιν μὲ τὴν *τριχιάν*. Ἡ παρασκευὴ τοῦ

¹ Βλ. Ν. Γ. Πολίτου, Παραδόσεις. Τόμ. Β', ἐν Ἀθήναις 1904, σ. 1052, 1054. Πρόκειται περὶ πανελληνίου ἔθους.

² Τὸ ἔθιμον πολλαχοῦ τοῦ ἑλληνικοῦ χώρου. Βλ. προχείρως: Ε. Ἀκογλου, Λαογραφικά Κοτυώρων. Ἀθήναι 1939, σ. 331. Κ.Λ., χειρ. ἀρ. 2946, σ. 39 (συλλ. Γ. Ν. Αἰκατερινίδου, Ἄνω Ὀρεινὴ Σερρών, 1965).

³ Βλ. καὶ Δ. Λουκόπουλον, ἐνθ' ἄν., σ. 66-67.

ἄρτου γίνεται διὰ τῶν χειρῶν, ἡ ὄπτησις δ' αὐτοῦ ἐπιτυγχάνεται εἰς τὴν γάστραν, εἶδος φορητοῦ κλιβάνου, κωνικοῦ σχήματος ¹.

Δ'. Ἐκ τοῦ ποιμενικοῦ βίου ἐκινηματογραφήθησαν, εἰς τὴν τοποθεσίαν Κερασά (ὑψόμ. 1700 μ. περ.), *λειβάδι* ² ἐπὶ τοῦ ὄρεινου ὄγκου τῆς Ὀξυᾶς, αἱ ἐκδηλώσεις: α) Βοσκὴ τοῦ ποιμνίου· β) ἄμελξις τῶν αἰγοπροβάτων· γ) στάλισμα, ἥτοι ἀνάπαυσις τοῦ ποιμνίου κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς μεσημβρίας, τὸ θέρος καὶ δ) τυροκομία καὶ μεταφορὰ τυροῦ εἰς τὸ Σταυροπήγιον πρὸς ἀποθήκευσιν.

Κατὰ τὴν βραχείας χρονικῆς διαρκείας εἰδικὴν ἀποστολὴν ταύτην, κατεγράφη ἐπ' εὐκαιρίᾳ καὶ ἑτέρα ὕλη, πλὴν τῆς εἰς τὰ κινήματογραφικὰ θέματα ἀναφερομένης, ὡς καὶ ἀνωτέρω ἐλέχθη, οἷον: παράδοσις περὶ εὐλογίας τῶν προβάτων ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ (χειρ., σ. 34), τὸ ἔθος τῆς ἀποφυγῆς τοῦ σκουπίσματος τῆς οἰκίας καθ' ὃν χρόνον μέλος τῆς οἰκογενείας εὐρίσκεται εἰς ταξίδιον (χειρ., σ. 10), ἡ δεισιδαίμων πίστις καθ' ἣν ἡ συνάντησις ἐν τῇ ὁδῷ ὄφρων συμπλεκομένων σημαίνει θάνατον οἰκείου προσώπου (χειρ., σ. 11) καὶ τὸ ἔθιμον τῆς διανομῆς γάλακτος κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς Ἀναλήψεως (χειρ., σ. 14), ἡ ὁποία ἐορτάζεται ἰδιαίτερος ὑπὸ τῶν ποιμένων ³. Κατεγράφησαν ἐπίσης ἀρκεταὶ πληροφοροὶαί σχετικαὶ πρὸς τὴν ὕφαντικὴν καὶ δὴ τὴν διὰ τοῦ ἐκλείψαντος παντελῶς ἤδη *δρθίου ἀργαλειοῦ* (χειρ., σ. 7 - 10), καθὼς καὶ διὰ τὴν τοπικὴν ἐνδυμασίαν (χειρ., σ. 12 - 13, 16 - 17, εἰκ. ἀρ. 13 - 22, σελ. 84 - 93).

II

Ἡ ἑτέρα ἀποστολὴ ἐξετελέσθη ⁴ ἀπὸ 25 Αὐγούστου ἕως 2 Σεπτεμβρίου 1966 εἰς Ἀνώγεια Μυλοποτάμου Κρήτης ⁵, κωμόπολιν κειμένην εἰς τὰς βορείας ὑπωρείας τοῦ Ψηλορείτου, ἐπὶ ὑψομ. 800 μ., συντηροῦσαν ζωηρῶς τὸν ἐκ παραδό-

¹ Βλ. καὶ Δ. Λουκοπούλου, ἐνθ' ἄν., σ. 52-53.

² *Λειβάδια* καλοῦνται γενικῶς αἱ ἐπὶ τῶν ὄρεων ἐκτάσεις μὲ χόρτον διὰ τὰ ποιμνία. (Βλ. Δ. Λουκοπούλου, Ποιμενικὰ τῆς Ρούμελης. Ἐν Ἀθήναις 1930, σ. 24).

³ Βλ. Δ. Λουκοπούλου, ἐνθ' ἄν., σ. 174 - 175. Πρβλ. καὶ Ἀγγελ. Χατζημιχάλη, Σαρακατσάνοι. Τόμ. Α1, Ἀθήνα 1957, σ. ρξζ'.

⁴ Κατόπιν τῆς ὑπ' ἀρ. 54110α/22.8.66 ἐντολῆς τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν.

⁵ Ἡ κωμόπολις αὕτη εἶναι περισσότερο γνωστὴ διὰ τοῦ ὀνόματος Ἀξικὰ Ἀνώγεια ἢ Σιγκανώγεια, ἐπειδὴ, κατὰ λαϊκὴν παράδοσιν, ἰδρυτῆς αὐτῆς φέρεται ποιμὴν τις ἐκ τῆς Ἀξοῦ, γειτονικῆς ἀρχαίας πόλεως, κειμένης ἔνθα σήμερον τὸ ὁμώνυμον χωρίον. (Βλ. Κ.Λ., χειρ. ἀρ. 2836, σ. 1 - 2, συλλ. Εὐαγγ. Καπαρουνάκη, Ἀξός 1963. Ὅμοίως χειρ. ἀρ. 2837, σ. 1, συλλ. Μ. Καλοκύρη, Ἀνώγεια 1963. Βλ. καὶ ἄρθρ. ὑπὸ Στ. Ξανθοδίδου, Ἡ Ἀξός, ἐν Ἐγκ. Λεξ. Ἐλευθερουδάκη).

σεως χαρακτηῖρά της, ὃ ὁποῖος διακρίνεται ἐκ τῶν λοιπῶν περιοχῶν τῆς νήσου διὰ τὰ ἰδιόμορφα εἰς τὸν βίον τοῦ λαοῦ στοιχεῖα, πολιτιστικὰ καὶ γλωσσικά¹.

Κυρίαν βιοτικὴν ἀπασχόλησιν τῶν κατοίκων ἀποτελεῖ ἡ κτηνοτροφία ἀπὸ τὴν ὁποίαν προέρχεται τὸ ἔριον ὡς πρώτη ὕλη τῆς συντηρήσεως εἰς τὴν κώμην ταύτην ἀκμαίας βιοτεχνίας ὕφαντῶν, ὀνομαστῶν διὰ τὴν ποιότητα καὶ λεπτότητα τῆς κατασκευῆς, ὡς καὶ διὰ τὴν ποικιλίαν τῶν χρωματισμῶν καὶ τῶν εἰς αὐτὰ ποικιλμάτων.

Τὰ Ἀνώγεια συνεχίζοντα μακρὰν ἡρωϊκὴν παράδοσιν, ἀνέπτυξαν ἐπίσης καὶ κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ τελευταίου παγκοσμίου πολέμου, ἐπὶ γερμανικῆς κατοχῆς τῆς Κρήτης, ζωηρὰν συμμετοχὴν εἰς τὸν κατὰ τοῦ κατακτητοῦ ἀγῶνα, διὸ καὶ ἐπυρπολήθησαν ὑπὸ τῶν Γερμανῶν καὶ κατεστράφησαν ἐκ θεμελίων τὴν 13^{ην} Αὐγούστου 1944². Ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τούτων ἀνφωκωδομήθη ἡ σημερινὴ κωμόπολις.

Κύριος σκοπὸς τῆς ἐν λόγῳ ἀποστολῆς μου ὑπῆρξεν ἡ κινηματογράφησις μορφῶν τοῦ ἐνταῦθα λαϊκοῦ βίου, ἰδίᾳ δὲ τῆς τελετῆς τοῦ γάμου, ὃ ὁποῖος συνεχίζει νὰ τελῆται κατὰ τὸ παραδοσιακὸν τελετουργικὸν τυπικόν. Ἐντὸς τοῦ προγράμματος τούτου ἐκινήματογραφήθησαν:

Α' Ἡ τελετὴ τοῦ γάμου.

Β' Τὸ ζύμωμα τῶν ψωμιῶν τοῦ γάμου.

Γ' Ὁ χορὸς Σούσια.

Δ' Ὁ τρυγητὸς καὶ τὸ πάτημα σταφυλῶν³.

Ἐγένοντο προσέτι καὶ 14 ἠχογραφήσεις μουσικῆς χορῶν, γαμηλίων μελωδιῶν καὶ ᾠσμάτων, πρὸς δὲ καὶ καταγραφή πληροφοριῶν σχετικῶν πρὸς τὸν γάμον⁴.

Α'. Ἐκ τοῦ ἑορτασμοῦ τοῦ γάμου ἐκινήματογραφήθησαν αἱ κάτωθι ἐκδηλώσεις:

¹ Βλ. καὶ *Εὐαγγ. Φρονίμου*, Τὰ Ἀνώγεια. Κρητ. Ἑστία, χρόν. Η', τευχ. 62 (1956), σ. 9-10. Ὁμοίως *Στ. Σπανάκη*, Ἡ Κρήτη... Ἡράκλειον 1964, σ. 70-71.

² Βλ. Ἰ. Δ. Μουρέλλου, Ἡ μάχη τῆς Κρήτης. Ἐκδ. Β', Ἡράκλειον Κρήτης 1950, σ. 758. Σημειωτέον ὅτι τὸ χωρίον εἶχε καταστραφῆ καὶ ὑπὸ τῶν Τούρκων τὸ 1822 διὰ τὸν ἡρωϊσμὸν τῶν κατοίκων του (βλ. Ἰ. Δ. Μουρέλλου, Ἱστορία τῆς Κρήτης. Ἐκδ. Β', Ἡράκλειον Κρήτης 1950, σ. 490-491. Πρβλ. καὶ † *Τ. Βενέρη*, Τὸ Ἀρκάδι διὰ τῶν αἰώνων. Ἀθῆναι 1938, σ. 282).

³ Τὰ θέματα ταῦτα κατεγράφησαν εἰς τὸ βιβλ. εἰσαγ. κινημ. ταιν. τοῦ Κ.Α. ὑπ' ἀρ. 42-45.

⁴ Τὸ οἰκεῖον χειρόγρ. ἐκ σελ. 76, σχ. 8^{ου} μεγ., κατετέθη ὑπ' αὔξ. ἀριθμ. εἰσαγ. 3016, αἱ δὲ ἠχογραφήσεις κατεχωρίσθησαν ὑπ' αὔξ. ἀρ. 14065-14073, Η.Α.Υ. 404-410.

α) Τὴν Παρασκευήν: τὸ ζύωμα τῶν ψωμιῶν τοῦ γάμου καὶ τὸ σάκκισμα τῶν προυκιῶν (προικὸς) τῆς νύμφης μετὰ σχετικῶν συνηθειῶν μαγικοῦ, δεισιδαίμονος κλπ. χαρακτήρος. β) Τὸ Σάββατον: ἡ σφαγὴ τῶν ζώων (αἰγοπροβάτων) διὰ τὸ γαμήλιον συμπόσιον. Ἐτοιμασίαι γενικῶς διὰ τὴν στέψιν. Προσφορὰ δώρων (κανισκιῶν) (εἰκ. 3). γ) Τὴν Κυριακήν: ἡ ἀποστολὴ τῶν δώρων τοῦ γαμβροῦ πρὸς τὴν νύμφην καὶ ἡ μεταφορὰ τῶν προυκιῶν αὐτῆς εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ γαμβροῦ. Τὸ ντύσιμο τῆς νύμφης· ἡ παραλαβὴ αὐτῆς ὑπὸ τῆς συνοδείας τοῦ γαμβροῦ διὰ τὴν στέψιν εἰς τὴν ἐκκλησίαν. Ὁ σχηματισμὸς τῆς γαμηλίου πομπῆς (ψίκι). Ἡ στέψις μετὰ σχετικῶν ἐθιμικῶν πράξεων. Τοπικοὶ χοροί. Ἡ ἄφιξις τῶν νεονύμφων εἰς τὴν νέαν κατοικίαν των· ἐθιμικὰ νόμιμα κατὰ τὴν εἴσοδον καὶ μετ' αὐτήν. Ὁ παστός. δ) Τὴν Δευτέραν: Ἡ ἀποστολὴ δώρων εἰς τοὺς παρανύμφους (κουμπάρους). ε) Τὴν Τετάρτην: Τὸ ξεσάκκισμα τῶν

Εἰκ. 3. Μεταφορὰ κανισκιῶν.

προυκιῶν· τὸ στρώσιμο τῆς νυμφικῆς κλίνης· ἁγιασμὸς καὶ σχετικαὶ ἐθιμικαὶ πράξεις.

Ἐπὶ τῶν γαμηλίων ἐνταῦθα ἐθίμων παρατηροῦμεν τὰ ἐπόμενα ἰδιάζοντα εἰς αὐτὰ χαρακτηριστικὰ¹:

¹ Περὶ τοῦ γάμου εἰς Κρήτην βλ. :

α) Φ. Κουκουλέ, Συμβολὴ εἰς τὴν κρητικὴν λαογραφίαν ἐπὶ Βενετοκρατίας. Ἐπετ. Ἐταιρ. Κρητ. Σπουδῶν, τόμ. Γ' (1940), σ. 12-17. (Διὰ τὴν περίοδον τῆς Βενετοκρατίας τῆς νήσου).

β) Π. Βλαστοῦ, Ὁ γάμος ἐν Κρήτη... Ἐν Ἀθήναις 1893.

γ) Μ. Λιουδάκη, Ὁ γάμος στὴν Κρήτη τώρα καὶ παλιά. Ἐπετ. Ἐταιρ. Κρητ. Σπουδῶν, τόμ. Γ' (1940), σ. 327-411.

δ) Γιάννη Καραταράκη (:Στεργογιάννη), Ὁ γάμος στὴν Κρήτη. Ἡράκλειον Κρήτης 1959. (ἔμμετρος περιγραφή).

1. Περί συμμετοχῆς τῶν κατοίκων τῆς κωμοπόλεως εἰς τὸν πανηγυρισμὸν τοῦ γάμου, ὅτι εἶναι αὕτη καθολικὴ, ἄνευ ἰδιαιτέρας πρὸς ἕνα ἕκαστον προσκλήσεως, ἐκδηλοῦται δ' αὕτη διὰ τῆς προσφορᾶς *κανισκιῶν* (εἰκ. 3), ἧτοι διαφόρων δώρων¹.

2. Περί τῆς μεγαλοπρεπείας τὴν ὁποίαν παρουσιάζει ἡ γαμήλιος πομπή, καλουμένη *ψίκι*². Ταύτης προηγοῦνται οἱ παίζοντες τὰ μουσικὰ ὄργανα (λύρα, λαγοῦτο), ἐκτελοῦντες τὴν κατωτέρω μελωδίαν³ πρὸς τὴν ὁποίαν ἄδεται ὑφ' ὄλων τῶν μετεχόντων τῆς πομπῆς τραγούδι *τοῆ σιράτας*⁴ (τοῦ δρόμου):

♩ ∞ 112-114

ΛΥΡΑ Α

ΑΣΜΑ 1

Μι - σεύ - - γεις ἄ - - , μι - σεύ - γεις

ἄ - , μι - σεύ - - γεις ἄρ - - - χον - τό - - που -

Β

λο μι - σεύ. γεις ἄ - , μι - σεύ - γεις - ἄρ - χον -

τό - που - λο κ' ἔ - - μέ - να - ποῦ, ἴ - μέ - να

ποῦ - μ' ἄ - - φί - - νεις ΛΥΡΑ

2] στὴ μάν - - να ...

Τον.

¹ Βλ. καὶ ἐφημ. «Καθημερινή» τῆς 4 Δεκ. 1966, σελ. 10.

² Περὶ βλ. Ν. Γ. Πολίτου, «Ὁ γάμος παρὰ τοῖς νεωτέροις Ἑλλησιν. Λαογρ. Σύμμ. Γ'», σ. 268.

³ Μουσικὴ καταγραφή ὑπὸ τοῦ συντ. - μουσ. Σπ. Περισιέρη. Κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ ᾄσματος παρελείφθησαν οἱ πρῶτοι στίχοι του. Βλ. καὶ Γ. Ἀμαργιαννάκη, Συμβολὴ εἰς τὴν μελέτην τῆς δημώδους Κρητικῆς μουσικῆς. Ἡράκλειον Κρήτης 1967, σ. 10.

⁴ Βλ. ἴδ. Παπαρηγοράκη, Τὰ Κρητικὰ ριζίτικα τραγούδια... Χανιά 1956-57, σ. 15-16.

Μιά κόρη συναπόβγανε τὸν ἄντρα τζη σιὰ ξένα.
 Βασιῶ κερὶ καὶ φέγγει του, ποτήρια καὶ κερνᾶ τον,
 κι ὅσα ποτήρια τὸν κερνᾶ, τόσα λόγια τοῦ λέει:

- Μισσεύγεις, ἀρχοντόπουλο, κ' ἐμένα ποῦ μ' ἀφήνεις;
 — Στὴ μάνα καὶ στὸν κύρη σου καὶ σιὰ γλυκὰ σ' ἀδέρφια·
 κι ἂν λείπω μῆνα, μὴ λουσθῆς, χρόνο νὰ μὴν ἀλλάξης
 κι ἀπάνω σιὸ τριαντάχρονο σιὴ πόρτα νὰ προβάλης.

(Χειρ., σ. 23, 37, ΕΜΣ ἀρ. εἰς. 14065, ταιν. 1042 Α1)

3. Σημειώνομεν περαιτέρω ἐκ τῶν τελετουργικῶν πράξεων, αἱ ὁποῖαι λαμβάνουν χώραν κατὰ τὴν εἴσοδον τῶν νεονύμφων εἰς τὴν νέαν αὐτῶν κατοικίαν, τὴν ἔμπηξιν ὑπὸ δύο ἀνδρῶν *μαυρομάνικων μαχαιριῶν* ἐπὶ τοῦ ὑπερθύρου τῆς κυρίας εἰσόδου¹, τὸν σχηματισμὸν διὰ μέλιτος ὑπὸ τῆς νύμφης τοῦ σημείου τοῦ σταυροῦ ἐπὶ τοῦ ἀνωφλίου, κατωφλίου καὶ τῶν παραστάδων τῆς θύρας², τὴν διέλευσιν τῶν νεονύμφων κάτωθεν δοχείου ὕδατος καὶ τεμαχίου φυράματος (προζυμιοῦ), τὰ ὁποῖα γυνή τις, συγγενῆς τοῦ γαμβροῦ, κρατεῖ ὑπεράνω τῆς εἰσόδου, τέλος δὲ τὴν θραῦσιν ροδιοῦ ἐπὶ τοῦ δαπέδου τῆς νέας κατοικίας³. Μετὰ τὴν εἴσοδόν των οἱ νεόνυμφοι κατευθύνονται εἰς τὸν *παστόν*⁴, ἀνάκλιτρον μὲ διακεκοσμημένον τὸν ὄπισθεν αὐτοῦ εὐρισκόμενον τοῖχον διὰ βάτου, ἀνθέων καὶ τῆς εἰκόνας τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, κάθηνται ἐπὶ τούτου καὶ δέχεται ἡ νύμφη εἰς τὰς ἀγκάλας τῆς ἄρρεν παιδίον πρὸς ἐπίτευξιν ἀρρενογονίας⁵ (εἰκ. 4-5)⁶.

4. Χαρακτηριστικὸν ἔτι στοιχεῖον ἀποτελεῖ ὁ μέγας ἀριθμὸς τῶν παρανύμφων, τεσσαράκοντα ἢ πενήκοντα παλαιότερον. Ἡ ἀρχὴ τοῦ ἔθιμου ἀνάγεται εἰς τοὺς χρόνους καθ' οὓς ἤκμαζεν ἡ ζφοκλοπή, θεωρουμένη δειγμα εὐψυχίας καὶ ἀνδρείας⁷. Οἱ

¹ Πρβλ. καὶ Ἄννης Παπαμιχαήλ, *Τὰ μέταλλα εἰς μαγικὰς καὶ δεισιδαίμονας ἐνεργείας*. Ἐπετ. Λαογρ. Ἀρχ., τόμ. ΙΖ' (1964), σ. 79-80.

² Βλ. καὶ Κ. Ἀ. Ρωμαίου, *Τὸ ὑνὶ κατὰ τὸν γάμον*. Λαογρ. τόμ. Ζ' (1923), σ. 360-361, 365.

³ Βλ. Στ. Κυριακίδου, *Τὰ σύμβολα ἐν τῇ ἐλληνικῇ λαογραφίᾳ*. Λαογρ. τόμ. ΙΒ' (1938), σ. 513.

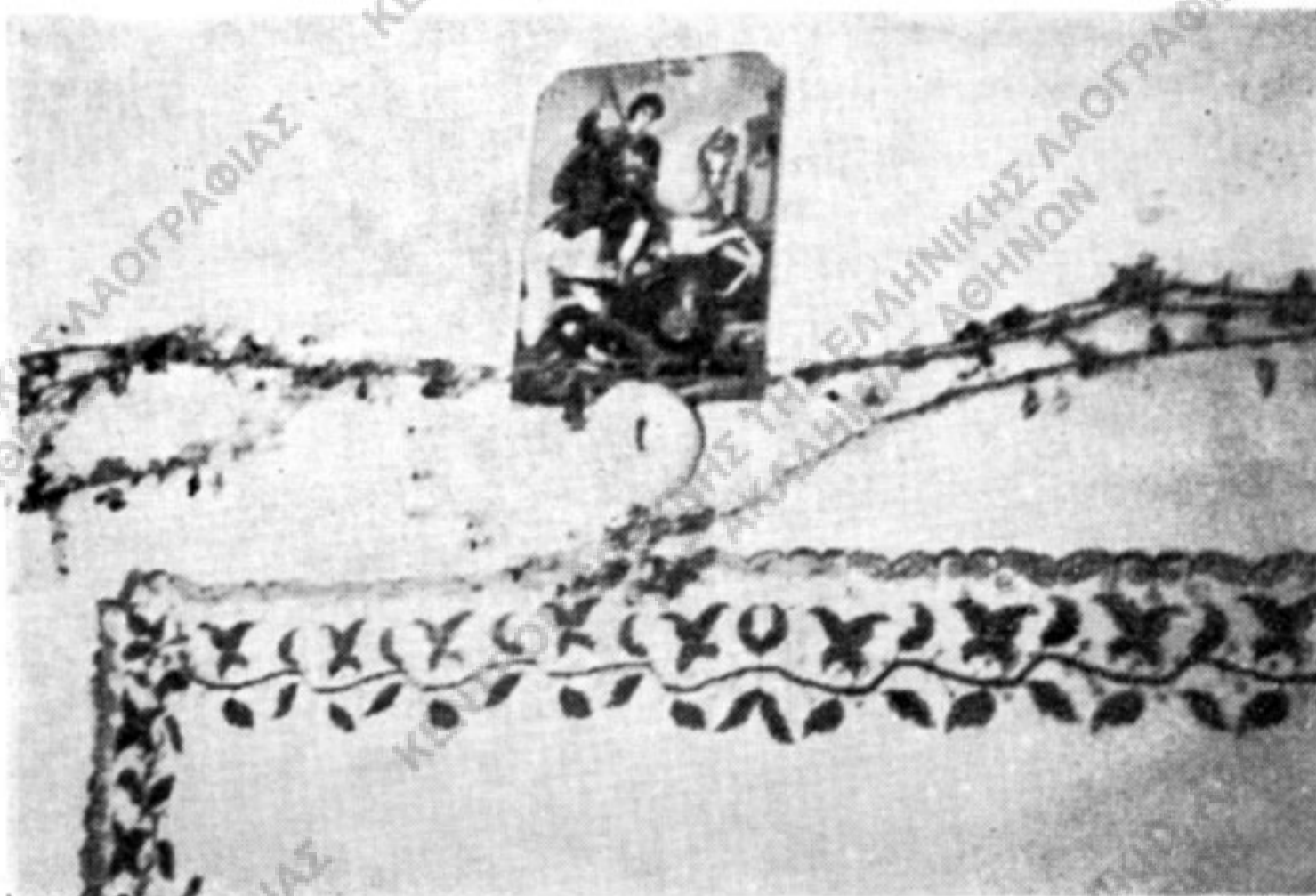
⁴ Πρβλ. Φ. Κουκουλέ, Β.Β.Π., τόμ. Δ', σ. 89-90 καὶ Γ. Κ. Σπυριδάκη, *Τὰ κατὰ τὴν γέννησιν, τὴν βάπτισιν καὶ τὸν γάμον ἔθιμα τῶν Βυζαντινῶν ἐκ τῶν ἀγιολογικῶν πηγῶν*. Ἐπετ. Λαογρ. Ἀρχ., τόμ. Ζ' (1962), σ. 145.

⁵ Ἡ συνήθης εὐχὴ πρὸς τοὺς νεονύμφους εἶναι: «πέντε γιοὺς καὶ μιὰν κόρη» (χειρ., σ. 13).

⁶ Αἱ εἰκόνες αὗται ἐκ τοῦ σχετικοῦ κινημ. φιλμ τῶν 16 m/m.

⁷ Βλ. Γ. Ν. Αἰκατερινίδου, *Ὁ Ἅγιος Φανούριος εἰς τὴν λαϊκὴν παράδοσιν τῆς Κρήτης*. Κρητ. Πρωτοχρ. ἔτ. 1965, σ. 168 καὶ Στ. Κελαϊδῆ, *Ὁρκος ζφοκλεπτῶν*. Κρητ. Ἐστία, τευχ. 64 (1956), σ. 11. Πρβλ. Ἐμμ. Ψαρρᾶ, *Ἡ κλεψία*. Κυκλαδικά, Α' (1956), τευχ. 2, σ. 120-122.

ποιμένες ἐπεδίωκον οὕτω νὰ δημιουργήσουν δεσμούς πνευματικῆς συγγενείας μετὰ τῶν διασημοτέρων ζωοκλεπτῶν τῆς περιοχῆς πρὸς ἐξασφάλισιν τῶν ποιμνίων των.

Εἰκ. 4. Ὁ παστός. Ἡ διακόσμησις τοῦ τοίχου.

Εἰκ. 5. Ὁ παστός. Ἡ νύμφη κρατεῖ ἄφρον παιδίον.

5. Οἱ νεόνυμφοι κατὰ τὸ ἐπικρατοῦν νόμιμον ἐπιτρέπεται νὰ διανυκτερεύσουν μόνοι ὡς ζεῦγος ἀπὸ τὸ ἑσπέρας τῆς Τετάρτης, μετὰ τὸ ξεσάκκισμα τῶν προυκιῶν, τὴν στρώσιν τῆς νυμφικῆς κλίνης καὶ τὴν τέλεσιν ἁγιασμοῦ εἰς τὸν νέον οἶκον.

6. Τέλος κατά τὸ ἑσπέρας τῆς ἰδίας ἡμέρας (Τετάρτης), μετὰ τὴν στρωσὶν τῆς νυμφικῆς κλίνης, προσέρχονται οἱ φίλοι τοῦ γαμβροῦ, οἱ ὁποῖοι κρούοντες μεγάλους ποιμενικοὺς κώδωνας ἀπαιτοῦν παρὰ τοῦ γαμβροῦ δῶρα καὶ ἓνα γουρουνὶ πρὸς ἰδίαν αὐτῶν εὐωχίαν, ἀπειλοῦντες, ἐὰν μὴ ἱκανοποιηθῇ τὸ αἴτημά των, νὰ ἐμποδίσουν τὸ ζεῦγος νὰ κοιμηθῇ.

Β'. Ἐκ τῶν ἐθίμων τοῦ γάμου ἐκινηματογραφήθη ἰδιαίτερος εἰς πάσας τὰς μορφάς του τὸ ζύμωμα τῶν ψωμιῶν, τὴν Παρασκευὴν, ἕνεκα τῆς ἰδιαίτερας σημα-

Εἰκ. 6. Ἡ διακόσμησις ψωμιῶν τοῦ γάμου.

Εἰκ. 7. Γαμοκούλλουρο.

σίας αὐτοῦ ἀπὸ ἐπόψεως εἰδικῆς διακοσμήσεως τῶν ψωμιῶν, τὰ ὁποῖα καλοῦνται γαμοκούλλουρα¹. Τὰ ἐπὶ μέρους διακοσμητικὰ σχέδια κατασκευάζονται κεχωρισμένως, ἀκολούθως δ' ἐπικολλῶνται ἐπὶ τοῦ κορμοῦ τοῦ ψωμιοῦ (εἰκ. 6-7). Αἱ νεάνιδες αἰ μετέχουσαι εἰς τὸ ζύμωμα πρέπει νὰ εἶναι *μαννοκυρουδαῖτες* (=ἀμφιθαλεῖς)², αἱ δέ, τυχόν, παρευρισκόμεναι ὄρφαναι ἀπλῶς θεῶνται, ἀπαγορευομένης τῆς ἐνεργοῦ συμμετοχῆς των εἰς τὴν παρασκευὴν τῶν ψωμιῶν.

Γ'. Ἐπὶ ἐγχρώμου ταινίας ἐκινηματογραφήθη ὁ χορὸς ὑπὸ τὸ ὄνομα Σούστα, ὡς χορεύεται εἰς τὸ πλησίον τῶν Ἀνωγείων χωρίον Ζωνιανά.

¹ Βλ. Ἡλία Βενέζη, Παλικαριά καὶ ὁμορφιά τῆς Κρήτης. Ἐφημ. «Ἀκρόπολις» τῆς 4 Σεπτ. 1966.

² Βλ. σχετικῶς Γ. Κ. Σπυριδάκη, Οἱ ἀμφιθαλεῖς εἰς τὸν βίον τοῦ λαοῦ. Ἀρχ. Θεακ. Θεσ., τόμ. ΙΓ' (1946-47), σελ. 193-208.

Δ'. Τέλος ἐκινηματογραφήθησαν καὶ σκηναὶ ἐκ τοῦ τρυγητοῦ καὶ τῆς ξηράνσεως τῶν σταφυλῶν διὰ τὴν παρασκευὴν σταφίδος, πρὸς δὲ μεταφορὰ σταφυλῶν εἰς πατητήρια (ληνοὺς), ἢ ἐκθλιψὶς αὐτῶν διὰ τῶν ποδῶν καὶ ἡ ἀποθήκευσις τοῦ γλεύκου εἰς εἰδικοὺς πίθους.

R É S U M É

Missions folkloriques: a) à Stavropighion (Eurytanie) du 24 au 31 juillet 1966 et b) à Anoghia Mylopotamou (Crète) du 25 août au 2 septembre 1966

par Georges Aicaterinidis

Le principal but des missions folkloriques susmentionnées était de cinématographier les divers aspects de la vie populaire; ainsi l'auteur a recueilli sur films de 16 m/m, le sujets suivants:

A) à Stavropighion:

- 1) Les danses populaires: a) de Stengos et b) danse «Sta tria» c.à.d qui est dansé en trois pas.
- 2) Architecture de l'habitation populaire.
- 3) Aspects de la vie domestique et pastorale.

B) à Anoghia:

- 1) Mariage selon le cérémonial traditionnel.
- 2) Le pétrissage du pain de la noce.
- 3) La danse «Sousta».
- 4) Vendage et pressurage des raisins.

Outre ces films l'auteur a enregistré sur bandes de magnétophone plusieurs chansons et danses populaires et a noté un matériel folklorique varié.

Ζ'.

ΜΟΥΣΙΚΗ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΗ ΑΠΟΣΤΟΛΗ
ΕΙΣ ΕΠΑΡΧΙΑΝ ΒΟΝΙΤΣΗΣ ΚΑΙ ΕΙΣ ΛΕΥΚΑΔΑ

(3-17 ΙΟΥΛΙΟΥ 1966)

ΥΠΟ ΣΠΥΡ. Δ. ΠΕΡΙΣΤΕΡΗ

Εἰς τὴν ἐπαρχίαν Βονίτσης καὶ εἰς τὴν νῆσον Λευκάδα εἰργάσθη ἀπὸ τῆς 3 μέχρι τῆς 17 Ἰουλίου¹ πρὸς ἠχογράφησιν καὶ μελέτην τῆς ἐνταῦθα δημώδους μουσικῆς, πρὸς δὲ καὶ σχετικῶν κοινωνικῶν ἐκδηλώσεων.

Τόποι εἰδικώτερον τῆς ἐργασίας μου ταύτης ὑπῆρξαν ἡ Βόνιτσα καὶ τὰ πέριξ χωρία Θύριον (πρῶην Ἅγιος Βασίλειος) καὶ Μοναστηράκιον, εἰς δὲ τὴν Λευκάδα τὸ χωρίον Καρυά².

Ἡ περισυλλεχθεῖσα δι' ἠχογραφήσεως μουσικὴ ὕλη ἀποτελεῖται ἀπὸ 167 δημῶδη ἄσματα καὶ χορούς (βλ. βιβλίον εἰσαγωγῆς μουσικῆς ὕλης, ἀρ. 14339-14498 καὶ 14604-14611). Τὰ καταγραφέντα κείμενα τῶν ἄσμάτων κατετέθησαν εἰς χειρόγραφον ὑπ' ἀρ. 3037, ἀποτελούμενον ἐκ 230 σελίδων μετὰ τῶν σχετικῶν φωτογραφιῶν. Πλὴν τῆς μουσικῆς ὕλης ταύτης συνέλεξα δι' ἠχογραφήσεως καὶ ἄλλην λαογραφικὴν ὕλην, ἀναφερομένην εἰς διαφόρους λαϊκὰς ἐκδηλώσεις: α) ἀφηγήσεις περὶ ἐθίμων τοῦ γάμου καὶ περὶ τῶν κατὰ τὴν τελευταίαν καὶ κατὰ τὴν τέλεσιν τῶν μνημοσύνων· β) ἑπτὰ παραμύθια· γ) ἀπαγγελία στίχων ἐκ τοῦ Ἑρωτοκρίτου· δ) διάφοροι τοπικαὶ παραδόσεις καὶ στ) εὐτράπελοι διηγήσεις (βλ. εἰς βιβλίον ἠχογραφημένης λαογρ. ὕλης, ἀρ. 438 - 448).

¹ Συμφώνως πρὸς τὴν ὑπ' ἀρ. 54067/1966 ἐντολὴν τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν.

² Εἰς τὴν ἐργασίαν μου ταύτην εἶχον τὴν πρόθυμον συμπαράστασιν α) εἰς Βόνιτσαν τῶν κ. Χριστοῦ Κατσικογιάννη προέδρου τῆς Κοινότητος, Γρηγορίου Πανταζοπούλου καὶ Θεοδώρου Πανταζοπούλου, ἀνωτέρου ὑπαλλήλου τοῦ Ὑπουργείου Ἐργασίας· β) εἰς Θύριον τοῦ ἱερέως τοῦ χωρίου κ. Λάμπρου Ζανδραβέλη· γ) εἰς Μοναστηράκιον τοῦ κ. Νικολ. Καρραλῆ· δ) εἰς Καρυὰν τοῦ κ. Γιανόστρατου Κακλαμάνη, προέδρου τῆς Κοινότητος, Διονυσίου Κακλαμάνη, προέδρου τοῦ μουσικοῦ Συλλόγου «Ἀπόλλων», καὶ τοῦ χορογράφου καὶ μουσικοῦ κ. Γ. Θάνου. Εἰς πάντα τοὺς ἀνωτέρω ἐκφράζω ἀπὸ τῆς θέσεως ταύτης τὰς εὐχαριστίας μου.

Ἡ ἠχογραφηθεῖσα, ὡς ἄνωτέρω, μουσικὴ ὕλη δὲν ἐξαντλεῖ τὸν μουσικὸν πλοῦτον τῶν ἐν λόγῳ τόπων, ἀφ' ἑνὸς ἕνεκα τοῦ περιορισμένου χρόνου τὸν ὁποῖον εἴχομεν εἰς τὴν διάθεσιν ἡμῶν διὰ τὴν ἔρευναν ταύτην, ἀφ' ἑτέρου δὲ καὶ ἐκ τοῦ ὅτι δὲν ἐπεξετάθη αὕτη καὶ εἰς ἄλλους συνοικισμοὺς τῶν περιοχῶν τούτων.

Α'. Ἐκ τῆς ἐξετάσεως τῆς συλλεχθείσης ὕλης παρατηροῦμεν ὅτι αὕτη εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Βονίτισης ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τῶν μουσικῶν καὶ ποιητικῶν στοιχείων παρουσιάζει ὁμοιότητα πρὸς τὴν δημόδη μουσικὴν τῶν γειτονικῶν περιοχῶν. Ὁ τρόπος ἐκτελέσεως αὐτῆς εἶναι μονοφωνικός. Δηλαδὴ ἐκτελοῦνται τὰ ᾄσματα ὑφ' ἑνὸς τραγουδιστοῦ, ὡς μονωδία, ἢ καὶ ὑπὸ ὁμάδος τραγουδιστῶν ὁμοφωνικῶς.

Ἀπὸ ἐπόψεως ρυθμοῦ τὰ πλεῖστα τούτων εἶναι ἔρρυθμα μὲ ποικιλίαν μορφῶν. Συνήθεις ρυθμοὶ εἶναι: α) ὁ ἐπτάσημος, ὑπαγόμενος εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν ἑτερογενῶν ρυθμῶν. Ἐκ τῶν τεσσάρων βασικῶν μορφῶν αὐτοῦ ἀπαντοῦν μόνον αἱ δύο, δηλ. ἡ τοῦ πρώτου, καλουμένου ἐπιτρίτου, μὲ τὴν ἐσωτερικὴν σύνθεσιν χρόνων $7/8 = \frac{3+2+2}{8} = \frac{1+2+2+2}{8}$ καὶ ἡ τοῦ δευτέρου ἐπιτρίτου μὲ τὴν ἐσωτερικὴν σύνθεσιν χρόνων $7/8 = \frac{3+2+2}{8} = \frac{2+1+2+2}{8}$. Εἰς πλεῖστα ᾄσματα παρατηροῦνται ἔτι καὶ ἄλλαι δευτερεύουσαι μορφαὶ διὰ τῆς ἀναλύσεως τῶν συνθέτων χρόνων. Εἰς τὸν ἐν λόγῳ ρυθμὸν εἶναι προσηρμοσμένος, ὡς γνωστόν, ὁ πανελληνίως διαδεδομένος χορὸς: συρτὸς Καλαματιανός. Ἄλλοι ρυθμοὶ ἑτερογενεῖς, πλὴν τοῦ ὡς ἄνω ἀναφερομένου, ὡς εἶναι ὁ πεντάσημος, ὁ ἐννεάσημος, ὁ ὀκτάσημος μὲ τὴν μορφήν $8/8 = \frac{3+2+3}{8}$, εἰς τοὺς ὁποίους ὑπάγονται πολλὰ ᾄσματα ἄλλων ἑλληνικῶν περιοχῶν, ἰδίᾳ χοροί, δὲν ἀπαντῶνται εἰς τὴν περιοχὴν ταύτην.

β) Ὁ ἐξάσημος ρυθμὸς μὲ τὰς ἐξῆς δύο βασικὰς μορφάς:

$$6/4 = \frac{3+3}{4} = \frac{2+1+1+2}{4} \quad \text{καὶ} \quad 6/4 = \frac{3+3}{4} = \frac{1+2+2+1}{4}.$$

Αἱ βασικαὶ αὐταὶ ρυθμικαὶ μορφαὶ μεταβάλλονται πολλάκις διὰ τῆς ἀναλύσεως ἢ συμπύξεως τῶν χρόνων¹. Εἰς τὸν ρυθμὸν τοῦτον εἶναι προσηρμοσμένος ὁ πηδηκτὸς χορὸς, ὁ καλούμενος καὶ Τσάμικος.

γ) Ὁ τετράσημος. Ἐκ τῶν τεσσάρων βασικῶν τοῦ μορφῶν ἀπαντῶνται αἱ δύο $4/4 = \frac{2+1+1}{4}$ καὶ $4/4 = \frac{1+1+1+1}{4}$. Εἰς τὸν ρυθμὸν τοῦτον εἶναι προσηρμοσμένος ὁ συρτὸς χορὸς, ὁ καλούμενος Στὰ τρῖα, δηλαδὴ εἰς τρία βήματα.

Εἰς μικρότερον ποσοστὸν εὐρίσκονται τὰ ᾄσματα τὰ ὑπαγόμενα εἰς τὴν κατη-

¹ Περὶ τοῦ ρυθμοῦ τούτου βλ. Σπ. Δ. Περισιτέρη, Ὁ ἐξάσημος ρυθμὸς εἰς τὰ ἑλληνικὰ δημοτικὰ τραγούδια. Ἐπετ. Λαογρ. Ἀρχείου, τόμ. 15/16 (1963-63), σελ. 202-229).

γορίαν τοῦ ἐλευθέρου ρυθμοῦ. Τοιαῦτα εἶναι τὰ τραγούδια τοῦ τραπεζιοῦ ἢ καθιστὰ καλούμενα, τὰ κλέφτικα κυρίως, ἢ καὶ ἱστορικά, τῶν ὁποίων ἡ μελωδία δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ὑπαχθῇ εἰς κανονικὸν περιοδικὸν ρυθμὸν, ὡς ἐκ τοῦ τρόπου κατὰ τὸν ὁποῖον αὕτη ἐκτελεῖται.

δ) Εἰς ἔτι περιορισμένον ἀριθμὸν ὑπάρχουν τὰ ἄσματα τῆς κατηγορίας τῶν ρυθμοειδῶν (τούτων αἱ μελωδίαὶ ἄπτονται καὶ τοῦ περιοδικοῦ καὶ τοῦ ἐλευθέρου ρυθμοῦ). Εἰς τὴν κατηγορίαν ταύτην ἀνήκουν κυρίως τὰ μοιρολόγια καὶ τὰ ναυουρίσματα.

Ὅσον ἀφορᾷ τὰς μουσικὰς κλίμακας ἐπὶ τῶν ὁποίων βασίζονται αἱ μελωδίαὶ παρατηρήσαμεν ὅτι αὗται εἰς τὰ περισσότερα ἄσματα εἶναι διατονικαί, εἰς μικρότερον δὲ ποσοστὸν χρωματικαί, εἰς ἐλάχιστα μικταί, ἀποτελούμεναι ἐκ χρωματικῶν καὶ διατονικῶν τετραχόρδων. Κλίμακας πεντατονικὰς ἀνημιτονικὰς εἰς οὐδὲν ἄσμα παρατηρήσαμεν.

Ἐκ τῶν διατονικῶν κλιμάκων κυριαρχεῖ ἡ κλιμαξ τοῦ γέ μὲ τὴν ἐξῆς ἀνιούσαν καὶ κατιούσαν διάταξιν φθόγγων:

Ὁ τρόπος οὗτος ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὴν κλίμακα τοῦ πρώτου καὶ πλαγίου πρώτου ἤχου τῆς Βυζαντινῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς.

Τῆς ὅλης, ὡς ἄνω, ἐκτάσεως τῆς κλίμακος δὲν γίνεται πάντοτε χρῆσις εἰς τὰ ἄσματα ταῦτα. Οὕτως ἡ ἕκτασις τινῶν ἀποτελεῖται ἐκ πέντε ἢ καὶ ἕξ μόνον φθόγγων, συμπεριλαμβανομένης καὶ τῆς ὑποτονικῆς.

Ἐκ τῶν χρωματικῶν κλιμάκων ἐπικρατεῖ ἡ ἔχουσα βάσιν τὸν φθόγγον γέ, ἣτις ἀποτελεῖται ἐκ δύο χρωματικῶν τετραχόρδων, διαχωριζομένων ὑπὸ τοῦ εἰς τὸ μέσον τῆς κλίμακος ὑπάρχοντος διαζευτικοῦ τόνου μὲ χρῆσιν τῆς ὑποτονικῆς ὡς ἐξῆς:

Συνήθως ὁμως ἡ κλιμαξ αὕτη ἀπαντᾶται μεικτή, τοῦ πρώτου τετραχόρδου παραμένοντος πάντοτε χρωματικοῦ καὶ τοῦ ὀξέος διατονικοῦ. Αἱ μελωδίαὶ δηλαδὴ κινοῦνται κατὰ τὴν ἐξῆς ἀνιούσαν καὶ κατιούσαν διάταξιν φθόγγων:

Ὑπὸ τὰς δύο μορφὰς ταύτας ἡ κλίμαξ αὕτη ἀπαντᾶται καὶ εἰς τὰς μελωδίας τοῦ πλαγίου δευτέρου ἤχου τῆς ἐκκλησιαστικῆς Βυζαντινῆς μουσικῆς. Εἰς ἔτι μικρότερον ποσοστὸν ᾄσμάτων ἀπαντᾶται ὁ χρωματικὸς τρόπος τοῦ do ὑπὸ τὴν ἐξῆς ἀνιούσαν καὶ κατιούσαν σειρὰν φθόγγων :

Ἡ κλίμαξ αὕτη ἀνήκει μᾶλλον εἰς τὰς μεικτὰς κλίμακας. Τὸ πεντάχορδον do-sol διατηρεῖται χρωματικὸν εἰς ὅλας τὰς μελωδίας, οὐχὶ μόνον τῆς ὑπὸ ἐξέτασιν περιοχῆς ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς ἄλλας περιοχὰς τῆς ἠπειρωτικῆς Ἑλλάδος, ἐνθα ἀπαντᾶται ὁ τρόπος οὗτος, ἐνῶ τὸ τετράχορδον sol-do εἶναι διατονικόν, τοῦ φθόγγου si ἐκτελουμένου εἰς τὴν φυσικὴν του θέσιν κατὰ τὴν ἀνάβασιν, καὶ ἐν ὑφέσει πάντοτε κατὰ τὴν κατάβασιν τῆς μελωδίας.

Εἰς πολλὰ ᾄσματα τὰ ὁποῖα ἀνήκουν εἰς τὸν τρόπον τοῦτον, παρατηρεῖται τὸ χαρακτηριστικὸν γνώρισμα, ὅτι ἐνῶ τὸ πλεῖστον μέρος τῆς μελωδίας διατηρεῖ τὴν τονικότητα τοῦ do, πρὸς τὸ τέλος καὶ ἰδίᾳ ἡ τελικὴ κατάληξις αὐτῆς γίνεται εἰς τὴν δευτέραν βαθμίδα, δηλαδὴ τὸν φθόγγον ré, ὅστις εἶναι βᾶσις ἑτέρου χρωματικοῦ τρόπου, τοῦ τρόπου τοῦ ré¹.

Λαϊκὰ ὄργανα ἐν χρήσει εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Βονίτσης εἶναι τὰ συνήθη καὶ εἰς τὴν ὑπόλοιπον ἠπειρωτικὴν Ἑλλάδα, ἤτοι τὸ κλαρίνο, τὸ βιολί, τὸ λαούτο, τὸ σαντούρι, ἡ κιθάρα, τὴν ὁποῖαν χορδίζουν κατὰ τὸ σύστημα χορδίσματος τοῦ λαούτου, διὸ καὶ καλεῖται λαουτοκίθαρον, τέλος καὶ τὸ ἀκορντεόν.

Παραθέτομεν κατωτέρω τὴν μουσικὴν δύο χαρακτηριστικῶν ᾄσμάτων ἐκ τῆς περιοχῆς ταύτης. Τὸ πρῶτον (βλ. κατ. σ. 355) εἶναι τὰ κάλαντα τοῦ Λαζάρου ἢ «ἡ Λαζάρια» ὅπως καλοῦνται εἰς τὴν Βόνιτσαν. Τὸ ἐτραγούδησεν ὁ Γεώργιος Λουριώτης ἐκ Βονίτσης, ἐτῶν 66, ἐργάτης, ἀγράμματος. Οὗτος ἀνέφερον εἰς ἐμὲ ὅτι τὸ ἐτραγουδοῦσε μὲ τὴν συντροφίαν του περιερχόμενος τὰς οἰκίας, ὡς ἐσυνήθιζον εἰς τὴν Βόνιτσαν, τὴν Παρασκευὴν τὸ ἑσπέρας ἀπὸ τῆς ἐνδεκάτης μέχρι τῆς πρωΐας τοῦ Σαββάτου. Ἐφερον εἰς χεῖρας ἓνα καλάθι στολισμένον μὲ ἄνθη καὶ κύπρους, δηλαδὴ κουδούνια αἰγῶν.

Ἀπὸ τῆς ἐπόψεως τοῦ τρόπου προσαρμογῆς μελωδίας καὶ ποιητικοῦ κειμένου παρατηροῦμεν ὅτι εἰς τὴν ὅλην μουσικὴν στροφὴν τοῦ ᾄσματος τοῦ ὁποίου ἡ

¹ Βλ. πλείονα εἰς τὴν μουσικὴν εἰσαγωγὴν τοῦ δημοσιεύματος τοῦ Κέντρου : Ἑλληνικὰ δημοτικὰ τραγούδια, τόμ. Γ' (Μουσικὴ Ἐκλογή), ὑπὸ Γ. Κ. Σπυριδάκη καὶ Σπ. Περιστέρη, ἐν Ἀθήναις 1968, σελ. κβ' ἐξ.

μελωδία περιλαμβάνει ἕξ ἐν συνόλῳ μουσικά μέτρα ἑπτασήμου ρυθμοῦ, εἶναι προσηροσμένος δλόκληρος ὁ ἱαμβικὸς δεκαπεντασύλλαβος στίχος. Εἰς τὴν 6ην καὶ 12ην συλλαβὴν παρεμβάλλονται αἱ συνήθεις εὐφωνικαὶ συλλαβαὶ πρὸς συμπλήρωσιν ὠρισμένων φθόγγων. Ὡς πρὸς τὸν μουσικὸν τρόπον ἡ μελωδία ἀνήκει εἰς τὸν διατονικὸν τοῦ γέ, ὅστις ἔχει ἀντίστοιχον τὴν κλίμακα τοῦ πρώτου ἤχου τῆς Βυζαντινῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς.

Τὸ δεύτερον παρατιθέμενον ᾄσμα (βλ. κατωτ. σελ. 356) εἶναι μοιρολόι, τὸ

Εἰκ. 1. Γυναῖκες μοιρολογοῦσαι ἐπὶ τοῦ τάφου προσφιλοῦς προσώπου τῶν εἰς Μοναστηράκιον Βονίτσης.

ὁποῖον ἠχογράφησα εἰς Μοναστηράκιον Βονίτσης ἀπὸ ομάδα γυναικῶν, αἱ ὁποῖαι ἔμοιρολόγησαν ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ ἀποβιώσαντος συζύγου μιᾶς ἐξ αὐτῶν (εἰκ. 1).

Ἀπὸ ρυθμικῆς ἀπόψεως τὸ μοιρολόγιον ἀνήκει εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν ᾄσμάτων ἐλευθέρου ρυθμοῦ. Ἡ μελωδία του, λίαν χαρακτηριστικὴ, βασίζεται εἰς τὸν τρόπον τοῦ γέ, μετὰ δύο ἐναλλασσομένων χροῶν τῆς δευτέρας καὶ τετάρτης¹. Διὰ τῶν χροῶν τούτων ἐκφράζεται ἐντόνως ὁ ἀνθρώπινος ψυχικὸς πόνος. (Βλ. κατωτέρω μουσικά διαγράμματα κάτωθεν τῆς καταγεγραμμένης μουσικῆς).

Β') Ἡ εἰς Καρυὰν Λευκάδος ἠχογραφηθεῖσα μουσικὴ ὕλη ἀποτελεῖται ἐκ πεντήκοντα ᾄσμάτων διαφόρων κατηγοριῶν. Σημειωτέον ὅτι τὰ περισσότερα τούτων, καὶ ἰδίᾳ τὰ κλέφτικα, ἀπαντοῦν καὶ εἰς τὴν ἠπειρωτικὴν Ἑλλάδα, εἰς τὰς

¹ Περὶ χροῶν τοῦ τρόπου τούτου βλ. εἰς μουσικὴν εἰσαγωγὴν, ἐνθ' ἀν., σελ. κβ' ἐξ-περὶ (Κεφ. χροῶν τῶν τρόπων τοῦ γέ).

περιοχὰς τοῦ νομοῦ Αἰτωλίας καὶ Ἀκαρνανίας καὶ ἐν μέρει εἰς τὰς τῆς νοτίου Ἡπείρου. Τὸ φαινόμενον τοῦτο ἐν Λευκάδι ἐξηγεῖται ἐκ τῆς γειτνιασεως καὶ ἐπικοινωνίας τῶν κατοίκων τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος καὶ τῆς Ἡπείρου μὲ τὴν νῆσον καθ' ὅλην τὴν περίοδον τῆς τουρκοκρατίας. Ἡ Λευκάς, ὡς γνωστὸν, ὑπῆρξε καταφύγιον πολλῶν ἀρματολῶν καὶ κλεφτῶν καὶ κατὰ τὴν περίοδον τοῦ ἀπελευθερωτικοῦ ἀγῶνος. Χαρακτηριστικὴν μαρτυρίαν περὶ τούτου ἀνευρίσκομεν εἰς τὸ γνωστὸν κλέφτικο τραγούδι τῆς τάβλας, τοῦ ὁποίου οἱ πρῶτοι στίχοι ἔχουν ὡς ἑξῆς:

*Κι ἂν πᾶς, πουλὶ μ', κατ' τὴ Φραγκιά, κι ἂν πᾶς στὴν Ἀγιο-Μαύρα*¹
*χαιρέτα μου τὴν κλεφτουριά καὶ τοὺς καπεταναίους*²
πές τους νὰ κάτσουν φρόνιμα

Ἐκ τῶν λοιπῶν κατηγοριῶν ᾄσμάτων ἰδιαίτερα χαρακτηριστικὰ παρουσιάζουν τὰ τραγούδια τοῦ γάμου, τὰ μοιρολόγια, πρὸς δὲ καὶ οἱ χοροὶ, ὄργανικοὶ ἢ τραγουδιστοί.

Παραθέτομεν κατωτέρω μουσικὰ παραδείγματα μετὰ σχετικῶν παρατηρήσεων.

Τὸ πρῶτον (βλ. σελ. 357-358) εἶναι τραγούδι τοῦ γάμου. Ἄδεται τὸ ἑσπέρας τῆς Τρίτης πρὸ τῆς στέψεως εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ γαμπροῦ, ὅταν κοσμνίζεταὶ τὸ ἀλεύρι καὶ ἀναπιάνωνται τὰ προζύμια διὰ τὶς κουλοῦρες τοῦ γάμου³. Τὸ κείμενον τοῦ ᾄσματος ἀρχίζει μὲ ἐπίκλησιν πρὸς τὴν Παναγίαν τὴν Φανερωμένην⁴, ὅπως εὐχηθῆ καὶ εὐλογῆσῃ τὴν χαρὰν τοῦ γάμου. Τὸ θέμα τοῦτο εἰς τὸ ᾄσμα ἀποτελεῖ οὕτως εἰσαγωγὴν εἰς τὸ ἐπακολουθοῦν κύριον μέρος αὐτοῦ ἐκ τοῦ ὁποίου διαφέρει καὶ ὡς πρὸς τὸν ρυθμὸν καὶ τὴν μελωδίαν. Ὁ ρυθμὸς τούτου εἶναι ὁ τετράσημος 4/4 μὲ τὴν ποικιλίαν ρυθμικῶν μορφῶν. Ἡ μελωδία του ἀνήκει εἰς τὴν χρωματικὴν κλίμακα τοῦ γέ, ἣτις ἔχει ἀντίστοιχον τὴν κλίμακα τοῦ πλαγίου δευτέρου ἤχου τῆς Βυζαντινῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς ἐκ τῆς ὁποίας χρησιμοποιεῖ ἐν πεντάχορδον καὶ τὴν ὑποτονικὴν⁵.

Ὡς πρὸς τὴν προσαρμογὴν τοῦ κειμένου εἰς τὸν ρυθμὸν καὶ τὴν μελωδίαν παρατηροῦμεν ὅτι ἕκαστος 15/σύλλαβος ἰαμβικὸς στίχος καλύπτει ὅλην τὴν μουσικὴν στροφὴν, ἣτις ἀποτελεῖται ἀπὸ δύο μελωδικὰ μέρη A + B. Τὸ πρῶτον ἰαμ-

¹ Μὲ τὴν ὀνομασίαν αὐτὴν ἦτο παλαιότερον γνωστὴ ἡ Λευκάς.

² Ὁ στίχος οὗτος ἄδεται καὶ ἄλλως:

χαιρέτα μου τὴν κλεφτουριά κι αὐτὸν τὸν Κατσαντώνη.

³ Τὸ ἔθιμον τοῦτο ἀπαντᾶται εἰς ἄλλας περιοχὰς τῆς ἠπειρωτικῆς Ἑλλάδος κατὰ τὸ ἑσπέρας τῆς Τετάρτης.

⁴ Ὁμώνυμος μονὴ τῆς Πεφανερωμένης ἔξωθι τῆς πόλεως Λευκάδος.

⁵ Περὶ τοῦ τρόπου τούτου καθὼς καὶ τῶν ἄλλων τρόπων οἵτινες ἀπαντοῦν εἰς τὰ Ἑλληνικὰ δημοτικὰ τραγούδια βλ. εἰς Μουσικὴν εἰσαγωγὴν, ἐνθ' ἂν.

βικόν 8/σύλλαβον (ἡμιστίχον) καλύπτει τὸ πρῶτον μέρος ἄνευ παρεμβολῆς τσακίσματος, τὸ δεύτερον δὲ 7/σύλλαβον ἐκτελεῖται μετὰ τσακίσματος εἰς τὴν τετάρτην συλλαβὴν. Τὸ τσάκισμα τοῦτο, ἀποτελούμενον ἐκ τῆς ἐπαναλήψεως τῶν τεσσάρων πρώτων συλλαβῶν τοῦ ἡμιστίχου, καλύπτει τὸ δεύτερον μέρος τῆς μελωδίας.

Τὸ ᾄσμα παρουσιάζει ρυθμικὴν ἀνωμαλίαν ὡς πρὸς τὴν ἀναλογίαν τῶν μουσικῶν μέτρων, ἢ ὅποια μᾶλλον ὀφείλεται εἰς λάθος τῆς τραγουδιστρίας. Δηλαδή ἐνῶ τοῦ πρώτου 8/συλλάβου ἡμιστίχου ἢ μελωδία περιλαμβάνει τέσσαρα μουσικὰ μέτρα τοῦ δευτέρου 7/συλλάβου ἡμιστίχου ἢ μελωδία ἐκτείνεται εἰς ἑπτὰ μουσικὰ μέτρα ἀντὶ τῶν ὀκτώ, ὡς θὰ ἔπρεπε, λόγω τῆς ἀπαναλήψεως τῶν τεσσάρων πρώτων συλλαβῶν - μὲ τὸ μονο. Τοῦτο ὅμως εἶναι ἀσυμβίβαστον πρὸς τὴν συμμετρίαν τοῦ ὅλου ρυθμοῦ ὅστις πρέπει νὰ ἀπαρτίζεται ἐξ ὀκτῶ μέτρων. Τὸ ᾄσμα χρήζει ρυθμικῆς ἀποκαταστάσεως διὰ συγκρίσεως αὐτοῦ πρὸς ἄλλας παραλλαγὰς του ἐκ τῆς αὐτῆς περιοχῆς.

Τὸ κυρίως ᾄσμα γυρίζει, ὡς ἡ ἰδία ἢ τραγουδίστρια χαρακτηριστικῶς εἶπε, διὰ νὰ μᾶς ὑποδείξῃ οὕτω τὴν ρυθμικὴν καὶ μελωδικὴν διαφορὰν ἐν συγκρίσει πρὸς τὸ πρῶτον. Ὁ ρυθμὸς τοῦ ᾄσματος εἶναι ὁ ἐπτάσημος μὲ τὴν βασικὴν μορφήν τοῦ δευτέρου ἐπιτρίτου $7/8 = \frac{3+2+2}{8} = \frac{2-1+2+2}{8}$, παρουσιάζει ὅμως οὗτος χαρακτηριστικὴν ρυθμικὴν ἰδιοτυπίαν ὡς πρὸς τὴν προσαρμογὴν τοῦ κειμένου, τὴν ὁποίαν διὰ πρώτην φορὰν συναντῶμεν εἰς τὸν ρυθμὸν τοῦτον.

Εἰς τὴν ὅλην μουσικὴν στροφὴν τοῦ ᾄσματος ἣτις ἀποτελεῖται ἀπὸ δύο μέρη A + B, ἕκαστον τῶν ὁποίων περιέχει τέσσαρα ἐπτάσημα μουσικὰ μέτρα, προσαρμόζονται δύο 8/σύλλαβοι τροχαϊκοὶ στίχοι. Ὁ εἷς εἰς τὸ πρῶτον μέρος καὶ ὁ ἕτερος εἰς τὸ δεύτερον.

Εἰς ἕκαστον μέτρον προσαρμόζονται δύο συλλαβαὶ ἐκ τῶν ὁποίων ἡ πρώτη καλύπτει τρεῖς χρόνους τοῦ ρυθμοῦ, ἡ δὲ δευτέρα τοὺς ὑπολοίπους τέσσαρας ἐν συμπτύξει. Οὕτως ἡ ὅλη στροφή παρουσιάζει τὴν ἐξῆς πρωτότυπον καὶ συμμετρικὴν ρυθμικὴν μορφήν:

Α'	ρ · ρ	ρ · ρ	ρ · ρ	ρ · ρ	
	Φέρ - τε	σῆτ - τες	με - τα	ξέ - νιες	
Β'	ρ · ρ	ρ · ρ	ρ · ρ	ρ · ρ	
	νὰ ξε -	στή - σω	με τ'ὰ -	λεύ - ρι.	

Ἡ μελωδία του εἶναι προσηρμοσμένη εἰς τὸν τρόπον τοῦ fa, κατὰ μετάθεσιν τῆς φυσικῆς βάσεώς του εἰς τὸν φθόγγον γέ. Ἀντίστοιχος τοῦ τρόπου τούτου

εἶναι ἡ κλίμαξ τοῦ τρίτου ἤχου τῆς Βυζαντινῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς, ἣτις ἔχει ὡς γνωστόν, βάσιν τὸν φθόγγον $\Gamma\alpha = fa$.

Εἰς τὴν αὐτὴν περίπτου μελωδίαν τοῦ κυρίου ᾄσματος ἀλλὰ μὲ μικρὰς παραλλαγὰς εἶναι προσηρμοσμένον καὶ ἕτερον ᾄσμα τοῦ γάμου (σελ. 359) τὸ ὁποῖον ᾄδεται τὴν Παρασκευὴν, ὅτε γίνονται τὰ *καρφώματα* τῶν προικιῶν τῆς νύμφης. Ἡ διαφορὰ μεταξὺ τῶν δύο τούτων ᾄσμάτων εἶναι ὅτι τοῦ πρώτου ἡ μελωδία καταλήγει εἰς τὴν τονικήν, τοῦ δευτέρου εἰς μίαν τετάρτην κάτωθεν τῆς τονικῆς. Τὸ στοιχεῖον τοῦτο δημιουργεῖ ἀμφιβολίας διὰ τὴν κατάταξιν τοῦ ᾄσματος ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τοῦ τρόπου εἰς ὃν ἀνήκει. Κατὰ τὴν γνώμην μου κυριαρχεῖ αἰσθητικῶς ἡ τονικότης τοῦ τρόπου τοῦ fa , διὸ καὶ κατετάχθη εἰς αὐτόν.

Τὸ παρατιθέμενον *μοιρολόϊ* (βλ. σελ. 360-361) μεϊδιάζοντα μουσικὰ χαρακτηριστικὰ ἀνήκει ἀπὸ ἀπόψεως ρυθμοῦ εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν ᾄσμάτων ἐλευθέρου ρυθμοῦ. Οὕτως ὁ ἀκριβὴς καθορισμὸς τοῦ χρόνου ἐκτελέσεως τῶν φθόγγων παρουσιάζει δυσκολίαν. Ἡ μετρίως γοργὴ χρονικὴ ἀγωγή εἶναι ἡ μᾶλλον ἐνδειγμένη διὰ τὴν ἐκτέλεσιν τούτων, ἀλλὰ καὶ αὕτη μὲ σχετικὴν τινα ἐλευθερίαν λόγῳ τοῦ εἴδους τοῦ ᾄσματος.

Ἡ μελωδία του βασίζεται εἰς τρεῖς κυρίως φθόγγους: Τὴν τονικὴν mi , τὴν ἐπιτονικὴν fa μετὰ διέσεως καὶ τὴν τρίτην sol .

Τοὺς ὑπολοίπους φθόγγους, δηλαδὴ τὴν ὑποτονικὴν μὲ ἔλξιν πρὸς τὴν τονικήν, τὴν πέμπτην πρὸς τὰ ἄνω si , ἡ ὁποία μίαν μόνον φορὰν ἀκούεται κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν, ὡς λυγμός, καθὼς ἐπίσης καὶ τὴν τετάρτην κάτωθεν τῆς τονικῆς si , ἡ ὁποία ἀκούεται δὶς, θεωροῦμεν ὡς ποικίλματα τὰ ὁποῖα πλαισιώνουν τοὺς τρεῖς κυρίους φθόγγους τῆς μελωδίας. Ἡ προσαρμογὴ τοῦ κειμένου τοῦ ᾄσματος (ἰαμβικὸς δεκαπεντασύλλαβος) πρὸς τὴν μελωδίαν αὐτοῦ γίνεται κατὰ τὸν ἐξῆς τρόπον: Τὸ πρῶτον δσύλλαβον ἡμιστίχον διασπᾶται (τσακίζεται) εἰς τὴν ἕκτην συλλαβὴν διὰ νὰ ἐπαναληφθῇ ὀλόκληρον καὶ νὰ καλύψῃ οὕτω τὴν ἕκτασιν τοῦ A' μέρους τῆς μελωδίας, ἣτις ἀποτελεῖται ἀπὸ δύο μικροτέρας μελωδικὰς φράσεις $A = \alpha + \beta$. Ἀκολουθῶς ἐπαναλαμβάνεται καὶ πάλιν τὸ πρῶτον δσύλλαβον ἡμιστίχον διὰ νὰ καλύψῃ τὴν πρώτην μελωδικὴν φράσιν τοῦ B' μέρους τῆς μελωδίας.

Ἡ δευτέρα μελωδικὴ φράσις τοῦ B' μέρους τῆς μελωδίας $B = \alpha + \beta$ καλύπτεται ἀπὸ τὴν ἐπανάληψιν τοῦ δευτέρου 7συλλάβου ἡμιστίχου. Οὕτως ὀλόκληρος ὁ στίχος, προσαρμοζόμενος εἰς τὰς τέσσαρας μουσικὰς φράσεις τῆς ὅλης μελωδίας, λαμβάνει διὰ τῶν ἐπαναλήψεων τὴν ἐξῆς στροφικὴν μορφήν:

*ὦχ! Τρεῖς ἀντρειωμένοι βού-,
 τρεῖς ἀντρειωμένοι βούλονται,
 τρεῖς ἀντρειωμένοι βούλονται, νὰ-
 α-βγοῦν ἀπὸ τὸν Ἄδη.*

Τὸ ἔκτον ᾄσμα (βλ. σελ. 361-362) τὸ ὁποῖον φέρει τὸν τίτλον Μ η λ ι ᾶ, εἶναι χορευτικόν. Μὲ τὸν τίτλον τοῦτον εἰς Λευκάδα εἶναι γνωστὸς χορὸς μὲ διπλῆν χορευτικὴν μορφήν, δηλαδὴ διπλὸς χορὸς.

Ὁ πρῶτος χορὸς ἀνήκει εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν συρτῶν, εἰς ρυθμὸν 4/4 καὶ ὁ δεύτερος εἰς τὴν ἴδιαν κατηγορίαν, ἀλλὰ εἰς ρυθμὸν 7/8 εἰς τὴν μορφήν τοῦ συρτοῦ Καλαματιανοῦ.

Ἀπὸ τῆς ἀπόψεως μουσικῶν τρόπων, ἡ μελωδία τοῦ πρώτου χοροῦ ἀνήκει εἰς τὸν διατονικὸν τρόπον τοῦ γέ, κατὰ μετάθεσιν τῆς φυσικῆς βάσεώς του γέ εἰς τὸν φθόγγον Ia, κατὰ μίαν πέμπτην ὀξύτερον. Ὁ τρόπος οὗτος ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὴν κλίμακα τοῦ πρώτου καὶ πλαγίου πρώτου ἤχου τῆς Βυζαντινῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς.

Τοῦ δευτέρου χοροῦ ἡ μελωδία ἀνήκει εἰς τὸν τρόπον τοῦ fa, κατὰ μετάθεσιν τῆς φυσικῆς του βάσεως ἐκ τοῦ fa εἰς τὸν φθόγγον do κατὰ μίαν πέμπτην ὀξύτερον. Τὸ ποιητικὸν κείμενον, ἀνήκον εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν παραλογῶν, ἀπαντᾶται εἰς ὅλας σχεδὸν τὰς Ἑλληνικὰς περιοχὰς μὲ διαφόρους μελωδικὰς καὶ ρυθμικὰς παραλλαγὰς.

Ἡ προσαρμογὴ τοῦ κειμένου πρὸς τὸν ρυθμὸν καὶ τὴν μελωδίαν παρουσιάζεται κατὰ τὸν ἑξῆς τρόπον: Τὸ πρῶτον μέρος τῆς μελωδίας τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖται ἐξ ὀκτῶ μέτρων καὶ ἐκ τετρασήμου ρυθμοῦ, καλύπτει ὀλόκληρον τὸν στίχον (ιαμβικὸν 15/σύλλαβον). Εἰς τὰ τέσσαρα ἀρχικὰ μέτρα τῆς μελωδίας προσαρμόζεται τὸ πρῶτον ἡμίστιχον 8/σύλλαβον, εἰς δὲ τὰ ὑπόλοιπα τέσσαρα τὸ δεύτερον 7/σύλλαβον ἡμίστιχον, μὲ τὴν προσθήκην δύο ἀκόμη συλλαβῶν, αἵτινες εἶναι ἐπανάληψις τῆς λέξεως - μ η λ ι ᾶ - διὰ νὰ καλυφθῇ τὸ ἀκροτελεύτιον τῆς μελωδίας,

Τὸ δεύτερον μέρος τῆς μελωδίας, ἀποτελούμενον ὡς καὶ τὸ πρῶτον ἐξ ὀκτῶ μουσικῶν μέτρων εἰς 7/σημον ρυθμὸν, καλύπτει τὸ πρῶτον 8/σύλλαβον ἡμίστιχον τοῦ δευτέρου στίχου. Εἰς τοῦτο παρεμβάλλονται τὰ τσακίσματα, γ ι ἔ μ', ᾠ χ!· μ η λ ι ᾶ, πρὸς κάλυψιν ὠρισμένων φθόγγων τῆς μελωδίας. Οὕτω καὶ τὸ πρῶτον μέρος τῆς μελωδίας εἰς τὸ ὁποῖον προσαρμόζεται ὁ πρῶτος χορὸς, καὶ τὸ δεύτερον εἰς τὸ ὁποῖον προσαρμόζεται ὁ δεύτερος χορὸς, καλύπτουν ἓνα καὶ ἥμισυ ἰαμβικὸν 15/σύλλαβον στίχον, ὡς καὶ εἰς τὰ κλέφτικα τραγούδια τοῦ τραπεζιοῦ ἐλευθέρου ρυθμοῦ.

Ἡ τελευταία μουσικὴ καταγραφή εἶναι ἡ τοῦ ὀργανικοῦ χοροῦ ὁ ὁποῖος καλεῖται Θ ι α κ ὀ ς (βλ. σελ. 362 - 363). Οὗτος, ὡς δηλοῖ καὶ τὸ ὄνομά του, εἰσήχθη προφανῶς ἐξ Ἰθάκης¹. Πρόκειται περὶ διπλοῦ χοροῦ. Ὁ μὲν πρῶτος εἶναι προση-

¹ Ὡς γνωστὸν ἡ Ἰθάκη ὀνομάζεται κοινῶς Θιάκι.

σμένος εις τὸν ρυθμὸν τῶν 4/8, μετρουμένων εις δύο κινήσεις καὶ εις χρονικὴν ἀγωγὴν γοργήν, ὃ δὲ δεύτερος εις τὸν ρυθμὸν τῶν 2/4, ἐκάστου χρόνου διαιρουμένου εις τρία μέρη, δηλαδὴ εις τὴν μορφήν τοῦ τριήχου¹. Ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τῶν μουσικῶν τρόπων αἱ μελωδίαὶ ἀμφοτέρων τῶν χορῶν ἀνήκουν εις τὸν διατονικὸν τρόπον τοῦ γέ.

Εἰς Καρυὰν Λευκάδος ἠχογραφήθη παρ' ἡμῶν ἡ μουσικὴ δέκα λαϊκῶν χορῶν κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν αὐτῶν ὑπὸ τοῦ τοπικοῦ μεικτοῦ χορευτικοῦ ὀμίλου, διευθυνο-

Εἰκ. 2. Μεικτὸς χορευτικὸς ὀμιλος τῆς Λευκάδος μὲ τοπικὰς ἐνδυμασίας.

μένου ὑπὸ τοῦ μουσικοῦ Γ. Θάνου (εἰκ. 2). Ἡ μουσικὴ αὕτη ἐξετελέσθη ὑπὸ τεσσάρων ἐντοπίων λαϊκῶν ὀργανοπαικτῶν².

Ἐκ τῶν χορῶν τούτων ἄλλοι χορεύονται τῇ συνοδείᾳ μόνον ὀργάνων: ὀργανικοὶ χοροί, ἄλλοι δὲ συνοδείᾳ ᾄσματος καὶ ὀργανικῆς μουσικῆς: τραγουδιστοὶ χοροί.

Α) Εἰς τὴν πρώτην κατηγορίαν, δηλ. τῶν ὀργανικῶν χορῶν, ἀνήκουν:

α) Ὁ Λευκαδίτικος μπάλλος. Οὗτος, ἀποτελῶν παραλλαγὴν χορευτικὴν καὶ μελωδικὴν τῶν νησιωτικῶν μπάλλων, προσαρμόζεται εις τὸν ρυθμὸν τῶν 4/8 εις γοργὴν χρονικὴν ἀγωγὴν. Τὸ ἰδιαίτερον χαρακτηριστικὸν τούτου εἶναι ὅτι πρὸς τὸ τέλος ὃ μὲν ρυθμὸς μεταβάλλεται εις 7/8, ὃ δὲ χορὸς λαμβάνει τὴν μορφήν τοῦ συρτοῦ Καλαματιανοῦ.

¹ Ὁ ρυθμὸς οὗτος θὰ ἠδύνατο νὰ ἀποδοθῇ διὰ τοῦ μουσικοῦ μέτρου 6/8, εις δύο κινήσεις ἐκτελουμένου.

² Τῶν: Νικολ. Βρυώνη, κλαρίνο, Γεώργ. Βερικίου, βιολί, Νικολ. Κατωπόδη, ἀκορντεόν, καὶ Σταύρου Κατωπόδη, λαοῦτο.

Ἡ ἀλλαγὴ αὕτη εἰς οὐδένα ἐκ τῶν μπάλλων τῶν ἄλλων νησιωτικῶν περιοχῶν παρατηρεῖται.

β) Τὸ κ ο φ τ ό. Ἡ ὀνομασία τοῦ χοροῦ τούτου προέρχεται ἐκ τῆς ἀποτόμου στάσεως τῶν χορευτῶν καὶ τῆς μελωδίας, ἣτις γίνεται εἰς ἓν ὠρισμένον σημεῖον τούτου. Ὁ χορὸς οὗτος εἶναι προσηροσμένος εἰς τὸν ρυθμὸν τῶν 4/4 μὲ γοργὴν χρονικὴν ἀγωγὴν. Ἡ μελωδία του ἀνήκει εἰς τὸν τρόπον τοῦ fa καὶ τὸν τοῦ ré.

γ) Τὸ κ α ρ α β á κ ι. Πρόκειται περὶ χοροῦ συρτοῦ διπλοῦ. Ἡ πρώτη του μορφή εἶναι προσηροσμένη εἰς τὸν ρυθμὸν τῶν 4/4 καὶ εἰς μετρίαν χρονικὴν ἀγωγὴν, ἡ δὲ δευτέρα εἰς τὸν ρυθμὸν τῶν 7/8 καὶ εἰς τὴν χρονικὴν ἀγωγὴν τοῦ συρτοῦ Καλαματιανοῦ.

δ) Ὁ Θ ι α κ ό ς. Περὶ τούτου ἐγένετο ἤδη λόγος ἀνωτέρω (βλ. σελ. 352-53).

ε) Τὰ π α λ α μ á κ ι α. Χορὸς συρτός, προσηροσμένος εἰς τὸν ρυθμὸν τῶν 4/4 καὶ εἰς σύντομον χρονικὴν ἀγωγὴν. Ἡ ὀνομασία του προῆλθεν ἐκ τοῦ κτυπήματος ὑπὸ τῶν χορευτῶν τῶν παλαμῶν τῶν χειρῶν εἰς ὠρισμένον σημεῖον τῆς ἐκτελέσεως αὐτοῦ, συμφώνως μὲ τὸν ρυθμὸν τῆς μελωδίας.

Β) Οἱ τραγουδιστοὶ χοροὶ φέρονται μὲ τὰ ἐξῆς ὀνόματα: α) Ὁ Γ ι á ν ν η ς ὁ Μ α ρ α θ ι α ν ό ς. Χορὸς διπλός. Ἡ πρώτη του μορφή χορεύεται ὡς ὁ συρτός Καλαματιανός εἰς τὸν ρυθμὸν τῶν 7/8, ἡ δὲ δευτέρα ὡς ὁ πηδηκτός ἢ τσάμικος, προσηροσμένος εἰς τὸν ρυθμὸν τῶν 6/4.

Ὁ χορὸς οὗτος εἶναι γνωστός εἰς τὰς περιοχὰς Αἰτωλίας καὶ Ἀκαρνανίας ἀπὸ τὰς ὁποίας φαίνεται ὅτι εἰσήχθη εἰς τὴν Λευκάδα.

β) Ἡ μ η λ ι á. Περὶ τοῦ χοροῦ τούτου ἐγένετο ἀνωτέρω (σελ. 352) λόγος.

γ) Ἡ λ ε μ ο ν ι á ἢ κ α θ ι σ τ ό ς χ ο ρ ό ς. Καλεῖται οὕτως ἐκ καθιστικῶν κινήσεων τῶν χορευτῶν εἰς ὠρισμένα χρονικὰ σημεῖα αὐτοῦ. Εἶναι καὶ οὗτος χορὸς διπλός. Ἡ πρώτη μορφή ἔχει ρυθμὸν 4/4, ἡ δὲ δευτέρα ρυθμὸν 7/8. Ὁ χορὸς οὗτος φαίνεται μᾶλλον ὅτι προέρχεται ἐκ τῆς ἡπειρωτικῆς Ἑλλάδος.

δ) Τὸ μ π α ρ μ π ο υ ν á κ ι. Διπλός χορὸς. Ἡ πρώτη μορφή εἶναι προσηροσμένη εἰς τὸν ρυθμὸν 4/4, ἡ δὲ δευτέρα εἰς τὸν ρυθμὸν 7/8.

ε) Ἡ Δ ι α μ á ν τ ω. Εἶναι χορὸς πηδηκτός, καλούμενος καὶ τσάμικος, γνωστός εἰς ὅλας τὰς περιοχὰς τῆς ἡπειρωτικῆς Ἑλλάδος καὶ Πελοποννήσου, προσηροσμένος εἰς τὸν ρυθμὸν τῶν $6/4 = \frac{3+3}{4}$.

Α΄ Ἡ Λαζάρα¹.

♩ ~ 124

1 Ἐ - δῶ δια - βαί - νειὸ Λά - να - ζα -
 ρος μέ δώ - δι - κ' Ἀ - να - πο - στό - λους
 2 καὶ πάλι ξα - να - γύ - νυ - ρι - σε μέ
 δε - κα - τρεῖ - ν - εις Ἄγ - γέ - ε - λους. 4 Πέν - τε κρα -
 τοῦν τὸ μα - ναῦ - ρο - σου πέν - τι τὸ κα - να - λλι -
 γώ - νω - νουν κι ἄλ - λοι πέν - τι πε - ρι -
 νι - κα - λοῦν ν. ἄ - φέν - τη κα - να - βαλ - λί - νι - κα

Ton

¹ Ἐδῶ διαβαίνει ὁ Λά-να-ζαρος με δώδικ' Ἀ-να-ποσιτόλους
 καὶ πάλι ξαναγύ-νυ-ρισε με δεκατρεῖ-ν-εις Ἀγγέλους.

² Ἀφέντη μ', ἀφιντιάκι μου, πέντι βουλές ἀφέντη.

Πέντι κρατοῦν τὸ μαῦρο σου, πέντι τὸ(ν) καλλιγώνουν

κι ἄλλοι πέντι περικαλοῦν, ἀφέντη, καβαλλίκα.

¹ Κ.Λ. χ/φον ἀριθ. 3037, σελ. 29 - 33, Ε.Μ.Σ., ἀρ. εἰσ. 14494, ταιν. 1064 Α1. Τραγ.
 Γεώργιος Λουριώτης, ἐτῶν 66, Βόνιτσα.

Β' Μοιρολόι ¹.

Ἐλευθέρου ρυθμοῦ. Χρόνος μέτριος.

1) ν' Ἐ - ψές τὸ — βρά - α - του
βρά - δυ πέ - ρα - α - σα —
ἄ - ι, ν. ἄ. πό. ξ' ἄ. πού —
ου — του φλού - ρι — που - λά - κι
μου — 2) κι ἄ. ι. κῶ τήν — πέ — —
Χρόα 3ª Χρόα 4ª

Ν- ἔψες τὸν βράδν πέρασα, ἄι - ν - ἀπόξ' ἀπὸν τὸν φλούρι²
κι ἄ - ι - κῶ τήν πέτρα πὸν βογγεῖ, τὸ χῶμα νὰ στενάζη, μαννούλα μου.
Τ' ἔχεις, μνήμα μου, κὶ βογγᾶς, τ' ἔχεις κὶ ἀναστενάξεις, τὸν ἔρημο,
μὴν εἶν' τὸ χῶμα σου βαρὺ κ' ἡ πέτρα σου ριζίμι;

¹ Κ.Λ. γ/φον ἀριθ. 3037, σ. 176, Ε.Μ.Σ. ἀρ. εἰσ. 14494, ταιν. 1074 Α1. Τραγ. ὁμᾶς γυναικῶν. Μοναστηράκιον Βονίτσης

² φρούριον.

Γ' Γαμήλιον¹.

α' Είσαγωγή

$\text{♩} \sim 109$

ὦχ! Κυ. ρὰ φα. νε - ρω - μέ - ε - - - νη
 μου μέ
 τὸ - μο - - νο - , μέ
 τὸ - μο - νο - - γε - νῆ
 σου. ὦχ! - - - Τού - τη χα - ρὰ - - - πού
 κά - α - - νου. με
 νά - - - ναι μέ
 τή - , νά - ναι μέ τὴν
 εὐ - χή σου.
 Τον.

ὦχ! Κυρὰ Φανερωμένη μου μετὸ μονογενῆ σου.

ὦχ! τούτη χαρὰ πὸν κάνουμε νὰ ᾿ναι μετὴν εὐχὴ σου.

¹ Κ.Α. χ/φον ἀριθ. 3037, σ. 94. Ε.Μ.Σ. ἀρ. εἰς. 14417, ταιν. 1066 Β₁₁. Τραγ. Ἑλένη Ζαβιτσιάνου, ἑτῶν 62, Καρυὰ Λευκάδος.

(¹) Ἡ τραγουδίστρια ἐκ λάθους δὲν ἐκτελεῖ ὅλους τοὺς χρόνους τοῦ μέτρου.

β' Κυρίως ᾠσμα

224

Φέρ-τε σῆτ-τες με τα
 ξέ-νιες - να ξε-στή-σω
 με τ'ά - λεύ - ρι
 τον

Φέρτε σῆττες μεταξένιες
 να ξεστήσωμε τ' ἀλεύρι.
 Ποταμέ μου κι ὄχλιανέ μου,
 γι' ὄχλιανέ τα τὰ νερά σου
 καὶ τὰ καλορρίζικά σου,
 ν' ἀναπιάσωμε προζύμι
 τοῦ καλοῦ γαμβροῦ κουλλούρι.

Φκήσου με, μαννούλα μου,
 τώρα σὲ ὄριο μου προζύμι
 καὶ σὶὸ καλορρίζικό μου.
 Τὴν εὐχή μου, βρὲ παιδί μου,
 κι ὁ Θεὸς νὰ σὲ προκόψη.
 Φκήσου με, πατέρα μου

.....

Δ' Γαμήλιον¹.

$\text{♩} \sim 200$ Δ]

1] Τώ - ρα - - - - - στα - καρ - - - - -

Β] φώ - μα - - - - - τά - μου - - - - -

καί - στα - - - - - κα - λο - - - - - ρί - ζι - - - - -

2] κά - μου - - - - - φκῆ - σε - - - - - με - - - - -

μαν - - - - - νού - - - - - λα - μου - - - - -

τῶ - ρα - - - - - στα - καρ - - - - - φώ - μα - - - - -

3] τά - μου - - - - - τὴν - εὐ - - - - - χή μου - - - - -

νάης, παι - - - - - δὶ μου, τὴ - - - - - δι - - - - -

κιά μ' καί - - - - - τοῦ - Χρι - - - - - στοῦ μου - - - - -

Του.

Τώρα στα καρφώματά μου
καὶ στα καλοροζικά μου

¹ Κ.Λ. χ/φον ἀριθ. 3037, σ. 122. Ε.Μ.Σ. ἀρ. εἰσ. 14436, ταιν. 1068 Β₅. Τραγ. Σπυριδ. Κατωπόδη, ἐτῶν 46. Καρυά Λευκάδος.

φκῆσε με, μαννούλα μου,
 τώρα σὰ καρφώματά μου.
 Τὴν εὐχή μου νὰ ᾄης, παιδί μου,
 τὴ δικιά μ' καὶ τοῦ Χριστοῦ μου.
 Φκῆσε με, πατέρα μου,
 τώρα σὰ καρφώματά μου,
 τώρα σὰ καρφώματά μου
 καὶ σὰ καλορρίζικα μου.
 Φκῆστε με, δικοὶ καὶ ξένοι,
 κι ὅσοι εἶστε καλεσμένοι.

Ε' Μοιρολόι¹.

Ἐλευθέρου ρυθμοῦ. Χρόνος μέτριος

1 ὦχ! — Τρεῖς ἀν. τρει. ω. μέ. νοι. έ. βού. — τρεῖς ἀν.
 τρει. γιω. μέ. νοι. βού. λον.
 ται. — τρεῖς ἀν. τρειω. μέ. νοι. βού.
 — νου. λον. — ται. νά. — α. βγοῦν. ἀ. — πού. — τὸν.
 Ἄ. — α. — δη. — 2 ὦχ! — μιὰ. νέ. — α.
 τίς. πα. — ρα. — μιὰ. νέ. — α. — τίς.
 πα. — ρα. — κα. — λει, ὦχ! μιὰ. νέ. — α. — τίς. πα. — ρα. —

¹ Κ.Λ. γ/φον ἀρ. 3037, σ. 118. Ε.Μ.Σ. ἀρ. εἰσ. 14434, ταιν. 1068 Β₂. Τραγ. Μαρία Ζαβιτσιάνου ἑτῶν 76. Καρυά Λευκάδος.

να. κα - λεῖ - γο - ο -
 να - τι - στή τῆς λέ - ε - ει - ει -

Τρεῖς ἀντρεωμένοι βούλονται νὰ βγοῦν ἀπὸ τὸν "Ἄδη.
 Μιὰ νέα τις παρακαλεῖ, γοναιστὴ τις λέει:
 Πάρ' τε καὶ μ', ἀντρεωμένοι μου, γιὰ τὸν ἀπάνου κόσμου.

Σ' Ἡ Μηλιά¹.

$\text{♩} \sim 140$
 A | Μη. λιά —, πού'σαι στὸν ἔ —, στὸν ἔ. γκρε —
 μὸ — τὰ — μῆ. λα — φορ. τω
 μέ — νη — μη — λιά — λιά —
 $\text{♩} \sim 132$
 B | γιέ μ', τὰ — μῆ., ἄχ! τὰ μῆ. λα — σου —
 — μη — λιοῦ, μη — λιοῦ, ρε — μπέ — σο — μαι —

¹ Κ.Λ. χ/φον ἀριθ. 3037, σ. 139. Ε.Μ.Σ. ἀρ. εἰσ. 14458, ταιν. 1070 Α. Τραγ. Ξενοφ. Βρεττός, ἐτῶν 63. Χωρίον Ἀλέξανδρος Λευκάδος.

μαι — τὰ μῆ. λα — σου ρε — μπέ. ρε μπέ. βο.

A) τον. B) τον.

A) Μηλιὰ πού 'σαι στὸν ἔ., στὸν ἐγκρεμὸ
τὰ μῆλα φορτωμένη, μηλιά.

B) γιέ μ', τὰ μῆ —, ἄχ τὰ μῆλα σου,
μηλιά μ', μηλιά', ρεμπέβομαι.

2) Τὰ μῆλα σου ρεμπέβομαι
τὸν ἐγκρεμὸ φοβᾶμαι.

Κι ἄνι φοβᾶσαι τὸν γκρεμὸ
ἔλα τὸ μονοπάτι¹.

Ζ' Χορὸς Θιακὸς¹.

¹ Κ.Α., χ/φον ἀρ. 3037, σ. 137. Ε.Μ.Σ. ἀρ. εἰσ. 14453, ταιν. 1069 Β₁₁. Ὅμας ὀργανο-
παικτῶν ἐκ Καρυᾶς καὶ Ἁγ. Πέτρου Λευκάδος.

RÉSUMÉ

Mission musicale et folklorique dans la province de Vonitsa et dans l'île de Lefkas (Leucade) du 3 au 17 juillet 1966.

par Spyr. Peristéris

L'auteur a travaillé pendant deux semaines à Vonitsa et dans deux villages de cette province Monastiraki et Thyrion et de même dans le village de Karyà à Lefkas, où il s'est occupé principalement à collectionner des chansons folkloriques et des danses populaires, ainsi que des coutumes se rapportant aux différentes manifestations sociales de ces régions.

Pendant cette mission l'auteur a réalisé 167 enregistrements sur bandes magnétiques, et publie ici ses remarques musicologiques sur ce matériel, qui comprend des chansons de différentes catégories.

Ces chansons sont exécutées soit par une seule voix, c.à.d. en solo, soit par un groupe de chanteurs à l'unisson.

Du point de vue rythmique, la plupart des ces enregistrements appartiennent aux rythmes suivants: a) $7/8 = \frac{3+2+2}{8}$, b) $4/4 = \frac{2+1+1}{4}$, ou $\frac{1+1+1+1}{4}$, c) $6/4 = \frac{3+3}{4}$ ou $\frac{1+2+2+1}{4}$ ou $\frac{2+1+1+2}{4}$.

Une petite partie de ces chansons appartiennent à la catégorie du rythme libre (ad libitum) des chansons dites de la table, comme les chansons cleptiques ou les moirologues (chansons funèbres) voir. pp. 345-347).

La plupart de ces chansons appartiennent aux modes musicaux diatoniques et une petite partie seulement aux modes chromatiques ou aux modes mixtes diatoniques et chromatiques. L'auteur mentionne également l'équivalence de ces modes aux modes ecclésiastiques Byzantins. De ce matériel musical réuni, l'auteur publie sept exemples, avec les remarques musicologiques correspondantes: a) Le 1er exemple est une chanson de «calende de Lazare» qu'on chante pendant la fête de la résurrection de Lazare, c.à.d. le Samedi, qui précède le Dimanche des Rameaux et est liée au culte populaire, et appartient au mode diatonique de ré, qui est l'équivalent du 1er mode plagal de la musique byzantine, vue que la technique de la chanson de Lazare, jusqu'à un certain point, ressemble à celle de la mélodie ecclésiastique. Le rythme est de $7/8$ irrégulier et a la forme du deuxième Epitrite de la métrique ancienne: $7/8 = \frac{3+2+2}{8}$ (voir pp. 347-48, 355).

b) La 2ème chanson est un moirologue de la région de Vonitsa, en ré. Les altérations des IVe et Ve degrés ne changent point la structure de ce mode, car ce sont des «χρόαι», qui permettent d'exprimer avec plus d'intensité les sentiments de douleur du chanteur. Le rythme est libre (ad libitum) voir pp. 348, 356,

c) La 3ème chanson est nuptiale; on la chante avant la célébration du mariage, le Mardi soir lorsque les parents de la mariée tamisent la farine pour préparer la pâte qui servira à la confection des gâteaux du mariage. La chanson est constituée de deux mélodies indépendantes. Le premier motif est comme un prélude et le second est la chanson proprement dite.

La 1ère partie est exécutée dans le rythme de $4/4$ et appartient au mode chromatique de ré. La seconde mélodie est chantée dans le rythme de $7/8$, et est dans le mode de fa, transposée sa tonique naturelle, dans

la tonalité de ré. Le texte poétique (octosyllabe trochaïque), est adapté au rythme de la mélodie principale et présente une originalité qui se rencontre rarement dans le rythme de 7/8 (voir la forme rythmique de cette chanson à la p. 350).

d) La 4ème chanson est également nuptiale et est chantée le Vendredi avant le mariage, lorsque les parents de la mariée préparent sa dot.

La mélodie est la même que celle de la deuxième partie du No 3, avec des changements minimes. Elle diffère seulement par la cadence qui se termine au 4e degré sous la tonique de fa. Cela peut créer de doutes quant à la juste classification du mode de cette mélodie. Mais de toute façon c' est le mode de la qui prédomine malgré la note finale voir p. 351, 359).

e) La 5e chanson est un moirologue de Karyà, Lefkas.

Le trait principal de cette mélodie est sa faible étendue, qui se base sur trois notes: la tonique, la sus-tonique diésée et la médiate, sans la tonique. Les autres notes sont des ornements. Le rythme est libre. L' adaptation du texte au rythme et à la mélodie avec les répétitions des hémistiches et l'intercalation des «tsakismata» prend une forme strophique (voir cette forme à la pp. 351, 360-61).

f) La 6e chanson, accomragne la double-danse qu' on appelle à Lefkas «Milia» (Le pommier). Il s' agit de deux «syrtos» dont le premier est dans le rythme de 4/4 et le second dans celui de 7/8. Le mode pour la 1ère danse est de ré diatonique (ré=la) et pour la seconde de fa (fa=do). Cette chanson est connue dans toute la Grèce mais avec d' autres mélodies et formes rythmiques et adaptée à d' autres danses (voir pp. 352, 361-62).

g) La dernière chanson est une danse dite «Thiacos» provenant de l' île d'Ithaque. Il s' agit d' une double-danse, dont la première est à 4/8 en deux temps, allegro, et la deuxième à 2/4 avec des triolets. Les deux mélodies appartiennent au mode de ré (voir pp. 352-53, 362-63).

L' auteur mentionne également les instruments populaires en usage dans cette région qui sont le violon, la clarinette, la guitare, accordée en luth et depuis un certain temps, l' accordéon. Il commente aussi les danses populaires régionales (voir pp. 353-354).

Η'

ΜΟΥΣΙΚΗ ΚΑΙ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΗ ΑΠΟΣΤΟΛΗ ΕΙΣ ΣΑΜΟΝ

(17 ΣΕΠΤ. - 7 ΟΚΤ. 1966)

ΥΠΟ ΣΤ. ΚΑΡΑΚΑΣΗ

Εἰς τὴν ἐκτελεσθεῖσαν ὑπ' ἐμοῦ μουσικὴν καὶ λαογραφικὴν ἀποστολὴν ταύτην εἰς τὰ χωρία: *Πάνδροσον* (πρώην Ἄνω Ἀρβανῖτες), *Μαυραιζαῖοι*, *Κουμαραδαῖοι*, *Παγώντα*, *Καρλόβασι* (Λιμένος) καὶ *Πλάτανος*, ἐπέτυχον τὴν ἠχογράφησιν ἐπὶ ταινῶν μαγνητοφώνου 131 δημοτικῶν τραγουδιῶν καὶ λαϊκῶν χορῶν (βλ. εἰς τὸ βιβλίον εἰσαγωγῆς μουσικῆς ὕλης ὑπ' ἀριθμ. 14210-14338 πρὸς δὲ καὶ δύο ἄλλας ἠχογραφήσεις λαογραφικῆς ὕλης. Παραλλήλως κατέγραψα καὶ ἄλλην λαογραφικὴν ὕλην εἰς σελ. 322, σχ. 8ου μεγ., ἡ ὁποία κατετέθη εἰς τὸ Κέντρον Λαογραφίας ὑπ' αὐξ. ἀριθμ. εἰσαγ. 3038.

Τὸ 1964 εἶχε πραγματοποιηθῆ ἑτέρα λαογραφικὴ ἀποστολὴ εἰς τὴν νῆσον ταύτην ὑπὸ τοῦ συντάκτου Στεφ. Ἡμέλλου, ὅστις προέβη εἰς ἔρευναν εἰς τὰ χωρία Πυθαγόρειον (πρώην Τηγάνι), τὴν Χώραν, τοὺς Μυτιληνοὺς καὶ τὸ Παλαιόκαστρον¹.

Εἰς τὴν ὡς ἄνω ἠχογραφεθεῖσαν μουσικὴν ὕλην περιλαμβάνονται: κάλαντα τραγούδια ἀποκριάτικα, λατρευτικά, τοῦ Κλήδονα, τῆς κούνιας, τοῦ γάμου, ἐρωτικά, μοιρολόγια κ.ἄ. Παραλλήλως πρὸς τὴν συλλογὴν μουσικῆς ὕλης συνέλεξα καὶ διάφορα ἔθιμα τοῦ κοινωνικοῦ βίου, ὡς ἐκ τῶν κατὰ τὴν τελευταίαν, τὰς ἀπόκρεως, τὴν λαϊκὴν μαντείαν κ.ἄ., προσέτι δὲ πληροφορίας περὶ τῆς βιοτεχνίας, τῆς ἀγγειοπλαστικῆς τέχνης, πού ἄλλοτε ἤκμαζεν εἰς τὴν νῆσον, καθὼς καὶ περὶ τῆς κατασκευῆς τῶν ξυλανθράκων (καμίσι).

Δημοσιεύομεν ἑπτὰ ἄσματα, χαρακτηριστικὰ τῆς δημοτικῆς μουσικῆς τῆς Σάμου:

α) *Κάλανδρα* (ἀριθμ. 1). Πρόκειται περὶ τῶν καλάνδων, τὰ ὁποῖα τείνουν νὰ λησμονηθοῦν, διότι δὲν ἄδονται πλέον. Παλαιότερον ἤδοντο κατὰ τὰ Θεοφάνεια ὑπὸ ὁμίλων ἀνδρῶν μὲ συνοδείαν τσαμπούνας. Οἱ τραγουδισταὶ περιήρχοντο τὰς φιλικὰς οἰκίας καὶ τὰ καταστήματα καὶ ἐτραγουδοῦσαν ἐπαίνους διὰ τὰ μέλη τῆς οἰκογενείας, ἐλάμβανον δὲ συνήθως ὡς φιλοδώρημα χρηματικόν τι ποσὸν ἢ εἶδη τροφίμων. Εἰς τοὺς ὁμίλους οἱ ὁποῖοι ἔψαλλον τὰ κάλαντα εἰς τὰ ποιμνιοστά-

¹ Βλ. εἰς Ἐπετ. τοῦ Λαογρ. Ἀρχείου, τόμ. 17 (1964), ἐν Ἀθήναις 1965, σελ. 190-203.

σια (στάνες) προσεφέροντο ὑπὸ τοῦ βοσκοῦ (τσέλιγκα) ἀμνὸς ἢ μία γίδα ὡς δῶρον¹. Πρὸ τοῦ 1922 μετέβαινον καὶ εἰς τοὺς ἀπέναντι εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν οἰκοῦντας Ἕλληνας.

Ἡ κατωτέρω μουσικὴ τῶν καλάνδων τούτων ἀνήκει εἰς τὸν τρόπον τοῦ γέ (Α' ἦχος τῆς Βυζαντινῆς Ἐκκλησ. μουσικῆς). Τονικὴ $fa^2 = ré^2$. Ἡ μελωδία εἰς 12 μέτρα τῶν 4/8 (πλὴν ἑνὸς τῶν 3/4) ἀντιστοιχεῖ εἰς ἓνα 15σύλλαβον στίχον καὶ ἔχει ἕκτασιν μιᾶς πέμπτης.

Ἄς τὸ καλημερήσωμε κι' αὐτὸ κι' αὐτὸ τ' ἀντροῦνάκι,
 ρήσω με κι' αὐτὸ κι' αὐτὸ τ' ἀντροῦνάκι.
 Τὰ ὠρέ.

*) 3ª στροφή
 Τὰ ὠρέ

Τον.

Ἄς τὸ καλημερήσωμε κι' αὐτὸ τ' ἀντροῦνάκι,
 τὴν πέρικα καὶ τὸν αἰτὸ καὶ τὸ περιστεράκι,
 πῶχει τὰ σπίτια τὰ ψηλά, τὰ μαρμαροχισμένα.
 Τρεῖς Ἕλληνες τὰ χιτίζανε, τρεῖς καλαντριωμένοι.
 Βάζουν τὴν πέτρα μάλαμα, γιὰ λάσπη βάζαν' ἀσήμι,
 γι' ἀντὶ γιὰ λιανοχάλικα ψιλὸ μαργαριτάρι.

Καὶ μέσ' τῆ μέση τοῦ σπιτιοῦ ἀφέντης μας κοιμᾶται κλπ.²

β) Τραγοῦδι τοῦ γάμου (ἀρ. 2). Ἀνήκει εἰς τὸν διατονικὸν τρόπον τοῦ sol, ὁ ὁποῖος ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸν Δ' ἦχον τῆς Βυζαντινῆς Ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς, τὸν λεγόμενον «Ἁγία», πού εἶχε βάσιν τὸ Δῆ (= sol). Ἡ τονικὴ $fa^2 = sol^2$. Ἡ μελωδία εἰς 8 μέτρα τῶν 4/8 (εἰς δύο κινήσεις) ἀντιστοιχεῖ εἰς ἓνα 15σύλ-

¹ Βλ. Ἐ. Ἰ. Σταματιάδου, Σαμιακά, τόμ. Ε', ἐν Σάμῳ 1887, σ. 329 - 364. Ν. Ἰ. Ζαφειρίου, Τὰ Θεοφάνεια (τὰ Φῶτα) στὴ Σάμῳ. Ἀρχεῖον Σάμου, τόμ. 3, σ. 232-234.

² Βλ. συνέχειαν τοῦ ᾄσματος εἰς χ/φον, ἀρ. 3038, σ. 7. Ε.Μ.Σ. ἀρ. εἰσ. 14211, ἀριθμ. ταιν. 1049 Α₂. Τραγουδεῖ ὁμάς ἀνδρῶν ἀπὸ τοῦς Ἄνω Ἀρβανῖτες.

γ) Τραγούδι τοῦ γάμου εἰς ἄλλον σκοπὸν(ἀρ. 3). Ἐκτελεῖται εἰς τὸν τρόπον τοῦ μι, ἀντίστοιχον τοῦ Δ' ἤχου ἢ Λεγέτου τῆς Βυζαντινῆς Ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς. Ἡ τονικὴ fa = μι². Ἡ μελωδία εἰς 8 μέτρα τῶν 4/8 καλύπτει ἓνα 15σύλλαβον στίχον καὶ ἔχει ἕκτασιν μιᾶς ἑβδόμης.

94

Ομορφα πού τραγούδησε αὐτὴ ἡ παντρεμένη,
 σε αὐτὴ ἡ παντρεμένη,
 αὐτὴ ἡ παντρεμένη.

νη
 αὐτὴ ἡ παντρεμένη
 Τον

— Ὅμορφα πὸν τραγούδησε αὐτὴ ἡ παντρεμένη,
 κάνει γιὰ δέκα λεύτερες καὶ πάλι κερδισμένη.

— Ἐνα τραγούδι θέ' νὰ πῶ ἐπάνω στὸ κεράσι,
 τ' ἀντρόγυνο πὸν θὰ γενῆ, νὰ ζήση, νὰ γεράση.

— Ἀκου, νυφούλα, νὰ σοῦ εἰπῶ τί θὰ σοῦ μολογήσω,
 σὰν τὰ ματάκια σου τὰ δυὸ νὰ ἔχης τὸ πουλί σου κλπ.¹

δ) Νανούρισμα (ἀρ. 4). Τοῦτο εἶναι ρυθμοειδές, ἀνήκει δὲ εἰς τὸν τρόπον τοῦ ré (ré = sol) Α' ἤχον τῆς Βυζαντινῆς Ἐκκλησ. μουσικῆς, μὲ τονικὴν sol³. Ἡ ἕκτασις τῆς μελωδίας εἶναι μία τετάρτη. Τὸ α' μέρος καλύπτει ἓνα 8σύλλαβον στίχον καὶ τὸ β' ἓνα 7σύλλαβον.

¹ Βλ. συνέχειαν τοῦ κειμένου εἰς γ/φον, σελ. 164. Ε.Μ.Σ. ἀρ. εἰσ. 14327, ἀρ. ταιν. 1062, Β. Τραγουδεὶ ἡ Δέσποινα Μόρου καὶ ὁμάς γυναικῶν ἀπὸ τὸν Πλάτανον.

♩ ~ 232

A) B)

Νά.νι τοῦ Ρή. γα τὸ παι. δὶ — — — — — τοῦ Βα.σι. λιᾶ —

— τ'ἄ. γό. νι — — — — — νὰ τοῦ ξερ' ἢ βα.σί. λισ. σα — πὼς ἔ.

χει τέ — — — — — τοῖ. ἄ. γό. νι — — — — — νὰ τὸ ἴ. στε. λνε χρυ. σῆ φα.σ. κιά — — — — — κι ἔ.

να χρυ. σό — — — — — σεν. τό. νι — — — — — ἔ — — — — — ἔ — — — — — ἔ — — — — — ἔ!

τον.

Νάνι τοῦ Ρήγα τὸν παιδί, τοῦ βασιλιᾶ τ' ἄγγόνι,
νὰ τό 'ξερ' ἢ βασίλισσα πὼς ἔχει τέτοι' ἄγγόνι.

Νὰ τό 'δινε χρυσὴ φασκιὰ κι ὀλόχρυσο σεντόνι

ἔ, ἔ, ἔ, ἔ, ἔ νὰ κἀν' νάν, νάν, νάρ,

νάνι, νάνι, νάνι, νάνι ὡσπου νά'ρτ' ἢ μάγνα του

νὰ τοῦ φέρ' ἀπ' οὔλα, οὔλα,

τὰ φλουριά μὲ τὴν σακκούλα κλπ.¹

ε) Τραγούδια τῆς κούνιας (ἀρ. 5-6). Τὸ ἔθιμον τῆς κούνιας (αἰώ-
ρας) ἐσυνηθίζετο παλαιότερον εὐρέως εἰς τὰ χωρία τῆς Σάμου. Κατὰ πληροφορίας
τοῦ Δημ. Βούρα ἐκ τοῦ χωρίου Ἐνω Ἀρβανῖτες ὑπῆρχον δύο εἰδῶν κούνιες: «ἡ
ἀνεμόκλα» καὶ ἡ «σανιδόκλα». Ἡ ἀνεμόκλα ἀπετελεῖτο μόνον ἐκ κρεμαμένου
διπλοῦ σχοινίου, χωρὶς κάθισμα, ἠδύνατο δὲ νὰ καθίσῃ ἐπ' αὐτοῦ ἓνα μόνον ἄτο-
μον. Ἡ σανιδόκλα εἶχεν εἰς τὴν βᾶσιν τῆς πλατὺ ξύλον ὡς κάθισμα, ὅπου ἐκά-
θηντο δύο νεάνιδες, εἰς δὲ τὰ ἄκρα τῆς σανίδος ἴσταντο δύο νέοι. Κατὰ τὴν αἰώ-
ρησιν ἤδοντο πρῶτον ὑπὸ τῶν κορασίδων δίστιχα, τὰ ὅποια ἐπανελάμβανον οἱ
νέοι. Εἶναι ἐν χρήσει δύο μελωδίαί τῆς κούνιας: ὁ μονὸς σκοπὸς καὶ ὁ διπλός. Ὁ

¹ Βλ. συνέχειαν τοῦ κειμένου εἰς τὸ χ/φον, σελ. 21. Ε.Μ.Σ. ἀρ. εἰσ. 14217, ἀρ. ταιν. 1050 Α. Νανουρίζει ἡ Μελλομένη Λάνδρου, ἐτῶν 70, ἀπὸ τοὺς Ἐνω Ἀρβανῖτες.

σκοπός (ὑπ' ἀρ. 5) ἀνήκει εἰς τὸν χρωματικὸν τρόπον τοῦ sol με̄ τονικὴν sol². Ἡ μελωδία ἀντιστοιχεῖ εἰς 8 μέτρα τῶν 3/4 εἰς ἓνα στίχον 15σύλλαβον καὶ ἔχει ἕκτασιν μιᾶς ἐβδόμης.

Πάλε στὴν κούνια ἔκατσα, πάλε νὰ τραγουδήσω,
 ἔ' ἀγγελικό σου τὸ κορμὶ θὰ τὸ 'παινολογήσω.
 Τῆς κούνιας εἶναι τὸ σκοινί, τῆς κούνιας τὸ κλωνάρι,
 κ' ἐκεῖνος ποὺ τὴν ἔκανε νὰ ζήσ' νὰ κἀνη κι' ἄλλη κλπ.¹

Ἄ διπλὸς σκοπὸς (ὑπ' ἀρ. 6) εἶναι ρυθμοειδής, ἀνήκει δὲ εἰς τὸν χρωματικὸν τρόπον τοῦ sol με̄ τονικὴν sol². Ἡ πρώτη μουσικὴ περίοδος ἀντιστοιχεῖ εἰς ἓνα 15σύλλαβον στίχον ἄνευ παρεμβολῶν, ἡ δὲ δευτέρα καλύπτει ἓνα 12σύλλαβον, ἕξ ἑνὸς ὀκτασυλλάβου στίχου, προστιθεμένων 4 συλλαβῶν ἐπὶ πλέον. Τελικῶς ἐπαναλαμβάνεται ὁλόκληρος ὁ 15σύλλαβος ἄνευ παρεμβολῶν. Ἡ ἕκτασις τῆς μελωδίας εἶναι μιᾶς ὀκτάβας.

¹ Βλ. συνέχειαν εἰς χ/φον, σελ. 87. Ε.Μ.Σ. ἀρ. εἰσ. 14256, ἀρ. ταιν. 1056 Α₂. Τραγουδεῖ ἡ Διαμαντούλα Μανωλάρα ἀπὸ τοὺς Μαυρατζαίους

♩ ~ 80

A]

Στὸ πα - ρα - δύ - ρι

πού 'σαι σύ γα - ρυ - φαλ -

λιά δὲν πρέ - πει για - τ'εἶ -

σαι σύ για - τ'εἶ - σαι

σύ γα - ρο - φαλ - λιά ,

για - τ'εἶ - σαι σύ γα - α -

ρό - φαλ - λιά κι' ὅ - ποιος

περ - νᾶ - σὲ βλέ - πει

Τον

Στὸ παραθύρι πού 'σ' ἐσὺ γαρυφαλλιά δὲν πρέπει,
γιατ' εἰς' ἐσὺ γαροφαλλιά κι ὅποιος περνᾶ σὲ βλέπει¹.

σι') Εἰς τὴν Σάμον διατηρεῖται ἀκόμη τὸ ἔθιμον τῆς μοιρολογήσεως τοῦ νεκροῦ ὡς κατὰ τὸ παρελθόν. Ἡ παρατιθεμένη μελωδία (ἄρ. 7) ἀνήκει εἰς τὸν τρόπον τοῦ fa, ἀντίστοιχον τοῦ Γ' ἤχου Βυζαντινῆς Ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς,

¹ Χ/φον, σ. 88. Ε.Μ.Σ. ἄρ. εἰσ. 14257, ἄρ. ταιν. 1056 A₃. Τραγουδεῖ ἡ Χαρίκλεια Πατατανίδου ἀπὸ τοὺς Μαυρατζαίους.

ὅστις εἶναι ὅμοιος μὲ τὸν fa μείζ. τῆς Εὐρωπαϊκῆς. Ἡ τονικὴ sol³ = fa⁷. Ἡ μελωδία εἰς 12 μέτρα τῶν 2/4 καλύπτει ἓνα 15σύλλαβον στίχον καὶ ἡ ἐπὶ φῶδός, εἰς 4 μέτρα, ἓνα 8σύλλαβον.

Ἡ ἕκτασίς της εἶναι μία πέμπτη.

♩ ~ 124

1 Ἄχ! — Τὶ μοι-ρο-λό-ι — νὰ — σοῦ
 πῶ — — — καὶ τί — — — νὰ — — — σοῦ
 ταιρ- — — — γιά- — — — σω. 2 Ἄχ! — Πού ἄ-φη-κες — τὸ
 σπὶ — — — τι σου — — — καὶ τὰ — — — νοι-κο-
 κυ- — — — ριά — — — σου. ν'ἄ-λή- — — — δεια κρῖ-μα πού 'τα-νε.
 Τον
 (x)

Ἄχ! τί μοιρολόι νὰ σοῦ πῶ καὶ τί νὰ σοῦ ταιριάσω,
 ἄχ! πὸν ἄφηκες τὸ σπίτι σου καὶ τὰ νοικοκυριά σου,
 ν-ἀλήθεια κρῖμα πὸν ἔκαμες!

Ἄχ! τί μοιρολόι νὰ σοῦ πῶ καὶ τί νὰ σοῦ ἰντίσω,¹
 ἄχ! πὸν ἄφηκες τὸ σπίτι σου κ' ἔχασες τὴ ζωὴ σου,
 κόρη νὰ καὶ κατενιὰ κλπ..²

¹ οὐντίζω = ταιριάζω (λ. τουρκ.).

² Βλ. συνέχειαν εἰς γ/φον, σελ. 157. Ε.Μ.Σ. ἀρ. εἰσ. 14322, ἀρ.ταιν. 1062 Α7. Μοιρολογεῖ ἡ Ἀγγελινὴ Ρήγα ἀπὸ τὸν Πλάτανον.

**Mission musicologique dans l'île de Samos
(17 septembre - 7 octobre 1966)**

par St. Caracassis

L'auteur a travaillé dans les villages de Pandrosson (ex-Ano Arvanites), Mavratzéi, Koumaradéi, Payonda, Karlóvassi et Plátanos où il a réalisé 133 enregistrements de chansons populaires sur bandes magnétiques. Il a recueilli également un matériel folklorique varié (légendes, coutumes, etc).

Parmi les chansons enregistrées, les chants funèbres (mirologues), les calandes (chansons de quête) les chansons de la balançoire et celles du carnaval présentent un intérêt particulier.

L'auteur nous donne ci-dessous la musique de sept mélodies populaires recueillies dans la région.

La première est une chanson de quête chantée par des groupes de jeunes gens le jour de l'Épiphanie dans la maison de leurs amis. Le mode est en ré (équivalent du 1er mode de la musique ecclésiastique byzantine) et la tonique fa² est transposée en ré². La mélodie correspond à un vers de 15 syllabes.

La deuxième chanson est un chant nuptial en sol (4ème mode ecclésiastique) et la tonique de fa² est transposée en sol². La mélodie de cette chanson correspond à un vers de 15 syllabes et le refrain (tsakisma) à deux vers de 8 syllabes.

La chanson n° 3 est également un chant nuptial dans le mode de mi (équivalent du 4ème mode ecclésiastique). La tonique fa = mi². La mélodie correspond à un vers de 15 syllabes.

La chanson n° 4 est une berceuse en rythme libre, en ré (ré=sol). Le premier motif correspond à un vers de 8 syllabes et le deuxième à un vers de 7 syllabes.

Les chansons n° 5 et 6 sont des chansons de la balançoire. La première est en sol chromatique et sa mélodie correspond à un vers de 15 syllabes. La seconde est en rythme libre et dans le mode chromatique, également en sol. Le premier motif correspond à un vers de 15 syllabes et le deuxième au second vers de 15 syllabes avec des répétitions.

La dernière chanson est un chant funèbre (mirologue) en fa et correspond au 3ème mode ecclésiastique qui est le même que le Fa majeur de la musique occidentale. La tonique sol²=fa². La mélodie couvre un vers de 15 syllabes et le refrain un vers de 6 syllabes.

ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΑΙ ΣΥΛΛΟΓΑΙ ΚΑΤΑΤΕΘΕΙΣΑΙ
ΕΙΣ ΤΟ ΚΕΝΤΡΟΝ ΕΡΕΥΝΗΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΛΑΟΓΡΑΦΙΑΣ
ΚΑΤΑ ΤΑ ΕΤΗ 1965 ΚΑΙ 1966

(Collections de matériel folklorique, déposées au Centre de Recherches
du Folklore Hellénique (ex Archives de Folklore)
pendant les années 1965 et 1966)

Α΄ ΕΤΟΥΣ 1965 (ANNÉE 1965)

1. Δημήτρ. Σταματόπουλος, Συλλογή παραμυθιῶν μέσω τῶν μαθητριῶν τοῦ Γυμνασίου Μεσσήνης, ἀπὸ τὴν πόλιν καὶ τὴν ἐπαρχίαν Μεσσήνης, Μεσσήνη 1964, 4ον, σελ. 263 (Α.Ε. 2934).

2. Ἰωάννης Σταμάτογλου, Ἑλληνικὲς γιορτὲς στὴν ὕπαιθρον, Ἀμυγδαλέα Κοζάνης 1965, 4ον, σελ. 63 (Α.Ε. 2935).

3. Ἀστέριος Ἀθ. Παπανικολάου, Λαογραφικὰ περιφερείας Ἐλασσόνος, Ἐλασσόν 1965, 4ον, σελ. 44 (Α.Ε. 2936).

4. Γεώργ. Ν. Αἰκατερινίδης, Λαϊκαὶ λατρευτικαὶ τελεταὶ εἰς Μακεδονίαν. Λαογραφικὴ συλλογὴ ἐξ ἀποστολῆς εἰς Καλὴν Βρύση Δράμας, 1965, 8ον μέγα, σελ. 80 (Α.Ε. 2937).

5. Γεώργ. Ν. Αἰκατερινίδης, Λαϊκαὶ παραστάσεις τὴν Δευτέραν τῆς Τυρνῆς εἰς Ἀγίαν Ἐλένην Σερρών. Λαογραφικὴ συλλογὴ ἐξ ἀποστολῆς, 1965, 8ον μέγα, σελ. 30 (Α.Ε. 2938).

6. Δέσποινα Παπαδοπούλου, Ἡθῆ καὶ ἔθιμα τῆς κωμοπόλεως Πρώτης Σερρών, ἐν Παναγίᾳ Θεβῶν, 4ον, σελ. 168 (Α.Ε. 2939).

7. Γεώργ. Ταουκτσόγλου, Λαογραφικὴ συλλογὴ ἐκ τῆς περιοχῆς Κύκνου Ὠραίου Ξάνθης, Ξάνθη 1964, 4ον, σελ. 105 (Α.Ε. 2940).

8. Δημήτρ. Παππᾶς, Τὸ Μεγάλον Περιστέρι Ἰωαννίνων. Μελέτη ἱστορικὴ καὶ λαογραφικὴ συλλογὴ, Μεγάλον Περιστέρι 1964, 4ον, σελ. 106 (Α.Ε. 2641).

9. Γεώργ. Ν. Θεοδώρου, Λαογραφικὴ καὶ κοινωνιογραφικὴ μελέτη τοῦ χωρίου Φτέρη Φθιώτιδος, Ἄνω Φτέρη 1954, 4ον, σελ. 67 (Α.Ε. 2942).

10. Ellen Frye, Συλλογὴ δημοδῶν ᾄσμάτων ἐκ διαφόρων τόπων, 1964, 8ον μικρ., σελ. 212 (Α.Ε. 2943).

11. Νικόλ. Παπακωνσταντίνου, Ἑορταστικαὶ ἐκδηλώσεις κατοίκων Παππαδαίων Πρεβέζης, ἐν Παππαδάταις 1965, 4ον, σελ. 16 (Α.Ε. 2944).

12. **Θωμάς Κυρίτσης**, *Λαογραφική μελέτη Μορφοβουνίου Καρδίτσας*, ἐν Καρδίτση 1965, 4ον, σελ. 70 (Α.Ε. 2945).
13. **Γεώργ. Ν. Αϊκατερινίδης**, *Λαογραφική συλλογή ἐξ ἀποστολῆς εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ νομοῦ Σερρῶν*, 1965, 8ον μέγα, σελ. 201 (Α.Ε. 2946).
14. **Ἡλ. Χουρζαμάνης**, *Λαογραφική συλλογή ἐξ ἀποστολῆς εἰς τὸν συνοικισμὸν Μετὶ Μεγάρων Ἀττικῆς*, 1965, 8ον μέγα, σελ. 202 (Α.Ε. 2947).
15. **Χρῆστος Βασίλης**, **Ἀθαν. Ζέοβας**, *Τὸ χωριὸ Τρίκκερι. Ἱστορική καὶ λαογραφική μελέτη*, [Τρίκκερι] 1965, 4ον, σελ. 43 (Α.Ε. 2948).
16. **Ἀνδρέας Βολταίρας**, *Ἦθη, ἔθιμα καὶ τραγούδια σωσμένα ἀπὸ στόμα σὲ στόμα ἀπὸ τὸ Βασιλικὸν Πωγωνίου Ἰωαννίνων*, Δελβινάκι 1965, 4ον, σελ. 25 (Α.Ε. 2949).
17. **Ἐλπινίκη Σταμούλη - Σαραντῆ**, *Λαογραφικὰ σύμμεικτα*, 1963/1965, 4ον, σελ. 37 (Α.Ε. 2950).
18. **Δημ. Σέττας**, *Μουσική λαογραφική συλλογή ἐξ ἀποστολῆς στὴ Βόρεια Εὐβοία καὶ στὴν περιοχὴ Αἰδηψοῦ*, 1962, 8ον μέγα, σελ. 220 (Α.Ε. 2951).
19. **Ἡλ. Χουρζαμάνης**, *Λαογραφική ἔρευνα εἰς τὰ ἐκ προσφύγων τοῦ Πόντου χωρία Μαυρότοπος, Νέα Σεβάστεια καὶ Πλατανιά Δράμας*, 1965, 8ον μέγα, σελ. 462 (Α.Ε. 2952).
20. **Ἡλ. Χουρζαμάνης**, *Λαογραφική ἀποστολὴ εἰς τὰ χωρία Λασωτόν, Μαυρότοπος, Μαυρολεύκη Δράμας*, 1965, 8ον μέγα, σελ. 461 (Α.Ε. 2953).
21. **Γεώργ. Ν. Αϊκατερινίδης**, *Λαογραφική συλλογή ἐξ ἀποστολῆς εἰς περιοχὰς τοῦ νομοῦ Ρεθύμνης*, 1965, 8ον μέγα, σελ. 349 (Α.Ε. 2954).
22. **Γεώργ. Ν. Αϊκατερινίδης**, *Λαογραφική συλλογή ἐξ ἀποστολῆς εἰς Κρούαν Βρύσην Ἁγίου Βασιλείου Ρεθύμνης Κρήτης*, 1965, 8ον μέγα, σ. 336 (Α.Ε. 2955).
23. **Δημήτρ. Β. Οἰκονομίδης**, *Λαογραφική συλλογή ἐξ ἀποστολῆς εἰς περιοχὴν Πωγωνίου Ἠλείου*, 1965, 8ον μέγα, σελ. 474 (Α.Ε. 2956).
24. **Στέφ. Ἡμελλος**, *Λαογραφική συλλογή ἐξ ἀποστολῆς εἰς Θήραν καὶ Ἀνάφην*, 1965, 8ον μέγα, σελ. 357 (Α.Ε. 2957).
25. **Σταῦρ. Καρακάσης**, *Μουσική συλλογή ἐξ ἀποστολῆς εἰς Ζάκυνθον*, 1965, 8ον μέγα, σελ. 348 (Α.Ε. 2958).
26. **Ἄγγ. Ν. Δευτεραῖος**, *Λαογραφική συλλογή ἐξ ἀποστολῆς εἰς νομὸν Κοζάνης*, 1965, 8ον μέγα, σελ. 526 (Α.Ε. 2959).
27. **Ἄννα Ἰ. Παπαμιχαήλ**, *Λαογραφική συλλογή ἐξ ἀποστολῆς εἰς τὴν ἐπαρχίαν Καρδίτσας*, 1965, 8ον μέγα, σελ. 629 (Α.Ε. 2960).
28. **Σταμάτ. Ἀ. Ἀποστολάκης**, *Λαογραφικὰ Καμπανοῦ. Τὸ κνήγιον, Καμπανὸς Σελίνου [Χανίων]* 1965, 8ον μικρ., σελ. 10 (Α.Ε. 2961).

29. **Καντᾶς Κ. Καντᾶς**, *Ὁ γάμος στὸ Ζέλι Λοκρίδος ἄλλοτε καὶ τώρα. Συλλογὴ δημοτικῶν τραγουδιῶν πού λέγονται στὸ χωριό*, [Ἀθήναι 1965], 8ον μικρ., σελ. 426 (Α.Ε. 2962).

30. **Γεώργ. Ἡλιάδης**, *Λαογραφικὰ σύμμεικτα Κύπρου. Συλλογὴ μαθητῶν Γυμνασίου Πάφου*, [1965], 8ον μικρ., σελ. 187 (Α.Ε. 2963).

31. **Γεώργ. Ἡλιάδης**, *Λαογραφικὰ σύμμεικτα Κύπρου. Συλλογὴ μαθητῶν Γυμνασίου Πάφου*, [1965], 4ον, σελ. 132 (Α.Ε. 2964).

32. **Στέλιος Στυλιανίδης**, *Λαογραφικὴ συλλογὴ τοῦ χωρίου Περιστερώνας Πάφου Κύπρου*, 1965, 4ον, σελ. 301 (Α.Ε. 2965).

33. **Χρυσόστομος Βαρλάμης**, *Λαογραφικὰ Ὕοσης Λαγκαδᾶ, ἐν Ὕοση* 1965, 4ον, σελ. 19 (Α.Ε. 2966).

34. **Δημήτρ. Τουλούπης**, *Μιὰ ἔρευνα γύρω ἀπὸ τὴ ζωὴ τῶν Πομάκων. [Λεπτοκαρυνὰ Πιερίας]* 1965, 4ον, σελ. 87 (Α.Ε. 2967).

35. **Κων/τῖνος Βασιλείου**, *Λαογραφικὴ συλλογὴ τοῦ χωρίου Ἑλληνικοῦ (Δοξετιοῦ) Ἰωαννίνων, ἐν Ἀγίῳ Κοσμῷ* 1965, 4ον, σελ. 78 (Α.Ε. 2968).

36. **Κων/τῖνος Παπαμιχαήλ**, *Συλλογὴ δημοτικῶν τραγουδιῶν. [Θεσπρωτικὸν Πρεβέζης]* 1965, 8ον μικρ., σελ. 73 (Α.Ε. 2969).

37. **Ἰωάννης Ἀρχιμανδρίτης**, *Λαογραφικὴ συλλογὴ περιοχῆς Σιδηροκάστρου Μακεδονίας, ἐν Ἀθήναις* 1965, 4ον, σελ. 224 (Α.Ε. 2970).

38. **Κων/τῖνος Π. Λαζαρίδης**, *Λαογραφικὰ στοιχεῖα ἀπὸ τὸ χωριό μου Κουκούλι τοῦ Ζαγοριοῦ. Κουκούλι* 1965, 4ον, σελ. 182 (Α.Ε. 2971).

39. **Θεοφ. Χαλέμης**, *Ἠχογραφημένα ἄσματα, Νέον Σούλιον Σερρῶν* 1965, 4ον, σελ. 66 (Α.Ε. 2972).

40. **Σπυρ. Δημητρίου**, *Χειρόγραφον γαιτροσόφι ἀγνώστου κομπογιαννίτου ἐκ Ζίτσης Ἰωαννίνων [ἀντίγραφον]. Θεσσαλονίκη* 1965, 8ον μέγα, σελ. 160 (Α.Ε. 2973).

41. **Ἰωάννης Κλουκίνας**, *Λαογραφικὰ τῆς Ὀλυμπίας. [Γραῖκα Ὀλυμπίας]* 1965, 8ον, σελ. 184 (Α.Ε. 2974).

42. **Ἡλ. Χουρζαμάνης**, *Λαογραφικὴ συλλογὴ ἐξ ἀποστολῆς εἰς περιοχὴν τοῦ νομοῦ Δράμας*, 1965, 8ον μέγα, σελ. 379 (Α.Ε. 2975).

Β'. ΕΤΟΥΣ 1966 (ANNÉE 1966)

1. **Δημ. Σεϊτανίδης**, *Τὸ Σουφλί ἄλλοτε καὶ τώρα, Σουφλίον* 1966, 4ον, σελ. 88 (Α.Ε. 2976).

2. **Τρισεύγενη Τρυποσκούφη**, *Λαογραφικὸν ὑλικὸν τῶν χωρίων Λιοπράσου Τρικάλων (Θεσσαλίας) καὶ Λεήμονα Λακεδαιμόνος. Ἐν Λεήμονι* 1963, 4ον, σελ. 117 (Α.Ε. 2977).

3. **Γ. Καλαμπόκης**, *Λαογραφική συλλογή ἐκ τοῦ συνοικισμοῦ Παρασπορίου Ἀχλαδίων Σητείας*, ἐν Παρασπορίῳ 1963, 4^{ον}, σελ. 10 (Α.Ε. 2978).
4. **Εὐαγγελία Νικολαΐδου**, *Συλλογή λαογραφικοῦ ὕλικου ἐκ τοῦ χωρίου Σταυροχωρίου Σητείας*, Σητεία 1963, 4^{ον}, σελ. 49 (Α.Ε. 2979).
5. **Μιχαὴλ Δρακάκης**, *Συλλογή λαογραφικῆς ὕλης ἐκ τοῦ χωρίου Παπαγιαννᾶδες Σητείας*. Παπαγιαννᾶδες 1963, 4^{ον}, σελ. 14 (Α.Ε. 2980).
6. **Νικ. Καραβιτάκης**, *Συλλογή λαογραφικοῦ ὕλικου τοῦ χωρίου Χαμεζίου Σητείας*, [Χαμέζιον 1963], 4^{ον}, σελ. 22 (Α.Ε. 2981).
7. **Ἰωάνν. Ζουριδάκης**, *Στοιχεῖα λαογραφικὰ ἐκ τοῦ χωρίου Σταυρωμένου Σητείας*, ἐν Σταυρωμένῳ 1963, 4^{ον}, σελ. 40 (Α.Ε. 2982).
8. **Ἰωάνν. Τσαντάκης**, *Λαογραφικὰ τοῦ χωρίου Λάστρου τῆς ἐπαρχίας Σητείας*, ἐν Λάστρῳ 1963, 4^{ον}, σελ. 15 (Α.Ε. 2983).
9. **Μαρία Μαρκάκη**, *Λαογραφικὰ Χαμεζίου Σητείας*, Χαμέζιον 1963, 4^{ον}, σελ. 32 (Α.Ε. 2984).
10. **Γεώργ. Ἀγκιναροσταχάκης**, *Λαογραφικὴ συλλογὴ ἐξ Ἀπιδίων Σητείας* [Ἀπίδια] 1964, 4^{ον}, σελ. 17 (Α.Ε. 2985).
11. **Δημ. Σεϊτανίδης**, *Τοπωνυμίες Σουφλίου καὶ περιοχῆς του ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῆς Τουρκοκρατίας*, Σουφλί 1966, 4^{ον}, σελ. 5 (Α.Ε. 2986).
12. **Ἐλπιν. Σταμούλη - Σαραντῆ**, *Συλλογὴ λαογραφικῆς ὕλης περὶ τῆς λατρείας ἐν γένει τοῦ Ἁγίου Γεωργίου εἰς διαφόρους τόπους*, 4^{ον}, σελ. 219 (Α.Ε. 2987).
13. **Ἀντών. Γαϊτάνης**, *Λαογραφικὴ συλλογὴ ἐκ τοῦ χωρίου Βασιλιτίου Πυλίας*, ἐν Χίῳ 1966, 4^{ον}, σελ. 198 (Α.Ε. 2988).
14. **Ἄθαν. Κουστένης**, *Συλλογὴ λαογραφικοῦ ὕλικου ἐκ τοῦ χωρίου Καρπερῆς Σερρών*, [1966], 4^{ον}, σελ. 3 (Α.Ε. 2989).
15. **Νικόλ. Κυριακάκης**, *Τὰ κατὰ τὸν γάμον ἔθιμα εἰς τὸ χωρίον Ἀμαριανὸ Πεδιάδος Ἡρακλείου Κρήτης*, ἐν Ἡρακλείῳ 1966, 4^{ον}, σελ. 15 (Α.Ε. 2990).
16. **Νικ. Ρουσομουστακάκης**, *Συλλογὴ λαογραφικοῦ ὕλικου ἐκ τῆς Ἀνατολικῆς Κρήτης*, 1964 - 65, 4^{ον} + 8^{ον}, σελ. 75 (Α.Ε. 2991).
17. **Joy (Χαρά) Κουλεντιανοῦ**, *Τραγούδια καὶ χοροὶ Σκύρου, Ἀλοννήσου καὶ Κέας*, 1965, 8^{ον} μέγα, σελ. 170 (Α.Ε. 2992).
18. **Δόμνα Σαμίου**, *Χοροὶ καὶ τραγούδια Ἀστυπалаίας*, [Ἀστυπάλαια] 1964, 8^{ον} μέγα, σελ. 44 (Α.Ε. 2993).
19. **Ἡλ. Χουρζαμάνης**, *Λαογραφικὴ συλλογὴ ἐξ ἀποστολῆς εἰς τὸν συνοικισμὸν Μελλί (πρόσφυγες) παρὰ τὰ Μέγαρα*, 1966, 8^{ον} μέγα, σελ. 83 (Α.Ε. 2994).

20. **G. Winterberg**, *Μουσική ὕλη ἐκ Μαρόκου καὶ Τουρκίας*, [1964], 4ον, σελ. 10 (Α.Ε. 2995).
21. **Ἀναστ. Ν. Γεωργαντζής**, *Λαογραφικὰ στοιχεῖα τῆς περιοχῆς Ζαλόγγου*, ἐν Λούρῳ 1966, 4ον, σελ. 107 (Α.Ε. 2996).
22. **Ἰωάνν. Θ. Γωγοβίτης**, *Μονογραφία τοῦ χωρίου Μεγαλοβρύσου Ἀγιάς Λαρίσης*, ἐν Μεγαλοβρύσῳ 1959, σελ. 38 (Α.Ε. 2997).
23. **Σπυρ. Κουντούρης**, *Στοιχεῖα λαογραφίας ἐκ τοῦ χωρίου Κριεζὰ Καρυστίας*, ἐν Κριεζοῖς 1966, 4ον, σελ. 25 (Α.Ε. 2998).
24. **Νικ. Β. Κοσμάς**, «*Ὁ Λαγκαδάς*», 1966, 4ον, σελ. 172 (Α.Ε. 2999).
25. **Βασίλ. Παυλίδης**, *Προλήψεις, δεισιδαιμονίαι, ξόρκια καὶ μάγια στὴν περιοχή Παραμυθίας*. Ἀθῆναι 1966, 8ον μικρόν, σελ. 79 (Α.Ε. 3000).
26. **Δημήτρ. Νοτόπουλος, Σπυρίδ. Περιστερης**, *Ἠχογράφησις μουσικῆς ὕλης*, 1953, 8ον μέγα, σελ. 110 (Α.Ε. 3001).
27. **Εὐάγγ. Ζορμπᾶς**, *Ὁ γάμος στὸ χωριὸ Τσούκα Φθιώτιδος*, Τσούκα 1966, 4ον, σελ. 23 (Α.Ε. 3002).
28. **Βασίλ. Γ. Βετσόπουλος**, *Παραλλαγὰι δημοτικῶν τραγουδιῶν*, 1966, 4ον, σελ. 624 (Α.Ε. 3003).
29. **Ἀπόστ. Δ. Ψαθάς**, *Βασιλικὴ Μητρακλῆ - Ψαθά, Ὁ Σκοπὸς Ἀνατολικῆς Θράκης*, 1966, 4ον, σελ. 202 (Α.Ε. 3004).
30. **Πέτρος Π. Πανταζόπουλος**, *Νανουρίσματα περιοχῆς Λογγᾶς Πυλίας*, 1966, 4ον, σελ. 9 (Α.Ε. 3005).
31. **Κωνστ. Χρ. Σιόντης**, *Λαογραφικὰ Μουζακαίων Ἰωαννίνων. Μουζακαῖοι* 1966, σελ. 48 (Α.Ε. 3006).
32. **Σωκρ. Δ. Γεωργούλας**, *Λαογραφικὰ περιφερείας Ἀνατολικοῦ Ξεροβουνίου. Ξεροβούνιον Ἠλείου* 1966, 4ον, σελ. 125 (Α.Ε. 3007).
33. **Μανώλης Ἰ. Καλοκύρης**, *Συλλογὴ λαογραφικοῦ ὕλικου ἐκ τῆς περιοχῆς Ἀνωγείων Ρεθύμνης*, [Ἀνώγεια] 1966, 4ον, σελ. 172 (Α.Ε. 3008).
34. **Ὀνούφριος Καραγιάννης**, «*Τὸ Γιωργιὸ παντρεύεται*». Ἀπὸ τῆς *Λαογραφία τῆς Σύμης*. Περουλάδες Κερκύρας 1966, 4ον, σελ. 50 (Α.Ε. 3009).
35. **Νικόλ. Β. Ζάγκος**, *Ἡ λαογραφία ἐνὸς χωριοῦ τοῦ χωριοῦ Λακκιὰ νομοῦ Θεσσαλονίκης*, ἐν Λακκιᾷ 1966, 4ον, σελ. 25 (Α.Ε. 3010).
36. **Εὐάγγ. Ζορμπᾶς**, *Λαϊκὰ σιχουργήματα*, 1966, 4ον, σελ. 7 (Α.Ε. 3011).
37. **Γεώργ. Τσίλης**, *Ἠχογραφημένα μοιρολόγια καὶ τραγούδια χωρίου Πραμάντων Ἰωαννίνων*, ἐν Ἀθήναις 1966, σελ. 20 (Α.Ε. 3012).
38. **Γεώργ. Τσίλης**, *Συλλογὴ λαογραφικοῦ ὕλικου χωρίου Πραμάντων Ἰωαννίνων*. Πράμαντα 1966, 8ον μικρ., σελ. 170 (Α.Ε. 3013).

39. Δημ. Β. Οίκονομίδης, *Λαογραφική έρευνα εις Μονοδένδριον και Βίτσαν Ζαγορίου Ἡπείρου*, 1966, 8^{ον} μέγα, σελ. 332 (Α.Ε. 3014).
40. Γεώργ. Ν. Αίκατερινίδης, *Λαογραφική αποστολή εις Σταυροπήγιον Εύρουτανίας πρὸς κινηματογράφησιν ἐκδηλώσεων τοῦ ἐκ παραδόσεως λαϊκοῦ βίου*, 1966, 8^{ον} μέγα, σελ. 119 (Α.Ε. 3015).
41. Γεώργ. Ν. Αίκατερινίδης, *Ἀποστολή εις Ἀνόγεια Μυλοποτάμου Κρήτης πρὸς κινηματογράφησιν τελετῆς τοῦ γάμου*, 1966, 8^{ον} μέγα, σελ. 76 (Α.Ε. 3016).
42. Δημήτρ. Δάνος, *Ἐκεῖνα τὰ χρόνια*. Ἀθήναι 1966, 4^{ον}, σελ. 109 (Α.Ε. 3017).
43. Κων/ντίνος Λαζαρίδης, *Τὸ χωριό μου Κουκούλι τοῦ Ζαγοριοῦ και ἡ λαογραφία του*, τόμ. Β', *Τὰ παραμῦθια τοῦ χωριοῦ*. Κουκούλι, 1966, 4^{ον}, σελ. 182 (Α.Ε. 3018).
44. Γεώργ. Κουκλινός, *Λαογραφικὰ σημειώματα ἄνδρου*, Γιαννισαῖοι 1966, 4^{ον}, σελ. 39 (Α.Ε. 3019).
45. Καλλιόπη Τζανιδάκη, *Λαογραφικὰ Ἀνατολικῆς Κρήτης*, Ἱεράπετρα 1966, σελ. 99 (Α.Ε. 3020).
46. Ἄνδρ. Β. Μπούτσικας, *Λαογραφική έρευνα εις Βούστριον Ξηρομέρου, Τρίκορφον Ναυπακτίας, Σαγαίικα καὶ Ἱτέαι Πατρῶν*, Πάτραι 1966, σελ. 256 (Α.Ε. 3021).
47. Ἰωάνν. Τριανταφυλλίδης, *Ποντιακὴ λαογραφία*. Νάουσα 1966, 4^{ον}, σελ. 236 (Α.Ε. 3022).
48. Δημήτρ. Παππᾶς, *Συλλογὴ λαογραφικοῦ ὕλικου ἐκ Μεγάλου Περιστερίου Λαωδώνης Ἰωαννίνων*. Μέγα Περιστερίον 1965, 4^{ον}, σελ. 484 (Α.Ε. 3023).
49. Κων/τίνος Τσοῦχλος, *Θωμαῖς Τσοῦχλου, Τσακόνικη λαογραφία*, Βλαχιώτης 1966, 4^{ον}, σελ. 175 (Α.Ε. 3024).
50. Στέφ. Ἡμελλος, *Λαογραφικὴ συλλογὴ ἐξ ἀποστολῆς εις τὰς νήσους Σίκινον και Φολέγανδρον*, 1966, 8^{ον} μέγα, σελ. 251 (Α.Ε. 3025).
51. Ἄννα Ἰ. Παπαμιχαήλ, *Λαογραφικὴ συλλογὴ ἐξ ἀποστολῆς εις τὴν ἐπαρχίαν Καρδίτσας*, 1966, 8^{ον} μέγα, σελ. 321 (Α.Ε. 3026).
52. Ἄγγ. Δευτεραῖος, *Λαογραφικὴ συλλογὴ ἐξ ἀποστολῆς εις χωρία τοῦ νομοῦ Γρεβενῶν*, 1966, 8^{ον} μέγα, σελ. 391 (Α.Ε. 3027).
53. Παρθένης Ἀλβανός, *Συλλογὴ λαογραφικοῦ ὕλικου ἐκ Λισβορίου Λέσβου*, ἐν Λισβορίῳ 1966, 4^{ον}, σελ. 18 (Α.Ε. 3028).
54. Γ. Σ. Ἡλιάδης, *Λαογραφικὸν ὕλικὸν ἀπὸ τὴν ἐπαρχίαν Πάφου Κύπρου, Συλλογὴ μαθητῶν Γυμν. Πάφου*. Πάφος 1966, 4^{ον} + 8^{ον}, σελ. 86 (Α.Ε. 3029).

55. **Ἰωάννης Νασιόπουλος**, *Λαογραφικά Ἐρατύρας Βοΐου Κοζάνης*. Ἅγιος Ἀντώνιος Θεσσαλονίκης 1966, 4^{ον}, σελ. 238 (Α.Ε. 3030).

56. **Ἀνάργ. Σβολόπουλος**, *Μέρος Α΄, Λαογραφικὴ συλλογὴ ἐκ τῆς κοινότητος Πλατέος Καλαμῶν. Μέρος Β΄, Συλλογὴ γλωσσικοῦ κ.λ.π. ὑλικοῦ (τοπωνυμ. μετὰ λαογρ. στοιχείων ἐξ 60 κοινοτήτων τῆς ἐπαρχ. Καλαμῶν)*. Καλάμαι 1961-1964, 4^{ον}, σελ. 167 (Α.Ε. 3031).

57. **Γεώργ. Πουρανόπουλος**, «*Ἡ Πέρνη*». *Ἱστορία-Λαογραφία τῆς κώμης*, 1966, 4^{ον}, σελ. 72 (Α.Ε. 3032).

58. **Γεώργ. Κολιός**, *Λαογραφικὴ συλλογὴ περιφ. Παππαδατῶν Πρεβέζης*, Παππαδάται 1966, 4^{ον}, σελ. 53 (Α.Ε. 3033).

59. **Δημήτρ. Ν. Παπαναούμ**, *Λαογραφικὴ μελέτη. Ἦθη καὶ ἔθιμα Σιατίστης καὶ ὁ παραλληλισμὸς τους μετὰ τὰ Βυζαντινά*. Σιάτιστα 1966, 4^{ον}, σελ. 99 (Α.Ε. 3034).

60. **Γεράσ. Ἰ. Καφύρης, Ἰωάνν. Γ. Καφύρης**, *Λαογραφικὸν ὑλικὸν ἐκ Παξῶν*. [Ἀθῆναι] 1966, 8^{ον} μέγα, σελ. 414 (Α.Ε. 3035).

61. **Κων/τίνος Λαζαρίδης**, «*Τὸ χωριό μου Κουκκούλι τοῦ Ζαγοριοῦ καὶ ἡ λαογραφία του*», τόμ. Γ΄, *Ποικίλα λαογραφικά*, Κουκκούλιον 1966, 4^{ον}, σελ. 225 (Α.Ε. 3036).

62. **Σπυρ. Περιστέρης**, *Μουσικὴ καὶ λαογραφικὴ ἀποστολὴ εἰς χωρία ἐπαρχ. Βονίτισης καὶ Λευκάδος*, 1966, 8^{ον} μέγα, σελ. 231 (Α.Ε. 3037).

63. **Σταῦρ. Καρακάσης**, *Μουσικὴ ἀποστολὴ εἰς Σάμον*, 1966, 8^{ον}, σελ. 328 (Α.Ε. 3038).

64. **Κων/τίνος Ρωμαῖος**, *Λαογραφικὴ συλλογὴ ἐξ ἀποστολῆς εἰς Μυρσίνην Λακωνίας*, 1966, 8^{ον} μέγα, σελ. 220 (Α.Ε. 3038Α).

65. **Ἰωάννης Γουρίδης**, «*Βρυσικὰ Διδυμοτείχου Ἐβρου*». *Λαογραφικὴ ἔρευνα*. Βρυσικὰ 1966, 4^{ον}, σελ. 110 (Α.Ε. 3039).

66. **Ἀθηνᾶ Παπαδήμου, Μαρία Παπαδοπούλου, Σωτήρ. Δεμερτζῆς**, «*Ἦθη καὶ ἔθιμα τοῦ χωρίου Ἀσπρονερίου Διδυμοτείχου*, [Ἀσπρονερίου] 1966, 4^{ον}, σελ. 31 (Α.Ε. 3040).

67. **Βάγια Δουλούδη, Δημήτρ. Κτενίδης, Γεώργ. Κοτίνης, Χαράλ. Γκιούρδας, Βασίλ. Θεοδόσιογλου**, *Λαογραφικά Θουρίου*, Θούριον 1966, 4^{ον}, σελ. 52 (Α.Ε. 3041).

68. **Νικόλ. Δούκας**, *Λαογραφικά στοιχεῖα γιὰ τὸ Σουφλί*, Σουφλίον 1966, 4^{ον}, σελ. 6 (Α.Ε. 3042).

69. **Μεταξία Τσακμάκη**, «*Ἐρωτας, ἀρρ' βώνας, γάμος στὸ Σουφλί*, [Σουφλίον] 1966, 4^{ον}, σελ. 30 (Α.Ε. 3043).

70. **Παρασκευᾶς Παληᾶτσος**, *Λαογραφικά Σουφλίου*. [Σουφλίον] 1965, 4^{ον}, σελ. 5 (Α.Ε. 3044).

71. **Τριάς Μέρμηγκα**, *Ἀπὸ τὴν λαογραφίαν τῆς πόλεως Σουφλίου*. Σουφλίον 1966, 4^{ον}, σελ. 6 (Α.Ε. 3045).

72. **Χρῖστος Μπαμπαλίτης**, *Ἡ δημόδης ἰατρικὴ στὸ Σουφλί Ἐβρου*, ἐν Σουφλίῳ 1966, 4^{ον}, σελ. 9 (Α.Ε. 3046).

73. **Παράσχος Κουντουράκης**, *Στοιχεῖα λαογραφικῆς ἐρεῦνης τοῦ χωρίου Ἀβδέλλας Διδυμοτείχου*, [Ἀβδέλλα] 1966, 4^{ον}, σελ. 21 (Α.Ε. 3047).

74. **Στέφ. Παπαναστασίου**, *Λαογραφικὴ ἐρευνα τοῦ χωρίου Ἀλεποχωρίου*, ἐν Ἀλεποχωρίῳ 1966, 4^{ον}, σελ. 18 (Α.Ε. 3048).

75. **Χαράλ. Καβάζης**, *Λαογραφικὴ μελέτη Ἀλεποχωρίου*, ἐν Ἀλεποχωρίῳ 1965, 4^{ον}, σελ. 16 (Α.Ε. 3049).

76. **Δημήτρ. Βασιλούδης**, **Ἑλένη Ἀμπατζῆ**, **Δημ. Καπουσούζης**, **Ἑλένη Φυντάνη**, *Λαογραφικά Ἀσημενίου*, [Ἀσημένιον] 1966, 4^{ον}, σελ. 14 (Α.Ε. 3050).

77. **Θεόδ. Κυρανούδης**, *Συλλογὴ λαογραφικοῦ ὕλικου ἐκ Σοφικοῦ*, [Σοφικόν] 1966, 4^{ον}, σελ. 15 (Α.Ε. 3051).

78. **Ἰωάνν. Παρασκευόπουλος**, **Ἰουλία Κοντογδῆ**, *Λαογραφικά Διδυμοτείχου*, ἐν Διδυμοτείχῳ 1966, 4^{ον}, σελ. 8 (Α.Ε. 3052).

79. **Εὖστ. Καρανικολαΐδης**, *Λαογραφικά στοιχεῖα Διδυμοτείχου*, ἐν Διδυμοτείχῳ 1966, 4^{ον}, σελ. 7 (Α.Ε. 3053).

80. **Χρυσὴ Χρηστίδου**, *Συλλογὴ λαογραφικοῦ ὕλικου ἐκ τοῦ χωρίου Λαγοῦ Ἑλληνοχωρίου Διδυμοτείχου*, ἐν Λαγῶ 1966, σελ. 65 (Α.Ε. 3054).

81. **Δημήτρ. Πατρῶνας**, **Θεόδωρ. Καραγεωργίου**, *Λαογραφικά στοιχεῖα τοῦ χωρίου Κισσαρίου συνοικισμοῦ κοινότη. Λαβάρων Διδυμοτείχου*, ἐν Κισσαρίῳ 1966, 4^{ον}, σελ. 32 (Α.Ε. 3055).

82. **Πασχάλης Μπαλτζῆς**, *Συλλογὴ λαογραφικοῦ ὕλικου ἐκ Καρωτῆς Διδυμοτείχου*. [Καρωτῆ] 1966, 4^{ον}, σελ. 12 (Α.Ε. 3056).

83. **Ἀθανάσ. Παύλης**, *Λαογραφικά στοιχεῖα Κοτρωνιάς*. [Κοτρωνιά] 1966, 4^{ον}, σελ. 7 (Α.Ε. 3057).

84. **Παναγ. Γκαψάλα**, **Κυριακὴ Δεληγιώργη**, **Βασιλικὴ Μπόζιου**, *Λαογραφικὸ ὕλικὸ χωρίου Λύρας Φυλακτοῦ Σουφλίου*. Ἐν Λύρα 1966, 4^{ον}, σελ. 21 (Α.Ε. 3058).

85. **Δέσποινα Τσιαντούκα**, *Συλλογὴ λαογραφικοῦ ὕλικου Κνανῆς Διδυμοτείχου*, [Κνανῆ] 1966, 4^{ον}, σελ. 15 (Α.Ε. 3059).

86. **Νικ. Χατζηπαναγιώτης**, *Λαογραφική συλλογή χωρίου Πολιάς Διδυμοτείχου*. [Πολιά] 1966, 4^{ον}, σελ. 16 (Α.Ε. 3060).

87. **Χρήστος Χριστούδης**, *Συλλογή λαογραφικοῦ ὕλικου ἐκ Κορνοφωλεᾶς Σουφλίου*, [Κορνοφωλεᾶ] 1966, 4^{ον}, σελ. 32 (Α.Ε. 3061).

88. **Γεώργ. Τσομπανλιώτης**, *Συλλογή λαογραφικοῦ ὕλικου Κυανῆς Διδυμοτείχου*. Κυανή 1966, 4^{ον}, σελ. 18 (Α.Ε. 3062).

89. **Σοφία Κρυσταλλίδου**, *Συλλογή λαογραφικοῦ ὕλικου ἐκ Καρωτῆς Διδυμοτείχου*, Καρωτῆ 1966, 4^{ον}, σελ. 43 (Α.Ε. 3063).

90. **Δημήτρ. Τοταρίδης**, **Παναγ. Νιανιάκας**, **Εὐαγγελία Ταντσιούκα**, **Χρήστ. Μπογιατζῆς**, *Λαογραφική συλλογή ἐκ Λαβάρων Διδυμοτείχου*. Λάβαρα 1966, 4^{ον}, σελ. 30 (Α.Ε. 3064).

91. **Βιργινία Τσαβδαρίδου**, *Συλλογή λαογραφικοῦ ὕλικου ἐκ Κυανῆς Διδυμοτείχου*, ἐν Κυανῆ 1966, 4^{ον}, σελ. 41 (Α.Ε. 3065).

92. **Πηνελόπη Βογιατζῆ**, **Οὐρανία Πατσιᾶ**, **Ἄθανάσ. Τσουτσουμάκας**, *Λαογραφικά Κουφοβουνίου*. [Κουφοβούνιον] 1965, 4^{ον}, σελ. 43 (Α.Ε. 3066).

93. **Δημ. Γιαννακίδης**, *Λαογραφικά Διδυμοτείχου*, [Διδυμότειχον] 1966, 4^{ον}, σελ. 9 (Α.Ε. 3067).

94. **Παῦλος Παπαλεξανδροῦς**, *Λαϊκὰ-δημοτικὰ τραγούδια κατοίκων Γιαννούλης καταγομένων ἐκ περιοχῆς Τριγώνου καὶ ἐκ Σουφλίου*. [Γιαννούλη] 1966, 4^{ον}, σελ. 22 (Α.Ε. 3068).

95. **Εὐτυχία Πρωΐου**, **Σταῦρος Κυρανούδης**, **Νίκη Καλαφατζῆ**, *Λαογραφικά στοιχεῖα χωρίου Δαδιάς*, [Δαδιά] 1965/1966, 4^{ον}, σελ. 28 (Α.Ε. 3069).

96. **Ἐλένη Σιναπίδου - Νταντσάκη**, *Λαογραφικά Διδυμοτείχου*, [Διδυμότειχον] 1966, 4^{ον}, σελ. 23 (Α.Ε. 3070).

97. **Βασίλ. Κ. Βοζατζῆς**, *Λαογραφικά στοιχεῖα Διδυμοτείχου*. Διδυμότειχον 1966, 4^{ον}, σελ. 16 (Α.Ε. 3071).

98. **Ζωή Κυργιαλάνη**, *Λαογραφικά στοιχεῖα Διδυμοτείχου*, ἐν Διδυμοτείχῳ 1966, 4^{ον}, σελ. 8 (Α.Ε. 3072).

99. **Ἀναστασία Χατζηπαυλίδου**, *Στοιχεῖα λαογραφικῆς ἐρεῦνης ἐκ τῆς περιφ. Διδυμοτείχου*, [Διδυμότειχον] 1966, 4^{ον}, σελ. 9 (Α.Ε. 3073).

100. **Ραλλοῦ Παπακωνσταντίνου**, *Λαογραφικά στοιχεῖα Διδυμοτείχου*, ἐν Διδυμοτείχῳ 1966, σελ. 6 (Α.Ε. 3074).

101. **Δέσποινα Βλαΐδου**, *Λαογραφικά στοιχεῖα Μουσουλμάνων κατοίκων πόλεως Διδυμοτείχου*, [Διδυμότειχον] 1966, 4^{ον}, σελ. 9 (Α.Ε. 3075).

102. **Ἀλκμήνη Μούτλια**, *Λαογραφικά στοιχεῖα ἀσχολίες γυναικῶν τῶν Λαγυνῶν καὶ τραγούδια*, ἐν Λαγυνοῖς 1966, 4^{ον}, σελ. 13 (Α.Ε. 3076).

103. **Ἀβράμης Χριστοδούλου**, *Λαογραφικὴ ἐργασία διὰ τὸν Σιδηροδρομικὸν Σταθμὸν Πυθίου*, [Σταθμὸς Πυθίου] 1966, 4^{ον}, σελ. 3 (Α.Ε. 3077).

104. **Χρῆστος Γιαννόπουλος**, *Ὑλικὸς βίος καὶ τέχνη τοῦ λαοῦ*, [Διδυμότειχον] 1966, 4^{ον}, σελ. 8 (Α.Ε. 3078).

105. **Σταματ. Μουχταρίδου**, *Ἔθιμα τοῦ λαϊκοῦ ἑορτολογίου εἰς Σουφλίον Ἐβρου*, ἐν Σουφλίῳ 1966, 4^{ον}, σελ. 7 (Α.Ε. 3079).

106. **Ἰωάνν. Κουφός, Βασιλικὴ Σιγγούνα**, *Ἦθη καὶ ἔθιμα τοῦ χωρίου Ἐλαφοχωρίου Διδυμοτείχου*, [Ἐλαφοχώριον] 1966, 4^{ον}, σελ. 9 (Α.Ε. 3080).

107. **Ἀρχοντούλα Ἀναγνωστοπούλου**, *Λαογραφικὸν ὕλικὸν τῆς πόλεως Διδυμοτείχου, Βιοτεχνία - Ἐνδυμασία*, [Διδυμότειχον] 1966, 4^{ον}, σελ. 9 (Α.Ε. 3081).

108. **Χρυσούλα Κηπουροῦ-Βολανίου**, *Λαογραφικὴ συλλογὴ ἐκ Διδυμοτείχου*. Διδυμότειχον 1966, 4^{ον}, σελ. 15 (Α.Ε. 3082).

109. **Ὀδυσσ. Ἀμαξόπουλος, Παναγιώτα Μπόογλου**, *Ἔθιμα καὶ τραγούδια εἰς τὸ χωριὸ Ἀσβεσιᾶδες Διδυμοτείχου*, [Ἀσβεσιᾶδες] 1966, 4^{ον}, (Α.Ε. 3083).

110. **Μαρία Μούτλια**, *Συλλογὴ λαογραφικοῦ ὕλικου ἐκ Λυκόφωτος Σουφλίου*, ἐν Λυκόφωτι 1966, 4^{ον}, σελ. 11 (Α.Ε. 3084).

111. **Ἰωάνν. Λαζάρου, Ἀπόστολ. Κουρτέσης, Κυριακὴ Μαργαριτίδου, Δήμητρα Χατζηγιαννέλη**, *Λαογραφικὰ χωρίου Πετράδων περ. Διδυμοτείχου*, Πετράδες 1966, 4^{ον}, σελ. 30 (Α.Ε. 3085).

112. **Δημήτρ. Διάκου, Μαργαρίτα Πρωϊκοπούλου, Ζωὴ Δεμερτζῆ**, *Ἦθη καὶ ἔθιμα τῶν Ρωμιοκατσιβέλλων τοῦ Διδυμοτείχου*, Διδυμότειχον 1966, 4^{ον}, σελ. 40 (Α.Ε. 3086).

113. **Μαρία Καλλιτσάρη**, *Λαογραφικὴ συλλογὴ ἐκ Μάνδρας Διδυμοτείχου*, [Μάνδρα] 1966, 4^{ον}, σελ. 6 (Α.Ε. 3087).

114. **Ἄννα Τιάμαρου**, *Λαογραφικὰ χωρίου Λυκόφωτος*, ἐν Λυκόφωτι 1966, 4^{ον}, σελ. 15 (Α.Ε. 3088).

115. **Παναγ. Κερεζούδης**, *Λαογραφικὰ Πυθίου Διδυμοτείχου*, Πύθιον 1966, 4^{ον}, σελ. 232 (Α.Ε. 3089).

116. **Δωροθέα Μισόπαπα, Ἄγγελος Καρατζᾶς**, *Συλλογὴ λαογραφικοῦ ὕλικου ἐκ Πρωτοκκλησίου Διδυμοτείχου*, ἐν Πρωτοκκλησίῳ 1966, 4^{ον}, σελ. 23 (Α.Ε. 3090).

117. **Θ. Φυλλαρίδης**, *Ἱστορημα τοῦ χωρίου Σιδηροῦς*, ἐν Σιδηροῦ 1966, 4^{ον}, σελ. 13 (Α.Ε. 3091).

118. **Θεοδ. Τσιακίρης**, *Λαογραφικὰ στοιχεῖα Μεγάλου Δερείου Διδυμοτείχου*. [Μέγα Δερεῖον] 1966, 4^{ον}, σελ. 8 (Α.Ε. 3092).

119. Βασίλ. Μανάβης, *Λαογραφικά στοιχεία χωρίου Νέων Ψαθάδων Διδυμοτείχου*, Ψαθάδες 1965, 4^{ον}, σελ. 11 (Α.Ε. 3093).

120. Εύστρατία Τακτικού, Βασιλική Κούτρα, Παναγιώτα Κουμουλάκη, *Λαογραφικά στοιχεία τοῦ χωρίου Ρηγίου*, ἐν Ρηγίῳ 1966, 4^{ον}, σελ. 32 (Α.Ε. 3094).

121. Ζουμπουλιὰ Παπαδάκη, Εὐάγγ. Τερζούδης, *Λαογραφικά στοιχεία τοῦ χωρίου Μικροῦ Δερείου Διδυμοτείχου*, [Μικρὸν Δέρειον] 1966, 4^{ον}, σελ. 12 (Α.Ε. 3095).

122. Ὅλγα Αὐγουστίνου, *Συλλογὴ δημοτικῶν ᾠμάτων ἐκ Νέων Ψαθάδων Διδυμοτείχου*, Νέοι Ψαθάδες 1965, 4^{ον}, σελ. 8 (Α.Ε. 3096).

123. Νικόλ. Καρελλάς, *Συλλογὴ λαογραφικοῦ ὕλικου ἐκ Σαύρας Βουσικῶν Διδυμοτείχου*, ἐν Σαύρα 1966, 4^{ον}, σελ. 59 (Α.Ε. 3097).

124. Χρυσὴ Τσαλίκη, Ἀποστολία Ἀραμπατζῆ, *Λαογραφικὴ συλλογὴ ἐκ Σουφλίου*. [Σουφλίον] 1966, 4^{ον}, σελ. 17 (Α.Ε. 3098).

125. Χριστόδ. Γλύστρας, *Συλλογὴ λαογραφικοῦ ὕλικου ἐκ Σουφλίου*, Σουφλίον 1965, 4^{ον}, σελ. 4 (Α.Ε. 3099).

126. Μόρφω Τυφορίδου, *Συλλογὴ λαογραφικῆς ὕλης ἐκ Σουφλίου*, ἐν Σουφλίῳ 1966, 4^{ον}, σελ. 20 (Α.Ε. 3100).

127. Ἄννα Θεοφανούδη, *Λαογραφικὴ συλλογὴ ἐκ Σουφλίου*, ἐν Σουφλίῳ 1966, 4^{ον}, σελ. 11 (Α.Ε. 3101).

128. Παναγ. Παππᾶς, Χρυσὴ Δεμερτζῆ, Σμαρὼ Στεργιούδη, *Λαογραφικά στοιχεία Παλιουρίου Διδυμοτείχου Ἔβρου*. ἐν Παλιουρίῳ 1966, 4^{ον}, σελ. 21 (Α.Ε. 3102).

129. Παναγ. Δουδός, Λεμονιὰ Κουφάκη, Βασιλικὴ Βράνη, *Συλλογὴ λαογραφικοῦ ὕλικου ἐκ Πραγγίου Διδυμοτείχου*, Πραγγίον 1966, 4^{ον}, σελ. 21 (Α.Ε. 3103).

130. Ἀνάργ. Ἐσκιτζόγλου, *Λαογραφικὴ μελέτη Σιταριάς Διδυμοτείχου*, Σιταριά 1966, 4^{ον}, σελ. 58 (Α.Ε. 3104).

131. Γεώργ. Κομνίδης, *Λαογραφικὴ ὕλη συνοικισμοῦ Γιατράδων κοινότητος Ἀσπρονερίου*, ἐν Γιατράδες 1965-1966, 4^{ον}, σελ. 53 (Α.Ε. 3105).

132. Χαράλ. Μισαρίδης, Δημήτρ. Σταθάκης, Σταυρούλα Σαμψούνη, Ἰωάννα Μιχαλεντζάκη, Ἀγγελικὴ Παυλίουγλου, *Λαογραφικὴ μελέτη Μάνης Ἔβρου*, Μάνη 1966, 4^{ον}, σελ. 42 (Α.Ε. 3106).

133. Ἐλένη Γραμματίκογλου, *Λαϊκὴ λατρεία εἰς Πύθιον Διδυμοτείχου*, Πύθιον 1966, 4^{ον}, σελ. 26 (Α.Ε. 3107).

134. Δημ. Καμπασακάλης, Συλλογή λαογραφικοῦ ὑλικοῦ ἐκ Σοφικοῦ, [Σοφικόν] 1966, 4ον, σελ. 12 (Α.Ε. 3108).

135. Μαρία Παπαμαυρουδῆ, Συλλογή λαογραφικοῦ ὑλικοῦ ἐκ Σοφικοῦ, [Σοφικόν] 1966, 4ον, σελ. 15 (Α.Ε. 3109).

136. Ξανθῆ Τσουγγαράκη, Συλλογή λαογραφικοῦ ὑλικοῦ ἐκ Σοφικοῦ, [Σοφικόν] 1966, 4ον, σελ. 19 (Α.Ε. 3110)

137. Στ. Ἀθανασόπουλος, Συλλογή λαογραφικοῦ ὑλικοῦ ἐκ Σοφικοῦ, [Σοφικόν] 1966, 4ον, σελ. 6 (Α.Ε. 3111).

138. Ἀντωνία Τζεδάκη, Συλλογή λαογραφικοῦ ὑλικοῦ ἐκ Σοφικοῦ, [Σοφικόν] 1966, 4ον, σελ. 23 (Α.Ε. 3112).

139. Πέτρο. Σισμανίδης, Συλλογή λαογραφικοῦ ὑλικοῦ ἐκ Σοφικοῦ, ἐν Σοφικῶ 1966, 4ον, σελ. 19 (Α.Ε. 3113).

140. Ἐλισσάβη Τερζοῦδη, Συλλογή λαογραφικοῦ ὑλικοῦ ἐκ Σουφλίου, ἐν Σουφλίῳ 1966, 4ον, σελ. 7 (Α.Ε. 3014).

141. Ἀχιλλεὺς Τζιαμτζῆς, Συλλογή λαογραφικοῦ ὑλικοῦ ἐκ Σουφλίου, Σουφλίον, 4ον, σελ. 3 (Α.Ε. 3115).

142. Μαργαρίτα Μούτλια, Παραμύθια Σουφλίου, ἐν Σουφλίῳ 1966, 4ον, σελ. 12 (Α.Ε. 3116).

143. Ἀπόστολ. Σαπουντζῆς, Λαογραφικά τοῦ χωρίου Μαυροκκλησίου Λιδυμοτείχου, Ἐν Μαυροκκλησίῳ 1966, 4ον, σελ. 86 (Α.Ε. 3117).

144. [Ἀνωνύμου], Μνημεῖα τοῦ λόγου ἐκ Πραγγίου Λιδυμοτείχου, [Πράγγιον] 1966, 4ον, σελ. 16 (Α.Ε. 3118)

145. Χριστόδ. Ἀθανασόπουλος, Συλλογή λαογραφικῆς ὕλης ἐξ Ἀμόριου Λιδυμοτείχου, [Ἀμόριον] 1966, 4ον, σελ. 8 (Α.Ε. 3119).

146. Ἀπόστολ. Παπάζογλου, Λαογραφικὴ μελέτη. Τὰ «Ρουγκάτσια» τῶν Λαβάρων, Ἀγριάνη 1966, 4ον, σελ. 19 (Α.Ε. 3120).

147. Πασχάλης Κοντός, Μεταξία Λασπίδου, Ἐλισσάβη Βαρβατζίκη, Λαογραφικά Ἰσαακίου Λιδυμοτείχου, Ἰσαάκιον 1966, 4ον, σελ. 82 (Α.Ε. 3121).

148. Ἀγγελικὴ Τσακίρη, Συλλογή λαογραφικοῦ ὑλικοῦ ἐκ Λιδυμοτείχου, [Λιδυμότειχον] 1966, 4ον, σελ. 42 (Α.Ε. 3122).

149. [Ἀνωνύμου], Συλλογή λαογραφικοῦ ὑλικοῦ ἐκ τῆς περιοχῆς Λιδυμοτείχου, [Λιδυμότειχον] 1966, 4ον, σελ. 3 (Α.Ε. 3123).

150. Χρῆστος Ἀραμπατζῆς, Λαογραφικά στοιχεῖα ἐκ Λάδης Λιδυμοτείχου, Λάδη 1966, 4ον, σελ. 5 (Α.Ε. 3124).

151. Μ. Καραμανλῆ, Συλλογή λαογραφικῆς ὕλης ἐκ Λάδης, Λάδη 1966, 4ον, σελ. 11 (Α.Ε. 3125).

152. [Ἄνωνύμου], *Συλλογὴ λαογραφικοῦ ὕλικου ἐκ Πραγγίου Διδυμοτείχου*, [Πραγγίον] 1966, 4^{ον}, σελ. 17 (Α.Ε. 3127).

153. Πασχάλης Παπαδόπουλος, Σουλτάνα Καλαϊτζῆ, *Συλλογὴ λαογραφικοῦ ὕλικου ἐκ Κορύμβου Μαυροκκλησίου Διδυμοτείχου*, [Κόρυμβος] 1966, 4^{ον}, σελ. 11 (Α.Ε. 3127).

154. Ἄννα Ἀραμπατζῆ, Ἀσπρούδα Σταμπολίδου, *Συλλογὴ λαογραφικοῦ ὕλικου ἐξ Ἀμορίου Διδυμοτείχου*, [Ἀμόριον] 1966, 4^{ον}, σελ. 37 (Α.Ε. 3128).

155. Αἰκατερίνη Ἀθανασιάδου, Ἀπόστ. Κορνιανός, Αἰκατερίνη Ἀσλάνη, Γεώργ. Ἐφέκωστης, *Λαογραφικὸν ὕλικὸν ἐκ τοῦ χωρίου Ἀδελφικοῦ Σερρῶν*, [Ἀδελφικὸν] 1964-1965, 4^{ον}, σελ. 10 + ε' (Α.Ε. 3129).

156. Θεοφ. Μυρωνίδης, Γεωργία Παπαστρατάκου, Ἰωανν. Καραμανίδης, Ἀναστάσ. Μυρωνίδης, Ναυσικᾶ Φαρσάρη, Ἀναστασία Φωστηροπούλου, *Λαογραφικὰ στοιχεῖα Ἀμμουνδιᾶς Σερρῶν*, Ἀμμουνδιά 1965, 4^{ον}, σελ. 14 + η' (Α.Ε. 3130).

157. Μενέλ. Γκαριπῆς, Θεοφ. Κουταλοπούλου, Ἐλένη Κοσκινίδου, *Λαογραφικὸν ὕλικὸν ἐκ τοῦ χωρίου Ἀναγεννήσεως Σερρῶν*, [Ἀναγέννησις] 1966, 4^{ον}, σελ. 20 + ζ' (Α.Ε. 3131).

158. Σ. Ἀλεξιάδου, Λ. Μπακάλης, *Λαογραφικὸν ὕλικὸν Ἄνω Καμήλας Σερρῶν*, ἐν Ἄνω Καμήλα 1965, σελ. 14 + θ' (Α.Ε. 3132).

159. Παναγ. Πούλος, Μαρία Μπαμπαλίτη, Ἰωάνν. Σουρουτζίδης, Φανῆ Ἀγγελίδου, Δαμιανὸς Παυλίδης, *Λαογραφικὰ τοῦ χωρίου Ἄνω Μητροσίου*, ἐν Ἄνω Μητροσίῳ 1965, 4^{ον}, σελ. 9 + η' (Α.Ε. 3133).

160. Δημήτρ. Ἀραμπατζῆς, *Λαογραφικὰ στοιχεῖα Ἄνω Χριστοῦ Μελενικισίου Σερρῶν*, 4^{ον}, σελ. 4 (Α.Ε. 3134).

161. Ἰωανν. Στιβαρός, Φωτεινὴ Θεμελῆ, Ἀργυρῶ Σταματίου, Ἀθαν. Ἀλεξίου, Σάββας Χρυσανθίδης, Πελοπ. Ἑλληνούδης, Ἀλέξανδ. Βενέτης, *Λαογραφικὰ στοιχεῖα Βαλτεροῦ Σερρῶν*, ἐν Βαλτεροῦ 1965, 4^{ον}, σελ. 11 + δ' (Α.Ε. 3135).

162. Γεώργ. Καρνοῦσκος, Εὐαγγελία Τενεκετζῆ, Δημήτρ. Τσελεκίδης, Γλυκερία Κατσάρη, Μαρία Λεύκα, Νικήτας Παπαγεωργίου, *Λαογραφικὰ στοιχεῖα Βαμβακοφύτου Σερρῶν*, Βαμβακόφυτον 1965, 4^{ον}, σελ. 14 + δ' (Α.Ε. 3136).

163. Μιλτιάδης Πασχαλίδης, *Λαογραφικὰ στοιχεῖα Βαμβακιᾶς*, [Βαμβακιὰ 1966], 4^{ον}, σελ. 4 (Α.Ε. 3137).

164. Γεώργ. Ἀναγνώστου, Εὐφροσύνη Κωνσταντᾶ, Χρυσούλα Δημη-

τριάδου, Παρασκευή Ζαρογιάννη, *Συλλογή λαογραφικοῦ ὑλικοῦ κοινότητος Γεφυρουδίου*, Ἐν Γεφυρουδίῳ 1965, 4^{ον}, σελ. 12 + γ' (Α.Ε. 3138).

165. Παναγ. Νταχοῆς, Κυριάκος Γιαννούλης, Ἑλένη Χαλκιά, Σπυρ. Παπᾶς, Εὐαγγελία Τριανταφύλλου, *Λαογραφικὰ στοιχεῖα ἐκ Δασοχωρίου Σερρῶν*, [Δασοχώριον] 1966, 4^{ον}, σελ. 7 + γ' (Α.Ε. 3139).

166. Ἰωάνν. Παπαναστασίου, Ἡλίας Χατζηηλιού, Λουκᾶς Μπακάλης, Δήμητρ. Γαβρίλη, *Λαογραφικὸν ὑλικὸν χωρίου Καλὰ Δένδρα Σερρῶν* Καλὰ Δένδρα 1965, 4^{ον}, σελ. 8 + ζ' (Α.Ε. 3140).

167. Δημήτρ. Καταράκης, Ἑλένη Ρήγα, Ἀλεξάνδρα Τσικούρη, Ἀδαμαντία Ἀνδρούτσου, *Λαογραφικὰ στοιχεῖα Κάτω Καμήλας Σερρῶν*, [Κάτω Καμήλα] 1965-1966, 4^{ον}, σελ. 5 + 4 (Α.Ε. 3141).

168. Σωτήρ. Παναγιώτου, Καλλιόπη Δαούτη, Μαρία Μπάνδα, Ἐλευθερία Χαριζάνη, *Λαογραφικὰ στοιχεῖα Κάτω Μητρούσιου Σερρῶν*, [Κάτω Μητρούσιον] 1965, 4^{ον}, σελ. 10 + ε' (Α.Ε. 3142).

169. Δημήτρ. Παπαδημητρίου, *Λαογραφικὰ στοιχεῖα Λευκῶνος Σερρῶν* [Λευκῶν] 1966, 4^{ον}, σελ. 11 + ς' (Α.Ε. 3143).

170. Γεώργ. Πετειναράκης, Γεώργ. Σουγλῆς, Ἰωάννα Σταματάκη, Γεωργία Καραμπουναργιώτου, Σιδέρης Σταματόπουλος, Εἰρήνη Στεργιάδου, Ἀθαν. Κουτσώνης, Στυλιαν. Πλατανιώτης, Χρυσή Καραδέτου, Ἀλίκη Τσαντούλα, Εἰρήνη Κανελλοπούλου, *Λαογραφικὰ στοιχεῖα Κοιμήσεως Σερρῶν*, [Κοίμησις] 1965, 4^{ον}, σελ. 18 + ε' (Α.Ε. 3144).

171. Τασία Μανδάλου, Ἰωάνν. Σολωμίδης, Βασ. Ἀνδρούτσος, Μαρία Πουλῆ, *Λαογραφικὰ στοιχεῖα Κουμαριάς Σερρῶν*, [Κουμαριά] 1966, 4^{ον}, σελ. 6 (Α.Ε. 3145).

172. Παναγ. Τσορτανίδης, Δημήτρ. Μέρμηγκας, Νικόλ. Ἀσημακόπουλος, Βαλασία Ἀμπατζῆ, *Λαογραφικὰ στοιχεῖα Λιθοτόπου Σερρῶν*, [Λιθοτόπος] 1966, 4^{ον}, σελ. 10 + ς' (Α.Ε. 3146).

173. Μαρία Πλουμάκη, *Λαογραφικὰ στοιχεῖα Μονοκκλησιᾶς Σερρῶν*, [Μονοκκλησιὰ] 1966, 4^{ον}, σελ. 13^α (Α.Ε. 3147).

174. Κων/τῖνος Ψυχογιός, Βασιλική Γεροδήμου, *Λαογραφικὸν ὑλικὸν ἐκ Νέας Τυρολόης Σερρῶν*, [Νέα Τυρολόη] 1966, 4^{ον}, σελ. 7 + ε' (Α.Ε. 3148).

175. Ἀναστάσ. Τζιβελόπουλος, Μαρία Πασχαλέρη, *Λαογραφικὰ στοιχεῖα Ἡρακλείας Σερρῶν*, [Ἡράκλεια] 1966, 4^{ον}, σελ. 11 + ζ' (Α.Ε. 3149).

176. Ἰωάνν. Ἀδαμόπουλος, Κωνστ. Παπαδημητρίου, Γεωργία Μέρμηγκα, *Λαογραφικὰ στοιχεῖα Ξηροτόπου Σερρῶν*, Ξηρότοπος 1965, 4^{ον}, σελ. 22 + ε' (Α.Ε. 3150).

177. Σωτήρ. Παππᾶς, Νικόλ. Παπαστεφάνου, Βασ. Ντάμπος, Ἴδαν. Δούκας, Μαρία Τσαλικίδου, Γαρυφαλλιά Κώτη, *Λαογραφικά στοιχεῖα Ποντισμένων Σερρών*, ἐν Ποντισμένῳ 1965, 4^{ον}, σελ. 15 + ζ' (Α.Ε. 3151).

178. Ζαφείριος Ἀναγνωστίδης, *Λαογραφικά στοιχεῖα χωρίου Προβατᾶ Σερρών*, [Προβατᾶς] 1966, 4^{ον}, σελ. 23 + η' (Α.Ε. 3152).

179. Βασίλ. Χορτομάνης, Χρῆστ. Ξουράφης, Δημήτρ. Κηπουρίδης, *Λαογραφικά στοιχεῖα πόλεως Σερρών*, ἐν Σέρροις 1966, 4^{ον}, σελ. 8 (Α.Ε. 3153).

180. Περικλῆς Κοντογιάννης, Στυλιανὴ Παπαδάκη, *Λαογραφικά στοιχεῖα Τριάδος Σερρών*, [Τριάς] 1966, 4^{ον}, σελ. 14 + ε' (Α.Ε. 3154).

181. Παῦλος Καραγιαννίδης, Σταυρούλα Ζωηροῦ, Ἰωάνν. Μιχαηλίδης, Ἄννα Κεγιαδάκη, *Λαογραφικά στοιχεῖα Χειμάρρου Σερρών*, ἐν Χειμάρρῳ 1965, 4^{ον}, σελ. 13 + ια' (Α.Ε. 3155).

182. Δημ. Σαββίδης, *Λαογραφικά στοιχεῖα Χρυσοχωράφων Σερρών*, Χρυσοχώραφα 1965, 4^{ον}, σελ. 12 + δ' (Α.Ε. 3156).

183. Μιχ. Καραμιχαηλίδης, Δήμητρα Τσέλιου, *Λαογραφικά στοιχεῖα Ψωμοτοπίου Σερρών*, ἐν Ψωμοτοπίῳ 1965, 4^{ον}, σελ. 10 + δ' (Α.Ε. 3157).

184. Γεώργ. Τζανακάκης, *Λαογραφικά στοιχεῖα τοῦ χωρίου Σιμῶνος*, [Σιμῶν] 1966, 4^{ον}, σελ. 16 (Α.Ε. 3158).

185. [Ἄνωνύμου], *Λαογραφικά στοιχεῖα Καρπερῆς Σερρών*, [Καρπερῆ] 1966, 4^{ον}, σελ. 13 + δ' (Α.Ε. 3159).

186. Στυλ. Μυστακίδης, Κλεοπάτρα Θεοδωρίδου, *Λαογραφικά στοιχεῖα τῶν κατοίκων τοῦ συνοικισμοῦ Κάτω Χριστός*, [Κάτω Χριστός] 1965, 4^{ον}, σελ. 13 + ς' (Α.Ε. 3160).

187. Γρηγόρ. Τσακίρης, *Λαογραφικά στοιχεῖα Μετοχίου Σερρών*, [Μετόχιον] 1966, 4^{ον}, σελ. 14 + ζ' (Α.Ε. 3160Α).

188. Ἀλέξανδρος Σ. Μποκαῖμης, *Λαογραφικά Λαμασκηναῖς Βοῖου Κοζάνης*, Κοζάνη 1966, 4^{ον}, σελ. 86 (Α.Ε. 3161).

189. Ἰάκωβος Ἀ. Ἡλίας, *Ὁ τρυγητός, ὁ θερισμός, τὸ ἀλώνισμα καὶ τὸ μάζεμα τῆς ἐλιάς τὰ παλιὰ χρόνια εἰς τὰ Μέγαρα*, Ἀθῆναι 1966, 4^{ον}, σελ. 79 (Α.Ε. 3162).

190. Ἰάκωβος Ἀ. Ἡλίας, *Διάφορες σημειώσεις καὶ παρατηρήσεις διὰ τοὺς ρυθμοὺς τῶν δημοτικῶν Ἑλληνικῶν χορῶν καὶ τραγουδιῶν*, Ἀθῆναι 1966, σελ. 96 (Α.Ε. 3163).

ΚΙΝΗΜΑΤΟΓΡΑΦΗΣΕΙΣ ΕΚΔΗΛΩΣΕΩΝ ΤΟΥ ΛΑΪΚΟΥ ΒΙΟΥ
ΚΑΤΑ ΤΑ ΕΤΗ 1965 - 1966

(Archives de Cinematographie. Materiel folklorique cinematographié
pendant les années 1965 - 1966).

Ἡ περισυλλογή ἐκδηλώσεων τοῦ λαϊκοῦ πολιτισμοῦ διὰ κινηματογρα-
φήσεως, ὡς ἀναφέρεται εἰς τὸν ΙΖ' (1964) τόμον τῆς Ἑπετηρίδος,
σελ. 251, συνεχίσθη καὶ κατὰ τὰ ἔτη 1965 καὶ 1966 ὡς κατωτέρω.

Α' ΕΤΟΥΣ 1965' (ANNÉE 1965)

1. — *Λαϊκαὶ λατρευτικαὶ τελεταὶ εἰς τὴν Μακεδονίαν (χωρίον Καλὴ Βρύση τοῦ νομοῦ Δράμας) ἀπὸ 5-8 Ἰανουαρίου.*

α') 5 Ἰανουαρίου (παραμονὴ Θεοφανείων): Ἀποπομπὴ ἐκ τῶν οἰκιῶν τῶν Καλικαντζάρων, δαιμονικῶν ὄντων. Ραντισμὸς ἀμπέλων δι' ἁγιασμοῦ. Τελετουργικὸν δεῖπνον τῆς οἰκογενείας. β') 6 Ἰανουαρίου (Θεοφάνεια): Ἁγιασμός. Διάφοροι ἐθιμικαὶ πράξεις. Μεταμφιέσεις («μπαμπούγεροι»). γ') 7 Ἰανουαρίου (Ἁγ. Ἰωάννου): Μεταμφιέσεις. δ') 8 Ἰανουαρίου (Ἁγ. Δομνίκης «ἡμέρα τῆς μαμμῆς»): Μεταμφιέσεις καὶ παράστασις ὑπὸ τῶν μετημφιεσμένων τελέσεως γάμου.

Κινηματογραφήσεις εἰς Καλὴν Βρύσην Δράμας τὴν 5-8 Ἰανουαρίου 1965. Ταινία ἠχητική (μαγνητικῆς ἐγγραφῆς), μήκους 284 μ. Ἄρ. εἰσαγ. βιβλ. κινημ. ταιν. 27. Ἄρ. χ/φου περιγραφῆς 2937, σελ. 7-19.

2. — *Λαϊκαὶ παραστάσεις «Καλόγερος» τὴν Δευτέραν τῆς Τυρινῆς ἐβδομάδος εἰς Ἁγίαν Ἐλένην Σερρῶν.*

Μεταμφιέσεις. Τελετουργικὴ σπορὰ δημητριακῶν. Θανάτωσις τοῦ πρωταγωνιστοῦ καὶ ἀνάστασις αὐτοῦ.

Κινηματ. τὴν Δευτέραν τῆς τυρινῆς ἐβδομάδος (1ην Μαρτίου) 1965 εἰς Ἁγίαν Ἐλένην Σερρῶν. Ταιν. 220 μ. Ἄρ. εἰσ. 28. Ἄρ. χ/φου 2938, σελ. 7-17.

¹ Αἱ κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο κινηματογραφήσεις ἐξετελέσθησαν ὑπὸ τοῦ φιλολόγου Γ. Ν. Αἰκατερινίδου ἐντὸς τῶν πλαισίων τοῦ προγράμματος Λαογραφικῆς ἐρεῦνης, ἐκτελουμένου ἐν τῷ Λαογραφικῷ Ἀρχεῖῳ (νῦν Κέντρῳ Ἑρεῦνης τῆς Ἑλλην. Λαογραφίας) ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ Καθηγητοῦ, Διευθυντοῦ τοῦ Ἀρχείου, Γ. Κ. Σπυριδάκη, διὰ τῆς οικονομικῆς ἐνισχύσεως τοῦ Βασιλικοῦ Ἰδρύματος Ἑρευνῶν (Β.Ι.Ε.).

3. — *Άγερμοὶ κορασίων τὸ Σάββατον τοῦ Λαζάρου εἰς Ἁγίαν Ἐλένην Σερρών.*
 α') Κορίτσια ἐκ τῶν ἐντοπίων κατοίκων, φέροντα ἔνδυμα ἐνηλίκων γυναικῶν, περιέρχονται καθ' ὀμάδας τὰς οἰκίας τοῦ χωρίου τὴν πρωΐαν τοῦ Σαββάτου τοῦ Λαζάρου καὶ τραγουδοῦν εἰδικὰ τραγούδια μετὰ ἐκτελέσεως χορῶν. β') Εἰς τὸ αὐτὸ χωρίον κοράσια ἐκ προσφύγων ἀπὸ τὸ Κωστὶ Ἄνατ. Θράκης, φέροντα εἰς χειρας ὁμοίωμα τοῦ Λαζάρου, τὸν «Λάζαρη», τραγουδοῦν ὁμοίως εἰδικὰ τραγούδια.
 Αἱ ὀμάδες αὗται λαμβάνουν φιλοδώρημα ἀπὸ τὴν οἰκοκυρὰν κάθε οἰκογενείας.
 Κινηματ. κατὰ τὸ Σάββατον τοῦ Λαζάρου (17 Ἀπριλίου 1965) εἰς τὴν Ἁγίαν Ἐλένην Σερρών. Ταινία ἡχητικὴ (μαγνητικῆς ἐγγρ.) 60 μ. Ἄρ. εἰσ. 29. Ἄρ. χ/φου 2946, σ. 155.
4. — *Άγερμοὶ κορασίων τὴν Κυριακὴν τῶν Βαΐων εἰς Βαμβακόφυτον Σερρών.*
 Κοράσια εἰς ὀμάδας, ἐνδεδυμένα μὲ τὸ τοπικὸν φόρεμα, περιέρχονται τὰς οἰκίας τοῦ χωρίου ἄδοντα καὶ χορεύοντα.
 Κινηματ. τὴν Κυριακὴν τῶν Βαΐων (18 Ἀπριλίου 1965) εἰς Βαμβακόφυτον Σερρών. Ταινία ἡχητικὴ (μαγνητ. ἐγγραφῆς), 30 μ. Ἄρ. εἰσ. 30. Ἄρ. χ/φου. 2946, σ. 156.
5. — *Θερισμὸς (κοπή) τῆς σικάλεως εἰς Ἁγίαν Ἐλένην Σερρών.*
 Κινηματογράφησις τῆς ἐργασίας τῆς κοπῆς τῆς σικάλεως μὲ τὴν «κόσσα», ἥτοι διὰ μεγάλου δρεπάνου μὲ μακρὸν στείλεόν, καὶ τῆς μεταφορᾶς αὐτῆς εἰς ἀποθήκην διὰ τετρατρόχου ἀμάξης, συρομένης ὑπὸ βοῶν.
 Κινηματ. εἰς Ἁγίαν Ἐλένην Σερρών κατ' Ἀπρίλιον 1965. Ταινία 60 μ. Ἀριθμ. εἰσ. 31. Ἄρ. χ/φου 2946, σ. 157.
6. — *Θρησκευτικὰ λαϊκὰ ἔθιμα τὴν Μεγάλην Παρασκευὴν εἰς Βαμβακόφυτον Σερρών.*
 Διανυκτέρευσις καὶ ἐγκοίμησις εἰς τὴν ἐκκλησίαν παρὰ τὸν Ἐσταυρωμένον. Τοποθέτησις ἀναθημάτων ἐπὶ τοῦ Σταυροῦ. Διέλευσις τῶν κατοίκων τοῦ χωρίου κάτω ἀπὸ τὸν Ἐπιτάφιον.
 Κινηματ. τὴν Μεγ. Πέμπτην καὶ Μεγ. Παρασκευὴν (22-23 Ἀπριλίου 1965) εἰς Βαμβακόφυτον Σερρών. Ταινία 30 μ. Ἄρ. εἰσ. 32. Ἄρ. χ/φου 2946, σ. 157.
7. — *Λαϊκὸς πανηγυρισμὸς τῆς ἐορτῆς τοῦ Ἁγίου Γεωργίου εἰς Νέον Σούλι Σερρών τὴν Τρίτην τῆς Διακαινησίμου.*
 Ἡ λαϊκὴ πανήγυρις αὕτη τελεῖται τὴν ἐπομένην πάντοτε τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐορτῆς τοῦ Ἁγίου. Μετὰ τὴν λειτουργίαν τελεῖται ἁγιασμὸς, εἶτα δὲ γίνεται περιφορὰ τῶν εἰκόνων καὶ τῶν λαβάρων τῶν ἐκκλησιῶν κύκλῳ εἰς τὰ σύνορα τῆς ἀγροτικῆς περιφερείας τοῦ χωρίου καὶ τοποθέτησις ὑψώματος (ἀντιδώρου) ἐπὶ τοῦ κορμοῦ 4 θαλερῶν δένδρων πρὸς τὸν σκοπὸν

τῆς προστασίας τοῦ χωρίου ἐκ πτώσεως χαλάζης. Εἰς τὴν πλατεῖαν τοῦ χωρίου ἄδονται εἰδικὰ ἄσματα, ἐκτελουμένων συγχρόνως καὶ χορῶν. Ἀκολούθως λαμβάνει χώραν ἀναπαράστασις τοῦ θαύματος τῆς δρακοντοκτονίας ὑπὸ τοῦ Ἁγίου, ἐν συνεχείᾳ δὲ τελοῦνται ἀγῶνες δρόμου κ.ἄ. ἀγωνίσματα. Κινηματ. τὴν Τρίτην τῆς Διακαιησίμου (27 Ἀπριλίου 1965) εἰς Νέον Σούλι (πρῶην Σουμπάσκιοι) Σερρῶν. Ταινία 170 μ. Ἀρ. εἰς. 33. Ἀρ. χ/φου 2946, σελ. 158-160.

8. — *Περιφορὰ εἰκόνων καὶ δημοτελῆς θυσία («κουρμπάνι») τὴν Πέμπτην τῆς Διακαιησίμου εἰς τὸ χωρίον Κάτω Ὀρεινῆ Σερρῶν.*

α) Ἡ περιφορὰ τῶν εἰκόνων λαμβάνει χώραν μετὰ τὴν λειτουργίαν κύκλω εἰς τὰ σύνορα τῆς ἀγροτικῆς περιοχῆς τοῦ χωρίου, κατὰ τὸν πρὸ μεσημβρίας χρόνον, ἀποβλέπει δὲ εἰς τὴν προστασίαν τῆς παραγωγῆς ἐκ πτώσεως χαλάζης. β) Ἡ δημοτελῆς θυσία τελεῖται κατὰ τὰς ἀπογευματινὰς ὥρας. Πᾶσαι αἱ οἰκογένειαι τοῦ χωρίου λαμβάνουν τεμάχιον ἐκ τοῦ ἐψημένου κρέατος τοῦ σφαγιασθέντος ζώου.

Κινηματ. τὴν Πέμπτην τῆς Διακαιησίμου (29 Ἀπριλίου 1965) εἰς Κάτω Ὀρεινὴν Σερρῶν. Ταιν. 120 μ. Ἀρ. εἰς. 34. Ἀρ. χ/φου 2946, σελ. 160-163.

9. — *Μουσικὰ καὶ ἠχητικὰ ὄργανα εἰς Κρήτην.*

Κινηματογράφησις τῆς κατασκευῆς καὶ τῆς ἠχητικῆς ἢ μουσικῆς ἀποδόσεως:

α) τοῦ *θιαμπολιού* (αὐλοῦ) κατασκευαζομένου ἐκ καλάμου, ποιμενικοῦ μουσικοῦ ὄργανου. β) τῆς *ριουγιούρας*, ἀποτελουμένης ἐκ κελύφους κοχλίου καὶ ἴστοῦ ἀράχνης καὶ γ) τῆς *μουγκρινάρας* (ἥμισυ στάμνου μὲ τεταμένον ἐπὶ τοῦ ἀνοίγματος αὐτῆς εἰδικῶς κατειργασμένον δέρμα). Γίνεται χοῆσις τοῦ ὄργανου τούτου πρὸς ἀποδίωξιν τῶν ἀρκάλων (ἀσβῶν) ἐκ τῶν ἀμπέλων.

Κινηματ. εἰς Κρούαν Βρύσην Ρεθύμνης κατ' Ἰούλιον 1965. Ταιν. 30 μ. Ἀρ. εἰς. 35. Ἀρ. χ/φου 2955, σ. 307.

10. — *Χοροὶ Κρήτης.*

α) Σιγανὸς Πεντοζάλης. β) Πηδηκτὸς Πεντοζάλης. γ) Συρτὸς Ρεθεμνιώτικος. δ) Σούστα Ρεθεμνιώτικη.

Κινηματ. εἰς Κρούαν Βρύσην Ρεθύμνης κατ' Ἰούλιον 1965. Ταιν. 120 μ. Ἀρ. εἰς. 36. Ἀρ. χ/φου 2955, σελ. 308-309.

11. — *Οἱ Πιθαράδες τοῦ χωρίου Θραφανὸν Κρήτης.*

Κατασκευὴ πίθων καὶ ἄλλων πηλίνων σκευῶν ὑπὸ πιθαράδων ἐκ Θραφανοῦ τοῦ νομοῦ Ἡρακλείου εἰς ὑπαίθριον ἐργαστήριον, ἐγκατεστημένον παρὰ τὴν Γεωργικὴν Σχολὴν Ἀσωμάτων Ἀμαρίου Ρεθύμνης.

Κινηματ. παρὰ τὴν Γεωργικὴν Σχολὴν Ἀσωμάτων Ρεθύμνης τὴν 17-20 Αὐγούστου 1965. Ταιν. 280 μ. Ἀρ. εἰς. 37. Ἀρ. χ/φου 2954, σελ. 233-236.

Β' ΕΤΟΥΣ 1966¹ (ANNÉE 1966)1. — *Χοροὶ Εὐρυτανίας.*Οἱ λαϊκοὶ χοροί: α) τοῦ *Στέγγου*, β) *στὰ τρία*.

Ὁ πρῶτος (τοῦ *Στέγγου*) ἐκτελεῖται εἰς τὸ χωρίον *Σταυροπήγιον* (πρόην Ἀμπλιανην) κατὰ τὰς ἀπογευματινὰς ὥρας τῆς 26 Ἰουλίου, ἐκκλησ. πανηγύρεως τῆς Ἀγ. Παρασκευῆς, συνοδεῖα εἰδικῶν ᾠμάτων, τὰ ὅποια καλοῦνται «*τραγούδια τοῦ Στέγγου*».

Κινηματ. εἰς *Σταυροπήγιον Εὐρυτανίας* τὴν 26 καὶ 28 Ἰουλίου 1966. Ταιν. 90 μ. Ἀρ. εἰσ. 38 Α-Β. Ἀρ. χ/φου 3015, σ. 115.

2. — *Λαϊκὴ οἰκοδομία εἰς Σταυροπήγιον Εὐρυτανίας.*

Κινηματογράφησις τῆς ἐξωτερικῆς καὶ ἐσωτερικῆς ἀπόψεως παλαιᾶς οἰκίας.

Κινηματ. εἰς *Σταυροπήγιον* κατ' Ἰούλιον 1966. Ταιν. 30 μ. Ἀρ. εἰσ. 39. Ἀρ. χ/φου 3015, σ. 116.

3. — *Ἐκ τοῦ φυσικοῦ βίου εἰς Σταυροπήγιον Εὐρυτανίας.*

Κινηματογράφησις μεταφορᾶς ὕδατος διὰ τῆς βαρέλας καὶ παρασκευῆς τοῦ ἄρτου (ζύμωσις καὶ κατασκευή, εἶτα ὄπτησις αὐτοῦ εἰς τὴν *γάστραν*).

Κινηματ. εἰς *Σταυροπήγιον Εὐρυτανίας* κατ' Ἰούλιον 1966. Ταιν. 30 μ. Ἀρ. εἰσ. 40. Ἀρ. χ/φου 3015, σ. 116.

4. — *Ἐκ τοῦ ποιμενικοῦ βίου εἰς Σταυροπήγιον Εὐρυτανίας.*

Κινηματογράφησις βοσκῆς αἰγοπροβάτων, ἀμέλξεως καὶ τυροκομίας.

Κινηματ. εἰς τὴν τοποθεσίαν *Κερασά* τοῦ ὄρεινοῦ ὄγκου τῆς Ὀξυᾶς (ὕψομ. 1700 μ.), τὴν 29 Ἰουλίου 1966. Ταιν. 150 μ. Ἀρ. εἰσ. 41. Ἀρ. χ/φου 3015, σ. 117.

5. — *Τελετουργικὸς ἑορτασμὸς τοῦ γάμου εἰς Ἀνώγεια Μυλοποτάμου Κρήτης.*

Κινηματογράφησις τῶν διαφόρων φάσεων τῆς τελετῆς καὶ τοῦ ἑορτασμοῦ τοῦ γάμου ἐπὶ ἑξήμερον, ἤτοι πρό, κατὰ καὶ μετὰ τὴν ἡμέραν τῆς στέψεως.

Κινηματ. εἰς Ἀνώγεια Μυλοποτάμου ἀπὸ τῆς 26-31 Αὐγούστου 1966. Ταιν. 460 μ. Ἀρ. εἰσ. 42. Ἀρ. χ/φου 3016, σελ. 5-16, 70-72.

6. — *Παρασκευὴ ψωμιῶν τοῦ γάμου εἰς Ἀνώγεια Μυλοποτάμου Κρήτης.*

Τὴν Παρασκευὴν πρὸ τῆς στέψεως κατὰ τὴν Κυριακὴν, γίνεται ἡ ζύμωσις καὶ παρασκευὴ τῶν εἰδικῶν γαμηλίων ἄρτων (*γαμοκούλουρων*) μὲ εἰδικὰς ἐπ' αὐτῶν διακοσμήσεις διὰ ζύμης.

Κινηματ. εἰς Ἀνώγεια Μυλοποτάμου τὴν 26 Αὐγούστου 1966. Ταιν. 30 μ. Ἀρ. εἰσ. 43. Ἀρ. χ/φου 3016, σ. 73.

¹ Αἱ κινηματογραφήσεις ἐξετελέσθησαν ὑπὸ τοῦ συντάκτου *Γεωργ. Ν. Αἰκατερινίδου*. (Βλ. καὶ ἐκθεσιν ἄνωτέρω, σελ. 331-343).

7. — *Χοροὶ Κρήτης.*

Ὁ χορὸς *Σούστα*, ὡς χορεύεται εἰς τὸ χωρίον Ζωνιανὰ Ρεθύμνης.

Κινηματ. τὴν 28 Αὐγούστου 1966 εἰς Ἀνώγεια Μυλοποτάμου. Ταινία ἑγχρωμος, 30 μ.
Ἄρ. εἰσ. 43. Ἄρ. χ/φου 3016, σ. 74.

8. — *Τρυγητὸς καὶ πάτημα (ἔκθλιρις) σταφυλῶν εἰς Κρήτην.*

Κινηματ. εἰς Ἀνώγεια Μυλοποτάμου κατ' Αὐγουστον 1966. Ταιν. 120 μ. Ἄρ. εἰσ. 45.
Ἄρ. χ/φου 3016, σ. 75.

9. — *Ἀγεροὶ παίδων τὴν παραμονὴν τῶν Χριστουγέννων εἰς τὸν Δῆμον Νικαίας Ἀττικῆς.*

Παῖδες ψάλλουν τὰ Χριστουγεννιάτικα κάλαντα, κρούοντες ρυθμικῶς σιδηρᾶ τρίγωνα.

Κινηματ. τὴν 24 Δεκεμβρίου 1966 εἰς τὸν Δῆμον Νικαίας, τέως Διοικ. Πρωτευούσης.
Ταιν. 40 μ. Ἄρ. εἰσ. 46. Ἄρ. χ/φου 3167, σ. 9.

10. — *Ἀγεροὶ μαθητῶν κατὰ τὴν παραμονὴν τῆς Πρωτοχρονιάς εἰς Κορωπὶ Ἀττικῆς, Ψάλλονται τὰ Πρωτοχρονιάτικα κάλαντα.*

Κινηματ. τὴν 31 Δεκεμβρίου 1966 εἰς Κορωπίον τοῦ Δήμου Κορωπίας Ἀττικῆς. Ταιν. 40 μ. Ἄρ. εἰσ. 47. Ἄρ. χ/φου. 3167, σ. 10.

ΕΚΘΕΣΕΙΣ ΠΕΠΡΑΓΜΕΝΩΝ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΟΥ ΕΡΕΥΝΗΣ
ΤΗΣ ΕΛΛΗΝ. ΛΑΟΓΡΑΦΙΑΣ (ΠΡΩΗΝ ΛΑΟΓΡ. ΑΡΧΕΙΟΥ)
ΚΑΤΑ ΤΑ ΕΤΗ 1965 ΚΑΙ 1966

(Exposés sur l'activité du Centre de Recherches du folklore Hellénique
(ex Archives de Folklore) pendant des années 1965 et 1966).

Α', ΚΑΤΑ ΤΟ ΕΤΟΣ 1965 (ANNÉE 1965).

Εἰς τὸ Λαογραφικὸν Ἀρχεῖον συνεχίσθη καὶ κατὰ τὸ ἔτος 1965 τὸ ἐκτελούμενον εἰς αὐτὸ ἐπιστημονικὸν ἔργον διὰ τοῦ αὐτοῦ προσωπικοῦ, ὡς ἀναφέρεται περὶ τούτου εἰς τὴν προηγουμένην ἔκθεσιν τοῦ ἔτους 1964. (Βλ. Ἐπετηρ., τόμ. ΙΖ' (1964) σελ. 255).

Α'. Εἰσαγωγή λαογραφικῆς ὕλης

1. Ἀπὸ ἐπόψεως πλουτισμοῦ τοῦ Λ.Α. δι' ἀνεκδότου ὕλης ἐστάλησαν 24 νέαι συλλογαὶ ἐκ σελίδων 8449. Ἐκ τούτων 25 προέρχονται ἐξ ἐκπαιδευτικῶν λειτουργῶν, 3 κατηρτίσθησαν ὑπὸ μαθητῶν καὶ ἄλλων, ἑννέα δὲ κατετέθησαν ὑπὸ τοῦ Διευθυντοῦ, Καθηγητοῦ, Γ.Κ. Σπυριδάκη ἐκ τῆς ἐκτελουμένης ὑπ' αὐτοῦ εἰδικῆς λαογραφικῆς ἐρεῦνης διὰ τῶν συνεργατῶν του, φιλολόγων, Γεωργίου Αἰκατερινίδου καὶ Ἡλία Χουρζαμάνη, μισθοδοτουμένων πρὸς τοῦτο ὑπὸ τοῦ Βασιλικοῦ Ἰδρύματος Ἐρευνῶν. Εἰς τὰς ἐν λόγω συλλογὰς περιέχεται ὕλη ἐκ περιοχῶν τῆς Δυτικῆς Κρήτης (χ/φα 2954 - 2955), τῆς Ἀνατολικῆς Μακεδονίας (νομῶν Σερρῶν καὶ Δράμας, χ/φα 2937, 2938, 2946, 2952, 2953, 2975) καὶ ἐκ τοῦ συν-οικισμοῦ εἰς Μέγαρα Ἀττικῆς (προσφύγων ἐκ Μελί Μικρᾶς Ἀσίας (ἀρ. χ/φου 2947). Αἱ ὑπόλοιποι 5 συλλογαὶ κατετέθησαν ὑπὸ τοῦ προσωπικοῦ τοῦ Ἀρχείου, καταρτισθεῖσαι ὑπ' αὐτοῦ κατὰ τὰς κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο σχετικὰς λαογραφικὰς ἐρεῦνας τοῦ Λ.Α., ἧτοι: α) ὑπὸ τοῦ Δ/ντοῦ Γ. Κ. Σπυριδάκη εἰς τὸ Λαογραφικὸν Ἀρχεῖον Π. Βλαστοῦ, ἀποκείμενον εἰς τὸ Ἱστορικὸν Ἀρχεῖον Κρήτης εἰς Χανιά, ἐργασθέντος ἑνταῦθα ἀπὸ 5-11 Αὐγ. (ἀρ. χ/φου 2890). β) ὑπὸ τοῦ συντ. Δημ. Οἰκονομίδου ἐξ ἀποστολῆς του εἰς τὴν περιοχὴν Πωγωνίου Ἠπείρου ἀπὸ 8 Ἰουλ. — 7 Αὐγ. (ἀρ. χ/φου 2956). γ) ὑπὸ τοῦ συντ. Στ. Ἡμέλλου ἐξ ἀποστολῆς του εἰς τὰς νήσους Θήραν καὶ Ἀνάφην ἀπὸ 3 Ἰουλ. — 3 Αὐγ. (ἀρ. χ/φου 2957). δ) ὑπὸ τῆς συντ. Ἀννης Παπαμιχαήλ ἐξ ἐργασίας αὐτῆς εἰς τὴν Δυτ. Θεσσα-

λίαν ἀπὸ 18 Αὐγ. — 17 Σεπτ. (ἀρ. χ/φου 2960). ε) ὑπὸ τοῦ ἐκτ. συντ. Ἀγγ. Δευτεραίου ἐξ ἀποστολῆς του εἰς τὰ χωρία Μηλιὰ (Ἄνω καὶ Κάτω), Κώμη, Κρόκον, Καισαριὰ καὶ Αἰανὴ τοῦ νομοῦ Κοζάνης ἀπὸ τῆς 9 Αὐγ. — 8 Σεπτ. (ἀρ. χ/φου 2959) καὶ στ) ὑπὸ τοῦ ἐκτ. μουσ. Στ. Καρακάση ἐξ ἀποστολῆς του εἰς Ζάκυνθον ἀπὸ 5 Αὐγ. — 4 Σεπτ. (ἀρ. χ/φου 2958).

2. **Μουσικὴ ὕλη.**—Εἰς τὸ Τμῆμα τῆς Ἐθνικῆς Μουσικῆς Συλλογῆς εἰσῆχθησαν 1347 ἠχογραφήσεις μουσικῆς ἑλληνικῶν δημοτικῶν τραγουδιῶν καὶ λαϊκῶν χορῶν, πρὸς δὲ καὶ 41 δημῶδους μουσικῆς ὕλης ἐκ Τουρκίας καὶ Μαρόκου (12 ἐκ Μαρόκου καὶ 29 ἐκ Τουρκίας) ἐξ ἀνταλλαγῆς πρὸς ἑλληνικὴν μουσικὴν ὕλην μετὰ τοῦ Ἰνστιτούτου Μουσικολογίας τοῦ Πανεπιστημίου Βασιλείας τῆς Ἑλβετίας.

Ἡ ὡς ἄνω ὕλη δημῶδους ἑλληνικῆς μουσικῆς προῆλθεν α') ἐκ τῶν ὡς ἄνω ἀποστολῶν τοῦ προσωπικοῦ τοῦ Ἀρχείου, ἤτοι ἠχογραφήσεις: 41 ἐκ Πωγωνίου Ἠπείρου, 61 ἐκ Θήρας καὶ Ἀνάφης, 83 ἐκ τοῦ νομοῦ Κοζάνης, 154 ἐκ Δυτ. Θεσσαλίας, 319 ἐκ Ζακύνθου· β') 448 ἐκ τοῦ ὡς ἄνω ἐιδικοῦ προγράμματος Λαογρ. ἐρεύνης ὑπὸ τοῦ Δ/ντοῦ Γ. Κ. Σπυριδάκη· γ') 241 ἠχογραφήσεις ἐκ Σκύρου ἐξ ἠχογραφήσεως ὑπὸ τῆς Κας Ἰ. Κολεντιανοῦ ἐκ Νέου Σουλίου Σερρῶν ἐξ ἠχογρ. ὑπὸ Θεοφ. Χαλέμη· ἐκ Πραμάντων Ἠπείρου ὑπὸ Θεοφ. Τσίλη· ἐξ Ὀλυμπίας ὑπὸ Ἰ. Κλουκίνα καὶ ἐκ Κύπρου ὑπὸ Σ. Χατζησολωμοῦ.

3. Εἰς τὴν **Δισκοθήκην** τοῦ Ἀρχείου προσετέθησαν ἐξ ἀγορᾶς 28 δίσκοι δημῶδους μουσικῆς.

4. **Κινηματογραφικὸν Ἀρχεῖον.** Τὸ ἔργον τῆς ἀποτυπώσεως ἐπὶ κινηματογραφικῆς ταινίας μορφῶν τοῦ λαϊκοῦ πολιτισμοῦ πρὸς διάσωσιν καὶ ἐπιστημονικὴν ἐξέτασιν αὐτῶν συνεχίσθη ἐντὸς τοῦ προγράμματος ἐιδικῆς Λαογραφικῆς ἐρεύνης τοῦ Διευθυντοῦ Γ. Κ. Σπυριδάκη διὰ τῆς οικονομικῆς ἐνισχύσεως τοῦ Βασιλ. Ἰδρύματος Ἐρευνῶν. Οὕτως ἐκινηματογραφήθησαν ὑπὸ τοῦ συνεργάτου του φιλολόγου Γεωργ. Ν. Αἰκατερινίδου αἱ κάτωθι λαϊκαὶ ἐκδηλώσεις.

1) Λαϊκαὶ λατρευτικαὶ τελεταὶ μετὰ μεταμφιέσεων εἰς τὴν Μακεδονίαν (χωρίον Καλὴ Βρύση νομοῦ Δράμας) ἀπὸ 5-8 Ἰανουαρίου.

2) Λατρευτικαὶ τελεταὶ μετὰ μεταμφιέσεων (Καλόγερος) κατὰ τὴν Δευτέραν τῆς ἑβδομάδος τῆς Τυροφάγου εἰς Ἀγίαν Ἑλένην Σερρῶν.

3) Ἀγερμοὶ κορασίων τὸ Σάββατον τοῦ Λαζάρου εἰς Ἀγίαν Ἑλένην Σερρῶν.

4) Ἀγερμοὶ κορασίων τὴν Κυριακὴν τῶν Βαΐων εἰς Βαμβακόφυτον Σερρῶν.

5) Θερισμὸς τῆς σικάλεως εἰς Ἀγίαν Ἑλένην Σερρῶν.

6) Λαϊκὰ λατρευτικὰ ἔθιμα κατὰ τὴν Μεγάλην Παρασκευὴν εἰς Βαμβακόφυτον Σερρῶν.

7) Ἑορτασμός, ἐκκλησιαστικὸς καὶ λαϊκός, τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τὴν Τρίτην τοῦ Πάσχα εἰς Νέον Σούλι Σερρῶν.

8) Περιφορὰ εἰκόνων καὶ τέλεσις δημοτελοῦς θυσίας (κουρμπάνι) τὴν Πέμπτην τῆς Διακαινησίμου εἰς Κάτω Ὀρεινὴν Σερρῶν.

9) Ἦχητικὰ καὶ μουσικὰ ὄργανα εἰς Κρήτην: Ἡ νιουντιούρα, ἡ μουγκρινάρα καὶ τὸ χαμπιόλι. (Τρόπος κατασκευῆς, ἠχητικῆς καὶ μουσικῆς ἀποδόσεως αὐτῶν).

10) Χοροὶ Κρήτης: α) Σιγανὸς πεντοζάλης. β) Πηδηκτὸς πεντοζάλης. γ) Συρτὸς Ρεθυμνιώτικος δ) Σούστα Ρεθυμνιώτικη. (Ἐκινήματογραφήθησαν εἰς τὸ χωρίον Κρούα Βούση τοῦ νομοῦ Ρεθύμνης).

11) Ἡ τεχνικὴ τῆς κατασκευῆς πίδαων, κεραμικῶν ἀγγείων κλπ. εἰς Θρασηνὸν Κρήτης.

Β'. Βραβεύσεις

Ἐκ τῶν 134 λαογραφικῶν συλλογῶν (σελ. 6672) αἱ ὁποῖαι ἐστάλησαν εἰς τὸ Λαογρ. Ἀρχεῖον ὑπὸ ἐκπαιδευτικῶν λειτουργῶν, ἰδίᾳ τῆς στοιχειώδους ἐκπαίδευσως, κατὰ τὸ ἔτος 1964 ἔτυχον τιμητικῶν διακρίσεων μετ' εἰσήγησιν τοῦ Διευθυντοῦ τοῦ Ἀρχείου, πρότασιν τῆς Ἐφορευτικῆς Ἐπιτροπῆς καὶ ἀπόφασιν τῆς Συγκλήτου τῆς Ἀκαδημίας, συμφώνως πρὸς τὴν ὑπ' ἀρ. 27761/1952 ἐγκύκλιον αὐτῆς, οἱ κάτωθι συλλογεῖς:

α) Πρῶτος ἔπαινος μετὰ χρηματικῆς ἐνισχύσεως 3.000 δρχ.

1) **Κωνστ. Τρούκης**, διὰ λαογραφικὴν του συλλογὴν ἐκ τοῦ χωρίου Γεωργανάδες Τρικάλων (ἀρ. χ/φου 2781).

2) **Ἀστέριος Παπανικολάου**, διὰ τὰς λαογραφικὰς συλλογὰς του ἐξ Ἐλασσόνοιο (ἀρ. χ/φων 2792, 2879).

3) **Ἐμμαν. Ἰ. Καλοκύρης**, διὰ τὴν συλλογὴν λαογραφικοῦ ὑλικοῦ ἐκ τῆς κωμοπόλεως Ἀνωγείων Ρεθύμνης (ἀρ. χ/φου 2837).

4) **Σωτήριος Φάσσας**, (Ἐπιθεωρητὴς Στοιχ. Ἐκπαιδ. περιφ. Βισαλτίας) διὰ τὴν συλλογὴν λαογραφικοῦ ὑλικοῦ ἐκ τῆς ἐκπαιδ. περιφερείας Βισαλτίας νομοῦ Σερρῶν (ἀρ. χ/φου 2897).

(Ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Ἐπιθ/τοῦ συμβραβεύονται καὶ οἱ δημ/λοι τῆς περιφερείας του, οἱ ὁποῖοι, συμφώνως πρὸς ὁδηγίαν του, εἰργάσθησαν εἰς τὸν καταρτισμὸν τῆς ὑποβληθείσης λαογραφικῆς συλλογῆς).

β) Δεύτερος ἔπαινος μετὰ χρηματικῆς ἐνισχύσεως δρχ. 2.000.

1) **Βασίλειος Γ. Ματαυτσῆς**, διὰ τὰς συλλογὰς του «Λαογραφικὰ ἐκ Κασσάνδρας Χαλκιδικῆς» καὶ «Λαϊκὰ παιγνίδια» (ἀρ. χ/φων 2794, 2878).

- 2) Παῦλος Ἀντωνιουδάκης, διὰ τὴν συλλογὴν τοῦ «Λαογραφικὰ ἐκ τοῦ χωρίου Ἀκτοῦντα τῆς ἐπαρχίας Ἀγ. Βασιλείου Ρεθύμνης» (ἀρ. χ/φου 2844).
 - 3) Ἐλπιδοφόρος Πελεκανάκης, διὰ τὴν λαογραφ. συλλογὴν τοῦ ἐξ Ἀρδάκτου Ρεθύμνης (ἀρ. χ/φου 2845).
 - 4) Νικόλ. Ἀν. Γακίδης, διὰ τὴν συλλογὴν τοῦ «Λαογραφία Πευκοφύτου Καστορίας» (ἀρ. χ/φου 2877).
 - 5) Δημήτριος Σάκκας, διὰ τὴν συλλογὴν τοῦ «Ἡ Βερδικούσια Ἐλασσόνος, Γεωγραφικά, Ἱστορικά καὶ Λαογραφικά στοιχεῖα αὐτῆς» (ἀρ. χ/φου 2933Α).
 - 6) Χρῆστος Τσώτσης, (πρώην κοινοτ. Γραμματεὺς) διὰ τὴν συλλογὴν τοῦ «Λαογραφικὰ ἐκ Βυθοῦ Κοζάνης» (ἀρ. χ/φου 2793).
- γ) Τρίτος ἔπαινος μετὰ χρηματικῆς ἐνισχύσεως δρχ. 1.500
- 1) Ἐμμαν. Νικηφοράκης, διὰ τὴν συλλογὴν τοῦ «Λαογραφικὰ στοιχεῖα ἐκ τοῦ χωρίου Σγουροκεφάλι Πεδιάδος Κρήτης» (ἀρ. χ/φου 2866).
 - 2) Δημήτριος Β. Φούρλας, διὰ τὴν συλλογὴν τοῦ «Λαογραφικὰ σημειώματα ἀπὸ τὸ Νεοχώρι Ναυπακτίας» (ἀρ. χ/φου 2870).
 - 3) Χαράλαμπος Μ. Τζουμπές, διὰ τὴν λαογραφ. συλλογὴν τοῦ ἐξ Ἰσώματος Κιλκίς (ἀρ. χ/φου 2871).
 - 4) Ἀριστείδης Σ. Μπακαῖμης, διὰ τὴν συλλογὴν τοῦ «Λαογραφία Ζώνης Βοῖου Κοζάνης» (ἀρ. χ/φου 2899).
 - 5) Σωκράτης Δ. Γεωργούλας, διὰ τὴν συλλογὴν τοῦ «Λαογραφικὰ Ἀμμουδιάς Πρεβέζης καὶ Πλατανούσσης ἐπαρχ. Δωδώνης» (ἀρ. χ/φου 2902).
 - 6) Σταῦρος Κουτίβας (δικηγόρος), διὰ τὰς συλλογὰς τοῦ δημοτικῶν τραγουδιῶν Θυρέας καὶ Κυνουρίας (ἀρ. χ/φου 2784).
 - 7) Εἰρήνη Κυδωνάκη-Μαστοράκη, διὰ τὴν λαογραφικὴν συλλογὴν τῆς ἐκ τῆς ἐπαρχίας Ἱεραπέτρας Κρήτης (ἀρ. χ/φου 2802).
 - 8) Ἀθανασία Τυράκη, διὰ τὴν λαογραφ. συλλογὴν τῆς ἐκ Καλαμαύκας Ἱεραπέτρας (ἀρ. χ/φου 2804).
 - 9) Μαρία Σκανδάλη, διὰ τὴν λαογραφ. συλλογὴν τῆς ἐξ Ἀρμένων Ἀποκορώνου Χανίων (ἀρ. χ/φου 2828).
 - 10) Ζαχαρίας Κασσωτάκης, διὰ τὴν συλλογὴν τοῦ «Λαογραφικὰ Μυριοκεφάλων Ρεθύμνης» (ἀρ. χ/φου 2838).
 - 11) Ἀριστοφάνης Γεωργ. Χουρδάκης, διὰ τὴν συλλογὴν τοῦ «Λαογραφικὰ ἐκ τοῦ χωρίου Ἀγ. Παρασκευῆ τῆς ἐπαρχίας Πεδιάδος Κρήτης» (ἀρ. χ/φου 2863).
 - 12) Χρῆστος Θ. Παππᾶς (φοιτητὴς Ὀδοντιατρικῆς), διὰ τὴν συλλογὴν τοῦ «Λαογραφικὴ ὕλη ἐξ Αὐλοποτάμου Σουλίου» (ἀρ. χ/φου 2904).

δ) Ἐπαινος ἄνευ χρηματικῆς ἐνισχύσεως

- 1) Ἀριστοτέλης Ν. Μαντρατζῆς, διὰ τὴν λαογραφ. συλλογὴν τοῦ ἐκ τοῦ χωρίου Ξινὸ Νερὸ Ἀμυνταίου (ἀρ. χ/φου 2785).
- 2) Ἰωάννης Φωτιάδης, διὰ τὴν συλλογὴν τοῦ «Λαογραφικὰ στοιχεῖα Ἀχλάδας Φλωρίνης» (ἀρ. χ/φου 2786).
3. Καλλιόπη Τζανιδάκη, διὰ τὴν συλλογὴν λαογρ. ὕλης ἐκ τῶν ἐπαρχιῶν Σητείας καὶ Ἱεραπέτρας (ἀρ. χ/φου 2803).
- 4) Γεώργιος Ἐ. Παπαδάκης, διὰ τὴν συλλογὴν λαογρ. ὕλης ἐκ Μακρουλιᾶς Ἱεραπέτρας (ἀρ. χ/φου 2805).
- 5) Αἰκατερίνη Ἐμμ. Δανδουλάκη, διὰ τὴν λαογραφ. συλλογὴν τῆς ἐκ Σφάκας Σητείας (ἀρ. χ/φου 2807).
- 6) Νικόλ. Ρουσομουστακάκης, διὰ τὴν λαογραφ. συλλογὴν τοῦ ἐκ τῆς ἐπαρχίας Σητείας (ἀρ. χ/φου 2808).
- 7) Ἰωάνν. Ἀπιδιανάκης, διὰ τὴν λαογρ. συλλογὴν τοῦ ἐξ Ἀρμένων Σητείας (ἀρ. χ/φου 2809).
- 8) Ἀνδρέας Ἀλ. Κασσωτάκης, διὰ τὴν λαογρ. συλλογὴν τοῦ ἐκ τοῦ χωρίου Γρηγοριὰ Ἡρακλείου (ἀρ. χ/φου 2814).
- 9) Ἰωάννης Σμυρنيωτάκης, διὰ τὴν συλλογὴν τοῦ «Κρητικὲς παροιμίαις Νεροχωρίου Ἀποκορώνου» (ἀρ. χ/φου 2825).
- 10) Μιχ. Χαλκιαδάκης, διὰ τὴν λαογρ. συλλογὴν τοῦ ἐκ Στροβλῶν Σελίνου (ἀρ. χ/φου 2829).
- 11) Γεώργ. Ἰ. Χριστοφάκης, διὰ τὴν συλλογὴν τοῦ «Λαογραφικὰ ἐκ Πλώρας Καινούργιου Κρήτης» (ἀρ. χ/φου 2850).
- 12) Γεώργιος Κ. Κονταξάκης, διὰ τὴν λαογρ. συλλογὴν τοῦ ἐκ Φουρνοφαράγγου τῆς ἐπαρχίας Μονοφατισίου Ἡρακλείου Κρήτης (ἀρ. χ/φου 2857).
- 13) Ἐ. Κογκάκης, διὰ τὴν λαογραφικὴν συλλογὴν τοῦ ἐκ τῆς περιοχῆς Κουμάσας Μονοφατισίου Ἡρακλείου (ἀρ. χ/φου 2858).
- 14) Μιχ. Παπαδάκης, διὰ τὴν λαογραφικὴν συλλογὴν τοῦ ἐκ τοῦ χωρίου Βαρβάρου Ἀγίων Παρασκιῶν Πεδιάδος Ἡρακλείου (ἀρ. χ/φου 2859).
- 15) Ἀνδρέας Π. Στεφόπουλος, διὰ τὰς λαογραφ. συλλογὰς τοῦ ἐκ Χρυσῆς Καστορίας (ἀρ. χ/φῶν 2873, 2887).
- 16) Ἀπόστολος Γιωτάκος, διὰ τὴν συλλογὴν αἰνιγμάτων καὶ τὴν πραγματείαν περὶ τοῦ νερομύλου εἰς Σοφάδες καὶ τὰ περίχωρα νομοῦ Καρδίτσης (ἀρ. χ/φου 2874).
- 17) Δημήτριος Ε. Λαμπαδάρης, διὰ τὴν συλλογὴν τοῦ «Λαογραφικὰ Πηλίου» (ἀρ. χ/φου 2880).

- 18) Χαρίλαος Ἡρ. Φίτζιος, διὰ τὴν συλλογὴν τοῦ «Λεχοβιτικὰ» (ἀρ. χ/φου 2881).
- 19) Χρῖστος Γ. Ροντογιάννης, διὰ τὴν συλλογὴν τοῦ «Ὁ θησαυρὸς τοῦ χωριοῦ μου (Τσουκαλάδων Λευκάδος)» (ἀρ. χ/φου 2882).
- 20) Κων/νος Γ. Δεληζώνας, διὰ τὴν συλλογὴν τοῦ «Λαογραφικὴ ἐργασία ἐκ Κρανιαῶς Ἐλασσόνος» (ἀρ. χ/φου 2898).
- 21) Κων/νος Χινοβίτης, διὰ τὴν συλλογὴν τοῦ «Λαογραφία καὶ ἱστορία τῆς κωμοπόλεως Βλάστης Ἑορδαίας» (ἀρ. χ/φου 2903).
- 22) Γεώργιος Γεωργιάδης, διὰ τὴν συλλογὴν τοῦ «Ἱστορικολαογραφικὰ ἐκ περιοχῶν τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας» (ἀρ. χ/φου 2900).
- 23) Ἰωάννης Κ. Θεοδώρου, διὰ τὴν λαογρ. συλλογὴν τοῦ ἐκ τοῦ χωριοῦ Δοξαοῦ Θεσσαλίας (ἀρ. χ/φου 2901).
- 24) Περικλῆς Ἰ. Μπάρκας, διὰ τὴν συλλογὴν τοῦ «Λαογραφικὰ στοιχεῖα Χώρας Τριφυλίας» (ἀρ. χ/φου 2906).

Γ' Ἀποδελτίωσις καὶ ἀρχειακὴ κατάταξις λαογραφικῆς ὕλης

1. Ὑπὸ τῶν γραφῶν ἀπεδελτιώθη ἐκ χειρογράφων συλλογῶν καὶ ἐντύπων ποικίλη λαογραφικὴ ὕλη, ἥτοι: ἄσματα 1957, δίσκ. 50, παραδ. 61 καὶ ἄλλη ὕλη, ἀναφερομένη εἰς τὴν λαϊκὴν λατρείαν, εἰς δεισιδαίμονας δοξασίας, εἰς τὴν μαγείαν, τὴν δημώδη ἰατρικὴν καὶ ἄλλας ἐκδηλώσεις τοῦ λαϊκοῦ βίου ἐπὶ 6326 δελτίων.

2. Ἐκ τῆς ἀποδελτιωμένης ὕλης ἐγένετο ἀρχειακὴ κατάταξις μετὰ σχετικὴν ἐπεξεργασίαν ὑπὸ τῶν συντακτῶν Δημ. Οἰκονομίδου καὶ Ἄννης Παπαμιχαήλ ποικίλων ἐκδηλώσεων ἐκ τοῦ φυσικοῦ, κοινωνικοῦ καὶ πνευματικοῦ βίου, καταγεγραμμένων ἐπὶ 4749 δελτίων, ὑπὸ δὲ τῶν συντ. Κ. Ρωμαίου καὶ Στεφ. Ἡμέλλου 2025 δημῶδων ἄσμάτων.

3. Εἰς τὸ τμήμα τῆς Ἐθνικῆς Μουσικῆς Συλλογῆς κατεγράφη ὑπὸ τοῦ συντ. Σπ. Περιστέρη ἐκ ταινιῶν μαγνητοφώνου ἢ μουσικῆ 173 ἄσμάτων, πρὸς δὲ συνεχίσθη ὑπ' αὐτοῦ, ἰδίᾳ δὲ ὑπὸ τοῦ ἐκτ. μουσ. Στ. Καρακάση, ἡ καταγραφὴ τῶν στοιχείων ἠχογραφηθείσης νέας μουσικῆς ὕλης εἰς τὸ Βιβλίον Εἰσαγωγῆς Μουσικῆς ὕλης.

Δ'. Δημοσιεύματα

Κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ἐπερατώθη ἡ ἐκτύπωσις τῶν μουσικῶν κειμένων τῆς Μουσικῆς Ἐκλογῆς, ὡς ἐπίσης καὶ τῆς Ἑπετ. τοῦ Λαογρ. Ἀρχείου, τῶν τόμων 15/16 (1962-63) εἰς διπλοῦν τόμον, ἐγένετο δ' ἑναρξίς τῆς ἐκτυπώσεως τοῦ 17

(1964). Πρὸς τούτοις ἐξετυπώθη εἰς τὴν σειρὰν τῶν δημοσιευμάτων τοῦ Ἀρχείου τὸ βιβλίον τοῦ **Στίλπ. Κυριακίδου**, «Ἑλληνικὴ Λαογραφία», Μέρος Α΄, εἰς δευτέραν ἔκδοσιν, βελτιωμένην κυρίως εἰς τὰ κεφάλαια: εἰσαγωγή καὶ ἄσματα, πρὸς δὲ καὶ εἰς τὰς βιβλιογραφικὰς ἀναγραφὰς τῶν λοιπῶν κεφαλαίων τοῦ βιβλίου.

Ε΄. Βιβλιοθήκη

Ἡ Βιβλιοθήκη τοῦ Ἀρχείου ἐπλουτίσθη διὰ 246 ἐν συνόλῳ τόμων βιβλίων, περιοδικῶν καὶ φυλλαδίων (ἀρ. εἰσαγ. 3894-4140). Ἐκ τούτων 135 προέρχονται ἐξ ἀγορᾶς, 25 ἐξ ἀνταλλαγῆς πρὸς τὴν Ἐπετηρίδα τοῦ Ἀρχείου καὶ 86 ἐκ δωρεᾶς τῶν συγγραφέων ἢ ἐκδοτῶν.

ΣΤ΄. Μουσειακὴ Συλλογὴ

Εἰς τὴν Μουσειακὴν Συλλογὴν προσετέθησαν 85 νέα λαογραφικὰ ἀντικείμενα ὡς ἑξῆς:

α) Ἐκ δωρεᾶς 49, ἦτοι: 1 ἐκ Σίφνου (δωρ. Πόπης Ζώρα), 16 ἐκ Κοζάνης (δωρ. Ἀριστ. Μπακαίμη), 9 ἐξ Ἐλασσόνοσ (δωρ. Ἀστ. Παπανικολάου), 2 ἐκ Μεγάρων (δωρ. Δ. Σάκκα), 1 ἐκ Πωγωνίου Ἡπείρου (δωρ. φροντίδι Δ. Β. Οἰκονομίδου), 5 ἐκ Καρδίτσης (δωρ. φροντίδι Ἄννης Παπαμιχαήλ), 1 ἐκ Κεφαλληνίας (δωρ. φροντίδι Γ. Κ. Σπυριδάκη), 7 ἐκ Ρεθύμνου Κρήτης (δωρ. φροντίδι Γ. Αἰκατερινίδου), 2 ἐξ Ἀνάφης (δωρ. φροντίδι Στ. Ἡμέλλου), 1 ἐκ Ζακύνθου (δωρ. φροντίδι Στ. Καρακάση), 1 ἐξ Ἀττικῆς (δωρ. Ἀν. Καραναστάση), 2 ἐκ Σερρών (δωρ. φροντίδι Γ. Αἰκατερινίδου) καὶ 1 ἐκ Δράμας (δωρ. φροντίδι Γ. Αἰκατερινίδου). β) Ἐξ ἀγορᾶς 39, ἦτοι: 1 ἐκ Δράμας, 4 ἐκ Πωγωνίου, 4 ἐκ Καρδίτσης, 1 ἐκ Κοζάνης, 3 ἐκ Βονίτσης, 8 ἐκ Χανίων καὶ 18 ἐκ Ξάνθης.

Ζ΄. Ἐπιστημονικὰ Συνέδρια καὶ γενικωτέρα ἐπιστημονικὴ δρᾶσις τοῦ Ἀρχείου

Τὸ ἴδρυμα τοῦτο τῆς ἐπιστημονικῆς μελέτης τοῦ λαϊκοῦ πολιτισμοῦ μὲ ἀρτίαν ἐπιστημονικὴν ὀργάνωσιν, δυστυχῶς ὅμως μὲ ἀνεπαρκῆ μέσα διὰ τὴν ἀπρόσκοπτον λειτουργίαν του, παραλλήλως πρὸς τὸ ἐκτελούμενον εἰς αὐτὸ συστηματικῶς ἔργον, προσφέρει προθύμως ἐπιστημονικὰς ὑπηρεσίας οὐ μόνον εἰς Ἑλληνας λαογράφους ἐρευνητάς, ἀλλὰ καὶ εἰς ἀλλοδαπούς. Οὕτως εἰργάσθησαν εἰς τὸ Κέντρον πολλοὶ εἰδικοὶ ἐρευνηταὶ μεθ' ὧν 2 ξένοι διὰ τὴν σύνταξιν ὑπὸ τῶν τελευταίων ἐναισίμων διατριβῶν.

Εἰς Ἐπιστημονικά συνέδρια δὲν ἀντεπροσωπεύθη ἐπίσημως τὸ Λαογρ. Ἀρχεῖον. Ὁ Διευθυντὴς μόνον Γ. Κ. Σπυριδάκης, κληθεὶς προσωπικῶς, μετέσχε τοῦ Γ' Πανιονίου Συνεδρίου, ἐνώπιον τοῦ ὁποίου προέβη εἰς ἀνακοίνωσιν μελέτης του ὑπὸ τὸν τίτλον: «Συνθετικά στοιχεῖα τοῦ λαϊκοῦ πολιτισμοῦ εἰς τὴν Ἑπτάνησον».¹

Ἐν Ἀθήναις τῇ 31 Δεκεμβρίου 1965.

Β'. ΚΑΤΑ ΤΟ ΕΤΟΣ 1966 (ANNÉE 1966)

Κατὰ τὸ ἔτος 1966 τὸ Λαογραφικὸν Ἀρχεῖον μετωνομάσθη διὰ τοῦ Νομοθ. Διατάγματος ὑπ' ἀρ. 4545 εἰς «Κέντρον Ἐρεῦνης τῆς Ἑλληνικῆς Λαογραφίας», συνεχίσθη δ' εἰς αὐτὸ ἡ ἐργασία διὰ τοῦ αὐτοῦ ὡς καὶ κατὰ τὸ ἔτος 1965 ὀλιγαρίθμου μονίμου καὶ ἐκτάκτου προσωπικοῦ, ἐνισχυθέντος ἀπὸ τοῦ Ἰουλίου διὰ τοῦ διορισμοῦ ὡς συντάκτου τοῦ φιλολόγου Γεωργ. Ν. Αἰκατερινίδου, ὅστις εἶχεν ἐργασθῆ εἰς τὸ Κέντρον ἀπὸ τοῦ Μαΐου 1963 μέχρι τοῦ Ἰανουαρίου 1966 ὡς ἐπιστημονικὸς συνεργάτης τοῦ Διευθυντοῦ Γ. Κ. Σπυριδάκη εἰς τὴν ἐκτέλεσιν ὑπ' αὐτοῦ εἰδικοῦ προγράμματος Λαογραφικῆς ἐρεῦνης διὰ τῆς οἰκονομικῆς ἐνισχύσεως τοῦ Βασιλικοῦ Ἰδρύματος Ἐρευνῶν.

Α'. Εἰσαγωγή λαογραφικῆς καὶ μουσικῆς ὕλης

1. Εἰς τὸ Κέντρον εἰσήχθησαν 189 νέαι χειρόγραφοι ἢ δακτυλογραφημέναι συλλογαὶ λαογραφικῆς ὕλης ἐκ σελίδων ἐν συνόλῳ 9912. Ἐκ τούτων 172 ἀπεστάλησαν κυρίως ὑπὸ δημοδιδασκάλων, ἐκ δὲ τῶν ὑπολοίπων 17 ἐδωρήθησαν 7 ὑπὸ διαφόρων λογίων, φίλων τοῦ λαϊκοῦ πολιτισμοῦ, 1 προῆλθεν ἐκ τοῦ ἐρευνητικοῦ προγράμματος τοῦ Διευθυντοῦ δι' ἐνισχύσεως τοῦ Βασιλ. Ἰδρύματος Ἐρευνῶν, καταρτισθεῖσα ὑπὸ τοῦ φιλολόγου Ἡλ. Χουρζαμάνη (ἀρ. χ/φου 2994), αἱ δ' ὑπολοίποι 9 συνετάχθησαν ὑπὸ τοῦ ἐπιστημονικοῦ προσωπικοῦ τοῦ Κέντρου κατὰ τὰς εἰδικάς, ὡς κατωτέρω, ἐρευνητικὰς ἀποστολάς αὐτοῦ, ἧτοι 1) τοῦ Δημ. Οἰκονομίδου εἰς Ζαγόριον Ἠπείρου (ἀρ. χ/φου 3014). 2) τοῦ Κωνστ. Ρωμαίου εἰς Λακωνίαν (ἀρ. χ/φου 3038Α). 3) τοῦ Σπυρ. Περιστέρη εἰς Βόνιτσαν καὶ Λευκάδα (ἀρ. χ/φου 3037). 4) τοῦ Στεφ. Ἡμέλλου εἰς τὰς νήσους Σίκινον καὶ Φολέγανδρον (ἀρ. χ/φου 3025). 5) τῆς Ἀννης Παπαμιχαήλ εἰς Δυτ. Θεσ-

¹ Βλ. εἰς Πρακτικά τοῦ ἐν λόγῳ Συνεδρίου, σελ. 353-364.

σαλίαν (ἀρ. χ/φου 3026). 6) τοῦ Γεωργ. Αἰκατερινίδου εἰς Σταυροπήγιον Εὐρυτανίας (ἀρ. χ/φου 3015) καὶ Ἀνώγεια Κρήτης (ἀρ. χ/φου 3016). 7) τοῦ ἐκτ. συντ. Ἀγγ. Δευτεραίου εἰς τὴν περιοχὴν Γρεβενῶν (ἀρ. χ/φου 3027) καὶ 8) τοῦ ἐκτ. μουσικοῦ Σταύρου Καρακάση εἰς Σάμον (ἀρ. χ/φου 3038).

2) **Συλλογὴ δημῶδους μουσικῆς.** Τὸ Μουσικὸν ἀρχεῖον ἐπλουτίσθη διὰ 755 νέων ἠχογραφήσεων μουσικῆς δημοτικῶν τραγουδιῶν καὶ λαϊκῶν χορῶν καὶ διὰ 47 ἠχογραφήσεων ἄλλης λαογραφικῆς ὕλης (παραμυθιῶν κλπ.).

Ἐκ τῶν ἠχογραφήσεων τούτων μουσικῆς δημοτ. τραγουδιῶν 710 ἐγένοντο ὑπὸ τοῦ Κέντρου κατὰ τὰς ὡς ἄνω ἀποστολὰς μὲ τὸπους προελεύσεως αὐτῶν ὡς ἑξῆς: ἠχογρ. 52 ἐκ Ζαγορίου, 66 ἐκ Σικίνου, 69 ἐκ Γρεβενῶν, 53 ἐξ Εὐρυτανίας, 15 ἐξ Ἀνωγείων, 136 ἐκ Καρδίτσας, 134 ἐκ Σάμου, 192 ἐκ Βονίτσας καὶ Λευκάδος, τέλος δὲ 8 ἐκ τῶν συνοικισμῶν Νικαίας καὶ Κοροπίου Ἀττικῆς. Ἐκ τοῦ προγράμματος ἐρεῦνης διὰ τῆς ἐνισχύσεως τοῦ Β.Ι.Ε. προῆλθον 16 ἠχογραφήσεις, τέλος δὲ 29 ἐκ δωρεᾶς τοῦ κ. Κώνστα ἐκ τῆς περιοχῆς Μεσολογγίου.

3) **Δισκοθήκη.** Ἡ Δισκοθήκη ἐπλουτίσθη δι' ἑνὸς μόνον δίσκου, περιέχοντος οὐγγρικὴν μουσικὴν ἐκ δωρεᾶς τοῦ κ. Szozzi Balint.

4) **Κινηματογραφικὸν Ἀρχεῖον.** Ὑπὸ τοῦ συντ. Γ. Ν. Αἰκατερινίδου ἀπετυπώθη ἐπὶ κινηματογραφικῆς ταινίας 16 m/m ἢ κάτωθι ὕλη:

α) Ἐξ Εὐρυτανίας (χωρ. Σταυροπηγίου): α) χοροὶ: 1) τοῦ Στέγγου. 2) σὰ τρία. β) λαϊκὴ οἰκοδομία καὶ γ) ἐκδηλώσεις τοῦ φυσικοῦ ποιμενικοῦ βίου.

β) Ἐκ Κρήτης (Ἀνώγεια Μυλοποτάμου): 1) τελετὴ γάμου. 2) παρασκευὴ τῶν ψωμιῶν γάμου. 3) χοροὶ: Σούστα (χωρ. Ζωνιανὰ Ρεθύμνης). 4) τρυγητὸς καὶ πάτημα (ἐκθλιψίς) σταφυλῶν εἰς Ἀνώγεια.

γ) Ἀγερμοὶ παίδων: 1) κατὰ τὴν παραμονὴν τῶν Χριστουγέννων εἰς τὸν συνοικισμὸν Νικαίας Ἀττικῆς. 2) κατὰ τὴν παραμονὴν τῆς Πρωτοχρονιάς εἰς Κοροπὶ Ἀττικῆς.

Β'. Ἀπονομὴ ἐπαίνων εἰς συλλογεῖς λαογραφικῆς ὕλης.

Συμφώνως πρὸς τὴν ὑπ' ἀρ. 27761/1952 ἐγκύκλιον τῆς Ἀκαδημίας ἀπενεμήθησαν ὑπὸ τῆς Ἀκαδημίας ἔπαινοι μετὰ χρηματικῆς ἐνισχύσεως ἢ μὴ, κατόπιν εἰσηγήσεως τοῦ Διευθυντοῦ τοῦ Κέντρου καὶ πρότασιν τῆς Ἐφορευτικῆς Ἐπιτροπῆς αὐτοῦ εἰς τοὺς κάτωθι ἐκπαιδευτικοὺς λειτουργούς:

α) Πρῶτος ἔπαινος μετὰ χρηματικῆς ἐνισχύσεως δρχ. 3000

1. Ἰωάννην Ἀρχιμανδρίτην, συντ. ἐκπαιδευτικόν, διὰ λαογραφικὴν συλλογὴν αὐτοῦ ἐκ τῆς περιοχῆς Σιδηροκάστρου Μακεδονίας, σελ. 224 (ἀρ. χ/φου 2970).

2. **Καντᾶν Κ. Καντᾶν**, διδάσκαλον, διὰ τὴν λαογραφικὴν συλλογὴν αὐτοῦ «Ὁ γάμος στὸ Ζελὶ Λοκρίδος ἄλλοτε καὶ τώρα» καὶ συλλογὴν δημοτικῶν τραγουδιῶν, σελ. 426 (ἀρ. χ/φου 2962).

3. **Ἰωάννην Κλουκίαν**, διδάσκαλον, διὰ τὴν λαογραφικὴν αὐτοῦ συλλογὴν ἐξ Ὀλυμπίας, σελ. 184 (ἀρ. χ/φου 2974).

4. **Κωνσταντῖνον Π. Λαζαρίδην**, διδάσκαλον, διὰ τὴν συλλογὴν αὐτοῦ «Λαογραφικὰ στοιχεῖα ἀπὸ τὸ χωριό μου Κουκούλι τοῦ Ζαγοριοῦ», σελ. 182 (ἀρ. χ/φου 2971).

5. **Δημ. Παππᾶν**, διδάσκαλον, διὰ τὴν λαογραφικὴν συλλογὴν αὐτοῦ «Τὸ Μεγάλο Περιστέρι Ἰωαννίνων», σελ. 106 (ἀρ. χ/φου 2941).

6. **Δέσποιναν Παπαδοπούλου**, διδασκάλισσαν, διὰ τὴν συλλογὴν αὐτῆς «Ἡθῆ καὶ ἔθιμα τῆς κωμοπόλεως Πρώτης Σερρῶν», σελ. 168 (ἀρ. χ/φου 2939).

β) Δεύτερος ἔπαινος μετὰ χρηματικῆς ἐνισχύσεως δρχ. 2000

1. **Κωνσταντῖνον Βασιλείου**, διδάσκαλον, διὰ τὴν συλλογὴν λαογρ. ὕλικου ἐκ τοῦ χωρίου Ἑλληνικοῦ (Λοξετσιοῦ) Ἰωαννίνων, σελ. 78 (ἀρ. χ/φου 2968).

2. **Ἰωάννην Σταμάτογλου**, διδάσκαλον, διὰ τὴν συλλογὴν του «Ἑλληνικὲς γιορτὲς στὴν ὑπαιθρον» ἐξ Ἀμυγδαλέας Κοζάνης, σελ. 63 (ἀρ. χ/φου 2935).

3. **Δημήτριον Σταματόπουλον**, φιλόλογον, διὰ τὴν συλλογὴν 90 παραμυθιῶν, διὰ τῶν μαθητριῶν αὐτοῦ εἰς τὸ Γυμνάσιον Μεσσηνίας ἐκ τῆς πόλεως καὶ τῆς ἐπαρχίας ταύτης. (Ὁ ἔπαινος οὗτος ἀφορᾷ συγχρόνως καὶ εἰς τὰς συνεργασθείσας μαθητριάς τῆς Α΄ τάξεως τοῦ Γυμνασίου τούτου διὰ τὴν περισυλλογὴν τῆς ὡς ἄνω ὕλης), σελ. 263 (ἀρ. χ/φου 2934).

4. **Γεώργιον Ταουκτσόγλου**, διδάσκαλον, διὰ τὴν λαογραφικὴν συλλογὴν αὐτοῦ ἐκ τῆς περιοχῆς Κύκνου Ξάνθης, σελ. 105 (ἀρ. χ/φου 2940).

5. **Δημήτριον Χ. Τουλούπην**, διδάσκαλον, διὰ τὴν λαογρ. συλλογὴν αὐτοῦ ὑπὸ τὸν τίτλον «Μιά ἔρευνα γύρω ἀπὸ τὴ ζωὴ τῶν Πομάκων», σελ. 87 (ἀρ. χ/φου 2967).

3) Τρίτος ἔπαινος μετὰ χρηματικῆς ἐνισχύσεως δρχ. 1500

1. **Θωμᾶν Κυρίτσην**, διδάσκαλον, διὰ τὴν λαογραφικὴν συλλογὴν αὐτοῦ ἐκ Μορφοβουνίου Καρδίτσας, σελ. 70 (ἀρ. χ/φου 2945).

2. **Γεώργιον Ἡλιάδην**, καθηγητὴν Γυμνασίου εἰς Κτήμα τῆς ἐπαρχίας Πάφου Κύπρου, διὰ δύο συλλογὰς ποικίλης λαογρ. ὕλης ἐκ σελ. ἐν συνόλῳ 319, τὰς

ὁποίας οὗτος κατήρτισε διὰ τῶν μαθητῶν του καὶ ἀπέστειλεν εἰς τὸ Κέντρον Ἐρεῦνης τῆς Ἑλληνικῆς Λαογραφίας (ἀρ. χ/φων 2963, 2964). (Ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ καθηγητοῦ ἐκφράζεται ἔπαινος συγχρόνως καὶ εἰς τοὺς συνεργασθέντας μαθητὰς αὐτοῦ).

δ) Ἔπαινος ἄνευ χρηματικῆς ἐνισχύσεως

1. **Σπυρίδωνα Δημητρίου**, διδάσκαλον, διὰ τὸ ὑποβληθὲν ἀντίγραφον ἱατροσοφίου, «Χειρόγραφον γιαιτροσόφι ἀγνώστου κομπογιαννίτου ἐκ Γουργιανίτσης Ζίτσης Ἰωαννίνων», σελ. 160. (ἀρ. χ/φου 2973).

2. **Γεώργιον Θεοδώρου**, διδάσκαλον, διὰ τὴν συλλογὴν του «Λαογραφικὴ καὶ κοινωνιογραφικὴ μελέτη τοῦ χωρίου Φτέρη Φθιώτιδος», σελ. 67. (ἀρ. χ/φου 2942).

3. **Στυλ. Στυλιανίδην**, διδάσκαλον, εἰς Περιστερῶνα Κύπρου, διὰ τὴν ὑποβληθεῖσαν ὑπ' αὐτοῦ συλλογὴν λαογραφικῆς ὕλης ἐκ τοῦ ὡς ἄνω χωρίου, σελ. 301 (ἀρ. χ/φου 2965).

Γ'. Ἀποδελτίωσις καὶ κατάταξις λαογραφικῆς ὕλης

1) Ὑπὸ τοῦ βοηθητικοῦ προσωπικοῦ τοῦ Κέντρου (γραφέων) ἀπεδελτιώθη ἔξ 86 χ/φων συλλογῶν καὶ ἐντύπων ποικίλη λαογραφικὴ ὕλη, ἥτοι ἄσματα 1393, παραδόσεις 39, παροιμίαι 1709, εὐχαὶ 31, αἰνίγματα 45 καὶ ἄλλη ὕλη τοῦ φυσικοῦ, κοινωνικοῦ καὶ πνευματικοῦ βίου ἐπὶ δελτίων 7330.

2) Ἐξ ἀποδελτιωθείσης ὕλης ἐγένετο ἀρχειακὴ κατάταξις καὶ τοποθέτησις εἰς οἰκεῖα ἀρχεῖα: α) δημωδῶν ἄσμάτων 1455 (ὑπὸ τοῦ συντ. Κ. Ρωμαίου 755 καὶ ὑπὸ τοῦ συντ. Στεφ. Ἡμέλλου 700). β) Ὑλης περὶ διαφορῶν ἐκδηλώσεων τοῦ λαϊκοῦ πολιτισμοῦ, ἀποδελτιωμένης ἐπὶ 8255 δελτίων, ἐγένετο ἀρχειακὴ κατάταξις καὶ τοποθέτησις ὑπὸ τῶν συντ. Δημ. Οἰκονομίδου (6295 δελτίων) καὶ Ἄννης Παπαμιχαήλ (1960 δελτίων).

3) Εἰς τὸ Μουσικὸν τμήμα ἐγένετο ὑπὸ τοῦ συντ. μουσ. Σπ. Περιστερῆ ἡ καταγραφὴ ἐκ ταινιῶν μαγνητοφώνου τῆς μουσικῆς 71 ἄσμάτων, ὑπὸ δὲ τοῦ ἐκτ. μουσ. Στ. Καρακάση συνεχίσθη ἡ καταγραφὴ τῶν στοιχείων περισυλλεχθείσης δι' ἠχογραφίσεως, ὡς ἄνωτέρω, μουσικῆς ὕλης εἰς τὸ Βιβλίον Εἰσαγωγῆς (ἀρ. 13606-13621, 13841-14506, 14604-14611, 14629-14657).

Δ'. Δημοσιεύματα

Κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ἤχθη εἰς πέρας ἡ ἐκτύπωσις τοῦ ΙΖ' (1964) τόμου τῆς Ἐπετηρίδος τοῦ Ἰδρύματος, εἰς τὸν ὁποῖον περιλαμβάνονται μελέται τοῦ ἐπιστημονικοῦ προσωπικοῦ, ἐκθέσεις περὶ τῶν λαογραφικῶν ἀποστολῶν του, πρὸς δὲ καὶ ἡ λαογραφικὴ βιβλιογραφία τοῦ ἔτους 1963 κ.ἄ.

Ε' Βιβλιοθήκη

Ἡ εἰδικὴ Βιβλιοθήκη τοῦ Κέντρου ἐπλουτίσθη δι' 185 τόμων, φυλλαδίων καὶ περιοδικῶν. Ἐκ τούτων 117 προήλθον ἐξ ἀγορᾶς, 12 ἐξ ἀνταλλαγῆς καὶ 56 ἐκ δωρεῶν ὑπὸ τῶν συγγραφέων.

ΣΤ' Μουσειακὴ Συλλογὴ

Εἰς τὴν Μουσειακὴν Συλλογὴν εἰσήχθησαν 110 λαογραφικὰ ἀντικείμενα: α) ἐκ δωρεᾶς 50, ἦτοι: 2 ἐξ Ἀθηνῶν (δωρ. Στ. Καρακάση), 5 ἐκ Θεσσαλίας (δωρ. Εὐαγγελίας Παπαδάμ), 2 ἐκ Μήλου (δωρ. Κ. Παπαγεωργίου), 2 ἐκ Κοζάνης (δωρ. Χρ. Τσώτση), 1 ἐξ Ἰωαννίνων (δωρ. Γ. Τσίλη), 1 ἐξ Εὐρυτανίας (φροντίδι Γ. Αἰκατερινίδου), 7 ἐκ Σύμης Δωδεκανήσου (φροντ. Ἄννης Παπαμιχαήλ), 5 ἐκ Σικίνου καὶ Φολεγάνδρου (φροντ. Στ. Ἡμέλλου), 1 ἐκ Πατρῶν (φροντ. Γ. Σπυριδάκη), 2 ἐξ Ἠπείρου (φροντ. Ἐλευθερίας Δήμου - Παπαδοπούλου), 1 ἐκ Σάμου (δωρ. Ν. Θάνου), 1 ἐκ Σάμου (φροντ. Στ. Καρακάση), 1 ἐξ Ἀθηνῶν (δωρ. Κ. Παπαγεωργίου), 3 ἐκ Μεγάρων (δωρ. Ἰακώβου Ἡλία) καὶ 16 ἐκ Κρήτης, ἐξ ὧν 11 ἐκ δωρεᾶς τῆς Εὐαγγελίας Φραγκάκη, 1 ἐκ δωρεᾶς τοῦ Ἀκαδημ. Ἡλ. Βενέζη, 1 φροντ. Κ. Ρωμαίου, 1 δωρ. Ἀριάδνης Βεληβασάκη καὶ 2 φροντ. Γ. Αἰκατερινίδου. β) ἐξ ἀγορᾶς 60, ἦτοι: 2 ἐξ Εὐρυτανίας, 5 ἐκ Νάξου, 10 ἐκ Σάμου, 14 ἐκ Καβάλας, 21 ἐκ Ξάνθης, 4 ἐκ Θάσου, 1 ἐξ Ἠπείρου, 1 ἐκ Θεσσαλίας, 1 ἐκ Μεγάρων καὶ 1 ἐκ προσφύγων Μ. Ἀσίας.

Ζ' Ἐπιστημονικὰ Συνέδρια καὶ γενικωτέρα δρᾶσις

Τὸ ἐπιστημονικὸν προσωπικὸν μετέσχεν εἰς τὰ κάτωθι διεθνῆ συνέδρια μετ' ἐπιστημονικῶν ἀνακοινώσεων εἰς αὐτά:

α) Ὁ Διευθυντής, Καθηγητής, Γ. Κ. Σπυριδάκης, ὡς ἀντιπρόσωπος τοῦ Ἰδρύματος, εἰς εὐρωπαϊκὴν σύσκεψιν εἰς Ζάγκρεμπ ἀπὸ τῆς 8 - 10 Φεβρουα-

ρίου πρὸς ἐξέτασιν τοῦ θέματος τῆς συντάξεως Λαογραφικοῦ ᾿Ατλαντος τῆς Εὐρώπης μετὰ παρασκευῆς ἀντιστοίχως σχετικοῦ ᾿Ατλαντος εἰς ἐκάστην εὐρωπαϊκὴν χώραν.

β) Ὁ Διευθυντὴς Γ. Κ. Σπυριδάκης καὶ οἱ συντάκται Δημ. Οἰκονομίδης, Κ. Ρωμαῖος, Στέφ. Ἡμελλος καὶ Ἄννα Παπαμιχαήλ εἰς τὸ συγκροτηθὲν ἐν Χανίοις ἀπὸ τῆς 12-17 ᾿Απριλίου Βον Διεθνὲς Κρητολογικὸν Συνέδριον.

γ) Ὁ Διευθυντὴς Γ. Κ. Σπυριδάκης εἰς Βαλκανικὴν σύσκεψιν εἰς Τίρανα (17 - 18 ᾿Ιουνίου) πρὸς ἐξέτασιν τοῦ θέματος τῆς ἐκδόσεως δημοδῶν ᾄσμάτων, παραδόσεων καὶ ἄλλων ἐκδηλώσεων τοῦ λαϊκοῦ βίου, αἱ ὁποῖαι ἀπαντῶνται ὁμοίως εἰς τοὺς λαοὺς τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἴμου.

δ) Ὁ Διευθυντὴς Γ. Κ. Σπυριδάκης καὶ ὁ συντ. Δημ. Οἰκονομίδης, ὡς ἀντιπρόσωποι τοῦ Κέντρου, ἐκ τοῦ ἐπιστημονικοῦ προσωπικοῦ δ' ἔτι καὶ οἱ Στέφ. Ἡμελλος καὶ Σταῦρος Καρακάσης, εἰς τὸ ἐν Σόφια ἀπὸ 25 Αὐγ. - 1 Σεπτ. Αον Διεθνὲς Συνέδριον τῶν Βαλκανικῶν Σπουδῶν καὶ τῶν σπουδῶν τῶν λαῶν τῆς Νοτιανατολικῆς Εὐρώπης.

ε) Ὁ Διευθυντὴς Γ. Κ. Σπυριδάκης, κληθεὶς εἰς τὸ ἐν Ὁξφόρδῃ ἀπὸ 5 - 10 Σεπτ. συγκροτηθὲν XIII Διεθνὲς Βυζαντινολογικὸν συνέδριον, μὴ δυνηθεὶς δὲ νὰ μετάσχη, προέβη διὰ τῆς Κας Ἔρας Βρανούση εἰς ἀνακοίνωσιν εἰς αὐτὸ ὑπὸ τὸν τίτλον «Περὶ τὰ δημῶδη ᾄσματα τῶν ᾿Ανδρονίκου καὶ Κωνσταντίνου Δούκα (Νέα παραλλαγή ἐκ Νάξου)»¹.

Τὸ Κέντρον τῆς Λαογραφίας εἰς τὸν κύκλον τῆς ἐπιστημονικῆς δραστηριότητός του ἐχορήγησεν ὕλην πρὸς ἐπιστημονικὰς μελέτας, παρέσχε δ' ἔτι ἀπ' εὐθείας ἢ δι' ἀλληλογραφίας καὶ ἐπιστημονικὰς πληροφορίας εἰς ἡμεδαπούς, κυρίως δὲ εἰς ἄλλοδαπούς ἐπιστήμονας, ὡς καὶ εἰς εἰδικὰ Ἰνστιτοῦτα καὶ ὑπηρεσίας (χορήγησις δημῶδους μουσικῆς εἰς τὸν ραδιοφωνικὸν σταθμὸν τοῦ Ἰσραήλ, εἰς τὴν Βαν Ἀρχιεπισκοπικὴν περιφέρειαν τῆς Ἀμερικῆς ἐν Σικάγῳ κ. ἄ.). Εἰς τὸ Κέντρον εἰργάσθησαν ἔτι πρὸς σύνταξιν ἐναισίμων διατριβῶν δύο ἄλλοδαποὶ ἐπιστήμονες ὁ κ. Michel Saunier ἐκ Παρισίων καὶ ἡ δνὶς Monique Fizez ἐκ Βελγίου, πρὸς δὲ καὶ ἄλλοι ξένοι δι' εἰδικὰς μελέτας αὐτῶν.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 31 Δεκεμβρίου 1966

Ὁ Διευθυντὴς

Καθηγητὴς: Γεώργ. Κ. Σπυριδάκης

¹ Βλ. εἰς Ἐπετηρ. τοῦ Κέντρου τῆς Ἑλλην. Λαογραφίας, τόμ. ΙΗ'/ΙΘ' (1965/66), ἐν Ἀθήναις 1967, σελ. 3-10.

ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ ΛΗΦΘΕΝΤΑ ΚΑΤΑ ΤΑ ΕΤΗ 1965 ΚΑΙ 1966
ΕΞ ΑΝΤΑΛΛΑΓΗΣ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΕΠΕΤΗΡΙΔΑ, ΔΩΡΕΩΝ ΚΑΙ ΑΓΟΡΑΣ

(Reuves reçues pendant les années 1965 et 1966 par donations,
achat et en échange de l'Annuaire du Centre de Recherches du
Folklore Hellénique (ex Archives de Folklore)

Α' ΕΛΛΗΝΙΚΑ
(en langue grecque)

Ἀθηνᾶ. Σύγγραμμα περιοδικὸν τῆς ἐν Ἀθήναις Ἐπιστημονικῆς Ἑταιρείας. Ἐν Ἀθή-
ναις, τόμ. 68 (1965).

Ἀρχεῖον Εὐβοϊκῶν Μελετῶν, τόμ. ΙΒ' (1965), ΙΓ' (1966).

Ἀρχεῖον Πόντου. Σύγγραμμα περιοδικόν. Ἐκδιδόμενον ὑπὸ τῆς Ἐπιτροπῆς Ποντια-
κῶν Μελετῶν, ἐν Ἀθήναις, τόμ. 27 (1966).

Ἐπετηρὶς Ἑταιρείας Κυκλαδικῶν Μελετῶν. Ἐν Ἀθήναις, τόμ. Δ' (1964).

Ἐπετηρὶς τοῦ Μεσαιωνικοῦ Ἀρχείου. Ἐκδιδομένη ἐπιμελεία τοῦ Διευθυντοῦ αὐτοῦ,
Ἀθῆναι 1961, τόμ. 8-9 (1958-1959).

Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρὶς τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.
Ἐν Ἀθήναις, τόμ. ΙΣΤ' (1965-66).

Ἡὼς. Μηνιαία εἰκονογραφημένη ἐπιθεώρησις, ἐκδιδομένη ἐν Ἀθήναις, ἔτ. 8 (1965).

Ἰκαριακά. Μηνιαία ἔκδοσις τῆς Πανικαριακῆς Ἀδελφότητος Ἀθηνῶν. Ἀθῆναι, τεύχη
35 (1965), 36 (1965-66), 37 (1966).

Κρητικὴ Ἑστία. Μηνιαῖο ἱστορικὸν, λαογραφικὸ καὶ λογοτεχνικὸν περιοδικόν. Χανιά.
χρόν. ΙΕ' - ΙΖ' (1963-65).

Κυπριακαὶ Σπουδαί. Δελτίον τῆς Ἑταιρείας Κυπριακῶν Σπουδῶν. Ἐν Λευκωσίᾳ
Κύπρου, τόμ. Δ' (1966).

Λακωνικά. Διμηνιαία Ἐπιθεώρησις, ὄργανον τοῦ Συνδέσμου τῶν ἐν Ἀττικῇ Λακεδαι-
μονίων, ἔτ. Α - Δ' (1964-1967).

Λαογραφία. Δελτίον τῆς Ἑλληνικῆς Λαογραφικῆς Ἑταιρείας. Ἐν Ἀθήναις, τόμ. ΚΒ'
(1965).

Μαθητικὴ Ἑστία. Περιοδικὸν τῶν μαθητῶν τοῦ Παγκυπρίου Γυμνασίου. Λευκωσία
Κύπρου, φ. 40-42 (1966).

Μικρασιατικὰ Χρονικά. Τόμοι 10 (1963), 12 (1965).

Β Ξ Ε Ν Α

(en langues étrangères)

Arts et Traditions Populaires, Année XIII (1965) Paris.

ALBERT COLOMBET, Le folklore de la vigne et du vin en Cote-d'Or (Ἡ λαογραφία τῆς ἀμπέλου καὶ τοῦ οἴνου εἰς τὴν Cote-d'Or), σ. 181-214.

Περιγράφονται ποικίλα περὶ οἴνου ἔθιμα, συνδεόμενα μὲ τὴν βάπτισιν, τὸν γάμον, τὴν τελευτὴν καὶ τὴν λαϊκὴν λατρείαν. Ἐπίσης ἀναφέρονται ἔθιμα τοῦ τρυγητοῦ καὶ ἄσματα, παροιμιώδεις ἐκφράσεις καὶ παραδόσεις ἐκ Cote-d'Or.

FRANÇOISE LAPADOU-HARGUES et GEORGES HENRY RIVIÈRE, Imagerie, cartes à jouer, toiles imprimées: problèmes d'évolution et d'interdépendance des styles (Ἐργαστηριακὴ παραγωγὴ εἰκόνων, παιγνιόχαρτα καὶ ἐκτυπώσεις ἐπὶ ὑφασμάτων: προβλήματα ἐξελίξεως καὶ ἀλληλεξαρτήσεως τῶν μορφῶν), σ. 217-228.

Ἐξετάζονται τὰ εἶδη παραγωγῆς εἰκόνων ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ μεσαίωonos μέχρι τοῦ 19ου αἰῶνος. Ἰδιαιτέρως σημειοῦται ἡ ἀκόλουθος ἐξέλιξις: ἡ ἐμφάνισις τῶν εἰκόνων ἐπὶ τοῦ χαλκοῦ προεκάλεσε κατ' ἀρχὰς μίαν σχετικὴν πτώσιν τῆς ξυλογραφίας καὶ ἐν συνεχείᾳ τὴν ἐξαφάνισιν τῆς ἐκτυπώσεως ξυλογραφιῶν ἐπὶ ὑφασμάτων. Κατὰ τὸ τέλος τοῦ 18ου αἰ. παρατηρεῖται προσωρινὴ ἀνθησις τῆς ξυλογραφικῆς ἐκτυπώσεως.

GYULA ORTUTAY, Les recherches sur les contes populaires en Hongrie. Essai de méthodologie (Αἱ ἐν Οὐγγαρίᾳ ἔρευναι διὰ τὰ λαϊκὰ παραμῦθια. Δοκίμιον μεθοδολογίας), σ. 229-237.

Μεθοδολογικαὶ παρατηρήσεις, ἀναφερόμεναι εἰς τὴν ἔρευναν τοῦ λαϊκοῦ παραμυθιοῦ ἐν Οὐγγαρίᾳ.

MYRIAM DETTON et MARIE-LOUISE TENÈZE, Bibliographie d'Ethnologie Française 1963-1964 (Βιβλιογραφία τῆς Γαλλικῆς ἐθνολογίας 1963-1964), σ. 300-402.

Bulletin folklorique d'île-de-France, Nos 29-36, Paris 1965, 1966.

Σημειοῦμεν τὰ ἄρθρα: α) «Rabelais» τοῦ M. Françon (σελ. 868). β) «Ἡ χλωρίς τῆς Ile-de-France» τοῦ André-Louis Mercier (σελ. 869-870, 907-909, 940-942). γ) «Δημώδης θρησκευτικὴ νομισματικὴ» τοῦ R. Lecotté (σελ. 871-872). δ) «Ἐκθεσις περὶ τοῦ 24ου Συνεδρίου τοῦ Rambouillet ἐν Chartres» (σελ. 899-903). ε) «Ὁ Δημήτριος Λουκάτος ἐν Ἰωαννίνοις» τοῦ R. Lecotté (σελ. 930). ς) «Προσωπογραφίαι τοῦ Patrice Coirault» τῆς Simone Wallon (σελ. 931-934). ζ) «Ὁ «πατὴρ ἑκατὸν» εἶναι νεκρὸς» τοῦ R. Lecotté (σελ. 935-938). ι) «Ποῖος εἶναι ὁ Bineau?» τοῦ R. Lecotté (σελ. 965-967). ια) «Ταφὴ τοῦ «πατρὸς ἑκατὸν» τοῦ R. Lecotté (σελ. 968-970). «Ἐνας σύντροφος τοῦ Ἁγίου Mathurin τοῦ Larchant: Ὁ Ἅγιος Pipe, προστάτης τῆς Beaune-la-Roland» τοῦ M. Verdier (σελ. 1027-1039, 1091-1096). «Τὰ ἡμερολόγια τῆς τάξεως» τοῦ R. Lecotté (σελ. 1041-1044) καὶ «Ἡ Ἁγία Παρασκευὴ εἰς τοὺς κρεοπώλας Mel-dois» τοῦ M. Perrin (σελ. 1097-1098).

Δ. Β. Οἰκ.

Fabula. Zeitschrift für Erzählforschung, hrsg. von Kurt Ranke, Berlin, Band 7 (1964-65).

KYREL HORA'LEK, Ein Beitrag zur volkscundlichen Balkanologie, σ. 1-32.

Συμβολή εις τὴν λαογραφίαν τῶν βαλκανικῶν χωρῶν. Ἐξετάζεται ἐνδεικτικῶς τὸ αἰγυπτιακὸν παραμῦθι τῶν δύο ἀδελφῶν, ὅπερ εὐρέθη ἐπὶ παπύρου τοῦ 1250 π.Χ. (ιδὲ σχετικῶς J. BOLTE - G. POLIVKA, Anmerkungen IV, 1930, σ. 95 κ.έξ.), ἡ σχέσις τῶν ἐλληνικῶν παραλλαγῶν του πρὸς τὰς τῶν ἄλλων βαλκανικῶν χωρῶν καὶ δὴ πρὸς τὰς τουρκικὰς κ.ἄ.

GENEVIÈNE MASSIGNON, L'enfant qui devait être pendu à l'âge d'homme, σ. 53-67.

Τὸ παιδί τὸ ὁποῖον ἔπρεπε νὰ κρεμασθῆ εἰς ἀνδρικήν ἡλικίαν. Γαλλοαμερικανικὸς μῦθος μὴ περιλαμβανόμενος εἰς τὸν κατάλογον τῶν AaTh.

GERHARD KUBIK, Die Erschaffung der Welt. Mythe der Warangwa, Tanganjika, σ. 68-75.

*Ἡ δημιουργία τοῦ κόσμου κατὰ τοὺς μύθους τῶν Warangwa τῆς Ταγκανίκας.

HEBA JASON, Types of jewish-Oriental Oral Tales, σ. 115-224.

8. Band (1966)

ISIDOR LEVIN, Etana, Die keilschriftlichen Belege einer Erzählung. Zur Frühgeschichte von AaTh 537 (=AaTh 222 B* + 313 B). Eine textkritische Erörterung, σ. 1-63.

Αἱ ἀποδείξεις ἐν ταῖς ἐπιγραφαῖς σφηνοειδοῦς γραφῆς περὶ τοῦ ἀρχαίου Ἀσσυροβαβυλωνιακοῦ μύθου τῆς Etana. Κριτικὴ συζήτησις ἐπὶ τῶν κειμένων.

NAI - TUNG TING, The Holy Man and the Snake-Woman. A Study of a Lamia Story in Asian and European Literature, 145-191.

MAJA BOŠKONJIĆ - STULLI, Beitrag zur Diskussion über die Katalogisierung der Volkssagen, σ. 192-207.

FRITZ HARKORT, Volkserzählungstypen und -motive und Vorstellungsberichte, σ. 208-223.

*Ἀμφότερα τὰ ἀμέσως ἀνωτέρω ἄρθρα ἀναφέρονται εἰς τὸ θέμα τῆς συντάξεως καταλόγου τῶν δημοδῶν παραδόσεων κατὰ τοὺς τόπους αὐτῶν.

Σ. Δ. Η.

Folklore, τόμ. 76 (1965).

ELMER G. SUHR, An interpretation of the Medusa, σ. 90-103.

Περιλαμβάνονται στοιχεῖα συγκριτικῆς ἐθνολογίας, προερχόμενα τόσον ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα ὅσον καὶ ἀπὸ νεωτέρας ἐποχάς.

ROBERT A. GEORGES, Richard M. Dawkins, σ. 202-212.

*Ἐπὶ τῇ συμπληρώσει δεκαετίας ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ R. M. Dawkins γίνεται λόγος διὰ τὸ συλλεκτικόν, μεταφραστικόν καὶ ἰδίᾳ τὸ σχετικόν μὲ τὴν παραμυθιολογίαν ἔργον του.

VENETIA NEWALL, Decorated eggs, σ. 266-272.

Ποικίλαι πληροφορίες διὰ τὸ λατρευτ. ἔθιμον τῆς διακοσμίσεως τῶν πασχαλινῶν αὐγῶν.

MARGARET ROBINSON, Some fabulous beasts, σ. 273-287.

Μεταξὺ τῶν μυθολογικῶν θηρίων γίνεται λόγος καὶ δι' ἐλληνικά, εἰκονιζόμενα ἐπὶ ἀρχαίων ἀγγείων.

Vol. 77 (1966)

E. F. COOTE LAKK, The dance of the spirit of the new corn in Cattaro, σ. 31-40.

Ἐξοχράτικα ἔθιμα σχετικά με τὴν βλάστησιν εἰς περιοχὴν τῆς Δαλματίας.

THEO BROWN, The triple gateway, σ. 123-131.

Ἐθνολογικά κυρίως στοιχεῖα καὶ ἄλλαι παρατηρήσεις, σχετικά πρὸς τὴν σημασίαν τοῦ σταυροδρομίου εἰς τὸν λαϊκὸν βίον.

R. W. HUSCHINSON, The little lady, σ. 222-227.

Ἐξετάζονται διάφοροι ὀνομασῖαι καὶ δοξασῖαι ἀναφερόμεναι εἰς τὴν ὑπὸ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων καλουμένην γαλῆν.

K. P.

Journal of American Folklore, τόμ. 78 (1965).

ALIXA NAFF, Belief in the evil Eye among the christian Syrian-Lebanese in America, σελ. 46-51.

Ἐξετάζονται προλήψεις καὶ δοξασῖαι χριστιανῶν, μεταναστῶν εἰς Ἀμερικὴν ἐκ τῆς Συρίας καὶ Λιβάνου, σχετικά με τὴν βασκανίαν (κακὸ μάτι). Παρουσιάζουν κοινὰς ὁμοιότητας πρὸς ἀντιστοιχοῦς ἑλληνικάς, τὸ δὲ γεγονός ὀφείλεται προφανῶς εἰς τὴν κοινὴν καταγωγὴν τῶν ἰδεῶν αὐτῶν ἐκ τοῦ Βυζαντίου.

ROBERT A. BARAKAT, John the Giant Killer in Mexico, σ. 158-159.

Παραμῦθι εὐρωπαϊκὸν διὰ τὸν Γιάννην ποῦ ἐσκότωσε τὸν Γίγαντα. Ἔχει μεταφερθῆ εἰς τὸ Μεξικὸν διὰ τῆς προφορικῆς παραδόσεως.

BRUCE JACKSON, Prison folklore, σ. 317-329.

Ὁ συγγραφεὺς συνέλεξε ὑλικὸν ἀπὸ κρατουμένων εἰς φυλακὰς ἐν Ἀμερικῇ καὶ ἐξετάζει τὴν ἰδιορρυθμίαν μιᾶς παραδοσιακῆς μορφῆς λαογραφικοῦ ὑλικοῦ, σχετιζομένου με τοὺς φυλακισμένους (κοινωνία τῆς φυλακῆς, τρόπος ὁμιλίας καὶ ἀφηγήσεως, προσφωνήσεις, παρωνύμια, γλωσσικὸν ἰδίωμα φυλακῆς, ὑλικὸν λαογραφικόν).

Vol. 79 (1966)

WILLIAM A. LESSA, «Discoverer of the Sun». Mythology as a reflection of culture, σ. 3-51.

Ἐξ ἀφορμῆς ἑνὸς παραμυθιοῦ ἐξετάζονται οἱ λόγοι διὰ τοὺς ὁποίους προκαλεῖται εἰς τοὺς μύθους συσχετίσις μυθικῶν ἐπεισοδίων καὶ στοιχείων πολιτισμοῦ διαφόρων βαθμίδων.

ERNST S. DICK, The Bridesman in the Indo-European tradition. Ritual and myth in marriage ceremonies, σ. 338-347.

Εἰς τὸ ἄρθρον ἐξετάζεται ὁ ρόλος τοῦ παρανύμφου κατὰ τὴν τελετὴν τοῦ γάμου καὶ ὑποστηρίζεται ὅτι ἡ τελετὴ εἶναι ἀπομίμησις μυθολογουμένων περὶ θεῶν ἢ περὶ οὐρανοῦ καὶ γῆς.

FRANCIS LEE UTLEY, The song of EM-EL and UNRRA, σ. 371-372.

Πρόκειται περὶ νεοελληνικοῦ λογίου σατυρικοῦ τραγουδιοῦ, τὸ ὁποῖον ἦτο γνωστὸν κατὰ τὰ ἔτη 1945-1950 ἐν Ἀθήναις καὶ διὰ τοῦ ὁποίου παρῶδονται αἱ γραφειοκρατικαὶ δυσκολίαι εἰς τὴν παρὰ τοῦ Διεθνούς Ἐρυθροῦ Σταυροῦ διανομὴν δωρεὰν ἱματισμοῦ εἰς ἀπόρους.

ROBERT A. GEORGES, Addenda to Dorson's «The sailor who went inland», σ. 373-374.

Ἐνα ἀμερικανικὸν παραμῦθι ἔχει τὴν ἰδίαν ὑπόθεσιν μὲ ὅσα ὁ Τειρεσίας συμβουλεύει τὸν Ὀδυσσεά (Νέκυια, Ὀδ. 11) καὶ ὅσα περιέχει ἡ νεοελληνικὴ παράδοσις περὶ τοῦ Ἁγίου Ἡλίου, ὁ ὁποῖος πιστεύεται ὅτι ἦτο ἡναύτης καὶ διὰ ν' ἀποφύγη τὴν θάλασσαν κατέφυγεν εἰς τὰς κορυφὰς τῶν ὄρεων.

LINDA DEGH, Approaches to folklore research among immigrant groups, σ. 551-556.

Συζητεῖται ἡ ἀξία τῆς ἐρεῦνης τῶν λαογραφικῶν στοιχείων τῶν μεταναστῶν καὶ ἡ πιθανὴ ἐπίδρασις τῶν εἰς τὴν διαμόρφωσιν ἐθνικῶν στοιχείων τοῦ ἀμερικανικοῦ πολιτισμοῦ.

K. P.

Journal of the International Folk Music Council, τόμ. XVII, 1965.

Ὁ τόμος ἀποτελεῖται ἀπὸ δύο μέρη. Τὸ πρῶτον περιλαμβάνει βιβλιοκρισίας περιοδικῶν καὶ ἄλλην ὕλην. Εἰς τὸ δεύτερον, ἐκ σελ. 358, ἐκδοθὲν ἐν Βουδαπέστη εἰς τὴν σειράν τῶν *Studia Musicologica* (tomus VII) ὑπὸ τῆς Οὐγγρικῆς Ἀκαδημίας Ἐπιστημῶν, δημοσιεύονται αἱ ἀνακοινώσεις τοῦ XVIIου ἐτησίου Συνεδρίου τῆς IFMC, τὸ ὁποῖον συνήλθεν ἐν Βουδαπέστη ἀπὸ 17 ἕως 25 Αὐγούστου. Ἐκ τῶν περιεχομένων τοῦ τόμου τούτου σημειοῦμεν τὰ ἑξῆς.

V. BELAIEN, Folk Music and the History of Music (= Δημῶδης μουσικὴ καὶ ἡ ἱστορία τῆς μουσικῆς), σελ. 19-23.

Ὁ συγγρ. ἐξετάζει συνοπτικῶς τὰ βασικὰ προβλήματα τῆς ἱστορίας τῆς μουσικῆς τέχνης καὶ συμπεραίνει ὅτι αὕτη ἐξελιχθῆ ἐκ τῆς πρωταρχικῆς περιόδου τῆς ἀγράφου παραδοσιακῆς μουσικῆς.

P. COLIAER, Lyrisme baroque et tradition populaire (= Λυρισμὸς baroque καὶ λαϊκὴ παράδοσις), σ. 25-40.

Συζητεῖται τὸ θέμα τῶν σχέσεων τῆς λαϊκῆς παραδοσιακῆς μουσικῆς πρὸς τὴν ἔντεχνον καὶ τῶν διαφορῶν μεταξὺ τούτων ἐξ ἐπίδρασεως διαφόρων πολιτιστικῶν καὶ πνευματικῶν συντελεστῶν, ὡς καὶ τὸ ζήτημα τῆς γενέσεως τῆς ὄπερας baroque.

A. DANILOU, Le folklore et l'histoire de la musique (= Ἡ λαογραφία καὶ ἡ ἱστορία τῆς μουσικῆς), σελ. 41-45.

Ἐκ λόγων κοινωνικῶν, πολιτικῶν καὶ τουριστικῶν παρατηρεῖται σήμερον ἔντονον διαφέρον πρὸς τὴν δημῶδη μουσικὴν, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν παρελθόντα αἰῶνα, κατὰ τὸν ὁποῖον αὕτη ἐθεωρεῖτο ὡς εἶδος ὑποτυπώδους αὐτομάτου δημιουργίας. Τὰ θεωρούμενα ὡς τραυλίσματα τῆς παιδικῆς ἡλικίας τῆς μουσικῆς οὐδεὶς ἐφαντάζετο ὅτι ἦτο δυνατόν ν' ἀναγνωρισθοῦν ὡς πολύτιμα μνημεῖα ἀρχαίας τέχνης, τῶν ὁποίων ἡ αἰσθητικὴ ἀξία εἶναι ἀνάλογος πρὸς τὴν τῆς πολυθορύβου ὀρχήστρας τῆς μεταβαγγελικῆς μουσικῆς. Πρὸς ὀρθὴν δ' ἐκτίμησιν τῆς ἀξίας τῶν διαφόρων μορφῶν τῆς δημῶδους μουσικῆς πρέπει νὰ παραμερισθοῦν ὠρισμένοι προκαταλήψεις ὡς πρὸς τὴν ἐξέλιξιν, τὴν πρόοδον, τὴν γραφὴν, τὴν πολυφωνίαν κ.ἄ.

V. HADZIMANOV, Les melodies funèbres du seisme de Skopie (= Τὰ μοιρολόγια τοῦ σεισμοῦ τῶν Σκοπίων), σελ. 71-77.

Ὁ συγγρ., ἠχογραφήσας ἐπιτοπίως εἰς τὸ νεκροταφεῖον τῶν Σκοπίων θρήνους καὶ μοι-

ρολόγια διὰ τούς χιλίους καὶ πλέον νεκρούς ἐκ τῶν σεισμῶν τοῦ 1963, προβαίνει εἰς σχετικάς μουσικολογικάς παρατηρήσεις.

M. ΙΛΙЈΙΝ, Influences réciproques des danses urbaines et traditionnelles en Yougoslavie (= Ἀλληλεπιδράσεις τῶν ἀστικῶν καὶ παραδοσιακῶν χορῶν εἰς Γιουγκοσλαβίαν), σελ. 85 - 89.

Ἐξετάζονται αἱ ἀλληλεπιδράσεις τῶν χορῶν τῶν ἀστικῶν κέντρων καὶ τῶν χορῶν τῆς ὑπαίθρου.

R. ΡΕΤΡΟΝΙΔ, The oldest Notation of Folk Tunes in Yougoslavie (= Ἡ ἀρχαιοτέρα μουσική καταγραφή δημοτικῶν μελωδιῶν ἐν Γιουγκοσλαβία), σελ. 109-114.

Ἐξετάζεται ἡ μουσική δύο ἄσμάτων ἐξ ἐντύπου τοῦ ἔτους 1555, καταγραφείσα ὑπὸ τοῦ Petar Hektorovič. Πρόκειται περὶ τῆς ἀρχαιοτέρας καταγραφῆς δημώδους Γιουγκοσλαβικῆς μουσικῆς. Ἡ πρώτη μελωδία εἶναι ἐνός ἐπικοῦ, μονοφωνικοῦ ἄσματος, ἀνήκουσα εἰς τὸν τόνον τοῦ Fα μείζ. Ἡ δευτέρα λυρική, εἰς κείμενον ἐξ στροφῶν, καλύπτουσα μίαν ἐνάτην.

E. STOCKMANN, Towards a History of European Folk Music Instruments (= Περὶ τὴν ἱστορίαν τῶν παραδοσιακῶν μουσικῶν ὀργάνων), σελ. 155-164.

Ὁ συγγρ., ἐπισημαίνων εἰς τὸ κεφάλαιον τῆς δημώδους μουσικῆς τὴν ἔλλειψιν εἰδικῶν μελετῶν διὰ τὰ μουσικά ὄργανα, προτείνει, ὅπως ἡ ἔρευνα δι' αὐτὰ περιλάβῃ τοὺς ἐξῆς σχετικούς τομείς. α) Ἐξέτασιν τῆς τεχνολογικῆς δομῆς τῶν λαϊκῶν μουσικῶν ὀργάνων, τῆς κατασκευῆς των καὶ τοῦ ὕλικου ἐν γένει διὰ τοῦ ὁποίου παράγονται οἱ ἤχοι. β) Τὴν μουσικὴν δυνατότητα παραγωγῆς ἤχων καὶ τὴν χρῆσιν αὐτῶν ὑπὸ τῶν ἐκτελεστῶν (ὀργανοπαικτῶν). γ) Τὴν κοινωνικὴν λειτουργίαν, ἥτοι τὴν χρῆσιν, τὸν σκοπὸν καὶ τὴν σημασίαν τῶν μουσικῶν ὀργάνων εἰς τὰς ἐκδηλώσεις τῆς ζωῆς τοῦ λαοῦ.

Ἐν συνεχείᾳ σημειώνονται αἱ πηγαὶ ἀπὸ τὰς ὁποίας εἶναι δυνατὴ ἡ ἀντλησις τῶν σχετικῶν πληροφοριῶν.

B. SZABOLCSI, Folk Music - Art Music - History of Music (= Δημώδης μουσική - ἔντεχνος μουσική - ἱστορία τῆς μουσικῆς), σελ. 171-179.

Ἐξετάζονται αἱ διαφοραὶ μεταξὺ δημώδους καὶ ἐντέχνου μουσικῆς, ἥτοι οἱ σκοποί, αἱ λειτουργίαι καὶ ὁ κοινωνικὸς ρόλος. Ἡ δημώδης μουσική δημιουργεῖται ἀωνύμως εἰς μίαν κοινότητα, διαδίδεται εἰς αὐτὴν διὰ τῆς προφορικῆς ὁδοῦ καὶ ἀπευθύνεται εἰς τὸν λαόν. Παραμένει ἄγραφος, οὕτω δ' ὑπόκειται εἰς μεταβολάς. Ἀντιθέτως ἡ ἔντεχνος μουσική εἶναι ἀτομικὴ σύνθεσις, διαδίδεται διὰ τῆς γραπτῆς παραδόσεως, μένει δ' οὕτω ἐπὶ πολὺν χρόνον γνωστὴ μόνον εἰς στενὸν κύκλον ἀτόμων. Ἐὰν ὁμως ὁ προσωπικὸς συνθέτης δὲν ζῇ ἔξω τῆς λαϊκῆς κοινωνίας του, δηλ. εἰς τὸ κενόν, τότε ἡ μουσική του δημιουργία διαδίδεται εἰς αὐτὴν, διαμορφώνεται ἐντὸς αὐτῆς, καὶ ἀσκεῖ ἐπιδράσεις εἰς τὴν λαϊκὴν μουσικὴν. Ὁ συγγρ. ἀπὸ τῆς ἀπόψεως ταύτης ἐξετάζει τὰς σχέσεις λαϊκῶν μουσικῶν παραλλαγῶν πρὸς σχετικάς τῆς προσωπικῆς μουσικῆς, τῆς ἐντέχνου, τῆς κλασσικῆς καὶ τοῦ μελοδράματος.

W. WIORA, Ethnomusicology and History of Music (= Ἐθνομουσικολογία καὶ ἱστορία τῆς μουσικῆς), σελ. 187-193.

Εἰς τὸ κεφάλαιον ὑπὸ τὸν τίτλον «Ὁλοκλήρωσις ἢ ἀπομόνωσις» (σ. 188-189) ὑποστηρί-

ζεται ότι ή έθνομουσικολογία και ή ιστορία τής μουσικῆς εύρισκονται εις στενήν εξάρτησιν. Παρ' όλας όμως τās προσπαθείας πρὸς συγχώνευσιν τῶν δύο τούτων τμημάτων τής μουσικολογίας ταύτα εξακολουθοῦν νὰ παραμένουν ανεξάρτητα ἀλλήλων. Ὁ συγγρ. ἐξετάζει ἐν συνεχείᾳ τὰ αἷτια τής διαφοροποιήσεως ταύτης και τήν ἀνάγκην τής ιστορικῆς έθνομουσικολογίας.

S. BAUD-BOUVY, *Le systématisation des chansons populaires* (=Ἡ συστηματοποίησης (ἀρχειακή κατάταξις) τῶν δημοτικῶν τραγουδιῶν), σ. 213-229.

Ὁ συγγρ., ἀναφερόμενος εις τήν έλληνικὴν δημῶδη μουσικὴν, ὑποστηρίζει ότι δι' ὠρισμένας κατηγορίας τραγουδιῶν τὸ παλαιὸν σύστημα κατατάξεως κατ' εἶδη δύναται ἀκόμη νὰ εἶναι χρησιμοποιοίσιμον. Ἐκεῖ ὅπου ή μουσική προσαρμόζεται εις κείμενα και θέματα τύπων καθωρισμένων πρέπει νὰ γίνῃ εις τήν κάθε κατηγορίαν μία ἀνακατάταξις μουσικολογική, έσωτερική. Ἐν συνεχείᾳ σχολιάζει τὸ σύστημα τοῦ M. Kerényi διὰ τὰ οὐγγρικά παιδικὰ τραγούδια, συγκρίνων ταῦτα πρὸς ἀνάλογα έλληνικά.

Ἡ κατάταξις κατὰ ρυθμούς μετὴν μεγάλην ποικιλίαν τούτων κατὰ χώρας δὲν δύναται ἐπίσης νὰ ικανοποιήσῃ, ἂν και εις πίναξ θὰ έβοήθει πολὺ εις τήν ἀνακατάταξιν των. Οὔτε ή κατάταξις κατὰ τρόπους παρέχει καλύτεραν βάσιν κατατάξεως, πρῶγμα τὸ ὁποῖον εἶχε πιστοποιήσει και ὁ Bartok, ὅτε έμελέτα τὰ σερβοκροατικά τραγούδια (1951). Ἐν κατακλειδι όμως εις πίναξ κατατάξεως, συμφώνως πρὸς τās κυρίας βαθμίδας, εις τās ὁποίας καταλήγει ή μελωδία, θὰ εἶναι πολὺ χρήσιμος (*classement par les cadences*). Ἡ κατάταξις τέλος κατὰ τήν μετρικὴν δομήν, καίτοι παρουσιάζει πλεονεκτήματα, ἐν τούτοις δὲν καλύπτει τās ἀνάγκας τελείου συστήματος ἀρχειακῆς κατατάξεως.

Ἐν συμπεράσματι ὑποστηρίζεται ότι διὰ τήν μουσικὴν ἀρχειακὴν κατάταξιν οὔτε ὁ ρυθμὸς και ὁ τρόπος, οὔτε ή διαδοχὴ τῶν πτώσεων (*cadences*) ή ή δομὴ τοῦ κειμένου τῶν στροφῶν εἶναι κριτήρια ἀπόλυτα, παρέχουν ὅμως ταῦτα πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον χρησίμους διευκολύνσεις

HOSHONS' KYJ V, *The experiment of Systematizing and Cataloguig Folk tunes, following the Principles of Musical Dialectology and Cybernetics* (=Πείραμα συστηματικῆς κατατάξεως και καταλόγου δημοτικῶν μελωδιῶν συμφώνως μετὴ τās ἀρχάς τής μουσικῆς διαλεκτολογίας και κατευθύνσεως), σελ. 273-286.

Ἡ μουσικολογία θεωρεῖται ὡς ή ἐπιστήμη, ή ὁποία ἀποκαλύπτει τοὺς νόμους τής μουσικῆς σκέψεως ἐνὸς λαοῦ, ἐξετάζουσα και προσδιορίζουσα τὸ ὕφος και τὸν χαρακτήρα τῶν δημοτικῶν μελωδιῶν και τὰ προβλήματα τής έθνογενέσεως. Οὔτω μόνον αἱ παραδοσιακαὶ μελωδίαί τής ὑπαίθρου (χωρικῶν), εις τās ὁποίας ένυπάρχει ή ὁμαδική μουσική σκέψις ἐνὸς λαοῦ, εἶναι κατάλληλοι ὡς ὕλικὸν έρεῦνης.

RAINA KATZAROVA-KOUKUDOVA, *La classification des mélodies populaires en Bulgarie* (=Ἡ κατάταξις τῶν λαϊκῶν μελωδιῶν εις τήν Βουλγαρίαν), σελ. 293-299.

Ἡ συγγρ. ἀναφέρει ότι τὸ πρόβλημα τής κατατάξεως τῶν λαϊκῶν βουλγαρικῶν μελωδιῶν ἐτέθη εις τοὺς μουσικολόγους τής χώρας ταύτης κατὰ τὸ 1926. Προηγουμένως αἱ διάφοροι συλλογαὶ κειμένων, πού εἶχον δημοσιευθῆ ἀπὸ τοῦ 1762 κ. έξ., έβασίζοντο εις μερικὰς μόνον ἀρχάς. Ὁρισμένα τραγούδια κατετάσσοντο συμφώνως πρὸς τήν λει-

τουργίαν των και άλλα κατά κατηγορίας τῶν κειμένων, ὁ κάθε δὲ συλλέκτης προέκρινε κατάταξιν, τὴν ὁποίαν ἐθεώρει ὡς καλύτεραν, ἄνευ ἐπιστημονικῶν κριτηρίων.

Αἱ πρῶται μουσικαὶ καταγραφαὶ βουλγαρικῶν τραγουδιῶν ἐγένοντο πρὸ τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς χώρας ἀπὸ τοὺς Τούρκους (1878) εἰς τὴν βυζαντινὴν μουσικὴν γραφὴν. Ἡ πρώτη συλλογὴ περιεῖχε 215 τραγούδια, τὰ ὁποῖα κατετάχθησαν ἀναλόγως τῆς χρησιμοποίησεως αὐτῶν (ἐρωτικά καὶ λυπητερά, εὐθυμα καὶ σατυρικά, τραγούδια τοῦ θέρους τῶν Χριστουγέννων, τοῦ Λαζάρου κλπ.).

Ὁ Stoin εἰς τὴν συλλογὴν τοῦ «Λαϊκὰ τραγούδια ἀπὸ τὸ Timok τοῦ Bican» ἐφήρμοσε πρῶτος μουσικολογικὴν κατάταξιν τῶν τραγουδιῶν, ἀναλόγως τῶν μουσικῶν ιδιοτήτων καὶ στοιχείων τῆς μελωδίας. Τὸ σύστημά του ὅμως ἦτο πολύπλοκον, περιλαμβάνον περὶ τὰς 10 κατηγορίας. Ἐκ τῆς κατόπιν πείρας ἀπεδείχθη ὅτι τρία δελτία περιέχοντα τὰς κατωτέρω ἐνδείξεις εἶναι ἀρκετά: 1) δελτίον διὰ τὴν γεωγραφικὴν προέλευσιν, 2) τὴν ἀλφαβητικὴν σειρὰν (ὁ πρῶτος στίχος τοῦ ᾄσματος), 3) τὸ βασικὸν μουσικὸν δελτίον, ὅπου ἀναγράφονται ἀναλυτικῶς αἱ ιδιότητες καὶ τὰ μουσικὰ στοιχεῖα τοῦ τραγουδιοῦ (ρυθμὸς, τρόπος, ἔκτασις μελωδίας κλπ.).

GY MARTIN, Considerations sur l'analyse des relations entre la danse et la musique des danses populaires (= Σκέψεις ἐπὶ τῆς ἀναλύσεως τῶν σχέσεων μεταξὺ χοροῦ καὶ μουσικῆς λαϊκῶν χορῶν), σελ. 315-338 + 1 πίν.

Ὁ συγγρ. παρατηρεῖ ὅτι ἔχει παραμεληθῆ ἡ ἀνάλυσις τῶν σχέσεων, ποὺ ὑπάρχουν μεταξὺ τῶν λαϊκῶν χορῶν καὶ τῆς μουσικῆς αὐτῶν, ἤτοι τῆς μουσικῆς συνοδείας ὠρισμένων τύπων χοροῦ. Οὕτως αἱ μελωδίαὶ ἔχουν ἀποσπασθῆ ἀπὸ τὸ πεδίου τῆς χρησιμοποίησεώς των καὶ ἔχουν καταταχθῆ εἰς διαφόρους κατηγορίας ἐν ὧσιν τῆς μελωδικῆς των (φωνητικῆς) κατατάξεως. Ἐκ τούτου δὲν κατέστη δυνατόν ν' ἀποτελέσουν αὐταὶ ἀνεξάρτητον ὁμάδα, συμφώνως πρὸς τὰς λειτουργικὰς των σχέσεις, τὴν ὁμοιομορφίαν καὶ δὴ τοὺς ρυθμικοὺς των συντελεστάς.

Ἡ ταυτόχρονος ἐξέτασις τοῦ μουσικοῦ ὕλικου καὶ τῆς γενικῆς αὐτοῦ διατάξεως θὰ διευκόλυνε τὴν λύσιν ὠρισμένων προβλημάτων μὲ τὴν βοήθειαν τῆς μουσικῆς, ὡς π.χ. τοῦ σχετικοῦ πρὸς τὸν χορὸν καὶ τῆς βοήθειας αὐτοῦ πρὸς λύσιν προβλημάτων, ποὺ ἀφοροῦν εἰς τὴν μουσικὴν.

Vol. XVIII (1966).

ERNST EMSHEIMER, A Finno-Ugric. — Flute type (= Ἕνας τύπος Φιλλανδο-ουγγρικοῦ αὐλοῦ), σελ. 29-35.

Ἐκ διαφόρων τύπων αὐλῶν, τινὲς τῶν ὁποίων ἀνάγονται ἱστορικῶς εἰς τὴν παλαιολιθικὴν ἐποχὴν, ἐξετάζονται δύο, ὁ mantyhulla, μήκους 30-35 ἐκ., κατεσκευασμένος ἐκ ξύλου πεύκης καὶ μὲ 4 ὀπὰς, καὶ ὁ shialtyoh, ὁ ὁποῖος ἔχει μῆκος 400-500 χιλιοστῶν. Εἰς τὸν πρῶτον τύπον ὁ ἐκτελεστὴς χρησιμοποιεῖ τὴν γλῶσσαν του ὡς σφῆνα, ἐνῶ εἰς τὸν δεῦτερον ὑπάρχει σφῆν, ὅπως εἰς τὸ ἐλληνικὸν σουραύλι.

ALICA ELSCHKEKOVA, Methods of Folk-Tunes (= Μέθοδοι κατατάξεως δημώδους μουσικῆς) σελ. 56-76.

Τὸ πρόβλημα τῆς ἠχογραφίσεως, συλλογῆς, μεταγραφῆς, ἀριθμήσεως τῆς λαογραφικῆς καὶ μουσικῆς ὕλης ἀποτελεῖ ἀπὸ τὰς ἀρχὰς τοῦ αἰῶνος μας διαρκὲς θέμα συζητήσεως μεταξὺ τῶν ἐθνομουσικολόγων.

Ἡ ἐκπόνησις μιᾶς μεθόδου κατατάξεως εἶναι κυρίως πρόβλημα ἀναλυτικὸν τοῦ μουσικοῦ ὀργανισμοῦ, ὃ ὁποῖος πρέπει νὰ χρησιμεύσῃ ὡς κριτήριον δι' ἓν λογικὸν καὶ ἐπιστημονικὸν σύστημα κατατάξεως. Ἡ συγγορ. ἐξετάζει ἐνταῦθα διάφορα συστήματα κατατάξεως.

СВЈЕТКО РИХТМАН, Mehrstimmigkeit in der Volksmusik Jugoslaviens (= Πολυφωνία εἰς τὴν δημῶδη μουσικὴν τῆς Γιουγκοσλαβίας), σελ. 23-28.

Ὁ συγγορ. τονίζει τὴν παραδοσιακὴν τάσιν εἰς τὸν λαὸν τῶν χωρίων τῆς ἐκτελέσεως τραγουδιῶν μὲ πολυφωνίαν, διακρίνει δὲ τὰς μορφὰς αὐτῆς κατὰ περιοχὰς μετὰ παραθέσεως μουσικῶν παραδειγμάτων εἰς δύο κυρίας κατηγορίας καὶ ἄλλας.

Εἰς τὴν πρώτην κατηγορίαν ἡ πρώτη (ὑψηλοτέρα) φωνὴ εἶναι τοῦ παρτῆ, ἡ ὁποία ἐκτελεῖ τὴν μουσικὴν, ἡ δὲ ἕτέρα ἔχει δευτερεύουσαν σημασίαν.

Εἰς τὴν δευτέραν μορφήν ἡ πρώτη φωνὴ κινεῖται ἐνίοτε κάτωθεν τῆς συνοδευτικῆς, τῆς δευτέρας, φωνῆς καὶ μάλιστα κατὰ μουσικὰ διαστήματα. Πλὴν τῶν μορφῶν τούτων μουσικῆς ἐκτελέσεως ὑπάρχουν καὶ ἕτεροι ἰδιόμορφοι τρόποι πολυφωνικῆς ἐκτελέσεως, ὡς ὃ τῆς διασταυρώσεως τῶν φωνῶν καὶ τῆς κατ' ἀντίθετον φορὰν κινήσεως αὐτῶν κλπ.

Σ. Κ.

L'Homme. Revue française d'Anthropologie. Paris, tome IV, No 1-3

ALAN LOMAX (en collaboration avec EDITH CROWELL TRAGER). Phonotactique du chant populaire (Φωνοτακτικὴ τοῦ δημοτικοῦ τραγουδιοῦ) No 1, σ. 5-55.

Μουσικολογικὴ μελέτη ἀφορῶσα εἰς δημῶδη ᾄσματα τῆς Ἰσπανίας, Ἰταλίας, Ἑλλάδος (σελ. 14-16), Γιουγκοσλαβίας, Βουλγαρίας, Λιθουανίας, Γερμανίας, Ἰσλανδίας, Ἀγγλίας καὶ Ἀμερικῆς.

JEAN CUISENIER, Matériaux et hypothèses pour une étude des structures de la parenté en Turquie (Ὑλῆ καὶ ὑποθέσεις διὰ μίαν μελέτην τῆς δομῆς τῆς συγγενείας ἐν Τουρκίᾳ) No 1, σ. 73-89.

Ἡ μελέτη ἀναφέρεται εἰς τὰς μεταξὺ τῶν μελῶν τῆς οἰκογενείας σχέσεις, τὰς μεταξὺ αὐτῶν προσφωνήσεις καὶ εἰς τὸν γάμον ἐν Τουρκίᾳ.

Tome V (1965), No. 1-4.

ROBERT CRESSWELL, Un presoir à olives au Liban: Essai de technologie comparée (Ἐν ἐλαιοτριβεῖον εἰς τὸν Λίβανον: Δοκίμιον συγκριτικῆς τεχνολογίας) No 1, σ. 33-63.

Περιγραφή τῆς λειτουργίας ἑνὸς ἐλαιοτριβεῖου εἰς Λίβανον μετὰ παραθέσεως σχετικῶν σχεδίων καὶ εἰκόνων.

ÉMILE BENVENISTE, Termes de parenté dans les langues Indo-européennes. (Προσωνυμιαὶ τῆς συγγενείας εἰς τὰς Ἰνδοευρωπαϊκὰς γλώσσας), No 3 καὶ 4, σ. 5-16.

Ἡ μελέτη ἀφορᾷ εἰς τὸ κεφάλαιον τῆς κοινωνικῆς ὀργανώσεως: «προσωνυμιαὶ καὶ προσφωνήσεις» τῶν μελῶν τῆς οἰκογενείας.

J. CUISENIER et A. MIQUEL, La terminologie Arabe de la parenté. (Ἡ Ἀραβικὴ ὀρολογία τῆς συγγενείας), Αὐτόθι, σ. 17-59.

Ἐξετάζονται αἱ προσωνυμιαὶ τῶν μελῶν τῆς οἰκογενείας.

MICHEL RANOFF, La terminologie de la parenté en Polynésie. Essai d'analyse for-

- melle (Ἡ ὄρολογία τῆς συγγενείας ἐν Πολυνησίᾳ. Δοκίμιον μορφολογικῆς ἀναλύσεως), Αὐτόθι, σ. 60-87.
- MICHEL IZARD, La terminologie de parenté Bretonne. (Ἡ ὄρολογία τῆς συγγενείας τῶν Βρετονῶν), Αὐτόθι, σ. 88-100.
- LUCIEN BERNOT, Lévirat et sororat en Asie du Sud-Est, Αὐτόθι, σ. 101-112.
Τὸ *levirat* εἶναι ἔθιμον ἀνατολικῶν τινῶν λαῶν, κατὰ τὸ ὅποιον νυμφεύεται ὁ ἀδελφὸς τὴν χήραν τοῦ ἄνευ κληρονόμου ἀποθανόντος ἀδελφοῦ του.
- JOSEPH CHELHOD, Le mariage avec la cousine parallèle dans le système Arabe. (Ὁ γάμος μεταξὺ δύο πρώτων ἐκ πατρὸς ἑξαδέλφων ἐν Ἀραβίᾳ), Αὐτόθι, σ. 113-173.
Πραγματεία λαογραφικῆ καὶ κοινωνιολογικῆ.
- CLAUDE TARDITS, Stratification sociale et parenté chez les Bamoum (Κοινωνικά στρώματα καὶ συγγένεια εἰς τοὺς Bamoum), Αὐτόθι, σ. 174-188.
- LOUIS BERTHE, Aînés et cadets. L'alliance et la hiérarchie chez les Baduj (Java occidentale) (Πρωτογενεῖς καὶ δευτερογενεῖς. Συγγένεια καὶ ἱεραρχία παρὰ τοῖς Baduj), Αὐτόθι, σ. 189-223.

Δ. Β. Οἱ.

Laos, tome I [1951].

- SIGURD ERIKSON, Ethnologie régionale ou folklore, σ. 9-19. Περὶ τῆς λαογραφίας γενικῶς ὡς ἐπιστήμης.
- RAFFAELE CORSO, La coordination des différents points de vue du folklore, σ. 20-27.
Ἐξετάζεται τὸ πρόβλημα τῆς συνδιατάξεως τῶν διαφόρων θεωριῶν, τῶν ἀφορωσῶν εἰς τὸ πεδίον καὶ τὸν σκοπὸν τῆς λαογραφίας.
- SIGFRID SVENSSON, Tradition und Veränderung in der Volkskultur, σ. 32-47.
Ἐξετάζεται ἡ παράδοσις καὶ αἱ ἀλλαγαὶ εἰς αὐτὴν εἰς τὸν λαϊκὸν πολιτισμὸν. Οἱ νεωτερισμοὶ (ἐξελίξεις) ἀφοροῦν ἰδίᾳ εἰς τὸ λαϊκὸν ἔνδυμα κ.ἄ.
- LEOPOLD SCHMIDT, Pelops und die Haselhexe. Ein sagenkartographischer Versuch, σ. 67-78.
Ἐνδιαφέρουσα μελέτη, ἀποτελοῦσα μέρος κύκλου ἐρευνῶν, ἀναφερομένου εἰς τοὺς μύθους τῶν βοσκῶν τῶν παρὰ τὴν Αὐστρίαν Ἄλπεων. Σημειῶν γενικώτερον ὁ συγγρ. ὅτι μῦθοι ὡς ὁ τοῦ Σισύφου καὶ τῆς ἐν τῷ Ἄδῃ τιμωρίας του, ὁ τῆς ὑπὸ τοῦ Ἀπόλλωνος ἐκδορᾶς τοῦ Μαρσίου κ.ἄ. ἔχουν τοὺς παραλλήλους των εἰς τὴν μνημονευθεῖσαν περιοχὴν, ἀσχολεῖται εἰδικώτερον μὲ τὴν διάδοσιν τοῦ περὶ Πέλοπος ἀρχαίου μύθου εἰς αὐτήν.
- WILHELM PESSLER, Die Zeit als volkskundliches Problem, σ. 83-95.
Ὁ χρόνος ὡς λαογραφικὸν πρόβλημα.
- RICHARD WEISS, Sprachgrenzen und Konfessionsgrenzen als Kulturgrenzen. Auf Grund des Atlases der schweizerischen Volkskunde (ASV), σ. 96-110.
Γλωσσικὰ καὶ θρησκευτικὰ σύνορα εἰς τὸν πολιτισμὸν, ἐξεταζόμενα ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ Λαογραφικοῦ ἄτλαντος τῆς Ἑλβετίας.
- ÅKE CAMPBELL, Notes on a Swedish contribution to the Folk Culture Atlas of Europe, σ. 111-120.

Παρατηρήσεις ἐπὶ τῆς σουηδικῆς συμβολῆς εἰς τὴν σύνταξιν ἄτλαντος τοῦ εὐρωπαϊκοῦ λαϊκοῦ πολιτισμοῦ.

JORG E DIAS, Die portugiesischen und spanischen Pflüge (auf Grund eigener Forschung und der Literatur), σ. 121-138.

Πραγματεία περὶ τῶν πορτογαλικῶν καὶ ἰσπανικῶν ἀρότρων.

GUSTAV RÄNK, Baltic Farm-House types, their regional distribution and historical stratification, σ. 139-153.

Τύποι βαλτικῶν ἀγροτικῶν οἰκιῶν, ἡ διάδοσις καὶ ἱστορικὴ στρωματογραφία των.

ANDRÉ VARAGNAC, Folklore et civilisation traditionnelle dans le monde moderne, σ. 165-168.

Ἀναφέρεται εἰς τὴν λαογραφίαν καὶ τὸν παραδοσιακὸν πολιτισμὸν εἰς τὸν σύγχρονον κόσμον.

Tome II (1952).

JULIO CARO BAROJA, Le moulin à vent en Espagne, σ. 38-43

Ἐξετάζεται ἐν συντόμῳ ἡ ἱστορία καὶ αἱ ἐν τῇ Ἰβηρικῇ ἰδίᾳ χειρσονήσῳ μορφαὶ τοῦ ἀνεμομύλου.

SIGURD ERIXON, Quelques contributions nordiques à l'histoire des moulins à vent, σ. 44-45.

Συμβολὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν ἀνεμομύλων. Συμπληροῦται τὸ προηγούμενον ἄρθρον δι' ἱστορικῶν παρατηρήσεων, βιβλιογραφίας κ.ἄ. περὶ τῶν ἀνεμομύλων τῶν Σκανδιναυικῶν χωρῶν.

HELMUT PETRI, Ethnologie im gegenwärtigen Deutschland, σ. 46-50.

Σύντομον ἄρθρον περὶ τῆς θέσεως τῆς Ἐθνολογίας ἐν τῇ σημερινῇ Γερμανίᾳ.

BRANIMIR BRATANIĆ, On the Antiquity of the One-Sided Plough in Europe, Especially among the Slavic Peoples, σ. 51-61.

PAUL G. BREWSTER, «Zarika in Sončica», a Slovenian ballad (with some Croatian and greek analogues), σ. 79-86.

Ὁ συγγρ. ἐξετάζει σλοβενικὴν παραλογὴν ἐν συγκρίσει καὶ πρὸς ἀνάλογα θέματα ἀπαντῶντα εἰς ἑλληνικὰ δημώδη ᾄσματα.

Tome III (1955).

International dictionary of Regional European Ethnology and Folklore, σ. 18-47.

Προτάσεις περὶ συντάξεως διεθνoῦς κατὰ περιοχὰς λεξικοῦ εὐρωπαϊκῆς ἔθνολογίας καὶ λαογραφίας.

International maps of folk culture, σ. 48-86.

Προτάσεις, συμπεράσματα συνεδρίων κ.ἄ. περὶ συντάξεως διεθνῶν χαρτῶν τοῦ λαϊκοῦ πολιτισμοῦ.

Αὐτόθι, σ. 93 εἰδήσεις σχετικαί, ἀναφερόμεναι εἰς τὴν Ἑλλάδα.

The position of Regional Ethnology and Folklore at the European Universities, σ. 108-144.

Ἡ θέσις τῆς Ἐθνολογίας καὶ Λαογραφίας εἰς τὰ εὐρωπαϊκὰ Πανεπιστήμια. Ἐν σ. 134-136 τὰ ἀφορῶντα εἰς τὴν Ἑλλάδα.

Narodno Stvaralawtvo Folklor. (Folklore de l'Union des associations des Folkloristes de Jougoslavie), Beograd, **vol. 13-16 (1965).**

KIRIL PENUSLISKI, Nepoznato predanie za Marko Kralevik' i cekyla detenue, σ. 991 - 999, 1115.

Δημοσιεύεται άγνωστος παράδοσις περί τῆς νίκης, τὴν ὁποίαν κατήγαγεν ὁ Sekula κατὰ τοῦ θείου του Μάρκου Κράλιεβιτς καὶ ἐρμηνεύεται ἢ προέλευσίς της ἐκ τοῦ συμφυροῦ μιᾶς παλαιότερας παραδόσεως μὲ ἓν ἐπικὸν ᾄσμα.

ZLATKO ŠPOLJAR, Dvije narodne pjesme o Kraljeviđu Marku iz Podravine, σ. 1000 - 1002, 1115.

Γίνεται λόγος περί τῆς διαδόσεως τῶν ἐπικῶν διὰ τὸν Μ. Κράλιεβιτς ᾄσμάτων ἐν Γιουγκοσλαβία, δημοσιεύονται δὲ δύο ἐξ αὐτῶν ἐκ Yjronvska Drenovica τῆς Podravina.

CHARLES HYART, Srpske narodne pesme i chansons de geste, σ. 1008 - 1016, 1115.

Ὁ συγγρ., παρακινηθεὶς ἐκ τῶν ἀναλογιῶν τῆς δομῆς, αἰτινες ὑπάρχουν μεταξύ τῶν «pjesme» καὶ τῶν ἐπικῶν ᾄσμάτων (chansons de geste), ἐπιχειρεῖ νὰ ἀνεύρη τὰς εἰς τὰ ᾄσματα αὐτὰ ἐπικρατούσας τεχνικὰς μουσικοσυντακτικὰς μεθόδους.

DRAGOSLAV ANTONIJEVIĆ, Vuk Karadžić kmuseju brate Grim, σ. 1022 - 1029, 1116.

Δημοσιεύεται σκιτσογράφημα τῆς μορφῆς τοῦ Karadžić, ἀποκείμενον εἰς τὸ ἐν Kassel μουσεῖον τῶν ἀδελφῶν Grimm. Ἡ εἰκὼν αὕτη, κατὰ τὸν συγγρ., πιθανῶς ἐγένετο ὑπὸ τοῦ Emile Grimm. Παρατίθεται ἔτι καὶ ἀνέκδοτος σημείωσις τοῦ Jakob Grimm διὰ τὸ σερβικὸν παραμῦθι «τῆς σταχτοπούτας», τὸ ὁποῖον τοῦ εἶχε διηγηθῆ ὁ Karadžić. Τὸ τελευταῖον θέμα ἐξετάζεται εἰδικώτερον ὑπὸ τῆς Maja Bosković Stulli κατωτέρω ἐν σελ. 1197 - 1204.

SAVO OROVIĆ, Poroditsna sadruga i folklor, σ. 1036 - 1039, 1116.

Ἐξετάζεται ἡ στενὴ σχέσηις πρὸς τὴν λαογραφίαν τῆς «ζαντρούγκας», ἐκφραζούσης τὴν ζωὴν καὶ τὸ πνεῦμα τοῦ λαοῦ. Ζαντρούγκα σημαίνει πολυμελῆ οἰκογένειαν ἢ πατριάν.

ZMAGA Kumer, Potujoći verzi, σ. 1153 - 1159.

Ἐρευνᾶται τὸ ὕφος τοῦ Σλοβενικοῦ δημώδους ᾄσματος.

KIRIL PENUSLISKI, Dsenidba ca mrtvatcem u Makedonckom folklori, σ. 1063 - 1068, 1117.

Ἡ μελέτη ἀφορᾷ εἰς τὸ θέμα λαϊκῆς διηγήσεως περί γάμου μετὰ τεθνεῶτος, τὸ ὁποῖον περιέχεται εἰς δημῶδες ᾄσμα τῶν κατοίκων τοῦ Ciflik τοῦ Malešeno. Ὁ συγγρ. παρέχει μίαν ἱστορικοκοινωνικὴν ἐρμηνείαν περί τῆς προελεύσεως καὶ τοῦ περιεχομένου τοῦ θέματος τούτου.

ERICH SEEMANN, Das Shwellied von den Tieren, die sich auffressen, σ. 1144 - 1152.

Μελετᾶται συγκριτικῶς τὸ δημῶδες ᾄσμα, τὸ ὁποῖον παρ' ἡμῖν ἀρχίζει μὲ τοὺς στίχους: Πῆγε τὸ ποντίκι | κ' ἔκλεψε τὸ φυτίλι | 'πὸ μέσ' ἀπ' τὸ καντήλι | πού ἔφεγγε κ' ἐκέντα | ἢ κόρη τὸ μαντήλι. | Πῆγε καὶ ἡ γάτα | κ' ἔπνιξε τὸ ποντίκι ..

Ὁ συγγρ. παραπέμπει καὶ εἰς ἑλληνικὰς γνωστὰς εἰς αὐτὸν παραλλαγὰς τοῦ ᾄσματος (σ. 1148).

ROLF WILH. BREDNICH, Alexanders Zug nach dem Lebenswasser in der südosteuropäischen Volksüberlieferung, σ. 1179 - 1191.

Ἐξετάζονται δημόδεις παραδόσεις περὶ Ἀλεξάνδρου τοῦ Μεγάλου κατὰ τὴν πορείαν πρὸς ἀνεύρεσιν τοῦ ἀθανάτου νεροῦ. Αὗται ἀπαντῶνται εἰς τὴν λαϊκὴν παράδοσιν τῶν λαῶν τῆς Νοτιοανατολικῆς Εὐρώπης, ἀπέρρευσαν δὲ πολλαὶ τούτων ἐκ τῆς μυθιστορίας τοῦ ψευδο - Καλλισθένους.

MILKO MATIJEVIC, *Pitanje vetra pri Slovencih*, σ. 1211 - 1214.

Ἐξετάζεται τὸ θέμα τῆς προσφορᾶς ὑπὸ τῶν Σλοβένων τροφῶν εἰς τὸν ἄνεμον.

SLOBODAN ZEJENIC, *Odredivanje sudbine pri rodenju u Južnih Slovena*, σ. 1215 - 1222.

Μελετᾶται συγκριτικῶς τὸ ζήτημα τῆς προορήσεως τῆς Μοίρας κατὰ τὴν γέννησιν παρὰ τοῖς Νοτιοσλάβοις.

ROBERT WILDHABER, *Formen der Besitzergreifung im Volksrecht, im Volksglauben und in der Volksdichtung*, σ. 1228 - 1239.

Μορφαὶ τῆς ιδιοκτησίας διὰ χρησικτησίας εἰς τὸ λαϊκὸν δίκαιον, τὴν λαϊκὴν πίστιν καὶ τὴν δημόδη ποίησιν.

Δ. Β. Οἱ.

Objets et Mondes. La revue du Musée de l'Homme. Paris: Tome V (1965).

CATHERINE HERVÉ, *Collecte d'Objets au Béloutchistan*, σελ. 39 - 54.

Ἐκ συλλογῆς ἐθνογραφικῶν ἀντικειμένων ὑπὸ τῆς συγγρ. τῷ 1963 - 1964 εἰς τὸ νότιον Βελουχιστὸν δημοσιεύονται παρατηρήσεις αὐτῆς μετὰ ἐνδιαφεροσῶν σχετικῶν εἰκόνων περὶ τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος καὶ τοῦ βίου ἐν αὐτῷ τοῦ λαοῦ.

JOSEPH CHELHOD, *Surnaturel et guérison dans le Négueb*, σελ. 149 - 173.

Εἰς τοὺς Tihyâha, μίαν ἐκ τῶν πέντε ἀραβικῶν ομάδων τῆς ἐρήμου Négueb ἀνατολικῶς τῆς χερσονήσου Σινᾶ, ὑπάρχει εὐρέως διαδεδομένη ἡ πίστις ὅτι αἱ ἀσθένειαι προέρχονται ἐκ τοῦ Θεοῦ διὰ τῆς ἐπενεργείας κακοποιῶν χθονίων δαιμόνων. Ἡ συγγρ. ἐξετάζει τὰς δοξασίας ταύτας περὶ δαιμόνων, τὰ προφυλακτικὰ κατ' αὐτῶν μέσα τῶν Βεδουίνων καὶ τὰ ἐν χρήσει μαγικά καὶ ἄλλα μέσα ἀποδιώξεως αὐτῶν καὶ θεραπείας τῶν ἀσθενῶν.

JACQUES MILLOT, *Vacances albanaises*, σελ. 245 - 280.

Ἐντυπώσεις τοῦ συγγρ. ἐξ Ἀλβανίας τῷ 1965, γενικαὶ πληροφορίες περὶ τῆς ἱστορίας τῆς χώρας καὶ τῶν λαογραφικῶν ἐργασιῶν εἰς αὐτὴν (σ. 245 - 254). Ἐν συνεχείᾳ παρατηρήσεις αὐτοῦ περὶ τῆς ἀρχιτεκτονικῆς καὶ τῆς διακοσμήσεως τῆς ἀλβανικῆς οἰκίας καὶ περὶ τοῦ ἐνδύματος (ἀνδρικοῦ καὶ γυναικείου) μετὰ παραθέσεως ἀρκετῶν σχετικῶν φωτογραφιῶν.

Tome VI (1966)

JOSEPH CHELHOD, *L'Orient arabe un secteur délaissé de l'Ethnologie française*, σ. 31 - 48.

Ὁ συγγρ. παρατηρῶν περὶ τῆς συνεχῶς ἐνισχυομένης θέσεως τῆς Ἐθνολογίας εἰς τὰ Πανεπιστήμια τῆς Γαλλίας καὶ τοῦ ἐνδιαφέροντος κυρίως τῶν σπουδαστῶν πρὸς τοὺς πολιτισμοὺς τῆς Ἀφρικῆς, ἐπιζητεῖ ἐνταῦθα νὰ ἐπισύρῃ τὴν προσοχὴν πρὸς τὸν λαϊκὸν βίον τῆς ἀραβικῆς Ἀνατολῆς (Ἰράκ, Ἰορδανία, Λίβανος, Συρία καὶ Ἀραβικὴ χερσόνησος), ἡ ὁποία, ὡς γνωστὸν, ἤσκησεν ἐπιδράσεις εἰς τοὺς ἀφρικανικοὺς πολιτισμοὺς. Πρὸς τοῦτο προβαίνει εἰς σύντομον ἀνάλυσιν γενομένων σχετικῶν ἐργασιῶν, πρὸς δὲ καὶ τῶν σκοπῶν τῆς Ἐθνολογίας κλπ.

MONIQUE ROUSSEL de FONTANES, *L'Affiquet un accessoire du tricotage*, σ. 49 - 55.

Ἐξετάζονται τρία καλτσόξυλα προελεύσεως ἐξ Ἑλλάδος, κατατεθειμένα εἰς τὸ Musée de l'Homme. Ταῦτα εἶναι διακεκοσμημένα μὲ γλυπτάς γυναικείας παραστάσεις. Ὁμοιομόρφους διακοσμήσεις ἀναφέρει ὁ συγγρ. εἰς τρεῖς ἡλακάτας ἐκ Καλαβρίας.

NADIA KOSSIAKON, *Un rétrograde modèle de tatouage Égyptien*, σ. 263 - 278.

Πρόκειται περὶ διαστίκτου διακοσμήσεως εἰς ξύλινον δίπτυχον παραπέτασμα (παράβαν), προελεύσεως ἐξ Αἰγύπτου, τὸ ὁποῖον εὐρίσκεται εἰς τὸ Musée de l'Homme.

Ὁ συγγρ. ἐξετάζων τὴν σειρὰν τῶν διαστίκτων μορφῶν (ἰχθύες, ὄφεις, λέοντες, πτηνά, πολεμισταί, γυναικεῖαι μορφαί, παραστάσεις συμβολικαὶ ἀντικειμένων, μνημείων, φυτῶν, γεωμετρικῶν σχημάτων) συζητεῖ περὶ τοῦ συμβολικοῦ χαρακτῆρος των, εἰς ἱστορικῆς καὶ ἐθνογραφικῆς ἀρχῆς αὐτῶν κλπ.

CHRISTIAN MERLO et PIERRE VIDAUD, *Le symbole dahoméen du serpent Queue - en - Gueule*, σ. 301 - 328.

Εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Ἀβομένης, πρωτεύουσας ἄλλοτε τοῦ βασιλείου τῆς Δαχομῆς εἰς τὴν Δυτ. Ἀφρικὴν παρὰ τὴν Νιγηρίαν, ἀπαντᾶται ὡς διακοσμητικὸν θέμα τῆς κεντητικῆς, τῆς ξυλοτεχνίας καὶ τῆς μεταλλοτεχνίας ἡ μορφή τοῦ ὄφεως ἐστραμμένου κυκλικῶς, ὥστε ἡ οὐρά του νὰ εὐρίσκεται εἰς τὸ στόμα. Τοῦ θέματος τούτου ἐξετάζεται ἡ θρησκευτικὴ ἀρχικῶς σημασία, προτοῦ τοῦτο καταστῆ ἀπλῶς διακοσμητικόν.

Γ. Κ. Σ.

Oesterreichische Zeitschrift für Volkskunde, Neue Serie, Bd XIX (1965).

HERMANN STEININGER, *Über das «Abbeten» oder «Wenden» in der nordöstlichen Steiermark. Ein Beitrag zur Volksmedizin*, σ. 1 - 36.

Ὁ συγγρ. πραγματεύεται περὶ τῆς, διὰ τῆς μεθόδου τῆς μαγείας, τύπου ἐπωδῆς, διὰ τῶν ὄρων Abbeten (= ἀποσοβῶ τι διὰ τῆς προσοχῆς) καὶ Wenden (μεταβάλλω), ἐπιδιωκομένης, κατὰ παλαιὰν παράδοσιν, θεραπείας νόσων εἰς τὸν ἄνθρωπον καὶ τὰ ζῷα.

MARIA KANDEGRABER, *«Ist wirklich alles Aberglaube?» Ein Beitrag zur Volksmedizin in der Gegenwart*.

Ἐκ συλλογῆς δεισιδαιμόνων καὶ μαγικοῦ χαρακτῆρος συνηθειῶν, αἱ ὁποῖαι ἐδημοσιεύθησαν τῷ 1964 εἰς τοπικὸν περιοδικὸν τῆς Αὐστρίας, ὁ συγγρ. συζητεῖ τὸ θέμα περὶ τῆς πίστεως τῆς διὰ τῆς προσευχῆς προσώπου τινὸς ἐπιτεύξεως ἰάσεως νοσήματος, ὡς π.χ. τῆς ἀκροχορδόνος (μυρμηκιάς) ἐπὶ τῶν χειρῶν.

LEOPOLD SCHMIDT, *Vor einer neuen Ära der Sagenforschung*, σ. 53 - 74.

Ὁ συγγρ. προβαίνει εἰς ἀναλύσεις καὶ ἐνδιαφερούσας παρατηρήσεις τῶν ἀνακοινώσεων ἐπὶ τοῦ θέματος τῆς μελέτης τῶν δημοδῶν παραδόσεων εἰς τὸ εἰδικὸν συνέδριον τῷ 1962 εἰς Antwerpen. Αἱ ἐν λόγῳ ἀνακοινώσεις ἐδημοσιεύθησαν εἰς τόμον ὑπὸ τὸν τίτλον «3. Tagung der International Society for Folk Narrative Research in Antwerp (6 - 8. September 1962). Bericht und Referate. Antwerpen 1963.

KLAUS BEITL, *IV. Internationaler Kongress der Volkserzählforscher in Athen vom 1. bis 6. September 1964*, σ. 75 - 80.

Σύντομος ἐκθεσις περὶ τοῦ ἐν Ἀθήναις τῷ 1964 συγκροτηθέντος Δ' Διεθνoῦς συνεδρίου

τῶν ἐρευνητῶν τῶν λαϊκῶν διηγήσεων, τῶν γενομένων εἰς αὐτὸ ἀνακοινώσεων καὶ τῆς ἐν γένει ὀργανώσεως αὐτοῦ.

KLAUS BEITL, «Der Brotsegnende Heiland». Beschreibung eines Grünerdonnerstags - und Wallfahrtbrauches aus Mariazell, Steiermark., σ. 105 - 150, 168 - 169.

Ἐκτενὴς περιγραφή τελετουργικοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ἐθίμου εἰς τὴν πόλιν Mariazell εἰς Steiermark κατὰ τὴν Μεγάλην Πέμπτην, κατὰ τὸ ὅποιον γίνεται ἀναπαράστασις τῆς νίψεως τῶν ποδῶν τῶν Ἀποστόλων ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ τοῦ Μυστικοῦ δείπνου.

RUDOLF Schenda, Das Onuphrius - Fest in Sutera, Sizilien, σ. 151 - 167.

Ὁ συγγρ. ἐξετάζει τὸ θέμα τῆς προελεύσεως τῆς λατρείας τοῦ Ἁγίου Ὀνουφρίου εἰς Sutera τῆς Σικελίας, τῆς μεταφορᾶς ἐκεῖ τῶν λειψάνων του, τῆς λιτανεύσεως αὐτῶν καὶ τῆς λαϊκῆς ἐκ παραδόσεως λατρείας τοῦ Ἁγίου.

Band XX (1966).

FRIEDRICH JOHANN FISCHER, Masken und rituelle Androgynie in Salzburg im 17. und 18. Jahrhundert, σ. 1 - 36.

Εἰσαγωγικῶς ἀναφέρεται περὶ τοῦ ἑορτασμοῦ τῶν Ἀπόκρσεων εἰς Σάλτσμπουργκ τῆς Αὐστρίας κατὰ τὸν 17ον καὶ 18ον αἰῶνα μὲ μεταμφιέσεις τῆς μὲ τελετουργικὸν τυπικὸν παραστάσεως τῆς Androgynie, τῆς ἐν χρήσει μουσικῆς χορῶν, διασκεδάσεων κλπ. Ἐν συνεχείᾳ γίνεται λόγος περὶ τῆς εἰς ὅλους τοὺς λαοὺς χρήσεως τῆς μεταμφιέσεως εἰς μαγικὰς πράξεις, συζητεῖται δ' εἰδικώτερον τὸ τυπικὸν τῆς μεταμφιέσεως ἀνδρῶν εἰς γυναῖκας καὶ γυναικῶν εἰς ἀνδρας (Androgynie), τὸ ὅποιον εἶχε συμβολικὸν χαρακτήρα. Τὸ εἶδος τοῦτο τῆς μεταμφιέσεως ἀπαντᾶται διαδεδομένον καὶ εἰς τὴν θρησκευτικὴν λατρείαν, τὸ ὅποιον συνδέεται οὕτω πρὸς τὴν μεταμφίεσιν εἰς θεότητας, σχετιζομένας ἀπὸ παναρχαίων χρόνων πρὸς τὴν γονιμότητα τῆς γῆς καὶ τὴν παραγωγὴν.

HERMANN STEININGER, Die Kummekämme in Niederösterreichischen Landesmuseum in Wien. Ein Beitrag zur Volkskunde der Fuhrleute in Niederösterreich, σ. 81 - 102.

Συλλογὴ ἐκ τοῦ 18ου αἰ. καὶ τοῦ πρώτου ἡμίσεος τοῦ 19 αἰ. τεσσαράκοντα ὀκτὼ κτενίων μετὰ κοσμημάτων, τοποθετημένων ἐπὶ τῆς λαιμοπέδης (λαιμαριᾶς τοῦ ἵππου), ἀποκειμένη εἰς Niederösterreichisches Landesmuseum τῆς Βιέννης. Αὕτη ἐξετάζεται ἐνταῦθα πλὴν τῆς πρακτικῆς χρήσεως τῶν ἀντικειμένων τούτων καὶ ἀπὸ ἐπόψεως ἔτι τῶν ἐν αὐτοῖς θεμάτων διακοσμήσεως, πρὸς δὲ καὶ τῆς ἀρχικῆς μαγικῆς σημασίας αὐτῶν ὡς μέσων ἀποκρούσεως κακοῦ ἐκ δαιμονικῶν ὄντων.

LEOPOLD SCHMIDT, Maskenwesen, Maskenbrauch, Maskenspiel. Neuere Maskenliteratur seit 1960, σ. 103 - 125.

Ὁ συγγραφεὺς προβαίνει ἐνταῦθα εἰς κριτικὴν ἀνάλυσιν δημοσιευμάτων ἀπὸ τοῦ 1960, σχετικῶν πρὸς τὴν ἱστορικὴν ἔρευναν τῆς χρήσεως, σημασίας καὶ προελεύσεως τοῦ προσωπείου εἰς μεταμφιέσεις καὶ τῶν κατ' ἔθιμον παραστάσεων μετημφιεσμένων, ἀναφέρει δ' ἔτι περισυλλογὴν τοιούτων προσωπειῶν εἰς μαντεῖα καὶ ἐκθέσεων αὐτῶν κυρίως εἰς τὴν γερμανόφωνον καὶ τὰς γύρω αὐτῆς περιοχάς.

ZOLTA'N UJVA'RY, Das Begräbnis parodierende Spiele in der ungarischen Volksüberlieferung, σ. 267 - 275.

Ἐναπαραστάσεις κηδειῶν ἦσαν παλαιότερον εἰς τὰς οὐγγρικὰς περιοχὰς πολὺ διαδεδομένα εἰς διαφόρους περιστάσεις τοῦ λαϊκοῦ βίου. Τὸ ἔθιμον τοῦτο διατηρεῖται ἀκόμη σήμερον εἰς τινὰς τόπους τῆς χώρας. Τοσαύτη δὲ ἦτο παλαιότερον ἢ δημοτικότης αὐτοῦ, ὥστε, ὡς ἀναφέρεται, ἐτελεῖτο κατὰ τὸν 17 αἰ. μετὰ μουσικῆς καὶ χοροῦ καὶ πέριξ πραγματικοῦ νεκροῦ, νέου τὴν ἡλικίαν, εἰς τὴν οἰκίαν καὶ εἰς τὸ νεκροταφεῖον. Τὸ ἔθιμον τοῦτο τὸ ὁποῖον συνίσταται εἰς παράστασιν θανάτου, κηδείας καὶ εἰς δεδομένην στιγμήν ἐπάνοδον εἰς τὴν ζωὴν τοῦ παριστῶντος τὸν νεκρὸν ἀπαντᾶται κυρίως κατὰ τὸν ἑορτασμὸν τοῦ γάμου, τὴν νύκτα τῶν Ἀπόκρεων καὶ κατὰ τὸν θερισμὸν πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς προκλήσεως εὐθυμίας. Ὁ συγγρ. προβαίνει περαιτέρω εἰς σύγκρισιν τῆς συνηθείας ταύτης πρὸς ὁμοίαν εἰς τοὺς Νοτιοσλάβους καὶ τοὺς Οὐκρανοὺς.

Γ. Κ. Σ.

Revista de Etnografie si Folclor, tomul X, 1965.

MIHAI POP, Caractere naționale și stratificări istorice în stilul basmelor populare (Ἐθνικὰ χαρακτηριστικὰ καὶ ἱστορικὰ ἐπάλληλα στρώματα εἰς τὸ ὕφος τῶν λαϊκῶν παραμυθιῶν), σ. 3 - 11.

Μεθοδολογικὴ ἐξέτασις τοῦ λαϊκοῦ παραμυθιοῦ ἐπὶ τῇ βάσει τῶν τελευταίων ἐρευνῶν.

E. MOLDOVEANU - NESTOR, Cunoștințe și sărbători a secerșului II. (Στεφάνωσις - ἑορτὴ τοῦ θερισμοῦ), σ. 43 - 79.

Μουσικολογικὴ μελέτη περὶ τῶν ἀσμάτων τοῦ θερισμοῦ ἐκ Νασαούντ Τρανσυλβανίας.

RADU NICULESCU, Considerații pe marginea anonimatului creației populare (Παρατηρήσεις εἰς τὸ περιθώριον τῆς ἀνωνυμίας τῆς λαϊκῆς δημιουργίας), σ. 119 - 150.

Μελέτη θεωρητικὴ περὶ τῆς ἀνωνυμίας τῆς λαϊκῆς δημιουργίας καὶ δὴ τῆς δημόδους ποιήσεως.

GH. CIOBANU, Circulația tamburei în țările române în perioada medievală (Κυκλοφορία τοῦ ταμπουρά εἰς τὰς ρουμανικὰς χώρας κατὰ τὴν μεσαιωνικὴν περίοδον), σ. 205-210.

Ἐξετάζεται ὁ ταμπουράς ἀπὸ τοιχογραφίας ἐκκλησιῶν (εἰκ. 1 - 3) καὶ ἀπὸ κείμενα κατὰ τὴν περίοδον τῆς τουρκοκρατίας.

CONST. ZAMFIR, Contribuții la cunoașterea istoriei muzicii poporului român (Συμβολαὶ εἰς τὴν γνῶσιν τῆς ἱστορίας τῆς μουσικῆς τοῦ ρουμανικοῦ λαοῦ), σ. 363 - 373.

Μουσικολογικὴ μελέτη.

ANCA GIURCHESCU, Observații asupra structurii arhitectonice a dansurilor cu formă fixă. (Παρατηρήσεις ἐπὶ τῆς ἀρχιτεκτονικῆς δομῆς τῶν χορῶν μὲ καθωρισμένην μορφήν), σ. 389 - 397.

EMILIA COMIȘEI, Structura melodică a dansurilor populare (Μελωδικὴ δομὴ τῶν λαϊκῶν χορῶν), σ. 399 - 414.

Μουσικολογικὴ καὶ χορογραφικὴ μελέτη.

GHEORGHE CIOBANU, Culegerea și publicarea folclorului muzical român. (Συλλογὴ καὶ δημοσίευσις τῆς ρουμανικῆς μουσικῆς λαογραφίας), σ. 549 - 583.

Ἱστορική ἀνασκόπησις περὶ τῶν συλλογῶν καὶ τῆς δημοσιεύσεως τῆς ρουμανικῆς λαϊκῆς μουσικῆς.

Tomul II (1966).

CORN. BĂRBULESCU, Analiza istorică a basmului românesc «fata cu mâinile tăiate» (Ath. 706). Ἱστορική ἀνάλυσις τοῦ ρουμανικοῦ παραμυθιοῦ «χορίτσι με τὰ κομμένα χέρια», σ. 27 - 40.

Τὰ σπουδαιότερα ἐπεισόδια τοῦ παραμυθιοῦ (Ath. 706) ἀπαντοῦν, κατὰ τὸν συγγρ., εἰς τοὺς λαοὺς τοῦ κελτικοῦ πολιτισμοῦ καὶ εἰς τὸν ρουμανικὸν λαόν.

MARIANA KAHANE, Un aspect al legăturii dintre text și melodie în cîntecul popular românesc (Μία ὄψις τῆς σχέσεως μεταξὺ κειμένου καὶ μελωδίας εἰς τὸ ρουμανικὸν δημῶδες ᾄσμα), σ. 123 - 151.

Μουσικολογικὴ μελέτη.

ANCA GIURCHESCU, Filmul ca instrument al cercetării folclorice. (Τὸ φιλμ ὡς μέσον λαογραφικῆς ἐρεῦνης), σ. 251 - 258.

T. BRILL, Principiile clasificării legendelor populare românești. (Αἱ ἀρχαὶ κατατάξεως τῶν ρουμανικῶν δημῶδων παραδόσεων), σ. 259 - 271.

Ἐπισημαίνεται ἡ κατάταξις ὡς ἐξῆς: α) παραδόσεις αἰτιολογικαί, β) μυθολογικαί, γ) θρησκευτικαί, δ) ἱστορικαί, ε) αἱ ἀναφερόμεναι εἰς ἱστορικὰ καὶ τοπικὰ γεγονότα.

N. RĂDULESCU, Lazăr - o versiune românească a eroului vegetațional (Λάζαρος - μία ρουμανικὴ παράδοσις (ἔθιμον) τοῦ φυτικοῦ ἥρωος), σ. 319 - 339.

Ἐξετάζεται τὸ ᾄσμα καὶ τὸ ἔθιμον τῆς νεκρυναστάσεως τοῦ Λαζάρου, συσχετιζομένου πρὸς τοὺς Ὅσιριν, Ἄτιν καὶ Ἄδωνιν.

Δ. Β. Οἰ.

Revue des Études Sud - Est Européennes, tome II. Bucarest, 1964, No 1-4. (Editions de l'Académie de la République Populaire Roumaine).

ANDRÉ MIRAMBEL, Les sources populaires du roman néo - grec (Αἱ λαϊκαὶ πηγαὶ τοῦ νεοελληνικοῦ μυθιστορήματος), σ. 3 - 15.

Ἐξετάζονται αἱ λαϊκαὶ πηγαὶ τοῦ Νεοελληνικοῦ μυθιστορήματος ὑπὸ ἔποψιν περιεχομένου καὶ ἐκφράσεως.

GHEORGHE CIOBANU, Alttertümliche Elemente in der rumänischen und bulgarischen Volksmusik (Ἀρχαιοπινῆ στοιχεῖα ἐν τῇ ρουμανικῇ καὶ βουλγαρικῇ λαϊκῇ μουσικῇ), σ. 71 - 91.

Μουσικολογικὴ μελέτη.

A. GRAUR, Noms de femmes roumains provenant de vocatifs grecs (Ρουμανικὰ ὀνόματα γυναικῶν προερχόμενα ἀπὸ ἐλληνικὰς κλητικὰς πτώσεις (αὐτῶν)), σ. 215 - 216.

Πρόκειται περὶ τῶν ρουμανικῶν βαπτιστικῶν ὀνομάτων Petre, Petrea, Ioane, Ion, Simioane, Simion, Ioana, Elencu, Catinca, Costanda, Despa, Frosa, Manda, Mara, Smara καὶ Stasa, τὰ ὅποια προέρχονται ἐκ κλητικῶν πτώσεων τῶν ἀντιστοιχῶν ἐκ τῆς ἐλληνικῆς.

EMILIA COMIȘEL, Éléments folkloriques balkano - roumains dans les musiques du

rituel nuptial (Βαλκανικο - ρουμανικά λαογραφικά στοιχεία εις την μουσικήν τῆς γαμηλίου τελετῆς), σ. 511 - 525.

Μουσικολογικὴ μελέτη γαμηλίων ἄσμάτων.

PAUL HENRI STAHL, Les vieilles maisons à étage de Roumanie. Les facteurs balkaniques (Αἱ παλαιαὶ μονώροφοι οἰκίαι ἐν Ρουμανίᾳ. Βαλκανικοὶ παράγοντες), σ. 527 - 546.

Μελέτη περὶ τῆς ρουμανικῆς μονωρόφου οἰκίας μετὰ 11 εἰκόνων.

ANDEI BUCȘAN, Similitudes entre les danses populaires roumaines et balkaniques (Ὁμοιότητες μεταξὺ τῶν ρουμανικῶν καὶ τῶν βαλκανικῶν λαϊκῶν χορῶν), σ. 607 - 613.

Tome III, 1965, No 1 - 4.

ADRIAN FOCHI, Das Doitschin - (Doicin -, Дојцин - Дойчин -). Lied in der Südosteuropäischen Volksüberlieferung. (Τὸ ἄσμα Doișin εις τὴν παράδοσιν τῶν λαῶν τῆς Νοτιοανατολικῆς Εὐρώπης), σ. 229 - 268, 465 - 511.

Λεπτομερὴς συγκριτικὴ μελέτη τῶν παραλλαγῶν τῆς δημώδους παραλογῆς «τοῦ Ντοϊτσίν» ἐν Ρουμανίᾳ, Βουλγαρίᾳ, Γιουγκοσλαβίᾳ καὶ Ἀλβανίᾳ.

PAUL HENRI STAHL, La dendrolatrie chez les Turcs et les Tatares de la Dobroudja. (Ἡ δενδρολατρία παρὰ τοῖς Τούρκοις καὶ Τατάρους τῆς Δοβρουτσᾶς), σ. 297 - 303. Ἐξετάζεται ἡ λατρεία τοῦ δένδρου καὶ τοῦ ὕδατος εις τοὺς Τούρκους καὶ Τατάρους, τοὺς ἐγκατασταθέντας εις τὴν Δοβρουτσάν ἐν μέσῳ τοῦ γηγενοῦς ρουμανικοῦ πληθυσμοῦ μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ μέχρι τοῦ 19ου αἰ. Ἡ ἐν λόγῳ δενδρολατρία ἐμφαίνεται εις τὰ ἔθιμα καὶ τὴν τέχνην τῶν ἐπληλῦδων τούτων καὶ τῶν χριστιανῶν κατοίκων τῆς περιοχῆς.

NICOLAE AL. MIRONESCU, Mandra, senuna et Sîmbra. Trois termes pastoraux au Nord et au Sud du Danube (Μάνδρα, σενούνα καὶ σούμπρα. Τρεῖς ποιμενικοὶ ὄροι βορείως καὶ νοτίως τοῦ Δουνάβεως), σ. 651 - 655.

Γλωσσικὴ μελέτη περὶ τῆς λέξεως «μάνδρα», τοῦ τοπωνυμίου «Σενούνα» (ἐκ τοῦ λατιν. sel) καὶ λ. sîmbra (σεμπριάς, συνεταιρισμοῦ διὰ ποιμενικὰς ἢ ἀγροτικὰς ἐργασίας). Οἱ τρεῖς οὗτοι ὄροι ἀναφέρονται εις τὸν κατὰ παράδοσιν βίον τῶν βορείως καὶ νοτίως τοῦ Δουνάβεως ποιμενικῶν πληθυσμῶν.

Tome IV, 1966, No 1 - 4.

N. AL. MIRONESCU, Contributions à la connaissance du Sud - Est Européen, apportées par l'ethnographie et le folklore Roumains. Session d'Ethnographie et de Folklore, Bucarest, 5 - 8 octobre 1965) (Συμβολαὶ εις τὴν γνῶσιν τῆς Νοτιοανατολικῆς Εὐρώπης προσφερόμεναι ὑπὸ τῆς ρουμανικῆς ἐθνογραφίας καὶ λαογραφίας. Συνεδρία τῆς ἐθνογραφίας καὶ λαογραφίας, Βουκουρέστιον, 5 - 8 Ὀκτωβρίου 1965), σ. 247 - 249.

Ἀναφέρονται ἐν περιλήψει αἱ ἀνακοινώσεις : α) τοῦ P. H. Stahl διὰ τὰ κατὰ παράδοσιν ἐνυπάρχοντα βαλκανικὰ στοιχεῖα εις τὰς μονωρόφους ἐν Ρουμανίᾳ οἰκίας· β) τοῦ R. - O. Maier διὰ τὰ ἀρχαῖκὰ συστήματα τοῦ διὰ ράβδου ἄλωνισμοῦ· γ) τοῦ A. Fochi διὰ μερικὰ προβλήματα συγκριτικῆς ἐρεῦνης τῆς δημώδους ἐπικῆς ποιήσεως ἐν τῇ Νοτιοανατολικῇ Εὐρώπῃ, δ) τοῦ M. O. Birlea διὰ τὴν παραλογὴν τῆς «Ὑδρας»· ε)

τοῦ I. Mouslea διὰ τὰς συμβολὰς εἰς τὴν μελέτην τοῦ ἄσματος τῆς «Miorita». Ἐπίσης γίνεται λόγος διὰ τὰς μουσικολογικὰς καὶ χορογραφικὰς ἀνακρινάσεις τοῦ M. N. Rădulescu, τοῦ N. Ursu, τοῦ G. Ciobanu καὶ τοῦ C. Eretesu.

ADRIAN FOCHI, Die rumänische Volksballade «Uncheseii» und ihre südosteuropäischen Paralelen. (Das Thema der Rückkehr des Gatten zur Hochzeit seiner Frau). (Ἡ ρουμανικὴ δημόδης παραλογὴ «Uncheseii» καὶ τὰ νοτιοευρωπαϊκὰ τῆς παράλληλα. Τὸ θέμα τῆς ἐπιστροφῆς τοῦ συζύγου κατὰ τὸν γάμον τῆς γυναικὸς του), σ. 533 - 574 + 1 χάρτ.

Ἐξετάζεται τὸ τραγούδι «τῆς ἐπιστροφῆς τοῦ ξενιτεμένου» ἐν Ρουμανία, Βουλγαρία, Γιουγκοσλαβία, Ἀλβανία, Τουρκία καὶ Ἑλλάδι.

EUGEN STĂNESCU, Le second congrès International d'études crétoises. (Τὸ δεύτερον διεθνὲς Κρητολογικὸν συνέδριον), σ. 617 - 619.

Γενικαὶ πληροφορίες περὶ τῶν ἐργασιῶν τοῦ ἐν λόγω Συνεδρίου.

Δ. Β. Οἱ.

Schweizerisches Archiv für Volkskunde. Band 61 (1965).

INA - MARIA GREVERUS, Heimweh und Tradition, σ. 1 - 31. (Νοσταλγία καὶ παράδοσις).

Ἡ λέξις Heimweh (= νοσταλγία) ἀρχικῶς διαλεκτικὴ ἐν Αὐστρία, ἐπολιτογραφήθη εἰτα ἐν Γερμανία. Τὸ θέμα ἐρευνᾶται ὑπὸ τῆς συγγρ. ἀπὸ γερμανικῆς καὶ αὐστριακῆς ἀπόψεως. Ἐπιχειρεῖται εἰδικώτερον ὁ προσδιορισμὸς τῆς σημερινῆς ἐν γένει σημασίας αὐτοῦ, ἥτοι τῆς ἱατρικῆς, ψυχολογικῆς κ.ἄ.

MILKO MATIČETON, Peto Abano, Racconto resiano del tipo ATh 756B, σ. 32 - 59.

RICHARD WEISS, Grundzüge einer protestantischen Volkskultur, σ. 75 - 91.

Στοιχεῖα λαϊκῆς λατρείας τῶν Διαμαρτυρομένων ἐξεταζόμενα ἀπὸ λαογραφικῆς ἀπόψεως.

Band 62 (1966).

HANS TRUMPY, Similia similibus, σ. 1 - 6.

Ἐξετάζεται διὰ βραχυτάτων ἢ «ἀρχὴ» «similia similibus curantur» εἰς τὴν λαϊκὴν ἱατρικὴν καὶ τὰς δεισιδαιμονίας, ἥτις, κατὰ τὸν συγγρ., ἔχει ἀρχικῶς ἀποτροπτικὴν καὶ οὐχὶ θεραπευτικὴν δύναμιν. Ἡ χρησιμοποίησις τῶν ὁμοίων πρὸς θεραπείαν τῶν ὁμοίων ἐξηγεῖται ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι προφύλαξις καὶ θεραπεία συγγέεται ὑπὸ τοῦ λαοῦ.

WALTER Heim, Die «Spende» in der Urschweiz, σ. 29 - 48.

Ὁ συγγραφεὺς ἀσχολεῖται μὲ τὸ ἄλλοτε ἐν τῇ παλαιᾷ Ἑλβετία εὐρέως διαδεδομένον ἔθιμον τοῦ ἐξ ἀφορμῆς ἐνὸς θανάτου ἀφιερώματος διὰ τοὺς πτωχοὺς ἢ τὴν ἐκκλησίαν ἄρτου κ.ἄ. ὑπὸ τῶν οἰκείων τοῦ θανόντος. Τοῦ ἔθιμου κατάλοιπά τινα ἀπαντοῦν καὶ σήμερον.

MILKO MATIČETON, Un nuovo anello nelle trazioni sulla corsa per il confine, σ. 62-76.

Ὁ συγγρ. πραγματεύεται τὰς παραδόσεις μὲ τὸ θέμα «ὁ δρόμος πρὸς τὰ σύνορα», αἵτινες εὐρηγνται καὶ εἰς ἀρχαίους συγγραφεῖς, ὡς ὁ Σαλλούστιος κ.ἄ.

ROLF WILH. BREDNICH, Erich Seemann (1888 - 1966) in memoriam, σ. 77 - 81.

Γίνεται λόγος περὶ τοῦ βίου καὶ τοῦ ἐν γένει ἔργου τοῦ μεγάλου Γερμανοῦ λαογράφου

Erich Seemann, ὅστις γνωρίζων τὴν νεοελληνικὴν γλῶσσαν ἠσχολεῖτο πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ μὲ ἑλληνικά θέματα εἰς βιβλιοκρισίας του ἢ ἄλλας μελέτας.

Σ. Δ. Η.

Rheinisches Jahrbuch für Volkskunde, Jahrgang 10. (1959).

ERICH SEEMANN, Die Gestalt des kriegerischen Mädchens in den europäischen Volksballaden, σελ. 192 - 212. Προτάσσεται ἱστορικὴ εἰσαγωγή, εἰς ἣν προσάγονται ἀποδείξεις ἐκ τῆς Ἀρχαιότητος καὶ τῶν κατόπιν χρόνων περὶ γυναικῶν λαμβανουσῶν μέρος εἰς πολεμικὰς συγκρούσεις ὡς ἀρχηγοὶ ἀντὶ τῶν ἀνδρῶν. Ἐν συνεχείᾳ γίνεται λόγος περὶ τῶν τοιούτων πολεμικῶν γυναικῶν, ὡς αὗται ἐμφανίζονται εἰς τὰς εὐρωπαϊκὰς παραλογάς, μεθ' ὧν καὶ ἑλληνικαί, ὡς καὶ σχετικὰ κλέφτικα ἄσματα.

Jahrgang 12. (1961).

LEOPOLD SCHMIDT, Die goldene Henne mit den sieben Küchen. Das Motiv des Theodelinden - Schatzes in der Volkserzählung, σ. 23 - 46.

Ἐξ ἀφορμῆς χρυσοῦ τεμαχίου, τοῦ καλουμένου θησαυροῦ τῆς βασιλίσσης τῶν Λαγγοβάρδων Θεοδουλίνδης εἰς Monza τῆς Ἰταλίας, ὅπερ εὑρεθὲν ἐντὸς τῆς σαρκοφάγου τῆς χαρακτηρίζεται ὡς «ἡ ὄρνις μετὰ τῶν ἑπτὰ νεοσσῶν», ὁ συγγρ. προβαίνει εἰς τὴν ἐξέτασιν τοῦ θέματος τούτου, ὅπερ εἶναι γνωστὸν εἰς τὴν λαϊκὴν πίστιν καὶ διήγησιν. Συζητεῖται ἰδίᾳ τοῦτο εἰς τὰ παραμύθια, μεθ' ὧν καὶ ἑλληνικά, τὰς παραδόσεις καὶ τὰς ἄλλας διηγήσεις μετ' ἐξέτασιν τῶν μέχρι τοῦδε ἐξενεχθεισῶν ὑπ' ἄλλων σχετικῶν γνωμῶν. Ἡ «χρυσὴ ὄρνις μετὰ τῶν ἑπτὰ νεοσσῶν» τοῦ μνημονευθέντος θησαυροῦ εἶναι κατὰ τὸν συγγραφέα παράστασις τῆς Πλειάδος, συμβολίζουσα δύνσμιν καὶ κυριαρχίαν.

ERICH SEEMANN, Die Gottscheer «Kate» - Ballade. Ein Beitrag zu den Liedern von der «Meererin», σ. 63 - 79. Πρόκειται περὶ ἐξετάσεως ἄσματος, τοῦ ὁποίου τὸ κύριον περιεχόμενον εἶναι ἡ προτίμησις ὑπὸ νεάνιδος τῆς ἐπανόδου ἐκ τοῦ πολέμου τοῦ ἀδελφοῦ τῆς ἔναντι τοῦ μνηστήρος τῆς. Ὁ βασικὸς πυρὴν αὐτοῦ εἶναι γνωστὸς ἤδη ἀπὸ τῆς Ἀρχαιότητος, ἀπαντῶν εἰς διήγησιν παρ' Ἡροδότῳ (III, 19).

RUDOLF KRISS und Hubert KRISS - HEINRICH, Beiträge zum religiösen Volksleben auf der Insel Cypern mit besonderer Berücksichtigung des Wallfahrtswesens, σ. 135 - 210.

Περιγράφονται 50 κήρινα καὶ 44 ἀργυρᾶ κυπριακὰ ἀναθήματα, κομισθέντα ὑπὸ τῶν συγγρ. εἰς τὸ ἐν Βαυαρία Ἐθνικὸν Μουσεῖον, τὰ προσκυνήματα (ναοὶ) τῆς νήσου, εἰς τὰ ὅποια ταῦτα ἀφιερῶνται, οἱ αὐτόθι λαμβάνουσαι χώραν πανηγύρεις ὡς καὶ τὰ συνημμένα πρὸς αὐτὰς γενικώτερον ἤθη καὶ ἔθιμα.

Jahrgang 13. u. 14. (1963).

WILLY KROGMANN, Die Wurzeln des Weihnachtsbaumes, σ. 60 - 80.

Ὁ συγγρ. συζητῶν περὶ τῆς ἱστορικῆς ἀρχῆς τοῦ ἐθίμου τοῦ δένδρου τῶν Χριστουγέννων ἀναφέρει τὰς σχετικὰς γνώμας ἄλλων ἐρευνητῶν, συμφωνῶν ἐν πολλοῖς πρὸς ἐκείνας τοῦ Otto Lauffer, ἐκφέρει δὲ καὶ ἰδίᾳς ἀπόψεις.

KARL MEISEN, St. Michael in der volkstümlichen Verehrung des Abendlandes, σ. 195 - 255.

Ὁ Ἀρχάγγελος Μιχαήλ εἰς τὴν λαϊκὴν λατρείαν τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης.
Jahrgang 15. u. 16. (1965).

LEANDER PETZOLDT, Besessenheit in Sage und Volksglauben, σ. 76-94.

Ὁ δαιμονισμὸς εἰς τὴν παράδοσιν καὶ τὴν λαϊκὴν πίστιν. Ἐξετάζεται ὁ τρόπος, δι' οὗ εἰσέρχεται ὁ διάβολος εἰς τὸν δαιμονιζόμενον, οἷον δι' ὠρισμένων τροφῶν κ.ἄ., αἰμορφαὶ ὑπὸ τὰς ὁποίας οὗτος ἐμφανιζόμενος βλάπτει τοὺς ἀνθρώπους, ὡς καὶ οἱ τρόποι ἐκδιώξεως αὐτοῦ κατὰ τὴν λαϊκὴν ἀντίληψιν.

ANTON DÖRRER, Erinnerungen an St. Barbara, σ. 95 - 116. Ὁ συγγρ. ἐξετάζει γενικῶς τὴν λατρείαν, τῆς ὁποίας τυγχάνει εἰς τὰς χώρας τῆς Δυτ. Εὐρώπης ἢ Ἁγία Βαρβάρα τὸν χρόνον, τὴν ὁδὸν ὡς καὶ τοὺς λόγους διαδόσεως αὐτῆς καὶ τοῦ συναξαρίου τῆς Ἁγίας κ.ἄ. Λατρεία καὶ συναξαρική διήγησις ἐκκινήσασαι ἐκ τῆς Ἀσίας διεδόθησαν διὰ τῆς Ἑλλάδος εἰς τὴν Δύσιν, ἔνθα ἡ μάρτυς κατέστη προστάτις πολλῶν τάξεων ἀτόμων, οἷον τῶν μεταλλωρύχων, βοηθὸς κατὰ τοῦ πυρετοῦ, τῆς πανώλους καὶ παντὸς ἔχοντος ἀνάγκην. Ἐκ τούτου ᾄσματα, ποιήματα καὶ ἄλλα λαϊκὰ δημιουργήματα ἐποιήθησαν πρὸς τιμὴν τῆς, τῆς λατρείας τῆς καταστάσεως ἐξαιρετικῆς παρὰ τῷ λαῷ.

WOLFGANG BRÜCKNER, Ross und Reiter im Leichenzeremoniell. Deutungsversuch eines historischen Rechtsbrauches, σ. 144 - 209. Ἴππος καὶ ἵππεὺς εἰς τὴν τελετὴν τῆς κηδείας. Ἐρευνα τῆς σημασίας ἐνὸς ἱστορικοῦ ἐθίμου δικαίου.

SANDOR BALINT, Religiöse Volksbräuche in Ungarn, σ. 239 - 255.

Μελέτη ἀφορῶσα εἰς τὴν καθολικὴν λειτουργίαν ἐν Οὐγγαρία, ἣτις ἔχει καὶ ἐνταῦθα διαδραματίσει λαϊκόν, παραδοσιακόν καὶ κοινωνικόν ρόλον, καὶ τὴν σχετικὴν λαϊκὴν παράδοσιν. Ἐξετάζονται κατ' ἐκλογὴν εἰδικώτερα θέματα ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τῆς σχέσεως καὶ τῆς ἀλληλεπιδράσεως αὐτῶν.

Σ. Δ. Η.

Studia Fennica. Revue de linguistique et d'ethnologie Finnoises, tome Xe, Helsinki MCMLXIII.

Tome X₂.

EINO NIEMINEN, Finnisch Kantele und die damit verbundenen Namen baltischer Musikinstrumente. (Ἡ Φιλλανδικὴ καντέλε (εἶδος κιθάρας) καὶ τὰ μετ' αὐτῆς συνδεόμενα ὀνόματα βαλτικῶν μουσικῶν ὀργάνων), σ. 3 - 43.

Μουσικολογικὴ γλωσσικὴ μελέτη.

Tome XI₁

MARTTI HAAVIO, A la mémoire de Kaarle Krohn lors dn 100e anniversaire de sa naissance (Εἰς μνήμην τοῦ Karle Krohn ἐπὶ τῇ 100ῃ ἐπετείῳ ἀπὸ τῆς γεννήσεως αὐτοῦ), σ. 3 - 13. Βλ. ἔτι καὶ εἰς τόμ. XI₃, σ. 3 - 72. XI₄, σελ. 3 - 22, XI₅, σελ. 3 - 18. XI₆, σελ. 3 - 33.

Δ. Β. Οἰ.

ΠΙΝΑΞ ΤΟΠΩΝΥΜΙΩΝ

- *Άγιοι Σαράντα (κοινῶς Σκά-
λωμα) 206
 *Άγιος Ἀκάκιος (π. Γόλτσα)
236, 237, 239, 241 — Βασί-
λειος· βλ. Θύριον—Γεώργιος
316, 319, 321, 322, 323, 324,
325, 326, 330 — Λέων 261,
262
 *Αγόριανη 20
 *Αθήναι 13, 42
 Αϊανή 247, 249, 251, 255, 257,
321
 Αἰγαίου νῆσοι 41
 Αἶνος 53
 Αἰτωλία 11
 Αἰτωλικόν 193
 *Αλιάκμων 253
 *Αμπλιανη 331
 *Ανατ. Θράκη· βλ. Θράκη.
 *Ανεράϊδα 301
 *Ανω Βολίμες 261—Βίτσα 272,
273
 *Ανώγεια Κρήτης 336, 337
 *Ανω Μαχαλάς· βλ. Μονοδέν-
δριον
 *Ανω Μεριά Φολεγάνδρου 304
 *Αξικά Ἀνώγεια 336
 *Απάνου Βιλανιδιά 239
 *Απείρανθος Νάξου 5, 12, 19, 22
 *Αράχοβα Παρνασσίδος 11, 14,
15
 *Αργιθέα (Κνίσοβον) 308
 *Αρσαλιά 322
 *Ασῆ Γωνιά (Κρήτης) 49
 Βάτακας 294
 Βελαν'διά τοῦ Γκουρλίγκα 239
 Βίτσα 271, 276
 Βογατσικόν Μακεδονίας 23, 33
 Βόνιτσα 344
 Βοστίνα 202, 203
 Βούρβουρα Κυνουρίας 23, 33
 Βρέστενα Λακωνίας 15
 Βρούς· 238
 Γαλαράκι 294
 Γέριχο 320
 Γιαννίτσι Μεσσηνίας 14
 Γκόβλιτσα 247
 Γκουβέρι 206
 Γκουρλίγκα· βλ. Πηγή
 Γόλτσα· βλ. *Άγιος Ἀκάκιος
 Γομάρα 327
 Γουριά 193
 Γουρίτσα 237
 Γρίζι Πυλίας 14
 Δελβινάκιον 204, 206
 Δελβινακιώτικο Χάνι 206
 Δέλβινον 321
 Δεπαλίτσα 202, 203
 Δερβέκιτσα 188, 189
 Δολός 206
 Δοτσικόν 316, 319, 326, 330
 Δράκου πατημασιά 242
 Δωδεκάνησος 13, 41, 54
 *Ἐμπορεῖον 226
 *Ἐξω Γωνία 226
 *Ἐξωχώρα 261
 *Ἐφτά Πλατάνια 248, 251, 321
 Ζίτσα 320
 Ζυγός 188, 191, 192
 Ζωνιανὰ 342
 Γρένενα 330
 *Ἡπειρος 11, 12, 13, 20, 23,
35, 45, 48
 Θάσος 53
 Θερινόν 308
 Θεσσαλία 12
 Θεσσαλονίκη 13, 42
 Θράκη 13, 41, 53
 Θύριον 344
 *Ἰκαρία 52
 *Ἰμβρος 53
 Καισαρεία 247, 248
 Καισαριά 328
 Κάλλιανη 247
 Καλλίστρατον 253
 Καλόγηρος 251
 Κανάλια 236
 Καλάβρυτα 53, 62
 Καλάμι 233
 Καμποχώρια 279
 Κάλυμνος 11
 Καππαδοκία 53
 Καρδίτσα 49, 308
 Καρία 28
 Καρλόβασι 366
 Κάρπαθος 15, 19, 25, 52
 Καρυνά 344, 348, 353
 Καστάνια τῆς Μελιτίνης 291
 Καστελλόριζον 15
 Καστορία 15
 Κάστρον τοῦ Πασαβᾶ 290
 Κάτου Βιλανιδιά 239
 Κάτω Βάνιτσα 247 — Βίτσα
272
 Κάτω Κώμη 247, 251, 253,
321
 Κάτω Μαχαλάς· βλ. Κάτω Βί-
τσα
 Κερασά 336
 Κερί 261
 Κεφαλόβρυσον 203
 Κλείσοβα 187, 189, 191
 Κοζάνη 62
 Κόκκινο Λιθάρι 206
 Κόνιτσα 202
 Κορσική 17, 32
 Κορώνη 14
 Κοσμάς Κυνουρίας 47, 48.
 Κουμαραδαῖοι 366
 Κρήτη 13, 22, 23, 41, 45, 50
 Κρόκος 247
 Κρουσῶν Μαλεβιζίου 52
 Κτένιον 248

- Κυδωνίαι Μ. Ἀσίας 18
Κυκλάδες 13, 226
Κύπρος 13, 45, 52, 62
Κῶς 52
Λασιθι 49
Λευθεροχώρι 319
Λευκάς 344
Λῆμνος 18
Λιθακιά 261
Λοξάδα 236, 238, 242
Λυγερέα 294
Magne (Réloronnèse) 298
Μακεδονία 13, 20, 35, 45, 59
Μάνη 13, 16, 19, 21, 22, 31, 291, 292, 297
Μαριές 261
Μαυρατζαῖοι 366
Μαχαιράδο 261
Μεγανήσι Λευκάδος 49, 62
Μελίσσι 327
Μέσες Βολίμες 261
Μεσιός· βλ. Ἄνω Βίτσα
Μεσολόγγιον 181, 185, 187, 188, 189, 190, 192
Μεσολούριον 316, 324, 330
Μηλέα 247
Μηλιά 250
Μηλωτίνη 248
Μολυβδοσκεπάστου μονή 203
Μοναστηράκιον 344
Μονοδένδριον 271, 276
Μουζάκιον 261, 308
Μπάφρα Ἰωαννίνων 12, 14, 18
Μπιτόλια (Μοναστήριον) 329
Μπογιατό 261
Μπούτηδες 294
Μπουτσικόν 203
Μποχώριον 189
Μπρίνος 271
Μύλια 237
Μυρσίνη 290, 294, 297, 298
Μυτιλήνη 23
Νάξος 5, 9, 10, 15, 45, 52
Νεοχώριον 193
Νεστόριον Καστοριάς 12
Νίσυρος 11
Ντοτσικόν 317, 327, 328
Ντουτσ'κό· βλ. Ντοτσικόν
Ξηρόμερον Ἀκαρνανίας 14
Ξικανώγεια· βλ. Ἄξικα Ἀνώγεια
Ὅμαλος Χανίων 51
Ὄστανίτσα 202, 203
Παγώντα 366
Πάνδροσον 366
Παντοκράτωρ 261
Πάτραι 13
Παφλαγονία 5, 9
Πειραιεύς 42
Πελοπόννησος 59
Πηγὴ 239
Πλάκα 241
Πλάτανος 366
Πολυάραβος 290
Ποντικάτες 206, 221
Πόντος 12, 23
Πυλία 30
Πύργος Δράμας 50 — Θήρας 226
Πωγώνι 202, 222
Πωγωνιανή 202, 203, 206
Ράχη 327
Ρεβίτσα 206
Ροδιανή 251
Ρούμελη 59, 62
Σαγιάδες 250
Σαλαμῖς 27
Σαμαρῖνα 328, 326
Σάμη Κεφαλληνίας 14
Σάμος 52, 293
Σαντορίνη 226
Σέρραι 53
Σίκινος 299
Σκάλωμα· βλ. Ἅγιοι Σαράντα
Σκοπὸς Ἀνατολ. Θράκης 14
Σκουφομύτης Λυγερέα 291
Σμόλικας 327
Σουφλίον Θράκης 18
Σπάρτη 26
Σφακιά 22
Σωπική 204
Τελώνια Λέσβου 13
Τριφυλία 24
Τρόδος 253
Τσιράκιον 321
Τσοῦρχλι 326· βλ. καὶ Ἅγιος Γεώργιος
Φανάριον 236, 238, 239, 242, 244
Φολέγανδρος 299
Φούρκα 326, 328
Φούτσι· βλ. Αἰανή
Χαλκιδική 53
Χίος 52
Χωριστή Δράμας 328

ΠΙΝΑΞ ΛΕΞΕΩΝ, ΚΥΡΙΩΝ ΟΝΟΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΠΡΑΓΜΑΤΩΝ

- Actions nuisibles 114
 ἀγαθός 56· βλ. καὶ τσαμπούνα
 ἀγάπη 84 — γυναικός 81, 82
 Ἀγαρηνά βλ. Ἀγερικά
 Ἀγ. Ἀρσαλιά (Μεσοπεντηκο-
 στή) 322
 ἀγγεῖον 57· βλ. καὶ τσαμπούνα
 Ἀγγελος 250
 Ἀγερικά 301
 ἀγερός 255
 Ἀγία: Ἀγάθη 193 — Βαρβάρα
 322 — Ἑλένη 249 — Ζώνη
 322 — Παρασκευὴ 193, 255,
 322, 327 — Τριάς 191, 322
 ἀγιασμός 326, 255, 335
 Ἅγιος: Ἀθανάσιος 252, 254,
 255, 322 — Ἀκάκιος 242 —
 Ἀντώνιος 325 — Γεώργιος
 254, 303, 322, 325 — Δημή-
 τριος 242, 255, 322 — Ἰωάν-
 νης ὁ Κλήδονας 234 — Κο-
 σμάς 337 — Κωνσταντῖνος
 254 — Λάζαρος 278 — Μάμας
 255 — Μηνᾶς 254, 255 — Νι-
 κάνωρ 253, 254, 255 — Νικό-
 λαος 283, 322, 323 — Σερα-
 φεῖμ 242, 244 — Συμεῶν βλ.
 Ἄι Συμιός — Τρύφων 254,
 255 — Χαράλαμπος 232, 254
 Ἅγιου: Γρηγορίου προσευχὴ
 102 — Συμεῶνος μονὴ 181,
 188 — πανήγυρις 181, 188
 ἀγκαρά 58· βλ. γκάιντα
 ἀγκοπὸν 57· βλ. τσαμπούνα
 ἀγκώμι· βλ. μοιρολόγι
 ἀγρυπνία 86
 ἀδελφοποιΐα 314
 αἶμα 93
 αἰμοστατικὸν μέσον 244
 Ἄι Συμιός 181, 187, 188, 189,
 191, 192, 193
 αἰτός 96
 αἰώρα 303
 ἀκκορντεὸν 42, 43, 63, 347
 ἄλογον 95— Ἅγιου Κοσμᾶ 321
 — Μεγαλέξανδρου 317, 318,
 319
 ἀλώνι 208
 ἀλώπηξ 95-96
 ἀμπάρι 276
 ἄμπελος 255
 ἀμπλὰς 331
 ἀμφιθαλῆς παῖς 282
 amulette 114, 308
 ἀνάδεμα 209
 ἀνακάλημα· βλ. μοιρολόγι
 Ἀνάληψις 336
 Andidotes contre l'ivresse
 115
 ἀνδρογύνου λύσιμον 105, 106,
 107 — χωρισμός 86
 Ἀνδρόνικος 5
 Ἀνδρουῦτσος Ὀδυσσεὺς 259
 ἀνεμόκλα 370
 ἀνεμοπύρωμα 104
 Ἀνεραῖδες 301
 Angelina 31
 animaux 114
 ἄντζα 210
 αἰδοῖοι 8
 ἀποδεμένος ἄνθρωπος 90
 Ἀποκριὰ 284, 291
 ἀράπ'ς 237
 ἀρβάλι 276
 ἀργαλειὸς ὄρθιος 336
 Ἀρέθας 8
 ἀρέκια 262
 arekia 269
 ἀρίδα 253
 ἄρκλα 276
 ἄρματα 181
 armatomenoi 193
 ἀρματολὸς 259
 ἀρματομένος 181, 182, 183,
 185, 192
 ἀρμυροπίτταρο 234
 ἄρτος 291, 293
 ἀρχάγγελος Μιχαήλ 257
 ἀρχιτεκτονικὴ λαϊκὴ 332
 ἀσημοκούμπουρο 182
 ἀσημοσουγιές 182
 ἀσθένεια 254, 255
 ἀσκηταριά 254
 ἀσκι 57· βλ. καὶ τσαμπούνα
 ἀσκοζαμπούνα 57· βλ. καὶ τσα-
 μπούνα
 ἀσκός 58· βλ. καὶ γκάιντα
 ἄσματα 277, 279, 297, 325, 339,
 346, 349, 367, 369, 370 —
 αἰώρας 303 — ἀκριτικά: τῶν
 Ἀνδρονίκου καὶ Κωνσταντί-
 νου Δούκα 3-10 — τοῦ υἱοῦ
 τοῦ Ἀνδρονίκου 8—τῶν ἐν-
 νέα υἱῶν τοῦ Ἀνδρονίκου 8
 — τοῦ μικροῦ Βλαχόπουλου
 213—τοῦ Κάστρου τῆς Ὁρι-
 ᾶς 213 — Κώσταντας 218
 Πορφύρης 8 — Ἐπὶ μέρους:
 Ἀμπέλι μου, πλατύφυλλο 279
 — Ἀμοιρη 266 — Γεφυριοῦ
 τῆς Ἀρτας 279 — Γράβας
 279 — Γρίβας 279 — ἐργα-
 τικά 259 — ἐρωτικά 278 —
 Ζήδρου 323 — Ἡλιε μ',
 γιὰτ' ἄργησες νὰ βγῆς 265
 — ἱστορικά 259 — Κάλανδα
 366 — Καραμπεριά 279 —
 Κατσαντώνης 279 — Κερά
 Γιώργαινα 279 — Κλέφτικα
 278 — Κρητικά 196 — Κων-
 σταντῆς 279—Λαζαρικά 278
 — ληστρικά 278 — Μιὰ κόρη
 ρόδα μάζευε 264 — Μηλιά
 352, 354 — Μπεράτι 279 —
 νανούρισμα 346, 369 — Ὁ-
 μορφος γιαντίσαρος 213 —

- Ὁ ξένος ἀποφάσισε νὰ πάη
 νὰ στεφανώσῃ 263 — Πάπιγ-
 γο 279 — Παραλογαὶ 297
 — Σάλωνα 279 — Σαμαντά-
 κας 279 — Στέγγου 332 —
 Τίνος ἀμπέλια χλίβονται 267
 — Τριανταφυλλιά 279 —
 Φράσα 279 — Χελιδόνος
 257· βλ. καὶ τραγούδια.
 ἀστήρ 94
 ἀτεκνία 79
 αὐλὸς (οὐρήσεως) 78
 αὐλὸς (ἀερόφωνα, ἰδιόφωνα)
 41, 42, 44, 45, 46, 47, 48, 49,
 50, 51, 52, 53, 63, 64.
 ἀϋπνία 79
 αὐτοσπαραγμὸς 36, 37
 ἄφουλκας 56· βλ. καὶ τσαμπού-
 να
 avloi 67

 βαβὰ 239
 βαγενάδες 204
 βαένι 276
 βάλ' (=βουβάλι) 239
 Βαλῆς 329
 ballades 224, 289
 ballati 16
 βαρβάγκα 49· βλ. καὶ αὐλὸς
 βαρέλα 335
 βεργινάδα 218
 βιασμὸς γυναικὸς 292
 bibiki 66, 68
 βιβλιογραφία τῆς Ἑλληνικῆς
 λαογραφίας τῶν ἐτῶν 1964-
 1965 116-180
 βιολὶ 41, 42, 43, 48, 63, 277,
 347
 βιολιτζῆς 43, 277
 βίος: μελισσοκομικὸς 277
 βλαμάδης 314
 Βλαστὸς Παῦλος Γ. 195
 Βλαχόπουλο μικρὸ· βλ. ἄσματα
 βλεσίδι 279
 βόθρα 56· βλ. καὶ τσαμπούνα
 βοτάνι: Αἰγοκέρου 99 — Ἄρη
 θεοῦ 100 — Διδύμων 97 —
 Ἑρμῆ 100 — Ζυγοῦ 98 —
 ηδορχίου (ὑδροχόου) 99 —
 ἡλίου 96 — Ἰχθύα 99 —
 Καρκίνου 97 — Κριοῦ 97 —
 Λέων 98 — Παρθένου 98 —
 Σελήνης 99 — Σκορπίου 98
 — Ταύρου 97 — Τοξότη 99
 βοῦβες 229
 βούδ' 239
 Βουκέφαλος 317, 320
 βουργάρα 45· βλ. καὶ αὐλὸς
 broderie 315
 bucium 33

 Calamatianos (danse) 269
 caramouza voir: journas
 carnaval 290, 308, 330
 Caval 67
 Chansons acritiques d'An-
 dronic et de Constantin,
 Ducas 9 - 10, 289; d'amur,
 du culte, d'émigration;
 héroïques, funébrés, de la
 noce, satiriques 223, 224,
 289, 299
 Chasse 289
 Charon 39.
 Cheval de la Vierge 246-
 247 ou de St. Démétrios
 clarinette 70
 Collections de materiel fol-
 cloriques 375
 Contribution à l'histoire des
 instruments populaires
 grecs
 couronnes de feuilles, nupti-
 les 307
 coutumes: du culte 289, 315
 — matrimoniales 289 —
 de travestissements 290 —
 agricoles 307, 308 — ma-
 giques 331.
 culte 289, 307
 Crète voir Folklore
 croyances magiques 289
 γαβάθα 276
 γαβάλι, γαβάλ' 53· βλ. καὶ
 αὐλὸς
 gaïda 68
 γαϊδάρα 276
 γαϊτάνι 212
 γαλατόπιττα 209, 255
 γαμοκουλούρα 342
 γάμος 257, 281, 282, 304, 305
 γάστρα 336
 γεμενιά 212
 γέννα 78, 80
 γεφύρ' τ'ς Ἄρτας 237
 Γιαλλοῦδες 233
 Γιάννης ὁ Μαραθιανός· βλ.
 Χορὸς
 Γιαργιτὸς· βλ. χορὸς
 γιλέκο 212
 γκαΐδα 57· βλ. καὶ γκαΐντα
 γκαΐντα 42, 58, 59
 γκαϊτανίτσα 58· βλ. καὶ γκαΐντα
 γκαϊτανιζῆς 58
 γκαρνέτου (τὸ) 64
 γκιούμα, γκιούμι 276
 γκροτσιὰ 253
 Γκούτας Κων/τίνος 323
 γλαρουνέτου (τὸ) 64
 γλῶσσα 56· βλ. καὶ τσαμπούνα
 γνῶσις παρθενίας 85
 Γονοκκλησὰ (Κυριακὴ Πεντη-
 κοστῆς) 313
 γόος 25
 Γοργόνα 302
 Γούτας Στέργιος 323
 grenade 308
 Γρίβας Θεοδωράκης 323
 guitare 65
 γυναῖκες εἰς τὴν Μάνην 292
 γυριστῆς 213
 γωνιά 334

 δάγκαμα φιδιοῦ, σκορπίου 91
 δαιμονιάρης 81
 δαιμονικά 251, 294
 δάνειον 329
 danses 289
 darvira 66
 décoration des etoffes 315
 defi (tambourin) 224
 δένδρα ἱερὰ 252, 253 — στοι-
 χειωμένα 251
 δέρμα ὄφεως 306
 diable 224, 289
 Διάβολος 281
 διάγνωσις ὕδατος 103
 διακοσμητικὴ ὑφασμάτων 309
 Διαμάντω· βλ. χορὸς
 divination 114

- διπλοσάμπ'νο 57· βλ. και σταμπούνα
 δισαύλι 45· βλ. και αύλος
 djamağa 67
 djiradi 67
 δοντίτσα 210
 dot 331
 Δούκας Κωνσταντίνος 4, 5, 10
 douze jours entre Noël et l'Épiphanie 330
 dragon 247
 δράκων 240
 droit civil 330
 Ducas Const· βλ. Δούκας Κωνσταντίνος
 *Εβραϊός 234
 ἐγκοίμησις 255, 322
 *Εκθέσεις λαογραφικῶν ἀποστολῶν κατὰ τὰ ἔτη 1965-1966 195 — . *Ερευνα : εἰς τὸ Ἀρχεῖον Παύλου Βλαστοῦ ἐν τῷ Ἱστορικῷ Ἀρχεῖῳ Κρήτης 195-200 — εἰς τὸ Πωγώνιον Ἠπείρου 202-222 — Ἀποστολὴ εἰς Θήραν και Ἀνάφη 225-234 — *Ερευνα εἰς τὴν ἐπαρχίαν Καρδίτσης 236-245 — εἰς περιοχὰς τοῦ νομοῦ Κοζάνης 247-259 — εἰς Μονοδένδριον και Βίτσαν 271-288 — εἰς Μυρσίνην Λακωνίας 290-298 — Ἀποστολὴ εἰς Σίκινον και Φολέγανδρον 299-307 — *Ερευνα εἰς ἐπαρχίαν Καρδίτσης 308-315 — εἰς περιοχὰς νομοῦ Γρεβενῶν 316-329 — Ἀποστολὴ εἰς Σταυροπήγιον Εὐρυτανίας και εἰς Ἀνώγεια Μυλοποτάμου Κρήτης 331-343.
 ἐλάφι 327
 élucidation 114
 ἐμποδισμένον ἀνδρόγυνον 90, 108
 enterrement 246
 Ἐπάνω κόσμος 24
 Ἐρωτόκριτος 284
 Ἐρωφίλη 284, 285
 étoffes tissées 315
 Εὐλογημένη 232
 Εὐλογία 232
 εὔρεσις ἀπολεσθέντος 105
 ἔχεντρα 231
 ἐχθρὸς 87, 88
 Exposés sur l'activité du Centre du Folkl. Héll. 395
 Fées (Néerāides) 235, 260, 289, 307, 330
 femmes : viol 298
 Fête populaire au couvent de St. Syméon, près de Messolonghi, pendant la Pentecôte 193 - 194
 fête de Pâques 330
 feuilles de noyer 316
 fissitari 68
 floyera 66, 67
 Folklore: Rapport de recherches effectués aux Archives Paul G. Vlastos dans l'Archive Historique de Crète à Khanià 201 — Recherche folklorique à Pogonion (Epire) 223, 225 — Rapport de la mission folklorique dans quelques villages du département de Kozani 259, 261 — Recherches folkloriques dans la région de Zagorion (Epire) 288, 290
 ζαμπούνα 57· βλ. και τσαμπούνα
 Ζαφείρης 285, 286 — μοιργιολοί 286 — παιγνίδι 286.
 Ζιάκας (κλέφτης) 323
 ζουρνάδια ψιλὰ βλ. ψιλὰ ζουρνάδια
 ζορνάς, ζορνές 62· βλ. και ζουρνάς
 ζουμάρ' 58· βλ. και γκάνιντα ζούπα 209
 ζουρλὰς 53· βλ. και αὐλὸς 62· βλ. και ζουρνάς
 ζουρνὰς 42, 45, 59, 60, 61, 62, 63, 262
 ζουρνιτζίς 43
 ζύα βιολιά· βλ. ζυγιά
 ζυγαριά 258
 ζυγιά 42, 62, 181, 183, 185, 187, 277
 ζυγίζω 258
 ζωοκλοπή 292, 340
 ζωσίματα 335
 habitation 223, 235, 289
 herbes zodiacales 114
 herborisation des racines 114
 ἦσοκα 212
 ἦσκιουμα 237
 θαῦμα 254
 θέρμη 84, 85, 102, 109
 θηλειαστὰ 309, 310
 θησαυρὸς 89, 279
 θιαμπόλι 49, 51, 53· βλ. και αὐλὸς
 θρηῆνος τοῦ νεκροῦ 11 - 38, 297
 θρηνούριν 13· βλ. και μοιρολόγι
 θυλακούρι 57· βλ. και τσαμπούνα
 θυροπούλα 208
 θυσία δημοτελῆς 233
 ἰατροσοφικὰ ἐκ Θεσσαλικοῦ κώδικος 71 - 115
 icône miraculeuse 308
 incubation 255
 instruments musicaux 289
 institutions sociales 316
 ἵππος 255 - ἵππος Μέγ' Ἀλέξανδρου 317· βλ. και ἄλογον
 Ἰσμαῖλ Ἀγᾶς 326, 328
 ἰσοκράτης 213
 ἰσχυαδικὸς 112
 ἶχνος 241, 242
 jazz 65
 jeux de société 114
 journas 69· βλ. ζουρνάς

- καβάλι 53· βλ. και αύλος
καβουρμάς 209
καδι 276
καζάνια 276
κάθισμα· βλ. κλάψιμο
καλαμάρι 212
Kalami 66, 67
καλάμι 44, 46, 47, 63· βλ. και
αύλος· βλ. και ζουρνάς
Καλαμιώτισσα· βλ. Παναγία
Καλαμιώτισσα 235 — Κρη-
μιώτισσα 232
καλέμι 62· βλ. και ζουρνάς
Καλικάντζαρος 48, 231, 233,
280, 325
καλογιατροί 71.
καλπάκι μαῦρο 212
καλύβα 208
κάμαρα 229, 237
καμπάτ - ζουρνάς 61· βλ. και
ζουρνάς
κανέλι 60· βλ. και ζουρνάς
κανίσκια 338, 339
κανόνι 42
καντάρι 258
καπετάνιος 181
καράβια 276
καραμούζα 57, 58· βλ. και
τσαμπούνα — 59, 61, 63, 64·
βλ. και ζουρνάς
Karamberia (chanson) 289
Καρατόλιος 323
κάρα Όσιου Νικάνορος 254
καρβελάς 276
καρδάρι 276
καρνέττο 64
καρυδόφυλλον 314
κάρφωμα προικός 351
κασόπιττα 209
καταλόγι 13· βλ. και μοιρολόγι
καταλογίστρα· βλ. μοιρολο-
γίστρα
καταρράχτης 334
κατοικία 228, 275
κατσαμπούνα 53· βλ. και αὐ-
λός
Κατσαντωναῖοι 328
Κατσαντώνης 259
Κάτω Κόσμος 20, 21, 24
κεμεντζές 42
κεφαλάρια 58· βλ. και γκάνιντα
κεφαλόδεσμος 209, 210
κιθάρα 43, 347
Κινηματογραφήσεις ἐκδηλώ-
σεων τοῦ λαϊκοῦ βίου κατὰ
τὰ ἔτη 1965 - 1966· 332, 336,
390 — 391
Cinematographié. Materiel
cinematographié pendant
les années 1965-66 390
κιουστέκι 182
κλάμμα· βλ. κλάψιμο
κλαρίνο 42, 45, 61, 63, 64. 277,
347
κλαριντζής, κλαριτζής 43, 63,
64, 277
κλαύτρουσα· βλ. μοιρολογί-
στρα
κλάψιμο 16
Klephtes 194
κλέπτης 93
κλειδωνιά 312
κλεισμα 276
κλέφτης 259
Κλήδονας 244
κλήμα 305, 311
κλίτσος 276
κλόσσα 210, 212
κλουβιοῦ στήσιμο 276
κλωστή κόκκινη 323
κλώσμα (τραγουδιοῦ) 257
κλώστης 213
κοκκινομαλλοῦσες 250, 251
κόλιαντα 220
κομπογιανίτες 71
κόνις 244
κορκούτι 209
κορνέτα 43
Κοσμάς ὁ Αἰτωλός 254, 320,
321
κουλλούρα 220, 251.
κουρκουτόπιττα 209
κουρούνα 96
κούτσουρο 257, 325
κοφτόπιττα 209
κρασοπαλάρα 209
κρεασόπιττα 209
κύκλος μαγικός 322
κυριότης ἀκινήτου 329
λαβούτο· βλ. λαούτο
λαγγίτες 259
λαγκόνι 89
λάγυνος τύχης 244
λαδερό 276
λαένι 276
Λαζάρα 347, 355
Λάζαρος 234
λαιμαριά 210
λάκκος τοῦ ἀλόγου 318
Λαογραφία: κρητική 197, 199
— τουρκική 199
λαούτο 42, 43, 54, 277
λαουτοκιθάρα, λαουτοκίθαρον
43, 347
λαούτο 347
λάσια 311
λαχανομπούρεκο 209
Lazare 235
Λεβαντίνικος· βλ. χορός
légendes 235, 260 — légendes:
dualistes 289 — d'une
icône de la Vierge - de
Phoque 307 — de Linos et
d'Adonis 290 — populaires
289 — de Cosmas Étoles
330
λειβάδι 336
λεμονιά· βλ. χορός
Levantinikos (danse) 269
λιγκέρα 276
λίθος 323
λίμπα 276
Λιούλιος· βλ. χορός
λιπανό 209
littérature populaire 289
λόντζα 335
Λούκας 323
λύρα 41, 42, 54
λυράρηδες 42
μαγαζιά 183
μάγγα 181
μαγεία 83
μαγικά ἐκ Θεσσαλικοῦ κώδι-
κος 71, 113
μάγισσες 287
μάγος 250, 251
maouira 66
Μάης 306· βλ. και στέφανος
Πρωτομαγιάς

- μακρονοσία 86
maladies 235
μάμμης γηραιᾶς θέσις ἐν τῇ οἰκογενεῖᾳ 293
μανδραγόνα 91
μανικωτή 211
μαννοκυρουδάτη 342
μαντανίεσ 310
μαντούρα 45, 50, 51, 53· βλ. καὶ αὐλὸς
μαργαρίτα 311
Μαργιώλα 218
μάρθα 56· βλ. καὶ τσαμπούνα
mariage 307
μαρμάρωμα 320
Μάρτης 256
μασιᾶς 276
μάστορης 62
μαστραπᾶς 276
ματζουκάδες 71
μάτσελο 209
μαύρη γῆ 31
μαυρομάνικο μαχαίρι 340
Μέγας Ἀλέξανδρος 249, 250, 302, 317, 319, 320
Μελᾶς Παῦλος 323
Μελέαγρος 257
μέλι 251
μέρα κακιά 238
μεργιολοί· βλ. μοιρολόγι
μεσανύχτης 232
μεταμφίσεις 306
μετημφιεσμένος 284
mets 223
μήτρα 93
μιρμίλω 209
mirologue de Zafiri 290
miso
Mission folklorique: aux îles Thera et Anafi 234-235 — dans la province de Karditsa (Thessalie) 246, 247 — dans quelques villages du département de Kozani 259 - 261 — à Myrsini, de Laconie 298-299 — dans les îles de Sikinos et Foléghandros (Cyclades) 307-308 — à Karditsa en Thessalie 315 - 316 — dans la région de Grévéna 330-331 — à Stavropighion d'Égyptanie et à Anoghia Mylorotamou (Crète) 343
μισοκέφαλον 78
miscellanea 115
misped 29
Mission musicale: dans l'île de Zakynthos (Zante) 268-270 - dans la province de Bonitsa et dans les îles de Leucada et Samos 344, 366
Mita 31
Μιχαήλ 258
Μοῖρα 257, 324
μοιργιολόγημα, μοιργιολόγι, μοιρολόγημα· μοιρολόι· βλ. μοιρολόγι
μοιριολογῶ 11· βλ. καὶ μοιρολόγι
μοιριολοοῦμαι· βλ. μοιριολογῶ
μοιρολόγι 11, 13, 14, 33, 258, 283, 348, 349, 351, 392 — τῆς αὐγῆς 34 — τοῦ ἐλάτου 34 — τῆς Μάνης 295, 296 — τοῦ νεκροῦ 372
μοιρολογίστρα 11, 14
μοιρολόι· βλ. μοιρολόγι
μοιρολοῖστρα βλ. μοιρολογίστρα
μοιρουλόι· βλ. μοιρολόγι
μοιρουλουίστρα· βλ. μοιρολογίστρα
μονὸς σκοπὸς 370
μονόσπιτο 317
mortualia 29
μουσικαὶ ἀποστολαί: εἰς Ζάκυνθον 261-268 — εἰς ἐπαρχίαν Βονίτσης καὶ εἰς Λευκάδα 344:- 363 — εἰς Σάμον 366 - 373
mort 289
μουσικὴ κλιμαξ 346
μουσικὴ κρητικὴ 196
μουσικὴ ὕλη 258
μουτσοῦνες 221
μπαγλαμάς 43
μπαζῖνα 209
μπαῖράκι 276
μπάκακας 239
μπάλλος 353
μπαμπιόλι 50, 51· βλ. καὶ αὐλὸς
μπάσο 58· βλ. καὶ γκάιντα
μπατσαρία 209
μπαχτῆς 311
μπερούτσα 212
μπιμπίκι 45, 56, 61· βλ. καὶ τσαμπούνα
μπιμπικομάννα 56· βλ. καὶ τσαμπούνα
μπινιότα 276
μπιστικοὶ (βοσκοὶ) 272
μπόκαλο 58· βλ. καὶ γκάιντα
μπόλια 222
μποςκοτσάμπουνο 57
μπουζούκι 43
μπουκουβάλα 209
Μπουκουβάνος Δῆμος 259 — Θανάσης 259
μπουλουκτσῆς 181
μπουλπούλ 45· βλ. καὶ αὐλὸς
μπουρι 58· βλ. καὶ γκάιντα
μπράσκα 239
μπριάμι 209
μπρικολιέني 276
nabrajati 31
νάι, νεί 45· βλ. καὶ αὐλὸς
νανούρισμα· βλ. ἄσματα
ναρθήκια 311
Ναούμης Καημακάκης 259
naricati 31
Νεράϊδες 231 250, 251, 294, 300
νιάκαρο 60, 263· βλ. καὶ ζουρνάς
pourriture 223
νταβᾶς 276
ντα(γ)ούλι 62· βλ. καὶ νταούλι
νταῖρες (ντέφι) 277.
νταούλι 42, 43, 48, 59, 62 - μικρὸ 262.
νταρβίρα 44, 46, 47
νταχερῆς 59· βλ. καὶ ντέφι.
ντέφι 43, 48, 59.
Ντελῆ - Δῆμος 259, 323
ντζαμπούνι 57· βλ. καὶ τσαμπούνα
ντομάτα (κέντημα) 311
ντουλαμάς 182, 210 - 211

- ντουλάπης 335 - ντουλάπι 229
 ντουντούκα 53· βλ. και αύλος
 ντρομπολίτσα 276
 ντρομπουλόξυλο 276
 νύμφης λούσιμον 323
- ξενιτειά 259
 ξεσάκκισμα προικιών 341
 ξιδοπαπάρα 209
 ξόδι - ξόδι νεκρικό - ξότι· βλ.
 μοιρολόγι
 ξυλοδεσιά 334
 ξύστρα 276
- όλιαβίρι, όλιαύρι 53· βλ. και
 αύλος
 οίκια 333
 Όλυμπιωτίσσης Έλασσόνος
 μονή της Παναγίας 71, 73
 όμποε 45, 61
 omrolia 223
 όμπόλια· βλ. φακιόλι
 όνειρο 327
 Όνοσκελις 231
 όργανα 277· βλ. και βιολιτζής
 Όσιος: Διονύσιος 254 — Νι-
 κάνωρ· βλ. Άγιος Νικάνωρ
 όφης 306
- παγιαύλι, παγιαύλιν 52· βλ.
 και αύλος
 pain 299
 πάλιουρα 253
 πάλλα 182
 παμπούνα 57· βλ. και τσα-
 μπούνα
 Παναγία 232, 242, 323 — Άγ.
 Άρσαλιά 322 — του Καρμού
 252.
 Πανάρατος 285
 πανδούριον 50· βλ. και αύλος
 πανήγυρις του άγιου Συμεών-
 νος εις Μεσολόγγιον κατά
 την Πεντηκοστήν 181 - 193
 — Άγίας Παρασκευής 326
 πανούκλα 108
 Παντανάσσης εικών 301
 πάντες 310
 παντούρα 50· βλ. και αύλος
 Παπαγιώργης (κλέφτης) 323
- παραδόσεις: περι δαιμονικών
 όντων 293· έκκλησιών 253,
 254· περι εύλογίας 336· θρη-
 σκευτική 252· ιστορική 249·
 περι Μοιρών 257· Νεράιδων
 281, Παντανάσσης 301 —
 Φώκης 301
 παραθύρες 335
 παράπονο· βλ. κλάψιμο
 παρέγα 181, 183
 παρθένος 257
 πάρτης, παρτής 213
 πασουμάκια 211
 παστός 338, 340
 παστουρμάς 209
 πατημασιά 319, 337 - πατησιά
 321 - πατ'μασιά 238
 πατητήρια 343
 Παφλαγόνες άοιδοί· βλ. άοιδοί
 rayanlı 67
 pêche 114
 πεθαμένου χορός 187, 192· βλ.
 και χορός
 pentecôte 315
 Πεντηκοστή 181, 192 255, 314
 πέπανος 6
 πέρδιξ 276
 περικάθισμα· βλ. κλάψιμο
 περνιαύλι 44, 52· βλ. και αύλος
 personnae funereae 37
 πετεινός 250
 πέτρα 320
 phoque: légendes 307
 πηγονία πιγονία 90, 94, 95
 phantômes 260
 philtres d'amour 114
 physiologie 113
 πιδιαύλι, πιδικιαύλιν, πινιαύλι
 52, 53· βλ. και αύλος
 πινακωτή 276
 pipiza voir: journas
 πίπιζα, πίπιντζα, πίπιτσα 59,
 60, 61, 62, 63, 262· βλ. και
 ζουρνάς
 πισλι 212
 πιστιάλκα 50· βλ. και αύλος
 πιστόπονος 86
 πιστρόφια 257
 πίττα 255, 259
 πλαγιαύλι 44· βλ. και πιδιαύλι
- πλάκα 276
 Rogonissios: danse populai-
 re en Epire 224, 289
 ποιμία 255
 Πόλη 249
 πολύσπειρα 222
 πονο(ν)κέφαλος 83
 πόνος κορμίου και κοκφάλου
 95
 ποτούρι 211 - 212
 Πορφύρης 5, 8
 ποταμός 56· βλ. και τσαμπούνα
 πουκάμισο 182
 πούτινα 276
 praeficae 29
 preventifs 114
 προβασκάνια 287
 προγνωστικά γένους έμβρύου
 80, 86
 προίξ 257, 323
 προμαδόρος 62
 προπόδια 211
 Προσφύρης· βλ. Πορφύρης
 προυσκέφαλα 311
 πρυόβολο 212.
 Πρώτη Μαρτίου 255
 Πρωτομαγιά 244 — πρωτομα-
 γιάς στέφανος 306
 πυραι 324
 πυρομάδες 209
- qinâ 29
- Razdelina 31
 recherche folklorique: à Po-
 gonion (Epire) 223 - 225;
 aux îles Thera et Anafi
 234 - 235; dans la provin-
 ce de Karditsa (Thessalie)
 246-47; dans quelques vil-
 lages du departement de
 Kozani 259-261; à Mirsini
 de Laconie 298 - 99; dans
 les îles Sikinos et Folé-
 ghandros 307 · 8; dans la
 région de Karditsa 315-16;
 dans la région de Grévé-
 na 330 - 31; à Stavropighi-
 d'Eurytanie et à Anoghia
 de Crète 343

- relations conjugales 115
 rencontres des démons 114
 reputatrici 32
 ρίγος (θέρημη) 112
 ρινορραγία 79
 ρογκατσάρια 324
 ρόδι 306
 ρόμπολο 276
 ροσινίτσες 209
 ρούσα 211
 ρουτι 210
 ρουχα 210
 ρυθμοειδές βλ. ἄσματα 346
 ρυθμός 345 — ρυθμός ἐλεύθερος 346 — τετράσημος, ἔννε-
 ἀσημος, ἑξάσημος, ἑπτάση-
 μος, ὀκτάσημος 345
- σαϊάδα 250
 σαϊτάνια 287
 σακκουλιαραῖοι 71
 σάνι 276
 σανιδόκλα 370
 Σαμαριώτης Μίχος 323
 σαμπούνα, σαμπούνια 57· βλ.
 καὶ τσαμπούνα
 σαντούρι 42, 347
 σαπικάτα· βλ. μπατσαριά
 saxophone 65
 σαξόφωνο 43
 Σαραντάπηχοι 233
 σαχάνι 276
 σεγκούνι 210
 σεληνιασμένος 112
 σελιάχι 212,
 σελλάχι 182
 σεντοκάμαρ· 229
 serpent 308
 signification magique des
 lettres de l'alphabet 114
 σιλίρα 209
 σκάλτσες 182
 σκαλτσοδέτες 182
 σκαφίδ· 276
 σκήτη 253, 254
 σκορτσάμπουνο 57· βλ. καὶ
 τσαμπούνα
 σκουλλάτου 311
 σκούπισμα 336
 σκούφια 182
- σ' νι 276
 société paysanne 298
 Σολομῶντος ἡ βούλλα 83
 σουβλιάρια, σουβλιαράκι, σου-
 βλιάρι, σουβριάλι, σουλιαύριν,
 σουράβλι σουραυλάκι, σουρ-
 γάλ', σουρνάβλι, 42, 44, 47,
 52, 53, 63, 262
 σοῦκλος 276
 σουμάδια 280
 σουραῖ 276
 souganli 66, 67
 σουρτάς 53· βλ. καὶ αὐλὸς
 σούστα 342· βλ. καὶ χορὸς
 Σπανὸς Βαγγέλης 259
 σπηλιὰ 228 — σπηλιὰ τοῦ Γά-
 σπαρη 301
 σπιτάκια 272
 σπίτι 229
 σπλήν 77
 σπορᾶς ἔθιμον 306
 σταυραδελφοὶ 314
 σταυροδρόμι 251
 Σταυρὸς 249, 251
 Σταυροῦ ξύλον 249
 σταύρωμα τοῦ μοιρολογιοῦ·
 σταυρώνουμε τὸ μοιρολόγι
 295· βλ. καὶ μοιρολόγι
 σταυρωτὸ (κέντημα) 312
 σταυρωτός· βλ. χορὸς
 stavrotos (danse) 269
 στάχτη Χριστουγέννων 287
 Στέγγος· βλ. χορὸς
 στέφανα γάμου· βλ. γάμος
 στέφανος Πρωτομαγιάς· βλ.
 Πρωτομαγιά
 στηθοκόπημα 259
 στοιχεῖα· βλ. στοιχεῖο
 στοιχεῖο 239, 240, 250, 251,
 323 — τοῦ δένδρου 253
 στόπι 58· βλ. καὶ γκάιντα
 Ste Paraskévi 330 — St.
 Seraphim 247 — St. Try-
 phon 260, 330
 strotos (danse populaire en
 Épire) 224
 Συγγρόπουλος 8
 σουδικὸ 210
 σύθρηνο· βλ. μοιρολόγι
 συλλογαὶ λαογραφικαὶ κατατε-
- θεῖσαι εἰς τὸ Κέντρον Ἐρεῦ-
 νης τῆς Ἑλληνικῆς Λαογρα-
 φίας κατὰ τὰ ἔτη 1965 καὶ
 1966 375 - 389
 συνεστίασις 255
 superstitions populaires 290
 syrτος (danse) 269
 σφαγή ζώου 326
 σφολίστρα 52, 53· βλ. καὶ αὐ-
 λὸς
 σφραγίς 321· βλ. καὶ πατημα-
 σιὰ
 σφυρίγλα 50· βλ. καὶ αὐλὸς
 ἴσώκελλα 229
 ἴσώνοντρα 229
 ἴσώσπιτα 229
- ταμπάκος 212
 ταμπουρλονιάκαρα 262
 ταξίμ 186
 ταπάκια 310
 ταραμπούκα 58, 59
 ταμποῦρλο 60
 ταμπουρλονιάκαρο 262
 teinturerie 315
 τελευτή 283
 textes magiques et recettes
 de medecine pratique ti-
 rés d'un manuscrit du
 couvent «Olympiotissa»
 en Thessalie 113 - 115
 τεψι 276
 thrènes funèbres en Grèce.
 (Le mirologue et son cé-
 némonial) 38, 40
 τζάζ 43
 τζαμάρα 44, 46, 48, 49, 53, 277·
 βλ. καὶ αὐλὸς
 τζορᾶς 277
 τζοτζοβίγκηδες 232
 τζουρᾶς 64· βλ. καὶ κλαρίνο
 τζουρᾶς 47, 48, 53, 63· βλ.
 καὶ αὐλὸς
 τζουρνᾶς 62, 64· βλ. καὶ ζουρ-
 νᾶς
 tissage 315
 Τότσκας 323
 τουλούμ· 57· βλ. καὶ τσαμπού-
 να — τουλούμι 58· βλ. καὶ
 γκάιντα

- τουμπι 54· βλ. και τσαμπούνα
 Τουρκοπαρδουνιῶται 290
 τουτούκιν 53· βλ. και αὐλὸς
 τραγούδια: ἀποκριάτικα 325—
 γάμου 277, 279, 349, 367,
 369 — κούνιας 370 — Κρη-
 τικὰ — νεκροῦ ἀδελφοῦ 297
 — τῆς στράτας 339· βλ. και
 ἄσματα
 τραγουδιστὸς 353· βλ. και χο-
 ρὸς
 traitements des maladies
 113
 trésor 114
 τριχιά 335
 τσακιστὸ (τραγουδιοῦ γύρισμα)
 217
 τσαμπούνα (ἄσκαυλος) 42, 54,
 56, 57, 58 — 53· βλ. και αὐ-
 λὸς — τσαμπούνη 60, 61·
 βλ. και ζουρνὰς
 τσαμπουνάσκιο 57· βλ. και τσα-
 μπούνα (ἄσκαυλος)
 τσαμπουνοφύλακας 57· βλ. και
 τσαμπούνα (ἄσκαυλος)
 tsafàri 67
 tsamicos (danse) 289
 τσαρούχια 182, 211, 212
 τσαφάρ*, τσαφλιάρη, τσιαφλι-
 άρ*, τσιαφλιάρη 47, 53· βλ.
 και αὐλὸς
 tsambouna 65, 67
 τσιγγέλ* 276
 τσιγκούνη (ἐνδυμασίας) 324
 τσ'κάλ* 276
 τσορβίσι 209
 τσουμπλέκι (στιφάδο) 209
 tsourlas 67
 Τυρινή 284
 τυρομπούρεκο 209
 ὑφαντικὴ 309
 ὕψωμα 253
 φαινομηρὶς 209
 Φάκας Μητρος 323
 φακιόλι 210, 211
 φαντάσματα 253
 φάσουλας 60
 φεγγάρι 287, 335
 φεγγίτ'ς 276
 φέρμελη 182
 φέσι 324
 φιαμπιόλι 50· βλ. και αὐλὸς
 φιδ' μιγάλου 239
 φλάουτο 45
 φλεβούρα 53· βλ. και αὐλὸς
 φλογέρα, φλογερίτσα, φλουέρα
 44, 45, 46, 47, 48, 49, 63, 64·
 βλ. και αὐλὸς
 φλοκάτα 212
 φούντα 182, 211
 φούρα 61· βλ. και ζουρνὰς
 φουστανέλλα 183, 324
 φροῦτα 259
 φτερούγα 56· βλ. και τσαμπούνα
 φ'τσέλα 276
 Φτωήχι 329
 φυλακτὸν 287, 306
 φύλλα ἀπὸν καρυ'ά 313 —
 φραγκοσουκιᾶς 306
 φυσαλλίς 57· βλ. και τσα-
 μπούνα
 φυσάρι 58· βλ. και γκάιντα
 φωταρίδες 234
 φωτιά 287 325
 Φωτοκάλαντα 302.
 Χαβούζ* 238
 χαλβάνι (ἀτεκνίας) 104
 χαμπιόλι 51· βλ. και αὐλὸς
 χαρμπι 182
 χάρος 12, 20, 21, 22, 23
 χαρτοπαιξία 292
 χελιδονίου πέτρα 111
 χελιδών, χιλιδών 96, 255, 256
 χιράμ* 312
 χοκιμάτ 329
 χορός : γενικὰ 279, 326, 345 —
 ἐπὶ μέρος : αὐτὸς 279 —
 Ἄρβανίτικος 279 — βαρὺς
 στρωτὸς 279 — Γιάννης ὁ
 Μαραθιανὸς 354 — Γιαργι-
 τὸς 262 — Διαμάντω 354 —
 διπλὸς 370 — Ζαγορήσιος
 279 — Ζακυθηνὸς 262 —
 Θησέως· βλ. Γιαργινὸς —
 Θιακὸς 352, 354, 363, —
 Καθιστὸς· βλ. λεμονιά —
 καραβάκι 354 — Κοφτὸ 354
 Λεβαντίνικος 262 — λεμονιά
 354 — Λιούλιος 279 — μπαρ-
 μπουνάκι 354 — ὀργανικὸς
 353 παλαμάκια 354 — τοῦ
 πεθαμένου 187, 192 — Πω-
 γωνήσιος 279 — στὰ τρία
 332, 345 — Στέγγου 332 —
 σούστα 337, 342 — σταυρω-
 τὸς 262 — συρτὸς 262, 279
 — συρτὸς Καλαματιανὸς 345
 — τραγουδιστὸς 353 — τσά-
 μικος 278, 279
 χουμαῖ 210
 Χριστόδουλος (κλέφτης) 323
 Χριστὸς 48
 Χριστόψωμα 220.
 χτένη 257
 ψαλτήρι 329
 ψάνι 209
 Ψευδο - Καλλιस्थένης 250
 ψίκι 338, 339
 ψιλὰ ζουρνάδια 62· βλ. και
 ζυγιά
 ψυχαὶ ἐπὶ τῆς γῆς 314 — ψυχὴ
 251, 257 — ψυχὴ νεκροῦ 255
 ψυχοσάββατον 255
 Varghitos (danse) 269
 varvànga 67
 vanàli 67
 vie agricole, pastorale, so-
 ciale du village 298
 Vlastos· voir Folklore
 vipère petrifiée par la Vi-
 erge 235
 vol de bestiaux 298
 Zaghorissios (danse) 289
 Zakynthinos (danse) 269

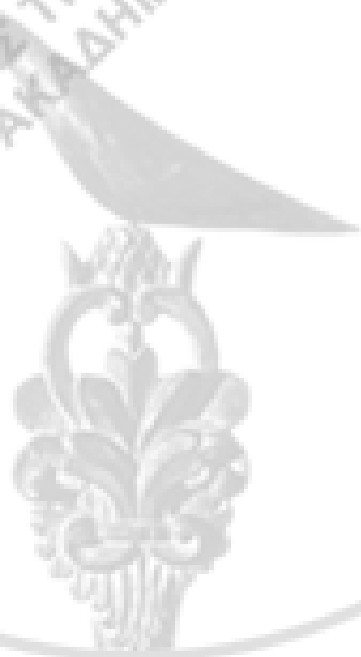
Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α
(TABLE DES MATIÉRES)

	σελ.
Γ. Κ. Σπυριδάκης: Περί τὰ δημόδη ᾄσματα τῶν Ἀνδρονίκου καὶ Κωνσταντίνου Δούκα. (Νέα παραλλαγή ἐκ Νάξου) (A propos des chansons acritiques d'Andronic et de Constantin Ducas. Une nouvelle variante de l'île de Naxos)	2— 10
Δημ. Β. Οἰκονομίδης: Ὁ θρῆνος τοῦ νεκροῦ ἐν Ἑλλάδι. (Τὸ μοιρολόγι καὶ ἡ ἐθιμοτυπία του). (Thrènes funèbres en Grèce. Le mirologue et son cérémonial)	11— 40
Στ. Καρακάσης: Συμβολὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν λαϊκῶν μουσικῶν ὄργάνων. (Ὀργανολογικὴ καὶ λαογραφικὴ μελέτη). (Contribution à l'histoire des instruments populaires grecs... Étude organologique et folklorique).	40— 70
Β. Σκουβαράς: Μαγικά καὶ ἰατροσοφικὰ ἔρανόματα ἐκ Θεσσαλικῆς κώδικος. (Textes magiques et recettes de médecine pratique tirés d'un manuscrit du couvent «Olympiotissa» en Thessalie.	71—115
Γεώργ. Ν. Αἰκατερινίδης καὶ Ἀγγ. Ν. Δευτεραῖος: Βιβλιογραφία τῆς Ἑλληνικῆς λαογραφίας τῶν ἐτῶν 1964-1965. (Bibliographie du folklore grec des années 1964-1965	116—180
Γεώργ. Ν. Αἰκατερινίδης: Ἡ λαϊκὴ πανήγυρις τοῦ Ἁγίου Συμεῶνος εἰς Μεσσολόγγιον κατὰ τὴν Πεντηκοστήν. (La fête populaire au couvent de St. Syméon, près de Messolonghi, pendant la Pentecôte)	181—194

*Ἐκθέσεις περὶ τῶν λαογραφικῶν ἀποστολῶν κατὰ τὰ ἔτη 1965-1966.
(Rapports sur les missions folkloriques pendant les années 1965-1966),*

I. Τοῦ ἔτους 1965. (Année 1965).

Γ. Κ. Σπυριδάκης: Ἐκθεσις ἐρεῦνης κατὰ τὰ ἔτη 1964 καὶ 1965 εἰς

- τὸ Ἀρχεῖον Παύλου Βλαστοῦ ἐν τῷ Ἱστορικῷ Ἀρχεῖῳ Κρήτης εἰς Χανιά. (Rapport de recherches effectués aux Archives Paul G. Vlastos dans l'Archive Historique de Crète à Khanià (Crète). 195—201
- Δημ. Β. Οἰκονομίδης**: Λαογραφικὴ ἔρευνα εἰς τὸ Πωγώνιον Ἠπείρου (8 Ἰουλ. - 7 Αὐγ. 1965). (Recherche folklorique à Pogonion (Epire) du 8 juillet au 7 août 1965). 202—225
- Στεφ. Δ. Ἡμελλος**: Λαογραφικὴ ἀποστολὴ εἰς Θήραν καὶ Ἀνάφην (3 Ἰουλ. - 1 Αὐγ. 1965). (Mission folklorique aux îles Thera et Anafi du 3 juillet au 1 août 1965). 225—234
- Ἄννα Παπαμιχαήλ**: Ἐκθέσεις λαογραφικῆς ἐρεῦνης εἰς τὴν ἐπαρχίαν Καρδίτσης (18 Αὐγ. - 18 Σεπτ. 1965). (Mission folklorique dans la province de Karditsa (Thessalie) du 18 août - 18 septembre 1965). 236—247
- Ἄγγ. Ν. Δευτεραῖος**: Ἐκθέσεις λαογραφικῆς ἐρεῦνης εἰς περιοχὰς τοῦ νομοῦ Κοζάνης (Δυτ. Μακεδονίας) (9 Αὐγ. - 9 Σεπτ. 1965). (Rapport de la mission folklorique dans quelques villages du département de Kozani (Macédoine Occidentale) du 9 août au 9 sept. 1965). 247—261
- Σταῦρος Καρακάσης**: Ἐκθέσεις μουσικῆς ἀποστολῆς εἰς Ζάκυνθον ἀπὸ 5 Αὐγούστου ἕως 3 Σεπτεμβρίου 1965. (Mission musicale dans l'île de Zakynthos (Zante) du 5 août au 3 septembre 1965). 261—270

II. Ἐκθέσεις ἀποστολῶν τοῦ ἔτους 1966. (Année 1966).

- Δημ. Β. Οἰκονομίδης**: Λαογραφικὴ ἔρευνα εἰς Μονοδένδριον καὶ Βίτσαν Ζαγορίου Ἠπείρου (14 Ἰουλ. - 4 Αὐγ. 1966). (Recherches folkloriques dans la région de Zagorion (Epire) du 14 juillet au 4 août 1966). 271—290
- Κ. Ρωμαῖος**: Ἐκθέσεις λαογραφικῆς ἐρεῦνης εἰς Μυρσίνην Λακωνίας (19 Ὀκτ. - 2 Νοεμβρ. 1966). (Mission folklorique à Myrsini Laconie, du 19 octobre au 2 novembre 1966). 290—299
- Στέφ. Δ. Ἡμελλος**: Λαογραφικὴ ἀποστολὴ εἰς τὰς νήσους Σίκινον καὶ Φολέγανδρον (5 - 20 Ἰουλ. 1966). (Mission folklorique dans les îles de Sicinos et Foléghandros (Cyclades) du 5

- au 20 juillet 1966). 299—308
- Ἄννα Ἰ. Παπαμιχαήλ:** Ἐκθεσις λαογραφικῆς ἐρεῦνης εἰς τὴν ἐπαρχίαν Καρδίτσης (10 - 24 Ἰουλίου 1966) (Mission folklorique dans la province de Karditsa en Thessalie (10-24 juillet 1966). 308—316
- Ἄγγ. Ν. Δευτεραῖος:** Ἐκθεσις λαογραφικῆς ἐρεῦνης εἰς περιοχὰς νομοῦ Γρεβενῶν (25 Ἰουλ. - 15 Αὐγ. 1966). (Mission folklorique dans la région de Grévena en Macédoine du sud-ouest (25 juillet - 16 août). 316—331
- Γεώργ. Ν. Αἰκατερινίδης:** Ἐκθεσις λαογραφικῶν ἀποστολῶν α) εἰς Σταυροπήγιον Εὐρυτανίας (24-31 Ἰουλίου 1966) καὶ β) εἰς Ἀνώγεια Μυλοποτάμου Κρήτης (25 Αὐγ. - 2 Σεπτ. 1966). (Missions folkloriques: a) à Stavropighion (Eurytanie) du 24 au 31 juillet 1966 et b) à Anoghia Mylorotamou (Crète) du 25 août au 2 septembre 1966). 331—343
- Σπυρ. Δ. Περιστέρης:** Μουσικὴ λαογραφικὴ ἀποστολὴ εἰς ἐπαρχίαν Βονίτσης καὶ εἰς Λευκάδα (3 - 17 Ἰουλίου 1966). (Mission musicale et folklorique dans le province de Vonitsa et dans l'île de Lefkas (Leucade) du 3 au 17 juillet 1966). 344—365
- Στ. Καρακάσης:** Μουσικὴ καὶ λαογραφικὴ ἀποστολὴ εἰς Σάμον. (17 Σεπτ.-7 Ὀκτώβρ. 1966). (Mission musicologique dans l'île de Samos (17 sept. - 7 oct. 1966). 366—374
- Λαογραφικαὶ συλλογαὶ κατατεθεῖσαι εἰς τὸ Κέντρον Ἐρεῦνης τῆς Ἑλληνικῆς Λαογραφίας κατὰ τὰ ἔτη 1965 καὶ 1966. (Collections de matériel folklorique, déposées au Centre de Recherches du Folklore Hellénique (ex Archives de Folklore) pendant les années 1965 et 1966. 375—389
- Κινηματογραφήσεις ἐκδηλώσεων τοῦ λαϊκοῦ βίου κατὰ τὰ ἔτη 1965 - 1966. (Archives de Cinématographié. Matériel folklorique cinématographié pendant les années 1965 - 1966) 390—394
- Γ. Κ. Σπυριδάκης:** Ἐκθέσεις πεπραγμένων τοῦ Κέντρου Ἐρεῦνης τῆς Ἑλληνικῆς Λαογραφίας (πρῶην Λαογρ. Ἀρχείου) κατὰ τὰ ἔτη 1965 καὶ 1966. (Exposés sur l'activité du Centre de Recherches du Folklore Hellénique (ex Archives de Folklore) pendant les années 1965 et 1966). 395—407

ΕΞΕΔΟΘΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑΙ ΤΟΥ ΔΙΕΥΘΥΝΤΟΥ
ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΓΕΩΡΓ. Κ. ΣΠΥΡΙΔΑΚΗ
Η ΕΚΤΥΠΩΣΙΣ ΕΠΕΡΑΤΩΘΗ ΤΟΝ ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΝ ΤΟΥ 1968

ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΟΥ ΕΡΕΥΝΗΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΛΑΟΓΡΑΦΙΑΣ
(ΠΡΩΗΝ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΟΥ ΑΡΧΕΙΟΥ)

- 1) Ν. Γ. ΠΟΛΙΤΟΥ, Λαογραφικά σύμμεικτα. Τόμ. Α'. 'Εν 'Αθήναις 1920, 8ον, σελ. 304 Δραχμ. 100
- 2) Ν. Γ. ΠΟΛΙΤΟΥ, Λαογραφικά σύμμεικτα. Τόμ. Β'. 'Εν 'Αθήναις 1921, 8ον, σελ. 375 [Έξηντλήθη]
- 3) ΣΤΙΑΠ. Π. ΚΥΡΙΑΚΙΔΟΥ, 'Ελληνική Λαογραφία. Μέρος Α'. Μνημεία του λόγου. 'Εν 'Αθήναις 1922, 8ον, σελ. 446 [Έξηντλήθη].
- 5) ΔΗΜ. ΛΟΥΚΟΠΟΥΛΟΥ, Αιτωλικαί οικήσεις, σκευή καί τροφαί. Μετά 77 εικόνων καί σχεδίων. 'Εν 'Αθήναις 1925, 8ον, σελ. η' + 145 [Έξηντλήθη].
- 6) Ν. Γ. ΠΟΛΙΤΟΥ, Λαογραφικά σύμμεικτα. Τόμ. Γ'. 'Εν 'Αθήναις 1931, 8ον, σελ. 393 Δρχ 100
- 7) (Γ. Κ. ΣΠΥΡΙΔΑΚΗ, Γ. Α. ΜΕΓΑ, Δ. Α. ΠΕΤΡΟΠΟΥΛΟΥ), 'Ελληνικά δημοτικά τραγούδια, (Έκλογή). Τόμ. Α'. 'Εν 'Αθήναις 1962, 8ον, σελ. λβ' + 517 Δρχ. 150
- 8) ΣΤΙΑΠ. Π. ΚΥΡΙΑΚΙΔΟΥ, 'Ελληνική Λαογραφία, Μέρος Α'. Μνημεία του λόγου. Έκδ. Β'. 'Εν 'Αθήναις 1965, σελ. η' + 433. Δρχ. 100.
- 9) 'Ελληνικά δημοτικά τραγούδια, (Έκλογή). Τόμ. Β'. [Παρασκευάζεται].
- 10) ΓΕΩΡΓ. Κ. ΣΠΥΡΙΔΑΚΗ ΚΑΙ ΣΠΥΡ. Δ. ΠΕΡΙΣΤΕΡΗ, 'Ελληνικά δημοτικά τραγούδια. Τόμ. Γ'. (Μουσική έκλογή). 'Εν 'Αθήναις 1968, 4ον, σελ. μθ' + 417 + 5 δίσκοι μουσικής*

ΕΠΕΤΗΡΙΣ ΤΟΥ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΟΥ ΑΡΧΕΙΟΥ, έτ. Α'	(1939)	'Εν 'Αθήναις 1939	Δρχμ. 60
» » » » Β'	(1940)	» » 1940	» 60
» » » » Γ'-Δ'	(1941-1942)	» » 1951	» 60
» » » » Ε'-ΣΤ'	(1943-1944)	» » 1948	» 100
» » » » τόμ. 5	(1945-1949)	» » 1950-1951	» 60
» » » » 6	(1950-1951)	» » 1951	» 60
» » » » 7	(1952)	» » 1953	» 60
» » » » 8	(1953-1954)	» » 1956-1957	» 60
» » » » 9/10	(1955-1957)	» » 1958	» 100
» » » » 11/12	(1958-1959)	» » 1960	» 100
» » » » 13/14	(1960-1961)	» » 1962	» 100
» » » » 15/16	(1962-1963)	» » 1964	100
» » » » 17	(1964)	» » 1965	60
ΕΠΕΤΗΡΙΣ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΟΥ ΕΡΕΥΝΗΣ
ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΛΑΟΓΡΑΦΙΑΣ
(ΠΡΩΗΝ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΟΥ ΑΡΧΕΙΟΥ)	τόμ. 18/19 (1965 - 1966)	» » 1967	» 100

ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΟΥ ΕΛΛ. ΛΑΟΓΡΑΦΙΑΣ

Γ. Α. ΜΕΓΑ, Ζητήματα Ἑλληνικῆς Λαογραφίας. Τεύχ. Α'-Γ'. (Ἀνατύψεις ἐκ τῆς Ἐπετ. τοῦ Λαογρ. Ἀρχείου, ἔτ. 1939, σ. 99-149, ἔτ. 1940, σ. 118-205. ἔτ. 1941-1942, σ. 77-115, ἔτ. 1943-1944, σ. 86-144). [Ἐξηντλήθη].

Γ. Κ. ΣΠΥΡΙΔΑΚΗ, Ὁδηγία πρὸς συλλογὴν Λαογραφικῆς ὕλης. Ἐν Ἀθήναις 1962. [Ἀνατύψεις ἐκ τῆς Ἐπετηρ. τοῦ Λαογρ. Ἀρχείου, τόμ. ΙΓ'/ΙΔ' (1960/61), σ. 73-147]

ΕΝΤ. ΛΥΝΤΕΚΕ, Ἑλληνικὰ δημοτικὰ τραγούδια. Ἐκλογή καὶ μετάφρασις εἰς τὴν γερμανικὴν. Μέρ. Α'. Ἑλληνικὰ κείμενα. Ἀθήναι 1943-1947, 8ον, σελ. 367. Δραχ. 90

HEDWIG LÜDEKE: Neugriechische Volkslieder. Auswahl und Übertragung ins Deutsche von Hedwig Lüdeke. Zweiter Teil, Übertragungen. Herausgabe im Auftrag der Akademie Athen besorgt von prof. Dr. G. A. Megas, Athen 1964. 8ον S. XV + 344. Δραχμ. 150.

